DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

BARRINGTON MOORE JR

DİKTATÖRLÜĞÜN VE DEMOKRASİNİN TOPLUMSAL KÖKENLERİ

Çağdaş Dünyanın Yaratılmasında Soylunun ve Köylünün Rolü

Çevirenler
Şirin Tekeli - Alâeddin Şenel

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

V YAYINLARI

BARRINGTON MOORE JR

DİKTATÖRLÜĞÜN VE DEMOKRASİNİN TOPLUMSAL KÖKENLERİ

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İlk baskısı 1966 yılında yapılan Barrington Moore, Jr., *Social Origins of Dictatorship and Democracy* (Lord and Peasant in the Making of the Modern World) adlı yapıtın, 1973 Penguin University Books baskısından Şirin Tekeli ve Alâeddin Şenel tarafından çevrilip, *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri* (Çağdaş Dünyanın Yaratılmasında Soylunun ve Köylünün Rölü) başlığıyla, birinci Türkçe baskısı V Yayınlarınca, Haziran 1989'da gerçekleştirilmiştir.

Kaynakça Notu :
Barrington Moore, Jr., *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri,*
Çevirenler: Şirin Tekeli - Alâeddin Şenel, Ankara, 1989, V Yayınları.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

BARRINGTON MOORE JR.

DİKTATÖRLÜĞÜN VE DEMOKRASİNİN TOPLUMSAL KÖKENLERİ

Çağdaş Dünyanın Yaratılmasında Soylunun ve Köylünün Rolü

Çevirenler
Şirin Tekeli - Alâeddin Şenel

VYAYINLARI

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

VERSO YAYINCILIK

●

BİRİNCİ BASKI : Haziran 1989

VERSO A.Ş.
Konur Sokak 13/7 ANKARA
P.K. 359, Yenişehir - ANKARA

Dizgi ve Sayfa Düzeni: DİLSİZ Ajans - 118 73 91 - ANKARA
Baskı: Feryal Matbaası - 230 80 61 - ANKARA
Kapaktaki resim: Francisso Goya'nın (1746-1828) "3 Mayıs 1808 Katliamı" adlı tablosundan alınmıştır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Barrington Moore, Jr. Harvard Üniversitesi Rusya Araştırmaları Merkezi kıdemli araştırma öğretim üyesidir. Yapıtları arasında:

Terror and Progress, USSR, (1954)
Political Power and Social Theory, (1958)
Soviet Politics : The Dilemma of Power,(1950)
Social Origins of Dictatorship and Democracy, (1966)
Reflections on the Causes of Human Misery, (1973)
Injustice: The Social Basis of Obedience and Revolt, (1978)
ve başka yazarlarla birlikte kaleme alınan
A Critique of Pure Tolerance, (1965) bulunmaktadır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantev.org

İÇİNDEKİLER
(Şematik)

Birinci Ayrım
KAPİTALİST DEMOKRASİNİN DEVRİME DAYANAN KÖKLERİ

I. İNGİLTERE VE ŞİDDETİN ILIMLI DEĞİŞMECİLİĞE KATKILRI 9-36
II. FRANSA'DA EVRİM VE DEVRİM 37-90
III. AMERİKAN İÇ SAVAŞI : SON KAPİTALİST DEVRİM 91-126

İkinci Ayrım
ASYA'DA ÇAĞDAŞ DÜNYAYA GEÇİŞİN ÜÇ YOLU

IV. İMPARATORLUK ÇİN' İNİN GERİLEYİŞİ VE KOMÜNİST YOLUN KÖKENLERİ 133-181
V. ASYA FAŞİZMİ : JAPONYA ÖRNEĞİ 183-245
VI. ASYA'DA DEMOKRASİ : HİNDİSTAN VE BARIŞÇI DEĞİŞMENİN BEDELİ 247-317

Üçüncü Ayrım
KURAMSAL UZANTILAR VE PROJEKSİYONLAR

VII. ÇAĞDAŞ TOPLUMA DEMOKRATİK GEÇİŞ YOLU 321-335
VIII. TEPEDEN İNME DEVRİM VE FAŞİZM 337-351
IX. KÖYLÜLER VE DEVRİM 353-375
SONSÖZ : GERİCİ VE DEVRİMCİ İMGELEM 377-394
EK : İSTATİSTİKLER VE TUTUCU TARİHYAZICILIĞI ÜSTÜNE BİR NOT 395-404

İÇİNDEKİLER
(Ayrıntılı)

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜRLER 1

Birinci Ayrım
KAPİTALİST DEMOKRASİNİN DEVRİME DAYANAN KÖKLERİ 7-126

I. İNGİLTERE VE ŞİDDETİN ILIMLI DEĞİŞMECİLİĞE KATKILARI 9-36
1. Kırsal Bölgelerde Kapitalizme Geçişin Ardında Yatan Aristokratik Dürtüler 9
2. İç Savaşın Tarımsal Boyutları 18
3. Çitleme Hareketleri ve Köylülüğün Çöküşü 22
4. Kapitalizmin Zaferi İçin Aristokratik Yönetime Başvuru 29

II. FRANSA'DA EVRİM VE DEVRİM 37-90
1. Fransa'nın İngiltere'ye Benzemeyen Yanları ve Bunların Kökenleri 37
2. Ticarete Yönelik Tarım Karşısında Soyluların Tutumu 40
3. Mutlak Monarşi Zamanındaki Sınıf İlişkileri 49
4. Aristokratların Saldırıya Geçmesi ve Mutlakçılığın Sona Ermesi 54
5. Devrim Sırasında Köylülerin Radikalizmle İlişkisi 59
6. Devrime Karşı Çıkan Köylüler : Vendée Karşı Devrimi 76
7. Devrimci Terörün Toplumsal Sonuçları 83
8. Özet ve Sonuç 89

III. AMERİKAN İÇ SAVAŞI : SON KAPİTALİST DEVRİM 91-126
1. Plantasyon ve Fabrika : Kaçınılmaz Bir Çatışma mı ? 91
2. Amerikan Kapitalist Büyümesinin Üç Biçimi 94
3. İç Savaş'ın Nedenlerini Açıklama Denemesi 108
4. Devrimci Girişim ve Başarısız Kalışı 115
5. İç Savaş'ın Anlamı 121

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İkinci Ayrım
ASYA'DA ÇAĞDAŞ DÜNYAYA GEÇİŞİN ÜÇ YOLU 127-317

AVRUPA VE ASYA SİYASAL GELİŞMELERİNİ KARŞILAŞTIRMANIN SORUNLARI ÜZERİNE BİR NOT..... 129

IV. İMPARATORLUK ÇİN' İNİN GERİLEYİŞİ VE KOMÜNİST YOLUN KÖKENLERİ 131-181
1. Yukarı Sınıflar ve İmparatorluk Sistemi..... 131
2. Gentry ve Ticaret Dünyası 140
3. Ticarete Yönelik Tarımı Benimsemede Uğranılan Başarısızlık 143
4. İmparatorluk sisteminin Çöküşü ve Şavaşbeylerinin Yükselişi..... 145
5. Komintag Ara Rejimi ve Bunun Anlamı..... 150
6. Ayaklanma, Devrim ve Köylüler..... 161

V. ASYA FAŞİZMİ : JAPONYA ÖRNEĞİ..... 183-245
1. Tepeden İnme Devrim : Yönetici Sınıfların Eski ve Yeni Tehditlere Yanıtı..... 183
2. Bir Köylü Devriminin Eksikliği..... 202
3. Meici Çözümü : Yeni Toprakbeyleri ve Kapitalizm..... 218
4. Siyasal Sonuçlar : Japon Faşizminin Doğası..... 229

VI. ASYA'DA DEMOKRASİ : HİNDİSTAN VE BARIŞÇI DEĞİŞMENİN BEDELİ..... 247-317

1. Hindistan Deneyiminin Geçerlilik Derecesi..... 247
2. Mogul Hindistanı : Demokrasinin Önündeki Engeller..... 249
3. Köy Toplumu : Ayaklanmayı Önleyen Engeller..... 258
4. İngilizlerin 1857'ye Kadar Yolaçtığı Değişmeler..... 266
5. Pax Britannica 1857-1947 : Toprakbeylerinin Cenneti miydi?..... 274
6. Burjuvazinin Şiddete Başvurma Yoluyla Köylülükle Kurduğu Bağ..... 286
7. Köylü Şiddetinin Çapı ve Karakteri Üzerine Bir Not..... 292
8. Bağımsızlık ve Barışçı Değişmenin Bedeli 297

Üçüncü Ayrım
KURAMSAL UZANTILAR VE PROJEKSİYONLAR..... 319-404

VII. ÇAĞDAŞ TOPLUMA DEMOKRATİK GEÇİŞ YOLU..... 321-335
VIII TEPEDEN İNME DEVRİM VE FAŞİZM..... 337-351
IX. KÖYLÜLER VE DEVRİM.....353-375
SONSÖZ : GERİCİ VE DEVRİMCİ İMGELEM.....377-394
EK : İSTATİSTİKLER VE TUTUCU TARİHYAZICILIĞI ÜSTÜNE BİR NOT..... 395-404

KAYNAKÇA..... 405-430
DİZİN..... 431 vd.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜRLER

Bu kitabın amacı, tarım toplumlarından (en yalın biçimiyle nüfusun çoğunluğunun geçimini topraktan sağladığı devletler olarak tanımlanan tarım toplumlarından) çağdaş endüstri toplumlarına geçiş sürecinde, toprak sahibi yukarı sınıflarla köylülerin oynadığı değişik siyasal rolleri açıklamaktır. Daha kesin olarak belirtmek gerekirse, bu kitap, söz konusu tarımsal gruplardan birisinin ya da her ikisinin, hangi tarihsel koşullar altında, Batı tipi parlamenter demokrasinin, sağ ve sol diktatörlüklerin, yani faşist ve komünist rejimlerin ortaya çıkmasında önemli bir güç durumuna gelebildiklerini ortaya çıkarma çabasının ürünüdür.

Toplumu inceleyenlerin kafasına takılan sorular, gökyüzünden zenbille inmediklerine göre, bu kitabı yazmamı gerektiren düşüncelerimi, kısaca da olsa açınam gerek. Elinizdeki kitap üzerinde en azından on yıl önce [1966'da] çalışmaya girişmeden, Rusya'nın ve Çin'in, komünistler iktidarı ele geçirdiklerinde büyük ölçüde tarım toplumları oldukları apaçık gerçeğine dayanarak, yirminci yüzyıl totaliter rejimlerinin başlıca nedenini endüstrileşmede gören tezin doğruluğundan kuşku duymaya başlamıştım. Bundan çok önceden beri de, siyasal sistemleri kuramsal yönden doğru olarak kavrayabilmek için, Asya toplumlarının kurumlarının ve tarihlerinin de hesaba katılması gerektiğine inanıyordum. Bu yüzden, kırsal alanda yaşayan, geçimlerini topraktan sağlayanlar arasında etkili olan siyasal akımları araştırmak ve Batı toplumları kadar Asya toplumlarını da gözönüne almak, bana en azından verimli sonuçlara ulaştırabilecek bir strateji olarak göründü.

Kitapta ilkin (Birinci Ayrım'da) çağımızın dünyasına (modern çağa) demokratik ve kapitalist yoldan geçiş, bu değişikliğin İngiltere, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıktığı biçimiyle tartışma konusu edilecektir. Kitabı ilk tasarladığım sıralarda bu ayrımı Almanya ve Rusya ile ilgili iki bölüm ekleyerek tamamlamak, böylece Avrupa'da faşizmin ve komünizmin toplumsal kökenlerinin, parlamenter demokrasilerinkinden farklı olduğunu ortaya koymak niyetindeyim. Ama, bazı tasalarla, bu iki bölümü yazmaktan vazgeçtim. Bunda kısmen, bu biçimiyle bile kitabın hayli uzun olması, kısmen de ben kitabı yazarken, bu iki ülkeyle ilgili birinci sınıf çalışmaların yayınlanması ve benim bu iki ülkenin sosyal tarihlerinin yorumuna ekleyecek fazla bir sözümün kalmaması etkili oldu. Bununla birlikte, hem karşılaştırma yapabilmek hem de Üçüncü Ayrım'daki kuramsal tartışmayı yürütebilmek için, yeri geldiğinde Almanya ve Rusya ile ilgili malzemeyi bol bol kullandım. Almanya'nın ve Rusya'nın sosyal tarihlerine bakış açımın temelini oluşturan kaynaklar, Kaynakça'da gösterilmiştir. Bu iki ülkeyle ilgili ayrıntılı çözümlemelerden vazgeçmeme karşılık kazancım (İkinci Ayrım'da) tarım sorunlarının hâlâ bütün şiddetiyle hüküm sürdüğü Japonya, Çin ve Hindistan'da faşizm, komünizm ve parlamenter demokrasinin Asyalı biçimlerinin tartışılmasına daha geniş bir yer ayırabilmem oldu. Batılı aydın okurun, bu ülkelerin tarihsel ve toplumsal yapısı hakkında oldukça az bilgi sahibi olduğunu gözönüne alarak, eleştirmenlerin, pek fazla bilgili olmadığı bir alanda fazlaca kalem oynatan yazarı hoş göreceklerini umuyorum.

Örnek olarak seçilen ülkelere bakılarak, inceleme alanının tek bir kişi tarafından gerektiği gibi ele alınamayacak kadar geniş, öte yandan, anlamlı genellemelere varmaya elverişli olamayacak kadar dar olduğu eleştirisi getirilebilir. Girişimin altından

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kalkılamayacak kadar büyük olduğu görüşünün ileri sürülebilmesi olasılığı karşısında, yazarın, bu görüşe yürekten katıldığı zamanların hiç de az olmadığını söylemekten başka bir diyeceği olamaz. İkinci eleştiriyi getirenler, daha küçük devletlerin, demokratik kesimde İsviçre, İskandinavya veya Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'un (Aşağı Ülkeler'in) öbür yanda da komünistlerin zafer kazandığı ya da denetimi ele geçirdikleri Küba, Doğu Avrupa uyduları, Kuzey Vietnam, Kuzey Kore gibi bazı küçük bölgelerin ihmal edildiğini öne sürebilirler. Bunları hesaba katmadan Batı demokrasisinin ya da komünizmin yükselişi üzerinde genellemeler yapmak olanağı var mıdır? Küçük batılı demokratik devletlerin ihmali, kitabın bütününde bir dereceye dek köylü-karşıtı bir eğilime yolaçmaz mı? Bu karşı çıkışa kişisel olmayan bir yanıt verilebilir.Elinizdeki çalışma, birçok ülkede yaşanmış uzun bir toplumsal sürecin bazı önemli aşamaları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Söz konusu sürecin bir parçası olarak, şiddete veya başka yollara başvurularak yeni bazı toplumsal düzenlemelerin ortaya çıkması, belirli ülkeleri, yirminci yüzyılın ilk yarısının değişik anlarında siyasal alanda başı çeken ülkeler durumuna getirmiştir. İlgimizin odak noktası, dünya siyasetinde anlamlı iktidar olaylarına yolaçmış olmadıkça, başka yerlerde biçimlendirilmiş kurumların yayılması ve benimsenmesi değil, siyasal iktidarın ele geçirilişindeki yeniliktir. Küçük ülkelerin, ekonomik ve siyasal bakımdan büyük ve güçlü ülkelere bağımlı olmaları gerçeği, siyasal yaşamlarına yön veren önemli nedenlerin kendi sınırları dışında bulunduğu anlamına gelir. Bunun bir anlamı da, onların yüzyüze geldikleri siyasal sorunların büyük ülkelerin sorunları ile karşılaştırılabilecek türden olmamasıdır. Dolayısıyla demokrasinin ve otoriteryanizmin tarihsel önkoşulları hakkında, büyük devletlerin yanı sıra küçükleri de kapsayan bir genel önerme, olasılıkla içi boş bir soyutlama olmanın ötesine gidemeyecek kadar geniş olacaktır.

Bu açıdan, belirli bazı ülkelerde tarım toplumunun geçirdiği değişmelerin çözümlenmesi, en azından daha üst düzeyde genellemeler kadar yararlı sonuçlar verir. Örneğin, İngiltere'de tarım sorunlarının çözülmesinin parlamenter demokrasinin kuruluşuna nasıl bir katkı yaptığını, Hindistan'da ise bunlardan çok değişik tarım sorunlarına bugüne dek bir çözüm bulunamamasının demokrasiyi nasıl tehdit ettiğini bilmek önemlidir. Ayrıca, ele alınan herhangi bir ülkede, daha genel kuramlara kolay kolay uymayan nedensellik bağları aramak gerekebilir. Buna karşılık, aşırı bir kuram düşkünlüğü, birliğinde her zaman, kurama uyan olguları, bunların tek tek ülkelerin tarihindeki önemine bakılmaksızın abartma tehlikesini getirir. Bu nedenlerle, kitapta en geniş yeri, birkaç ülkede görülen değişmeleri yorumlamaya ayırdık.

Belirli bir ülkenin tarihini anlamaya çalışırken, karşılaştırmalı bir bakış açısı benimsemek, çok yararlı ve bazen de yepyeni sorular sormaya yolaçabilir. Böyle bir yaklaşımın başka yararları da vardır. Karşılaştırmalar, kabul edilmiş tarihsel açıklamaların geçersizliğinin ilk ipuçlarını verebilir. Aynı zamanda, karşılaştırmalı yaklaşım, bizi yeni tarihsel genellemelere götürebilir. Aslında bu yaklaşımlar belli bir düşünsel sürecin parçalarıdır ve bu tür bir çalışmanın, birbirinden kopuk, ilginç bazı olayları biraraya getirmenin ötesine gitmesini sağlar. Örneğin, Hindistan köylülerinin ondokuzuncu ve yirminci yüzyıllar boyunca en az Çinli köylüler kadar maddi sıkıntı içinde yaşadıkları halde, kapsamlı bir devrimci eyleme yönelemeyişlerini görmek insanı, bu iki toplumda olup bitene getirilen geleneksel açıklamalara kuşkuyla bakmaya yöneltir ve genel bazı nedenler bulma umuduyla, başka toplumlardaki köylü ayaklanmalarını hazırlayan etmenleri yakalayabilmek için uyanık olmaya iter. Ya da ondokuzuncu yüzyıl ile yirminci yüzyıl başı Almanya'sında tarım ve endüstri elitleri

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

arasında kurulan ittifakın, o çok tartışılmış "demir ile çavdarın evliliği"nin demokrasi üzerinde yıkıcı sonuçlar doğurduğunu öğrendikten sonra insanın, demir ile pamuk arasında kurulan benzeri bir evliliğin ABD'de İç Savaş'ın patlamasını neden önleyemediğini sorası gelir; ve böylece, çağdaş batı demokrasisinin kurulmasına elverişli ve elverişsiz ittifakların belirlenmesi yolunda ileri bir adım atılmış olur. Ancak, karşılaştırmalı çözümlemelerin belirli örnekler üzerinde ayrıntılı incelemeler yürütmenin yerini tutamayacağı da açıktır.

Sağlam temellere dayanan genellemeler, bir pilotun kıtayı aşarken kullanabileceği türden, geniş bir ülkenin büyük ölçekli bir haritasına benzer. Daha ayrıntılı haritaların belli bazı amaçlar için gerekli olması gibi, bu tür haritalar da belli bazı amaçlar için gereklidir. Bir ülkeyi önce şöyle bir tanımak isteyen bir kişi, tek tek bütün evlerin ya da patikaların nerede bulunduklarını bilmek istemez. Gene de, bir yeri yaya olarak keşfe çıkmışsanız (ki karşılaştırmalı inceleme yapan tarihçinin çoğu zaman yaptığı tamı tamına budur) genellikle ilk öğrendiğiniz şeyler ayrıntılardır. Bunların anlamları ve aralarındaki bağlantılar ancak yavaş yavaş ortaya çıkar. Araştırıcının, içinde uzmanların o çalılığın bir çam ormanına mı yoksa tropikal bir cangıla mı ulaşacağı konusunda kıran kırana bir kavgaya tutuşmuş oldukları çalılıklar arasında yolunu yitirdiğini düşündüğü uzun dönemler olabilir. Bu tür kapışmalardan yara bere almadan, orasını burasını çizmeden çıkması pek olanaklı değildir. Ve eğer keşfe çıktığı bu alanın bir haritasını çizecek olursa, oranın yerlilerinden biri pekâlâ onu, kendi evini ya da evinin önündeki açıklığı haritada göstermemekle suçlayabilir; böyle bir suçlama, hele araştırıcı o evde ağırlanmış ve o evde dinlenmişse, hayli üzücü bir olaydır. Araştırıcı, gezisi sonunda, oraya kendinden sonra gelecekler için, gözüne en fazla çarpan şeyleri çok kısa olarak yazıya dökmeye kalkışırsa, kendisine daha da fena çıkışılacaktır. İşte benim şimdi yapmaya kalkacağım şey de tamı tamına bu: Okuyucuyla birlikte keşfe çıkacağımız alanın kaba bir haritasını vermek üzere bellibaşlı bulgularımı, kalın çizgileriyle sunmak.

Burada ele alınan örnekler dizisinde, endüstri öncesi dünyadan çağdaş dünyaya geçişin bellibaşlı üç tarihsel yol izlediği görülmektedir. Bunlardan ilki "burjuva devrimleri" diye adlandırılmayı hakettiğini düşündüğüm bir süreçten geçmiştir. Bu adlandırmanın, birçok meslektaşı, taşıdığı Marksist çağrıştırma nedeniyle kızıl bir bayrak gibi öfkelendirmesi dışında, başka belirsizlikleri ve sakıncaları da vardır. Bununla birlikte, yeri geldikte açıklanacak nedenlerden dolayı, İngiliz, Fransız ve Amerikan toplumlarının, endüstriye dayanan çağdaş demokrasiler olma yolunda ilerlerken görülen, bazı tarihçilerin Püriten Devrimi'ne (veya bir o kadar tarihçinin yeğlediği deyişle İngiliz İç Savaşı'na) bağladıkları, şiddete dayanılarak gerçekleştirilen bazı değişikliklere bu adı vermenin gerekli olduğunu düşünüyorum. Bu devrimlerin püf noktalarından biri, toplumda, bağımsız bir ekonomik tabana dayanan ve kapitalizmin demokratik biçiminin karşısına çıkan, geçmişten devralınmış engellere karşı savaş açan bir grubun ortaya çıkışıdır. Bu hareketin itici gücü, büyük ölçüde kentlerin ticaret ve manufaktürle uğraşan sınıflarından gelmiş olmakla birlikte, işin içinde başka etmenler de vardır. Burjuva hareketinin edindiği dostlar, savaştığı düşmanlar, ülkeden ülkeye büyük farklılıklar göstermektedir. İncelememizin başlarında daha çok üzerinde duracağımız toprak sahibi yukarı sınıflar, ya, İngiltere'de olduğu gibi, kapitalist ve demokratik dalganın önemli bir gücünü oluşturdular; ya da, ona karşı çıktıkları yerde, devrimin ve iç savaşın çalkantıları arasında yokolup gittiler. Aynı şey köylüler için söylenebilir. Ya siyasal çabalarının ana çizgisi, kapitalizme ve siyasal demokrasiye paralel düştü, ya da gözönüne alınmayabilecek kadar

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

önemsiz bir çaba durumuna düştü. Gözönüne alınmayabilecek kadar önemsiz olduğu durumlar ise, ya kapitalizmin ilerlemesinin köylü toplumunu yıkmasının ya da bu ilerlemenin, Amerika Birleşik Devletleri'nde olduğu gibi, yeni, bu yüzden gerçek anlamda bir köylülüğün varolmadığı bir toplumda görülmesinin ürünüydü.

Bu büyük devrimlerden ve iç savaşlardan geçen ilk ve tarihsel bakımdan daha eski yol, kapitalizmle Batı demokrasisinin birlikte varolmalarına, bunların bileşimine yolaçtı. İkinci yol da kapitalistti, ama yirminci yüzyıl faşizmine varacaktı. Bu yolun en belirgin örnekleri Almanya ve Japonya'dır; ancak bu kitapta, daha önce belirtilen nedenlerden ötürü, yalnız Japonya ile ilgili ayrıntılı bir inceleme yapılmaktadır. Ben bu yola, "kapitalist ve gerici biçim" adını vereceğim. Bu yol, tepeden inme bir devrime varır. Almanya'da ve Japonya'da burjuva hareketi çok daha zayıftı. Hareket, devrimci bir biçim alamadı; aldığı zaman da, yenilgiye uğratıldı. Bu yenilgiden sonra, görece zayıf bir ticaret ve endüstri sınıfının bazı kesimleri, çağdaş endüstri toplumunun gerektirdiği siyasal ve ekonomik değişiklikleri gerçekleştirebilmek için, yarı parlamenter bir rejimin kanatları altına girerek, eski, ama hâlâ egemen konumda olan ve daha çok toprak sahipleri arasından gelen, yönetici sınıfların durumundan hoşnutsuz öğelerine yaslandı. Bu tür bir korumayla endüstrinin hızla gelişmesi sağlanabilir. Ama, varacağı nokta, kısa süren ve dengesiz bir demokrasiden sonra gelen faşizmdir. Üçüncü yol, bekleneceği gibi,Rusya ve Çin örneklerinde gördüğümüz komünizmdir. Bu ülkelerin, tarıma dayalı büyük bürokrasileri, önce ticaret sonra da endüstri atılımlarını engellemekte, bundan önceki örneklerden [Almanya'dan ve Japonya'dan] daha başarılı olmuştur. Bunun yarattığı iki sonuç üzerinde durulabilir. İlk olarak, bu kentli sınıflar o kadar zayıflar ki, Almanya'nın ve Japonya'nın izledikleri çağdaşlaşma yolunda oynadıkları "küçük ortak" rolünü bile, bu yönde bazı girişimlerde bulunulmuşsa da, üstlenememişlerdir. İkinci olarak da, çağdaşlaşma doğrultusunda çok çelimsiz adımların ötesinde bir atılımın yapılamayışı, çok büyük köylü kitlelerinin varlıklarını sürdürmelerine yolaçmıştır. Çağdaş dünyanın üzerine üzerine gelişi karşısında karşılaştığı güçlükler ve baskılar altında, bu tabaka, devrimin, eski düzeni yıkacak ve bu ülkelerin çağımızın dünyasına komünistlerin önderliği altında geçmesini sağlayacak olan en büyük yıkıcı gücünü oluşturmuşlardır; komünist rejimin başlıca kurbanı da gene bu köylülük olacaktır.

Son olarak, Hindistan'daki çağdalaşma yönünde güçlü olmayan bir atılım örneğini, dördüncü genel eğilimi görmekteyiz. Bu ülkede bugüne kadar, ister tepeden insin ister tabandan gelsin, ne kapitalist bir devrim, ne de komünizme varan bir köylü devrimi gerçekleşebildi. Aynı biçimde, çağdaşlaşma eğilimi de güçlü değildi. Öte yandan, Hindistan'da Batılı demokrasisinin tarihsel öngereklerinin hiç değilse bir bölümü ortaya çıkmış görünüyor. Uzunca bir zamandan beri varolan parlamenter bir rejim, salt bir görüntü olmanın hayli ötesinde bir anlam taşımakta. Çağdaşlaşma dürtüsü, Hindistan'da bütün öteki ülkelerin gerisinde kaldığı için, Hindistan örneği, söz konusu öteki ülkeler için kurulabilecek herhangi bir kuramsal modelin az çok dışında kalır. Aynı zamanda bizleri, bu tür genellemeler yaparken dikkatli olmaya yöneltir. Hindistan, özellikle köylü devrimlerini anlamaya çalışırken çok yararlı bir örnek. Çünkü, hemen hiç bir köylü ayaklanması görülmeyen bu ülkede, kırsal bölgelerdeki yoksulluğun derecesi, köylü ayaklanmalarının ve devrimlerinin, hem çağdaş dünyadan bir önceki dönemde hem de daha yakın zamanlarda belirleyici bir rol oynadığı Çin'dekinden hiç de farklı değildir.

Birkaç sözcükle özetlemeye çalışırsak, biz, toprak sahibi yukarı sınıflarla köylülerin, kapitalist demokrasiyle sonuçlanan burjuva devrimlerinde, faşizmle sonuçlanan başarısız

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

burjuva devrimlerinde ve komünizm ile sonuçlanan köylü devrimlerinde oynadıkları rolü anlamaya çalışıyoruz. Toprak sahibi yukarı sınıflarla köylülerin karşısına çıkan ticarete yönelik tarıma karşı gösterdikleri çeşitli tepkiler, bu durumun doğurduğu siyasal sonucu belirleyen en önemli etmen olmuştur. Bu siyasal nitelemelerin geçerlilik derecesinin, bu hareketlerin hangi öğelerinin, çeşitli ülkelerde, çeşitli zamanlarda ne ölçüde paylaşıldığı sorununun ilerideki tartışmalarımızda aydınlatılacağını umuyorum. Ancak bir noktayı şimdiden saptamakta yarar var. Ele alınan her örnekte değişik öğelerin biraraya gelmesinden oluşan bir bileşim, egemen bileşim olarak görünmekteyse de, bunun yanı sıra o ülkede, bir başka toplumda ağır basan bir özellik olarak görülebilen ikincil bileşimlerin varlığı da ayrımlanabilir. Gerçekten İngiltere'de, Fransız Devrimi'nin son dönemleri boyunca ve Napolyon Savaşları sona erene kadar, Almanya'da egemen bileşim olarak karşımıza çıkan gerici bileşimin bazı öğeleriyle; toprak sahibi eski elitlerle yükselen ticaret ve endüstri elitlerinin, kentsel ve kırsal alt sınıflara karşı kurdukları (ama zaman zaman, belli konularda önemli bir alt sınıf desteği de sağlayabilen) ittifakla karşılaşırız. Aslında çeşitli öğelerin bu gerici bileşimine, ABD'yi de dışarda bırakmaksızın ele aldığımız bütün toplumlarda şu ya da bu biçimde, karşılaşılmaktadır. Bir başka örnek daha vermek gerekirse, Fransa'da mutlak monarşinin, ticaret yaşamı üzerinde Çarlık Rusya'sındaki ve imparatorluk Çin'indeki büyük bürokratik monarşilerin yarattıkları etkiye benzer bazı sonuçlar doğurduğu söylenebilir. Bu tür gözlemler, ampirik temellere dayanan kategorilerin, tek tek örneklerin sınırlılıklarını aşan bir geçerlilik taşıyabileceklerine olan güvenimizi pekiştiriyor.

Ne var ki, daha çok özgül bir sorunun ne kadar önemli olduğu, bu tür sorunların hepsi incelenmeden kestirilemeyeceği için, tekil bir örneği onu çarpıtmadan açıklamanın gerekleriyle, genellemelere varma çabası arasında her zaman belirli bir gerilim varolacaktır. Metnin sunuluşunda belirli bir simetrinin ve zarifliğin görülmeyişinin nedeni de bu gerilimdir; bu üzücü durumu metni birkaç kez yeniden yazdığım halde gideremedim. Burada da, bilinmeyen toprakları keşfe çıkan kaşifimizle paralellik kurmak pek yersiz kaçmayabilir: Onun görevi, ondan sonra gelecek gezginler takımı için dümdüz ve dosdoğru bir anayol açmak olamaz. Onlara rehberlik edecekse, kendisinden beklenebilecek olan şey, kendisinin ilk keşfi sırasında boşuna zaman harcamasına yolaçan ileri geri gidişlerden kaçınabilmesi, yoldaşlarının çalılıkların en sık yerlerine düşmelerini önleme inceliğini göstermesi ve onlara rehberlik ederken, daha önce yanından geçtiği en tehlikeli uçurumlar konusunda onları uyarması olabilir. Sakar bir adım atar da kendisi bir tuzağa düşerse, yol arkadaşları arasında kendisine gülmekle kalmayacak ve elini uzatıp onu yine ayakları üzerine kaldıracak biri de mutlaka çıkacaktır. Bu kitabı, doğruyu aramaya çıkmış böyle bir yoldaş takımı için yazdım.

Harvard Üniversitesi'nin Rusya Araştırmaları Merkezi bana "zaman" gibi çok değerli bir armağan verdi. Kitabı yazışım sırasında hiçbir sabırsızlık belirtisi göstermedikleri ve yalnızca iyi niyetli bir merakla beni izledikleri için, bu kitabı yazdığım süre boyunca Merkez'in yöneticisi olan birkaç kişiye, özellikle, Merkez'in müdürlerinden Prof. William L.Langer, Merle Fainsod, Abram Bergson ve müdür yardımcısı Marshall D.Schulman'a teşekkür borçluyum.Bir yığın işi gücü arasında Bayan Rose DiBenedetto sayısız elyazması sayfalarını daktiloya çekti, bir daha çekti ve bunu büyük bir şevkle yaptı.

Tüm çalışma boyunca, çok yakın dostum Herbert Marcuse, içten desteğiyle derinliğine eleştirisinin o eşsiz karışımıyla, bana güç verdi. Belki de en büyük yardımı, bana en az inandığı zamanlarda oldu. Bir başka yakın dost, merhum Profesör Otto

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Kirchheimer, elyazması metnin tümünü okudu ve yeterince açık olmayan bazı tezleri gün ışığına çıkardı; bunları açık duruma getirmeye çalıştım. Bütün aşamalarda Elizabeth Carol Moore'un sağladığı yardımlar öylesine önemli ve öylesine çeşitliydi ki, bunun değerini bir yazar ve aynı zamanda bir koca olan kimse anlayabilir. Her ikimiz de sık sık Widener Kitaplığı'nın görevlilerinin, özellikle Bay Foster M. Palmer'ın ve Bayan Y.T.Feng'in zekâlarından ve sakin,gösterişsiz yeteneklerinden yararlanmanın yollarını bulabildik.

Birçok meslektaş, belli konulardaki olgularla ilgili bilgileriyle ve belirli bölümler hakkındaki yorumlarıyla, beni olmayacak hatalara düşmekten kurtardılar ve çok değerli önerilerde bulundular. Yazdıklarımda onları düşünmeye çağıran ve kendi uzmanlık dallarında yeni sorular sormalarına neden olan noktalar bulunduğunu söyleme yücegönüllüğünü göstermeleri, benim için paha biçilmez bir ödül oldu. Adlarını vermem, ne kadar tersini söylersem söyleyeyim, onları bir ölçüde benimle özdeşleştirecek ve bu kitaba haketmediği bir bilimsel oydaşma izlenimi kazandırmış olacak. Bu yüzden onlara teşekkürlerimi özel olarak sundum. Burada adı geçenler kadar geçmeyenlerden de bilim adamları topluluğu kavramının edebiyat yapmak için söylenen boş bir söz olmanın ötesinde bir anlam taşıdığını öğrendim.

Barrington Moore, Jr.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Birinci Ayrım

KAPİTALİST DEMOKRASİNİN DEVRİME DAYANAN KÖKLERİ

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

I

İNGİLTERE VE ŞİDDETİN ILIMLI DEĞİŞMECİLİĞE* KATKILARI

1. Kırsal Bölgelerde Kapitalizme Geçişin Ardında Yatan Aristokratik Dürtüler

Endüstri öncesi dünyadan çağdaş dünyaya geçişin öyküsünü, bu adımı ilk atan ülkelerin tarihini inceleyerek anlatmaya başlarken, akla bir soru, neredeyse kendiliğinden gelip takılır. İngiltere'de endüstrileşme süreci nasıl olup da bir dereceye dek özgür bir toplumun kurulmasıyla sonuçlanabildi? Çağımız İngiltere'sinin uzun zamandan beri, hele konuşma özgürlüğüne ve örgütlü siyasal muhalefete gösterilen hoşgörü bakımından özgür bir toplum ve hatta ABD'den daha liberal bir toplum olduğu açıkça bilinen bir şey. Egemen sınıfların gösterdiği bu hoşgörüde aristokratların da payının bulunduğu aynı derecede açık. Bu duruma nasıl varıldığını açıklayan bütün önemli nedenleri saymaya çalışmak, buradaki hedefimizi aşar; olaya belli bir perspektiften bakabilmek için burada üzerinde duracağımız olası nedenlerin dışında başka bazı nedenlerin de bulunabileceğini aklımızdan çıkarmamak gerektiğini düşünsek de, bu, buradaki görevimizi aşan bir iştir. Bu bölümde üzerinde duracağımız nokta, endüstrileşmeye geçiş sürecinde kırsal sınıfların oynadıkları özel ve çok önemli rol olacak.

Araştırmamızın çevresinde döndüğü eksen, bu kitabın genel planından ve bu planın yolaçtığı sorulardan doğmuş olan, soylularla köylülerin ve İngiliz toplumunun başkalarında görülmeyen bir özelliği olarak bu ikisi arasında yer alan birçok katmanın başına gelenler ise de, eldeki kanıtların incelenmesinden doğan bir başka eksenin bulunduğu görülecektir.Gerçekten, böyle bir eksenin varlığını anlamak için, İngilizlerde bulunduğu söylenen, o kendine özgü yetenek, siyasal ve ekonomik anlaşmazlıkları, barışçı, hakça ve demokratik süreçlerle çözebilme yeteneği hakkındaki yaygın kanının, bir dereceye dek bir hayal ürünü olduğunu, içinde bir mit öğesi taşıdığını kavramak için, ne uzun boylu İngiliz tarihi okumak ne de bilimsel yöntemle ilişkili standart metinlerde öngörülenin ötesinde şüpheci olmak gerekir. Aslında bu tür kanılar tümüyle birer mit olmaktan çok, içlerinde gerçeklik payı bulunan doğrulardır. Mitleri yıkmakla yetinmek sorunlarımızı çözmez. Kaldı ki İngiliz endüstrileşmesinin öyküsünü 1750'den sonraki bir tarihten başlatan yerleşik tarihçilik anlayışı,ilgileri İngiliz siyasal tarihinin barışçı yönlerine çekerek ve Püriten Devrim'i, yani İç Savaş dönemini geçmişin karanlığında bırakarak, özellikle onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllar Fransa'sına göre son derece barışçı bir tarih tablosu çizerek, bu yarı doğrunun sürüp gitmesine yardım etmektedir.[1]

* Gradualizm'i "ılımlı değişmecilik" ile karşıladık (ç.n.).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Oysa yalnızca bu son olguyu saptamak (İç Savaş dönemini gözönüne almak) bile, şiddet ile barışçı reform arasındaki bağın ne olduğu sorusunu sormayı gerektirir: Bu soru, öncelikle çağdaş endüstri teknolojilerine dayalı toplumlar durumuna dönüşmesi sürecinin bütünü için sorulmalıdır.

Onyedinci yüzyılda patlak veren İngiliz İç Savaşı sırasında su yüzüne çıkan toplumsal kavgaların kökenleri, birkaç yüzyıl öncelerine dayanan karışık bir değişme süreci içinde yatar. Bu sürecin kesin olarak ne zaman başladığı söylenemeyeceği gibi, bunun bir iç savaş biçimini almasının kaçınılmaz bir sonuç olduğu da kanıtlanamaz. Ancak sürecin niteliği yeterince açıktır. Çağdaş ve laik bir toplum, güçlü ve her yana dal budak salmış feodal ve dinsel bir düzen içinde, ağır ağır yolunu açarak ilerlemekteydi.[2] Daha kesin bir deyişle, ondördüncü yüzyıldan başlayarak, ticaretin gerek kırsal bölgelerde gerekse kentlerde giderek artan bir önem kazandığını, feodalizmin tahtından indirilerek yerini, İngiltere'nin oldukça zayıf mutlak monarşisinin aldığını gösteren birçok belirtiler görülüyor. Her iki gelişme, bir dereceye dek, bir uygarlık türünün gerilemesi ve bir yenisinin yükselişi sırasında zorunlu olarak ortaya çıkan endişe ve acıları yansıtan, bir dereceye dek de bu endişeleri ve acıları besleyen ve giderek keskinleşen bir din savaşı çerçevesinde yer almaktadır.

İngiltere'de yün ticareti, öteden beri yapılmaktaysa da, bu ülke ancak ortaçağın sonlarında kaliteli yün üretiminin en büyük ve en önemli kaynağı durumuna geldi.[3] Yün ticaretinin yankıları yalnız kentlerde değil, aynı zamanda ve belki daha fazla kırsal bölgelerde duyulmaktaydı ve elbette etkisini politika alanında da duyurmaktaydı. İngiliz yününün satıldığı pazarlar Kıta Avrupası'nda, özellikle İtalya'da ve Alçak Ülkeler'de (Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'da) olduğundan, sonunda İngiliz toplumunu yönetecek olan güçlü ticaret dürtüsünün başlangıcına gidebilmek için, gözlerimizi buralardaki ticaret kentlerinin gelişmelerine çevirmek gerek. Ancak böyle bir çözümlemeye girişmek bizi konumuzdan çok uzaklara götüreceğinden, bu çok önemli etkiyi, amacımız açısından bir ham veri olarak kabul etmekle yetinmek durumundayız. Bunun yanı sıra başka önemli gelişmeler de oluyordu. 1348-1349'da ortalığı kasıp kavuran Kara Ölüm (veba) İngiltere nüfusunda derin bir yara açmış, işgücü arzını azaltmıştı. Bundan kısa bir süre sonra Lolardy'de dinsel bir başkaldırının ilk uğursuz homurtuları duyulmaya başladı ve 1381'de bunu ciddi bir köylü ayaklanması izledi. İleride, alt sınıflar arasındaki bu kıpırdanmalar ve ne anlama geldikleri üzerinde durma fırsatımız olacak.

1. Schweinitz, *Industrialization*, s.6'da şöyle der: "Büyük Britanya'ya tam demokrasiyi getiren 1832 Reform Yasası ile başlayan siyasal reformlar, ondokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyılın başında yapılmıştır. Ancak bu önlemlerin başarıya ulaşmaları, *büyük ölçüde 1832 öncesindeki yıllarda anayasal ve parlamanter kurumların, yavaş ama sürekli bir evrim göstermiş olmalarından* kaynaklanmaktadır." (vurgu benim). Başka bir yerde (s.10-11'de) de yazar, ipin ucunu kaçırmadan, çağdaşlaşma sorunlarına bulunan kapitalist ve demokratik çözümlere [öteki ülkelerce-ç.n.] yeniden başvurulması olanağının bulunmadığını öne sürmektedir ki, bu teze ben de katılıyorum.

2. Sosyal tarihçi, iktisat tarihçisi, hukuk tarihçisi ve anayasa tarihçisi feodalizmden farklı şeyler anlar; ve farklı bakış açıları, feodalizmin farklı yönlerini görür, farklı yönlerini görmüş. Cam'ın "Decline and Fall" adlı makalesindeki (s.216'daki) yararlı tartışmaya bakınız.

3. Power, *Wool Trade*, s.16.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Şimdilik dikkatimizi daha çok yukarı sınıflar üzerinde yoğunlaştıracağız. Ondördüncü yüzyılın sonlarıyla onbeşinci yüzyılın büyük bir bölümü boyunca bu sınıfların konumunda önemli değişiklikler oluşmaktaydı. Toprak ve ona dayanan toprağı kullanma ilişkileri lordla (soyluyla) adamlarını birbirine bağlayan bir harç olmaktan büyük ölçüde çıkmıştı. Feodalizmin başka yönleri güçlerini hâlâ korumaktaydı; ama kral, uzun zamandan beri, bu ilişkiler içinde kalarak ve bunları kendi yararına kullanarak, kendi iktidarını güçlendirmeye çalışıyor, bunda da az çok başarılı oluyordu. Topraktaki köklerinden kopan feodalizm, asalaklaşmıştı ve gücünü büyük senyörlerin çevirdikleri manevralar ve kralın karşı manevraları sayesinde koruyabiliyordu.[4]

Güller Savaşı* (1455-1485) toprak sahibi aristokrasi için doğal olmaktan çok toplumsal bir yıkım niteliği taşımış, bu savaşta uğradıkları büyük kan kaybı aristokrasiyi zayıflatırken, Tudor Hanedanı mücadeleden krallık iktidarını sağlamlaştırma sürecini başarıyla tamamlayabilecek bir güçle çıkmıştır. VIII. Henry'nin yönetimi zamanında görülen siyasal ve dinsel tasalar, tarımın ticarileştirilmesi yönünde bir başka itici gücü sağlamış olabilir. Marksist bir tarihçi, VIII. Henry'nin 1536'da ve 1539'da manastırların mülküne el koymasının, eski aristokrasinin ve onun ademi merkeziyetçi geleneklerinin harcanması pahasına, yeni ve ticari kafada toprak sahiplerinin ilerlemesine yardımcı olmuş olabileceğini ileri sürmüştür.[5] Bununla birlikte, VIII. Henry'nin yönetiminin en önemli yönünü, eski düzenin dayandığı temel direklerden biri olan kiliseyi zayıflatmasında ve bu açıdan ardıllarının (haleflerinin) ileride hayıflanacakları bir örnek oluşturmasında aramak akla daha yakın görünüyor. Tahtın harekete geçirmesine hiç de gerek duymayan bazı devinimler, derinden derine sürmekteydi ve taht da giderek onları iyi düzeni tehdit eden güçler olarak görüp karşılarına çıkmaya başlamıştı.

Yün ticaretinin süren canlılığıyla birlikte, Tudor barışı, kırsal bölgelerin ticarete yönelik, hatta kapitalist bir görünüm almasını destekleyen büyük bir itici güç yarattı. Başka bazı yapıtlar yanı sıra, R.H. Tawney'in İngiltere'nin İç Savaş öncesindeki ekonomik yaşamını inceleyen, bugüne dek aşılamayan çalışması, bu güçlerin feodal çerçeveyi, savaştan çok önce nasıl parça parça ettiğini gösteriyor:

"Onbeşinci yüzyılın çalkantılı günlerinde, toprak hâlâ ekonomik değerinden ayrı bir toplumsal ve askeri bir anlam taşımaktaydı; lordlar, ardları sıra sürükledikleri adamlarıyla kötü komşularını dize getirmek için her yola başvurmakta, onları gerektiğinde sopayla gerektiğinde yasayla (yasal belgelerle)* iknaya çalışmaktaydılar; o sıralarda bir senyörün toprağında çok sayıda kiracının barınması, topraktan sağlanan yüksek kazançtan daha önemliydi. Tudor disiplini ise, bir yandan senyörlerin kendilerine

4. Cam, "Decline and Fall", s.218, 225, 232.

*. Güller Savaşı, armaları beyaz gül olan York soylu sülalesiyle, kırmızı gül olan Lancaster sülalesi ve onları destekleyerek ikiye bölünmüş soylular arası kavgalar olup, yavaş yavaş taht için yapılan bir iç savaşa dönüştü (ç.n.).

5. Hill, *Puritanism*, s.34-35.

* İngilizcesindeki uyaklı "*bows and bills*" (yaylarla ve beratlarla) deyişini Türkçede böyle uyaklı bir deyişle karşılamaya çalıştık (ç.n.).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

bağlı adam beslemelerine koyduğu katı sınırlarla, bir yandan da yönetsel yargıyla ve aman vermez bürokrasisiyle, soylular arası (özel) savaşlara acımasızca son vermiş ve feodalizmin kolunu kanadını kırarak, paraya egemen olmayı insanlara egemen olmaktan daha önemli duruma getirmişti... [Bu değişiklik] toprağı, siyasal görevlerin ve yükümlülüklerin temeli olarak gören ortaçağ anlayışından, onu gelir getiren bir yatırım aracı olarak gören çağdaş anlayışa geçişin bir görünümüdür. Kısacası, toprak sahipliği giderek ticarileşmektedir."[6]

Merkezi krallığın sağladığı barış ile yünün özgül biçimde biraraya gelişleri, İngiltere'yi bir yandan kapitalizme, öte yandan da bu kapitalizmi sonunda demokratik duruma getirecek olan bir devrime doğru sürükleyen en önemli etmenlerden birini hazırlamaktaydı. Başka devletlerde, özellikle Rusya'da ve Çin'de güçlü yöneticiler güçlerini çok geniş alanlara yayılmış toprakları boyundurukları altına alma yolunda kullandılar. İngiltere'de ise, yöneticilerinin bu alandaki başarılarının hayli sınırlı oluşu, bu ülkede sonunda zaferi parlamenter demokrasinin kazanması üzerinde çok önemli bir katkıda bulunmuştur. Öte yandan, tek başına ele alındığında yün ticaretiyle demokrasi arasında hiç bir zorunlu ilişki yoktur. Gerçekten, aynı dönemde İspanya'da koyun yetiştiriciliği böyle bir sonuç doğurmamıştır; herhangi bir sonuç doğurduysa o da İngiltere'dekinin tam tersi yönde olmuştur; çünkü burada göçer sürüler ve onların sahipleri, merkezileşmekte olan krallığın yerel ve ayrılıkçı eğilimlere karşı kullandığı araçlardan birisi durumuna gelmiş ve böylece köstekleyici (bunaltıcı) bir mutlak monarşinin kurulmasına katkıda bulunmuştur.[7] İngiltere'deki durumu kavramamızın anahtarını ise, onaltıncı ve onyedinci yüzyıllar boyunca, ticaret yaşamının gelişmesini, gerek kentlerde gerekse kırsal bölgelerde, tümüyle olmasa da, daha çok tahta karşın gerçekleştirmesinde aramak gerekir. Nedenlerini yeri geldiğinde göreceğiz.

6. Tawney, *Agrarian Problem*, s.188-189. Ayrıca Hexter, *Reappraisals*, s. 144-145'e bakınız. Yazar [Hexter] burada aynı olguyu, Tawney'e, ekonomik etmenlere gereğinden fazla önem vermesine karşı yönelttiği eleştirilerden biri olarak kullanıyor. Tawney'in incelediği konuların kısa ve son zamanlarda yapılmış (çağdaş) bir değerlendirmesi için bak. Thirsk, *Tudor Enclosures*. Çitlemenin coğrafi ve toplumsal koşullara göre çeşitlilik göstermesine dikkat çekerek yazar, Tawney'in ulaştığı aynı genel sonuçlara varmaktadır (bak. s.19-21). Tawney de bu farklılıkları ortaya koymaya dikkat ediyordu. Aralarındaki en önemli fark, Thirsk'ün doğal nüfus artışını en önemli etmenlerden biri olarak görmesinden kaynaklanmaktadır (s.9). Kerridge, "Depopulation", s.212-228'de çitlemelerle ilgili istatistiklere güvenilmemesinin gerektiğini gösteren haklı nedenler ileri sürmektedir. Bu yolda değindiği en önemli nokta, toprakları çitleyip kapatmakla suçlanan birçok kişinin sonradan aklandığı ve bu nedenle istatistiklerdeki toplamların abartılmış olduğudur. Toprakları çitle çevirenlerin Tudor zamanında bile siyasal ağırlık sahibi oldukları gözönünde bulundurulursa, bu olgu hiç de şaşırtıcı görünmeyecektir. Gerçek rakamların, durumun fazla ciddi olduğunu gösteren bir nitelik taşımamasına karşın, sorunun İngiltere'nin önemli bölgelerinde ciddi boyutlar kazandığına kuşku yok. Thirsk'ün *Tudor Enclosures* adlı yapıtının sonunda verilen kısa kaynakçada, ne Tawney'in ne de Kerridge'in adı geçmektedir.

Tawney'den yarım yüzyıl sonra bile, çağdaş araştırmacılar yün ticareti ile tarımsal değişiklikler arasındaki ilişkiyi vurgulamaktalar. Ancak onaltıncı yüzyıl ortalarından başlayarak, tahıldan yüne geçme eğilimi zayıflar; toprak daha kıtlaşıp, emek bollaşırken, tahıl fiyatları hızla yükselmektedir. Yün ticaretinin niteliği değişmişse de, yün fiyatlarının gidişi, arada bir büyük dalgalanmalar göstermekle birlikte, 1450'den 1650'ye kadar, hızlı bir yükseliş yönünde olmuştur. Bowden, *Wool Trade*, s. xvıı'e, 6'ya ve s.219-220'deki tabloya bakınız.

7. Klein, *The Mesta*, s.351-357'de vardığı sonuç da bu.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Koşulların zorlamasıyla, ekonomik etkinlikleri toplumun sağlığına yaptıkları etkiye göre değerlendiren ortaçağ anlayışı yıkılmaya başladı. İnsanlar tarım sorununu, halkın geçimini topraktan sağlamanın en iyi yöntemini arama sorunu olarak görmekten vazgeçerek, kapitali toprağa yatırmanın en iyi yolunu arama olarak algılamaya başladılar. Toprağı, gittikçe daha fazla, satılabilen, iyiye de kötüye de kullanılabilen bir nesne, yani tek bir sözcükle belirtecek olursak, çağımızın kapitalistinin "özel mülkiyet"ine benzer bir şey olarak görmeye başladılar. Şüphesiz feodalizmde de özel mülkiyet vardı. Ancak yeryüzünde feodalizmin geliştiği her yerde, toprak mülkiyeti birliğinde her zaman, birçok sorumlulukları ve başka kişilere karşı çeşitli yükümlülükleri de getirmekteydi. Bu yükümlülüklerin ortadan kalkış biçimi ve bu değişiklikten kimin yararlarup kimin zararlı çıktığı sorunu, feodalizmin egemen olduğu bütün toplumlarda ciddi siyasal pürüzler doğurmuştur. İngiltere'de bu sorunlar, gündeme erken bir tarihte geldi. Burada, Adam Smith'ten çok önce, kırsal bölgelerde yaşayan bazı gruplar, insanın öz çıkarını kollamasını ve ekonomik özgürlüğü, insan toplumunun dayandığı doğal temel olarak görmeye başladılar.[8] Ekonomik bireyciliğin esas olarak burjuvazi arasında doğduğu yolundaki yaygın kanıyı irdelerken, İç Savaş öncesi dönemde "çitleme" eylemine girişen toprakbeylerinin, bu tür yıkıcı öğretilerin gelişmesine en azından burjuvazi kadar elverişli bir ortam hazırladıklarını gözardı etmemek gerekir.

Dünyanın değişen görünümünün en çarpıcı belirtilerinden birisi de, toprak satışlarında görülen, 1580 dolaylarında başlayıp yarım yüzyıl kadar süren patlamadır. Toprağın yıllık "kiraları", birkaç onyıl önce "satış" bedeli olan miktarın üçte birine yükseldi.[9] Böyle bir patlamanın, doğrudan doğruya tarım işlerinin yürütülmesinde kapsamlı yapısal değişiklikler olmasaydı hiç de gerçekleşemeyeceği söylenebilir; dolayısıyla söz konusu değişikliklerin bir sonucu olarak doğduğu ileri sürülebilir.

Söz konusu değişikliklerin en önemlisi "çitlemeler" *(enclosure)* idi. Bu sözcüğün de birbirinden farklı şeyleri anlatan birkaç anlamı var; ancak hepsi aynı tarihlerde görülen bu değişikliklerden herbirinin göreli ağırlığının ne olduğunu saptamak pek kolay bir iş değildir. Onaltıncı yüzyılda çitlemenin aldığı en önemli biçim, "malikâne sahiplerinin

8. Lipson, *Economic History*,cilt II, s. lxvii-lxviii. Hexter, *Reappraisals*, s.94-95'te, Tawney'in, "kentlilerin kırsal bölgelere gelişlerinin eski ataerkil kır ekonomisini yıkıp; yerine, katı, acımasız bir burjuva ticaret düzeni ve zihniyeti getirdikleri" masalı ile, Püriten Devrim'i, burjuva devriminin kaçınılmazlığı yolundaki önceden benimsenmiş doktriner bir anlayış içine sığdırmaya çalıştığını ileri sürerek, Tawney'in söz konusu gelişmelerle ilgili çözümlemesini, hem inceliklerini vermeden hem de saptırarak yansıtmaktadır. Tawney Püriten Devrim'i hiç de Hexter'in yansıttığı gibi yorumlamış değildir. Tawney'in tüm çözümlemesi, toprak sahibi yukarı sınıfların, en önemli gelişme yuvalarının kentlerde oluştuğunu gördüğü ticaretin öneminin artmasının yolaçtığı yeni duruma, az çok kendiliğinden denebilecek bir biçimde ayak uydurduklarını vurgulamaktadır. (bak. Tawney, *Agrarian Problem*,s.408). Bu, birtakım yeni düşüncelere sahip kentlilerin kırsal bölgelere göçettiklerini söylemekten apayrı bir şeydir. Tawney'e yönelik eleştirisini desteklemek üzere Hexter, Tawney'in *Agrarian Problem* adlı yapıtının 177. - 200. sayfalarından ve "Rise of the Gentry" adlı denemesinden upuzun alıntılar vermektedir. Tawney'in savunduğu asıl tezin ne olduğunu görmek için "Rise of the Gentry", s.184-186'ya bakınız. Hexter'in Tawney'den yaptığı ilk alıntının ilk sayfasında (*Agrarian Problem*, s.177'de) bile, Tawney, doktriner determinist tarihçiliğe karşı, bugüne kadar gördüğüm en açık seçik uyarılarından birini yapmıştır. Söz konusu uzun parçalar içinde, kentlilerin malikâne satın almalarından ve bunları ticaret amaçlarıyla işletmelerinden söz eden bazı cümleler bulunabilirse de, Tawney'in tezinin özü başka yerdedir.

9. Bak. Hexter, *Reappraisals*, s.133.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ya da onların çiftçilerinin, bir malikâne halkının ortaklaşa hakları sahip oldukları topraklara veya ekilebilir boş alanlara girmeleridir."[10] Yün üretip satarak elde edilebilecek kârın ya da topraklarını bunu yapanlara kiralayarak kira gelirlerini artırmanın çekiciliğine kapılan malikâne sahibi lordlar, köylüleri serbest toprakları ekip biçme haklarından olsun, ortak topraklardan sığırlarını otlatmak, yakacak odun toplamak vb. için yararlanma haklarından olsun yoksun bırakmak üzere, yasal ya da yarı yasal çeşitli yöntemler buldular. Bu tür çitlemelerle kapatılan toprakların gerçekte fazla olmadığı, çitlemenin en yaygın olduğu kasabalarda (kontluklarda) toplam toprakların yirmide birinden az olduğu görülürse de, bu durum, eğer durum gerçekten buysa, söz konusu bölgelerde gidişin vahim olmadığı anlamına gelmez. Böyle bir durum önemli sayılmazsa, o zaman Tawney'in de belirttiği gibi, ülkenin toplam toprakları nüfusa bölündüğünde ortaya adam başına bir buçuk akr (yarım dönüm)* dolayında bir rakam çıktığına dayanılarak, İngiltere'nin kentsel bölgelerindeki aşırı yığılmanın da çok önemli olmadığı pekâlâ öne sürülebilirdi. "Her elli malikânenin birinden bir kiracının sürülmesiyle, tek bir malikâneden elli kiracının sürülmesi kesinlikle aynı istatistiksel sonucu verir" ama, doğurdukları toplumsal sonuçlar çok farklıdır. Son olarak, bu sıralarda gündeme gelen siyasal ve toplumsal kargaşaların da gerçek bir temeli olmalıydı. "Hükümetler izledikleri yolu değiştirip, salt sorumsuzca davranışları yüzünden güçlü sınıfları kızdıracak yollara sapmayacakları gibi, kalabalık insan yığınları da salt ekilip biçilen bir toprak parçasını otlak sanmak yanılgısına düştükleri için başkaldırmazlar."[11]

Eskiden geleneksel kurallara bağlı ve bu kurallara uygun yöntemlerle ekilebilen toprakların önemli bir bölümünün giderek bireylerin keyfince kullanılmaya başlandığı açıktır. Tarımın ticarileştirilmesi, bunun yanı sıra, eskiden en kötü durumda yasa tanımaz bir tiran, en iyi durumda da zorba bir "baba" olan feodal senyörün, giderek malikânesinin maddi kaynaklarını kâr sağlamak amacıyla etkili bir biçimde işleten akıllı bir işadamına benzeyen bir toprakbeyine dönüşmesi anlamına geliyordu.[12] Bu tür tutumlar kuşkusuz onaltıncı yüzyılda yeni ortaya çıkmış alışkanlıklar değildi. Aynı zamanda, İç Savaş sonrası ve onsekizinci ondokuzuncu yüzyıllarda görüleceği kadar yaygınlaşmış davranışlar da değildi. Ayrıca bu alışkanlıkların yalnızca toprak sahibi yukarı sınıflara özgü oldukları da sanılmamalı; çünkü köylülüğün üst katmanları arasında da oldukça yayılmıştı. Bu kimseler, üstte *gentry*'nin altta da daha az zengin tabakaların sınırlarıyla bir parça örtüşebilen bir tabaka olan *yeoman** sınıfını oluşturdular.[13] Bunların hepsi kendi topraklarının sahibi serbest köylü ya da toprakta

10. Tawney, *Agrarian Problem*, s.150. İngilizce'de *"farmer"* (çiftçi) genellikle "kiracı çiftçi", yani, belirli bir toprak parçasını kiralayan ve onu, kapitalinin büyüklüğüne bağlı olarak ya kendi başına ya da ücretle tuttuğu emekçilerle birlikte işleyen kişi anlamına gelir. *"Farmer"* sözcüğünün toprak sahibi için kullanıldığı durumlar enderdir. Bak. *The Shorter Oxford English Dictionary*, "farmer" maddesi.

* *Acre*, 0,404 hektar, (40, 47 m^2) tutan İngiliz alan ölçüsü birimidir (ç.n.).

11. Tawney, *Agrarian Problem*, s. 264-265, 224.

12. Tawney, *Agrarian Problem*, s. 217, 191-193.

* *Gentry*, İngiltere'de soyluluk (*nobility*) ile küçük mülk sahibi orta sınıf *(yeomanry)* arası köylü tabakasıdır; *yeoman*, kendi toprağını ekip biçen, küçük mülk sahibi tabakadır, *gentlemen* (küçük soyluluk) tabakasının bir altı konumda olup orduda genellikle piyade olarak görevlendirilirler. Zorlanarak, *gentry*" köy eşrafı", *yeomanry*" köy zenginleri" olarak çevrilebilir (ç.n.).

13. Campbell, *English Yeoman*, s.23-27.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

çağdaş özel mülkiyet hakkından yararlanan kişiler olmamakla birlikte, hızla bu yönde ilerliyor ve kendilerini yürürlükte kalabilen son feodal yükümlülüklerden kurtarıyorlardı.[14] Ekonomik açıdan bunlar "büyük riskler alabilecek kadar birikimlerinin bulunmadığının ayrımında, kazancın, harcamak kadar tasarruf etmek demek olduğunu hiç akıllarından çıkarmayan ve kaynağı ne olursa olsun ellerine geçen her fırsatı kârlarını artırmak için kullanmaya kararlı, hırslı, saldırgan bir küçük kapitalistler grubu" idi.[15] Toprakları, sulanabilen topraklarda yirmi beş ile iki yüz akr arasında değişiyor, otlaklarda ise beş yüz, altı yüz akra kadar çıkabiliyordu. Koyun yetiştiren büyük çiftçiler, bekleneceği gibi, düşük birim maliyetlerle çalışmak ve yünlerini daha büyük bir kârlılıkla pazarlayabilmek olanağına sahip olabilmişlerse de, koyun üreticiliği *yeoman*'ler ve hatta daha az gönençli köylüler arasında oldukça yaygındı.[16] Gittikçe gelişen bir pazar için tahıl üretimi de *yeoman* sınıfının önemli bir gelir kaynağıydı. Londra'ya veya büyümekte olan öteki kentlere yakın olanlar kadar, suyolu taşımacılığından yararlanabilenlerin de ötekilere karşı büyük üstünlükler sağlamış olduklarına hiç kuşku yok.[17]

Köylülerce girişilen çitleme eylemlerinin ardındaki başlıca güç *yeoman*'lerdi. Tarla açmaya yönelik bu çitlemeler, toprakbeylerinin koyun çiftliklerince girişilen çitlemelerden çok farklıydı. Bu tür çitlemeler daha çok, boş veya ortak toprakları ve sık sık da haklarını yeterince titizlikle koruyamayan toprakbeylerininkini de içine almak üzere, komşularının topraklarını tırtıklama biçimini almaktaydı. Bazı durumlarda ise, köylülerin giriştiği çitlemeler, açık tarlalarda uygulanan, "şerit sistemi" denen,* dağınık küçük toprak parçalarında uygulanan tarım sistemini bırakmak ve kendi toprak parçalarını birleştirmek yolunda köylüler arasında karşılıklı anlaşmalarla yapılıyordu. *Yeoman*'ler de konumları elverdiği ölçüde geleneksel tarımsal alışkanlıklarından kurtulmak ve kârlarını artıracak yeni teknikler denemek hevesindeydiler.[18]

Karşılaştırmalı bir açıdan bakıldığında, onaltıncı yüzyıl *yeoman*'lerinin ondokuzuncu yüzyıl ve hatta devrim sonrası Rusya'sının *kulak*'larınınkinden çok daha elverişli bir çevrede yaşadıkları da açıktı. *Yeoman*'ler genellikle İngiliz tarihinin kahramanları olarak kabul edilirken, *kulak*'lar, hem tutucuların hem de sosyalistlerin gözünde, Rusya tarihinin "kötü adam"ları idiler; öyle ki tutumlardaki bu zıtlık, farklı toplumlar hakkında ve onların çağdaş dünyaya girişte izledikleri değişik yollar üzerine çok şeyi aydınlatsa gerek.

Tarım kapitalizmi akımını başlatanlar, eski düzene karşı verilen savaşımın asıl galipleri, *yeoman*'ler arasından çıkan ve hatta onlardan da çok, toprak sahibi yukarı sınıflardan gelen kimselerdi. İlerlemenin yenilgiye uğrattığı kimselerse, her zaman olduğu gibi, sıradan köylülerdi. Ama bu sonuç, hiç de İngiliz köylülerinin özellikle inatçı ve tutucu olmaları veya kapitalizm ve bireycilik öncesi alışkanlıklarına, o sırada çağdaşlarının düşündükleri gibi, salt cahillikleri ve budalalıkları nedeniyle bağlı

14. Campbell, *English Yeoman,* IV. Bölüm.
15. Campbell, *English Yeoman,* s.104.
16. Campbell, *English Yeoman,* s.102, 197-203; Bowden, *Wool Trade,* s. xv, s.2.
17. Campbell, *English Yeoman,* s.179, 184, 192.
*Bak. s. 16 (ç.n.).
18. Campbell, *English Yeoman,* s. s. 87-91, 170, 173. Ayrıca bak. Tawney, *Agrarian Problem,* s.161-166.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kalmaları yüzünden doğmuş değildi. Eski alışkanlıkların ayak diretmesinin bu sonuçta payının olduğu kuşkusuz; ama burada asıl sorulması gereken soru, tıpkı bu inceleme boyunca karşılaşacağımız birçok başka durumda olduğu gibi, eski alışkanlıkların niçin ayak dirttikleri sorusudur. Bunun nedenini görmek pek de zor değil. İngiltere'de ortaçağ tarım sistemi, tıpkı dünyanın birçok başka yerinde olduğu gibi, her köylünün öteki köylülerin açıktaki, yani çitle çevrili olmayan alanlardaki toprakları arasına darmadağınık bir biçimde yayılmış birçok küçük toprak parçasını (şeridini) işleme temeline dayanıyordu. Sığırlar da, hasat kaldırıldıktan sonra bu tarlalarda otlatıldığından, bir bölgede hasadın az çok aynı zamanda kaldırılması, yani tarım takviminin işlerinin az çok eşgüdümlü olarak yapılması gerekiyordu. Bu düzenleme içerisinde, bireylerin belirli bir hareket esnekliği de vardı kuşkusuz;[19] ama, her şeyden çok da işbirliği sağlayacak bir düzenlemeye gereksinim duyuluyordu. Bu tür bir işbirliği ise, kısa sürede sorunları çözmenin en kolay yolu olan geleneğe dönüşebilmekteydi. Her ekim mevsimi kimin, hangi toprak parçasını işleyeceğini yeniden belirlemenin, bu tür bir dağılımın yapılabildiğini görsek de, adamakıllı örgütlenme isteyen bir iş olduğunu akıldan çıkarmamalıyız. Köylülerin ek bir otlak ve yakacak kaynağı olarak gördükleri ortak topraklar konusunda büyük bir duyarlılık göstermeleri de doğaldı. Daha genel olarak da, İngiliz köylülerinin malikâne töresinin koruması altında, kendilerinden yana ve öteki ülkelerin köylülerince az çok kıskanılacak bir durum sağlamış oldukları düşünülecek olursa, bu gelenek ve töreleri, kendilerine hiç de yarar sağlayacak olmayan kapitalist dalgaların saldırılarına karşı kendilerini koruyan bir mendirek gibi görmüş olmalarına hiç şaşmamak gerek.[20]

Fakat monarşinin zaman zaman sağladığı desteklere karşın, mendirek çökmeye başladı. O günün deyişiyle "koyunlar insanları yediler". Köylüler topraktan sürüldü; ekilip biçilen küçük toprak parçaları gibi ortak topraklar da otlak durumuna getirildi. Artık, eskiden birçok insanı beslemiş olan topraklarda otlatılan sürülere tek bir çobanın bakması yetiyordu.[21] Bu değişikliklerin çapını doğru olarak ölçmek olanağına sahip olduğumuzu söyleyemeyiz; ama oldukça kapsamlı değişiklikler olduklarını duraksamadan söyleyebiliriz. Ancak, Tawney'in de gözünden kaçmayan bir gerçek olarak, onaltıncı yüzyılda mendireği aşabilen sular, İç Savaş'tan sonra görülen, onu yerle bir edecek olan dalgaların yanında çok önemsiz kalır.

Demek ki sonunda çağdaş ve laik bir toplum durumuna gelecek olan İngiltere'yi bu yola sürükleyen baş güçler, o dönemde daha çok, gerek kırlarda gerek kentlerde yaşayan ticaret adamlarıdır. Fransa'da olup bitenlerin tam tersine, bu kimseler, "babaca" bir kralın koruyucu kanatları altında kalmak yerine, kendi bildikleri yolda ilerlemeyi seçmişlerdi. Kuşkusuz içlerinden bazıları zaman zaman tahtla işbirliği yapmaktan hoşlanıyorlardı; çünkü böyle bir işbirliğinden elde edilebilecek kazanç hiç de az değildi. Ama özellikle İç Savaş'ın yaklaştığı yıllarda, zengin kentlilerin, krallık tekellerine, üretimi engelledikleri gerekçesiyle, hiç değilse onların tutkularının önünde bulunan, aşılması gereken engeller oldukları düşüncesiyle, karşı çıktıkları görüldü.[22] Elizabeth ve

19. Campbell, *English Yeoman*'ın G.E. Fussell'ın eski çiftçilik yöntemleriyle ilgili araştırmalarından söz eden 176. - 178. sayfalarıyla karşılaştırın.

20. Tawney, *Agrarian Problem,* s.126, 128, 130-132.

21. Tawney, *Agrarian Problem,* s. 232, 237, 240-241, 257.

22. Fransa'da bunun tersi bir durumun doğmuş olması hakkında bak. Nef, *Industry and Government.* Ayrıca, ayrıcalık almış şirketlere yönelen saldırılar için bak. Lipson, *Economic History,* cilt II, s.lvii- lix.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Stuart hanedanın ilk iki egemeni döneminde taht, bu eğilimlerin gerek köylüler, gerekse kentlerdeki yoksul sınıflar üzerinde doğurduğu olumsuz sonuçları biraz olsun hafifletebilmek için bazı çabalara girişti. Çünkü akıntıya kapılmış çok sayıda köylü, "iyi" düzeni bozan bir tehdit kaynağı durumuna gelmişti. O kadar ki zaman zaman ayaklanmalar baş gösteriyordu.[23] Dikkatli bir tarihçi, krallığın izlediği politikaya "gelipgeçici hayırseverlik" adını veriyor. On Bir Yıllık Tiranlık döneminde I. Charles, Parlamento'yu devre dışı bırakıp, ülkeyi Strafford ve Laud eliyle yönetirken, bu hayırseverliğe daha bir ağırlık vermiş olabilir. Star Chamber Mahkemesi ve Court of Requests* gibi krallık kurulları, köylülerin çitlemeler yoluyla topraklarından atılmalarına karşı, ellerindeki tüm yetkiyi kullanarak, koruyucu kararlar aldılar.[24]

Öte yandan taht da, bu politikayı uygulama bahanesiyle, kesilen cezalarla ceplerini doldurma çabasından kendini kurtarabilmiş değildi. Kaldı ki bu politikayı kesin olarak uygulayacak gücü de yoktu. Fransız monarşisinden farklı olarak İngiliz tahtı, iradesini kırsal bölgelere dayatmasını sağlayabilecek, kendi etkili yönetsel ve hukuksal (adli) düzeneğini kurabilmiş değildi. Kırsal bölgelerde düzeni sağlama durumunda olanlar, genellikle *gentry*'den gelen, yani doğrudan doğruya söz konusu koruyucu önlemlerin hedefi olan kimselerdi. Bu durumda, tahtın izlediği politikanın en önemli sonucu bir kimsenin mülkünü istediği biçimde kullanma hakkına sahip olduğu görüşünü savunan ve bunun toplumsal bakımdan da yararlı olduğunu düşünen kimseleri kendisine düşman etmesi oldu. Krallığın bu politikası, kırların ve kentlerin aralarında zaten birçok birleştirici bağ bulunan kafaları ticarete yatkın öğelerinin, tahta karşı çıkan, birbirlerini destekleyen bir cephede toplanmalarına

23. Köylü ayaklanmalarına pek fazla dikkat edilmediği açık. Tawney ise onların çitleme hareketleriyle bağlantısını abartmış olabilir. Bu konuda en iyi bilgileri, Semenov, *Ogorazhivaniya* adlı yapıtın içinde, özellikle s.349, 277, 284, 287-291, 300-304, 307, 309, 321, 324, 327. sayfalarda bulabildim. Onaltıncı yüzyılla sınırlı olan bu malzemede şu bilgiler bulunmaktadır: Bu yüzyılda köylülerin katıldığı üç büyük ayaklanma olmuştur: Bunlar, 1) 1536-1537 yılları arasındaki İnayet Yolunda Haç Seferi *(The Pilgrimage of Grace)* hareketi, daha çok feodal nitelikli ve krala karşı bir girişim olup, bu harekette köylüler, efendileriyle birlikte ayaklanmışlardır; 2) Ekonomik bakımdan geri bir bölgede, Devonshire ve Cornwall'da görülen ayaklanma; ve 3) Aynı yıl Norfolk bölgesinde başgösteren, çitlemelerle ilgili olduğu yolunda ipuçları bulunan ayaklanma, Trevor-Roper, "Gentry", s.40'da, Midland bölgesindeki köylülerin 1607'deki ayaklanmalarından, *Leveller*'lar ve *Digger*'lar terimlerinin [ilk olarak] kullamldığı bir hareket ve İngiltere'de görülen, "katıksız köylü ayaklanması niteliği taşıyan son hareket" olarak söz ediyor. Bu ayaklanma da açıkça çitlemeleri hedef almıştı.

* Star Chamber toplantı salonunun tavanındaki yıldız süslemelerden olacak "Yıldız Meclisi" denen medeni hukuk ve ceza hukuku alanlarında çok geniş yetkileri bulunan eski bir yüksek mahkemedir. Söz konusu geniş yetkileri taht, özellikle Tudorlar tarafından desteklenen bu kurul, yüksek memurlara bazı yargıçların da eklenmesiyle mahkeme olarak toplanır, söylentilere bakarak, tanıklar dinleyerek ve bir jüriye başvurmaksızın karar alabilir, işkence uygulayabilirdi. 1641'de Uzun Parlamento tarafından kaldırılmıştır.

Court of Requests, İngiltere'de küçük alacak verecek davalarına bakan eski yerel mahkemelerdi (ç.n.).

24. Lipson, *Economic History*, cilt II, s. lxv, 404-405; James, *Social Problems*, s.79, 241-243.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yolaçtı.[25] Stuartlar'ın izledikleri tarım politikası kırsal kesimde tam bir başarısızlığa uğradı ve "son kertede dinsel dokunulmazlığa dayandığı düşünülen krallık yetkesiyle (krallık otoritesiyle) bireylerin hakları arasındaki"[26] bir çatışma olan İç Savaş'ın hızlanmasına yardımcı oldu. Bu aşamada artık, tehlikede olan bireysel hakların kimlere ait olduğu, sözü edilen hakların kesinlikle hâlâ İngiltere nüfusunun çok büyük bir bölümünü oluşturan köylü kitlelerinin hakları olmadığı açık seçik ortaya çıkmış olsa gerek.

2. *İç Savaş'ın Tarımsal Boyutları*

Bu genel tarihsel bilgilerin ışığında, krala ve onun eski düzeni koruma yönündeki girişimlerine karşı çıkan ve böylelikle İç Savaş'ın çıkmasında, tek olmasa da en önemli rolü oynayan kesimin,toprak sahibi yukarı sınıflarla, daha sınırlı bir ölçüde olmak üzere, *yeoman*'ler arasından çıkan tacir kafalı öğeler olduğu tezini reddetmek için ortada bir neden bulunmasa gerek. Onaltıncı ve onyedinci yüzyıllarda ticaretin kentlerde gösterdiği gelişme, İngiltere'nin kırsal bölgelerinin tarım ürünleri için bir pazar yaratmış ve böylece doğrudan doğruya kırsal bölgelerde ticarete yönelik ve kapitalist işletmeciliğe dayalı bir tarıma geçilmesi olanağını doğuran süreci başlatmıştır. Ticari etkilerin girişi, gittikçe daha yaygın bir alanda, tarımla uğraşan sınıflar içinde bulunan, hiç birini diğerlerinden ya da kentli gruplardan net biçimde ayırdetmek olanağı bulunmayan her bir grubun bu yeni duruma değişik biçimlerde ve değişik başarı derecelerinde uyum gösterdiği yeni bir durum yarattı. Pahalıya patlayan gösterişçi harcamalarda bulunma alışkanlığına sahip ve sarayla bağlantıları olan ünvan sahibi aristokratların böyle bir değişikliğe ayak uydurmaları genellikle zordu. Gene de aralarından tek tük bunu başaranlar çıktı.[27] En girişimci üyelerinin bu gelişmeye en iyi ayak uydurabildiği en büyük tarım kesimi, büyük soyluların altında ve *yeoman*'lerin üstünde yer alan, o büyük ve az çok dağınık grup, yani *gentry* idi. Ama bu kimselerin başarılarının tek kaynağı tarımsal etkinlikleri değildi. Bakışlarını geleceğe çevirmiş bulunan *gentry*'nin, kentlilerin üst katmanları, yani sözcüğün benimsenen dar anlamıyla "burjuvazi" ile çok çeşitli kişisel ilişkileri ve iş ilişkileri vardı.[28] İşte, İngiliz kır toplumunun yapısını değiştiren o kesin tarihsel yönelişi, bir sınıf olarak *gentry* içinden gelen temsilciler gerçekleştirdiler. *Gentry* ve toprak sahibi aristokrasi arasında görülebilecek ekonomi, toplumsal yapı ve bunlara denk düşen yaşam biçimi türlerinin zıtlıkları açısından değerlendirildiğinde "toplumsal tabakalardan çok bölgesel özellikler ile ilişkili farklı ekonomi türleri arasında bir savaşımın bulunduğu söylenebilir. Artık ilerleyemez olan ya da inişe geçen pek çok *gentry* üyesi bulunduğu gibi, zamana uyabilen, mülkünden elde edilebilecek en büyük kazancı elde edebilen toprak sahipleri de vardı."[29]

25. Bu konuda yetkin bir çözümleme için Aston (ed.), *Crisis in Europe* içinde Manning, "Nobles", s.247-269. sayfalara, özellikle 252. ve 263. sayfaya bakınız.

26. James, *Social Policy*, s.80.

27. Tawney, "Rise of the Gentry", s.181. Bu konuda, elinizdeki kitap baskıdayken yayınlanan, Stone'un, *Crisis of the Aristocracy* adlı, her bakımdan yetkin incelemesinin IV.bölümüne, özellikle 163. sayfasına bakınız. Yazar (Stone) İngiltere'nin hızla artan zenginliği içerisinde, büyük soyluların *(peers)* payının kısa sürede büyük bir düşüş gösterdiği, mali durumlarındaki bu, mutlak değilse de göreli değişikliğin büyük önem taşıdığı sonucuna varıyor.

28. Tawney, "Rise of the Gentry", s.176, 187-188.

29. Tawney, "Rise of the Gentry", s.186. Tawney'in başarısı, İngiliz toplumunun geçinmekte olduğu yapısal değişikliği kavrayıp, dikkatleri ona çekmesinde yatmaktadır; ancak dayandığı istatistik temeller belki de savının en zayıf noktasını oluşturmaktadır. Doğan yeni durumdan zarar gören ünvan sahibi soyluların *(titled nobles)* sayılarını olduğu kadar ondan yararlanan *gentry*'nin sayılarını da abartmış olabilir. Tawney'in istatistik verileri kullanış yöntemiyle ilgili bir eleştiri için Cooper, "Counting of Manors", s.377.-389. sayfalarına ve bu kitabın istatistik verilerin yorumuyla ilgili "ek"ine bakınız.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

"Durağanlaşan" *gentry* üyeleri, beklenecegi gibi, topraktaki ekonomik durumlarını geliştirme konusunda pek girişimci olmayan ve kentlerle ticarette veya resmi işlerde yararlı ilişkiler kuramamış kişilerdi. Cromwell'in ve Püriten Devrimi'nin asıl destekçilerinin, toplumsal piramidin daha alt basamaklarından geldiklerini unutmamak koşuluyla, bu hareketin ardında yer alan radikal güçlerin bir bölümünün, *gentry*'nin "bu homurdananlar ve diş gıcırdatanlar" kesimi olduğu söylenebilir.[30] Demek ki ticaretin ve bir dereceye dek de endüstrinin etkisi altında İngiliz toplumu, geçici olarak baş role çıkaracağı aynı güçler tarafından yaratılan, gidişten hiç de hoşnut olmayan radikal güçleri oluşturacak biçimde, yukarıdan aşağıya doğru bölünmekteydi. Yeri geldiğinde göreceğimiz gibi, olayların buna benzer bir gelişme göstermesinin çağdaş Fransız, Rus ve Çin devrimleri gibi öteki önemli devrimlerde de görülebilen bir özellik olduğu söylenebilir.Bu süreçte, eski düzen yıkılırken, uzun dönemli ekonomik eğilimler nedeniyle toplumun gerilemekte olan kesimleri ön plana çıkmakta ve *ancien régime*'i (eski düzeni) yıkmak için şiddet kullanmayı gerektiren "pis işlerin" çoğunu yerine getirerek, bir dizi yeni kurumun geleceği yolu temizleyip açmaktadırlar.

İngiltere'de bu türden pis işlerin başında, simgesel nitelik taşıyan bir olay olarak, I. Charles'ın başının uçurulması eylemi gelir. Krala hakça davranılması istekleri daha çok ordudan gelmiştir. Ordu içindeki halk öğelerinin etkisi oldukça güçlüydü. Söz konusu baskılar, *gentry*'nin altındaki tabakadan, büyük bir olasılıkla kentli usta takımıyla köylülerden gelmekteydi.[31] Ancak, kralın idam edildiği sırada, Cromwell ve subayları onları dize getirmeyi başarmış bulunuyorlardı. İdam kararı ise, aslında süngü tehdidi altındaki bir Parlamento'dan zorla çıkartmak durumunda kalınmıştı. Gene de, hiç de küçümsenmeyecek sayıda bir grup parlamenter (49 kişi) kralı yargılamayı kabul etmemiş, idam fermanını yalnızca 59 kişi imzalamıştı. Kralın öldürülmesinden yana olanlar arasında pek varlıklı olmayan *gentry*'nin, kralı yargılamayı reddedenler arasında ise daha zengin *gentry*'nin bulunduğunu gösteren belirtiler var. Ama yoksul *gentry*'den olup kralın yargılanmasına karşı çıkanlarla varlıklı *gentry*'den olup öldürülmesinden yana olanlar da vardı; ayrıca mekanik bir toplumsal çözümlemenin o günlerin siyasal duygularını doğru bir biçimde sınıflandırabileceği beklenmemeli.[32] Anayasal monarşi başka bir yoldan da kurulabilirdi. Bu yoldan kurulunca, I. Charles'ın yazgısı, geleceğe ürpertici bir anı olarak kaldı. Bu tarihten sonra hiç bir İngiliz kralı, mutlakçılığı ciddi olarak düşünmeye kalkmadı. Cromwell'in, testi kırıldıktan sonra parçaları biraraya getirmeye çabalamaktan başka hiç bir şeye benzemeyen diktatörlük kurma girişiminin, *ancien régime*'in çok daha büyük bir yıkıma uğratıldığı Fransız Devrimi'nin yarı diktatörlük dönemiyle karşılaştırılabilecek bir yanı yoktu. Aynı biçimde öteki devrimlerde pis işleri görmek üzere devreye giren köylülerle kent pleblerine karşılık, İngiliz İç Savaş'ında bu kimseler çok önemli ve simgesel nitelikli olup kısa süren bazı eylemler dışında ön plana çıkmış değillerdi.

30. Trevor-Roper, "Gentry", s.8, 16, 24, 26, 31, 34, 38, 40, 42, 51. Bu konudaki savı çok sağlam olmamakla birlikte, Trevor-Roper, Cromwell ordularındaki "*mere gentry*" dediği sıradan küçük soyluların büyük bir ağırlığa sahip olduklarını gösteren birçok kanıt sunmaktadır. Trevor-Roper'ınkine benzer görüşler için bak. Yule, *Independents*, s.48-50, 52, 56, 61, 65, 79, 81'e özellikle Yule'ın, küçük soyluların (*lesser gentry*) Cromwell ordusunun subay Bağımsızlar'ını (*Independents*) oluşturduklarını kabul ettiği 80. sayfasına bakınız. Trevor-Roper'ın tezinin keskin bir eleştirisini Zagorin, "Social Interpretation", s.381, 383, 385, 387'de bulabilirsiniz.

31. Firth, *Cromwell's Army*, s.346-360.

32. Yule, *Independents*, s.129'daki tabloya bakınız.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Aynı toplumsal tabaka içindeki çağdaşlaşma yanlılarıyla gelenekçileri birarada tutan pek çok bağ vardı; bunlardan biri de, her iki kesimin de "aşağılık insanlar" olarak gördükleri alt tabakalar karşısında duydukları ortak korku idi. Bu devrim sırasında sınıfları birbirinden ayıran çizgilerin kesin olarak çizilemeyişinin nedenlerinin açıklanmasına bu tür bağlılıklar yardımcı olur. I. Charles *gentry*'yi kendi safına çekebilmek için elinden geleni yaptı. Bunda büyük ölçüde başarılı olduğunu gösteren kanıtlar var.[33] Stuartlar'ın çitlemelere karşı olmalarına karşın, zengin *gentry*'nin bir bölümünün kralın davasına arka çıkmış olması hiç de şaşırtıcı değildir. Varlık sahiplerinin, toplumsal düzeni ayakta tutan iki temel direğin, kralla kilisenin tepelenmesini gönül rahatlığı ile kabul edebileceklerini beklememek gerekir. Bu kimseler sonunda, krallığın ve kilisenin kendi gereksinimlerine daha uygun biçimleriyle geri getirilmelerini sevinçle karşılayacaklardı. Eski düzenin mülkiyet haklarını koruyan yönleriyle ilgili olarak, aynı ikircikli tutum, Amerikan İç Savaş'ında olduğu kadar, Püriten Devrim'den sonra dünyanın öteki bölgelerinde patlak veren üç büyük devrimde de su yüzüne çıktı. Buna karşılık, ayaklanmanın önderlerince benimsenip izlenen politikalar çok açık ve tutarlıydı. Ayaklanmanın önderleri, hem kralın hem de alt tabakadan radikallerin toprakbeylerinin mülkiyet haklarına karışmasına karşı çıktılar. 1641 Temmuz'unda Uzun Parlamento* krallık erkinin keyfiliğinin bir simgesi olduğu kadar, kralın çitleme hareketlerine girişen toprakbeylerine karşı kullandığı başlıca silah olan Star Chamber'ı dağıttı. Cromwell ve yoldaşları, ordunun içindeki bazı gruplardan, *Leveller*'lardan ve *Digger*'lardan gelen radikal tehditleri de büyük bir kararlılıkla ve ustalıkla uzaklaşurmayı başardılar.[34]

Püriten Devrimi'nin hiç bir aşamasında, açık bir biçimde üst ve alt tabakalar arası bir savaşım biçimini almayışını belirleyen başka etmenler de vardı. Savaşım anayasal, ekonomik ve dinsel kökenli sorunlar yumağı çevresinde yürütülmekteydi. Ancak bu sorunların ne ölçüde üstüste geldiklerini tartışmaya yer bırakmayacak biçimde çözmeye yeterli kanıtlar daha elimizde yok: Öyleyse Püritencilik akımının toplumsal temelleri çözümlenmeyi beklemektedir. Bununla birlikte, söz konusu sorunlarla ilgili görüşlere kesin biçimlerinin farklı zamanlarda verildiğini gösteren bazı belirtiler var. Gerçekten, Devrimin dramatik olayları patlak verip insanlar ne denetleyebildikleri ne de sonuçlarını önceden kestirebildikleri olaylarla yüz yüze geldiklerinde, kısacası devrimci kutuplaşmanın ilerleme ve gerileme süreçleri içine kıstırıldıklarında, ister yukarı sınıftan ister alt tabakadan olsunlar, birçok kimse, kendisini son derece güç bir durum içinde bulmuş ve takınacağı tutumla ilgili bir karara varması hiç de kolay olmamıştır. Ancak belli kimselere olan bağlılıkları kişileri yarı yarıya bilinçsizce benimsedikleri ilkelere zıt bir yönde davranmaya yöneltebilir; ya da bunun tersi, kişiler ancak yarı yarıya bilincinde oldukları ilkelerin etkisiyle kişisel bağlılıklarına uymayan bir yönde davranabilirler.

İç savaş, ekonomik alanda toprak mülkiyetinin bir sınıf veya gruptan ötekine geçerek büyük çapta eldeğiştirmesine yolaçmadı. (Bu konuda Tawney'in kesinlikle yanıldığı söylenebilir.) İç Savaş'ın toprak mülkiyeti üzerindeki etkisi olasılıkla Fransız Devrimi'ninkinden bile daha sınırlı kalmıştı. Fransız Devrimi ile ilgili çağdaş araştırmalar, daha çok de Tocqueville'in öne sürdüğü, mülk sahibi bir köylü sınıfının

33. Zagorin, "Social Interpretation" s.390'da bu konuyla ilgili kanıtları sıralamaktadır. Ayrıca bak. Hardacre, *Royalists*, s.5-6.

* Uzun Parlamento için bak. s.394 (dipnot 1).

34. Bak. James, *Social Policy*, s. 117-128.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ortaya çıkmasının Devrim'den önce gerçekleştiği, yani göçmen soyluların (*émigré*) mülklerinin satışıyla oluşmadığı yolundaki savını doğrular görünmektedir. İngiltere'de Parlamento takımı sürekli bir para sıkıntısı içindeydi ve savaşı kısmen krallık mülklerinin işletmesini üstlenerek, kısmen de bazı mülklere yekten el koyarak finanse edebiliyordu. Bu arada kralın adamları, kralın mülklerini gerisin geriye satın almayı başarıyor, böylece kralın düşmanlarını mali yönden desteklemiş oluyorlardı.Birçok malikânenin mülkiyeti, sonradan eski sahiplerince ele geçirildi. Bu tür işlemlerle ilgili olarak güneydoğu İngiltere'de yapılan, yazarının ulaştığı sonuçların başka yöreler için de geçerli olduğunu düşündürdüğü bir çalışma, Cromwell'in Cumhuriyet Rejimi *(Commonwealth)* sırasında satılan mülklerin dörtte üçünden çoğunun Restorasyon (krallığın yeniden kurulması) döneminde yeniden eski sahiplerinin eline geçtiğini ortaya çıkarmıştır. Dörtte birine yakın bir bölümü ise, 1660'dan önce eski sahiplerinin eline geçmiş bulunuyordu. Krallık ve kilise topraklarını satın alanların ise, yazar bu konuda istatiksel bilgi vermemekle birlikte, Restorasyon'dan sonra bu mülkleri ellerinde tutamadıkları anlaşılıyor.[35]

Ancak bu kanıtı, Püriten Devrimi'nin aslında bir devrim olmadığı tezini doğrulamak üzere kullanmak doğru olmaz. Çünkü bu eylemin hukuksal ve toplumsal ilişkiler alanındaki devrimci sonuçları derin ve kalıcı olmuştur. Star Chamber'in dağıtılmasıyla köylüler, çitleme hareketinin ilerlemesini engelleyebilecek en büyük koruyucularını yitirmiş oldular. Cromwell döneminde, özellikle de büyük generaller yönetiminin son dönemlerinde, çitlemelerin doğurduğu etkileri durdurmak yolunda bazı girişimlerde bulunuldu. Ancak, bunlar bu tür çabaların son örnekleri oldular.[36] Devrimi destekleyen *gentry* üyelerinin toplumsal nitelikleri konusunda bazı kuşkular duyulabilirse de, zaferi kimin kazandığı kuşkuya hiç yer bırakmayacak kadar açıktır. "Restorasyon ile birlikte, çitleyenler, önlerindeki tüm olanaklardan yararlanarak ilerleme yoluna koyulmuş bulunuyorlardı" ama bunun bütün sonuçlarının görülebilmesi için biraz daha zaman geçmesi gerekiyordu.[37] İç Savaş, kralın erkini kırmakla, çitleme hareketine girişen toprakbeylerinin önündeki en büyük engeli kaldırmış oluyor ve aynı zamanda İngiltere'yi bir "toprakbeyleri kurulu"nun yönetimine hazırlıyordu. Bu "toprakbeyleri kurulu" sözü, onsekizinci yüzyıl Parlamento'sunu, pek övücü olmasa da, oldukça doğru biçimde tanımlayan bir deyiştir.

İç Savaş'a "burjuva devrimi" diyenleri eleştirenlerin haklı olarak savundukları bir nokta, çatışmanın, siyasal erkin burjuvazinin eline geçmesiyle sonuçlanmış olmamasıdır. İleride daha ayrıntılı olarak anlatacağımız gibi, kırsal bölgelerde yaşayan yukarı sınıflar, yalnızca onsekizinci yüzyıl boyunca değil, [oy verme hakkına sahip kimseler çemberini genişleten] 1832 Reform Yasası'ndan sonra da yönetim aygıtını sımsıkı ellerinde tutmayı sürdürmüşlerdir. Ancak toplumsal yaşamın gerçekleri gözönünde bulundurulduğunda, bu eleştirinin çok da anlamlı olmadığı anlaşılır. Kapitalist ilişkiler kırsal bölgelere İç Savaş'tan çok önce girmiş ve buraları adamakıllı değiştirmişti.Çitleme hareketine girişen toprakbeyleri ile burjuvazi arasındaki bağlar, günün dalbudak salmış ailelerinde, birinin nerede başlayıp ötekinin nerede sona erdiğine kolay kolay karar verilemeyecek kadar yakın ve sıkı idi. Savaşımın sonunda ortaya çıkan

35. Thirsk, "Restoration Land Settlement", s. 323, 326-327.
36. James, *Social Policy,* s.118, 120, 122, 124.
37. James, *Social Policy,* s.343.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

sonuç, parlamenter demokrasi ve kapitalizm arasında kurulan, daha tamamlanmış görünmemekle birlikte çok görkemli görünen birliğin zaferiydi. Çağdaş bir tarihçinin dediği gibi, "Aristokratik düzen (İç Savaş sonrasında da) ayakta kaldı, ama bunu yeni bir biçim alarak yapabildi; artık aristokrasinin temeli, soya değil paraya dayanıyordu. Parlamento da, gerek *Whig* (Liberal) gerek *Tory* (Muhafazakâr) kanattan toprak sahibi olan kapitalistlerin ve onların ilişki ve dostluk kurdukları, devletin artık hiç şaşmaz bir biçimde çıkarlarını kolladığı kimselerin bir aygıtı durumuna geldi."[38]

İç Savaş'ın başardığı işlerin çapını kavrayabilmek için, ayrıntılar üzerinde durmaktan kurtulup, savaş öncesiyle savaş sonrasına bir göz atmak gerekir. Kapitalist toplumun açıklanan ilkesi, kişilerin zenginliklerini artırma yolunda özel mülkiyeti hiç bir kısıtlamaya bağlı olmaksızın kullanmaları, pazar düzeneği aracılığıyla, istikrarlı bir biçimde, mutlaka tüm toplumun zenginliğinin ve mutluluğunun artmasına yolaçacağı düşüncesidir. İngiltere'de bu anlayış, bu ruh, sonunda, onsekizinci yüzyılla ondokuzuncu yüzyıl başında, hem kırsal bölgelerde hem de kentlerde yaşayan ve İç Savaş'ta görülenden daha gerçek bir şiddete ve daha büyük acılara yolaçmış olabilecek "yasal" ve "barışçı" yöntemlerle zafere ulaştı. Kapitalizme doğru ilk dürtüler, ortaçağın oldukça erken tarihlerinde kentlerden çıkmış olabilirse de, eski düzeni yiyip bitiren alevlerin bir uçtan öteki uca kırsal bölgelere de yayılmasına yolaçan bir sonuçla, sürekli olarak kentlerden beslenerek, kentlerde olduğu kadar kırsal bölgelerde de ilerledi. Gerek kapitalist ilke, gerekse parlamenter demokrasi ilkesi, İç Savaş sırasında yerlerini aldıkları ve büyük ölçüde yenilgiye uğrattıkları ilkelere, yani politika alanında tanrı tarafından desteklenen bir yetke düşüncesine ve ekonomi alanında kişisel kâr sağlama amacından çok kullanma amacına yönelik üretim ilkesine taban tabana zıt düşüncelerdi. Ve eğer yeni ilkeler onyedinci yüzyılda eskilere üstün gelmiş olmasalardı, İngiliz toplumunun çağdaşlaşmasını onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllarda, "barışçı" sözüne ölçüde gerçekten barışçı yolları anlatıyorsa o ölçüde, barışçı yoldan gerçekleştirebilmesi kolay kolay beklenemezdi.

3. Çitleme Hareketleri ve Köylülüğün Çöküşü

Devrimci şiddet, bir dereceye dek özgür bir toplumun kurulmasına, barışçı yoldan yapılan reformlar kadar yardımcı olabilir; gerçekten İngiltere'de daha barışçı bir değişiklik sürecine hazırlık olarak şiddet kullanıldı. Ancak tarihsel önem taşıyan her şiddet hareketinin devrim biçimini aldığı söylenemez. Bu şiddet uygulamalarının önemli bir bölümü yasallık çerçevesi içinde hatta batıda anayasal demokrasiye götüren yolun öngördüğü yasallık içerisinde bile ortaya çıkabilir. İç Savaş'ı izleyen yıllarda girişilen ve erken Victoria döneminin başlarına kadar süren çitleme eylemleri işte bu tür bir şiddetin örneği idiler.

Yarım yüzyıl önce, pek çok bilim adamı, onsekizinci yüzyılda yapılan çitleme eylemlerinin, neredeyse gücü herşeye yeten bir toprak aristokrasisinin İngiltere'de bağımsız köylülüğü ortadan kaldırmak üzere kullandığı başlıca yöntem olduğu kanısındaydı.[39] Daha sonra yapılan çalışmalar, büyük bir sabırla ve yavaş yavaş bu tezi unutturdular. Bugün bu tezi, belki birkaç Marksist bir yana bırakılırsa, meslekten tarihçilerin pek azı benimsemektedir. Bu eski yorumun, ayrıntılarda pek çok yanlışa

38. Zagorin, "English Revolution", s.681.

39. Örneğin, J.L. Hammold ve Barbara Hammold'un klasik monografileri olan *Village Labourer*'a bakınız; ve Johnson, *Disappearance* ile karşılaştırınız.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

düşmüş olduğuna, ortaya attığı temel savla ilgili bazı noktalarda yeterince inandırıcı olamadığına kuşku yok. Ancak eski tarihçiler, çağdaş tartışmalarda çoğu zaman gözden kaçırılan bir noktayı, çitlemelerin, geleneksel köyde somutlaşan İngiliz köylü toplumunun tüm yapısını yıkan sonul vuruşu oluşturduğu gerçeğini çok iyi yakalamışlardı.

Az önce gördüğümüz gibi, köylü toplumu aslında İç Savaş'ın patlak vermesinden çok daha önce saldırıya uğramıştı. İç Savaş ise, toprak sahibi yukarı sınıflar tarafından haklarının çiğnenmesi karşısında köylülüğün son sığınağı olan kralı saf dışı bırakmıştı. Tudor ve Stuart bürokrasilerinin bu konuda pek etkili oldukları söylenemezse de, hiç değilse köylülüğün zararına olan bu gidişe zaman zaman set çekme çabası göstermişlerdi. Depremin son sarsıntıları olan Restorasyon'dan ve 1688 Görkemli Devrim'inden sonra İngiltere, onsekizinci yüzyılda Parlamento yönetiminde karar kıldı. Bu dönemde kralın salt göstermelik bir erke sahip olduğu hiç bir biçimde söylenemezdi ama, artık çitleme hareketinin alıp başını gitmesine "dur" demeye kalkışmadı. Parlamento ise, artık yalnızca toprakbeylerinin oluşturduğu bir kurul olmaktan öte bir şeydi; kentlerdeki ticaret çevreleri, nüfus değişikliklerine ayak uyduramayan kokuşmuş bir seçim sisteminden yararlanarak, dolaylı yoldan da olsa, Parlamento'da bir dereceye dek temsil edilmekteydi.[40] Buna karşılık, köylülerin dolaysız olarak ilişkide bulundukları yerel yönetim, eskiden olduğundan çok daha sağlam bir biçimde *gentry*'nin ve ünvan sahibi aristokrasinin elinde bulunuyordu. Onsekizinci yüzyılın sonlarına yaklaşıldıkça, İngiliz toplumunun siyasal yapısının hücrelerini oluşturan 15.000 dolayında bucakta (*parish*) kamuoyunu ilgilendiren işlemlerin büyük bölümü, artık, ortaçağ boyunca sürdürülebilmiş halka dayalı ve demokratik yönetimin en ufak bir izi bile bırakılmaksızın, kapalı kapılar ardında yürütülmeye başlandı.[41]

Dahası, çitleme sürecini, sonunda Parlamento düzenlemeye kalktı. Bir toprakbeyinin, Parlamento tarafından çıkarılmış karara dayanarak belli bir toprağı kapatmak üzere giriştiği çitleme işlemi, açık ve demokratik bir işlem olarak görüldü. Gerçekten, bu tür kararların alınma sürecini, başından sonuna kadar hep büyük toprak sahipleri denetliyorlardı. Örneğin, Parlamento'nun bir çitleme önerisini onaylayabilmesi için, söz konusu yörede önceden "dörtte üç ile beşte dört" arasında bir rızanın sağlanmış olması gerekiyordu. Peki ama kimin rızası alınacaktı? Bu sorunun yanıtı, halkın değil, mülk sahiplerinin rızası anlamına geliyordu. Oylar sayılmıyor, tartılıyordu. Büyük toprakları olan bir mülk sahibinin ağırlığı, küçük mülk sahiplerinin ve köy evlerinden başka mülkü olmayanların (*cottager*'ların) oluşturduğu büyük bir köy topluluğunun ağırlığını silip süpürebiliyordu.[42]

40. Namier, *England,* s.4, 22, 25.

41. J.L. Hammond ve Barbara Hammond, *Village Labourer,* s. 16-17; Johnson, *Disappearance,* s.132.

42. J.L. Hammond ve B.Hammond, *Village Labourer,* s. 49-50. Daha sonra yapılan bir çalışma, Hammond'ların Parlamento'nun çitlemeleri inceleyip karara bağlarken yan tutmasını ve yolsuzluklarını abarttıklarını ileri sürerek, onlara saldırmıştır. Bak. Tate, "Members of Parliament", s.74, 75. Bu yazar (Tate) Parlamento üyelerinin bir bölgede, Nottinghamshire Kontluğu'nda çitlemeyle ilgili başvuruları inceleyip karara bağlamak için toplanmalarından söz eden, bulabildiği her türlü kayıdı incelemiştir. Toplam 365 başvurunun yüzde 71'inde *"sınıflı bir toplumda, belli bir sınıftan gelen kişilerin, toplumsal hiyerarşide kendilerininkinden çok farklı bir konumda bulunan kimselerin geçim yolları, malları mülkleri ile ilgili yasalar çıkarırken, ister istemez doğabilecek bazı adaletsizlikler dışında"* (vurgu benimdir) "ilgili Parlamento üyelerinin kendi özel çıkarlarını gözetmeleri nedeniyle haksızlıklar yapıldığını düşünmek için ortada herhangi bir neden bulunmamaktadır" sonucuna

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Büyük toprakbeylerinin onsekizinci yüzyıl boyunca sahip oldukları bu siyasal ve ekonomik üstünlük, bir dereceye dek İç Savaş'tan çok önceden beri var olan bazı eğilimlerin, özellikle yerel ağırlığı olan kimselerin (eşrafın) yetkesinin ve Tudorlar ile Stuartlar zamanında bile bu yetkeyi denetleyebilecek güçte bir bürokratik aygıtın bulunmayışının bir sonucuydu. Doğrudan doğruya İç Savaş'ın doğurduğu sonuç ise, Fransız Devrimi'nin doğurduğu sonucun tam tersine, toprak sahibi yukarı sınıfların daha da güçlenmesi olmuştur. Püriten Devrimi sırasında toprak mülkiyetinin dağılımında pek büyük bir değişikliğin olmadığını gösteren bazı kanıtlara değinme fırsatımız olmuştu.[43] Bir başka kanıt verelim: 1640'da, Northamptonshire ve Bedfordshire yöresinde oturan büyük ailelerin, ikisi dışında hepsini, bir yüzyıl sonra, gene bu bölgelerde yaşarken görüyoruz.[44]

Ticaret dünyasına erken bir tarihte ayak uydurabilerek ve hatta yeni bir çağa doğru atılan adımlara öncülük ederek İngiliz aristokrasisi, bu değişmeye eşlik eden derin çalkantıların silip süpürmesinden kendini kurtarabildi. Burjuvaziyle toprak aristokrasisi arasındaki karşılıklı bağlılıklar, onsekizinci yüzyılda, Elizabeth ve ilk Stuartlar dönemine göre daha bir gevşemiş gibi görünmekle birlikte, aralarındaki bağlar hâlâ çok sıkıydı.[45] Sir Lewis Namier'in gösterdiği gibi, onsekizinci yüzyılda İngiliz yönetici sınıfları, Almanya'daki çağdaşlarından farklı olarak, artık "tarımla uğraşan" kimseler değillerdi; ama yarattıkları uygarlık ne kentli ne de kırsal bir uygarlığa benziyordu. Artık ne surlarla çevrili şatolarda, ne malikâne konaklarında yaşıyorlardı, ne de (İtalya'da olduğu gibi) kentlerdeki saraylarda yaşıyorlardı; topraklarının ortasına kurulmuş köşklerde yaşamaktaydılar.[46]

Tarihçiler arasında, 1688'den Napolyon Savaşları'nın sonuna kadarki dönemin, büyük toprak mülkiyetinin altınçağı olduğu yolunda yaygın bir görüş birliği vardır. Ülkenin önemli bölgelerinde, malikânelerin, yer yer daha küçük *gentry*'nin, ama daha önemlisi köylülerin harcanması pahasına, söz konusu bölge topraklarında genişlediği ve yayıldığı görüldü. Şimdiye dek tek bir tarihçi çıkıp da çitlemelerin genelde taşıdığı önemi, yani büyük toprak sahipleri köyün ortak topraklarını topraklarına katarken, çok sayıda köylünün ortak topraklar üzerindeki haklarını yitirmesinin önemini yadsımaya kalkmadı. Bu, aynı zamanda, daha çok gübre kullanımı, yeni tohumların denenmesi ve ürün çeşitlemesine gidilmesi gibi tarım tekniklerinin ilerlemeler gösterdiği bir dönemdi. Bu yeni yöntemlerin, toprağı ortaklaşa işleme kurallarına bağlı alanlarda uygulanma şansı pek yoktu; küçük, hatta orta boy çiftçilerin kolay kolay yararlanamayacakları kadar pahalıya sahip olunan tekniklerdi. Çiftliklerin çapında görülen büyümelerin büyük bir bölümü, kuşkusuz, daha büyük birimlerde maliyetlerin daha düşük ve kârların daha yüksek olmasından kaynaklanıyordu.[47]

varmaktadır. Yazarın daha sonra "olsa olsa, toprakbeylerinden oluşan bir parlamentonun toprak sahibi bir köylü sınıfının ortadan kalkmasının önlenmesiyle ilgili bir davayı incelerken, kömür ocakları sahiplerinden oluşan bir parlamentonun kömür ocakları sahiplerinin varlıklarını sürdürme gereğini görüşürken olabileceği kadar yanlı davranmışlardı" demesinden okuyucu, yazarın kendi savını kendisinin yıktığı sonucunu çıkarabilecektir.

43. Thirsk'ün yukarıda sözü edilen çalışmalarına bakınız.

44. Habakkuk, "English Landownership", s.4.

45. Habakkuk, "English Landownership", s.17.

46. Namier, *England*, s. 16; ayrıca bak. s.13; aynı zamanda Goodwin (ed.), *European Nobility*'de, Habakkuk'un yazdığı, İngiltere ile ilgili I. bölüme bakınız.

47. Mingay, "Size of Farms", s.480.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Çağın bu değişiklikleri yaşayan insanları, bunların sağladığı üstünlüklerin bilincindeydiler; hatta belki gereğinden fazla bilincindeydiler. Kırsal bölgenin kapitalisti, kentteki kapitalist gibi, kendisinin neden olduğu acıları, elde ettiği çok büyük kişisel kazancın bütün toplum için yarattığı yararlardan dem vurarak, haklı göstermeye çalışmaktaydı. Bu toplumsal yarar düşüncesi ve içindeki oldukça büyük gerçek payı olmaksızın,çitleme hareketinin nasıl bu kadar acımasız olabildiğini anlamanın olanağı yoktur.[48]

Buraya kadar kapitalist çiftçiden hep, sanki tek bir kişiymiş gibi söz ettim. Oysa gerçekte iki kişi idi: büyük toprak sahibi ve gene "büyük" kiracı çiftçi. Büyük toprak sahibi ellerini kullanarak hiç bir iş yapmayan ve çoğu durumda işletmeyle ilgili ayrıntıları bir kâhyaya bırakan, ama ona göz kulak olmayı da pek boşlamayan bir aristokrattı. Örneğin Walpole,* devlet sorunlarıyla ilgili yazılara bakmadan önce kâhyasından gelen raporları okurdu. Büyük toprak sahiplerinin, bu aşamada kapitalist çiftçiliğin gelişmesine yaptıkları katkı daha çok hukuksal ve siyasal düzeydeydi; çitlemeyle toprakların kapatılmasını ayarlayan genellikle onlar oluyordu. Artık topraklarını işleyen serfleri de olmadığından, bunları genellikle büyük çiftçilere kiralamaktaydılar. Bunların pek çoğu da ücretli işçi kullanırlardı. Onsekizinci yüzyılın oldukça başlarında toprak sahipleri "iyi bir malikânenin ne olması gerektiği konusunda duru bir görüşe sahiptiler.Böyle bir malikâne 200 akr ya da daha büyük bir toprağı işleyen, kiralarını düzenli olarak ödeyen ve topraklara gözleri gibi bakan büyük çiftçilere kiralanmış olmalıydı. Bu dönemde görülen bellibaşlı üç geliştirme yöntemi, mülklerin birleştirilmesi, sınırların çitle çevrilmesi, ve yaşam boyu kiracılığın yerini, birkaç yıllık bir süre için yapılan kira sözleşmelerinin konması, bunu sağlamaya yönelikti ve bu yöntemler uygulamada çeşitli yollarla birarada kullanılmaktaydılar."[49] Büyük kiracı çiftçilerin katkısı ise, ekonomik nitelikteydi. Kiracılar bu konuda istediklerini elde edebilecek kadar güçlü bir konumda olduklarından, toprak sahipleri yüksek vergilerin ödenmesine omuz vermek zorunda kalmakla birlikte, kiracıları olan çiftçilerin işletme kapitalini ender olarak sağladılar.[50] Bu durumda, konuyu yakınlarda incelemiş bir tarihçinin yargısına göre,[51] tarımsal gelişmenin gerçek öncüleri, ün yapmış, "gözünü budaktan sakınmayan" birkaç toprakbeyi değil, işte bu büyük kiracı çiftçilerle, zengin bağımsız üreticilerdi.

48. Çitlemelerin kurbanı olan kimselere karşı besledikleri tüm acıma duygularına karşın, J.L. Hammond ve B.Hammond, "hızını, kendisine yabancı görünen herhangi bir öneriye kuşkuyla bakan, ilkel ve atadan kalma yolları alışkanlık edinmiş küçük çiftçilerin ağır aksak köylü adımlarına uydurmak zorunda kalmak, insanı çıldırtabilecek bir şeydi" diyerek, bu noktayı çok iyi kavradıklarını göstermektedirler (bak. *Village Labourer*, s.36).

* Walpole (1676-1745) İngiltere'nin ilk başbakanı ve *Whig* partisi başkanı idi (ç.n.).

49. Habakkuk, "English Landownership", s.15. Karş. Namier, *England*, s.15.

50. Habakkuk, "English Landownership", s.14.

51. Arthur Young'ın *Tours* adlı yapıtından çıkardığı kanıtlara dayanan Mingay, "Size of Farmers", s.479, 472'ye bakınız. Bir başka yapıtında Mingay, yapabildiklerinde, çok daha avantajlı evlilikler yapma ve kamu fonlarına elatıp onlardan yararlanma yoluyla, mülklerine mülk katan çok büyük toprak sahiplerinin, ekonomik bakımdan mutlaka yeniliklerden, ilerlemeden yana olmayabileceklerini gösteren kanıtlar sunmaktadır. İleri tarım yöntemlerine başvurulması yönündeki itelemeler, "halka seslenen yazarlardan *(publicist)*, bağımsız üreticilerden *(country gentlemen)*, toprağa işgal yoluyla sahip olanlardan *(owner-occupiers)* ve büyük kiracı çiftçilerden" geldi. Bak. Mingay, *Landed Society*, III. bölüm, ve s.166, 171. Mingay (s. 179'da) çitleme eylemiyle toprak sahibinin ekonomik gelişmeye en büyük katkısını yaptığı görüşünü benimser.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bu değişikliklerin hangi tarihler arasında iyice hızlandığı ve tam anlamıyla gerçekleştiği kesin olarak saptanabilecek kadar açık değil.Çitleme hareketinin büyük bir olasılıkla 1760 dolayında adamakıllı hızlanmış olduğunu söyleyebiliriz. Hareketin en büyük hızına Napolyon Savaşları sırasında ulaştığı ve sonra da sönmeye yüz tuttuğu söylenebilir; çitlemeler, dönemin sonunda, İngiliz kırsal bölgelerinin 1832'de artık tanınamayacak duruma gelmesine yaptığı katkılardan sonra, 1832'den sonraki tarihlerde yavaşlayıp yok olmaya başlamış görünür. Yükselen yiyecek fiyatları ve belki aynı zamanda işçi sağlamada karşılaşılan güçlükler, toprakbeylerini topraklarını büyütmeye ve işletmelerini rasyonelleştirmeye hem özendiren hem de zorlayan etmenlerin başında görünüyorlar.[52]

Böylece İngiltere'nin pek çok yöresinde, büyük mülklerin daha da büyüyüp, giderek artan oranda ticaret ilkelerine göre işletilmesi, sonunda ortaçağın köylü toplumunu yıktı. Bu durumda, onsekizinci yüzyıl boyunca ve ondokuzuncu yüzyıl başında Parlamento eliyle gerçekleştirilen çitleme dalgasının, zaten uzun bir zamandan beri süren köylü mülkiyetinin çözülüş sürecine yalnızca yasal bir kılıf geçirmekten başka bir şey olmadığı, ama bunun kesin bir gerçek olmadığı akılda tutulmak koşuluyla, pekâlâ ileri sürülebilir.[53] Başka ülkelerin deneylerinden, ticaretin girmesiyle birlikte köylü toplumlarında, genellikle toprakların daha az sayıda kişinin elinde toplanması yönünde bir eğilimin başladığını biliyoruz. Bu eğilim İngiltere'de, en azından onaltıncı yüzyıl gibi erken bir tarihte gözle görülür bir nitelik kazanmıştı.Gerçekten, çitleme sürecinin olanca şiddetiyle sürdüğü bir bölgenin merkezinde, toprakların yüzde yetmişi, Parlamento tarafından çitleme kararının alınmasından çok önce, köy ekonomisinin dışına çıkarılmış durumdaydı. 1765'de endüstrinin hızla geliştiği bu bölgede, on aileden ancak üçü geçimini topraktan sağlamaktaydı. Geri kalanlar ise, işçi, dokumacı ve küçük satıcıydı. Yüze yakın küçük köylü ailesinden yetmişi toplam toprakların beşte birinden azına sahipken, piramidin tepesindeki on iki seçkin aile, toprakların beşte üçünü elinde bulunduruyordu.[54] Onsekizinci yüzyılın ikinci yarısından sonra çitlemelerin yoğun olduğu bölgelerin çoğunda, olasılıkla buna benzer bir durum egemendi. Hangi bölgelerin çitleme hareketinden etkilendiğini anlamak için, köy topraklarının çitlemeye uğradığı bölgelerin tarandığı bir İngiltere haritasına bakılacak olursa, ülkenin yarısından fazlasının çitlemeye uğradığı görülecektir.Bu bölgelerin de yarısında, daha çok Midlands'da ve buradan kuzeye doğru geniş bir dil gibi uzanan alanda, toprakların en az

52. Ashton, *Economic History*, 40. sayfaya ve 239. sayfadaki, 1704-1800 yılları arasında buğday fiyatlarını veren tabloya bakınız; Deane ve Cole, *British Economic Growth*'da, 1719-1835 yılları arasında parlamentodan her yıl çitleme ile ilgili kaç karar çıkarıldığını gösteren tablo için 94. sayfaya bakınız (bu sayılar tek başlarına çitlemeden etkilenen çiftçilerin sayısının ve toprakların miktarının kaba bir göstergesi olmaktan öte gidemezler); Gonner, *Common Land*, s. 197; Levy, *Large and Small Holdings*, s. 10, 14, 16, 18, 19. Farklı bir bakış açısı için bak. Johnson, *Disappearance*, s. 87, 136. Aynı zamanda Chambers, "Enclosure and Labour Supply", s.325'teki 3 numaralı nota bakınız. Küçük mülkiyetin ortadan kalkmasını 1760 öncesine götüren daha eski bir görüş (yukarıda sözü geçen Johnson'un yapıtında olduğu gibi) toprak vergisi kayıtları üzerinde yapılan incelemelere dayandırılmaktaydı. Bu tür verilere dayanmaya karşı çıkan Mingay'ın itirazları için bak. Mingay, "Land Tax Assessments", s. 381-388.

53. Bak. Mingay, *Landed Society*, s. 99, 180-181, 184, 186. Mingay'ın vardığı bu sonuç doğru ise, J.L. Hammond ve B.Hammond'un başlıca yanılgılarını parlamento tarafından karara bağlanan bu tür çitlemelere, hakettiklerinden öte bir önem vermiş olmaları oluşturuyor demektir. Mingay çitlemelerin yolaçtığı acıları ve çitlenen toprakların çapını azımsamaktadır; ben ise azımsanamayacak kadar büyük oldukları görüşündeyim. Mingay'ın *Landed Society* adlı yapıtının 96. - 99. - 179. - 186. 268. - 269. sayfalarına bakınız.

54. Hoskins, *Midland Peasant*, s. 217, 219, 226-227.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

üçte biri ile yarısının hatta yarısından fazlasının çitlemeye uğramasıyla, çitleme hareketi en geniş çapına ulaşmış görünür.[55]

Bu tür toplumsal altüst oluşlarda hep görüldüğü gibi, değişme sürecinden yenik çıkanların yazgılarının ne olduğunu saptamak oldukça zordur. Çitleme hareketi sırasında ellerinde savunulabilecek bir mülkiyet hakkının varlığını gösteren belgeler bulunanların, bulunmayanlara göre, fırtınadan daha az zararla çıktıklarına kuşku yok. Ama ellerinde bir belge olsa da, küçük mülk sahiplerinin, toprakların çevresini kazıp çitle çevirmenin yolaçacağı harcamalar kadar çit çekme izni almak için gerekli resmi işlemlerin yürütülmesi yolunda yapılacak harcamaların yükleyeceği ağır yüklerle bellerini doğrultamaz duruma düştükleri görülmekteydi.[56] Mülkleri varla yok arası denecek kadar küçük olanlar, savunmaya kalkmalarını gerektirecek kadar büyük mülkiyet hakları olmadığından, tarihe geçemezler. "Bu topraksız ya da topraksız sayılabilecek kadar az topraklı işçilerle, toprakların birleştirilmesi süreci sonunda ortadan kalkan küçük çiftçiler, çitleme hareketinin asıl kurbanları oldular ve bunları hatırda tutmak için özel bir çaba gösterilmezse, istatistik yönteminin de kurbanı olabilirler."[57] En altta yer alan bu katmanlar arasında, çitlemeden önce ekonomik ve hukuksal durumları açısından az çok bir çeşitlilik vardı. Çoğu yoksul ailelerin, örneğin "*cottager*"ların* küçük bir konutları birkaç küçük toprak parçasını ekme ve belki de birkaç inek, birkaç kaz veya domuz vb. besleme hakları vardı. İnsanlar ve hayvanlar, daha çok ortak topraklar üzerinde tanınan haklara dayanarak, genellikle zar zor yaşama olanağı bulabilmişlerdi. *Cottager*'lar, hele, ortak topraklardan yararlanabilmeleri yasalara dayanmayıp, ancak geleneksel haklar çerçevesinde sağlanabilen topraksız işçiler için, tanınan bu hakkın ortadan kalkması, tam anlamıyla yıkım demekti. "Hukuksal açıdan mülk sahibi görülen kimselerin ortak boş toprakların hemen hemen tümünü salt kendi kullanımları için sahiplenmeleri gittikçe büyüyen rençperler ordusunu bütün bütün proleterleşmekten koruyan settin yıkılması demekti. Bu zaten pek sağlam olmayan, yıkılmaya hazır ve derme çatma bir set idi kuşkusuz...ama gene de gerçek bir set idi. Yerini alacak hiç bir şey koymadan rençperlerin ondan yoksun edilmesi, ancak çok çalışmakla elde edebildikleri olanaklardan da yoksun kalmaları demekti."[58] Kırsal yığınların en alt tabakasını oluşturan "küçük" insanlar, böylece bir bölümünün çitlerin çekilmesi, yolların yapımı gibi işlerde, ya da, daha emekten tutum sağlayan makineler bulunmadığı için, elle yapılan yeni tarımsal üretim işlerinde gereksinim duyulup çalıştırılması ile yeni tarım işçileri ordusuna katılmalarıyla bir bölümünün de her türlü hastalığın kolgezdiği kentlere doluşan sefil işçi ordusunun ardına takılmalarıyla, yok olup gitti. Çağdaş tarihçiler, mülklerinden edilmiş *cottager*'larla topraksız rençperlerin, büyük bir bölümünün topraktan ayrılmadıklarına ve ancak geride kalan "toprağın soğuramadığı (massedemediği) fazlalık" oluşturan rençperler ve *cottager*'ların endüstri işçisi durumuna geldiklerine inanma eğilimi taşıyorlar.[59] Oysa genellikle, yalnızca genç, evlenmemiş

55. Clapham'ın *Economic History* adlı yapıtının I. cildinin 20. sayfasının yanındaki [numarasız] sayfada bulunan, 18. ve 19. yüzyıllarda köy ortak topraklarında yapılan çitlemeleri gösteren haritaya bakınız. Bu harita Gonner'ın 1912'de çıkan ve istatistik verileri eleştiriye açık bir nitelik taşıyabilecek olan daha eski çalışmalarına dayanan *Common Land* adlı yapıtına yaslandırılmıştır.

56. Gonner, *Common Land*, s. 201-202, 367-369; Hoskins, *Midland Peasant*, s. 260.

57. Chambers, "Enclosure and Labour Supply", s. 326-327. Ayrıca bak. Hoskins, *Midland Peasant*, s.268.

* *Cottager*, kulübe ilkelliğinde küçük köy evlerinde oturup, kendisinin olan (ya da toprakbeyinin verdiği) bu ev dışında herhangi bir mülkü olmayan yoksul köylüdür (ç.n.).

58. Chambers, "Enclosure and Labour Supply", s. 336.

59. Örneğin bak. Chambers, "Enclosure and Labour Supply", s. 332-333, 336.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kimseler ya da köy zanaatçıları yuvalarından ayrılmaya istekliydiler ve yeni endüstrinin işverenleri yalnızca bunlar gibilerini istediler. Aile sahibi orta yaşlı adamlara yeni işler öğretmek pek kolay olmadığı gibi, onların da kendilerini kırsal yaşamın bağlarından tümüyle koparabilmeleri pek kolay değildi. Toprakta kalarak "son haklarına", yani yoksullara yapılan yardımlardan yararlanma hakkına sığındılar.[60]

Leicestershire'da bir köyde, "Midlands ve güneyindeki binlerce başka köyde olduğu gibi", ortak toprakların çitlenmesi, geleneksel hakların yitirilmesi ve para ekonomisinin gerekleri yüzünden, yoksul sayısında düzenli bir artış görülmüştü; öyle ki 1832'de bu köydeki ailelerin "neredeyse yarısı sürekli olarak yoksulluk yardımıyla yaşıyor, birçoğu da aralıklı olarak yardım alıyordu." Bir yüzyıl öncesinde bu aileler, ya kendi kendine geçinebilen küçük çiftçiler, ya da, yaşamak için gerekeni "açık tarla" ekonomisinden sağlayabilen, durumları pek de kötü olmayan *cottager*'lar idiler.[61] Açık tarla sistemi, iyi işlediği zamanlarda, yani gereksinim duyulan maddeleri sağlamaya yeterli olduğu ölçüde, köyde görülen kabaca bir eşitliğin dayandığı temelleri oluşturuyordu. Aynı zamanda işbölümüne dayalı toplumsal ilişkiler ağını da ayakta tutmaya yardımcı oluyordu; ki köy toplumu dediğimiz şey de o tarihte *buydu*. Eskiden köylü toplumunun güçlü olduğu zamanlarda, köylüler haklarını korumak için zorlu kavgalar verebilmiş ve bunda da az çok başarılı olmuşlardı. Onsekizinci yüzyılda ise, çitlemelerin ve ticaretin etkilerinin vurduğu sonul darbe üzerine bu küçük köylüler genellikle, ne direnme ne de karşı saldırıya geçme gücünü gösterebildiler.[62] Böylece, ortak toprakların ortadan kalktığı ve yeni bir ekonomik sistemin kırsal bölgelerde üstünlüğünü kabul ettirdiği sıralarda, eski köylü topluluğunun da sonunda yenik düştüğü ve çözüldüğü açıkça anlaşılıyor.[63]

Geri dönülüp çitleme hareketine bir bütün olarak bakılır ve çağdaş araştırmaların ulaştığı sonuçlar gözönünde tutulursa, çitleme hareketlerinin, endüstrinin yükselişinin etkileriyle birlikte, İngiliz köylülüğünün belini, onu bundan böyle İngiliz siyasal yaşamında gözönünde bulundurulması gereken bir etmen olmaktan çıkaracak derecede büktüğü apaçık görülür. Burada tartıştığımız sorunlar açısından en önemli nokta da budur. Ayrıca "fazlalık" oluşturan köylüler bakımından, kentlerin veya fabrikanın çekiciliğinin, kendi kırsal dünyalarının iticiliğinden daha ağır basıp basmadığı sorusu, pek de önemli değildi. Çünkü her iki şıkta da, sonunda, köy topluluğunun geleneksel yaşamı ile karşılaştırıldığında alçalmaya ve acı çekmeye yolaçacak olan seçenekler arasında kıstırılıp kalmaktaydılar. Bu tür sonuçlar doğuran şiddetin ve baskının uzun bir zaman dilimine yayılmış olması, yani bunların daha çok yasalar ve düzen çerçevesinde oluşması ve sonuçta demokrasinin daha sağlam temeller üzerinde kurulmasına katkıda bulunmuş olması, bize bunların, yukarı sınıfların alt sınıflara uyguladıkları kitlesel çapta bir şiddet olgusu olduklarını unutturmamalıdır.

60. Thompson, *Making of the Working Class*, s. 222-223.

61. Hoskins, *Midland Peasant*, s. 269-270.

62. Ashton, *Economic History*, s. 36'da "... çok sayıda insan topraktan sürülmüş olsaydı, seslerini çıkarmadan çekip gitmezlerdi. Oysa bu dönemde tarım bölgelerinde ayaklanmaların patlak verdiğini hatta önemli sayılabilecek herhangi bir savaşımın verildiğini gösteren hiç bir kayıt bulunmamaktadır. Söz konusu gelişmeler bir sürtüşmeden başka bir şey değildi" demektedir. 1830'da patlak veren son kırsal ayaklanma için, J.L. Hammond ve B.Hammond, *Village Labourer* adlı yapıtın XI. ve XII. bölümlerine bakınız.

63. Bak. Hoskins, *Midland Peasant*, s. 249-250, 254-255.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

4. Kapitalizmin Zaferi İçin Aristokratik Yönetime Başvuru

Parlamenter demokrasinin sağlam bir biçimde yerleştiği ve bir örnekten ötekine geçerek yaygınlaştığı ondokuzuncu yüzyıl, barışçı değişme çağıdır. Bu süreçte tarımsal değişmelerin rolünün ne olduğunu araştırmaya girişmeden önce bir an durup, onyedinci yüzyılda görülen açık ve devrimci şiddetin, onsekizinci yüzyıla damgasını basan üstü örtülü ve yasalara dayanan, ama gene de bir şiddete başvurma sayılması gereken politikaların sağladığı ondokuzuncu yüzyıl barışçı geçişine nasıl ortam hazırladığına bir bakmalıyız. Çünkü bu ikisi arasındaki bağlantıyı koparmak, tarihsel gerçekleri saptırmak olur. Bu ilişkinin şu veya bu nedenle zorunlu ve kaçınılmaz olduğunu ileri sürmek ise, bugünü geçmişle haklı kılmaya çalışmak olur ki, böyle bir savı doğrulamanın olanağı yoktur. Sosyal tarihçinin yapabileceği tek şey, toplumun yapısında görülen, nedenleri daha ortaya konmamış olan değişiklikler arasındaki bağlantılara dikkati çekmektir.

Şiddetin egemen olduğu bir geçmişten kalan belki de en önemli miras, Parlamento'nun kralın zararına olarak güçlenmesiydi. Bir parlamentonun var olması olgusu, bir yandan yeni ortaya çıkan toplumsal öğelerin, isteklerin dile getirilebilmeleri için içine çekilecekleri bir arena olan, bir yandan da bu gruplar arasındaki çıkar çatışmalarının barışçı bir biçimde çözümlenmesini sağlayan esnek bir kuramın bulunması anlamına geldi. Parlamento, İç Savaş'ın bir ürünü olarak, daha çok ticaret kafalı toprak sahibi yukarı sınıfın bir aracı olarak doğmuş ise de, bundan ibaret değildi; daha sonraki deneyimlerin göstereceği gibi, bunun çok ötesinde bir şey olabildi. Bu sınıfın, İç Savaş öncesinde tahtın şiddetle karşısında yer almasına yolaçan bir ekonomik temel üzerinde yükselmiş olması, Parlamento'nun güçlenmesinde çok büyük bir rol oynadı. Bu nokta, benzer bir gelişmenin görülmediği başka toplumların deneyleriyle İngiliz deneyini karşılaştırdığımız zaman daha açık görülebilmektedir. Öte yandan *gentry*'siyle ve ünvan sahibi soylularıyla, toprak sahibi yukarı sınıfın yaşamında ticari değerlerin ağırlığı doğrudan doğruya endüstrinin gelişmesinin karşısına çıkacak başka sağlam bir aristokratik muhalefetin bulunmadığı anlamına geliyordu. Öyle ki, kendi üyeleri arasından tersini söyleyen pek çok açıklamanın yapılmış olmasına karşın, toprak sahibi yukarı sınıflarının en etkili kesiminin, ticaret ve endüstri kapitalizminin siyasal alanda görev alan bir öncü gücü gibi davrandığını söylemek yanlış olmaz. Bu tutumlarını ondokuzuncu yüzyılda da yeni yöntemlerle sürdüreceklerdir.

Şiddete başvurulan bir geçmişin öteki önemli sonucu, köylülüğün yıkılması oldu. Bu sonuç ne kadar katı ve acımasız görünürse görünsün, köylülüğün yıkılışının barışçı demokratik değişmeye yaptığı katkının, en az Parlamento'nun güçlenmesi kadar önemli olduğu görüşünün sağlam dayanakları var. Bunun anlamı, İngiltere'de çağdaşlaşmanın, Hindistan şöyle dursun, Almanya'da ve Japonya'da bile varlığını yer yer sürdüren çok büyük bir tutucu ve gerici güçler yedek ordusuyla karşılaşmadan ilerleyebilmiş olmasıdır. Kuşkusuz bunun bir anlamı da Rusya'dakine ve Çin'dekine benzer köylü devrimlerinin İngiltere tarihinin gündeminden çıkarılmış olmasıdır.

Onsekizinci yüzyıl sonuyla ondokuzuncu yüzyıl başında, parlamenter demokrasinin zaferinin kaçınılmaz olduğunu düşünmek için ortada daha herhangi bir neden yoktu. Gerçekten, o sırada, bu sözlerin ne anlama geldiği veya ufukta ne tür bir toplumun bulunduğu konusunda, oldukça bulanık düşüncelerden öte görüşlere sahip olanların sayısı pek fazla olmasa gerek. Onsekizinci yüzyıl boyunca ticaret oldukça büyük denecek

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

gelişmeler gösterdi. Bunun üzerine toprağa bağlı çıkarlarla ticarete bağlı çıkarlar arasında ilk uyuşmazlık belirtileri ortaya çıkmaya başladı. Ticaret kesiminin etkili kişileri, hammadde ve pazar sağlanması için saldırgan bir dış politikanın geliştirilmesine uğraşırlarken, devletin başlıca gelir kaynağını topraktan alınan gelir vergilerinin (*land tax*) oluşturduğu bir çağda, bunun, vergilerin artması anlamına geleceğini gören birçok *gentry* üyesi, söz konusu çabaları kuşkuyla karşıladılar. Bu sıralarda, İngiltere'nin eskimiş, modası geçmiş toplumsal yapısının, özellikle de çürümüş Parlamento'sunun gözden geçirilmesi gerektiğini savunan radikal sesler de duyulmaya başladı. Ancak onsekizinci yüzyıl politikasının, önemli sorunları gündeme getirmeyen basit bir klikler savaşımı olduğu yolundaki klişeleşmiş kaba yargı tümüyle yanlıştır. Onyedinci yüzyıl boyunca karşımıza çıkmış olan eski ve yeni toplum ve uygarlık biçimleri arasındaki aynı tartışma konuları, yeni bir çağa uyarlanmış biçimleriyle, onsekizinci yüzyılda da vardı. Ama buradan giderek, Amerika'daki kolonilerin yitirilmesinden sonra İngiltere'nin yeniden bir devrimin eşiğine geldiğini söylemek, durumu biraz abartmak olur.[64]

Fransız Devrimi'nin patlak vermesi, işlerin reform yoluyla düzeltilebileceğine olan tüm inancın yitirilmesine yolaçtı. Daha doğrusu, XVI. Louis'nin Varennes'e kaçışının ve yakalanmasının, liberal bir geleceğe duyulan umutların yansıtıldığı "hayal perdesi"ni yırtması üzerine Devrim radikal dönemine girer girmez, İngiltere'de Devrim'e sempatiyle bakanlar gittikçe daha müşkül bir duruma düştüklerini gördüler. Oğul Pitt* reformlardan söz eden herkesi susturdu. İngiltere, Napolyon Savaşları sonuna kadar sürecek olan bir baskı dönemine girdi. Bu dönemin temel özelliği, hem kentlerdeki hem kırsal bölgelerdeki yukarı sınıfların, Fransa'daki radikalizm ve tiranlık tehlikesine ve kendi ayrıcalıklarına gelebilecek en ufak bir tehdide karşı, yurtsever ve tutucu sloganlar çevresinde safları sıkılaştırmalarıydı.[65] Ve eğer bir devrim ve bir askeri diktatörlük tehlikesi Waterloo Savaşı ile ortadan kalkmış olmasaydı, İngiltere'nin, onsekizinci yüzyıl sonunda vazgeçtiği, siyasal ve toplumsal alanda yavaş yavaş ve adım adım gerçekleştirilen reformları yeniden ele aldığını görme şansımız pek olmayacaktı. Avrupa'da kabul edilebilir rejimlerin varlığı, böylece o taraftan gelebilecek tehditlerin ortadan kalkması, İngiltere'de barışçı demokratik evrimin sürdürülebilmesinin önkoşullarından biriydi.

Gerici devrenin neden oldukça kısa sürdüğünü ve daha özgür bir toplum kurmaya yönelen hareketin, ondokuzuncu yüzyılda nasıl olup da başlayabildiğini anlayabilmek için, gözlerimizi toprak sahibi sınıfların dışında olup bitenlere çevirmemiz gerekiyor. Bu sınıflar hem ekonomik hem siyasal güçlerinin doruğuna onsekizinci yüzyılın

64. Plumb, *England,* s.132. Bu yetkin inceleme, toprak ve ticaret çevreleri arasındaki çıkar çatışmasını son derece açık bir biçimde ortaya koymakta. Ayrıca, büyük mülk sahipleri ile küçük soyluların, çiftçilerin ve kentli orta sınıfın arasındaki çıkar çatışmaları için Mingay, *Landed Society,* s. 260-262 ve 265'e bakınız; yazar, bu ikinci grubun yakınmalarının Amerikan [-İngiliz] savaşı sırasında en yüksek noktasına ulaştığını ileri sürmektedir.

* William Pitt (1759-1806) Chatnam Earl'ü, baba Pitt'in oğlu, 1783-1801; 1804-1806 yılları arasında başbakanlık yapmış bir *Whig* politikacısıdır (ç.n.).

65. O sırada olup bitenler, 1945 sonrası komünist yayılmaya karşı Amerikalıların gösterdiği tepkileri anımsatmaktadır. Devrim sevdasına kapılmış düşmanın niteliği hakkındaki görüşlerde aynı bulanıklık, toplumda başat konumda bulunan ögelerin bu bulanıklıktan aynı biçimde yararlanıp onu kötüye kullanmaları, işin başında devrimi desteklemiş olanlarda, dışarıdaki devrimin umutlarını boşa çıkarması üzerine görülen aynı düşkırıklığı ve aynı umutsuzluk. Daha sonraki bir bölümde, öteki geritepkici (reaksiyoner) akımlarla ilgili olarak, bu dönemi her yönüne değinerek tartışmaya çalışacağım.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

sonlarında varmışlardı; öykülerinin bundan sonraki bölümü ise, güçlerini yitirme sürecinin oldukça ağır ilerlemesi ve dayandıkları ekonomik temelin sağlam kalması nedeniyle, zorluk çekmeden sürdürebildikleri bir savunma ve ödünler verme dönemi ile ilgilidir. Sık sık başvurulan mekanik, basmakalıp eğretilemeleri (metaforları) burada kullanmak yanıltıcı olur. Kentlerdeki kapitalist öğeler "yükselmiş" iseler de, onlar yükselirken konumlarını hiç değilse daha uzun bir süre koruyacak olan toprak sahibi yukarı sınıflar "düşmüş" değildirler. Napolyon Savaşları sona erdiğinde kentlerdeki daha çağdaş kapitalistler, günümüz tarihçilerinin son zamanlarda vurguladıkları gibi, oldukça gerilere giden bir geçmişe dayanan ekonomik başarılarının temelleri üzerinde yükselerek azımsanamayacak bir güce kavuşmuş bulunuyorlardı. Toprak sahibi sınıfların önderliği zamanında, ilerleyecekleri yolun büyük bir bölümü açılmış bulunuyordu. Ondokuzuncu yüzyılda İngiliz kapitalistleri, endüstrileşmenin, ulusal birliği kurmak, ticaretin önündeki iç gümrük duvarlarını yıkmak, türdeş bir yasal (adli) sistem oluşturmak,çağdaş bir para birimini benimsemek gibi önkoşullarını hazırlamak üzere Almanya'nın Prusya'ya ve onun *Junker*'lerine dayanmasına benzer yollara başvurmak zorunda kalmadılar. Siyasal düzen çoktan ussallaştırılmış, çağdaş bir devlet çoktan kurulmuş bulunuyordu. O devletten sağlanan küçük bir destekle, dünyanın tam anlamıyla kapitalistleşmiş ilk burjuvazisi olarak, yeryüzünün önemli bir kesimini, kendi ticaret bölgeleri durumuna dönüştürebildiler. Napolyon Savaşları sırasında geçici olarak bir engelle karşılaşan İngiliz endüstri kapitalizmi, ondan sonra hiç bir engelle karşılaşmadan ve daha çok barışçı yollarla, yabancı kaynakları kendine çekmek ve İngiltere'yi ondokuzuncu yüzyılda "dünyanın atölyesi" durumuna getirmek üzere, dünyaya yayılabildi. İngiliz endüstrisinin önderleri, bunun dışında kalan, örneğin emek gücünün çalışma düzenine sokulması, daha ileri düzeyde bir disiplin altına alınması gibi başka görevleri de, gene devletten veya toprak aristokrasisinden aldıkları pek az bir destekle, kendileri yerine getirebildiler. İngiliz devlet aygıtının baskıcılık niteliği, İç Savaş'ın, monarşinin geçirdiği evrimle aldığı biçimin ve ordudan çok deniz kuvvetlerine dayanılmasının bir sonucu olarak, pek güçlü olmadığı için, İngiliz burjuvazisi bu görevleri üstlenmek zorunda kalmıştı. Prusya'daki gibi orduya ve bürokrasiye dayanan bir monarşinin bulunmayışı ise, parlamenter demokrasinin gelişmesini kolaylaştırdı.

Bütün bunlar olup biterken, toprak sahibi *gentry* ve toplum piramidinde onların üstünde yer alanlar, sımsıkı sarıldıkları siyasal erkin dizginlerini bırakmış değildiler. Kabinçyi onlar dolduruyor, kırsal kesimin temsilini tekellerinde tutuyor, aynı zamanda Parlamento'da kentlerin temsilcileri olarak görünüyorlardı. Yerel düzeydeki etkileri de eskisi kadar güçlüydü. Son yıllarda bir tarihçinin belirttiği gibi, eski yönetici sınıf, ondokuzuncu yüzyıl ortalarına gelindiğinde hâlâ denetimi sıkıca elinde bulundurmaktaydı. "Siyasal sistem hâlâ büyük çapta soyluların, *gentry*'nin ve özellikle büyük mülklerin kalıtsal sahiplerinin oyuncağı idi." Bu sistemin çekirdeğini oluşturanların sayısı olasılıkla, topu topu 1200 kadardı.[66]

Öte yandan yönetici sınıfın, siyasal erkin dizginlerini, öteki sınıfların kendilerine kuvvetle meydan okudukları bir ortamda kullanmak durumunda oldukları unutulmamalı. Konumlarının gücünün derecesini kavrayabilmek için, yalnızca "siyasal aygıt"ın resmi yönlerine, hatta resmi olmayan yönlerine bakmak, *gentry*'nin ve

66. Clark, *Victorian England,* s. 209-210, 214, 222.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

soyluların gerçek iktidarları hakkında yanlış bir izlenim edinmeye yolaçabilir.[67] Endüstri kapitalistlerine oy hakkını tanıyan 1832 Reform Yasası, böyle bir reformun en inanmış yandaşlarını düş kırıklığına uğratmış ve en ateşli düşmanlarının korkularını yatıştırmış olsa da, Parlamento'dan geçebilmiş olması bile, burjuvazinin artık dişlerini göstermeye başladığının bir belirtisidir.[68] Aynı şey, 1846'da Tahıl Yasaları'nın (*Corn Laws*)* kaldırılmasıyla ilgili olarak da söylenebilir. Bu, toprak sahibi yukarı sınıflar için bir yıkıma yolaçmadı; ama bu sınıflar böylece erklerinin sınırlarını öğrenmiş oldular.

1838-1848 yılları arasında Chartist* ajitasyon sırasında da bu hareketin amansız bir tepki ile karşılanmasına varacak bir politika izlenmedi. İş başındaki muhafazakâr hükümetin, Kraliçe Victoria'nın ve Wellington Dükü'nün baskıları üzerine, göstericilerin üzerine asker gönderdiği, bilgi toplamak amacıyla özel mektupları açtırdığı ve ajitasyonun önderleri hakkında adli soruşturma açtığı doğrudur; ama jüri sanıklara hoşgörülü davranmıştır. Muhafazakâr hükümet ayrıca, bu fırsattan yararlanarak, günün radikal basınına karşı bir saldırı da başlatmıştır. Ancak, bu dönemin başlarına ve sonlarına rastlayan tarihlerde iktidarda bulunan *Whig*'ler (Liberaller) çok daha ılımlı idiler. Gerçekten, *Whig*'lerin içişleri bakanı olan Lord John Russell, 1838 sonbaharında düzenlenen büyük Chartist mitinglere herhangi bir karışmada bulunulmasını yasaklamıştı. Uzun olmadığı söylenebilecek bazı dönemler dışında hükümet Chartistler'i pek önemsemedi. Lord Russell'ın özel notları arasında bu harekete yalnızca bir kez değinildiği görülmektedir. Kan dökülmesine yolaçan tek olay ise, tarihin bir cilvesi olarak, tam da *Whig* başsavcısının hareketi "tek bir damla kan dökülmeden" ortadan kaldırdıklarını söyleyerek övünmesinden birkaç gün sonra düzenlenen bir gösteride, yirmi iki Chartist'in öldürülmesiyle sonuçlanan olaydır.[69]

Chartist hareketin şiddete başvurma yolunda bazı güçlü eğilimler gösteren bir akım olduğu gözönüne alınarak, liberal ilkelerin sınanması yolunda ağır bir sınav oluşturduğu söylenebilir. Yönetici sınıfların bu harekete karşı bir dereceye dek ılımlı bir politika izlemelerinin nedeni, belli başlı üç etmene bağlanabilir. İlkin, o sıralarda, kaba güç

67. Thompson, *Landed Society*, s. 273-280'de bu gerçeği kavramakta, ve söz konusu ilişkinin 1830'dan sonra gösterdiği nitelik hakkında ayrıntılı kanıtlar sunmaktadır. Bu çok iyi çalışma, bulgularından tam anlamıyla yararlanma olanağını bulamayacağım kadar geç yayınlanmışsa da, yapıtta, elinizdeki kitapta ondokuzuncu yüzyıl gelişmeleri hakkında çizilen taslağın eksikliklerini giderecek bol malzeme sunulmaktadır.

68. Bu yasanın çıkarılmasına önderlik edenler, Londra ticaret merkezindeki (*city*'deki) mali çıkar çevreleriyle sıkı aile ve klik ilişkileri kurmuş bulunan ve endüstri bölgelerindeki fabrikalarda önemli payları olan *Whig* (Liberal) toprak aristokratlarıydı. Bu, kendine güvenen aristokrat tavırlı kimseler, doğabilecek daha büyük tehlikelerden, yani Fransa'da 1830'da görülene benzer devrimci bir patlamadan kaçınmak için reformları kabul etmeye hazır bir tutuma girmiş bulunuyorlardı. Ama gerektiğinde kaba güce başvurulmasına da karşı değildiler. İçişleri bakanı olan ve söz konusu kesimin önderliğini kişiliğinde somutlaştıran Lord Melbourne, köy rençperlerinin (1830'daki) ayaklanmasını acımasızca bastırdı; 9 rençper asıldı, 457'si sürgüne gönderildi, bir o kadarı da çeşitli hapis cezalarına çarptırıldı. Lord Melbourne, çekilen sıkıntıların hafifletilmesini sağlayacak önlemlerin alınması yolundaki istekleri geri çevirdi. Böylece *Whig* (Liberal) önderleri, İngiltere'nin mülkiyetin güven içinde bulunduğu bir ülke olma durumunu sürdürmeye niyetli olduklarını açıkça ortaya koymuş oldular. Reformdan yana ve reforma karşı güçlerin bir çözümlemesi için, Briggs, *Age of Improvement*, V. bölümüne, özellikle 237., 239., 249., 249.-250. sayfalarına bakınız; aynı zamanda Lord Cecil'in, Melbourne hakkında yazdığı akıcı ve öğretici bir yaşamöyküsü olan *Melbourne* adlı yapıtına da bakınız.

69. Mather, "Government and Chartists", s. 375-376, 383, 393-398.

*Tahıl Yasaları ve Chartist ajitasyonla ilgili dipnotlar s.33'de (ç.n.).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kullanmaya karşı belirgin bir isteksizlik kadar, halkın acılarını dindirmek için birşeyler yapılması gerektiği yolunda güçlü bir akım vardı. Bu akımın kökenleri ise İngiltere'nin tarihsel deneyimine bağlanabilir ve hiç değilse Püriten Devrimi'ne kadar dayandırılabilir. Russell, özgürlük idealine inanmış doktriner bir *Whig* idi ve siyasal sorunların tartışılmasına herhangi bir kısıtlama getirilmesine karşı idi.[70] İkinci olarak, İngiltere'de zaten çok güçlü bir baskı aygıtı yoktu. Üçüncü olarak da, bir yandan yoksulların durumunu düzeltmek üzere çıkarılan yasalar, öte yandan ekonomik durumda görülen iyileşme, Chartistler ciddi bir tehlike durumuna gelmeden, hareketin istimini kesmiş olabilir.

Ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısında ve hatta onu oldukça aşan bir süre boyunca, İngiltere'deki durum, Almanya'da görülen durumdan, aynı dönemde (ve daha sonraki tarihlerde) çok daha güçsüz bir burjuvazinin halkın gösterdiği hoşnutsuzluğa karşı kendini korumak ve çağdaşlaşmanın gerektirdiği ekonomik ve siyasal önlemleri alabilmek için aristokrasiye yaslanmak zorunda olduğu Almanya'dan son derece farklıydı. İngiltere'de çıkarları toprakta olan çevreler, kitleyi kendi davalarına çekebilmek için, halka şirin görünmek yolunda neredeyse burjuvaziyle yarışa girmişti. 1840'tan sonra da, toprak sahibi sınıf, fabrika (çalışma) yasalarının çıkarılmasını destekleyerek, fabrikatörlerin Tahıl Yasaları'na yönelttikleri saldırılara uygun bir yanıt vermenin yolunu buldu; bununla birlikte, doğrudan doğruya fabrikatörlerin arasında da çalışma saatlerinin azaltılmasını destekleyen aydın kişilerin bulunduğunu da belirtmek gerek.[71]

Görüldüğü gibi, ondokuzuncu yüzyıl İngiltere'sinde, demokrasinin ilerlemesine kesinkes karşı çıkılması gerektiği görüşü, toprak aristokrasisi içerisinde ender rastlanan, aralarında ancak küçük bir akım oluşturan bir görüştü.[72] Herr von Oldenburg auf Januschau'nun yüksek perdeden savurduğu "Prusya Kralı ve Alman İmparatoru her zaman bir teğmene 'on adam alın ve Reichtag üyelerini kurşuna dizin' diyebilmelidir."[73] sözlerini Parlamento'da ayakta alkışlayan kişilerce temsil edilen Alman tutucularının benzerlerini, İngiliz tarihinde göremezsiniz.

Böyle bir sahnenin ondokuzuncu yüzyıl İngiltere'si için düşünülememesinin nedenlerinden biri de, *Junker*'lerden farklı olarak İngiliz *gentry*'sinin ve soylularının sendeleyen bir ekonomiyi koltuklamak için siyasal kaldıraçlara dayanmaya pek gereksinim duymamış olmalarıdır. Tahıl Yasaları'nın kaldırılması bile, bazılarının beklediği korkunç sonuçlara yolaçmamıştır. Bu değişiklik bir sonuç doğurmuşsa, o da

* Tahıl yasaları, ondokuzuncu yüzyılda kabul edilen ve İngiltere'ye tahıl içalımını yasaklayan yasalardır. Bunlar, içerde tahıl fiyatlarının yükselmesinden kazançlı çıkacak tarım kesimlerinin yararınaydı. Endüstri burjuvazisi ise, içaçılım yasağının kaldırılmasını istiyordu. Çünkü böylece yiyecek maddelerinin fiyatları düşecek, endüstrici ücretleri düşük tutarak maliyetleri azaltma olanağı bulabilecekti (ç.n.).

* Chartist ajitasyon: İngiltere'de daha çok işçi sınıfının desteğiyle gelişen reformcu bir hareket olup, 8 Mayıs 1838'de kabul edilen Halkın Hakları Bildirisi ile (People's Charter) bellibaşlı altı istekte bulunulmuştu; bunlar, yetişkin erkekler için genel oy hakkı; gizli oy, Parlamento'nun her yıl toplanması, Parlamento üyelerinin maaş almaları, seçim bölgelerinin yeniden düzenlenmesi, oy vermede mülkiyet ölçeğinin kaldırılması idi (ç.n.).

70. Mather, "Government and Chartists", s.374.

71. Woodward, *Age of Reform*, s.142.

72. Bu akımlarla ilgili bilgiler, Turberville, *House of Lords*'da, özellikle XI.- XIII. bölümlerde bulunabilir.

73. Schorske, *German Social Democracy*, s. 168.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

tarımın durumunun 1850'den sonra daha da iyileşmesi olabilir. Fiyatların artışı sürdü; tarımsal işletme yönetimi, onu işletenler önceki onyıllarda tarım tekniklerinde sağlanan büyük gelişmelerden yararlanmaya çalıştıkça, bir kapitalist iş girişimini yönetmenin gerektirdiği niteliklere gittikçe daha çok sahip oldu. Doğal olarak bütün tarım işletmeleri bu yolda aynı derecede başarılı olmuş değildi. Bu yolda en başarılı olanlarda, toprak sahibinin sorumluluğunun büyük bir bölümünü bir adamına devretmesi oldukça yaygın bir uygulamaydı. Böylece toprak sahibi sporla, kültürle, politikayla uğraşacak zaman bulabilirken, adamının gördüğü iş giderek bir meslek durumuna geliyordu. Bununla birlikte, önemli kararları veya bunların sorumluluğunu büyük toprakbeyinin kendisi alıyor, adamına ancak günlük (rutin) işler bırakıyordu. *Gentry* arasında ise iki eğilim vardı: Bir bölümü topraklarını en iyi biçimde kendileri işletmeye çalışıyor, bir bölümü de, bu görevi, ya çoğu zaman tarım sorunlarından anlamayan kimseler olan, ya da, *gentry*'nin düşündüğü gibi, mülk sahibinin yoksullaşması pahasına servet sahibi olan kentlerde yaşayan avukatlara bırakıyordu.[74] Victoria dönemindeki genel ilerlemeden paylarını alan ve burjuva ve kapitalist nitelikler edinme yolunda ilerleyen toprak sahibi yukarı sınıfların, gerek kapitalizmin gerekse demokrasinin gelişmesine karşı çıkmaları için, Kıta Avrupası'ndaki toprak sahiplerine göre çok daha az nedenleri vardı.

Ondokuzuncu yüzyılda, daha önceki dönemlerde olduğu gibi, zengin aristokratları, *gentry*'yi iş dünyasının üst basamaklarındakileri ve serbest meslek adamlarını birbirlerinden ayıran çizgiler pek net ve pek düz değildi.[75] Sayısız örnekte söz konusu kimsenin bu kategorilerden hangisine girdiğine karar vermek son derece güçtür. Doğrudan doğruya İngiliz sınıf yapısının istatistiksel bir çözümlemesini yapmaya kalkışan herkesi yıldıran bu güçlük, söz konusu sınıf yapısını yansıtan en önemli olgulardan biridir.[76]

Sayısal açıdan bakıldığında, iş çevreleriyle toprak aristokrasisinin bu içiçe geçmişliği bakımından, ondokuzuncu yüzyıl İngiltere'siyle Almanya'sı arasında pek büyük bir fark görülmeyebilir. Hatta bunun Prusya'da daha ileri bir düzeye vardığını gösteren şaşırtıcı bazı istatistiksel kanıtlar bile vardır. Gerçekten, bir araştırmacı, 1918 öncesinde uzun yıllar boyunca Prusya Temsilciler Meclisi'nde üyelik yapmış olanların % 78'inden biraz fazlasının, avam halk (burjuvalar, *Bürgertum*) ve yeni soyluluk* kökenli olduklarını saptadığını öne sürüyor. Buna karşılık diplomasi ve kamu yöneticiliği gibi Almanya'da iktidarın kapılarını açan asıl anahtarları sunan alanlarda halk sınıflarından gelenlerin oranları, burjuvalar için % 38, yeni soylular için % 43'tür. İngiltere'de ise, 1841-1847 yılları için yapılmış parlamento ile ilgili bir çalışma, üyelerinin ancak % 40'ının iş dünyasıyla bağlantılı kişiler olduklarını, geri kalan % 60'ının ise bu dünya ile hiçbir

74. Clark, *Victorian England,* s.216-217; Thompson, *Landed Society* adlı yapıtının VI. bölümünde, başvurulan çeşitli uygulamaları ortaya çıkarmaktadır.

75. Onsekizinci yüzyılın son yıllarında, yerel siyasal erk üzerindeki tekellerine sımsıkı sarılmış bulunan eski eşraf ile yeni endüstriciler arasında şiddetli bir düşmanlığın belirtileri görüldü. Ama daha sonraki yıllarda yeni endüstriciler, genellikle barışçı yollardan, yerel eşraf içine çekilip özümlenmişlerdir. Öte yandan, büyük bir iş sahibi olmayan işadamları, günümüze dek, centilmenler çevresi içine alınmamış, dışarıda kalmışlardır.

76. 1841 ve 1847 yılları arasında Parlamento'ya girenlerle ilgili olarak Clark'ın *Victorian England* adlı yapıtında, Aydelotte tarafından yazılan, *gentry*'nin iş dünyasıyla olan çıkar ilişkileriyle ilgili ilginç "ek"e s.290-305'e bakınız.

* Soyluluk ünvanını, daha çok toprak soylularıyla evlenme, onların mülklerinin mirasına konma, bir kamu görevi üstlenerek bu görevin gereği olarak toprak ve ünvan sahibi olma, ya da bu ünvanı doğrudan doğruya parayla satın alma gibi yollarla sonradan kazanan kimseler (ç.n.).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

bağlantısının bulunmadığını ortaya çıkarmakta.[77] Bu tür kanıtların kullanılması konusunda aşılması kolay olmayan bazı teknik güçlüklerle karşılaşılmaktadır. Örneğin, değişik ülkelerle ilgili olarak toplanmış bilgi yığınları gerçekten karşılaştırılabilir bir nitelikte midirler? İngiliz Parlamento'sundaki, iş dünyasıyla ilişkili % 40 oranındaki üyeyle, Prusya Temsilciler Meclisi'ndeki *Bürgertum* kökenli % 78 oranında üye aynı kefeye konabilir mi? Ben bu tür karşılaştırmaların yapılabileceğinden kuşkuluyum; böyle bir karşılaştırmanın önündeki teknik güçlükler aşılabilse bile, bu yolda fazla ilerleyebileceğimizi de sanmıyorum.

Çünkü doğrudan doğruya toplumsal akışkanlık (*social mobility*) ile ilgili nicel ölçütler, bize toplumun anatomisi ve işleyişi hakkında pek az şey söyler. Örneğin, ondokuzuncu yüzyıl Prusya'sında, aristokrasi ile bağları bulunan burjuvazi üyeleri genellikle aristokrasinin alışkanlıklarını ve dünya görüşünü benimsemekteydiler. İngiltere'de ise daha çok bunun tersi geçerliydi. İşte bu yüzdendir ki, akışkanlıkla ilgili olarak teknik bakımdan yetkin bir ölçüt bulmuş olsaydık ve bu bize İngiltere ile Prusya'da burjuvazi ile aristokrasi arasındaki geçişkenliğin az çok aynı sayısal değere ulaştığını göstermiş olsaydı bile, buradan giderek bu iki toplumun bu bakımdan aynı yapıda olduklarını söylememiz, çok büyük bir hata olurdu. İstatistikler, toplumsal tabakalar arası geçişkenliği, içerisinde oluştukları ortamın özünden yalıtlanarak verildikleri ölçüde, dikkatsiz okuyucular için yanıltıcı bir tuzaktırlar. Şimdilerde istatistikler moda olduğu için, bu noktayı vurgulamakta yarar var. Çünkü, iktidarı ellerinde bulunduran insanlar, hele geçiş aşamalarında, bu erki mutlaka içerisinden geldikleri sınıfın çıkarlarını kollamak için kullanmazlar.

İngiltere'de de ticaret ve endüstri elitlerinin, aristokrasiye özgü nitelikleri benimsemeleri doğrultusunda bir eğilim vardı. İngiltere'nin 1914 öncesini ve bir ölçüde de bu tarihten sonrasını anlatan bütün yazılar, siyasal ve toplumsal alanda önemli bir kişi olabilmek için insanların mutlaka uçsuz bucaksız çayırlara ve bir kır evine sahip olmaları gerektiği yönünde güçlü bir izlenim veriyorlar. Ne var ki, 1870'lerden başlayarak, toprak mülkiyeti giderek doğrudan doğruya siyasal erkin temeli olmaktan çıkıp, bir statü simgesi durumuna gelmeye başladı.

Bir dereceye dek Amerikan İç Savaşı'nın sona ermesiyle, bir dereceye dek de Amerikan tahılını Avrupa'ya taşıyan buharlı gemilerin devreye girmesiyle birlikte, tarımda, toprak sahibi yukarı sınıfların dayandıkları ekonomik temelleri sarsmaya başlayan bir bunalım görüldü.[78] Aynı durum az çok Almanya'da ortaya çıkmıştır; bu yüzden İngiltere'de olup biteni Almanya ile karşılaştırarak değerlendirmek gibi öğretici bir işle bir kez daha karşı karşıyayız. Orada *Junker*'ler durumlarını korumak ve Almanya'nın başka yerlerindeki mülk sahibi köylülerle birleşik bir tarım cephesi oluşturmak üzere, devleti kullanabilecek durumdaydılar. Almanya hiç bir zaman Tahıl Yasaları'nın yürürlükten kaldırılmasıyla karşılaştırılabilecek bir deneyim yaşamamıştır. Tersine, orada endüstrinin önde gelen kesimleri, demir ile çavdar evliliğine, en eksiksiz biçimine 1902 gümrük tarifesiyle ulaşacak olan bir ittifaka girdiler ve ittifak pazarlığından bir donanma yapımı parsasını koparark çıktılar. *Junker*'leri, köylüleri ve

77. Almanya için bak. von Preradovich, *Führungsschichten,* s. 164; İngiltere için Clark, *Victorian England* içindeki (s. 301'deki) Aydelotte'nin yazısına bakınız. Ne yazık ki Aydelotte, Avam Kamarası ile ilgili rakamları ayırarak vermemektedir; verseydi, yaratılan izlenimi büyük ölçüde değiştirebilirdi.

78. Thompson, *Landed Society*, s. 308-318'de bunalımın tarımla ilgili çıkar çevrelerinin çeşitli kesimleri üzerindeki etkilerinin farklı olduğunu tartışmaktadır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

endüstri çevrelerini, emperyalizm ve gericilik etrafında biraraya getiren bu geniş ittifakın, Alman demokrasisi üzerindeki etkileri yıkım getirici olacaktır. Ondokuzuncu yüzyıl sonlarının İngiltere'sinde ise, bu tür bir ittifak oluşturulamadı. Bu ülkede emperyalist politikaların zaten çok eski bir tarihi vardı. Emperyalist politikalar İngiltere'de gelişmiş bir kapitalizmin yarattığı tümüyle yeni bir olgu olmaktan çok, serbest ticaret politikasının bir alternatifi, hatta onun bir uzantısı idi.[79] Tarımsal sorunlar alanında ise, 1874-1879 döneminin Muhafazakâr hükümetleri, sorunları geçiştirici ufak tefek önlemler almakla yetinmiş; 1880'den sonra iş başına gelen Liberal hükümetler de, ya işleri olurına bırakmışlar ya da tarım çevrelerinin çıkarlarıha saldırmışlardır.[80] Böylelikle tarım, az çok kendi başının çaresine bakmaya bırakılmış,ani, sözde kalan birkaç acınmanın eşliğinde, usulüne uygun olarak intihar etmesine izin verilmiştir. O sıralarda İngiliz yukarı sınıfları tarımsal temellere dayanmaktan çıkmış olmasalardı, böyle bir şeye kolay kolay göz yumulmazdı. Ne var ki, o tarihte artık ekonominin temelleri tarımdan endüstriye ve ticarete kaymış bulunuyordu. Disraeli ve ardılları, yapılacak birkaç reformla, muhafazakârlığın halkın içindeki temellerinin demokratik bir bağlamda pekâlâ korunabileceğini hatta güçlendirilebileceğini gösterdiler. Lloyd George'un soyluluk ünvanları olan toprak sahiplerine 1909 bütçesiyle yönelttiği saldırısında ve bundan doğan anayasa bunalımında görüleceği gibi, kuşkusuz ileride de verilecek savaşımlar olacaktı. Ancak, o dönemde artık tarım sorunu ve toprak aristokrasisinin iktidarı sorunu, koparılan tüm gürültüye karşın, yerini endüstri işçisinin demokratik oydaşmaya sokulmasının yollarını bulma çevresinde toplanan yeni sorunlara bırakmak üzere, geriye çekildi.

Geriye dönüp ondokuzuncu yüzyıla baktığımızda, İngiltere'nin demokrasiye doğru ilerlemesini hangi etmenlerin sağladığını görebiliriz. Şiddetin kullanıldığı bir geçmişten kalıtılan etmenlerin rolüne daha önce değinilmişti. Az çok güçlü ve bağımsız bir parlamento, kendi ekonomik temellerine oturmuş ticaret ve endüstri çıkar çevrelerinin varlığı, ciddi bir köylü sorununun bulunmayışı, öteki etmenlerin başlıcalarıdır. Başka bazı etmenlerse, doğrudan doğruya ondokuzuncu yüzyıla özgüydüler. Hızla gelişen bir endüstri kapitalizmi ortamında yöneten toprak sahibi yukarı sınıflar, bir yandan yeni öğeleri kendi saflarına alıp özümlerken, bir yandan da halkın desteğini alabilmek için onlarla rekabet ettiler veya hiç değilse çok iyi zamanlanmış ödünler vererek, onlar karşısında kesin bir yenilgiye uğramaktan kurtuldular. Herhangi bir güçlü baskı aygıtının bulunmadığı düşünülürse, böyle bir politika izlemeleri zorunluydu. Böyle bir politika izleyebilmeleri, yönetici sınıfların ekonomik durumlarının yavaş yavaş gerilediği ve bu pek büyük bir güçlük çekmeden, dayandıkları bir ekonomik temeli bırakıp başka bir ekonomik temele dayanmalarını kolaylaştırdığı için gerçekleşebildi. Son olarak, etkili önderlerin sorunları oldukça doğru olarak ve zamanında görüp ele almalarıyla, izlenmesi zorunlu politakalar kadar izlenebilecek politikaların benimsenmesi, söz konusu politikaları gerçeklere dönüştürdü. Ilımlı ve zeki devlet adamlarının tarihteki önemini yadsımanın gereği yok. Ama onların içerisinde etkinlik gösterdikleri, büyük ölçüde onlar gibi zeki olan ama çoğunlukla onlar kadar ılımlı olmayan insanlarca yaratılan durumları da gözönüne almak gerek.

79. Gallagher ve Robinson'un, "Imperialism of Free Trade" adlı parlak makalesinin 1. - 15. sayfalarına bakınız.

80. Clark, *Victorian England*, s. 247-249.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

II

FRANSA'DA EVRİM VE DEVRİM

1.Fransa'nın İngiltere'ye Benzemeyen Yanları ve Bunların Kökenleri

İngiltere'de demokrasinin gelişmesini belirleyen en önemli etmenler arasında, toprak sahibi soyluların ve *gentry*'nin tahta bağımlı olmamaları; bunların,biraz da farklı ve güçlü bir ekonomik temele sahip bir kesim olan ticaret ve endüstri sınıflarının gelişmesine bir yanıt olarak, ticarete yönelik tarımı benimsemeleri; köylü sorununun ortadan kalkması sayılabilir. Fransız toplumu çağdaş dünyaya bundan çok farklı bir yol izleyerek girmiştir. Fransız soyluları, daha doğrusu bu sınıfın önder kesimi, ilerlemesini kraldan bağımsızlaşarak sağlayacak yerde, kralın çevresinde, onun beslediği bir süs öğesi durumuna gelmişti. Bu gidiş onsekizinci yüzyılın ikinci yarısında tersine döndürüldüyse de, sonuçta aristokrasinin yıkılması önlenemedi. Bourbon monarşisinin hüküm sürdüğü Fransa'da, İngiltere'deki gibi ticari tarıma yönelen toprak sahibi bir yukarı sınıf yerine, daha çok köylülerin sırtına yüklenen yükümlülükler yoluyla onlardan koparabildikleriyle yaşayan bir soylulukla karşılaşırız.Fransa'da köylü mülkiyetinin yıkılışını değil, gerek devrim öncesinde gerek devrim sonrasında, bu mülkiyetin yavaş yavaş sağlamlaştığını görmekteyiz. Fransa'da ticaret ve manufaktür de İngiltere'nin gerisinde kalmıştır. Demek ki "*ancien régime*" altındaki Fransız toplumunda varolan belli başlı tüm yapısal değişkenler ve tarihsel eğilimler, onaltıncı yüzyıldan onsekizinci yüzyıla kadar İngiltere'de görülenlerden büyük ölçüde ayrılmaktadırlar. Ondokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda ortaya çıkan sonul siyasal koşullarda, bazı önemli farklılıkların yanı sıra, İngiltere ve Fransa arasında herhangi bir benzerliğin nasıl ve niçin görülebildiği, bu bölümde çözmeye çalışacağım ana bilmeceyi oluşturmaktadır. Devrim olmasaydı, büyük bir olasılıkla aralarında herhangi bir benzerlik görülmeyecekti; dolayısıyla tartışmanın odağını bu büyük olay oluşturacak.

Onsekizinci yüzyılda İngiltere'deki benzerlerinin tersine, Fransız soylularının, daha çok köylülerinden topladıkları mal ya da para biçimindeki ödentilerle yaşamakta oldukları görülür. Bu farklılığın kökleri, Fransız tarihinin başlangıç günlerinin sisleri içinde kaybolabilir; bu yüzden bir amatörün o kadar eskileri karıştırması yerinde olmaz; hele büyük Fransız tarihçisi Marc Bloch'un bu konuda bir açıklama getirmekten çok, ellerini çaresizlikle iki yana açtığını düşünürsek, benim bu konuya girmem büsbütün yersiz olur. Şu kadarını söylemekle yetinelim ki, ondördüncü yüzyılın sonuyla

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

onbeşinci yüzyılda bu ilişkinin temel özelliklerinin birçoğu belirginleşmeye başlamış bulunuyordu; bunlar, boyutları oldukça küçük olan malikâne (*demesne, domen*) ile, malikânesindeki ekim dikim işlerine pek fazla ilgi göstermeyen bir senyördür. Malikâne, (senyörün bağlı olduğu) süzerenin, onun bazı topraklarını üretilecek tahılın bir bölümü karşılığında köylülerine dağıtması sonucunda küçülmüş görünüyor. Olanağını bulduğunda senyör toprağını *toptan* ve çoğu kez onu ileriki bir tarihte yeniden geri almayı umduğunu gösteren koşullarda kiraya vermeyi yeğlemektedir. Ama bu her zaman mümkün değildi. Soylu sık sık, savaş nedeniyle toprağından uzaklaşmak zorundaydı ve toprağı işleyecek emekçi bulmak da her zaman pek kolay olmuyordu. Bu durumda bulunabilecek en iyi çözüm, hiç değilse çoğu kimse için en iyi çözüm olduğu söylenebilecek yol, ekip biçme yükümlülüğünü, olabildiği ölçüde geniş toprakları işleyebilen kiracılara veya daha sık olarak da, doğrudan doğruya köylülere bırakmaktı.[1] Öte yandan Fransız soyluluğu, oldukça erken bir tarihte yasalarda açık seçik tanımlanan kurallarla, daha kesin bir hukuksal statü kazanmaya başlamıştı.[2]

Tam anlamıyla kristalleşmiş olmasa da, oldukça belirgin bir hukuksal statüye sahip olmaları ve köylülerden toplanan ödentilere bağımlı bulunmaları, Fransız soyluluğunu, tarihinin geri kalan döneminde İngiliz *gentry*'sinden ayıracaktır. Köylü kendini, oldukça erken bir tarihte, daha çok büyük kentlerin köylülere hayatlarını kazanmalarının bir başka yolunu sunmasının bir sonucu olarak ve kırsal kesimde emeğe olan talebin artmasından yararlanarak, efendisine kişisel bağımlılıktan kurtarabilmişti. Devrim'in patlak verdiği sıralarda köylüler, uygulamada (*de facto*) mülkiyet hakkına benzer bir hakkı ele geçirmiş bulunuyorlardı.[3]

Süreklilik gösteren bu niteliğin yanı sıra, alttan alta bazı önemli değişiklikler de oluşmaktaydı. Serflerin işlediği büyük mülkler sisteminde, az önce değindiğimiz gibi, geçmişi ondördüncü yüzyılın ikinci yarısı kadar eski bir tarihe değin götürülebilecek bazı gelişmeler görülmekteydi. Ortaçağın sonuna doğru ve yeniçağın başlarında, özellikle altın ve gümüş arzının artmasının fiyatları yükselttiği anlaşılan onaltıncı yüzyılda, senyörlerin gelirlerini etkileyen bir bunalımın yaklaşmakta olduğunu gösteren belirtiler var. Eski savaşçı soyluları, *noblesse d'épée* (kılıç soyluluğu) üyelerinin büyük bir bölümü bu gelişmelerden dolayı ağır kayıplara uğradılar. Ekonomik dayanaklarının böylece çökmesi, krallarla onların hizmetindeki yetenekli bakanların krallık otoritesini, doruğuna XIV. Louis'nin uzun yönetimi (1643-1715 yılları) sırasında ulaşan bir süreçle, genişletebilmelerini kolaylaştırmış olabilir. Bekleneceği gibi, soylular bu yazgılarına sessizce boyun eğmediler. Bir yıkımla karşı karşıya kalınca, aralarından birçoğu, yüzgeri edip, *rantier* olmaktan vazgeçmeye ve malikânelerini yeniden kurmaya kalktılar.[4] Ancak böyle bir politikaya olanak verecek temelden, örneğin İngiltere'deki yün ticaretine benzer bir olanaktan genellikle yoksundular.

1. Duby, *Economie rurale,* cilt II, s.572-599. Bloch, *Histoire rurale,* cilt I, s. 95-105. Bloch'dan aşağı yukarı otuz yıl kadar sonra yazan Duby'nin açıklaması (daha ayrıntılı olmakla birlikte) genellikle Bloch'unkine benzemektedir; bir farkla ki, Duby genel eğilimleri Bloch'unkinden yüz, yüz elli yıl daha sonraki bir tarihe yerleştirmektedir.

2. Bloch, "Passé de la noblesse", s. 366.

3. Bloch, *Histoire rurale,* cilt I, s. 120-121. Sée, *Histoire économique,* cilt I, s. 125, 129 serflerin azat edilmeleri üzerinedir.

4. Duby, *Économie rurale'a* ek olarak bak. Sée, *Histoire économique,* cilt I, s. 93 ve esas olarak Bloch, *Histoire rurale,* cilt I, s. 107, 111-112, 134-135, 150-153.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kentlerde servet yapan, sıkıntıya düşen soyluların topraklarını ele geçirmeye başlayan burjuvazi üyeleri, bunda daha başarılı oldular. Bu süreç onbeşinci yüzyılda başlamış ve onsekizinci yüzyıl sonuna kadar sürmüştü. Kentsel servetin kırlara akışıyla birlikte, büyük malikânelerden bir bölümünün yeniden canlandırıldığı görüldü. Fransa'nın bazı yörelerinde, toprakların yeni sahipleri, malikânelerinde yaşayıp topraklarını kâr amacıyla işletmeye başlayınca, bazı bakımlardan İngiltere'dekine benzer bir durum doğdu. Ama bu benzerlikler yüzeyseldir. Çünkü, onyedinci yüzyıl Fransa'sında, daha sonraları da olduğu gibi, kazanç ürününün pazarda satılmasından değil, hâlâ köylülerden toplanan kiralardan sağlanıyordu. Bloch'un gözlemlediği gibi, büyük bir malikâneden elde edilebilecek servet, bir sürü küçük birimden, bir bölümü mal olarak alınan ödentilerin toplamıydı. Bu işi bir aracıya devretmek olanağı bulunuyor idiyse de, en başarılı sonuç gene de dikkatli, ayrıntıya inen ve kılı kırk yaran bir yönetsel örgütlenmeyle sağlanabiliyordu.[5]

Bu, birçok bakımdan, hukukçuların arayıp bulamadıkları bir durumdu. Toplumu bir ahtapotun kolları gibi saran krallık bürokrasisinin, eski soylularla savaşımında hukukçulara gereksinimi vardı. Öte yandan,toprak edinen zengin burjuvalar da, ya kendilerine soyluluk bağışlanmasıyla ya da kendilerine bürokratik bir mevki (*ofis* veya *charge**) satın alarak, daha yüksek toplumsal çevrelere tırmanıp girdiler.[6] Geçmişte yalnızca XIV. Louis'nin kendilerine bilinçli bir küçümsemeyle davranabildiği işte bu yeni soylular, *noblesse de robe* (kostüm soyluları) kralın sık sık başını ağrıtmış olsalar da, mutlakçılığın, yerel güçlerden yana eğilimlere ve eski kılıç soylularına karşı savaşımında kullandığı başlıca araçlardan biri oldular. Krallık bürokrasisinde genellikle yerinde bir seçimle işbaşına getirilmiş kimselerin bulunması, özellikle onsekizinci yüzyılda krallık denetiminin gevşediği sıralarda krallık bürokrasisine girmenin çekici yanları, malikâne işletme yolunda İngiltere'de görülene benzer herhangi bir eğilimin ortaya çıkmasını zayıflatmış olabilir.

Nedeni bu olsun olmasın,büyük malikânenin "geri dönüşü" oldukça sınırlı bir olay olarak kaldı. Zaten Fransa'da bu tür malikâneler, hiç bir zaman İngiltere'de ya da Almanya'da olduğu kadar yaygın değildi. Toprakların büyük bölümü köylülerin elindeydi. Dolayısıyla malikâne, bir bütün olarak ele alındığında, büyük ve küçük birimleri yanyana barındıran bir sistemdi.[7] Fransa'da yaygın bir çitleme hareketi de görülmedi. Büyük toprak sahibinin genellikle köylü işletmelerini korumaktan yana bir tutum takındığını söyleyebiliriz; çünkü küçük köylüler, büyük mülk sahibinin varlığının dayandığı temelleri sağlamaktaydılar.[8] Bu durum ancak, onsekizinci yüzyılın ikinci yarısında değişmeye başlayacaktı.

Kılıç soylularının gerilemesi de, kralın otoritesini sağlamlaştırması ve yaygınlaştırması sürecinin bir ürünüydü. Onaltıncı yüzyıl boyunca ve daha sonraları, kral soyluların elinden yargı görevlerinin birçoğunu aldı; topraklarından vergi ve asker toplamaya başladı; işlerine genellikle daha fazla karıştı ve onları kendi topladığı Parlamento'larına boyun eğmek zorunda bıraktı.[9] XIV. Louis'nin zamanında soylular, ya

5. Bloch, *Histoire rurale*, cilt I, s. 142-143, 145, 149-150, cilt II, s.169-170.

* Vergi toplama amacıyla kurulan bir devlet görevi olup, Osmanlılar'daki "ikda"ya da "iltizam" sistemine benzetilebilir (ç.n.).

6. Göhring, *Feudalität*, s. 69-70.

7. Bloch, *Histoire rurale*, cilt I, s. 154.

8. Sée, *Histoire économique*, cilt I, s. 395.

9. Sée, *Histoire économique*, cilt I, s. 83; Sagnac, Société française, cilt I, s.209-210.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Versailles'da görkemli bir tembellik rolü oynamaktaydılar, ya da taşrada sakin ve sanki bitkisel bir yaşama çekilmişlerdi. Ancak böyle bir izlenimin biraz yanıltıcı olduğu söylenebilir. Güneş Kral'ın (Fransa Kralı'nın) onları oldukça zararsız bir duruma soktuğuna kuşku yok. Ama bunu sağlayabilmek için, tahta pek yararlı olmayan yüksek bir bedel ödemesi gerekti. Aralarından birçoğuna, gelir kaynakları o tarihlerde devletinkinden çok daha geniş olan Kilise'de yüksek mevkiler sağlandı. Kilise'nin soyluların bir bölümüne göz kulak olarak krala yaptığı yardıma karşılık, kral da Kilise'yi mezhep sapkınlarına karşı korudu.[10] Bunun bir sonucu, Nantes Fermanı'nın* geri alınması oldu. Tahtın katlanması gereken ikinci bedel biçimi ise savaş idi. Gerçi Louis, soyluları yönetiminin merkezinden uzaklaştırmayı başarmıştı ama, Kilise'nin yanı sıra orduyu da onlara teslim etmişti.[11] Bitmek tükenmek bilmeyen savaşlar, sarayda soylular arasında bitmek tükenmek bilmeyen bir konuşma konusuydu ve krala karşı bir bağlılık havası yaratılmasına yardımcı oldu.[12]

Versailles'da (Versay Sarayı'nda) izlenen zorunlu gösterişçi harcamalar sistemi, pek çok soylunun yıkımına yolaçtı. Colbert'in memurlarına yaptırdığı araştırma, taşra bölgelerinde yaygın bir yoksulluğun varlığını ortaya çıkarmıştı.[13] Bu durumda, uzun süre birbirlerini karşılıklı olarak pekiştiren iki etmen olarak, mutlak monarşinin sürmesiyle ticari tarıma bir türlü geçilemeyişi arasında bir ilişki kurmak çekici görünüyor. Oldukça yakın zamanlara dek tarihçilerin anlatageldikleri, Paris'te parlak ama asalak bir yaşam süren aristokrasiyle, genellikle durağan bir tarımın egemen olduğu kırsal bölgelerdeki gururlu soyluların öyküsü, Devrim'i ve soyluluğun devrimci şiddet yoluyla ortadan kaldırılmasını hazırlayan koşulları açıklayan ipuçlarından bazılarını veriyordu. 1960'dan sonra yayımlanan bazı araştırmalar ve özellikle Amerikalı bir tarihçinin, Robert Forster'ın çalışmaları, bu alışılagelen imgeyi birden değiştiriverdi. Forster, İngiliz ve Fransız kırsal bölgelerinin çağdaşlaşmaları arasındaki yapısal farkları çok daha kesin olarak saptayabilmemiz olanağını sağlayarak, Devrim'i hazırlayan koşulları ve Devrim'in sonuçlarını anlamamız yolunda çok önemli bir katkıda bulunmuş oldu. Ticari tarımın rolü, bizim çalışmamızın ana tezi açısından da yaşamsal bir önem taşıdığından, bu noktada biraz durup, durumu daha yakından incelemekte yarar var.

2. Ticarete Yönelik Tarım Karşısında Soyluların Tutumu

Onyedinci yüzyılın ikinci yarısı ile onsekizinci yüzyılın ilk onyılında, ticari tarıma yöneliş bakımından, İngiltere ile karşılaştırıldığında, yalnız soyluluk arasında değil, fakat genel olarak Fransa'da pek büyük bir atılımın görülmediğini öne süren tezin doğruluğundan kuşkulanmayı gerektirecek fazla bir nedenimiz yok. Bu sırada, İngiltere'de olduğu gibi Fransa'da da, en önemli tarım sorunu, ekmek yiyen ama buğday üretmeyen sınıfları beslemekti. Tahıl ticareti, büyük kentlere komşu yörelerde pazar için üretim yapılması yönündeki sınırlı bir gelişmenin dışında, durağan bir görünümdeydi. Oralarda ise, bu gelişmeden, toprak sahibi aristokrasi değil, zengin köylüler yararlanmış görünüyorlar. Pazar alanları genellikle birkaç büyük kentin yakın çevresinin ve sınır

10. Sagnac, *Société française,* cilt I, s. 32-35.

* Nantes Fermanı, IV. Henry zamanında çıkarılan, Protestanların inanç özgürlüğünü güvenceye alan krallık buyruğudur (ç.n.).

11. Sagnac, *Société française,* cilt I, s.56.

12. Lavisse (ed.), *Histoire de France,* cilt VII, bölüm I, s. 383 ile karşılaştırınız. Doğrudan Lavisse'in yazdığı bu bölüm, yazılış tarihinin eskiliğine karşın XIV. Louis dönemi Fransa'sı üzerine yazılmış olup, en aydınlatıcı bilgileri veren bir yapıt durumunu sürdürüyor.

13. Lavisse, *Histoire*, cilt VII, böl. 1, s.377.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

bölgelerindeki birkaç dışsatım deposunun dışına taşmıyordu. Yalnızca Paris'in bu bakımdan geniş sayılabilecek bir hinterlandı vardı. Ülkenin çoğu bölgesi gereksinimini hep yakınlarındaki topraklardan sağlamaktaydı.[14]

Tahıl sorunu genel olarak, sınırlı bir bölgeden sağlanan sınırlı bir arzın denetlenmesi olarak anlaşılmaktaydı. Birkaç büyük kentin arzı kendisine çekmesi, daha çok kıtlık dönemlerinde kendini duyuran bir olguydu ve bu durumda da dengeyi bozan bir etmen olarak görülüyordu.[15] Onyedinci yüzyılın ikinci yarısında ve onsekizinci yüzyılın başlarında tacirler ve onların bazı yerleşme yerlerindeki, özellikle Paris yakınlarındaki adamları, bulabildikleri bütün tahıl fazlasını satın almak için kırsal bölgeleri kapı kapı dolaşma gibi bir uygulama yoluna gittiler. Yerel arz kaynaklarını kuruttuğu gerekçesiyle büyük kızgınlıklara yolaçan bu uygulama, hem örfler hem yürürlükteki yasalar çiğnenerek gelişti.[16] Bu arada zengin malikâne sahipleri, feodal ödendiler olarak topladıkları tahılı, kentlerdeki komisyoncu tacirler aracılığıyla satabiliyor idiyseler de, tacirlerin daha çok, zengin köylülerin elindeki tahılı satın alma yoluna gitmesi, bu köylülerin sınırlı bir pazar için soylularla rekabette oldukça başarılı olduklarının açık bir göstergesiydi.[17] Onyedinci yüzyıl Fransa'sında, İngiltere'dekine benzer biçimde topraklarına toprak katan girişimci soylular bulunmuşsa bile, bunlar tarihçilerin gözünden kaçmıştır. Kuşkusuz böyle girişimciler vardı. Ama bunların önemli sayılabilecek sayıda olmaları pek küçük bir olasılık. Onsekizinci yüzyılda, ticaretin çekicilikleri daha büyük bir önem kazandığında ise, Fransız soyluları bu gelişmeye tümüyle farklı bir tepki gösterdiler.

Yalnızca tahıl ticaretini gözönünde bulundurmak, oldukça yanıltıcı bir izlenime yolaçabilmekte. Fransa'da şarap, ticari bir mal ve çok önemli bir meta idi. Öyle ki şarabın Fransız tarımı için, belki de hatta onsekizinci yüzyıl Fransız toplumu için önemi, yünün onaltıncı ve onyedinci yüzyıllar İngiltere tarımı ve toplumu için taşıdığı öneme benziyordu. İstatistiklerle çalışmaya meraklı bir tarihçi *ancien régime*'in son dönemlerinde Fransa'nın sıradan bir üretim yılı içinde ürettiği otuz milyon hektolitre dolaylarındaki şarabın, o gününün ölçüleriyle bütün İngiliz ticaret filosunu doldurmaya yetecek bir kargo demek olduğunu hesaplamıştır.[18] Bir insanın,ürettiği yünün hepsini giymesinin olanaksız olması gibi, bir yıl boyunca üretebildiği şarabın hepsini içmesi de olanaksızdı. Dolayısıyla bağ yetiştirmek ya da koyun üretmek demek, bir pazara girmeye çalışmak, kralların, şansölyelerin buyruklarına bağlanmak ve onları etkilemeye uğraşmak, *beau geste* (soylu davranış) kılıç kuşanma, eli açıklık (*largesse*) ve benzeri aristokratik alışkanlıklardan çok, yeni iş yöntemleri geliştirmek, muhasebe defterleri tutmak demekti. Ne var ki, bağ yetiştirmekle koyun yetiştirmek arasındaki benzerlik burada kalır ve bağcılık asıl canalıcı değişiklikleri yaratmaya yetmez.

Gerçekten de şarap ticareti ile koyun yetiştiriciliğinin ekonomik ve siyasal sonuçları oldukça farklıdır. Galyalılar'a özgü bir tutkuyla Amerikalılar'a özgü istatistik düşkünlüğünü birleştiren tanınmış Fransız iktisat tarihçisi C.E. Labrousse, dağ gibi bir

14. Usher, *Grain Trade*. Kitabın başına konan haritalar bu durumu 1660 - 1710 yılları bakımından gözler önüne sermektedir.

15. Usher, *Grain Trade*, s. 5,11, 17.

16. Usher, *Grain Trade*, s.20, 21, 25-26, 42-43, 101, 105-106.

17. Usher, *Grain Trade*, s. 7, 8, 16, 87, 88, 91-93.

18. Labrousse, *Crise de l'economie*, cilt 1, s.208. Bildiğim kadarıyla Labrousse'un yazmayı planladığı altı ciltten yalnızca ikisi yayınlanmış bulunuyor. Bu nedenle vardığı bazı genellemelerin kanıtları elimize geçememiştir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

istatistik yığınına yaslanarak, şarap ticaretinde ortaya çıkan uzun bir krizin, Fransız ekonomisinin genel olarak geri kalmasına ve Devrim'in patlak vermesine yolaçan belirleyici etmen olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. Varılan sonuç bana, inandırıcı olmaktan çok zorlanmış bir sonuç olarak görünüyor. Şarap ticaretindeki bunalım ile Fransız endüstrisinin geri kalması arasında bir bağlantının bulunduğu gösterilebilmiş değildir. Baştan yapmayı tasarladığı araştırmanın ancak küçük bir parçasını oluşturan iki yoğun çalışmasında yalnızca tarımsal sorunlar üzerinde durulmaktadır. Şarap içmenin ekonomik gerikalmışlığı giderebilecek bir çözüm olabileceğini düşünmek, belki hoş bir şey ama, Labrousse'un kendisinin kanıt olarak öne sürdüğü bazı olgular, bunun onsekizinci yüzyıl Fransa'sı için hiç de gerçekçi bir beklenti olmadığını gösteriyor. Gerçekten de Labrousse, üretilen şarabın onda dokuzunun Fransa içinde tüketildiğini tahmin etmekte. Bağcılık Fransa'nın hemen her tarafında yapılmaktadır: *Ancien régime*'in otuz iki *généralité* 'sinden, yani vergi bölgesinden yalnızca kuzeydeki ve kuzeybatıdaki üçü şarap üretilmeyen bölgelerdi.[19] Taşımacılığın geriliği, şarap üretiminin tüm ülkeye yayılmış olması, şarabın büyük bölümünün ülke içinde tüketilmesi; bütün bu olgular bizi şu sonuca götürüyor: Söz konusu şarabın çoğu, belki günümüzün sofralık şaraplarından çok daha kötü kaliteli sıradan şaraplar (*vin ordinaire*) idi; satışından büyük paralar kazanılabilecek, böylece ekonomiye destek olabilecek türden lüks bir mal değildi.

İyi bir ticari kâr bırakan şaraplar, o zaman da bugün olduğu gibi, Fransa'nın aynı sınırlı bölgelerinde üretilmekteydi. Suyolu taşımacılığına yakınlığı, onsekizinci yüzyılda Bordeaux limanına çok büyük bir üstünlük sağlamış olmalı. Şarapçılık bu yüzyılda Bordeaux'da ve çevresinde yaşayan çok zengin ve kafası ticarete çok yatkın bir taşra aristokrasisinin dayandığı ekonomik temelleri oluşturmaktaydı. Burada üzümler altına, altın ise, dansçı kızlardan Montesquieu'nün *Esprit de lois*'sına (*Kanunların Ruhu*'na) dek uzanan çok çeşitli ve çok çekici kültür biçimlerine dönüşüyordu. (Bu seçkin filozof, şarap endüstrisiyle ilgili olarak zaman zaman, çağımızda *lobby*'ci (yasa simsarı) denilen bir kimlikte görünmüştü.)[20] Yalnızca şaraptan sağlanan kârlar, Bordeaux'da görüldüğü gibi, ancak bu kadarlık bir yarar sağlayabilirdi. Bağcılık, koyun yetiştiriciliğinin olduğu gibi bir dokuma endüstrisinin doğmasının temelini atamaz. Ne de buğday üreticiliğinin yaptığı gibi kent halkını beslemeye yarayabilir. Her ne olursa olsun, değişme dürtüsü kırsal bölgelerden değil, kentlerden gelecektir. Kırlarda olup bitenlerin önem kazanması, daha çok, toplumsal değişmenin endüstrinin gelişmesinin ilk aşamalarında hâlâ nüfusun ezici çoğunluğunu oluşturan kitlelere doğru yayılıp yayılmamasına bağlı olarak değişecektir.

Fransa'da bağcılık, köylülük arasında, İngiltere'de tarımın ticarileşmesinin bir sonucu olarak doğan yaygın çitleme hareketininkine benzer değişikliklere yolaçmadı. Bağcılık, özellikle yapay gübre kullanılmaya başlanmasından önce, çok sayıda ve oldukça vasıflı bir köylü emeği gerektirirken, toprak ya da araç gereç olarak gereksinim duyulan kapital miktarı pek fazla olmayan, iktisatçıların deyişiyle "emek-yoğun" bir tarım türüydü. İngiltere'de geçerli olan durum ise, neredeyse bunun tam tersiydi. Dolayısıyla onsekizinci yüzyıl Fransız kır toplumu emek-yoğun bir tarım türünün sorunlarını, köylülük açısından olmasa bile aristokrasi açısından başarıyla çözebilecek biçimde örgütlenmişti. Aslında gelişmiş bir şarapçılık bölgesiyle ticari etkilerin içine işleyip

19. Labrousse, *Crise de l'economie*, cilt 1, s. 586, 207.

20. Forster, "Noble Wine Producers", s.19, 25, 33.

güçlendiği buğday üretilen bölgelerdeki toplumsal düzenlemeler arasında şaşılacak kadar az fark bulunduğundan, ayrıntıları şimdilik bir yana bırakabiliriz. Bu durumda İngiltere ile Fransa arasındaki temel fark oldukça yalındır: Fransız aristokratı köylüyü toprakta alakoymaktaydı ve daha fazla ürün alabilmek için de feodal düzenin kaldıraçlarını kullanmaktaydı. Daha sonra bu yoldan elde ettiği ürünü pazarda satmaktaydı. Şarap söz konusu olduğunda, sahip olduğu yasal ayrıcalıklar daha da önem kazanıyordu; çünkü bu sayede, köylülerin şaraplarını getirip Bordeaux'da satmalarını, böylece soylu bir şatonun şarabıyla rekabet etmelerini önleyebilecek bir dizi olanağı vardı elinde. Şaraplarını kente getirme hakkından yoksun olan ve ürünlerinin satışını en uygun zamana kadar bekletme olanakları bulunmayan küçük üreticiler ise, ürünlerini soylu toprakbeyine satmak zorunda kaldılar.[21]

Onsekizinci yüzyıl Bordeaux'sunda şaraptan edinilen büyük servetler yalnızca *noblesse de robe*'un (kostüm soylularının) elinde bulunuyordu. Onsekizinci yüzyıl Fransa'sında *robe* ailelerinin burjuva kökenleri uzak bir geçmişte kalmış olsa da, yargı yetkisini de ellerinde tutan bu soyluların kökeni temelde burjuvaziye dayalıydı. Buna karşılık eski kılıç soyluluğunun yani *noblesse d'épée*'nin ne zenginliği ne de ünü kalmıştı. Bordeaux bölgesinde yaşayan dört yüz kadar soylu ailesinin büyük çoğunluğunu bunlar oluşturmuş görünüyor. Ne var ki Bordeaux sosyetesinde seçkin bir yere sahip olanların sayıları pek az idi. Büyük bir bölümü sönük bucak merkezlerinde ya da bunların çevresindeki topraklarda, kavak ağaçlarının gölgelediği şatolarında ya da gözden ırak köylerde yaşarlardı. Buğday ekilen yüz akr (kırk dönüm) kadar toprakları ve kralın bağladığı birkaç yüz *livre*'i* geçmeyen maaşları, onlara ne darlık ne de bolluk içinde sayılamayacak, ama tam anlamıyla taşralı sayılabilecek bir yaşam sağlıyordu. Çoğu ordudan emekli eski subaylar olan bucak senyörlerinin yıllık gelirleri de 3000 *livre*'i geçmiyordu ki bu, şarap bağlarının desteğiyle bolluk içinde yaşayan bir soylunun geliri yanında züğürtlük sınırına yakın bir yaşam sağlayabilecek bir miktar olarak görünür.[22] Eski kılıç soyluluğuyla, daha yeni kostüm soyluluğu arasındaki zıtlık, en azından bu bölgede, göze çarpacak derecedeydi. Fransa'nın her yanında, bu bucak beylerine benzeyen pek çok soylunun bulunması gerekir. Büyük bir olasılıkla girişimcilik yeteneğinden yoksun soylular çoğunluktaydı; bana kalırsa bunlar ezici bir çoğunluk oluşturuyorlardı; ama bu noktayı kesin olarak aydınlatabilecek kanıtları daha elimize geçirebilmiş değiliz. İki kesim arasında böylesi bir zıtlığın bulunması, günümüzün sosyologlarının kafasında hemen bazı sorular uyandırmaktadır. Örneğin, kılıç soyluluğunu ticari bir başarı kazanmaktan alakoyan yasal ya da kültürel engeller mi vardı? Var idiyse, bu gibi engellerin, Fransız aristokrasisinin ekonomik ve siyasal niteliklerinin veya büyük Devrim'in onları ezip geçmiş olması olgusunun açıklanmasında ne gibi bir yerleri vardır?

Elde bulunan, birbirini pekiştiren kanıtlar, beni bu tür sorulara çok kesin bir olumsuz yanıt vermeye "yoktur" demeye itiyor ve ekonomik, siyasal değişmeler arasındaki ilişkiyi anlamak isteyen kimsenin, bu tür yanlış soruları sormaktan vazgeçmesi gerektiğini düşündürüyor. Gerek Marx gerek Weber, öteki noktalarda son derece değerli katkılarda bulunmuş iseler de, izleyicilerini ve özellikle bunlar arasında en kesin ve dar anlamıyla bilimsel olmaya çalışanları, bu tür soruların bazılarının yanıtlanmasında tümüyle yanlış yönlere yöneltmişlerdir. Ama gelin bu tartışmaya girişmeden önce kanıtlarımızı sergileyelim.

21. Forster, "Noble Wine Producers", s.26.

* *Livre*, eski bir Fransız para birimi olup, bugün yerini "Frank"a bırakmıştır (ç.n.).

22. Forster, "Noble Wine Producers", s.19-21.

Kültürel ve yasal engel dediğimiz şeyler, hiç kuşku yok ki, ticarete karşı beslenen aristokratça önyargıların ve kuralların çiğnenmesi durumunda uygulanan "rütbesini düşürme", yani kendini küçültücü bir işle uğraşan bir soylunun soyluluk statüsünü yitirmesi kuralı biçiminde karşımıza çıkıyordu. Rütbe düşürme ile ilgili yasalar daha çok kentlerde ticaretle ve endüstri ile uğraşma durumunda uygulanıyordu. Bu yasalarla, Üçüncü Tabaka'nın zaman zaman karşı çıkmasına karşın, monarşinin aktif bir biçimde desteklediği toptan ticaret ya da uluslararası ticaret gibi büyük çaplı işlerle küçük bir perakendeci dükkânı işletmek gibi yasaklanmış ufak çaplı işler arasında bir sınır çekilmeye çalışıldı. Tarımda da soylu bir kişinin kendi topraklarının dışında, topraklarının ancak ufak bir bölümü kadar toprak işleyebilmesine izin veren ve 1661'de yenilenen, kesin bir kural vardı: tek bir sabanla işlenebilecek toprağın ancak dört kat kadarını işleme izni veren "dört saban" (dört *charrue*) kuralı.[23] Bu yasaları ve bunları destekleyen kamuoyunu sürdürüp yaşatan asıl güç, monarşi idi. Ne var ki, XIV. Louis zamanında bile, monarşinin bu alandaki politikası ikircikliydi ve bulanıktı. Monarşi,tahtın dekoratif bir öğesi olacak ve halkın bulunduğu, ait olduğu yerde tutulmasına yardımcı olacak gönençli bir soyluluk istedi ve soylular arasında yoksulluğun yayıldığını gösteren belirtilerle karşılaşıldığında, sık sık bundan duyduğu tasaları dile getirdi. Gene de taht, soyluluğun krallık erkine kafa tutmasına olanak verebilecek bağımsız bir ekonomik temel kazanmasını istemiyordu.

Çiftçilikten para yapmaya çalışma konusundaki önyargı olasılıkla, en üst mertebedeki soylularla, saray yaşamının [gösterişçi tüketime yönelik-ç.n.] törelerinin etkisine doğrudan doğruya açık olmayanlar arasında çok daha etkiliydi. Versailles'da yorucu bir tembellik ve entrikalarla geçirilen bir yaşam herhalde, ineklere ve köylülere gözkulak olmaktan çok daha heyecan vericiydi ve böyle bir yaşam kısa sürede insanlara, çizmelerine bulaşmış gübre kokusundan rahatsız olmayı öğretmekteydi. Öte yandan pek çok aristokrat, söz konusu kurallardan, servetlerini Batı Hint Adaları'nda yaparak kaçmakta ve çoğu zaman oralarda, elde balta, zenci kölelerinin başında kendileri de çalışmaktaydı. Bir kez bellerini doğrultunca da, ver elini Versailles ya da Paris deyip, saray yaşamına katılmaktaydılar. Başka bir deyişle, yüksek bir aristokrat için ticari tarımda başarılı olmak, Fransız toplumundan bir süre için kaçınayı gerektirmekteydi.[24] Onsekizinci yüzyılın ilk çeyreğinde aşağı mesleklere karşı önyargıların çok güçlü olduğu anlaşılıyor.Carré, o dönemin mektuplarından verdiği örneklerle bunu belgeler. Söz konusu örneklerden biri, baharat satan bir dükkân açan bir dükle ilgili; dük bu işi yapmakla baharatçılar loncasının düşmanlığını üzerine çekiyor ve olay duyulunca sokak çocukları "yattığı yeri pisletti" *(il a chié au lit)* diye bağırarak ardında dolaşıyorlar.[25] Yüzyıl ilerledikçe, bunun tersine bir gelişmeyle, aristokrasinin ticaret etkinliklerinde bulunmasını hoşgörüyle karşılayan güçlü bir kamuoyunun oluştuğu görülecektir. İngiltere ve İngiliz olan her şey, bu arada İngiliz'lerin tarım alanında uyguladıkları yeni yöntemler, yüksek çevrelerde moda olacaktı ve hatta kısa bir süre için izlenen politikaları bile az çok etkileyecekti.Bu sırada soyluların ticaretle uğraşmalarının yerinde olup olmadığı konusunda yayımlanan kitapçıklarda kıran kırana bir savaş da verilmekteydi. Ticaretle uğraşmayı yasaklayan kurallardan yan çizme eğilimi gün geçtikçe yaygınlaştı. Birçok aristokrat, birtakım paravanalar, göstermelik kişiler ardına gizlenerek, ticaret girişimlerine katılmaya başladı.[26]

23. Lavisse, *Histoire,* cilt VII, böl. 1, s. 378; Carré, *Noblesse,* s. 135-138.

24. Carré, *Noblesse,* s. 140, 149, 152.

25. Carré, *Noblesse,* s. 137-138.

26. Carré, *Noblesse,* s. 141-142, 145-146.

Bütün bu olgular, kültürel ve yasal engellerin onsekizinci yüzyıl boyunca giderek daha az önem taşımaya başladıklarını gösteriyor. Bizi burada asıl ilgilendiren taşra soyluları açısından ise, söz konusu engellerin artık hiç bir etkisi kalmamıştır. O günlere ait bir kitapçıkta belirtildiği gibi,taşra soylusu, buğdayını, şarabını, hayvanlarını ya da yününü sattığında, kimse onu aşağılıkla suçlamamaktaydı.[27] Fırsatını yakaladıklarında, ya da daha doğrusu baştan çıkarıldıklarında "kılıç soyluları" bile ticaret yoluyla para kazanmakta hiç de isteksizlik göstermiyorlardı. Buğday ekiminden tatlı kârlar elde etme olanağının bulunduğu Toulouse yakınlarında, eski soyluların alışkanlıkları ve örfleri öylesine işadamı yollu olmuştu ki, onları yarı burjuva kostüm soylularından ayırdetmek olanaksızlaşmıştı.[28] Genel olarak taşra soylularından söz ederken Forster şu tezi ortaya attıyor:

"Taşra soylusu, hiç de boş gezenin boş kalfası, sıkıcı ve yoksullaşmış bir *hobereau* (köy soylusu) olmayıp, daha çok, aktif, kurnaz ve zengin bir toprakbeyi idi. Bu sıfatlar içi boş pohpohlamalar olmanın çok ötesinde bir anlam taşırlar. Çünkü, söz konusu sıfatlar, bunların ardında bulunan, genellikle "burjuva" teriminin düşündürdüğü tutumluluk, disiplin, iyi işletmecilik gibi niteliklerin ürünü olan aile serveti ile ilgili bir tutumun ipuçlarını verirler."[29]

Bu tür kanıtlardan açıkça anlaşılacağı gibi, ne yasalar ne de önyargılar, tek başlarına Fransız toprak aristokrasisi arasında ticarete yatkın bir anlayışın ve bir tacir gibi davranışların yayılmasına ciddi bir biçimde engel olamamıştı. Demek ki Fransız tarımının, İngiltere'ye göre geri kaldığı savını destekleyecek herhangi bir açıklama, burada değil başka yerlerde aranmalıdır.

Bu noktada, Fransız tarımı gerçekten o kadar geri kalmış mıydı? sorusu sorulmalıdır. Forster'ın yukarıdaki alıntıda portresini çizdiği soylu, soyunu ne ölçüde temsil edici idi? Bu gibi sorulara bugün için ancak kesinlikten çok uzak yanıtlar verilebilir. Ticaretin tarım alanına girip yayılma derecesini gösteren bir endeks kurmak olanağı bulunsaydı ve onsekizinci yüzyıl sonu Fransa'sının çeşitli bölgeleri arasında bu bakımdan görülen farklılıklar bir harita üzerinde gösterilebilmiş olsaydı, bu bize kuşkusuz "tarım kapitalizmi ruhu" diyebileceğimiz bir şeyin yer yer azımsanamayacak derecede geliştiğini gösterecekti. Ancak, böyle bir iş altından kalkılması büyük çabaları gerektirecek bir nitelik taşıdığı gibi, burada dile getirilen sorular açısından da, çabasına değecek sonuçlar vermeyecektir. Tek başına istatistikler, bizim daha çok niteliksel boyutla ilgili sorunumuzu çözmeye yetmeyecektir.

Kaldı ki burada bizi ilgilendiren sorun, yeni bir psikolojik tutumun ortaya çıkışıyla ve böyle bir tutumun gerisindeki nedenlerle sınırlı değildir. Weber'i izleyenler, hele açıklamalarını soyut bir başarı dürtüsü gibi bir şeye dayandıranlar, bu tür değişikliklerin ortaya çıktığı toplumsal ve siyasal bağlamın önemini atlamaktadırlar. Oysa sorun yalnızca, Fransız kır soylularının, mülklerini verimli bir biçimde işletmeye ve ürünlerini pazarda satmaya çalışıp çalışmadıkları sorunu değildir. Ne de yalnızca, kaç soylunun böyle bir tutum geliştirebildiği sorunudur. Önemli olan, bunu yaparlarken, tarım toplumunun yapısını, İngiltere'de çitleme hareketinin en güçlü duyulduğu bölgelerindekine benzer bir biçimde değiştirip değiştirmedikleridir. Bu soruya

27. Carré, *Noblesse*, s. 142.
28. Forster, *Nobility of Toulouse*, s. 26-27.
29. Forster, "The Provincial Noble", s.683.

verilebilecek yanıt ise, yalın ve kesin: Hayır, değiştiremediler. Fransa'nın kırsal bölgelerinde başlayan ticari gelişmenin öncü kesimini temsil eden soylular (ticaretten değil) köylülerden daha fazla şey koparmaya çalıştılar.

Şansımızdan, elimizde Forster'ın Fransa'nın Toulouse piskoposluk bölgesi (*diocesè*) ile, ticari bakımdan en gelişmiş ve pazar için tahıl üretiminin herkesten çok soyluların işi sayıldığı bir bölge ile ilgili ve orada soyluluğu ayrıntılı olarak inceleyen bir çalışması var. Onun bu çalışması bize, İngiltere'de hızla kalkınan *gentry* ile *gentry*'nin işadamlığı bakımından ondan hiç de geri kalmayan Fransa'daki dengi arasındaki benzerliklere ve farklılıklara oldukça kesin bir biçimde parmak basmak olanağını sağlıyor.

Güney Fransa'da, ve belki de Fransa'nın düşünülenden çok daha geniş bir alanı kapsamak üzere başka yörelerinde, pazar için tahıl yetiştirme eğilimi oldukça güçlüydü. Nüfus, gerek ülke çapında gerekse yerel olarak hızla artıyordu. Bu bölgede tahıl fiyatlarında da hızlı bir artış görülmekteydi. Yerel siyasal baskılar taşımacılıkta büyük ilerlemeler sağlayarak, Toulouse'dan hayli uzak bölgelere, onsekizinci yüzyılın ölçülerine göre oldukça önemli miktarlarda tahıl satma olanaklarını yaratmıştı. Tüm bu noktalarda durum, temelde İngiltere'dekine benzemekteydi. Toulouselu soylular, az önce gördüğümüz gibi, ister kılıç soyluları ister kostüm soyluları olsunlar, yaratılışına katkıda bulundukları koşullara gözüpek İngiliz soyluları gibi ayak uydurmayı becermişlerdi.[30] Toulouselu soylunun gelirinin daha büyük bir bölümü rantlardan gelmiş olabilir. Ancak, bunların önemlice bir bölümü Languedoc Malikâneleri'nden sağlanan *rantlar* olduğu ve bu bölge daha çok bir tarım bölgesi, amq burjuvazisi güçsüz ve geri kalmış bir bölge olduğu için, Toulouselulann cebine giren paranın çoğunun gene buğdaydan geldiği söylenebilir.[31]

Öte yandan Toulouselu soyluların pazar için üretimi yürütüş biçimleri, İngiliz *gentry*'sininkinden tümüyle farklı idi. Onaltıncı yüzyılda, pazarlanabilir tahıl miktarını önemli ölçüde artıran mısırın hayvan yemi olarak üretilmeye başlanması dışında herhangi bir önemli teknik yenilik görülmedi. Tarım, ortaçağdan beri varolan aynı teknik ve toplumsal çerçeve içerisinde yürütüldü. Coğrafya etmenleri, toprak ve iklim farkları bu alanda girişilebilecek değişiklikleri önlemiş olabilirse de [32] ben, siyasal ve toplumsal etmenlerin bundan daha ağır bastığı kanısındayım. Olanlar, kaba çizgileriyle, çok basit olarak şöyle açıklanabilir: Soylular, kurulu toplumsal ve siyasal yapıyı, köylülerden daha fazla tahıl toplamak ve bunu pazarda satmak için kullandılar. Bunu yapmasalardı ve köylülerin ürettikleri tahılın bir miktarını soylulara devretme konusundaki dirençlerini kırmasalardı, kent halkı yiyecek bulamayacaktı.[33]

Bir yüzyılı aşan bir süre geçtikten sonra Çin'in ve Japonya'nın bazı bölgelerinde olanlara benzer biçimde, köylülerin toprağı ellerinde tutmalarına izin verilmiş, ama buna uygulamada, ticarete yönelik tarım yapan toprakbeyleri durumuna gelen soylulara üründen büyük bir pay alma gücünü kazandıran bir dizi yükümlülüğün sırtlarına yüklenmesi karşılığında izin verilmişti. İngiltere'deki durumla Fransa'daki durum arasındaki en büyük farklılık bu noktada yatmaktadır. Toulouselu soylular, Fransa'nın

30. Forster, *Nobility of Toulouse,* s. 47-48, 68-71. Tersi belirtilmedikçe, İngiltere ile yapılan karşılaştırmalar benimdir.

31. Forster, *Nobility of Toulouse,* s. 118-119, 115, 22-24.

32. Forster, *Nobility of Toulouse,* s. 41-42, 44, 62.

33. Bak. Forster, *Nobility of Toulouse,* s. 66.

öteki birçok bölgesindeki soylulardan farklı olarak, toprakların neredeyse yarısına sahiptiler ve kesinlikle tarımsal kaynaklı olan gelirlerinin çok büyük bir bölümü malikânelerinden gelmekteydi. Ancak malikâneler çok küçük tarlalara bölünmüştü.[34] Köylüler ise bu küçük toprak parçaları üzerinde yaşamayı sürdürdüler. *Maître valet* (baş uşak) diye bilinen köylülere, bir klübe, bir çift öküz, birkaç ilkel araç ve tahılla, para biçiminde yıllık bir ücret veriliyordu. Elde edilen hasadın tümü beyin ambarlarına gidiyordu. Farklılıklara dikkat etmeyen bir gözlemci, bir klübede yaşayan ve ailesinin yardımıyla kendi küçük toprağını işleyen *maître valet*'yi sıradan bir köylü sanabilirdi. Hatta o bile kendisini bir köylü gibi görmüş olabilir. Forster bu kimsenin ailesinin çoğu örnekte kuşaklar boyunca beyin toprağını ekip biçmesinin, kendisine belli bir saygınlık kazandırdığını söyler. Bununla birlikte, sözcükleri ekonomik anlamıyla kullanarak belirtmek gerekirse, o bir ücretli rençperdir.[35] Geri kalan köylüler, toprağı bey için ortakçı olarak işlediler. Kuramda bey ve ortakçı, hasadı aralarında eşit olarak bölüşürlerdi. Uygulamada ise sözleşme, bir dereceye dek beyin bölgenin en önemli çiftlik kapitalini oluşturan çiftlik hayvanlarından aslan payını ele etme yolunda senyörlük haklarını dilediğince yorumlamasıyla, giderek beyden yana yonmaya başladı. Nüfus artışı da, köylüler arasında rekabeti kızıştırdığından, beyin yararına bir sonuç doğdu.[36]

Kuramda olduğu gibi uygulamada da *maître valet* ve ortakçı arasında önemli bir fark yoktu. Temel üretim birimi *métairie* denilen, ister ücretli işçi, ister ortakçı olsun, tek bir köylü ailesi tarafından ekilen otuzbeş ile yetmiş akr (yaklaşık 20-40 dönüm) dolayında toprağı olan bir çiftlikti. Oldukça büyük, zengin köylüler söz konusu olduğunda, mülk birimi bunun üzerine çıkabilmekte ve malikâne içinde birden çok *metairie* bulunabilmekteydi. Soylu mülklerinin büyük bir çoğunluğu bu biçimde yönetildi. Para biçiminde rant (kira) karşılığında toprağın bir büyük çiftçiye kiralanması, yani İngiliz biçimi işletmecilik, bölgede bilenen, ama oldukça seyrek karşılaşılan bir uygulamaydı.[37]

Köylüleri, bir emek gücü olarak toprakta tutmak için kullanılan bu sistem, feodalizmden miras kalan yasal ve siyasal kurumlarca da desteklenmekteydi; ancak Toulouse piskoposluk bölgesinde sağlanan gelirlerin kaynakları bakımından, bu hakların önemi fazla değildi. Gene de, örneğin senyörlere tanınan yargılama hakkı, suçlu görülen kiracı ya da yarıcı bir köylüyü borcunun geri kalanını ödemeye zorlama yolunda kullanılmaya uygundu ve soyluluğa ekonomik artıya el koymak olanağı veren bir dizi siyasal yapıtırımdan birini oluşturuyordu.[38] Ancak çok geçmeden köylüler, kendilerine bu siyasal kaleleri yerle bir etme ve soyluluğa, onu sakat bırakacak vuruşu yapma gücünü kazandıracak müttefikler edineceklerdir.

İngiltere'de olanın tersine, ticari etkilerin Fransa'nın kır kesimine girip yayılması, feodal yapının temellerini sarsmış ve onu yer yer yıkmış değildi. Yapabildikleri bir şey varsa o da eski düzenlemelere yeni bir canlılık kazandırmak oldu ki, bunu da, sonuçta soyluluk üzerinde yıkımlara yolaçacak biçimde yaptılar. Forster'ın ayrıntılı çalışmalarından çıkarılabilecek ders bu olup, aslında daha eski, klasikleşmiş

34. Forster, *Nobility of Toulouse,* s. 35, 38-39, 40-41.
35. Forster, *Nobility of Toulouse,* s. 32-33, 55-56.
36. Forster, *Nobility of Toulouse,* s. 56-58, 77-87.
37. Forster, *Nobility of Toulouse,* s. 32-34, 40-44, 58.
38. Forster, *Nobility of Toulouse,* s. 29, 34-35.

kaynaklardan ve genel betimlemelerden de, eğer bunları daha ayrıntılı çözümlemelerden edinilen bir kavrayışla okuyacak olursak, aynı sonuç çıkarılabilir. Şimdi Fransa'daki durumu, *ancien régime*'in sonlarına doğru bir bütün olarak gözlerimizin önünde canlandırmaya çalışırsak, göreceğimiz şey olasılıkla, bir yanda toprakta çalışan çeşitli konumlarda köylülerin varlığı, öte yanda onların ürettiği üzerinden, ya doğrudan ürün biçiminde, ya da dolaylı olarak, nakit para biçiminde bir pay alan soyluların varlığı olacak. Standart betimlemeler, soylunun üretilen toplam ürüne yaptığı, iktisatçıların kullandığı terimle belirtecek olursak "işletmecilik katkısı"nı pekâlâ olduğundan daha önemsiz göstermiş olabilirler. Ancak, bu soylunun konumunun pek net olmadığını teslim etmek gerek. Çünkü yerel yargıçlık yetkisinin kendisine verdiği bazı hakları alakoyup, bunlardan ekonomik amaçları yolunda yararlanabilmişse de, feodalizm zamanında siyasal düzeni ve güvenliği sağlama biçiminde yapmış olabileceği siyasal ve toplumsal görevler, giderek kralın memurlarının eline geçmişti. Öte yandan daha tam bir kapitalist çiftçi durumuna gelebilmiş değildi. Aslına bakılırsa, toprak mülkiyetini elinde bulunduran kimselerin sahip oldukları şey, özünde ekonomik "artı"dan, devletin baskı aygıtı kullanılarak dayatılabilen belli bir payı isteyebilme hakkıydı. Resmi ve hukuksal açıdan her ne kadar mülkiyet hakları toprağa dayanıyor idiyse ve toprak, soylunun soyluluk beratında *(terriers)* betimlenen şey idiyse de, toprağın soyluya ancak, toprağı işleyen köylülerin kendisine bir gelir sağlamaları ölçüsünde bir yararı vardı. Gerçekten, bu gelirini Fransa'nın üçte ikisiyle dörtte üçü arasındaki bölümünü oluşturan topraklarda uygulanan ortakçılık düzenlemeleri yoluyla toplayabilmekteydi. Ortakçı köylüler çoğu durumda, şansları iyi gittiğinde birkaç dönümlük topraklarının yetersiz ürününe birşeyler ekleyebilmek için, ortakçılık temeline göre küçük toprak parçalarını kiralayabilen, küçük köylü mülkiyetine sahip köylüler *(propriétaires)* idi.[39] Genellikle toprak, kendi toprakları, ender olarak on on beş hektardan (on on beş yeni dönümden) büyük olan köylülere kiralanırdı.[40] Bazı bölgelerde de soylular, aslında mâlikaneleri hiç de büyük olmadığı halde, bir sürü feodal vergiyi toplama haklarını kullanarak, köylülerden bir hayli gelir elde ettiler.[41]

Az önce anlattığımız ekonomik ilişkileri yaratan başlıca güçler, kentlerden çevreye yayılan kapitalist etkiler ve monarşinin soyluları denetim altında tutmak için uzun bir süreden beri harcadığı çabalar idi. İngiltere'de olduğu gibi Fransa'da da, soyluluğun karakterini belirlemede, bir yandan ticaret ve endüstri çevreleri ile, öte yandan kralla kurulan ilişkiler önemli bir rol oynamıştı. Ve gene İngiltere'de olduğu gibi, Fransa'da da, yeni kurulmakta olan ticaret ve endüstri dünyasında takınılan tutumlar, toprak sahibi yukarı sınıflarla burjuvazinin azımsanamayacak derecede birleşmelerine yolaçmıştır. Ancak, kral, soyluluk, burjuvazi olarak bu soyut değişkenler her iki toplumda aynı olsa bile, nitel özellikleri ve birbirleriyle olan ilişkileri, İngiltere'dekinden çok farklıydı. İngiltere'de kırla kentin birbirleriyle karışmalarıyla doğan işbirliği daha çok krala yönelikti; ve yalnız İç Savaş öncesinde değil, savaşı izleyen uzunca bir dönem boyunca, krala yönelik olma durumunu sürdürdü. Fransa'da ise bu kral aracılığıyla sağlanmış ve İngiltere'dekinden çok farklı siyasal ve toplumsal sonuçlar doğurmuştu.

39. Bak. Lefebvre, *Études,* s. 164, 210-211; Sée, *Histoire économique,* cilt I, s.175; Bois, *Paysans de l'Ouest,* s. 432-433; burada Bois, köylü için, toprağı işlerken dayandığı hakkın niteliğinden çok, elde edilen ürünün miktarının önemli olduğu noktasında öteki bilginlerle görüş birliği içinde olduğunu önemle belirtmektedir.

40. Sée, *Histoire économique,* cilt I, s.178.

41. Göhring, *Feudalität,* s.68.

3. *Mutlak Monarşi Zamanındaki Sınıf İlişkileri*

Onyedinci yüzyılda, Fransız mutlak monarşisinin doruğuna vardığı sırada, ticarete, endüstriye ve kent yaşamına bir gözatmak, onsekizinci yüzyılın burjuva ve kapitalist devrimi için gerekli gücün nereden gelebileceğini göstermeye ve Fransız Devrimi'ni burjuva ve kapitalist bir devrim olarak niteleyenlerin doktriner bir yanılgıya düşüp düşmedikleri yolunda,daha sonra daha iyi incelenecek sorunu kavramaya yetecektir. Onyedinci yüzyıl monarşisi zamanında Fransız burjuvazisi, İngiliz burjuvazisinin o tarihte gerçekleştirdiğinden farklı olarak, henüz ufukta görünmeyen bir endüstri kapitalizminc doğru ilerleyen, bunu yaparken kır kesimini de ardı sıra sürükleyen, dolayısıyla çağdaşlaşmanın başını çeken bir güç değildi. Tersine, hâlâ büyük ölçüde kralın gözünden düşmemeye çalışıyordu, krallığın koyduğu düzenlemelere göre yaşıyordu ve dar bir alıcı kesimi için silah ve lüks mallar üretimine yönelmiş bulunuyordu.[42] Daha büyük bir denetim derecesine ve daha yüksek bir teknoloji düzeyine varmış oldukları gerçeği bir yana bırakılırsa, özellikle askerlikle ilgili zanaatlarda, bu durum, aynı dönemin İngiltere'sinden çok Japonya'sının son dönemlerine, hatta Ekber (Şah) günlerinin Hindistan'ına benzemektedir. Siyasal bakımdan da, yerel yönetim yaşamı, IV. Henry'nin iç barışı ve düzeni yeniden kurduğu dönemden beri giderek artan krallık denetimlerine bağımlı duruma gelmişti. *Fronde** sırasında, kısa bir süre için, Bordeaux, Marseille, Lyon ve Paris'te belediyelerin yeniden canlandığı görülmüşse de, XIV. Louis, bu gözde belediyelerin *(bonnes villes*'in)** kendine karşı çıkmalarına uzun boylu göz yummak düşüncesinde değildi. Yönetimi döneminde Fransa'nın eski bölgeleri üzerindeki krallık denetimleri hızla arttı. Kral, kentler aracılığıyla ilgili bölgeleri (eyaletleri) denetimi altında tutuyordu ve bu konuda bölgeden bölgeye birçok farklılıklar görülmekle birlikte, zaman zaman belediye seçimlerinin yapılmasına izin verse bile, belediye başkanını, ya doğrudan ya da dolaylı olarak, kendisi atıyordu.[43]

Bu anlatılanlardan anlaşılacağı gibi, XIV. Louis'nin zamanında, çağdaş bir toplumun temellerini atma, yani birleşik bir devlet kurma, hatta bir ölçüde kuralların kesinlik kazanması ve bunlara boyun eğme alışkanlıklarının edinilmesi yönündeki çabalar, burjuvaziden çok krallık bürokrasisinden geldi. Ancak, tahtın gerçek niyeti, çağdaş bir devletin temellerini atmak değildi. O sıralarda tahtın Fransız siyasal yaşamındaki asıl işlevi, düzeni korumak, ekonomiye gözkulak olmak ve kralın izlediği savaş ve görkem politikalarının gerektirdiği kaynakları sağlayabilmek üzere, Fransız toplumundan ne koparabilirse onu koparmaktı. Bu konuda kesin hesaplar yapılmamakla birlikte, savaş politikası, görkem politikasından çok daha pahalıya patlıyordu. Bu işlerin yerine getirilmesinde XIV. Louis zamanının merkezi bürokrasisinin, yirminci yüzyıl devletlerinin kamu yönetimi aygıtlarından çok daha az etkili olduğunu söylemeye gerek bile yok.

Fransız krallığının kamu yönetimi aygıtı, çarlık Rusya'sı, Mogul Hindistan'ı ve imparatorluk Çin'i gibi başka tarımsal bürokrasileri de zor durumda bırakan bazı güçlüklerle yüzyüzeydi. Endüstri öncesi toplumlarda, bürokrasi üyelerinin tahta

42. Nef, *Industry and Government,* s.88.

* *Fronde* için, IX. Bölümün 38. dipnotuna ekli nota bakınız (ç.n.).

** Ortaçağ kentlerinden bir senyörün değil kralın koruması altında bulunanlar (ç.n.).

43. Sagnac, *Société française,* cilt I, s.46, 63.

gerçekten bağlılıklarını güvence altına alabilecek bir maaşın ödenmesini sağlayacak ekonomik fazlayı ("artı"yı) yaratmak ve toplamak, hemen hemen olanaksız denecek kadar zor bir işti. Elbette maaş dışında başka ödeme yolları, örneğin belirli toprakların gelirlerinin devlet memurlarına ayrılması veya Çin'de başvurulan, resmi statünün gerektirdiği gelir düzeyiyle kralın verdiği maaş arasındaki farkın rüşvet veya erki kötüye kullanma (suistimal) yoluyla kapatılmasına izin verilmesi gibi karşılama yöntemleri de vardı. Ancak bu gibi dolaylı ödeme yollarının, merkezin denetimini zayıflatmak ve sömürüyü, halkın tepkisini uyandıracak ölçülere vardırmak gibi tehlikeleri vardır. Fransız monarşisi bu soruna, bürokratik mevkileri satarak çözüm getirmeye çalıştı. Bu uygulama Fransa'ya özgü olmamakla birlikte, Fransız krallarının bu yola başvurmalarının çapı ve uygulamanın, krallık bürokrasisinin her yerine girmekle kalmayıp, tüm Fransız toplumunun karakterini etkileyen bir nitelik kazanması, Fransa'yı öteki ülkelerden kesin bir biçimde ayıran özelliği oluşturur. Onyedinci ve onsekizinci yüzyıllar Fransa toplumu, bize bazı bilim adamlarının tipik olarak Batılı, bazılarının tipik olarak Doğulu saydıkları, birbirleriyle çatışan özellikleri olan feodalizmin, burjuvazinin ve bürokrasinin ilginç bir karışımını sunar. Devlet memurluklarının (*"ofis"*lerin) satılışı, ticaret dönemi kurumlarıyla ticaret öncesi kurumların bu karışımını yansıttığı gibi, bunları bağdaştırma yolunda gösterilen bir çabayı da dile getirmektedir.

Devlet memurluklarının satılması, uzunca bir süre için, siyasal yönden akıllıca bir yöntem oldu. Bu yöntem, burjuvaziye krallık bürokrasisine girme yolunu açtığı ölçüde, krallığın bu sınıftan müttefikler edinmesini sağlıyordu.[44] Belki de bu, Fransa'ya özgü koşullar altında, kralın erkini güçlendirmekte, eski soyluluğu bir kıyıya itmekte ve çağdaş bir devletin temellerini atma söz konusu olduğunda feodalizmden gelen engelleri aşmakta başvurulması zorunlu bir yöntemdi. Ayrıca kralın açısından bakıldığında, hem önemli bir gelir kaynağı oluşturuyordu, hem de ucuz bir kamu yönetimi yöntemiydi; ne var ki, her iki niteliğin de tüm olarak Fransa'nın yararına işlediği söylenemez.[45]

Aynı zamanda bu yöntemin yapısında saklı bulunan, zamanın ilerlemesiyle önemi de artan bazı özürleri vardı. Bir devlet memurluğunun satılması, uygulamada, o mevkinin, babadan oğula geçen bir özel mülk durumuna gelmesi demekti. Böyle olunca da kral giderek, kendine bağımlı olan görevliler üzerindeki denetimini yitirmeye başladı. IV. Henry'nin yönetimi sırasında, ünlü 1604 *"paulette"*i* memurluk sahiplerine, bir vergi ödeme karşılığında, eksiksiz bir mülkiyet hakkını verdi ve böylece bürokratik mevkilerin bir mülke dönüşmesi onaylanmış oldu. Bu durumun yarattığı sorunlara bir çözüm getirmek üzere kralların başvurdukları tipik yöntem, bazı memurların yaptıklarını gözetim altında tutmak üzere, yeni memurluklar müfettişlikler yaratmak idi.[46] Ancak bu mevkiler bile zamanla dolaylı yollardan satılır duruma geldiler.[47]

Önceleri, bir devlet memurluğu satın alınarak elde edilen soyluluk statüsü, bunu satın alan kişi ile sınırlıydı. Sonraları babadan oğula geçer oldu. XIV. Louis zamanında kalıtsal soyluluk bağışlanabilmesi için bir memurluğun üç kuşak boyunca aynı ailenin elinde bulunmasının gerektiği kuralı ortadan kalktı. Yüksek memurluklarda nasıl olsa

44. Bak. Göhring, *Ämterkäuflichkeit*, s. 291.

45. Kesin rakamları elde etme olanağı yok. Ama bu konuda Göhring'in onyedinci yüzyıl sonu için *Ämterkäuflichkeit*, s. 232, 260'da yaptığı tahminlere bakabilirsiniz.

* Toprağın sahibi sayılma hakkı yaratan vergi ödeme süresi (ç.n.).

46. Göhring, *Ämterkäuflichkeit*, s.290.

47. Göhring, *Ämterkäuflichkeit*, s.301.

aynı ailenin elinde bulunma eğilimi görüldüğünden, bu değişiklik daha çok simgesel bir anlam taşıyordu.[48] Burjuvaların mülk edinme eğilimleri, krallık bürokrasisi tarafından büyük ölçüde doyurulurken, siyasal konularda bağımsız davranma yolunda duyabilecekleri herhangi bir istek, burjuvanın bir aristokrata dönüştürülmesiyle köreltilmiş oldu. Sonraları işin bu yönü, monarşinin, kendini ve Fransız toplumunu gittikçe şiddetlenen sorunları çözebilecek biçimde yeni koşullara uyarlama gücünü büyük ölçüde sınırlayacaktı.

Mutlakçılık en yüksek noktasına ulaştığı zaman, sistemin çelişkileri ve tutarsızlıkları da gözle görülür duruma gelmiş bulunuyordu. Elinde "gökten her istediğinde yağan kudret helvası" bulunmasaydı; yani devlet memurluklarını satma yoluna gidilmeseydi, XIV. Louis olasılıkla para bulmak için Zümreler Meclisi (*Estates Généraux*) yoluyla ulusun rızasını almak zorunda kalacaktı.[49] Dolayısıyla kralın, aristokrasinin ve bir parlamentonun etkili denetiminden bağımsız davranabilme olanağının temelinde memurlukların satışı yatmaktaydı. Kralın mutlakçılığının başlıca kaynağı buydu.

Memurlukların satılması, aynı zamanda kralın bağımsızlığının temellerini de oydu. Gerçekten, kendisine toplum içinde kimsenin karşı koyamadığı, böyle bir şeyin düşünülmesinin bile söz konusu olmadığı Avrupa'nın en güçlü kralının, tarihçilere, buyruklarına hiç de uyulmayan, bu yüzden boyun eğmemezliği (itaatsizliği) son derece normal bir şeymiş gibi karşılamak zorunda kalan bir kral olarak görünüşü gibi garip bir paradoksun temelinde bu durum yatmaktadır.[50]

Monarşinin gelişmesinin ilk aşamalarında memurlukların satılışı, burjuvaziyi kralın feodalizme karşı yürüttüğü savaşıma katılmaya yöneltmişse de, bu yola başvurulmasının sürmesi, bunun aynı zamanda burjuvaziye feodal nitelikler kazandırdığını, gittikçe daha açık olarak gözler önüne serdi. 1665'de memurlukların satışına son verilmesi önerisini Colbert, memurlukların elden ele geçmesine bağlanan paranın, gerçek anlamda ticarete yatırılabileceği ve devletin bundan daha kazançlı çıkacağı görüşüyle destekledi. Ayrıca, memurlukların satışına bağlanan para miktarının, krallık ülkesinin tüm topraklarının toplam değerine ulaştığını da ileri sürdü.[51] Colbert'in bu savında kuşkusuz abartma payı vardı. Ama bu sistemin, ticarette ve endüstride kullanılabilecek enerjiyi ve kaynakları başka yöne kaydırdığı savı hiç de yanlış değildi. Dahası, memurlukların satılışı, halk kökenli burjuvalara bir soyluluk payesi vermekle ve sonra da yaptıklarını yakından denetleyebilme olanağını ortadan kaldırmakla memurlar arasında mesleksel bir kimlik duygusu yaratılmasına, dışardan gelen etkilere karşı dayanıklılık kazanmalarına ve bir tür birlik duygusunun (*esprit de corps*) oluşmasına yardımcı oldu. Memurlukları ellerinde tutanlar, kendilerini kralın baskılarından korumak için omuz omuza verdiler; yerel çıkarların, kazanılmış ayrıcalıkların inatçı savunucuları durumuna geldiler.

48. Göhring, *Ämterkäuflichkeit*, s.293-294.

49. Lavisse, *Histoire*, cilt VII, böl. 1, s. 369.

50. Lavisse, *Histoire*, cilt VII, böl. I, s.367; Sagnac, *Société française*, cilt I, s.61'de, XIV. Lois'nin, onun adına hareket eden ve ona karşı sorumlu olan otuz kadar memuru bulunduğuna işaret etmektedir. Oysa aynı tarihte, Göhring'e göre belki 17 milyonluk bir toplum olan Fransa'da 46.000 dolayında memur bulunmaktaydı; bak. *Ämterkäuflichkeit*, s.262.

51. Lavisse, *Histoire*, cilt VII, böl. 1, s.361-362.

Bu gidişin en açık görülebileceği yer *"parlamento"* lar idi. Bu yargı organları, yargı organlarının her yerde, yirminci yüzyıl Amerika'sında bile, ele geçirdiklerini bildiğimiz yetkileri ele geçirerek, kamu yönetimi alanında büyük bir erke sahip oldular. Ortaçağda *parlamento*'lar, kralın soyluluğa karşı kullandığı başlıca silahlardan birini sağlamışlardı. *Fronde* döneminde ve sonrasında, mutlak despotizme karşı özgürlüğün sığınabildiği başlıca siper olmuşlardı. Onsekizinci yüzyılda ise, gericiliğin ve ayrıcalıkların kalesi, "çağın reformcu ruhunun boşuna kafasını çarpıp durduğu çetin bir engel "[52] durumuna gelmişlerdi. Krala karşı yürütülen bu savaşımda, başka meslek kuruluşları da *parlamento*'ların yanında yerlerini aldılar. Martin Göhring'in bu sorunlarla ilgili olup, bugün klasikleşmiş sayılan çalışmasına göre, monarşiyi deviren son vuruş onlardan geldi.[53]

Bu savaşımın bir aşamasında XV. Louis'nin ve şansölyesi Maupeou'nun memurlukların satışına ve yargıçların satın alınabilirliklerine bir son verme girişimleri sırasında başlarına gelenleri, incelediğimiz sorunu daha iyi aydınlatacağı düşüncesiyle anlatmakta yarar var. 1771'de, XV. Louis'nin ölümünden kısa bir süre önce başvurulan bu girişim, çok geçmeden büyük bir muhalefetle karşılaştı. Soyluların önderliğini yaptığı muhalefet, insanların doğal haklarından, bireyin özgürlüğünden, siyasal özgürlükten ve hatta toplum sözleşmesinden dem vurdu. Voltaire yapılan sahtekârlığı anladı ve Maupeou'ya arka çıktı. Voltaire zaten yalnızca Calas'a* cziyet etmekle kalmamış, kendisi gibi yazarlara çok çektirmiş meclisler olan *parlamento*'lardan nefret ederdi.[54]

Bu olay sırasında gördüğümüz gibi, devrimci sloganların gerici bir davanın savunulmasında kullanılmasının önemini gözden kaçırıp, bunu bencil ayrıcalıklarını haklı göstermek için her türlü kanıta başvurma eğiliminin bir örneği saymak hata olur. Bu yolda Montesquieu gibi büyük bir kafanın bile, memurlukların satılmasını ünlü "güçler dengesi" kuramının bir parçası olarak savunduğunu anımsatmak yeter. Göhring'in belirttiği gibi, bireyin, mülkiyetin ve özgürlüğün dokunulmazlığı ile ilgili düşünceler, bu somut tarihsel durumdan güç almışlardı.[55] Bu, gerici ayrıcalıklarına sımsıkı sarılan inatçı bir aristokrasinin, devrimci düşüncelerin harekete geçirilmesine yardımcı olmasının, ne ilk, ne de son örneği idi. Gene de söz konusu bağlamda, Fransız toplumunun onsekizinci yüzyılın sonlarındaki karakterini oluşturan bürokratik, feodal ve kapitalist özelliklerin içiçe geçmesi olgusunu, devrimci düşüncelerin böyle bir bağlamda ortaya atılması kadar çarpıcı biçimde aydınlatan bir başka örnek bulmak pek kolay olmayacaktır.

XV. Louis öldüğü sırada Maupeou'nun reformu başarıyla sonuçlanacakmış gibi görünüyordu.[56] XVI. Louis tahta 1774'te çıktı. Ve tahta çıkar çıkmaz yaptığı ilk

52. Cobban, *Parlements of France,* s.72.

53. Göhring, *Ämterkäuflichkeit,* s.306.

* Calas (1698-1762) Toulouselu bir tacir olup, *parlamento* tarafından, Protestanlığa geçmesini önlemek istediği oğlunu öldürmekle yok yere suçlanarak ölüm cezasına çarptırılmıştı; Voltaire'nin, 1765'deki savunması üzerine (ölümünden sonra) aklanmış, onuru geri verilmiştir (ç.n.).

54. Lavisse, *Histoire,* cilt VIII, böl. 2, s. 397-401. Bu bölümü H. Carré yazmıştır.

55. Göhring, *Ämterkäuflichkeit,* s. 309-310.

56. Lavisse, *Histoire,* cilt VIII, böl. 2, s.402.

işlerden biri de Maupeou'nun yaptıklarına son vermek ve *status quo*'ya geri dönmek oldu. İşte bu, birçok tarihçiyi, bu arada hatta sosyalist Jaurès'yi bile, güçlü bir kral belki Devrim'i önleyebilir ve Fransa'nın çağdaşlaşmasını barışçı yollardan sağlayabilirdi gibi bir görüşe sahip olmaya yönelten çarpıcı olgulardan biri idi.[57] [Önleyebilir miydi?] Böyle bir soruyu yanıtlamak olanağı bulunmamakla birlikte, bu soru üzerinde düşünmek insanı, bazı canalıcı noktaları günışığına çıkaran başka sorular sormaya zorluyor. Monarşinin önünde, diyelim XIV. Louis'nin öldüğü 1715'te, tam olarak hangi gerçekleşebilir seçenekler bulunmaktaydı? Hangi siyasal gelişme doğrultuları tarihin daha önceki gidişinin önünü kapatmış bulunuyordu?

Fransız toplumunun, İngiltere benzeri, kentli burjuvaları andıran bir toprakbeyleri parlamentosu yaratabilmesi olası değildi. Çünkü Fransız monarşisinin gelişmesi, toprak sahibi yukarı sınıfların siyasal sorumluluklarının büyük bir bölümünü ellerinden almış ve burjuvazinin gelişme eğiliminin büyük bir bölümünü kendi amaçlarına uygun hedeflere yöneltmişti. Ancak monarşinin önündeki tek zorunlu çıkış yolu bu değildi. Tahtın önündeki gerçekleştirilebilir seçenekleri görebilmek daha zor bir iş. Açık olan şey, kral herhangi bir biçimde çok aktif bir politika izlemeye kalksaydı, yenibaştan etkili bir yönetim aygıtı ve yenileştirilmiş bir bürokrasi kurmak zorunda kalacaktı. Bu ise, memurlukların satılmasına ve adaletin parayla satın alınabilmesine bir son verilmesi ve vergi sisteminde, vergi yükünü daha eşit biçimde dağıtacak, vergi gelirlerini daha etkili biçimde toplayacak bir reform yapılması anlamına gelecekti. Bu aynı zamanda, pahalıya patlayan savaş ve görkem politikalarını, hiç değilse, bir süre için, askıya almayı gerektirecekti. Ayrıca, ticaretin önündeki güçlü iç engellerin kaldırılması ve onsekizinci yüzyıl sonlarına doğru bağımsız olarak belirli bir canlılık göstermeye başlayan ticaretin ve endüstrinin gelişmesine fırsat vermek için, hukuk sisteminin büyük ölçüde çağdaşlaştırılması gerekiyordu. Colbert'ten Turgot'ya birçok seçkin devlet adamı, böyle bir programın büyük bir bölümünü önermiş bulunuyorlardı. Bu yüzden monarşinin bunları başaramamış olmasını açıklamak yolunda o günün entellektüel iklimi içerisinde ağırlık sahibi kişilerden hiçbirinin sorunun nereden kaynaklandığını göremediğini ileri süren savların üzerinde durmamızın gerekmediğini hemen söyleyebiliriz. Çünkü söz konusu bu kimseler sorunun kaynağını çok açık olarak görmekteydiler. Dolayısıyla yerleşik çıkarlardan gelecek güçlü bir direnme ile karşılaşılacağı apaçıktı. Gene de bu tür engellerin aşılmaz olduğunu ileri sürmek kolay olmayacak. Gerçekten, bu güçlüklerin, bir IV. Henry'nin Fransız birliğini kurarken karşılaştığı zorluklardan daha çetin olduğu söylenebilir mi?

Şimdilik, bu tür düşüncelerin bizi nereye yönelttiklerini göstermek yeter. Fransa pekâlâ, Almanya ve Japonya örneği tutucu bir çağdaşlaşma yolu tutturmuş olabilirdi. Ancak, böyle bir yol izlenmiş olsaydı, bu durumda, elinizdeki kitabın ileriki bölümlerinde yavaş yavaş ortaya konacak olan nedenlerden dolayı, demokrasinin karşısına dikilecek olan engeller daha büyük olabilirdi. Bunlar bir yana, monarşi, tutarlı bir politika izleyemedi ve varlığını koruyamadı. Bu sonuca gelinmesinde tarımsal sorunların çok önemli bir rolü olmuştu.

57. Jaurès, *Histoire socialiste,* cilt VI, s.37. Ayrıca bak. Mathiez, *Révolution française,* cilt I, s.18, 21'de, benzeri bir görüşü, ama Juarès kadar kesin olmayan bir deyişle dile getirmektedir.

4. *Aristokratların Saldırıya Geçmesi ve Mutlakçılığın Sona Ermesi*

Onsekizinci yüzyılın son yarısında, Fransa'nın kırsal bölgeleri, senyörlerden gelen bir tepkiye tanık oldu ve kısa süreli, sınırlı bir çitleme akımı deneyimini yaşadı. Bunlardan birincisine, feodal bir tepki demek yanıltıcı olur. Çünkü, olan şey, bu bölümün başlarında da gördüğümüz gibi, ticari ve kapitalist uygulamaların, feodal yöntemler yoluyla tarıma sızmasıydı. Buna benzer gelişmeler uzun bir süreden beri oluşmaktaydı; ancak, onsekizinci yüzyılın sonunda daha da yaygınlaştıkları görüldü. Ticari ve kapitalist ilişkilerin tarıma girişinin aldığı biçimlerden biri de, feodal haklara ve ödentilere uyulmasına pek önem verilmemeye başlanmış olan yörelerde, bunlara yeniden sahip çıkılmasıydı. Bazı iktisat tarihçileri, bu gelişmelerin kökeninde, feodal beylerin nakit para gereksinimlerinin giderek artmasının bulunduğu kanısındadırlar.[58] Bu yöndeki baskıların çoğunun, yakın bir dönemde soyluluk payesine erişip, mülklerine daha az patriarkal, daha çok ticari bir tutumla yaklaşan, mülk yönetimini sıkılaştıran, eski feodal haklardan yararlanan ve olanağını bulduğunda bunlara yenilerini katan kesimlerden geldiği söylenebilir.[59] Eski uygulamaların canlandırılışının ekonomik yönü, toprakbeylerinin köylülerin ürettiği üründen, bunları satmak üzere, daha büyük bir pay alma çabalarına bağlanabilir. Köylülerin elindeki toprağın denetimini ele almak, önem sırasında ürüne el koymaktan sonra geliyordu. Tarımsal kaynaklı gelirler arasında ayni olarak ödenen feodal ödentiler, bir dereceye dek, bunların elde edilen ürünün dolaysız bir oranı olarak saptanmış olması nedeniyle en yüksek geliri sağladılar.[60]

Ne var ki salt ekonomik yönler üzerinde durmak, asıl önemli noktayı gözden kaçırmak olur. Yukarıdaki sayfalarda birçok kereler belirtildiği gibi, mutlak krallığın düzenlemeleriyle birlikte feodal düzenlemeler, Fransız toprak aristokrasisinin köylülerin elinden bir ekonomik "artı" almasını sağlayan siyasal düzenekleri oluşturmaktaydı. Bu siyasal düzenekler (mekanizmalar) olmaksızın kırsal bölgelerdeki ekonomik sistemi çalıştırma olanağı yoktu. "Ayrıcalıklar" dediğimiz şeyin somut anlamı da budur. Bu ayrıca, Fransız aristokrasisini, "artı"yı elde etmek için başka yollar bulmuş olan İngiliz toprak sahibi yukarı sınıflardan ayıran başlıca özellikti. Aynı zamanda basite indirgenmiş herhangi bir Marksizm anlayışının, ekonomik altyapının, siyasal üstyapıyı neredeyse otomatik olarak belirlediğini ileri süren herhangi bir anlayışın, bizi yanılgıya sürükleyebileceği noktadır. Çünkü burada siyasal düzenek belirleyiciydi ve az sonra göreceğimiz gibi, Devrim sırasında köylüler, her zaman göstermedikleri bir içgüdü ile, bu düzeneğin kaldıraçlarını ve çarklarını kırıp dökmeye giriştiklerinde, sağlam bir siyasal içgüdü örneği ortaya koymuş olacaklardı. Söz konusu kaldıraçların ve çarkların onarılamayacak bir biçimde dağıtılmasına yardım ederek, *ancien régime*'in yıkılmasına önemli bir katkıda bulunmuş oldular. Senyörlerin tepkisinin anlamı da, bana kalırsa, bu siyasal değişiklere sağladığı ivmede aranmalıdır.

Çitleme hareketi, tarımda bundan çok daha açık bir kapitalist "yapısal değişiklik" (transformasyon) yoluydu. Bu hareket, daha çok Caux'un çevresindeki topraklarda olmak

58. Sée, *Histoire économique,* cilt I, s.189.

59. Göhring, *Feudalität*, s. 72-73.

60. Labrousse, *Mouvement des prix,* s. 378, 381-382, 420-421. Labrousse'un genel eğilim hakkında olasılıkla doğru bir tanıda (teşhiste) bulunmuş olduğunu düşünmekle birlikte, kullandığı istatistiklerin bu eğilimi doğru bir biçimde ölçtükleri konusunda kuşkulu olduğum için, hesaplarını özetle vermeyi gerekli görmedim. Forster'ın, konunun özüne ilişkin bulguları da Labrousse'un sonuçlarını doğrular niteliktedir.

üzere, belki tekstil endüstrilerinin hem kentlerde hem kırsal bölgelerde geliştiği Normandiya dışında, hiç bir yerde İngiltere'deki kadar gelişememişse de, onsekizinci yüzyılın ikinci yarısında güçlenmeye başladı.[61] Demek ki çitleme hareketi Fransa'da da İngiltere'de olduğu gibi, bir dereceye dek, gelişen ticaretin yarattığı bir sonuçtu. Fakat Fransa'da bu hareket, gündemde kaldığı sürece, daha çok hükümet politikalarına ve salonlarda yapılan entellektüel tartışmalara konu olmuştur; oysa İngiltere'de *gentry* arasında, kendiliğinden gelişen bir hareket olarak görülmüştü. Bir süre için fizyokratlar,* krallığın öndegelen memurlarından bazılarının dikkatini çekmeyi başardılar ve çitleme politikasının kısa bir süre desteklendiği görüldü.[62] Ama hükümet, direnmeyle karşılaşınca, geri adım attı. Bu yöndeki hevesler 1771'e doğru söndü. Ürkeklik, *ancien régime*'in son günlerine dek süren en belirgin niteliğiydi.[63] Fizyokratların saldırısı ise, daha uzun sürdü. Gerçi onlar da uzunca bir süre feodalizme saldırmaya cesaret edemediler. Ama 1776'da Turgot'nun bakanlığı döneminde bakanın dostu ve sekreteri olan Boncerf, hiç değilse bir sonraki kuşağın feodal ödentilerin mali yükünden kurtarılması doğrultusunda bir öneri getirdi.[64]

Kısacası kapitalizm, senyörlerin tepkisi sonucu, feodal görünümler içinde, feodalizme yönelen bir saldırı biçiminde ya da "ilerleme" ve "akıl" sancakları altında resmi çevrelerin destekleyip koruduğu çitlemeler yoluyla, bulabildiği her açıktan girerek, Fransa'nın kırsal bölgelerine sızmaktaydı. Kapitalizmin buralara daha büyük bir hızla yayılabilmesi için Devrim'in alacağı önlemlerin ve hatta daha sonra atılacak adımların beklenmesi gerekliydi. Örneğin, köylünün ortaklaşa yararlandığı ortak otlaklarla ilgili bazı haklar 1889'dan önce kaldırılamayacaktı.[65]

Kapitalizmin sınırlı bir sızması, ne tarım alanında devrimci değişikliklere yolaçmış ne de köylülüğü ortadan kaldırabilmiş ise de, gelişme biçimi, köylülerin *ancien régime*'e karşı besledikleri düşmanlığı körükleyip kısa sürede artırıcı bir etki yarattı. Köylüler, feodal ödentilerin artırılmasını ve kurnaz avukatların yardımıyla bazı eski ödentilerin canlandırılmasını öfkeyle karşıladılar. Daha da önemlisi, hükümetin çitlemelere göz kırpması, köylüleri monarşinin karşısına geçirdi. 1789 yılına ait, pek çok köy (komün) "defter"inde (*cahiers*)* ısrarla, eski düzene geri dönülmesi ve çitleme kararnamelerinin kaldırılması istenmekteydi.[66] Bu gelişmelerin sonucu, "Üçüncü Zümre"in, yani halk sınıflarının kendi içinde bütünleştirilmesinden, pek çok köylüyle kentlilerin bir bölümünün eski düzene karşı daha sert bir muhalefete itilmesinden başka bir şey olmadı. İşte bu eğilimler, Avrupa'nın en zengin köylülüğünün niçin devrimin belli başlı güçlerinden biri durumuna geldiğinin açıklanmasına yardımcı olmaktadırlar.

61. Bloch, *Histoire rurale,* cilt I, s.210,212.

* Fizyokratlar, ulusal zenginliğin tarımda yaratıldığını ileri süren ekonomi okulunun (Say, Quesnay gibi) üyeleridir (ç.n.).

62. Bloch, "Individualisme agraire", s.350, 354-356, 360; Göhring, *Feudalität,* s.76, 80.

63. Bloch, *Histoire rurale,* cilt I, s.226; Bloch, "Individualisme agraire", s.381.

64. Göhring, *Feudalität,* s.92.

65. Bloch, "Individualisme agraire", s.549-550.

* Devrim sırasında halkın yakınma ve dileklerinin yer aldığı "şikayetname"lere *cahiers de dolérance,* kısaca *cahiers* denirdi (ç.n.).

66. Göhring, *Feudalität,* s. 82-84, 96. Lefebvre, *Études,* s.255-257.

Kostüm soylularının üst katmanları, *parlamento*'lar kanalıyla senyörlerin tepkisini desteklediler; hatta bu tepkinin daha da şiddetlenmesine neden oldular. Önceleri, yukarıda değindiğimiz gibi, krallık bürokrasisi, ticaretten elde edilen zenginlikleri kralın davasına çekme çabası içindeydi. Ancak, bunun bir sonucu olarak, burjuvazinin küçük ama etkili bir kesimi bireye tanınan mülkiyet hakkı olarak görülen ayrıcalıkların ateşli savunucuları durumuna getirilmiş oldu. Burada da kapitalistçe düşünme ve davranma biçimlerinin, eski düzenin gözeneklerinden içeri sızdığı görülmekteydi. Onsekizinci yüzyıl boyunca bu eğilimler sürdü ve giderek şiddetlendi. Daha 1715 gibi erken bir tarihte, yargı görevini üstlenmiş kimselerden oluşan yeni "yargı soyluları"nın kendilerini kabul ettirdiklerini, onları öteki soylulardan ayıran duvarların giderek yıkıldığını ve gerçekten Fransa'nın çok geçmeden hem kraldan hem de halktan gelebilecek saldırılara karşı tek bir ayrıcalıklılar takımını savunan bir soyluluğun oluşmasına tanık olacağını gösteren belirtiler vardı. 1730'lara doğru eski ve yeni soyluların birleşmesi gözle görülür duruma gelmişti.[67] Eski soyluların krala etkili bir biçimde kafa tutmalarını sağlayacak hiç bir kurumsal dayanakları olmadığı, buna karşılık yeni gruplar bağımsız mahkemeler sisteminde böyle bir dayanak bulabildikleri için, eski soylu tabakaları, siyasal amaçları uğruna yeni soyluları bir zümre olarak tanımak zorunda kaldılar. İki kesimin yaşam biçimleri de gittikçe daha çok birbirlerine benzediğinden, bu bakımdan karşılaşılan güçlükler de giderek azaldı.[68] XVI. Louis zamanında kralın yargı aygıtı, avam kökenli zenginlerin, reformlara karşı çıkan çevrelerin odak merkezini oluşturan *establishment* kesimine devşirilmesini sağlayan başlıca kanaldı. *Parlamento*'lara giren ve 1790'da hâlâ işbaşında olan 943 *parlamenter*'den en az 394'ü, yani % 42 gibi önemli bir bölümü, elde ettikleri yeni mevkiler nedeniyle soylu sınıftan sayılan ama aslında avam (*roturier*) kökenli olan kimselerdi.[69]

Az önce sözünü ettiğimiz, birlikte davranmak üzere kurulan ittifakın pazarlığı sırasında, eski soyluluk bazı kilit mevkileri kendi elinde tutmayı başarmıştı. *Ancien régim*'in sonlarına doğru, para gücünün karşısına, giderek daha fazla engel çıkarılmaya başlandı. Bu bakımdan yüksek memurluklar ve ordu, para gücünün erişebildiği sınırın ötesinde kalan, eski soyluluğun kendisine sakladığı mevkilerdi.[70] 1780'lerde, aristokratlar ittifakının yarattığı birlik, Maupeou ile Turgot'nun yıkımına neden olmuş, ülkenin bütün piskoposluk bölgelerini yeniden ele geçirmiş, ordunun üst kademe görevlerinde "dört kuşak geriye giden soyluluk"* kuralını dayatmış ve monarşiyi ürkek ve sonunda ayrıcalıklı kesimlerin çıkarlarına karşı son derece kuruntulu bir tutuma itmişti.[71]

Pek çok burjuvanın bu şekilde soyluluk içine alınıp eritilmiş olması, Devrim ile ilgili alışılagelen bir açıklamanın, yani Devrim'in başlıca nedenlerinden birinin Fransız aristokrasisinin kapalı, aynı tarihlerde İngiltere'de geçerli olan sınıflar arasındaki esnek

67. Ford, *Robe and Sword,* s. 199-201.

68. Ford, *Robe and Sword,* s.250-251 ve XI. bölüm.

69. Ford, *Robe and Sword,* s.145-146'da, Jean Egret'nin bu sayıları aldığımız bir yazısını tartışmaktadır.

70. Göhring, *Feudalität*, s.74. Bu sorun daha ayrıntılı çalışmaların yapılmasını gerektirmektedir. Göhring yargıçları (magistrate) da bu kategoriye sokuyor. Fakat bir önceki dipnotta değinilen, Ford'un Egret'den aktardığı kanıtlar bu tutumun doğruluğundan kuşkulanmamıza yolaçmaktadır.

**Quarte quartiers de noblesse* (ç.n.).

71. Ford, *Robe and Sword.* s.vii.

sınırlara ve üst katmanlara kolayca girebilme olanağına göre az çok kapalı bir zümre olduğu görüşüne dayandırılan açıklamanın geçerliliğine koyu bir gölge düşürür. Az önce tartıştığımız gerçekler ışığında, iki toplum arasındaki farkın daha çok hukuksal formalite (biçim) düzeyinde ortaya çıktığı söylenebilir. Gerçekte uygulamada, onsekizinci yüzyıl Fransa'sında, soyluluk statüsüne geçebilmek, aynı dönemin İngiltere'sine göre hiç de daha büyük engellerin aşılmasını gerektirmiş olmayabilir. Bu konuda elimizde yeterli istatistiksel bilgi yok. Ama, burada, bir kez daha nicel (sayısal) ölçümlerin önemli nitel farkları kavramamıza yetmeyeceği bir sorunla karşı karşıya bulunuyoruz. Daha önce belirtildiği gibi, yukarıya doğru [dikey] hareketlilik ve üst katmanlarla bütünleşme olayının içinde oluştuğu durumun, tüm olarak ele alındığında, iki toplumda birbirinden çok değişik olduğu görülecektir. İngiltere'de bu bütünleşme, büyük ölçüde kralın etki alanı dışında ve krala karşı gerçekleşmişti. Çitlemeyle topraklarını büyüten toprakbeyleri, kralın, köylülerinin işlerine burnunu sokmasını istemediler. Aynı biçimde kentli zenginler de, tahtın, kârlı iş olanaklarını, seçilmiş birkaç gözdeye ayrılacak özel tekelleri durumuna getirmesini istemediler. İngiltere'de bu sınıfların önemli kesimleri, ömrünü tamamlamış feodalizmin ya da mutlak monarşinin miras bıraktığı silahlıktan siyasal silahları almaya istekli olmadıkları gibi, bu silahlara gereksinimleri de yoktu. Fransa'da ise monarşi, halktan gelme insanları, feodal korunmaya muhtaç toprakbeyleri durumuna dönüştürdü. Böylece onları, ayrıcalıkların yılmaz bekçileri, zaman zaman girişmeyi denediği reformların en büyük düşmanları durumuna getirmiş oldu. Üstelik bunu, kendilerini eski düzenle özdeşleştirmeyen burjuvazinin bazı kesimlerini bile kendine düşman edecek biçimde yaptı.

Bu arada söz konusu burjuvalar da gittikçe güçleniyorlardı. Bugüne değin, bunlar, tarihçilerin ve sosyologların ilgisini, soylularla köylüler kadar çekebilmiş değiller.[72] Gene de burada yürüttüğümüz çözümleme açısından yeterince aydınlatılmış birkaç önemli noktanın ortaya konduğu söylenebilir. Temelde yüzyıl, ticaret ve endüstri açısından büyük bir ekonomik ilerleme çağı olmuştu. Özellikle dış ticarette, hatta İngiltere'de olduğundan bile hızlı bir artış gerçekleşti.[73] Rejimin son yıllarıyla ilgili olarak yazarlar arasında görüş ayrılıkları vardır. Fiyatlar üzerinde ayrıntılı bir çalışma yapmış olan C.E. Labrousse, 1778'den sonraki dönemi, endüstri kadar tarımı da etkisi altına alan geniş çaplı bir ekonomik bunalım dönemi olarak görmektedir.[74] Onunkinden daha eski tarihli bir çalışmada Henri Sée ise, eski düzenin son yirmi yılını, büyük endüstrinin atağa kalktığı bir dönem olarak anlatmaktadır; bununla, birlikte Manş Denizi'nin öteki yakasındaki rakibine göre çok geri bir noktadan yola çıkmış olduğu için Fransa, Devrim patlak verdiği sırada İngiltere'nin çok gerisindeydi demektir.[75] Onsekizinci yüzyıl boyunca, hükümet endüstriyle ilgili çok önemli düzenlemeler yapmıştı. Ancak bir sürü kararnamenin çıkarılmış olması, bunların pek etkili olmadıklarını göstermektedir. Yüzyılın ikinci yarısında, bu alandaki hükümet denetimleri gevşemeye başladı.[76] Demek ki ticaret ve daha sınırlı bir ölçüde de endüstri, ticaret ve üretim üzerindeki eski sınırlamaların kaldırılmasını gerektirecek biçimde toplumsal temellerini genişletmekteydiler.

72. Bu tutumdan ayrılan bir örnek, Barber'ın *Bourgeoisie in Eighteenth Century France* adlı yapıtıdır. Ancak burada da ekonomik temeller üzerinde yeterince durulmamaktadır.

73. Labrousse, *Crise de l'économie*, s. xxvii, xxviii, xlviii'de yazar, onsekizinci yüzyılın son otuz yılında dış ticaretin, ülkeye getirilen koloni ürünlerinin, özellikle şekerin ve kahvenin dışsatıma çıkarılmasına dayalı olmadığına dikkat çekiyor. Ayrıca bak. Sée, *Histoire économique*, cilt II, s. xiv-xv; daha fazla ayrıntı için yazarın *Evolution commerciale* adlı yapıtına, s.245-249'a bakınız.

74. Labrousse, *Crise de l'economie*, s.303-305.

75. Sée *Evolution commerciale*, s.303-305.

76. Sée. *Histoire économique*, cilt 1, s.348, 351; Labrousse, *Crise*, s. 1.

Turgot bu güçlerin bir sözcüsü gibi çalıştı. Göreve, aydınlanmış despotizme ve hem endüstride hem de tarımda üretim ve değişim (mübadele) özgürlüğüne tam anlamıyla inanan biri olarak başladı. Yapmaya çalıştığı reformlara ve bunların yolaçtığı muhalefete bir göz atıldığında, kapitalizmin klasik biçiminin, yani kapitalizm öncesi kurumlara yaslanmadan, salt özel mülkiyete ve serbest rekabete dayanan kapitalizmin ardındaki güçlerin çapı hakkında bir fikir edinmemize yardımcı olur. Ancak bir bölümü uygulamaya konan programında, vergi sisteminde yapılacak bir reform, tahıl ticaretinin (13 Eylül 1774 kararnamesiyle yürürlüğe konmuş olan) serbestleştirilmesi, angaryanın *(corvée)* önlenmesi, loncaların ortadan kaldırılması ve işçilerin iş seçme serbestliğinin tanınması yer alıyordu.[77] Turgot'nun izlediği politika, tahıl ticaretinin serbest bırakılmasıyla yükselen yiyecek maddeleri fiyatlarının tedirgin ettiği küçük yiyecek tüketicilerinin yönetime düşman olmalarına yolaçtı. Ülkenin her tarafında ayaklanmalar baş gösterdi; hatta bazı isyancılar, Versailles Sarayı'nın avlusunu ele geçirerek, Terör Dönemi'nin en şiddetli olduğu Devrim günlerinin yaratacağı sorunları önceden haber verircesine, fırıncıların ekmek fiyatlarını düşürmeye zorlanmasını istediler. XVI. Louis bu isteğe boyun eğmemeye kararlı bir tutum takındı; ama bu olay Turgot'nun saraydaki saygınlığını sarstı.[78] Modası çoktan geçmiş türden denetim altındaki bir ekonomi, yani üretimin artırılmasından çok iyiliksever bir otoritenin gereksinim maddelerinin yoksullara "hakça" dağıtılmasının sağlanmasına önem veren bir ekonominin hâlâ halkın büyük bir desteğine sahip olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Temelini köylülerin alt katmanlarıyla, kentli plebler, yani ünlü *sans-culotte*'lar (Baldırıçıplaklar) arasında bulan bu duygu, Devrim sırasında alınacak önlemlerin de başlıca kaynağını oluşturacaktır. Bunlara ek olarak Turgot'nun önerileri, bürokrasinin yetkilerini kötüye kullanmaya yatkın niteliklerinden yararlanarak çıkar sağlayan sermaye (finans) çevreleriyle, Fransız endüstrisini, özellikle pamuklu dokuma ve demir çelik endüstrilerini yabancı rekabete karşı korumayı ya da endüstri için gerekli hammaddelerin dışsatımını yasaklamayı reddetmesine kızan manufaktür sahiplerinin muhalefetine neden oldu.[79]

Turgot'nun karşısına dikilen bu çıkar ittifakı, feodalizmin bir türlü sökülüp atılamayan kösteklerini kırıp yerine mülkiyete ve serbest rekabete dayalı herhangi bir düzeni kurmak isteyen çevrelerin, onsekizinci yüzyıl boyunca güçlerini artırmış olsalar bile Devrim'in hemen öncesinde Fransız toplumunun başat öğeleri olmaktan çok uzakta bulunduklarını gösteren başka bir belirtidir. Bu yüzden, Devrim'i, en basit anlamıyla burjuva ve kapitalist bir devrim olarak nitelemek, tümüyle yanıltıcıdır. Fransa'da karşımıza çıktığı biçimiyle kapitalizm, özellikle kırsal bölgelerde olmak üzere, daha çok feodal bir maske takındı. Devlet memurluklarının satılmasının ve senyörlerin tepkisinin gösterdiği gibi, varolan sistemin içinde kalarak mülkiyet hakları istemek yolunda güçlü bir istek vardı. Devrim'in büyük sosyalist tarihçisi Jaurés'nin de, zorunlu sonuçları çıkarmaya çalışmadan gözlemlediği gibi kapitalizm, onu ayrıcalıklı sınıfların önemli kesimleri kadar köylülerin de monarşiye cephe almalarına yolaçacak biçimde eğip bükerek *ancien régime*'in her yanına işlemiştir. Devrim'in ardındaki Baldırıçıplaklar'dan ve bir kısım köylüden gelen radikal destek, açık ve sürekli bir kapitalizm düşmanı (anti

77. Lavisse, *Histoire,* cilt IX, böl. 1, s.28, 43, 45.

78. Lavisse, *Histoire,* cilt IX, böl. 1, s. 32. Olayların daha sonraki gelişmesiyle ilgili olarak bak. Mathiez, *Vie chère.*

79. Lavisse, *Histoire,* cilt IX, böl. 1, s.40.

kapitalist) nitelik taşımaktaydı. Zengin köylüler, ileride göreceğimiz gibi, bu radikal kapitalizm düşmanlığının varabileceği yerlerin sınırlarını çizdiler. Böylece, özel mülkiyetin ardındaki eski kösteklerinden kurtulmuş güçler, hem kentlerde hem de kırsal bölgelerde önemli zaferler kazandılar. Bu zaferleri kazanabilmek için kapitalistler, sık sık, can düşmanlarının yardımını istediler.

5. *Devrim Sırasında Köylülerin Radikalizmle İlişkisi*

Buraya kadarki tartışmada, ağır basan sınıflar arasında görülen, hem değişmelere karşı direnmenin hem de değişme isteklerinin kaynakları ve bu eğilimlerin zamanla artmasının nedenleri üzerinde durmaya çalıştık. Devrim'in kendisini çözümlerken ise, olgular, odak noktamızın, ilgiyi alt sınıflar üzerinde yoğunlaştıracak biçimde, kaydırılmasını gerektirmektedir. Monarşi, kurumlarla ve kişilerle ilgili nedenlerden ötürü, daha önceki bölümlerde ele aldığımız, toplumu bölücü güçlerin denetiminden gittikçe artan derecelerde kaçmalarını önleyemeyince, Fransız toplumu tepeden tırnağa parçalanmaya başladı. Çöküş, alt sınıflar arasında açığa dökülmeyen yakınmaları artırdı ve bu yakınmaların su yüzüne çıkmalarına neden oldu. Elimizde söz konusu yakınmaların bir süredir içten içe kaynamakta olduğunu gösteren ipuçları var. Zaman zaman kentlerin küçük insanlarının da katıldığı köylü ayaklanmaları, onyedinci yüzyılla ilgili kayıtları doldururlar. Fransa'nın değişik yerlerinde 1639, 1662, 1664, 1670, 1674'te ve 1675'te köylü ayaklanmaları olmuştu.[80] Ancak halkın hoşnutsuzluğu, tek başına bir devrim yapamaz. Bu hoşnutsuzluğun Devrim'den hemen önce artıp artmadığını tam olarak bilemiyoruz ama büyük bir olasılıkla arttığını söyleyebiliyoruz. Artmış olsun olmasın, halkın sıkıntıları ve yakınmaları ancak daha güçlü gruplarınkiyle, kısa bir süre için bile olsa, birleştiğinde, krallığın ateş, kan ve barut içinde yerle bir edilmesine katkıda bulunabilecektir.

Daha önceki ayaklanmaların nedenlerine ve köylü dünyasının niteliklerine, Fransa nüfusunun çok büyük bir çoğunluğunu oluşturan kesimlerin sorunlarına mutlak monarşinin parlak günlerini inceleyen çalışmalarda ancak belli belirsiz değinilmiştir.[81] Söz konusu yapıtlarda, Devrim'e yaklaşıldıkça, köylü toplumunun içinde bulunduğu durumun ana çizgilerinin oldukça belirgin biçimde ortaya konduğu noktaya varılana dek, sorunun ayrıntılarına inilir. İngiltere'dekine benzer bir ticaret devriminin görünmediği, ya da Prusya'da ve de Rusya'da birbirinden çok farklı nedenlerle ortaya çıkan malikâneye geri dönüşe benzer bir tepkinin görülmediği Fransa'da, birçok köylü, aslında, küçük mülk sahibi olmuşlardı. Daha sonraki bir tarihte Rusya'da ortaya çıkacak benzerlerine *"kulak"*lar denen bu palazlanmış köylülerin *(coqs de paroisse)* sayısı hakkında kesin rakamlar vermek olanağı bulunmamakla birlikte, bunların oldukça önemli ve çok etkili bir azınlık oluşturdukları kesin olarak söylenebilir. Onların altında, kesin çizgilerle birbirlerinden ayrılmış olmaksızın sıralanan, ufacık bir toprak parçası *(lopin de terre)* bulunanlardan, hiç toprağı olmayıp hayatlarını tarım işçisi olarak kazananlara kadar uzanan kesimlerden oluşan büyük bir köylü çoğunluğu bulunuyordu. Öyle ki insan, yeterli toprağı olmayan ve hiç toprağı bulunmayan köylülerin sayısında son iki yüzyıl boyunca yavaş yavaş, ama düzenli bir artış olduğu izlenimine varıyor; ancak bu bir izlenim olmanın ötesine gitmiyor. Lefebvre, 1789'lara gelindiğinde, kırsal alandaki mülk sahiplerinin büyük çoğunluğunun, geçimlerini sağlamaya yeterli toprağının bulunmadığını, dolayısıyla ya başkalarının topraklarında çalışmak ya da ek birtakım

80. Sée, *Histoire économique*, cilt I, s. 214-215; Sagnac, *Société française*, cilt I, s.139-143. Porchnev'in *Soulévements populaires*'inde bol malzeme var.

81. Örneğin bak. Goubert, *Beauvais*. Bu yapıt daha çok tek bir bölgeyle ilgili istatistik bilgiler verdiğinden, kurumların işleyişi yönünden pek yararlı değildir.

işler bulmak zorunda olduklarını ileri sürüyor. Bunu doğrulayacak, genel durumu yansıtan sayısal bilgiler gene elimizde yok. Ancak ülkenin birçok bölgesinde, tek bir parça bile toprağı bulunmayan ailelerin köylü nüfus içindeki oranı yüzde yirmi ile yüzde yetmiş gibi çok yüksek rakamlar arasında değişmiş olabilir.[82]

Yoksul köylüler arasında daha çok iki büyük isteğin dile getirildiği görülebilir. Birincisi, bu köylüler, hiç toprakları yoksa, belki her şeyden çok bir parça toprak, bir parça toprakları varsa,biraz daha büyük bir toprak istemekteydiler. İkinci olarak da, köy topluluğunun küçük köylülerden yana işleyen belli bazı geleneklerinin yok olup gitmesinden korkuyor, bunlara dokunulmamasını istiyorlardı. Yoksul köylülerin her konuda köy topluluğuna (köy komününe) saygılı oldukları söylenemez. Gerçekten, Devrim sırasında köyün ortak topraklarının bölüşülmesi durumunda, kendilerine de bir parça toprak düşeceği olasılığını görür gibi olduklarında, bunu sağlamak için kıyametleri kopardılar. Ortak toprakların parçalanmasına karşı çıkıp, bunu önleyenler, çoğu zaman, çiftliklerini işletmekte kullandıkları çeki hayvanlarını ortak topraklarda otlatanlar yalnızca kendileri oldukları için, daha çok zengin köylüler oldu.[83] Öte yandan bazı kollektivist uygulamalar yoksul köylüler için önem taşıyordu. Bunlar arasında en değer verileni *vaine pâture** (boş toprakları kullanma) hakkıydı. Çitleme yönünde güçlü bir akım bulunmaması nedeniyle, bu hak ekilip biçilen topraklarda Fransa'nın çoğu bölgesinde uygulanan, eski açık tarla sisteminin bir parçası idi. Ekilip biçilen tarlalar, çevrelerini bir barınaklar kümesinin sardığı şeritler biçiminde toprak parçaları olarak uzanıyorlardı. Tüm bu toprak parçalarında, tarım takviminin her bir yaprağında, Fransa'da *assolement forcé*** Almanca konuşulan ülkelerde *Flurzwang* denen bir uygulamayla, aynı günde aynı işlerin yapılması gerekiyordu. Hasat bir kez kaldırıldı mı, Bloch'ın parlak bir deyişle belirttiği gibi, mülk sahibinin hakları uykuya dalar ve sürüler çit çekilmemiş tarlalarda serbestçe dolaşırlardı. Bu tarihlerde yerine göre bir senyörün, bütün olarak köy topluluğunun veya zengin bir köylünün mülkü olan ve hayvan yemi yetiştirmek için kullanılan çayırlarda da birçok yörede buna benzer şöyle bir düzenleme vardı: Ot biçilip devşirildikten sonra çayıra sürülerin salınmasına ve sığırların otlakta biten ikinci sürgünleri (*regain*) yemelerine izin verilirdi. Ortak toprakların büyük bir bölümünden yararlanmaları önlenebilen yoksul köylüler için *vaine pâture* hakkı çok önemliydi. Bu kimselerin, çoğu zaman atları ve sabanları bulunmasa da, ya etini yemek ya da biraz nakit para elde etmek üzere besledikleri bir inekleri ya da koyunları ve birkaç keçileri bulunabilirdi. Ayrıca onlar için, belirlenmiş günlerde, toprak sahiplerinin endişeli bakışları altında, tarlalardaki, hasat sonu yerde kalmış başakları toplama ***

82. Lefebvre, *Études*, s.209-212.

83. Cobban, *Social Interpretation*, s. 112-117'de, yoksul köylülerin genellikle ortak toprakların bölüşülmesine karşı çıktıkları yolundaki yaygın yanlış görüşü düzeltmektedir.

* *Vaine pâture obligatoire*, hasat sonrası tarlalarda hayvanları otlatma hakkı ve bu hak kullanılabilen topraklar (ç.n.).

** Zorunlu ekim (ç.n.).

*** Söz konusu hak, *Kitabı Mukaddes*'e de geçmiş olup çok eski bir geçmişe dayanmaktadır; bak. "Levililer", 23.22: "Ve diyarınızın mahsülünü biçtiğiniz zaman, kendi tarlanın köşelerini büsbütün biçmeyeceksin ve mahsülün düşen başaklarını devşirmeyeceksin; onları fakir için, ve garip için bırakacaksın; ben Allahınız Rab'im" (ç.n.).

hakkıyla, yoksul köylü kalabalıklarının ormanlardan, yakacak elde etmek ve hayvan otlatmak için yararlanma hakları da büyük bir önem taşımaktaydı.[84]

Bu durumun siyasal sonucu, köylülüğün kendi içinde bölünmesi ve köylü topluluğunun belirgin biçimde dağılmaya yüz tutması oldu. Yoksul köylüler, dünyanın pek çok başka yerinde olduğu gibi Fransa'da da, çağdaşlaşmayı sağlayan güçlerin, hatırlanabilen en eski zamanlardan beri, köy içindeki işbölümünü belirleyen ve onlara da küçük dünyalarında alçakgönüllü, ama belirli bir yer ayıran eski köy toplumunu parça parça etmesinin, asıl kurbanları oldular. Çok çeşitli tipleri olan Fransız köyleri, çağdaşlaşmadan, genellikle, İngiliz köylerine göre, çeşitli nedenlerle, hem daha geç etkilenmiş, hem de daha az acı çekmiş olmakla birlikte, onsekizinci yüzyılın sonuna yaklaşıldığında, Fransız köy toplumu da çağdaşlaşmanın açık bir saldırısına uğramış bulunuyordu.[85] Kırsal bölgelerde yaşayan yoksulların bu durumu, aralarından pek çoğunu, aşırı eşitlikçi kuramları savunmaya yöneltti. Onlara göre çağdaşlaşma daha çok, zengin köylülerin, Devrim sırasında yönetimin el koymasıyla bölüşülebilecek duruma düşmüş toprakları da içererek, toprakları bölüşmelerine engel olmaları ve toprakta daha çağdaş mülkiyet biçimlerine yönelmenin bir uzantısı olarak, onları hasat sonu yerlerdeki başakları toplama hakkına ve otlak haklarına sınırlamalar getirerek, açlığa mahkum etmeleri anlamına geliyordu. Devrim'in doruğuna çıkıldığı sırada, kentlerdeki ve kır kesimindeki radikal eğilimler elele verdiler; öyle ki bu olgu, Fransız Devrimi'nin, daha önce İngiltere'de olanla karşılaştırıldığında çok daha derin ve şiddetli olmasını açıklamaya yardım edebilir. Ortada, bazen kentlerdeki ve başkentteki devrimle buluşarak, bazen de ona karşı çıkarak bir yol tutturmuş giden tek bir köylü devrimi yoktu. Biri köylü aristokrasisinin, ötekisi daha çeşitli öğeleri içeren köylü çoğunluğun olmak üzere, herbiri kendi yolunda giden ve zaman zaman kentlerdeki devrimci dalgalarla birleşip, zaman zaman onlara karşı çıkan, en azından iki köylü devrimi yaşanmaktaydı.

Köylülüğün üst katmanlarının durumuna gelince, bunların hoşnutsuzluğunun, iki arada bir derede kalmış konumlarından kaynaklandığına az çok kesin gözüyle bakılabilir; çünkü bunlar toprağı kullanma hakkına sahip olmakla birlikte, toprağın sahibi değildiler.[86] Çok iyi bilindiği gibi, Fransız köylülüğü, en azından onun üst katmanları, toplumsal ve hukuksal konumları bakımından, Kıta Avrupası'nın öteki herhangi bir büyük ülkesinde görülenden daha az baskı ve kısıtlamalar altındaydı. Köylülerin çoğu özgür kişi konumundaydı. *Cahier*'lerin (şikayetnamelerin)* sayfalarındaki yansımalarına göz atabildiğimiz kadarıyla isteklerinin daha çok feodal sistemin, özellikle eski düzenin son yıllarında yeniden artma eğilimi gösteren keyfi yönlerinin ortadan kaldırılması

84. Kollektif etkinliklerin duru bir genel betimlemesi ve bunlara yönelen saldırılara gösterilen direniş hakkında bak. Bloch, "Individualisme agraire", özellikle s. 330-332, 523-527. Bu son bölümde (s. 523-527'de) Bloch, yoksulların köyün ortak topraklarının bölüştürülmesi konusundaki tutumlarının yerel koşullara göre değişmekle birlikte, yaygın olmayan çitlemelerle ortak hakların ellerinden alınması yolundaki gelişmelerin onları genellikle tedirgin ettiğini belirtiyor. Ayrıca Lefebvre'in, *Paysans du Nord*'da ortak haklar için s.72-114 ve bunların devrim sırasında yeniden canlandırılışı için s.424-430'da yazdıklarına bakınız. Lefebvre'in olgulara ilişkin kanıtları da aynı genel gidişi göstermektedir: Yoksul köylüler genellikle köyün ortak topraklarının bölüşülmesinden yanaydılar ama, öteki ortak haklara dokunulmamasını istiyorlardı.

85. Bu gidişi tek bir bölgede, ayrıntılarıyla izlemek için Saint Jacob'un *Paysans de la Bourgogne* adlı yetkin yapıtına, özellikle 435. - 573. sayfalarına bakınız.

86. Göhring, *Feudalität*, s.57-58, 60.

* Bak. s.55n.

olduğunu görebiliriz. Burjuvazininkinin taban tabana zıddı olan bir tutumla, soylulığun toplumsal konumuna ve özel ayrıcalıklarına saldırmadılar. Tersine, sık sık, bunları tanıdıklarını açıkça dile getirdiler;[87] ki bu da soyluluğun ayrıcalıklarıyla kendi sorunları arasında o ya da bu türden genel bir bağlantının bulunduğunu anlayamadıklarını gösteren bir olgudur. Anlaşılan, böyle bir bağın varlığını kavrayabilmeleri, 1789'da, eylemci bir devrimci güç durumuna gelebilmeleri için, köylülerin ciddi bazı şoklar yaşamaları gerekecekti. Söz konusu şokların gelişi fazla gecikmeyecektir.

Bu yönde ilk ivme *Etats Généraux*'nun toplanmasından az önce ve hemen sonra, soyluluğun giriştiği eylemlerden ve kralın bunlar karşısındaki kararsız davranışından geldi. Kuşkusuz köylüler, oyların zümrelere göre verilmesinin mi, yoksa, oy hakkı tanınan kimselerin tek tek oy kullanmalarının mı uygun olacağı gibi, nüfusun öteki kesimlerini şiddetli tartışmalara ve eylemlere kışkırtan sorunları ne anlayabiliyor ne de umursuyorlardı. Aynı biçimde, Bourbon maliyesinin sallantıda oluşu ve iflasın eşiğine gelişi de onları pek fazla ilgilendirmemekteydi. Vergi yükünün çeşitli zümrelere nasıl dağıtılacağı sorunu da onları fazla heyecanlandırmış olmasa gerek; köylülüğü ilgilendiren, *kendi* köyünde, *kendi* payına ne kadar vergi düşeceği idi; ki bu da, yöreden yöreye, uzmanların dışında kimsenin neyin ne olduğunu anlayamayacağı derecede değişiyordu.[88] Öte yandan bütün bu sorunların okumuş kentlilerin büyük bölümünü yakından ilgilendirdiği ve harekete geçirdiği kesin olarak söylenebilir. Soylular, feodal geri dönüş denilen dönemde yapmaya çalıştıklarının doğal bir uzantısı olarak *Etats Généraux* düzeneklerini işleterek, devleti ele geçirmeye çalışıyorlardı. Bu gibi konularda kimseyle uzlaşmaya istekli olmamaları, o tarihe kadar soylu ve ruhban sınıftan olanlar dışındaki herkes için kullanılan hukuksal bir etiket olmanın dışında hiç bir anlamı olmayan *Tiers Etat*'yı* (üçüncü tabakayı) siyasal konularda tek bir kafa gibi düşünen bir topluluk durumuna soktu.

Devrim'in ilk evrelerinde göze çarpan roller üstlenen zengin ve soyluların, özellikle de liberal soyluların bir çoğu önemli ödünler vermeye oldukça hazırdılar. Hatta, tarım sorunlarıyla ilgili olarak, köylüyü en fazla ezen feodal hakların bazılarından, karşılığında herhangi bir tazminat bile almadan vazgeçmeye razıydılar. *Tiers Etat*'yı geçici de olsa kendi içinde birleştiren gerici baskılar, bunlardan değil, büyük ölçüde, feodal ödentilerle yaşayan ve feodal haklarını yitirdiklerinde zararları tazmin edilse bile, işlerini halktan kimseler gibi yürütme olanakları bulunmayan, bunu beceremeyecek olan, dolayısıyla feodal haklarından vazgeçmeyi kabul etmeyen küçük, kırsal senyörler kalabalığından gelmiş olsa gerek.[89]

Köylülerin uyanmasına yolaçan öteki etkiler daha rastlantısaldı. 1786'da Fransız hükümeti, İngiliz manufaktür ürünleri üzerine koyduğu gümrükleri önemli ölçüde düşürdü; bu durumda pek çok kişi işsiz kaldı. Aynı zamanda bazı yörelerde, köylülerin tarımın yanı sıra yaptıkları işlerin azalmasına ya da ortadan kalkmasına yolaçarak, köylüleri de etkiledi. 1787'de çıkarılan bir kararnameyle, tahıl ticaretiyle ilgili

87. Göhring, *Feudalität*, s.115-116.

88. Vergilendirmenin eski düzen yönetimi sırasındaki baskıcı niteliği hakkındaki kalıplaşmış açıklamalarda abartma payı bulunabilir. Goubert, *Beauvais*, s. 152'de sistemin, incelediği bölgede temelde hakça olduğunu vurguluyor.

* Soylu ve ruhban zümrelerinden olmayan, onların "dışında" kalan "üçüncü zümre", "ötekiler" anlamında "halk" sınıflarını belirtmede kullanıldı (ç.n.).

89. Lefebvre, *Études*, s. 258.

kısıtlamalar, bu arada üreticileri, tahıllarını yerel pazara götürmek zorunda bırakan kısıtlama kaldırıldı. 1788 sonbaharında ise, hasat beklenenin feci şekilde gerisinde kaldı. Onu izleyen kış alışılmadık derecede sert geçerken, ilkbaharda şiddetli fırtınalar ve seller bastırdı.[90] 1789 yazına gelindiğinde, doğal afetler, siyasal belirsizlikler ve endişelerle birleşince, Fransa'nın pek çok yerinde panik başladı, bir dizi köylü ayaklanması patlak verdi.

Köylülüğün radikal potansiyeli kendini göstermeye başladı. *Grande Peur* (Büyük Korku) adı altında toplanan karışıklıklar, Fransa'nın değişik yerlerinde değişik biçimler aldıysa da, hemen her yerde su yüzüne çıkan tutum, feodalizme karşı çıkış idi. Köylüler, ayaklanmadıkları yerlerde bile, feodal yükümlülüklerini yerine getirmeyi reddettiler.[91] Ortalıkta her türlü söylenti, inanılmaz bir hızla dolaşıyordu; tümüyle temelsiz olmayan bir aristokratik komplo korkusu, köylülerin kentlerdeki yoksul sınıfların yardımına koşmalarını kolaylaştırdı. Merkezi hükümetin otoritesi zayıfladıkça, Fransa'nın küçük kentlerden ve topluluklardan oluşan bir mozayiğa benzeyecek biçimde parçalanmak üzere olduğu düşünüldü. Kamu düzeninin yıkılması, burjuvazi arasındaki güçlü ve saygın yurttaşların, liberal soyluları bağırlarına basmalarına yolaçtı. Öte yandan, yoksul sınıflar, onlara pek güvenmediler ve saflarına sokmamaya çalıştılar. Böylece paniğin egemen olduğu yerlerin, hem kentlerin hem de kırların, orta büyüklükte mal mülk sahipleri, aristokrasinin entrikası sonucu ortalığa salındığına inanılan eşkiyalardan ve haydutlardan kendilerini koruyabilmek için, yerel savunma grupları oluşturdular.[92]

Öte yandan, gerçek tarım [köylü] ayaklanmalarının ve *Jacquerie*'lerin* görüldüğü yerlerde *Grande Peur* yaşanmadı.[93] Bu yörelerde yürüyüşe geçen köylünün *kendisi* eşkıya olmuştu. Onların eşkıya hayalleri görmek gereksinimleri olmadığı gibi, kendilerini aristokratın aracı olarak görmeleri olanağı da yoktu. İpini koparan köylü şiddeti, burjuvaziyi, özellikle feodal hakların da herhangi bir başka mülkiyet biçimi kadar kutsal olduğuna inanan burjuvaları ürküttü ve onları soyluların kollarına atılmaya itti. Bastille'e yapılan saldırıdan sonra, bazı yörelerin, örneğin, ayaklanmaların çok şiddetli olduğu Alsace gibi bölgelerin burjuvaları, ayaklanmaları bastırmak yolunda, ayrıcalıklı sınıflarla candan ve gönülden işbirliği yapılar.[94]

Devrim, o sırada, devrimden endişe duyan ve devrime bir son vermek isteyen toplumsal güçlerin harekete geçmesine neden olmuş bulunuyordu. Karşı devrimin önderliğini yaptığı söylenebilecek çevrelerin odağı Paris'te bulunuyor ve kralı etkisi altında tutuyordu. Bir an için devrimin başarıya ulaşması olanağı ortadan kalkmış göründü. 11 Temmuz 1789'da Necker hemen görevinden alındı ve Fransa dışına sürgün edildi. Soylular, yanına din adamları temsilcilerini ve kırk yedi soyluyu da alarak, bir kurucu meclisi resmen kurmuş bulunan *Tiers Etat*'nın (Üçüncü Zümre'nin) zaferini kabul etmeyi hiç de düşünmediklerini gösteren belirtiler veriyorlardı. Paris'in çevresinde

90. Lefebvre, *Grande Peur*, s.13-14; Göhring, *Feudalität*, s.129.

91. Lefebvre, *Grande Peur*, s.119.

92. Lefebvre, *Grande Peur*, s.30, 31, 103-105, 109, 157-158.

* Fransa'da ortaçağ boyunca, feodal beylere karşı köylülerin (Türkçedeki "Memetler"inkine benzer anlamıyla Jacques'ların) giriştikleri (Osmanlı tarihindeki "Celali ayaklanmaları"nı andıran) ayaklanmalarına verilen genel ad (ç.n.).

93. Lefebvre, *Grande Peur*, s.165-167,246.

94. Lefebvre, *Grande Peur*, s.56,139.

asker birlikleri toplanmaktaydı. Kırsal bölgeler, az önce ele aldığımız nedenlerle, tam bir kaynaşma durumundaydı. Ortalıkta açlık tehlikesi belirmişti. Kralın bir darbe hazırlığı içinde olduğundan kuşkulanılıyordu. Kurucu Meclis, çok kötü şeylerin olacağı bekleyişi içindeydi. Bu sırada patlak veren bir halk ayaklanması, ılımlı devrim hareketini,yenilgiyi kabul etme durumundan kurtardı ve onu daha ileri adımlar atmaya zorladı. Aslında Paris halkının [Kurucu] Meclis'i kurtarma gibi bir niyeti yoktu; onu "can havli" ile ve bir tür "nefsi savunma" tepkisinin bir sonucu olarak kurtardı. *Grande Peur*'ün (Büyük Korku'nun) ilk belirtisi olarak, o günlerde insanlar sürekli bir panik içindeydi. Paris'in Krallık askeri birlikleri ve "eşkiyalar" tarafından sarıldığını gören ve kentin bombalanarak, kendilerinin yağmacıların ellerine bırakılmasından korkan yurttaş kitleleri, barikatlar kurdular ve Invalides'den* 32.000 tüfek alarak silahlanmaya başladılar. On Dört Temmuz sabahı, daha fazla silah bulmak için Bastille'e yürüdüler ve bu yürüyüş, keyfi otoritenin bu ünlü simgesinin yerle bir edilmesiyle son buldu.[95]

Bastille'in ele geçirilişi ve onu izleyen, halkın giriştiği kısa süreli öç alma eylemleri sırasında, Lefebvre'in belirttiği gibi, Fransız Devrimi'nin içindeki radikal öğenin belli başlı özellikleri ortaya çıkmıştı bile: Bunlar, karşı devrimci darbelerden korku, kitlelerin, daha çok yoksul zanaatçılardan ve gündelikçilerden oluşan kitlelerin kendilerini korumayı amaçlayan ayaklanmaları ve düşmanlarını cezalandırma, yok etme istekleriydi.[96]

Bu özellikler, Devrim'in, halkın devreye girdiği her büyük aşamasında yeniden göründü. Çok iyi bilindiği gibi, Devrim, soylulardan gelen bir saldırı ile başlamış, ilerledikçe daha radikalleşmiştir. Devrimin ilerleyişi sırasında burjuvazinin giderek daha radikal kesimleri iktidara gelmiş ve Robespierre'in 9 Termidor tarihinde, yani 27 Temmuz 1794'te düşürülmesinden az öncesine kadar, her biri bir öncekinden daha radikal olan politikalar izlenmiştir. Tutucu güçler, elbette her biri bir öncekinden daha az tutucu olan ve ondan farklı gruplardan oluşan tutucu güçler, her keresinde devrimi durdurmaya çalıştıkça, alttan gelen yeni bir radikal saldırı, onları devrim yolunda daha ileri gitmeye itmiştir. Bu sola kayma sürecinin bellibaşlı aşamalarını, üç büyük halk ayaklanmasının baş gösterdiği üç ünlü gün *(Journée)* simgelemektedir. Bunlardan birincisi, 1789 yılının 14 Temmuz'unda Bastille'in basıldığı gündü. İkincisi, 1792 yılının 10 Ağustos'unda Tuileries Sarayı'nın ele geçirildiği gündür ki, bu olay XVI. Louis'nin idamına dek varan süreci başlatmıştı. 31 Mayıs 1793'te patlak veren üçüncü ayaklanma, benzeri ama daha ciddi koşullarda doğmuş ve terör yöntemiyle Robespierre'in kısa süreli üstünlüğüne yolaçan olaylar zincirinin bir halkasını oluşturdu. Bu dalgalardan herbirinin arkasındaki baş itici güçü Paris'li "Baldırıçıplaklar" *(sans-culottes)* sağladı. Her dalga, başarısını kır kesiminin aktif desteğini alabildiği sürece sürdürebildi. Bu destek kalktığı, Baldırıçıplaklar'ın istekleriyle, mülk sahibi köylülerin istekleri çatıştığında, radikal devrimi iteleyen güç yavaş yavaş azalmış, böyle olunca, radikal devrimin destekleyicilerinin kentlerdeki kalıntıları kolaylıkla ezilebilmiştir.

*Invalides, Paris'in eski eğitim alanı (Chaps de Mars) yakınında bulunan kışla olup, bugün askeri müze olarak kullanılmaktadır (ç.n.).

95. Lefebvre, *Révolution française*, s. 125-126, 134-135.

96. Lefebvre, *Révolution française*, s. 133.

Dolayısıyla, Devrim'in başta gelen sürükleyici gücü olmamakla birlikte, köylülüğün, Devrim'in yazgısını belirleyen güç olduğunu söylemek yanlış olmaz. Ayrıca, başta gelen sürükleyici bir rol oynamamakla birlikte, köylülüğün, çok önemli bir güç olduğu söylenebilir; geri dönüp bakıldığında, Devrim'in en önemli ve en kalıcı başarısını oluşturan olayın gerçekleştirilmesinde, yani feodalizmin yerle bir edilmesinde en büyük rolü oynayan güçlerden biri olarak görünür.

Öyküyü özetlersek, Bastille'in alınışı, somut bir siyasal ya da askeri zafer olmaktan çok, sembolik anlamda önemliydi. Feodalizme bundan birkaç hafta sonra, ünlü 4 Ağustos 1789 gecesi indirilen öldürücü vuruşun, bundan çok daha önemli bir olay olduğu ve az önce belirtildiği gibi, kökeninin doğrudan doğruya köylüler arasındaki huzursuzluğa bağlanabileceği söylenebilir. Kurucu Meclis çok nazik bir konumdaydı. Üyeleri daha çok bir halk ayaklanması tarafından (tutukevlerinden) kurtarılan düzen ve hukuk adamlarıydı. Genellikle, azımsanamayacak mal mülk sahipleri olan bu adamların, köylülerin kopardığı gürültüye papuç bırakmaya pek niyetleri yoktu. Kralın ve düzeni sağlamak yolunda krallık aygıtından geride kalabilen güçlerin safına geçecek olsalar, aristokrasinin içindeki ödünvermez öğelerin çıkarlarına ve Devrim'de atılan adımların geri alınmasına hizmet edeceklerdi. Bu durumda bir azınlık, Kurucu Meclis'teki çeşitli manevralarıyla, kararnameleri geçirmeyi becerebildi.

Bildiri'nin metni, Meclis'in feodalizmi tümüyle yıktığını ileri sürerek başlamakla birlikte, bu bir abartma idi. Toprağa dayalı feodal ödentilerin ortadan kaldırılışı, tazminat ödenmesi koşuluna bağlanmıştı; ki bu, söz konusu hakların daha uzunca bir süre yürürlükte kalacağı anlamına gelebilirdi. Ayrıca, feodalizmin, içinde onursal ayrıcalıkların da bulunduğu öteki kalıntıları da daha ortadan kaldırılmış değildi. Feodal yapının bu tür kalıntılarının temizlenmesi işinin çoğu ancak, Devrim'in daha ileriki ve daha radikal evrelerinde çıkarılan yasalarla gerçekleştirildi. Böylece Devrim, de Tocqueville'in vurguladığı gibi, mutlak monarşinin başlattığı işi sürdürmüş oluyordu. Bununla birlikte Meclis, yasa önünde eşitlik ilkesi, kişiye bağlı feodal yükümlülüklere (bu kez tazminatsız olarak) son verilmesi, cezalarda eşitlik ilkesi, herkesin kamu hizmetlerine kabul edilebilirliği kuralı, devlet memurluklarının satılmasının kaldırılması ve rahipler için kesilen *onda bir* (*tithe*, öşür) vergisinin (genç tazminatsız olarak) kaldırılması tasarılarına olumlu oy verdi. Bütün bunlar, bu ünlü olayın sonuçlarının *"Ancien Régime*'in ölüm fermanı"nı imzaladığı savını haklı çıkarmaya yeter.[97]

Bununla birlikte, bir noktanın vurgulanmasında yarar var: "eski düzenin ölüm fermanı"nın imzalanması, yürekten gelen ve kendiliğinden bir hareketle gerçekleştirilen

97. Lefebvre, *Révolution française,* s.140-141. Bu arada devrimin önderlerinin köylüler arasındaki geleneksel uygulamalara son verme konusunda oldukça dikkatli davrandıklarını belirtmekte yarar var. Örneğin Kurucu Meclis "zorunlu ekim" *(assolement forcé* yani bir köyün her bir üyesini tarlalarını öteki köylülerle aynı anda sürmek, ekmek ve ekini aynı anda kaldırmak zorunda bırakan uygulamayı 5 Haziran 1791'e kadar kaldıramadı. O tarihte de bunu, dolaylı bir yoldan, mülk sahibini yetiştireceği ürünü seçmede serbest bırakan kararnameyle yaptı. Buna karşılık, ne Kurucu Meclis ne de Konvansyon Meclisi *vaine pâture obligatoire* uygulamasını, yani hasad kaldırılır kaldırılmaz sürülerin bu topraklara salıverilmesi hakkını kaldırabildi. Bak. Bloch, "Individualisme agraire", s. 544-545.

bir eylem değildi. Meclis, kafasına doğrultulmuş ve halk arasında çıkabilecek karışıklıklar biçimini alan bir tabancanın tehdidi altında çalışıyordu.[98] Bu yüzden yukarı sınıfların ödün vermeye hazır oldukları yolunda belirtiler gösterdikleri bir sırada, bu gibi olayları bağlamlarından koparark ele almak ve devrimci radikalizmin gereksiz olduğunu ileri sürmek, gerçek durumu tümüyle çarpıtmak olacaktır.

Devrimin ikinci radikal evresi de yeni bir reaksiyon (geriye dönüş) tehlikesinin kışkırtmasıyla başladı. Aynı yollardan, bu kez daha şiddetli geçildi. Kralın Varennes'den (20-25 Haziran 1791'de) önlenen kaçma girişimi, Devrim'in, İngiltere'deki gibi anayasacı (meşruti) bir monarşiye ve yukarı sınıfların yönetimine varıp bu noktada durabilmesi yolunda ortada herhangi bir olasılık var idiyse bile, onu da ortadan kaldırdı. 1792 baharında savaş patladı. Aralarında ticaretle ve deniz ulaştırmacılığıyla uğraşanların büyük bir orana ulaştığı Gironde* önderleri, birtakım maddi hesapların yanı sıra, devrimci inançları çevreye yaymak düşüncesiyle, savaş yolunu tuttular. Lafayette ise, savaşı, bunlarınkinin tam zıddı bir düşünceyle, yani düzeni yeniden kurmak için kullanmak istedi. Bir askeri darbe tehlikesi gerçekten vardı.[99] 1791 Kasım'ından başlayarak, kırsal kesimin birçok yöresinde, yoğun bir kıtlık yaşanmaktayken, tahıl dışsatımının sürmesini protesto eden halk ayaklanmaları başgösterdi. Aslına bakılırsa, tahıl Fransa'da dışarıdakinden daha pahalıya satılabilirken ülke dışına yollanması düşüncesi gerçekten saçmaydı. Ayaklanmalar, fazla bir zorlukla karşılaşılmadan bastırılmışsa da, heyecanın ne kadar yükseldiğini ve düzensizliğin ne kadar yayıldığını gösterir. Gittikçe artan enflasyon ise, kentli yoksulları perişan etti.[100] Askeri başarıların durup yenilgilerin başlaması, zaten oldukça yüklü olan havanın daha da elektriklenmesine yolaçtı. Bu boğucu havaya son veren vuruş, yani 10 Ağustos 1792'de Tuileries'nin elegeçirilişi ve ünlü İsviçreli Askerler Muhafız Birliği'nin kılıçtan geçirilmesi olayı da, gene Paris halkının, daha çok yoksul zanaatçılarla gündelikçi vb. kimselerin işiydi.[101] Olayların merkezi Paris olmakla birlikte, radikal akımlar taşra bölgelerinin aktif desteğini gördü. Marsilya'dan Paris'teki yoldaşlarına yardıma gelen Jakobin taburlarının yolda söyledikleri, Rouget de Lisle'in bestelediği savaş ve ayaklanma şarkısı *Marsaillaise* işte bu ortamın bir ürünüydü. 10 Ağustos ayaklanması, 14 Temmuz'dan farklı olarak, salt Parislilerin yarattığı bir olay değil, ulusal bir başkaldırmaydı.[102]

Bunun ulusal politikadaki sonucu, Yasama Meclisi'nin fiilen görevden çekilmesi ve yerini Ekim 1791'de açılan Kurucu Meclis'e bırakması, XVI. Louis'nin ancak 1792'nin sonunda başlayabilen yargılanışı oldu; daha dolaysız sonucu ise, 1792 Eylül

98. Bak. Lefebvre, *Grande Peur*, s. 246-247'de ve *Révolution française*, s. 113, 119. 4 Ağustos ödünleriyle ilgili olarak Marat şunları yazmıştı: "Alevler içindeki şatolarının yarattığı aydınlığın yardımıyla, özgürlüklerini zaten kuvvet yoluyla elde etmiş insanları zincirle kendilerine bağlı tutma ayrıcalıklarından bir yücegönüllülük gösterisiyle vazgeçtiklerini bildirdiler."

* Gironde, Fransa'nın bir bölgesi olup, bu bölgenin milletvekilleri devrimin sağ kanat siyasal çizgisini benimseyen Jirondenler'i oluşturdular (ç.n.).

99. Lefebvre, *Révolution française*, s.225,227-228,243.

100. Mathiez, *Vie chère*, s. 59,71, özellikle s.67; Lefebvre, *Révolution française*, s.241.

101. Rudé'nin *Crowd* adlı yapıtı, Devrim'in büyük "günler"ini *(journées)* yaratan Parisli kalabalıkların bileşimi hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir.

102. Lefebvre, *Révolution française*, s.246

katliamlarında halkın giriştiği öç alma eylemleriydi. Bu katliamlar, kitle eylemlerinde her zaman görüldüğü gibi, kendiliğinden bir hareket biçiminde başladı. Kıyıda bekleyen bir kalabalık, muhafızların gözetiminde götürülmekte olan bir grup tutukluyu ele geçirip hemen orada öldürdü. Daha sonra katliam tutukevlerine yayıldı. Bu katliam sırasında, büyük çoğunluğu sıradan hırsızlar, fahişeler, dolandırıcılar ve dilenciler olmak üzere 1100-1400 arasında kişi yaşamını yitirdi. Öldürülenlerin ancak dörtte birine yakınını, rahipler, soylular, ya da herhangi bir nedenle "siyasal" sayılabilecek suçlardan tutuklu olanlar oluşturuyordu.[103] Benzeri sahneler Fransa'nın başka kent ve kasabalarında da yaşandı. Katliamların önemi, daha çok halkın öç alma dürtüsünün ne kadar kör ve akıldışı olduğunu ortaya koymalarında yatmaktadır. Bunların bir bakıma haberciliğini yaptıkları, Devrim'in bir sonraki evresinde gündeme gelecek olan Terör ise, doğurduğu sonuçlara bakılırsa, daha örgütlü, daha az kapris ürünü bir hareketti.

1791-1792'deki ayaklanmaların bir sonucu olarak köylüler, 1792 yazında önemli kazançlar elde ettiler. 25 Ağustos'da feodal ödentiler kaldırıldı. Kaldırılmalarının karşılığı olarak tazminat ancak, toprak sahibi o toprakla birlikte verilen soyluluk beratını gösterebilirse ödenecekti. Aynı ayın 28'inde çıkarılan bir kararla, toprakbeylerinin el koydukları köyün ortak toprakları, köylülere geri verildi. Bir başka kararname de, *émigré*'lerin (Fransa'dan ayrılan soylu "göçmenlerin") el konulan mülklerini, küçük parçalar biçiminde satışa sunmakla, kırsal proletaryanın toprak edinmesini kolaylaştırdı. Paris'te de Komün (belediye yönetimi) işsizleri, surların onarımı işinde çalıştırmak üzere işe aldı.[104] Bu önlemlerle hükümet, sıkıntı içindeki çok küçük toprak sahibi ya da topraksız köylü çoğunluğunun isteklerinin bir bölümünü karşılama girişiminde bulunarak, onları devrimin çıkarlarına bağlama yolunda çaba gösterdi. Ancak hükümetin bu gibi kararları alırken çok da gönüllü olduğu söylenemezdi. Paris'teki devrim hükümeti, komünal toprakların ve *émigré*'lerin topraklarının küçük köylüler arasında bölüştürülmesiyle ilgili yaşamsal önem taşıyan girişimi destekledi ve bu yolda gerekeni yaptı. Ama sonuç, zenginlerle yoksullar arasındaki bölünmenin daha da keskinleşmesi oldu. Bu kararın ayağa kaldırdığı zengin köylüler, topraksız köylülere mülk verilmesinin *loi agraire* ("tarım yasası") ile aynı şey demek olduğunu, bununsa mülkiyet komünizminden başka bir anlama gelmeyeceğini ileri sürdüler.[105]

Bu arada hükümetin gösterdiği kararsızlık, köylüler arasındaki radikal görüşlerin yayılmasını hızlandırdı. Köylü radikalizminin düşmanları, bu düşüncelerin tümünü, ürkütücü *loi agraire* adı altında topluyorlardı. Mülkiyet eşitliği en fazla yoksul

103. Rudé, *Crowd*, s. 109-110.

104. Lefebvre, *Révolution française*, s. 254.

105. Cobban, *Social Interpretation*, s. 115. Ayrıca, söz konusu yasaların ayrıntıları için bak. Bourgin (ed.), *Partage des biens communeaux*, s. xvii. Tarım Komitesi Başkanı'nın yaptığı konuşma (s. 337-373'te) özel mülkiyet ve köyün ortak topraklarının *à l'anglaise* (İngiliz tarzı) ortadan kaldırılmasıyla tarımda gerçekleştirileceği umulan ilerlemeye ilişkin kapitalist anlayışla, yoksulların isteklerini bağdaştırma yönünde bir çabayı dile getirmektedir. Başkan bir noktada, *"Cependant, Messieurs, si le droit de propriété est sacré, la cause du pauvre l'est aussi"* (Ancak, Beyler, mülkiyet hakkı kutsalsa, yoksulların davası da aynı derecede kutsaldır) demekteydi (s.360). Bourgin'de yayınlanan pek çok bildiriye ve dilekçeye göz attığımda, Cobban'ın köylü istekleriyle ilgili yorumunun doğru, buna karşılık, yoksulların ortak toprakların paylaşılmasına karşı çıktıkları yolundaki yaygın görüşün yanlış olduğu kanısına vardım.

köylülere çekici görünmüş olsa gerek. Ama yoksul köylüler arasında, devrimci önderlerin, devrimin bir sonraki ve en radikal döneminde bile bağlı kaldıkları özel mülkiyet anlayışları çerçevesini aşan düşünceler de vardı. Bunlar Hıristiyanlığa dayanan düşüncelerle kollektivist düşüncelerin bir karışımı idi. Yalnızca belgeler yeterli olmadığı için değil, aynı zamanda şiddetle bastırıldıkları için, bu düşüncelerin köylüler arasındaki yankısının derecesini kestirebilmek hiç de kolay değildir. Radikallerden nefret eden Carnot, 7 Ekim 1792'de Bordeaux'dan gönderdiği bir yazıda *loi agraire* düşüncesinin her yana korku saldığını söylerken, kuşkusuz durumu biraz abartmakdaydı.[106] Ama köylü radikalizminin otoriteleri ürküttüğü kesin. Konvansyon'da yaptığı ateşli bir konuşmada Barère, kırsal bölgelerde yaşayanların kafalarına, mülkiyete yönelen en küçük bir saldırının bile hoşgörüyle karşılanamayacağının iyice sokulması için gerekenin yapılmasını istiyordu. Ertesi gün, 18 Mart 1793'te Konvansyon *loi agraire*'i övmenin ölümle cezalandırılacağını karara bağladı.[107] Gene de bu düşüncelerin içeriğiyle ilgili olarak günümüze, bunların yoksul köylülerin gereksinimlerine uygun olduğunu ve gereksinimlerinden bazılarını karşıladığını söylememize yetecek kadar bilgi kalabildi. Dolayısıyla, bu yeraltı radikal akımını incelerken oldukça dikkatli olmak gerekmektedir.

İlk radikal saldırı, az önce 10 Ağustos 1792 ayaklanmasına yolaçan nedenlerden biri olduğunu söylediğimiz tahıl dışsatımı iddiaları yüzünden ortaya çıkan kargaşa ile bağlantılı bir hareket olarak doğdu. Söz konusu kargaşalar ortamında, Beauce yöresinden Étampes'li bir zengin derici (dabağ) çevredeki köylerin köylülerince öldürüldü. Haber bir anda Fransa'nın her yanında duyuldu ve tüm ülkeyi sarstı; gömülmesi ulusal bir törene dönüştürüldü. Ne var ki aynı yörede Jakobin bir köy papazı (*curé*) olan Pierre Dolivier, bu duygusallık gösterilerine karşı çıkma yürekliliğini göstererek, 1792 Mayıs'ında Yasama Meclisi'ne verdiği dilekçede, öldürülen kişinin zengin ve açgözlü biri olduğunu ileri sürüyor, tahıl spekülasyonuna karıştığını ima ediyor ve öldürülmekle hakettiğini bulduğunu söylüyordu. Dolivier bu yolda, yalnız yoksullar ve açlar düşünülerek fiyatların denetlenmesini istemekle kalmıyor, aynı zamanda doğrudan doğruya mülkiyet hakkına da saldırıyordu: *"La nation seule est véritablement propriétaire de son terrain"* [108]* Mathiez, haklı olarak, dikkatimizi Dolivier'nin düşüncelerindeki geçmişten kalma niteliğe çeker. XIV. Louis uyruklarının mülklerinin efendisi olduğunu ileri sürmüştü. Dolivier'nin deyişinde kralın yerine ulus konmuş oluyordu. Öte yandan Dolivier'nin ve izleyicilerinin sözlerinde günümüzün okuruna son derece çağdaş gelebilecek bir yan da vardı: Devlet, yurttaşlarının çoğunluğunu oluşturan talihsiz insanların açlıktan ölmelerini önlemek için birşeyler yapmak zorundadır ve bu yükümlülük, mülkiyetle ilgili bencil hakların ve çıkarların korunmasından önce gelir.

Çileden çıkmış köylülerin şiddet eylemini savunarak ve mülkiyete saldırarak Dolivier, mecliste bir şok yarattı. Ancak Robespierre bu (Jakobin) papaza arka çıkan bir konuşma yaptı. Bu konuşma, daha sonra Terör dönemindeki davranışının hem bir habercisiydi, hem de bir bakıma onunla çelişiyordu. Söz konusu konuşmada

106. Guérin, *Lutte de classes,* cilt I, s. 350'de aktarılmıştır.

107. Soreau'nun "Révolution française et le proletariat rural" adlı makalesinde (s. 121-122'de) Barère'in konuşmasından uzun bir alıntı bulunmaktadır.

108. Aktaran, Mathiez, *Vie chère,* s. 73.

* Ülke topraklarının gerçek sahibi yalnızca ulustur" (ç.n.).

Robespierre, tüm burjuva sınıfını, Devrim'i soylularla rahiplerin yerini almanın bir yolundan başka hiç bir şey olarak görmeyen ve edinilmiş zenginlikleri, ayrıcalıklı sınıfların soylu doğuşa bağlı hakları savundukları kadar bağnazca savunan açgözlü bir sınıf olarak suçladı.[109] Görüldüğü gibi uç radikallerin düşünceleri, Robespierre'in temsil ettiği ve çıkarlarını dile getirdiği küçük mülk sahiplerinin düşüncelerinden pek de farklı değildi.

Tuileries'nin ele geçirilişinden sonra benzeri görüşler, Fransa'nın başka yerlerinde de su yüzüne çıktı ve bazı yerlerde onları uygulamaya koymak için, genellikle başarılı olmayan denemelere girişildi. Başka bir *curé*, papazlık bölgesinin köylülerine, *"Les biens vont être communs, il n'y aura qu'une cave, qu'un grenier ou chacun prendra tout ce que lui sera nécessaire** dedi. Kilise topluluğuna, gereksinimleri olduğu kadar malı çekebilecekleri ortak mağazalar kurmalarını, böylece parayı ortadan kaldırmalarını öğütledi. Bu bağlamda, enflasyon sonucu fiyatların başını alıp gitmesi yüzünden köylülüğün bir bölümünün, kendi topraklarında ürettiklerinden çok daha fazla yiyecek tüketir duruma geldiğini hatırlatmakta da yarar var. Topraksız köylüler ise kuşkusuz kendi yiyeceklerini üretecek olanaklardan hepten yoksundular. Başka bir yerde, bu kez bir kentli, Lyons kentinin bir sakini, gereksinim maddelerinin millileştirilmesi için ayrıntılı bir sistem geliştirmiş ve bu çalışmasını yayınlamıştı. Buna göre devlet, hasadı sabit fiyatlarla satın alacak, daha sonra, köylüleri pazar dalgalanmalarına karşı koruma güvencesi vererek, tahılı "bolluk anbarları"nda *(greniers d'abondence)* depolayacak, ayrıca ekmeği de gene değişmeyen bir fiyattan dağıtacaktı. Önerdiği şey, üretim yetersizliğinden çok üretim fazlasına çözüm getirmek amacına yönelik de olsa, daha yakın zamanlarda ortaya atılan "tanzim siloları"nı *(ever-normal granery)* anımsatmaktadır.

Bir başka, bu kez çok daha dinsel nitelikte bir kitapçık, gururlu zenginler üzerine Yehova'nın lanetinin yağmasını diliyor** ve onun adına "Frankların tarım yasası"ndan dem vuruyordu. Püriten Devrimi sırasındaki İngiliz radikalleri gibi bu kitapçığın yazarı da, gözlerini efsaneleştirilmiş bir geçmişe çevirerek, Galyalılar'ın ve Cermenler'in topraklarını her yıl yeniden bölüştürdüklerini kanıtlamaya çalışıyordu.[110]

Bütün bu radikal tarım protestolarının hepsinde bazı ortak temaların bulunduğu hemen göze çarpıyor. Hepsi özel mülkiyetin ya tümüyle ortadan kaldırılmasını ya da eşitlikçi bir anlayışla çok sıkı bir biçimde sınırlandırılmasını istiyorlardı. İkinci olarak

109. Dolivier'nin öyküsü hakkında Mathiez'in *Vie chère* adlı yapıtına, öldürülüşüyle ilgili olarak s. 66'ya, Dolivier'nin kendisiyle ilgili olarak s. 72-76'ya bakınız.

* Mallar ortak olacak, tek bir şarap mahzeni, tek bir tahıl ambarı bulunacak, ve herkes oradan gereksinimini karşılayacak kadarını alacak (ç.n.).

** *Kitabı Mukaddes*'de, "Eski Ahit" (Tevrat) bölümünde, İsrailoğullarının tanrısı Yehova zaman zaman, Amos gibi peygamberlerin ağzından (örneğin bak. "Amos Kitabı" 5.12'de) yoksulların hakkını yiyen zenginlere ateş püskürür (ç.n.).

110. Mathiez, *Vie chère*,s. 90-94. Yazarın Ceasar ve Tacitus'tan yaptığı alıntılar, kendisinin bir köylü olması olasılığının çok düşük olduğunu gösterir niteliktedir. Öte yandan, köylüler arasında hâlâ geçerli olan (örneğin *vaine pâture* gibi) eşitlikçi *uygulamaların* ve bunlara yöneltilen saldırıların, söz konusu eşitlikçi uygulamaları haklı göstermek yolunda tarihteki örnekleri araştırmaya yönelinmesi yönünde bir dürtü oluşturduğu açıkça anlaşılıyor.

da, pazar düzeneğinin etkilerinden kurtulmak için, tahılın depolanacağı ambarlar, yerel planda ürünlerin serbestçe bölüşülmesi, ya da daha gelişmiş bir örgütlenişle *greniers d'abondance* (bolluk ambarları) gibi önlemlerin alınmasını öneriyorlardı. Kentliler ise, zorunlu gereksinim maddelerini insanlardan esirgeyen açgözlülere karşı giyotini işletmeye çok daha yatkındılar.[111] Daha sonra ortaya çıkacak bazı bölünmelerin tohumları işte burada yatmaktaydı. Şimdilik, tarımsal radikalizmin, o günün çalkantılı koşullarına bir yanıt olmanın ötesinde, kapitalizmin kırsal kesime girişine duyulan bir tepkiyi de dile getirdiğini saptamakla yetinelim. Bütün bu düşüncelerin boy hedefi, pazar düzeneğini kullanarak zenginleşenlerdir. Halkın gereksinim duyduğu temel maddelerin çok pahalı olduğu ve çok zor bulunabildikleri anlaşılıyor. Yoksul köylülerin yanı sıra, o kadar yoksul olmayanlar da, bu basit düşünceler çevresinde, kentlerdeki Baldırıçıplaklar ile birleşmekteydiler. Radikal devrim bu grupların çıkarlarını aynı noktada birleştirdiği ölçüde, özel mülkiyet ve insan hakları adına yapılan devrimin suyunu ısıtacak bir tehdit oluşturmaktaydı. Öte yandan 14 Temmuz ve 4 Ağustos 1789 olaylarında gördüğümüz gibi, burjuva devriminin radikal devrimin yardımına da gereksinimi vardı. Belli bir noktaya kadar bu iki devrim, daha doğrusu çok sayıda eğilimin birbirlerinden kesin olarak ayırdedilebilen iki çizgi yaratacak biçimde birleşmesinden oluşan bu iki akım, bir noktaya dek elele ilerleyebildiler ve birbirlerini karşılıklı güçlendirdiler. Ancak mülkiyet konusundaki bağdaşmaz tutumlarından dolayı, aralarında temel bir uzlaşmazlık, mülk sahipleriyle mülksüzlerin uyuşmazlığı söz konusu idi.[112] Bu eğilim kendi içinde bölündüğünde ve mülk sahiplerinin artık onların yardımına gereksinimi kalmadığında, Devrim hızını yitirecekti. Radikallerle mülk sahiplerinin son olarak bir kez daha birleşmeleri ve ayrılışları, Devrim'in üçüncü evresinde ele almamız gereken süreci oluşturur.

Radikal atılımların sonuncusu, daha öncekiler gibi, Paris'te, 1793'ün Mayıs ayı sonunda baş gösteren bir halk ayaklanmasıyla başladı. Bu da ötekiler gibi, gerçek bir tehlike karşısında açılan bir cezalandırma kampanyası biçimini aldı. General Dumouriez, Avusturyalılara yenik düşmesinden sonra, Mart'ta saf değiştirmiş, Devrim'e ihanet etmişti. Paris üzerine yürümek, XVII. Louis'yi tahta çıkarmak ve 1791 Anayasası'nı yeniden yürürlüğe koymak üzere, Avusturyalılar ile bir ateşkes antlaşması yaptı.[113] O sırada Vendée'de krallık yanlısı bir ayaklanma başgöstermişti. Marsilya Baldırıçıplaklar'a, Lyon Jakobinler'e karşı girişilen ayaklanmalara uğramış ve devrimcilerin denetiminden çıkmıştı.[114] Mayıs ayaklanması da kendiliğinden bir patlama değil, çok iyi hazırlanmış bir planın sonucuydu; "Devrim'in" en iyi örgütlenmiş *"journée"*si (günü) burjuvazinin Robespierre'in başı çektiği radikal kanadının, Gironde (Jirondenler) üzerinde üstünlük kurmasını sağladı.[115]

111. Mathiez, *Vie chère*, s. 91-92.

112. Fransız tarihinin o günlerindeki kentli Baldırıçıplaklar için Guérin'in *Lutte de classes*'ta yaptığı gibi "proletarya" ya da "proto-proletarya" demek, bana çok yanıltıcı geliyor. Her türlü radikal iteklemeler daha çok tarih sahnesini dolduruveren birçok tabakadan birden geliyordu; çağdaş devrimlerin hepsinde karşılaşılan bu tipik olguyu ileride yeri gelince ortaya koyacağımı umuyorum. Yerine daha sağlam bir yorum getirmeden, Guérin'i bu yanlış kavrayışından dolayı eleştirmek moda oldu. Bu tür eleştirileri çapsız buluyorum ve Guérin'e çok şey borçlu olduğumu, burada açıkça belirtmek isterim. Onun kitabı ve elbette Mathiez'in *Vie chère* adlı kitabı olmasaydı bu sayfaları yazamazdım.

113. Lefebvre, *Révolution française*, s. 334.

114. Lefebvre, *Révolution française*, s. 340.

115. Lefebvre, *Révolution française*, s.340-342.

Bu arada, kırsal kesimde, birbirinden bağımsız, dağınık bazı tarımsal radikalizm adaları oluşmaya başladığı hemen aynı tarihlerde, Parisli yoksulların radikalizmi ortaya dökülme yolları bulabilmişti. Jirondenlerin izledikleri yiyecek fiyatlarını devrim ve savaş ortasında arz ve talep düzeneği ile doğal düzeylerini bulmaları için serbest bırakma politikası, Parisli küçük zanaatçıları, gündelikçileri, işçileri ve kentin nüfusunun her gün değişen, ne idüğü belirsiz öğelerini, yani tek sözcükle Baldırıçıplakları ittiği ortak yoksullukta birleştirmiş oldu. Enflasyon, durumu daha da ağırlaştırdı; gerçekten enflasyon, savaş giderlerinin yoksulların sırtına yüklenmesinin bir yoluydu.[116] 1793'ün Ocak ayında, Jirondenlerin önderleri bile artık buğday fiyatının kendi başına bırakılamayacağını itiraf etmek zorunda kaldılar.[117]

İşte Jacques Roux ve "gözüdönmüşler" *(enragés)* böyle bir ortamda, Paris halkının dikkatlerini üzerlerinde toplamaya başladılar. Düşünceleri, az önce tartıştığımız tarım kesimi radikallerininkinden de basitti ve iki öneride özetlenebilecek nitelikteydi: 1) Ticaret serbestliği karaborsacıların işine yaramış ve yoksulların acılarını artırmıştır. 2) Spekülasyona (karaborsaya) son verilmesi için zora başvurulması gerekmektedir. Ayrıca onların düşünceleri de (tarım radikallerininki gibi) azımsanamayacak derecede geçmişe dönük bir renk taşımaktaydı. Öyle ki, 1793 Haziran'ında Jacques Roux, doğrudan doğruya Konvansyon meclisinin kürsüsüne çıkıp, *ancien régime* zamanında sürülen yaşamın rahatlığını, halkın adına yapıldığı söylenen devrim sırasında halkın içine düştüğü sıkıntılarla karşılaştırdı. Konuşmasını, paternalist (babaca, korumacı) düzenlemelerin, yoksulları temel gereksinim maddelerine değerlerinin üç katı para ödemekten kurtardığı günlerin geride kalışına hayıflandığını açıkça belirterek sürdürdü. Ne var ki, buna bir program denebilirse, Roux'nun programı bundan ileri gitmiyordu. Ancak bunları söylemek bile, mülkiyet hakkına ve bütünüyle Devrim'in meşruluğuna saldırmak demekti, onun için de bir cesaret işiydi.[118]

Demek ki bu sırada kırsal ve kentsel radikaller, Devrim'den yararlanan zenginlere ve pazar düzeneğinin serbestçe işlemesine karşı ortak bir düşmanlık beslemekteydiler. Kırsal ve kentsel radikalizmlerin birbiriyle bağdaşan hedefler peşinde koştuklarını gösteren bir başka kanıt da, Mathiez'in 31 Mayıs 1793 ayaklanmasını anlatırken değindiği anlamlı bir ayrıntıda bulunabilir. Birkaç ay önce, seksen üç eyaletin *fédéré*'lerinin* temsilcileri Paris'e gelmişlerdi. Jironden önderler, bu grubu, Paris Yerel Yönetimi'ne (Paris Komünü'ne) ve Montanyarlara ** karşı kullanmayı umarlarken, temsilciler "gözüdönmüşler"in *(enragés)* etkisi altına girdiler.[119] Jirondenlerin kendi

116. Mathiez'in *Vie chère,* s. 613'te belirttiği gibi, *assignat*'nın sürekli değer yitirmesi (enflasyon) Devrim'in rahipler ve *émigré*'ler kadar, küçük insanlara da yüklediği bir bedel oluyordu.

117. Mathiez, *Vie chére,* s.113.

118. Mathiez, *Vie chére* s. 212, 218'de bu açıklamalarını Roux'dan yaptığı birçok alıntıya dayandırmaktadır. Baldırıçıplaklar'ın toplumsal bileşimiyle ve amaçlarıyla ilgili daha ayrıntılı bir çözümleme için bak. Soboul, *Sans-culottes* özellikle II. bölüm.

* Fransız Devrimi sırasında kurulan siyasal "kulüp"lerin birleşerek oluşturdukları 1792-1815 yılları arasında yaşayan "federasyonlar"ın üyesi olan kulüplere *"federe"* denmekteydi (ç.n.).

** Fransız Devrimi sırasında kurulan, demokratik dünya görüşleriyle tanınan, devrimin doruğunda (1793-1794) iktidarı denetleyen fraksiyon. "Dağlılar" anlamına gelen adlarını meclisin gerisindeki yüksek sıralarda oturmalarından almışlardı. Küçük burjuvaları ve "Baldırıçıplaklar"ı temsil ettiler (ç.n.).

119. Mathiez, *Vie chère,* s. 120-121.

amaçları için kullanmayı umdukları bu taşralıların bu tür düşüncelere kapılmaları, o sırada kapitalizm düşmanı radikalizmin genel olarak güçlenmiş olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Olasılıkla bu nedenle, 31 Mayıs 1793 ayaklanmasından hemen sonra Montanyarlar köylülere önemli bazı ödünler vermenin gerekli olduğu sonucuna vardılar. 3 Haziran'da *émigré*'lere ait mülklerin küçük birimler biçiminde ve bedeli on yılda ödenecek şekilde satışa çıkarılmasıyla; 10 Haziran'da (uygulanıp uygulanmadığını bilmediğimiz bir kararnameyle) köy ortak topraklarının istenildiğinde köylüler arasında bölüşülmesine izin verilmesiyle ve 17 Temmuz'da da senyörlük haklarından arda kalan bütün ayrıcalıkların tazminat ödenmeksizin kaldırılmasıyla ilgili kararnameleri kabul ettiler.[120] Bu ayaklanmanın ve onun çevresinde gelişen olayların anlamını özetlemek gerekirse, burjuva devriminin, radikallerden gelen baskının etkisiyle çok belirgin biçimde sola kayarken (2 Haziran 1793'te otuz bir Jirondenin temsilcisinin tutuklanmasında gözler önüne serilen bir tutumla) ılımlıları dağıtmak zorunda bırakırken, kentli radikallerle köylülerin, başıbozuk birliklerin ilerlemesine benzese bile, hâlâ yanyana yürüdükleri söylenebilir.

Devrim'in hem en kahramanca günlerinin hem de en umutsuz çırpınmalarının yaşandığı evresini, Terör yönetimi dönemini ve Kamu Güvenliği Komitesi diktatörlüğünü, yeni bir ordunun kurulmasını, Fransa'ya karşı birleşen devletlerin ordularının Ren'in ötesine püskürtülmelerini ve Vendée'deki karşı devrimin bastırılışını gerçekleştirme olanağı, bu halk ayaklanmasının desteğiyle sağlandı. Yirminci yüzyıl ölçütlerine vurulursa, Kamu Güvenliği Komitesi'nin diktatörlüğünün pek derme çatma ve ilkel olduğu kolaylıkla söylenebilir. Ama o günün iletişim ve ulaşım teknikleri, ekonomiyi merkezden denetleme seçeneğini verecek düzeyde değildi. Halkın tükettiği maddeleri ulus çapında tayına (karneye) bağlamak yolunda herhangi bir önleme girişilmedi.[121] Yiyecek maddelerinin tayına bağlanması başarısının gösterilememesi, sonunda kentli Baldırıçıplaklar'ın Robespierre'i yeterince desteklememelerinin başlıca nedenlerinden biridir. Tarım cephesinde ise, Komite'nin önündeki en önemli sorunlar, ilkin ordulara, ikinci olarak Paris'e ve büyük kentlere tahıl ulaştırmaktı; en son olarak da, tahılın ürün fazlası olan yerlerden arz yetersizliği bulunan yerlere gönderilmesini sağlamaktı. İşin bu yönü (fazlanın aktarılması) eski düzeni uzun süre uğraştırmış bir güçlüğün, yeni koşullar, devrim koşulları içindeki uzantısıydı. Bu sorunları çözebilmek için devrim yönetimi ürüne elkoyma ve fiyat denetimleri yollarına başvurdu. Çoğu durumda elkoyma, tahılın yakın bir eyalete *(département)* ya da yakın çevrede etkinlik gösteren bir orduya aktarılması anlamına geliyordu.[122] Çeşitli kamu yönetimi kurumlarının yetki alanları konusunda çıkan çatışmalar zaten karmaşık olan yönetim sisteminin işleyişini daha da aksatmaktaydı. Kamu Güvenliği Komitesi temsilcileri, sık sık, Paris'in ve Devrim'in çıkarlarından çok, yerel çıkarların yanında yer aldılar.[123] Ama tüm bu direnmelere ve kesmekeşe karşın, sistem çalıştırıldı: Kentlere ve ordulara yiyecek sağlandı, Devrim kurtarıldı ve açlık önlendi. Yurtseverliğin ve Devrim'in

120. Lefebvre, *Révolution française*, s. 344; Cobban, *Social Interpretation*, s. 117.

121. Lefebvre, *Paysans du Nord*, s. 647. Komite'nin uyguladığı denetleme programının çok yetkin bir genel değerlendirmesi için bak. Mathiez, *Vie chère*, III. kesim, III. bölüm.

122. Mathiez, *Vie chère*, s.479.

123. Mathiez, *Vie chère*,s. 464-470, 477.

gerekleri, ekonomide liberalizmin coşkulu yandaşları olan önderlerin kuramsal tasalarına ağır bastı.[124]

Bu tür inançlara karşın, olağanüstü durumun yarattığı baskı, yer yer sosyalist bir yön alan ve yirminci yüzyılın kollektif çiftliklerinin öncüleri olarak önem taşıyan birtakım denemelere yolaçtı. Ortada, kentleri beslemek için *émigré*'lerden el konarak alınan büyük malikânelerin ulusal çiftliklere veya o ya da bu tür komünal girişimlere dönüştürüleceği söylentileri dolaşıyordu.[125] 23 Ağustos 1793'te ilân edilen *levée en masse*'nin, yani ulusal seferberliğin bir uzantısı olarak, hükümet elkonmuş malikâneleri işletenlerin, elde edilen bütün ürünü, tahıl ambarlarına ya da "bolluk ambarları"na göndermelerini kararlaştırdı. Böylece hükümet, olasılıkla pek bilincinde olmadan ve özel olarak yapmayı istemeden, tarım radikalizminin temel kavramlarından birini uygulamaya koymuş bulunuyordu. Ancak bu deneme başarısızlıkla sonuçlandı.[126]

Kendi gereksinimlerinin çok üzerinde bir "fazla" üreten zengin köylüler, Kamu Güvenliği Komitesi'nin denetimlerinden en fazla etkilenen ve bunlara en fazla direnen kesimi oluşturuyorlardı. Din adamlarının konumunu saptayan dinsel olmayan bir yasa "Rahiplerin Sivil Temel Yasası" getirildiği zaman, 1790 gibi erken bir tarihte, rahiplere karşı (anti klerikal) yasaların çıkarılışı, bazı köylüleri tedirgin etmiş ise de, çok sayıda zengin köylüyü Devrim'e karşı bir tutuma iten asıl etmen, yiyecek maddelerinin sağlanmasıyla ilgili olarak 1793-1794'te alınan olağanüstü durum önlemleriydi. Üretici kimlikleriyle köylüler, fiyat denetimi sisteminden kaçabiliyorlardı. Bunu becermek pek zor değildi; gizli satışları önlemek için gösterilen çabaya karşın, bu tür satışların pek tehlikesi yoktu. Eski düzende olduğu gibi ürünü pazara getirmek zorunda değillerdi.[127] Ancak, denetimden kaçış yollarını önlemek ve kendisinin en zorunlu gereksinimlerini karşılamak üzere, hükümet, sistemin vidalarını adamakıllı sıktı. Köylülerin ailelerinin gereksinimleriyle tohumluk için gereken miktarı alakoymalarına izin verilip, ürünün gerisine el kondu; ancak bu, köylülerin ellerine fırsat geçtiğinde rahatlıkla kendilerinden yana yontabilecekleri bir düzenlemeydi. Konvansyon Meclisi çok geçmeden, 25 Brumaire'de (15 Kasım 1793'te) "aile payı" *(réserve familiale)* ayrılmasını da yasakladı.[128] Köylerde hükümetin tahıl bulmak ve onun satışının yasal kanallardan ve yasal olarak belirlenmiş fiyatlar üzerinden yapılmasını zorlamak yolundaki girişimini, giyotine gönderme tehdidiyle ve belki köyün rahibine karşı alınan bazı açık önlemlerle desteklemesi, bunların hiç de savaş nedeniyle başvurulan geçici önlemler olmadığını

124. Mathiez, *Vie chère,* s. 483-484.

125. Mathiez, *Vie chère,* s. 436, ayrıca bak. s. 423-425.

126. Mathiez *Vie chère,* s. 462, 464.

127. Lefebvre, *Paysans du Nord,* s. 648, 671. Lefebvre'in elindeki bilgiler yalnızca kuzey bölgesiyle ilgiliyse de, aynı koşulların öteki pekçok bölgede de egemen olmuş olması olasılığı büyük.

128. Mathiez, *Vie chère,* s. 471. Burada ve başka yerlerde ayraç içinde verilen tarihler, Gregoryen takviminde Devrim takvimine denk düşen günleri göstermekte ve Soboul'un *Sans-culottes,* s.1159-1160'da verdiği, kolaylık sağlayan tablolardan yararlanarak yaptığım hesaplara dayanmaktadır. Devrim'in tarihçilerinin, günleri yıl belirtmeksizin vermek, belirttikleri durumlarda ise yalnız devrim takvimini kullanmak gibi rahatsız edici bir alışkanlıkları var; ki bu da yanlışlık yapma olasılığını artırıyor.

gösteriyordu. Devrim'in radikal evresi, kısa sürmüş ve ancak yer yer uygulanmış da olsa, birçok yerde açıktan açığa zengin köylülere karşı yöneltilen bir saldırı biçimini aldı.[129] Belki işin en kötüsü, kırsal bölgelerde bu uygulamayı yürüten kimselerin, çoğu zaman Krallık yönetiminden ve vergi toplayıcılarından çok daha acımasız davranan, bazen devrim ordularından birinin desteğine dayanan kentliler, yani dışarıdan gelen "yabancılar" olmalarıydı. "Halk terörü"nün en yüksek noktasına çıktığı dönemde, yani 15 Eylül 1793'te alınan *maximum général* kararından 24 Mart 1794'te Hérbert'in ve öteki Baldırıçıplak önderlerinin idam edilmelerine kadar geçen sürede, hükümet, amaçları düşmanla savaşmaktan çok tahıl toplamak olan devrim "ordular"ının kurulmasına izin vermişti.[130]

Radikal evreyle ilgili açık ve kesin gerçek, kentli Baldırıçıplaklar'ın Jakobin önderleri, sonunda Devrim'i kurtaran politikaları benimsemeye itebildikleri; ama bunun köylülerin Devrim'in aleyhine çevrilmesi pahasına gerçekleştirilmiş olmasıdır. Paris'teki hükümet, zengin köylülere karşı yoksul köylü kitlesine dayanabilmiş olsaydı, radikal evre daha da ileri gidebilirdi. Ancak hükümetin fiyat denetimlerini uygulama kapasitesinin ve istekliliğinin sınırlılığı, köylülerin zengin ve yoksul köylüler olarak bölünmesinin gerçekleşmesini önleyen etmenlerden biri oldu. Yükselen fiyatlar, özellikle satacak çok az şeyleri olan küçük toprak sahipleriyle, yiyeceklerinin hiç değilse bir bölümünü satın almak zorunda olan tarım işçilerinin yaşam koşullarını ağırlaştırdı. Tavan fiyatları uygulamasının çiğnenmesinden en çok zarar gören bunlar oldu. Lefebvre'in Kuzey Fransa ile ilgili ayrıntılı ve derin çalışmasının gösterdiği gibi, ücretler ekmek fiyatlarından daha hızlı arttığı için durumları, bir süre için dayanılamayacak derecede kötüleşmedi. Ancak 1793'ün sonuna gelindiğinde, bu gruplar, Lefebvre'in görüşünce, kentli yoksullarınkinden daha zor bir duruma düştüler.[131] Söz konusu koşullar başka yörelerin kırsal kesimlerinde de egemen olduğu ölçüde, bu gruplar Devrim'e radikal destek sağlayan güçler olmaktan çıktılar ve böylece kırsal radikalizmin kaynakları kurumuş oldu.

Robespierre ve Saint-Just'ün 1794 Mart'ında Baldırıçıplak önderlerinin idamından hemen önce önerdikleri önlemlerde yoksul köylülere ödün vererek hükümetlerini güçlendirmeye gerek duyduklarını gösteren bazı belirtiler sezilebiliyor. Böyle bir gereksinim duymuş olsunlar ya da olmasınlar, bu sırada getirdikleri, "Ventôse Kararnameleri" diye bilinen önerilerinin[132] siyasal bir manevranın ötesinde bir anlam taşıyıp taşımadığı sorunu bugün bile tartışılan bir konudur. Söz konusu kararnamelerle ilgili olaylar, Robespierre'in ve Saint-Just'ün köylülerin sorunları hakkında pek az şey bildikleri ve önerilerinin, devrimin önderlerinin, genel içeriğini bilmeleri gereken köylü dilekçelerinde dile getirilen istekleri karşılamaktan çok uzak olduğunu ortaya

129. Lefebvre, *Paysans du Nord,* s. 846-847.

130. Guérin, *Lutte de classes,* cilt I, s. 166-168, 189-191. Cobb'a göre (*Armées révolutionnaires* cilt II, s. 403'de) bu ordulara en fazla, tahıl üreten bölgelerde karşı koyulmuştur. Başka bölgelerde ise genellikle halk tarafından karaborsacılara, zengin tacirlere ve zengin çiftçilere karşı adaleti sağlayan güçler olarak görülüp sevinçle karşılanmışlardır. Ancak Cobb'un ana bilgi kaynakları, doğrudan doğruya köylülerden çok küçük kentlerdeki (kasabalardaki) halkın tepkileriyle ilgilidir.

131. Lefebvre, *Paysans du Nord,* s. 673, 678, 651-652, 702.

132. Bak. Lefebvre, *Questions agraires,* s. 1-3, 43-45.

koymaktadır.[133] Ventôse Kararnameleri'nde görülenden daha fazlasını yapmak istemiş olsalar bile Robespierre'in ve Saint-Just'ün elinde manevra yapabilecekleri son derece küçük bir alan vardı. *Emigré*'lerin elkonulan mülklerinin toprakları, yoksulların gereksinimini karşılamaya yetmeyecekti. Elde bulunduğu kadarını bölerek küçük topraklı ya da topraksız köylü kitlesine uygun koşullarda dağıtmak ise, *"assignat"*nın değerini daha da düşürecekti.[134] Yoksul köylülerin dile getirdikleri isteklerini, burjuva ve kapitalist devrimin tekerine çomak sokmadan karşılamak pek kolay bir iş değildi ve belki de olanaksızdı. Gerçekten, bu ılımlı öneriler bile Konvansyon Meclisi'nde ve doğrudan doğruya Kamu Güvenliği Komitesi'nde güçlü bir muhalefetle karşılaştılar ve sonuçta kabul edilmediler.

Görüldüğü gibi, radikal evrede, kentli Baldırıçıplaklar'ın gereksinimleriyle ve özlemleriyle, kırsal kesimin tüm gruplarının çıkarları arasında, sonunda, dolaysız ve açık bir çatışma ortaya çıktı. Bunun başlıca belirtisi, kırsal kesimle kentler arasındaki mal değişiminin azalması, özellikle kentin mal sağlama olanaklarının kötüleşmesi oldu; ki bu sorunun ileride Rus Devrimi'nin izleyeceği yollar ve ulaşacağı noktalar üzerinde etkileri olacaktı. 1793-1794 kışında, Baldırıçıplak örgütlerinin kırsal kesime düzenledikleri yağma akınlarına tepki olarak, köylülerin giderek daha az ürün satmaya başlamalarıyla, Parisli Baldırıçıplaklar'ın durumları hızla kötüleşti.[135] Hébert'nin mahkemesi sırasında yapılan bir hükümet soruşturması, köylülerin Paris'e artık yiyecek maddesi getirmemelerinin nedeninin, birtakım insanların köye gidip, oradan ürünü sabit fiyatların üstünde fiyatlarla satın almaları olduğunu ortaya çıkardı. Kuşkusuz bu kaçamaktan ancak parası olan Parisliler yararlanabiliyorlardı. Öte yandan köylüler de, gereksinim duydukları malları bulamadıklarından, Paris'e gitmenin hiç bir yararı olmadığını söyleyerek yakınıyorlardı.[136] Bu durum salt Paris'e özgü de değildi. Fransa'nın öteki bölgelerinde de kentler kendilerini yabancılara kapatırken, köy tacirleri oralardan gereksinim duydukları şeyleri sağlayamadıklarını gördüler.[137]

Marksist tarihçiler, radikal devrimin başarısızlığını ve Robespierre'in dramatik düşüşünü, burjuva devriminin Parisli Baldırıçıplaklar'ın isteklerini karşılayamamasına bağlamaktadırlar.[138] Bu açıklama kısmen yanıltıcı olmakla birlikte, bana metafizik ve tek yanlı gelmiyor. Bunalım sırasında Baldırıçıplaklar'ın Robespierre'in yardımına koşmadıkları, başkaları onları ayaklandırmaya çalışmış olsa da, Robespierre'in de onlardan yardım istemediği doğrudur. Robespierre'in düşüşünün yakın nedeninin, Baldırıçıplaklar'ın ondan soğumaları olduğu açıkça görülüyor. Robespierre kitle desteğini yitirmişti. Ama, bu kitle desteği neden uçup gitmişti? Bu noktada bir burjuva devrimi ile radikal bir devrim arasındaki çatışmadan söz etmek, sorunu durulaştırmaz, bulandırır. Robespierre ve Kamu Güvenliği Komitesi, özel mülkiyet uğruna yapılan bir

133 Lefebvre, *Questions agraires*, s.57, 129.

134. Lefebvre, *Questions agraires*, s. 55. Ayrıca gene Lefebvre'in *Paysans du Nord* adlı yapıtına, s.915'e bakınız.

135. Lefebvre, *Révolution française*, s. 373-374; Soboul, *Sans-culottes*, s. 1029.

136. Mathiez, *Vie chère*, s. 557.

137. Lefebvre, *Paysans du Nord*, s. 652-672.

138. Guérin, *Lutte de classes*, cilt II, bölüm XIV; Soboul, *Sans-culottes*, s. 1025-1035'de bu konuda daha somuttur ve sorunu daha derinliğine incelemiştir.

devrimin çok ilerisine gitmeye son derece istekli olduklarını göstermişlerdi. Asıl zorluk, bu politikanın, askeri zaferin kazanılmasını sağlamakta oldukça işe yaramakla birlikte, kır kesimiyle kentli yoksulları doğrudan bir çatışma noktasına getirmesinde, kentli yoksulların durumunu düzelteceğine büsbütün kötüleştirmesinde yatıyordu.

Gerçekten, Baldırıçıplaklar'ın devrimci coşkusu *(élan)* Robespierre'in idamıyla uçup gitmedi. Thermidor'dan ve geri kalan ekonomik denetimlerin gevşetilmesinden sonra, Parisli yoksulların maddi durumları, olsa olsa ancak daha kötüye gidiş olabilirdi. 1795 baharında bu durumlarına, belki de 14 Temmuz 1789, 10 Ağustos 1792 ve 31 Mayıs 1793 gibi devrimin büyük "gün"lerinde görülenden daha şiddetli ayaklanmalarla tepki gösterdiler. Kalabalık, Konvansyon salonunu bastı, üyelerinden birini öldürdü ve başını bir mızrağın ucuna geçirdi.[139] Ama bu kez, devrimci halkın öfkesi hiç bir sonuç doğurmadı. Kır kesimi Paris'in ardı sıra yürümeyi kabul etmedi. Ortada Devrim hükümetinin radikalizme ödün vermesi için herhangi bir neden de yoktu. Kral yollarının önünden çekilmişti, soyluluğun da aynı yolun yolcusu olduğu anlaşılıyordu ve devrim orduları sınırlarda zafer kazanmış bulunuyorlardı. Dolayısıyla düzenden ve mülkiyetten yana güçler artık orduyu Baldırıçıplaklar'ın son güçlü başkaldırışına karşı kullanabilirlerdi (bu, ordunun bir halk ayaklanmasına karşı ilk kez kullanılışı oluyordu) ve nitekim kullandılar da.[140] Ayaklanmanın ezilmesinden sonra gelen baskı, "Beyaz Terör" dönemini başlattı. Kent ne kadar radikal olursa olsun, köylülerin yardımı olmadan hiç bir şey yapamazdı. Böylece radikal devrim sona erdi.

6. Devrime Karşı Çıkan Köylüler: Vendée Karşı Devrimi

Bu radikal ivmenin Devrim üzerinde doğurduğu genel sonuçları incelemeye geçmeden önce, ünlü Vendée karşı devriminde ortaya çıkan şiddetli köylü direnişi üzerinde biraz durmakta yarar var. Vendée ayaklanması bir süre alttan alta kaynadıktan sonra su yüzüne çıkarak, 1793 Mart'ında tam bir sıcak savaşa dönüştü; ve bu savaş, kesintilerle, 1796'ya kadar sürdü. Vendée ayaklanmasının çok daha az şiddetli benzerleri daha sonraki siyasal bunalımlar sırasında, Napoléon'un 1815'teki düşüşünün ardından, 1832'deki kötü planlanmış Lejitimist (Meşruiyetçi) ayaklanmada da görüldü. Vendée'deki karşı devrim, geniş anlamıyla "sol"a karşı yöneltilmiş tek büyük köylü ayaklanması olması nedeniyle, günümüzde özellikle "buruk" bir konu olarak görülmektedir. İsyancılar "Kralımız ve İyi Rahiplerimiz, Çok Yaşa!", "Kralımızı Rahiplerimizi İsteriz!"[141] çığlıkları atarak döğüştüler. Kendiliğinden gelişen bu eylemler sırasında, köylülerin soylu önderleri aralarına kabul etmiş olmalarına karşın, sloganlarında, soyluların da geri dönüşlerini istemiş olmamaları önemsiz bir ayrıntı olmasa gerek. Olaylara biraz daha yakından bakıldığında, ilk bakışta tutucu görünen bu köylü devriminin paradoksunu yakalama olanağı bulunur. Karşı devrimin en büyük güç kaynağı antikapitalist olması, Vendée çevresindeki kasabalarda yaşayan tacirlerle ve manufaktür sahipleriyle, yöreye doğrudan Vendée'nin merkezine girecek kadar dağılmış tacirlere ve manufaktür sahiplerine karşı yönelmiş olmasıydı. Yöreye sızmaya başlayan kapitalizme şiddetle karşı çıkması bakımından, Vendée karşı devrimi, yirminci yüzyıldaki komünist

139. Guérin, *Lutte de classes,* cilt II, s. 330-331.
140. Guérin, *Lutte de classes,* cilt II, s. 331-338; Lefebvre, *Révolution française,* s. 426-428.
141. Tilly, *Vendée,* s. 317.

zaferlerin öncesinde Rusya'da ve Çin'de eski düzenleri parçalayan halk güçlerinin en büyük öğesini oluşturan büyük köylü ayaklanmalarına benzemektedir.

Doğal olarak, bu ayaklanmanın, hem Fransa'ya özgü yanları, hem de Marksist antikapitalizmin yön verdiği hareketlerin ortaya çıktıkları tarihten önceki bir çağa ait olmasından gelen özgül yönleri vardı. Az önce gördüğümüz gibi, kapitalizm düşmanlığı, Fransız kırsal kesiminde oldukça güçlü bir eğilimdi. Bu eğilimin, Vendée'de gerçek bir karşı devrim biçiminde patlak vermesine olanak veren ve onu bu yönde destekleyen etmenler nelerdi?

Bu soruya yanıt verebilmek için, iki bilim adamı, Vendée'deki Fransız toplumunun, hemen Vendée'ye komşu ve Devrim'in ana akımına katılmış yörelerden farklarını ortaya çıkarmak üzere, kapsamlı araştırmalar yaptılar.[142] Söz konusu araştırmalar, gerçekten bu iki bölge arasında önemli farkların bulunduğunu son derece inandırıcı bir biçimde ortaya koydu. Karşı devrimci yöre, ticari tarımın girmediği bir bölgeydi. Burada köylüler (başka yerlerde olduğu gibi) tipik bir biçimde şerit şerit bölünmüş açık tarlalarla çevrilmiş köylerde değil, ya birbirinden hayli uzak, tek tek çiftliklerde, ya da çevresi çitle çevrilmiş toprak parçalarını işleyen dağınık mezralarda yaşıyorlardı. Tarım teknikleri durağandı. Toprakların yarısından fazlası, işletmelerinin başında bulunmayan soylu toprak sahiplerinin idi. Komşu "Yurtsever" ve devrimci yörelerde ise, ticari etkiler güçlüydü, ama ticaret ilişkileri varlığını, eski, toplu köy, açık tarla sistemiyle yanyana sürdürüyordu. Buralardaki soyluların, sayıları daha fazla, ama ağırlıkları daha azdı.

Bugün elde bulunan bilgiler ise, Vendée toplumunun oldukça eksiksiz bir portresini çizmeye ve buranın çevresindeki Devrim'e sadık yörelerden ayrıldığı yanları saptamaya olanak verecek niteliktedir. Ancak toplumsal yapıda ortaya konan bu farklar, sorunumuza bir yanıt sağlayabilecek mi? Bu konuda ciddi kuşkularım var. Konuyla ilgili olarak elimizde bulunan yazın (literatür) söz konusu toplumsal yapıların birbirleriyle ilişkilerinde herhangi bir çatışmanın bulunduğunu ortaya koymuş olsaydı, o zaman sorunumuza bir yanıt getirebilirlerdi. Örneğin, ticarete daha açık yörelerin giderek artan miktarda toprağa gereksinim duyduklarını ve yavaş yavaş Vendée topraklarına girmeye başladıklarını gösteren bazı kanıtlar bulunmuş olsaydı, er ya da geç, bu iki toplum arasında şiddetli bir savaşımın başgöstermesinin kaçınılmaz olduğuna inanmamız kolaylaşırdı. Ama, Vendée sorununu inceleyenler, aslında bu tür kanıtlar ardına düşmüş kimseler değildir. Vendée ile ilgili yazının ortaya çıkardığı gerçek, Vendée ile komşu yöreler arasındaki farklılıkların ve bir çatışmanın varlığıdır. Ancak bu ikisi arasındaki bağlantı, yani özgül toplum biçimleriyle, Vendée'de bir karşı devrimci patlama biçimindeki siyasal olgu arasındaki ilişki, hiç değilse bana, hayli karanlık görünüyor.[143] Bir sonraki bölümde, Amerikan İç Savaşı'nda plantasyon köleliği ve

142. Tilly, *Vendée* ve Bois, *Paysans de l'Ouest*. Tilly'nin kitabı, güney Anjou'daki karşı devrimci ve "Yurtsever" bölgeler arasındaki farklılıklar konusunda yoğunlaşıyor; Bois ise, Sartha *département*'ındaki aynı farklılıklar üzerinde duruyor. Her ikisi de tarihsel ve sosyolojik yaklaşımları bağdaştıran çalışmalar.

143. Bois, *Paysans de l'Ouest* (III. Kitap'ta) toplumsal farklılıklarla siyasal davranışları, Tilly'nin yaptığından çok daha açık biçimde ilişkilendirmeye çalışıyor. Gene de *"personnalité sociale de la paysannerie"* (köylülüğün toplumsal kimliği) denilen şeyin doğurduğu kesin siyasal

endüstri kapitalizmi arasındaki bağlantıyı anlamaya çalışırken de, daha büyük çaplı olmak üzere, benzeri bir sorunla karşılaşacağız. Çünkü toplumsal ve ekonomik farklılıklar tek başlarına alındıklarında, çatışmayı hiç bir zaman açıklayamazlar.

Vendée olayına genel bir bakış, hemen, yörenin toplumsal eğilimleriyle karşı devrimci ayaklanma arasındaki ilişki hakkında iki olası bağlantının kurulabileceğini göstermektedir. İlkin, Fransa'nın bu bölgesinde soyluluğun köylülerin sırtına yüklediği yükün başka yerlerden daha hafif olmasını beklemek doğaldır. İkinci olarak, aynı biçimde, gerek Vendée bölgesinde gerekse Vendée'yi az çok etkilemiş olabilecek komşu bölgelerde, ticaretin ve manufaktürün gelişmesinin, bu bağlamda kentlileri saldırgan davranmaya yöneltecek bir biçimde gerçekleşmiş olması beklenebilir. Elimizdeki kanıtlar bu varsayımlardan ne birincisini ne ikincisini destekleyecek niteliktedir. Aslında kanıtlar daha çok bu varsayımların tersini destekler yöndedir.

Bütün kaynaklar, Vendée'nin Fransa'nın öteki bölgelerinden yalıtlanmışlığını, Fransa'yı etkisi altına alan belli başlı çağdaşlaştırıcı güçlere uzaklığını ve bu güçlerin giremeyeceği bir kale niteliği taşıdığını gösterdiklerine göre, monarşiden, ticaret akımlarından, ticaretin toplumun her yanına sızması ve bunun yolaçtığı toplumsal huzursuzluklar biçimindeki genel düşünceden gidilerek bir açıklamaya varılamayacağı hemen anlaşılır. Elbette Vendée bölgesinin orta göbeğinde bulunan kasabalarda, oraya buraya dağılmış olan ve bölgenin dışındaki pazarlara gönderilen ince keten dokumalar üreten bir dokuma endüstrisinin varlığını görmezlikten gelemeyiz. Ayrıca, 1789'dan birkaç yıl önce, dokuma endüstrisinde çıkan yoğun bir bunalım, dokumacıları fena vurmuştu. Bu yüzden bazı dokumacıların koyu bir burjuva düşmanı kesildiklerini gösteren bazı ipuçları da vardır. Bununla birlikte dokumacılarla ilgili kanıtlar, yer yer bulanık, yer yer de çelişkilidir.[144] Dahası, dokumacılarla halkın çoğunluğunu oluşturan köylüler arasında hemen hemen hiç bir bağlantı yoktu. Fransa'nın başka yörelerinden farklı olarak Vendée'de köylüler, ek bir kazanç sağlama çabasıyla zanaatçılığa da el atmış değildiler. Vendée'li biri, ya köylü ya da dokumacı idi. Ticarete dayalı ekonomi, Vendée'deki durumuyla, genellikle kırsal ekonominin yanı sıra ve onunla herhangi bir alanda fazla bir ilişkisi olmadan varlığını sürdürüyordu. Bu bölgeyle ilgili olarak, kırsal alanın burjuvalarca sömürüldüğü savında bulunmak, elimizdeki kanıtları istediğimiz yöne çekip, tanınmayacak derecede çarpıtmak olur. Böyle bir ilişki, kentli bazı zengin burjuva ailelerinin bir miktar toprak almasından öteye gitmedi. Gerçekten Vendée'nin bazı yörelerinde bu yolla oldukça geniş topraklar elde edilmişti.[145] Ne var ki, benzeri bir süreç Fransa'nın birçok bölgesinde de görülmüştü, ama oralarda bir karşı devrime yolaçmamıştı. Kısacası, devrimin patlamasından önce, köylülerle kentliler arasındaki ilişkiler, 1793'ün kanlı olaylarını açıklamak bakımından bize pek az ipucu verebiliyor. Devrim'den sonraki ilişkiler ise, apayrı bir öyküdür.

sonuçlar olduğu bilmece olarak kalıyor. Burada ve başka yerlerde çok zahmetli araştırmalar yapanların sonunda ulaştıkları sonuçların yalnızca mantıksal boşluklarına değinmek gibi ucuz bir eleştiri yoluna sapmayacağım. Başkalarının araştırmalarından (onları özetlemenin ve yinelemenin ötesinde) yararlanmanın gerçek yolu, er ya da geç, onların açık yanıtlarının ötesine giden sorular sormayı gerektirir. Bu tür sorular ancak, onlar böylesine büyük emekler gerektiren araştırmaları gerçekleştirebildikleri için sorulabilmektedir.

144. Tilly, *Vendée,* s. 136-137, 219-224;; Bois, *Paysans de l'Ouest,* s. 620-621.

145. Tilly, *Vendée,* s. 54, 55, 71, 81, 144; Bois, *Paysans de l'Ouest,* s. 628-629.

Senyörlük rejiminin köylüler üzerindeki yükünün derecesini saptamak daha güç. Fransa'nın bu bölgesinde soylular, toprakların büyük bölümüne sahiptiler; bu miktar karşı devrimin odağını oluşturan yörelerde yüzde altmış dolaylarında bir oranla aslan payını aldıkları söylenebilecek bir noktaya ulaşıyordu.[146] Soyluların pek azı topraklarında yaşamaktaydı. Çağdaş araştırmalar, köylülerin arasında yaşayan, onların kaba köy yaşamını paylaşan aristokratlara besledikleri bağlılığın, köylüleri karşı devrimin bayrağını açmaya yönelttiği biçimindeki görüşü çürüttü.[147] Soylular gelirlerini, topraklarını köylülere kiralayarak elde etmekteydiler. Birçok soylu, bu gibi işler için, tam zaman çalışan burjuva aracıları tutmaktaydı. Ancak Fransa'nın öteki birçok bölgesinde de görüldüğü anımsanırsa, bu olgunun burjuvaziye karşı beslenen büyük düşmanlığın nedeni olması pek beklenemez. Kiraların *ancien régime*'in son yıllarında artıp artmadığı biraz karanlıkta kalan bir nokta. Her ne kadar malikânelerinden uzakta yaşayan soyluların daha çok sabit bir gelir sahibi olmakla ilgilendikleri söylenirse de, kendilerini gösteriş harcamalarına, işletmelerinin başında durmayan öteki bölgelerin soylularından daha az kaptırmış olmaları için ortada herhangi bir neden bulunmamaktadır. Öte yandan senyörlerin feodalizme dönüş yönündeki tutumlarının ve eski rejimin son günlerine doğru geçim koşullarında genel bir sıkıntının belirtileri var.[148]

Elimizdeki bir kanıt, Vendée'de köylülerin sırtındaki yükün, başka yerlerdekinden daha hafif olabileceğini gösteren bir ipucu sayılabilir. 1789'un *cahier*'lerinde (şikayetnamelerinde) karşı devrimci yörelerde, komşu bölgelerinkine göre dar anlamda "feodal" sorunlardan daha az yakınmayla karşılaşılıyor. Öte yandan Tilly'nin gözünden kaçmayan bir durumla bu olgu, soyluların ayrıcalıkları konusunda eleştirel bir tutum takınanların *cahier*'lerin yazılmasıyla sonuçlanan kamuya açık tartışmalarda pek fazla ağırlıklarının bulunmadığını göstermekten öte bir anlama gelmeyebilir. Başka bir deyişle, bu kimseler toprakbeyinin ve adamlarının gözleri üzerindeyken eleştirici konuşmalar yapmayı gözönüne alamamış olabilirler. Kaldı ki, eski rejimin bu yönüyle ve bununla sıkı ilişkili öteki yönleriyle ilgili pek çok eleştiri *vardı* ki, "şikayet deterleri", yerel sıkıntılarla ilgili eleştiriler bakımından göze görülür boşlukları nedeniyle, bunların hiçbirini yansıtmamışlardır. Vendée bölgesi defterlerinde, bütün sıradan yakınmaların karşımıza çıktığı görülür.[149]

Demek ki buraya kadar karşı devrimci yörelerde tarımsal ilişkilerin, köylülerin sırtına, hiç değilse dar ekonomik anlamıyla daha hafif yükler yüklediğini gösteren pek az belirtiyle karşılaşmış bulunuyoruz. Yukarıda belirttiğimiz gibi,genellikle eski yazarların bulunduğunu ileri sürerek vurguladıkları bir büyük farklılığın, soyluların köylüleri arasında yaşadıkları ve onlarla aynı kültürel dünyayı paylaştıkları varsayımının ise,efsaneden öte bir şey olmadığı ortaya çıkmış bulunuyor. Bütün bunlara karşın, karşı devrimci bölgelerde tarımsal ilişkilerin başka yerlerden ayrıldığı bir yönü vardı ki, bu noktadaki farklılığı, açıklamalarımızda ağırlıklı bir yere aday olmasını sağlayacak derecede büyüktür.

146. Tilly, Vendée, s. 75-75.
147. Tilly, *Vendée*, s. 77, 119-120.
148. Tilly, *Vendée*, s. 122-123, 125, 131.
149. Tilly, *Vendée*, s. 177-183.

Köylülerin oldukça büyük köylerde yaşayıp, köyü çevreleyen ve şeritler biçiminde uzanan tarlaları işledikleri Devrim'e bağlı, Yurtsever komşu kırsal bölgelerin tersine olarak, karşı devrimci bölgenin orta göbeğinde çitlenmiş topraklar bulunuyordu. Tek tek çiftlikler sisteminin Devrim patlak verdiği sırada hiç kimsenin ne zaman kurulduğunu hatırlayamayacağı kadar eski bir tarihten beri yerleşik düzenin parçasını oluşturduğu açık olmakla birlikte, incelediğim yapıtlarda çitlemelerin ne zaman ve niçin ortaya çıktığını açıklayan bilgiler yok. Köylüler, genellikle yirmi ile kırk hektar arasında değişen, aralarında daha küçükleri de bulunmakla birlikte, Fransa ölçülerine göre oldukça büyük olan çiftliklerini soylulardan kiraladılar. Kendi gereksinimleri için ektikleri geçimlik çavdar, genellikle başlıca üründü. Kira anlaşmaları beş, yedi ya da dokuz yıllık süreler için yapılırdı. Ayrıca, toprağın sahibi değil, yalnızca kiracıları oldukları halde, kırsal kesimdeki siyasal havayı yönlendirme durumunda olduklarını tahmin edebileceğimiz büyük çiftçiler, bu anlaşmaları kolaylıkla yenileyebiliyorlardı. Öyle ki, çoğu zaman işledikleri toprakların birkaç kuşaktan beri aynı ailenin elinde bulunduğu görülmekteydi.[150]

Bu olgunun siyasal anlamı bence, kısa bir süre sonra karşı devrimci olacak yörelerin önde gelen köylülerin toprakta özel mülkiyetin bazı önemli faydalarından daha o tarihte yararlanmakta oluşlarıdır. Toprağı ne zaman sürecekleri, tohumu ne zaman atacakları, ekini ne zaman kaldıracakları, ya da ürün devşirildikten sonra sürülerin ne zaman tarlaya salınacağı gibi konularda köyün ortak kararlarına bağlı değildiler. Bu kararların hepsini, toprağı işleyen kiracı köylünün kendisi veriyordu. Ve eğer iyi bir kiracı olduğunu gösterirse, toprağı çocuklarına geçiyordu. Vendée köylüsüyle ilgili söylenegelen inatçı bireycilik ve başına buyrukluk yakıştırmaları, ilgili kaynaklardan edinilen bir basmakalıp düşünce, boş bir önyargı (bir stereotip) olmasa gerek; çünkü, neredeyse özel mülke yaklaşmış işletme biçiminde dağınık evler olarak yerleşme düzeni gibi öğeleriyle, bu kırsal bölgenin toplumsal düzenine kök salmış dayanakları vardı. Gerçekten, bazı durumlarda bir köylü, uzun süre komşularını göremeyebiliyordu.[151] Dışarıdan sınırsız bir özel mülkiyet hakkı adına yapılan bir devrim dalgası gelip, bu köylülere, artık soylulara kira ödemelerinin gerekmeyeceğini söyleseydi, bunu candan gönülden desteklerlerdi demek akla ters düşmez. Köylüler böyle bir devrimden başka ne bekleyebilirlerdi ki? Şurasını da belirtmekte yarar var: Bu köylülerin altında, patlak vermiş olan bir devrimin hep sola doğru itelenmesine yardım eden, proleterleşmenin eşiğinde bir tarım işçisi kesimi yoktu. [152] Öte yandan, devrim, onların ödedikleri kiraları kaldırmayı başaramadığı gibi, köylerden, eski düzen yönetiminde ödediklerinden daha fazla vergi almaya kalksaydı neler olabilirdi? Devrim bir de burjuvaların önemli miktarda toprak ele geçirmelerine yolaçmışsa neler olurdu? Son olarak, Devrim köylü toplumuna toptan bir saldırı biçimini almışsa, köylülerin buna tepkisiz kalmaları beklenebilir miydi?

İşte Vendée'de bunlar oldu.

Kiralar bir "burjuva" mülkiyet biçimi idi ve kiraların alınması karşı devrime kadar, hatta belki ondan sonra da sürdü. Devrimin para birimi *assignat*'nın değeri düştüğü

150 Tilly, *Vendée*, s. 67-68, 114-115, 121, 125.
151 Bak. Bois, *Paysans de l'Ouest*, s 610-617.
152 Tilly, *Vendée*, s.79.

zaman, toprakbeyleri kiralarını mal olarak istediler; öyle ki, böylece kiraları yükseltebilmiş de olabilirler. Dar anlamda "feodal" yükümlülüklerin ortadan kaldırılması da, köylülere pek yardımcı olmuş görünmüyor. Ondalık (öşür) vergisi kaldırıldığında, toprakbeyleri hemen kiralarda aynı oranda bir artış yaptılar.[153] Devrim yönetimi, *ancien régime*'in aldığından çok daha fazla vergi aldı. Kuramda bu yükün, toprakbeyinin sırtına binmesi gerekiyordu; ama uygulamada yükü kiracılarına yükledikleri yolunda belirtiler var.[154] Bununla birlikte, Devrim'in vergi politikasının karşı devrimin en belirleyici nedeni olduğu düşünülmemeli; çünkü Fransa'nın hemen her yerinde aşağı yukarı aynı şeyler olmuştu. Vendée'nin kendine özgü koşullarında en büyük rahatsızlık, rahiplere yöneltilen saldırılardan kaynaklandı: Çünkü rahipler, aynı zamanda hem ekonomik, hem siyasal, hem de toplumsal alanlarda girişilen genel bir saldırının hedeflerinden birini oluşturmuşlardı.

Saldırının bir evresi, Vendée'de yerel yönetimin, 1790'da, zorunlu olarak yeniden düzenlenmesi biçiminde görüldü. Bu düzenlemenin en önemli sonucu, yerel topluluğun (komünün) sözcüsü olarak seçimle belirlenen yeni bir memurun, yani belediye başkanının getirilmesi oldu. Birçok yörede bölge halkı, bu göreve bölgenin rahibini *(curé'*yi) seçerek, anlamlı bir biçimde tepki gösterdi. Köy, mahalle, bölge papazları (*curé*'ler) birbirlerinden yalıtlanmış denecek kadar birbirlerinden uzak çiftlik evlerinden ve dağınık mezralardan oluşan bu toplumun, seyrek ilişkiler ağının odağında bir konumda bulundukları için, yörenin "doğal" önderleri idiler. Köylülerin her gün dirsek teması içinde yaşadıkları herhangi bir başka köyden çok farklı olarak, Vendée'de dinsel olaylar, onları biraraya getiren önemli fırsatlar sunuyordu. Bu yörede yaşayan bir kır kesimi adamının üyesi olabileceği her türlü kurum, okul, tarikat, kilisenin mütevelli heyeti, hayır kurumları, ve elbette doğrudan doğruya kilise, dinle ilgili kuruluşlardı. Senyörün hayır işleri için verdiği parayı alıp nerelerde kullanılacağını da bölge papazı *(curé)* belirlerdi. Komünün iç işlerinde son sözü söyleyen kişi, aslında oydu ve bu konumunu sürdürüyordu.[155] Vendée'li köylülerin karşı devrim sırasında papazlarının ardından gitmelerini, onların özel dinsel duygularına bağlamak, olaya yanlış açıdan yaklaşmak olur. Söz konusu duyguların burada, başka yerlerden daha güçlü olduğu söylenebilir. Bu kabul edilse, o zaman din duygularını bu kadar canlı tutan şeyin, bu kendine özgü kırsal toplumda *curé*'nin çok özel bir rol oynamasından ve birçok insanın, oldukça açık nedenlerden dolayı, yapılmasını istediği iyi şeyleri onun yerine getirmesinden başka ne olduğu söylenebilir? Dolayısıyla *curé*'ye indirilen bir darbe, kırsal toplumun orta direğine yapılan bir saldırı demekti.

Devrim'in en önemli saldırısı, kilise malına mülküne el konulması ve papazların "Rahiplerin Sivil Temel Yasası" gereğince, Fransa'nın yeni hükümetine bağlılık yemini etmek zorunda bırakılması biçimini aldı. Fransa'nın Vendée yöresinde bu kararların etkisi, 1790'larda, yani komünlere saldırılarla aynı zamanda duyulmaya başlandı. Kilise mülklerinin satışa çıkarılması, bunların önemli bir bölümünün burjuvazinin eline geçmesine yolaçtı. Zengin köylüler de bu mülklerden satın almak için girişimde bulundular ama açık arturmaları kazanamadılar. Söz konusu toprakları satın alanların bir

153. Bois, *Paysans de l'Ouest,* s. 628, 633; Tilly, *Vendée,* s.201.

154. Bois, *Paysans de l'Ouest,* s.632-633.

155. Tilly, *Vendée,* s. 103-110, 155; Bois, *Paysans de l'Ouest,* 614-615.

bölümü dışarıdan gelme kimseler değil, yerli tacirler, noterler ve devlet memurları gibi Devrim'in genel reformlarını kendi kırsal topluluklarına uyarlamaktan sorumlu kişilerdi.[156] Toprakların ele geçirilişi çok önemli bir olay olmakla birlikte, bunun karşı devrimin belirleyici nedenini oluşturduğuna inanmamız için ortada herhangi bir neden bulunmamaktadır. Vendée yöresi topluluklarının odak noktasında bulunan köy ve bölge papazı *(curé)* önemli bir adam olmakla birlikte, genellikle yalnızca kiliseye ödenen ondalık (öşür, *tithe*) vergisiyle yaşardı.[157] Dolayısıyla kilise mallarına el konulması sonucu, köylülerin gözü önünde çok geniş ve ulaşılabilir toprakların el değiştirdiğini düşünmek yanlış olur.

Köylüleri asıl rahatsız eden nokta, köy papazından devrim hükümetine bağlılık yemini etmesinin istenmesi ve bunu reddederse, yerine dışarıdan gelme birini atama çabalarıydı. Bağlılık yemini bu yörede 1791'de uygulandı. Sonradan karşı devrimin belli başlı merkezleri olacak yerleşimlerde *curé*'lerin tümüne yakını bu yemini etmeyi reddettiler; buna karşılık, komşu "Yurtsever" yörelerde *curé*'lerin yarısından azı yemin etmeyi reddetmişti.[158] Yemin etmiş olan ve etmeyenlerin yerine dışarıdan yollanan yeni rahipler, çok geçmeden kendilerini, mallarına ve canlarına yönelik (fizik) tehlikeler altında, en iyi durumda ise, düşmanca bir halkın ortasında, tek başlarına bırakılmış, yalıtlanmış buldular. Öte yandan yöre halkı, akın akın, bazen kapatılmış ve terkedilmiş kiliselerde, ama çoğu zaman ve giderek daha çok olmak üzere, ahırlarda, ambarlarda ve tarlalarda, açıklık yerlerde, yani bölgenin "Yurtsever"lerinin kendilerini bulamayacağı neresi varsa orada yapılan gizli ayinlere katılmaya başladı. Gizli ayinlerin özelliği, bunların çok daha içten ve coşkulu geçmesiydi.[159] Yasal düzenden kopuş da tam burada oldu. O güne kadar olduğu gibi kabul edilegelen bir dünyanın toplumu, tek bir vuruşla karşı devrim dünyasının eline teslim edilivermişti. 1793'te zorunlu askerlik yasasının uygulanmaya çalışılması, Vendée'deki patlamaya hazır durumu tutuşturacak kıvılcımı ateşlemekten başka bir işe yaramadı. Böylece öykümüzün sonuna gelmiş olduk.

Karşı devrimlerde ve iç savaşlarda olduğu gibi, devrimlerde de, insanların birden, o zamana kadar tüm yaşamları boyunca bildikleri ve benimsedikleri bir dünyadan geri dönülmez bir biçimde koptuklarını anladıkları yaşamsal önem taşıyan bir noktaya gelinir. Farklı sınıflar ve farklı kişiler yeni ve ürkütücü bir gerçekle yüzyüze gelmelerine yolaçacak bu anlık aydınlanmayı, kurulu düzenin çöküş sürecinin birbirini izleyen farklı noktalarında yaşarlar. Ayrıca bu süreçte, bir sarayın ele geçirilişi, bir kralın kellesinin koparılması ya da akıntının tersine bir gidişle bir diktatörün devrilmesi gibi, bir daha benzeri yaşanamayacak öyle anlar vardır ki, bir kez yaşandıktan sonra geriye dönüşü yoktur. Bu eylemlerle işlenen yeni bir suç, yeni bir meşruluğun temeli durumuna gelir. Halkın en kalabalık bölümleri, yeni bir toplumsal düzenin bütünleyici parçalarından biri olur.

156. Tilly, *Vendée,* s. 232, ayrıca s. 206, 211-212; ve Bois, *Paysans de l'Ouest,* s. 650. Bois'nın incelediği yörede, bu mülkler için yapılan savaşımı *dışarıdan gelme* burjuvalar kazanmışlardı.

157. Tilly, *Vendée,* s. 105.

158. Tilly, *Vendée,* s. 238, 240'daki haritalara bakınız.

159. Tilly, *Vendée,* s. 252-257.

Vendée karşı devriminde de, genellikle bir köy ya da komün ölçeğinde kalmış olsa bile, şiddete dayanan öteki toplumsal altüst oluşların bu özellikleri görülmektedir. Daha çok Vendée olayına özgü görünen eşsiz özellik, kırsal kesimde toplumsal örgütlenmenin, yasal ve benimsenmiş bir düzen iken, kolaylıkla bir ayaklanmanın dayanağı olma durumuna dönüşebilmesidir. İlgili yazında, bir sonraki çağda komünistlerin sınama ve yanılma yoluyla amaçlarına uydurmayı öğrenecekleri, eski toplumun hangi yöne gideceklerini bilmeyen kitlelere dönüşecek biçimde parçalanmasına, devrimci kalabalıkların ve bunlarla bağlantılı olarak yeni devrimci örgütlerin ve yeni dayanışma biçimlerinin temellerinin atılmasına benzer hiç bir belirtiyi çıkaramadım. Buna karşılık, birçok özelliği bakımından Vendée karşı devrimi, kapitalizmin çağdaş toplumun eşiğindeki köylü toplumlarını etkisi altına aldığı zaman ortaya çıkacak gelişmeleri aydınlatmaktadır. (İç) Savaştan önce geçen olaylarda aradığımız şeylerle ilgili asıl dersler bulunduğu için, asıl savaşın öyküsünü anlatabiliriz. Bu konuda karşı devrimin bastırılışının, Fransız devrim dramının iç sahnede girişilen en kanlı sayfalarından birini oluşturduğunu belirtmek yeter. Bunun ayrıntısı üzerinde durmaktansa, Devrim'de ödenen çok büyük ve çok trajik bedel olduğu ileri sürülen, içinde köylülerin köylülerden aldıkları öcün de bulunduğu devrimci terörün genel değerlendirmesine geçelim.

7. Devrimci Terörün Toplumsal Sonuçları

Fransız Devrimi'nin Terör deneyi ve genel olarak Fransız Devrimi, Batı siyasal düşüncesinin siyasal şiddetin her türlüsü karşısında irkilen etkili bir akımına büyük bir hız kazandırdı. Bugün bile pek çok okumuş insan Terör'ü, halk sürüsünün kurbanlarını seçerken hiç bir ayrım yapmayan karanlık güçlerden beslenen bir patlaması, sonra kör bir nefretin ve aşırılığın ortaya dökülüşü, daha doğrusu yirminci yüzyılın totaliter akımlarının temelinde yatan özel bir ütopyacı kafa yapısının ortaya çıkış biçimi olarak görüyor olmalı. Şimdi, bu yorumun çarpıtılmış bir karikatürden başka bir şey olmadığını göstermeye çalışacağım.

Her karikatürde olduğu gibi bu anlayışta da doğruya yakın bazı öğeler vardır; zaten bunlar olmasa yaratılan imgenin gerçeklikle bağlantısı kurulamazdı. Eylül katliamlarının, daha çok kitle ayaklanması patlak verdiği sırada rastlantıyla tutukevinde bulunan kişilerden oluşan kurbanlarının da gösterdiği gibi, halkın birikmiş öfkesi, önüne kim çıkarsa ondan öç almaya yönelen anlık şiddet patlamaları biçimini alabiliyordu. Ancak yapılacak serinkanlı bir çözümleme, olayın dehşetinden etkilenerek bu noktaya takılıp kalmadan, bunun nedenlerini görmeye çalışmalıdır. Bu olaylar toplumsal düzenin en altında yer alan halk yığınlarının durumunun gittikçe kötüleşmesinin ve üzerlerindeki baskıların tarihiyle, o günlerin bunları daha da ağırlaştıran koşullarını da açıkça yansıtmaktadır. Eylül katliamlarında yapılan kötülükleri anlatmak, ama bu patlamaya yolaçan dehşet verici olayları unutmak, partizanca bir oyuna gelmek olur. Bu açıdan bakıldığında olaylarda anlaşılamayacak hiç bir giz yoktur. Bir başka açıdan bakıldığında ise, olay giz doludur. İleride, özellikle Hindistan'ı ele aldığımızda çok açık bir biçimde göreceğimiz gibi, çekilen acıların yoğunluğu her zaman ve zorunlu olarak devrimci patlamalara yolaçmamakta, her zaman devrimci bir durum yaratmamaktadır. Ama bu

sorunu daha sonra ele alacağız. Şimdilik, halkın çaresizliğinin ve öfkesinin, içinde bulundukları koşullara gösterdikleri, beklenebilecek tepkiler olduğunu söyleyebiliriz.

Terör'ün, izlenen politikanın etkili bir aracı durumuna gelebilmesi, yani bazı önemli siyasal sonuçlar doğurabilmesi için, halktan gelen iteklemelerin bir ölçüde rasyonel ve merkezi bir denetim altına alınabilmesi gerekir. Ele aldığımız somut durumda, bu iteleme daha çok Baldırıçıplaklar'dan gelmişti. Giyotine başvurulması çağrıları, işin ta başında bile, salt öfke ürünü istekler değildi; ardında başka şeyler vardı. Bu istek, halkın içine düştüğü sözcüklerle anlatılamayacak derecede büyük yoksulluğa yolaçan pazar düzeneklerine karşı bir protesto ve zengin karaborsacıları istif ettikleri malları ortaya çıkarmaya zorlamanın ilkel bir yolu idi. Yoksul köylülerin durumları ve öne sürdükleri istekler, bir süre için, kentli yoksullarınınkiyle paralellik göstermişse de, köylüler hiç de 1793-1794 örgütlü Terör'ünün ardındaki önemli güçlerden birini oluşturmuyorlardı. Köylü şiddeti, Fransız Devrimi'nde, özellikle feodal uygulamaları yerle bir etmeyi sağlayarak çok önemli bir rol oynamışsa da, bu etkisi daha çok Devrim'in erken evreleri için söz konusudur.

Durum değişince halktan ve bürokrasiden gelen desteklerin yer yer bütünleştikleri, yer yer birbirleriyle çeliştikleri görülmüştür. Olanlar, özünde Robespierre'in ve Motanyarlar'ın, kitlesel çapta uygulanan Terör'ü de içine almak üzere Baldırıçıplaklar'ın programının büyük bölümünü benimseyip, onu kendi amaçları için kullanmaları, fakat zamanı gelince de bu silahı halk güçlerinin ellerinden alıp onlara karşı yöneltmeleridir.[160] Sonuç genellikle beklendiği gibi oldu. Ayrıntılı araştırmalar, Terör'ün esas olarak karşı devrimci güçlere karşı kullanıldığını ve karşı devrimin güçlü olduğu yerlerde son derece acımasız olduğunu göstermektedir.[161] Kuşkusuz buna uymayan bazı durumlar da vardı ve bazı haksızlıklar yapılmıştı. Ama belli başlı özelliklerine bakıldığında, Terör'ün hiç de, çılgınca bir kan dökme zevkiyle yapılmış bir olay olmadığı görülmektedir.

Fransa içinde karşı devrimci güçler, birbirlerinden farklı iki coğrafi bölgede, Vendée'de ve Lyon, Marseilles (Marsilya), Toulon ve Bordeaux gibi ticaret ve liman kentlerinde üstlenmişlerdi. Karşı devrimin bu iki odak merkezi arasındaki zıtlık, Devrim'in toplumsal karakterine de ışık tutuyor.Vendée, Fransa'nın ticaretin ve çağdaş etkilerin en az girdiği bölgesiydi; güney kentleri ise, bu ilişkilerin en fazla geliştiği bölgelerdi. Bekleneceği gibi Devrim'e en çok kurbanı Vendée verdi. Güneyde, özellikle

160. Guérin, *Lutte de classes* adlı kitabında bu öyküyü kapsamlı ayrıntılarına girerek veriyor.

161. Greer, *Incidence of the Terror*. Kitabın hemen başına konan iki Fransa haritası, öykünün bu yönünü son derece çarpıcı bir açıklıkla ortaya koyuyor. Bu haritalardan biri, büyük askeri operasyonlara yolaçan iç savaşın yarattığı tehlikeli karışıklıklar içinde bulunmayan *département*'ları farklı, karşı devrim ve istilaların egemen olduğu bölgeleri farklı taramalarla veriyor. İkinci haritada ise idam olaylarının sıklığı gösterilmekte ve burada da 10'dan az idam olan *département*'larla 100'den fazla idam görülenler ayrı ayrı taranmış bulunmakta. Anlaşılması güç olmayan nedenlerden dolayı Paris'i dışarda tutarsak, bu iki haritanın birbirlerine son derece benzedikleri görülecektir. Karşı devrimle idam olayları arasındaki bu bağlantı bana göre, Greer'in ana tezini oluşturan Fransız toplumundaki bölünmenin dikine olduğu ve Terör'ün sınıf savaşının bir aracı olmadığı görüşüne karşı ileri sürülebilecek güçlü bir kanıttır; ki bu sorun "Ek"imizde daha eksiksiz olarak tartışılmaktadır.

ipekli dokuma endüstrisinin zanaatçılarının belini bükeceği ve çağdaş proletaryanın ilk filizlerini verecceği noktaya dek geliştiği Lyon'da, durum bunun tam tersiydi. Güney Fransa'nın büyük bir bölümünde, kentlerde yaşayıp ticaretle uğraşan zengin çevreler, Jirondenleri ve federalist akımı, monarşinin yeniden kurulması için bir öncü güç olarak kullanmayı düşünen soylularla ve rahiplerle işbirliği yapma yolunda güçlü bir eğilim gösterdiler. Devrim radikalleştikçe, bu kentlerin çoğunda, bir o yanın bir öteki yanın ağır bastığı bir savaşım başladı. Lyon, Marseilles, Toulon ve Bordeaux, ayrıcalıklı zümrelerle ittifak kuran ve Devrim'e karşı çıkan zenginlerin denetimi altına girdi. Devrim'in bu kentleri yeniden ele geçirmesi, yerel koşullara ve öne çıkan kimselerin kişiliklerine göre değişik biçimler aldı; bu, Bordeaux'da barışçı bir yolla sağlandı; Lyon'da ise şiddetli kapışmalar görüldü ve daha sonra Lyon, terörün en kanlı bir biçimde bastırıldığı yerlerden biri oldu.[162] Ancak gerek Vendée'deki gerekse liman kentlerindeki idamlar "kızıl terör"ün bütünü içinde oldukça küçük bir yer tutmaktadır. Devrimin yetkilileri tarafından yürütülen idamlarda 17.000'e yakın kurban verildi. Tutukevlerinden ölüsü çıkan veya başka nedenlerle ölen ve gene Devrim'in gerçek kurbanları sayılmaları gereken kimselerin sayısını bilmiyoruz. Greer, devrimci baskı ve şiddetin doğrudan etkileri sonucunda toplam 35.000 ile 40.000 dolayında insanın yaşamını yitirmiş olabileceği tahmininde bulunmaktadır ki, Lefebvre, sayının biraz daha yüksek olmakla birlikte, bunu oldukça akla yakın bir tahmin olarak görmektedir.[163] Bu kan gölünün bazı trajik ve adaletsiz yönlerinin bulunduğunu hiç bir ciddi düşünür inkâr edemez. Gene de olayı değerlendirirken, kendine tepki olarak bu sonucu doğuran toplumsal düzenin de baskıcı yanlarının bulunduğunu hatırdan çıkarmamak gerekir. Toplumun egemen düzeninde, gereksiz yere ölenler ve öldürülenler, her zaman trajik ve uzun bir liste oluştururlar. Bu bakımdan *ancien régime* yönetiminde önlenebilir kıtlıklar ya da adaletsizlikler sonucu olan ölümlerin oranını hesaplama olanağı bulunabilseydi, bu, pek çok şeyi aydınlatabilirdi. Böyle bir hesaplama yapılmadan da, bu oranın Greer'in verdiği 40.000 ölü rakamının, gene Greer'in yaptığı nüfusla ilgili tahminde verdiği 24 milyon (dolaylarında) sayısına bölünmesiyle ortaya çıkan onbinde 16 oranının çok altında olması hiç de olası görünmüyor.[164] Bu oranın çok daha yüksek olacağını tahmin ediyorum. Bu sayılar tartışmaya açıktır; ama sayıların bizi götürdüğü sonuç, tartışmaya çok daha az açıktır. "Normal" denen zamanlarda olanları unutup, devrimde başvurulan şiddetin korkunçluğunu yineleyip durmak, partizanca bir ikiyüzlülükten başka bir şey değildir.

Bununla birlikte, bu birbirinden acımasız istatistikleri terazinin kefelerine koyarak karşılaştırma çabasında insanlık dışı bir yan gören okura hak vermiyor değiliz. Kaldı ki istatistikler kusursuz olsalardı bile, en önemli ve çözülmesi en güç soruların bazılarına yanıt bulamayacaklardı. Örneğin, Devrim'in döktüğü kanlar ve uyguladığı terör zorunlu muydu? Herhangi bir sonuç sağladı mı? Sağladıysa bu neydi? Şimdi bu sorularla ilgili birkaç yorum yaparak konuyu kapatalım.

Radikal devrim, büyük ölçüde burjuva devrimine gösterilen bir tepki olduğuna göre, özel mülkiyet ve insan hakları için yapılan devrimin ayrılmaz bir parçasıydı. Baldırıçıplaklar'ın devrimi, içindeki kapitalizm düşmanı öğeler ve yoksul köylülerin

162. Bak. Greer, *Incidence of the Terror*, s. 7, 101-103, 30, 36, 120. Greer, toplumsal ve ekonomik yapıyla ilgili bir dizi değerli yerel monografiye dayanmaktadır.

163. Greer, *Incidence of the Terror*, s. 26-27, 37; Lefebvre, *Révolution française*, s. 404-405.

164. Greer, *Incidence of the Terror*, s. 109.

protestoları, *ancien régime*'in son dönemleriyle, doğrudan doğruya Devrim sırasında kapitalist ilişkilerin ekonomiye girip yaygınlaşmasından kaynaklanan güçlüklere gösterilen bir tepkiyi dile getiriyordu. Radikalleri bir aşırılar çetesi ve de liberal ve burjuva devriminin üzerinde oluşan bir ur gibi görmek, elimizdeki kanıtları hiç gözönüne almaksızın, gerçeklerden adamakıllı uzaklaşmak olur. Çünkü bu devrimlerden biri olmadan ötekisi olamazdı. Radikallerden gelen baskılar olmasaydı, burjuva devriminin yolunda bu kadar ilerleyemeyeceği gerçeği son derece açık. Daha önce gördüğümüz gibi, çeşitli tarihlerde dönemin tutucuları, Devrim'i bulunduğu noktada durdurmak için, birçok girişimde bulunmuşlardı.

Şiddete karşı çıkan demokratik muhalifler hemen, "zaten asıl trajedi de bunu başaramamalarıydı" diyebilirler. Bu ılımlı yaklaşımı savunanların mantığını sonuna dek sürdürerek, tutucular bu girişimlerinde başarılı olabilselerdi ve Fransız devrimi 1689'daki İngiliz devrimci atağının gerçekleştirmeyi başardığı uzlaşmayla sonuçlanabilseydi, demokrasinin Fransa'da, İngiltere'de olduğu gibi yavaş yavaş kurulup gelişebileceği, böylece Fransa'nın, gereksiz yere kan dökülmesinden ve daha sonra görülen ayaklanmalardan kurtulmuş olabileceği söylenebilir. Bu savın, son kertede kanıtlanabilir bir şey olmamakla birlikte, üzerinde ciddi biçimde düşünmeyi hakeden bir görüş olduğu bir gerçek. Buna karşı ileri sürülebilecek ana savı, daha önce ayrıntılı olarak anlattık: Fransa'da bu gelişmelere yolaçan toplumsal yapı, İngiltere'ninkinden temelden farklıydı; dolayısıyla, İngiltere'nin onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllarda yaşadığı barışçı yapısal değişikliği, aslında hiç de barışçı yollardan gerçekleştirmediğini gördüğümüz transformasyonu, olasılık dışında bırakmıştı.

Kısacası, Fransa çağdaş dünyaya demokratik bir kapıdan girmek için, şiddete başvurmaları ve radikal yönlerini de içererek, devrimin alevleri arasından geçmek zorunda kalacaktı; ki bu kolay kolay yadsınamayacak bir gerçektir. Bu konuda ne söylenirse söylensin, ikisi (Fransa ve Devrim) arasındaki bağlantı bana herhangi bir tarih araştırmasıyla ortaya çıkarılabilecek kadar kesin, ama farklı anlayışlardan tarihçiler bulundukça tartışması da sürecek kadar kesin görünüyor. Varılan böyle bir sonucu kabul eden kişiye haklı olarak ikinci bir soru sorulacaktır: Bütün bu kan denizinin ve şiddetin, demokratik kurumlara, elle tutulur, gözle görülür ne gibi bir katkısı olmuştur?

Fransız Devrimi'nde şiddetin, adım adım demokratikleşmeye*(democratic gradualism)* katkıda bulunduğu görüşü, şiddetin İngiliz Püriten Devrimi'ndeki katkısı konusundaki kadar güçlü savunulamaz. Tek başına Napolyon Savaşları bile, böyle bir yorumu çürütmeye yeterlidir. Bir başka örnek olarak, yirminci yüzyıl Fransa'sını inceleyenlerin Devrim'in açtığı yaraların Fransız siyasal kurumlarının istikrarsızlığının başlıca nedenlerinden birini oluşturduğu yolundaki yorumlarına değinebiliriz. Herşeye karşın Fransız toplumunda Devrim'in yolaçtığı bazı değişikliklerin, sonunda, parlamenter demokrasinin gelişmesine yaradığı görülmektedir.

Devrim, birbirleriyle kenetlenmiş bütün bir aristokratik ayrıcalıklar düzenini, monarşiden, toprak aristokrasisinden ve senyörlük haklarından oluşan karmaşık birliği, yeni *ancien régime*'in özünü, bir daha belini doğrultamayacak biçimde yaraladı. Devrim

söz konusu düzene öldürücü darbeyi, özel mülkiyet ve yasa önünde eşitlik adına vurdu. Dolayısıyla, Devrim'in en büyük itici gücünün burjuvalar, ve başlıca sonucunun kapitalizm olduğunu yadsımak, incir çekirdeğini doldurmayacak bir tartışmaya girişmek olur. Bunun bir burjuva devrimi olduğu görüşünde tartışmaya açık nokta, bir ticaret ve endüstri çevresinin onsekizinci yüzyılın son çeyreğinde, bir endüstriyel genişleme dönemini başlatabilmek yolunda, daha çok kendi çabalarıyla feodal köstekleri söküp atabilmesine yetecek bir ekonomik güce ulaştığı yolunda ileri sürülebilecek görüşlerle ilgilidir. Bu biçimiyle konduğunda tez, söz konusu çevrelerin tek başlarına sahip oldukları ağırlığı gereğinden fazla göstermektedir. Çünkü, olaya karışan bütün güçlerin yarattıkları, sonul ürüne, özel mülkiyete dayalı bir ekonomik sistemle, yasa önünde eşitliğe dayalı bir siyasal sistemin, yani batılı parlamenter demokrasilerin temel özelliklerinin zaferine katkıları olmuştu ve bu genel gelişmede Devrim'in son derece önemli bir rol oynadığı görüşü, çok bildik, ama aynı ölçüde karşı çıkılması güç doğruları dile getirmektedir.

Restorasyon döneminde, Bourbonlar'ın yeniden iktidara gelip, bir Bourbon kralının, 1815'ten 1830'a kadar onbeş yıl süreyle yeniden tahta kaldığı ve eski toprak sahibi aristokrasinin yitirdiklerinin büyük bölümünü geçici olarak geri aldığı doğrudur. Bazı araştırmacıların tahmini, aristokrasinin, Devrim sırasında yitirdiği toprak biçimindeki mülklerinin yarısına yakınını yeniden ele geçirdiği yolundadır. Aristokratlar kuşkusuz, Fransa'nın başat, daha doğrusu tek siyasal grubu idi. Zaten yıkılmalarının nedeni de bu oldu. İktidarı *haute bourgeoisie* ile (yüksek burjuvalarla) paylaşacak ya da onları kendilerine müttefik yapacak yerde düşman etmeleri, 1830 devriminin önemli bir nedeniydi. Ve bu noktada eski aristokrasi, politika arenasındaki birlik içinde ve etkili bir siyasal grup olma durumunu yitirdi; bu tarihten sonra, sahip olduğu oldukça büyük toplumsal saygınlığı daha uzun bir süre sürdürmüş olması, bu gerçeği değiştirmez.[165]

Bu kitapta ortaya atılan sorular açısından, toprak sahibi aristokrasinin siyasal erkininin yıkılması, Fransa'nın çağdaşlaşma süreci içinde en önemli etkiler yaratan olguyu oluşturur. Bu da son kertede, tümüyle olmasa da büyük ölçüde, Fransız soylularının gittikçe ticarileşen bir toplumda tarım sorununa gösterdikleri tepkide izlenebilir. Mutlak monarşi, kendini bağımsız bir ekonomik temele dayandıramayan bir aristokrasiyi evcilleştirebilmiş ve denetimi altına alabilmişti. Devrim ise, de Tocqueville'in günümüzden çok önceki bir tarihte kavradığı gibi, Bourbonlar'ın başlattığı işi tamamlamıştır. Aristokratların ortadan kaldırılmasının doğurduğu sonuç, gelişmiş bir endüstrinin etkisi altında faşizme dönüşme yolunda güçlü bir eğilim gösteren sağ otoriter rejimlerin onsuz yapamadıkları toplumsal temellerinden birinin yok edilmiş olmasıydı. Böylesine geniş açılı bir perspektiften bakıldığında, Fransız Devrimi, endüstri öncesi özellikler taşımayan bir ticari tarımın gelişmesinin yerini alıp onun işlevlerini bir dereceye dek gören bir ikame, ya da onun yerine başvurulan tarihsel bir seçenek olarak görünmektedir. Burjuva devriminin gerisindeki güçlerin yetersiz kaldıkları ya da başarısız oldukları öteki büyük ülkelerde doğan sonuç, ya faşizm ya da komünizm olmaktadır. Böyle bir sonuca yolaçan başlıca nedenlerden birini ortadan

165. Bak. Lhomme, *Grande bourgeoisie*, s. 17-27.

kaldırmasıyla, toprak sahibi bir aristokrasinin varlığını çağımıza dek sürdürebilmesini önlemesiyle ve bunu onsekizinci yüzyıl sonunda gerçekleştirmesiyle, Fransız Devrimi, Fransa'da parlamenter demokrasinin kurulmasına çok büyük bir katkıda bulunmuş oldu.

Böylece, toprak sahibi aristokrasinin ortadan kaldırılması açısından bakıldığında, Devrim'in katkısının, hem olumlu hem de sonucu belirleyici bir nitelik taşıdığı görülür. Ancak toprak sahibi aristokrasiyi yok eden aynı süreçler, öte yandan küçük köylü mülkiyetini yaratıyordu. Bu açıdan bakıldığında, Devrim'in doğurduğu sonuçlar, daha bulanık, daha ikircikli dir. Lefebvre köylü mülkiyetinin kaynağının, kilisenin ve yurt dışına göçmüş soyluların (*émigre*'lerin) elkonulan topraklarının satılışı *olmadığını*, bunların geçmişinin Fransız tarihinin çok daha eski dönemlerine dayandığını hatırlatır. Gerçekten, Devrim sırasında köylü mülkiyetinde de yerel planda önemli görülebilecek artışlar olmuşsa da, satışlardan yararlananlar genellikle burjuvalardı.[166] Bunun yanı sıra, "köylü aristokrasisi"* de Devrim'den yararlanan bir başka kesim oldu. Ancak ürünlerin hükümete teslim edilmesi zorunluluğu olayı, tahıl fiyatlarına bir tavan saptanması girişimi ve Devrim'in radikal evresinde küçük toprak sahipleriyle tarım işçilerine cesaret verilmesi gibi önlemler, köylülüğün üst katmanlarını Cumhuriyete kesin bir biçimde karşı çıkmaya yöneltti. Bu, Devrim'in uzun yıllar çok zararlı sonuçlar doğuran bir mirası olarak kalacaktı.[167]

Ondokuzuncu, hatta yirminci yüzyıldaki köylü toplumlarıyla ilgili olarak elimizde, onsekizinci yüzyıl ile ilgili bilgilerden çok daha az güvenilir bilgiler var.[168] Gene de bu bilgilerin, şu genellemeleri büyük ölçüde destekler nitelikte olduklarını söyleyebiliriz: İlk olarak, zengin ve etkili köylülerin demokrasi diye bir dertleri yoktu. Onların tek istediği mülkiyet haklarının ve köylerindeki toplumsal konumlarının etkili biçimde güvenceye alınmasıydı. Bu istekler, somut olarak, *vente des biens nationaux** yoluyla elde edilen mülklere aristokratlardan ya da mülkiyetin yeniden bölüşülmesini gündeme getiren radikal düşüncelerden gelebilecek her türlü ciddi saldırıya karşı güvence verilmesi demekti. İkinci olarak, kapitalist endüstrinin gelişmesini sürdürmesi, pazar için üretim alanında üstünlüğü başkalarına kaptırmış bulunan küçük köylü mülkiyetinin temellerini oyma eğilimi gösteriyordu. Köylülerin sözcüleri sık sık, alışveriş koşullarının zararlarına işlediğinden yakınmaktaydılar. Bu çeşitli nedenlerin ortak etkisinden dolayı, köylü mülkiyeti zıt yönlerde sonuçlar doğurabildi: Köylü mülkiyeti, bir yandan, hem kapitalizm dönemi hem de kapitalizm öncesi aristokratik biçimleriyle büyük mülkiyete yönelik bir tehdit kaynağı, bir yandan da büyük mülkiyeti koruyacak olan dış destek olarak görünür. Yirminci yüzyılda köylülerin Fransız Komünist Partisi'ni destekledikleri yerlerde, bu ikircikli durum en kesin biçimde ortaya çıkar.

166. Lefebvre, *Études,* s. 232, 237, 239, 242.

* Soylu olmayıp, sonradan bir "aristokrasi" oluşturabilecek derecede büyük topraklara sahip olmuş köylüler amaçlanıyor; tırnaklı vurgular, bizim (ç.n.).

167. Lefebvre, *Paysans du Nord,* s. 911-912, 915-916.

168. Bunu izleyen genellemelerde daha çok Lefebvre'in yazdıklarıyla Augé-Laribé'nin *Politique agricole;* Hunter'ın *Peasantry and Crisis in France* kitaplarına ve Wright'ın iki aydınlatıcı makalesine, "Agrarian Syndicalism in Postwar France" ve "Catholics and Peasantry in France" adlı yazılarına dayanılmıştır. Bu konuda daha yakın bir dönemde ileri sürülen görüşler için bak. Wright, *Rural Revolution in France.*

* Ulusal malların satışı (ç.n.).

Aslında bu, gerçekte olmaktan çok görünüşte bir paradokstur. Çünkü kapitalizm öncesine ait bir grup olarak köylüler, sık sık kapitalizm düşmanı güçlü eğilimler gösterirler. İncelemenin ileriki bölümlerinde bu eğilimlerin hangi koşullar altında gerici, hangi koşullarda ilerici biçimler aldıklarını göstermeye çalışacağım.

8. Özet ve Sonuç

Fransız Devrimi'nin kökenleri, izlediği seyir ve doğurduğu sonuçlar konusunda, benim saptayabildiğim kadarıyla altı çizilmesi gereken temel mesaj, *ancien régime*'in şiddet yoluyla yıkılmasının Fransa'nın demokrasiye doğru giden uzun yolda attığı çok önemli bir adım olduğudur. Fransa'da demokrasinin karşılaştığı engeller, İngiltere'nin karşılaştıklarından farklı olduğu için, bu adımın Fransa için yaşamsal bir önem taşıdığını vurgulamak gerek. Fransız toplumu, içindeki bazı burjuva öğeleri de barındıran İngiliz tarzı bir toprakbeyleri parlamentosu yaratmadı. Yaratamazdı da. Fransa'da Devrim öncesinin eğilimleri, yukarı sınıfları, demokrasinin yolunu açan güçler olmaları şöyle dursun, liberal demokrasinin düşmanı durumuna getirmişti. Dolayısıyla, Fransa'da demokrasinin sonunda zafere ulaşması için, bazı kurumların yolunun önünden kaldırılmaları gerekiyordu. Böyle bir ilişkinin bulunduğunu ileri sürmek, Fransız tarihinin sonunda mutlaka liberal demokrasiye varacağı, ya da Devrim'in, şöyle ya da böyle, kaçınılmaz olduğu savında bulunmak anlamına gelmez. Tersine, ortada bütün sürecin, kendini olandan çok daha farklı bir biçimde ortaya koyabileceğini gösteren ve bu nedenden dolayı, olayların demokrasiye varan bir yönde gelişmesinde Devrim'in kesin bir rol oynadığı görüşünü benimsemeyi destekleyen dayanaklar bulunmaktadır.

Fransa'da mutlak monarşinin koşulları altında toprak sahibi yukarı sınıflar, kapitalizmin ülkeye girip yavaş yavaş yayılması karşısında, kendilerini bu gelişmelere, köylülerin sırtındaki yükü artırarak ayak uydurdular; ama bunu yaparken köylülerin de mülkiyetin *de facto* (fiili) sahipliğine yakın bir duruma girmelerine yolaçtılar. Onsekizinci yüzyıl ortalarına kadar, Fransız toplumunun çağdaşlaşma yolunda ilerlemesi, taht kanalıyla gerçekleştirilen bir süreç oldu. Bu sürecin bir parçası olarak, burjuvazi ile soylular arasında İngiltere'dekinden çok farklı bir birleşme gelişti. Bu birleşme, monarşiye karşı girişilen bir işbirliğinden çok monarşi kanalıyla gerçekleşti ve doğru olmamakla birlikte, durumu iyi özetleyen kestirme bir deyişten yararlanarak belirtirsek, feodal beylerin burjuvalaşmasından çok burjuvazinin önemli bir kesiminin "feodalleşmesine" yolaçtı. Bu gelişmenin sonul sonucu, kralın hareket serbestliğinin, toplumdaki hangi kesimlerin hangi yükleri taşıyacağına karar verme olanaklarının büyük ölçüde sınırlandırılması oldu. Devrim'i başlatan baş etmenin, sınıflar ya da gruplar arasında olağanüstü şiddetli bir çıkar çatışmasından çok, bu sınırlılığa bir de XVI. Louis'nin karakter zayıflıklarının eklenmesi olduğunu ileri sürüyorum. Devrim olmasaydı, soylularla burjuvazi arasındaki bu birleşip bütünleşme sürebilir ve Fransa'yı, ana çizgileriyle Almanya'da ve Japonya'da olanlara benzer bir gelişmeyle, tutucu bir çağdaşlaşmanın tepeden inmeci biçimine götürebilirdi.

Ancak Devrim bu olasılığı önlemiş oldu. Fransız Devrim'i daha önce ekonomik erkin yüksek komuta noktalarını ele geçirmiş bir burjuvazinin, siyasal iktidara el

koyması biçimindeki dar anlamıyla bir burjuva devrimi değildi. Burjuvazinin safları arasında bu role hazırlanan bir grup da vardı; ama mutlak monarşinin daha önceki tarihlerde yaptıkları, bu grubun söz konusu işi daha çok kendi gücüyle başarabilmesini sağlayacak derecede güçlenmesini önlemişti. Gelişmeler bu yönde değil, burjuvazinin çeşitli kesimlerinin, iktidara, düzenin ve krallığın yıkılmasının ortalığa salıverdiği kentli plebler arasında güçlenen radikal akımların sırtında yükselmesini sağlayacak yolda ilerledi. Bu radikal güçler aynı zamanda Devrim'in geriye götürülmesine ya da söz konusu burjuva kesimlerin Devrim'i kendilerine uygun gelen bir aşamada durdurmalarına da engel oldular. Bu arada köylüler, bu noktada daha çok köylülerin üst katmanı, içinde bulunulan durumdan, senyörlük sistemini yıkmaya zorlama yolunda yararlandı; senyörlük sisteminin ortadan kaldırılması, devrimin en önemli başarısını oluşturdu. Küçük mülkiyet ile geriye dönük kollektivist amaçların çelişkili karışımına sahip olan kır ve kent radikalizm akımları, Devrim'in en radikal evrelerine ulaşıncaya dek ve bu evreler boyunca, bir süre elele gidebildiler. Ancak yoksul kentlilere ve devrim ordularına yiyecek sağlama zorunluluğu, hali vakti oldukça yerinde köylülerin çıkarlarına ters düştü. Köylülerin artan direnişi, Parisli Baldırıçıplakları yiyeceksiz bıraktı, dolayısıyla Robespierre'in halk desteğini yitirmesine yolaçtı ve radikal devrimin sona ermesine neden oldu. Burjuva devrimini Baldırıçıplaklar yaptı, köylüler bu devrimin tam nereye kadar gidebileceğini belirledi. Öte yandan Devrim'in sonuna dek götürülemeyişi, kökleri onsekizinci yüzyıl sonlarının Fransız toplum yapısına dek kolaylıkla izlenebilen bu eksiklik, Fransız toplumunda gerçek anlamda bir kapitalist demokrasinin kurulabilmesinin çok uzun bir zaman alacağını gösteriyordu.

III

AMERİKAN İÇ SAVAŞI: SON KAPİTALİST DEVRİM

1. Plantasyon ve Fabrika: Kaçınılmaz Bir Çatışma mı?

Çağdaş kapitalist demokrasiye geçerken Amerika'nın izlediği yolla, İngiltere'nin ve Fransa'nın yolları arasındaki başlıca farklar, Amerika'nın bu yola daha geç girmesinden kaynaklanmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri, ister feodal, ister bürokratik biçiminde olsun, karmaşık ve yerleşik bir tarım toplumunu parçalama sorunuyla karşılaşmadı. Bu ülkede ticari tarım, Virginia tütün plantasyonlarında olduğu gibi, ta başlangıçtan beri önemliydi ve Amerikan toplumu yerleştikçe hızla egemen konuma yükseldi. Amerikan tarihinde, ticari tarım öncesi bir toprak sahibi aristokrasi ile kral arasındaki siyasal savaşım yaşanmadı. Ne de Amerikan toplumunda herhangi bir zaman Asya'dakilerle ve Avrupa'dakilerle karşılaştırılabilecek büyüklükte bir köylü sınıfı oluşmuştu.[1] Bu nedenlerle, Amerikan tarihinde, yirminci yüzyılın Rus ve Çin devrimlerine benzer herhangi bir devrim görülmediği gibi, Püriten Devrimi ile, Fransız Devrimi ile karşılaştırılabilecek bir devrimin bulunmadığı ileri sürülebilir. Ne var ki, bizim tarihimizde de iki büyük silahlı ayaklanma olmuştur: Amerikan Devrimi [Amerikan Bağımsızlık Savaşı] ve İç Savaş; ki bunlardan ikincisi, tarihin o güne kadar gördüğü en kanlı çatışmalardan biriydi. Bu olaylardan ikisinin de, ABD'nin yirminci yüzyıl ortalarında dünyanın önde gelen endüstri kapitalizmi demokrasisi oluşunu etkileyen önemli etmenler oldukları çok açık. İç Savaş genellikle, Amerikan tarihinin tarım ve endüstri dönemlerini birbirinden ayıran bir şiddet olayı olarak ele alınır. Dolayısıyla bu bölümde, İç Savaş'ın nedenlerini ve sonuçlarını, onun eski toplumsal yapıdan şiddete başvurularak gerçekleştirilen ve siyasal demokrasinin kurulmasına yolaçan bir kopuş olup olmadığını ve bu bakımdan Püriten Devrim ile ve Fransız Devrimi ile karşılaştırılabilecek bir nitelik taşıyıp taşımadığını tartışacağım. Daha genel olarak da, Amerikan İç Savaşı'nın, keyfi bir başlangıç noktası olarak aldığım Almanya'da onaltıncı

1. Benzeri birçok terim gibi "köylülük"ü de, doğrudan doğruya toplumsal gerçekliğin sınırlarına gidildikçe, farklılıkların azalmaya başlaması nedeniyle, mutlak bir kesinlikte tanımlamak olanağı yoktur. Köylülüğün ayırıcı özelliklerinin başlıcalarını, geçmişte toprak sahibi yukarı sınıflarla, yasalarla tanınmış ve uygulanan ama köylünün hareket esnekliğini tümden yadsımayan bir bağımlılık ilişkisi içinde bulunmuş olma, kesin kültürel farklılıklar ve azımsanamayacak bir ölçüde toprağa *de facto* (fiilen) sahip olma oluşturmaktadır. Böyle olunca, haklı olarak günümüzde Güney eyaletlerindeki yarıcı zenci çiftçilerin Amerikan toplumunun bir köylü sınıfını oluşturdukları söylenebilir.

yüzyılda patlak veren köylü ayaklanmalarıyla başlayıp, Püriten Devrim ile Fransız ve Rus devrimleriyle sürecek, Çin Devrimi'nde ve günümüzün savaşımlarında doruğuna ulaşacak olan tarihin belli başlı ayaklanmaları dizisi içinde nereye yerleştirebileceğini gösterebileceğimi sanıyorum.

Uzun süren duraksamalardan (tereddütlerden) sonra vardığım sonuç, Amerikan İç Savaşı'nın, haklı olarak "kentli kapitalist demokrasi", ya da "burjuva kapitalist demokrasisi" denebilecek bir akımın devrimci saldırılar dizisinin sonuncusu olduğudur. Hemen belirtilmesi gereken bir nokta, Güney'deki plantasyon köleciliğinin, endüstri kapitalizminin gelişmesini köstekleyen bir nitelik taşımadığıdır. Dahası, bunun tam tersine,plantasyon köleciliğinin Amerikan endüstrisini, büyümesinin erken evrelerinde desteklediği söylenebilir. Ancak kölecilik, siyasal ve sosyal demokrasinin önünde bir engeldi. Böyle bir yorumun tartışmaya açık bazı noktaları vardır. Bunlardan, eldeki kanıtların niteliğinden [yetersizliğinden] kaynaklananları, çözümleme ilerledikçe tartışmak daha doğru olur. Ötekiler ise, daha derinde yatmaktadır ve bölümün sonunda göstereceğim gibi, ortaya ne tür yeni kanıtlar çıkarılırsa çıkarılsın, giderilemeyecek bulanıklıklardır.

Gerek okurların, gerek yazarın zaman ve yer ayırmakla ilgili sorunları gözönüne alınırsa, Amerikan Devrimi'nin gelişmesini birkaç kısa yorumla yetinerek geçiştirmeyi gerektiren nesnel nedenlerin bulunduğu görülecektir. Amerikan Devrimi toplumun yapısında herhangi bir temel değişikliğe yolaçmadığından, "devrim" olarak nitelenmeyi hak edip etmediği bile sorulabilir. Daha yüce bazı davalar elbette gündeme getirilmiş olmakla birlikte, Amerikan devrimi temelde İngiltere'deki ve Amerika'daki ticaretle uğraşan çıkar çevreleri arasındaki bir çatışmaydı. Amerika'nın "sömürgeciliğe karşı" yapılan bir devrim geçirdiği savı, iyi bir propaganda malzemesi oluşturabilir; ama kötü bir tarihçilik ve kötü bir sosyoloji yapmak olur. Yirminci yüzyılın sömürgeciliğe karşı devrimlerinin ayırıcı özelliği, azımsanamayacak derecede sosyalist öğeler taşıyan yeni bir toplum biçimini kurma yönünde gösterilen çabalardır. Yabancı boyunduruğunu kırmak, bu amaca ulaşmanın bir aracıdır. Amerikan Devrimi'nde radikal eğilimler, genellikle su yüzüne çıkma fırsatı bulamamışlardır. Devrim'in en önemli sonucu, kolonilerin tek bir siyasal birim içinde birleşmeleri ve bu birliğin İngiltere'den ayrılması yolunda ilerlenmesini sağlamasıdır.

Zaman zaman, Amerikan Devrimi'nin, ödün vermeye ve uzlaşmaya yatkınlık yolunda Amerikan (ya da bazen Anglosakson) dehası denilen şeyin iyi bir örneğini oluşturduğu söylenir. Bu konudaki kayıtlar üzerinde boydan boya kanlı bir yara açmış olan İç Savaş, söz konusu uzlaşma dehasının bir örneği olarak gösterilemeyecektir. İç Savaş neden oldu? Nasıl oldu da, o göklere çıkarılan özelliğimiz, görüş ayrılıklarımızı bir çözüme bağlama yeteneğimiz bu noktada iflas etti? İnsanın [doğasının] kötülüğü ve Roma'nın düşüşü sorununun St. Augustinus'un kafasını kurcalaması gibi*, bu da, Amerikan tarihçilerinin üzerinde düşünmekten uzun süredir kendilerini kurtaramadıkları

* Hıristiyan teologlarından St. Augustinus (354-430) Roma'nın barbarların eline düşüşünü, Hıristiyanlığa geçilince tanrıların Roma'yı terketmeleriyle açıklayan görüşlere karşı çıkarak, bunun nedenini "ilk günah"a (insan doğasına ve onun ürünü olan yer devletinin kurulmasına) dek gerilere dayandırmıştı (ç.n.).

bir sorundur. Yapılan tartışmaların çoğunun gerisinde, hak verilse de, daha çok rahatsızlıktan kaynaklanan bir ilginin yattığı söylenebilir. Bir ara tartışma, bu savaşın kaçınılabilir olup olmadığı çevresinde dönmüştür. Ancak, günümüzün tarihçilerinin sorunun bu biçimde ortaya konuluşundan rahatsız olmaya başladıkları görülmektedir. İki taraf da döğüşmeden boyun eğmeye razı olsalardı savaş çıkmayacaktı gibi bir düşünceye dayandığı için bu tartışmalar, günümüzün birçok tarihçisine [olgularla ilgili değil] tümüyle semantik [sözlerle ilgili] bir sorun olarak görünmektedir.[2] Bu soruyu semantik bir sorun olarak görmek asıl yanıtlanması gereken sorudan kaçmaktan başka bir işe yaramamaktadır. İç Savaş'ın taraflarından ne biri ne de ötekisi, ya da her ikisi, neden karşı tarafa boyun eğmek istemediler?

Soruyu bu kadar psikolojik olmayan bir biçime sokarak sormak, olayın kavranmasına yardımcı olabilir: Kuzey ve Güney toplumları arasında bir çatışma var mıydı? Bu sorunun anlamı, tüm boyutlarıyla ancak, onu bu noktada kuramsal tartışmalarla yanıtlamaya çalışmaktan çok, belli olgulara dayandırılarak yanıtlamaya çalışıldığında ortaya çıkacaktır. Bu soruyla aslında, köleliğe dayalı bir plantasyon ekonomisini yürütmenin kurumsal gereklilikleri ile, kapitalist bir endüstri sistemini işletebilmenin kurumsal gerekliliklerinin, herhangi bir noktada ciddi bir biçimde çatışıp çatışmadığını sormaktayız. Bu gerekliliklerin gerçekte neler olduğunun,tıpkı bir biyoloji bilgisinin, herhangi bir canlı organizmanın varlığını sürdürebilmesi ve yaşamda kalabilmesi için gereksinim duyduğu belli özel besin türleri, nemlilik oranı ve benzeri koşulların neler olduğunu ortaya çıkarabilmesine benzer biçimde, hiç değilse ilke düzeyinde, nesnel olarak keşfedilebileceğini sanıyorum. Plantasyon köleciliğinin ve erken endüstri kapitalizminin var olabilmelerinin gereklerinin ya da zorunlu yapısal koşullarının, salt ekonomik düzenlemelerle sınırlı olmayıp, bunun çok ötesine geçtiği ve siyasal kurumlar alanını kesinlikle çok yakından ilgilendirdiği açık olsa gerek. Köleci toplumların siyasal kurumları, özgür emeğe dayalı toplumlarınkinden farklıdır. Öyle de olsa, temel sorumuza dönerek, birbirleriyle savaşmak zorunda kalmalarına yolaçacak herhangi bir neden var mıydı? diye sormalıyız.

İşe, kölecilikle görünüşte özgür ücretli emeğe dayalı kapitalist sistem arasında, doğaları gereği zorunlu bir çatışma bulunduğunu kabul eden genel bir görüşle başlanabilir. Böyle bir çatışma daha sonra, öykünün yaşamsal önem taşıyan noktası durumuna gelecekse de, söz konusu görüş, Amerikan İç Savaşı örneğini açıklayabilecek bir genel önerme niteliği taşımamaktadır. Birazdan görüleceği gibi, köle emeğiyle üretilen pamuğun, yalnız Amerikan kapitalizminin değil, İngiliz kapitalizminin gelişmesinde de kesin bir rolü olmuştu. Kapitalistler, onlardan aldıkları belli ürünleri

2. Donald'ın, Randall ve Donald'ın *Civil War* adlı yapıtına yazdığı önsöz, s. vı. Tümüyle belgelere ve yetkin bir kaynakçaya dayanan bu genel inceleme, tarihçilerin olaya bakışının bugün geldiği noktayı aydınlatmada çok yararlı bir rehberlik hizmeti görmektedir. Geçmişte yapılan tartışmaların aydınlatıcı bir genel dökümü için bak. Beale, "Causes of the Civil War" (1946). Stampp, *Causes of the Civil War* (1959) ise, savaşın nedenleriyle ilgili olarak o çağın ve çağımızın tarih yazılarının aydınlatıcı bir kolleksiyonunu sunmaktadır. Editör olarak kitaba yazdığı önsözde (s. vı'da) Stampp, on iki yıldan fazla bir süre önce Beale'in yaptığı gözlemi, çağımızın tarihçilerinin çoğu kez savaş sırasında ortaya atılmış partizanca görüşleri yinelemekle yetinmeleri durumunda, tartışmanın sonuçsuz kalacağı görüşünü bir kez daha ileri sürüyor.

işleyip, bunları onlara geri satarak, bir kâr elde edebildikleri sürece, kölecilik yoluyla üretilmiş malları almaktan herhangi bir rahatsızlık duymadılar. Dar anlamıyla ekonomik açıdan ele alındığında, plantasyon köleciliğiyle ücretli emek arasında, çatışmalara yolaçması kadar, alışveriş bağlantıları ve onu tamamlayan siyasal ilişkilerin kurulması olanaklarının yaratılması bakımından, herhangi bir fark yoktur. Dolayısıyla, sorduğumuz soruya, geçici olarak "hayır" yanıtını verebiliriz: Kuzey ile Güney'in iç savaşa girişmelerini zorunlu kılan hiç bir soyut, genel neden yoktu diyebiliriz. Öyleyse devreye özgür olmayan emeğe dayalı bir tarım toplumuyla, yükselen bir endüstri kapitalizmi arasındaki uyumu önleyecek özel bazı tarihsel koşulların girmesi gerekiyordu.

Bu özel koşulların neler olabilecekleri yolunda bir ipucu bulabilmek için, bu iki alt toplum tipinin daha geniş bir siyasal birim içinde ve uyum içinde bulunabildikleri bir başka duruma göz atmakta yarar var. Böyle bir uyum olanağını neyin yarattığını bilebilirsek, onu olanaksız kılan koşulların neler olabileceği hakkında birşeyler öğrenebiliriz. Almanya dosyasına bakmanın bu kez de yardımcı ve yol gösterici olduğunu görüyoruz. Ondokuzuncu yüzyıl Almanya'sının tarihi, ileri bir endüstrinin, oldukça baskıcı bir emek sistemiyle pekâlâ uyum içinde bulunabileceğini açıkça gösteriyor. Elbette, Alman *Junker*'i gerçek anlamda bir köle sahibi değildi. Ve Almanya da bir Birleşik Devletler değildi. Öyleyse aralarındaki temel farklar nereden kaynaklanıyordu? *Junker*'ler, bağımsız köylüleri kendi kanatları altına almayı becermiş ve endüstri işçilerini, baskı ve babacanlık karışımı bir tutumla bulundukları yerde tutmak için kendilerinin desteğini almaktan pek hoşnut olan büyük endüstrinin bazı kesimleriyle bir ittifak kurmayı başarmışlardı. Bunun uzun evredeki sonucu, Almanya'da demokrasinin ölümcül bir yara alması oldu.

Alman deneyimi, Kuzey ile Güney arasındaki çatışma bir uzlaşmayla sonuçlandırılabilmiş olsaydı, Birleşik Devletler'in daha sonraki demokratik gelişmesinin zararına olacaktı diye düşünmemize yolaçacak niteliktedir; ki bildiğim kadarıyla, bugüne dek hiç bir revziyonist tarihçi* böyle bir olasılık üzerinde durmamıştır. Bu olasılık,aynı zamanda sorunun yanıtını nerede ararsak yol alabileceğimizi de gösteriyor. Kuzeyli kapitalistlerin, Birleşik Devletler'de endüstri kapitalizmini kurmak ve sağlamlaştırmak için Güneyli "Junkerler"in desteğine neden gereksinimleri yoktu? Birleşik Devletler'de, Almanya'da varolan siyasal ve ekonomik ara halkalar mı eksikti? Amerikan toplumunda başka ve örneğin Almanya'daki köylülerin yerini alan bağımsız çiftçiler gibi farklı gruplar mı vardı? Amerika örneğinde ana grupların ittifakları nerelerde, nasıl kurulmuştu? Bu sorular üzerine, Amerikan sahnesini daha yakından incelemenin zamanı gelmiş demektir.

2. Amerikan Kapitalist Büyümesinin Üç Biçimi

1860'lara doğru Birleşik Devletler'de, ülkenin farklı bölgelerinde, birbirinden çok farklı üç toplum biçimi gelişmiş bulunuyordu: bunlar, pamuk üreticisi olan Güney, bir özgür çiftçiler ülkesi olan Batı ve hızla endüstrileşen Kuzeydoğu idi.

* Kuşkusuz buradaki "revizyonist tarihçi" terimi, Amerika'nın geçmişini, gelenekleşmiş tarih yorumlarının dışına çıkarak açıklamaya çalışan kimseler anlamında kullanılmakta (ç.n.).

Birleşik Devletler'de görülen bölünmelerin ve işbirliklerinin her zaman bu farklılaşma çizgilerini izledikleri asla söylenemez. Hamilton ve Jefferson günlerinden beri, tarımcılar ile kentlerin ticaret ve mali çevreleri arasında, toplumu bir o yana bir bu yana çekme doğrultusunda bir çekişmenin sürüp gittiği kesin. Ülkenin Batı'ya doğru genişlemesi, Başkan Jackson döneminde, 1830'larda, bir süre için, tarım demokrasisi ilkelerinin, yani uygulamada merkezi otoritenin asgari bir düzeyde tutulmasının ve alacaklılara karşı borçluları kayırma eğiliminin, Alexander Hamilton'un temsil ettiği ilkeler üzerinde geçici olmayan bir zafer kazanmış gibi görünmesine yolaçtı. Bununla birlikte, tarım demokrasisi, doğrudan doğruya Jackson'un başkanlığı zamanında bile bazı ciddi zorluklarla karşı karşıya bulunuyordu. Birbirleriyle sımsıkı bağlantılı iki gelişme, Kuzeydoğu endüstri kapitalizminin daha da gelişmesi ve Güney'in pamuğu için bir dışsatım pazarı oluşturması, onu yıkacaktı.

Pamuğun Güney için taşıdığı önem bilinmekle birlikte, onun bir bütün olarak kapitalist gelişme bakımından taşıdığı önem o kadar bilinmez. Pamuk ticaretinin, Amerikan ekonomisinin büyüme hızı üzerinde, 1815 ile 1860 arasında kesin bir etkisi oldu. Ta 1830 dolaylarına değin, ülkedeki manufaktür alanında görülen gelişmenin en önemli nedeni pamuktu.[3] 1830 dolaylarında iç tüketimin eski önemi azalmadığı halde, pamuk dışsatımı ülkenin en göze çarpan özelliklerinden biri durumuna geldi.[4]

1849'a gelindiğinde, daha çok İngiltere'ye olmak üzere, üretilen pamuğun yüzde altmış dördü dışarıya gönderiliyordu.[5] 1840'tan İç Savaş yıllarına değin, Britanya tüm pamuk dışalımlarının beşte dördünü Güney eyaletlerinden sağlamıştı.[6] Bütün bunların gösterdiği gibi, köleciliğe dayalı plantasyon, hiç de endüstri kapitalizminin çağdaş bir kamburu görünümünde değildi. Tersine, bu sistemin bütünleyici bir parçası ve genel olarak o toplumun öndegelen güç kaynaklarından biriydi.

Güney toplumunda plantasyon ve köle sahipleri çok küçük bir azınlık oluşturuyorlardı. 1850'de köle kullanan bölgelerde yaşayan toplam altı milyon dolayındaki beyaz nüfus içinde köle sahiplerinin sayısı 350.000'den az olabilir.[7] Köle kullananlar, aile üyeleriyle birlikte, beyaz nüfusun olsa olsa dörtte birini oluşturabilirlerdi. Bu grup içinde de, küçük bir azınlık, kölelerin büyük bir bölümüne sahipti. 1860 yılı için yapılan bir hesaplamada, beyazların yüzde yedisinin, siyah kölelerin dörtte üçüne yakın bir bölümüne sahip oldukları ileri sürülmektedir.[8] Bunlar ayrıca, en iyi topraklar yanı sıra, siyasal denetimin odak noktalarını da ele geçirmiş bulunuyorlardı.[9]

Bu plantasyon sahibi elitin gerisinde, topraklarını sahip oldukları az sayıda köleyle işleten çiftçilerden, kölesi bulunmayan çok sayıda küçük toprak sahibine, ve en altta yer

3. North, *Ecomomic Growth,* s. 67, 167, 189.
4. North, *Economic Growth,* s. 194.
5. Gates, *Farmer's Age,* s. 152.
6. Randall ve Donald, *Civil War,* s. 36.
7. Randall ve Donald, *Civil War,* s. 67.
8. Hacker tarafından *Triumph of American Capitalism,* s. 288'de aktarılmıştır.
9. Gates, *Farmer's Age,* s. 151, 152.

alan, yaptıkları tarım, terkedilmiş, sahipsiz toprak parçalarında çapayla mısır ekmenin ötesine gitmeyen, uzak bölgelerin yoksul beyazlarına doğru, birbiri ardına sıralanan insanlar yaşıyordu. Yoksul beyazlar pazar ekonomisinin dışındaydılar; küçük çiftçilerin pek çoğu, pazarla, onun ancak kıyısında yer alacak kadar ilişki içindeydi.[10] Hali vakti daha yerinde olan çiftçiler ise, birkaç zenci daha edinip, büyük bir toprak üzerinde bir plantasyon sahibi olmanın özlemi içindeydiler. Eski Güney'in *"yeoman"*lerini* ve basit halkını demokratik bir toplumsal düzenin temeli olarak gösterip ülküleştirmeye çalışan, bu yolda bir ekol oluşturacak çoklukta Güneyli tarihçilerin, tümüyle palavra olduğuna inandığım yazılarına karşın,[11] bu ara grupların ağırlığı Jackson döneminden sonra azalmış olmalı. Her çağda ve her ülkede, gericiler, liberaller ve radikaller, kırsal bölgelerin küçük insanlarının kendi kuramlarına uygun portrelerini çizmişlerdir. Güneyli tarihçilerin bu görüşlerinin gerisinde yatan, asıl üzerinde durulması gereken gerçek, Güneyli küçük çiftçilerin genellikle büyük plantasyon sahiplerinin siyasal önderliğini kabullenmiş olduklarıdır. Marksizmden etkilenmiş yazarlar, beyaz kast içindeki bu birliğin, küçük çiftçilerin gerçek ekonomik çıkarlarına ters düştüğünü, beyazları aralarında dayanışmaya yönelten nedenin yalnızca zenciler karşısında duyulan korku olduğunu ileri sürmektedirler. Bu, olmayacak bir şey değilse de, bazı kuşkulara açık bir açıklamadır. Pek çok durumda küçük mülk sahipleri, görünürde başka bir almaşık yoksa ve kendilerinin de büyük mülk sahibi olabilme şansları varsa, büyük toprak sahiplerinin önderliğini benimserler.

Plantasyon köleciliği Güney yaşamının egemen olgusu olduğundan, bunun Kuzey ile ciddi bir sürtüşmeye yolaçıp açmadığını anlamak için sistemin işleyişini incelemek gerekir. Önce ilk elde bırakılması gereken bir görüşü ele alalım. Köleciliğin o tarihte, kendi iç nedenlerinden dolayı yok olmak üzere olduğu görüşü, kesinlikle doğru değildir. Bu yüzden savaşın "gereksiz" olduğunu, yani savaşın doğurduğu sonuçlar nasıl olsa er veya geç barışçı yollarla elde edilebilecekti, dolayısıyla taraflar arasında gerçek bir çatışma nedeni bulunmuyordu görüşünü ileri süren savın anlaşılır yanı yoktur. Kölelik Amerikan toplumundan kaldırılacak idiyse, onu yoketmek için silahlı güce başvurmak zorunluydu.

Bu soruya ilişkin en geçerli kanıtları, İç Savaş sırasında siyahların barışçı yoldan azat edilmelerinin neredeyse aşılmaz zorluklarla karşılaştığı Kuzey'de bulabiliyoruz. Lincoln, eski köle sahiplerine tazminat ödenmesini öngören ılımlı bir azatlık modelini uygulamaya koymaya çalıştığında, Birlik (Union) üyesi köle kullanan bölgelerdeki devletler (eyaletler) binbir dereden su getirerek, bu işi yokuşa sürmek için ellerinden geleni yaptılar ve sonunda Lincoln, planı geri almak zorunda kaldı.[12] Oysa çok iyi bilindiği gibi (1 Ocak 1863) Azatlık İlânı, Birlik içindeki köleci devletleri ve Güney'in birlik sınırları içinde kalan bölgelerini uygulama alanı dışında bırakıyordu. Bir başka deyişle Birlik, köleleri, zamanın bir İngiliz gözlemcisinin (Bertrand Russell'ın

10. North, *Economic Growth*, s. 130.

*Bak. s. 14n (ç.n.).

11. Owsley, *Plain Folk*, s. 138-142. Bu çalışma beni, anlamlı siyasal ve ekonomik sorunların hemen hepsini gözden kaçırmayı başaran folklorumsu bir sosyolojinin örneği olarak, çok etkilemiştir.

12. Randall ve Donald, *Civil War*, s. 374, 375.

dedelerinden Earl Russell'ın) deyişiyle, yalnızca "Birleşik Devletler otoritelerinin üzerinde herhangi bir yetkilerini kullanamayacağı" yörelerde azat etmekteydi.[13] Barışçı yoldan azat etme Kuzey'de böylesine zorluklarla karşılaştıysa Güney'de karşılaşabileceği güçlüklerin herhangi bir açıklamayı gerektirmeyecek kadar büyük olacağını söylemek bile fazladır.

Bu saptamalar insanı kuvvetle, köleciliğin ekonomik bakımdan kârlı olduğu sonucuna itiyor. Yakın bir tarihte yayınlanmış bir monografinin yazarı da, köleciliğin Güney'de ayak diretmesinin başlıca nedeninin ekonomik kârlılığı olduğunu inandırıcı bir biçimde ortaya koyuyor. Güneylilerin kölecilik işlemlerinde para kaybettikleri savlarını ise, Güney'in sözcülerinin kölelik için, sonradan beyaz adamın uygarlığı yayma yükümlülüğü biçimini alacak olan, daha yüce bir ahlaksal temele dayandırma çabalarında kullandıkları rasyonalizasyonların bir parçası olarak görüp bir yana itmektedir. Kendilerini açgözlü *yankee*'lere benzeteceğinden,köleciliği daha kaba ekonomik çıkarlara dayandırmaktan utanarak Güneyliler, köleciliğin hem köleye hem de efendiye yarar sağlayan doğal bir toplum biçimi olduğunu savunmayı yeğlemektedirler.[14] Daha yakın bir dönemde, eski çalışmaların dayandığı kanıtlar, yani daha çok ilk plantasyonların etkinlikleriyle ilgili eksik ve belli yerlerle sınırlı muhasebe kayıtlarını yeterli bulmayan iki iktisatçı, daha genel istatistiksel bilgileri inceleyerek, bu soruya bir yanıt bulmaya çalıştılar. Köleciliğin başka girişimlerden daha az mı daha çok mu kârlı olduğunu ortaya çıkarmak için, ortalama köle fiyatları, en çok kullanılan ticaret senetlerinin* faiz oranları, köle beslemenin maliyeti, tarlada çalışan kişi başına elde edilen birim ürün miktarları, pamuğun pazarlama giderleri, pamuk fiyatları gibi olgularla ilgili istatistikleri topladılar. Sağlanan istatistiklerin, işlenmemiş durumlarıyla güvenilirlikleri ve temsil güçleri konusunda biraz kuşkuya düşmüşsem de, vardıkları sonuçlar, başkalarının bulgularıyla aynı doğrultuda ve böyle bir yaklaşımla gerçekliğe ne kadar yaklaşılabilinirse o ölçüde yaklaşmış görünüyorlar. Onlar da araştırmalarından, plantasyon köleciliğinin kazanç getirdiği, üstelik pamuk ve benzeri uzmanlaşmış tarım ürünleri [endüstri bitkileri] üretimine elverişli bölgelerde geliştirilen etkili bir sistem olduğu sonucunu çıkarıyorlar. Bu arada Güney'in daha az verimli bölgeleri de köle üretmekte ve fazlasını endüstri bitkileri üreten belli başlı bölgelere göndermekteydiler.[15]

Plantasyon köleciliğinin bir bütün olarak para getiren bir iş olduğunu bilmek önemlidir ama, yeterli değildir. Plantasyon sahipliğinin, bir tarihten bir başka tarihe, bir yerden bir başka yere göre, daha önemli siyasal sonuçlar doğurması bakımından, farklılıklar gösterdiği görüldü. Savaş patladığı sırada plantasyon köleciliği Güney'in aşağı bölgelerinin bir özelliği durumuna gelmiş bulunuyordu. Daha çok büyük ölçekli işletmelerde büyük bir üstünlüğü olması nedeniyle, 1850'den önce tütün plantasyonlarında görünmez olmuştu. Maryland, Kentucky ve Missouri'de "plantasyon" terimi bile, İç Savaş öncesinde pek kullanılmamaktaydı.[16] 1850 dolaylarında, daha çok tarıma yeni açılan bakir bölgelerde olmak üzere, gerçekten kölecilikten büyük parsalar

13. Randall ve Donald, *Civil War,* s. 380, 381.

14. Stampp, *Peculiar Institution,* özellikle IX. bölümü.

* *Prime commercial paper* (ç.n.).

15. Conrad ve Meyer, "Economics of Slavery", s. 95-130; yazarların genel tezi için özellikle 97. sayfaya bakınız.

16. Nevins, *Ordeal,* cilt I, s. 423.

toplanacaktı. Önceleri bu vurgunlar, Alabama ve Mississippi'de vuruluyordu; 1840'tan sonra bu tür olanakları Texas sağladı. Bakir topraklarda bile para yapmanın en kestirme yolu, toprağı gücü tükenmeden satıp başka yere göçmekti.[17]

Plantasyon köleciliği, Güney'den Batı'ya doğru göç edişi oranında ciddi bir siyasal sorun yarattı. Batı'nın geniş bir bölümü daha yerleşime açılmamıştı ya da yerleşmeler hâlâ çok seyrekti. Pamuk üretiminin iklim ve toprak yönünden belirli sınırlılıklarının bulunmasına karşın, o sıralarda kimse bu sınırlılıkların neler olduğunu tam bilmiyordu. Kölecilik yayılacak olursa, halkı köle olan devletlerle, özgür olan devletler arasındaki denge bozulabilecekti; ki bu ancak, köleci bir toplumla köleci olmayan bir toplum arasındaki farkın daha önce herhangi bir sorun yaratmadığı durumlar için geçerli bir saptamadır. Köleci bir devlet olan Missouri'nin Birlik'e girişini halkı özgür bir devlet olan Maine'inkiyle dengeleyen Missouri Uzlaşması ile bir anlaşmaya varılmışsa da, 1820'de bile sorun ivedi çözümü gerektirecek dereceye ulaşmış bulunuyordu. 1820'den sonra aralarla patlak verdi. Her keresinde ağırbaşlı bir devlet adamlığına yaraşır siyasal pazarlıklarla soruna kalıcı bir çözüm bulunduğu umulurken, kısa bir süre sonra uyuşmazlığın yeniden patlak verdiği görüldü. Daha devlet durumuna gelmemiş ve yerleşime kısmen açılmış topraklardaki kölecilik sorununun, savaşın patlak vermesinde büyük bir rol oynadığı söylendi. Durumun belirginlikten yoksun oluşu da, büyük olasılıkla, ekonomik çatışmaları her türlü ölçünün ötesine taşacak derecede büyüttü.

Plantasyon ekonomisinin bir yerden başka bir yere göç etme eğilimi başka bakımlardan da önemliydi. Eski Güney'de pamuk üretimi gerilemeye yüz tutunca, duruma köle yetiştirerek [köle satıcısı olarak] ayak uydurma yolunda bir eğilim görüldü. Bunun ne kadar yaygın olduğunu belirlemek güç. Ancak, talebi karşılamaya yetecek boyutlara ulaşmadığının açıkça görüldüğünü söyleyebilmemize yetecek belirtiler var. 1840'lardan savaşın başlamasına değin, köle fiyatları oldukça sürekli bir artış gösterdi. Pamuk fiyatı da artmak eğilimindeydi; ama pamuk fiyatının artışında çok daha belirgin dalgalanmalar görülüyordu. 1857 mali paniğinden sonra, köle fiyatları hızla yükselmelerini sürdürürken, pamuk fiyatları düştü.[18] Ülkeye yasal yollardan köle sokulamıyordu; ve bu engelin oldukça etkili olduğu anlaşılıyor. Köle ticaretinin yeniden serbest bırakılması konusunda, Güney ile yapılan, düşmanlıkların patlak vermesinden az önce oldukça şiddetlenen görüşmelerle birlikte bu kanıtlar, plantasyon sisteminin ciddi bir işgücü katılığıyla karşı karşıya bulunduğunu doğrular yöndedir. Ne kadar ciddiydi? Bunu söylemek çok zor. Kapitalistlerin hemen her zaman, işgücünün ileride kıtlaşabileceği endişesini taşıdıkları gözönünde bulundurulursa, Güneylilerin bu konudaki sızlanmalarını biraz kuşkuyla karşılamak yerinde olur. Plantasyon sisteminin, Kuzey'in Güney'i ekonomik açıdan boğma girişimi nedeniyle, yok olmak üzere olduğu savları hiç de inandırıcı değil.

17. Gates, *Farmer's Age*, s. 143; Gray, *Agriculture in Southern United States*, II. cildin XXXVII. ve XXXVIII. bölümlerinde daha ayrıntılıdır.

18. Phillips, *Life and Labour*, s. 177'deki tablo ve Conrad ve Meyer'in "Economics of Slavery", s. 115-118'de yer alan, emek gücünün aşırı bir kapital değeri kazandığı *(overcapitalization)* savıyla ilgili tartışmaya bakınız. Conrad ve Meyer'in çürütmeye çalıştıkları Phillips'in tezinde ileri sürüldüğü gibi, plantasyon sahipleri kendi kazdıkları kuyuya düşmüş olmasalar bile, birçok plantasyoncunun artan emek maliyetleriyle karşı karşıya bulunduğu açıkça anlaşılıyor ve Conrad ve Meyer de bunu yadsımıyorlar. O yıllarda ortaya atılan bazı görüşler için ayrıca bak. Nevins, *Ordeal*, cilt I, s. 480.

Buraya kadar ele aldığımız, plantasyon ekonomisinin gerekliliklerinin endüstrileşmiş Kuzey ile ekonomik çatışmanın bir kaynağı olduğu savları pek inandırıcı görünmüyor. Plantasyon sahibi de eninde sonunda bir kapitalist değil miydi? Nevins, haklı olarak, "Büyük bir plantasyonu işletmek, önemli noktalarda benzeştiği çağdaş bir fabrikayı yönetmek kadar karmaşık bir işti. El yordamı yöntemlerine göz yumulamazdı; burada da sürekli bir planlama ve işi dikkatle izlemek gerekliydi."[19] görüşündedir. Öyleyse plantasyon sahibi, Kuzey'deki aynı derecede hesapçı kapitalist biraderiyle uyum içinde bulunamaz mıydı? sorusu akla gelmektedir. Tek sorun, dar anlamda ekonomik çıkar hesaplarının yapılması olsaydı, bence bu olanak gerçekten bulunabilirdi. Max Weber darılmasın ama, dünyaya muhasebe ve kâr zarar dengesi yönünden yaklaşan akılcı ve hesapçı bir bakış açısı, bazıları başka konularda birbirleriyle çatışabilen çok çeşitli toplumlarda bulunabilir.[20] Daha önce Fransız soyluluğu incelenirken de belirtildiği gibi, bu tür bir dünya görüşü kendi başına bir endüstri devrimini başlatmaya yeterli değildir. Gerçekten, kentsel büyümenin, New Orleans ve Charleston gibi birkaç ticaret merkezi dışında, ülkenin öteki bölgelerinin çok gerisinde kaldığı Güney'de de başlatamadı. Öyleyse, Güney'de kapitalist bir uygarlık vardı ama, bunun bir burjuva uygarlığı olduğu söylenemezdi. Kent yaşamına dayanmadığı apaçıktı. Ve Güney'in plantasyoncuları, Avrupa burjuvazisinin, aristokrasinin ülkeyi yönetme haklarına karşı çıktığı zaman yaptığı gibi, soya dayalı statü kavramına meydan okuyacak yerde, kalıtsal ayrıcalıkların savunmasını üstlendiler. Ortada gerçek bir farklılık ve gerçek bir çatışma vardı.

Bütün insanların eşit yaratıldıkları anlayışı, Güneylilerin çoğunluğunun günlük yaşam deneyleriyle, doğrudan kendilerinin haklı ve yerinde bulduklarını için yarattıkları olgularla çelişiyordu. Kuzeylilerin yönelttikleri eleştirilerin baskısı altında ve dünya genelinde köleciliğin yokolması doğrultusundaki eğilimlere karşı Güneyliler, bir dizi oluşturacak çoklukta doktrinlere dayandırılan savunmalar türettiler. Amerikan ve Fransız devrimlerinde dile getirilen burjuva özgürlük anlayışları, Güney sisteminin belkemiğine, yani köle mülkiyetine vurdukları için, Güney'de son derece yıkıcı doktrinler durumuna geldiler. Yirminci yüzyılda yaşayan bir Kuzeylinin, Güneyli bir plantasyoncunun neler hissetmiş olabileceğini kafasında canlandırabilmesi için büyük çaba göstermesi gerekir. Bunu anlaması için, belki de kendine, 1960'larda Sovyetler Birliği haritada Kanada'nın bulunduğu yerde olsaydı ve gün geçtikçe güçlenseydi, bir Amerikalı işadamının neler hissedebileceğini sorması uygun olur. Bir adım daha gidip bir de, Komünist devin kendi sisteminin doğruluğuyla ilgili olarak, sınırın ötesinden, doğru yolda olduğunu söyleyip durmasının (Amerikan hükümeti bu propagandanın gerçekte izlenen politikayı yansıtmadığını ileri sürse de) yaratacağı etkileri ve bu ülkenin Amerikan sistemine sürekli saldırıp, ajanlar gönderdiğini düşünsün.Güneyliler arasındaki bu öfkenin ve endişenin yalnızca kavgacı bir azınlığın dile getirdiği duygular olduğu sanılmasın. Farklı kesimler arasında bir uzlaşmaya varılması için yaptığı çağrıda, Güneyli ılımlıların en ünlü sözcüsü Henry Clay'ın sık sık gönderme yapılan şu sözleri durumu açıklamaktadır:

19. Nevins, *Ordeal,* cilt I, s. 438.

20. Nevins'in plantasyon betimlemesi, yazının kullanılmamış olması farkına karşın ortaçağ İngiliz malikânesinde geçerli olan muhasebe yöntemleriyle büyük benzerlik gösteriyor. Bennett, *Life on the English Manor,* s. 186-192, özellikle s. 191'deki canlı betimlemeye bakınız.

"Siz Kuzeyliler soruna güvenlik içinde ve kendinize güvenerek bakarken, sözünü ettiğim yangın köleci devletleri kasıp kavuruyor... öyleyse biz terazimizin bir kefesine duyguları, yalnızca duyguları yığmış durumdayız; öteki kefesinde ise, mülkiyet, toplumsal doku, hayat ve hayatı yaşanmaya değer, mutlu kılacak her şey var."[21]

Endüstri kapitalizmi Kuzey'de kök saldıkça, ağzı laf yapan Güneyliler, toplumlarında bulabildikleri, incelik, kibarlık, kültürlülük ve Kuzeylilere yüklenen gözün paradan başka bir şeyi görmemesine karşı, çeşitli şeylere değer veren bir dünya görüşü gibi aristokratik, endüstri öncesi özellikleri ortaya çıkarıp, önemlerini vurgulamak gereğini duyarak, bakışlarını kendilerine yönelttiler. İç Savaş'tan kısa bir süre önce, Amerika'nın başlıca zenginlik kaynağı olan pamuğu Güney'in ürettiği, Kuzey'in de bunun üzerinden bir haraç topladığı inancı yaygınlaştı. Nevins'in belirttiği gibi,bu düşünceler endüstri ve ticaret kârlarının aslında topraktan sağlanmış kazançlar olduğu sonucuna varılması bakımından fizyokratların doktrinlerine parelellik göstermektedir.[22] Endüstrileşme yaygınlaştıkça bu tür görüşlerin her yerde boy attıkları, hatta zaman zaman endüstrileşmenin görülmediği yerlerde de az çok yayıldıkları görüldü. Ticari tarımın, ticaret öncesi toplum aşamasındaki yerlerde yayılmaya başlaması, Atinalılar'ın Sparta'ya karşı ya da son dönem Cumhuriyet Roma'sının daha eski günlerinde bulunduğuna inanılan erdemlere karşı besledikleri hayranlık gibi, geçmişe yönelik, değişik romantik nostalji (özlem) biçimleri türetir.

Güneylilerin kendi durumlarını haklı gösterme (rasyonalizasyon) çabalarında, azımsanamayacak bir doğruluk payı vardı. Yoksa kimsenin bunlara inanması beklenemezdi. Kuzey ile Güney'in uygarlıkları arasında gerçekten de ileri sürülen türden farklar bulunmaktaydı. Ve Kuzeyliler Güney'in ürettiği pamuğu pazarlayarak büyük kârlar sağlamışlardı. Güney'in kendini haklı gösterme yolunda ileri sürdüğü düşüncelerin çok daha büyük bölümünün apaçık yutturmacalar olduğuna kuşku yok. Plantasyon aristokrasisinin kendinde gördüğü aristokratik ve ticaret öncesi ya da ticaret karşıtı erdemler, kesinlikle, kölecilikten elde edilen ticaret kârlarına dayanıyordu. Neyin doğru neyin uydurma olduğunu gösterecek sınırı çizmek çok zor, belki de olanaksız. Bu, amacımız açısından gerekli de değil. Aslına bakılırsa, bu sınırı çekme çabası, bazı önemli ilişkilerin gözden kaçırılmasına neden olarak, görüş ufkumuzu bulandırabilir. Savaşın ardında yatan baş etmenlerin ekonomik nedenler olduğunu söylemek, tıpkı savaşın esas olarak kölecilik konusundaki ahlaksal görüş farklılıklarının bir sonucu olduğunu söylemek kadar olanaksızdır. Ahlak sorunları üzerindeki uzlaşmazlıklar, ekonomik farklılıklardan kaynaklanmaktaydı. Kölecilik, her iki yanda, duyguları en fazla ayağa kaldıran bir ahlak sorunuydu. Kölecilik konusundaki düşünceler arasında dolaysız çatışmalar hesaba katılmazsa, savaşa götüren olaylar ve savaşın kendisi hepten anlaşılmaz duruma gelmektedir. Öte yandan, ülkenin başka yerlerindeki ekonomik etmenlerin, birbirleriyle çatışan ülkülere sahip olan farklı toplumsal yapıları yaratması gibi, bunların Güney'de de bir köle ekonomisini ortaya çıkardığı gün gibi açıktır.

Böyle bir görüşü savunmak, yalnızca iki bölge arasındaki farklılık olgusunun her nasılsa savaşı kaçınılmaz kıldığı anlamına gelmez. Güney'de olsun, Kuzey'de olsun, pek

21. Nevins, *Ordeal,* cilt I, s. 267'de aktarılan biçimiyle.
22. Nevins, *Emergence of Lincoln,* cilt I, s. 218.

çok insan ya köleciliği umursamıyor, ya da umursamıyormuş gibi davranıyordu. Bu konuda Nevins işi, 1859 seçiminin, savaşın hemen eşiğindeki bir tarihte, halkın üçte ikisinin hâlâ, hem radikal kölecilik yanlısı, hem aşırı kölecilik karşıtı düşüncelere karşı olduğunu ortaya koyduğunu söylemeye dek götürür.[23] Bu tahmini, tarafsızların gücünü biraz abartsa da, İç Savaş'ın insanı serinkanlılıkla düşünmeye çağıran yanlarından biri de, bu kavgaya kayıtsız kamuoyunun, savaşı önlemek için herhangi bir adım atmada yetersiz kalışıdır. Beard gibi zeki tarihçileri, köleciliğin bir sorun olarak önemini kuşkuyla karşılamaya iten de, kamuoyunun önemli bir bölümünün bu kayıtsızlığı idi. Ben bunun bir yanılgı, hem de çok ciddi bir yanılgı olduğunu düşünüyorum. Bununla birlikte, ılımlılığın başarısız kalıp ılımlıların dağılışının, öykünün anahtarını, Güneylilere yakın düşünenlerin değerli açıklamalar getirdikleri bir yanını oluşturduğu açıktır. Savaşın patlaması olasılığını da içinde barındıran bir durumun ortaya çıkarılabilmesi için, ülkenin Güney dışında kalan bölgelerinde de önemli değişmelerin görülmüş olması gerekiyordu.

1830'larda doğrudan doğruya Kuzey kapitalizminin gelişmesinin ardında yatan başlıca itici güç, daha önce de gördüğümüz gibi, pamuktan geliyordu. 1830'u izleyen onyıl içinde, endüstrinin büyüme hızı, Kuzeydoğu'yu bir manufaktür bölgesi yapacak kadar arttı. Bu genişleme, Amerikan ekonomisinin tek bir endüstri bitkisine bağımlılığına son verdi. Geçmişte Güney'e gerekli besin maddelerinin çoğunu sağlamış olan ve bunu sürdüren Kuzeydoğu'nun ve Batı'nın, Güney'e olan bağımlılıkları azalırken, bu iki yörenin birbirlerine bağımlılıkları arttı. Pamuk, Kuzey ekonomisi için önemli olmayı sürdürdü, ama, ona egemen olmaktan çıktı.[24] 1860'da Kuzey'deki manufaktür dallarından elde edilen ürün değerleriyle ölçüldüğünde, pamuk (işleme) hâlâ ikinci sırada yer alıyordu. Öte yandan bu yıllarda Kuzey'de üretilen endüstri ürünleri, genellikle küçük fabrikalarda üretilmekle birlikte, çok çeşitlendi. Elde edilen çıktının büyük bir bölümü, tarımla uğraşanların, un değirmenciliği malları, kereste, çizme ve ayakkabı, erkek giyimi, demir, deri, yünlü dokuma malları, içki ve makine gibi gereksinmelerini karşılayabiliyordu.[25] Birazdan göreceğimiz gibi, Kuzeydoğu'da üretilen bu endüstri ürünlerinin çoğu, ülkenin hızla gelişen Batı bölgeleriyle yapılan maldeğişimine yöneltildi.

Kuzey'in Güneylilerin pamuğuna bağımlılığının azalması ve aralarında bazı ekonomik uyumsuzlukların çıkması egemen eğilimler olmakla birlikte, üzerinde durulması gereken başka gelişmeler de vardı. Yalnızca bölünme yönünde etkili olan eğilimleri vurgulamak doğru olmaz. Plantasyon ekonomisiyle ilişkilerinde Kuzeydoğu, finansman, taşımacılık, sigorta, pazarlama gibi hizmetler sunmaktaydı.[26] Dışsatıma yollanan pamuğun büyük bölümü, en önemlisi New York olmak üzere, Kuzey limanlarından yükleniyordu. Böylece Güneyliler gelirlerinin önemli bir bölümünü, pamuğu pazarlamak için gereken hizmetleri satın almaları, plantasyona gereken ama Güney'de üretilmeyen malları sağlamaları, ya da zengin plantasyoncuların sıcaktan

23. Nevins, *Emergence of Lincoln,* cilt II, s. 68.
24. North, *Economic Growth,* s. 204-206.
25. North, *Economic Growth,* s. 159-160.
26. North, *Economic Growth,* s. 68.

kaçarak tatillerini geçirmeleri gibi hiç de küçümsenemeyecek bir kalem oluşturan gereksinimlerini karşılamak için, hep Kuzey'de harcamış oluyorlardı; ki bu başlı başına bir çatışma konusuydu. Ayrıca hem Kuzey hem de Batı, Güney'e yapılmış (mamül) mallar ve yiyecek satmayı sürdürmekteydiler. 1850'li yıllar, Mississippi ırmağında çalışan buharlı gemilerle yapılan ticaretin en canlı olduğu dönemdi.[27] Hepsinden önemlisi, New England'daki pamuklu dokuma fabrikalarının verimliliği, dış ülkelerdeki rakiplerininkine göre, 1820 ile savaşın başlaması arasında geçen sürede hayli artmıştı. Bu fabrikalar 1830'dan başlayarak Birleşik Devletler'e dışsatım pazarlarına girmelerini sağlayacak gücü kazandırdı.[28] Bu yöndeki eğilim biraz daha güçlü olsaydı, Kuzey'le Güney'in çıkarları iyice yakınlaşabilirdi ve böylece savaş da çıkmayabilirdi. Ne var ki, Kuzeyli iş çevreleri bir kurtuluş savaşının ve hatta Birlik uğruna yapılacak bir savaşın ateşli savunucuları olmaktan çok uzaktılar. Kuzeyli endüstricilerin siyasal tutumlarını ve siyasal etkinliklerini hakkıyla ele alan bir inceleme hâlâ yazılmayı bekliyor.[29] Ancak, Kuzeyli endüstrilerin federal hükümetin kaldıraçlarını salt ekonomik çıkarları doğrultusunda harekete geçirmekten başka dertlerinin olmadığı sonucuna varan düşüncelerle oynamak bizi gerçekten uzaklaştıracağa benziyor.

Kuzeybatı kapitalizminin herhangi bir hükümetten beklediği şey, özel mülkiyetin korunması ve yasallaştırılmasıydı. Bununla birlikte, Güneyli plantasyon ve köle sahiplerinin mülkiyet kurumunu tehdit eden kimseler olarak görülebilmeleri için, son derece özel bazı koşulların biraraya gelmesi gerekti. Kuzeyli kapitalistlerin bir beklentileri de, kapital birikimi sürecinde ve pazar ekonomisinin işletilişinde, bir parça hükümet desteğinden yararlanmak; daha kesin ve somut olarak belirtmek gerekirse, bazı gümrük korumalarının sağlanması, bir ulaşım ağının kurulmasında kendilerine yardım edilmesi, demiryollarıyla ilgili olarak patlak veren büyük skandalların birçoğu daha ileriki tarihlerde gündeme gelecekse de, o tarihlerde bile bazı etik kurallara sıkı sıkıya uyulduğunda yapılamayacak yardımların yapılması, sağlam bir para sisteminin benimsenmesi ve merkezi bir banka sisteminin kurulması idi. En aklı başında Kuzeyli önderler, her şeyden çok, devlet (eyalet) ve bölge sınırları tarafından engellenip, bir de onlarla uğraşmadan iş yapabilmeyi istiyorlardı. Toplumun başka kesimleri gibi onlar da geniş bir ülkenin vatandaşı olmaktan gurur duyuyorlardı ve bazı üye devletlerin birlikten çekilmesinin yarattığı sonul bunalımla karşı karşıya kaldıklarında, Balkanlaşmış [küçük devletlere bölünmüş] bir Amerika olasılığına karşı çıkıyorlardı.[30]

27. North, *Economic Growth,* s. 103.

28. North, *Economic Growth,* s. 161.

29. Fransız burjuvazisinin, burjuva devrimi öncesindeki durumu konusunda olduğu gibi, burada da gündemdeki yaşamsal siyasal ve ekonomik sorunlarla ilgili tek bir yetkin monografiyle karşılaşamadım. Foner'in *Business and Slavery* kitabı, kendi çapında çok yararlı ama, New Yorklu iş çevrelerinin Güney ile kurdukları sıkı ilişkiler konusunda yoğunlaştığından, genel bir çözümlemede dayanılabilecek bir yapıt değil. Yazarı tanınmış bir Marksist; ama bu çalışmasında dogmatizmden oldukça uzak görünüyor. Pennsylvania ve Massachusetts'in endüstri çıkar çevrelerinin de incelenmesi gerek; ama bu konuda da yeterli bir çalışma yok.

30. "Birlik" ile ilgili duygular ve düşünceler konusunda bak. Nevins, *Ordeal,* cilt II, s. 242; ve aynı konuda o yıllarda yayınlanan gazete editörlerinin yazılarındaki (başyazılardaki) görüşler için bak. Stampp, *Causes of Civil War,* s. 49-54. Buffalo'da çıkan *Courier* gazetesinden yapılan 27 Nisan 1861 tarihli olup (s. 52-53'de) verilen alıntılar, özellikle kullanılan, ileride faşizmin kullanacağı dili andıran "protofaşist" dil yönünden ilginçtir.

En fazla gürültü koparan ekonomik sorun gümrük tarifeleriydi. Amerikan endüstrisi 1846'dan sonra, oldukça düşük gümrük tarifeleri yürürlükteyken hatırı sayılır bir ilerleme gerçekleştirdiğinden, Kuzeylilerin gümrük tarifelerinin yükseltilmesini istemeleri, Güneylilerin de buna karşı çıkmaları, ilk bakışta sahte bir sorunla, insanların aslında başka bir şeye kızıp deliye dönerek, incir çekirdeğini doldurmayan bir sorun üzerinde kavga ettiklerinde ortaya çıkan türden bir durumla karşı karşıyaymışız gibi bir izlenim doğurmaktadır. Kuzeyin endüstrileri hızla gelişiyorlarsa, siyasal korumaya gereksinim duymalarının ne gibi bir gerekçesi olabilirdi. Bu soru sorulur sorulmaz, insan, Güney'in, Kuzey'in endüstrisinin ilerlemesi üzerinde bir tür veto yetkisi kullanmaya çalıştığı yolundaki tüm savın geçerliliğinden kuşkulanmaktan kendini alamaz. Olayların zaman içindeki sıralanmasına daha yakından bakmak, ortadaki giz perdesini büyük ölçüde kaldırabilecek ise de, bu konunun, başka bazı önemli olgular ortaya konduktan sonra yeniden dönülüp tartışılması gerekir. 1850'den sonra endüstride son derece hızlı bir büyüme görüldü. Ama [iç] savaştan önceki onyılın ortalarına doğru, demir ve dokuma gibi bazı dallarda ciddi güçlüklerle karşılaşılmaya başlandı. 1854 sonunda dünyanın bütün pazarlarında demir stokları birikmişti ve Amerikan fabrikalarının çoğu kapanmak durumunda kaldı. Dokuma alanında [İngiltere'de], Lancashire, düşük fiyatlı ürünleri [Amerika'daki] New England'daki fabrikalardan daha ucuza üretmenin yolunu bulmuştu; 1846 ile 1856 arasında renkli pamuklu basma dışalımı 13 milyon yardadan* 114 milyon yardaya, pamuklu bez (Amerikan bezi) dışalımı ise, 10 milyondan 90 milyon yardaya çıktı. 1857'de ciddi bir finansman bunalımı başgösterdi. O yıl kabul edilen ve Güneylilerin baskılarını yansıtan gümrük tarifesi, bunalımı atlatacak bir rahatlık getiremediği gibi, gerçekte bu iki daldaki gümrükleri daha da düşürmüştü.[31] Bu olaylar, bir dereceye dek refah dönemi sayılabilecek yılların ardından geldiği için, Kuzey'in endüstri çevrelerinde büyük bir öfkeye yolaçtı.

Kuzeyli kapitalistlerin gereksinim duydukları bir başka şey de, ödeyebilecekleri ücretle çalışmayı kabul edecek oldukça bol bir işgücünün bulunmasıydı. Bu, son derece dikenli bir konu idi. Batı'da sahipsiz toprakların varlığı, işçileri oraya çeken bir etki yaratıyordu; hiç değilse pek çok kişi bu kanıdaydı. Gerçekten, Jackson'un kurduğu sistemin başlıca amaçlarından biri de, plantasyon sahipleriyle "makinistler", yani işçiler ve özgür çiftçiler arasında, Kuzey'deki finans ve endüstri devlerine karşı, tek vücut olarak çıkabilecek, işlerliği olan bir ittifak olagelmişti. Bu durumda gerekli işgücü nereden getirilecekti? Kuzeyli kapital, bu ekonomik ve siyasal kuşatmayı nasıl kırabilecekti. Sonunda Kuzeyli ekonomik ve siyasal önderler, Batılı çiftçileri Güney'den koparacak ve kendi davalarına bağlayacak çözümü buldular. Batı'nın ekonomik ve toplumsal yapısından oluşan önemli değişmeler, ittifaklarda böyle bir değişkenliğin gerçekleşmesini sağlayacak olanakları yaratmıştı. Bunları az sonra daha yakından

* Bir yarda 91,44 cm. tutmaktadır (ç.n.).

31. Nevins, *Emergence of Lincoln,* cilt I, s. 225-226. Savaşın nedenleri hakkında yaptığı sonul değerlendirmede Nevins, gümrük tarifelerinin ve genel olarak ekonomik etmenlerin rolünü olduğundan daha az göstermektedir. Bak. Nevins, *Emergence of Lincoln,* cilt II, s. 465-466. Bu konu üzerinde ileride daha fazla duracağım; ama şimdiden, hiç değilse tarifelerle ilgili olarak ileri sürdüğü görüşlerin, bana çelişkili göründüğünü belirtmek isterim.

incelememiz gerekecek. Ama taşıdıkları önemi hemen karayabiliriz. Kuzeyli kapitalistler bu yeni eğilimleri kullanarak, işçileri ait oldukları yerde tutabilmek için, Güneyli *"Junker*'ler"e yaslanma gereğinden kendilerini kurtarabildiler. Sahneyi silahlı çatışmaya hazırlayan ve savaşan tarafları, bu badireden, insan özgürlüğü adına kısmi bir zaferle çıkması olanağını yaratacak biçimde birbirlerine kışkırtan etmenlerin başında bu eğilimler geliyordu.

Bugün Ortabatı (Midwest) diye bilinen ama, o sıralarda yalnızca "Batı" olarak adlandırılan bölgeler, Napolyon Savaşları'nın sona ermesiyle İç Savaş'ın başlaması arasında geçen sürede, "öncüler"in *(pioneers)** yerleşim alanları olmaktan çıkarak, pazar için üretim yapan çiftçilerin ülkesi durumuna geldi. Gerçekten de öncülerin zorlu yaşam koşullarına katlanan insanlardan pekçoğu bu hayat tarzını, övgü düzme hevesini de başkalarına devrederek, hızla geride bırakınış görünürler. Elde ettikleri, satabilecekleri bir parça ürün fazlasıyla ancak birkaç gerekli maddeyi ve yaşamlarını renklendiren çok daha az sayıda ufak tefek öteberiyi alabildikleri günler çok gerilerde kalmıştı. Bu ürün fazlası, 1830'lara kadar, o bölgedeki daha bir uzmanlaşmış ekonomiyi beslemek üzere Güney'e gönderiliyordu; ki bu daha sonra da süren ama, Doğu pazarının önemi arttıkça, eski anlamını yitirmeye yüztutacak bir eğilimdi.[32] Ondokuzuncu yüzyılın başında, yüzyılın üçte birini kapsayan bir süre boyunca büyük ölçüde kendi olanaklarına yaslanma durumunda bulunan küçük bağımsız çiftçiler, o sıralarda, toprak alım satımında büyük çaplı spekülasyonlara girişmiş olan, böyle bir işe girişmemişse bile, Batı'nın isteklerine ve gereksinimlerine kayıtsız kalan Washingtonlu politikacıların kamu toprakları üzerindeki denetimini kırmak ve bu denetimi ele geçirmek için sabırsızlanır olmuşlardı. Bunun için bazen, onları Birlik'e bağlayan gevşek bağların koparılması pahasına bile olsa, yerel planda özerkliklerini kazanmaya çalışıyorlardı.[33] Andrew Jackson'un Doğu'nun servet kalelerine yönelttiği saldırıyı sempatiyle karşıladılar; o sırada ülkeyi yöneten ve yüzeysel bir bakışla bir plebler koalisyonu olarak görünen koalisyonun bir kanadını da onlar oluşturdular.

Doğu'da manufaktürün gelişmesi ve bunun sonucunda Batı'nın tahılıyla etine yönelik effektif talebin artması, bu durumu değiştirdi. Batı'ya doğru yayılmanın 1816-1818, 1832-1836, 1846-1847'de ve 1850-1856'da dalgalar halinde sürmesi, buğdayın, mısırın ve onlardan elde edilen ürünlerin kârlılığının artışını yansıtmaktaydı.[34] 1830'lu yıllardan başlayarak, Batı ürünlerinin Doğu'nun kıyı şeridine gönderildiği yollarda yavaş yavaş gelişen bir değişiklik oldu. "Taşımacılık Devrimi", yani kanalların ve demiryollarının ortaya çıkışı, yüklerin dağlardan aşılarak ulaştırılmasının karşısındaki sorunları çözerek, Batı'nın çiftlik ürünlerine yeni bir çıkış kapısı açmıştı. Batı'nın Güney ile olan ticareti, mutlak değerlerle gerilemediği gibi, bir miktar artmış olsa da, ticaret oranlarının değişmesi, Batı'nın Kuzey'e yaklaşmasına yardımcı oldu.[35]

* Amerikan tarihinde, Batı'ya göçüp, buralardaki (Kızılderililerden alınan) boş topraklara yerleşerek, Amerikan yaşam biçiminin tohumlarını atan gruplara verilen addır (ç.n.).

32. North, *Economic Growth,* s. 143, 67-68, 102.

33. C.A.Beard ve M.R.Beard, *American Civilization,* cilt I, s. 535-536.

34. North, *Economic Growth,* s. 136 ve 137'deki tablo.

35. North, *Economic Growth,* s.103, 140-141.

Çiftlik ürünlerine yönelik talep, zamanla toplumsal yapıyı ve psikolojik tutumları, bölgeler arasında yeni bir ittifak kurulması olanağını yaratacak derecede değiştirdi. Başlangıçta Kuzeydoğu'nun ayırıcı özelliğini oluşturan bireyci, küçük ölçekli bir kapitalist olma tutkusu, giderek Batılı çiftçilerin egemen üst katmanına da yayıldı. O günün teknolojik koşullarında ailece işletilen çiftlik (aile işletmesi) buğday, mısır, domuz gibi pazarlanabilir ürünlerin üretilmesine uygun bir toplumsal düzenekti.[36] "Hızlı taşımacılık, çiftlik ürünlerini Doğu pazarlarına götürüp karşılığında peşin nakit para getirdikçe", "demiryolları, artan nüfus ve iyi yollar, toprakların değerini artırdıkça, kaba kütüklerden yapılma klübelerin yerini, ahşap ve tuğla evler almaya başladı; derin bir siyasal önem taşıyan bir gelişmeyle,refah, eski 'kolay yoldan para yapma' hırsını azalttı ve bankalara karşı duyulan eski düşmanlığı yatıştırdı. Sonunda, dağların ötesinden, başarılı çiftçilerin, yoksul beyazların ah vah'larını bastıran şarkıları duyulmaya başlandı..."[37] Bu gelişmenin bir başka sonucu, köleciliğe karşı çıkan duyguların yayılması ve derinleşmesi oldu; ki bu duygunun kaynağı, Batı topraklarında başarılı bir ticari girişim biçimi olarak aile çiftçiliğinin kök salmasına değin götürülebilir.[38] Köle emeği kullanmadan işletilen aile çiftliklerinin, ticari bir işletmeden çok geçimlik bir nitelik taşımış olsalar da, Güney'de de çok yaygın olduğu düşünülürse, bu konuda da karşımızda çözülmesi gereken sorunların bulunduğu görülecektir. Her ne olursa olsun, plantasyonun etki alanı dışında gelişen ve emek gücü bakımından daha çok aile üyelerine dayanan Batı'nın çiftlik sisteminin, köleliğe dayalı işletmelerde oldukça büyük bir rekabet korkusu yarattığı açık.[39]

Bir zamanlar Kuzeyli plütokrasiye (zenginler yönetimine) karşı Batılı çiftçileri müttefikleri olarak bağırlarına basan Güneyli plantasyoncular, ondokuzuncu yüzyılın ortalarına rastlayan tarihlere varılmadan, bağımsız çiftçiliğin yaygınlaşmasını köleciliğe ve kendi sistemlerine yönelik bir tehdit olarak görmeye başladılar. Batı topraklarını bölerek uygun koşullarla küçük çiftçilere dağıtma yolundaki ilk öneriler, bu kararın göçe ve işgücü kaybına yolaçacağından korkan Doğu'nun deniz kıyısında uzanan bölgelerini, ve hatta aralarında Kuzey Carolina gibi birkaç Güney eyaletini de, bu öneriyi getirenlere düşman etmişti. Sahipsiz toprakların yerleşmeye açılışını destekleme doğrultusundaki girişimler Güneybatı'dan gelmişti. Ticari çiftliklerin Batı bölgelerinde yerleşik bir nitelik kazanması bu ittifakları değiştirdi. Pek çok Güneyli, bölgeyi

36. North, *Economic Growth,* s.154.

37. Beard ve Beard, *American Civilization,* cilt I, s. 638. Nevins, *Ordeal,* cilt II, V. ve VI. bölümlerde az çok aynı öykü anlatılmaktadır.

38. 1847'de Köleliğin Kaldırılması Dernekleri'nin (Abolition Societies) dağılımını gösteren (Nevins, *Ordeal,* cilt I, s. 141'de bulunan) bir harita bunların, Ohio, Indiana, Illinois gibi eyaletlerde, neredeyse Massachusetts'deki kadar sık olduğunu açıklamakta.

39. Bak. Nevins, *Ordeal,* cilt II, s.123. Seward'ın, New York'un kırsal kesimlerinden gördüğü (Nevins, *Ordeal,* cilt I, s.347'de anlatılan) desteğin gücüne bakılırsa, ortada aynı duygunun Doğulu çiftçiler arasında da yaygın olduğundan kuşkulanmayı gerektirecek bir nedenin bulunmadığı söylenebilir. [Seward (1801-1872) New York senatörlüğü ve valiliği yapmış, Whig (liberal) ve Cumhuriyetçi partilerde kölecilik karşıtı kanadın önderliğini, 1861-1869 yılları arasında Lincoln'ün dışişleri bakanlığını üstlenmiş bir Amerikan politikacısıdır. (ç.n.).]

"köleliğin kaldırılması yanlısı kılabilecek"* olan çiftçilere toprak verilmesi gibi "radikal" görüşleri desteklemekten yan çizmeye başladı.[40] Senato'daki plantasyoncu çıkar çevreleri 1852 "Çiftçilik Yasası"nın * çıkarılmasını engellediler. Bundan sekiz yıl sonra, Başkan Buchanan da, yasanın geçmesini önleyemeyen hemen bütün Güneyli Kongre üyelerinin sevinçle karşıladıkları bir kararla, benzeri bir önlemi veto etti.[41]

Batı'nın tarım toplumunda görülen bu değişikliklere Kuzey'de gösterilen tepki daha karmaşıktı. Kuzeyli fabrika sahipleri, başka bir şey düşünülmeden her isteyene toprak verilmesine pek taraftar değildiler; çünkü böyle yapılırsa, fabrika kapılarına birikip iş isteyen kimselerin sayısında azalma olabilirdi. Güneylilerin Batı'ya beslediklerı düşmanlık, Kuzey'e, çiftçilerle ittifak kurma fırsatını veriyordu, ama Kuzeyliler böyle bir fırsatın doğduğunu kavramakta geciktiler. Söz konusu koalisyon, ülke çapında seçmen çoğunluğu karşı olduğu halde, Lincoln'un Beyaz Saray'a getirilmesine yardımcı olan Cumhuriyetçi partinin 1860 seçim platformu gibi çok geç bir tarihten önce siyasal bir güce dönüşemedi. İki taraf arasındaki yakınlaşma, işadamlarından çok politikacılarla gazetecilerin çabaları sonunda gerçekleşmiş görünüyor. Batı topraklarını küçük çiftçilerin yerleşmesine açma önerisi, mülk sahipleriyle diploma sahiplerinin çıkarlarını savunmayı üstlenmiş bir partiye, özellikle kentli işçiler arasında olmak üzere bir kitle desteği kazanma amacıyla kullanılabilecek bir yolu açtı.[42]

Pazarlığın özü açık ve basitti: İş çevreleri, çiftçilerin, endüstride çalışan işçi çevrelerinde de popüler olan toprak isteklerini destekleyecekler, onlar da karşılığında daha yüksek gümrük tarifelerine destek sağlayacaklardı. "İstediğiniz çiftlik için oy verin- istediğiniz gümrük tarifesi için oy verin!" çığlıkları, 1860'da Cumhuriyetçilerin seçim kampanyalarının sloganı oldu.[43] Böylece bir "demir ile çavdar evliliği" bir kez daha Almanya'daki endüstrici-*Junker* yakınlaşmasını anımsatıcasına kurulmuş oluyordu; ancak burada evliliğin taraflarından birini, toprak sahibi aristokrasi yerine Batı'daki aile işletmesine dayalı çiftçiler oluşturduğu için, evliliğin siyasal sonuçları da Almanya'dakinin yüz seksen derece tersi oldu. İç Savaş boyunca bile bu evliliğe karşı çıkmalar ve boşanma istekleri eksik olmadı. 1861'de küçük çiftçilerin bir savunucusu olan C.J. Vallandigham, hâlâ, "Plantasyoncu Güney, Kuzey ve özellikle Batı demokrasisinin doğal müttefikidir" görüşünü öne sürebiliyordu; çünkü ona göre, Güney halkı tarımcı bir halktı.[44]

Ancak bunlar artık, geçmişte kalmış seslerdi. İttifakın yenilenmesi olanağını yaratan şey ise, Batılı kırsal toplumun niteliğinde görülen değişikliklerin yanı sıra,

* İngilizcesi *"abotionize"* (ç.n.).

40. Zahler, *Eastern Workingmen,* s. 178-179, 188, özellikle s. 179'daki not 1.

* *Homestead Bill* (ç.n.).

41. Beard ve Beard, *American Civilization,* cilt I, s. 691-692; Kongre'deki tutumlarla ilgili daha ayrıntılı bilgi için Zahler, *Eastern Workingmen,* IX. bölüme bakınız.

42. Zahler, *Eastern Workingmen,* s.178.

43. Beard ve Beard, *American Civilization,* cilt I, s.692. Daha önceleri Doğu'da geçerli olan anlayışta görülen önemli bir değişikliği yansıtan bu yakınlaşmanın arkaplanıyla ilgili daha fazla bilgi için bak. Zahler, *Eastern Workingmen,* s. 185; Nevins, *Emergence of Lincoln,* cilt I, s.445.

44. Beard ve Beard, *American Civilization,* cilt I, s.677.

Kuzeydoğu'daki endüstri gelişmesinin özel koşullarıydı. Sahipsiz toprakların varlığı, Amerikan kapitalizminin başlangıç aşamalarında kapitalistlerle işçiler arasındaki ilişkilerin, öteki ülkelerde görülenlere benzemeyen anlamında, eşsiz bir yola girmesini sağladı; oysa Avrupa'da söz konusu aşamaya damgasını vuran olgu, şiddete dayanan radikal akımların gelişmesi olmuştu. Burada, Avrupa'da olsa sendikalar kurmaya ve devrimci programlar geliştirmeye yönelebilecek olan enerji, her çalışana, istese de istemese de, parasız olarak bir çiftlik kazandıracak modellerin geliştirilmesinde harcandı. Bu tür öneriler, o zaman yaşamış insanlardan bazılarına yıkıcı, düzen bozucu düşünceler olarak göründüler.[45] Ancak Batı'ya doğru göçün doğurduğu gerçek etki, mülkiyete duyulan ilgiyi yaygınlaştırarak, rekabetçi ve bireyci erken kapitalizm güçlerini sağlamlaştırma yönünde oldu. Beard, Cumhuriyetçilerin ulusal toprakları aç proletaryanın önüne, sosyalist akımı arka plana itecek sonuçlar doğuracak olan bir davranışla "ekmekten ve sirklerden daha anlamlı bir karşılıksız armağan" gibi attığını söylerken, gereğinden parlak bir dil kullanır.[46] Çünkü önlerinde bütün bunların gerçekleşmesine yetecek zaman bile kalmamıştı. Gerçekten, birkaç satır sonra kendisi de doğrudan doğruya İç Savaş'ın radikalizme doğru kayışı durdurduğunu söylüyor. Ayrıca, Batı topraklarının Doğulu işçi sınıfına İç Savaş'tan önce ne kadar yarar sağlayabileceği de, yanıtı hayli ortada görünen bir sorudur. Spekülatörler daha o tarihlerde bile en büyük parsaları ele geçirmeye başlamış bulunuyorlardı. Öte yandan, Doğu kentlerindeki gerçek yoksulların, maden ocağını ve fabrikadaki tezgahını bırakıp, ufak bir çiftlik almak, onu işleyebilmek üzere en basitinden bir iki araçla donatmak istese ve çiftliği, başkalarının kârlı bir biçimde işletebilmelerine bakarak onların deneyimlerinden yararlanmayı düşünse bile, bir çiftliği kârlı bir biçimde işletmek üzere Batı'ya gitmesi bir hayaldi.

Bütün bu sınırlılıklara karşın, Turner'in yeni yerleşmeye açılan uzak sınır bölgelerinin Amerikan demokrasisi açısından büyük önem taşıdığını öne süren ünlü savında önemli bir gerçek payının bulunduğunu teslim etmek gerek. Bu gerçek payı, yerleşmeye açık Batı'nın, toplumsal sınıflar ve coğrafi bölgeler arasında, geçici de olsa yeni ittifaklar kurulması yolunda sağladığı olanaklarda aranmalıdır. Kuzey'in endüstrisi ile özgür çiftçileri arasında kurulan bağ, hiç değilse bir süre için, gelişen endüstrinin yarattığı sorunlara klasik gerici çözümün getirilmesini önlemiştir. Böyle bir gruplaşma, Kuzeyli endüstricilerle Güneyli plantasyoncular arasında kölelere, küçük çiftçilere, endüstri işçilerine karşı kurulabilirdi. Ve bu hiç de soyut bir fantezi değildir. İç Savaş öncesinde olayları bu yönde hızlandırmaya çalışan odaklar vardı ve İç Savaş sonrası Yeniden İnşa *(Reconstruction)* döneminin kapanmasından günümüze dek, Amerikan politika sahnesinin en belirgin özelliklerinden birini oluşturagelmektedir. Ondokuzuncu yüzyıl ortalarının Amerikan toplumunun içinde bulunduğu koşullarda, bulunabilecek herhangi bir barışçı çözümün, ılımlığın, sağduyunun ve demokratik sürecin herhangi bir zaferi, kaçınılmaz olarak gerici bir çözüm olmak zorundaydı.[47] Ayrıca bu tür çözümler,

45. Beard ve Beard, *American Civilization,* cilt I, s. 648-649.

46. Beard ve Beard, *American Civilization,* cilt I, s. 751.

47. Elkins, *Slavery*, s.194-197'de, Latin Amerika'nın deneyiminden çıkardığı sonuçlara dayanarak, köleciliği kan dökmeden ortadan kaldırma olanağını sağlayabilecek bir "önkoşullar listesi" sunuyor; ki bunlar, köleleri Hıristiyanlaştırmak, köle ailesinin kutsallığını korumak, kölenin serbest zamanını, özgürlüğünü satın almasını sağlayacak parayı biriktirmek amacıyla kullanmasına [ek işlerde çalışmasına] izin vermektir. Ancak bu önlemler bana hâlâ oldukça gerici, kölecilik bağlamında bir tür "tokenizm" [simgesel çapta bir reformculuk - ç.n.] olarak görünüyor.

bir kimse, bundan yüzyıl önce, Kuzeylilerle Güneylilerin, kölecilikten vazgeçip siyahları Amerikan toplumuna katmaya hazır oldukları gibi bir düşünceyi ciddiye almaya kalkmadıkça, zencilerin harcanması pahasına bulunacak çözümler olmak zorunda idi ve sonunda da olan buydu. Kuzey'in endüstrisi ile Batılı çiftçilerin arasında, birdenbire gündemde görülmüş olsa da, uzun zamandan beri hazırlanan yakınlaşmanın, ülkenin ekonomik ve siyasal sorunlarının egemen ekonomik tabakalar yararına olarak açıkça gerici (reaksiyoner) biçimde çözülmesinin bir süre için engellenmesinde önemli bir katkısı oldu. Aynı nedenlerden dolayı ülkeyi bir iç savaşın eşiğine getirdi.

3. İç Savaşın Nedenlerini Açıklama Denemesi

1860'da Amerikan toplumundaki başlıca toplumsal grupların saflaşmaları, savaşın karakterinin ya da su yüzüne çıkabilen ve çıkamayan sorunların, daha açık söylersek, savaşın neyle ilgili olduğunun açıklanmasında çok yararlı ipuçları vermektedir. Bu saflaşma, *eğer* bir savaş çıkarsa bunun neye benzeyebileceğini pek güzel göstermekteydi; ama, tek başına bu saflaşmaya bakarak savaşın gerçekte neden çıktığını anlamak o kadar kolay değildir. İlgili olguların bazılarını gözden geçirmiş olduğumuza göre, şimdi Kuzey ile Güney arasında, durumun doğası gereği ölümcül bir çatışma bulunup bulunmadığı sorusunu daha rahat tartışma olanağına kavuşmuş durumdayız.

Artık her iki sistemin ekonomik gerekliliklerini, 1) kapital gerekliliklerini, 2) işgücü gerekliliklerini ve 3) ürün pazarlamasıyla ilgili gereklilikleri bir bir ele alarak sırayla gözden geçirebiliriz.

Bu nokta tartışmaya bir parça açık olmakla birlikte, plantasyon ekonomisinin içinde yayılmacılık yönünde kesin bir baskının varlığı ortaya konabilir. Büyük kârların elde edilebilmesi, bakir toprakların tarıma açılmasını gerektiriyordu. Böylece, kapital gereklilikleri bakımından sistem bir baskıyla karşı karşıyaydı. Buna koşut olarak, işgücü arzında da darboğazın bulunduğunu gösteren belirtiler var. Köle sayısının artması sisteme çok yardımcı olacaktı. Son olarak, sistemin bütününün işler durumda olabilmesi için, pamuğun daha sınırlı bir ölçüde olmak üzere, onun ve öteki endüstri bitkilerinin uluslararası pazarda daha iyi bir fiyat bulmaları gerekiyordu.

Kuzey endüstrisi, kapital oluşumunun genel giderleri diyebileceğimiz konuda ve bir yük taşıma sistemi, bir gümrük tarifesi, borçluların ve genel olarak küçük insanların haksız avantajlar elde etmelerini önleyecek sağlam bir para birimi gibi öğelerden oluşan elverişli bir kurumsal çerçeve yaratılması için, belirli bir miktarda hükümet desteğini gerektirmekteydi. (Öte yandan, fiyatları yukarı doğru çekecek bir parça enflasyon eğilimi o sıralarda, bugün olduğundan daha iyi karşılanabilecekti.) İşgücü yönünden, endüstrinin resmen ücret karşılığı çalışan özgür emekçilere gereksinimi vardı; ancak, endüstrinin ürettiği malların satın alınması için birilerinin cebinde paranın bulunmasının gerektiği dışında, fabrika sisteminde özgür emeğin neden mutlaka kölelikten avantajlı olacağını kanıtlamak pek kolay değildir. Gene de, özgür emeğin üstünlüğü konusunda malların satılmasıyla ilgili saptama yeterli olabilir. Son olarak, büyüyen bir endüstri elbette genişleyen bir pazar isteyecekti; ki o günlerde bile pazar, genişlemesini büyük ölçüde

tarım kesimine borçluydu. Bu pazarın önemli bir bölümünü Batı donatıyordu ve bu yüzden, hiç değilse [pazarı donatan endüstri bölgesi olarak] bu basit model çerçevesinde Batı, Kuzey'in bir parçası olarak görülebilir.

Modeli, çatışmaları vurgulayacak biçimde biraz çarpıtmış olduğum halde, temel ekonomik gerekliliklerle ilgili bu çözümlemeye bakarak, iki sistem arasında gerçekten ciddi, yapısal ya da "ölümcül" bir çatışmanın bulunduğunu söylemek oldukça zor. Burada, İç Savaş'ın revizyonist tarihçilerinin haklı olarak belirttikleri gibi, herhangi bir büyük devlette de birçok çıkar çatışmasının bulunacağını hatırlamak zorundayız. Birçok haksızlıklar ve baskılar yanı sıra, itişme, kakışma, kavga ve zora başvurma, insan toplumlarının yazılı tarih boyunca karşılaşılan sıradan kısmeti olagelmiştir. Dolayısıyla bu gibi olgulara, İç Savaş gibi büyük bir karışıklığın tam öncesinde ışık tutup, bunları savaşın kesin nedenleri olarak görmek tümüyle yanıltıcı bir yaklaşımdır. Bir kez daha belirtelim, asıl yapılması gereken, durumun doğası gereği bir uzlaşma olanağının bulunmadığını göstermektir. Buraya kadar yürüttüğümüz çözümlemede, durumun böyle olmadığı anlaşılıyor. Bu doğrultuda söylenebilecek tek şey, köleciliğin yayıldığı alanın genişlemesinin, Batı'nın özgür üreticilerini güç durumda bırakmış olabileceğidir. Herhangi bir çiftçilik türünün yayılabileceği alan, iklim ve coğrafya tarafından belirlenmiş idiyse de, nerelere yayılmasının elverişli olmayacağını kimse denemeden kesin olarak bilemezdi. Ancak bu etmen de tek başına savaşı açıklamaya yeterli değildir. Yalnızca bu sorunlarla karşılaşılmış olunsaydı, Kuzey'in endüstrisi, kendine herhangi bir başka yerde bir pazar açılmasında olacağı gibi, Batı'da bir plantasyon pazarının kurulmasından da mutlu olabilecek, çatışmaya yolaçan pürüzler büyük bir olasılıkla giderilebilecekti. Çıkabilecek çatışmayla ya da gerçek bir çatışmayla ilgili öteki noktalar bu kadar önemli görünmüyor. Kuzeylilerin kapital oluşumu alanında gerek duydukları düzenlemeler, ülke içindeki gelişmenin sağlanması yolundaki istekleri, bir gümrük tarifesi vb. alanlarda gereksinim duyup yapmak istedikleri şeyler, Güney ekonomisine, onu çökertecek kadar ağır yükler yükleyen bir tehdit olarak görünmez. Hiç kuşkusuz bu, sayıları oldukça fazla, kârlılıkla yokolma sınırında bulunan (marjinal) plantasyoncuyu sarsacağından dolayı oldukça önemli bir etmen idi. Ama Güney toplumu gerçekten marjinal plantasyonculardan daha başarılı plantasyoncular tarafından yönetiliyor idiyse, ya da bu etki önemli olmakla birlikte yaşamsal ağırlıkta olmamışsa, bir alışveriş ve anlaşma uğruna, bu "küçük balıklar"ın yutulup kurban edilmelerine göz yumulabilirdi. Köle emeğiyle özgür emeği karşı karşıya getiren sorunda, bunlar coğrafi olarak birbirinden ayrılmış bölgelerde bulunduklarından, gerçek anlamda "ekonomik" bir çatışma söz konusu değildi. Bu konuda ele geçirebildiğim bütün yorumlar, Kuzeyli işçilerin köleliğin kaldırılması davasında ya ılımlı bir tutum takındıklarını, ya da bu davaya karşı çıktıklarını göstermektedir.

Batı'daki özgür çiftçilerle plantasyon sistemi arasındaki çatışmaya ek olarak, salt ekonomik koşullar açısından bakıldığında ileri sürülebilecek en güçlü sav olan ayrılık seçeneğinin, Güney açısından hiç de akıldışı bir öneri olmadığı görüşü, daha çok Güney'in, Kuzey'in ona sunabileceği şeylere büyük bir gereksinimi bulunmadığı düşünülürse, hiç de akıl almaz bir öneri olarak görünmez. Kısa vadede Kuzey, o sırada almakta olduğundan daha fazla pamuk satın alamazdı. Kuzey'in Güney'e sağlayabileceği

en önemli şey, köle ticaretini yeniden başlatması olabilirdi. Ortada Küba'nın köle sağlanmak üzere ele geçirileceği, hatta bu doğrultuda gerisi gelmeyen bazı eylemlere girişildiği yolunda söylentiler dolaşıyordu. Oldukça yakın zamanlarda tanık olduğumuz benzeri girişimlerin gösterdiği gibi, farklı koşullar altında, böyle bir adım ülkenin her yanında büyük onayla karşılanabilirdi.* Anlaşılan o sırada bunu yapmak, hem gerçekleştirilmesi zor, hem de siyasal bakımdan uygun olmayan bir iş olarak görülmüştü.

Özetlemek gerekirse, dar anlamda ekonomik sorunlar, büyük bir olasılıkla görüşmeyle ve pazarlıkla çözülebilecek sorunlardı. Öyleyse savaş niye çıktı? Neyin kavgası idi? Az sonra temelde yatan nedenlerin herşeye karşın ekonomik davalar olduklarını göstermeye çalışacak olmakla birlikte, dar anlamda ekonomik açıklamaların görünürde yetersiz kalmaları, tarihçileri başka bazı açıklamalar aramaya itti. İlgili yazında söz konusu soruya bu yolda başlıca üç yanıtın verildiği görülebilir. Bunlardan birine göre İç Savaş, temelde kölecilik çevresinde dönen ahlaksal bir çatışmaydı. Güney'de ve Kuzey'de halkın etkili ve geniş kesimleri kölecilikten yana ya da köleciliğe karşı radikal bir tutum almayı reddettiklerine göre, bu açıklama pek çok zorlukla karşılaşmaktadır; ki bunlar, Beard'ın ve başkalarının ekonomik nedenler arayarak aşmaya çalıştıkları türden zorluklardır. İkinci yanıt, *bütün* sorunların pekâlâ pazarlıkla çözülebileceğini, ama siyaset adamlarının ahmaklıklarının, hem Kuzey'in hem Güney'in halkının büyük bölümünün istemediği bir savaşın patlak vermesine yolaçtığını söyleyerek, her iki güçlüğü (hem ekonomik hem ahlaksal açıklamaların önündeki güçlükleri) aşmaya çalışmaktadır. Üçüncü yanıt ise, bu düşünce çizgisini daha öteye götürmekte ve Amerikan toplumunda oydaşmayı (konsensusu) sağlama durumundaki siyasal aygıtların iflasını ve savaşın patlamasına nasıl yolaçtığını inceleyerek, bir açıklama getirmektedir. Ancak bu çizgideki tarihçilerin çoğu zaman kendilerini ahlaksal nedenlere dayalı açıklamaya geri dönmekten kurtaramadıkları görülmektedir.[48]

Daha çok ekonomik etmenler üzerinde durarı da içine alarak, bu açıklamalardan her biri, kendilerini destekleyen çok sayıda olguya dayandırılabilir. Herbirinde bir parça doğruluk payı vardır. Böyle bir gözleme ulaşılması üzerine incelemeye son vermek, entellektüel kaosla yetinmek olur. Yapılması gereken, herbirindeki doğruluk payları arasındaki bağlantıları kurmak, söz konusu doğruların birbirleriyle ilişkilerini ve önem derecelerini kavrayabilmek için, toplumun bütününe bakmaya çalışmaktır. Böyle bir çabanın sonunun gelmeyeceği, keşfedilecek bağlantıların da ancak kısmi doğrular olacağı görüşü, böyle bir çabadan vazgeçmeyi gerektirmemelidir.

* Yazar burada 1962 Küba bunalımına göndermede bulunuyor (ç.n.).

48. Nevins, bir yandan insanların çoğunun ahlak sorunlarına kayıtsız kaldığını saptarken, bir yandan da bunların insanların davranışlarında taşıdığı önemi vurgulamaktadır; ve görebildiğim kadarıyla, bu paradoksu çözmek için doğrudan bir çaba da harcamıyor. Genel açıklamaları hakkında bak. Nevins, *Emergence of Lincoln,* cilt II, s. 462-471; yaygın barış isteği konusunda bak. s. 63-68. Ancak Nevins bu paradoksu çözmede işe yarayacak fazla bir olgusal malzeme vermemektedir. Politikacıların sorumlu olduklarını öne süren savın en açık anlatımlarından biri için, Randall'ın, *Lincoln the Liberal Statesman* yapıtından Stampp'ın, *Causes of the Civil War* kitabına alınan s. 83-87'deki parçaya bakınız. Nichols, *Disruption of American Democracy* ve Craven, *Growth of Southern Nationalism,* üçüncü savın iki farklı biçimini sunmaktadırlar. Kuşkusuz hiç bir yazar, belli bir açıklamayla ilgili olarak, o savın saf biçimini, yani bir hukukçu görüşü türünden saf bir sunuşunu yapmamaktadır. Bu bir vurgulama, ama güçlü bir vurgulama sorunudur.

Ekonomik etmenlere geri dönersek; bunları geleneksel olarak siyasal, ahlaksal, toplumsal vb. adları altında toplanan başka etmenlerden ayırarak ele almak, zaman zaman gerekli olsa bile, bizi yanlış yollara yöneltir. Aynı şekilde, olayları anlaşılır bir biçimde sunabilmek için, sorunları tek tek alıp, genel olarak kölecilik, özerk topraklardaki biçimiyle kölecilik, gümrükler, para birimi, demiryolları ve iç yapıda görülen öteki gelişmeler, Kuzey'in Güney'den kopardığı ileri sürülen haraç gibi bir dizi olguyu bölerek incelemek de gerekmektedir. Öte yandan, onları böyle ayrı kategorilerde toplamak üzere bölmek, betimlemelerin yansıttıkları gerçekliği de bir dereceye dek saptırmış olur; çünkü tek tek insanlar bu olayların hepsini aynı anda yaşarlar ve bir sorun konusunda kayıtsız kalabilen bir kimse, başka bir konuda coşkuya kapılabilir. Farklı sorunlar arasındaki bağlantılar gözle görülür duruma geldikçe, sorunlar üzerinde düşünüp konuşan insanların kaygılanmaya başladıkları görüldü. Her tekil sorun pazarlık konusu olabilse de, ki olabileceği tartışmalıdır, hepsinin birarada ve bir bütün olarak pazarlığa konması neredeyse olanaksızdı. Ancak bu sorunların hepsi bir bütün oluşturuyordu ve çağın insanlarının sayıları az olmayan bir bölümü de bunları, birer bütün oluşturan toplumların görünümleri oldukları için, bir bütün olarak algıladılar.

Şimdi çözümlemeye, bu bakış açısını akılda tutarak, yeniden girişelim. Amerika'nın toplumsal yapısı, ondokuzuncu yüzyıl boyunca, herşeyden önce, ekonomik ve coğrafi nedenlerle farklı yönlerde gelişmişti. Güney'de, plantasyon köleciliğine dayalı bir tarım toplumu ortaya çıkarken, Kuzeydoğu'da endüstri kapitalizmi kuruldu ve Batı'daki aile emeği kullanan çiftçiliğe dayalı toplumla bağlantılar kurdu. Batı ile birlikte Kuzey, değerleri Güney'in değerleriyle gittikçe daha fazla çatışan bir toplum ve kültür yarattılar. Aralarındaki ayrılığın odak noktasında kölecilik vardı. Dolayısıyla, ahlaksal sorunların sonucu belirleyen önemi konusunda, Nevins ile anlaşabiliriz. Ancak bu sorunları, onları yaratan ve besleyen ekonomik yapılar olmaksızın anlamak olanaksızdır. Eğer Güney'de de köleciliğin kaldırılmasından yana (abolisyonist) görüşler ortaya çıkmış ve yaygınlaşmış olsaydı, o zaman ahlaksal tasaları kendi başına etkili bağımsız bir etmen olarak ele almamızı haklı kılacak nedenlere sahip olabilirdik.

Federal hükümet aygıtlarının bu toplumlardan hangisini desteklemek üzere kullanılacağı temel sorunu, gittikçe daha büyük bir önem kazandı. Hiç de koparılan yaygarayı hakettirecek kadar önemli görünmeyen gümrük tarifeleri gibi sorunların, ya da Güneylilerin öne sürdükleri, Kuzey'in Güney'i haraça bağladığı savının ısrarla ileri sürülmesinin ardında saklı amaç buydu. Aynı biçimde, köleciliğin özerk topraklara yayılmasını yaşamsal bir sorun durumuna getiren şey, merkezi siyasal erkin kimin tarafından desteklenceği yolunda verilen kavgaydı. Siyasal önderler, Birlik'e köleci ya da özgür [köleci olmayan] bir eyaletin daha alınmasının, dengeyi bunlardan birinden ya da ötekinden yana bozacağını biliyorlardı. Batı'daki topraklara kısmen yerleşilmiş ya da hiç yerleşilmemiş olunmasından kaynaklanan belirsizlik, bir uzlaşmaya varma konusundaki zorlukları adamakıllı artırıyordu. Her iki tarafın siyasal önderleri için, karşı tarafın avantajlarını artırabilecek adımlara ya da önlemlere karşı çok dikkatli olma gereği gittikçe daha fazla duyuluyordu. İşte böyle geniş bir bağlamda ele alındığında, Güneylilerin Kuzey'in gelişmesini veto etmeye kalkıştıkları savı, önemli bir savaş nedeni olarak anlam kazanır.

Böyle bir bakış açısı, sanırım aynı zamanda revizyonistlerin, İç Savaş 'ın esas olarak "politikacılar"ın hatta (politikacı ve ajitatör terimlerini olumsuz anlamlamlarıyla alınama koşuluyla) "kışkırtıcılar"ın savaşı olduğu yolundaki savlarının da hakkını verebilmektedir. İleri bir işbölümüne dayalı karmaşık bir toplumda ve özellikle parlamenter bir demokraside toplumdaki iktidar paylaşımını etkileyen olaylara karşı uyanık ve duyarlı olmak, önce politikacılara ve gazetecilere, sonra, bu kadar ağır olmamak üzere, din adamlarına düşen zorunlu bir görevdir. Bu kimseler aynı zamanda, toplumun yapısını değiştirme konusunda olduğu kadar, durumu olduğu gibi koruyup sürdürme konusunda da, iyi kötü görüşler oluşturan kişilerdir. Başkaları hayatlarını kazanma işiyle uğraşırken, onların işi doğabilecek (potansiyel) değişikliklere duyarlı ve hazır bulunmak olduğu için, demokratik bir sistemin özelliklerinden biri de, politikacıların çoğunlukla yaygaracı olmaları ve ayrılıkları derinleştirmeleridir. Çağımızın demokratik siyaset adamının rolü, en azından görünüşte, kendi içinde çelişkili (paradoksal) bir roldür. Politikacı siyasal sorunlar karşısında, insanların çoğunun bu sorunlarla tasalanmamaları için tasalanıp birşeyler yapmaya çalışır. Aynı nedenle de sık sık, kamuoyunu gerçek ya da hayali tehlikeler konusunda uyarıp, harekete geçirme gereğini duyar.

Bu noktadan bakıldığında da, çağdaş kamuoyunun savaşa doğru sürüklenişi durdurmadaki başarısızlığını anlamak kolaylaşmaktadır. Kuzey'de olsun Güney'de olsun, ılımlı kamuoyunun çekirdeğini önemli kişiler oluşturmaktaydı. Bu adamlar, olağan zamanlarda kendi toplumlarının önderleri ve çağımızın kamuoyu araştırmacısının rahatlıkla "kanaat önderi" diye nitelendireceği kimselerdi. Varolan düzenden yarar sağlayan ve daha çok para kazanmakla ilgilenen kimseler olarak, durum ne olursa olsun, yapılması çok güç olan yapısal reformları gerçekleştirmeye çalışmaktan çok, kölecilik sorununu bastırmayı yeğlediler. 1850'de varılan Clay-Webster Uzlaşması, bu grubun bir zaferi idi. Bu uzlaşma Kuzey'de, bu ülkeye kaçıp sığınmış kölelerin geri gönderilmesiyle ilgili olarak daha sıkı yasalar çıkarılmasını ve Birlik'e birkaç yeni devletin alınmasını öngörüyordu; ki bunlar, özgürcü* bir devlet olan California ile, ilerde, Birlik'e kabul sırasında, köleci olup olmayacakları kendi anayasalarındaki maddelere bağlı olarak ortaya çıkacak olan New Mexico ve Utah idi.[49] Köleciliği gün ışığına çıkarma ve yeni bir çözüm arama yolundaki herhangi bir girişim, bu grupların pek çoğunun ılımlıktan ayrılmalarına yolaçtı. Senatör Stephen A.Douglas'ın 1850 Uzlaşması'nı, üstünden yalnızca dört yıl geçmişken, özerk topraklardaki kölecilik sorununu gündeme getirerek

* Birlik'in köleci olmayan, köleliği tanımayan devletlerine *free state* deniyor; bunun olduğu gibi "özgür devlet" biçiminde çevrilmesinin Türkçe dil duygusuna uygun düşmeyeceği düşüncesiyle, onu, "köleci"ye karşı "özgürcü" olarak, ya da "köleci olmayan" biçiminde ve bazen de "halkı köle olmayan" diye çevirdik (ç.n.).

49. Clay-Webster Uzlaşması'nı Güney'de destekleyen toplumsal gruplaşmalarla ilgili olarak, Nevins, *Ordeal*, cilt I, s. 315, 357, 366, 375. sayfalara bakınız. Nevins 357. sayfada ise şöyle diyor: "En büyük grup... hem Güney'in haklarına, hem de Birlik'e inanan; ama bunların bağdaştırılabileceğini uman ılımlılardan oluşuyordu." Başka bir deyişle bu gruptakiler ne yardan geçiyorlardı ne serden. Genel tepkilerle Kuzey'in gösterdiği tepki konusunda bak. Nevins, *Ordeal*, cilt I, s. 346, 293-294, 348; Kuzey'deki belli bazı iş çevrelerinin tepkilerini ele alan bir inceleme için, Foner, *Business and Slavery*, 2.- 4. bölümlere bakınız. Kaçak köleler sorununun hem Kuzey'de hem de Güney'de yolaçtığı ilginin, bu bölgelerde böyle bir sorunla karşılaşma olasılığının en düşük olduğu devletlerde en uç noktasına vardığı görülüyordu. Ancak bu tezle ilgili kanıtları verenler de Clay ve Webster'in kendileri. Bak. Nevins, *Ordeal*, cilt I, s.384.

bozmasının etkisi bu yolda oldu. Bu konuda, özerk topraklara yerleşenlerin kendilerinin şu ya da bu yönde karar vermelerini öngören Kansas-Nebreska Yasası'nı önererek, Senatör Douglas, Kuzeyli kamuoyunun geniş kesimlerinin, hiç değilse o sırada, ılımlı görüşlerden, kölelığin kaldırılmasını savunmaya yakın görüşlere kaymalarına neden oldu. Güney'de ise kendisine ancak ılımlı bir destek bulabildi.[50]

Ilımlılar, çoğu kimsenin demokrasinin işleyebilmesi için insanlarda bulunması gerektiğini düşündüğü uzlaşmaya yatkınlık, hasmının görüşlerini kavrayabilme ve olgulara pragmatik açıdan yaklaşma gibi sıradan erdemlere sahip kimselerdi. Doktrinlere bağlı olanların karşıtı idiler. Bütün bu erdemlerin sonucu ise, olgularla yüzleşmekten kaçınmaları oldu. Kölecilik sorununu gündemin dışında tutmaya çalışarak ılımlılar, olguların derininde yatan durumun yolaçtığı olaylar dizisini etkileyebilme ve denetim altına alabilme olanağını bulamadılar.[51] "Kanayan Kansas" üzerinde koparılan kavga, 1857 mali paniği, John Brown'ın köle ayaklanmasının başına geçmek uğruna harcadığı hem gülünç hem acıklı çabalar ve başka pek çok sorunla ilgili bunalımlar, üyelerinin gittikçe daha örgütsüz ve ne yapacaklarını bilmedikleri durumlara düşmelerine

50. Douglas'ın önerisinin Kuzey'de ve Güney'de uyandırdığı tepkilerle ilgili olarak bak. Nevins, *Ordeal*, cilt II, s. 121, 126-127, 133-135, 152-154, 156-157. Douglas'a sempatiyle yaklaşan bir değerlendirmeyi Craven, *Coming of the Civil War*'da, özellikle s. 325-331, 392-393'de bulabilirsiniz. Kansas-Nebraska olayıyla ilgili olarak Craven, ahlaksız Kuzeyli politikacıların köleciliği sahte bir sorun olarak körüklediklerı savını sağlam kanıtlara dayandırarak savunuyor. Lincoln-Douglas tartışmalarıyla ilgili olarak da, Lincoln'ün kendisinin ahlak konularındaki saklanması olanaksız ikirciklerinin, Douglas'ı bu konulara hepten ilgisizmiş gibi gösterdiğini ileri sürüyor. Bu, Nevins'in değerlendirmesinin taban tabana zıddıdır. Douglas'ın, Kansas-Nebraska yasa tasarısıyla kölecilik konusunu yeniden gündeme getirişini yorumlarken Nevins (*Ordeal*, cilt II, s. 108'de) şöyle diyor: "Öfkeler, tayfunun kamçıladığı bir okyanus gibi kabarırken, Douglas pek şaşırmış görünüyordu. Tarihin, karşısına çıkan her şeyi silip süpüren dalgalar gibi gelen güçlerinin moral güçler olduğu gerçeği, ahlak sorunlarında fazla duyarlı olmayan kimselerin her zaman gözden kaçırdıkları bir şeydir." Nevins'in bu sözleri, bir tarihçinin yorumundan çok bir diploma töreni söylevini andırıyor. Başarılı siyasal önderler, birbirleriyle çatışan ahlaksal güçlerle başedebilme çabalarında, ahlak alanında ikircikli olmak zorundadırlar. Kendilerinden sonra gelen tarihçiler, kazanan politikacıları ahlak kahramanları yaparlar. Nevins genellikle bu tür anlamsızlıklara saplanıp kalmamaktadır.

51. 1858-1859 kışında, Güney'de Nevins'in, *Emergence of Lincoln*, cilt II, s.59'da "Kölecilik sorununu bir yana bırakacak, her türlü ayrılıkçılığı kınayacak, federe devlet içinde kapsamlı bir gelişme programını kabul ettirmeye çalışacak, yapıcı temellere dayanarak demokratları devirecek, tutucu, ulusal [federal] birlik davasının bayrağını yükselten bir parti" olarak nitelediği partinin kuruluş hazırlıkları tamamlandı. Parti, etkili kişileri, önde gelen siyaset adamlarını, gazetecileri yanına çekmişti ve köleci büyük çiftçilere karşı görünüp, küçük çiftçilere seslenmeyi denedi; ama bunda pek başarılı olamadı. Son evrede, artık olaylara, Birlik'ten ayrılıkçılar yön vermeye başladıklarında, buna baş muhalefetin Kuzey ile doğrudan ticaret ilişkileri bulunan kimselerden, yani Güney limanlarındaki tacirlerden ve serbest meslek adamlarıyla küçük çiftçilerden geldiği anlaşılmaktadır. Bak. Nevins, *Emergence of Lincoln*, cilt II, s. 322, 323, 324, 326. New York'un iş çevreleri hop oturup hop kalkıyorlardı. 1850 Uzlaşması'nı şiddetle savunmuş, sonra, Douglas'ın Kansas-Nebraska yasa tasarısı ile ilgili olarak kölecilik sorununu yeniden gündeme getiren eylemi sırasında, neredeyse köleciliğin kaldırılması görüşüne dönmüş; kısa bir süre sonra yeniden bunun tam tersi bir tutum içine girmişlerdi. Foner'ın (*Business and Slavery*, s. 138'de) belirttiği gibi, "1850'den beri New Yorklu tacirlerin büyük çoğunluğu, 'politikacılar ve fanatikler', çatışma konularını kurcalamayı bırakırlarsa bölge çıkarları ardında savaşımın kendisini hemen düzeltebileceği gibi [gerçek dünyasıyla ilişkisini hemen tümüyle koparmış] bir düşe göre davrandılar."

yolaçarak, ılımlılar grubunun sahip olduğu ağırlığı yitirmesine vardı. Sorunları, inatla görmezlikten gelerek çözmeye çalışan pratik yaklaşımın, sık sık ve övgüyle, Anglosaksonlar'ın ılımlılıklarının özü olarak görülen tutumun, hiç bir biçimde işe yaramadığı ortaya çıktı.Gerçekçi bir çözümleme yapılmamışsa ve bir program yoksa, belirli bir tutum, belli bir kafa yapısı, çoğunluğun sahip olduğu nitelikleri oluştursalar bile, demokrasiyi işletmeye yeterli olamamaktadır. Tek başına oydaşma (konsensus) fazla bir anlam taşımaz; önemli olan neyin üzerinde oydaşmaya varıldığıdır.

Son olarak, savaşın nedenlerini ve anlamını ortaya çıkarabilmek için, bir bütün olarak Amerikan toplumunu kavramaya çalıştığımızda, akılda tutulması gereken bir nokta da, anlaşmazlığın kaynaklarını araştırma çabasının, ister istemez, sorunun önemli bir bölümünün gözden kaçmasına yolaçması olduğunu belirtmeliyiz.Uzun bir süre devam etmiş herhangi bir siyasal birlik içinde, mutlaka birliği besleyen nedenler bulunacaktır. İnsanların, aralarındaki kaçınılmaz ayrılıkları uzlaştırmaya çalışmalarının nedenleri olmalıdır. Tarihte iki farklı bölgenin birbirlerinin tam zıddı ilkelere dayalı ekonomik sistemler geliştirdikleri halde, her iki bölgede de gerçek bir otoriteye sahip bir merkezi hükümet altında yaşamayı sürdürdüklerini gösteren bir örnek bulmak çok zordur. Aklıma tek bir örnek bile gelmiyor.[52] Böyle bir durumda bölücü eğilimleri etkisiz kılmak için çok büyük birleştirici güçler bulunmalıdır. İç Savaş baş gösterdiği için, birleştirici güçlerin zayıflığını gerçekte olduğundan fazla abartma tehlikesi bulunmakla birlikte, ondokuzuncu yüzyılın ortalarında birleştirici güçler oldukça zayıf görünmektedirler.

Bir ülkenin farklı kesimleri arasında bağlar yaratabilecek etmenlerin başında kuşkusuz ticaret gelir. Güney'in pamuğunun esas olarak İngiltere'ye gitmesi olgusu, bu bakımdan çok önemli bir göstergeydi. Bu Güney'in Kuzey ile bağlantısının aynı ölçüde zayıf olduğu anlamına gelir. Savaş sırasında İngilizler'in Güneylilerin davasından yana bir tutum takındıkları çok iyi bilinmektedir. Gene de, birliğin bozulmasında, ticaretin etkisine gereğinden fazla ağırlık tanımak doğru olmaz.Daha önce belirtildiği gibi, Kuzey'deki fabrikalar giderek daha çok pamuklu kullanmaya başlamışlardı. 1857 ekonomik bunalımından sonra Batı pazarı hızla daraldığında, New Yorklu tacirler, bir süre için Güney'le bağlantılarına daha fazla ağırlık verdiler.[53] Kısacası, ticarette durum değişmekteydi; savaş önlenebilseydi, öncelikle ekonomik nedenler üzerinde duran tarihçiler, bu duruma uygun açıklamalar bulmakta pek zorlanmayacaklardı.

Ticaret ilişkilerindeki bu değişmeye karşın pamuğun, Güney'i İngiltere'ye, Kuzey'e olduğundan çok daha fazla bağlıyor olması olgusu önemli olmakla birlikte, bu durumun

Bu sorunları yatıştırma çabası, onların bakış açılarının değişmeyen yönlerinden biriydi. *Herald* gazetesi (Foner, *Business and Slavery*, s. 140-141'de belirttiğine göre) "Zenci [İngilizce metinde "zenci" anlamına gelen *"negro"* değil, zencileri aşağılayıcı bir deyiş olan *"nigger"* sözcüğü kullanılmış - ç.n.] sorunu yerini, sağlam para, sağlam kredi ve ülkedeki bütün ticaret ve iş çevrelerinin gereksinim duyduğu güven sorunu gibi daha yüksek davalara bırakmalıdır" uyarısını yapmaktaydı. Kuzeyli ve Güneyli ılımlılar hiç değilse bu platformda anlaşabilirlerdi. Ki bu zamanla üzerinde anlaşılacak olan, İç Savaş'ın ve kötü sonuçlarının ortadan kaldırılmasını sağlayan platform oldu.

52. Buna verilebilecek en iyi örnek, İngiliz Uluslar Topluluğu olabilir. Son elli yıl içerisinde, Topluluk'un bağımsız birimler olarak parçalanması yukarıdaki genellemeyi doğrulamaktadır.

53. Foner, *Business and Slavery*, s. 143.

doğmasında pamuk dışındaki iki etmen pamuktan daha önemli olabilir. Bunlardan birine, Kuzey'de kapitalist endüstri mülkiyetine yönelik herhangi bir güçlü radikal işçi sınıfı tehdidinin bulunmayışına daha önce değinildi. İkinci olarak, Birleşik Devletler'in güçlü yabancı düşmanları yoktu. Bu bakımdan durumu, Almanya'nın ve Japonya'nın karşı karşıya bulundukları durumdan farklıydı: Almanya 1871'de, Japonya 1868'de, Birleşik Devletler'inkinden kısa bir süre sonra, kendilerine özgü çağdaşlaşma yollarının yarattığı bunalımdan geçtiler. Yukarıda sayılan nedenlerin biraraya gelmesi sonucu, Amerika'da tarım ve endüstri elitleri arasında gerçekleştirilen bu tipik tutucu uzlaşmanın gerisinde onu destekleyecek büyük bir güç bulunmuyordu. Kuzeyli fabrika sahipleriyle Güneyli köle sahiplerini mülkiyetin kutsallığı bayrağı altında biraraya getirebilecek nedenler azdı.

Bu söylediklerimizi iki cümleye sığdırmaya çalışırsak, savaşın asıl nedenlerinin, kölecilik konusundaki tutumları birbiriyle bağdaşmayan farklı (gene de kapitalist) uygarlıkların kurulmasına yolaçan farklı ekonomik sistemlerde bulunabileceği söylenebilir.Kuzey'in kapitalizmi ile Batı'nın çiftçiliği arasındaki bağlantı, bir süre için, kentli ve kırsal elitler arasında kurulan tipik gerici koalisyona,yani savaşı engelleyebilecek olan tek uzlaşmaya (ve sonunda savaşı sona erdirecek olan uzlaşmaya) gerek görülmemesine yardımcı oldu. Söz konusu uzlaşmaya varılmasını son derece güçleştiren iki etmen daha vardı. Batı'nın geleceğinin belirsiz görünmesi merkezdeki iktidar bölüşümünü de belirsizleştirmiş, böylece karşılıklı olarak beslenen güvensizlikleri ve suçlamaları güçlendirerek, olduğundan daha büyükmüş gibi göstermeye katkıda bulunmuştu. İkinci olarak, az önce değinildiği gibi, Amerikan toplumundaki belli başlı birleştirici güçler, gelişmekte olsalar da, o sırada hâlâ oldukça zayıftılar.

4. Devrimci Girişim ve Başarısız Kalışı

İç Savaş'ın kendisi üzerinde, hele en önemli siyasal olaydan,Azatlık İlânı'ndan daha önce söz ettiğimize göre, birkaç cümlelik bir değinme ötesinde durmamıza gerek yok.Savaş, Amerikan toplumunda ağır basan sınıfların kesin olarak ikiye bölündüğü gerçeğini, İngiltere'de Püriten Devrimi ya da Fransa'da Fransız Devrimi sırasında görülenden daha açık olarak yansıttı. Bu iki büyük altüst oluş sırasında egemen sınıflar içinde ortaya çıkan bölünmeler, alt tabakalardan gelen radikal eğilimlerin su yüzüne çıkmasına, Fransa'da, İngiltere'de görülenden çok daha fazla olmak üzere, olanak verdiler. Amerikan İç Savaşı'nda bunlarla karşılaştırılabilecek boyutlarda bir radikal yükseliş olmadı.

Bunun nedenlerini, en azından kaba çizgileriyle ortaya koymak fazla zor olmasa gerek: Amerikan kentleri, Avrupa'daki benzerleri gibi bunalmış zanaatçılar ve olası "baldırıçıplaklar" ile dolu değildi. Batı'daki [boş] toprakların varlığı, patlama gizilgücünü, dolaylı yoldan da olsa azaltıyordu. İkinci olarak, Amerika'da bir köylü ayaklanmasının patlak vermesinin maddi temelleri yoktu.Toplumsal tabakaların en altında yer alan köylülerin yerini, burada daha çok Güney'deki siyah köleler almıştı. Ne var ki köleler, ya başkaldırabilecek durumda değildiler, ya da başkaldırmak düşüncesinde

değildiler. Amacımız açısından, bunların hangisinin söz konusu olduğu önemli değil. Zaman zaman köle ayaklanmaları başgösterınişse de, herhangi bir siyasal sonuç doğuramamışlardı. Bu kanattan hiç bir devrimci ivme gelmedi.[54]

Devrimci sayılabilecek yolda tek dürtü, yani toplumun yerleşik düzenini güçle değiştirme yolunda tek girişim, Kuzey kapitalizminden geldi. "Radikal Cumhuriyetçiler" diye bilinen grup içinde köleliğin kaldırılması idealleri ile manufaktür çevrelerinin çıkarları kısa bir süre için, daha sonra kuru gürültü ve kötüye kullanmalar içinde sönüp gidecek bir devrim kıvılcımını tutuşturmak üzere birleştiler. Radikaller, savaş sırasında Lincoln'ün safları arasındaki bir baş belası olarak görünmüşlerse de, Lincoln, daha çok Güneylilerin mülkiyet haklarına herhangi bir ciddi saldırıda bulunmayarak Birlik'i sürdürme temeline dayanan bir politikayla, savaşı başarılı bir askeri sonuca ulaştırmayı bildi. Radikal Cumhuriyetçiler savaşı izleyen üç yıl, 1865-1868 arası gibi kısa bir süre için, zaferi kazanan Kuzey'de iktidarı ele geçirdiler ve plantasyon sistemiyle, köleciliğin kalıntılarına karşı saldırıya geçtiler.

Bu grubun önderleri savaşı, ilerici kapitalizmle, köleciliğe dayanan gerici tarım toplumu arasındaki devrimci bir savaşım olarak görüyorlardı. Kuzey ile Güney arasındaki çatışmanın böyle bir nitelik taşıdığını kabul etsek bile, buna ilişkin en önemli çatışmanın, savaştan sonra gündeme geldiği ve Radikal Cumhuriyetçiler'in eseri olduğu söylenebilir. Olaya yüz yıl sonrasının perspektifinden bakıldığında, Radikal Cumhuriyetçiler tarihin kesin olarak burjuva ve kesin olarak kapitalist son devriminin ateşini tutuşturan, feodal toprakbeylerine başkaldırmaya başlayan ortaçağ kentlilerinin son ardılları olarak görünürler. İç Savaş'tan günümüze dek görülen devrimci hareketler artık her örnekte, ya kapitalizm düşmanı, ya da kapitalizmi desteklemek üzere yapıldıklarında ise, faşist ve karşı devrimci olacaklardı.

Bu küçük Cumhuriyetçi takımı, köleciliğin kaldırılmasını isteyen ideologlarla "Sahipsiz Toprak Radikalleri"nden* köleciliğin "yıkılmakta olan baron ve serf, soylu ve köle dünyasının çağdışı bir kalıntısı" olduğu düşüncesini aldılar. Doğrudan doğruya İç Savaş ise, Güney'i, "konuşma özgürlüğü, çalışma özgürlüğü, okullar ve oy sandıkları" temeline dayalı demokratik ve ilerici Kuzey'inkine benzer bir toplum olarak yeniden kurmak için, çağdışı kalmış bu baskıcı düzeni kökünden söküp atma fırsatı olarak görüyorlardı. Radikal Cumhuriyetçiler'in Temsilciler Meclisi'ndeki önderi Thaddeus Stevens, kamuoyuna verdiği demeçler daha ılımlı olmakla birlikte, ortağı olan avukata yazdığı özel mektuplarında, bütün bir yıl boyunca, ülkenin iktidarda "savaşı radikal bir devrim olarak görüp, kurumlarımızı ona göre yeniden biçimlendirebilecek derecede kavrama yeteneğine ve medeni cesarete sahip" birini (yani Lincoln'den başka birini) görmeye gereksinim duyduğuna "... ve bu kavrayışın ve yürekliliğin kölelerin azat edilmeleri kadar Güney'deki halkın başka yerlere yerleştirilmesini ve Kıta'nın yarısına

54. Tanınmış Marksist bilgin Aptheker, bu örnekleri, *American Negro Slave Revolts* adlı kitabında, XV. bölümünde sıralamaktadır.

* Free Soil Radicals: 1848-1854 yılları arasında ortaya çıkıp üçüncü parti durumuna yükselen, başlıca amacı köleliğin Meksika'dan alınan yeni topraklara yayılmasını önlemek olan, kölelik sorununun yarattığı bunalım kendini aşan bir nitelik kazanınca üyeleri Cumhuriyetçi Parti'ye katılarak ortadan kalkan Free Soil Party yandaşları (ç.n.).

yeni toplulukların yerleştirilmesini" içereceğini yazdı. Bu hareketin ardında yatan, onu şamatacılıktan başka bir şey olmamaktan kurtaran güç, Kuzeyli toplumun canalıcı kesimlerinin çıkarlarıyla çakışmasıydı.[55] Bu çıkarlardan biri Pennsylvania'daki daha emekleme aşamasında bulunan demir ve çelik endüstrisi idi. Ötekisi, demiryollarıyla ilgili bir dizi çıkar idi. Stevens, bir kongre üyesi olarak her iki grup için de aracılık yapmış ve bu hizmetleri karşılığında o günün siyaset ahlakına pek ters düşmeyen bir tutumla, para ödülleri almıştı.[56] Radikal Cumhuriyetçiler Kuzeyli işçi kesiminden de oldukça büyük bir destek gördüler. Kuzeyli işçiler, zencilerin rekabetinden korktukları ve New England'lı köleciliğin kaldırılması yanlılarını (abolisyonistleri) fabrika sahiplerinin ikiyüzlü temsilcileri olarak gördükleri için, köleliğin kaldırılması propagandasına karşı oldukça soğuk bir tutum takınmış olsalar bile, Radikaller'in gümrük koruması ve enflasyona uğramış Kuzey parasının dolaşımdan çekilmesi politikasında hızlı gidilmemesini savunan politikacılarını candan destekliyorlardı.[57] Mali ve ticari çıkar çevreleri ise, Radikaller'i pek tutmuyorlardı. Savaştan sonra, ilke sahibi radikaller "Kuzeyli plütokrasi"ye karşı çıkan bir tutum aldılar.[58]

Görüldüğü gibi, radikal saldırı, plantasyon sistemine yöneltilen birleşik bir kapitalist saldırı niteliğini taşımaktan çok uzaktı. Güçlerinin en yüksek noktasında, işçilerin endüstricilerin ve bazı demiryolu çıkar çevrelerinin biraraya gelmelerinden oluşmuşlardı. Gene de Radikal saldırıyı, girişimci, hatta ilerici kapitalist bir adım olarak nitelemek pek hatalı olmaz; çünkü hareket, sonradan, Veblen'in Amerikan toplumunda sevdiğini söylediği belli başlı yaratıcı (ve paracanlısı) güçleri yanına çekmiş, Veblen'in sevmediği, paralarını "yaparak" değil "satarak" kazanan züppe finans çevrelerini ise ürkütmüştü. Söz konusu çevrelerin bu Radikaller birliği Thaddeus Stevens'in ve arkadaşlarının kişiliğinde, hem ustaca bir siyasal önderlik becerisine, hem de genel bir strateji çizebilmenin gerektireceği kadarlık düşünsel yeteneğe sahip kimseleri buldu. Radikaller, toplumun nereye gittiği ve bu olgudan nasıl yararlanabilecekleri konusunda şunları söylüyorlardı: Onlara göre İç Savaş, en azından potansiyel olarak bir devrimdi. Askeri zafer ve ardından, gizlemeye pek gerek duymadıkları bir sevinçle karşıladıkları Lincoln'ün öldürülmesi, onlara, kısa bir süre için, bu potansiyeli gerçek bir devrime dönüştürmeyi deneme fırsatını verdi.

Thaddeus Stevens, günlük politikanın yürütülmesinin önderliğini yapması yanı sıra, ülkenin içinde bulunduğu durumla ilgili çözümlemelerde de bulundu. Stratejisi özünde, federal yönetim aygıtını, sözcülüğünü yaptığı grupların yararına olarak ele geçirmeye yönelikti. Bunun için de, plantasyoncuların eski tip önderliğinin Kongre'ye geri dönüp bu gelişmeyi düş kırıklığına uğratmasını önleme yolunda, Güney toplumunu değiştirmek gerekiyordu. İşte bu gerçekten, savaşın içinde, küçük de olsa devrimci bir eğilim doğdu. Stevens'in, sorunun ne olduğunu kavramasına ve geçerli bir çözüm

55. Shortreed'in yetkin çalışması olan"The Antislavery Radicals", adlı makalesinden, 65. - 87. sayfalara, özellikle tırnak içinde verdiğimiz deyişlerin alındığı 68. - 69. ve 77. sayfalara bakınız.

56. Current, *Old Thad Stevens s.* 226 - 227 , 312 , 315 - 316.

57. Bak. Rayback, "American Workingman and Antislavery Crusade", s. 152 - 163.

58. Sharkley, Money, *Class and Party*, s. 281 - 282 , 287 - 289.

önermesine yetecek kadar sosyolojik kavrayışı olduğu gibi, bu denemeye girişmesine olanak verecek kadar yürekliliği de vardı.

1865'te yaptığı konuşmalarda Stevens, genel kamuoyuna ve Kongre'ye şaşılacak derecede tutarlı bir çözümleme ve bir eylem programı sundu. Buna göre, Güney'e, Birlik'ten şu ya da bu nedenle ayrılmış olup, geriye dönüşleri sevinçle karşılanacak devletler gibi değil, fethedilmiş bir halk olarak davranılması gerekiyordu. "Kurumlarının, hem siyasal düzeydeki, hem yerel kamu yönetimi düzeyindeki temelleri, hem de toplumsal temelleri *mutlaka* yerle bir edilmeli ve *yeniden yaratılmalıdır*; yoksa akan kanlarımız ve harcanan paralarımız boşa gitmiş olacaktır. Bunu sağlamanın tek yolu da onlara fethedilmiş bir halk gibi davranmak ve fethedilmiş bir halk olarak tutmaktır."[59] Stevens ayrıca "Anayasa, ilk kurucularının amaçladıklarını gerçekleştirecek ve böylece Birlik partisinin hep üstün bir konumda kalmasını sağlayacak biçimde değiştirilene dek"[60] onların Birlik'e dönmelerine izin verilmemesi gerektiğini ileri sürdü; ki burada "Birlik partisi" sözüyle anlatmak istediği Cumhuriyetçiler idi.

Stevens, Güneyli devletlerin, o çağın tepeden inme devrim anlayışını ele veren ve sonradan tarihte benzeri pek çok durumda kullanılan bir deyim ile "yeniden kurulması" yoluna gidilmezse, Güneylilerin Kuzey'i kolayca ezip geçebileceklerini, böylece Güney'e, savaşı yitirmiş olmasına karşın barıştan kazançlı çıkma olanağını vereceğini düşünüp, bunu açıkça söyledi.[61]

Bu düşüncelerden, Güney toplumunu baştan aşağı yeniden kurmayı hedefleyen bir program çıktı. Stevens, "yapılacak işlem (Güneyli) soyluları sürgüne göndermeyi gerektirse bile", iki yüz akr'dan büyük malikânelerin ellerinden alınarak (istirdat edilerek) plantasyon sahiplerinin erkini kırmak istedi. Stevens, bazı istatistikler vererek, bu yolla federal hükümetin herbir zenci ailesine kırk akr dolaylarında bir toprak dağıtabilmesine yetecek toprağı ele geçirebileceğini ileri sürdü.[62] Yeni özgür bırakılmış zencilerin gerçekleşmeyecek bir düş (bir ütopya) olduğu düşünülen umutlarıyla alay etmek için, o günlerde sık sık kullanılan sloganlardan biri, "kırk akr ve bir katır" idi. Oysa, ne Radikal Cumhuriyetçiler ne de Stevens ütopyacıydılar. Kapsamlı bir toprak reformu isteği, plantasyoncuların erkini başka hiç bir önlemin kıramayacağının bilincine varmış bir gerçekçiliği yansıtıyortu. O sıralarda plantasyoncular, eski erklerinin önemli bir bölümünü başka yollardan ele geçirmek üzere, kolları sıvayıp işe girişmişlerdi bile; zencilerin ekonomik bakımdan çaresizlikleri nedeniyle, bunu gerçekleştirmeleri pek zor olmadı. Radikaller, hiç değilse içlerinden bazıları, tüm bunları çok iyi görmekteydi. Öte yandan, eski plantasyonları bölerek, küçük çiftlikler biçiminde zencilere dağıtmanın, yapılamayacak bir iş olmadığını gösteren belirtiler vardı. 1864'de ve 1865'de Kuzeyli askeri yetkililer, işsiz güçsüz kalmış binlerce zencinin karşılaştığı sorunlara çözüm bulmak üzere, bu doğrultuda iki deneye girişmiş, el konmuş ve terkedilmiş toprakları 40.000'i aşkın zenciye dağıtmışlardı; öyle ki bu topraklarda

59. Stevens'in, Lancaster ve Pennsylvania'da yaptığı 6 Eylül 1865 Konuşması; Current, *Old Thad Stevens*, s. 215'de verilen biçiminden.

60. [Stevens], *Reconstruction, Speech, December 18, 1865*, s.5.

61. [Stevens], *Reconstruction, Speech, December 18, 1865*, s.5.

62. Stevens'in 6 Eylül 1865 konuşması; Current, *Old Thad Stevens*, s.215'de bulunmaktadır.

yaptıkları küçük çiftçilikte, zencilerin, Başkan Johnson'un malikânelcri eski beyaz sahiplerine geri verme kararını almasına değin, hayli başarılı oldukları söylenebilir.[63] Bununla birlikte, köleciliğin zencilere ender olarak işlerini küçük tarım kapitalistleri olarak yürütmelerini sağlayacak bir deney kazandırmış olacağı söylenebilir. Stevens bunun farkındaydı ve zencilerin daha uzun bir süre Kongre'deki dostlarının kollamasına gereksinimlerinin olacağını biliyordu. Ayrıca asgari bir ekonomik güvenceyi ve oy hakkını da içermek üzere, asgari siyasal haklara kavuşmadıkları sürece zencilerin, ne kendilerine ne de Kuzey'in çıkarlarına bir hayırlarının dokunabileceğini de görmekteydi.[64]

Tek bir cümlede özetlersek, savaş sonrası, "yeniden inşa" konusunda Radikallerin çözümü, Kuzey'in askeri gücünü kullanarak, plantasyon aristokrasisini yıkma ve zencilere mülkiyet ve seçme haklarını tanıyarak, kapitalist demokrasinin bir kopyasını kurma hedefine yönelikti. O günün Güney'inde geçerli olan koşullar gözönüne alındığında, bu gerçekten de devrimci bir çözümdü. Bundan bir yıl sonraki zencilere vatandaşlık hakkı tanınması hareketinin bundan fazlasını beklemediği ve hatta, ekonomik hakların sessiz geçiştirildiğine bakılırsa, bu kadarını bile gündeme getirmediği bir gerçek. Zamanın ötesinde olmak devrimcilikse, Stevens bir devrimci idi. Zencilere sempati besleyen Kuzeyliler bile,Stevens'in önerilerinden ürktüklerini saklayamadılar. *New York Tribune*'un uzun süre köleliğin kaldırılması davasını desteklemiş yazıişleri müdürü Horace Greeley, Stevens'in 6 Eylül 1865 konuşmasına yanıt olarak,"... Güneylilerin mülkiyetine yönelik herhangi bir savaşı kınıyoruz... çünkü zengin Güneyliler sınıfı, cahil ve kaba beyazlara göre daha aydınlanmış ve daha insancıl olduklarından, siyahlara daha az düşmanca davranmaktadırlar." diyordu.[65] Greeley'in tutumu, Kuzeyli ve Güneyli zenginler arasındaki ayrılıkları tarihe gömdükleri zaman ve bir başka uzlaşmayla, zencileri, özgürlük savaşımlarında başlarının çaresine bakmaları yolunda yalnız bıraktıklarında görüleceklerin bir ipucunu veriyordu.

Dolayısıyla Radikaller'in, daha kesin olarak belirtmek gerekirse programlarındaki radikal önlemlerin, Kuzey'in mülkiyet çıkarlarıyla çatıştığı andan başlayarak, çok geçmeden yenilgiye uğramasına hiç şaşmamak gerek. Radikaller, 1867 yeniden inşa yasalarına, daha ılımlı Cumhuriyetçiler istemeyince, mülklere el koymayla ilgili maddeleri sokmayı başaramadılar. Temsilciler Meclisi'nde Stevens'in "40 akr" önlemi, yalnızca 37 oy alabildi.[66] Etkili Kuzeyli çevreler, ne mülkiyete, ne Asi'lerin (Güneylilerin) mülkiyetine açıkça bir saldırıyı, kapitalist demokrasi adına bile hoşgörecek bir havadaydılar. *Nation* gazetesi, "Zenginlerin topraklarının topraksızlar

63. Stampp, *The Era of Reconstruction 1865-1877*, s. 123, 125-126.

64. "Eski köleci devletlerde (halkını özgürlerin oluşturduğu "özgürcü devletler"den söz etmiyorum) oy hakları olmayacaksa [eski] kölelerin kölecilik ilişkileri içinde bırakılmalarının onlar için daha hayırlı olacağına inanıyorum." *Reconstruction, Speech, December, 8, 1865*, s.6, 8.

65. *New York Tribune*'ün 12 Eylül 1865 tarihli sayısından, Current tarafından, *Old Thad Stevens*'de s. 216-217'de aktarılmıştır. Greeley, Stevens'i ayrıca, bu söylevinde oy hakkıyla ilgili herhangi bir program önerisi getirmediği için de eleştiriyordu. Stevens, daha çok Massachusetts senatörü Charles Sumner'ın baskılarının bir ürünü olarak, daha sonraki bir söylevinde, söz konusu eleştirinin etkisiyle bu konuyu açıklığa kavuşturacaktı. Radikal saflardaki görüş ayrılıklarını anlatmaya girişmeyip, hareketin en etkili olduğu dönemde, onun günlük stratejisini belirleyen ve grubun en devrimci kişisi olan Stevens üzerinde durmayı yeğledim.

66. Current, *Old Thad Stevens*, s. 233.

arasında bölüştürülmesi... siyasal, toplumsal sistemimizin bütününe, altından, özgürlüğümüzü yitirmeden kolay kolay kalkamayacağımız bir darbe indirecektir" uyarısında bulundu. Toprak reformunda uğranılan bu canalıcı başarısızlık, Radikal programı yüreğinden vurdu. Toprak reformu olmadan programın gerisi, yorumlayanın bakış açısına göre, uyutucu ya da insanı çileden çıkaran modeller olmanın ötesine gidemezdi. Gene de bu başarısızlığın, Güneyli beyaz toprak sahipleriyle, mülk sahibi öteki çıkar çevrelerinin üstünlüğüne varacak yolun önündeki bütün engelleri kaldırdığını söylemek bir abartma sayılabilir.[67] Çünkü Radikaller aslında hiç bir zaman bu yolu kapatmamışlardı. Bu noktada uğradıkları yenilgi, Amerikan toplumunun, devrimci ataklann önüne çektiği sınırları göstermeye yaradı.

Topraklara el konup bölüştürülmesi söz konusu olmayınca, plantasyon sistemi, yeni bir emek sistemi uygulayarak, yeniden toparlandı. Önceleri ücretli emek kullanma yolunda bazı girişimlerde bulunuldu; ama bunlar, hiç değilse bir derecceye dek, zencilerin, ücretlerini işlerin durgun olduğu aylarda çekip, pamuğun toplanmasının gerektiği mevsimde ortalıktan kaybolmaları nedeniyle başarısız kaldı. Böylece, her yerde, plantasyoncuya işgücü üzerinde daha büyük bir denetim olanağı sağlayan ortakçılık sistemine geçildiği görüldü. Bu değişiklik çok anlamlıydı. İleride, yeri geldiğinde göreceğimiz gibi, ortakçılık, Asya'nın pekçok bölgesinde, köylülerden "artı"yı siyasal yöntemler yerine ekonomik yöntemlerle çekip almanın yoluydu; ne var ki, başka durumlarda da genellikle ekonomik yöntemleri destcklemek için siyasal yöntemlere gerek duyulduğunu da unutmamak gerek. Bu yüzden daha önceden köylülüğün bulunmadığı Amerika'da da, özünde Asya'dakine benzer biçimlerin ortaya çıkışını görmek öğreticidir.

Benzeri yöntemlere Çin'de ve başka yerlerde de başvurulduğu görülmekle birlikte, kırsal kesimdeki tacirlerin Amerika'daki duruma kendine özgü bir yerellik kazandırdığı söylenebilir. Kırsal tacir* [aracı-tefeci] denen kişi, çoğu zaman büyük bir plantasyonun sahibiydi. Kiracıya ve ortakçıya, günlük gereksinimlerini karşılaması için, bakkaliye malları biçiminde avans verir, ama bu mallara olağan perakende fiyatın çok üzerinde fiyatlar uygulayıp, çalışanları (borçlandırarak) denetim altına alırdı. Kiracılar ve ortakçılar, kredileri bulunmadığı için ve genellikle nakit para sıkıntısı içinde bulundukları için, başka bir dükkândan alışveriş yapamazlardı.[68] Böylece pek çok zenci için, bu yeni bağımlılık, köleliğin bağımlılığının yerini aldı. Bu değişikliğin, herhangi bir gelişmeye yolaçmışsa bile, ne kadar gerçek bir gelişme yarattığını söylemek son derece güç. Ancak, plantasyon sahiplerinin bu yeni sistem ile çok çok zenginleştiklerini ileri sürmek doğru olmaz. Bankacı plantasyoncuyu, plantasyoncu da ortakçıyı, hemen satılıp paraya çevrilebilecek ürünler yetiştirmek için sıkıştırdıklarından, yeni sistemin başlıca sonucu, Güney'in eskiden olduğundan daha fazla, tek ürün ekonomisi durumuna gelmesi oldu.[69]

İkisi arasında herhangi bir yalın neden sonuç ilişkisinden çok, birbirlerini besleyerek, ekonomik toparlanma, siyasal toparlanma ile elele gitti. Burada, Güney'in savaş öncesi

67. Stampp'm, *Reconstruction,* s. 128-130'daki yetkin değerlendirmesine bakınız; *Nation*'dan yapılan alıntı s. 130'dadır.

* *Country merchant* (ç.n.).

68. Bu durumun canlı bir betimlemesi için bak. Shannon, *American Farmers' Movements*, s.53.

69. Randall ve Donald, *Civil War,* s. 549-551.

yönetici gruplarının yerini alanların, siyasal durumlarını sağlamlaştırma uğruna çevirdikleri dümenleri ve yaptıkları dönüşleri anlatmamıza gerek yok; bununla birlikte, bugün "beyaz işbirlikçiler" olarak nitcleyebileceğimiz, o günlerde *"scalawags"** ("satılmışlar") denen kimselerin içinde, pek çok plantasyoncunun, tacirlerin ve hatta endüstri önderlerinin bulunduğunu belirtmekte yarar var.[70] Kuşkulu olmakla birlikte, belki yalnızca içlerindeki en iyilerin karşı çıktıkları bir durumla, zencilerin "ait oldukları" yerde tutulması ve beyazların toplumdaki her bakımdan üstünlüklerinin yeniden kurulması için oldukça fazla şiddete başvuruldu.[71] Bu arada endüstriciler ile demiryolcuların, Güney yönetimindeki ağırlıkları giderek artıyordu.[72] Kısacası, Kuzey'de olduğu gibi Güney'de de, ılımlı tutumlu zenginler, erki, yetkiyi ve ağırlığı yeniden ele geçiriyorlardı. Sahne, daha önce savaşta birbirlerinin karşısında yer almış olan aynı tip Güneyliler ile Kuzeyliler arasında bir ittifakın kurulmasına hazırlanıyordu. Söz konusu ittifak, geçerliliği tartışmalı Hayes-Tilden seçimlerinde, Cumhuriyetçi Hayes'in, Güney'deki Kuzeyli işgalinin son kalıntılarını kaldırması koşuluyla göreve getirilmesi üzerine, tartışmanın çözüme bağlandığı [Hayes-Tilden Uzlaşması ile] 1867'de resmen kuruldu. Batı'da radikal tarımcıların (çiftçilerin) ve Doğu'da radikal işçilerin yaylım ateşi altındaki Kuzey'in, servet, mülkiyet ve ayrıcalık sahiplerinin partisi, mülksüz ve ezilen emekçi zenci sınıfının haklarını kolluyor gibi görünmekten de vazgeçmeye hazır bir konuma geldi.[73] Güneyli *"Junker"*ler"in köle sahibi olmaktan çıktıkları ve kentin iş dünyasının davranışlarının büyük bir bölümünü benimsedikleri, Kuzeyli kapitalistlerin ise, radikal hoşnutsuzluk homurtularıyla yüzyüze geldikleri bir dönemde, tutucular arasında başvurulan klasik koalisyon olanakları doğdu. Böylece, "İkinci Amerikan Devrimi"ni tasfiye eden Thermidor sökün etti.

5. İç Savaş'ın Anlamı

İç savaş bir devrim miydi? Elbette halkın kendini ezenlere karşı ayaklanması anlamında bir devrim değildi. İç Savaş'ın anlamını saptamak, onu bugün hâlâ yaratılması sürüp giden bir tarihin içine yerleştirebilmek, nedenlerini ve izlediği seyri açıklamak kadar zor bir iştir. Devrimin bir anlamı da, siyasal kurumların, toplumun yeni bir yön almasına olanak verecek biçimde şiddet yoluyla yıkılmasıdır. İç Savaş'tan sonra, endüstri kapitalizmi dev adımlarıyla ilerlemeye başladı. İç Savaş için, "İkinci Amerikan Devrimi" sözünü ortaya attığında Charles Beard'ın kafasında bu olgunun yattığı anlaşılıyor. Ancak, endüstri kapitalizminin böyle patlarcasına gelişmesi İç Savaş'ın bir sonucu muydu? Ve, "devrim" sözcüğü olabilecek en tutucu çağrışımla ele alındığında, İç savaş'ın insan özgürlüğüne yaptığı katkıya ne demeli? Bu konudaki belirsizliği, (federe) devletlere herhangi bir insanı yaşamından, özgürlüğünden ya da mülkiyetinden etmeyi yasaklayan "Ondördüncü Değişiklik"in* tarihi ortaya koyuyor.

* "Küçük cılız hayvan, işe yaramaz adam, haylaz, yaramaz kimse" anlamlarına gelen *scalawag* sözcüğü Amerikan tarihinde Kuzey'in değerlerini benimseyen Cumhuriyetçi Güneyliler ile ilgili olarak, "satılmış, gözünü hırs bürümüş, kumaz vb." anlamlarında olumsuz bir deyim olarak kullanılmaktadır. (ç.n.).

70. Randall ve Donald, *Civil War*, s. 627-629'da bu manevralar anlatılmaktadır.

71. Randall ve Donald, *Civil War*, s. 680-685.

72. Woodward, *Reunion and Reaction*, s. 42-43. Bu yapıtın II. bölümünde tüm bir ılımlı toparlanma sürecinin birinci sınıf bir çözümlemesi yapılmaktadır.

73. Woodward, *Reunion and Reaction*, s. 36-37.

* Amerikan anayasasında yapılan ondördüncü değişiklik (ç.n.).

Eğitim görmüş herkesin çok iyi bildiği gibi, Ondördüncü Değişiklik,zencileri korumada pek az işe yararken, şirketlerin korunmasında büyük yararı oldu. Beard'ın söz konusu değişiklik taslağını kaleme alanların asıl amacının da bu olduğu yolundaki savı bazılarınca reddedildi.[74] Değişikliği hazırlayanların amaçlarının böyle olup olmadığını tartışmanın kendi başına fazla bir önemi yok. Ama böyle bir sonuç doğurduğundan da kimse kuşku edemez. İç Savaş'ın değerlendirilmesi, son kertede, Amerikan toplumundaki özgürlüğün derecesine ve ileri endüstri toplumunun kurumlarıyla İç Savaş arasındaki ilişkinin yorumlanış biçimine bağlıdır. Ne var ki bu sorunları tartışmaya, başlı başına bu konuya ayrılmış bir kitap bile yetmeyecektir. Onun için bu konuda birkaç önemli görüşe değinmekle yetineceğim.

Kuzeylilerin kazandığı zaferle birlikte ve bu zaferin ardından bazı çok önemli siyasal değişiklikler görüldü. Bu değişiklikler, federal hükümetin, mülkiyeti, özellikle büyük mülkiyeti koruma çevresinde ördüğü siperler ve *Kitabı Mukaddes*'in "Zengin olana daha da verilecektir" hükmünü yerine getiren bir kurum durumuna gelmesi olarak özetlenebilir. Bu siperlerden ilki, doğrudan doğruya Birlik'in korunmasıydı; ki bu, savaştan sonra Batı da Birlik'e katıldığından, yeryüzünün en geniş iç pazarlarından birinin kurulması demekti. Bu aynı zamanda, ülke tarihinde o zamana değin bilinen en yüksek gümrük tarifeleriyle korunan bir pazardı.[75] Mülkiyet, Ondördüncü Değişiklik ile, sağlıksız eğilimler taşıyan bazı federe hükümetlere karşı güvenceye kavuşturuldu. Aynı biçimde, ulusal para sisteminin kurulmasıyla ve madeni para ile ödeme esasının benimsenmesiyle, paranın da sağlam bir temele oturması sağlanmıştı. Bu önlemlerin, bir zamanlar sanıldığı gibi, Batılı çiftçilere büyük bir zarar vermiş olduğu görüşü tartışmalıdır; öte yandan, savaş sırasında ve savaştan sonra bir süre için daha, işlerinin oldukça iyi gittiğini gösteren belirtiler vardır.[76] Bu önlemlerden zarar görmüş de olsalar, kendilerine Batı'daki kamu topraklarının (1862 Çiftlik Yasası ile) açılışıyla bu zararlarını azaltacak bazı olanaklar sunulmuştu; ne var ki bu alanda da federal hükümet, az önce aktardığımız *Kitabı Mukaddes* hükmüne uygun davranan bir kurum durumuna gelmişti. Demiryollarına çok büyük ihsanlarda bulunuldu ve kamu topraklarının dağıtılması, madencilikten ve kerestecilikten büyük zenginliklerin edinilmesinin temelini oluşturdu. Son olarak, alınan önlemlerin sonucunda işgücünün azalmasıyla karşılaşılabilecek olan endüstriye sağlanan bir telafi olanağı olarak, federal hükümet, 1864 Göç Yasaları ile, göç kapılarını açık tutmayı sürdürdü. Beard'ın dediği gibi, Federalistler'in* ve *Whig*'lerin iki kuşak boyunca elde etmeye çalıştıkları her şey, hatta

74. Randall ve Donald, *Civil War*, s. 583; ayrıca bu konudaki yazınla ilgili bir değerlendirme için 783.-784. sayfalara bakınız.

75. 1861'de kabul edilen Morrill Tariff [gümrük] yasası tarifelerin yukarıya doğru tırmanışa geçmesine varacak yolun başında atılmış adımdır. Bu tarife, ortalama gümrük oranlarını, gümrüğe tabi malların değerinin % 20'sinden % 47'sine çıkarıyordu; böylece gümrükler 1860'a göre bir katından fazla arttı. Başlangıçta savaş dönemi Birlik hazinesine gelir sağlamak amacıyla hazırlanan yasa, korumacılığı, Amerikan iktisat politikalarının vazgeçilmez bir öğesi durumuna gelecek biçimde yerleştirdi. Daha sonraki 1883, 1890, 1894 ve 1897 yasaları daha büyük korumalar sundular. Bak. Davis ve başkaları, *American Economic History*, s. 322-323.

76. Sharkey, *Money, Class and Party*, s. 284-285, 303.

* "Federalistler" ile, Amerikan kolonileri arasında federal bir birliğin kurulup, federal bir anayasanın kabul edilmesinden yana olup, bağımsızlık sırasında ve sonrasında güçlü bir ulusal merkezi hükümetten yana olan ve Federalist Parti'yi kuranlar, destekleyenler anlatıyor (ç.n.).

daha fazlası, dört yıl gibi kısa bir süre içinde kazanılmıştı.[77] "Dört kısa yıl" elbette sözün gelişi olarak söylenen bir abartmadır; çünkü bu önlemlerin bir bölümü Yeniden İnşa (1865-1876) döneminde alınmıştı ve madeni para esasının uygulanmaya konması ancak 1879'da gerçekleşti. Ama Yeniden İnşa, kesinlikle sürüp giden bir kavganın bir parçasını oluşturduğundan, bu nokta çok da önemli değildir. Geriye bakılıp, yapılanlar 1860'daki plantasyoncular programıyla, köleciliğin federal hükümet tarafından dayatılması, gümrük vergilerinin düşük tutulması, vergi yükünü artıracak yatırımlardan ve sübvansiyonlardan kaçınılması, federe devletlerce kurulacak bir banka ve para sisteminin reddi[78] istekleriyle karşılaştırıldığında, endüstri kapitalizminin, plantasyon ekonomisinin önüne diktiği engelleri aşarak bir zafer kazandığı ve böyle bir zaferin ancak kan ve barutla elde edilebileceği savı gerçekten çok inandırıcı görünmektedir.

Daha derinliğine düşünüldüğünde, bu inancın büyük bölümü inandırıcılığını yitirebilir. Bu konuda Beard'ın konumunun da ikircikli olduğunu vurgulamakta yarar var. Gerçekten, Kuzey kapitalizminin az önce özetlediğimiz zaferlerini anlattıktan sonra Beard, "İkinci Amerikan Devrimi'nin buraya kadar saydığımız bellibaşlı ekonomik sonuçları, pekâlâ, silahlı bir çatışma olmadan da sağlanabilirdi..."[79] demektedir. Beard'ın görüşleri bizi, birinci sınıf bir tarihçinin sorunlara, düşünceleri kışkırtıcı yazılarıyla ışık tuttuğu ölçüde ilgilendiriyor; kişisel görüşleri, tartışma konumuz değil. İç Savaş'ın kapitalist endüstri demokrasisinin kazandığı devrimci bir zafer olduğu, savaşın bu zaferin kazanılmasında zorunlu olduğu savına karşı, birbiriyle ilintili üç görüş ileri sürülebilir. İlk olarak, İç Savaş ile endüstri kapitalizminin iç savaş sonrası elde ettiği zafer arasında gerçek bir bağlantının bulunmadığı söylenebilir; böyle bir bağın varlığında direnmek, *post hoc, ergo propter hoc** yanılgısına düşmek olarak görülebilir. İkinci olarak, bu değişikliklerin ekonomik büyümenin olağan süreçleri içinde zaten kendiliklerinden oluşmakta oldukları, dolayısıyla ortaya çıkmaları için İç Savaş'ın hiç de gerekli olmadığı söylenebilir.[80] Son olarak, bu bölümün başlarında daha enine boyuna tartıştığımız kanıtların ışığında, Kuzey ve Güney ekonomilerinin aslında gerçek bir rekabet içinde bulunmadıkları; iyimser bir yorumla birbirlerini tamamlar nitelikte oldukları, kötümser bir yorumla da, Güney'in pamuğunun çoğunu İngiltere'ye satması gibi konjonktürel (rastlantısal) bazı koşullar sonucu birbirlerine gerektiği gibi ayak uyduramadıkları savunulabilir.

77. Beard ve Beard, *American Civilization*, cilt II, s. 105; burada özetlenen önlemlerle ilgili bir inceleme için 105. - 115. sayfalara bakınız; ayrıca benzeri ama bazı bakımlardan daha özlü bir çözümleme için de bak. Hacker, *Triumph of American Capitalism*, s. 385-397.

78. Beard ve Beard, *American Civilization*, cilt II, s.29.

79. Beard ve Beard, *American Civilization*, cilt II, s.115.

* Skolastik düşünüşte, zaman içinde daha önce gelen bir olayı, aralarındaki nedensellik bağlantısını araştırmadan, daha sonra gelen bir olayın nedeni olarak görme hatasına dikkati çeken "ardından geldi demek onun yüzünden" anlamına gelen, "madem ki önden geldi, demek ki ondan geldi" olarak özdeyiş biçimine sokarak çevirebileceğimiz Latince bir deyiş (ç.n.).

80. Cochran, "Did the Civil War Retarted Industrialization?," s. 148-160; bana hem bu görüşün, hem de bir önceki görüşün bir benzeri olarak görünmekte. Bu görüşü, İç Savaş'ın endüstride büyümeyi geçici olarak durdurduğunu yalnızca istatistiklere dayanarak göstermenin ötesine pek gitmediği için inandırıcı bulmuyorum. Kurumlarda görülen, sorunun odağında yer aldığını düşündüğüm değişmeler (kurumsal değişmeler) sorununa ise ancak şöyle bir değinmekle yetiniyor.

Eğer plantasyonun egemen olduğu Güney toplumunun kapitalist endüstri demokrasisinin kurulmasını önleyen aşılmaz bir engel oluşturduğunu gösterebilme olanağı bulunabilseydi, bütün bu görüşlere doyurucu bir yanıt verilebilirdi. Eldeki kanıtlar, plantasyon köleciliğinin, demokrasinin, en azından, insanların eşitliği ilkesini, hiç değilse sınırlı bir fırsat eşitliği ve insan özgürlüğü hedeflerini içeren herhangi bir demokrasi anlayışının önünde bir engel oluşturduğunu açıkça gösteriyor. Ancak, bu kanıtlar aynı biçimde, plantasyon köleciliğinin endüstri kapitalizmi önünde bir engel oluşturduğunu göstermeye yetmiyor. Karşılaştırmalı yaklaşım da, endüstri kapitalizminin pekâlâ, bu demokratik amaçları benimsemeyen, savunmayan, ya da daha ihtiyatlı bir deyişle, bu amaçlara ancak ikinci sırada yer verilen toplumlarda kurulabildiğini gösteriyor. 1945'ten önceki Almanya ve Japonya bu savın belli başlı örnekleridir.

Gördüğümüz gibi bu tartışma bizi yeniden iki farklı uygarlık, Güney'deki uygarlıkla Kuzey ile Batı'daki uygarlık arasındaki uyumsuzluklara ve siyasal sorunlara geri götürüyor. Emeği baskı altında tutan tarımsal sistemler, özellikle de plantasyon köleciliği, belli bir tarihsel aşamada, kapitalizmin belirli bir türü önünde, daha kesin bir terim bulunamadığı sürece "rekabetçi demokratik kapitalizm" denebilecek bir düzen önünde siyasal bir engel oluşturmaktadır. Kölecilik, gerçekten, Püriten Devrim'in, Amerikan Devrimi'nin ve Fransız Devrimi'nin mirascısı olan bir toplumda bir tehdit ve bir engel oluşturuyordu. Güney toplumu, insanın değerinin temelini sağlam bir biçimde kalıtsal konuma dayandırmıştı. Batı ile birlikte Kuzey ise, değişme süreci içinde olmakla birlikte, hâlâ fırsat eşitliği anlayışına bağlılığını sürdürüyordu. Her iki toplumda bu idealler, onlara güçlerinin ve çekiciliklerinin büyük bölümünü kazandıran ekonomik düzenlemelerin yansımalarıydı. Tek bir siyasal birim içinde, hem kalıtsal konum hem de fırsat eşitliği amaçlarını gerçekleştirebilecek siyasal ve toplumsal kurumları geliştirme olanağı, sanırım, durumun doğası gereği yoktu. Birbirlerinden coğrafi uzaklıkları daha fazla olsaydı, örneğin Güney bir koloni ülkesi olsaydı, o zaman sorunun çözülmesi, elbette zencilerin harcanması pahasına, büyük ölçüde kolaylaşacaktı.

Doğan bütün belirsiz sonuçlarına karşın, Kuzey'in kazandığı zaferin, Güneyin kazanabileceği bir zaferle karşılaştırıldığında özgürlükten yana bir siyasal zafer olduğu, üzerinde daha fazla tartışmayı gerektirmeyecek kadar açık görünüyor. Bunu anlamak için, ondokuzuncu yüzyıl ortasında Güney'in plantasyon sisteminin Batı'ya da yerleşmesi ve Kuzeydoğu'yu sarması durumunda nelerin olabileceğini düşünmek bile yeterlidir. Eğer böyle bir durum doğsaydı, Birleşik Devletler, yüzyılımızın çağdaşlaşma süreci içinde bulunan, latifundiya ekonomisine, egemen bir antidemokratik aristokrasiye ve siyasal demokrasiyi zorlayabilecek güçten yoksun ve bunu istemeyen, güçsüz, bağımlı bir ticaret ve endüstri sınıfına sahip ülkeleriyle aynı durumda olacaktı. Kaba çizgileriyle ortaya konduğunda, ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında tarımın ticarete daha az yönelik olması dışında, Rusya'daki durum buydu. Bu durumda, şu ya da bu türden radikal bir patlamanın baş göstermesi, ya da uzun süreler boyunca yarı gerici bir diktatörlüğün kurulması olasılığı, bütün eksiklikleri ve kusurlarıyla, bir siyasal demokrasinin kurulmasından daha büyük olacaktı.

Köleciliğin yerle bir edilmesi, en azından İngiliz İç Savaşı'nda, ya da Fransız Devrimi'nde mutlak monarşinin yıkılması kadar önemli bir adım idi ve daha ileri gidilebilmesinin yaşamsal bir gereğiydi. Bu şiddetli ayaklanmalardaki gibi, bizim İç Savaş'ımızda da, elde edilen en önemli sonuçlar, sözcüğün geniş anlamıyla siyasaldı. Amerika'da Savaş'tan sonra kuşaklar, bu siyasal çerçevenin içini, halkın yaşam düzeyini, kendi yazgılarını kendilerinin karar vermelerini sağlayacak maddi olanakları vererek, belirli bir insan onuru kavramıyla bağdaşır bir düzeye yükseltmeye çalışan bir ekonomik içerikle doldurmaya girişeceklerdi. Sonradan Rusya'da ve Çin'de yapılan devrimler de, bugüne dek araçlar amaçları büyük ölçüde yutup çarpıtmış olmasına karşın, aynı amaca yönelikti. Amerikan İç Savaşı'nın doğru bir yorumunun ancak böyle bir bağlama yerleştirilerek yapılabileceğine inanıyorum.

Federal hükümetin köleciliği yürürlükte tutma yükümlülüğünden kurtarılmış olması, bu bakımdan azımsanamayacak bir adımdır. Bu engel aşılamasaydı, karşılaşılacak durumu, örneğin daha sonraki yıllarda örgütlü işçilerin, siyasal ve yasal olarak tanınma çabalarında karşılaşabilecekleri güçlükleri bir düşünün. İç Savaş'ın sona ermesinden sonra verilen özgürlüğün anlamlarını ve sınırlarını genişletmeye yönelik savaşımların engellerle karşılaşmalarının nedeni de büyük ölçüde, 1865'te kazanılan zaferin her alanda kazanılmış bir zafer olmaması ve ondan sonra Kuzey'in ve Güney'in mülk sahibi çevreleri arasında tutucu bir koalisyon kurma eğilimlerinin ortaya çıkmasıdır. Bu eksiklik, endüstri kapitalizminin yapısında vardır. Güney'de eski baskı yöntemlerinin çoğu, yeni ve daha çok salt ekonomik giysiler altında geri gelirken, endüstri kapitalizmi büyüyüp yaygınlaştıkça, burada olsun Birleşik Devletler'in geri kalan bölgelerinde olsun, yeni baskı biçimleri ortaya çıktı. Federal hükümet artık kaçak kölelerle ilgili yasaları uygulamak durumunda olmamakla birlikte, bu yeni baskı biçimlerine, ya göz yumdu ya da bunların uygulanma aracı durumuna geldi.

Zenciler söz konusu olduğunda, federal hükümet, ancak çok yakın bir tarihte bunun tersi bir yönde harekete geçti. Bu satırların yazıldığı sırada [1965 dolaylarında] Birleşik Devletler, zencilerin vatandaşlık hakları *(civil rights)* ile ilgili ve zaman zaman parlayıp, zaman hafifleyerek daha yıllarca süreceği anlaşılan sert bir savaşımın ortasında bulunuyor. Ve bu savaşım, yalnızca zencilerin haklarıyla sınırlı değil; onu aşan pek çok yanı var.Amerikan tarihinin kendine özgü gelişmesinin ürünü olarak, Amerika'nın en alt sınıflarının çekirdeğini koyu derili insanlar oluşturuyor. Zenciler Amerikan toplumunun, hoşnutsuzluğunu açıktan açığa belirten kesimlerinin başında geldiklerinden, bugün için dünyanın en güçlü kapitalist demokrasisinin niteliğini değiştirme yönündeki çabaların beslendiği, neredeyse tek potansiyel kaynağı oluşturuyorlar. Bu potansiyel herhangi bir sonuca ulaşabilir mi; bölünüp dağılır mı, yoksa öteki hoşnutsuz kesimlerle birleşerek önemli sonuçlar elde edebilir mi? gibi sorular, burada yanıtlanamayacak, apayrı bir öykünün konusunu oluşturmakta.

Zencilerle onların beyaz müttefiklerinin savaşımı, temelde, çağdaş kapitalist demokrasinin amaçladığı ve bugüne değin hiç bir toplumun üstesinden gelemediği soylu hedeflere erişme yeteneğiyle ilgilidir. Burada, İç Savaş'ı yorumlama ve değerlendirme konusunda son bir belirsizlik noktasına varmış oluruz. Belirsizlik ile tarih boyunca

birçok kereler karşılaşılmıştır. İki özgür toplumun, aralarında iki bin yıldan fazla bir zaman farkı bulunan iki ünlü siyasal önderinin (Perikles'in ve Lincoln'un) ideallerini, şehitleri için verdikleri söylevlerde dile getirmeyi seçmiş olmaları bir rastlantı olmasa gerek. Söyledikleri ve büyük bir olasılıkla umdukları şeyler yanı sıra, neler yaptıklarını ve yaşamları sırasında nelerin olduğunu saptamaya çalışan eleştirel bir tarihçi için, Perikles de Lincoln da kesin kişilikleri saptanamayan kişiler olarak görünürler. Dile getirdikleri şeyler için verilen kavga bitmiş değildir ve insanlığın yeryüzünden silinip gitmesine dek sürebilir. Tarihin belirsizliklerini çözmek için gittikçe daha derinlere inen kimse, sonunda bu belirsizliklerin, bu ikirciklerin, tarihin olup bitmiş, geçmişte kalmış olguları kadar, kendinde ve çevresindeki insanlarda da bulunduğunu görmeye başlar. Biz de, ister istemez, bu olayların gelgitinin tam ortasında bulunuyoruz ve geçmişin gelecek için taşıyacağı anlamı belirlemekte, bireyler olarak, ne kadar ufak ve önemsiz görünürse görünsün, bize düşen bir rolümüz oluyor.

İkinci Ayrım
ASYA'DA ÇAĞDAŞ DÜNYAYA GEÇİŞİN ÜÇ YOLU

AVRUPA VE ASYA SİYASAL GELİŞMELERİNİ KARŞILAŞTIRMANIN SORUNLARI ÜZERİNE BİR NOT

Çok da uzak olmayan bir geçmişte, birçok aklı başında düşünürün, çağdaş endüstri toplumları dünyasına tek bir anayoldan geçilerek varıldığına ve bu yolun toplumu kapitalizme ve siyasal demokrasiye götürdüğüne inandıkları bir dönem yaşandı. Bu tek yönlü gelişme kavramını benimseyen anlayıştan arta kalan derin izlere, bugün de, yalnız Marksist kuramda değil, onun yanı sıra ekonomik kalkınmayla ilgili Batılı yazında da rastlanmakla birlikte, son elli yılda yaşananlar bu anlayışı kökünden sarsmış bulunuyor. Batı demokrasisi ortaya çıkabilecek sonuçlardan yalnızca biridir ve özgül tarihsel koşulların bir ürünüdür. Bundan önceki üç bölümde tartıştığımız devrimler ve iç savaşlar, liberal demokrasiye yönelen sürecin önemli birer parçasıydılar. Az önce gördüğümüz gibi, İngiltere'de, Fransa'da ve Birleşik Devletler'de kapitalist demokrasinin kurulmasıyla sonuçlanan genel gelişime çizgisi içinde de çarpıcı farklılıklar vardı. Ancak, çağdaş endüstri toplumlarının ortaya çıkışında görülen farklılıklar, demokratik toplumlar ailesi içinde görülenlerden çok daha fazladır. Alman tarihi faşizmle noktalanan başka bir gelişme tarihinin, Rusya tarihi de üçüncü bir tipin varlığını ortaya koymaktadır. Bu üç biçimin günün birinde aynı noktada buluşmaları olasılığını, incelemeden hemen bir kıyıya itmek hiç de doğru bir tutum olmaz; çünkü bütün endüstri toplumlarının birbirine benzeyen ve onları tarım toplumlarından ayıran yanları vardır. Bununla birlikte, dönüp geçmişi değerlendirmek için seçilen tüm öteki gözlem noktaları gibi bunun da keyfi olduğu düşüncesini saklı tutarak, geçmişi yirminci yüzyılın 1960'lı yıllarından oluşan onyılından bakarak değerlendirecek olursak, demokratik olmayan, hatta antidemokratik olan yollarla da pekâlâ çağdaşlaşabilindiği olgusunun, tarihsel gerçekliğin bir parçasını oluşturduğunu görürüz.

Sonraki bölümlerde açıklık kazanacak nedenlerden ötürü bu tezin, faşizmden çok komünizmde noktalanan çağdaşlaşma biçimleri için daha geçerli olduğu düşünülebilir. Bunu ancak ileride aydınlatabileceğimiz için, burada üzerinde durabileceğimiz bir sorun değildir. Her türlü kuşkunun ötesinde olan gerçek, birbirinden çok farklı yollar izleyerek de olsa, Almanya'nın da Rusya'nın da güçlü endüstri devletleri olmayı başarmış olmalarıdır. Prusya'nın önderliği altında Almanya, ondokuzuncu yüzyılda, tepeden inme bir endüstri devrimini gerçekleştirebildi. Almanya'da burjuva devrimi yönünde görülen, ama devrimci bir burjuvazinin varlığının ürünü olmayan küçük bir eğilim de, 1848'de söndü. Almanya'nın 1918'de uğradığı yenilgi bile, endüstri öncesi toplumsal sistemin belli başlı özelliklerini ortadan kaldıramadı. Bunun, kaçınılmaz olmasa da, olası sonucu, faşizmdi. Rusya'ya gelince, 1914 öncesinin çağdaşlaşma eğilimi, Almanya'dakinden çok daha az etkili olmuştu. Burada, herkesin bildiği gibi, başlıca yıkıcı gücünü köylülerden alan bir devrim, tepeden inme bir endüstri devriminin aldığı komünist bir biçimin önündeki yolu açmak üzere, 1917'de bile daha çok tarımsal bir nitelik taşıyan eski yönetici sınıfları yıktı.

Tüm bu bildik olgular, demokrasi, faşizm ve komünizm ve aynı zamanda diktatörlük, totaliteryanizm, feodalizm, bürokrasi gibi sözcüklerin Avrupa tarihi bağlamında ortaya çıktıklarını gösterme amacımıza yardımcı olmaktadırlar. Bunlar, tanınmayacak bir duruma getirilecek kadar çarpıtılmadan Asya siyasal kurumlarına uygulanabilir mi? Bu aşamada, tarihsel terimlerin bir bağlamdan başka bağlama ve bir ülkeden bir başka ülkeye aktarılıp aktarılamayacağı konusuyla ilgili genel sorun hakkında, belli bir aktarılabilirlik derecesi kabul edilmedikçe, tarih tartışmasının, birbiriyle hiç bir bağı olmayan dönemleri betimleme anlamsızlığına indirgeneceğini saptamanın ötesinde bir tutum takınma zorunluluğu bulunmamaktadır. Bu gibi sorular, dar anlamda felsefi bir düzlemde sorulduklarında, tarihte gerçekten ne olduğunu anlamaya çalışmak yerine, yorucu sözcük oyunlarıyla uğraşmaya yolaçan kısır ve çözümsüz sorular durumuna düşerler. Oysa bence, yüzeysel tarihsel benzerliklerle anlamlı tarihsel benzerlikleri birbirinden ayırmaya yardım edecek nesnel ölçütler vardır ve bunlarla ilgili birkaç şey söylemek daha yararlı olabilir.

Yüzeysel veya rastlantısal benzerlikler, öteki anlamlı olgularla ilişkisi olmayan ya da gerçek durumun yanlış biçimde kavranmasına yolaçan benzerliklerdir. Örneğin General de Gaulle ile XIV. Louis'nin siyasal üsluplarının benzerliğini, diyelim, saygı kurallarını geçerli kılmakta, işi bunlara bir tören önemi vermeye kadar vardırmalarını vurgulayan bir yazar, eğer bunu şaka olsun diye yapmıyorsa, yanıltıcı saçmalıklar öne sürüyordur. Çünkü, iktidarlarının farklı toplumsal temellere yaslanması ve Fransız toplumunun onyedinci yüzyıldaki durumuyla yirminci yüzyıldaki durumunun farklılığı, bu tür yüzeysel benzerliklerden çok daha anlamlıdır.[1] Öte yandan, eğer 1945 öncesinde hem Almanya'da hem Japonya'da, yapıları ve kökenleri benzer ve birbirlerine nesnel olarak bağlı bir dizi kurumsal uygulamanın bulunduğunu saptamışsak, haklı olarak bu karmaşık olguya, her iki örnekte "faşizm" adını verebiliriz. Demokrasi ve komünizm kavramlarını da böyle kullanabiliriz. Olgular arasında kurulacak bu tür bağlantıların doğası, ampirik araştırmalarla ortaya çıkarılmalıdır. Komünizm, faşizm ya da parlamenter demokrasi, tek başına ele alındıklarında, büyük bir olasılıkla, Çin'in, Japonya'nın ve Hindistan'ın en önemli siyasal özelliklerinin doyurucu bir açıklamasını vermeye yetmeyeceklerdir. Tanınabilecek (bildik) olaylar dizisinden hiç birisine uymayan belli bazı nedensellik zincirlerinin açıklanmasına geniş bir yer ayırmak gerekebilir. Batılı toplumları incelerken de aynı şeyi yapmıştık. Asya'yı ele alırken bundan farklı bir tutum takınmamız için ortada hiçbir neden yok.

1. Eğer, de Gaulle ile XIV. Louis arasındaki benzerliklerin gerçekten daha derin ve anlamlı bir bağlantının belirtisi ve sonucu olduğu kanıtlanabilseydi, söz konusu benzerlikler zaten yüzeysel olmaktan çıkarlardı. Hemen, böyle bir kanıtlama olanağının bulunmadığı söylenemez. Dil sürçmelerinin önemi, Freud bunların ciddi insan sorunlarıyla olan ilişkisini ortaya çıkarana dek, hafife alınmıştı. Bir kez daha vurgulanması gereken nokta, bu gibi sorunların ancak, olguların derinliğine incelenmesiyle sonuçlandırılabileceğidir.

IV

İMPARATORLUK ÇİN'İNİN GERİLEYİŞİ VE KOMÜNİST YOLUN KÖKENLERİ

1. Yukarı Sınıflar ve İmparatorluk Sistemi

Çok çok eskilerde Çin'de bir felsefeciler okulu vardı; bu felsefeciler "adların düzeltilmesi" isteğinde bulunmalarını gerektiren bir öğretiye bağlıydılar. Söz konusu filozofların, siyasal ve toplumsal bilgeliğin, şeyleri doğru adlandırmakla başlayacağına inandıkları anlaşılıyor. Bugün Çin'i inceleyenler de benzeri bir çaba içindeler; bu yolda "*gentry*", "feodalizm" ve "bürokrasi" gibi adlarla oynuyorlar. Söz konusu terminoloji tartışmasının ardında yatan ve bizim araştırmamızın başlangıç noktasını oluşturması gereken asıl sorun şu: Nüfusunun büyük çoğunluğunu çiftçilerin oluşturduğu bu toplumda, yukarı sınıflar toprakla ne gibi bir bağlantı içindeydiler? Erkleri ve yetkeleri, son kertede, toprak mülkiyetini denetimlerine geçirmiş olmalarına mı dayanıyordu, yoksa bürokratik makamları, neredeyse tekellerine almış olmalarının bir sonucu muydu? Erklerinin kaynağında bu ikisinin bir bileşimi var idiyse, bu bileşimin ayırıcı özelliği neydi? Tartışmada çağdaş siyasal uzantıları olacak birçok nokta bulunduğundan, İmparatorluk Çin toplumunun gerçekte nasıl işlediğini doğru olarak kavrayabilmek umuduyla, önce bunları açığa çıkarmakta yarar var.

Bazı batılı bilginler, Çin İmparatorluğu'nun bürokratik niteliğini vurgulamakta, buna karşılık imparatorluk hizmetiyle toprak mülkiyeti arasındaki bağlantıyı önemli bulmamaktadırlar. Böyle bir yorum, bir yandan, Marksistlerin siyasal erkin kaynağını ekonomik erkte arama çabalarını eleştirmeye, bir yandan da, çağdaş komünist devletleri, geçmişte var olduğu öne sürülen bir Doğu despotizmine geri dönüş olarak görüp eleştirmeye yaramaktadır.[1] Buna karşılık Marksistler, özellikle Çin komünistleri, İmparatorluk evresini ve hatta Komintang dönemini bile, toprağın büyük bölümünün gelirlerini daha çok toprak kirasından elde eden toprakbeylerinin elinde bulunması anlamında, feodalizmin bir biçimi olarak görürler.[2] Bürokratik karakterini önemli

1. Bu savın en iyi bilinen örneği, Wittfogel'in *Oriental Despotism* adlı yapıtıdır.

2. Çin komünistlerinin tarihsel yorumlarını doğrudan incelemiş değilim. Bu konuda yapılmış bir inceleme için bak. Feuerwerker, "China's History in Marxian Dress", s. 323-353. Ben burada ele alınan sorunlarla ilgili Rus kaynaklarını hayal kırıcı buldum. Çok sıkı bir araştırmaya karşın, Mançu dönemiyle ilgili olarak, aşağıda belirteceğim, ciddiye alınmaya değer birkaç makale dışında, hemen hiç bir çalışmaya rastlayamadım; pek yakından incelediğimiz 1911-1949 dönemiyle ilgili olarak Rusların yaptığı çalışmalar bana, Çin Sovyeti bölgesinde olsun, Milliyetçi bölgede olsun, kırsal kesimde olup bitenlere Batılıların çalışmalarındakinden habersiz görünmediler. Ayrıca yan tutan yaklaşımları hiç de bizimkilerden daha az aptallaştırıcı görünmedi.

bulmayarak Marksistler, kendi uygulamalarıyla olan rahatsız edici benzerlikleri gizlemekteler. Feodalizm diye bir şey varsa bile, onun belirleyici (karakteristik) özelliklerini saptamak, bürokrasinin özelliklerini saptamak kadar, hatta ondan daha güçtür. İmparatorluk Çin'inde vasallık sistemi yoktu ve askeri hizmet karşılığı yapılan toprak bağışları ise, son derece sınırlıydı. Bununla birlikte Marksistler, toprak ağalığı konusunda diretmekte, ileride göreceğimiz gibi, yerden göğe kadar haklıdırlar. Kısacası, bana kalırsa, batılı bilginler, toprak sahipliğiyle siyasal görevler arasındaki bağı umutsuzca yadsımaya çalışırken, Marksistler de, aynı derecede umutsuzca, böyle bir bağın varlığını kanıtlamaya çalışıyorlar.

Pekiyi, bu ikisi arasında *nasıl* bir ilişki vardı? Çin toplumunun, son büyük hanedan olan Mançular (1644-1911) dönemindeki ayırıcı özellikleri nelerdi? Bu yapısal özellikler, Çin'in yirminci yüzyıl ortasında komünistlerin zaferiyle noktalanacak daha sonraki gelişme çizgisine nasıl bir yön verdi? İmparatorluk sistemi yıkıldığında, parlamenter bir demokrasi kurma yönünde güçlü bir eğilimin görülmeyişini, Çin'in toprak sahibi yukarı sınıflarının hangi özellikleriyle açıklayabiliriz?

Elimizde pek çok yazarın görüş birliğine varabildiği ve araştırmamızın ilk adımlarını atarken dayanabileceğimiz birkaç basit gerçek var. Her şeyden önce inceleyeceğimiz öykünün başlamasından çok yıllar önce, Çin devlet düzeni, çalkantılar içinde bir toprak aristokrasisi sorununu çözmüş bulunuyordu. Bu çok büyük yapısal değişikliğin nasıl gerçekleştiği, imparatora, aristokrasiye karşı verdiği savaşta yardımcı olan bürokrasinin devşirilmesinde kullanılan ünlü sınav sisteminin rolü dışında, bizi pek ilgilendirmiyor. Bu sınav sistemi, İ.S. 907'de sona eren T'ang hanedanı döneminde yürürlükteydi. Onu izleyen Sung hanedanı zamanında ise, eski aristokrasiden geriye pek fazla bir şey kalmamıştı.[3] Yokedilen bu aristokrasinin "feodal" olup olmadığı, Çin toplumunun Ch'inler (Çin Hanedanı) döneminde, İ.Ö. üçüncü yüzyıldaki ilk birleştirilişinden önceki erken evrelerinin "feodal" sıfatını hakedip etmediği, bizi ilgilendirmiyor.[4]

Buna karşılık, Mançu çağı boyunca ya da sinologlar arasında daha çok bilindiği gibi Ç'ing* hanedanı döneminde, toprak sahibi aristokrasinin, merkezileşmiş kamu yönetimi görüntüsü ardında varlığını sürdürüp sürdürmediği, çok daha dikkatle incelenmesi gereken bir konudur. Zengin bir toprak sahipleri sınıfının bulunduğunu herkes kabul edecekse de, zenginlerle hali vakti yerinde olanlar arasındaki sınırın tam nerede çekilebileceği bir takım sorunlar çıkaracaktır. Aynı biçimde, bu dönemde Çin'de bir "memurlar ve bilginler" sınıfının var olduğu konusunda da yaygın bir görüş birliği bulunmakta ve akademik mürekkep yalamış olanlarla olmayanları birbirinden ayıracak kesin çizgiler var olmakla birlikte, bu grup içinde memurlarla bilginleri ayıran çizginin çekilmesinde sorunlar çıkacaktır. Bu iki grubun, yer yer örtüşmekle birlikte, tümüyle

3. Franke'nin, *Reform and Abolition of Examination System*, adlı kitabında sınav sisteminin kısa ve yararlı bir tarihçesi verilmektedir. Buradaki bilgileri bu kitabın 7. sayfasından aldım.

4. Wittfogel'in tezlerine genelinde karşı çıkan bir çalışma için bak. Eberhard, *Conquerors and Rulers*.

* Ç'in ve Ç'ing hanedanları birbirine karıştırılmamalı (ç.n.).

özdeş olmadıkları konusunda da görüş birliği vardır. Herhangi bir akademik sıfat taşımayan az çok zengin toprakbeyleri bulunduğu gibi, toprak mülkiyetine sahip olmayıp akademik sıfata sahip olanlar da vardı. İki grup arasındaki örtüşmenin derecesini kesin olarak bilmeye ise olanak yoktur.[5]

Ne var ki, uzmanlar arasında görüş birliğine varılan noktalarla yetinip ötesini araştırmamak, asıl önemli sorunların karanlıkta kalmasına yolaçar. Her iki gruba girenlerin, hem toprakbeyi hem de memur ya da bilgin olanların kesin oranı hakkında bilgimiz olsaydı bile, çok fazla bir şey öğrenmiş olmayacaktık. Gerçekten, hiç bir fizyolojist, insan bedeninin yüzde kaçının kemik yüzde kaçının kas olduğunu bilmekle yetinmez. Bedenin etkinlikleri sırasında kemiklerin ve kasların birlikte nasıl çalıştıklarını bilmek ister. Toprak mülkiyeti, akademik dereceler ve siyasal görevler arasındaki bağlantıları anlayabilmek için de, bu tür bilgilere gereksinim vardır.

Çin'de bütün bunları birbirine bağlayan düzenek (mekanizma) aile idi; daha doğrusu baba soy çizgisini izleyen soy grubu idi. Tarımsal bakımdan daha verimli bölgelerin, özellikle Güney'in daha geniş olan soy grubu "klan" olarak adlandırılır. Bir toplumsal düzenek olarak aile şöyle işlemekteydi: İmparatorluğa yapılan hizmet karşılığında elde edilen zenginlikler, çağdaş döneme değin süregelen bir uygulama ile, toprağa yatırılıyordu. Erkek bu mülkü soy grubu yararına biriktiriyordu. Buna karşılık, soylu bir geçmişi olduğunu ileri süren her aile, bu savını, akademik sıfat sahibi bir üyeye sahip olarak, ya da ileride bir memurluk makamı elde edip, onu ailesinin maddi çıkarları yolunda kullanacağını, boş olmayan bir umutla bekleyerek besleyip, yetiştireceği çocuğuyla gelecekte akademik sıfat sahibi olabilecek biriyle desteklemek zorundaydı. Bu bilgin (akademik sıfat sahibi kişi) imparatorluk bürokrasisinde edindiği mevkiyle, ailenin servetinde kendine yapılan destek nedeniyle azalan miktarı tamamlayarak, ya da aile servetini daha da artırarak, soyunun statüsünü sağlama almış ve böylece çember tamamlanmış oluyordu. Klan düzeneği de aynı biçimde işlemekteydi; bir farkla ki, daha geniş bir grup olduğu için, içinde çok sayıda sıradan köylü (çiftçi) bulunuyordu. Resmi görevler, kuramda yeteneği ve hırsı olan en basit bir köylüye de açık olmakla birlikte, halk arasında eğitimi yaygınlaştıran hiç bir sistem bulunmadığından, öğrencilerin uzun yıllar alan eğitim çalışmaları sırasında genellikle zengin bir ailenin desteğine yaslanmaları gerekti. Bazen, zengin bir aile, kendi çocukları akademik yönden umut verici değilse, yoksul kökenden gelen parlak bir oğlan çocuğunu desteklerdi. Bütün bunlardan anlaşılacağı gibi, memurluk ve zenginlik arasında soy grupları kanalından kurulan bağlantı, Çin toplumunun öndegelen özelliklerinden biriydi. Bu nedenlerden ötürü, bu bilgin-memur ve toprak sahibi yukarı sınıfın bir *gentry* olduğunu söylemek yanlış olmaz.[6] Bunlardan herbirini ayrı ayrı ele alarak daha yakından inceleyecek olursak, aralarındaki bağlantılarının başka bazı önemli yönlerinin bulunduğu da görülecektir.

5. Bir sonraki dipnotta belirtilen kaynaklara ek olarak bak. Chang, *Income,* s.125, 142, 146.

6. Bak. Balázs. "Aspects significatifs", s.81, 84-85. Burada ele aldığımız sorunlar açısından bu çözümleyici deneme vazgeçilmez bir çalışmadır. Klanla ilgili bazı bilgiler Liu'nün, *Clan Rules* adlı kitabında, s. 110, 129, 140'da bulunabilir. Ayrıca bak. Chang, *Chinese Gentry,* s.186 ve gene onun *Income* adlı yapıtı, s.42.

"Gentry" teriminin Çin yukarı sınıfları için kullanılması, Batıda Birçok yoğun tartışmaya yolaçmıştır. Tirimi, taşıdığı batılı ve özellikle İngiliz çağrışımlar nedeniyle reddetme yanlısı olanların

İncelemeye, toprakbeyinin rolünün, memurunkinden daha az mı daha çok mu önemli olduğu yolunda herhangi bir varsayım yapmaksızın, önce toprakbeyinden başlayabiliriz. Burada karşımıza ilk olarak, toprakbeyinin, feodal zorunluluklar altında olmayan köylülerin kendisi için çalışmalarını sağlamayı nasıl becerebildiği sorusu çıkmaktadır. Elimizde ayrıntılı bilgilerin bulunmamasına ve konunun bugüne değin bilim adamlarınca ele alınmamış olmasına karşın, bu soruya verilebilecek genel yanıt bellidir: Toprak beyleri bunu, ana çizgileri bakımından çağdaş kapitalizmde yapılanlardan hiç de farklı olmayan kiracılık anlaşmalarıyla sağlamaktaydılar. Kiracılık bölgeden bölgeye bazı değişiklikler göstermekle birlikte, özünde, bir ortakçılık biçimi, hiç değilse ondokuzuncu yüzyılın başında, kiralanmış işgücüyle desteklenen bir ortakçılık biçimiydi.[7] Kuşkusuz bazı bölgelerde, bazı bölgelere göre çok daha önemli bir kişi olan

haklı bazı gerekçeleri varsa da, terim gerek Rusya'daki gerekse Çin'deki yukarı sınıfları anlatmak üzere yaygın biçimde kullanıma geçtikten sonra, bunu tartışma konusu etmek, bilgiçlik taslamak olur. Terimin Çin ile ilgili olarak kullanılmasına yöneltilen karşı çıkışlar için bak. Ho, *Ladder of Success*, s.40.

Akademik sıfat sahipliğiyle toprak sahipliğini birbirinden ayırmaya çalışan belli bir *gentry* tanımı için bak. Chang, *Gentry*. Freedman'ın *Pacific Affairs*, cilt XXIX, s.78-80'de yayınlanan incelemesi, tanımı yalnızca akademik sıfat sahipleriyle sınırlamanın güçlüklerine dikkat çekmektedir. Ho, *Ladder of Success*, s. 38-41'de akademik dereceleri satın alanlarla, akademik sıfatın alt derecelerine sahip bulunanların statüleri gibi yaşamsal önem taşıyan sorunlarda Chang'dan ayrılmaktadır. Ancak akademik statü ile ilgili olarak çok az bilgisi bulunduğundan, kitabı, burada gündeme getirdiğimiz sorunlar açısından bize çok az yardımcı olmaktadır. Serveti toplumsal hareketliliğin bir yönü olarak ele aldığı bölümler ise, topraktan edinilen servet hakkında hiç bir şey söylemeyen [bizim açımızdan] ikincil bir sorun olan ticarete dayalı servetle ilgilidir.

Bu ve benzeri konularda, bu bölümün ilk taslaklarından biriyle ilgili olarak ayrıntılı yazılı yorumlarını ileten Owen Lattimore'a çok şey borçluyum. Bunlardan beni sorunun derinine iniş derecesiyle etkileyen birkaçını, birçok başka kaynağı inceledikten sonra, neredeyse sözcüğü sözcüğüne *(verbatim)* metnime almak durumunda kaldım. Başka yerlerdeki kanıtlar, burada savunduğum görüşten çok farklı bir yöne işaret eder göründüklerinden, kullanılması adet olan "bu görüşlerdeki yanlışların tüm sorumluluğu benimdir" türü bir deyiş, burada tam da gerçek durumu yansıtmaktadır.

7. Bu konuda yapılmış herhangi bir monografi çalışmasına rastlayamadım. Kısa bir coğrafi ve tarihsel değerlendirme için, Ho'nun *Population* adlı kitabının 217-226. sayfalarına bakılabilir. Ayrıca Chang, *Income*, s. 127'ye; Hsiao, *Rural China*, s. 384, 385, 389'a bakınız. Hsiao, çoğu yerel coğrafya elkitaplarından derlenmiş çok geniş bir malzeme yığınını taramış, ayıklamış ve olabildiğince çok sayıda metni doğrudan aktarıp, bunları olabildiğince az yorumdan geçirerek belirli bir düzene koymuştur. Bunun insanda yarattığı etki, Amerikan politikasının karanlık yanlarıyla ilgili olarak gazetelerden ve gezi notlarından derlenmiş bir kupür dosyasının yaratacağı etkiyle hemen hemen aynıdır. Bu tür malzemenin genellikle toplumun biraz karanlık yanlarını, hakettiğinden büyük bir önemle yansıttığı anımsanırsa; temel aksaklıklar, dikkatli bir gezginin zaman zaman oraya buraya serpiştirdiği değinmeleri dışında, doğrudan pek dile getirilemese bile; böyle bir kitap son derece yararlıdır; hele sistemin gerçek işleyişini saklamaya yarayan, geçerliliği kuşkulu istatistikler toplama girişimlerinden çok daha fazla yararlıdır. Gerçekten, Hsiao'nunki gibi bir kitabın, sosyolog için, yazarı ne kadar dürüst ve ne kadar zeki olursa olsun, olguları bir tezin süzgecinden geçirerek veren pek çok parlak monografiden daha geçerli olduğu savunulabilir. Ama, bunun gibi birçok kitap okumak zorunda kalmanın bir tür cehennem azabına dönüşeceğini de belirtmeden edemiyorum.

toprakbeyi ortaya toprağını koyarken, köylüler de emeği sağladılar. Ürün ikisi arasında paylaşıldı. Ancak toprakbeyinin toprağı "üretmesi", köylünün emek "üretmesi"ne pek benzemediği için, burada, imparatorluk bürokrasisinin ne gibi hizmetlerde bulunduğunu ortaya çıkarmaya yarayan iyi bir ipucu bulmuş oluyoruz: Toprakbeyinin toprak üzerindeki denetimini imparatorluk bürokrasisi güvence altına almaktaydı.[8] Kendi adına akademik bir kültür edinmek gibi bir savı bulunmayan, ama bu konuda oğluyla ilgili umutlar besleyebilen zengin bir köylü de başka herhangi bir köylü gibi tarlada çalışmaktaydı. Buna karşılık, bilginler elleriyle çalışmazlardı. Hem bilgin hem toprakbeyi olan bu kimseler, İngiltere'deki ve Almanya'daki (hatta Rusya'daki ve Fransa'daki *bazı* benzerlerinden) farklı olarak, kırsal bölgelerde yaşamakla birlikte, gerçek tarım işlerine, hatta yapılanları denetleme biçiminde bile katılmış görünmezler.[9] Toplumsal konumları, yeri geldiğinde göreceğimiz Japon derebeyinin konumunun taban tabana zıddıydı. Çin ile Japonya'nın zamanımızdaki siyasal yazgıları kadar, geçmişteki yazgıları arasındaki farklılıkların pek çoğunun kökleri, bu konudaki farklılığa bağlanabilir.

Kaynaklarda oldukça büyük miktarlarda pirinç alışverişine ilişkin kayıtlarla sık sık karşılaşmakla birlikte, yaygın olan ilişki kalıbının, toprakbeyinin payını, paradan çok (Güney'de pirinç, Kuzey'de buğday ve öteki tahıllar olarak) tahıl biçiminde aldığı bir ortaklık olduğunu kabul etmek güvenli bir çıkarsama olur. İmparator bile, uyruklarından tahıl toplayan bir üst toprakbeyi idi.[10] İmparatorluk sisteminin ayni toplamaya böylesine büyük çapta dayalı olduğu bir yerde, bu sistemin başka alanlarda da yaygın olduğundan emin olabiliriz. Zengin bir toprakbeyi, kira olarak topladığı bütün pirinci yiyemeyeceğine göre, fazlasının bir bölümünü elbette satacaktı. Ama bu onun ikincil önemde bir işiydi ve hiç de çok büyük kazançlar sağladığı bir iş değildi.

8. Bir Sovyet araştırmacısı olan Khokhlov, "Agrarnye otnosheniya", s. 110'da, 1812 dolaylarında ekilip biçilen toprakların yüzde sekseninin yukarı sınıfların, geri kalan yüzde yirmisinin ise köylülerin elinde olduğunu ileri sürmektedir. Rakamlar tartışılabilir bir nitelik taşımaktaysa da, aslan payının birinci grubun elinde olduğuna kuşku yok.

9. Bu izlenimin, söz konusu olguda herhangi bir bilginin bulunmamasından kaynaklandığı düşünülebilir. Ancak daha önce değindiğimiz, Chang'ın *Income*, s. 127'de verdiği soyağacı (şecere) bu toprakbeylerinin yönetim sorumluluğu üstlenmekten kaçındıkları görüşünü tartışmadan benimsemektedir. Kol işlerine karşı takınılan tutumlar, akademik sıfat sahibi birinin, bir köylüye, herhangi bir zaman, belli bir işin nasıl yapılacağını göstermiş olması olasılığını son derece azaltmaktadır. Aşağıda değinileceği gibi, zengin toprakbeyinin "ekonomik" katkısı, bölgesi için hükümetten birşeyler koparmakla sınırlıydı.

10. Mançu hanedanının parlak günlerinde tahıl, hükümet "junk"larıyla*, piramitlerle karşılaştırılabilecek bir mühendislik harikası olan "Büyük Kanal" yoluyla getirildi. Pekçok bilgin-memurun ve İmparatorluğun askeri birliklerinin bir bölümüyle, imparatorluk sarayının beslenmesi büyük ölçüde Junkların yıllık seferlerine bağlıydı. Hinton'un *Grain Tribute System* adlı yapıtına, özellikle 5. ve 97. sayfalarına bakınız. Bu sistemle, Fransa'da, mutlak monarşinin buna denk düşen evresinde, Paris kentinin tahıl gereksiniminin karşılanması arasında ilgi çekici bir zıtlık vardır. Paris'teki sistem büyük ölçüde örgütsüzdü; yasaların ve etkili bir kamu yönetimi denetiminin dışındaydı ve hemen tümüyle para ekonomisinin, para kazanma hırsına tanıdığı özendirmelerle işliyordu.

[*Junk, yassı dipli, dikdörtgen pruvalı, büyük yelkenli Çin teknelerine verilen addır. ç.n.]

Böyle bir düzenleme altında, kısaca "aşırı nüfus birikimi" *(overpopulation)* denen şeyin, toprakbeylerinin çıkarına olduğu kesin. Köylülerin sayısının fazlalığı, toprakbeylerinin kiraları yükseltmelerine olanak verdi. Aç bir köylü, işleyebileceği bir toprak parçası ele geçirebilmek için beye ürünün yarısını vermeye hazırsa, ondan daha aç bir başka köylü, kirayı bundan biraz daha artıracak biçimde pazarlığa hazır olacaktı. Toprak sahibi ile kiracı köylüler arasındaki ilişki kuşkusuz böyle bir rekabetle sınırlı değildi. Hem gelenek görenek, hem de toprakbeyinin kiracılarının niteliği ile ilgili tasaları, onun mengeneyi olanaklarının elverdiği ölçüde fazla sıkıştırmasını engelledi. Gene de toprakbeyinin elinin altında hiç değilse geleceğin kiracıları olabilecek kimseler olarak çok sayıda köylünün bulunması, toprak sahibi kiracı arasındaki ilişkinin belirleyici etmenlerinden biriydi.

Burada üzerinde önemle durulması gereken iki özellikle karşılaşırız. Nüfus baskısı, düzeni koruyan, toprakbeyinin mülkiyet haklarını güvence altına alan ve kiralarını toplamasını sağlayan güçlü bir hükümet varolduğu sürece, toprakbeyinin işine gelebilirdi. Bunları sağlamak ise İmparatorluk bürokrasisinin işiydi. Dolayısıyla aşırı nüfus birikimi, salt topraklarla insan arasındaki basit bir aritmetik oran değildi; Japonya'da ve Hindistan'da olduğu gibi, Çin'de de özgül ekonomik ve siyasal nedenleri vardı. İkinci olarak, bu kurumsal nedenlerin geçmişi, batı etkinlerinin görüldüğü tarihlerden çok eskilere gitmekteydi. Nüfus artışının Çin toplumunca kurulmuş bentleri aşıp bütün sistemi silip süpürebilecek noktalara varması konusunda imparatorluğun kapıldığı endişe kendini onsekizinci yüzyılın ikinci çeyreği gibi erken bir tarihte duyurmaya başlamıştı.[11] Demek ki toprak üzerindeki nüfus baskısı,bazı Marksistlerin ileri sürdükleri gibi, salt Batı'nın etkisinin, yani endüstrileşmenin önlenmesinin, yerli el zanaatlarının yıkıma uğramasının ve bunların bir sonucu olarak topraklar üzerinde halkın geçimini sağlamak için taşıyabileceğinin ötesinde insan yığılmasının ürünü değildi. Bütün bu nedenlerin de kuşkusuz etkisi oldu; daha önce varolan baskıyı daha da artırdılar. Ama farklı biçimleriyle gelişmelerinin farklı aşamalarında Japonya'da ve Hindistan'da da karşılaşacağımız asalak toprakbeyi, Çin'de batı etkisinden önce ortaya çıkmış bulunuyordu.

Toprakbeyi, daha önce de belirttiğimiz gibi, mülkiyet haklarının güvence altına alınmasının ve kiralarını ürün ya da para olarak toplayabilmesinin sağlanması için, İmparatorluk bürokrasisine yaslanmaktaydı.[12] Bürokrasi onun amaçlarına bunun dışında birçok başka yollardan da yardımcı oldu. Toprakbeyi, kiracılarının iyi ürün alabilmelerini sağlayabilmek yolunda sulamanın doğru dürüst yapılmasıyla yakından ilgiliydi. Onun için yerel toprakbeyi aileleri, hükümetin kanallar vb. su denetleme sistemleri kurması için, hükümete sürekli baskı yapıyorlardı; bu yoldaki baskılarının etkili olabilmesi ise, aile üyelerinden hiç değilse birinin akademik bir sıfata sahip olmasını ve bu sıfatın olanak verdiği resmi ilişkileri kurabilmesini gerektiriyordu.[13] Ağırlığından yararlanarak resmi makamlar üzerinde yaptığı etki, bazı ülkelerde, toprakbeyinin yıllık tarım işlerinin evreleri üzerindeki doğrudan denetiminin yerini

11. Ho, *Population*, s. 266 - 268; bazı aydınlatıcı metinler Lee, *Economic History*, s. 416, 417, 419, 420'de çevrilmiş bulunuyor.

12. Ayrıntılı bilgi için bak. Hsiao, *Rural China*, s. 386-395.

13. Hsiao, *Rural China*, s.284-287, 292. Ayrıca bak. Ch'ü, *Local Government*, bölüm X.

alarak, toprakbeyinin ekonomiye yaptığı başlıca katkı olarak görülür. Bölge (eyalet) düzeyinde gündeme gelen daha kapsamlı projeler ise, il çapında etkili toprakbeyleri kliklerinin işiydi. İmparatorluk çapındaki projelerle de, bunlardan daha güçlü ve ulusal bir bakış açısına sahip olan klikler ilgilenirlerdi. Owen Lattimore'un belirttiği gibi, her bir imparatorluk projesinin ardında güçlü bir vezir ve her bir vezirin ardında güçlü bir toprakbeyleri grubu bulunurdu. Kanımca bu olgular, su denetimi ve Doğu bürokrasisi kavramlarını doğru bir perspektiften görmeye yardımcı olmaktadır.[14] İkinci olarak, en büyük maddi ödülleri, doğrudan toprağın kendisinden çok, bürokrasi sağlardı.[15] Ailenin soyluluk titrinin ve mülklerinin en büyük erkek kardeşe geçmesi [gibi Avrupa feodalliğinde görülen *primogeniture]* kuralının bulunmadığı bir durumda, zengin bir aile, mirasın çocuklar arasında eşit olarak paylaşılması sonucu, kendini birkaç kuşak içinde pekâlâ darlığa düşmüş bulabilirdi. Bu talihsizliği önlemenin başlıca yolu, akademik eğilimleri olan birini bürokrasiye sokabilmekti. Ailenin, resmen yasadışı sayılan, ama toplumca benimsenmiş yollarla zenginleşen bu üyesi, ailenin zenginliğine yeni zenginlikler katabilirdi. Yatırım amacıyla toprak satın alma, resmi dairelerdeki kariyerin sonunda [emeklilikte] buraya çekilme, oldukça yaygın bir uygulamaydı. Böylece bürokrasi, hem köylülerden, hem de, birazdan haklarında daha çok şey öğreneceğimiz kentte yaşayanlardan olmak üzere, ekonomik fazlayı ("artı"yı) çekip almanın almaşık bir yolunu oluşturmaktaydı. Her ne kadar bunlardan biri olmadan ötekisinin varolması olanağı yok ise de, bürokrasi genellikle, toprak mülkiyeti sahipliğinden daha güçlü ve daha etkili bir araç durumuna gelmiş görünüyor. Toprak zenginliği bürokrasiden kaynaklandı ve varlığını korumak için ona yaslandı. Burada, basite indirilmiş bir Marksist bakış açısını eleştirenlerin elinde sağlam bir dayanak noktası bulunmaktadır. Son olarak, Konfüçyüsçü öğretinin ve sınav sisteminin, ailesinden biri ya da evlatlık edindiği parlak bir genç, akademik bir sıfat kazanmayı becerebildiği sürece, toprakbeylerinin hiç değilse kendi gözlerinde, ayrıcalıklı bir toplumsal statüde bulunmalarını ve elleriyle çalışmaktan kurtulmuş olmalarını meşrulaştırdığını söyleyebiliriz.

14. Bak. Lattimore, "Industrial Impact on China", s.106-107. Chang, *Income*, s.49'da, Lattimore'unkinden çok farklı bir bakış açısına göre yazmakla birlikte, o da sulama çalışmalarının kökeninde yerel güçlerin bulunduğuna değinir.

15. Chang'ın *Income*'da savunduğu ana fikir budur. En büyük vurguların bürokrasi içinde gerçekleştirildiği gerçeği, toprak mülkiyetinin *gentry*'nin asıl ekonomik temelini oluşturması olgusuyla çelişmez; çünkü bu parsalar, Chang'ın kendisinin de belirttiği gibi, çok büyük bir gruba gidiyordu. Gerçekten, aynı genelleme, Tudor ve Stuart dönemleri İngiltere'si için de geçerlidir. Kitabının 147. sayfasında Chang, ondokuzuncu yüzyılda *gentry*'nin ancak küçük bir bölümünün asıl gelir kaynağını toprağın oluşturduğunu öne sürmektedir. Chang'ın verileri, *gentry'nin bir bütün olarak elde ettiği gelirin,* küçük *bir oranının,* toprakların kirasından geldiğini ortaya koymaktadır ki, bu, tümüyle farklı bir olaydır. *Gentry*'nin ne kadarının toprakbeyi olmadığını gösteren sayısal bilgi bulamadım. Olasılıkla en en alt katmanında, Ho'nun gerçek *gentry* saymadığı *şeng-yüan* rütbesindekiler arasında, çok sayıda topraksız kişi vardı. Chang (tablo 41, s.329'da) kiradan elde edilen gelirlerin *gentry*'nin toplam geliri içinde % 34 ile % 29 arasında bir oranda bulunduğu sonucuna varıyor, ki bu da oldukça önemli bir miktardır. Ayrıca, Chang'ın da dikkatle belirttiği gibi, söz konusu istatistikler güvenilir olmaktan uzaktır.

Oran gerçekte ne olursa olsun, sorun teknik ve bir ölçüde ikincil sayılabilecek bir noktayla ilgilidir. Toprak mülkiyetini elinde tutanların, haklarını sağlama almak için bürokrasiye gereksinimleri vardı ve toprak mülkiyeti çoğu zaman bürokratik bir kariyerin ürünüydü.

Başlıca kalemlerine daha önce değindiğimiz sulama projelerinin oluşturduğu bayındırlık işlerine ek olarak, İmparatorluk bürokrasisinin uygulamadaki asıl görevi, barışı korumak ve vergileri toplamaktı; ki bu etkinlikleri zamanla yerlerini, başka uygarlıklarda da yaşamı yukarı sınıflar arasında yaşanır kılan, kitaplara, resim yapmaya, şiir yazmaya, sevgililerle gönül eğlendirmeye ve benzeri uğraşlara bıraktı. Batılıların, ondokuzuncu yüzyıl ortasında dönemsel olarak başgösteren gerileme alanlarından birinde, Çin'e ciddi olarak el atmalarından önce, bu ülkede barışı koruma, daha çok bir iç sorun idi.[16] Yabancı tehdidi genellikle periyodik olarak gündeme gelen barbar fetihleriyle sınırlı idi. Barbarlar yeterince toprak ele geçirip, yeni hanedan biçiminde Çin'in başına yerleştikten sonra, kendilerini kurulu toplumsal düzene uyarlıyorlardı.Çin yöneticileri, İmparatorluk çağı boyunca, kendileriyle az çok eşit koşullara sahip başka yöneticilerle sürekli bir askeri rekabet içinde bulunma sorunuyla yüzyüze kalmadılar. Dolayısıyla, toplumun kaynaklarının önemli bir bölümünü yutan düzenli ve sürekli bir ordu bulunmadığı gibi,ne de böyle bir ordu, Fransa'da ve ondan daha fazla Prusya'da görülene benzer biçimde, devletin gelişmesine damgasını bastı. Aynı biçimde, gerileme döneminde Avrupa'dakine benzer bazı gelişmelerle karşılaşılmışsa da, Çin'de iç barışın güçlü baronların dizginlenerek sağlanması gibi bir sorun da söz konusu değildi. Çin'de iç barışın korunması daha çok, köylülerin, kaçmak zorunda bırakılacak ve böylece haydutluğa başlayacak, ya da yukarı sınıfların durumlarından hoşnut olmayan öğelerince yönetilen bir ayaklanmaya katılmalarına yolaçacak kadar sıkılıp sularının çıkarılmamasına bağlıydı.

Sömürünün, köylülerin kaldıramayacakları böyle bir düzeye vardırılmasını engelleyecek herhangi bir düzeneğin bulunmayışı, sistemin temel yapısal zayıflıklarından birini oluşturmuş olmalı. Vergilerin hakça ve etkili bir biçimde toplanması, hanedanın çıkarınaydı. Ama bunu sağlayabilmek için elinde pek fazla olanak bulunmadığı gibi, pek az personel vardı. Öte yandan sistem, tek tek memurları, ellerinden geldiğince kendi ceplerini doldurmaya özendiriciydi; öyle ki bu yolda, mesleklerine zarar verebilecek bir skandala neden olmaktan kaçınma noktasına varana dek, yapmayacakları yoktu. Bu konuyu daha yakından incelemekte yarar var.

Herhangi bir endüstri öncesi toplumda,büyük çaplı bir bürokrasi kurma girişimi, kısa süre sonra, memurların üstlerine bağımlı kalmalarını sağlayacak maaşları ödeyebilmeye yetecek kaynakların halktan toplanması gibi çok büyük bir güçlükle karşılaşır. Yöneticilerin bu güçlüğü aşmak için buldukları yolların tüm toplumsal yapıda son derece büyük etkisi olur. Fransız çözümü, görevlerin satılması; Rus çözümü, Rusya topraklarının uçsuz bucaksız genişliğine uygun olarak, çarlık kamu yönetiminde

16. Hanedanın gelişme ve gerileme evrelerini tartışmak, yazarın yetki alanını aşmaktadır. Çağdaş sinologlar, Çin tarihinin temelde iki bin yıl boyunca hiç değişmeden sürdüğü görüşünü yadsıma ve bunu bizim bu ülke hakkındaki bilgisizliğimizin yolaçtığı bir yanılsama olarak görme eğilimindedirler. Bununla birlikte, uzman olmayan birine, Avrupa ile karşılaştırıldığında, Çin uygarlığının büyük ölçüde durağan olduğu son derece açık bir gerçek olarak görünür. Çin'de, Batı'da birbirini izleyen, kent devleti, dünya imparatorluğu, feodalizm, mutlak monarşi ve çağdaş endüstri toplumu aşamalarıyla karşılaştırılabilecek ne gibi değişiklikler görüyoruz? Örneğin mimarlığı ele alalım: Çin'de zaman içinde Parthenon'dan Chartres Katedrali'ne, Versailles sarayına ve gökdelenlere uzanan değişikliğe benzer bir değişiklik olmuş mudur?

gördükleri hizmete karşılık memurlara, üzerindeki serfleriyle birlikte malikâneler bağışlamaktı. Çin çözümü ise, görevi yarı gizli yarı açık kötüye kullanmalarına (suistimallerine) izin vermekti. Max Weber incelemesinde bir memurun yasadışı gelirinin, olağan maaşının dört katına ulaştığı yolunda yapılan bir tahmine yer vermektedir; günümüzün bir araştırıcısı ise, maaşın on altı ile on dokuz katı gibi çok daha yüksek bir rakam öne sürüyor.[17] Bu yollardan elde edilen gelirlerin gerçek miktarı, olasılıkla tarihin gizlerinden biri olarak kalacak; burada bunun büyük miktarlara ulaştığı yolunda verilen güvencelerle yetinebiliriz.

Doğal olarak bu uygulama, merkezden yapılan, tarihin bir döneminden bir başka dönemine büyük farklılıklar gösteren denetimin etkisini büyük ölçüde azaltıyordu. Merdivenin en alt basamağında yer alan ve bir *hsien*'i, yani, genellikle çevresi surlarla çevrili bir kent ile onu çevreleyen kırsal yöreleri yönetmekle görevlendirilen memur, kuramsal olarak en az 20.000 kişilik, çoğu zaman bundan daha kalabalık bir nüfusu yönetiyordu.[18] Yörede gelip geçici olduğundan, genellikle üç yıl kaldığından, yerel koşulları yakından tanımasına pek olanak yoktu. Herhangi bir şey yapabilmesi için, yerel eşrafın, yani toprak sahibi bilginler olarak, herşeye karşın "kendi türünden insan" olan önemli kimselerin olurunun ve desteğinin alınması gerekliydi. Köylüler ile doğrudan ilişkisinin hemen hemen hiç olmadığı söylenebilir. Sınavlara katılma haklarından edilip, durumlarını o yoldan düzeltme olanaklarından yoksun bırakılmış, aşağı sınıftan kimselerin oluşturduğu, merkezi yönetimin yerel kamu yönetimi biriminin (*yamen*'in) tellalları, vergi toplamanın ayak işlerini yaparlarken *kendi* paylarını da bu yoldan sağladılar.[19] Toplumun kaynaklarından çekilenlerin, topluma gerisin geri verilen hizmetlerden fazla olması gibi kesinlikle nesnel bir anlama gelmek üzere, sistemin son derece sömürücü olduğunu söylemek hiç de yanlış değildir. Öte yandan, herşeye karşın, sistemin işleyebilmesi için sömürücü olmasının kaçınılmazlığından ötürü, nüfusun en alt katmanlarını, sorunlarını kendi bildikleri yollardan çözmeye bırakmak zorunluluğu doğmuştu. Onların günlük yaşamını, çağdaş totaliter rejimlerin yaptıkları ve hatta uzun süren ulusal olağanüstü durum boyunca sözde demokratik rejimlerin, daha sınırlı bir ölçüde yapmaya çalıştıkları gibi,yeniden düzenlemenin hiç bir biçimde olanağı yoktu. Birazdan tartışacağımız gibi, halkın yaşamını denetim altına almak yolunda sonuçsuz kalacağı belli bazı girişimlerde bulunuldu. Ama, halk üzerinde, savsaklamanın ve bencilliğin ötesine giden ve kitlesel boyutlar kazanan zulüm yöntemlerinin bile bile uygulanması, sistemin taşıyabileceğinin ötesindeydi.[20]

Sistemin sonul çöküş sancıları ile ilişkili daha özgül sorunları incelemeye geçmeden önce, bir dereceye dek Japonya ile yapılabilecek karşılaştırmalarla, Çin'in bir yapısal

17. Weber, "Konfuzianismus und Taoismus" cilt I, s.344; Chang, *Income*, s. 30, 42.

18. Ch'ü, *Local Government*, s.2.

19. Ch'ü, *Local Government*, bölüm IV ve s. 137.

20. Bu noktayı fazla ilerilere götürmemek gerekiyor. Tehdit edildiklerinde Çinliler de başkaları gibi bireysel olarak ya da topluca teröre başvurmaktan hiç çekinmiyorlardı. Benim karşılaştığım cezalardan biri, insanın yağda diri diri kızartılmasıydı. Batılılar Çin ile ilk karşılaşmalarında Çin'i idealleştirmişlerdir; onların bu tutumuna gösterilen öğretici bir tepki için ayrıca bak. DeGroot, *Sectarianism and Religious Persecutions*.

özelliğine daha değinmek gerekecek. Sınav sistemi, özellikle son dönemlerde, sistemin kaldıramayacağı kadar çok sayıda bürokrat olmaya aday kişi yaratmıştı.[21] Resmi mertebeler sisteminin en altında, avam bir geçiş grubu oluşturan, çok sayıda, akademik sıfat almaya aday kişi *(şeng-yüan)* bulunmaktaydı. Bunların sıradan *gentry* sayılmalarının mı sayılmamalarının mı uygun olacağı, uzmanlar arasında tartışmalara yolaçmaktadır. Ayrıcalıklar merdivenin en altında bulunmalarından kaynaklanan güç durumda olmaları, insana ondokuzuncu yüzyıl Japonya'sında *samuray*'lığın alt mertebelerinde bulunanları anımsatmaktadır. Her ikisi de kurulu düzene karşı çıkan çevrelerin odağındaki öğelerden birini oluşturdular. Ancak Japonya'da bu grupta yer alan önemli bir azınlık çağdaşlaşma yönündeki hareketin itici gücünün büyük bir bölümünü sağlarken, Çin'de bu enerji, daha çok, egemen düzenin sınırlarını zorlamayan verimsiz başkaldırılarla ve ayaklanmalarla kendini tüketmiştir.[22] Kuşkusuz böyle bir sonucun doğmasında, bir dereceye dek sınav sisteminin yükselme eğilimlerini bastırıcı etkisinin de rolü olmuştu. Gene de bunun asıl nedenleri çok daha derinlerde yatıyordu. Bu kimseler, Çin toplumunun çağdaşlaşma trenini, kendini ona yavaş yavaş uyarlayarak yakalayabilmesi için çok geç kaldığı anlaşıldığı zaman çağdaşlaşmayla ilgilenmeye başlamışlardı. Şimdi bu büyük sorunun daha yakın bir dönemde ortaya çıkan bazı yanlarını ele almaya geçebiliriz.

2. *Gentry ve Ticaret Dünyası*

Çin İmparatorluk toplumu, zaman zaman o yönde bazı adımlar atılmış olsa da,hiç bir zaman Batı Avrupa'da feodalizmin son aşamalarında ortaya çıkan, ticaretle ve manufaktürle uğraşan kentli sınıfla karşılaştırılabilecek bir sınıf yaratamadı. Bu farklılığın en açık nedenlerinden birinin, İmparatorluk yönetiminin ülkeyi birleştirmedeki başarısı olduğu ileri sürülebilir. Avrupa'da, Papa ile İmparator ve krallar ile soylular arasındaki çatışmalar, kentlerdeki tacirlerin, geleneksel tarım toplumunun kabuğunu kırmalarına izin vermişti; çünkü tacirler, bu çok yönlü rekabet içinde değerli bir güç kaynağı oluşturmaktaydılar. Avrupa'da tacirlerin geleneksel toplumun kabuğunu kırmayı ilk kez, feodal sistemin genellikle daha zayıf olduğu İtalya'da başardıklarını belirtmekte yarar var.[23] Çin sınav sisteminin ise, hırslı bireyleri ticarete atılmaktan alakoyan, caydırıcı bir etkisi oldu. Olayın bu yanı, özellikle onbeşinci yüzyılda ticareti geliştirmek üzere yapılan, sonuçsuz kalan bir atılımda göze çarpmaktadır. Bir Fransız tarihçi, işi, bu dönemde toplumun en önemli sınıfı olma yolunda *gentry* ile yarışan bir "büyük mali burjuvazi"nin varlığından söz etmeye dek vardırıyor; ama ardından, yeni burjuvazinin çocuklarını sınavlara katılmaya yönlendirdiğini eklemesi anlamlıdır.[24] Başka bir tarihçi ise, matbaanın yaygınlaşmasının, mandarinliğin kendini göstermek isteyen yeni öğeleri [tutkulu kişileri, grupları] kendi içine çekip özümleme yeteneğini artırmış olabileceği yolunda ilginç bir sav ortaya atmakta. Matbaa bazı küçük tacirlerin resmi bir görev almalarını sağlamaya yetecek bir edebi kültür edinmelerine olanak verdi. Sınavlara katılmanın yolaçtığı giderler, önemli bir engel oluşturmayı sürdürmekle birlikte, resmi görevlere giriş az çok kolaylaşmıştı. Bu tarihçi, İmparatorluk

21. Ho, *Ladder of Success*, s. 220-221.

22. Hsiao, *Rural China*, s. 448, 450, 473, 479; Ho, *Ladder of Success*, s. 35-36.

23. Bak. onüçüncü yüzyılın sonlarındaki siyasal etmenlerin zekice bir değerlendirmesini yapan, Pirenne, *Histoire économique*, s. 365-372.

24. Maspéro ve Escarra, *Institutions de la Chine*, s. 131.

hizmetlerinin çekiciliğini gösteren bazı ilginç kanıtlar da vermekte. Örneğin söz konusu tacirlerden bir bölümü, kendilerini hadım ettirerek, haremağası olmaya ve böylece tahta yakın bir konuma gelmeye çalışmışlardı. Kendilerini hadım ettiren bu kişilerin özel bir avantajı, onların (saraydaki akademik sıfatlı memurların başlıca rakibi durumunda olan) sıradan hadımların edinmeleri yasaklanan eğitimi, hadım olmadan önce elde etmiş olmalarıydı.[25]

Biraz daha araştırdığımızda, para kazanmaya yönelik etkinliklerin, yüksek bir toplumsal konuma tırmanmanın toplumca benimsenen bir başka temelini sağladığı ve saygınlık kazanmanın bir başka yolunu oluşturduğu ölçüde bilgin memurların konumunu sarsacak bir tehdit anlamına geleceği kolaylıkla görülecektir. İstendiği kadar Konfüçyüsçü konuşmalarda bulunulsun, istendiği kadar "savurganlığı yasaklayan" yasalar çıkarılsın, bunların, çok para kazanan bir insanın, yaşamın tatlı yanlarını ve bu arada azımsanamayacak derecede saygınlığı satın alabileceği yalın gerçeğini uzun süre gizlemesi beklenemezdi. Bu durumun alıp başını gitmesine izin verilseydi, onca çabayla edinilen klasik kültür, modası geçmiş ve işe yaramaz bir duruma düşecekti. Bu kültürler ve değerler sistemleri çatışmasının gerisinde ve temelinde, güçlü maddi çıkarlar yatıyordu. Gelenek, tek başına ticareti önleyebilecek ağırlıkta bir engel değildi; istenirse pekâlâ Konfüçyüsçü klasik yazılarda ticareti haklı kılan gerekçeler bulunabilirdi.[26] Böyle bir yola başvurulmuş olunsun olunmasın, *gentry*, durumun denetiminden çıkmaması için kısa dönem önlemleri almayı düşünemeyecek kadar akılsız değildi. Gerçekten, gerekli önlemleri alarak, ticaretten elde edilen kârlara el koymak üzere, ticareti vergilendirdiler. Ya da ticareti bir devlet tekeli durumuna getirerek, bu tekelin en kazançlı mevkilerini kendilerine ayırdılar. Tuz ticareti en önemli tekeldi. Resmi görevliler sömürücü bir tutum içindeydiler. Ticaret de, toprak gibi, kültürlü yukarı sınıfın yararına olarak dağıtılması gereken bir şeydi. İmparatorluk bürokrasisinin, kaynakları halktan yöneticilere pompalayan bir araç gibi kullanıldığını, yöneticilerin ise, ayrıcalıklarını tehdit eden her türlü gelişmeyi denetim altında tutmaya büyük özen gösterdiklerini bir kez de bu örnekte görüyoruz.

İmparatorluk aygıtında,onsekizinci yüzyıl sona ermeden görülebilen gerilemeyle birlikte, ticarete yönelen çevreleri özümseme ve denetleme yeteneği de, ister istemez azaldı. İmparatorluk sistemi eski gücünü korumuş olsaydı bile, temellerini oyan yeni güçlere direnmesi pek kolay olmayacaktı. Çünkü önlerinde, birinin açgözlülüğünü ötekinin hırsının sınırlamasından başka bir engel bulunmayan bu güçlerin ardından, Batı'nın askeri ve diplomatik saldırısı geldi. Onsekizinci yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde, bilgin-memurların geleneksel yöntemleri kıyı kentlerinde çözülmüş bulunuyordu. Buralarda klasik eğitim görmüş olanların erklerini ve toplumsal konumlarını eskisi gibi güven içinde sürdüremedikleri, yeni, iki başlı (melez) bir toplum oluşmuştu bile.[27] Afyon Savaşı'nın 1842'de sona ermesinden sonra, kompradorlar* Çin'in antlaşma kapsamına giren bütün limanlarında hızla yayılmaya

25. Eberhard, *Chinas Geschichte,* s. 280-282.

26. Chang, *Income,* s.154-155.

27. Bu sürecin tümü hakkında bak. Lattimore, "Industrial Impact".

* *Comprodores* "aracı" anlamına gelen İspanyolca bir sözcük olup emperyalist devletlerle işbirliğine giren yerlileri nitelemede "işbirlikçi hain" anlamında kullanılır (ç.n.).

başladılar. Bu adamlar, çökmekte olan Çin resmi makamlarıyla yabancı tacirler arasında, çok yönlü bir aracılık işini üstlendiler. Konumları belirsizdi. Karanlık yollardan, kültürlü ve rahat bir yaşam sürmelerini sağlayacak büyük servetler biriktirebildiler. Öte yandan, pek çok Çinli onları, Çin toplumunun temellerini yıkmakta olan yabancı şeytanların uşakları olarak suçladı.[28] Bu tarihten sonra, Çin'in toplumsal ve diplomatik tarihinin büyük bir bölümü Çinlilerin bu ikili yapıyı denetimleri altına alma çabalarının; büyük devletlerin ise bu yapıyı, kendi ticari ve siyasal çıkarlarının ülkeye sızmasına açılan bir kapısı olarak tutmak üzere gösterdikleri çabaların tarihi oldu.

Çin endüstrisi, 1860'larda, kendi alçakgönüllü adımlarını atmaya başladığında, bunu çağdaş teknolojiyi Çin'i Batıdan ayırma amaçları yolunda kullanmayı uman taşra *gentry*'sinin kanatlarının herşeyi kapsayan gölgesi altında başarabildi. Askeri sorunlar ön planda idi ve kurulan ilk fabrikalar, silah fabrikaları, tersaneler vb. gibi, salt askeri amaçlara yönelikti. İlk bakışta bu durum, yöneticilerin öncelikle erklerini pekiştirecek endüstri biçimleriyle ilgilenmeleri bakımından, yüzeysel olarak Batı sosyal tarihinin merkantilist evresini anımsatmaktadır. Ancak iki durum arasındaki farklar, benzerliklerden çok daha önemlidir. Avrupa'da hükümetler güçlüydü ve gün geçtikçe daha güçleniyorlardı. Çin'de ise, Mançu hanedanı güçsüzdü. Ayrıca, ticaret ve endüstri öğesi yabancı olduğu ve büyük ölçüde İmparatorluğun denetimi dışında kaldığı için, Colbert'inkine benzer bir merkantilist politika izlenmesi de olanak dışıydı. Endüstrileşme yönündeki Çin kökenli zorlamanın başlıca kaynağı siyasal erkin taşradaki odaklarından gelmekte, İmparatorluk hükümetinin bundaki rolü çok sınırlı kalmaktaydı.[29] Dolayısıyla endüstrileşme, toplumu birleştirici olmaktan çok, bölücü, yıkıcı bir etkendi. Ticaretle ve endüstri ile uğraşan öğelerin, gerçek erk kimdeyse, ondan yana dönmeleri beklenebilirdi. Gerçek erk kralın elindeyse ne âlâ, onun gücüne güç katacaklardı; yerel bir görevlideyse, bunun tersi olacaktı. Marksistler, batılı emperyalistlerin Çin endüstrisinin boğazını sıkıp gelişmesini engelledikleri savına gereğinden fazla ağırlık verirler (Hindistan milliyetçileri de bu günah keçisini pek severler). Oysa endüstri daha önce tümüyle yerli çevrelerce boğulmak istenmiş olmasaydı, bunların hiç biri gerçekleşemezdi.

Çin işadamları sınıfının, resmi çevrelerin etkisinden ve egemenliğinden sıyrılmaları yolunda bazı kesin belirtileri, 1910'dan önce göremiyoruz.[30] Geçenlerde yapılan bir çalışma hatta Çin ticaretinin ondokuzuncu yüzyılın sonunda yabancılara olan bağımlılığından kurtulma yolunda oldukça ilerlediği izlenimini vermektedir.[31] Gene de ekonominin kilit noktaları, daha uzunca bir süre yabancıların elinde kalacaktı. Yerli ticaret ve endüstri atılımı tüm olarak güçsüzlüğünü sürdürdü. İmparatorluk rejimi son bulduğunda, Çin'de 20.000 kadar "fabrika" bulunduğu söylenir. Bunlardan yalnız 363'ü mekanik güç kullanıyordu. Geri kalanı ise, insan ya da hayvan gücüyle çalıştırılmaktaydı.[32]

28. Wright, *Last Stand of Chinese Conservatism*, s. 84, 146-147; Levy ve Shih, *Chinese Business Class*, s.24.

29. Feuerwerker, *China's Early Industrialization*, cilt I, s.12-13; Levy ve Shih,*Chinese Business Class*, s.27, 29.

30. Levy ve Shih, *Chinese Business Class*, s.50.

31. Allen ve Donnithorne, *Western Enterprise*, s.37, 49.

32. Feuerwerker, *China's Early Industrialization*, s.5.

Demek ki Çin, çağımıza, Rusya gibi, küçük ve siyasal bakımdan bağımlı bir orta sınıfla girmişti. Bu tabaka, Batı Avrupa'da olduğu gibi kendi bağımsız ideolojisini oluşturamadı. Bununla birlikte, mandarinler devleti çökertmede ve onun yerini almak üzere yeni siyasal gruplaşmalar oluşturmada önemli bir rol oynadılar. Bu sınıfın kıyı boyunca güçlenmesiyle, İmparatorluğun bölgesel satraplıklara bölünmesinin aynı zamana rastlaması, ilerde savaşbeylerinin (kabaca 1911-1927 yılları arasına düşen) en parlak dönemlerinde ve hatta Komintang dönemine sarkacak yıllarda görülecek "burjuva" ve militarist rollerin biraraya gelişinin ilk habercisi olmuştur. Bu genel gelişmenin erken tarihlerde görülen örneklerinden biri (1870-1895 arasında) yirmi beş yıl süreyle "İmparatorluğun kuzey yarısında dış ilişkileri tekelden denetlemeye, deniz yoluyla gelen malların gümrük gelirlerine el koymaya, silah üretimini tekeline almaya ve askeri güçler üzerinde eksiksiz bir denetim kurmaya yönelen Li Hung-çang'ın izlediği politikaydı.[33] Ayrıca, zamanla *gentry*'nin (ardılları sonradan düpedüz savaşbeyleri olacak bu sınıfın) bazı kesimleriyle, ticaretle, finansla ve endüstriyle uğraşan kentli önderlerin birbiriyle iyice kaynaştıkları görüldü.[34] Komintang'ın en önemli toplumsal tabanını bu kaynaşmanın yarattığı kitle oluşturdu; ki Komintang da aslında, İmparatorluk sisteminin özünü, yani toprakbeyliğinin siyasal etkenliğini, Çin'e özgü bir gansterlik ile sahte Konfüçyüsçü ideolojinin birleştirilmesiyle yeniden diriltmeye çalışan, ilerde daha ayrıntılı olarak tartışacağımız batı faşizmiyle ilginç benzerlikler gösteren bir girişimdi. Bu birleşme, büyük ölçüde, *gentry*'nin tarımda endüstri-öncesi biçimlerden ticari biçimlere geçişi sağlamakta başarısız kalması yüzünden doğmuştu. Şimdi dikkatimizi bu başarısızlığın nedenleri üzerine yönelteceğiz.

3. Ticarete Yönelik Tarımı Benimsemede Uğranılan Başarısızlık

Tarım alanında bile olsa, sistemli bir biçimde kâr ardında koşmanın, boş zamana sahip olup bunu geleneksel kültürel uğraşılarla değerlendirmeyi yücelten Konfüçyüsçü idealle bağdaşmadığı yolundaki kültürel ve psikolojik açıklama, daha ilk adımlarında bazı güçlüklerle karşılaşmaktadır. Bence Batı bilginliği, Çin'in yukarı sınıflarının Batılı "barbarlara"* karşı takındıkları küçümseyici tutumun önemini abartmıştır. Bir önceki başlık altında değinildiği gibi, Çin *gentry*'si Batının teknik uygarlığını ve hatta toplumsal alışkanlıklarından bazılarını edinme olanağını ele geçirdiğinde, birçok kişi bu olanaklardan duraksamaksızın yararlanmıştı. Batı etkilerinin duyulmaya başladığı ilk evreleri hakkında yazarken, dikkatli bir bilim adamı, "1894 öncesi dönemin göze çarpan bir evresinin özelliği, endüstriyel ve mekanik girişimlerin, devlet görevlileri sınıfınca, yani batıda genellikle son derece tutucu kimselerden oluştuğu düşünülen bir sınıfça başlatılması oldu" demekte.[35] Daha yakın bir dönemde yapılmış bir çalışmanın yazarı ise, 1890'ların ciddi Çinli düşünürleri arasında, Batı teknolojisinin, neredeyse Çin'in ekonomik geriliğine çözüm getirecek "her derde deva" olarak görüldüğünü söylemekte.[36] Teknik ilerlemenin önüne kültürel bir engel çıkmışsa bile, bu hiç de aşılamayacak kadar

33. Feuerwerker, *China's Early Industrialization*, s.13 ile karşılaştırınız.

34. Levy ve Shih, *Chinese Business Class*, s. 50; Lang, *Chinese Family*, s.97.

* Çinliler, batı sınırlarında yaşayan göçebe topluluklar kadar batılı endüstri ülkelerin insanlarını da barbar olarak görüyorlardı; aynı anlayışı Japonlar da benimsemişti: bak. s.189 (ç.n.).

35. Cameron, *Reform Movement*, s.11.

36. Feuerwerker, *China's Early Industrialization*, s. 37.

yüksek bir engel olarak görünmez. Çin yukarı sınıfları, askerlik ve endüstri amaçlarıyla teknolojiye oldukça büyük bir ilgi gösterdiklerine göre, tüm yaşam biçimlerinin merkezinde yer alan tarım alanında teknolojiye çok daha büyük bir ilgi göstermiş olmaları beklenebilir. Ticarete yönelik tarımda ileri bir teknoloji yerleşmiş olsaydı, bu tür bir açıklamanın yerinde olacağından hiç bir kuşkumuz olmazdı. Ne var ki, tarımda ne yapılması gerektiğine ilişkin görüşten öte geçmeyen kuraldışı birkaç örnekle karşılaşmamız dışında, tarım teknolojisine böyle bir ilgi göstermediklerini görüyoruz.[37]

Daha doyurucu bir açıklama, çağdaş dünyanın etkisini duyurmaya başladığı sırada, Çin'de geçerli olan maddi ve siyasal koşulların incelenmesine dayanılarak yapılabilir. Çin'de kentler bulunmakla birlikte, pazar için yapılan rasyonel temellere dayandırılan bir üretimi harekete geçirebilecek az çok yaygın ve giderek artan bir refah düzeyine sahip, sayısı hızla artan bir kentli nüfus yoktu. Daha sonraki bir tarihte görülen duruma dayanılarak, bir kasabaya ya da kente yakın olmanın, daha çok küçük köylülerin yetiştirdikleri sebzeyi ve meyveyi kendi elleriyle pazara götürüp satabilmelerine olanak veren bostan tarımının gelişmesine yardımcı olduğu yargısına varılabilir. Hanedanın güçlü olduğu erken dönemlerde, güdülen İmparatorluk politikası, büyük toprakları bulunan malikânelerin oluşumuna karşı çıkmış olabilir. Ama, ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, bu tür büyük mülkler İmparatorluğun birçok bölgesinde egemen mülk biçimine gelmiş bulunuyordu.[38] Kesin bir sonuca ulaşılabilmesi için bundan öte araştırmalar gerekmekle birlikte, bir büyük malikânenin genellikle, küçük mülklerin (toprakların) biraraya getirilmesinden başka bir şey olmadığı, yani, mülk sahibine toplam olarak daha büyük bir kira ödeyen çok sayıda köylüden oluştuğu görülmekteydi.

Bu noktada sorunun özüne yaklaşmış bulunuyoruz. Çin'de toprakbeyi kiracı ilişkisi, köylüden ekonomik fazlayı ("artı"yı) çekip alarak, bunu, uygarlığın nimetlerine dönüştürme aracıydı. Köylünün bu ilişkiden eline neyin geçip neyin geçemediği, sorunun, şimdilik bir yana bırakabileceğimiz önemli bir yönüdür. Büyük bir kent pazarının yokluğunda, bu ilişki biçiminin değişmesi için ortada bir neden bulunmadığı gibi, daha önemlisi, bunu değiştirebilme olanağı da yoktu. İmparatorluk yönetimi altında hırslı ve enerjik kişiler, ailelerinin mülküne yeni mülkler katabilmek için kendilerine bürokratik bir mevki sağlama yoluna gittiler.

Çin tarımının, ondokuzuncu yüzyılın son dönemleriyle yirminci yüzyılın başlarında tümüyle durağan olduğu sanılmamalı. Kent yaşamının canlanmasının, tarım kesiminde, bir bölümü daha önce dikkatimizi çekmiş olan, bir bölümü ise ileride dikkatimizi çekecek olan önemli etkileri görüldü. Şu anda dikkatimizi bunlardan biri üzerinde toplamak gerekiyor. Teknolojinin basit, emeğin bol olduğu koşullarda, Çinli bir toprak sahibinin pazar için üretim yapabilmek için çiftliğindeki üretimi rasyonelleştirmesine hiç gerek yoktu. Çiftliği bir kentin yakınında ise, yerinden kıpırdamasına bile gerek olmadan, toprağını köylülere kiraya çıkarması ve köylülerin toprak kiralayabilmek için

37. Feuerwerker, *China's Early Industrialization*, s.34.

38. Jamieson ve başkaları, "Tenure of Land in China", s.100'de Kiangsu'da dev mülklerin varlığından söz ederler. Khokhlov ise, "Agrarnye otnosheniya", s. 110'da, ondokuzuncu yüzyılın başlangıcında bu mülklerin Çin'in her yanında yaygınlaştığını ileri sürmektedir.

aralarında girişikleri rekabetin, kendisinin göstereceği çok düşük bir çaba ile gelirini artırmasını beklemesi, çok daha basit bir işti. Aynı biçimde, daha zengin kentliler de, toprakta kolaylıkla kârlı bir yatırım olanağı bulabildiler. Bu sürecin ekonomik anlamı, kentlere yakın yörelerde, toprağının başında durmayan [kentte yaşayan] toprakbeylerinin *(absentee landlords)* çoğalmasıydı. Sosyolojik açıdan bu süreç, eski *gentry*'nin bazı kesimleriyle kent zenginlerinin yer yer birbirleriyle kaynaşmasına katkıda bulundu. Ancak bu durum, köylüleri çalıştırmanın ve onlardan kira toplamanın siyasal yolları bulunduğu sürece istikrarlı olabilirdi. Pek de uzak sayılmayacak bir gelecekte, bu sorunun çözümsüz olduğu görülecekti.

Demek ki, Çin *gentry*'sinin doğasında, çağdaş dünyaya ayak uydurmasını önleyen herhangi bir uyumsuzluk görülmemektedir. Asıl önemli nokta, bu tarihsel koşullarda, el altında, kullanılabilecek başka almaşıkların bulunması dolayısıyla onları modern çağa ayak uydurmaya zorlayacak özendiricilerin bulunmamasıydı. Hatta, uzun bir süre, böyle bir çabayı haklı kılabilecek bir pazarın varlığından bile söz edilemezdi. Pazarın ortaya çıktığı yerlerde ve tarihlerde ise, bu gelişme, *gentry*'yi tarımsal girişimciden çok, *rant* geliriyle geçinen ve siyasal bağlantıları olan kimselere dönüştürdü; çok küçük bir azınlık tarım alanında girişimci durumuna gelme yolunda harekete geçti. Ne var ki, bu azınlık, güçlü bir tarihsel eğilimin başını çekiyordu. Karşı karşıya oldukları koşullar düşünülürse, bunu yapmasalardı ne yapabilirlerdi sorusunu yanıtlamak çok güç. Herhangi bir yönetici sınıfın gerileyişinin yazgısında olduğu gibi, tarihin hiç de en sevimsiz yönetici sınıflarından biri olmayan Çin *gentry*'sinin yazgısı da, kendine özgü bir trajedi yaşamaktan başka bir şey olamazdı.

4. İmparatorluk Sisteminin Çöküşü ve Savaşbeylerinin Yükselişi

Avrupa'nın önde gelen ülkelerinin hepsinde soylularla taht arasındaki savaşım, çok uzun bir süre boyunca politikanın alacağı yönü belirleyen öğelerden biri olmuştur. Tarihin belli bir aşamasında, Alman tarihçilerinin *"stände"* dedikleri, aralarında oldukça büyük bir ortak kimlik duygusu *(corporate identity)* bulunan ve başka gruplara, özellikle tahta karşı kıskançlıkla savundukları resmen tanınmış ayrıcalıklara sahip olan statü gruplarının Avrupa'nın hemen her yerinde, hatta Rusya'da bile oluştukları görülür. Çağdaşlaşmanın başlaması, bu savaşımı, başladığı yerdeki durumuna ve başlangıç tarihine göre, çeşitli biçimlerde etkiledi. İngiltere'de parlamenter demokrasinin gelişmesinden yana işleyen bu sürecin, Kıta Avrupa'sında, çoğu yerde belli bir aşamada aristokratik liberal bir muhalefetin ortaya çıkmasına karşın, parlamenter demokrasinin gelişmesine o kadar yararlı olmadığı, hatta genellikle zararlı olduğu söylenebilir.

Tartışma konusu ettiğimiz dönemde, Çin'de toprak sahibi yukarı sınıfların imparatorluk düzenine karşı, ilkeli ve kayda değer bir muhalefet yaptıkları söylenemez. Kuşkusuz, Çin'de de Batının parlamenterizmle ilgili kavramlarını bir düşünsel oyun malzemesi olarak benimseyen tek tük kişiler vardı; ama kökleri ülke koşullarında yatan ciddi bir siyasal muhalefet hareketi oluşmadı. Oysa ortada bu tür bir gelişmeye uygun koşullar da vardı. Çin'in kamu yöneticileri sınıfı -ki bundan toprak sahibi olsun olmasın akademik sıfatı bulunanları amaçlıyorum- güçlü bir ortak kimlik duygusuna sahip

oldukları gibi, gerek İmparatorca gerek halkın geniş kesimlerince yaygın biçimde tanınan ayrıcalıklara ve dokunulmazlıklara sahiptiler.[39] Avrupa'da feodalizm altında aristokratlar, kimi tarihçilerin parlamenter demokrasiye varan itilerin önemli bir bölümünü oluşturduğunu düşündükleri kurumlar olan ayrıcalıkları, dokunulmazlıkları ve ortak kimlik duygusunu yaratmışlardı. Çin'de ise, bu tür bir itici güç, büyük engellerle karşılaştı. Çin toplumunda toprak mülkiyetinin, kendisini kazançlı kılan siyasal düzenekten bağımsız, ayrı bir siyasal iktidarın temellerinin atılmasına yardımcı olması kolay kolay beklenemezdi. İmparatorluk sistemi, mülkiyeti kazançlı kılan bir yol olmakla kalmıyor, aynı zamanda mülkiyeti elde etmenin de bir yolunu oluşturuyordu.

Koşulların genellikle liberal bir aristokratik muhalefetin ortaya çıkmasına engel olması olgusu, yepyeni bir tarihsel meydan okumayla karşılaştığında, Çin'in buna verebileceği yanıtın esnekliğini azalttı; bu olgu aynı zamanda, ilk kez Çin'de karşımıza çıkan bir durumu, merkezi hükümetin neredeyse toptan çözülüşünü de açıklamaya yardım etmektedir. Düzenin dayandığı temelleri oluşturan özelliklerinin birçoğunun varlıklarını yıllardır sürdürdüğü bir rejim, Batı'nın vuruşlarının etkisiyle,yüzyıldan kısa bir süre içinde, paramparça oldu.

Bilindiği gibi Rusya'da, az çok benzeri baskılarla karşılaşıldığında, merkezi hükümetin fiilen ortadan kalktığı kısa bir dönem yaşanmıştı. Ama olaya temel toplumsal eğilimler perspektifinden bakıldığında, Rusya'da bu çöküş döneminin gerici bir evre olmanın ötesine gitmediği görülmektedir. Çin'de ise, anarşiye yakın bir görünüm sunan bu son dönem çok daha uzun sürdü. Bu dönemin en azından, Cumhuriyet'in 1911'de ilân edilmesiyle başlayıp, Komintang'ın 1927'de kazandığı resmi zafere kadar sürdüğü söylenebilir. Çin deneyiminin, az sonra daha ayrıntılı olarak göreceğimiz gibi, zayıf bir reaksiyon (geriye dönüş) evresini başlatmış olması da Rus deneyiminden farklı bir gelişmeydi; çünkü Rusya'da geri dönüş, çöküşün öncesinde değil sonrasında gündeme gelmişti. Bu bölümde söz konusu çözülüşün nedenlerinden bazılarına değinip, dikkati yukarı tabakanın, eski yapının yıkılıp parça parça tepesine dökülürken, kendini kurtarmayı nasıl becerebildiğine çekmeye çalışacağım.

Yönetiminin son yarım yüzyılında Mançu hükümeti ciddi bir ikilemle karşı karşıya kalmıştı. Bir yandan içteki ayaklanmaları bastırmak, dıştaki düşmana karşı koyabilmek için daha fazla gelire gereksinimi vardı; öte yandan *gentry*'nin ayrıcalıklar sistemini bütünüyle yıkmadan bu geliri elde edebilecek durumda değildi. Gelirin istenen düzeye çıkabilmesi, ticaretin ve endüstrinin desteklenmesini gerektiriyordu. Ancak gümrüklerin yabancılarca yönetilmesi, böyle bir politikanın izlenmesini daha da zorlaştırmaktaydı. Hükümetin gelirlerinin arttırılması, aynı zamanda etkili bir vergilendirme sisteminin kurulmasını ve memurların, hükümetin uyruklarından topladığı vergiden aslan payını cebe atma alışkanlıklarına son verilmesini gerektiriyordu. Böylece hükümet *gentry*'nin en önemli gelir kaynağını kesmek ve *gentry* ile gittikçe daha iyi rekabet edecek olan sınıfı desteklemek zorunda kalacaktı.

39. Ch'ü, *Local Government*, s. 173-175'de bunun kısa ama iyi bir özeti bulunmaktadır. Ho, *Ladder of Success*, s.99'da ise, aynı sınav adaylarının birbirlerine "kardeş" dediklerini ve bu varsayımsal akrabalık ilişkisinin çoğu kez sonraki kuşağa da geçirildiğini ileri sürüyor.

Hükümetin, kendisi *gentry*'ye dayandığı sürece, böyle bir yol izlemesi hiç olası değildi.[40] Bismarck gibi kurnaz ve güçlü bir yönetici, rejime daha büyük yararlar, daha sağlam temeller kazandırma umudu yolunda, dayandığı tabakaların önemli bir bölümünün kendinden soğumasını göze alabilirdi. Böyle bir kumarı kazanmak, bir devlet adamına, tarih ders kitaplarında baş köşenin verilmesini sağlayıp, bütün politikacıların başvurduğu "tarihin yargısı" denen olguyu yaratır. Ne var ki hiç bir yönetici kendisine asıl desteği sağlayanları bir kıyıya itivermeyi göze alamaz ve onlardan siyasal bir intihar eyleminde bulunmalarını isteyemez.

Ondokuzuncu yüzyıl Çin'inde içinde bulunulan koşullar altında başarılı bir reformun gerçekleştirilmesinin pek olası görünmediğini söylemek, hükümetin bu yönde hiç bir çaba göstermediği anlamına gelmez. Gerçekten ne hükümet ne de *gentry* kendilerini tarihin akıntısına bırakmış değillerdi. Bazı reform girişimlerinde bulunuldu; ki bu girişimlerin başarısız kalışı, yöneticilerin karşı karşıya bulundukları engellerin ne kadar büyük olduğunun ortaya çıkarılmasına yardımcı olmaktadır.

Bu reform girişimlerinin en güçlüsü ve en kararlısı, Mary C.Wright'ın aydınlatıcı monografisinde anlatılan 1862'den 1874'e kadar sürmüş bulunan "T'ung-çih Restorasyonu" diye bilinen çabaydı. Söz konusu harekete öncülük eden seçkin devlet memurları, karşı karşıya bulundukları içte ayaklanma ve dıştan saldırı sorunlarını, gözlerini büyük bir kararlılıkla geçmişe çevirmiş gerici bir politikayla göğüslemeye çalıştılar. İzledikleri politikanın başlıca amaçlarından biri, *gentry*'nin konumunu sağlamlaştırmaktı. Yasal ve ekonomik ayrıcalıklara titizlikle saygı gösterdiler; devrimlerin toprağa ilişkin hakları altüst ettiği yerlerde *status quo ante* (devrim öncesinde geçerli olan) toprak tapularını hak sahiplerine geri verdiler ve daha çok toprakbeylerini rahatlatmak amacıyla vergi yükünü azalttılar. Ticareti ve her türlü alışveriş ilişkisini, düzenli bir tarım toplumuna yapışan "asalak bir ur" olarak görüp öyle davrandılar.[41] Hiç bir biçimde toplumlarının ekonomik ve toplumsal sorunlarından tümüyle habersiz oldukları söylenemeyecek olan bu kimseler, "doğru" olanı yapmaya en uygun, "doğru" karakterli, "doğru" adamı seçme sorunu biçiminde, daha çok etik terimlerle konuştular: ki buradaki "doğru" da, bekleneceği gibi, Konfüçyüsçü felsefeye göre tanımlanmıştı. Geleneksel retoriğe böylesine bir geri dönüş genellikle, yönetici sınıfın kendini köşeye sıkışmış bulduğu dönemlerde olur. T'ung-çih Restorasyonu, o an için başarılı olmuşsa da, bu başarı belki de, Çin toplumunda çağdaş dünyaya ayak uydurmak için yapılması gereken köklü değişikliklere en fazla karşı çıkan kesimleri geçici bir süre için güçlendirerek, sonul çöküşü hızlandırıcı bir etki yapmış olabilir. Böylece Restorasyon dönemi devlet adamları, eski gücüne kavuşturmak istedikleri sınıfın ve kurumların şiddet yoluyla yıkılmalarına [dolaylı olarak] katkıda bulunmuş olabilirler.

Yirminci yüzyılın ilk yıllarında Dowager İmparatoriçesi tarafından yapılan, aceleye getirilmiş reformların nitcliği bunlardan farklıydı ve bu reformlar sorunun bir başka yönünü ortaya koymaktadırlar. İmparatoriçenin eğitim sistemini çağdaşlaştırma ve

40. Bak. Wright, *Last Stand*, s. 184-190; Cameron, *Reform Movement*, s. 163; Morse, *Trade and Administration*'da IV. bölüm ise, özellikle okunmaya değer bir nitelik taşır.

41. Wright, *Last Stand*, s.129, 167.

sınav sistemini ortadan kaldırma girişimlerine değinmekle yetineceğiz. Bunların ardından, 1906'da, tahtın anayasal yönetim ilkesine bağlılığının ilânı geldi; ancak bu ilke, ülke buna hazır duruma gelene kadar uygulamaya konmayacaktı. Bunun yanı sıra İmparatoriçe, bürokraside reform önerdi ve bu yönde bazı enerjik girişimlerde bulundu. Planlarının inatçı bir muhalefetle karşılaşması üzerine, Büyük Kurul'daki altı bakandan dördünü görevden alarak, bu işi yapmakta ne kadar kararlı olduğunu gösterdi.[42] Önceleri huysuz, son derece gerici ve usta bir entrikacı olan İmparatoriçe'nin bu davranışlarının gülünç bulunacak derecede taban tabana zıddı bir tutumla gösterdiği enerjik reformcu çıkışı herhangi bir sonuca ulaşamamış ise de, yapılanları anlamsız bir jest olarak görüp,bıyık altından gülerek bir yana itmek, bazı olguları açıklayıcı ipuçları veren bir dönemi yanlış yorumlamak olur. İmparatoriçe'nin davranışlarının biçimi, onun asıl amacının, kabaca, Almanya'dakine ve Japonya'dakine benzeyen güçlü bir merkezi bürokratik yönetim kurarak, bunu doğrudan kendi kişisel denetimi altına almak olduğunu kuvvetle gösteriyor.[43]

Burada bizi asıl ilgilendiren nokta, Çin'de bu tip bir rejimin toplumsal temellerinin eksikliğidir; bu temeller Rusya'da da eksikti; ama Çin'de Rusya'dan daha eksikti. Bu tür rejimlerin temeldeki özelliği, İtalya ve İspanya deneyimlerinin de gösterdiği gibi,siyasal yönden hâlâ çok güçlü ama ekonomik durumu sallantıda olan eski tarımsal yönetici sınıfların bazı kesimleriyle, bir parça ekonomik güç elde edebilmiş olan ama siyasal ve toplumsal yönlerden aynı ölçüde güçlü olmayan, yeni yeni doğan ticaret ve endüstri eliti arasında kurulan ittifaktı. Çin'de o tarihlerde ticaretle uğraşan, Çin'in yerlisi olan kentli gruplar, bu tür bir ittifaka yararlı olabilecek kadar güçlü değildiler. Böyle bir gerici çözüm denemesinin az çok başarı umudu verebilecek biçimde yeni sözcülerince, yani Komintang tarafından yürütülebilmesi için, çeyrek yüzyıl kadar bir sürenin daha geçmesi gerekti.

Buna olanak veren ortam, *gentry*'nin niteliğinde ve konumunda önemli değişikliklerin oluştuğu ondokuzuncu yüzyılın son otuz beş yılında hazırlandı. Konfüçyüsçü bilgin ideali ve onunla birlikte, Çin'deki geleneksel statü sisteminin bütünü, Çin toplumunda bilgin-memurun rolünün ve taşıdığı önemin maddi dayanaklarının sürekli zayıflamasına koşut olarak, parçalanıp yok oldu. Hükümetin içinde bulunduğu, ek gelir sağlama gereksinimiyle, *gentry*'nin konumunu sarsma korkusu arasında iki arada bir derede kalmanın yarattığı biçimsiz duruma daha önce değinme olanağını bulmuştuk. Bu açmazdan kurtulmak için enine boyuna düşünülmeden başvurulan kestirme yolların rejimin sonul çöküşüne katkıları oldu.

Taiping Ayaklanması'nın (1850-1866) Çin'in pek çok bölgesini yıkıntıya çevirmesinden sonra hükümet, daha fazla gelir elde etmek için, devlet hizmetine arka kapıdan giriş yollarını genişleterek, daha çok kişinin belli mertebelere olağan sınav sisteminden geçerek değil, bunları satın alarak gelmesine izin verdi.[44] Bu yolla giren

42. Cameron, *Reform*, s.103, 105. Ayrıca bak. Bland ve Backhouse, *China*, s.431-432.

43. Bu konuda ileri sürülen daha başka kanıtlar için İmparatoriçe'nin 21 Ocak 1901 tarihli kararnamesine bakınız; Bland ve Blackhouse, *China*, s. 419-423'de özellikle 432'de aktarılmıştır.

44. Chang, *Chinese Gentry*, s. 111, 141; "başıbozuk alayları"nın değerlendirilmesi için bak. Ho, *Ladder of Success*, s. 38-41.

yeni ve zengin memurlar, hiyerarşiyi bozmadılarsa da, sınav sisteminin saygınlığına gölge düşürülerek, eski rejimin dayanaklarından birinin büyük hasara uğratıldığı kesin. Sınav sistemini, becerilerinin artık işe yaramadığından, modasının geçtiğinden korkan geleneksel bilginleri yönetime düşman etmekten başka bir sonuç doğurmayan çağdaşlaştırma girişimlerinin ardından, 1905'te sistem resmen kaldırıldı. Ancak yerine konabilecek başka bir yöntem de bulunamadığından, sistem kendi ivmesiyle varlığını birkaç yıl daha sürdürdü.

Bilgin memurun geleneksel rolünü yerine getirme olanakları azalıp, hükümetin erki zayıfladığı için, *gentry*, 1949'daki komünist zaferine değin sürecek kaosun ve insanların hiç bir sonuca ulaşamaksızın birbirlerini yediği uzayıp giden bir savaşın habercisi olacak bir tutumla, yerel işleri gittikçe daha fazla denetime almaya başladı. Ülkenin birçok bölgesinde *gentry* açıktan açığa kendi vergisini kendi toplamaya ve başkalarının vergilerini merkezi hükümete ödemelerine engel olmaya başladı.[45] İmparatorluk hükümetinin, dükkân sahipleriyle gezginci tacirlerden alınan ünlü *likin* vergisini koyması parçalanma eğilimlerini daha da şiddetlendirdi. Bu vergi, Taiping Ayaklanması nedeniyle, vergilerin geleneksel yöntemlerle toplanamaz duruma gelmesi üzerine, gereksinim duyulan fonları sağlayabilmek için başvurulan bir olağanüstü durum önlemiydi. Restorasyon döneminin birçok önderinin *likin*'i topraktan alınan daha ağır vergilere yeğlemesine şaşmamak gerek.[46] Vergilerin denetimi İmparatorluk hükümetinin elinden çıkarken, verginin kendisi de, giderek savaşbeyleri döneminin önörneği olan yeni bölgesel otoritelerin kendilerini ekonomik bir tabana dayandırmalarına yardım etmek üzere varlığını sürdürdü.[47]

Mançu hanedanının 1911'de sona ermesi ve 1912'de Cumhuriyet'in ilânı, gerçek iktidarı, onu en az on beş yıl süreyle bırakmayacak olan yerel satrapların* ele geçirmiş olmaları gerçeğine anayasal bir kılıf geçirmenin ötesinde bir anlam taşımıyordu. Bu dönemde, eskiden *gentry* üyesi olan kişilerin önemli bir bölümü, ya kendileri savaşbeyi olarak, ya da tek tek savaşçılarla ittifak kurarak, iktidarı ellerinden bırakmama savaşımı verdiler. Böylece eskiden kendilerine meşruluk kazandırmış olan bütün bir toplumsal kültürel aygıt, onarılamayacak biçimde paramparça edilmiş oldu. Bu yerel satrapların ardılları savaşbeyi olmaksızın birer derebeyi ya da gansgster (haydut) olacaklar veya İmparatorluk döneminden beri, görünürdeki ilişkilerin altında hep varolan bir eğilime uygun olarak, derebeylikle haydutluğu kişiliklerinde birleştireceklerdi.

Toprakbeyi ile haydut savaşbeyi arasında bir ortakyaşam (simbiyosis) ilişkisi vardı. Bu ilişki en açık biçimde, bu dönemde de köylüleri kırsal kesimdeki elitleri beslemeye zorlamanın başlıca yolu olmayı sürdüren, emek ve ürün biçiminde toplanan vergilerin, yani yükümlülükler sisteminin işleyişinde görülür. Tacirler de burada, Komintang yönetimi altında ticaretle uğraşan gruplarla toprakbeyleri arasında kurulacak bir ittifakın

45. Chang, *Chinese Gentry*, s. 46, 66, 70.

46. Wright, *Last Stand*, s.168-169.

47. Beal, *Origin of Likin*, s.41-44; Chang, *Chinese Gentry*, s.69 ile karşılaştırınız.

* Satraplık, Pers İmparatorluğu'nun ülkelerini yönetim biçiminin adıdır; Pers İmparatoru "Büyük Kral" genellikle, fethettiği ülkelerde yerel yönetimin başına kendine bağladığı eski yöneticiyi ya da eski yönetici ailelerden birini bırakırdı. "Satrap" adı verilen bu yöneticiler, imparatorluk zayıfladığında, doğal olarak, bağımsızlaşma eğilimi gösterirlerdi; yazar Çin'in yerel yöneticilerinin bağımsızlık eğilimini dile getirmek için bu adı kullanıyor (ç.n.).

ilk belirtileri olarak, üstlerine düşen rolü oynadılar. Askeri yükümlülükler, kuramsal düzeyde, topraktan alınan vergiler üzerine dayandırılmış bulunuyordu. Sistem oldukça esnekti; bu esneklik bir zamanlar İmparatorluk memurlarının ve "meşru" sömürünün de bir sınırının olmasını öngören gelenekleşmiş kuralların sağladığı korunma olanaklarının çoğunu, durumunda uzunca bir süredir görülen kötüleşmeyle yitirmiş olan köylülerin zararına işlemekteydi. Önceleri iki *kati** olan un vergisi iki buçuk *kati*'ye, üç *kati* olan saman vergisi altı *kati*'ye ve dört araba on altı arabaya dek vb. çıkabiliyordu. Tahıl tacirleri vergi toplayıcılarıyla danışıklı döğüş içinde ve genellikle toprak sahiplerinin adamları gibi davranarak, fiyatlar uygunken ödemede bulunup sonra fiyatları yükselterek, sabit fiyatlarla pazar fiyatları arasındaki farkı aralarında kırışıp, fazladan bir kâr elde edebildiler. Bazen askeri birliklerin bir bölgeden ayrılmasından sonra bile [o birliği beslemek amacıyla konmuş olan] tahıl toplamalarının sürekli bir vergi durumuna getirildiği görülebiliyordu. Çoğu zaman kendileri de birer savaşçı olan büyük toprak sahipleri, genellikle kendi vergilerini de kiracılarına ödettiler.[48] Bu bilginin alındığı kaynakların köylülerin katlanmak zorunda kaldıkları acıları abartmış olabileceğinden kuşku etmiyor değilim; ama insanların yolaçtığı bu acıların korkunç boyutlara ulaştığına hiç kuşkum yok.

Köylülerin durumunu, daha uygun bir yerde tartışmak üzere, şimdilik bir yana bırakarak, savaşbeyleri döneminin daha genel bazı özellikleri üzerinde durabiliriz. Yükümlülükler sistemi, mandarinlik döneminde *gentry*'nin politikayla ilişkisinin bir uzantısını oluştururken, onun kanalıyla sağlanan siyasal erk, ekonomik erk yaratıp, ekonomik erki destekledi; ve ekonomik erk de yeniden siyasal erki yarattı. Merkezi hükümetin ortadan kalkmasıyla, toprak sahibi yukarı sınıf, bazı ciddi yaralar bereler almış olsa da, eski düzen, eski tas eski hamam sürmesine olanak veren başlıca düzeneklerinden birini yitirmiş oldu. Konunun bazı yetkililerine bakılırsa, eski çağlarda *gentry* ile köylüler arasında yeni bir *modus vivendi* (geçici uzlaşma) oluştuğunda ve iş başına yeni ve güçlü bir hanedan geldiğinde, toplumun bunalımı atlatmayı başardığı görülmüştü. Yirminci yüzyılda ise, sahneye yeni güçler çıkmıştı ve eski yönetici sınıfın ardılları, sonunda başarılı olamasalar da, kendilerine yeni müttefikler aramaya yöneleceklerdi. Başına gelenleri görmenin sırası gelmiş olan Komintang'ın öyküsü, böyle bir girişimin ürünüdür.

5. Komintang Ara Rejimi ve Bunun Anlamı

1920'lere doğru, ticaret ve endüstri çıkar çevreleri, hem yabancılara olan bağımlılıklarının, hem de tarım çıkar çevrelerine boyun eğme durumlarının sürmesi nedeniyle, Batı Avrupa'daki benzerlerinden çok farklı bir rol oynamak zorunda kalsalar da, Çin siyasal ve toplumsal yaşamının etkili bir öğesi olmuşlardı. Bu arada, az sonra daha ayrıntılı olarak anlatılacağı gibi, liman kentleri yakınındaki, sayıları az olan, ama siyasal ağırlıkları az olmayan bir toprakbeyleri kesimi de bu sınıfla karışmaya başlamış ve *rant* ile geçinir olmuştu. Aynı yıllarda kentli işçiler de, şiddetle esen bir fırtına gibi tarih sahnesinde boy göstermiş bulunuyorlardı.

* *Kati* (İng. *catty*) Çin'de, Kore'de ve Güneydoğu Asya'da kullanılan, genellikle 600 grama eşdeğer bir ağırlık birimidir (ç.n.).

48. *Agrarian China*, s.101-109. Bu bilginin alındığı makale 1931'de yayınlanmıştır. Bu çalışmalardan birçoğu ilkel bir Marksist yanlılık taşımalarına karşın, hakkında çok az bilinen bir dönemle ilgili yararlı bir kaynak oluşturmaktadırlar.

Komintang bu ortamda harekete geçti. İktidara yükselişinin öyküsü o kadar sık anlatılmıştır ki, burada bir kez daha ayrıntısına girerek anlatmanın gereği yok.[49] Komintang üzerindeki görüş ayrılıklarından doğan tartışmalar daha tam olarak açıklığa kavuşturulamamış olmakla birlikte, amacımız açısından asal önem taşıyan noktalar, aşağıda belirtileceği gibi, ortaya çıkmış görünüyor.

Yerli komünistlerden ve Sovyetlerden alınan önemli bir destek sayesinde Komintang, Güney'deki üssünden başlayarak 1927 sonunda Çin'in büyük bir bölümünü denetimine geçirdi. O tarihe kadar başarısını daha çok köylüler ve işçiler arasındaki hoşnutsuzluk dalgalarını iyi kullanmasına ve bunları körüklemesine borçluydu. Böylece Komintang'ın toplumsal programı onu savaşbeylerinden ayırmış ve ona savaşbeyleri karşısında bir üstünlük sağlamış oldu. Bir süre için, Komintang'ın askeri gücünün savaşbeylerininkini ezerek, Çin'i devrimci bir program çevresinde birleştirebileceği yolunda büyük umutlar beslendi.

Ancak ülke resmen birleştirilmişse de, gerçekte bu hedefe ulaşılamadı. Komintang'ın kısmi başarısı, ulusçu bir birleşme programının geçici olarak biraraya getirdiği farklı öğeler arasındaki gizli çatışmaları su yüzüne çıkardı. Askeri birliklere subay olarak katılmış olan, bu birliklerin subay gücünü sağlayan toprak sahibi yukarı sınıflar, köylülerin denetimlerinden çıkabileceğinin endişesiyle gittikçe daha fazla tedirginleştiler.Olayların cilvesine bakın ki, Çin komünistleri de bu aşamada, biraz da Moskova'nın dürtüklemesiyle, ulusal devrimin toplumsal devrime göre öncelik taşıdığı gerekçesiyle, *gentry*'nin ardıllarına arka çıktılar.[50] Kentli tacirlerle, para ticaretiyle uğraşanların rolü bundan daha bulanıktı.[51] Ancak onların da sol kanadın programını benimsemiş bir Komintang zaferinin getirebileceği sonuçlar karşısında *gentry*'den daha hoşnut olmaları için ortada hiç bir neden yoktu.

Bu koşullarda, askeri güçlerin önemli bir bölümünün denetimini sımsıkı elinde tutan Çang Kay-şek, entrika içinde entrika çevirerek ve bir dizi askeri darbeyle, kendini devrimden koparmayı becerebildi. Devrimci güçlerden bu kopuş sürecinin sonuna doğru Çang, klasik bir burjuvazi-tarımcı ittifakından bekleneceği üzere, işçilerin üzerine yürüdü. 12 Nisan 1927'de, Çang'ın ajanları, olay yerinde bulunan, içlerinde Fransız, İngiliz ve Japon polislerinin ve askeri birliklerinin de bulunduğu öteki güçlerle birlikte, işçilere, aydınlara ve komünistlere yakın olmakla suçlanan öteki kimselere karşı kitlesel bir kıyımı (katliamı) gerçekleştirdiler.[52] Bununla birlikte, ne Çang'ın kendisi ne de

49. Holcombe, *Chinese Revolution,* bu konuda yapılan öncü çalışmalardan biridir. Isaacs'ın, *Tragedy of the [Chinese] Revolution* adlı kitabı bence en iyi genel değerlendirmedir. Schwartz'ın, *Chinese Communism* ve Brandt'ın, *Stalin's Failure* adlı yapıtları, bu dönemdeki Rus ve Çin komünist eylemleriyle ilgili ek bilgiler vermektedir.

50. Brandt, *Stalin's Failure,* s.106-107, 125.

51. Bir gazeteci, Çang'ın, yeni hükümetinin kesinlikle antikomünist olacağını anlamaları üzerine para vermeyi kabul eden Şangay'ın öndegelen tacirlerinden ve bankacılarından yüklü bir mali destek sözü aldığını ileri sürmektedir. Bak. Berkov, *Strong Man of China,* s.64.

52. Isaacs, *Tragedy of the [Chinese] Revolution* , bölüm II. Yabancı birliklerin rolü, s.180'de anlatılmaktadır.

askeri aygıtı bu ittifakın bir maşasıydı. Çang aynı zamanda, doğrudan doğruya kapitalist öğelere karşı saldırıya geçerek, hapis ya da idam tehdidi altında, mal varlıklarına el koydu, onlardan zorla borç aldı.[53]

Çang'ın zaferi Çin politikasında yeni bir sayfa açtı. Komintang sözde kalmayan bir tutumla siyasal ve tarımsal reformlardan önce gerçekleştirilmesini zorunlu gördüğü ulusal birliğin kurulmasına öncelik verdi. Bu öncelik uygulamada tarım sorununa askeri güç kullanılarak bir çözüm bulunması, eşkiyalığın ve komünizmin yok edilmesi anlamına geldi. Bunun daha işin başında, çıkışının olmadığı anlaşılabilecek umutsuz bir girişim olduğunun görülebileceğini söylemek fazla iddialı olur. Çağdaşlaşmanın gerici yönetimlerin kanadı altında gerçekleştiği ve bunun Almanya'da görüldüğü gibi Japonya'da da büyük boyutlara ulaşan baskı yöntemleriyle sağlanabildiği, üstelik Almanya'nın çağdaşlaşma sırasında aynı zamanda ulusal birliği sağlama göreviyle karşı karşıya kaldığı biliniyor. Gene de Çin'in yüzyüze olduğu sorunlar bunlardan çok daha çetindi.

Sorunun tarımsal yönlerini az çok ayrıntılarına girerek bir bir ele almak, çok geçmeden veri boşluklarının neden olacağı çıkmazlara düşülmesine yolaçar; özellikle hiç güvenilir istatistik bulunmayışı nedeniyle bu alanda Çin örneğinde karşılaşılan boşluklar, bu kitapta ele alınan öbür ülkelerininkinden fazladır. Bununla birlikte, sorunun ana çizgileri oldukça belirgin. Değinilmesi gereken ilk nokta, Çin'de bulunmayan bir niteliğin saptanması olacak. Çin, belli bazı bölgeleri dışında, Birinci Dünya Savaşı sonrasında, dev büyüklükte latifundiyalara sahip aristokratlar sınıfının yoksul köylüleri ve topraksız rençper kitlelerini sömürdüğü bir ülke değildi. Ancak, bu olguyu ön plana çıkarmak [ile yetinmek] bu ülkede gerçekte olup bitenlerle ilgili imgeyi adamakıllı çarpıtmak olur.Gittikçe gelişen ticaretin ve endüstrinin etkisi altında, Çin düzenli bir biçimde toprağı başında durmayan zenginlik dereceleri arasındaki fark gittikçe artan toprak sahiplerinden oluşan bir sisteme doğru gidiyordu. Bu değişiklik en belirgin biçimde kıyı bölgelerinde, özellikle büyük kentlerin yakınında göze çarpıyordu. İç kesimlerdeki birçok bölgede de kiracılıkla ilgili sorunlar çok ağırlaşmıştı; ancak bunlar, yeni güçlerin yarattığı sonuçlardan çok, buralarda eskiden beri süregelen uygulamalar olarak görünürler.[54] Çin tarımında büyük çapta insan emeği kullanıldığı, buna karşılık pahalı araç gereç ve hayvan kullanımına çok az başvurulduğu; yalnızca Kuzey'de az sayıda zengin ailenin atlarının bulunduğu o kadar iyi bilinen bir olgudur ki, burada yeniden üzerinde durmak gerekmez. Tawney bu noktayı da, her zaman olduğu gibi o akıcı yazış biçimiyle, Çin tarımının ayırıcı özelliğinin, "yerde tutumluluk, malzemede tutumluluk, araç gereçte tutumluluk, yemde tutumluluk, yakacakta tutumluluk [işe yaramaz gibi görünen] artık maddelerin kullanılmasında tutumluluk, büyük bir sorumsuzlukla, toprakların harabolmasına yolaçacak derecede talan edilen ormanlar ve toplumsal alışkanlıklarının bol bol ürettiği ve bolluğun ucuzlattığı insan emeği dışında, her şeyde tutumluluk"[55] olduğunu gözlemlemiş, siyasal ve toplumsal bağlamına yerleştirmişti.

53. Isaacs, *Tragedy of the [Chinese] Revolution,* s.181.

54. Tawney, *Land and Labour,* bu konuyu benzerlerinden çok daha iyi inceleyen bir yapıttır. Buck, *Land Utilization* adlı yapıtta, yazarın yönetimi altında toplanmış bazı yararlı istatistikler vardır.

55. Tawney, *Land and Labour,* s.48.

Çin'de bir ayrıcalıklı feodal malikâneler geleneği bulunmadığı için, toprakbeyiyle kiracısı arasındaki ilişkide, bir iş sözleşmesinin işi sağlama bağlayan öğelerine benzer öğeler vardı. Gene de bu, çok belirgin olarak yerel törelerin damgasını taşıyan endüstri öncesi bir sözleşmeydi. Dolayısıyla, kiracılık denen istatistiksel kategori içine birbirinden çok farklı durumlar girmekteydi. Toprak satın alırken ağır borçlar altına girmiş bazı toprakbeylerinin durumu birçok kiracınınkinden daha kötü olabilirdi. Öte yandan toprağı kiralayanlar, ya da hali vakti yerinde, bir kıyıya koydukları birikmiş nakit paraları ve araç gereçleri bulunan kişiler, ya da çok az toprağı bulunan veya hiç toprağı bulunmayan, talihinin biraz kötü gitmesi durumunda kendilerini köleliğe yakın koşullar içinde bulabilecek yoksul köylülerdi.[56]

Bu tür saptamalar, toprakbeyi ve köylü gibi özgül terimleri herhangi bir genel toplumsal sınıf kavramına bağlamanın ne kadar güç olduğunu göstermektedir. Ancak buradan giderek, istatistiksel bilgiler sınırlarını açık seçik çizmeye olanak vermediği için, toplumsal sınıflardan söz edilemeyeceği gibi bunun tam tersi bir yanılgının kurbanı olmamaya çalışmak gerek.Kır kesiminde patlamaya hazır bir sınıf savaşımının ne ölçüde var olduğu, yeri geldiğinde ele alacağımız, çok daha karmaşık bir sorundur.

Burada okurun dikkatine sunulmaya değer birkaç istatistiksel hesaplama üzerinde durmakta yarar var. Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinin sonunda, Çin'de toprak hemen tümüyle özel mülk olmuştu. Devlet ise toprakların ancak yüzde yedi dolaylarındaki bir bölümünü elinde bulunduruyordu. Geri kalan yüzde doksan üçün hemen hepsi bireylerin elindeydi. Bunların yaklaşık dörtte üçünün sahibi, doğrudan doğruya toprağı işleyen çiftçilerdi, dörtte biri kadarı ise kiralanmaktaydı.[57] İlk bakışta bu sayılar kiracılığın ciddi bir sorun oluşturmadığı izlenimini doğurabilir. Ancak istatistikler bölge bölge ele alındığında ortaya bambaşka bir durum çıkmaktadır.Eldeki en güvenilir tahmine göre, Kuzey'in buğday yetiştirilen bölgelerinde toprakların sekizde yedisi sahiplerince işletilmekteydi.[58] Geride kalan topraklardaki kiracılık, su baskını ve kuraklık tehlikesinin yüksek olduğu bölgelerde, kiracılarca genellikle yeğlenen bir yöntemle, ürünün bir bölümünü kira olarak ödemek (ortakçılık) biçimini almaktaydı.[59] Komünistler'in Kuzey'in birçok bölgesinde kazanacakları mevzileri gözönüne aldığımda, bu istatistiklerin doğruluğundan kuşkuya düşmekle birlikte, elimden böyle bir sorunun varlığına değinmekten öte bir şey gelmiyor. Bir kaynağa göre, sonradan Komünistler'in denetimine geçen Kuzeydoğu Çin'in belli bir yöresinde, toprakbeyliği hem toplumsal yapının derinliklerine kök salmıştı, hem de hızla güçlendiği açıkça görülüyordu.[60]

56. Tawney, *Land and Labour*, s.63, 65; China - U.S. Agricultural Mission (Çin-ABD Tarım Misyonu), *Report*, s.53; *Agrarian China*, s.59.

57. Buck, *Land Utilization*, s.9; China - U.S. Agricultural Misson, *Report*, s.17 ile karşılaştırınız.

58. Buck, *Land Utilization*, s.194.

59. China - U.S. Agricultural Mission, *Report*, s.55.

60. D. Crook ve I. Crook, *Revolution in a Chinese Village*, s.3, 12, 13, 27-28. Komünist yönetimce görevlendirilen bir Kanadalı ve bir İngiliz tarafından gerçekleştirilen bu araştırmanın bir üstünlüğü, Komintang yönetiminin kötü yanlarını sergilemekten pek çekinmemesidir. Yazarlarının, bilimsel nesnellik ölçütlerine bağlı kalmalarına ve kitabın hiç bir bakımdan komünizm propagandası olmamasına karşın, Crook ve Crook bende, yakın geçmişte köylerdeki durumla ilgili olarak Komünistler'in benimsediği bakış açısını eleştirisiz benimsedikleri izlenimini bıraktılar.

Güney'de, özellikle pirinç yetiştirilen yörelerde ise, toprakbeyi çok daha önemli bir kişiydi. Pirinç bölgesinin bütününde, toprakların beşte üçü, hâlâ onu işleyen köylünün mülkiyetinde bulunmakla birlikte, birçok ilde işlenmek üzere kiralanan toprakların oranı yüzde kırka, hatta daha yüksek bir orana ulaşıyordu.[61] Büyük kentlerin yakınında, toprağı işleyen kişinin onun sahibi olması gerçekten ender rastlanan bir durumdu. Buraların 1920'lerin sonlarında (belki de çok daha önceden) tipik kişiliği, kirasını daha çok nakit olarak toplayan ve toprağının başında durmayan toprakbeyi olmuştu.[62] Bu haritanın bize anlattığı, bildik bir öykü: Ticaretin yarattığı etkilerin köylü mülkiyetini kemirdiği ve servetin, eski yönetici sınıfın bazı kesimleriyle kentlerdeki hızla yükselen yeni öğelerin birbirleriyle karışmasıyla oluşan yeni bir toplumsal formasyonunun elinde toplandığı bir toplum.

Bu bileşim Komintang'ın temelindeki başlıca toplumsal dayanağı oluşturduğundan, Komintang'ın izlediği tarım politikası da *status quo*'yu (durumu) korumayı ya da onarmayı amaçlıyordu. Buna ek olarak *de facto* (olgular düzeyinde) bağımsız bir komünist rakibin bulunması, kutuplaşmaya yolaçıp Komintang politikasının daha da gerici ve baskıcı bir tutuma girmesine neden oldu. Komintang'a sempatiyle bakan Amerikalı bir bilim adamı şu genel değerlendirmeyi yapmaktadır: "Komünistler zaman zaman patlak vermiş gelip geçici fanatik köylü ayaklanmalarının ardılları (halefleri) gibi davranıyorlar; Ulusal Hükümet ve Komintang ise, egemen mandarinlerin ardılları gibi."[63] Bu değerlendirme elbette olan biten her şeyi dile getirmekten uzak, gene de doğru bir değerlendirme. Başka bir yerde, aynı bilim adamı, yerinde yaptığı gözlemlere dayanarak, şunları yazmakta:

"(Komintang)... kırsal kesimde sınıf savaşını körüklemediği için, eski sınıf ilişkileri sürüyor. Gerek Parti gerek Hükümet, her zaman etkili ya da içten olmayan bir tutumla da olsa, birtakım toprak reformu programları yürütmeye çalışıyorlar... Komintang, yaygın ortakçılık, topraksızlaşma, tefecilik ve kırsal despotizm olaylarına hoşgörü gösterdi; çünkü iktidara geldiğinde bunlar zaten vardı; ve o özellikle, ulusal bir hükümet, çağdaş bir ordu, yeterli bir bütçe kurmaya, afyon, eşkiyalık ve Komünistler gibi tehlikeli kötülüklerin kökünü kazımaya uğraşıyordu..."[64]

Bu alıntıda görüldüğü üzere, yazar Komintang'ın izlediği politikanın nedenleri olarak gösterdiği gerekçeleri kurcalamadan, olduğu gibi kabul ediyor. Gene de bu bölüm, Komintang'a dost bir tanığın ağzından, Komintang politikasının kırsal kesimdeki *status quo*'yu sürdürmek olduğunun itiraf edilmesi bakımından önemlidir; *status quo*'yu korumak ise, bir tür sınıf savaşından başka bir şey değildir.

Komintang'ın tarımsal ilişkileri düzenlemeye yönelik ciddi bir eylem yapmaktaki yeteneksizliği, bu alanda hiç bir düzelmenin olmadığı anlamına gelmez. Zaman zaman köylülüğün koşullarını iyileştirmeyi amaçlayan bazı kararnameler çıkarılmış ve açıklamalarda bulunulmuştur.[65] Szechuan gibi bazı bölgelerde, savaşbeylerinin zora

61. Buck, *Land Utilization,* s.194, 195'teki harita.
62. Tawney, *Land and Labour,* s. 37, 38; China - U.S. Agricultural Mission, *Report* s.55.
63. Linebarger, *China of Chiang,* s.233.
64. Linebarger, *China of Chiang,* s.147-148.
65. Bunların bir bölümü Lamb, *Agrarian Movement,* s.45-46, 78-79'da özetlenmiştir.

dayanarak aldıkları vergilerin, yaptıkları işlerin yerini Komintang'ın yönetimi aldıkça, köylülerin durumu gerçekten iyileşmiş olabilir.[66] Bir Amerikan resmi raporuna bakılırsa, birçok bölgede toprakbeyleri, bir çiftliğin toplam üretiminin ortalama üçte birini alıyorlardı; ki bu bir dönem için gerek Komünistler'in gerek Komintang'ın benimsedikleri yasada saptadıkları tavan olan % 37,5'in biraz altında bir miktar demektir.[67] Liberal öğeler "siyasal açıdan zararsız" olarak kaldıkları sürece hoşgörüyle karşılanan kırsal bölgelerin yeniden kalkındırılması gibi durumu yavaş yavaş düzeltecek reform çabalarını geliştirebildiler. Bu "yeniden inşa" *(reconstruction)* hareketinin amacı, "sınıf yapısında devrimci bir değişikliğe gitmeden, tüm topluluğu daha iyi bir noktaya getirmekti."[68] Buna benzer bir başka girişim de, Çin tarihinde aydınların ilk olarak bilinçli bir tutumla halka gittikleri, 400.000 insanın yaşadığı bir kuzey bölgesi olan Ting Hsien'deki "toplumsal laboratuvar" deneyimiydi.[69]

Gerek dostça gerek düşmanca tanıklıklardan ortaya çıkan en açık sonuç, Komintang reformlarının elitlerin yerel yaşam üzerinde kurdukları denetimi ortadan kaldırma yolunda atılan bir iki adımdan öte gitmedikleri ölçüde, göstermelik olduklarıdır. Komintang'ın iktidarda kalması söz konusu değildi. Linebarger kadar Komintang'a dostça yaklaşan bir gözlemci bile, "pek çok *hsien** (ilçe) zengin tutucuların vergilerini ödemekten kaçınabilmelerine, hükümet kaynaklarını çalmalarına ve doğrudan doğruya çiftçilerin kurdukları örgütleri bastırmalarına izin veren yerel iktidar aygıtlarının denetimi altındadır" demektedir.[70] Çin'in çok geniş bir bölümünde, imparatorluk rejiminin sona ermesi, toprak sahibi yukarı sınıfların siyasal ve ekonomik rollerinde köklü bir değişiklik yaratamadı. Komintang'ın gevşek bir biçimde birleşmiş satraplıkları altında da, eskiden Mançular ve savaşbeyleri dönemlerinde olduğu gibi davranmayı sürdürdüler. Komintang'a eleştirel yaklaşan kaynaklar bu noktayı çok daha açık biçimde ortaya koymaktalar. Komingtang'ın 1937'de çıkardığı, amacı köylü çiftliklerini desteklemek olan toprak yasasında bir değişikliği tartışırken, Çinli bir yazar, köyde siyasal erkin eski *gentry*'nin elinde kaldığı gözleminde bulunur. "Dolayısıyla bu beylerden, köylülerin sırtına yükledikleri ekonomik yükü azaltmaya yönelen yeni yasanın kira politikasını az da olsa, içtenlikle uygulamaya koymalarını beklemek hayaldir" diye yazar.[71] Aynı biçimde, yerel yönetimle ilgili bir araştırmada da, çoğu ilde, seçim kurallarının, *hsien* düzeyinde uygulamaya konulmadığını, bunun yalnızca o sırada hüküm süren karışıklık ortamının değil, aynı zamanda hükümetin gerek yerel gerek daha üst düzey görevlilerinin seçilme kurallarını baltalama çabalarının ürünü olduğunu ortaya koymaktaydı.[72] Bir başka kaynağa göre, toprakbeyleri, kira indirimi konusunda ısrar eden kiracılarını, sık

66. Linebarger, *China of Chiang,* s.222.

67. China - U.S. Agricultural Mission, *Report,* s.56. Komintang'ın çıkardığı söz konusu yasaların tarihi belirtilmemiştir.

68. Linebarger, *China of Chiang,* s. 220-221. Tırnak içindeki nitelemeler Linebarger'ındır.

69. Linebarger, *China of Chiang,* s. 218-219. Ayrıca bu toplulukla ilgili olarak Gamble'in hazırladığı *Ting Hsien* raporuna bakınız. Bu araştırmada söz konusu topluluğun toplumsal yapısının, istatistik yığınlarının ardında kolay kolay görülebilecek bir durumda olmadığını belirtmek gerek.

* *Hsien* için bak. s.139 (ç.n.).

70. Linebarger, *China of Chiang,* s.220.

71. *Agrarian China,* s.155'te, 1937'de yayınlanmış bir makaleyi aktarmaktadır.

72. Bu uygulamanın ilginç bir evresi için bak. Shen, "Local Government", s. 190-191, 193.

sık komünistlikle suçlayarak korkuttular; çünkü böyle bir suçlama nedeniyle tutuklanabilirlerdi.[73]

Her yerde durumun, oradan buradan alınmış bu eleştirilerin düşündürdüğü kadar kötü olmadığı kesinlikle söylenebilir. Bu eleştirilerin 1930'ların başıyla ortaları arasında yayınlanabilmiş olması bile anlamlıdır; hele Çang'ın birkaç yıl önce kanlı bir baskı uyguladığı anımsanırsa, oldukça anlamlıdır. Çin topluluklarının bu dönemdeki durumlarıyla ilgili antropolojik araştırmalar pek çok yerde patriarkal tutumların ve kurumların sömürünün daha ileri boyutlara varmasını önleyen bir fren işlevi görerek sürdüğü yolunda ipuçları vermektedir. Ama bu araştırmalar, aynı tablonun bir başka ayrıntısını vererek, eski *gentry* yönetiminin yerel düzeyde sürdüğünü de ortaya koymaktalar. Komintang'ın tarım politikasının eski düzeni korumaya yönelik bir çabadan başka bir şey olmadığı sonucunu, bu araştırmalar da doğrulamaktadır.

Eski kurumların Komintang döneminde de varlıklarını sürdürmeleri ve bunun çapı, bölgeden bölgeye önemli farklılıklar gösterdi. Daha önce de belirtildiği gibi bu bölgesel farklılıklar, tarihsel gelişmenin birbirini izleyen aşamalarını yansıtmaktadırlar. İç bölgelerin bazı uzak köylerinde, Batılıların gözüne inanılmayacak kadar düşük görünen bir yaşam standardı egemen iken önde gelen birkaç aile, klasik eğitim görmüş *gentry* idealinin gerisinde kalmış olsalar da, bedensel çalışmadan kurtulmuş olmak ve bazı örneklerde afyonun yardımıyla bile olsa, aylak sınıfın haz felsefesini sürdürmek gibi bazı özelliklerini taşıyabiliyordu.[74] Iskalanın öbür ucunda, eski *gentry*'nin neredeyse hiç bir izinin kalmadığı, ama onların yerini, toprağın "sahipliğini" onu işleyenlere bırakarak, toprak altının üçte ikisinin mülkiyetini ele geçirmiş bulunan, toprağı başında durmayan kentli toprakbeylerinin yaşadığı bir büyük kentin yakınındaki bir başka köy vardı.[75] Gene de, Komünistler'in iktidarı ele geçirmelerinden az önce incelenen Nanking yakınlarındaki bir köyde, eski yönetici sınıfın, ve yöneticilik konumunu sağlayan eski yöntemlerden bazılarının varlığını sürdürdüğü çok daha açık bir biçimde görülür. Burada "beyefendi" statüsü zengin toprakbeylerinin sahip olduğu bir konumdu. Ancak burada da, toprakbeyi gücünü, yerel garnizon onu kanatları altına alabildiği sürece gösterebiliyordu; ki bu durum dönemin anlamlı özelliklerinden biriydi. Ülkenin kentlerdeki polis gücünün erişemediği uzaklıktaki sınır bölgeleri ise, "toprakbeyine karşı geldiler ve kira ödemediler."[76] Bu olgular bize, Komintang yönetiminin ikinci yarısında, askeri birlikler, burjuvazi ve zengin toprakbeyleri ya da "yeni *gentry*" arasındaki gerçek ilişkiler hakkında pek çok şey öğretiyor.[77]

73. *Agrarian China,* s.147. Sözü geçen makalenin aslı 1932'de yayımlanmıştır.

74. Somut bir örnek için bak. Fei ve Chang, *Earthbound China,* s.19, 81-84, 92.

75. Fei'nin 1930'larda gerçekleştirdiği öncü çalışması olan *Peasant Life* adlı yapıtının 9. - 10., 185., 191. sayfalarına bakınız. Toprak üzerindeki çifte sahipliğin önemi konusunda Fei, Tawney'in *Land and Labour,* s. 36-38'deki görüşlerine katılıyor.

76. Fried, *Fabric of Chinese Society,* s.7, 17, 101, 196.

77. Eski yönetici sınıfının yeni koşullarda varlığını sürdürdüğü konusunda daha fazla bilgi için bak. M.C. Yang, *Chinese Village,* s.1, 183-186. Canton yakınlarındaki bir başka köyde, C.K. Yang'ın, *Village in Transition,* s.19'da verdiği bilgilere göre, geleneksel eğitim görmüş tek bir işsiz öğretmen vardı. Büyük toprakbeyleri kentte yaşadılar ve tarımsal çalışmalara hiç katılmadılar.

Toprak sahibi eski yukarı sınıfların varlıklarını sürdürdüklerini ve siyasal önemlerini koruduklarını gösteren öteki kanıtlar ise, Komintang'ın Japonya ile yapılan savaş öncesinde ve savaş sırasında izlediği strateji politikalarından çıkarılabilir. Komintang yönetimi altında ticaret ve endüstri çıkar çevrelerinin önemli bir ilerleme gösteremediklerini biliyoruz. İlk bakışta bu olgunun nedeninin Japon ablukası ve işgali olduğu düşünülebilir. Abluka ancak 1937'de başladığına göre, tek neden bu olamaz. Bir başka önemli etmenin Çin'in bir endüstri ülkesi olma yolunda görülen yapısal değişikliklere tarımcıların gösterdikleri karşı çıkış olduğu görülmektedir. Marksistlere en ufak bir sempati beslemeyen bir askeri tarihçi, savaşın başlamasından önce, Çin'in yerli endüstri kurmak yerine, mutlaka edinilmesi gerektiği düşünülen her türlü araç gereci dışalım yoluyla sağlamayı yeğlediğini söylemektedir.[78] Aynı biçimde, savaş alanlarında izlenen taktikler de, Liu bu apaçık sonuca varmış olmasa da, Çin'in toplumsal yapısını yansıtmaktaydı. Üstün silahların yokluğunda Çin, askerlerden, ülkenin savunulmasında yürekli davranmalarını isteyerek, büyük köylü kitlelerinin insan gücünü kullanmakla yetindi. Bu, "ölüme meydan okuma" tutumu, çok büyük sayıda ölüye ve yaralıya patladı. Yalnız 1940 yılındaki çarpışmalarda Çinlilerin askeri birliklerinin yüzde 28'ini yitirdikleri söylenmektedir. Aynı kaynakta yapılan hesaplara göre, savaşın sekiz yılı boyunca silah altında tutulan sapasağlam erkeklerden yüzde 23'ü yaralanmış ya da ölmüştür.[79] Bu söylenenlere, endüstrileşme öncesi herhangi bir toplumun aynı durumla karşılaştığında, aşağı yukarı aynı acıları tadabileceği ileri sürülerek karşı çıkılabilir. Ama ben böyle bir karşı çıkışın, büyük ölçüde *gentry*'nin ardıllarının siyasal denetimin dizginlerini ellerinde tutmaları nedeniyle Çin'in endüstri toplumuna geçemediği gibi çok önemli bir noktayı gözden kaçırdığını sanıyorum.

Şimdi odak noktamızı kaydırıp, Komintang rejimine bir de karşılaştırmalı kurumlar tarihi perspektifinden bakalım. Sahip olduğumuzdan daha ayrıntılı bilginin elimizin altında bulunmuş olmasını istesek de, üzerinde durduğumuz ayrıntıları [şimdilik] bir yana bırakırsak, Komintang yönetiminin yirmi yılının, Avrupa'da endüstrileşmeye gösterilen, önemli totaliterci özellikler taşıyan gerici tepki evresinin temel niteliklerinden bazılarına sahip olduğunu görürüz. Daha önce de gördüğümüz gibi, Komintang'ın dayandığı asıl toplumsal taban, bir koalisyon, belki daha doğru bir deyişle, *gentry*'nin ardılları ile kentlerdeki ticaret, finans ve endüstri çevreleri arasında kurulan bir "düşman kardeşler" işbirliği oluşturmaktaydı. Komintang, şiddet araçlarını tekelinde tutarak, bu koalisyonu biraraya getiren bir halka işlevi gördü. Şiddeti tekelinde tutması aynı zamanda ona, kentli kapitalist kesime şantaj yapma ve hükümet aygıtını hem doğrudan hem de dolaylı olarak istediği gibi kullanma olanağını verdi. Her iki açıdan Komintang, Hitler'in Nazi partisine benzemekteydi.

Bununla birlikte, Komintang ile Avrupa'daki benzerleri arasında, hem toplumsal tabanı hem tarihsel koşulları bakımından önemli farklılıklar da vardı. Bu farklılıklar Çin'deki gerici evrenin görece güçsüzlüğünün açıklanmasına yardımcı olurlar. Söz konusu farklılıkların en göze çarpanı, Çin'de endüstrinin üzerinde yükselceği güçlü bir temelin bulunmayışıydı. Buna bağlı olarak, kapitalist öğeler de son derece zayıftı.

78. Liu, *Military History*, s.155.
79. Liu, *Military History*, s.145.

Japonya'nın, Çin'in kıyı kentlerini işgal etmesinin, bu [kapitalist] grubun etkisini daha da azalttığını düşünmek yanlış olmasa gerek. Son olarak, Japon istilasının, milliyetçi duyguları harekete geçirmekle birlikte, Çin'deki gerici dönemin Almanya, İtalya ve Japonya faşizmlerinde görülen dışa yayılma evresine geçmesini de etkili bir biçimde önlediği söylenebilir. Bütün bu nedenlerden ötürü, Çin'in gerici ve ön-faşist (proto-faşist) aşaması, Almanya'nın ve İtalya'nın buna denk düşen aşamalarından çok, tarımsal elitin tepedeki konumunu sürdürebildiği ama saldırgan bir dış politika izleyemediği Franco İspanya'sının söz konusu evresine benzemektedir.

Çin'deki gerici dönemle Avrupa'dakiler arasında en şaşırtıcı benzerlikler, gerçeklikten uzaklaşmama tasalarının [izlenen politikadaki kadar] ağır basmadığı doktrinler alanında ortaya çıkmaktadır. İktidarı almasından önceki devrimci aşamasında Komintang, kendini Taiping Ayaklanması ile özdeşleştirmişti. İktidarı ele geçirdikten ve Çang Kay-şek'in gerçek önder olarak sivrilmesinden sonra parti, bunun taban tabana zıddı bir tutumla, kendini İmparatorluk sistemiyle ve bu sistemin 1862-1874 Restorasyonu sırasında elde ettiği apaçık başarı ile özdeşleştirdi. [80] Öyle ki bu tam da, İtalyan faşizminin ilk dönemlerindeki tutumunu anımsatan bir savrulma örneğiydi. Zaferden sonra Komintang doktrini, Konfüçyüsçülükten alınma öğelerle, Batı liberal düşüncesinden alınan kırıntıların garip bir karışımı durumuna geldi. Batı liberal düşüncesi, çok iyi bilindiği gibi, Çin'e, hareketin en saygı gören öncüsü olarak kalan Sun Yat-sen'in etkisiyle girmişti. Avrupa faşizmiyle olan benzerlikler daha çok Çang Kay-şek'in ya da onun doktrin ağırlıklı açıklamalarını kaleme alanların birbirinden farklı öğeleri biraraya getirme kalıbından ve birini ya da diğerini vurgulama eğilimlerinden kaynaklanmaktadır.

Çin sorunlarına konulan temel tanı (teşhis) 1911 devriminden sonra işlerin, Çin halkının doğru düşünmemesinden ötürü kötüye gittiği idi ve yarı Konfüçyüsçü bir ahlakla, felsefi yavanlıklara yaslandırılmıştı. 1943'te Çang, Çinliler'in çoğunun, Sun Yat-sen'in derin felsefi önermesi olan "anlamak zordur; yapmak kolaydır" sözünde yatan gerçek bilgeliği kavrayamadıklarını ve hâlâ "anlamak kolaydır, yapmak zordur" diye düşündüklerini ileri sürdü. Bu tanıdaki somut öğe yalnızca, Çinliler'in yabancıların egemenliğinin ve Çin'e dayatılan eşitlik ilkesine dayanmayan antlaşmaların ülkeye verdikleri zarar ile Mançu hanedanının güçsüzlüğüyle ve yozlaşmasıyla ilgili birkaç yorumu, anlamamalarıyla ilişkiliydi.[81] Çin'i içinde bulunduğu kötü duruma düşüren toplumsal ve ekonomik etmenlere ise, hemen hiç değinilmiyordu. Çünkü bunları açık yüreklilikle gün ışığına çıkarmak, yukarı sınıf desteğini yitirmek gibi büyük bir tehlikeye yol açabilirdi. İşte, içinde bulunulan durumla ilgili herhangi bir gerçekçi çözümlemeden yoksun olması ve bu eksikliğin bazı nedenleri yüzünden, Komintang doktrini Avrupa faşizmini anımsatmaktadır.

Aynı şey Komintang'ın gelecekte yapılması gereken şeylerle ilgili tasaları için de söylenebilir. Çang'ın öteki anlamları yanı sıra tarım sorununu dile getirmek için de kullandığı sloganı deyiş olan "Halkın Geçimi" sorununun taşıdığı önem hakkında yarı resmi kitabının orasına burasına serpiştirilmiş ancak üç beş görüş bulunmaktadır. Daha

80. Wright, *Last Stand*, s.300. Komintang doktrininin salt Çinli öğeleriyle ilgili derinliğine bir çözümleme için bak. 301-302.

81. Chiang Kai-shek, *China's Destiny*, I. ve II. bölümler.

önce de belirttiğimiz gibi, gerçekte sorunun çözümü için pek az şey yapılmış, hatta pek az şeyin yapılması önerilmiştir. Bunun yanı sıra bir de endüstrileşmeyle ilgili on yıllık bir plan vardı; ama bu planın da büyük bir bölümü sözde kaldı. Endüstrileşmeye değil, yukarıdan aşağıya dayatılan ahlaka ve moralle ilgili reforma önem verildi; ne var ki bu reform anlayışının da herhangi bir toplumsal içeriği yoktu. Söz konusu tanı da, eylem planı da, Çang Kay-şek'in şu sözlerinde özetlenmiş bulunmaktadır:

"Yukarıda söylenenlerden anlaşıldığı gibi, ulusal yeniden inşanın anahtarı toplumsal yaşamımızın değiştirilmesinde aranmalıdır; toplumsal yaşamımızın değiştirilmesi ise, düşgücüne, güçlü bir iradeye sahip olan, ahlaksal inançlara ve sorumluluk duygusuna sahip bulunan, bilgelikleriyle ve çabalarıyla halka kent, bölge eyalet ya da tüm ülke çapında önderlik edecek ve halkı alışana dek eskiden farklı olduğunun farkına varmadan yürüteceği yeni bir yola sokacak önderlerin bulunmasına bağlıdır. Gene, daha önce belirttiğim gibi, ulusal ve toplumsal yeniden kalkınma, ülkenin her yanında gençler, başkalarının yapmaya cesaret edemediklerini yaparlarsa ve başkalarının katlanamadıklarına katlanırlarsa, kolaylıkla tamamlanacaktır..."[82]

Görüldüğü gibi burada, Konfüçyüsçü düşüncenin başkalarının iyiliğine çalışan "seçkin kişi" kuramı, koşulların zorlamasıyla askeri ve "kahramanca" bir nitelik kazanmıştır. Bu iki öğenin biraraya gelmesi olgusu, Batı faşizminden tanıdığımız, yabancımız olmayan bir durumdur.

Söz konusu kahraman elitizminin alması gerektiği düşünülen örgütsel biçimin, doğrudan doğruya Komintang partisi olduğunu görünce aralarındaki benzerlikler daha da artmaktadır. Gene de ikisi arasında önemli bir fark vardır. Komintang silahlanmış ulus kavramına daha yakındı. Herkesin Komintang ideallerinin gücünün ve önderlerinin davranışlarıyla ortaya koydukları örneğin önünde aynı coşkulara kapılması bekleniyordu. Her ne kadar ulusun her kesimini içine alacak bir parti düşüncesi Sun Yat-sen'e kadar götürülebilirse de, bu örgüt anlayışının taktik bir üstünlüğe sahip olduğu görülmüştü. Çang, komünistlerin kendi örgütüne katılabilecekleri umuduyla, kapıyı açık tutmaya özen gösteriyordu.[83] Ne var ki gerçekte Komintang, Avrupa'nın gerek sağ gerek sol totaliter partileri gibi, halkın ancak çok küçük bir azınlığınca desteklenen bir parti olarak kaldı.[84]

Söz konusu ahlak ve moral reformun açıklanan amacı ve onu ete kemiğe büründürecek örgütsel biçimi, elbette askeri erk idi. Askeri erk ise, ulusun savunulmasını ve ulusal birliğin kurulmasını sağlayacaktı. Çang, herhangi bir reformun yapılabilmesinin önkoşulu olarak gördüğü askeri reformu her keresinde gündemin başına koydu. Çang'ın bu bakış açısını haklı kılmak üzere öne sürdüğü başlıca gerekçeler kesinkes totaliter bir nitelik taşırlar. Çang, Rousseau'nun ve Fransız Devrimi'nin, Çin için bir model oluşturamayacağını, çünkü o sırada Avrupalıların özgür olmadıklarını, oysa bugün Çin'de fazlasıyla özgürlük bulunduğunu söyleyen Sun Yat-sen'in görüşünü

82. Chiang Kai-shek, *China's Destiny*, s.212.

83. Chiang Kai-shek, *China's Destiny*, s.212-216, 219-221, 233.

84. Linebarger, *China of Chiang*, s.141-142'de resmi verilerin bulunmaması karşısında, parti üyelerinin iki milyon dolayında olduğu tahmininde bulunuyor.

aktarır. Hem Çang'ın hem Sun Yat-sen'in pek sevdikleri bir benzetmeyle Çinliler, yabancı emperyalizminin kolaylıkla ele geçirebileceği "gevşek bir kum yığını" gibi beklenmekteydiler. "Yabancı baskısına direnebilmek için" diye sürdürür Çang, doğrudan doğruya Sun Yat-sen'den yaptığı alıntıyı, "kendimizi 'bireysel özgürlük' düşüncesinden kurtarmalı ve kumla çimentonun karışımından oluşan sağlam kitle gibi, güçlü bir dayanışma içinde, tek bir beden olarak birleşmeliyiz." Çang bu birliğin nasıl gerçekleştirileceğini şöyle anlatır:

"Başka bir deyişle, eğer Çunguya [yani Çin] ulusu, ulusal savunma amacıyla kaya gibi sağlam bir birlik oluşturacaksa, bireylerin, gevşek bir kum yığınının kum taneleriymiş gibi aşırı özgürlüklerden yararlanamayacakları kendiliğinden anlaşılır. Daha somut olarak söylersek, Çin'in bu savaşta ve savaş sonrası dönemde, dünyanın öteki bağımsız ve özgür uluslarıyla birlikte sonul zaferi kazanabilmesi, sürekli dünya barışının kurulması ve insanlığın özgürleşmesine katkıda bulunabilmesi için, kendini güçlü bir ulusal savunma kalesi durumuna getirmesi gerekir. Dolayısıyla... bireysel özgürlüğün fazlasına... ne savaş süresince ne de savaş sonrası dönemde izin verilemez."[85]

Çang Kay-şek'in formülleştirdiği biçimiyle Komintang doktrininin bu kısa özetinde üç nokta göze çarpmaktadır. Birincisi, Çin'in sorunlarıyla başetmeye olanak verecek herhangi bir ekonomik ve toplumsal programın hiç bir izine rastlanmaması ve hatta son derece belirgin bir tutumla, bu sorunların varlığına değinmeme inceliğinin gösterilmesidir. "Siyasal vasilik" ve demokrasiye hazırlama konusu da, boş bir edebiyattan başka bir şey değildir. Gerçekte izlenen politika ise, varolan toplumsal ilişkilere olabildiğince dokunmamak yolundaydı. Böyle bir politika, halkın göze kestirilen herhangi bir kesimine şantaj yapılmasını ve partiye destek olmaya zorlanmalarını da içeriyordu. Amerika kentlerindeki gangsterler de, aslında sırtlarını dayamış oldukları kurulu toplumsal düzeni sarsmak gibi herhangi bir ciddi girişimde bulunmaksızın, aynı şeyi yaparlar. İkinci noktanın, belli toplumsal ve siyasal hedeflerin bulunmayışını, dayandığı toplumsal temeller uzun süredir giderek artan bir hızla aşınan geleneksel idealleri canlandırma yolunda gösterilen inceliksiz girişimlerle gizleme çabası olduğu söylenebilir.Profesör Mary C.Wright *The Last Stand of Chinese Conservatism* adlı kitabında bu noktayı birçok somut kanıta dayandırarak sağlam bir biçimde ortaya koyduğu için, bize burada, geçmişin yurtsever saptırmayla ülküleştirilmesinin, Batı faşizminin "alameti farikası", onun en büyük ayıplarından biri olduğunu anımsatmaktan başka bir şey kalmıyor. Komintang'ın doktrininin dikkati çeken üçüncü ve son özelliği, sorunlarını askeri güç yoluyla çözme çabasıydı ki, bu da gene Avrupa faşizminin başta gelen özelliklerinden biridir.

Bu üç noktayı vurgulamak, komintang'ın Avrupa faşizminden ya da daha önceki gerici akımlardan hiç bir farkının bulunmadığı anlamını gelmez. Tarihte özdeşlik hiç bir zaman görülmediği gibi, burada da görülmez. Açıklamaya çalıştığımız şey, bu benzerliklerin yalnız Çin'i anlamak için değil, onun yanı sıra genel olarak totaliter

85. Chiang Kai-shek, *China's Destiny*, s.208.

akımların dinamiklerini anlamak bakımından önem taşıyan, birbirleriyle ilişkili bir bütün oluşturmaları olgusudur. Başka bir deyişle, burada karşı karşıya bulunduğumuz durum, Çin'de o kadar belirgin olmayıp Avrupa'daki çok daha belirgin örneklerini anımsatan rastlantısal benzerlikler demeti değildir. Bunlar, karmaşık, tek bir bütün oluşturarak, bir süre için hem Avrupa'da hem de Çin'de, siyasal, toplumsal ve düşünsel ortama damgalarını vurmuş olan etmenlerdir.

Komintang'ın Çin'i bu gerici yoldan çağdaş bir devlete götürme girişimleri,tam bir fiyaskoyla sonuçlandı. Rusya'da görülen, benzeri ama geleceği çok daha parlak görünen bir girişim de başarısızlığa uğramıştı. Her iki ülkede bu başarısızlık, komünist zaferlerinin hem habercileri oldular hem de bu zaferlerin yakın nedenlerini oluşturdular. Rusya'da komünistler birinci sınıf bir endüstri gücü yaratmayı başardılar; Çin'de ise bunu başarıp başaramadıkları hâlâ kesin olarak söylenemiyor. Gene her iki örnekte, köylülerin başkaldırışı ve ayaklanması, bu ülkelerin kapitalizmin gerici ya da demokratik türleri yerine, komünist bir yoldan çağdalaşmaya yönelmesini belirleyen katkıları yaptı. Çin'de bu katkı, Rusya'da olduğundan da önemliydi. Öyleyse şimdi artık, toplumsal yapıda gerçekleştirilen çok büyük dönüşümlerde köylülerin oynadıkları rolü incelemeye geçebiliriz.

6. Ayaklanma, Devrim ve Köylüler

Çin'de sık sık köylü ayaklanmalarının baş gösterdiği bilinmektedir. Fitzgerald, Çin'in 1900 öncesindeki uzun tarihi boyunca patlak veren altı önemli ayaklanmaya değinmektedir.[86] Bunların yanı sıra, büyümeden bastırılan ya da yerel düzeyde kalan pek çok başka ayaklanma olmuştur. Burada tartışmayı daha çok Mançu hanedanın son dönemleriyle sınırlandırarak, çağımız öncesi Çin toplumunun köylü ayaklanmalarına niçin yatkın olduğunu açıklayan belli başlı nedenlere değinmeye çalışacağım. Ele alacağımız etmenlerden bazıları, daha önceki hanedanlar zamanında da işlemiş olabilirler; ancak bu, hem elinizdeki çalışmanın, hem de yazarın uzmanlık alanının dışında kalan bir noktadır. Her şeyden önce altı çizilmesi gereken olgu, bunların devrim değil, ayaklanma olmalarıdır; yani toplumun temel yapısında bir değişiklik yaratmış olmamalarıdır. İkinci olarak, öteden beri varolan bu yapısal zayıflığın, ondokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda, ticaretin ve endüstrinin etkisiyle ortaya çıkan yeni baskılar altında gerçek bir devrimin yapılmasını nasıl kolaylaştırdığını göstermeye çalışacağım. Çin'de olup bitenler, çağımız öncesi tarihinde köylü ayaklanmalarının oldukça ender görüldüğü ve hiç bir etki yaratamadığı, buna karşılık, çağdaşlaşmanın köylülerini en az Çin köylüleri kadar çok ve Çin köylülerininki kadar uzun bir süre boyunca yoksullaştırdığı Hindistan ile önemli sonuçlar çıkarmaya elverişli bir zıtlık gösterir. Japonya ile Çin arasındaki zıtlık ise, bundan daha az çarpıcı olsa bile, daha az aydınlatıcı değildir. Japonya'da yöneticiler, çağdaşlaşma süreci içinde köylüleri ayaklanmaya yönelten eğilimlerin ortaya çıkmasını, bir dereceye dek Japon köylü toplumunun Çin'dekinden farklı ilkelere göre örgütlenmiş olmasından yararlanarak denetleyebildiler. Bu yoldaki başarıları, daha sonra Japonya'yı, Almanya'da olduğu gibi, sonu faşizme varan gerici bir çağdaşlaşma yoluna sokabilmelerini de sağladı.

86. Fitzgerald, *Revolution in China*, s.13.

Çin'de köylülüğü tartışmaya geçmeden önce, ondokuzuncu yüzyılda Çin siyasal yapısının, köylülerle ancak, oldukça dolaylı bir bağlantısı bulunan, daha çok toprakbeylerinden ve memurlardan oluşan yönetici tabakanın karakterlerinin ve örgütlenme biçiminin bir sonucu olduğu düşünülebilecek bazı zayıflıklar gösterdiğini anımsatmakta yarar var. Çin toplumunun bu kesiminin çağdaş ticaret ve endüstri dünyasına genellikle ayak uyduramayışının nedenlerinden bazılarına daha önce değinmiştim. Bunların yanı sıra, geleneksel Çin'in siyasal düzeneğinin başka bir bozukluğunun da bulunduğunu gösteren belirtiler var. *Gentry*'nin, toprakbeyleri olarak bölgelerinde, yetkelerini (otoritelerini) köylülere dayatabilmeleri için, güçlü İmparatorluk sistemine yaslanması gerekiyordu. Öte yandan, İmparatorluk sistemini güçlendirmek için başvurulması gereken eylemler, yerel *gentry*'nin kısa vadeli çıkarlarıyla çelişiyordu. Paylarına düşen vergileri ödeme konusunda çok isteksiz davrandılar ve genellikle yerel işlerin kendi yöntemleriyle yürütülmesini istediler.[87] Bu durumda merkezi hükümetin bölge düzeyindeki yöneticisinin yapabileceği fazla bir şey yoktu. Kötüye kullanmalar (suistimaller) çoğalıp merkezi hükümetin bölgedeki varlığı silikleştikçe, merkezkaç etkiler de bir kısır döngü yaratabilecek biçimde güçlendi.

Şu sırada ele aldığımız sorun açısından bakıldığında, en önemli yapısal bozuklukları, köylülüğü, yukarı sınıflara ve egemen düzene bağlayan halkaların birçok noktasında görülen zayıflıklar oluşturuyordu. Daha önce de belirtildiği gibi *gentry* üyelerinin, yıllık tarım işlerinin yürütülmesinde herhangi bir rolleri yoktu; hatta köylü topluluğunun meşru önderleri olarak görülmelerini sağlayabilecek denetleme rolünü bile oynamıyorlardı. Gerçekten, Çin'de toprak sahibi olan bir beyefendiyle, soyluluk sıfatı bulunmayan herhangi bir zengin toprakbeyi arasındaki başlıca farklardan biri, beyefendinin herhangi bir el işine bulaşmaması, kendisini bilginliğe ve sanatlara adamasıydı. Kuşkusuz *gentry*, bölgesi topraklarının daha iyi sulanması için hükümetle görüşmelerde bulunur, pazarlık yapardı. Bunun, sonuçları köylülerin gözünden kaçmayacak bir işlev olduğunu bilip, *gentry*'nin, köylüler için çok büyük işler yaptığı izleniminı yaratmak için her türlü çabayı harcamış olacağından kuşku duymasak da, bu iş, doğası gereği, sürekli ya da sık sık yinelenen bir etkinlik değildi. Herhangi bir yörede yapılabilecek sulama kanallarının bir sınırı vardı. Ayrıca merkezi hükümetin, hatta pek çok yerel yöneticinin elinin altında bulunup bu işe ayırabileceği kaynaklar azalınca, eski sulama sistemlerini işler durumda tutmak zorlaştı, yeni sulama kanalları açmak ise büsbütün olanaksızlaştı.

Gentry'nin konumunu meşru gösterecek başka ne gibi ekonomik katkılarının olabileceği düşünüldüğünde, akla, yıllık tarım işleri döngüsünün değişik işlemlerinin ne zaman yapılması gerektiğini belirlemek bakımından zorunlu bir bilgi dalı olan astronominin *gentry*'nin denetimi altında bulunduğu gerçeği geliyor. Bu noktanın daha derinliğine incelenmesi gerekmekle ve genel olarak köylülerle *gentry* arasındaki ilişki konusunda daha fazla ve daha sağlam bilgilere gereksinim duyulmakla birlikte, söz konusu tekelin ondokuzuncu yüzyılda artık önemini yitirmiş olduğunu düşünmemiz için

87. Hsiao, *Rural China*, s. 125-127.

ortada pek çok neden var.[88] Kaldı ki köylüler her zaman, kendi pratik deneyimlerinden yola çıkarak,yıllık tarım işleri döngüsünün her bir yanı hakkında zengin bir bilgi birikimi edinirler; her ürün cinsinin ekilip dikilmesinin en uygun zamanı, nereye ekilip ne zaman biçilip kaldırılmasının uygun olacağı vb. gibi konuları çok iyi bilirler. Gerçekten bu, köylünün deneyimlerinin öylesine derinliklerinden beslenen bir bilgidir ve çoğu köylü için onlardan uzaklaşmanın riski o kadar büyüktür ki, çağımızın hükümetleri, köylülere alışageldikleri yolları değiştirmeleri gerektiğini anlatmakta büyük güçlüklerle karşılaşırlar. Onun için, büyük bir olasılıkla, köylülerin uygulamalarını astronomların bilgilerine uydurmalarından çok, astronomlar ellerindeki her türlü bilgiyi köylülerin sürdürmekte oldukları uygulamaya uydurmuşlardır ve çağdaş dönemde de köylülere uyulması zorunlu gibi görünen hiç bir öneride bulunmamışlardır.

Öyleyse, hükümet köylüler için ne yaptı? Çağdaş Batılı sosyologlar, hükümetin onlar için hiç bir şey yapmadığı yanıtını, böyle bir şey olamaz düşüncesiyle, bir kıyıya itmeye pek yatkındırlar ama, bence doğru yanıt budur. Onların düşünceleri, uzun bir süre varolagelen herhangi bir kurumun, o kurumun içinde yaşayanlara tümüyle zararlı olamayacağı gibi (bana, yığınla tarihsel ve çağdaş gerçeklikten ilişkisini koparmış, ayakları havada bir düşünce olarak görünen) bir görüşe dayanmaktadır ve bu nedenle söz konusu kurumun yerine getirmesi gereken "işlevi" bulmak üzere umutsuz denebilecek bir çaba harcamaktadırlar. Herhangi bir bilimsel araştırmada, bilinçli ya da bilinçsiz olarak benimsenen varsayımların, soruların sorulmalarını nasıl belirlediğini irdelemenin, ya da yöntem tartışmasına girmenin yeri burası değil. Ama bence, geniş insan yığınlarının ve özellikle köylülerin, yarar zarar dengesine bakmadan ve onun yerine daha iyi bir sistem koyma olanağının bulunup bulunmadığını kesinlikle düşünmeksizin, günlük sıradan yaşamlarını tehdit eden bir tehlikeyle karşılaşmadıkça ve böyle bir tehlikeyle karşılaşmalarına dek, içinde yaşadıkları toplumsal düzeni benimsediklerini düşünmek daha gerçekçi bir tutum olsa gerek. Dolayısıyla, çarkları arasında ezildikleri bir toplumu benimsemeleri, hiç de olmayacak bir şey değildir.

Buna, İmparatorluk bürokrasisinin, onyedinci ve onsekizinci yüzyıllarda olduğu gibi iyi çalıştığı dönemlerde, o sırada Avrupa'nın pek çok yerindeki uygulananlardan çok daha ileride bulunan nesnel bir adalet standardı tutturmuş olarak hukuku ve düzeni egemen kıldığı söylenerek karşı çıkılabilir. Bütün bunlar doğrudur. Ancak, adaletin uygulanmasıyla hukukun ve düzenin egemen kılınmasının köylülere pek fazla bir yararı olmadı. Kuşkusuz, kuramsal olarak, işlenen suçlar, adam öldürmeler, hırsızlıklar, soygunlar, zina, adam kaçırma gibi olaylar, her dönemde ilçe yöneticisine* bildirilebilirdi. Hatta bir ilçe yöneticisi, mahkemenin toplanmasını istediklerini göstermenin bir yolu olarak, halkın *yamen*'indeki çanı çalmasına izin verecek kadar ileri gitmişti. "Çiftçilerin işlerinin başlarından aşkın olduğu mevsim" mahkemede hiç bir hukuk davasına bakılmayan aylar olarak ayrılmıştı.[89] Bu gibi olgular, yargıçların halkın

88. Belki de bu kuşku bütün çağlar için geçerli. Bak. Eberhard, *Conquerors and Rulers*, s. 22-23. Belki de bir dereceye dek kırsal kesimdeki toplumsal denetim sorunlarıyla ilgili olabilecek önemli önemsiz her türlü bilgiyi topladığı için son derece değerli bir çalışma olan Hsiao'nun *Rural China* adlı yapıtında bu özelliğe hiç değinilmiyor.

* İng. *magistrate;* merkezi yönetimin, o bölgedeki adalet işlerini de yöneten en yüksek temsilcisi (ç.n.).

89. Ch'ü, *Local Government*, s.118-119.

yaşamında önemli rollerinin olduğu izlenimini verebilir. Ama daha dikkatle bakıldığında, durumun hiç de böyle olmadığı hemen görülecektir. Çünkü ilçe yöneticisi, ufak tefek sorunlarla ilgili olsa bile, birkaç bin kişiye adalet dağıtmakla yükümlüydü. *Yamen*'i (yerel hükümet binası) bir bölgenin merkez ilçesi görevi gören, çevresi surlarla çevrili bir kasabada bulunurdu. Normal koşullarda, köylülerle doğrudan hiç bir ilişkisi olmazdı.[90] Eğer köylüyle bir ilişkisi olursa da, bu halkın en alt katmanlarından gelme, suçlularla içli dışlı ve halkla büyük ölçüde bir sömürü ilişkisi içinde bulunan "devlet tellalları" kanalından kurulurdu. Arada sırada, köylüler arasında görülen adam öldürme olayları, ilçe yöneticisinin dikkatini çekmiş olmalı. Bunun dışında halkla ilişkilerinin çok az olduğu besbelli. Köylülerin, aile ve klan içinde düzeni korumak ve adaleti sağlamak için, kafalarına uygun, kendi yolları yöntemleri vardı. Yağmacıları ve eşkiyayı ürünlerinden uzak tutması dışında İmparatorluk aygıtına pek gereksinimleri yoktu. Öte yandan, eşkiyalığın köylüleri tehdit eder boyutlarda yaygınlaşması olgusu, büyük ölçüde, resmi makamların sömürücülüğünün bir ürünüydü. Ondokuzuncu yüzyılda İmparatorluk bürokrasisi, izlediği politika köylü ayaklanmalarının patlak vermesine katkıda bulunduğu ölçüde, Çin'in büyük bir bölümünde düzenin "d"sini sağlayamayacak duruma düştü.

Buraya kadarki tartışmayı özetlersek, eldeki kanıtların, hükümetin ve yukarı sınıfların, köylülerin yaşam biçimlerinin vazgeçilmez bir öğesi olarak gördükleri herhangi bir işlevi yerine getirmedikleri sonucunu kuvvetle doğrular nitelikte olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, yöneticilerle yönetilenler arasındaki bağ, herhangi bir kuvvet karşısında, herhangi bir [ek] yük altında kopabilecek derecede zayıf ve büyük ölçüde yapay idi.

Bu bağın yapay niteliğini onarmak üzere İmparatorluk rejimi üç yol denedi. Bunlardan biri, yetersiz ürün alındığı yıllarda, halka dağıtılmak üzere tahılın depolandığı yerel ambarlar ya da imparatorluk merkezinde bulunan ambarlardı. Köylü ayaklanmalarının tek nedeni, yeri gelince olanca açıklığıyla göstereceğimiz gibi, açlık olmasa da, yöneticiler, açlıkla köylü ayaklanmaları arasında bir ilişki bulunduğunu görmekte güçlük çekmediler. Ne var ki bu kamu ambarları sistemi, ondokuzuncu yüzyılda, yani bunlara en fazla gereksinim duyulan bir dönemde çökmüş ve çoğu kullanılmaz olmuştu. Bunun başlıca nedeni, *gentry* ile zengin toprakbeylerinin, tahılı hükümete satmakta ya da bedelsiz vermekte kısa vadede herhangi bir yarar görmemiş olmaları olsa gerek. Üstelik kıtlık zamanları, elinde tahıl bulunduranların asıl büyük vurgunları vurabilecekleri dönemlerdi.[91] Hükümetin başvurduğu ikinci yol, çağdaş totaliter yöntemlere benzeyen ve bunlardan çok önce uygulanan, birbirini karşılıklı gözetleme yolu olan ünlü *pao-çia* sistemidir. Her on hane, başında üyelerinin davranışını hükümete rapor etmekle görevli bir şefin bulunduğu bir *pao*'da toplandı. Bu *pao*'lardan, sayıları dönemden döneme değişen birkaçı, benzer sorumlulukları olan benzeri gruplar içinde toplandı; bu gruplar da daha üst gruplarda toplandılar; ve böylece alttan üste yükselen bir hiyerarşi oluşturdular. Sistemin hedefi, hükümetin gözetleme ve

90. Ch'ü, *Local Government*, s.116, 151.
91. Hsiao, *Rural China*, V.bölümde sistemin işleyişinin ayrıntıları verilmektedir.

denetleme gücünü, bölge yöneticisinin altındaki düzeylere kadar yaymaktı. Çin üzerinde çalışan çağdaş araştırmacılar, *Pao* sisteminin son derece etkisiz kaldığı kanısındadırlar.[92] Karşılıklı gözetleme yöntemi zamanla vergi toplamayla içiçe geçmişti, ki bu da köylülerin hiç de hoşnut olacakları bir şey değildi. Böyle bir düzenlemenin etkili olabilmesi için, pek çok yerde, pek çok sıradan insanın, hem sistemden, hiç de imrenilecek bir konum olmayan ihbarcılık rolünü oynamayı kabul etmelerini sağlayacak çapta çıkar elde etmeleri, hem de bu insanların çevrelerinde olup biten hakkında bilgi edinebilmeleri için halk arasında yeterince saygın konumda kişiler olmaları gerekiyordu. Mançu Çin'inde bu koşulların pek kolay kolay biraraya gelemediği sonucuna varmak yanlış olmasa gerek. Denenen üçüncü yol ise, çağımızın totaliter uygulamalarını anımsatan, halka belli aralıklarla Konfüçyüsçü ahlak hakkında dersler yerme sistemi olan *hsiang-yüeh* idi. Bu uygulamaya onyedinci yüzyılda başlandığı anlaşılmaktadır. Birçok İmparator bu işi çok ciddiye almıştır. Ancak halkın bunları pek ciddiye almadığını,hatta yapılan konuşmaları işe yaramaz saçmalıklar olarak gördüğünü gösteren birçok kanıt var elimizde. Sistem 1865 gibi geç bir tarihe kadar sürdürülmekle birlikte zamanla yozlaşarak, ne bu dersleri vermekle görevlendirilen memurların, ne de onları dinlemek zorunda olan halkın ciddiye aldığı, içi boş bir biçimciliğe (formalizme) dönüşmüştür.[93]

Bu toplumun refahını sağlama politikalarının, polis gözetiminin ve halka öğreti aşılama sistemlerinin toplamı, çağımızın totaliter uygulamalarının habercisi ve totaliterliğin yapısının kavranmasına yardımcı bir örnek oluşturur. Bana öyle geliyor ki bunlar, totaliter bir bütün oluşturan belli başlı özelliklerin çağımızın öncesi bir dünyada da varolduğunu, kuşkuya yer bırakmayacak biçimde gösteriyor. Ancak, çağdaş teknolojinin totaliterlik araçlarını çok daha etkili kılmasından ve çağrılarına kulak verilmesini sağlayan yeni biçimler yaratmasından önceki dönemin tarım toplumlarında, bu totaliter bütün, etkisiz bir embriyon olmanın ötesine pek gidemedi.

Köylülerle yukarı sınıflar arasındaki dördüncü bir bağ, köylüleri, kurulu düzene bağlamakta, öteki yöntemlerden çok daha etkili olmuş görünen "klan" idi. Okurun hatırlayabileceği gibi klan, ortak bir atanın soyundan geldiğine inanan bir insan grubuydu. Klanın işleri *gentry* üyelerince yürütülmüş olmakla birlikte, içinde çok sayıda köylü öğesi de vardı. Klanın, bütün üyelerinin biraraya geldiği ve ortak birime üyeliklerini göze görünür yollarla yeniden onayladıkları renkli törenlerde herkesin, sesli olarak yinelediği belli davranış kuralları vardı. Klan aracılığıyla, örneğin yaşlılara ve atalara saygı gibi Konfüçyüsçü düşüncelerin belli bir bölümü köylülerin kafasına sokulmaktaydı. Hiç değilse, köylü toplumunun yapısıyla uyumlu düşüncelerin köylünün kafasına sokulduğu söylenebilir. Yaşa gösterilen saygı da, hiç kuşkusuz, toplumsal değişmenin çok yavaş olduğu bir dünyada birikmiş deneyimlerin taşıdığı değerden ötürü, bunlardan biriydi. Burada, köylü tutuculuğunu yaratan güçlerin en önemlilerinden birini gözlemleyebiliriz. Klanın başlıca ekonomik temelini, üyelerinin ortaklaşa sahiplendikleri atalardan kalan, törensel bir değer taşıyan toprak

92. Ch'ü, *Local Government,* s.151-152; Hsiao, *Rural China,* s. 26-30, 43-49, 55.
93. Hsiao, *Rural China,* bölüm VI.

oluşturmaktaydı. Toprak klanın yoksul üyelerine yürürlükteki pazar fiyatından daha düşük bir fiyatla kiralanabiliyordu. Bazı örneklerde gene bu topraklar, klanın yoksul ama yetenekli üyelerinin klasik eğitim alabilmelerini, memurluk yaşamına geçebilmelerini ve böylece klanın ortak kaynaklarını artırabilmelerini sağlayacak araçlara dönüşüyordu. Klanların güçlü olduğu, özellikle bütün sakinlerinin tek bir klan oluşturduğu köylerin, başka köylerden çok daha büyük bir birlik ve dayanışma gösteren birimler oluşturdukları belirtilir. Kuzey'de de bulunmakla birlikte, klanlar, tarıma daha elverişli olan Güney'de çok daha güçlü idiler ve genellikle tarıma dayanan büyük zenginliklerin sahibiydiler; başka bir deyişle, klan genel olarak tarımsal zenginlikle birlikte varolan bir olguydu.[94] Demek ki her yerde klan yoktu. Öte yandan klan, "baba soy çizgisi"ni izleyen *(patrilineal)* baba ocağında, baba evinde oturan *(patrilocal)* ve özellikle yukarı sınıflarda ataerkil *(patriarchal)* özellikler taşıyan yerel soy grubunun genişlemiş biçiminden başka bir şey değildi. Bu yüzden, Çin'in klanların pek ön plana çıkmadığı başka bölgelerinde içinde hem *gentry* hem de köylü aileleri bulunan ve klanda görülen aynı amaca, yani yönetenlerle yönetilenleri birbirine bağlama amacına hizmet eden çok sayıda küçük soy grubunun bulunduğunu kabul etmek, güvenilir bir varsayım olarak görünüyor.

Çin toplumunda klanın ve baba soy çizgisini izleyen soy grubunun genellikle toplumun yukarı ve alt tabakalarını birbirine bağlayan tek önemli bağ olarak göründüğü söylenebilir. Bu yönüyle önemi gözardı edilemez; ama birazdan görüleceği gibi, klan aslında iki yanı da keskin bir bıçağa benzemekteydi; çünkü aynı zamanda ayaklanan grupları birarada tutan en güçlü bağ görevini de görmekteydi. Köylü ayaklanmalarına aynı ölçüde açık olan Rusya dışındaki öteki toplumlara göre Çin'de yönetenle yönetilen arasındaki bağın genellikle zayıflığı, en azından Mançu dönemi için oldukça büyük bir kesinlikle saptanmış bir olgu olarak görünür; öyle ki bu olgunun, Çin toplumunun salgın hastalığı durumuna gelen köylü ayaklanmalarının nedenlerini büyük ölçüde açıkladığını söyleyebilirim. Ama acaba Çin politikasının dikkati çeken bu niteliğinin nedenleri arasında köylü topluluğunun bazı yapısal özellikleri de var mıydı?

Bu noktada, Mançu dönemine ilişkin olarak elimizde pek az doğrudan bilgi bulunuyor. Gene de çağdaş Çin köyleri, içlerinde çağdaş etkilerin girmediği iç kesimlerdeki bazı köylerde bulunan topluluklarla ilgili olarak birçok antropoloğun yaptığı iyi alan araştırmaları var. Bunlara dayanarak ve içlerindeki açıkça yakın dönemin etkisini taşıyan olguları ayırıp bir yana bırakarak, daha önceki dönem hakkında bazı çıkarsamalarda bulunabiliriz.

Her yerde olduğu gibi Çin'de de kırsal toplumun ana hücresini oluşturan Çin köyünün üyeleri arasında, Hindistan, Japonya köylerine ve hatta Avrupa'nın birçok yerindeki köylere oranla dayanışmanın yetersiz olduğu bir gerçek. Çin köylerinde çok sayıda üyenin aralarında dayanışma duyguları ve alışkanlıkları yaratacak biçimde ortak görevleri yerine getirmek üzere biraraya gelip birlikte çalışmalarını sağlayan fırsatlar çok daha seyrekti.[95] Çin köyü, örneğin herkesin herkese karşı altttan alta süren bir savaşım

94. Bak. Hsiao, *Rural China,* s.326-329 ve Liu, *Clan Rules.*

95. Bu ilişkiyle ilgili genel bir çözümleme için bak. Homans, *The Human Group.*

[George C. Homans, *İnsan Grubu*, çev. O.Onaran-B.Oran-Ü.Oskay, Ankara, 1971, TODAİE Yayınları, 356 s.]

içinde olduğu çağdaş Güney İtalya köylerinden çok daha az atomlarına ayrılmış durumda olmakla birlikte, canlı bir bütün olarak işleyen bir topluluk olmaktan çok, çok sayıda köylü ailesinin konutlarının toplandığı bir yerleşim alanı olma niteliğini taşıyordu.[96] Sun Yat-sen'in ve Çang Kay-şek'in ağızlarından düşürmedikleri, Çin toplumunun "gevşek bir kum yığını"na benzediği yolundaki sözleri, boş bir siyasal tekerleme olmayıp, gerçek bir durumu dile getirmektedir.

Köydeki başlıca ekonomik üretim (ve aynı zamanda tüketim) birimi, bir adamdan, karısından ve çocuklarından oluşan "hane" idi.[97] Seçkin bir antropolog olan Fei, pirinç tarlasının işlenmesinde çapa kullanılmasının, pek çok etkinliği son derece bireyci bir iş durumuna getirdiğini ileri sürmüştür. "Grup çalışmaları biraraya gelmiş kimselerin tek başlarına çalışmalarının toplamından başka bir şeye yaramıyordu. Böyle bir çalışma verimliliği de pek fazla artırmıyordu."[98] Buğday yetiştirilen Kuzey hakkında elimizde bu kadar ayrıntılı bilgi yoksa da, orada da, temelde, küçük ve dağınık toprak parçalarında, aynı biçimde yoğun emek kullanımının ve aynı tip köy toplumunun egemen olduğu biliniyor.[99] Dolayısıyla, kullanılan teknolojinin [çapanın] işbirliği uygulamalarının pek gelişmemesinin tek nedenini oluşturmuş olması çok küçük bir olasılıktır.

Çin köyünde bazı işbirliği biçimleri vardı; ve bunlar hakkında kaynaklarda karşılaşılan kısa açıklamalarda, daha fazla işbirliğinin bulunmayışını açıklayan ipuçları da bulunmaktadır. Pirinç tarımında verimliliğin en üst düzeye çıkarılması, fidelerin tarlaya aktarılması sırasında ve daha sonra hasat zamanında çok sayıda el emeği kullanılmasını gerektiriyordu. Yeri geldiğinde Japon köyünde bu sorunu çözmek için ne kadar etkili bir örgütlenmeye gidildiğini, buna karşılık Hindistan'ın önemli bir bölümünde bugün bile süren ne kadar verimsiz bir yol izlendiğini göreceğiz. Çinliler'in bu gereksinimi karşılamak üzere kullandıkları farklı yollar vardı. Örneğin fidelerin dikilme günlerini farklı günlere yayarak ve böylece ürünün her yerde aynı anda olgunlaşmasını önleyerek, yakınlarına yardıma gidebilecekleri zaman aralıkları bırakmak yoluyla emek takası bunlardan biriydi. En çok yeğlenen emek takası, akrabalık grupları içinde yapılanlardı.[100] Tarımın yıllık işler döngüsünün yaşamsal anlarında akrabalar yeterince el emeği sağlayamazlarsa, dışarıdan ücretle emek kiralanırdı. Kiralanan emek fazlası üç kaynaktan gelmekteydi. Bunlardan biri, aynı yerin, kendi ailelerinin geçimini sağlamaya yetmeyecek kadar az toprağı bulunan köylüleriydi.[101] Böyle bir grubun varlığı, yeterince toprağı bulunan köylülerin diğerlerini, egemen toplumsal ve siyasal

96. Bak. Banfield, *Moral Basis of a Backward Society.*

97. Bak. Lang, *Chinese Family,* s.17, 138-141, 155; ticaretin etkisi altındaki yörelerde aileyle ilgili olarak bak. Fei, *Peasant Life,* bölüm III ve s. 169-171; Yang,*Village in Transition,* s. 32,37, 91-92.

98. Fei, *Peasant Life,* s.170, 172 ve bir çalışma grubu olarak ailenin eşgüdüm içinde bir işbirliğini gerçekleştirdiğinin görüldüğü pirinç ekimi ile ilgili canlı bir betimleme için bak. s. 162-163.

99. Gamble, *Ting Hsien,* istatistiklerle dolu bir çalışma; Crook ve Crook'un *Revolution in a Chinese Village* adlı yapıtları, özellikle 1. - 5. sayfaları çok daha aydınlatıcı.

100. Fei ve Chang, *Earthbound China,* s.36, 144, 64-65; Yang, *Village in Transition,* s.265.

101. Fei ve Chang, *Earthbound China,* s. 299; burada yazarlar, ailelerinin geçimini topraktan sağlayamayan çiftçilerin oranının, incelenen dört köyde yaklaşık yüzde yetmişe ulaştığını saptamaktadırlar. Ayrıca geri kalmış bir köyde ek emek kaynakları için aynı yapıtın 60. - 63. sayfalarına bakınız.

düzenin çerçevesi içinde, kendileri için çalışmaya zorlayabilmelerine olanak vermekteydi. İkinci bir emek kaynağını, hiç toprağı bulunmayanlar, üçüncü kaynağı da, daha yoksul ve uzak yörelerden gelen, oralarda topraklarının yetersizliği yüzünden kıt kanaat geçinmeyi bile beceremeyen erkekler oluşturmaktaydı. 1930'ların ortaları kadar geç bir tarihe dek, ordan oraya sürüklenen, çok düşük ücretlerle çalışmayı kabul edebilen ve böylece yerel ücret düzeylerini düşüren çok sayıda ve farklı etnik kökenden göçmen işçilere ("avare canlar", "sandal halkı" denen kimselere) rastlanmaktaydı. Zaman zaman, başka bir bölgeden gelen bu topraksız Çinlilerden birkaçının köyde yerleştikleri de olurdu ama, herhangi bir klanın üyesi olmayan ve ufacık bir toprağı bile bulunmayan bu adamlar ancak, yalnız başlarına, köy yaşamının olağan akışının dışında yaşayabilirlerdi.[102]

Anlatılan bu durumun sonucu olarak, emek bol olduğu ve bir emek fazlalığı bulunduğu sürece, Çin köylerinde herhangi bir grup içinde gerçekleştirilen ekonomik işbirliğinin, süreklilik göstermeyişine ya da Hindistan'da kast sistemi, Japonya'da da başka bir biçim altında, varlığını bugün bile sürdüren kurumsal bir temele oturmayişına şaşırmamak gerekir. Günümüz Çin'inden önceki tarihlerde Çin'de emek takasıyla ya da bunun dışında emek kiralanmasıyla ilgili düzenlemeler değişken, kuralları olmayan, geçici olan ve büyük bir sorun olarak görülmeyen işlerdendi. Bu söylediklerimiz pirinç yetiştirilen Güney için olduğu kadar, Kuzey için de geçerliydi. [103] Yakın akrabalar arasında bile emek takası her yıl yeniden görüşülüp karara bağlanırdı ve toprak sahipleri, işin en yoğun olduğu dönemlerde, fazladan işgücünü en düşük ücretten kiralayabilmek için, son ana kadar beklemeyi göze alabilirlerdi.

Sık sık gündeme gelen ve işbirliği gerektiren tek etkinlik, su kaynaklarından yararlanılmasının bir düzene konulmasıydı. Ama bu da ortak bir işte birlikte çalışmaktan çok, kıt bir kaynağı paylaşma sorunuydu ve sık sık köy içinde ya da birkaç köy arasında çatışmaların çıkmasına neden olurdu.[104] Gene Japonya ile ve günümüz öncesi Avrupa ile büyük bir zıtlık gösterecek biçimde, tarımın yıllık işleri döngüsüyle ilgili en önemli kararlar [köy topluluğunca değil] tek tek hanelerce alınırdı. Çin'de, Avrupa köy topluluğunda tüm köy topraklarının kışın ne zaman herkese açık, ortak yararlanılan topraklar niteliği taşıyacak bir otlak durumuna getirileceği ve toprak parçalarının, şeritler biçiminde uzanan tarlaların sürülüp ekilmesi için, ne zaman yeniden kişisel sorumluluğa bırakılacağına karar verilen *Flurzwang* denen uygulamaya az çok benzeyen hiç bir düzenleme yoktu. Çin'de de mülkler, köyün kapsadığı alanın her yanına dağılmış toprak parçalarından (şeritlerden) oluşuyordu. Ancak fazla hayvan bulunmayışı ve toprak üzerindeki yoğun nüfus baskısı, söz konusu Avrupa geleneğine benzeyen bir uygulamanın, buğday yetiştirilen Kuzey'de bile ortaya çıkmasını engellemişti. Rusya'nın ve Japonya'nın geçmişi ile ilgilenen tarihçilerin, bu ülkelere özgü köy dayanışmasını yaratmada, vergilerin ortak sorumluluk konusu oluşunun önemini vurguladıkları göz önüne alınırsa, Çin'de imparatorluk sisteminde de vergilerin ödenmesinde ortak sorumluluk kuralının dayatıldığı gerçeğine dikkat çekmekte yarar

102. Fei ve Chang, *Earthbound China*, s. 58-62; Yang, *Village in Transition*, s.11, 51-52, 101, 149.

103. Bak. Crook ve Crook, *Revolution in a Chinese Village*, s. 63; Gamble, *Ting Hsien*, s.221-222.

104. Hsiao, *Rural China*, s.419.

var.[105] Ne var ki daha yakın dönemlerle ilgili bazı kanıtlara bakılırsa, bu yoldaki Çin sistemi o ülkelerinkine benzer bir sonuç doğurmamıştır. Vergilendirme uygulamalarının birlik ve bütünlük içindeki köy topluluklarının oluşmasında önemli bir etmen olduklarına kuşku bulunmamakla birlikte, tek başına böyle köy toplulukları oluşturmaya yetmez. Daha önce gördüğümüz gibi, İmparatorluk, kendi amaçları için, köylüler arasında *pao-çia* uygulamasıyla bir dayanışma yaratmaya çalışmıştı. Ancak *pao-çia*'nın genellikle benimsenen bir görüşle Çin'de başarılı olmaması, buna karşılık Çin modeline dayandırılan benzeri bir düzenlemenin Japonya'da çok daha başarılı olması, İmparatorluk döneminin geleneksel Çin köylerinde birlik ve bütünlüğün çok zayıf olduğu savını destekler niteliktedir. Köy topluluğunda rastlantı ürünü bilinçsiz bir bireyciliğin ve enalt düzeyde kalan bir işbirliğinin bulunduğu görüşünün, oldukça yakın dönemleri inceleyen antropologların çalışmalarına yaslanmak zorunda kalınmasından dolayı, az çok abartılmış bir izlenim olması çok olasıdır. Gene de köy yaşamının İmparatorluk dönemindeki yapısının temel kalıplarının, daha yakın zamanlarda gözlemlenen kalıplarından temelden farklı olması hiç de olası görünmüyor. Ortakçılık sistemi ve yukarı sınıfların kendini belli sanat ve bilginlik türlerine yönelik boş zaman uğraşlarına adamış olması, dolayısıyla doğrudan denetlemek zorunda bile kalmadığı bir emek gücüne gereksinim duyması, bütün bunlar, burada kaba çizgileriyle vermeye çalıştığımız düzenlemelere kabaca benzeyen bir durumun varlığını göstermektedir. Demek ki, yukarı sınıfların siyasal gereksinimleriyle tarımsal uygulamalar yanyana gelerek,köylü bireyciliğiyle emek fazlası ikilisini üretmiş, bu da, oldukça atomlaşmış bir köylü toplumunun doğmasına yolaçmıştır.

Bu gözlemlerden yola çıkarak, Çin köyünün tarihinin herhangi bir aşamasında, herkesin herkese karşı küçük çaplı bir savaş verdiği bir yer olduğu anlamının çıkarılabileceğini söylemek istemiyorum. Sınırlı da olsa, bir köy topluluğu duygusu vardı.Az çok her köyün bir tapınağı ve köyün yerli halkından olan herkesin katılabildiği pek çok bayramı vardı. Ayrıca, bölgenin tanınmış kişilerinin oluşturduğu oligarşi içinde, köyde oturanlar arasındaki anlaşmazlıkları çözmek ve birbirlerine yakın yaşayan herhangi bir grubun içinde ortaya çıkan saldırganlıklardan kavgaların patlak vermesini önleyen, genellikle etkili olan yollara sahip bulunuyordu. Bu topluluk duygusunun bir belirtisi de, pek çok köyün, köy dışından kişileri kendilerinden sayınama konusunda takındığı katı tutum idi. Bunun nedeni, ona buna dağıtılacak kadar bol toprağının bulunmaması gibi yalın bir gerçekti.

Bu gerçekte, Çin toplumunun bir başka temel ilkesiyle; bir kimsenin köyün tam üyesi olabilmesi için mutlaka toprak sahibi olmasının gerektiği ilkesiyle tanışmış oluruz. Daha önce klanın etkinliklerini yerine getirmesinin toprağa ne kadar bağlı olduğunu görmüştük.Aynı şey, daha küçük ölçekte, aile için de geçerliydi. Ekonomik üretimin ana birimi aile olduğundan, belli bir toprak parçası üzerinde yerleşme, ister istemez, ardından güçlü ve istikrarlı akrabalık bağlarını getirmekteydi.[106] Konfüçyüsçü ahlakın öngördüğü, küçüklerin aile büyüklerine göstermesi gereken saygı ile ilgili tüm kurallar, mülkiyet olmadan varolamazdı; ve gerçekten, yoksul köylüler arasında bu

105. Hsiao, *Rural China,* s.60, 84-86, 96 ve özellikle s.100.
106. Yang, *Village in Transition,* s. 80, 91-92.

kurala çok az uyulmaktaydı. Hatta bu köylülerin aile yaşamını sürdürmesi bile çoğu zaman olanaksızdı. Uzun süre batı toplumlarında egemen olmuş olan durumun tersine, Çin'de yoksul köylülerin daha az sayıda çocukları vardı ve elbette bunların pek azı erginliğe erişebilecek yaşa dek yaşayabiliyorlardı.[107] Pek çok yoksul köylü evlenemiyordu. Çağdaş Çin köylerinde bile "meyvesiz ağaç" olarak nitelenen evlenemeyecek kadar yoksul çok sayıda bekâr erkek vardı. Bunlar, "yaşamları aile odağı çevresinde dönen köylülerin gözünde, hem alaya alınan hem de acınan insanlardı."[108] Ve elbette, çocuklarını, özellikle kızlarını, ama zaman zaman da oğullarını satanlar, yoksullardı; çünkü onları büyütme olanaklarından yoksundular.

Durum kısaca "mülkiyet yoksa aile de olmaz, din de olmaz" sözüyle dile getirilebilir mi? Böyle bir deyiş fazla ileri gitmek olur. Çin köyünde, topraksız tarım işçisine de, ne kadar sınırlı ve güvensiz olursa olsun, bir yer vardı; çünkü daha yaygın olan durum, yeterli toprağı bulunmayan köylülerin, kıt kanaat geçinmelerini sağlayacak kaynakları elde etmek için, daha zengin komşularının işinde çalışmalarıydı. Bununla birlikte, Çin toplumunun milyonlarca ailesini, ataerkil ahlakın birarada tuttuğu yolunda, bilginler arasında yayılmış eski anlayış, büyük ölçüde saçma ve geçersizdir. Bu ataerkil imge, pek çok köylünün erişemeyeceği kadar pahalıya patlayan aristokratik bir idealdi. Köylüler arasında yaşadığı ölçüde bu ideal, köylü ailesi içinde, acımasız yaşam koşullarının dayattığı aile boyu zorbalığa bir gerekçe oluşturmanın ötesinde bir işe yaramıyordu. Çinli köylü ailesi bu ideale [ataerkil bağlara] patlamaya hazır bir gizilgüç yüklemişti; ki zamanı geldiğinde, bu barut fıçısının fitilini Komünistler ateşleyeceklerdi.[109]

Özetlemek gerekirse, Çin köylü toplumunun birlik ve bütünlüğü, öteki köylü toplumlarınınkinden çok daha az görünmekte ve bunun, büyük ölçüde, toprak mülkiyetinin buna elverişli olduğu açıklamasına bağlanabileceği ortaya çıkmaktadır. Hindistan'da, genç beklenceği gibi, kast sistemi, topraksız rençperlerin sığınabileceği bir çatı sağlamış ve onları köy içindeki işbölümüne bağlamış olmaktan öte, sistemin işlemesini sağlayacak yaptırımları da, daha dolaylı bir yoldan mülkiyete dayandırmıştır. Bu tür farklılıkların siyasal önemlerinin değerlendirilmesi, karşımıza çözülmesi gerekecek çetin sorunlar çıkaracak niteliktedir; özellikle Rusya'da, köylülerin aralarında güçlü dayanışma kurumları oluşturmalarına karşılık, köylü ayaklanmalarının çarlık toplumunun yapısının bir öğesini oluturacak çapa ulaştıkları anımsanırsa, ne demek istediğimiz daha iyi anlaşılır. Kuşkusuz, köylü ayaklanmalarını besleyen ve bu ayaklanmaların karşısında ayakbağı oluşturan dayanışma biçimleri vardı ki; bu nokta, tartışmasının daha sonraya ertelenmesi uygun olacak, daha kapsamlı bir sorunu oluşturur.

Köylü toplumunun yapısı ve köylülükle yukarı sınıfları birbirine bağlayan halkaların zayıflığı, Çin'in, köylü ayaklanmalarına hedef olması kadar, bu ayaklanmaların karşılaştığı engelleri ve sınırlılıkları da açıklamaya yardımcı olmakta.

107. Yang, *Village in Transition,* s. 17,19. Bir Kuzey Çin köyünde genellikle aynı durumun varolduğunu görmek için ayrıca bak. Crook ve Crook, *Revolution in a Chinese Village,* s.7-11.

108. Yang, *Village in Transition,* s. 51.

109. Gerek kentlerdeki gerek kırsal kesimdeki geleneksel aile sistemi içinde gençlerle kadınların duydukları oldukça yoğun hoşnutsuzluk için bak. Yang, *Chinese Family,* s.192-193, 201.

Bu nitelikler, Çin toplumunun temellerinde beliren, ondokuzuncu yüzyıl boyunca ve yirminci yüzyıla girildiğinde yoksulluğun Çin'in pek çok bölgesini baskısı altına almasıyla giderek görünür bir biçim alan çatlakların nerelerde olduğunu göstermektedir. Yapıyı birlik içinde tutan bağlantılar sonunda kopacaktı. Köylüler evlerini barklarını bırakacak, oradan oraya başıboş dolaşmaya başlayacak ve eşkiyaya dönüşeceklerdi. Daha sonra da savaşbeyi ordularına yazılacaklardı. Çin toplumu tek bir kıvılcımla tutuşabilecek bir barut fıçısına benzeyecek biçimde, yıkılmış insan tortularından oluşan, ayaklanmaya hazır büyük kitleler yaratabilecek bir duruma gelmişti.Ancak ayaklanma, varolan toplumsal bağların kopmasından ötede şeyleri, aynı zamanda yeni dayanışma ve bağlılık biçimlerinin geliştirilmesini de gerektirir. Ne var ki bu, köylülerin aile ve klan sınırları ötesinde birbirleriyle işbirliği yapma alışkanlıkları bulunmadığı için, Çin'de gerçekleştirilmesi hiç de kolay olmayan bir işti. Hele yeni bir toplum kurma savıyla yapılan bir devrim söz konusu olduğunda, bu görev daha da güçleşmekteydi. Doğrudan Çin'de olan bitenlerden kaynaklanmayan bazı rastlantısal koşulların yardımı olmasaydı, Komünistler böyle bir sorunu hiç bir zaman çözemeyebilirlerdi. İmparatorluk döneminin son yıllarında ve daha sonra şiddetin aldığı somut biçimlerin incelenmesi, bu ister istemez genel gözlemler düzeyinde kalan düşüncelerin, daha bir anlam kazanmasına yardımcı olacaktır.

"Normal" kabul edilen zamanlarda bile İmparatorluk sisteminin kırsal alanlarda barışı ve düzeni korumaktaki beceriksizliği, buralarda yaşayan halkı daha iyi bir terim bulamadığımız için "gangsterlik" olarak adlandırabileceğimiz olgunun,siyasal sistemi değiştirmek, hatta eski yöneticilerin yerine yeni bir yöneticiler takımını koymak gibi en küçük bir tasarı olmadan, hiç bir ayrım gözetmeksizin herkese karşı şiddet kullananların kurbanı, onların elinde oyuncak etmişti. Soyguncuyu yoksulun dostu gibi gösteren romantikleştirme çabalarının karşısında*, en az resmi yorumlar kadar dikkatli olmak gerekir. Tipik bir davranışla bölge halkı, salt kendilerini rahat bırakmalarını sağlayabilmek için bile eşkiya ile pazarlık yapmaktaydı. Sık sık yerel *gentry*'nin önderlerinin eşkiya ile iyi ilişkiler içinde oldukları görüldü. Eşkiyalığı meslek edinmiş, hatta bunu babadan oğula aktaran şakiler vardı.[110] Bu kadarında şaşılacak bir yan olmayabilir. Çünkü yasa ve düzen güçlerinin zayıfladığı her yerde gangsterliğin boyatması olasılığı vardır. Avrupa feodalizmi de temelde, topluma dönüşen ve şovalyelik gibi kavramlardan yararlanarak saygınlık kazanan bir gangsterlikti. Feodalizmin, Roma yönetim sisteminin çöküşüyle bunun yıkıntıları üzerinde yükselmiş olmasının gösterdiği gibi, başkalarının sırtından, onları kurban ederek sağlanan bu "kendi kendine yardım" biçimi, ilkece sağlam bir bürokratik sistemin işleyişinden farklı, onun tam tersine bir yol tutturan bir düzenektir. Bürokrasinin varlığını sürdürebilmesi için, insanları kurban etme tekelini elinde bulundurması ve bunu, Çin'de Konfüçyüsçülüğün sağladığı türden, rasyonel bir ilkeye dayandırarak yapması gerekir.İmparatorluk sistemi çözülüp, yerini, geçici olarak gevşek Komintang yönetimi altında birleşmiş savaşbeylerinin satraplıklarına bırakınca, tüm sistem giderek gangsterlik özellikleri kazandı ve halka her geçen gün biraz daha sevimsiz gelmeye başladı.

* Yazar, Eric Hobsbawm'ın haydutlukla ilgili çalışmalarını ve yorumlarını anıştırıyor (ç.n.).

110. Hsiao, *Rural China*, s. 430, 456, 462, 465.

Mançular zamanında salt çapul amacıyla başvurulan eşkiyalık ile örgütlü ayaklanma arasındaki sınır çizgisi oldukça inceydi. Bir ayaklanmadan söz edebilmek için Çin kırlarındaki toplumsal yapı içinde hiç de güç bir şey olmayan bir işin başarılarak, köylerden insanların söz konusu harekete düzenli bir biçimde katılarak bu hareketi beslemelerinin sağlanmasının yeterli olduğu düşünülmemelidir. Bu, başlangıç için bir zorunluluk olabilir. Ama bunun yanı sıra başka özellikler taşımadığı sürece, eşkiyalığın düzenli bir beslenme kaynağını oluşturmanın ötesine gidemez. Bir ayaklanmanın ciddi bir tehdit oluşturabilmesi için, hareketin hükümet denetiminden kurtarılmış, bağımsız bir toprak parçası üzerinde üslenmesi ve bu toprağın sürekli genişletilmesi gerekir. Böyle bir üssün ele geçirilmesi ise, bu topraklar üzerinde bulunan bütün köylerin, eski bağlılıklarını bırakıp, tüm olarak saf değiştirmelerini gerektirir. Çin'de bu, içlerinde o yerde yaşayan *gentry*'nin de bulunduğu, bölgenin tanınmış kimselerinin köylülere daha iyi koşullar önermeleri yanı sıra, ayaklananlarla işbirliğine razı edilmeleri anlamına geldi.

Ne yazık ki elimizde, 1850'lerin büyük Taiping Ayaklanması ile ilgili olarak, toplumsal yapı sorunlarına duyarlı bir bilim adamınca yazılmış doğru dürüst bir monografi yok. Bununla birlikte, geçici bir süre Taiping isyancılarıyla da işbirliği yapan Nien Ayaklanması (1853-1868) ile ilgili aydınlatıcı bir çalışma var. Bu monografi bize, ondokuzuncu yüzyılda patlak veren geleneksel köylü ayaklanmalarının bazı nedenlerini ve sınırlılıklarını kavrama olanağı veriyor. Onun için, bu olayla ilgili bir iki noktaya değinmekte yarar var.

Ondokuzuncu yüzyılın öteki ayaklanmaları gibi Nien Ayaklanması da İmparatorluğun gerileyişinin bir ürünüydü ve bu gerileme sürecini daha da yoğunlaştırıp hızlandırmaya yaradı. Zaman zaman pek çok köylünün, evini barkını bırakıp yollara dökülmesine yolaçan seller gibi doğal afetlerin daha da dayanılmaz kıldığı açlık ve kötü yönetim, bu tür ayaklanmaların yakın nedenlerindendi. Kaldı ki sellerin salt bir doğal afet gibi görülmemesi de gerekiyor; çünkü kökenlerinde, kanalları ve ırmakları denetim içinde tutan sistemin bakımının her yerde savsaklanması gibi siyasal ve toplumsal nedenler vardı.[111] İmparatorluk hükümeti yerel toplulukları çapulculara karşı koruyamadığı için yerel topluluklar yerel savunma işlerini üstlenip, halka vergiler yüklediler ve yönetimi ele geçirdiler. Nien bölgesinde ayaklanan halk, köylerinin çevresine surlar ördü. Bu noktada gizli dernekler, köylüler arasında kavgalar çıktığında, köyün savunmasına yardım etme bahanesiyle, önemli bir rol oynadılar. Bu arada *gentry*, bölgesel askeri güçlerin denetimini ele geçirdi. Merkezi hükümet açık bir başkaldırı içinde bulunan yerel askeri birliklere karşı, öteki yerel birlikleri kullanmak zorunda kaldı; yerel askeri birliklerle yaptığı bu tür uzlaşmalar, sonunda erkinin ve yetkesinin daha da zayıflamasına yolaçıyorlardı. Gizli dernekler ve *gentry*'nin denetimindeki askeri birlikler biçimindeki bu iki etmen, söz konusu ayaklanmaları basit bir eşkiyalık olmaktan çıkardı.[112]

Nien isyancıları, surlarla çevrilmiş, yani zaten büyük ölçüde merkezi hükümetin otoritesi dışına çıkmış köyleri ele geçirerek, denetimleri altındaki üslerini genişlettiler.

111. Bu noktada, aynı zamanda, Sarı Irmak'ın yatağının değiştirilmesiyle ilgili olarak bak. Hinton, *Grain Tribute*, s. 16-23.

112. Chiang, *Nien Rebellion*, s. v-vii, 17, 32. Renville Lund'un önsözü özellikle yararlı.

Yerli eşrafı, kendileriyle işbirliğine yanaştıkları sürece iktidarlarına dokunmayarak, kendileriyle işbirliği yapmaya razı ettiler; öyle ki bu, sıradan bir tutum durumuna gelmiş görünür. Bir bölgede hâlâ hükümete sadık yöneticiler kalmış ise, bunlar herkesin önünde açıkça aşağılanmaktaydı. Ayaklanma örgütünün temelini klanın oluşturduğunu belirtmekte yarar var. Yalnızca zengin ve etkili (nüfuzlu) ailelerin arkasında, kendilerinin ayaklanmaya katılmasını istenir kılan destek ve yandaşlar bulunmaktaydı. Ama klanları önemli kılan tek neden bu değildi; köylülerin ayaklanmanın önderlerine tutkuyla bağlı olmalarının temelinde yatan olgu, klana bağlılık idi.[113] İsyancılar daha çok, yerleşik toplumsal örgütlenmenin içinde hareket etmekle birlikte, basit bir ekonomik ve toplumsal programları da vardı. Açlıktan kırılan halka yardımın, onların bağlılığını kazanmalarının anahtarını oluşturduğunu kavramışlardı. Yörelerinde buğday ve arpa ekimine önem verdiler. Denetim altında tuttukları bölgenin sınır boylarında hasadı ele geçirme yolunda yapılan kavgalar, savaş etkinliklerinin önemli bir kalemini oluşturdu.[114] Olasılıkla "Taipinglerin" (Taiping ayaklanmasının) etkisi altında kalarak, ürünün eşit olarak paylaşılmasını öngören ve büyük toprak sahiplerinin otoritesini sınırlandıran kaba bir toprak reformu uyguladılar.[115]

Burada, geleneksel bir sistem içinde kalkışılan bir ayaklanmanın, Komünistler'in zar zor da olsa üstesinden gelmeyi başaracakları sınırlılıklarıyla karşılaşıyoruz. *Gentry*'nin ayaklanmaya katılması, hatta önderliği üstlenmesi, gerçek anlamda bir değişiklik yapma olanağını sınırlamaktaydı. Bunun yanı sıra doğrudan doğruya Nien sistemi de, yiyecek kaynaklarını başka yörelere düzenlenen baskınlarla sağlayan, dolayısıyla buraların halkını kendisine düşman eden, daha çok yağmacılığa dayanan bir rejimdi.[116] Bu da kendi zararına işleyen bir durumdu. Buna bakarak yerel grupların hepsinin kendilerini isyancılarla özdeşleştirmemelerinin nedenini anlamak zor olmasa gerek. Bunlardan bazıları "tarafsız savunma" ilkesini izledi; bazıları ise, İmparatorluk saflarında döğüşmeyi bile yeğledi.[117] Taiping olayında da buna benzer etmenlerin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Başlangıçta pek çok yörenin halkı, onların İmparatorluk yöneticilerinden daha iyi olduklarını düşünmekteydi. Ama sonradan, isyancılar durumu gerçekten düzeltmeyi başaramayınca ve belki de hükümete karşı yürüttükleri kavga sırasında halkın ürününe el koymada [hükümet adamlarından] daha acımasız davrandıkları için, halk desteğinin büyük bölümünü yitirdiler.[118]

İmparatorluk güçleri, uzunca bir süre, Nien isyancılarına karşı, yığma toprak surları, hiç bir olumlu sonuca ulaşmayan bir çaba ile, yıkmaya çalışarak,tümüyle askeri nitelikli bir politika izlediler. Ama sonunda, Çin koşullarında bir Bismarck olmaya aday görünen, ama bunu başaramayan, büyük imparatorluk veziri Tseng Kuo-fan, isyancıların taktiklerini benimseyerek, onları yenmeyi başardı. O da yerel önderlerle işbirliği yaptı ve hedeflerine onların kanalıyla ulaşmaya çalıştı; köylülere, tarlalarını

113. Chiang, *Nien Rebellion*, s. 38-42, 48, 113.
114. Chiang, *Nien Rebellion*, s.41.
115. Chiang, *Nien Rebellion*, s.37.
116. Chiang, *Nien Rebellion*, s. vii, xii, xiii.
117. Chiang, *Nien Rebellion*, s.90.
118. Hsiao, *Rural China*, s.183, 200-201, 483-484.

ekip biçmelerine destek olma ve uzayıp giden kargaşalardan bıkıp usandıkları bir sırada barış gibi somut yararlar sundu. Kavganın sonlarına doğru, hükümetin askeri kuvvetlerine katılındığında para kazanma ve yiyecek bulma umudu, pek çok isyancıyı teslim olmaya ikna etti. [119] Böylece, 1852-1853 kışında patlak veren ayaklanma, 1868'de sona erdi. Üzerinde durduğumuz noktalar açısından, Nien Ayaklanması'nın en fazla göze çarpan özelliklerinden birisi, gerek isyancıların gerekse imparatorluk yetkililerinin, yerel toplumsal yapıyı, az çok aynı kolaylıklarla ya da aynı güçlüklerle karşılaşarak yönlendirip kullanabilmeleriydi. "Örgütlenme silahları"nın ise sonucu pek belirleyici olmadığı görülüyor. Çok daha belirleyici olan nokta, köylülerin sıkıntıları ve yakınmaları idi. Her iki tarafın da kendilerine başvurduğuna kuşku bulunmayan köylülerin karşı tarafa olan bağlılıklarını koparıp kendilerine bağlama yolunda harcadıkları çabalar sonucunda taraf değiştirmeleri, ayaklanmanın hem başlamasını hem de sona ermesini belirleyen etmen oldu.

Demek ki, geleneksel Çin toplumunun yapısı, hem ayaklanmayı kışkırtmakta hem de bu yolda herhangi bir sonuca varılmasının önüne aşılması güç sınırlar koymaktaydı. Ayaklanma bir hanedanın devrilmesi sonucunu doğurabilirdi; ki bu durumda, bir Çin kaynağının dediği gibi, daha sonrasının tarihçileri, olanların üzerine bir sünger çekebilirdi.[120] Ya da ayaklanma, halkı daha kötü ezen bir baskı biçimini alabilir ve bu durumda, İmparatorluk güçlerinin denetimi ele geçiriyormuş izlenimini vermeleri üzerine, isyan yangını yavaş yavaş sönüp giderdi. Ancak çağdaş dünyanın etkileri, toplumun daha önce aşınmaya başlamış olan üstyapısının çatlaklarını derinleştirerek üstyapıyı yiyip bitirdiği zaman, gerçek bir devrimci girişimde bulunma olanağı doğmuş oldu. Öyleyse şimdi, çağdaş dünyaya girişin, bu toplumsal yapının temelini oluşturan köylülere neler yaptığını görmeye çalışalım.

Ondokuzuncu yüzyıl boyunca, köylülerin ekonomik durumunda, çeşitli alanlarda görülen, ama şaşmaz bir biçimde gerileme belirtileri olan değişikliklerle karşılaşırız: Bunlar, topraklarını ekip biçmekten vazgeçme, sulama sistemlerinin durumunun kötüleşmesi, tarım kesiminde gittikçe artan bir işsizlik gibi olaylar idi. Köylülerin durumunun imparatorluğun hemen her yerinde olasılıkla her yerden çok Kuzey illerinde kötüye gittiğini gösteren belirtiler bulunmakla birlikte, Çin'de bölgeden bölgeye görülen farklılıklar, herhangi bir genellemede bulunmaya olanak vermeyen kuraldışı durumlar doğurur. Bazı illerde zenginlik ve bolluk varlığını sürdürürken, öteki bazıları kıtlıktan kıvranmakta ya da kıtlığa yakın koşullar içinde yaşamaktaydılar.[121] Köylülerin yetersiz kaynaklarına önemli bir katkısı olan ve yıllık tarım işleri döngüsünün ölü mevsimlerinde doğan emek fazlasını değerlendirmenin bir yolu olan köy elzanaatları, batının ucuz dokumaları karşısında ağır yaralar aldı. Yakın dönemlere kadar yapılagelen sıradan değerlendirmelerde, bu olgu üzerinde çok, belki de gereğinden çok durulmuştur. Köylülerin zamanla bunların yerine yapılacak başka işler bulmuş olabilecekleri düşünülebilir: Çağdaş Çin köyleriyle ilgili antropolojik çalışmalarda sık sık zanaat uğraşlarının köylülerin geçimine küçük ama yaşamsal bir katkıda bulunduğu

119. Chiang, *Nien Rebellion*, s.101-107, 116-117.
120. Bak. Hsiao, *Rural China*, s. 484.
121. Hsiao, *Rural China*, 396-407, özellikle 397.

vurgulanmaktadır.[122] Gene de, batı endüstri ürünlerinin etkisinin, pek çok bölgede, bir süre için çok ağır biçimde duyulduğu kesin. Yayılması, Batılılar ve daha sonraki bir tarihte Japonlar tarafından desteklenen afyon çekme alışkanlığı da, moral bozukluğunun yaygınlaşmasına olduğu kadar, durumu düzeltme yolunda herhangi bir çözüm aramakta görülen isteksizliğe yolaçtı.

Bu arada kıyı kentlerinin yakınındaki ve büyük ırmakların kıyılarındaki yerel köy pazarları, büyük kent pazarlarının gelişmesi karşısında gerilemeye, pazar ekonomisinin etkileri kırsal yörelerde gittikçe derinlere işlemeye başladı. Bir kurum olarak pazar ve para ekonomisi, Çin'de çok eskiden beri vardı. Dolayısıyla söz konusu değişiklikler hiç bilinmeyen yepyeni bir şey getirmiyordu. 1930'lu yıllarda üretilen ürünün büyük bölümü, hâlâ bölgenin pazaryeri olan kasabaya, olsa olsa bölge kentine (*hsien*'e) götürülüyor, onun ötesindeki bir uzaklığa götürülmüyordu.[123] Gene de, pazar ekonomisinin önemi daha önceki bir dönemde Avrupa tarihinde görülenlere benzer biçimde, toplumsal ve siyasal eklemlenmede kopukluklara yolaçacak derecede artmıştı. Pazar düzeneği daha etkili ve merkezden örgütlendirilip yönlendirilen bir kurum olma yolunda geliştikçe, köylü bunun gerisinde kalmış ve pazarlık gücü azalmıştı. Bir köşede birikmiş parası bulunmayan ve ancak topraklarını enalt geçim düzeyinin kıyısında işleten köylü, ürününü genellikle fiyatların düşme eğilimi içinde olduğu hasat döneminin hemen ardından satmak zorundaydı. Beklenebileceği gibi, taşıma ve depolama kolaylıklarının yetersiz olduğu Çin'de, fiyatlarda mevsimden mevsime şiddetli dalgalanmalar olmaktaydı. Köylünün bu acıklı durumu, genellikle toprakbeyiyle ittifak içindeki tacirlerin ve spekülatörlerin (karaborsacıların) işine geliyordu. Tacirlerin mali kaynakları daha boldu, bilgi kaynakları daha genişti ve başkalarıyla birlikte davranma olanakları köylülerinkinden fazlaydı. Zaman zaman sabit fiyatlar saptayan, üyelerinin aralarında fiyatları yükseltecek yarışmalara girmelerini yasaklayan bir lonca biçiminde örgütlendikleri olurdu. Bu koşullar altında, tacirin köylüyle giriştiği pazarlıktan ve alışverişten, genellikle kazançlı çıkmasında şaşılacak bir yan olmasa gerek.[124]

Köylüler borçlandıklarında, çoğu zaman çok yüksek faizler ödeyerek para bulmaktaydılar. Borçlarını ödeyemediklerinde, topraklarının tapusunu bir toprak sahibine devretmek zorunda kalıyorlar ve aynı topraklar üzerinde, az mı çok mu kalacakları belli olmadan çalışıyorlardı. Bütün bu süreçlerin ağırlığı, en fazla kıyı illerinde duyulmaktaydı. Buralarda, 1927'de bir köylü ayaklanması patlak verdi; ve bu ayaklanmayı inceleyen tarihçi Harold Isaacs'a göre, uzun saçlı Taipingliler zamanından beri görülen en büyük ayaklanmaydı.[125]

Mülkiyet ile toplumsal birlik ve bütünlük arasındaki bağlantının ışığında, belki tartıştığımız değişikliklerin en önemli yanı, köyde toplumsal hiyerarşinin en altında yer alan ve sistemle bütünleşemeyen (marjinal) bir köylü kitlesinin ortaya çıkmasıydı. Çinli yazarlarca o tarihlerde yapılan çalışmalar, bunların, köyde yaşayanların yarısını ya

122. Crook ve Crook, *Revolution in a Chinese Village*, s.4; Fei ve Chang, *Earthbound China*, s. 173-177.

123. Buck, *Land Utilization*, s.349.

124. Tawney, *Land and Labour*, s. 56-57.

125. Isaacs, *Tragedy of the Chinese Revolution*, s. 221; kıyı bölgelerinde bunun toplumsal değişmeyle olan ilişkisi hakkında daha geniş bilgi için bak. Tawney, *Land and Labour*, s.74; Lang, *Chinese Family*, s. 64, 178.

da yarıdan fazlasını oluşturduklarını göstermektedir.[126] Ondokuzuncu yüzyıla göre bunların sayısında bir artış olmuşsa, bu artışın ne boyutlarda olduğunu bilmemize bugün için olanak yok. Buna karşılık, patlamaya hazır bir potansiyel oldukları oldukça açık.[127] Bu köylüler, yalnızca açlığın sınırında yaşamaları nedeniyle,fizik anlamıyla değil, aynı zamanda mallarının mülklerinin azalmasının egemen düzenle olan bağlarını zayıflatması nedeniyle, toplumsal anlamıyla da "marjinal" idiler.

Gerçekten, köyle olan bağlantıları olasılıkla, antropolojik araştırmalara dayanılarak çıkarılabilecek olandan daha zayıftı; çünkü bu araştırmalar ancak, yasanın,düzenin ve istikrarın korunabildiği bölgelerde yapılabilmekteydi. Oysa bölgenin çok geniş bir bölümü ya eyleme dönüşen bir devrimin doğum sancıları içindeydi ya da eşkiya denetimi altındaydı. Demek ki 1927'de başlayan ve 1949'da komünist zaferiyle hedefine ulaşan devrimin kitle tabanı, yeterli toprağı olmayan köylülerdi. Ne Çin'de ne de Rusya'da, İspanya'da, Küba'da ve birçok başka yerde pek çok kırsal altüst oluşun kaynağını oluşturan çağdaş kapitalist latifundiya* işletmelerinde çalışan çok büyük bir tarım proletaryasının varlığından söz edilebilir. Buradaki durum, 1789'da Fransa'da görülen pek çok topraksız köylünün bulunduğu, kırsal kesimdeki devrimi köylülüğün üst katmanlarının başlattığı ama, devrimin mülkiyet haklarının onaylanmasından ve feodal kalıntıların temizlenmesinden ötelere gitme belirtileri göstermesi üzerine onu frenlemeye çalıştıkları durumdan da farklı idi.

Yoksulluk ve sömürünün kitlesel boyutlara varması, tek başına devrimci bir durum yaratmaya yetmez.Bunun yanı sıra, adaletsizliğin toplumsal yapıdan kaynaklandığı inancının yayılması da gerekir; bir başka deyişle, sistemin kurbanlarından yeni yeni şeyler istemesinden, ya da bir başka nedenden dolayı, kendilerinden öteden beri istenen şeylerin herhangi bir haklı temele dayanmadığı duygusuna kapılmaları gerekir.Çin'de yukarı sınıfların zayıflaması, devrim ortamının bu çok gerekli öğesini sağladı. *Gentry* artık varlık nedenini *(raison d'être)* yitirmiş ve düpedüz tefeci-toprakbeylerine dönüşmüştü. Sınav sisteminin sonu, ***gentry***'nin meşruluğunun ve onu destekleyen Konfüçyüsçü sistemin de sonunu ilân etti. Köylülerin geçmişte herhangi bir zaman sistemin meşruluğunu kabul edip etmedikleri pek açık değildir. Max Weber'in belirttiği gibi, kitlelerin benimsediği din, daha çok, gereksinimlerine daha uygun olan Taoizm ile sihir karışımı bir inançtı. Bununla birlikte, Konfüçyüsçü düşüncelerin bazıları, klan kanalıyla köylüler arasına da yayılmıştı. Ne olursa olsun, eski yönetici sınıfların köylüler karşısında kendilerine güvenmelerini sağlayan "kendine saygı" duyguları büyük ölçüde yokolup gitmişti. Eski yönetici tabakanın çöküşüyle bıraktığı boşluğu haraçla, gangsterlikle ve benzeri işlerle geçinen kimselerden oluşan, karanlık işler çeviren bir elitin çeşitli türleri doldurdu. Güçlü bir merkezi iktidarın yokluğunda, özel şiddet

126. Bak. Yang, *Village in Transition,* s. 61-62, 41, 44-45; Fei ve Chang, *Earthbound China,* s. 299, 300.

127. İmparatorluğun bu konudaki korkularıyla ilgili olarak bak. Hsiao, *Rural China,* s.395-396, 687-688 (not 84).

* Çağdaş dillere, Latince *Latifundium* sözcüğünün çoğulu olan *latifundia* sözcüğünden geçen bu kavram, Roma İmparatorluğu'nun son dönemlerinden beri bilinen ve çağımızda İtalya, İspanya ve Latin Amerika ülkeleri gibi yerlerde görülen, köle çalıştırılan eski çağlardaki ve çağdaş kolonilerdeki benzerlerinden (plantasyonlardan) farklı olarak, kapitalist çiftliklerdir (ç.n.).

tırmanışa geçti ve toprakbeylerinin köylülük üzerindeki baskısını sürdürebilmesinin başlıca aracı oldu. Birçok toprakbeyi, kendini daha güvende duyduğu kentlere göçetti. Kırsal alanda kalanlar, yaşadıklan yeri bir tür kaleye çevirdiler; alacaklarını ve kiralarını silah zoruyla toplamaya başladılar.[128] Kuşkusuz bütün toprakbeyleri böyle değildi; hatta ancak küçük bir azınlığının böyle davranmış olması hiç de olasılık dışı değil; bununla birlikte, antropolojik değerlendirmelere bakılarak, böyle davrananların olasılıkla bölgenin en güçlü ve en etkili kişileri oldukları söylenebilir. Çıplak ve kaba bir sömürü ilişkisinin yanı sıra, ataerkil ilişkiler de sürüp gitti. Ve bu durum, Çin'in birçok bölgesini patlama noktasına getirerek Komünistler'e iktidara gelme şansını verecek kadar yaygındı. Hindistan'da yukarı sınıfların durumunun, bugüne değin hiç bir zaman Çin'dekiyle karşılaştırılabilecek kadar kötüleşmediğini belirtmekte yarar var.

Devrimci bir durumun var olduğunu söylemek, barut fıçısının kendiliğinden patlamak üzere olduğu anlamına gelmez. Devrimlerin ve ayaklanmaların "dış odaklardan buyruk alan kışkırtıcılar" tarafından başlatıldığı yolunda yarı gerçek tutucu savlar, Çin verilerince büyük ölçüde desteklenmektedir; ne var ki bu yarı gerçek, kışkırtıcıların içinde etkili olabildikleri koşulları gözardı ettiği için bir yalana dönüşür. Köy yaşamıyla ilgili çeşitli incelemelerde, köylülerin güçlü bir örgütlenme hazırlığı içinde olduklarına, ya da sorunlarına kendi başlarına çözüm bulmak üzere bir şey yaptıklarına ilişkin bir ipucu bulamadım. Antropolojik alan araştırmalarının ortaya koyduğu zengin bulgular, Komünistlerin sahnede görülmelerinden önce köylülerin açık bir başkaldırı içinde oldukları görüşünü doğrulamıyor.[129] Durumu katlanılmaz bulanlar, büyük bir olasılıkla, birçok örnekte eşkiyaya, savaşbeyleri ordularına ve daha sonraları, düzenli bir biçimde büyümekte olan Komünist güçlere katılmak üzere, köylerinden ayrıldılar. Köyün eski çevresinde, içinde birşeyler yapmak için kendiliğinden ortaya çıkan pek az girişim görüldü. Mançu döneminde olduğu gibi, köylülerin varolan toplumsal yapıya karşı eyleme geçebilmeleri için, dışardan birilerinin önderliğine gereksinimleri vardı. İş köyün kendisine kalmış olsaydı, içinde bulunduğu durum, kötüleşme yolunda, hemen kesinlikle, bir sonraki kıtlık sırasında köy halkının çoğunun açlıktan ölmesine değin gidebilirdi. Tarihte birçok kere olan tam da budur.

Bu gözlemler hiç bir biçimde, Çin köylülerin doğaları gereği birer aptal, ya da girişkenlikten ve yüreklilikten yoksun oldukları anlamına gelmez. Devrimci orduların davranışı, propaganda ve devrimci kahramanlık edebiyatı payları çıkarıldığında bile, bunun tam tersini göstermektedir. Söz konusu gözlemler yalnızca, birçok yörede son ana kadar, eski düzenin ahtapotumsu kollarının bireyi, tek başına hareket etmekten ve hatta çoğu kez böyle bir şeyi düşünebilmekten alakoyacak biçimde sarıp kuşattığını göstermektedir. Çin köyünün daha önce başka bir bağlamda tartıştığımız niteliği olan birlik ve bütünlükten yoksunluğu komünist bölgelere kaçmak üzere kendilerine katılan

128. Yang, *Village in Transition*, bölüm VII; Crook ve Crook, *Revolution in a Chinese Village*, bölüm II.

129. Komintang'ın gözetimi altında ve barış hüküm süren yörelerde yapılan antropolojik araştırmalar, David Crook ve Isabel Crook'un yaptıkları çalışma dışında, burada tartışmanın yersiz düşeceği metodolojik bazı önyargılarla pekişen yapısal bir yanlılık taşımaktadırlar. Söz konusu araştırmaları bu nedenle beğenmesek de, Komünistlerin Japon işgali öncesinde pek çok bölgede tutunamayışları gibi başka kanıtlarla da onaylanan bulgularının önemini görmezlikten gelemeyiz.

yeni yeni taraftarlar akınını sürekli tutma yeteneğini vererek Komünistler'e yardımcı olmuş olabilir. Bu belki aynı zamanda eski köy yapısını kolaylıkla yıkıp değiştirme görevini de görmüştür. Herhangi bir sağlam değerlendirmede bulunabilmek için, elimizde bulunandan daha kesin bilgiler gerekir. Sendelemeye başlamış olsa da, eski düzen, köyün tek başına kendiliğinden girişeceği eylemlerle yok edilemezdi. Bu durum, bilindiği gibi, çağımızın bütün büyük devrimlerinde böyle olmuştur.

Toplumda yaygın rahatsızlıkların ve çözülüşün görüldüğü bu sahneye Çin Komünist Partisi'nin girişi bile, tek başına, köklü bir değişiklik sağlamaya yeterli değildi. Parti 1921'de kurulmuştu. On üç yıl sonra Komünistler o zamana değin tutundukları Kiangsi'deki başlıca mevzilerini bırakıp, buradan çok uzaktaki Yenan'a doğru ünlü "Uzun Yürüyüş"ü başlatmak zorunda kaldılar. Bazı tarihçilerin yargısına göre, o sırada yazgılarının en karanlık noktasında bulunuyorlardı. Sağlayabildikleri tek başarı, varlıklarını sürdürmek, yok olmamak için gösterdikleri büyük inat idi; öyle ki Çang, 1930-1933 yılları arasında giriştiği beş büyük askeri saldırı sonunda bile köklerini kurutamamıştı. Buna karşılık, Komünistler de üslerini oluşturan toprakları genişletememiş, yakın denetimleri altındaki bölgelerin dışındaki yerlerde etkilerini pek arturamamışlardı.

Komünistlerin bu tarihe kadarki başarısızlıkları bir ölçüde, benimsedikleri yanlış strateji ile açıklanabilir. 1926'ya dek, devrimci hareketin köylü tabanına oturtulup, onları bu yolda kullanmak gibi bir düşünceyle ciddi olarak ilgilendikleri söylenemez.[130] Çang Kay-şek ile bağını kopardıktan sonra bile parti iktidarı kentlerde giriştiği, kanlı yıkımlarla (felaketlerle) sonuçlanan proletarya ayaklanmalarıyla ele geçirmeye çalışmaktaydı. Marksist ortodoksluğun bu ilkesinden vazgeçilmesi ve Mao'nun köylülüğe yaslanma stratejisinin benimsenmesi, başarıya ulaşmanın atılması gereken ilk zorunlu adımını oluşturdu, ama başarıya ulaşılması için başka şeyler de gerekliydi.[131] Örneğin hali vakti yerinde köylülere karşı daha yumuşak bir tutum takınılması, bunlardan biriydi; ki çok daha önce bu doğrultuda bazı adımlar atılmış olsa bile, bu politikanın benimsenmesi için 1942'yi beklemek gerekecekti.[132] Bütün bu değişiklikler önemli olmakla birlikte, öyle görünüyor ki, yalnızca bunlar Çin Komünistlerinin devrimci bir zafer kazanmalarına yetmeyecekti. Sonucu belirleyen etmen, Japon istilası ve bu yabancı istilacının işgal politikası oldu.

Japon işgali karşısında Komintang yöneticileri ve toprakbeyleri, kırsal alandan ayrılıp, köylüleri kendi olanaklarıyla başbaşa bırakarak, kentlere yerleştiler. İkinci olarak, Japon ordularının zaman zaman giriştikleri temizlik ve katliam kampanyaları, köylüleri kenetlenmiş bir kitle olmaya yöneltti. Yani Japonlar, Komünistler hesabına eski elitlerin saf dışı bırakılması ve ezilenler arasında dayanışma bağlarının kurulması olarak iki devrimci görevi yerine getirmiş oldular.[133] İlk bakışta paradoksal görünen bu

130. Ch'en, *Mao,* s.107-108.

131. Schwartz, *Chinese Communism;* bu strateji ve vurgu değişikliğinin tarihinin ana çizgilerini ilk olarak (bak. s. 190'da) ortaya çıkarması nedeniyle övülmeye değer.

132. Bazı önemli dönüm noktaları için bak. Ch'en, *Mao,* s. 162; Brandt ve başkaları, *Documentary History,* s. 39-40, 224-226, 275-285. Özellikle bu kargaşa yıllarında bu konuda alınan kararlarla, uygulamada yapılan şeylerin birbirini pek tutmadığını anımsamakta yarar var.

133. Johnson, *Peasant Nationalism,* özellikle, s.70, 110, 48-60, 116-117.

sonucu, kuvvetle destekleyen, bunların yapılmadığı durumlarda Komünistlerin başarıya ulaşamadıklarını gösteren tersten kanıtlar var. Japonlar'ın ya da onların kukla rejimlerinin, köylülere belirli bir güvenlik verebildikleri yerlerde, gerilla örgütlerinin fazla bir yol alamadıkları görülmekteydi. Gerçekten, Komünistler, Japon ordularını doğrudan doğruya karşılarında görmemiş bölgelerde gerilla üsleri kurmayı başaramadılar.[134]

Japonların katkısı çok önemli olmakla birlikte, bunu doğru bir perspektiften algılamak gerekir. Çarpışan bu iki düşman arasında belirli bir işbirliği bulunduğuna bakıp, Japonlar ile Komünistlerin şeytanca düşünülmüş bir fesat içinde buluştuklarını düşünmek aptallık olur. Koşullar Komünistlerden yanaydı; onlar da bu avantajlarını *hem* Japonlar'a *hem de* düşmanla işbirliği yapma yönünde güçlü eğilimler gösteren ve bekleneceği gibi, savaşın sonunda toplumsal bir devrime yolaçmasını hiç istemeyen Komintang'a karşı kullandılar.[135] Savaş devrimci durumu olgunlaştırdı ve gündemin başına geçirdi. Çin toplumu ve politikası açısından bakıldığında savaş bir rastlantıydı. Ancak dünyadaki ekonomik ve politik güçlerin tüm olarak etkileşimi açısından bakıldığında, hiç de bir rastlantı değildi. Tıpkı, bazı tarihçilerin Birinci Dünya Savaşı'nın rastlantısal bir sonucu gibi görme eğiliminde oldukları Rusya'daki Bolşevik zaferinde olduğu gibi, tarihi, tarihçinin üstesinden gelebileceği alanlara ayırarak çözümleme zorunluluğu, sonradan bu kısmi çözümlemeler asıl bağlamlarına oturtulmazlarsa, tarihçiyi yanıltıcı sonuçlara hatta yanlış bazı yarı doğrulara götürebilir.

Bu bölümü, Komünistlerin eski düzenin kalıntılarını yıkmak için köy içinde varolan bölünme çizgilerini (ayrılıkları) nasıl kullandıklarıyla ilgili birkaç yorumla bitirebiliriz.Şansımızdan, elimizde Komünistlerin iktidarı ele geçirdikleri dönemde yapılmış ve bu sürecin birbirini izleyen aşamalarını ve zorluklarını gösteren, biri Kuzey'deki diğeri Güney'deki iki farklı köyle ilgili iki iyi çalışma var.

Kuzey'deki köy, Komünistlerin ayaklarını basabilecekleri bir eşik ele geçirip, kendi toplumsal savaşımları ile Japonlar'a karşı yürütülen milliyetçi direnmeyi birleştirebildikleri Şansi-Hopeh-Şantung-Honan Sınır Bölgesi'nde yer alıyordu. Yöredeki Komintang erkinin artıklarını da içine alan zengin öğeler, mülklerini korumak için kendilerini Japonlar ile özdeşleştirdiklerinden, Komünistler o sırada oldukça ılımlı toplumsal programlarını yabancı baskısına direnişle birleştirerek, önemli bir avantaj elde ettiler. Köyde varolan siyasal yapının yerine, adım adım, kendi siyasal örgütlerini geçirmeyi başardılar. Bunu, çok sayıdaki yoksul köylüye bazı yararlar sağlayıp, bunun yükünü zengin köylülere yükleyen bir programla birleştirerek başardılar. Söz konusu program öncelikle eskiden doğrudan Komintang'ın ceplerine inen vergileri kaldırdı ve artçı birlikleri örgütlendirmenin getirdiği yeni yüklere herkesin kabaca ödeme gücü oranında katılmasını öngördü. Yeni slogan, "Serveti olanlar servetle, emeği olanlar emekle katılmalı" idi. Japonlar köye bir vergi koyma tehdidinde bulunduklarında, gelişmelerde dönüm noktası oluşturan ciddi bir bunalım baş gösterdi. Verginin, Japonların öngördüğü gibi tek bir rakam olarak mı, yoksa asıl yükü zenginlere yükleyen Komünist sisteme göre mi ödenecegi sorusunu ortaya atmakla Komünistler, önce köyde derin bir zenginler-yoksullar bölünmesi yarattılar. Bu arada Komünistler köylülere

134. Johnson, *Peasant Nationalism*, s. 66-67, 146.
135. Johnson, *Peasant Nationalism*, s.120.

tahıllarını mağaralarda saklayıp, bölgeyi boşaltmaya hazır olmayı da önermekteydiler. Zenginler buna uymayınca, kendilerini, Japonların gelip bütün tahıllarına el koymaları olasılığıyla karşı karşıya buldular. Böylece onlar da Komünistlerin önerisine uydular. Bu olayın önemi, Komünistlerin nasıl, daha önceki devrimcilerin yaptığı gibi, bütün bir köy halkını ya da bütün bir bölgeyi kendi saflarına geçmeye ve kendi yöntemlerini kabule zorladıklarını ve ayrıca, Japonların Komünistlerin çevresinde yeni bir dayanışmanın oluşmasına nasıl yardımcı olduklarını göstermesinde yatmaktadır. Ancak Komünistler bunun çok ötesine gittiler. Zaman zaman eski ve kötü bir ün kazanmış önderlik yollarını da kullanmakla birlikte, yoksul köylüler ve hatta Çin toplumunun en ezilmiş grubunu oluşturan kadınlar arasında yeni örgütler kurdular. Her şeyden önemlisi, bir kooperatifin kuruluşuyla ya da birçok başka yollardan, örneğini gösterdikleri yerel kendi kendine yeterlilik programlarında köylülere, boyun eğmeye ve açlıktan kırılmaya seçenek oluşturacak somut öneriler getiriyorlardı. Geniş kapsamlı sayılabilecek herhangi bir toprak reformu daha bir süre bekleyebilecek bir şeydi. Zamanı gelince de, işbirlikçilerden ve eskiden köylüleri ezenlerden öç alma eylemleriyle birlikte yürütüldü. Bu köyde olup bitenlerin okunması, gerek Japonlara direnişin gerekse Komünistlerin Komintang'ı yenerek kazandıkları zaferin ardında yatan devrimci soluğu *(élan)* anlamayı kolaylaştırmaktadır.[136]

Bundan birkaç yıl sonra Komünist devrim,Canton yakınlarındaki küçük bir köy olan Nançing'e Japonlara karşı direnişe yardım biçiminde değil, fakat tepeden inme geldi. Geri çekilen Milliyetçi askerlerin İnci Irmağı üzerindeki çelik köprüyü havaya uçururlarken duyulan patlama, köyün pencerelerini sarstı ve eski yönetimin düşüşünü ilân etti. Bu olaydan birkaç gün sonra, baştan ayağa silahlı Komünist askeri bölükleri köye girerek, bir önceki siyasal düzenin sona erdiğini bildiren ve eski yönetimin personelinin görevlerini ve ellerindeki belgeleri yeni personele devredene kadar işlerinin başında kalmalarını buyuran bildiriler astılar. Hiç de olaylı geçmeyen on ayın sonunda, köye, toprak reformu yapmakla görevli kadrolar geldiler; bunlar, on dokuz yirmi yaşlarında, kentli burjuva kökenlerini "kirli gri üniformaları ve köylülerin yaşam biçimine bilinçli olarak öykünme (taklit) çabaları ardında" gizlemeye çalışan üç erkek bir kadın idi.[137]

Bu süreç bir kez başladıktan sonra, eski düzeni yıkmaya ve yeni bir düzen kurmaya doğru, hepsi hükümetin istekleri yönünde atılan adımlar hızla birbirini izledi. Yapılanlar özünde, toprağı zenginlerin elinden çekip almak ve yoksullara vermekti. "Genel strateji, yoksul köylüleri, tarım işçilerini (rençperleri) ve orta boy çiftçileri birleştirmek ve toprakbeylerini yalnız başlarına bırakacak biçimde zengin köylü kesimini yansızlaştırmaktı."[138] Ancak elde edilen sonuç, genel bir belirsizlik havasının doğması oldu; reformdan doğrudan doğruya yararlananların başında gelen yoksul köylüler bile, öteki köylüler gibi, tüm bu değişikliklerin uzun ömürlü olacağından kuşkuluydular. Daha önceleri iki kutup,zengin, sömürücü ve acımasız bir toprakbeyi ile kiracıları

136. Crook ve Crook, *Revolution in a Chinese Village,* I. - V. bölümler ve özellikle s. 31-37.

137. Yang, *Village in Transition,* s. 167, 134. Bu, Crook ve Crook'un çalışmalarından çok daha zengin ve eksiksiz bir monografidir. Aynı zamanda oldukça nesneldir ve belki de köy yaşamıyla ilgili monografilerin en iyisidir.

138. Yang, *Village in Transition,* s. 133.

arasında bastırılmış bir nefret bulunuyordu. Yeni düzen zamanında bütün köy, sistemli bir biçimde yeni bölünmelere uğramış ve bunlardan her biri başka birinin karşısında yer aldığı kompartmanlara ayrılmıştı.[139]

Bu sürecin, hem Komünistlerden önceki dönemin işleyişine hem de komünistlerin taktiklerine ışık tuttuğu için, üzerinde özel olarak durulması gereken bir yanı daha var. Toprak, bir bütün olarak aileye değil, yaşa ve cinsiyete bakılmaksızın, ailenin bütün üyelerine eşit pay esasına göre dağıtıldı. Böylece Komünistler, toprak mülkiyeti ile akrabalık arasındaki bağı hiçe sayarak, köyü ta temelinden parçaladılar. Akrabalık bağlarının ekonomik temelini yıkarak, ya da en azından çok zayıflatarak, sınıf çizgisinde olduğu kadar yaş ve cinsiyet çizgisinde oluşan derin düşmanlıkların önünü açmış oldular. Onların bunu yapmasına kadar, köylülerin toprakbeylerine, kiracıların kira toplayanlara, kurbanların yerel zorbalara karşı savaşımı, açıktan açığa yapılan amansız bir kavga durumuna gelmemişti. Bu birbirlerini suçlayan tarafların sonuncusu, yaşlılara karşı çıkan gençlerdi. Burada bile şiddet su yüzüne çıkmakta gecikmedi.[140]

Komünist rejim, köy ile ulusal hükümet arasında yeni bir bağ kurdu. Her köylü, günlük yaşamının ulusal bir siyasal erke bağlı olduğunu açıkça anladı. Bu yeni bağ sayesinde Komünistler köyden, C.K. Yang'ın tahminlerine göre, daha önce rantla geçinen toprakbeyinin ve Komintang'ın çekip alabildiklerinden çok daha fazlasını alabildiler. Aynı zamanda köylülere yüklenen yeni ve eskisinden daha ağır yükler, eskiden olduğundan çok daha eşit olarak dağıtıldı.[141] Bütün bu değişiklikler geçiciydi ve bir geçiş dönemine özgüydü. Eski düzeni yıkmak, hükümetle yeni bağlar kurmak, köylülerden daha fazla kaynak elde etmek, ancak, birbirleriyle rekabet içindeki silahlanmış devletlerden oluşan bir dünyada çözülmesi gereken temel sorun olan, ülkenin her yanında ekonomik çıktıyı artırma sorununu çözmek yolunda atılmış ilk adımlardan olabilirdi. Öykünün bu yanı bu kitabın sınırlarını aşıyor. Çin'de, sonunda eski düzeni çökerten dinamiti, Rusya'daki gibi, hatta Rusya'da görülenden çok, köylüler sağladı. Köylüler, bir kez daha, kendini, amansız terör yöntemleriyle, tarihin köylülüğün ortadan kalkacağı düşünülen evresine ulaşmaya adamış bir partinin zaferinin gerisindeki en büyük itici gücü sunmuş oluyorlardı.

139. Yang, *Village in Transition*, s.145.
140. Yang, *Village in Transition*, s.178-179.
141. Yang, *Village in Transition*, s. 174-175, 158-159

V

ASYA FAŞİZMİ : JAPONYA ÖRNEĞİ

1. Tepeden İnme Devrim: Yönetici Sınıfların Eski ve Yeni Tehditlere Yanıtı

Onyedinci yüzyıl içinde, Japonya'da, Çin'de ve Rusya'da uzayıp giden iç kargaşa ve savaş dönemlerine bir son veren yeni hükümetler iş başına geçti. Rusya'da ve Çin'de barışın ve düzenin kuruluşu, doruğuna köylü devrimlerinde ulaşacak olan çok uzun bir sürecin, tarihte başlangıçtan ne ölçüde söz edilebilirse o ölçüde bir başlangıcı oldu. Bu iki ülkede, tarımsal temellere dayanan bürokrasiler ("tarımcı bürokrasiler") bağımsız bir tacirler ve imalatçılar sınıfının gelişmesini engelledi. Gerçeği biraz basitleştirme pahasına,bu ülkelerde bir burjuva devriminin gerçekleşmeyişinin bir köylü devrimine, köylü devriminin de totaliterci yoldan gerçekleştirilen bir çağdaşlaşmaya yolaçtığını söyleyebiliriz. Japonya'nın gelişmesi ise, Rusya'dan ve Çin'den farklı, daha çok Almanya'nınkine benzeyen bir yol izledi. Ticari etkiler tarıma dayanan düzenin temellerini oymuşsa da, bu ülkede, Almanya'daki duruma benzer biçimde, başarılı bir burjuva devrimi olduğu söylenebilecek herhangi bir gelişme görülmedi. Ve Japonlar köylü hoşnutsuzluğunun dizginlerini ele geçirip, yönünü saptırarak bir köylü devrimini önleyebildiler. Bu gelişmelerin ulaştığı sonuç kendini,yirminci yüzyılda 1930'ların sonunda Avrupa faşizmine son derece benzeyen bir olguda ortaya koydu.

Çağdaşlaşmanın Japonya'da izlediği yolla, Rusya ve Çin'de izlediği yolun böylesine farklı olması ne ile açıklanabilir? Yapılabilecek açıklamalardan biri olarak akla hemen feodalizm geliyor. Rusya'nın ve Çin'in gerçekte bir feodalizm döneminden geçtikleri kuşkuludur; bilginler arasında tartışma konusu edilen feodalizmin gerçekten yaşandığı söylenebilse bile, bu , söz konusu ülkelerin tarihlerinin uzak geçmişinde kalmış zayıf bir anı durumundadır. Feodalizmin Japonya'da aldığı biçim ise, varlığını ondokuzuncu yüzyılın içlerine dek güçlü bir biçimde sürdürdü. Japonya'nın aynı zamanda, yirminci yüzyılın üçüncü onyılında, Asya'nın oldukça büyük bir endüstri gücüne sahip tek ülkesi olduğu göz önüne alınırsa sorunu çözecek anahtarın feodalizm olduğu varsayımı, tarihin geniş bir kesintinin daha düzenli ve daha akla yakın olarak açıklanmasına yardımcı olacağı için, çekici görünmektedir.[1] Japonya'da feodalizm, eski yönetici sınıfın bir kesiminin kendisini egemen düzenden koparıp, endüstri yolunda ilerlemenin

1. Avrupa ve Japon feodalizmi arasındaki benzerlikler ve farklılıklar üzerinde son zamanlarda yapılan bir tartışma için bak. Hall, "Feudalism in Japan", s. 15-51. Japon feodalizminin özellikleri ile onun sonunda Batı uygulamalarını benimsemesinin birbiriyle ilişkili iki olgu olduğu, oryantalistler arasında oldukça yaygın bir görüş ise de, söz konusu ilişkinin niteliği hakkında ayrıntılı açıklamalar yapan herhangi bir inceleme bulamadım. Coulburn (ed.), *Feudalism in History* adlı yapıtın içindeki aydınlatıcı denemesinin sonunda (s. 46-48'de) Edwin O. Reischauer, Japon feodalizminin, Japonya'nın çağdaş toplumsal kurumlara geçişini kolaylaştırmış olabileceğini ileri sürdüğü birçok özelliğini saymaktadır. Bunlardan biri olan güçlü bir ulusal bilinçlilik, bana feodalizmin tam tersi bir

sağlanabilmesi için, gerekli toplumsal değişikliklere olanak veren tepeden inme bir devrimi yürütebilmesine yardımcı olduğu ölçüde, açıklamanın önemli bir öğesini oluşturur. Bununla birlikte, bunun olanaklı olduğunu ve çağdaşlaşma sürecinin Japonya'da var olan biçimiyle feodalizmle nasıl bir ilişki içinde bulunduğunu yuvarlak olmayan açıklamalarla ortaya koymak gerek.

Söz konusu yapısal değişmenin (transformasyonun) hem açıklanmasında hem de nedenlerinin ortaya konmasında, bugün sahip olduğumuz tarihsel bakış açımızın sınırlılıklarını aklımızdan çıkarmamak asal bir önem taşımaktadır. Günümüzden yüzyıl sonra, belki de bu tarihten çok daha önce, Japon toplumsal devriminin ve endüstri devriminin tam bir devrim olmaması, özellikle 1868 İmparatorluk Restorasyonu'nun son derece sınırlı bir "devrim" olması, Japon trajedisinin özü olarak görülebilir. Burada, çağımızın tarihçilerinin, Bismarck'ın Avrupa'da eski ve yeni öğeleri biraraya getirmekteki başarısından çok da emin olmadıklarını anımsatmakta yarar var. Çağdaş Çin toplumuna gelince, birçok güçlüklere ve tersliklere karşın, ileriye yönelik bir hareket içinde olduğunu gösteren belirtiler vermektedir. Sovyetler'in yaptıkları yanlışlardan çıkaracağı derslerle Çin, pekâlâ Rusya'yı geçebilir.Olayların gelecekte alacağı doğrultuyu bilmenin elbette olanağı yok. Ama bu yolda, hiç değilse kendi deneyimlerimizi veri olarak almak gibi bir dar görüşlülükten kaçınabiliriz. Japonya'nın, çağdaş dünyanın meydan okuması karşısında takındığı tutumu bir başarı, Çin'inkini bir başarısızlık olarak görmek aptallık olur.

Bu yanılgılara düşmemeye bakarak, çağdaşlık öncesi (premodern) Japon toplumunun hangi özelliklerinin, Japonya'nın çağdaşlaşma yolunda ilerlemesinde önemli bir rol oynadığını ortaya çıkarmaya çalışalım. Eski düzen yıprandıkça, yapısında hem dikey, hem yatay çatlaklar belirdi; öyle görünüyor ki bunların ikisi de aynı derecede önemli olgulardı. Ayrıca, Batı feodalizmi ile Japon feodalizmi arasında önemli ayrılıklar bulunmaktaydı. Bu kadarını söylemek, son derece soyut bir şey ileri sürmüş olmaktan öte gitmez; bu gözlemlerin gerçekte ne anlama geldiğini görebilmek için, söz konusu toplumun belli bir dönem içinde somut olarak nasıl işlediğini araştırmak gerek.

Japonya tarihinin en ünlü yöneticilerinden biri olan Tokugava İeyasu, 1600 yılında Sekigahara savaşında elde ettiği zaferle, "savaşan derebeyleri" dönemini kapatıp, bir iç barış dönemini başlattı. Tarihçilerce "Tokugava Şoganlığı" olarak bilinen bu rejimin resmi siyasal varlığı, İmparatorluğun 1868 yılında yeniden kurulmasına (restorasyonuna) dek sürdü.[2] Şoganlık yönetiminin en önem verdiği siyasal düşünce, durağan bir düşünce, barışın ve düzenin sürdürülmesi idi. Toplum, kesin çizgilerle, yöneten ve yönetilen biçiminde bölünmüştü. Yönetilenler, daha çok, yöneten savaşçı sınıfların, genellikle toprağı işleyecek ve yararlandıkları vergileri ödeyecek birer araç

nitelikmiş gibi geliyor. Bir başkası, kapitalist girişimin feodalizm içinde bağımsız gelişmesi de, feodalizmin doğal bir ürünü olmaktan çok, antifeodal kurumların gelişmesinin bir belirtisidir. Bununla birlikte Japon örneği, kapitalizmin feodal sistem içinde, tarıma dayalı bir bürokrasi düzeninde görülebilenden çok daha kolaylıkla tutunabileceği savını desteklemektedir. Reischauer'in söz konusu listesi, Japon feodalizminin değil, *tüm olarak* Japonya'nın tarihsel deneyiminin mirasını özetlemektedir.

2. Bu konuda yetkin bir genel betimleme Sansom, *Short Cultural History*, XXI. bölümünde bulunmaktadır. Aynı zamanda onun *Western World and Japan* adlı yapıtının IX. bölümüne bakınız. Daha özgül noktalarla ilgili kaynaklar, bundan sonraki dipnotlarında verilecektir.

olarak gördükleri çiftçilerdi.[3] Bu yaptıklarının karşılığı olarak köylüler, sistemin iyi çalıştığı zamanlarda, hiç değilse bir parça ekonomik güvenlikten ve siyasal adaletten yararlandılar. Savurganlığı şiddetle yasaklayan kararnamelerden, Japonya'nın dış dünya ile ilişkilerini, 1639 yılından Commodore Perry'nin 1854'te Japon kıyılarına demirleyişine dek uzanan dönemde hemen tümüyle kesmesine dek varan çeşitli yollarla, yöneticiler, egemen düzenin temellerini oyabilecek her türlü etkiyi ellerinden geldiğince önleyip bastırmaya çalıştılar.Kentlerdeki, yeri gelince ele alacağımız tacirler, bu düzeni sarsan ve yöneticileri tasalandıran kaynakların en önemlilerinden biri durumuna geldiler.

Yönetici gruplar arasında önemli mertebe farklılıkları vardı. İmparator, elinde saygınlığını (prestijini) sonunda başkalarının kullanabileceği gerçek erke dönüştürebilmekten başka bir gücü bulunmayan, kıyıya itilmiş, gölge gibi bir kişilikten başka bir şey değildi. *Şogan* Avrupa'nın erken tarihlerinin merkezi erkin denetiminden kopmuş feodal gruplarından çok, *Roi Soleil* (Fransa'nın Güneş Kralı) mutlak monarşisininkine benzeyen bir sistemde yetkenin dizginlerini elinde tutan kimseydi. Tokugava ailesinin birçok dalları ve doğrudan doğruya kendisine bağlı vasalları ile birlikte, *Şogan*, ülkenin tarım topraklarının dörtte biri ile beşte biri arasındaki bir bölümüne sahip olup, gelir kaynaklarının büyük bölümünü bu topraklardan sağlıyordu.[4] Denetimi altındaki toprakları yönetebilmek için, kendilerine düzenli maaş ödenen kırk dolayında memur atamıştı.[5] Böylece, aynı tarihlerde Batı Avrupa'da da görüldüğü gibi, Japon feodalizminin içine güçlü bir bürokratik etki işlemiş bulunuyordu.

Tokugava yetke sistemi içindeki bazı noktalar incelenmeye değer bir nitelik göstermektedir. Bu yetke sistemi her şeyden önce, büyük fiefleri birbirlerine karşı kullanmanın önem kazandığı yerlerde ve durumlarda, dağınık feodal birimler üzerinde bir parça merkezi bürokratik yetke kurma girişimini temsil ediyordu. İkinci olarak, bu dağınıklığın, hiç bir zaman tümüyle ötesinden gelinememişti. Ondokuzuncu yüzyılın ortasında Tokugava yönetim aygıtı gittikçe artan güçlüklerle karşılaşmaya başladığında, siyasal sistemde görülen dikey çatlaklardan en önemli bazılarının, Tokugava sisteminin 1600 yılında sıvadığı çatlaklar olduğu görüldü.

Mertebeler sırasında *Şogan*'ın hemen altında ve doğrudan doğruya *Şogan*'a bağlı olan büyük [feodal] beyler, yani *daymyo* vardı.[6] 1614'te 194 *daymyo* vardı ve 1868 Restorasyon'unun eşiğinde sayıları ancak 266'ya ulaşmış bulunuyordu. Kayıtlarda, 1868'de en büyük fief'in 1.022.700 *koku* pirinç üretebilecek genişlikte olduğunun belirtildiğini görüyoruz. Ortalama bir fief ise yılda 70.000 *koku* üretecek büyüklükteydi.[7]

3. Asakawa, "Notes on Village Government, I", s.260, 278.

4. Allen, *Short Economic History*, s.10.

5. Asakawa, "Notes on Village Government, I" s.261.

6. *Daymyo*'lar, Tokugava hanedanı ile olan akrabalık durumlarına göre üç grupta sınıflandırılmış bulunuyorlardı. Bu konudaki tartışma için bak. Craig, *Choshu*, s.17-21.

7. Asakawa, "Notes on Village Government, II, s.160. Bir *koku*, 5,2 Amerikan kilesinden biraz eksik bir miktar [yaklaşık 180 desimetre küp, 180 litre] tutar. Kayıtlarda bir fiefin 70.000 *koku* pirinç yetiştirebilecek büyüklükte olduğunun gösterilmiş olması, onun derebeyinin eline yılda bu mik-

Daymyo'nun altında *samuray*, yani aralarında büyük erk ve zenginlik farklılıkları bulunan savaşçılar yer alıyordu.[8] Sayılarının, aile üyeleri ile birlikte 2.000.000 kişi kadar, bir başka deyişle, İmparatorluğun, Restorasyon'un eşiğindeki toplam nüfusunun altıda biri dolaylarında olduğu hesaplanır.[9] *Samuray* resmen *daymyo*'nun hizmetinde olan savaşçılardı ve onlardan pirinç olarak yıllık maaş alıyordu. Tokugava Şoganlığı, onları [kendisine bağlı] maaşlı görevliler durumuna getirerek, kırsal bölgelerdeki bağımsız erk temelleriyle bağlantılarını kesmiş ve Şoganlık öncesi dönemin başlıca siyasal istikrarsızlık kaynaklarından birini, bu tek darbeyle ortadan kaldırmıştı.[10] Şoganlık aynı zamanda barışı dayatarak, *Samuray*'ı Japon toplumunda yerine getirebileceği herhangi bir işlevden yoksun bıraktı ve sonuçta kendisinin yıkılmasında en önemli rolü oynayacak olan bir grubun,yoksullaşmış *samuray* grubunun yaratılmasına katkıda bulunmuş oldu.

Askerlerin barış zamanlarında kendi topraklarını ekip biçtikleri günler çok geride kalmıştı. 1587 gibi erken bir tarihte, Tokugava rejiminin kurulmasına yardım etmiş büyük general Hideyoşi, tüm çiftçilerin silahlarını teslim etmek zorunda olduklarını bildirmişti. Bu önlem, yalnızca silahlı bir köylülüğün yaratabileceği tehlikeleri saf dışı etmeye değil, aynı zamanda sınıf farklarını daha netleştirip istikrar kazandırma amacına yönelikti.[11] Zamanla, kılıç kuşanmak, bir *samuray* ile zengin bir köylüyü birbirinden ayıran en büyük farklılık durumuna geldi.[12]

Şogan'ın sarayında bulunmadığı zamanlarda, *daymyo*, yani [*samuray*'ın bağlı bulunduğu] üstbey, hizmetine girmiş kimseler olan *samuray* ile birlikte, bir kale kentte yaşadı. Pek az köy böyle bir kale kentten yirmi milden daha uzakta bulunuyordu.[13] Kale kentler, savaşçı sınıfın, yaşamlarını sağlayan "ekonomik artı"yı vergiler biçiminde köylülerden çekmelerine olanak veren yerel merkezlerdi. Vergileri toplayan kamu yönetimi örgütü, özünde iki tür memurdan oluşuyordu: Bunlar, kalede ya da kalenin yanındaki kentte bulunan bürolarda çalışan memurlar ile, doğrudan doğruya fief topraklarına dağılmış olan memurlardı.[14] Sistem, hiç değilse barış dönemlerinde, pek az güce başvurularak yürütülebiliyordu.

Fiefler içinde büyük timar sahipleri erklerini akıllarının estiği yönde kullandılar. Ama *Şogan*'ın onayı olmadan, yeni kaleler dikemez, para basamaz, savaş gemileri

rinç yetiştirebilecek büyüklükte olduğunun gösterilmiş olması, onun derebeyinin eline yılda bu miktarın geçtiği anlamına gelmez; yalnızca, söz konusu toprağın kuramsal olarak bu miktarda pirinç üretebilecek çapta olduğunu gösterir. Bu konuda, Ramming, "Wirtschaftliche Lage der Samurai", s.4'e bakınız. Daha fazla ayrıntı, özellikle yüksek ve düşük vergi oranlarının bölgelere göre dağılımı ve bunun siyasal sonuçları için bak. Beasley, "Feudal Revenue", s.255-271.

8. *Samuray*'ın bu farklılıkla ilgili bölümleri hakkında daha fazla ayrıntı için bak. Ramming, "Wirtschaftliche Lage der Samurai", s.4,5.

9. Allen, *Short Economic History*, s.11.

10. Smith, *Agrarian Origins*, s.1.

11. Sansom, *Short Cultural History*, s.430.

12. Smith, *Agrarian Origins*, s.179.

13. Smith, *Agrarian Origins*, s.68.

14. Smith, *Agrarian Origins*, s.202.

yaptıramaz ve evlilik anlaşmaları düzenleyemezlerdi. Fieflerin (timar topraklarının) ayrı birimler olarak varlıklarını zaman içinde sürdürebildikleri, 1664'te "Saray Dışındaki Sülaleler" olarak adlandırılan on altı büyük sülaleden on altısının da fieflerini feodalizmin 1871'de resmen ortadan kaldırıldığı tarihe dek yönetebilmiş olmalarından anlaşılıyor. Kuşkusuz önceleri *Şogan*, topraklara geniş çapta el koyup, birinden alıp diğerine vererek, fieflerin yerel işlerine büyük bir rahatlıkla karışmıştı. Onyedinci yüzyılın ortasından, yani sistemin oturduğu ve *Şogan*'ın konumunun sağlam göründüğü tarihten sonra başa geçen *Şogan*'lar daha dikkatli bir politika izlediler ve bir fiefin içişlerine daha seyrek karışıldığı görüldü.[15] Tokugava Şoganlığı'nın kurduğu rejim, ana çizgileriyle böyle idi. Gördüğümüz gibi, bu oldukça merkezileşmiş ve sıkıca denetim altında tutulan bir feodalizm türü idi; öyle ki, eski yazarlardan biri onun bir "polis devleti"[16] olduğunu söyler; polis devleti nitelemesi kuşkusuz 1900 yılına, Hitler'den ve Stalin'den sonraki dönemlerden çok daha uygun düşmektedir. Bugün böyle bir nitelemenin Tokugava rejimine uygun olduğunu söyleyemesek de, Tokugava sisteminin, kuramda ve eylemde, çağdaş batı uygarlığının tanıdığına benzer bir özgür toplumun gelişebileceği bir düzen olmadığını söyleyebiliriz. Daha önceki Japon feodalizmi de, feodalizmin batıda özgür bir toplumun gelişmesine önemli katkılarda bulunan türünün özelliklerine sahip değildi. Süzeren ile vasalı birbirine bağlayan "sözleşme" öğesi, Japon feodalizminde son derece zayıftı; öte yandan, bir üst mertebedekilere bağlılığa ve görev anlayışına çok büyük önem verildi.[17] Batıda yapılan, Japonya'nın bu konuda Avrupa'dan farklılığı ile ilgili tartışmalar, Japon feodal bağının Avrupa'daki benzerlerinden daha ilkel, daha az nesnel ve daha az rasyonel görünmesine yolaçtı. Bu bağ, daha çok yazısız göreneklere ve törensel kurallara dayalıydı, Japon toplumunda son derece geniş bir kullanma alanı olan varsayımsal bir akrabalık ilişkisi niteliği taşıyordu ve tarafların bireysel görevleriyle haklarının neler olduğunu belirtmede, yazılı ya da sözlü sözleşmelere Avrupa'da görülenden çok daha az yer veriliyordu. [18] Bu yönde görülen yerli eğilimler, daha sonra, neredeyse bir kurulu din konumuna yükselecek olan Konfüçyüsçü felsefenin gerileyişiyle, daha büyük bir güç kazandılar.

1854'te Commodore Perry'nin gemileri göründüğünde, Tokugava sistemi büyük bir gerileme içindeydi. Eski düzenin gerilemesi yanı sıra, tarım kökenli elitin ayrıcalıklarını koruma çabaları, daha o tarihte, sonunda 1941'de Pearl Harbour'da meşum bombalarını atana dek gelişecek olan bir rejimin toplumsal güçlerinden bazılarının doğmasına yolaçmış bulunuyordu.

Bu gerilemeyi ve yeniden doğuşu yaratan etmenler sayıca çok ve karmaşık idi. Bunların niteliklerinin kesin olarak ortaya konup, göreli önemlerinin saptanması, uzmanlar arasında daha uzunca bir süre tartışma konusu edileceğe benzer. Bununla birlikte, amaçlarımız bakımından söz konusu etmenlerin temelde, barış ve lüks olarak ikiye indirgenebileceğini söylemek fazla yanıltıcı olmayabilir. Barış, yalnızca kasaba ve kentlerde değil, aynı zamanda kırsal bölgelerde de boy gösterecek olan ticari bir yaşam

15. Murdoch, *History of Japan*, cilt III, s.20-22.
16. Fukuda, *Gesellchaftliche und Wirtschaftliche Entwickelung*, bölüm IV.
17. Sansom, *History of Japan*, cilt I, s.359-360, 368.
18. Hall, "Feudalism in Japan", s. 33-34.

biçimine olanak verdi. Sıkı bir denetim altında tutulmalarına karşın, ticaretin etkileri feodal yapının büyük bir bölümünü aşınmaya uğrattı. Tokugava sisteminin, karşılaştırmalı tarihçiye, Çin'in merkezi tarımcı bürokrasisi ile, ortaçağ Avrupa'sının çok daha gevşek feodalizminin arasında bir yerde yer aldığını düşündürmesi gibi, onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıl Japon toplumunun, ticaretin bölücü ve yıkıcı etkilerine dayanabilme gücü de, bu iki uç durumun arasında bir noktada görünmektedir.

Barış ve lüks, büyük ölçüde Tokugava devletinin merkezinden doğup yayılan etkilerdi. XIV. Louis'nin soylularını Versailles'da kalmaya zorlamasına benzer biçimde, *Şogan* da, *daymyo*'nun yılın belli dönemlerini başkent Edo'da geçirmelerini istedi.[19] Bu uygulamalar, her iki örnekte, bir noktaya dek benzer sonuçlar doğurdu. Çeşitli lüks gösterilerini destekleyerek *Şogan*, soyluların konumunu zayıflattı ve aynı zamanda kentlerde ticaretle uğraşan sınıfların gelişmesini hızlandırmış oldu. Hem memleketlerinde hem Edo'da ev açıp sürdürmek zorunda kalmaları, *daymyo*'nun harcamalarını artırdı. Başkente yerleşmeleri ve kendileriyle, geniş bir grup oluşturan yandaşlarının (maiyetlerinin) yol giderleri için, para basma hakkı tanınmadığı halde, para harcamak zorunda kaldılar. Bu giderler birçok fiefin bütçesine ağır yükler getirdi. Yaptıkları bu harcamaları karşılayabilmek için *daymyo* genellikle, topraklarında yetiştirilen gereksinim fazlası pirinci ve öteki yerel ürünleri, tacirlerin hizmetlerinden yararlanarak, pazarlara göndermek zorunda kaldı.[20] Ve feodal aristokrat genellikle, borç almak için tacire bağımlı duruma düşerken, buna karşılık tacir de, siyasal korunmaya kavuşabilmek için *daymyo*'ya bağlandı.

Samuray'ın *daymyo*'ya bağlı olan ekonomik konumunun, Tokugava dönemi sırasında, özellikle dönemin ortalarından sonra kötüleştiği anlaşılıyor. Bununla birlikte, elimizde bu görüşü onaylayacak kanıtlar yok. *Daymyo*'nun kendi harcamalarını karşılayabilme çabasında başvurduğu yollardan biri, *Samuray* maaşlarında kesinti yapmaktı.[21] *Samuray*'ın maaşlarında kesinti olanağı ancak Tokugava rejimi zamanında doğabildi. *Şogan*'ın sağladığı barışın ve kendilerine tanıdığı yetkinin verdiği güvenlikle *daymyo*, artık sırtını eskisi gibi vasallarına dayamak zorunda değildi, dolayısıyla onlardan böyle bir özveride bulunmalarını isteyebildi.

Samuray'ın ekonomik durumu gerçekte ne olursa olsun, bu tarihlerde Japon toplumunda sahip oldukları statünün gerilemekte olduğuna kuşku yok. Bir *Samuray*'a pirinç olarak verilen iyi bir gelir, savaşçının yaşamının ancak maddi temellerini sağlayabilirdi. Tokugava'nın dayattığı barış ortamı içinde, savaşçının yerine getirebileceği, önemi herkesce tanınan bir toplumsal işlevi kalmadı. Bu arada, tacirlerin zenginliğine dayanan öteki saygınlık biçimleri, savaşçılık erdemleriyle yarışmaya başlamış bulunuyorlardı. Yerini henüz herhangi bir yeni ahlak anlayışı almış olmamakla birlikte, eski ahlak anlayışının temelleri oyulmaya başlanmıştı. Bu değişikliklerin belirtileri, onsekizinci yüzyılın başları gibi erken bir tarihte kendilerini göstermeye başlamış bulunuyordu.

19. Bu başkent Edo'da yaşama zorunluluğu, 1862'ye dek gevşemeksizin sürdü; o tarihte bırakılması ise, Tokugava erkinin yakında sona ereceğinin belirtisi oldu. Bak. Murdoch, *History of Japan*, cilt III, s.723.

20. Sheldon, *Merchant Class*, s.18.

21. Ramming, "Wirtschaftliche Lage der Samurai", s.34-35'te bazı ayrıntılar verilmektedir.

Ticaret öğelerinin saldırıları yanı sıra, savaşçılar olarak işlevlerini yitirmiş olmalarının etkisi, birçok *samuray*'ı hem psikolojik hem fizik anlamda boşluğa iterek, bağlılıklarını zorlu bir sınavdan geçirmekteydi. Bir ondokuzuncu yüzyıl başları yazarının, "*samuray*'lar efendilerini en büyük düşman olarak görüp, onlardan nefret etmektedirler" sözünü edebi bir abartma olarak görsek bile, maaşlarında yapılan kesintilerin, yaygın bir kırgınlığa yolaçtığına kesin gözüyle bakabiliriz.[22] Sorunları daha da çetinleştiren bir gelişmeyle, savaşçıların ticaretin herhangi bir biçimiyle uğraşmaları yasaklandı. Birçokları iki yakalarını biraraya getirebilmek için kaçamak yollarla bu yasaklamadan kurtulabilmişse de, bu yolla kazanmış olabilecekleri zenginliğin, *samuray* olarak duyacakları güvenlik duygusuna pek yararı dokunmuş olmasa gerek.[23]

Bunun sonucunda, birçok savaşçı efendilerine bağlılıklarına son verip, birer *ronin*, yani efendisiz avare insan durumuna gelip, Tokugava rejiminin sonlarında ortaya çıkan kavgalarda payı olan, herhangi bir şiddet eylemine girmeye hazır bir grup oluşturdular. İmparatorluğun 1868 Restorasyon'unda anahtar rolü oynamış fief olan Çöşü fiefi, *ronin*'lerin en büyük sığınağı idi.[24] "Barbar" batılılara yeni limanların açılmasına, "o zaman barbarların püskürtülmesi davası yitirilmiş olur... sol eteği sağın üstüne katlamak, sayfanın enlemesine yazmak ve insanı sinir eden takvimlerini kullanmak zorunda kalırız."[25] diye karşı çıktılar. Böylece *samuray*'ın alt katmanları serseri mayına dönüştü, çeşitli gerici amaçlar güden kimselerin yararlanabileceği, ama kesinlikle İngiliz ve Fransız türü bir devrimin yararlanamayacağı bir "lumpenaristokrasi" oluşturdu. İmparatorluğun Restorasyonu çevresinde dönen, yaşamsal önem taşıyan savaşların bazılarında bu kimseler, her iki safta eşit derecede yer aldılar.[26] Yabancı tehdidi ve üst yönetimin siyasal becerikliliği olmasaydı, savaşçı sınıfın konumunu kökünden değiştiren *pax Tokugava* (Tokugava barışı) ürünü olarak ortaya çıkan bu her an patlamaya hazır güç, Japon toplumunu çatlak yerlerinden parçalayıp, yeniden feodal anarşiye dönülmesine yolaçabilirdi.

Eski düzeni aşındıran etkilerin, sonul değilse bile, yakın kaynağı, tacirler *(çönin)* oldu. Tacirlerin Japon toplumunda oynadıkları rol, Yahudilerin ortaçağ Avrupa'sının sonlarında özellikle İspanya'da oynadıkları role birçok bakımdan benzerlik göstermektedir. Savaşçı aristokrasi ile tacirler arasındaki ilişkiyi en genel terimlerle "düşmanca bir ortak yaşam" (simbiyotik antagonizm) olarak niteleyebiliriz. *Daymyo* ve *samuray*, köylülerin ürettikleri pirinci ve öteki tarım ürünlerini nakit paraya dönüştürebilmek ve bu parayla aristokratik bir yaşam biçiminin sürdürülebilmesi için gereken temel şeylerle bir sürü süsü püsü edinebilme uğruna, tacirlere bağımlı idiler. Öte yandan tacirler de, savaşçının ahlak kitabına göre gereklilikle insanı alçaltıcı ve asalak bir yaşam biçimi olarak görülen ticaretle uğraşırken, siyasal hoşgörü görebilmek ve korunabilmek için, savaşçı aristokratlara bağımlıydılar. Tacirler, feodal sınırlamalardan

22. Ramming, "Wirtschaftliche Lage der Samurai", s.7.
23. Bak. Sheldon, *Merchant Class*, s.32; Ramming, "Wirtschaftliche Lage der Samurai", s.
24. Murdoch, *History of Japan*, cilt III, s.737.
25. Murdoch, *History of Japan*, cilt III, s.720'de aktarılmıştır.
26. Craig, "The Restoration Movement", s.187-197, özellikle 190-191.

kurtulma yollarını aramaksızın, hatta böyle bir şeye girişmeye bile kalkmaksızın, bu ilişki içindeki konumlarını, dönemin sonunda savaşçı aristokrasisi ile aralarındaki ortaklığın ağır basan yanını oluşturacak noktaya varana dek, büyük ölçüde geliştirdiler.

Bu durumun bir sonucu, Tokugava düzeninin sağladığı istikrarın en büyük dayanağı olan, sınıfları birbirinden ayıran aşılmaz duvarların yıkılmaya başlaması yönünde ciddi belirtilerin görülmesi oldu. Savaşçılar tacir oldular, tacirler de savaşçı. Bu eğilimin dönem boyunca artıp artmadığını bilmiyoruz ama, genel nedenlere dayanarak, artmış olacağını söyleyebiliriz.[27] Ondokuzuncu yüzyıl başlarında, 250 ailelik bir tacir grubundan 48'inin, yani neredeyse beşte birinin ataları *samuray* idi. Yoksullaşan *samuray*'lar, zaman zaman, en büyük oğlanlarını bir yana itip, zengin bir tacirin oğlunu mirasçıları olarak evlat edindiler. Onsekizinci yüzyılın başlarında Şogan Yoşimune, *samuray* statüsünün satılmasını yasakladıysa da, söz konusu yasak, çok geçmeden uyulmayan "ölü" bir karara dönüştü.[28]

Feodal yöneticiler, onsekizinci yüzyılın başlarına dek, tacirlerin iktidarları için bir tehlike oluşturabileceklerini kavrayamadılar. Bu tarihten sonra ise, tacirlerin ekonomik gelişmelerinin soluğunun kesilmesine karşın, iş işten geçmiş bulunuyordu.[29] Gerçekten, son zamanlardaki yazılar, batı savaş gemileri Japon sahnesine uğursuz çıkışlarını yapmamış olsalardı, feodal yöneticilerin bu tehlikeyi daha uzunca bir süre için önleyebilecek ve Tokugava döneminin başlarında görülenden hayli farklı olsa da, tacirlerle aralarında o ya da bu türden bir denge kurabilecek durumda oldukları izlenimini vermektedirler.[30] Her ne olursa olsun, feodal aristokrasinin elinde, tacirlere karşı kullanabileceği ve kullandığı, mallarına doğrudan el koyma (müsadere), zorla borç alma (ki Tokugava rejiminin sonlarına doğru gittikçe sık başvurulan bir silah durumuna gelecekti) ve borçlarını ödememe gibi birçok silah vardı. Bu önlemlerin, özellikle tacirlerin mallarına el konmasının sonucu, dönemin ikinci yarısında tacirleri borç vermede daha isteksiz kılmaktan başka bir şey olmadı.[31] Aristokrasinin tümü olmasa bile büyük bir bölümü, bu tür borçlanmalara gitmek zorunda olduğundan, tacirlerin ezilmesinin olanağı yoktu.

Birçok tacirin, zaman zaman, soyluluğun bazı kesimlerini nefes alamayacak derecede sıkıştırmış olması,soylular arasında ve Japon toplumunun ağzı laf yapan öteki kesimleri arasında, anlaşılması güç olmayan kırgınlık yarattı. Aynı tarihlerde Avrupa'da görülen fizyokratik düşünceleri ve daha sonraki tarihte karşılaşılan Yahudi düşmanlığını anımsatırcasına, bazı Japon düşünürleri, yalnızca soyluların ve köylülerin toplumun yararlı üyeleri oldukları görüşünü ileri sürdüler:"Tacirler ise, hiç de önemli olmayan işlerle uğraşırlar... kendilerini yıkıma uğratmaları durumunda hükümetin onları kurtarmaya çalışmaması gerekir."[32] Daha önce belirtildiği gibi, *Şogan* hükümeti, zaman

27. Sheldon, *Merchant Class*, s.6'da, Tokugava rejiminin ilk yıllarında *samuray* soyundan gelen çok sayıda tacir bulunduğunu ve işlerinde çok başarılı olduklarını söylemektedir.

28. Honjo, *Social and Economic History*, s.204-205.

29. Sheldon, *Merchant Class*, s.165.

30. Bu bağlamda, Dore ve Sheldon'un arasındaki, *Journal of Asian Studies*, cilt XVIII, s.507-508'deki ve cilt XIX, s.238-239'daki tartışma yol göstericidir.

31. Sheldon, *Merchant Class*, s.119, 122-123.

32. Sheldon tarafından, *Merchant Class*, s. 105'te aktarılmıştır.

zaman, bu ve benzeri düşünceleri uygulamaya koymaya çalıştı. Çökmekte olan bir aristokrasi ile doğmakta olan bir ticari çıkar çevresi arasındaki bu kapışmada, ileride Japon türü faşizmde son derece göze çarpacak bir biçim kazanan kapitalizm düşmanı görüşün ilk belirtilerini yakalayabiliriz.

Feodal aristokrasi ile tacirler arasındaki çatışma, daha sonra ortaya çıkacak gelişmelerin arkaplanının çok önemli bir yönünü oluşturmakla birlikte, sorunun yalnızca bu yönü üzerinde durmak, son derece yanıltıcı olur. Batı Avrupa'dan farklı olarak Japonya'da, "Şart"larında çevrelerindeki toprakların sahibi feodal otoritelerden siyasal ve hukuksal bağımsızlıkları somut terimlerle dile getirilmiş, kendi kendini yöneten (özerk) kentler gelişmedi. Tokugava rejiminin başlangıç evrelerinde, bu yolda umut veren bazı gelişmelerin görüldüğü kuşkusuz. Ama rejim bir tür merkezi feodalizm biçiminde yerleştikçe, bu gibi eğilimlerin gelişmesini önlediği görüldü. Bazı kaynaklardaki adıyla bu "yeniden feodalleşme" (refeodalizasyon) tacirleri feodal düzenin sınırları içinde tutmaya özen gösteren kesin ve sert kısıtlamalar getirdi ve böylece yöneticiler tacirlerin topluma herhangi bir zarar veremeyeceklerini düşündüler.[33] Ülkenin, 1633-1641 yılları arasında çıkarılan kararnamelerle dışa kapatılışı, yabancı ilişkilerin ve yabancı rekabetin kızıştırıcı etkilerini ortadan kaldırarak, tacirlerin girişimlerini kısıtlayıcı sonuçlar doğurdu.[34] Daha önce de değinildiği gibi, ticaretin gelişmesini sağlayan ana itici güç, *pax Tokugava* koşullarının sağlanmasından yüz yıl kadar bir süre geçtiğinde büyük ölçüde zayıflamış bulunuyordu. Bu tarihten sonra, ticaret girişiminin meyvelerinden yararlanılması yönünde bir durulma ve iş yaşamının denenmiş, başarısı kanıtlanmış yöntemlerine sarılma eğilimi görüldü.

Amaçlarımız bakımından, Tokugava yöneticilerinin, tacirler üzerinde siyasal denetim kurmak amacıyla geliştirdikleri araçları ayrıntısına girerek tartışmak gerekli değildir. Bu denetim düzeneklerinin, özellikle ilk dönemlerde, hayli etkili olduklarını ve bunun bir sonucu olarak tacirlerin ekonomik erki ellerine geçirme yolunda "neredeyse bir yeraltı hareketi"[35] biçiminde ilerlemek durumunda kaldıklarını belirtmek yeter. Tacirin gazabının bir *daymyo*'yu korkudan titrettiği durumlar yaşanmış olsa bile, bu siyasal denetimler Japon tacirini toplumun boyun eğen bir siması yaptı.

Kuşkusuz durum bölgeden bölgeye önemli farklılıklar gösteriyordu. Osaka tacirleri başkent Edo'nun tacirlerinden çok daha az boyun eğmişlik içindeydiler.[36] Ve dönemin sonlarında, taşra tacirleri, malları ve pazar olanakları bakımından, feodal ilişkilere, eski kent tekelcilerinden daha az bağımlı oldular.[37]

Bazı sanat türlerinde ve yaşamın keyiflerinde tacirlerin, batıda Püritenlik öncesi tacir kültürünün bazı yönlerini anımsatırcasına,kendine özgü toplumsal özellikler ve farklı zevkler geliştirdikleri de doğrudur. Fakat, çiçeklenmesinin doruğuna onsekizinci yüzyılın başında ulaşan bu tacir kültürü, tek başına Tokugava düzeni için ciddi bir tehlike

33. Sheldon, *Merchant Class,* s.8, 25, 37.
34. Sheldon, *Merchant Class,* s.20-24.
35. Sheldon, *Merchant Class,* s.32-36.
36. Sheldon, *Merchant Class,* s.88, 92, 108.
37. Sheldon, *Merchant Class,* s.163.

oluşturacak nitelikte değildi.[38] Hoşgörüyle karşılanan bu serbestlikler, daha çok başkentin belli bir bölgesiyle sınırlı olup, temelde bir güvenlik sübabı işlevi gördüler. Herhangi bir etkileri olmuşsa, o da, "eski düzen"i yıkmaktan çok korumak yönünde oldu.[39]

Tokugava döneminin Japon tacirleri, tüm bu nedenlerden dolayı, feodal ahlak anlayışının etkisi altındaydılar. Geleneksel dünya görüşüne karşı çıkabilecek herhangi bir düşünsel tutum geliştirmeyi hiç bir biçimde başaramadılar. E.Herbert Norman, çeşitli yazı türlerini,"herhangi bir yazarın Japon feodalizminin en baskıcı yönlerine, toplumsal katılığına, düşünsel alandaki karanlıkçılığına, skolastik kısırlığına, insan değerlerini ayaklar altına almasına ve dış dünyaya taşralı bakışına karşı, kararlı ve derinliğine bir eleştiri geliştirip geliştirmediğini anlamak" [40] için taradı. Kroniklerde ve edebi yazılarda feodal baskının acımasızlıklarından duyulan tiksintiyi dile getiren, oraya buraya serpiştirilmiş birçok deyişe rastladıysa da, sistemin tümüne cepheden saldıran tek bir etkili yazar bile bulamadı.[41] Japon tacirler sınıfının, batıda türetilene benzer bir eleştirel düşünsel bakış açısı geliştirmede başarısız kalmasının, psikolojik etmenlerle ya da Japon değerler sisteminin kendine özgü etkinliğiyle açıklanabileceği kanısında değilim.[42] Bu tür açıklamalar, mantıksal bakımdan, afyonun etkilerinin, onun "uyuşturucu" özelliklerinin ürünü olduğu yolundaki ünlü açıklamadan farksızdır. Bu açıklamalar temeldeki soruya, söz konusu bakış açısının *niçin* yaygınlık kazandığı, nerede ve ne zaman egemen bakış açısı durumuna geldiği sorusuna yanıt vermezler. Bu sorunun karşılığı, Japon tacir sınıfının onyedinci yüzyıldan başlayarak içinde geliştiği koşullarla ilgili tarihsel bir yanıt olabilir. Ülkenin dünyadan yalıtlanmışlığının, savaşçı ve tacir sınıflar arasındaki ortakyaşam ilişkilerinin ve savaşçılar sınıfının uzun süren siyasal egemenliğinin, tacirlerin ufkunun sınırlılığına getirilebilecek herhangi bir açıklamanın asal öğelerini oluşturacakları söylenebilir.

Tacir kasalarına akan zenginliğin büyük bir bölümü, başlangıçta köylülerden, savaşçı aristokrasi tarafından çekilip aktarılıyordu. Japon köylülerinin Rus ve Çin köylüleri çapında bir devrimci güç durumuna gelmelerini engelleyen etmenleri eninde sonunda tartışmak zorunda kalacağız. Şimdilik tartışmayı, egemen sınıfların kavradıkları ve kendi çıkarlarına dokunan biçimiyle köylü sorunu ile sınırlayacağız.

Öyleyse, köylü kitlesinin, ödediği vergilerle, herhangi bir tarımcı devlette genellikle olduğu gibi, nüfusun geri kalan bölümünü beslediği söylenebilir. Savaşçı aristokrasisi içinde ağzı laf yapan çevreler, bu olguya dayanarak, köylülerin sağlıklı bir toplumun

38. Sheldon, *Merchant Class,* s.99.

39. Norman, "Ando Shoeki", s.75.

40. Norman, "Ando Shoeki", s.2.

41. Norman sonunda, onsekizinci yüzyılın başlarında yaşamış, yaşamında ve öldükten sonra herhangi bir etki yaratmamış, tek başına kalmış bir düşünür olan tabib Ando Şoeki'yi oldukça ayrıntılı bir biçimde yorumlama yolunu seçer. Ando Şoeki'nin hiç bir zaman yayımlanmamış olan başlıca yapıtı, feodalizme karşı eleştirel bir nitelik taşımakla birlikte, çağın Japon toplumunun "burjuva" bakış açısının bir eleştirisi olmaktan çok, tarımcı bir ilkelciliğin (primitivizmin) ütopyacı havasını taşımaktadır. Bak. "Ando Shoeki", bölüm I ve s.100-110, 224-226, 242-243.

42. Böyle bir yorum için bak. Bellah, *Tokugawa Religion.*

temelini oluşturduğunu ileri sürdüler; buradaki "sağlıklı" sözü ile kuşkusuz *samuray*'ın egemen olduğu bir toplum anlatılmak istenmekteydi. Ticaret çevrelerinin tehdidi karşısında kalan tarımcı bir aristokrasinin tipik retoriğidir bu.Köylüye beslenen hayranlık, dolaylı olarak tacirleri eleştirmenin bir yoluydu. Sık sık aktarılan "köylü susam gibidir; ne kadar sıkarsan o kadar fazla verir" biçimindeki uyaklı sinik dizeler, *samuray*'ın köylülükle asıl ilişkisini, gerçeğe oldukça yakın bir biçimde betimlemektedir.[43] Sir George Sansom'un ince bir alayla belirttiği gibi, Tokugava yönetiminin tarıma büyük bir saygısı vardı, ama tarımcılara hiç saygısı yoktu.

1860'lı yılların başlarında, köylü sorunu çağdaş bir ordu yaratma sorunuyla içiçe girmişti. Bu soruna bulunan çözüm,yalnızca egemen bir devlet olarak Japonya'nın bağımsızlığını değil, aynı zamanda doğrudan doğruya Japon toplumunun karakterini etkiledi. Sorunun özünde, hükümetin, Japonya'yı yabancı düşmana karşı savunabilmek için köylüleri silahlandırıp silahlandırmamaya karar vermek zorunda kalması yatmaktaydı. 1863'te yönetimin yüksek memurlarından böyle bir adım atmanın doğru olup olmadığı konusunda görüş istendi. Verilen yanıtlardan alıntılar, başlıca iki tasalarının bulunduğunu göstermektedir: Fieflerdeki *daymyo* silahlarını Tokugava hükümetine çevirebilirdi ve doğrudan doğruya köylüler, kurulu düzene karşı bir tehlike kaynağı durumuna gelebilirlerdi.[44] Sonradan, her iki korkunun da haklı olduğu ortaya çıktı.

Doğrudan doğruya *Şogan*'ın denetimi altındaki bölgelerde, yetkililerin köylüler üzerindeki denetimi, bu bölgelerin uzağındaki bazı yerlerde, özellikle Çöşü'de görülenden daha zayıftı. Çünkü, doğrudan Tokugava'ya bağlı olan bu bölgelerde, ticaret etkilerinin ülkeye yayıldıkları odakları oluşturan Edo ve Osaka gibi büyük kentler bulunuyordu. Öte yandan Çöşü önderleri, ustaca geliştirilmiş bir bütçe ve vergi sistemiyle, mali bağımsızlıklarını koruyup, Osaka tefecilerinin ve tacirlerinin eline düşmekten kaçınabildiler. Çöşü'de köylü tabanı ve geleneksel feodal bağlar, kısmen bu nedenden dolayı, görece güçlü kaldı.[45] Çöşü'de çok daha eski tarihlerde (1831-1836 arasındaki yıllarda) oldukça şiddetli köylü ayaklanmaları görülmüşse de, 1864'te yabancı gemilerin Çöşü kalesini bombalaması üzerine fief içindeki önemli çevreler, Batı doğrultusunda reformlara girişmenin artık zorunlu olduğunu kavradılar ve köylülerin bile silahlandırılması gerektiğini ileri sürdüler. Çöşü'de [köylülerden oluşan] bu birimlerin kurulmasıyla, İmparatorluk yanlısı güçler önemli bir üs kazanmış oldular.[46]

Japonya'nın öteki bölgelerinde köylüler, Restorasyon akımına, feodalizm düşmanı, hatta belli belirsiz "devrimci" öğeleri kattılar. Tokugava döneminin son yıllarına, azımsanamayacak derecelerde feodalizm düşmanı tonlar taşıyan birçok köylü ayaklanması damgasını vurmuştur. Bu ayaklanmaların kesin siyasal amaçlar taşımadıkları ortadaysa da, yöneticilere yönelik bir tehlike oluşturdukları söylenebilir. Söz konusu ayaklanmalar üzerine yazılan ayrıntılı monografilerde, tüm dönem boyunca görülen bu tür bin dolayındaki olaydan çoğunun, köylülerle onları denetleyen yönetici

43. Ramming, "Wirtschaftliche Lage der Samurai" s.28.
44. Norman, *Soldier and, Peasant*, s.73.
45. Craig, *Choshu*, bölüm II, s.355-356.
46. Craig, *Choshu*, s.55-58, 135, 201-203, 278-279.

sınıfı karşı karşıya getirdiği yazılıdır. Ayaklanmaların tarihleriyle ilgili bir tablo, Tokugava döneminin sonraki yıllarında, yani 1772-1867 arasında, ayaklanmaların sıklaşması yönünde hızlı bir gidişin olduğunu göstermektedir.[47] İmparatorluk orduları, Restorasyon sırasında çıkan askeri çatışmalarda, zaman zaman köylü ayaklanmalarından yardım gördüler. Örneğin Eçigo bölgesinde, 60.000 silahlı köylü, Tokugava birliklerinin komutanını ablukaya aldı. Gene başka bölgelerde İmparatorluk birliklerinin komutanları çağdaş "siyasal savaş" yöntemlerini anımsatan yollarla köylülerin feodalizm düşmanı duygularından yararlandılar. Bir örnekte:

" Bir komutan, 'Tsando'ya Barışı Getiren Başkomutan' göze çarpacak yerlere duyurular asıp, bura köylerindeki köylülere ve tacirlere bildiriler göndererek, onları İmparatorluk ordusunun bölge karargâhlarına gelerek, eski Tokugava kamu yöneticilerinin yaptıkları zorbalıkları ve gösterdikleri acımasızlıkları açıklayan suçlamalarda bulunmaya çağırdı. Bu duyuru ve bildiriler, özellikle, en yoksullara, öksüzlere, dullara ve feodal yetkililerce koğuşturmaya uğramışlara sesleniyordu. Bütün şikayetlerin dikkatle ve anlayışla dinleneceği sözü verildiği gibi, suçlu memurlara da gerekli cezanın uygulanacağı belirtildi." [48]

Bu belli belirsiz devrimci tutum, kuşkusuz köylülerin devrime yaptıkları tek katkı değildi. Köylüler, Restorasyon kavgalarında, çeşitli nedenlerle her iki safta da çarpışmışlardı. Daha sonra göreceğimiz gibi, yalnızca köylüler arasında değil, aynı zamanda İmparatorun öteki destekleyicileri arasında, katıksız ve efsanesel bir feodal geçmişin geri getirilmesini isteyen güçlü bir gerici eğilim de vardı. Bu çeşitli eğilimlerin karışımı, Meici Restorasyonu'na, her kalıba girebilecek (Proteusçu)* bir nitelik ve doğurduğu yakın sonuçları söz konusu olduğunda, belirsiz bir karakter kazandırdı.

Okuyucu bu noktada, Restorasyon'un hiç bir biçimde, ne katıksız bir sınıf savaşımı, ne de bildiğim kadarıyla hiç bir batılı yazarca ileri sürülmüş olmasa da, bazı Japon yazarlarının söyledikleri gibi bir burjuva devrimi olduğunu anlamış olmalı. Ayrıca bazı yönlerine bakılırsa, merkezi otorite ile fiefler arasında verilen eski moda bir feodal savaşım özelliği taşıyordu.[49] Ve *Şogan*'a karşı savaşıma önderlik eden fiefler, yalnızca Çöşü değil, aynı zamanda hakkında pek az şey bildiğimiz "Japonya'nın Prusyası" olan Satsuma fiefi, geleneksel tarım toplumunun ve feodal bağlılıkların öteki fieflere göre, çok daha güçlü kaldıkları yerlerdi.[50]

47. Borton, *Peasant Uprisings,* s.17, 18, 207.

48. Norman, *Soldier and Peasant,* s.38-39.

*Proteus, Homeros destanlarından *Odysseia*'da sözü geçen, deniz tanrısı Poseidon'un bekçisi olan, pusuya düşürülmeden denizin sırlarını vermeyen, yakalanınca da kaçmak için aslan, ağaç, bitki gibi çeşitli hayvan ve bitki biçimlerine giren tanrıdır.(ç.n.).

49. Tokugava döneminin son evresinin fiefleri hakkında yazan bir Fransız bilgini, *Şogan*'ın otoritesine, kesin olarak garnizonlara yakın bölgelerde boyun eğildiğini Edo'dan uzaklaşıldıkça bağımsızlık ve başına buyrukluk (partikularizm) eğiliminin de artığını ileri sürdü. Bak. Courant, "Clans Japonais", s.43.

50. Geleneksel tarım sistemi hakkında bak. Norman, *Soldier and Peasant,* s.58-65. Satsuma, köylülerle *samuray* arasında bir konumda bulunan köy soyluları ve Tokugava dönemi öncesi günlerinin bir kalıntısı olan *goşi*'lerin ülkesiydi.

Bazı büyük fieflerden belirgin bir farklılıkla, Tokugava maliyesinin, dönemin sonlarına doğru gittikçe daha zayıf düştüğü görüldü; ve bu, birçok tarihçinin yargısına göre, Şoganlığın sonul çöküşüne katkıda bulundu. Ancak bir "*ancien régime*"de (eski düzende) genellikle görüldüğü gibi, bu mali güçlükler, daha derindeki nedenlerin belirtilerinden başka şeyler değildi. Dış tehlike, *Şogan*'ın gelir kaynakları bulma gereksiniminin ve Çöşü önderlerine değilse de, Tokugava yöneticilerine bir tehdit gibi görünen ordu kurma gereğinin kendini gün geçtikçe daha şiddetli duyurmasına yolaçtı. Altın yumurta yumurtlayan tavuk boğazlanmaksızın tacirler daha fazla sıkıştırılamazdı. Bu durumda, elde bulunan öteki tek kaynak, sırtına yüklenenlerin ağırlığı altında gittikçe daha büyük tedirginlik belirtileri gösteren köylülerdi.

Toplumsal birlikte görülen bu çatlaklar ve sorunlar, Restorasyon'un arkaplanını oluşturmuşsa da, 1860'dan başlayarak gelişip Restorasyon'a varan olaylar dizisinde, büyük ölçüde arka planda kaldılar. Varlığını her zaman duyuran silahlı bir yabancı müdahelesi, Restorasyon'un, birbirleriyle çelişkili birçok grubunun çok çeşitli nedenlerle destekleyebildiği simgesel bir eylem durumuna gelmesine yardımcı oldu. Tek başına Restorasyon, pek belirleyici bir etmen olmadığı gibi, Japon toplumunu nasıl bir geleceğe yönelttiğini gösteren belirtiler daha bir süre açıklık kazanamadılar. Restorasyon sırasında görülen savaşımlar, birbirlerinden farklılıkları açıklıkla belirlenmiş bir çıkar grupları çatışması niteliği göstermedi. Bu nedenlerden dolayı, söz konusu yılların öyküsü bir Batılıya, karmakarışık, amaçsız, şaşırtıcı bir entrikalar ağından başka bir şey olarak görünmez. Böyle görünmesinin nedeninin kesinlikle, yönetici sınıf içindeki baş aktörlerin ne istedikleri konusunda genellikle anlaşmış bulunmaları; yani yabancıların sürülüp atılması ve *status quo*'ya olabildiğince az dokunulması yolunda görüş birliğine varmaları olduğunu ileri süreceğim. Standartlaşmış bir açıklamaya göre,[51] İmparator en son ana dek, Şoganlık kanalıyla "uç" ve "düzene aykırı" öğelere, kısaca, uzaktan yakından devrimci bir değişikliği çağrıştıran her şeye karşı çıkmak istedi.

Dolayısıyla şu soru gündeme geldi: köpeği uyandıracak çanı kim çalacak? Rekabetin çoğu, böyle bir davranış gösterilebilirse, bu yürek isteyen eylemin itibarını kimin toplayabileceği çevresinde döndü. Bu savaşımda, Şoganlığın sırtında, siyasal sorumluluk gibi çok büyük bir dezavantaj vardı. Şoganlık, barbarları belli bir tarihe kadar sürüp atmak gibi yerine getirilemeyeceği önceden az çok belli olan bir söz verip, sözünü yerine getirmediğinde, bu konudaki yetersizliği açıkça ortaya çıktı. *Şogan*'ın hasımları ise, doğal olarak, "politika üstü" bir kişilik çevresinde toplanma eğilimi gösterdiler. *Şogan*'ın sonul yenilgisinde, başarılması olanaksız koşullar içinde taşıdığı siyasal sorumluluğun payı, herhangi bir başka etmenden az değildi.[52]

Bu noktada Restorasyon'un hangi genel koşulların bir ürünü olarak doğduğunu saptamanın yararı dokunabilir. En önemli neden, feodal yapının, ticaretin öneminin artmasının etkisiyle, bir dereceye dek aşınmaya uğraması olduğuna; ticaretin yükselişinin ise, barışın ve düzenin sağlanmasından beslendiğine inanıyorum. Bu aşınma, yabancıların ülke topraklarına girmeleri ile birlikte, Restorasyon'un çözümleme

51. Bak. Murdoch, *History of Japan,* cilt , III, s.733.

52. Belli başlı olayların bir anlatımı için bak. Craig, *Choshu,* bölüm IX ve Murdoch, *History of Japan,* cilt III, XVIII.-XIX. bölümler.

yolunda atılmış önemli bir adımı oluşturacağı sorunları yarattı. Bulunan çözümün siyasal bakımdan gerici yönleri, büyük ölçüde İmparatorluk [Restorasyon] akımının kendisine çektiği grupların niteliğiyle açıklanabilir. Bu gruplardan biri, soyluluğun İmparatorluk sarayındaki kesimi idi. Bir başkası, feodal kurumların özellikle güçlü göründüğü fieflerde yaşayan, gelişmelerden pek etkilenmeyen az sayıda fief sahibinden oluşuyordu. Kendi efendilerinden soğumuş, ama bir bütün olarak feodal toplumdan kopmamış olan *samuray* da, İmparatorluk güçlerine önemli bir katkıda bulundu. Ticaretle uğraşan öğeler arasında, karşı karşıya kaldıkları rekabeti artıracağı için, ülkenin [yabancılara] açılması düşüncesine düşman kesilen eski kafalı tutucu tacirler bulunuyordu. *Mitsui** çıkarlarını savunanlar cephenin her iki yanında bulunmakla birlikte, genel olarak tacirler, doğrudan doğruya savaşımda aktif bir rol almadılar.[53] Feodal kurumlara karşı tutumun belirtilerine ancak çiftçiler arasında rastlanabilmekteydi ama, onlar arasında da genel bir eğilim olmaktan uzaktı. Restorasyon'un öğreti (doktrin) alanında, geleneksel sembolizmin, ve daha çok Konfüçyüsçü sembolizmin sancağı altında toplandığı söylenebilir. Daha önce gördüğümüz gibi, eski düzen, düşünsel alanda, doğrudan bir meydan okumayla, hele ticaretle ilgili çıkar çevrelerinden kaynaklanan bir meydan okuma ile hiç karşılaşmadı.

Restorasyon'u destekleyen gruplar düşünüldüğünde, insanı şaşırtan, yeni hükümetin bu kadar az şey yapması değil, bu kadar fazla şey yapabilmiş olmasıdır. Az sonra göreceğimiz gibi, Meici hükümeti olarak bilinen (1868-1912 yılları arasında işbaşında olan) yeni rejim, Japonya'yı çağdaş bir endüstri toplumuna benzetecek yeni biçimini verme yolunda önemli adımlar attı. Daha çok feodal bir devrim niteliği taşıyan bu hareketi, birçoğu şaşmaz biçimde ilerici özellikler gösteren bir programı uygulamaya iten nedenler neydi? Bu nedenleri bulmak güç değil ve birçok Japon tarihçisi de bunları vurgulamış bulunuyor. Yönetici sınıfın karakterinde bir değişme görüldü; ama bu olasılıkla birincil önem taşıyan bir etmen değildi. Japon toplumunda yatay çatlaklar ve bölünmeler kadar dikey çatlakların da görülmesi, tarımla uğraşan yönetici sınıfın bir kesiminin kendisini Tokugava sisteminden koparıp tepeden inme bir devrimi dayatabilmesine olanak verdi. Bu bağlamda yabancı tehdidinin belirleyici bir etmen oluşturduğu söylenebilir. Bu tehdidin birleştirici etkisiyle, yeni hükümet, küçük bir elit kesiminin ayrıcalıklarına dokunmadan, ötekilerine yüklenme olanakları yaratacak ve ulusun varlığını sürdürmesini sağlayacak yolda davranabildi.

1868'den başlayarak, Japonya'nın, büyük ölçüde eski rejim sırasında sahip olduklar olanakları yitirmekte olan *samuray* kaynaklarından devşirilmiş yeni yöneticileri, kendilerini iki büyük sorunla karşı karşıya buldular. Bunlardan birincisi, çağdaş bir merkezi devlet kurmaktı. Ötekisi, endüstriye dayalı çağdaş bir ekonomi yaratmaktı. Japonya bağımsız bir devlet olarak yaşayacaksa, her ikisinin de gerçekleştirilmesi gerekliydi. Bu iki sorunun çözümü, feodal toplumun sökülüp yerine çağdaş bir toplumun dikilmesini gerektiriyordu.

* Mitsui Holding Company, Japonya'nın en büyük kartellerinden (bak. s.237n'de sözü edilen *zaybatsu*'lardan) biri (ç.n.).

53. Sheldon, *Merchant Class*, s.162, 172.

Hiç değilse, olayları olup bittikten sonra geriye dönüp değerlendirmenin avantajlarına ve dezavantajlarına sahip olan sosyal tarihçiye sorun böyle görünüyor. Sorunun o çağın insanlarına da böyle görünmüş olması çok küçük bir olasılık. Birçokları akıma, feodal toplumun yeni ve daha iyi bir türünü yaratmak umuduyla, "İmparatoru eski saygınlığına kavuşturmak - Barbarları sürüp çıkarmak" için katıldı. Bizim sorunu ortaya koyuş biçimimiz ise, hem gereğinden fazla soyut, hem de gereğinden fazla somuttur. Restorasyon'u ve Meici yönetiminin ilk yıllarını destekleyen kimselerin, genellikle *herhangi bir* çağdaş devletin kurulmasını istemiş olmayıp, yönetici sınıfın *ancien régime* zamanında yararlandığı üstünlüklerden olabildiğince fazlasını sağlayacak bir devlet istedikleri ve bunun için belli bir ödün (uygulamada hayli büyük olacağı daha sonra anlaşılacak bir ödün) vermenin gerektiğini gördükleri, yoksa her şeylerini yitirebilecekleri olgusu göz önüne alınırsa, sorunu formülleştirmemiz gereğinden fazla soyut görünür. Üzerinde anlaşmaya varılmış bir çağdaşlaşma programının varolduğu izlenimini vermesi ölçüsünde de, fazlasıyla somuttur. Erken Meici Japonya'sının önderleri, Rus Marksistleri gibi siyasal sorumluluğu üstlenmek üzere ileri atılmış doktriner toplum kuramcıları değillerdi. Bununla birlikte, onların bu niteliklerini akıldan çıkarmaksızın, Meici önderlerinin önlerindeki görev kavramını ele almamız, dönemin önemli olgularını ayıklayıp çıkarmamızı, bunların sonuçlarını ve birbirleriyle ilişkilerini kavramamıza yardımcı olacaktır.

Etkili bir merkezi hükümet kurma yolunda çok önemli bir adım, 1689'un martında, batıdaki büyük Çöşü, Satsuma, Hizen ve Tosa fieflerinin topraklarını "gönüllü olarak" tahta sunarken, aynı zamanda "tek bir merkezi yönetici organ ve hiç bir biçimde sınırlanmaması gereken tek bir evrensel otorite olmalı" çağrısında bulunmalarıyla atıldı. Bu, son derece kritik bir an olmalı, Restorasyon pekâlâ, erkin feodal sistem içinde yeniden bölüştürülmesinden öteye gitmeyebilirdi.

Öyleyse önde gelen bu fiefler böyle bir adımı niçin attılar? Bunda, bazı tarihçilerin ileri sürdükleri gibi, yücegönüllülüğün ve uzakgörüşlülüğün bir payı olabilirse de, ben bu etmenlerin fazla bir ağırlığının olduğu kanısında değilim. Bu a ımın atılmasından önce her yerde yürütülen görüşmelerle, sonul bir çözüm niteliği taşımasa da, *daymyo*'ya gelir kaynaklarının yarısını alıkoymalarına izin verilmiş olması olgusu çok daha önemli olabilir.[54] Belki bundan da önemlisi, bu fieflerin böyle bir adımı atmamaları durumunda, taşra önderlerinden o ya da bu grubun, Tokugava'nın çizmelerini ayağına geçirmek üzere harekete geçmesinden korkmalarıydı. Doğrudan Satsuma fiefliğinin kendisi, o sıralarda tam da bu tür istekler beslemekteydi.[55] Bir başka deyişle, siyasal erk için birbirleriyle yarışanlar arasındaki rekabet, henüz oldukça zayıf olan merkezi otoritenin eline, kullanabileceği bir koz vermişti.

O tarihlerde hükümet, elde ettiği yeni güçlerini sınamaya hazır değildi ve eski feodal yöneticileri bulundukları yerlerde vali ünvanı ile İmparatorluk temsilcisi olarak görevlendirdi. Bununla birlikte, yalnızca iki yıl sonra, 1871 yılının ağustos ayında, kısa

54. Sansom, *Western World and Japan,* s.323-324,327-328.

55. Sansom, *Western World and Japan,* s.324'te, ünlü 1868 Yemin Şartı'nın, Japonya'da meclislerin kurulmasını ve açık tartışmayı öngören bu ilk "anayasal" belgenin, "yükselen demokratik duygulara verilen bir ödün değil, tek bir feodal grubun yükselişini önleme önlemi" olduğunu söyleyerek, aydınlatıcı bir genel yorumda bulunmaktadır.

bir kararnameyle, feodal toprakların, merkezi hükümetin yönetimi altındaki yerel kamu yönetim birimleri (iller) yapıldıklarını ilân ederek, son adımı atmış oldu. Bundan kısa bir süre sonra, Tokugava yöntemlerini andıran bir davranışla, tüm eski *daymyo*'nun mülklerini bırakıp aileleriyle birlikte başkente yerleşmelerini buyurdu. Başvurulan bu yolun Tokugava yöntemleriyle benzerliği, rastlantıdan öte bir anlam taşımaktaydı.[56] Tokugava'lar, 1600 yılında elde ettikleri zaferle çağdaş merkezi devletin temellerini atmışlardı. Meici yönetimi bu süreci tamamladı.

Hükümet, siyasal bakımdan konumunu sağlamlaştırırken, etkileri tam olarak çok daha sonraki tarihlerde duyulacak bir dizi önlem aldı. Bunların genel anlamı, kişilerin ve malların bir yerden bir yere serbestçe gidebilmeleri önündeki feodal engellerin kaldırılması ve böylece kapitalist yoldan gelişmenin önünün açılmasıydı. 1869'da hükümet, toplumsal sınıfların yasalar karşısında eşitliğini ilân etti; ticaretin ve ulaştırmanın önündeki bölgesel duvarları kaldırdı; insanları topraklarında istedikleri ürünü ekip biçmekte serbest bıraktı; bireylerin toprakta mülkiyet haklarına sahip olmalarına izin verdi.[57] Gerçi toprak, daha Tokugava zamanında feodal kösteklerden kurtulmaya başlamıştı, ama şimdi, herhangi bir nesne gibi alınıp satılabilen bir "mal" niteliği kazanmaktaydı, ve yeri gelince tartışacağımız gibi, bunun toplumun geri kalan kesimleri için önemli sonuçları oldu.

Bütün bu yapısal değişikliklerin tümüyle barışçı yollardan ve bir halk devrimi yerine üstten dayatılarak yürütülebilmesi için, eski düzenin, hiç değilse önemli öğelerine, oldukça büyük bir tazminatın ödenmesi gerekiyordu. 1869'da hükümet, fiefflerin devredilmeleri durumunda *daymyo*'ya gelir kaynaklarının yarısını vermeyi taahhüt etmişti. Ama bu cömertlik sürdürülemezdi. Hükümetin manevra alanı geniş değildi. 1871 yılında, antlaşmaların, ek gelir kaynaklarının yaratılmasına olanak verecek biçimde gözden geçirilmesi girişimi, başarıya ulaşamadı. Hükümet, 1876 yılında *daymyo*'nun gelir kaynaklarında ve *samuray* maaşlarında indirimde bulunma gereğini duydu. En önemsiz kesimleri dışında *daymyo*'ya genellikle oldukça kayırıcı bir işlem yapılmışsa da, küçük feodal şefler ve *samuray*'ın çoğunluğu maaşlarında büyük kesintiyle karşılaştı.[58] Gerçekten, yeni yönetim, kendisini destekleyenler arasından ancak az sayıda kimseyi cömertçe ödüllendirebilmişti. Öte yandan Meici'ler, eski düzeni deviren güçlerin önemli bir kaynağını oluşturmuş bulunan, düzenden hoşnutsuz *samuray*'ı benimsememe gereğini duydu.

Samuray maaşlarının azaltılması, bu yönde öteden beri gelişen bir eğilimin son noktasıydı. Gerçekten, Meici yönetimi, gördüğümüz gibi, Tokugava döneminde işlemeye başlamış olan *samuray*'ı yoketme sürecini tamamlamaktan başka bir şey yapmamıştı. Japonya'da çağdaşlaşma hareketi, yönetici sınıfın herhangi bir kesiminin devrimci yoldan ortadan kaldırılmasını içermedi. Tersine üç yüzyıl süren uzun bir

56. Sansom, *Western World and Japan,* s.326.

57. Allen, *Short Economic History,* s.27. Norman, *Japan's Emergence,* s.137'ye göre, toprağın satışının hukukça yasaklanmış olması durumu 1872'ye dek kaldırılmamıştı.

58. Sansom, *Western World and Japan,* s.327-328. Sorunun ekonomik yönleri hakkında daha fazla bilgi için bak. Allen, *Short Economic History,* s.34-37. Bu nokta üzerinde ileride daha fazla durulacak.

cançekişme süreci yaşandı. Kendilerine, herhangi bir [özel] hak ya da muaflık sağlamayan "eski *samuray*" anlamına gelen *şizoku* gibi boş bir ünvan taşımalarına izin verilmişse de, *samuray*, üstün toplumsal konumunu yasalar karşısında eşitliğin ilânıyla yitirmiş oldu. Zaten savaşçılar olarak işlevlerinin çoğunu, daha önce, *pax Tokugava* zamanında yitirmiş bulunuyorlardı. 1873 yılında zorunlu askere alma uygulamasının getirilmesi, bu alanda geriye kalan hemen bütün ayrıcalıklarını ortadan kaldırmış oldu. Son olarak, toprakta özel mülkiyet haklarının tanınması, Sansom'un belirttiği gibi, feodal onur ve ayrıcalığı canevinden vurdu; çünkü feodal toplum, "toprağın, köylülerce işlenmesi, feodal bey tarafından sahiplenilmesi" ilkesine dayanıyordu.[59]

Bütün bunlar, hiç de *samuray*'ın Restorasyon'u desteklemek karşılığında elde etmeyi umduğu şeyler değildi. Tokugava rejiminin yıkılmasında rol alan pek çok *samuray*, böyle bir davranışı, feodal düzeni yıkmaktan çok kendi yararına değiştirmek düşüncesiyle göstermiş olmalı.[60] Dolayısıyla, izlediği politikaların anlamı ve önemi ortaya çıkmaya başladıktan sonra, feodal güçlerin ayaklanıp yeni rejime saldırmalarına şaşmamak gerek. 1877 Satsuma Ayaklanması, eski düzenin son kanlı çırpınışıydı. Bu son direnişin bir parçası ve aslında sönen feodalizmin doğrudan bir ürünü olarak, Japonya'nın ilk örgütlü "liberal" akımı ortaya çıktı. Akımın başını çekenler bakımından, ortaya çıkış zamanı bakımından, bundan daha talihsiz bir seçim olamazdı.[61]

Satsuma Ayaklanması'nın bastırılmasından sonra, Meici hükümeti iktidar koltuğuna sağlam bir biçimde yerleşti. Dokuz yıllık bir süre içinde feodal sistemi yıkıp, yerine, çağdaş toplumun temel çatısını çatmayı başardı. Bu, gerçekten, tepeden dayatılan ve onsekizinci yüzyılda Fransa'da, ya da yirminci yüzyılda Rusya'da ve Çin'de görülen solcu devrimlerle karşılaştırıldığında, şiddete oldukça az başvurularak gerçekleştirilmiş bir devrimdi. Bu nasıl değerlendirilirse değerlendirilsin, büyük fieflerin birbirlerine rakip çıktıkları bir ortamda, büyük bir dikkatle at oynatmak zorunda olan, 1873 sonrasına dek kendisine ait bir ordusu bulunmayan ve, Sansom'un belirttiği gibi, siyasal ve toplumsal anatomisini gözden geçirip düzeltmekten çok, ister istemez varlığını sürdürme tasaları içinde bulunan bir hükümet için gerçekten büyük bir başarıydı.

Meici'nin bu başarısında birçok etmenin katkısı vardı. Yeni yöneticiler ellerine geçirdikleri fırsatları, kendi çıkarları yönünde akıllıca kullanmışlardı. Gördüğümüz gibi, *daymyo*'ya büyük maddi ödünler verdiler ve *samuray*'ı kendilerine düşman etme riskini bundan sonra aldılar. *Samuray* maaşlarında kesintilere gelince, o sıradaki kaynakların onlara bundan başka bir şey yapmaya olanak verecek nitelikte olmadığı anlaşılıyor. Ve

59. Sansom, *Western World and Japan*, s.330.

60. Scalapino, *Democracy*, s.36.

61. "Liberal" kaynakların arkaplanlarının ayrıntıları için bak. Ike, *Beginnings of Political Democracy*, s.55-58, 61, 65; Scalapino, *Democracy*, s.44-49 ve sonuç bölümünde ele alacağım *ciyuto* (liberal parti) hareketinin, "liberal" hareket ile ilişkili kaynakları için bak. s.57-58. Bazı aydınlatıcı olgular ise, Norman, *Japan's Emergence*, s.85-86, 174-175'de ve Sansom, *Western World and Japan*, s.333'te bulunmaktadır. Birçok Japon için batı liberalizmi, Batının sihirinin bir parçasını oluşturan, Japonya'nın da ele geçirip güçlü bir ülke olduğunda barbarları yenmeyi umut edebileceği ateşli silahlara benzer bir şey olarak görülüyordu. Demokrasi gözlerinde daha çok, bugün "totaliter konsensus" dediğimiz şeye ulaşılabilecek bir teknik idi. Bunlarla, karşı ayaklanma ve komünizmin ilişkisi hakkındaki bazı Amerikan düşünceleri arasında ilginç koşutluklar bulunmaktadır.

yabancılarla zamanından önce bir savaşa girişmekten kaçındılar. Tarihsel nedenselliğin daha derin bir düzeyine inildiğinde, savaşçıların toplum üzerindeki egemenliklerinin dayandığı temellerin, daha önce, Tokugava rejiminin izlediği politikalar ile oyularak, yolun merkezi bir devlete hazırlandığı ve bunun, herhangi bir büyük devrimci gizilgücün oluşmasına yolaçmadan başarıldığı görülür. Böylece Meici rejiminin, daha önceki eğilimlerin bir uzantısı olduğu ve açıklamalarımızın geri kalan bölümünde görüleceği gibi, daha önceki toplumsal yapının büyük bir bölümünün yıkılmadan bırakıldığı söylenebilir. Son olarak, İmparatorluk kurumu, birçok Japonya tarihçisinin vurguladığı gibi, temelden tutucu güçlerin çevresinde toplanacakları bir odak ve içinde bazı gerekli düzeltmelerin yapılabileceği meşruiyetin sürekliliğini sağlayan bir çerçeve görevi gördü.

Çözümlemeyi daha ileri noktalara götürmeden, bu bölümün başında ileri sürülen, feodalizmin çağımızın Japonya'sının, Rusya'sının ve Çin'in birbirlerinden farklı yazgılarını belirleyen anahtar önem taşıyan bir etmen olduğu görüşü üzerinde yeniden düşünmek üzere durabiliriz. Bu noktada, çeşitli toplumlardaki toplumsal yapı özellikleri arasındaki farklılıkların son derece önemli olmakla birlikte, önde gelen değişkenlerden yalnızca birini oluşturduğu açıkça görülebilecek bir nitelik kazanmış olmalı. Bunun yanı sıra, çağdaşlaşma öncesi dönemin kurumlarının yıkılmasında ve çağdaş döneme uyarlanmasında zamanlama ve dış koşul farklılıkları da vardı. Japonya'nın Batı ile karşılaşmasının oldukça ani olduğu söylenebilir. Japon toplumunun önderlerinden birçoğu, Batı silahlarının ve teknolojisinin apaçık üstünlüğünü kavramakta gecikmediler. Ulusal varlığın sürdürülmesi sorunu ve onu savunmak için gerekli adımların atılması zorunluluğu, şaşılacak bir hızla gündemin başına geçti. Yalınlık adına Çin ile sınırlı tutabileceğimiz bir ilk karşılaştırmada, Çin'in önceleri Batıdan üstün göründüğünü belirtmeliyiz. Çin yöneticileri uzunca bir süre, Batı uygarlığının temsilcilerine kibarca bir merak ve küçümsemeyle bakabildiler. Bir dereceye dek bu nedenden dolayı, Batılılar zamanla Çin topraklarında [ileride ülkenin içlerine yayılmakta kullanabilecekleri] küçümsenemeyecek bir eşik elde edebildiler. İmparatorluk sisteminin Batıya karşı koymadaki yetersizliği, ancak yavaş yavaş anlaşılabildi. Yaşamsal anlarda, Taiping Ayaklanması'nda olduğu gibi, Batı'nın, Mançu Hanedanı'nı iç düşmanlarına karşı destekleme yolunu seçmiş olması, yöneticilerin kendilerini tehdit eden asıl tehlikenin ne olduğunu anlayıp uyanmalarını geciktiren bir etmen oldu. Önemli çevreler bu tehlikenin iyice ayrımına vardıkları zaman, diyelim Boxer Ayaklanması sırasında ise, hanedanın çöküşü artık durdurulamayacak kadar ileri bir noktaya varmış bulunuyordu.

Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında karşılaşılan dış ve iç sorunlarla etkili bir biçimde baş edebilmek için, Çin bürokrasisi, ticaretin gelişmesini desteklemek ve vergi tabanını genişletmek zorunluluğunu duymuş olabilir. Ama böyle bir politika, bilgin-memur egemenliğinin ve bu egemenliğin dayandığı durağan tarım düzeninin temellerini tümden oyacaktı. Dolayısıyla, bunun yerine memurlar ve önde gelen aileler, merkezi aygıt çökerken, yerel kaynakları ele geçirdiler. Daha önceki tarihlerin İmparatorluk bürokrasisinin yerini, yirminci yüzyılın başlarında bölgesel savaşbeyleri aldı.

Bu savaşbeylerinden biri, ötekilerini kendisine boyun eğdirip, endüstride bir dereceye kadar çağdaşlaşmayı sağlayacak, siyasal bakımdan gerici bir evreyi başlatmak üzere,

Çin'i yeniden birleştirebilirdi diye düşünmek akla ters düşmez. Çang Kay-şek bir ara bunu başarıyormuş gibi göründü. Eğer böyle bir şey olsaydı, tarihçiler bugün Çin ile Japonya arasındaki farklılıklardan çok benzerlikler üzerinde duruyor olacaklardı. Böyle bir durumda, toplumun bir kesiminin, yönetimi ele geçirmek ve çağdaşlaşmanın tutucu bir yolunu başlatmak üzere kendini öteki kesimlerden ayırması bakımından, iki toplum arasında önemli bir koşutluk oluşacaktı.

Ama oyunu yitiren bir kumarbazın söyleyebileceği gibi, böyle bir olasılık "kartlarda" gerçekten var mıydı? Bu soruya kesin bir yanıt verilemez. Gene de böyle bir olasılığa karşı çalışan önemli etmenlerin bulunduğu söylenebilir. Çin bürokrasisi ile Japon feodalizmi arasındaki farklılıkların yanı sıra, daha önce belirtildiği gibi, zamanlama etmeni vardı. Çang, Çin'e birliği dayatmaya kalktığında, saldırgan ve yayılınacı Japonya'ya karşı çıkmak zorunda kalmıştı. Öte yandan, iç toplumsal durumlar arasındaki farklılıklara dönecek olursak, *mandarin* ile *samuray*'ın, son derece farklı tarihsel deneyimlerin ürünü olan bu kişi kişiliğin, karakterleri ve dünya görüşleri birbirinin zıddıydı. "Beyefendi-bilgin-memur"un [*mandarin*'in] barışçı ideali, çağdaş dünya karşısında gittikçe daha yetersiz kalmaya başladı. Japonya'daki savaşçı idealinin yazgısı ise, tümüyle farklı oldu. Yönetici sınıflar, eski parlak günlerine yeniden kavuşmanın yollarını arıyorlardı. Feodal onur anlayışının çağdışı kalmış bazı kavramlarını bırakabilirlerse, çağdaş teknolojiden pek de yabancısı olmadıkları savaşçı yöntemlerle yararlanmanın bir yolunu bulabilirlerdi. Satsuma Ayaklanması'nın gösterdiği gibi, feodal romantizmi bir yana bırakmak pek kolay değildi. Ama bırakılamayacak bir şey de değildi; ve bırakıldı da. Buna karşılık, çağdaş teknoloji, klasik eğitimle yetişmiş Çinli bilgin-memurun ne işine yarayabilirdi ki? Ona, barış içinde tutmak için insanlara nasıl davranılması gerektiğini gösteren bilgiler veremezdi; olsa olsa, sistemi yozlaştıran bir rüşvet kaynağı sağlayabilir, ya da bir oyuncak ve eğlence aracı olarak hizmet edebilirdi. Memurun bakış açısından değerlendirildiğinde, çağdaş teknoloji onun köylüleri için de pek istenebilecek bir şey değildi; çünkü onları tembel ve dikbaşlı kimseler durumuna sokabilirdi.

Böylece, Japonya'daki feodal askeri gelenek, uzun vadede yıkıcı sonuçlar doğurabilecekse de, işin başında, endüstrileşmenin gerici türünün üzerinde yükseleceği temelleri döşemiş oldu. Çağdaşlık öncesi (premodern) Çin toplumunda ve kültüründe, Japon türü bir askeri yurtseverliğin gelişebilmesine olanak verecek ortam pek yoktu, hatta hiç yoktu. Çang Kay-şek'in gerici ulusçuluğu, Japon ulusçuluğu yanında, cılız ve sulandırılmış bir ulusçuluk olarak görünür. Çin'de, ancak çağdaş kurumlar komünist imgeye göre oluşturulmaya başlandığı zaman güçlü bir görev duygusu kendini gösterecektir.

Dahası, Tokugava hükümetinin gerçekleştirdiği merkezileşmeye karşın, Japonya'daki feodal birimler ayrı kimliklerini bırakmamış ve bundan yararlanmayı sürdürmüşlerdi. Japon fiefleri, Tokugava siyasal sisteminden kopsalar bile, varlıklarını oldukça büyük bir başarıyla sürdürebilecek bağımsız hücrelerdi. Fief sahiplerinin, *pax Tokugava*'dan sağladıkları, aristokratik ayrıcalıklardan barış içinde yararlanma olanağı idi. Sistem birdenbire ve tüm olarak tehlikeye girince, fieflerden birkaçının kendilerini sistemden

koparıp bir *coup d'état* (hükümet darbesi) gerçekleştirmeleri güç olmadı. Dolayısıyla İmparatorluk Restorasyon'u başarılı bir *Fronde* hareketinin bazı özelliklerini gösterdi. Ama bundan daha iyi bir benzerlik ve bundan neredeyse elli yıl önce adı "İmparatorluk Almanya'sı ve Endüstri Devrimi" olarak çevrilebilecek kitabında Thorstein Veblen'in yakaladığı koşutluk, Japonya İmparatorluk Restorasyon'u ile Prusya arasında görülecektir. Bu iki ülke arasında, yeri gelince tartışacağımız çok önemli farklılıklar bulunmakla birlikte, temeldeki benzerlik, izlenen politikaların tüm olarak yirminci yüzyılın ortasında yıkım getirici bir sona varmalarında olduğu kadar, toprak sahibi aristokrasinin bir kesiminin, bu tabakanın en gerici üyelerinin karşısına çıkmalarına karşın, öteki ülkelere yetişebilmeleri için endüstrileşmeyi gerçekleştirmelerinde yatmaktadır. Güçlü bir bürokratik hiyerarşiye sahip olan feodal geleneklerin varlıklarını sürdürmeleri, hem Almanya'da hem Japonya'da görülen bir olgudur. Bu özellik onları, feodalizmin, ya yenilgiye uğratılıp yokedildiği, ya da zaten bulunmadığı ve çağdaşlaşmanın hem erken hem demokratik eğilimlerle başladığı, yani özünde burjuva devrimine uyan ve bir burjuva devriminin tüm niteliklerini gösteren gelişmelerin görüldüğü ülkeler olan İngiltere, Fransa ve Birleşik Devletler'den ayırmaktadır. Almanya ve Japonya, bu bakımdan, feodal siyasal düzenlerden çok tarımcı bürokrasiler olan Rusya'dan ve Çin'den de ayrılırlar.

Dolayısıyla, Japon toplumunu çağdaş dünyaya geçiren yolu açan kapının anahtarı, feodalizmin kendisinde, hele herhangi bir somut biçiminden soyutlanmış genel bir kategori olarak feodalizmde aranamaz. Bu konuda feodalizm etmenine, bir de ayrı bir etmen olarak "zamanlama" eklenmelidir. İkinci olarak, söz konusu geçişi olanaklı kılan şeyin, Japonya'nın oldukça güçlü bürokratik öğeler taşıyan kendine özgü feodalizmi olduğu unutulmamalı. Japon feodalizminin karakteristik tutkalı, serbestçe seçilerek saptanan sözleşme ilişkilerinden çok, statüye ve askeri bağlılığa verilen büyük önemdir; ki bu, Batı türünde özgür kurumların gerisindeki kaynaklardan birinin Japonya'da bulunmaması anlamına gelir. Ve gene, Japon yönetim biçimindeki bürokratik öğe, tipik ürünü olarak eski düzene meydan okuyabilecek nitelikten yoksun uysal ve korkak bir burjuvazi yarattı. Ciddi bir düşünsel meydan okumanın bulunmayışının nedenleri, Japon tarihinin derinlerinde yatmakla birlikte, bu da aynı olgunun bir parçasıdır. Batı burjuva devrimlerini yaratan türden düşünsel ve toplumsal meydan okumalar, ya çok cılızdı ya da hiç yoktu. Son olarak, ve belki de hepsinden önemli olarak, geçiş süreci boyunca ve endüstri toplumuna geçildikten sonra da, egemen sınıflar, köylüler arasından çıkan düzeni bozucu güçleri denetleyebilmişler ve dağıtabilmişlerdir. Japonya'da bir burjuva devrimi olmadığı gibi, bir köylü devrimi de olmadı. Köylülüğün uysal bir kitleye nasıl dönüşebildiğini ve bunun hangi koşullardan dolayı gerçekleşebildiğini anlamak, bundan sonraki işimiz olacak.

2. Bir Köylü Devriminin Eksikliği

Japonya'da, tarım toplumundan endüstri toplumuna geçiş sırasında bir köylü devriminin görülmeyişinin, birbirleriyle bağlantılı üç nedeni olabilir. Önce, Tokugava vergi sistemi, çıktılarını (üretimlerini) artırabilecek kadar enerjik, çalışkan köylülere gittikçe artan bir ürün fazlasını bırakabilecek bir sistem olarak görünüyor; böylece, bu

vergi sisteminin, Tokugava yönetiminin son dönemlerinde başlayan ve Meici yönetimi zamanında da süren üretim artışını dürtücü bir etkisi olmuştur. İkincisi, Çin ile büyük bir zıtlık göstererek Japon kır toplumunda, köylü topluluğu ile bağlı oldukları feodal üstbey arasında, daha sonraki tarihlerde de feodal beyin yerini alan toprakbeyi ile köylü topluluğu arasında sıkı bir bağlantı vardı. Ayrıca, ve gene (bilgilerimizin daha derme çatma olduğu) Çin'deki durumun zıddına olarak, Japon köylü topluluğu, gerçekten sıkıntı içinde bulunanlarla, ileride sıkıntıya düşebilecek kimselerin toplumdan kopmalarını önleyip,onları *status quo*'da birleştiren güçlü bir toplumsal denetim sistemi kurmuştu. Bu, Tokugava yönetiminin son dönemlerinde egemen olan mülkiyet, toprak kiralama ve miras sistemi ile etkili olan özel bir işbölümü sayesinde ortaya çıktı. Üçüncü olarak, sözü edilen bütün bu kurumların, gerek eski düzenden devralınan gerekse çağdaş topluma uygun olarak benimsenen baskıcı düzeneklerin yardımıyla, ticarete yönelik tarıma uyarlanma yeteneğine sahip oldukları görüldü. Bu geçişte en önemli öğe, üyelerini büyük ölçüde köylüler arasından devşiren ve devlet ile kır topluluğunun geleneksel düzeneklerini, köylülerden aldığı pirinci pazarda satmak üzere kullanan yeni bir toprakbeyleri sınıfının doğmasıydı. Bunun dışında, eski feodal düzenlemelerin bırakılıp, toprakta kiracılık yöntemine geçişin de, toplumsal merdivenin en alt basamaklarındaki köylülere bazı yararları dokundu. Ve en son olarak da, geçmişten eski düzeni devralarak, bir köylü ekonomisini, faşizm pahasına, endüstri toplumuna aşılamanın pekâlâ mümkün olduğu görülmüştür.

Ne var ki bu geçiş kolay olmadı. Egemen sınıfların bu işi başarıp başaramayacakları belli olmayan günler yaşandı. Köylülerin şiddete başvurarak gösterdikleri karşı çıkışlar hiç de az değildi. Günümüzün batılı tarihçileri, çok çeşitli nedenlerden dolayı, köylü hoşnutsuzluğunun önemini küçültme eğilimindedirler. Dolayısıyla, kırsal bölgelerdeki toplumsal eğilimlerin ve ilişkilerin ayrıntısına girmeden önce, elimizdeki kanıtların doğruluk derecesini araştırmak akıllıca bir tutum olacak. Bunu hemen şimdi yapmak,sonucun kaçınılmaz olarak olduğu gibi olacağı yolunda gerçeklere uymayan sanılara kapılmayı önleyecektir. Bana bir burjuva devrimi olanağı, hemen hemen hiç söz konusu değildi gibi geliyor. Bir köylü devriminin baş gösterme olasılığının bulunduğuna inanmak içinse, ortada bundan daha az neden var.

Tokugava döneminin son yıllarının özelliği, daha önce gördüğümüz gibi, köylülerin şiddete başvurdukları sayısız başkaldırının olması idi. Ayaklanmaların birçoğunun patlak vermesine yolaçan nesnel koşulların saptanması olanağı pek bulunmadığı gibi, kişilerin bu ayaklanmalara katılmalarına yolaçan motifleri ortaya çıkarma olanağı daha da azdır; bununla birlikte, ticari etkilerin bazı çevrelere verdiği zararların, bu sonucun doğmasında önemli bir rolünün bulunduğunu gösterecek kanıtlar var. Birçok şiddete başvurma olayının hedefi tacirlerdi. Örneğin, birkaç yıl ardarda kötü ürün alınmasından sonra gelen 1783-1787 yılları arasında, batı illerindeki köylüler, kendilerine veresiye mal ve borç para verip ödeyemediklerinde topraklarını ele geçiren tacirlere karşı ayaklandılar. Köylüler zaman zaman da, egemen sınıfın temsilcileri olarak vergileri toplayan, çiftçilerin aleyhine ihbarcılık yapan ve bir pay da kendilerine koparabilmek için vergileri yüksek tutan köy memurlarına karşı ayaklanmışlardı.[62] Ve gene, 1823'te Tokugava

62. Borton, *Peasant Uprisings*, s.18-19.

mülklerinden birinde, 100.000 çiftçi, pirinç tacirleriyle işbirliği yapan yerel kamu yönetimi görevlisinin görevini kötüye kullanması nedeniyle ayaklanmıştı. Buna benzer bir başka büyük ayaklanmanın yakın nedeni, yerel memurların, fiyatların yükselmesi isteğiyle, kötü ürün alınması için dua etmeleri ve ejder tanrıyı öfkelendirip, ürüne zarar verdirmeye çalışmaları olarak görünür.[63] Tokugava döneminin daha başlarında, yani onsekizinci yüzyıl ortasında, kiracılık anlaşmazlıklarından söz edildiğini görmekteyiz;[64] ki bu, Restorasyon'dan sonra çok daha önem kazanacak bir çatışma türüdür..

Köylülerin başvurdukları tek silah açık şiddet değildi. Bazıları, Rus köylülerinin yaptıkları gibi, oy pusulası diye bir şey duymalarından çok önce, "ayaklarıyla oy kullandılar";* bununla birlikte, Japonya'da kaçma olanakları Rusya'dakinden çok daha azdı. Bazı bölgelerde bu uygulama bir ya da birkaç köyün, yaşadıkları yerden *en masse* (kitle halinde) ayrılmaları biçiminde gelişti; ki bu, Japon köylerindeki dayanışmanın anlamlı bir göstergesidir. Komşu fief ya da komşu il topraklarına geçip, buranın beyine topraklarında kalmalarına izin vermesi için başvurdular. Borton'a göre, çoğunluğu Şikoku'dan olmak üzere, bu tür 106 ayrılmanın olduğunu gösteren kayıtlar var.[65]

Borton'un sunduğu kanıtlar, ticaret ilişkilerinin kırsal bölgelerin feodal örgütlenişini bozucu etkilerinin, yönetici grup için gitgide ağırlaşan sorunlar yarattığını, son derece açık olarak göstermektedir. Köylülerin şiddet eylemlerinin, başlıca üç doğrultuda geliştiği görüldü: Bunlar, bağlı bulunulan feodal beye karşı çıkma, tacire karşı çıkma ve yeni yeni doğmakta olan toprakbeyine* karşı çıkma idi. Bu üç kurum birbiri içine girdiği ölçüde, köylü hareketinin tehlikesi arttı. Meici hükümetinin fırtınayı savuşturabilmesinin nedenlerinden biri, İmparatorluk akımının en önemli üssü olan büyük Çöşü fiefinde feodal bey, tacir ve toprakbeyinin üstüste binmesi eğiliminin, öteki bölgelere göre daha zayıf kalması olabilir.

Restorasyon'u izleyen günlerde, söz konusu tehlike tırmanmasını bir süre daha sürdürdü. Köylülere (tapınak mülkleri dışında) tüm devlet topraklarının bölünüp dağıtılacağı sözü verilmişti. Köylüler çok geçmeden verilen bu sözün yerine getirilmeyeceğini ve bellerini büken vergi yükünün azaltılmayacağını anladılar. Yani, rejimin kendilerine hiç bir şey veremeyeceği apaçık göründü. Köylü ayaklanmalarının şiddeti, 1873'te, toprakbeyinin sorunlarını incelerken ilerde üzerinde daha fazla duracağımız yeni toprak vergisinin konduğu yıl en yüksek noktasına ulaştı.[66] Meici yönetiminin ilk onyılında 200'den fazla köylü ayaklanması görüldü; ki bu rakam, Tokugava yönetimi zamanında herhangi bir onyılda görülen köylü ayaklanmalarının sayısından çok fazla idi. Köylü ayaklanmalarını pek abartacak bir kimse olmayan T.C. Smith, "çağdaş dönemde Japonya hiç bir zaman toplumsal devrime bu kadar yaklaşmamıştı" der.[67]

63. Borton, *Peasant Uprisings,* s.27-28.
64. Borton, *Peasant Uprisings,* s.31,32.
* Köylülerin bağlı bulundukları köyden kaçma yolunda bir seçim yaptıkları belirtili-yor (ç.n.).
65. Borton, *Peasant Uprisings,* s.31.
* Feodal beyden farklı olarak, soylu olmayan büyük toprak sahibi (ç.n.).
66. Norman, *Japan's Emergence,* s.71-72.
67. T.C. Smith, *Political Change,* s.30.

Söz konusu onyılda, köylü akımının ağır basan teması, kapitalist ilişkilerin kırsal bölgelere girişiyle köylünün her zaman gösterdiği tepkiyi yansıtan "toprak kiralarına, tefeciliğe ve aşırı vergilendirmeye karşı inatçı düşmanlık" idi.[68] Bu gerici (reaksiyoner) tepki, Japonya'da çok belirgindi. Birçok *samuray*, köylü psikolojisini tanımanın verdiği olanaklardan yararlanmakta gecikmedi; hatta bazıları, hükümete karşı ayaklanan köylülerin başına geçtiler. İlerde göreceğimiz üzere, *samuray*, Restorasyon'dan en fazla zarar gören kimse olduğu için, böyle bir şey olanaklıydı. Köylü ayaklanmalarına *samuray*'ın önderlik ettiği yerlerde, bu, köylü akımının etkili bir güç durumuna gelmesinin engellenmesine katkıda bulundu.

1877'de yapılan vergi indirimi, köylü ayaklanmaları dalgasının ilkini ve en tehlikelisini sona erdiren olay oldu.[69] 1884-1885'te patlak veren ikinci ayaklanma, daha çok Tokyo'nun kuzeyindeki, ham ipek üretimi ve dokuma endüstrisiyle ünlü dağlık bölgelerle sınırlı kalan yerel bir olaydı. Eve iş verme sistemiyle çalıştırılan köylü haneleri, gelirlerinin büyük bir bölümünü bu kaynaklardan sağlıyorlardı. Japonya'nın erken "liberal" akımı olan *ciyuto*'nun dağılmasından sonra, bu akımın bazı önderlerinin dönekliğinin düşkırıklığına uğrattığı ve ardı arkası kesilmeyen ekonomik sıkıntıların harekete geçirdiği yerel yandaşları, açıktan açığa başkaldırdılar.[70] Bunlardan Çiçibu adlı ildeki başkaldırı, küçük çaplı bir iç savaşı andıracak derecede şiddetliydi ve halktan geniş çapta bir ilgi gördükten sonra, bastırılabilmesi, ordunun ve jandarmanın oldukça büyük çabalar göstermelerini gerektirdi. Aynı nitelikteki ve aynı zamanda patlak veren birçok ayaklanmadan birinde, devrimci sloganlar atılıp, vergi indirimi ve askere alma yasasının değiştirilmesi gibi somut amaçlarla, bildiriler dağıtılmıştı. Daha ilginci, bu grup kendisine "yurtseverler derneği" *(Aykoku Seyrişa*, yani Yurtsever Doğruluk Derneği) adını vermekteydi. Ancak hükümet, her yerde ayaklanmaları bastırmayı başardı. Ayaklanmaların doğurduğu en önemli sonuç, kırsal bölgelerdeki az çok refah içinde yaşayan öğelerle, yani yeni toprakbeyleri ile köylülüğün yoksul kesimleri arasındaki ayrılığın derinleşmesi oldu.

Ayaklanmaların bastırılmasından az sonra, 1889'da, hükümet, oy verme hakkını, salt varlıklılara tanıyarak güven içinde tutan yeni bir anayasa benimsedi. Elli milyon dolayındaki nüfus içinde yalnız 460.000 kişiye seçme ve seçilme hakları tanındı.[71] Kırsal radikalizm, Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda toprağın kiralanma koşulları üzerine çıkan kavgalara dek, bir daha ciddi bir sorun oluşturmadı.

Yukarıda tartışılan köylü ayaklanmaları, çağdaşlık öncesi tarım sisteminden yeni bir sisteme geçişe, tek tük denebilecek direnmelerden öte bir karşı çıkışın varlığını belgelendirmektedir. Bunlar kırsal bölgelerde kapitalizme ve ticarete yönelik çiftçiliğe geçişin bilinen güçlüklerinden birçoğunu yansıtmaktadırlar. Acaba Japonya'da neden daha ciddi bir biçim almadılar? Bu soruya bir yanıt verilebilmesi için, kırsal toplumu ve geçirdiği değişiklikleri daha yakından incelemek gerek.

68. Norman, *Japan's Emergence*, s.75 ile karşılaştırınız.

69. Norman, *Japan's Emergence*, s.72, 75.

70. Ike, *Beginnings of Political Democracy*, s.164. Ayaklanmanın genel bir öyküsü için aynı yapıtın XIV. bölümüne bakınız.

71. Ike, *Beginnings of Political Democracy*, s.188.

Herhangi bir tarım toplumunda görüldüğü gibi, Japonya'da da köylüler, yukarı sınıfları beşleyen ekonomik artının çoğunu yaratırken, bu artıyı çekme yolları, yöntemleri, hemen tüm siyasal ve toplumsal sorunların çekirdeğini oluşturmaktaydı. Yaşlı kuşağın tanınmış bir tarihçisi olan Profesör Asakawa, Tokugava yönetimi sırasında, köydeki kamu yönetiminin ilk sorununun vergilerin toplanması olduğunu saptamıştı. "Köye ilişkin yasalarda vergilendirme konusuna, dolaylı ya da dolaysız olarak değinmeyen pek az madde vardı; feodal yönetim yapısının ve ulusal refahın, bu temel sorunun çözümünden derin bir biçimde etkilenmeyen pek az yanı vardı".[72] Japon köyünün, değişik tarihçileri ve çağdaş gözlemcileri etkilemiş sıkı dokulu bir karaktere sahip olmasının nedeni, büyük ölçüde feodal vergilendirme sistemiyle açıklanabilir. Aynı zamanda feodal yapısı, köylüleri sımsıkı yöneticilerine bağlamaktaydı.

En önemli vergi, kişi olarak her bir köylüye değil, her bir mülkün resmen saptanan üretim kapasitesine göre yüklenen toprak vergisi idi. İlgili devlet dairesinin gözünde köylü, bir mülkün vermesi gereken miktardaki ürününü üretecek araç idi.[73] Son zamanlara dek, Japonya konusunda otorite olan yazarlar genellikle, Tokugava döneminin feodal beylerinin, *Şogan*'ın başkentinde ve başka yerlerde yaptıkları büyük harcamaların baskısıyla, köy kamu yönetimi makinesini, köylüden gittikçe daha büyük bir "artı" çekmek yolunda kullandıklarına inanıyorlardı.[74] Çeşitli bölgelere dağılmış birçok köyde vergilendirme olayı ile ilgili olarak yapılan ayrıntılı araştırmalar, böyle bir olasılığın söz konusu olmadığını ortaya koydu. Vergiler yoluyla alınan miktar az çok sabit kalırken, köylünün gerçekleştirdiği tarımsal üretimde verimliliğin belirgin bir biçimde artmış olduğu görülüyor. Bunun sonucu, köylülerin eline daha büyük bir miktarın bırakılması olmuştur.[75]

Uygulanan vergilendirme sistemi, topraklarının çıktısını artıramayan çiftçileri cezalandırmış, verimliliklerini artıranların ise yararına işlemiştir. Vergi sisteminin işleyişinin ayrıntıları açık olarak ortaya konabilmiş değilse de, her bir çiftlikten, her yıl ürünün değişmeyen belli bir bölümünü alan bir vergilendirme sisteminin böyle bir sonuç doğuracağını anlamak güç olmasa gerek. Japon köylerinin, toprakbeyinin, tek tek tarlaların vereceği yıllık ürün miktarını saptamasıyla köye tek bir kalem olarak yüklenen vergiyi aralarında nasıl bölüştüklerini kesin olarak bilmiyoruz. Ama vergi sisteminin çıktıyı artırmayı özendirici olduğunu gösteren oldukça güçlü kanıtlar var.[76] Ayrıca, Rus köyünde gördüğümüze benzer bir uygulamayla, mülklerin ve mülke bağlı yükümlülüklerin belli aralarla yeniden bölüştürüldüğünü gösteren bir ipucu yok.Bu durumda, herhangi bir bilinçli amacın ürünü olmaksızın, Tokugava vergi sisteminin ve tarım politikasının, hem yönetici sınıflar hem de doğrudan doğruya köylüler tarafından "güçlünün sırtına binen" bir sistem olarak işletildiğini söyleyebiliriz.

Ayrıca Japon toplumunun yapısı, köylüler arasında devrimci bir gizilgücün birikmesine bazı sınırlılıklar koyabilecek nitelikteydi.Bu etmenlerden bazıları Tokugava

72. Asakawa, "Notes on Village Government, I", s.269.
73. Asakawa, "Notes on Village Government, I" s.277.
74. Norman, *Japan's Emergence,* s.21 ile karşılaştırınız.
75. Smith, "Land Tax", s.3-19, özellikle s.5-6, 8, 10.
76. Smith, "Land Tax", s.4, 10,11.

vergi toplama sisteminin işleyişinde de görülebilirler. Savaşçıların, ilk Tokugava yöneticileri tarafından topraktan koparılmaları, köylünün hükümete karşı mali yükümlülüklerinin, bağlı bulunduğu feodal beye ödenecek kişisel ödentilerden çok, hükümete ödenen vergi görünümünü alması anlamına gelir. Bu dönemde gelişigüzel uygulamalar yoktu ve daha öncelerinin kişiye borçlu olunan angarya yükümlülükleri, yavaş yavaş kamusal angarya biçiminc sokuldu.[77] Bu kamu yükümlülükleri sisteminin doğuşu, büyük bir olasılıkla, köylünün bağlılığının feodal üstbeyden, Meici reformu ile böyle davranılmasının zamanı gelince, devlete yönetilmesine yardımcı oldu.

Köylülerin tepesine, insanlardan üstün ve kişiye bağlı olmayan (gayri şahsi) bir "devlet" yerleştiren bu bürokratik özelliklerin yanı sıra, Tokugava yönetimi, yönetici savaşçılar sınıfının vantuzlarını köylü toplumuna yapıştırabilmelerini sağlayan çok önemli bazı feodal ve paternalistik özellikleri alakoydu.

Vergi toplamak ve köy yaşamının paternalistik (babaca) denetim sistemlerini güçlendirmek için Tokugava yöneticileri, köy kamu yönetiminde *"pao"* olarak bilinen eski Çin sistemini canlandırdılar. Köy hanclerini, üyelerinin davranışlarından sorumlu tutulan küçük gruplar içinde toplama biçimindeki bu yöntem, Çin'de hiç bir zaman fazla başarı kazanamamıştı. Söz konusu yöntem, Japonya'da, Çin'den birçok şeyin alındığı "büyük dönem" olan yedinci yüzyıldan beri biliniyordu; ancak ilk Tokugava yöneticilerinin onu ele geçirip ülkelerinin tüm kır ve kent halkına dayatmalarına dek, geçmişin can çekişen kalıntısından başka bir şey değildi. Asakawa, bir köyün, ayrıcalık durumu ve statüsü ne olursa olsun her sakininin, bu beş kişilik gruplardan birinin üyesi olmasının buyrulduğunu ve bu buyruğun da büyük ölçüde yerine getirildiğini ileri sürer. Bu beş kişilik grup genellikle birbirine yakın yaşayan, toprak sahibi beş hanenin aile reisi ile onların aile üyelerinden, onlara bağlı kimselerden ve topraklarının kiracılarından oluşuyordu.[78] Onyedinci yüzyılın ortalarından başlayarak, bu beş kişilik grupların, efendinin buyruklarına uyacaklarına yemin etmeleri ve bu buyrukları olabildiğince sık ve hemen hemen verildikleri biçimiyle yinelemeleri geleneği yerleşti.[79]

Beşli grup uygulaması, kamu uyarılarıyla, yani köylerde ilân tahtalarına, köylülerin iyi davranışlarda bulunmalarını öğütleyen "dikkat" bildirileri asma yoluyla desteklendi. Çağdaş yazında Japon köylüsünün, neredeyse tek başına bu kamu uyarılarının barışı ve düzeni koruyup sürdürmeye yetmesini sağlayacak kadar otoriteye boyun eğmeye yatkın olduğu yolunda deyişlerle karşılaşılır. Göstermeye çalıştığım gibi, düzene uyma eğiliminin, birçok güçlü nedenleri vardı ama bu, içinde çok ciddi kargaşa dönemlerini de barındıran bir "düzen" idi. Bununla birlikte, sözü edilen "doğal" düzen yatkınlığı izlenimini değiştirebilecek bir nitelik taşıdığı için, bu tür mesajlar taşıyan parçalardan birine göz atmakta yarar var. Aldığımız, onyedinci yüzyıl ortasından kalma örnekte Buda'nın adı geçmekteyse de, parça aslında tam bir Konfüçyüsçü hava taşıyor:

"Anana babana bir evladın davranması gerektiği biçimde davran. Bir evlada yaraşır davranmanın birinci ilkesi, sağlığına dikkat etmektir. İçmekten, kavga etmekten kaçınır

77. Asakawa, "Notes on Village Government,I", s.277.
78. Asakawa, "Notes on Village Government, I", s.267.
79. Asakawa, "Notes on Village Government, I" s.268.

ve kardeşini sever, ağabeyinin dediklerini yaparsan, bu, ananın babanın çok hoşuna gidecektir. Bu ilkeye uyarsan sofuların ve Buda'nın iyilikleri üzerinde olacaktır ve o zaman doğru yolu tutturabileceksin ve topraklarından iyi ürün alabileceksin. Ama eğer dikbaşlı ve tembel olursan, yoksullaşırsın, elinde avucunda birşeyin kalmaz ve sonunda hırsızlığa başvurursun. O zaman da yasa, yakana yapışır, seni ipe bağlar ve kafese kor ve belki de seni asar. Eğer böyle bir şey olursa, ananın babanın ne kadar üzüleceğini düşün! Ayrıca senin işlediğin suçtan dolayı, eşin, çocukların ve kardeşlerin, hepsi de cezalandırılmış olacaklar."

Bu öğüt, iyi davranışlarda bulunmanın kazandıracağı maddi ödüllerle sürmekte ve şu "öğretici" açıklamayla sona ermektedir:

"Gerçekten, vergilerini düzenli olarak ödediği sürece, çiftçi dünyanın en güvenli yaşamına sahiptir. Öyleyse yukarıdaki öğüdü hiç bir zaman aklından çıkarma."[80]

Beşli grup ve öteki yöntemler kanalıyla, tüm köy halkı her bir hanenin davranışlarıyla yakından ilgilenme durumuna sokuldu. Evlenme, evlatlık edinme, varis olma ve miras alma, sıkı bir denetim altındaydı. Köylülerden birbirlerinin davranışlarını izlemeleri, aralarındaki tartışmaları olabildiğince karşılıklı uzlaşma yoluyla çözüme bağlamaları beklendi. Köylülerin ateşli silah edinmeleri, kılıç taşımaları, Konfüçyüsçü klasik metinleri incelemeleri ve yeni dinlere girmeleri, kesinlikle yasaklanmıştı.[81]

Resmi denetimin bir başka yolu, köy muhtarı kanalıyla sağlanıyordu. Çoğu köyde, köy muhtarlığı görevi, aile başkanlığı ile birlikte babadan oğula geçiyor, ya da köyün önde gelen aileleri arasında sırayla yürütülüyordu.[82] Muhtarın yörenin beyince ya da onun memurunca atanması da oldukça yaygın bir uygulamaydı.[83] Köy muhtarının seçildiği durumla yalnızca, ticaretin etkileri altında kalan ve geleneksel yapının dağılmaya başladığı yerlerde karşılaşılıyordu.[84]

Yörenin beyi, Tokugava zamanında, köydeki küçük oligarşinin şefi olan muhtarın erkini ve saygınlığını artırıp desteklemek için elinden geleni yaptı. Muhtarın erki, özünde, köylüler arasındaki yaygın kanıların ustaca kullanılmasına dayalıydı. Herhangi bir bunalımda, muhtar, kendini bu yaygın görüşten ayırmaktan çok, sonuç hemen kesinlikle ölümü anlamına gelse bile, beye karşı köyün yanında yer alırdı. Ancak böyle durumlar enderdi. Muhtar genellikle, beyin çıkarlarını, o ya da bu tür bir oylaşma (konsensus) ile ya da ortak çıkar düşüncesi yoluyla, köyün önde gelen kişilerinin çıkarlarıyla uzlaştıran biri idi.[85]

Japon köyü, Rusya'nın *sobornost*'unu* anımsatan bir oybirliği saplantısı taşırdı. Genel görüşten ya da davranıştan herhangi bir sapma olmaması için, kişisel olaylara

80. Takizawa, *Penetration of Money Economy,* s.118'de aktarılmıştır.
81. Asakawa, "Notes on Village Govemment, I", s.275.
82. Smith, *Agrarian Origins,* s.58.
83. Asakawa, "Notes on Village Govemment, II", s.167.
84. Smith, *Agrarian Origins,* s.58.
85. Smith, *Agrarian Origins,* s.59-60.

* *Sobornost*; Homiyakov gibi bazı Rus düşünürlerinin, Katolik ve Protestan Avrupa topluluklarından farklı olarak, Ortodoks kilisesinde ve toplumunda bulunduğunu düşündükleri, baskıya, çıkara dayanmayan türden bir "özgür birlik"tir (ç.n.).

kamusal bir nitelik yüklenirdi. Gizli yapılan herhangi bir şey hemen kuşku uyandırdığından, bir başka köydeki biriyle özel bir iş yürütme durumunda olan kimse, bunu köyün muhtarı kanalıyla yürütme zorunda kalabiliyordu. Dedikodu, dışlama, bir adamın evinin kapısının önünde toplanıp hep birlikte tavalara kapkacağa vurarak gürültü çıkarma ve hatta köyden kovma (ki bu o kimsenin çok geçmeden açlıktan ölmesi ya da yasal olmayan yollara başvurarak başının belaya girmesi sonucunu verebilecek biçimde, öteki insanlarla ilişkisinin koparılması anlamına gelirdi) gibi yollar, çağdaş Batılı aydınların yakındıklarından çok daha katı bir uyumun ve benzerliğin (konformitenin) yaratılmasına yardımcı oldular. Muhtar, herhangi bir önemli sorunda, ancak, köyün öteki öndegelen kişileriyle dikkatli bir görüş alışverişi ile topluluğun o konudaki duygu ve düşüncelerini öğrendikten sonra kendi görüşünü açıklardı. Köylüler, herhangi bir görüş ayrılığına düşmemek için büyük çaba göstermiş olmalılar. Smith, İkinci Dünya Savaşı gibi yakın tarihlere dek, köy meclisinin, kararların oybirliğiyle alınmasını sağlamak için, resmi köy toplantısından bir gün önce özel olarak toplanma göreneği olan bir köyden söz eder. Benzer biçimde, Tokugava zamanında bir muhtar, bir sınır anlaşmazlığında uzlaşmaya ulaşılabilmesi için ilgili yanları biraraya getirecek ve ancak uzlaşmaya varıldıktan, çözüme ulaştırıldıktan sonra, bir "buyruk" çıkaracaktır.[86]

Japon köyündeki dayanışmanın dış kaynaklarından başlıcasını, siyasal ve toplumsal denetim yollarıyla desteklenen vergi sistemi oluşturdu. Köy dayanışmasının bunlar kadar önemli bazı iç kaynakları da vardı: Her şeyden önce ekonomik işbirliği sistemi ve bununla iyice içiçe geçen akrabalık yükümlülükleri ve miras kuralları.

Toprakların kollektif olarak ekilip biçildiğini gösteren herhangi bir ipucu bulunmamakla birlikte, toprak, köye aitti ve köy, bu toprakları sürmek gibi herkese tanınmayan bir hakkı yalnızca kendi üyelerine tanımıştı.[87] Köyün ailelerine, yakacak, hayvan yemi, gübre olarak kullanılan çürümüş yaprak birikintileri ve yapı malzemesi, köyün ortak topraklarından sağlanırdı. Avrupa'daki ortak topraklardan farklı olarak, bunlar, daha çok yoksul köylülerin yararlanabilecekleri yedek topraklar olmayıp köyün zengin ailelerinin doğrudan denetimi altındaydılar.[88] Aynı biçimde, pirinç yetiştirmek için gerekli suyun tahsisi, tüm köy için yaşamsal önem taşıyan bir sorundu. Sulama sorunları, önemli olmakla birlikte, tek başına Japon köylerinin ünlü dayanışma biçimini yaratmaya yetecek kadar büyük bir etmen oluşturmuş görünmez. Çin'de köylerdeki sulama etkinliklerinin, kayda değer bir dayanışma yaratmadığını gördük. Tokugava zamanında bile Japon pirinç tarımı, ilkbahar dikimi için kalabalık ve iyi örgütlenmiş bir işgücü gerektiriyordu. Pirinç doğrudan doğruya tarlalara ekilmiyor; önce özel tarlalara ekilen tohumlardan elde edilen fideler, sonra tarlalara dikiliyordu. Fidelerin herhangi bir zarara uğramaması için, bu işin çok kısa bir zaman dilimi içinde yapılması gerekiyordu.

86. Smith, *Agrarian Origins*, s.60-64.
87. Smith, *Agrarian Origins* ,s.36.
88. Smith, *Agrarian Origins*, s.24, 42, 182-183.

Tarlaların, bu fidelerin tutabilmesine uygun olarak ve her yeri aynı kıvamda balçıkla kaplı duruma gelecek biçimde işlenip hazırlanabilmesi için, çok büyük miktarlarda su gerekliydi. Buna yetecek kadar su aynı anda ancak birkaç tarlaya verilebileceğinden, herhangi bir tarlada fidelerin dikilmesi süresini birkaç saate indirebilmek üzere, tarlalara suyun sel gibi akıtılması ve tarlalarda birbiri ardına dikime geçilmesi zorunluluğu vardı. Dikimi, eldeki bu kısa zaman süresi içinde yapabilmek için, bir ailenin üyelerinin sağlayabileceğinden çok daha kalabalık bir işgücü gerekiyordu.[89]

Japon köylüleri, pirinç yetiştirme mevsiminde en şiddetli noktasına ulaşan, ama yalnızca bu ürünün yetiştirilmesiyle sınırlı olmayan yeterli emek gücü sağlama sorununa, akrabalık ve miras sistemiyle ve bu sistemi yarı akrabalık, hatta gerek duyulduğunda "sözde akrabalık"* yollarıyla genişleterek çözüm buldular. Onyedinci yüzyıl köylerinin çoğunda, bir mülk, ya da birkaç mülk, köyün öteki mülklerinden çok daha büyüktü. Bu büyük mülklerin işletilmesi için gerekli emek gücünün bir bölümü, genç kuşakları evlendikten sonra da evde tutma ve aynı soydan gelen kimseleri aile içinde alakoyma yollarıyla aile, küçük mülkler üzerinde yaşayan sıradan ailelerin büyüklüğünü aşacak biçimde genişletilerek sağlandı. Ailenin yeterli genişlikte olmaması gibi sık karşılaşılan durumlarda, büyük mülklerin sahipleri genellikle iki yola başvurdular. Bazı yerlerde *nago* denilen, başka yerlerde çok çeşitli başka adlar alan kimselere, büyük mülkün işlenmesi için yapacakları hizmet karşılığında, küçük mülkler ve ayrı barınaklar verdiler. Öteki yöntem, hizmetçiliği çocuklarıyla birlikte kuşaktan kuşağa aktaran (*genin* ya da *fuday* adları verilen) kalıtsal hizmetçilerin kullanılmasıydı.[90]

Hem kendilerine emekleri karşılığında küçük mülkler verilenlere hem de kalıtsal hizmetçilere, büyük ölçüde katıldıkları ailenin dalları tarafından izlenen davranış biçimleri benimsetildi. Ekonomik ilişkileri, dereceleri farklı olsa bile, nitelikçe aynı idi. Bu bilgileri edindiğimiz ana otorite olan Smith, söz konusu küçük mülk sahiplerini ayrı bir sınıf olarak ele almanın yolaçabileceği yanlışlar konusunda bizi uyarmaktadır. Bunlar yalnızca biçimsel, hukuksal anlamda farklı bir kategoriydiler. Ekonomik ve toplumsal bakımdan konumları, asıl ailenin dallarını oluşturan üyelerin konumuna yakındı.[91]

Görüldüğü gibi çağdaşlık öncesi dönemin Japonya'sının köyü, özerk çiftlikler topluluğu değildi. Tersine, bazısı küçük, bazısı büyük birbirlerine karşılıklı bağımlı çiftliklerin topluluğuydu. Büyük mülk, küçük mülklerin zaman zaman alıp kullanabildikleri araç, hayvan, tohum, ot, saman, gübre vb. nesnelerin biriktiği bir kapital deposu niteliği taşırdı. Buna karşılık küçük mülkler, emek sağlarlardı.[92] Mülkiyet söz konusu olduğunda, kapital ve emek biçimlerindeki ayrılık ve kapitalle emeğin üretim süreci içinde biraraya getirilmesi, kapitalist endüstri dünyasındaki durumla bazı benzerlikler göstermekteydi. Japonya'nın her bölgesinden alınan yüz dolayındaki köyün, onyedinci yüzyıla ait defterleri üzerinde yapılan bir çalışma, bu köylerin çoğunda, ekilip biçilen toprakların yüzde kırkı ile yüzde seksenini oluşturan mülklerin sahiplerinin, çiftlik araç ve gereçlerine sahip olmadıklarını göstermektedir.[93]

89. Bu özet, hemen hemen noktasına virgülüne dek Smith, *Agrarian Origins,* s.50-51'den alındı. Salt teknik sorunların birçoğu, varlıklarını olduğu gibi günümüzün Japonya'sında da sürdürmekteler. Beardsley ve başkaları, *Village Japan,* 7. bölüme bakınız.

* İng. *pseudo - kinship* (ç.n.).

90. Smith, *Agrarian Origins,* s.8-11.

91. Smith, *Agrarian Origins,* s.46, 49.

92. Smith, *Agrarian Origins,* s.50.

93. Smith, *Agrarian Origins,* s.42.

Öte yandan, büyük mülklerin sahipleriyle, bunlara emek sağlayanlar arasındaki "babaca" (paternalistik) ilişki ve "sözde akrabalık" ilişkileri, köyde bir sınıf çatışmasının çıkmasını önlemeye yardımcı oldu. Küçük mülk sahiplerinin genellikle kendilerine ayrılan verimsiz topraklarda pirinç yetiştiremeyişlerinden çıkarılabileceği gibi, sistemin sömürücü bazı yönleri bulunmakla birlikte,[94] büyük mülk sahiplerinin erki tekellerinde tuttukları yolunda bir sav ileri sürmek kolay olmayacak. Güç zamanlarda büyük mülk sahipleri, kendilerine bağlanmış, kendileri kadar şanslı olmayan insanlara yardım etmek zorundaydılar. Ayrıca pirinç üretiminin en civcivli zamanlarında emek gücünü sağlayanların, büyük mülk sahiplerinin yardım çağrılarını geri çevirebilme olanakları, böyle bir geri çevirme için, köyün kamuoyu karşısında savunulabilmesini sağlayacak çok güçlü nedenlerin bulunması gerekmiş olsa bile, onların eline önemli bir yaptırım gücü sunmuş olmalı.[95]

Çağdaşlık öncesi Japon köyüyle ilgili tablonun bu taslağının tamamlanabilmesi için, mülkiyet ve miras üzerine birkaç şey daha ekleyelim. Gördüğümüz gibi, çiftlik araç gereçlerinden yoksun ve ek geçim kaynakları bulmak için emek güçlerini sunmak durumunda olan küçük mülk sahipleri, bir aileyi beslemeye yetmeyecek kadar küçük toprakları işlemekteydiler.[96] Büyük mülklere gelince, mülkün mirasçılar arasında bölüşülmesi olanağı var idiyse de, aile başkanlığının bölüştürülmesinin olanağının bulunmadığını görüyoruz. Miras sisteminde, ailenin dallarına aşırı bir eliaçıklık gösterilmesine karşı çıkan köy kamuoyu yaptırımı ile desteklenen eşitsiz bir dağıtım ilkesi yürürlükteydi. Bu eşitsiz bölüşümün temelinde yatan mantık, ailenin ana dalının "fazla" üyeleri besleme yükümlülüğünden kurtarılmasıydı. Toprakların çoğunu kendine saklayarak ve ailenin "fazla" üyelerini küçük toprak parçaları üzerine yerleştirerek, ailenin ana dalı, kendisine yetecek büyüklükte mülk ve onu işletmeye yetecek çoklukta emek kaynağı sağlayabilmekteydi.[97]

Tokugava yönetiminin son zamanlarındaki köylü toplumunun, ne gibi siyasal sonuçlar doğurabileceği açıkça görünüyor. Azımsanamayacak derecedeki kargaşa içindeki bu yıllarda dört dörtlük bir köylü devriminin yokluğu, toprak mülkleri arasındaki kaba eşitliğin bir sonucu olarak açıklanamaz. Asıl neden, bundan çok, mülksüzleri mülke sahip olanlara bağlayarak istikrarı sürdürmeye yardımcı olan bir dizi bağın varlığı idi. Çağdaşlık öncesinin Japon köy topluluğu, gerçek ya da gizli sıkıntılar içindeki bireyleri topluluk içinde tutmaya ve denetlemeye yarayan son derece güçlü bir düzeneğe sahip olduğunu kanıtlayacak bir dizi ipucu vermektedir. Ayrıca, bağlı olunan üstbey ile köylüler arasında resmi ve resmi olmayan denetim kanalları da çok etkili görünmektedir. Bey, iradesinin, isteğinin ne yönde olduğunu bildirebilmekte ve köylüler açıkça tanınan belli yollarla, bu isteğe uymaya ne ölçüde hazır oldüklarını gösteren davranışlarda bulunabilmekteydiler. Öyle ki insan, Tokugava toplumunun, iyi çalıştığı zamanlarda, etki sahibi önderlerden ve onların peşinden giden izleyici gruplarından çıkıp, yukarıdan aşağıya yayılan ve halkaları tepeden tabana dek her noktada ataerkil ve kişisel bağlarla bağlı bulunan bir dizi zincirden oluştuğu ve bu bağlantının üst konumdakilerin alttakileri nereye dek zorlayabileceklerini bilmelerini sağlayan bir nitelikte olduğu izlenimine varabilir. Herhangi bir istikrarlı hiyerarşide aynı özellik görülmekle birlikte, bu düzenlenişin salt feodal bir nitelik taşıyan bir yanı da vardı kuşkusuz.

94. Smith, *Agrarian Origins*, s.25-26.
95. Smith, *Agrarian Origins*, s.51.
96. Smith, *Agrarian Origins*, s.48.
97. Smith, *Agrarian Origins*, s.37-40, 42-45.

Çağdaşlık öncesi Japon köyünün toplumsal yapısının kilittaşı, emek kapital değiş tokuşunun, pazarın kişisel ilişkilerine dayanmayan düzeneği yerine akrabalık gibi daha kişisel ilişkiler yoluyla gerçekleştirilmesiydi. Pazarın ortaya çıkışı, bu ilişkileri, izlerinin daha sonraki köylü toplumlarında, hatta günümüze kadar sürmesine karşın, değiştirdi. Dolayısıyla, bundan sonra araştırmamız gereken nokta, pazarın, ya da daha genel olarak ticarete yönelik tarımın etkilerini ve özellikle Tokugava yıllarında bile duyulmaya başlayan bu yapısal değişikliğin yarattığı siyasal sonuçları izleyip incelemektir.

Tokugava döneminin ikinci yarısı, tarım tekniklerinde çok büyük gelişmelerin görüldüğü yıllar oldu. 1700'den sonra aynı tarihlerde İngiltere'de görülen gelişmelere şaşılacak bir koşutlukla, tarım üzerine gerçek anlamda bilimsel kitapçıklar görünmeye başladı. Bunlarda, Konfüçyüsçü bir düşünce olan doğa ile uyum öğretisine törensel birkaç değinişten sonra, hemen, doğanın yollarını geliştirmeye yönelik son derece pratik konulara geçiliyordu. Bu kitapçıklarda ortaya konan bilgilerin köylülere kadar inebildiğini gösteren açık kanıtlar var. Söz konusu kitapçıkların harekete geçirmeyi amaçladıkları şey, "çıkar" idi; ama bireyin değil ailenin çıkarıydı. Toplumun ya da devletin refahına seslenmek gibi bir amaçları ise hiç yoktu.[98]

Sağlanan teknik gelişmeleri, ayrıntısına girerek gözden geçirmek, bizi asıl konumuz olan siyasal değişme olgusundan çok uzaklaştırır. Bunlardan, sulama alanında görülen, çeltik kullanmayı artıran ve daha fazla pirinç ürünü alınmasını sağlayan gelişmeler, dağlık bölgelerden toplanıp tarlalara atılarak gübre niyetine toprağa karıştırılan otların yerine ticari gübrelerin kullanılması ve pirinç kapçıklarını, eski yöntemden on katı daha hızlı çıkardığı söylenen yeni bir yöntemin bulunuşuna değinmek yeterlidir.[99] Amacımız bakımından asıl önemlisi, bu değişikliklerin, Amerikan tarımını son yüzyılda baştan aşağı değiştiren daha çarpıcı bir mekanik devrimin etkilerinin taban tabana zıddına bir sonuç doğurarak, Japon tarımında grup olarak çalışma gereksinimini azaltacağına artırmış olmasıdır. Ticari gübre ve daha geliştirilmiş bir kapçık çıkarma (çır çır) aracı gibi teknik gelişmeler, ekim ve hasad zamanlarının iş yoğunluğunu hafifletmiş olmakla birlikte, Japonlar, bir yılda çift ürün almanın çeşitli yollarını benimsedikleri için, toplam iş yükü azalmadı. Yeni ürünlerin en çok çalışmayı gerektiren zamanları, olabildiğince, eski ürünün durağan dönemlerine rastlayacak biçimde ayarlanmaya çalışıldı. Bunun genel sonucu, daha fazla işi yıla daha eşit olarak yaymak oldu.[100]

Bir dereceye dek tarımsal üretimin artmasından dolayı, ürünlerin pazar kanalıyla değişimi, kırsal bölgelere gittikçe daha fazla yayıldı. Aynı biçimde para kullanımı da, paranın kendisi çok eskilerden beri bilinmekle birlikte (onbeşinci yüzyılda bir Kore elçisinin, dilencilerin ve fahişelerin paradan başka bir şey kabul etmeyeceklerini yazmasının da gösterdiği gibi) yayılmaya başladı. Tokugava döneminin sonlarında, on günlük aralarla düzenli olarak kurulan pazarlarla, ülkenin her yerinde, hatta en uzak ve geri bölgelerinde bile karşılaşılabiliyordu.[101] Köylülerin büyük ölçüde "kendine yeterli" yaşamının Meici döneminin ortalarına kadar sürdüğünü gösteren kanıtlar bulunmakla birlikte, [102] Japonya'nın, Çin'den farklı olarak, onsekizinci yüzyıl kadar erken bir

98. Smith, *Agrarian Origins,* s.87-88, 92.
99. Smith, *Agrarian Origins,* s.97-102.
100. Smith, *Agrarian Origins,* s.101-102, 142-143.
101. Smith, *Agrarian Origins,* s.72-73.
102. Smith, *Agrarian Origins, s.72.*

tarihte, kendi kendine, çağdaş bir devlet olma yolunda oldukça önemli adımlar atmaya başladığı açık. Çin ile aralarındaki bu farklılık, büyük ölçüde. Japonya'da *pax Tokugava* koşullarının, bu tarihlerde Çin'de görülen, gerileme sürecine girmiş olan Mançu hanedanı zamanındaki kargaşaların tam zıddı bir ortam yaratmış olmasıyla açıklanabilir.

Bu arada, ekonomide görülen gelişmelerin, küçük uydu mülklerle çevrili geleneksel büyük mülk sisteminin değişmesi ve onun yerini aile çiftlikleriyle toprakbeyi-kiracı gruplarının alması yolunda önemli etkileri oldu. Bu değişikliğin temeldeki nedeni, kırsal emek eksikliğinin gittikçe şiddetlenmesidir. Kırsal bölgelerde ticaretin ve endüstrinin gelişmesi, büyük mülk sahiplerinin kendilerine bağımlı küçük mülk sahiplerine, onları kentlerin çekimine karşı ellerinden kaçırmamak için daha fazla toprak verme zorunda kalmaları anlamına gelmekteydi. Öte yandan, küçük mülk sahiplerinin *(nago)* eline, el zanaatlarında gittikçe daha fazla para kazanma fırsatı geçmekteydi. Eski emek biçimlerinin yerini ücretli emek almaya başladı. Bağımlı küçük mülk sahibi, bir hukuksal kategori olarak, kırsal alandan silinip, yokoldu; ekonomik ve toplumsal bir gerçeklik olarak yokoluşu daha ağır bir süreçle gerçekleşti. Ondokuzuncu yüzyılın sonlarına varıldığında, geride bu sınıfın ancak kalıntıları kalmıştı. Genel gidiş, bağımlı küçük mülk sahiplerinin, birkaçı mülk sahibine, çoğu da kiracı çiftçiye dönüşerek, bağımsız aile konumuna yükselmeleri yönündeydi.[103]

Büyük mülk sahibinin aile dışından sağlamak durumunda kaldığı emeğin öteki büyük kaynağını oluşturan kalıtsal hizmetçilerle ilgili benzeri bir süreç, benzeri sonuçlara yolaçtı. Bu alanda da pazar ekonomisinin etkisi, kırsal emekçiyi geleneksel ve ailesel ilişkilerin bağından çözmek yönünde oldu.Gerçi eski hizmetçi sonunda bağımsız bir konuma yükselemedi, yükseldiyse bile bu büyük bir bağımsızlık olmadı o başka. Ücret "sözleşmesi", borçlarla öylesine karmaşık bir durum almıştı ki, eski hizmetçiyi uzun bir süre bağımlı durumda tutabilecek bir nitelik taşıyordu. Bununla birlikte, emek kıtlığı daha çok, rençperden (tarım işçisinden) yana işledi. Tokugava döneminin sonlarına doğru, ücretli emek kullanmak, oldukça yaygın bir uygulama oldu. Emeğin kıtlığı fiyatını yükseltti ve emekçiyi geleneksel sınırlamalardan kurtardı. Böylece küçük mülk işleyicisinin ve kalıtsal hizmetçinin ekonomik konumlarında görülen yavaş gelişme, kiracı çiftçilerin ortaya çıkışını hızlandırdı.[104]

Onsekizinci yüzyılın ortasında, kiracı çiftçilik sistemine geçiş, güçlü bir eğilim durumuna geldi. [105] Büyük mülk sahipleri, bundan yarım yüzyıl öncesinden beri, hangi biçimiyle olursa olsun, emeğin fiyatının yüksekliğinin büyük mülkleri başarıyla işletme olanağını ortadan kaldırdığını anlamış bulunuyorlardı. Onsekizinci yüzyılın ortasından sonra, emeğin maliyeti yükselmesini sürdürdüğü gibi, ondokuzuncu yüzyıl ortasında yalnızca ücret kazancıyla bir aileyi az çok geçindirebilecek duruma geldiklerini gören birçok ücretli işçi, genellikle kendilerine en çok gereksinim duyulan zamanlarda olmak üzere, haber bile vermeden ortadan yok olarak, toprak sahiplerinin işinde çalışmaktan yan çizmeye başladılar. Bu koşullar, daha öncleri küçük bağımlı çiftçi olan kiracılarca ekilip biçilen aile boyu çiftliklerden yana işlemekteydi.[106] Büyük mülkleri,

103. Smith, *Agrarian Origins,* s.33,34,83,133,134,137.
104. Smith, *Agrarian Origins,* s.108-118, 120, 123.
105. Smith, *Agrarian Origins,* s.5,132.
106. Smith, *Agrarian Origins,* s.127, 131-132, 124.

kiracı çiftçilerce başedilebilir küçük birimlere dönüştüren büyük toprak sahipleri, topraktan sağladıkları kazançlarını sürdürebildiler. Artık, gübrelemenin ve ekip biçmenin öteki giderlerinin gittikçe artan yükünü, kiracı çiftçiler yüklenmek zorunda idiler. Bu yükü, yaşam düzeylerini düşürmek ve kazançlarını ticaretin ve endüstrinin gelişmesinden yararlanarak zanaatçılık uğraşlarıyla artırmak biçiminde, iki yoldan omuzlayabildiler.[107]

Dolayısıyla, tüm bu gelişmelerin sonul ürünü, büyük mülklerin ortadan kalkması değil, onların işletilme yöntemlerinin değişmesi, aileye ve onun genişletilmiş biçimlerine dayalı bir sistemden, kiracılık sistemine geçilmesi oldu. Ekilip biçilen birim küçülürken, sahip olunan mülkte, ya bir değişiklik olmadı; ya da olduysa, bu mülkün daha da büyümesi yönünde oldu. Büyük mülklerin elden çıkarılması şöyle dursun, Smith'in belirttiğine göre, sahipleri, sorunlarının çözümünü kiracılıkta bulduktan sonra, mülklerini büyük ölçüde genişlettiler.[108] Ticarete yönelik tarımın gelişmesinin bir ürünü olarak, aristokrasi arasından gelenlerden çok köylüler arasından gelenlerce oluşturulmuş görünen bir toprakbeyleri sınıfının ortaya çıkmasıyla, paternalistik ilişkilerin yerini, toprakbeyi ile kiracı arasındaki toplumsal patlamalara yolaçabilecek ilişkiler aldı. Bu ilişkilerin yarattığı yeni sorunlar, bilindiği gibi, Japon toplumunun yakasını uzun süre bırakmadı.

Öteki ülkelerin deneyimi göz önüne alındığında beklenceği gibi, yeni ticari ilişkiler, toprağın gittikçe daha az sayıda kimsenin elinde toplanması ve köylü topluluğu içindeki aile ağırlıklı eski ilişkilerin çözülmesi yönünde bazı eğilimler yarattı.[109] Bununla birlikte, Japonya bakımından önemli olan nokta, bu eğilimlerin fazla ileri gitmemiş olmasıdır. Ticarete yönelik tarımın sorunlarına bir çözüm olarak kiracı çiftçiliğin ortaya çıkmasından sonra, mülkiyet ilişkileri, hemen hemen bir yüzyıl boyunca pek az değişiklik geçirdi. Köylülerin mülksüzleştirilmesi yolunda başlangıçta birkaç belirti görülmüşse de, böyle bir mülksüzleşme gerçekleşmedi. Aynı biçimde köylüler Japon toplumunda egemen sınıfları mülklerinden edecek bir konuma yükselemediler. Bununla birlikte, ticari ilişkilerin tarıma girmesi, ondokuzuncu yüzyıl ortalarında, eski düzen için tehlikeli bir durum yarattı ve Meici yönetimine ciddi sorunlarla dolu bir miras bıraktı.

Japonya'nın Meici döneminin başlangıcında bir endüstri toplumu olma yolunda attığı ilk adımlar, toplumun tabanını oluşturan nüfustan daha fazla kaynak çekmeyi amaçlayan bildik yöntemlerdi. Sovyet Rusya'da olduğu gibi, Japonya'da da, Marksistlerin "ilksel kapitalist birikim" dedikleri, bir tarım toplumundan endüstri toplumuna atlamaya yetecek kapitalin toplanmasının bedelini, daha çok köylüler ödediler. Ancak, bu büyük ölçüde Meici yönetiminin endüstrileşmeyi gerçekleştirme sorumluluğunu farklı kesimlere vermesi nedeniyle Japon deneyimi, Sovyet deneyiminin taban tabana zıddı bir yönde gelişti.

Yeni hükümetin düzenli ve güvenilir gelir kaynaklarına gereksinimi vardı. 1873'te kabul edilen Toprak Vergisi Yasası, bu yolda seçilen, belki içinde bulunulan koşullarda ekonomik ve siyasal bakımdan uygulanabilir olan tek yoldu. Hükümetin gelirlerinin büyük bölümünü köylüler sağladılar.[110] Endüstrileşmenin ilk adımlarından çoğunu

107. Smith, *Agrarian Origins,* s.127-131.

108. Smith, *Agrarian Origins,* s.126, 131, 141.

109. Smith, *Agrarian Origins* s.145-146, 149, 157-163.

110. Smith, *Political Change,* s.25'e göre, hükümetin 1868-1880 yılları arasındaki sıradan gelirlerinin yüzde 78 dolaylarındaki bir bölümü toprak vergisinden sağlandı. Aynı kaynağın 73.-82. sayfalarına bakınız.

(yaptıklarını birkaç yıl sonra özel girişime devretmek üzere) hükümet attığı için, endüstrinin gelişmesinin başlangıç evrelerinin yükünü köylüler çekti. Öte yandan, konunun çağdaş uzmanlarına göre, Meici toprak vergisi, Tokugava döneminin vergilerinden daha büyük bir yük getirmemişti. Yeni yönetim vergi yükünü yeni kanallara yöneltmekle yetindi ve böylece kırsal kesimdeki yaşam düzeyini düşürmeden çağdaşlaşma hedeflerine ulaşabildi.[111] Bunu yapmak, kırsal alandaki verim artışının Tokugava döneminde olduğu gibi sürmesi sayesinde olanaklıydı.[112] Söz konusu verimlilik artışı, Japon tarihinin bu kitapta tartışılan döneminin büyük bir bölümü boyunca sürecekti. Alınan yıllık ürün miktarlarının, 1880'den 1940'a kadar, bir kat arttığı hesaplanmıştır.[113] Bu olgulara dayanılarak, endüstrileşmenin devrimci olmayan yollardan gerçekleştirilebileceği yolunda iyimser sonuçlar çıkarmakta acele edilmemeli. Japonya, tarımsal yapısını çağdaşlaştıramamanın bedelini ödediği gibi, bunu, Japon ordusunun Çin üzerine yürümesi ve Japon bombalarının Amerikan gemilerinin üzerine yağması sırasında, öteki ülkeler de ödediler.

Endüstrileşmenin köylülere etkisine gelince, yarattığı ilk ekonomik sonuç, Tokugava yönetimi sırasında ortaya çıkmış olan bazı eğilimlerin daha da hızlanması oldu. Köylüler toprak vergisini ödeyebilmek için nakit para bulmak zorunda kaldılar ve böylece pazarın cilvelerine ve çoğu örnekte, köyün öndegelen toprak sahibi olan tefeciye, daha fazla bağımlı duruma düştüler. Pekçok köylü borca battı ve çiftliğini yitirdi. Bunların ne kadar oldukları uzmanlar arasında tartışma konusudur. Yeni rejim köylülere mülkiyet hakkını tanımışsa da, gerçek hesaplaşmada, genellikle küçük adam zararlı çıktı; çünkü, devlet memurları kadar köy muhtarının kişiliğinde somutlaşan "yasa", mülk sahibine arka çıkarken, küçük adamın yaslanacağı anılarından ve sözel geleneğinden başka bir şeyi yoktu.[114] Tüm bu etmenler, kiracı çiftçinin ve küçük mülk sahibinin harcanması pahasına, toprakbeyinin konumunun güçlenmesine yardım etti. Bunlar aynı zamanda, güçlü ve sağlam olana dayanma geleneğinin sürmesini sağladılar; ki bu, köyün söz konusu eylemlere direnişinin niçin başarısızlığa uğradığını açıklayan nedenlerden birini oluşturabilir.[115]

111. Smith, *Agrarian Origins,* s.211.

112. Bazı ayrıntılar için bak. Morris, "Problem of the Peasant Agriculturist", s.361-362.

113. Dore, *Land Reform,* s.19.

114. Köylülerin de Japonya'nın yerli elzanaatlarının yıkılmasından zarar görüp görmedikleri daha ortaya konabilmiş değil. Birçok batılı bilginin bugünkü görüşü, büyük aksaklıklarla karşılaşılabilmiş olunabilir ama, kırsal bölgelerin ürünlerinin, özellikle çayın, ipeğin ve pirincin dışsatımının artması, karşılaşılan kayıpları aşacak kazançlar sağlamıştır biçiminde. Smith, *Political Change,* s.26-31'i, Morris, "Problem of the Peasant Agriculturist", s.366 ile karşılaştırınız.

115. Bak. Norman, *Japan's Emergence,* s.138-144, ve Norman'ın bu görüşünün eleştirisi için, Morris, "Problem of the Peasant Agriculturist", s.357-370. Norman'ın, köylülerin pazar ekonomisinin etkilerine gittikçe daha açık bir duruma gelmelerinin bir sonucu olarak içine düştükleri sıkıntılar tablosunu biraz abartılmış bulmakla birlikte, Morris'in köylülerin pek az sıkıntılarının bulunduğunu ya da hiç bir sıkıntılarının bulunmadığını göstermek için öne sürdüğü istatistiklerin sağlıklı olduğundan kuşkuluyum. Yaptığı hesaplamalar, şu tartışma götürür varsayımlara dayanmaktadır: 1) artan verimliliğin bölüşülmesi, daha önceki dönemde olduğu gibi sürdü (s.362) ve 2) bu tarihlerde para ekonomisi kırsal bölgelerde tam anlamıyla egemen olmuştu (ki bu, o tarihlerde yaşamış kimselerin, elinizdeki kitabın 278. ve 282. sayfalarında belirttiğim gözlemleriyle çatışan bir varsayımdır). Aşağıda da belirtileceği gibi, Norman sonuçta, köylülerin yaygın biçimde mülksüzleştirilmesinden söz edilemeyeceğini kabul etmektedir.

kiracı çiftçilerce başedilebilir küçük birimlere dönüştüren büyük toprak sahipleri, topraktan sağladıkları kazançlarını sürdürebildiler. Artık, gübrelemenin ve ekip biçmenin öteki giderlerinin gittikçe artan yükünü, kiracı çiftçiler yüklenmek zorunda idiler. Bu yükü, yaşam düzeylerini düşürmek ve kazançlarını ticaretin ve endüstrinin gelişmesinden yararlanarak zanaatçılık uğraşlarıyla artırmak biçiminde, iki yoldan omuzlayabildiler.[107]

Dolayısıyla, tüm bu gelişmelerin sonul ürünü, büyük mülklerin ortadan kalkması değil, onların işletilme yöntemlerinin değişmesi, aileye ve onun genişletilmiş biçimlerine dayalı bir sistemden, kiracılık sistemine geçilmesi oldu. Ekilip biçilen birim küçülürken, sahip olunan mülkte, ya bir değişiklik olmadı; ya da olduysa, bu mülkün daha da büyümesi yönünde oldu. Büyük mülklerin elden çıkarılması şöyle dursun, Smith'in belirttiğine göre, sahipleri, sorunlarının çözümünü kiracılıkta bulduktan sonra, mülklerini büyük ölçüde genişlettiler.[108] Ticarete yönelik tarımın gelişmesinin bir ürünü olarak, aristokrasi arasından gelenlerden çok köylüler arasından gelenlerce oluşturulmuş görünen bir toprakbeyleri sınıfının ortaya çıkmasıyla, paternalistik ilişkilerin yerini, toprakbeyi ile kiracı arasındaki toplumsal patlamalara yolaçabilecek ilişkiler aldı. Bu ilişkilerin yarattığı yeni sorunlar, bilindiği gibi, Japon toplumunun yakasını uzun süre bırakmadı.

Öteki ülkelerin deneyimi göz önüne alındığında beklenceği gibi, yeni ticari ilişkiler, toprağın gittikçe daha az sayıda kimsenin elinde toplanması ve köylü topluluğu içindeki aile ağırlıklı eski ilişkilerin çözülmesi yönünde bazı eğilimler yarattı.[109] Bununla birlikte, Japonya bakımından önemli olan nokta, bu eğilimlerin fazla ileri gitmemiş olmasıdır. Ticarete yönelik tarımın sorunlarına bir çözüm olarak kiracı çiftçiliğin ortaya çıkmasından sonra, mülkiyet ilişkileri, hemen hemen bir yüzyıl boyunca pek az değişiklik geçirdi. Köylülerin mülksüzleştirilmesi yolunda başlangıçta birkaç belirti görülmüşse de, böyle bir mülksüzleşme gerçekleşmedi. Aynı biçimde köylüler Japon toplumunda egemen sınıfları mülklerinden edecek bir konuma yükselemediler. Bununla birlikte, ticari ilişkilerin tarıma girmesi, ondokuzuncu yüzyıl ortalarında, eski düzen için tehlikeli bir durum yarattı ve Meici yönetimine ciddi sorunlarla dolu bir miras bıraktı.

Japonya'nın Meici döneminin başlangıcında bir endüstri toplumu olma yolunda attığı ilk adımlar, toplumun tabanını oluşturan nüfustan daha fazla kaynak çekmeyi amaçlayan bildik yöntemlerdi. Sovyet Rusya'da olduğu gibi, Japonya'da da, Marksistlerin "ilksel kapitalist birikim" dedikleri, bir tarım toplumundan endüstri toplumuna atlamaya yetecek kapitalin toplanmasının bedelini, daha çok köylüler ödediler. Ancak, bu büyük ölçüde Meici yönetiminin endüstrileşmeyi gerçekleştirme sorumluluğunu farklı kesimlere vermesi nedeniyle Japon deneyimi, Sovyet deneyiminin taban tabana zıddı bir yönde gelişti.

Yeni hükümetin düzenli ve güvenilir gelir kaynaklarına gereksinimi vardı. 1873'te kabul edilen Toprak Vergisi Yasası, bu yolda seçilen, belki içinde bulunulan koşullarda ekonomik ve siyasal bakımdan uygulanabilir olan tek yoldu. Hükümetin gelirlerinin büyük bölümünü köylüler sağladılar.[110] Endüstrileşmenin ilk adımlarından çoğunu

107. Smith, *Agrarian Origins,* s.127-131.

108. Smith, *Agrarian Origins,* s.126, 131, 141.

109. Smith, *Agrarian Origins* s.145-146, 149, 157-163.

110. Smith, *Political Change,* s.25'e göre, hükümetin 1868-1880 yılları arasındaki sıradan gelirlerinin yüzde 78 dolaylarındaki bir bölümü toprak vergisinden sağlandı. Aynı kaynağın 73.-82. sayfalarına bakınız.

(yaptıklarını birkaç yıl sonra özel girişime devretmek üzere) hükümet attığı için, endüstrinin gelişmesinin başlangıç evrelerinin yükünü köylüler çekti. Öte yandan, konunun çağdaş uzmanlarına göre, Meici toprak vergisi, Tokugava döneminin vergilerinden daha büyük bir yük getirmemişti. Yeni yönetim vergi yükünü yeni kanallara yöneltmekle yetindi ve böylece kırsal kesimdeki yaşam düzeyini düşürmeden çağdaşlaşma hedeflerine ulaşabildi.[111] Bunu yapmak, kırsal alandaki verim artışının Tokugava döneminde olduğu gibi sürmesi sayesinde olanaklıydı.[112] Söz konusu verimlilik artışı, Japon tarihinin bu kitapta tartışılan döneminin büyük bir bölümü boyunca sürecekti. Alınan yıllık ürün miktarlarının, 1880'den 1940'a kadar, bir kat arttığı hesaplanmıştır.[113] Bu olgulara dayanılarak, endüstrileşmenin devrimci olmayan yollardan gerçekleştirilebileceği yolunda iyimser sonuçlar çıkarmakta acele edilmemeli. Japonya, tarımsal yapısını çağdaşlaştıramamanın bedelini ödediği gibi, bunu, Japon ordusunun Çin üzerine yürümesi ve Japon bombalarının Amerikan gemilerinin üzerine yağması sırasında, öteki ülkeler de ödediler.

Endüstrileşmenin köylülere etkisine gelince, yarattığı ilk ekonomik sonuç, Tokugava yönetimi sırasında ortaya çıkmış olan bazı eğilimlerin daha da hızlanması oldu. Köylüler toprak vergisini ödeyebilmek için nakit para bulmak zorunda kaldılar ve böylece pazarın cilvelerine ve çoğu örnekte, köyün öndegelen toprak sahibi olan tefeciye, daha fazla bağımlı duruma düştüler. Pekçok köylü borca battı ve çiftliğini yitirdi. Bunların ne kadar oldukları uzmanlar arasında tartışma konusudur. Yeni rejim köylülere mülkiyet hakkını tanımışsa da, gerçek hesaplaşmada, genellikle küçük adam zararlı çıktı; çünkü, devlet memurları kadar köy muhtarının kişiliğinde somutlaşan "yasa", mülk sahibine arka çıkarken, küçük adamın yaslanacağı anılarından ve sözel geleneğinden başka bir şeyi yoktu. [114] Tüm bu etmenler, kiracı çiftçinin ve küçük mülk sahibinin harcanması pahasına, toprakbeyinin konumunun güçlenmesine yardım etti. Bunlar aynı zamanda, güçlü ve sağlam olana dayanma geleneğinin sürmesini sağladılar; ki bu, köyün söz konusu eylemlere direnişinin niçin başarısızlığa uğradığını açıklayan nedenlerden birini oluşturabilir.[115]

111. Smith, *Agrarian Origins,* s.211.

112. Bazı ayrıntılar için bak. Morris, "Problem of the Peasant Agriculturist", s.361-362.

113. Dore, *Land Reform,* s.19.

114. Köylülerin de Japonya'nın yerli elzanaatlarının yıkılmasından zarar görüp görmedikleri daha ortaya konabilmiş değil. Birçok batılı bilginin bugünkü görüşü, büyük aksaklıklarla karşılaşılabilmiş olunabilir ama, kırsal bölgelerin ürünlerinin, özellikle çayın, ipeğin ve pirincin dışsatımının artması, karşılaşılan kayıpları aşacak kazançlar sağlamıştır biçiminde. Smith, *Political Change,* s.26-31'i, Morris, "Problem of the Peasant Agriculturist", s.366 ile karşılaştırınız.

115. Bak. Norman, *Japan's Emergence,* s.138-144, ve Norman'ın bu görüşünün eleştirisi için, Morris, "Problem of the Peasant Agriculturist", s.357-370. Norman'ın, köylülerin pazar ekonomisinin etkilerine gittikçe daha açık bir duruma gelmelerinin bir sonucu olarak içine düştükleri sıkıntılar tablosunu biraz abartılmış bulmakla birlikte, Morris'in köylülerin pek az sıkıntılarının bulunduğunu ya da hiç bir sıkıntılarının bulunmadığını göstermek için öne sürdüğü istatistiklerin sağlıklı olduğundan kuşkuluyum. Yaptığı hesaplamalar, şu tartışma götürür varsayımlara dayanmaktadır: 1) artan verimliliğin bölüşülmesi, daha önceki dönemde olduğu gibi sürdü (s.362) ve 2) bu tarihlerde para ekonomisi kırsal bölgelerde tam anlamıyla egemen olmuştu (ki bu, o tarihlerde yaşamış kimselerin, elinizdeki kitabın 278. ve 282. sayfalarında belirttiğim gözlemleriyle çatışan bir varsayımdır). Aşağıda da belirtileceği gibi, Norman sonuçta, köylülerin yaygın biçimde mülksüzleştirilmesinden söz edilemeyeceğini kabul etmektedir.

Meici hükümetinin çıkardığı yasalar ve ekonomik etmenlerin işleyişi, o yönde bazı eğilimlerin görülmüş olmasına karşın, köylünün toptan mülksüzleştirilmesine yolaçmadı. Söz konusu etmenler bu alanda bir sonuç yarattıysa, tam tersine, toprakbeyinin güçlendirilmesi ve yasallaştırılması yanı sıra, ister kiracı ister mülk sahibi olsun, köylünün, işlediği küçük toprak parçası üzerindeki haklarının tanınması (meşrulaştırılması) yönünde oldu. Kentlere büyük bir "huruç" hareketi olmadığı gibi, ekilip biçilen toprak birimlerinin birleştirilmesi ya da büyümesi biçiminde önemli bir gelişme de görülmedi.[116]

Meici yönetiminin izlediği politika, erki herhangi bir başka sınıfa bırakma gibi bir düşüncesinin olmaması anlamında, "tutucu" idi. Ama çağımızın yetkili yazarları, çoğu kez, bu yönetimin, feodal ayrıcalıkları kaldırıp, köylüleri tutucu bir siyasal yapı içine alma yolunu izlemesi anlamında, "devrimci" olduğu görüşündedirler. Bu yönde atılmış çok önemli bir adım, zorunlu askerlik uygulamasının (1872-1873 yıllarında) benimsenmesiydi.[117] Bir başka adım, 1890'da çıkarılan İmparatorluk Buyruğu ile, genel ve zorunlu eğitim sisteminin kurulmasıydı. 1894'te okul yaşında bulunan çocukların yüzde 61,7'si ilkokula gitmekteydi; yeni yüzyılın ilk yıllarında ise hepsi gidiyordu. Japon çocukları, okuma ve yazma gibi temel becerilerin yanı sıra, beyinlerine yüksek dozda yurtseverlik aşılanan bir eğitimden geçirildiler.[118] Böylece, devrimci özellikler, hükümetin, aydın Japonlara güçlü bir ulusal devlet yaratılması için gerekli görülen uygarlık öğelerini, Batıdan alma politikasının bir parçasını oluşturuyordu. Devrimci ve tutucu özellikler arasındaki çelişki, gerçek olmaktan çok görünürdeydi. Japon önderleri arasında, bekleneceği gibi, bu amaca ulaşılması için neyin gerekli olup neyin olmadığı konusunda birçok sert tartışma yapılmaktaydı. Küçük bir azınlık, Batıya özgü yolları, herhangi bir amacın aracı olarak değil, kendi başına taşıdıkları değerler yüzünden benimseyecek kadar ileri gitti. Ancak bu tür tartışmalara ve görüş ayrılıklarına fazla önem vermek yanıltıcıdır. Japonya bağımsız bir çağdaş devlet olacaksa, hiç değilse çağdaş makineleri kullanabilmesine yetecek kadar okuyup yazabilen bir halka ve dışta düşmanla savaşacak, içerde düzeni koruyacak bir orduya gereksinimi olacaktı. Bu yolda izlenen bir politikanın pek devrimci olduğu söylenemez.

Öyleyse özetle, Meici yönetiminin izlediği politika, köylüleri bir kapitalist birikim kaynağı olarak kullanmaktan başka bir şey değildi. Bu ise, köylü ekonomisini ticaretin etkilerine daha fazla açmayı ve bunun yolaçtığı bazı gerilimleri, köylüleri birlik ve bütünlük içinde bir siyasal yapının içine çekme yolundaki çabalarla gidermeyi gerektirmekteydi. Feodalizmden, tepeden dayatılan bir uygulamayla kurtulmak, kendi başına bir amaç ya da politika olmaktan çok, başka amaçların aracıydı.

Gelişmelere tüm olarak göz atacak olursak, bunların devrimci bir başkaldırma olmadan gerçekleştirilebilmelerinin nedenlerinden bazılarını daha açık ve daha somut olarak görebiliriz. Tarımsal verimliliğin sürekli artması, çağdaş topluma geçişin tüm yükünün altından kalkılabilmesinde yaşamsal bir rol oynadı. Elbette tarımsal

116. Norman, *Japan's Emergence,* s. 149,153.

117. Bu sorunun bütünü hakkında bak. Norman, *Soldier and Peasant.* Bu yapıt, Sansom'un yapıta yazdığı "sunuş"ta (s.xı'de) belirttiği gibi, Tokugava yönetiminin son dönemlerinin ve Meici yönetiminin başlarının köylü ayaklanmalarını; zorunlu askerlik uygulamasının getirilmesiyle denetim altına alınan "gelişmekte olan bir feodalizm karşıtı ve demokratik bir devrim" olarak nitelemesi, ayaklanmalara, elimizdeki kanıtların desteklemediği bir siyasal amaç yüklemekteyse de, bu konuda yazılmış en aydınlatıcı monografidir.

118. Scalapino, *Democracy,* s.295-298.

verimliliğin artışının da nedenlerini açıklamak gerekir; ki en iyisi bunu bundan sonraki bölüme bırakmak. Ama tarımda verimliliğin artışının sonuçlarından biri, kentlerde, Fransız Devrimi'nin en hızlı döneminde olduğu gibi, köylü radikalliği ile işbirliği yapan pleb müttefikleri yaratacak büyük bir açlığın görülmemesi oldu. Kentlerde, daha ılımlı köylü isteklerinin eski düzeni yıkma yolunda birleşebileceği, feodalizm düşmanı herhangi bir güçlü burjuva akımı da yoktu. Pazar ekonomisinin gelişi, daha çok kiracı konumunda kalsalar bile, köylülerin yoksul kesimlerinin toprak edinmelerini sağladı. Öte yandan, eskisinden daha büyük bir toprak parçasını fiilen elde tutmak, toplumsal istikrarı sağlayıcı etki yapmış olmalı.

Yeni toprakbeylerinin çıkarlarının, doğmakta olan kapitalizmden yana olduğu, az sonra tartışılacağı gibi, oldukça açık bir gerçekti. Bu grup büyük ölçüde, Tokugava döneminin sonlarına doğru gittikçe göze çarpmaya başlayan ve bazı tarihçilere göre Restorasyon akımına önemli bir katkıda bulunmuş olan zengin köylüler arasından yükselen kimselerden oluşmuştu. Toprakbeyleri durumuna gelmekle, köy seçkinlerinin bir kesimi, köylülük içinden çekilip, siyasal bakımdan tehlikeli olmaktan çıkarıldılar. Buna ek olarak, bunların oldukça büyük bir bölümü, ticaret işlerine girişmişti ve dolayısıyla eski düzende yapılan önemli değişikliklere karşı değillerdi. Ancak, genel olarak mülk sahibi zengin köylülerin, Japon köyünün oligarşik yapısını yıkmak gibi bir istekleri yoktu; çünkü böyle bir yapıdan en çok yararlananlar kendileriydi. Gerçekten, Meici yönetimi altında, daha yoksul köylüler ve kiracılar radikal istekler öne sürmeye başlar başlamaz, zengin köylüler onların karşısında yer aldılar.[119] Demek ki, Japon kırsal toplumu, bu tarihsel bağlamda, herhangi bir kapitalizm düşmanı başkaldırıya ve yeni toplumsal eğilimlere karşı çıkışlara karşı, bazı önemli siperlere sahip bulunuyordu.

Bu aşamada, kapitalizm düşmanlığının, "aşırılık"larına karşı bazı önemli siperler bulunduğu gibi, aşırı feodalizm düşmanlığına karşı siperler de alakonmuştu. Feodal etkilerin, birbirlerini karşılıklı gözeten beşli gruplar *[pao]* sistemi ve köy muhtarı kanalıyla Japon köyüne dal budak salması, bu açıdan çok anlamlıydı. Feodalizm düşmanlığının etkilerini frenleyen bu güçler, tehlikeli bir öfke birikimine de yolaçabilirlerdi; ve gerçekten, feodal etkilerin, yeni gelişen ticari etkilerle birleşerek baskıcı bir ittifak oluşturdukları, dolayısıyla köylülerin her iki dünyanın en katı yanlarına katlanmak durumunda bırakıldıkları yerlerde (İmparatorluk akımının üssü olan Çöşü dışında) böyle bir sonuç doğurdular.

Hâlâ azımsanamayacak bir canlılığı olan bir feodal sistem ile, yavaş yavaş onun temellerini oyan ticari etkiler arasındaki çatışma, Meici hükümetine belirli bir manevra alanı sağlıyordu. Kuşkusuz bir fırsatını yakalayıp köylü ayaklanmalarının elebaşılığını üstlendiğinde *samuray* bir tehlike kaynağıydı. Ama Meici Hanedanı, buna karşı dengeleyici bir güç olarak çıkardığı zorunlu askerlik uygulamasıyla oluşan köylü ordusunu kullanarak, feodalizm düşmanı duyguları, yeni yönetimin karşılaştığı en büyük tehlike olan Satsuma Ayaklanmasının bastırılışında görüldüğü gibi, lehine çevirmeyi başardı. Zaman zaman ha gitti ha gidiyor denebilecek durumlara düşmekle birlikte hükümet, hem düşmanları hem müttefikleri arasındaki bölünmelerden yararlanarak, güç durumlardan kurtulup varlığını sürdürmeyi ve kendini sağlama almayı becerdi.

119. Zengin köylülerin Restorasyon'dan önceki ve sonraki rolleri hakkında derin bir inceleme için bak. Smith, "Landlords and Rural Capitalists".

Pek çok köylünün, yabancıların büyük bir tehlike oluşturduklarının bilincine ermiş oldukları söylenemezse de, yabancı tehlikesi olayların akışı içinde önemli bir rol oynadı ve tutucu bir sonuca ulaşılmasına katkıda bulundu. Japon toplumu içindeki devrimci güçler, tekbaşlarına çağdaşlaşmanın önündeki engelleri söküp atabilecek kadar güçlü değildiler. Ancak önderler güçlü bir devlet yaratarak kendi iktidarlarını korumak için çağdaşlaşma önlemlerine başvurduklarında, devrimci güçler bu tür önlemleri destekleyen sınırlı bir temel oluşturabilirlerdi, gerçekten oluşturdular da.

3. Meici Çözümü: Yeni Toprakbeyleri ve Kapitalizm

Meici dönemi (1868-1912 arası) yönetici sınıflar açısından da, güçlü bir çağdaş devlet yaratmak çabasıyla, feodal ve kapitalist öğelerin yanyana işe koyuldukları yıllar oldu. Burada, ta Tokugava döneminde başlamış bir süreçle feodal üstbeyin yerini ticarete yönelik tarım yapan toprakbeyinin alışının siyasal anlamı üzerinde duracağız. Böyle bir değişikliğin nasıl gerçekleştiğini, yöneticilerin çağdaş dünyaya ayak uydurmaları anlamında daha genel bir arkaplanı gözönüne alarak ve yeni, farklı toplumsal formasyonların, eski egemen grupların yerini ne ölçüde aldıklarına bakarak görmeliyiz. Bu noktada yüksek aristokrasi, yani *daymyo* ile sıradan *samuray*'ın doğaları arasındaki kesin farkı görmek önemlidir.

Tam yetkili yazarlar, Meici yönetiminin 1876'da *daymyo* ile hesaplaşmasının bir hata sayılabilecek kadar fazlasıyla eli açık olduğu görüşünde birleşirler. Daha önce gördüğümüz gibi bu önlem, bir yandan *daymyo*'nun yeni yönetime bağlılığını sağlarken, öte yandan *daymyo*'yu eski ekonomik dayanağından etti. Ama aynı zamanda, en büyük feodal beylerden bazılarına egemen finans oligarşisinin üyeleri olma olanağını da verdi. Bu yolla sağlanan fonlar, kapitalist endüstrinin geliştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. [120] 1880'de ulusal bankalardaki hisse senetlerinin yüzde 44'ünden biraz fazlası, çoğu eski *daymyo* ve imparatorluk sarayının üyeleri *(kuge)* olan bu yeni soylulara aitti.[121] Ticarete, endüstriye ve bankacılığa böyle bir geçişi gerçekleştirenlerin sayıları fazla değildi ama önemleri büyüktü. Tokugava zamanında tacirlerle ve tacirler kanalıyla iş görmek zorunda kalmışlarken, şimdi artık eski tacir sınıfını bir kıyıya itebilecek bir güce kavuşmuşlardı.[122]

Daymyo'nun çok küçük bir bölümü ise, tarıma döndü. Birikmiş emekli maaşlarıyla Hokkaydo'da, çok ucuz fiyatlarla, geniş devlet topraklarını satın alabildiler ve büyük toprakbeyleri olabildiler.[123] Ama bunların sayısı bir elin parmaklarıyla sayılacak kadardı. Tokugava ve Meici hesaplaşmalarının yolaçtığı eğilimlerin sonucunda, Japonya çağdaş dünyaya, kalabalık ve güçlü bir aristokratlar grubundan yoksun olarak girdi. Daha kesin bir deyişle, 1880 dolaylarından sonra Japonya'nın bir büyük *Junker*'ler sınıfı (çok sayıda küçükleri bulunmakla birlikte) Burke'ün benzetmesiyle, sahibi olduğu pirinç tarlalarını ulu çınarlarının dallarıyla gölgeleyebilen bir sınıf yoktu. Ama sayıları az da olsa, onların benzerlerine, neredeyse bir kalem darbesiyle bir yüzyıl ileriye sıçratarak, İngiliz kömür ve bira baronlarının biraderleri olma olanağı sağlandı. Ondokuzuncu yüzyılın sonlarında, tahtı kuşatan çevre, feodal ayrıcalıklardan vazgeçmeleri karşılığında kapitalistlere dönüştürülen eski feodal beylerden, az sayıda eski tacir aileden ve alt tabakalardan yükselmiş birkaç karun gibi yeni zengin tacir aileden oluşuyordu. Bu

120. Norman, *Japan's Emergence,* 96; Reischauer, *Japan,* s.68.
121. Norman, *Japan's Emergence, s.* 100.
122. Scalapino, *Democracy,* s.93.
123. Norman, *Japan's Emergence,* s.99.

sırada, kırsal bölgelerde de yeni ve kalabalık bir toprak sahibi yukarı sınıf yükselmekteydi; ki az sonra onlara değinmemiz gerekecek. Bu kimselerin kendilerini yeni Japon toplumunun "orta sınıfı" olarak nitelemeleri anlamlıdır.[124]

Eski yukarı sınıflardan *daymyo*, 1872 yılında, toplam sayıları 268 olduğu söylenen son derece küçük bir gruptu. Buna karşılık, *samuray*'ın nüfusu, iki milyonun biraz altındaydı; yani 1870 nüfusunun yüzde beşi ile altısı arasında bir orana ulaşan çok geniş bir kesimi oluşturuyordu.[125] Onların yazgısı hiç de *daymyo*'nunki kadar parlak olmadı; bu yazgı kuşkusuz, çok büyük bir bölümünün yıkımına yolaçtı. Meici rejimi, *samuray*'ın toplumsal, ekonomik ve siyasal ayrıcalıklarını sildi süpürdü. 1880'de *samuray*'ın, ulusal bankalardaki hisse senetlerinin üçte birinden biraz azının sahibi olduğuna bakılırsa,[126] hükümetten isteklerinin sembolik bir tazminattan öte bir şey verilmeden tasfiye edildiği görüşünün pek yerinde olmadığı söylenebilir.[127] Kendilerine 1876'da verilen devlet tahvillerinden sağladıkları toplam gelirin, Tokugava dönemi sonunda pirinç olarak ödenen maaşlarının değerinin üçte biri kadar olduğu hesaplandı.[128]

Yüksek çevrelerdeki kişiler, Herbert Spencer'in [zayıfların ayaklanmasından yana sosyal Darwinci] düşüncelerini benimseseler de, hükümet, eli kolu bağlı oturup, *samuray*'ı kendi geçimini sağlamaya ya da açlıktan ölmeye terkedemezdi. Hiç değilse bunu kamuya açıkça bildirdiği bir politika olarak benimseyemezdi. Ne var ki, onlara sürekli nafaka vermeye yetecek gücü de yoktu. Smith, endüstrileşme programının gerisindeki itici gücün önemli bir bölümünü *samuray* için birşeyler yapma zorunluluğunun oluşturduğunu ileri sürmektedir. [129] Hükümet aynı zamanda, *Samuray*'ın yeni toprakları tarıma açmasını desteklemek ve bir iş kurmak için kendilerine borç vermek gibi daha özgül önlemler aldı. İzlenen bu politikaları ayrıntısına inerek inceleyen bir bilgine göre, söz konusu politikalar gerçek bir çözüm bulmada başarısız kaldılar.[130]

Eldeki kanıtlar, olmasını istediğimiz kadar sağlam değilse de, *samuray* kitlesinin iş dünyasından, cennete girmişcesine hoşnut olmadıklarını gösteriyor. Küçük bir bölünümün iş ve politika dünyasında zengin ve güçlü duruma geldikleri kuşkusuz. Ama birçoğu, toplumsal yapıda tutunabilecekleri herhangi bir dala sarılıp, ellerinden ne geliyorsa onu yaptılar ve bu arada, polis, komiser, subay, öğretmen,avukat, gazeteci, hatta jinrinka (çek çek) çekicisi ve adi hırsız oldular. [131] Başlarına gelenler hakkında bir ipucunu, o çağın bir siyasal kuramcısının (Ueki Emori' nin) yazılarında buluyoruz: Bu yazar, seçme ve seçilme haklarının belli bir mülke sahip olma koşuluna bağlanmasını, bu tür koşulların, kendisine göre,siyasal yaşama en uygun sınıf olan *samuray*'ın çoğunu bu haklardan yoksun kılacağı için, karşı çıkmıştı.[132]

124. Smith, "Landlords' Sons in the Business Elite", s.98.

125. Norman, *Japan's Emergence,* s.81'de, Japon kaynaklarına dayanarak. Taeuber, *Population of Japan,* s.28'de "1886 yılı için çeşitli kayıtlardan yapılan derlemeler, toplam nüfusun yüzde beşinin soylulardan, yani *samuray*'dan ve bu grubun aile üyelerinden oluştuğunu göstermektedir" diye yazmakta, ama mutlak bir sayı vermemektedir.

126. Norman, *Japan's Emergence,* s.100.

127. Karş. Smith, *Political Change,* s.31.

128. Bak. Smith, *Political Change,* s.32.

129. Smith, *Political Change, s.* 33-34.

130. Harootunian, "Economic Rehabilitation of the Samurai", s.435, 443-444.

131. Norman, *Japan's Emergence,* s.75 (not 70); Scalapino, *Democracy,* s.95 (not 3).

132. Ike, *Beginnings of Political Democracy,* s.131, 134.

Tablo 1

JAPONYA'DA 1887 YILINDA TOPRAK VERGİSİ ÖDEMELERİ*

	Toplam kişi sayısı	10 yen toprak vergisi ödeyenlerin sayısı	vergi ödeyenlere oranı
Eski *samuray*	1.954.669	35.926	0,018
Avam halk	37.105.091	846.370	0,023

*Kaynak: La Mazelière, *Japon*, cilt V, s.135-136'dan alınan rakamlara göre hesaplanmıştır. Yalnızca rakamlar gözönüne alındığında, 10 yen toprak vergisi ödeyen eski *samuray*'ın oranının düşük görülmesinin, pekçoğunun 10 yenin üzerinde vergi ödemesi olgusunun ürünü olduğu düşünülebilir. Ama öteki bilgilerimiz açısından değerlendirildiğinde, bu hiç de olası görünmüyor.

Samuray toprakta, ender olarak, iş dünyasında kazandığından fazla başarı kazandı. Tahvillerini alıp geleceklerini çiftçilikte arayanların çoğu, köylülerle aşık atmaya uygun kimseler olmadıklarını anladı.[133] Ondokuzuncu yüzyılda, Batı'dan yeni dönmüş, birşeyler yapmak için yerinde duramayan eski *samuray* tarafından yönetilen büyük ölçekli çiftçilik deneyimleri görülmüşse de, bunların çoğu başarısızlıkla sonuçlandı.[134] Bu kimselerin başına gelenler hakkında öteki ipuçları, 1887 toprak vergisi rakamlarında (Tablo 1'de) bulunabilir; bu tablo aynı zamanda, Restorasyon'dan yirmi yıl kadar sonraya rastlayan bir tarihte eski *samuray*'ın (*şiziko*'nun) ve avam halkın (*heymin*'in) toplam sayılarını vermektedir. Daha önceki bir tarih için iki milyona yakın bir rakamın verildiğine bakılırsa, eski *samuray* konumunda olduklarını ileri süren kimselerin sayılarında önemli bir azalma görülmemiştir.

Öykü, büyük bir *samuray* kitlesinin, tarımda ve endüstride başarısızlığa uğramasıyla bitmez. Tokugava yönetimi zamanında, toprağa yalnızca *daymyo* sahip değildi. *Samuray*'ın yüksek tabakasının da fiefleri vardı.[135] Tokugava döneminin sonunda bunların sayısının ne kadar olduğu ve ellerinde ne kadar toprak bulunduğu, saptayamadığım olgulardır. Olasılıkla, ne sayıları çok fazla idi ne de ellerindeki toprak pek genişti. Restorasyon hesaplaşması sırasında mülklerinden edildikleri yolunda bir şey duymuyoruz. Dolayısıyla, bu küçük grup,varlığını, yeni tarımcı elitin bir kesimini oluşturmak üzere, Meici döneminde de sürdürmüş olabilir. İmparatorluk mülkleri geçmişle kurulan bir başka bağı oluşturdular.

Bu kayıtlara karşın, Japonya'nın çağımıza, feodal zamanlardan devralınan bir büyük mülkler sistemi bulunmaksızın girdiği sonucuna varabiliriz. Daha ileriki bir tarihte görülen büyük eşitsizlikler, başka nedenlerden doğmuştu. Japonya'nın çağdaş toprakbeyleri sınıfı, Tokugava döneminde köylü ekonomisinde başlamış olan

133. Smith, *Political Change*, s.32.

134. Dore, *Land Reform*, s. 18. Aynı zamanda bak. Harootunian, "Economic Rehabilitation of the Samurai", s. 435-439.

135. La Mazelière, *Japon*, cilt V, s. 108-109'da *daymyo* yanı sıra savaşçı soyluluğun toprağı olar çeşitli kesimlerinin bir listesini vermektedir. Craig, "Restoration Movement", s.190'da bir *samuray*'ır 16.000 *koku*'luk genişlikte, birçok *daymyo*'nun fiefinden daha geniş bir fiefinin olduğunu yazmaktadır.

değişikliklerin bir sonucu olarak, büyük ölçüde köylüler içinden çıkmış görünüyor. Tokugava rejimi, her endüstrileşen ülkede er ya da geç görülen bir ayırma işlemiyle, yönetici sınıfın büyük kesiminin toprakla doğrudan bağlantısını koparark, çağdaş dünyaya geçme yolunda önemli bir adımı atmış bulunuyordu. Bu önemli noktalarda Japon toplumu çağımıza, İngiltere'nin ya da Almanya'nın tarım çağından devraldıklarından daha az kalıntıyla girdi.

Meici yönetiminin erken evrelerinde gerçekleştirilen reformlar, tarım alanında ticaret ilişkilerinin gelişmesinin önünde duran son engelleri de kaldırdı. Tarım alanında, Tokugava döneminin ikinci yarısından beri görülen verim artışı, bu eğilimini sürdürdü. 1880 ile 1914 yılları arasında kırsal bölgeler, pirinç talebinde görülen, nüfusun artmasından doğan artışın küçük bir bölümü dışındaki kısmını karşılayabildi. 1914'ten az önce, yiyecek ve içecek dışalımları bir bütün olarak, 1880'li yılların başında bunların toplam dışalımlara oranından daha küçük bir oranını oluşturuyordu. Bu başarının ancak bir bölümü, ekilip biçilen toprak alanında görülen bir artışın ürünüydü.Çoğu, tarım yöntemlerindeki gelişmelerden ve daha yoğun bir tarıma geçişten kaynaklanıyordu. [136] Bununla birlikte, Japon tarımının, Çin tarımı gibi küçük çiftçi mülkleri biçiminde küçük parçalara bölünmüşlüğü, makinelerin yaygın denebilecek bir çapta kullanılmasını uzun süre engelledi; öyle ki bu olanak ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ufukta görülebildi.

Aynı zamanda, Japon tarımının, dünya pazarlarına gittikçe daha fazla girmesiyle ticaretin etkileri arttı. 1880'li yılların başlarında, Japonya'nın başlıca dışsatım malları, ham ipek, çay ve pirinç idi; bunlar arasında ipek, ötekilerden kat kat önemliydi.[137] 1873'te yapılan vergi sistemi reformu, ticari etkilerin yayılmasını daha da hızlandırdı. Konan yeni vergiyi ödeyebilmek için toprak sahibi, ya da kiracı, pirincini paraya dönüştürmek zorunda idi.[138]

Toprağın satın alınmasını önleyen engeller ortadan kaldırıldığından, birçok toprak el değiştirdi ve toprak mülkiyetinin gittikçe daha az sayıda kişinin elinde toplanması yolunda bir eğilim görüldü. Gene de, İngiltere'den farklı olarak, Japonya'da, köylülerin yaygın bir mülksüzleştirilme sürecine uğratıldıkları, kentlere sürülerek büyük kapitalist mülkler yaratıldığı söylenemez. Tersine, Japon toplumunun koşullarında, ticarileşmenin önündeki settin kapaklarının açılması, toprakbeylerinden (batı ölçütlerine göre daha çok "küçük toprakbeyleri" sayılabilecek kimselerden) kiracılardan ve bağımsız mülk sahiplerinden oluşan bir sisteme yönelmiş olan daha önceki eğilimi hızlandırdı.

Japon tarımının, Meici Restorasyonu ile Birinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği yıllar arasında, endüstri toplumuna başarılı bir uyarlanma olarak görülebilecek bir gelişme gösterdiğini haklı olarak söyleyebiliriz; söz konusu gelişmenin, dar anlamda ekonomik terimlerle değerlendirildiğinde ise, kesinlikle büyük bir başarı olduğunu kabul etmek zorundayız. Savaştan sonra, bu başarının içinde saklı bazı eksiklikler, bazı kusurlar ortaya çıktı. Bunların daha önce kazanılan başarıların bedelini oluşturduklarını unutmamak gerekirse de, şimdilik bu kusurlar üzerinde durmayabiliriz. Ede edilen sonuç tarım alanındaki toplumsal ilişkilerde, ne şiddete başvurularak ne de barışçı yollardan

136. Allen, *Short Economic History*, s. 57-58, 88. Daha aydınlatıcı istatistik değerlendirmeler ve tartışmalar, Ohkawa ve Rosovsky, "Role of Agriculture", s. 43-67'de bulunmaktadır.

137. Allen, *Short Economic History*, s.87. İpekböcekçiliğinde görülen gerilemenin köylüler üzerindeki etkileri için ileride 240.-242. sayfalarımıza bakınız.

138. Norman, *Japan's Emergence*, s.161.

gerçekleştirilen herhangi bir devrim kanalıyla kazanılmadığından, özellikle dikkat çekicidir. Hindistan'ın on beş yıldan uzun bir süredir aynı sonucu elde etmeye çabaladığı, ama bugüne dek oldukça sınırlı bir başarı sağladığı gözönüne alınırsa, Japonya'nın kazandığı başarının nedenlerinin neler olabileceğini dikkatle araştırmak için biraz zaman ayırmamız gerekir. Birkaç rakam bu başarının büyüklüğü hakkında kaba bir fikir edinmemize yetecek. 1955'lerde, Hindistan'da hektar başına kaç kile pirinç alındığına bakılarak yapılan ölçmeye göre verimlilik, Japonya'nın 1868-1878 yılları arasındaki verimliliği dolaylarında, yani 60 kileden fazla, 70 kileden azdır; olasılıkla 60 kileye daha yakın bir rakamdır. 1902'de Japonya'nın verimliliği, hektar başına 74 kileyi biraz aşan bir noktaya, 1917'de, neredeyse 90 kileye yükseldi; ki bu, verimlilikte, yarım yüzyıl içinde, genellikle düzenli olarak sağlanan yüzde elli oranında bir artış demektir.[139]

Buna ek olarak verilebilecek bir başka istatistik bilgi, Japonların ekonomik mucizenin bu ilk örneklerinden birini nasıl becerdikleri konusunda birçok şeyi açıklamaktadır. İlgili istatistiklere güvenebilirsek, toprakbeyi, 1878-1917 yılları arasında, köylülerin yetiştirdiği ürünün yüzde 58 ile yüzde 68 arasında değişen oranını ayni toprak kirası olarak almış ve bunun büyük bir bölümünü satmıştır.[140] Toprakbeyi elinde nakit paranın bulunmasını istemiş, ya da nakit paraya sahip olmak zorunda kalmıştır. Bunu nasıl sağladığı bellidir: Köylülerin yetiştirdiği pirinci ele geçirmek ve onu pazarda satmak için, elinde bulunan birçok hukuksal ve toplumsal yolu kullanmıştır.

Köylülerin daha sıkı ve daha verimli çalıştırılmasında toprakbeyinin rolünün tam olarak ne olduğu konusunun ayrıntıları pek açık değil. R.P. Dore'a göre, Japonya'nın çoğu köylü kökenli olan yeni toprakbeyleri, kiracılarını çıktıyı büyük ölçüde artıran teknik yenilikleri kabul etmeye razı etmişlerdir.[141] Profesör Dore'a duyduğum saygıya karşın, toprakbeyinin bu kadar aktif bir rol oynadığından kuşkuluyum. Profesör Dore'un bir başka yerde belirttiği gibi, köylüler kendi çıkarları için tarım yöntemlerini geliştirmek yolunda büyük çaba gösteriyorlardı ve böyle bir çaba göstermelerini gerektirecek nedenleri vardı. Ayrıca, toprakbeyleri elde ettikleri kazançların bir bölümünü, gelişmiş teknikleri benimsemeleri için onları yüreklendirmek üzere, kiracılarına geri vermiş olabilirler. Bu yolla geri verdikleri bölümün ne kadar olduğunu, doğru bir biçimde saptamak, olanaklarımızın dışında bir iş olsa gerek; bu konudaki açıklamalar, bulanıktır ve bu miktarın çok küçük olduğunu söylememize neden olan genel sözler niteliğinde kalmaktadır. Bununla birlikte, bu miktar, yaşamsal önem taşıyan bir fark yaratacak büyüklükte de olmuş olabilir. Kendilerine sağlanan böyle bir destek olmaksızın, köylülerin, çıktılarını nasıl artırabileceklerini gösteren bilgilere kayıtsız kaldıklarını okuyoruz.[142]

Söz konusu gelişmenin ekonomik özendiriciler olmadan gerçekleştirilemeyeceğini kabul etsek bile, ekonomik özendiriciler tek başına bu gelişmeyi açıklamaya yetmez. Köylü topluluğunun kendine özgü yapısından dolayı, çıktının nasıl artırılabileceği konusundaki bilgilerin, pirinç tarlalarındaki köylülere kadar yayılabildiğini düşünebiliriz. Daha önce gördüğümüz gibi bu köylü topluluğu, birbirine sımsıkı

139. Ohkawa ve Rosovsky, "Role of Agriculture", s.45 (tablo 1), s.65.

140. Ohkawa ve Rosovsky, "Role of Agriculture", Tablo 6, s.52.

141. Dore, "Agricultural Improvement", s.69-91.

142. Ohkawa ve Rosovsky, "Role of Agriculture", s.52 (not 15); Dore, "Agricultural Improvement", s.81-82.

bağlanmış, sıkı dokulu bir toplum idi ve aynı zamanda, Hindistan ve Çin köylü topluluklarından farklı olarak, doğrudan doğruya bağlı bulunulan efendiden gelecek etkileri benimsemeye son derece hazır bir toplumdu. Bu yapıda,yukarıdan gelen yenilik isteklerinin köylüye ulaşmasını ve ulaşılması çok güç hedefler olmadıkça köylüden(olumlu) bir tepki alınmasını sağlayabilen kurumsal kanallar vardı.Bu son nokta,üzerinde durulmayı gerektiren bir önem taşır. Dore'un belirttiği gibi "...ürün artışının büyük bir bölümü, ticari gübre kullanılmasında görülen artışla açıklanabilir; ki bu, artışın bir yeniliğin değil,köylülerin çoğunun daha önce yaptıkları şeyi daha fazla yapmalarının ürünü olduğunu söylemek anlamına gelir."[143]

Toprağı kirayla işletme sistemi bir kez yerleşince, onun bellibaşlı özelliklerinden bazıları İkinci Dünya Savaşı'na kadar (ve belki de savaş sırasında) önemli bir değişiklik göstermeden sürdü. Gerçekten, 1903'te ekilip biçilen toprakların yüzde 45,5'i kiracı çiftçilerce işleniyordu; geçen süre içinde önemli dalgalanmalar gösterdiği yolunda herhangi bir belirti bulunmaksızın, bu rakam, 1938'de yüzde 46,5 oldu.[144] Kiracılık sisteminde önemli bir değişiklik görülmediği gibi, mülklerin büyüklükleri ve toprak mülkiyetinin dağılımı konularında da herhangi bir belirgin değişiklik olmadı. 1910 yılında, ellerinde bir *ço* ya da daha küçük toprak parçası bulunan, toprak sahiplerinin yüzde 73 kadarını oluşturan bölümü, toplam toprakların yaklaşık yüzde 23'üne sahipken, toprak sahiplerinin yüzde birinden azını oluşturan bölümü, neredeyse toplam toprakların beşte birine sahipti. 1938'de, toprakların belli ellerde toplanma eğilimi biraz arttı: Bir *ço* ya da daha az toprağa sahip olanların yüzde 74 kadarını oluşturanlar, toprakların dörtte birine sahip olurken, toprak sahiplerinin yüzde bir kadarı, toplam toprakların dörtte birinden biraz fazlasının sahibi durumuna geldi.[145]

Kapitalizmin gelişi, kuşkusuz Japon tarımında ne bir devrime ne de çözülmeye yolaçtı. Tersine, eldeki kanıtlar, başlarda geçirilen ağırca bir sarsıntıyı, uzun süren bir denge durumunun izlediğini göstermektedir. Yeni sistemin anahtarı toprakbeyi idi. Geniş anlamda toplumsal ve siyasal yönlerde ne tür bir adamdı toprakbeyi? Bilindiği gibi, "toprakbeyi" terimi Japonya'nın yeni büyük toprak sahipleri kesimini tam olarak nitelemeye elverişli olmayacak kadar geniş kapsamlı bir terim olmakla birlikte, elimizdeki kanıtların niteliği bizi bu terimi kullanmak zorunda bırakmaktadır.[146] Bu terimin içine sıradan köylüden fazla bir farkı olmayan bir kimseden, topraklarının genişliği 1.000 *ço*'nun, (yaklaşık 2450 akr'ın) üzerinde olan dört dev mülk sahibine kadar herhangi bir kimse girebilir. Güvenilir bir yazara göre, İngilizce'de *"landlord"* (toprakbeyi) teriminin dile getirdiği toplumsal konuma sahip olabilmek için 5 *ço*'dan büyük toprağı olup bunu kiraya veren 28.000 dolayında kişi vardı. Bunlardan 3.000 kadarı, 50 *ço*'nun üzerinde toprağa sahip olan, gerçekten büyük toprakbeyi sayılacak kimselerdi.[147]

Yeni rejim zamanında kırsal bölgelerdeki anahtar kişi olarak toprakbeyinin siyasal rolünü anlamaya çalışan, konunun uzmanı olmayan biri, herhalde, önceleri çok şaşıracaktır. Buraya dek yararlanageldiğim kaynaklardaki kayıtlar, onların, onsekizinci

143. Dore, "Agricultural Improvement", s.89. Geleneksel toplumsal yapının bu yolda kullanılışı hakkında aynı zamanda bak. s.77-78.

144. Takekoshi, "Land Tenure", s.118; Nasu, *Aspects of Japanese Agriculture,* s.11 (tablo 15).

145. Bak. Nasu, *Aspects of Japanese Agriculture*, s.11 (tablo 13 ve 14). Bu tablolardaki bazı sıra toplamları doğru sonuç vermemektedir; dolayısıyla, yaklaşık sonuçlara varmak dışında, güvenilebilecek rakamlar değiller.

146. Yakın zamanlara kadar Japon ve batı yazılarında egemen olan bu radikal geleneğin eleştirisi sorununun özet bir değerlendirmesi için bak. Dore, "Meiji Landlord", s. 343-355.

147. Dore, *Land Reform*, s.29.

yüzyıl İngiltere'sinin girişimci toprakbeyine benzer bir kişiliğe sahip, güçlü ve esas olarak ekonomik fırsatların peşinde koşan kimseler olduklarını gösteren yönde. Bunun yanı sıra, ilgili yazında, kapitalizme ayak uydurmanın asalakça yöntemleri üzerinde duran daha eski bir görüşün süregeldiğini de görüyoruz.[148] Bu iki eğilimi, az sonra ileri süreceğim biçimde uzlaştırmak olanağı varsa da, bunu yapmadan önce, bu asalakça ayak uydurma savını ileri sürenlerin kanıtlarını ele alıp incelemekte yarar var.

Bu yolda ileri sürülen savın özü basit olup, dikkati toprakbeyinin durumunun bazı önemli yönlerine çekmektedir. Meici Restorasyonu'nun yarattığı siyasal ve ekonomik koşullarda, birçok Japon toprakbeyi, yeni teknikler kullanan kırsal kapitalist olma gibi bir zorunluluk altında kalmadı. Artan nüfusun toprak üzerinde yarattığı baskı, zamanla kiraları yükseltti. Çin'de olduğu gibi Japonya'da da, nüfus artışının, batı etkisinden önce başladığını gösteren açık belirtiler var. Dolaylı kanıtlar, onyedinci yüzyılda, yani Tokugava Şoganlığı'nın barışı ve düzeni yerleştirmesinden sonra, nüfusta yüzde kırka yakın bir artışın olabileceğini göstermektedir.[149] Barışın ve düzenin sağladığı yararlardan nüfusun her kesimi eşit derecede yararlanmış değildir. Hem endüstri öncesi çağda, hem de çağımızda, Japonya'nın nüfus "fazla"sı, egemen sınıfların çok büyük yararlar sağladıkları özgül bir tarihsel konuma göre "fazla" bir nüfustu. Daha sonra endüstriciler de kırsal bölgelerdeki uçsuz bucaksız insan gücü deposunun kentlerdeki ücretler üzerindeki baskısından yararlandılar.

Bir başka deyişle, yeni toprakbeyinin ve onu besleyen "fazla" nüfusun yaratılmasında siyasal etmenlerin de rolü olmuştur. Söz konusu durum yavaş yavaş geliştiğinden, çeşitli eğilimlerdeki tarihçilerin asalaklığın göze çarpacak dereceye ulaştığı tarih üzerinde görüş birliğine varamayıp tartışmalarında şaşılacak bir yan yok. Bu tarih ne olursa olsun, İngiliz gezgini Scott'un gözlemlediği gibi, asalak toprakbeyi 1915'te kırsal bölgelerin egemen siması durumuna gelmiş bulunuyordu.[150] Burada, siyasal alandaki önemli kilometre taşlarının ilk örnekleri sayılabilecek gelişmelere değinmekle yetineceğim.

Toprak vergisi yasasında 1873'te yapılan değişiklikler, toprakbeyinin mülkiyet haklarını, çoğu durumda köylülerin zararına olarak, sağlama aldı.[151] Mülkiyet hakkının güvence altına alınması, tek başına değerlendirildiğinde, asalak rantçının doğmasının gerekli bir koşulu olmakla birlikte, kesinlikle yeterli koşulu değildi. Bazı yorumlara göre, 1884 toprak yasasıyla getirilen değişiklik, toprak vergisinin yüzyılın en yüksek enflasyon dönemi boyunca artırılmayıp sabit tutulmasını sağladığı için, daha büyük bir önem taşır. Böylece yiyecek talebinin yükselişinin ve ekonomide görülen genel gelişmenin bir ürünü olarak toprakbeyinin gelirleri artarken, büyük gider kalemlerinden biri değişmeden kalacaktı. Değişmenin bir başka belirtisi, Japon Diyet'inin, 1890'daki ilk oturumunda toprakbeylerinin Liberal Parti içinde gösterdikleri etkinliklerde yakalanabilir. Bu sırada toprakbeyleri, toprak vergisine bir darbe vurmak istiyorlardı, ve bu amaca ulaşabilmek için, tarıma yapılan devlet desteklerinden (sübvansiyonlardan)

148. Karş. Nasu, *Aspects of Japanese Agriculture*, s. 130-131; Norman, *Japan's Emergence*, s. 150-151.

149. Taeuber, *Population of Japan*, s. 20.

150. Scott, *Foundations of Japan*, s.261, Scott, Birinci Dünya Savaşı sırasında Japonya'nın kırsal bölgelerinin pek çok yerine gitmişti.

151. Norman, *Japan's Emergence*, s.138-139.

vazgeçmeye hazırdılar; sübvansiyonların toprakbeylerine sağladığı yarar, tarıma sağladığından çok daha azdı.[152]

Yeni rantçı kesimin, köylüden, feodal atalarının sağdığından daha büyük bir artı sağıp sağamadığı belli değil. Sağdığı artı, yeni rejimin toprakbeyinin çıkarlarına etkili bir biçimde hizmet ettiğine inanmamızı sağlayacak nitelikte bir kanıttır. Çağımızın bir bilgini, erken kapitalizmin Japon tarımcılarını içine düşürdüğü güçlükler hakkındaki eski yanlış izlenimleri düzeltmeye kalktığında, toprakbeyinin, 1873 ile 1885 yılları arasında topraktan elde edilen ürünlerin beşte üçü ile üçte ikisi arasında bir bölümünü aldığını hesaplayarak, artının önemini ortaya koydu.[153]

Daha sonraki tarihler için oradan buradan elde edilen bilgiler, sonradan yapılan kurumsal değişikliklerin çok önemli olmadığını göstermektedir. 1937 dolaylarında Japon toprakbeyleri, daha çok kiracılarının kendilerine yaptıkları ayni ödemelerden sağladıkları ürünlerinin yüzde 85'ini satıyorlardı. Para değeriyle ölçüldüğünde, pirinç tarlalarının kiraları, Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda, yüzde elliden fazla artmış bulunuyordu.[154] İki dünya savaşı arası dönemde geçerli olan sistem altında, kiracı elde ettiği ürünün yarısını toprakbeyine vermekteydi. Tüm kapitalini kendisi sağladığına göre, kiracının ödediği pay karşılığında elde ettiği, yalnızca toprağı kullanma hakkı idi.[155] 1929 yılından başlayarak, bir kiracılık yasası çıkarma girişimleri görüldü. Bu yolda çok küçük bazı gelişmeler sağlandı. Ama toprakbeyleri gerçek reform sayılabilecek herhangi bir girişimi önleyebildiler.[156] Tarımsal durumun siyasal uzantılarını ileride bir başka açıdan daha enine boyuna incelememiz gerekiyorsa da, burada, Japon toprakbeylerinin çıkarlarını korumak için geliştirdikleri düşünme biçimine kısaca değinebiliriz. Bu düşünce, bekleneceği gibi, özünde birbirleriyle çatışan ekonomik çıkarların gerçekliğini yadsıyabilmek için ulusçu geleneklere, faşizmin başlıca öğelerinden birine dayanıyordu. Toprak Sahipleri Derneği'nin 1926'da çıkardığı aşağıdaki bildiri, İmparatorluk ve *samuray* sırmalarının nasıl belli bazı ekonomik çıkarlara hizmet ettiğini gösterdiği gibi, bunların nasıl kolaylıkla faşist demagojiye dönüşebildiğini de ortaya koymaktadır:

"Ulusumuzun, egemen ile uyruklarının bir bütün oluşturdukları görkemli geleneklerini anımsatarak ve ulusumuzun tarihte gösterdiği büyük ilerlemelerin nedenleri üzerinde düşünerek, kapital ile emek arasındaki uyumlu ilişkilere önem verelim ve özellikle de toprak sahipleriyle kiracılar arasındaki barışı geliştirip, böylece tarımla uğraşan köylerimizin ilerlemelerine katkıda bulunalım. Ortalıkta yangın bulunmadığı halde yangın çanlarını çılgınca çalan ve kiracı çiftçileri toprak sahiplerine karşı düşmanlığa kışkırtarak sınıf savaşını körükleyen kimseler ne tür iblislerdir ki böyle bir şeyi yapabiliyorlar? Bu kötü maksatların karşısına çıkılmazsa, ulusal varlığımızın başına neler gelir bir düşünün... Dolayısıyla bizler, aynı düşüncelere sahip olanlar ile, bu yolda bir kamuoyu oluşturmak ve daha uygun bir ulusal politikanın benimsenmesini sağlamak için işbirliği yapmaya kararlıyız."[157]

Az önce gözden geçirdiğimiz kanıtlar, kırsal yukarı sınıfların, ticaretin ve endüstrinin yükselişine ayak uydurmaları olgusu içinde baskıcı bir öğenin varlığını son derece açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Öyle ki, tek sözcükle (*tout court*) asalaklıktan çok, bu baskıcı öğenin, aradığımız asıl anahtar olduğunu ileri süreceğim. Bu bakış açısından bakıldığında, çalışkanlığa, tutumluluğa, ekonomik yeteneklere dayandırılan kanıtlar

152. Dore, "Meiji Landlord", s.352, 351.
153. Morris, "Problem of the Peasant Agriculturist", s.359 (Tablo II).
154. Ladejinsky, "Farm Tenancy", s.431, 435.
155. Ladejinsky, "Farm Tenancy", s.435.
156. Ladejinsky, "Farm Tenancy", s.443-444.
157. Ladejinsky tarafından "Farm Tenancy", s. 441-442'de aktarılmıştır.

sorunu önemini yitirir.[158] Başarılı olma yolunda psikolojik bir dürtüden söz etmek, bu gücün kendisini nasıl ortaya koyduğunu bilmediğimiz sürece hiç bir şeyi açıklamaz. Ondokuzuncu yüzyıl sonlarında Japon toplumu, onsekizinci yüzyılda İngiltere'yi görmüş yabancı gezginleri son derece etkilemiş toprakbeylerine benzeyen, Japon türü girişimci toprakbeylerini yaratmış olabilir. Ne var ki, Japon toprakbeyinin devletle ilişkileri, neredeyse İngiltere'dekinin tam tersi idi. İngiliz küçük soyluları (*squire*) devleti, mülk sahibi köylüleri topraklarından sürmek ve az sayıda kiracıyı alakoymak amacıyla kullandılar. Japon küçük soyluları onları topraktan sürüp çıkarmadılar; tersine, geçmişten getirdikleri bazı levyelerle birlikte, devleti, köylülerden rant sızdırmak ve ürünü açık pazarda satmak amacıyla kullandılar. Bu durumda Japon toprakbeyinin, sosyolojik bakımdan, onyedinci yüzyıl İngiliz centilmeninden çok, aynı tarihlerin ticarete açılan Toulouse soylusuna benzediği söylenebilir.

Fransa'daki gelişmelerle karşılaştırıldığında, Japon toprakbeyine yüklenen bu yakıştırma bile fazla görünebilir. Onsekizinci yüzyılda bu gelişmeler hâlâ, düşünsel ve toplumsal bakımdan ileriye gidişin bir parçasını oluşturuyorlardı. Japonya'da, çağdaş dünyanın gelişi, tarımsal üretimde artışı da birliğinde getirdi; ama bu artış daha çok, pirinci, kapitalist ve feodal düzeneklerin karışımı bir yolla köylülerden çeken bir küçük mülk sahipleri sınıfı yaratmak yoluyla gerçekleştirildi. Japonya'da köylüler, Çin'de ve Hindistan'da zaman zaman görülen kıtlıklarda olduğu gibi, fiziksel varlığı sürdürme sınırının altına itilmiş olmamakla birlikte, çok büyük sayılarda köylü bu sınırda geçinmek durumunda kaldı. Yolaçtığı bu sonuçlar karşılığında yeni toprakbeyleri sınıfı, Japon toplumuna ne gibi bir katkıda bulundu? Yaptıkları hakkında, eldeki kayıtları değerlendirdiğimde, eski yöneticilere oranla, ne güzel sanatlara, ne de kırsal yörelerin güvenliğine bir katkıda bulunduklarını söyleyebilirim; yobazca önfaşist duygulardan öte hiç bir katkıda bulunmuş görünmüyorlar. Topluma sağladığı büyük yararların çok fazla sözünü eden bir sınıf, genellikle uygarlığın önünde tehlike oluşturacak bir yola girmiş demektir.

Kendisi ekonomik gelişmenin öncülerinden biri olmayan, dolayısıyla toplumsal konumunu sürdürebilmek için büyük dozda baskıya başvuran toprak sahibi bir yukarı sınıf, çağımızda, kapitalist ilerlemenin kentlerdeki öncüleriyle yüzleşmek gibi hoş olmayan bir görevi üstlenmek durumundadır. Burjuva dürtüsünün Japonya'daki gibi zayıf olduğu yerlerde, kapitalizmin önderleri, düzenin kurulup, istikrarın sağlanmasında, tutucu kırsal bölgelerin katkılarını memnunlukla karşılayabilirler. Uygulamada bu aslında, kapitalist öğelerin kendilerine özgü yeni baskı biçimleri geliştirebilecek kadar güçlü olmadıkları anlamına gelir. Meici Restorasyonu yeni dünyaya varacak yolu açtığında, kentlerde ticaretle uğraşan sınıfların elleri kolları genellikle eski loncalar sistemiyle, gereğinden fazla bağlı bulunuyordu ve bakış açıları, karşılarına çıkan yeni olanaklardan yararlanabilmelerine izin vermeyecek kadar dardı. Bununla birlikte, küçük bir bölümü, zamanın savaşımlarının yarattığı önemli olanakları gördü ve bu uzakgörüşlülüğü sayesinde, daha sonra Japonya'nın en önemli ve en güçlü ticaret grubunu, ünlü *zaybatsu* topluluğunu oluşturdu.

158. Bu bağlamda Smith, "Landlords' Sons in the Business Elite", s.102-105'e bakınız; bu sayfalarda yazar, çocuklarını eğitme olanaklarına sıkı çalışmanın erdemlerine inanma ve onları toplumsal merdivenin üst basamaklarına çıkarma tutkusuna sahip oldukları için toprakbeyleri sınıfının iş dünyası önderlerine nüfus içindeki oranın ötesinde bir katkıda bulunduğunu ileri sürmektedir.

Meici yönetiminin erken dönemlerinde, ekonomik gelişme yönünde baş dürtü, hiç değilse resmen, o sıralarda tarım soyluluğunun yeni bir kanadının elinde bulunan hükümetten, ve Tokugava'lar döneminde pek çok şeyini yitirmenin acısını çekmiş, oraya buraya dağılmış *samuray* kökenli, yetenekli ve enerjik kimselerden geldi. İş dünyası bağımlı bir konumda olma durumunu sürdürdü. Ekonomik bakımdan iş dünyası, Japonya'ya yabancı baskısına karşı koyabilecek (ve geleceğin fetihlerini gerçekleştirebilecek) çağdaş bir taban kazandıracağı, karışıklık içindeki köylülüğe iş olanakları yaratacağı umuduyla kendini destekleyen hükümete yaslanıyordu.[159] Dolayısıyla, çağdaş dönemin ilk yıllarından başlayarak, tarım ve ticaret çıkarları, içte avam halkı bulunduğu yerde tutabilmek, dışta Japonya'ya askeri görkem kazandırabilmek için elele verdiler.

Meici yönetiminin daha ileriki yıllarında bile, işadamları sınıfının konumu, toplumsal ve siyasal bakımdan hâlâ, Japonya'yı yöneten elitin, ekonomik kökleri çağdaş endüstri dünyası içine kadar ulaşabilmiş olsa bile, kültürel kökleri tarımcı bir geçmişe dayanan elitin altındaydı. Toplumda, işadamlarını aşağı gören tutum sürmekteydi. İşadamları, kamu görevlileri karşısında saygılı ve bir kusur işlemişcesine bir tutum takınmayı sürdürdüler. Kamu önünde açıktan açığa politikayla uğraşmaktan kaçınarak, etkili bir özel siyasal ilişkiler ağı kurdular. İşadamları dünyasıyla politika dünyasının gereksinimlerini uzlaştıran başlıca düzenek, rüşvet idi. Ticaret düşmanı aristokratik tutumlara karşı hâlâ savaş verilirken, işadamları, politikacılardan düşman edinmekten kaçınmayı ve onlardan yararlanmayı daha akıllı bir davranış olarak gördüler.[160]

Japon kapitalizmi, Birinci Dünya Savaşı'nın endüstrinin gelişme hızını zorladığı yıllarına dek, kendine gelemedi. 1913 ile 1920 arasında, işlenmiş çelik çıktısı 255 bin tondan 533 tona sıçradı. Elektrik üretim kapasitesi, aynı dönem içinde, 504.000 kilovattan 1.214.000 kilovata yükselerek bir kattan fazla artış gösterdi.[161] Bu ataktan sonra bile, Japon kapitalist endüstrisi, Almanya'nın, İngiltere'nin ya da Birleşik Devletler'in ulaştığı noktaya ulaşabilmiş değildi. İki dünya savaşı arasındaki dönemin Japon ekonomisi daha çok "küçük fabrika sistemi" olarak nitelendirilebilir; gerçekten bu ekonomi hâlâ, etkileri hemen her Japon hanesine dolaylı ya da dolaysız yoldan giren birkaç büyük firmanın egemen olduğu, geniş ölçüde bir köylü ve zanaatçı sistemi idi.[162] Zaybatsu erkinin doruğuna, 1929'da büyük ekonomik bunalımdan az önce ulaştı. Fonlar sağlayarak, teknik danışmanlık yaparak ve pazar üzerindeki güçlerini kullanarak, bu etkilerini en küçük tarım ürünlerine ve genel olarak küçük ölçekli girişimlere dek yaydı.[163]

159. Smith, *Political Change,* s.31'de bu ikinci nokta üzerinde durmaktadır. "Zengin ülke-güçlü ordu" sloganı, ulusçu yönleri Brown, *Nationalism in Japan*, bölüm V'de vurgulanan ekonomik reformun karakterini ve ipuçlarını açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Dışta fetih düşüncesi, baştan beri önemli devlet adamlarının kafasındaydı. Yukarıda da belirtildiği gibi, sorun reformun mu yoksa fetihlerin mi önce gelmesinin gerektiği noktasında toplanıyordu. Çağdaş Japon ordusunun kurucularından biri olan Yamagata Arimoto, 1871'de öfkeli *samuray* grubunun önderi olan Saigo'ya zamanın yeterince olgunlaşmadığını söyledi: "Ordumuz şu anda yeniden örgütlendirilme sürecinin ortalarında bulunuyor; ama bir iki yıl sonra, askeri sistemin temelleri atılmış olacak ve olasılıkla o zaman, kıtaya bir ordu göndermenin önünde hiç bir engel kalmayacak." Bak. Ike, *Beginnings of Political Democracy*, s.51.

160. Scalapino, *Democracy*, s. 251, 253, 258, 262.

161. Allen, *Short Economic History* , s.107.

162. Karş. Ike, *Beginnings of Political Democracy*, s. 212'deki yaptığı yorum.

163. Allen, *Short Economic History*, s. 128.

Endüstricilerle tarımcıları, çağdaş dönemin büyük bir bölümü süresince karşı karşıya bırakan başlıca somut sorun, pirinç fiyatı idi. Endüstriciler işçileri için pirincin fiyatının ucuz olmasını istediler ve pirince, daha çok toprakbeylerine yarayabilecek yüksek desteklerin sağlanmasını önlemek için hükümet üzerinde etkili bir baskı uyguladılar.[164] Pirinçte ekili birim alan başına alınan ürünün ve toptan üretim miktarının artması sürmüşse de, yirminci yüzyıla girildikten sonra, Japonya kendi halkını beslemeye yetecek kadar üretim yapamayarak, dışalıma başvurmak zorunda kaldı. 1925'ten sonra dışalımlar, ülke içi pirinç üretiminin altıda biri ile beşte biri arasında bir noktaya ulaştı. Dışalımlara karşın, kişi başına pirinç tüketimi düzenli olarak düştü.[165] Meici döneminin kısa vadeli başarılarının, daha karanlık öbür yüzü, bu tarihte kendini göstermeye başlamış bulunuyordu.

İşadamlarıyla tarımcıları birbirlerine düşüren bir başka sorun, vergilerdi. Öyle ki, 1923'te endüstriciler, endüstriden alınan vergilerin hepten kaldırılmasını öneren bir yasa tasarısı sunacak kadar ileri gittiler; bu girişimleri tarımsal çıkar çevrelerinin direnmesiyle karşılaştı.[166] Gene 1932'de, Diyet'te "rant çıkarlarıyla kâr çıkarları arasında" o sıralarda Japonya endüstrisini ve tarımını kasıp kavuran şiddetli krizin keskinleştirdiği bir sorunla, çiftlik kurtarma programının çapıyla ilgili bir kavga çıktı. Kavgayı iş çevreleri kazandı. Bunun sonucu, Japon politikasını elinde tutan gevşek toprakbeyi - endüstrici koalisyonunda gerginliğin, hiç değilse geçici olarak, artması oldu.[167]

Bu çatışmalar, çağdaşlaşmanın oldukça yakın evrelerinde Japon ve Alman toplumları arasında görülen önemli yapısal farklılıkların ortaya konmasına yardımcı olacak niteliktedir. Japonya'da, ondokuzuncu yüzyıl sonları Almanya'sının en üst *Junker* elitine benzer herhangi bir grup bulunmadığından, ünlü "demir ile çavdarın evliliği"ne benzer açık bir anlaşmaya ve 1901'de bu evliliğin gerdekle noktalanmasını temsil eden, endüstricileri hoşnut etmek için donanmanın gücünün artırılmasıyla tarımcıları hoşnut etmek için tahıl dışalımına gümrük vergileri konmasını eleştiren uzlaşmaya benzer bir şey görülmedi. Tersine, daha önce de gördüğümüz gibi, pirinç dışalımı arttı; bununla birlikte, alınan bu pirincin çoğunun Japonya'nın doğrudan siyasal denetimi altındaki bölgelerden geldiğini belirtmekte yarar var. Bu iki ülkenin toplumsal yapıları arasındaki farklılığın bir başka sonucu, köylerdeki küçük toprakbeyleri arasında güçlü kökleri olan kapitalizm düşmanı radikalliğin, daha doğrusu sahte bir radikalizmin, Japon türü faşizmin en önemli öğelerinden birini oluşturmasına karşılık, bunun Almanya'da ikinci önemde bir akım olmaktan öte geçememesidir.

Japon endüstri ve tarım çıkarları arasındaki bu çatışmalara, içinde bulundukları perspektife yerleştirerek bakmak gerek. İş dünyasını toprakbeyinden ayıran güçler, onları birleştiren bağlar kadar önemli değildi. Bundan sonraki bölümde göreceğimiz gibi, zorda kalınca kapitalizm düşmanı radikalizmin kurban edilmesi gerekti. Meici toprak sorunu

164. Dore, *Land Reform* s.99.

165. Allen, *Short Economic History* s.201 (Tablo X). Allen'ın rakamları ancak 1937 yılına kadar gelmektedir. Ohkawa ve Rosovsky, "Role of Agriculture", s.54 (Tablo 8) ve s.57 (Tablo 12)'ye göre, aynı eğilimler en az 1942'ye kadar sürmüştür.

166. Tanin ve Yohan, *Militarism and Fascism* s. 137. Bu bir Sovyet çalışmasının çevirisidir; ama dogmatiklikten az çok uzak bir çalışma olup, ciddi olarak ele alınması gereken bir kaynaktır. Başlıca kusuru, "sınıf savaşımının keskinleşmesi" hakkındaki desteksiz iyimserliğidir.

167. Tanin ve Yohan, *Militarism and Fascism*, s.155-157.

çözümü de, endüstrileşme programı da, temelde, hem tarım hem ticaret çıkarlarına uygundu. İç politikada, herhangi bir başarılı halk hareketinin, hem toprakbeylerinin hem endüstricilerin ekonomik ve siyasal çıkarlarına karşı yaratabileceği tehlike, tarım ve endüstri çıkar çevrelerini birleştirmişti. Dış politika alanında, yabancıların ülkeyi bölmeleri tehlikesi, yani Hindistan'ın ve Çin'in başına gelenlerin kendi başlarına da gelebilmesi olasılığı ile dış pazarlar ve görkem kazanmanın çekiciliği, onları birlik içinde tutuyordu. İş çevrelerinin Japonya'nın daha aktif bir dış politika izleyebilmesine olanak verecek araçları sağlayacak kadar güçlenmesiyle, bu birliğin doğurabileceği sonuçlar daha görünür ve daha tehlikeli bir biçim aldı.

İş ve tarım çevrelerinin niçin yalnızca iç politikada baskı dış politikada yayılma programında uyuşabildiklerini sormak yerinde bir tutum olur. Belki *yapabilecekleri* başka şeyler de olabilirdi. Siyasal intihar tehlikesi taşıyor olsa da, böyle bir şeyin bulunduğuna inanıyorum. İşçilerin ve köylülerin yaşam düzeyini yükseltmek ve bir iç pazar yaratmak, yukarı sınıflar açısından tehlikeli bir girişim olurdu. Böyle bir şey, fabrikada sahip oldukları yetkenin temelini ve kâr getirici düzeneklerin en önemlilerinden birini oluşturan sömürücü paternalizmi tehlikeye atardı.

Böyle bir şeyin, toprakbeyleri için doğuracağı sonuçlar ise,daha da ciddi olabilecekti. Gerçek bir siyasal demokraside gönençli bir köylülük, onları rantlarından edebilirdi. Bu ise tüm konumlarını yitirmeleri anlamına gelebilecekti.

Japon türü totaliterciliğin bu açıklamasına, Japon değerler sisteminin sürekliliği öğesini, özellikle *samuray* savaşçı geleneğini eklemek isteyenler çıkabilir. Bu türden bir süreklilik kuşkusuz vardı. Ama daha önce geleneğin niçin sürdüğünün açıklanması gerekir. İnsan duyguları, salt kendi içlerindeki gücün verdiği hızla varlıklarını sürdüremezler. Her bir kuşağa yeniden aşılanmaları ve onları az çok akla yatkın, uygun gösteren toplumsal yapılarla canlı tutulmaları gerekir. Kendi başına "savaşçı ruhu" içinde, yirminci yüzyılda Japonya'yı, dışta fetih içte baskı yönünde dürtebilecek herhangi bir şey yoktur. Tokugavalar'ın 1600 yılında kazandıkları zafer feodal savaşçının sonu demek oldu. Yaklaşık üç yüzyıl boyunca *Şogan* pek fazla zorlanmadan o çok değerli savaşçı ruhunu, kılıcının ucunu barış ve lüks ile körelterek, denetim altında tutabilmişti. Japonlar, önce (1894 - 1895 Çin - Japon savaşında görüldüğü gibi) deneme niteliğinde ve bir dereceye dek kendilerini savunma düşüncesiyle emperyalist oyuna başladıklarında ve sonunda bu oyunu ciddiye aldıklarında, *samuray* geleneği ve imparatorluk kültürü, yukarıda ana çizgileriyle ortaya konan çıkarlar kümesini akla ve ahlaka uygun gösterip aklamaya yaradı.

Öyleyse içte baskı dışta fetih, en genel deyişiyle, Japonya'da tarıma dayalı sistemin yıkılıp endüstrinin yükselmesinin başlıca sonuçlarıydı. Ayrıntılı bir siyasal tarih açıklamasına girişmeden, bu siyasal sonuca, biraz daha somut ayrıntısına girerek bir göz atabiliriz.

4. *Siyasal Sonuçlar: Japon Faşizminin Doğası*

Japonya'nın Restorasyon'dan günümüze uzanan siyasal tarihi, amaçlarımız açısından üç ana evreye bölünebilir. Birincisi, tarımcı liberalizmin yenilgisinin damgasını vurduğu, 1889'da yazılı bir anayasanın ve parlamenter demokrasinin bazı dış süslerinin benimsenmesiyle sona eren evredir. İkinci ana evre, bu sistemin getirdiği engelleri yıkıp

geçmeye çalışan demokratik güçlerin yenilgisiyle sona erer; ki sonuç 1930'ların ilk yıllarında büyük ekonomik krizin başlamasıyla tüm açıklığıyla ortaya çıkar. 1930'ların yenilgisi üçüncü evreyi, bir savaş ekonomisi ve Japon türü sağcı totaliter rejim evresini başlatır. Kuşkusuz böyle bir bölüşün keyfi yanları vardır. Ama dikkatimizin önemli gelişmeler üzerinde odaklaşmasına yardım ederse, amacına hizmet etmiş olacaktır.

Anımsanacağı gibi, "liberal" hareket, Meici, Restorasyonu'nun doğurduğu sonuçların düşkırıklığına uğrattığı *samuray*'ın feodal ve şovenist tepkisinden doğdu. Hareketin başını çekenlerin bu niteliklerine karşın, halkın politikaya, hem oy verme hem tartışma bakımından, Meici hükümetinin tanımaya hazır olduğundan daha geniş çapta katılmasından yana olduğu için bu hareketin kendini "liberal" olarak adlandırmak istemesi tümüyle dayanıksız değildi.

"Özgürlük ve halkın hakları" sloganı altında toplanan ve Liberal Parti'yi *(Ciyuto)* kuran grup, ekonomik bakımdan, Meici aristokratlarının ve finans oligarşisinin egemenliğine karşı küçük toprakbeylerinin protestosundan beslenerek gelişmiş görünür. Norman, bu grubun bazı liberal eğilimlerini, 1870'lerde birçok toprakbeyinin aynı zamanda ticaretle uğraşan ve pirinç rakısı (saki), fasulye püresi benzeri yiyecek ve içecekler üreten küçük çaplı kapitalistler olmalarına vermektedir.[168] Norman'ın saki'cilik ve demokrasi arasında bulunduğunu ileri sürdüğü bu bağlantının varlığından oldukça kuşkuluyum ve bunun, Norman'ın ince eleyip sık dokumadan Avrupa ile koşutluklar aramaya, Marksist kategorileri pek eleştirmeden uygulamaya kalktığı ender konulardan biri olduğuna inanıyorum. Japon demokratik hareketinin, 1870'li ve 1880'li yıllarda uğradığı yenilgi, zayıf bir tacirler sınıfının, işçilerin elinden kurtulmak için kendini feodal aristokrasinin kollarına atıp, Marx'ın deyişiyle, para yapma hakkını korumak için yönetme hakkından vazgeçmeye razı olduğu bir durumun sonucu değildi. Japonya, Almanya değildi; hiç değilse o sırada daha Almanya'laşmamıştı.

Meici yöneticilerinin bakış açısından bakıldığında, Japonya'nın sorununun kırsal bölgelerdeki yukarı sınıfların yeni düzenle uzlaştırılması olduğunu görürüz.[169] Meici yönetimi, ağır endüstri ve denizcilik, askeri ikmal endüstrilerini kurmak istiyordu; ki bunların hepsi toprak üzerine daha ağır vergilerin yüklenmesi demekti. Nitekim, *Ciyuto*'nun 1881'deki açılış toplantısında donanmanın artan harcamaları adına konan vergilere karşı çıkıldı.[170] Öteki grupların, özellikle hükümetin içinde temsilcileri bulunan grupların Restorasyon'un kaymağını topladıklarını düşünen bir grup olarak *Ciyuto*, kendisini destekleyecek tabanı, çiftçi katmanına kadar inerek genişletmeye çalıştı. Ancak toprakbeyleri büyük toprak çıkarlarıyla çelişen radikal köylü istekleriyle karşılaşır karşılaşmaz, *Ciyuto* bölündü ve yıkıldı. Günü için az çok solcu sayılabilecek bir parti olan *Ciyuto*, o sırada hiç de olanaklı olmayan bir girişimle, gerçekten radikal bir gruba dönüşmeye razı olmaktansa, 1884'te kendini dağıttı.

Japonya'nın ilk örgütlü siyasal liberalizm serüveni böylece bitti. Hareket, onun köylülüğü kışkırttığını anlar anlamaz gemiyi terkedecek olan toprakbeyleri arasında yayılmıştı. Dolayısıyla bu hareket, bazı yazarların ileri sürdükleri gibi, [171] hiç bir

168. Norman, *Japan's Emergence*, s.169-170.

169. Karş. Ike, *Beginnings of Political Democracy*, s. 173.

170. Scalapino, *Democracy*, s.101.

171. Bu konuda bir görüş edinmek için bak. Scalapino, *Democracy*, s. 96-107 ve Ike, *Beginnings of Political Democracy* s. 68-71, 88-89, 107-110.

anlamda ticaretle uğraşan kentli sınıfların, "burjuva demokrasisi" kurma amacını taşıyan bir girişimleri, hatta bu yolda ölü doğmuş bir girişimleri değildi.

Bununla birlikte, kısa süren "liberal" çalkantı sırasında, Meici yönetimi baskıcı önlemlere başvurmakta duraksamadı. 1880 gibi erken bir tarihte, siyasal partilerin doğuşunun ilk belirtileri görülür görülmez, "hiç bir siyasal dernek... yaptığı konuşmaları ve tartışmaları kamuya duyuramaz, temsilciler göndererek ya da bildiriler çıkarıp dağıtarak halkı saflarına katılmaya çağıramaz; ya da öteki benzeri derneklerle birleşemez ve haberleşemez."[172] buyruğunu çıkardı. Ancak bu kararın hemen ardından *Ciyuto*'nun giriştiği etkinlikler, yasanın sıkı bir biçimde uygulanmadığını gösterdi. Hükümet açısından 1884-1885 köylü ayaklanmaları, kuşkusuz çok daha önemliydi. Bunlardan bazıları, daha önce gördüğümüz gibi, küçük çaplı bir iç savaş niteliği almışsa da, birbirleriyle eşgüdüm içinde değillerdi ve çok geçmeden başarısızlığa uğrayacaklardı. Hükümet, kurduğu yeni polis gücüne ve zorunlu askerlik uygulamasıyla yarattığı orduya dayanarak, bu ayaklanmaları oldukça kolaylıkla bastırabildi.[173]

1885'te *Ciyuto*'nun dağılmasını izleyen yılda, ekonomik durum düzelmeye başladı. Zaman, hükümetten yana göründü. Ancak, siyasal etkinliğin canlanmaya başladığını gösteren belirtiler ortaya çıkar çıkmaz, hükümet yangını söndürmek için, bir kez daha baskıya başvurdu; 25 Aralık1887 tarihli Barışı Koruma Yasası, başkanlığını Meici yönetiminin son döneminin en güçlü kişisi olan General Yamagata'nın yaptığı, Metropoliten Polis Bürosu şefi ve öteki yetkililerden oluşan bir kurulca hazırlandı. Yasanın belli başlı maddeleriyle polise, İmparatorluk Sarayı'nın yedi mil kadar yakınındaki çevrede yaşayanları "halkın huzurunu bozacak şeyler tasarlıyor" oldukları yolunda bir yargıya varılması durumunda, her kim olurlarsa olsunlar, buradan uzaklaştırabilme yetkisi verildi. Bu madde General Yamagata'ya, içlerinde hemen tüm muhalefet önderlerinin bulunduğu beş yüz kadar kişiyi zorla uzaklaştırma olanağını verdi. Daha önce polise, direnen her kim olursa olsun öldürülmesi yolunda gizli emir verilmişti.Bununla birlikte, hiç değilse bir muhalif sima, Goto Şociro,kırsal bölgelerin her yanında yaptığı konuşmalarını, anayasanın yürürlüğe konmasından bir kaç gün sonra Ulaştırma Bakanlığı'nın kendisine önerilmesiyle etkili bir biçimde susturulmasına dek, sürdürdü.[174]

Hükümetin izlediği stratejinin belli başlı özellikleri bu tabloda açıkça görülebilmektedir. Bu strateji, açıktan açığa polis baskısı ile, egemen grubun konumunu tehlikeye atmadan bazı hoşnutsuzlukların giderilmesini amaçlayan politikaların birlikte kullanılması ve son olarak, önderlerine Meici bürokrasisi içinde çekici mevkiler önererek, muhalefetin başsız bırakılması idi. Belki uygulanmasına ilişkin ayrıntılardaki ve kamuya yapılan açıklamaların retoriğindeki bazı stil özellikleri dışında, izlenen bu politikada insanın doğrudan Japon kültürüne bağlayabileceği hiç bir yan yok. İzlenen politikanın, kabaca benzeri koşullar içinde bulunan herhangi bir akıllı ve tutucu yönetici takımından beklenebilecek bir içerik taşıdığından da kuşku edilemez.

Bu politika, o an için başarılı oldu. Çağdaşlaşmaya demokratik yoldan ulaşmaya kararlı, enerjik ve birleşmiş bir muhalefete, diyelim kabaca İngiliz biçimi bir muhalefete karşı başarılı olabileceği söylenemezdi, ama Japon toplumunun o sırada içinde bulunduğu kendine özgü koşullar altında, böyle bir muhalefetin ortaya çıkması da

172. Scalapino, *Democracy*, s.65'te aktarılmıştır.

173. Bak. Ike, *Beginnings of Political Democracy*, bölüm XIV.

174. Ike, *Beginnings of Political Democray*, s.181, 185-187.

beklenemezdi. Endüstri işçilerinden oluşan işçi sınıfı yeni yeni doğmaktaydı; köylüler, bir muhalefet kaynağı oluşturmakla birlikte, oldukça zayıf ve bölünmüş durumdaydılar; ticaretle uğraşan sınıflar ise, kendilerini feodal aristokrasinin denetiminden kurtarabilmiş değillerdi. 1889'da yukarıdan bağışlanan anayasa böyle bir siyasal güçler dengesini yansıtmaktaydı. İmparatorluk meşruluğunun damgasını taşıması da, anayasanın istikrar kazanmasına yardımcı oldu.

İç politika incelemesini, ayrıntısına girerek Birinci Dünya Savaşı yılları için sürdürmeye gerek yok. Çok iyi bilindiği gibi, Diyet'in, devlet kesesini denetleme yetkileri, yeni anayasayla büyük ölçüde kısıtlandı. Ordu, olağanüstü yetkilere sahip olmakla birlikte, bu gücünün kaynağını, tahta yakınlığıyla açıklamaktan çok, tahta yakınlığını, ordunun Japon toplumu içindeki gücü ile açıklamak gerek. Seçim sonuçlarıyla genellikle oynanabildiği için, hükümetler, seçimi yitirdikleri için değil, aristokratlardan, bürokratlardan ve askerlerden oluşan elitin önemli kesimlerinden birinin güvenini yitirdiklerinde istifa etmekteydiler.[175] İto'nun 1901'de istifa etmesi, oligarşinin sivil kanadının çökmesi anlamına geldi. İto'nun 1909'da bir suikast ile öldürülmesinden sonra ise, asker Yamagata, öldüğü 1922 yılına dek Japon politikasına egemen oldu.[176]

Amacımız açısından daha önemlisi, parlamenter yönetim konusundaki sınırlı coşkuların sönüp gitmesinden sonra, toprakbeylerinin ilgisini çekmeye başlayan bazı düşünce akımlarıdır. *Nohon-şugi,* (sözcük sözcük çevrildiğinde "tarım temel izm'dir" anlamına gelen) adıyla bilinen, 1914'e kadar gelişmesini sürdüren akım, Şinto ulusçuluğunun, Japonların başka uluslara tanınmamış bir misyonla görevlendirildikleri inancının ve batılıların fizyokratik düşüncelere benzetebilecekleri düşüncelerin acayip bir karışımı idi. Bu karışımda göze çarpan öğeler, "kır yaşamının tinsel değerlerine gizemci bir inanç... Japon aile sisteminin ve paternalizminin güzelliklerini didaktik (eğitici) amaçlarla vurgulama ve, tutumluluk, sofuluk, sıkı çalışma, katlanış (tevekkül) ile, insanın kendisini bir göreve adaması gibi... 'toprakbeyinin paternalistik didaktik' nitelikli geleneksel öğretilerini oluşturan erdemlerdi.[177]

Köylü erdemlerinin, özellikle tarımla uğraşan yukarı sınıfın yararına olanlarının yurtseverce duygularla yüceltilmeleri, ticari etkinliklerin saldırısına uğramış tarım toplumlarında görülen tipik bir özelliktir. Japonya'da tarım sorunlarının, varlıklarını endüstri döneminde de sürdürmeleri, bu gerici yurtseverliği öteki ülkelerde görülenden daha önemli kıldı. *Nohon-şugi,* bu yoldaki daha geniş bir akımın bir evresinden başka bir şey değildi. Söz konusu akımın ilk örnekleri, Tokugava döneminin önde gelen düşünürleri arasında görülebilir; *Nohon-şugi*'den sonraki tarihsel ardılları ise, 1930'ların totaliter rejiminin hızlanmasına yardımcı olan aşırıcı "genç subaylar" hareketinin ateşli taraftarlarının suikastlerinde ve darbe girişimlerinde görülebilir.[178]

Meici döneminin ilk onyıllarında, *Nohon-şugi,* Japonya'nın tekilliği üzerinde önemle durmasına karşın, geniş ölçekli kapitalist çiftçiliğin Japonya'ya sokulması hareketinde belli bir rol oynadı. Daha önce de gördüğümüz gibi, bu girişim, Japon

175. Scalapino, *Democracy,* s. 206; Reischauer, *Japan,* s.98.
176. Reischauer, *Japan,* s.121, 125.
177. Dore, *Land Reform,* s. 56-57.
178. Dore, *Land Reform,* s. 57.

toprakbeyleri için, topraklarını kendileri işlemektense, küçük parçalar biçiminde kiraya vermenin daha kârlı olmasından dolayı, hiç bir sonuç vermedi.[179]

Nohon-şugi akımının, köylülere karşı tutumu da, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce bürokratik çevrelerde görülen genel görüşlerle, hatta endüstri çevrelerinin görüşleriyle çakıştığı için, somut sonuçlar yaratamamışsa da, kapitalist çiftliklerle ilgili tutumundan daha önemlidir. Akımın yandaşları, küçük köylülerin sayısında, hatta yarım *ço* toprağı olan, acınacak durumda bulunan köylülerin sayısında bile herhangi bir azalmanın, üzüntüyle karşılanması gereken bir durum olacağı görüşündeydiler. *Nohon-şugi* bilginlerinin, "dekanı", 1914'te yaptığı ateşli bir konuşmada, köylülerin gazoz, şemsiye, takunya satın almaya başlamalarıyla ve gençlerin Sherlock Holmes şapkaları giymeye kalkmalarıyla, ahlak bozukluğunun kırsal bölgelere kadar sızdığından söz etti. Bugün bu Japon malı Albay Blimp* karşısında gülüp geçebiliriz. Ama o günlerde, hükümetin ve endüstricilerin, bu düşünceyi desteklemelerini gerektiren nedenleri vardı. İstikrarlı köylü ailelerinin uysal askerler sağladığını ve bunun da yıkıcılığa karşı en iyi siperi oluşturduğunu düşünmekteydiler. Çok kalabalık olmaları ise, ücretlerin düşük kalmasını sağlayarak, Japonya'nın dışarıya mal satmasına ve bir endüstri ülkesi olmanın temellerini atmasına yardım ediyordu.[180]

Burada bir kez daha, tarımcılarla endüstricileri birbirlerine bağlayan maddi çıkar bağlarını görebiliyoruz. Bu çıkarlar karşısında *Nohon-şugi*'nin, hiç değilse "normal" sayılan Japon yurtseverliğinden ve İmparator tapınmasından pek de farklı bir tutum içinde olmayan ılımlı kanatlarının meşrulaştırıcı ve aklayıcı bir işlev gördükleri söylenebilir. Günümüzde, bu düşünceleri ciddiye alma yolunda eğilimler bulunduğu düşünülürse, bunların rasyonalizasyondan (bir çıkarı haklı göstermeye çalışan düşüncelerden) öte bir şey olmadıklarını bir kez daha belirtmek gerek.[181] İzlenen politika üzerindeki etkileri sıfır idi. Sıra bu duygusal ahlakçılık çabalarının konusu olan köylüler ve kiracı çiftçiler için somut birşeyler yapmaya gelince, Diyet'teki toprakbeyi çıkarları, bu tür girişimleri hemen durdurdular. 1898 Medeni Yasa'sı, onlar için önemli olan konularda kiracıları bir ölçüde koruyan maddeler getirmekle birlikte, uygulama, kiraya verilen toprakların yüzde biri ile sınırlandırıldı. Dore'un ulaştığı sonuçta belirttiği gibi, "sıradan kiracıların büyük çoğunluğuna hiç bir korunma sağlanmadı."[182]

Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda, Japon toplumunun güçler dengesi, kırsal seçkinlerin zararına olarak değişti. Savaş, Japon endüstrisini gelişmeye zorlayıcı bir dönem işlevi gördü ve 1920'ler, hem Japon demokrasisinin hem de iş çevrelerinin Japon politikası üzerindeki etkisinin doruğuna ulaştığı yıllar oldu. General Yamagata 1922'de öldü. Bunu izleyen yıllarda, erk, görünür biçimde, militaristlerin elinden ticaretle uğraşan sınıfların ve Diyet'in eline geçmeye başladı.[183] Siyasal iklimdeki değişmenin bir belirtisi, 1922'de yapılan Donanma'nın Silahsızlandırılması ile ilgili Washington anlaşmasından sonra endüstri çevrelerinin denetimindeki bazı Japon gazetelerinin

179. Dore, *Land Reform*, s.58-59.

* Albay Blimp, ünlü İngiliz liberal karikatürcüsü Sir David Low (1891 - 1963) tarafından yaratılan, faşizme ve baskıya karşı karikatürlerinde kullandığı, şişman, pos bıyıklı, kibirli, her türlü yeniliğe karşı çıkan İngiliz muhafazakârı tipidir.(ç.n.).

180. Dore, *Land Reform*, s.60-61.

181. Karş. Benedict, *Chrysanthemum and the Sword.*

Dürüstlüğün bir gereği olarak, Japon tarihini derinliğine inceleyene dek [bu düşünceleri] ciddiye aldığımı itiraf etmeliyim.

182. Dore, *Land Reform*, s.64.

183. Allen, *Short Economic History*, s.99.

"orduyu politikaya bulaştırmayın" sloganını ortaya atacak kadar ileri gitmelerinde görülür.[184] Bazı araştırmacılar, parlamentonun ağırlığının en yüksek noktasına 1930 Londra Deniz Antlaşması'nın parlamento tarafından onaylandığı tarihte ulaştığı görüşündedirler.[185] Ne var ki ekonomik bunalım (depresyon) tüm bu umutlara son verdi.

İş çevrelerinin güçlenmesiyle parlamenter demokrasi arasındaki bağlantı kadar, ekonomik bunalımla, anayasal demokrasiye ulaşma çabalarının başarısızlığa uğraması arasındaki ilişki de önemli olmakla birlikte, ikisi de durumun özünü ortaya koyamazlar. Ekonomik bunalım, yalnızca ağır bir zafiyet içindeki yapıya indirilen bir *coup de grâce* (ölümcül darbe) oldu. Japon kapitalizminden ancak kayrılan bir avuç kimse yararlanmışken, kötü etkilerinden hemen herkes payını aldı. [186] Sağladığı maddi kazançların, kapitalist demokrasinin sürmesinden yana kitlesel bir destek yaratacak biçimde bölüşümünü gerçekleştiremediği gibi, içinde bulunulan koşullarda bunu gerçekleştirmesi de beklenemezdi. Kapitalizmin devlete yaslanma biçimleri, tarihin bir döneminden ötekine farklılık göstermişse de, ürettiklerini satın alan ve pazarlarını koruyan bir kurum olarak devlete bağımlılığı hiç bir zaman sarsılmamıştır. Kapitalist bir düzende, güçlü bir pazarın bulunmaması, iş çevreleri başka yollardan kâr sağlayabildiği sürece, kendiliğinden bu durumu sürdüren güçler yaratır. Son olarak, oldukça farklı koşullar içinde gelişen Japon kapitalizmi hiç bir zaman ondokuzuncu yüzyıl Avrupa'sında, ticaret ve manufaktür çevrelerinde görüldüğü gibi demokratik düşüncelerin taşıyıcısı olmamıştır.

Bu görece demokratik evrede, toprakbeyi çıkarları, gerileme yolunda bazı belirtiler göstermişlerse de, siyasal bakımdan güçlü, ticaret ve endüstri çevrelerinin hesaba katmak zorunda oldukları bir etmen olarak kaldılar. 1928'de erkeklere genel oy hakkı tanınana dek, kırsal bölgelerin toprakbeyleri, Diyet'teki her iki büyük partinin oylarının çoğunluğunu denetleme durumunda idiler.[187] 1920'li yıllarda, tarımsal çıkar çevreleri aynı zamanda, çeşitli önfaşist ve kapitalizm düşmanı hareketlerin ardında da yer alıyorlardı. Bu hareketleri devlet memurlarının da az çok desteklemeleri, hatta içinde yer almaları, gelecek için hiç de iyi bir belirti değildi. Ancak o sıralarda, ne tarım kökenli yurtsever aşırılık, ne de bunun kentlerdeki karşılığı olan hareket, önemli sayılabilecek bir kitle desteği sağlayabilmiş durumdaydı.[188]

Bununla birlikte, yurtsever aşırılık, bu dönemde bile önemli bir siyasal güç idi. Birinci Dünya Savaşı'nı hemen izleyen yıllar, gerek kırsal gerek kentsel radikalizmin yükseliş dönemi oldu ve hareket zaman zaman şiddete başvurulan biçimler aldı.

184. Tanin ve Yohan, *Militarism and Fascism*, s.176.

185. Örneğin bak. Colegrove, *Militarism in Japan*, s.23-24.

186. Japonya'yı incelemiş olan Batı bilginlerinin bu teze katılacaklarını sanmıyorum. Bunlardan sorunu kendileriyle tartıştıklarım, demokratik ve antidemokratik olabilirlikler arasındaki dengenin burada belirtilenden de fazla birbirine yakın olduğu görüşündeydiler. Bu tahminin, konuşmalara ve siyasal mekaniklere hak ettiklerinden daha fazla ağırlık verdiği kanısındayım. Japonya, demokratik atılımın bazı öğelerinden, ekonomik gücü hem üyeleri arasında oldukça yaygın biçimde dağıtmış, hem de bu gücü üyelerinin hükümete ve öteki toplumsal formasyonlara (sınıflara ve gruplara) karşı önemli ölçüde bağımsız davranmalarını sağlamaya yetecek boyuta varmış bir endüstri kesimi gibi asal bir öngereğinden yoksundu. Bununla birlikte, sorun daha büyük bir dikkatle incelenmeyi haketmektedir.

187. Scalapino, *Democracy*, s.283; Dore, *Land Reform*, s.86.

Yurtsever örgütler, kiracı köylülerin ve işçilerin grevlerini kırarken, kiralık kabadayılar sendikaları ve liberal gazeteleri bastılar.[189] Hükümet de Eğitim Bakanlığı'nın açtığı, daha çok öğrencilere yönelik bir kampanya ile, "tehlikeli düşünceler"e karşı harekete geçti. 1925 yılının Nisan ayında hükümet (hedefi 1887 yasasından çok daha belirgin olan) Barışı Koruma Yasası'nı kabul etti; yasa devlet düzenini değiştirmeyi amaçlayan ve özel mülkiyete karşı çıkan derneklere katılanlara hapis cezası getiriyordu. Bu yasayla Japonya'da kitlesel tutuklamalar politikası başlatılmış oldu.[190]

1923'te olan bir olay, yurtsever aşırılığın zamanın siyasal havasını nasıl zehirlediğini gösteren bir ipucu vermekte. O yılın Eylül'ünde karşılaşılan Tokyo depremi, çoğu sosyalist binlerce Tokyolu'nun tutuklanmasında bahane olarak kullanıldı. Bir Jandarma yüzbaşısı, tanınmış bir işçi önderini, karısını ve yedi yaşındaki yeğenini, kendi elleriyle boğdu. Askeri mahkemeye verilip on yıl hapis cezasına çarptırılmışsa da, birçok aşırı gazete kendisini ulusal kahraman ilân etti.[191] Kısmen hükümetin yönetip denetlediği, kısmen örgütsüz ve "kendiliğinden" harekete geçen bu terör aygıtlarının, bazı yazarların neredeyse sözbirliği etmişcesine üstlerine "feodal bağlılık" duygularıyla bağlı olduklarını ileri sürdükleri kalabalık kitleleri hizada tutmak için başvurulması gerekli araçlar olarak görünüyorlar.

1930'lu yılların başlarında, varolan biçimiyle Japon parlamenter demokrasisi, Büyük Ekonomik Bunalım'ın son darbesiyle çökmeye başladı. Ne var ki çöküşü, Weimar Cumhuriyeti'ninki kadar dramatik olmadı. Japon siyasal tarihinde, demokratik ve otoriter evreler arasına keskin bir çizgi çekmek, Alman tarihindeki kadar kolay değildir.[192] Tarihçilerin sık sık kullandıkları sınır çizgilerinden birisi, 1931 yılında Mançurya'nın işgal edilmesidir. Bu olay, Japon hükümetinin dış politikada 1930 Londra Deniz Konferansı'ndaki konumunun tersine çevrildiğini gösteren bir işarettir. İç politikada Başbakan İnukay'ın uğradığı suikastte öldürülmesi ve radikal sağın 1932 yılının 15 Mayıs'ında darbe girişiminde bulunması, Japonya uzmanlarının, sivil politikacıların egemenlik döneminin sonunu gösteren işaretler olarak aldıkları olaylardır.[193] İnukay'ın öldürülmesi, aynı zamanda, çağımızın Japon politikasının karakteri hakkında pek çok şeyi aydınlattığı için, ana çizgileriyle kısaca incelenmeye değer.

1932 yılında, bir Budist rahibin önderliğini yaptığı küçük bir genç köylüler grubu, Japonya'nın tarımsal sefaletinden sorumlu olan "yönetici zümre" üyelerini öldürmek için andiçti. İş ve politika dünyasından kimselerden oluşan bir liste hazırladıktan sonra, grubun her bir üyesi kurrayla kurbanını seçti. Nifakın ortaya çıkarılmasından önce öldürülenler arasında(9 Şubat'ta öldürülen) Eski Maliye Bakanı İnoue ve Mitsui'nin baş yöneticisi (5 Mart'ta öldürülen) Baron Dan bulunuyordu. Genç bahriye ve harbiye öğrencileri arasında, bu görevi sürdürmeye hazır takımlar (çeteler) çıktı ve bunlar, "Japonya'yı yıkılmaktan kurtarmak" savıyla, 15 Mayıs 1932 tarihinde *zaybatsu*'ya, siyasal partilere ve tahtın çevresindeki bazı kimselere saldırdılar. Çetelerden biri İnukay'ı vurdu; ötekiler saray memurlarına Metropoliten polisine, Japonya Merkez Bankası'na saldırdılar.[194]

189. Reischauer, *Japan*, s. 138, 140.

190. Reischauer, *Japan*, s. 143-144.

191. Reischauer, *Japan*, s.140-141.

192. Almanya için Weimar Cumhuriyeti'nin öyküsüne, son özgür seçimlerin yapıldığı yıl olan 1932'de *finis* ("son") sözcüğü konabilir.

193. Reischauer, *Japan*, s.157; Scalapino, *Democracy*, s. 243.

194. Scalapino, *Democracy*, s.369-370.

Bu olaylar, açık bir faşizmden çok, yarı askeri bir diktatörlük dönemini başlattı. Dört yıl sonra, 1936'da, Japonya'da serbest denebilecek seçimler yapıldı. Kimliğini gizlemeyen radikal sağ grup, ancak 400.000 oy ve Diyet'te 6 sandalye alabilirken, işçi partisi *(Şakay Tayşuto)* daha önce aldığı oyları iki katına çıkararak, Diyet'te 18 sandalye kazandı. Beklenmedik bir sonuçla en çok oy (4.456.250 oy ve 205 sandalye) alan partinin (*Minseyto*'nun) kullandığı sloganlar arasında "Parlamenter hükümetin mi faşizmin mi gelmesini istiyorsunuz?" vardı. Seçim sonuçlarının halkın demokrasiyi onayladığı anlamına gelmediği açıktı: Oy kullanmayanların sayısı, özellikle kentlerde her zamankinden yüksekti ve bu, politikaya ve politikacılara karşı yaygın bir tiksinmenin varlığını göstermektedir. Bu seçim aynı zamanda yurtsever radikalizmin seçmenlerden destek görmediğini ortaya koydu.

Bu engellemeye, ordunun bir bölümü, Japon tarihinde "26 Şubat Olayı" olarak bilinen bir başka darbe girişimiyle tepki gösterdi. Birçok yüksek memur öldürüldü. Ayaklananlar, kentin bir kesiminde barikat kurup, burayı üç gün ellerinde tuttular ve amaçlarını açıklayan kitapçıklar çıkardılar: Bunlar, eski yönetici zümrelerin yıkılması ve Japonya'nın "yeni düzen" olarak niteledikleri bir yönetimle kurtarılması idi. Ordunun yüksek kademeleri, düzeni kuvvet kullanarak yeniden sağlamaya istekli değildiler. Sonunda başkaldıranlar, İmparatorun kişisel buyruğu, güvendikleri birinin arabulucu olarak atanması ve büyük bir birliğin kendilerine karşı harekete geçmesi üzerine teslim oldular. Japonya, Satsuma Ayaklanması'ndan beri en büyük iç politika bunalımından kurtulmuş oldu; eğer buna kurtulmak denirse.[195]

26 Şubat (1936) Olayı, incelememiz gerekmeyen ve rejimin totaliter bir görünüm kazanmasını sağlayan, hepsi de 1938-1940 yılları arasında görülecek olan daha ileri siyasal manevralara bir başlangıçtı. Olayların derinliğine inen bir Japon çözümlemesine göre, bu darbe girişimi, özde kapitalizm düşmanı ve halka dayalı sağ, ya da "tabandan gelme faşizm" hareketinin, "tepeden inme faşizme" kurban edildiğini gösteriyordu; buna, yüksek devlet memurlarının faşizmden kullanabilecekleri öğeleri alıp, halkçı öğeleri bir yana attıkları "saygın faşizm" denebilecek bir girişim adına "tabandan gelme faşizmin" yenilgiye uğratılması da denebilir. "Saygın faşizm" bundan sonra dev adımlarla ilerlemeye başladı.[196] Ulusal seferberlik ilân edildi; radikaller tutuklandı; siyasal partiler kapatılıp dağıtıldı ve yerlerine İmparatorluk Yönetimini Destekleme Derneği adıyla, Batı totaliter partilerinin oldukça başarısız bir kopyası kondu. Bundan az sonra Japonya, Komintern Düşmanı Üçlü İttifak'a katıldı ve tüm sendikalar dağıtılıp, yerlerine, "endüstri yoluyla ulusa hizmet" amacını güden bir dernek kuruldu.[197] Böylece 1940 sonunda Japonya, Avrupa faşizminin belli başlı görünür özelliklerini taşıyan bir rejime geçmiş oldu.

Totaliter kılıf, Almanya'da olduğu gibi Japonya'da da, birbirleriyle rekabet durumundaki birçok çıkar grubunun itişip kakışmasını gizlemekteydi. İki ülkede de sağ kanat radikalleri, gerçek iktidarı hiç bir zaman ellerine geçiremediler; ama Japonya'da onları iktidardan uzak tutmak için kanlı bir temizlik bile gerekmedi. Japonya'da ekonomi üzerindeki merkezi denetim, Almanya'dakinden de gülünç bir aldatmaca olarak görünür.[198]

195. Scalapino, *Democracy,* s.381-383.

196. Bak. Maruyama, *Thought and Behavior,* s. 66-67.

197. Reischauer, *Japan,* s.186; Scalapino, *Democracy,* s. 388-389; Cohen, *Japan's Economy,* s.30, not 62.

198. Bazı ayrıntılar için bak. Cohen, *Japan's Economy,* s.58-59.

Japonya'nın büyük iş çevreleri, yurtseverliğin kârların önüne geçirilmesi girişimlerine başarıyla direndiler. Tüm askeri hegemonya ve faşizm dönemi boyunca iş çevrelerine son derece elverişli koşullar sunuldu. Endüstrinin çıktısı, 1930'daki 6 milyar yen düzeyinden, 1941'de 30 milyar yen'e yükseldi. Hafif endüstri ile ağır endüstrinin birbirlerine göre durumları tersine çevrildi. 1930'da ağır endüstri, endüstrideki toplam çıktının yalnızca yüzde 38'ini sağlarken, bu oran 1942'de 73 oldu.[199] *Zaybatsu*,* görünüşte hükümet denetimine boyun eğerek, tüm endüstri üzerinde neredeyse tam bir denetim kurabildi.[200] Dört büyük *zaybatsu* firması olan Mitsui, Mitsubişi, Sumitomo ve Yasuda, 1930'da ancak 875 milyon (yen) toplam malvarlığına sahip iken, İkinci Dünya Savaşı'ndan, 3 milyar yen'in üzerinde bir malvarlığıyla çıktılar.[201]

Zaybatsu için kapitalizm düşmanlığı, aslında küçük bir pürüzden öte bir anlam taşımıyordu; ve onu da 1936'dan sonraki tarihlerde, kasalarını dolduran, içteki baskı, dıştaki yayılma politikaları karşılığında ödenen küçük bir bedel olarak görüp denetimine aldı. Ordunun ve yurtseverlerin, siyasal programlarını yürütebilmeleri için, büyük endüstriye gereksinimlerinin olmasına karşılık, büyük iş çevrelerinin faşizme, yurtseverliğe,** İmparatora tapınma kültüne ve orduya gereksinimleri vardı. Tarımcı radikaller, işte bunu göremediler, ya da görmek istemediler. Özellikle *Nohon-şugi* kuramlarının etkisi altında kalmış olan tarımcı radikaller, kendilerini umutsuz bir açmazın karşısında buldular. Bu çevrelerde belirgin bir anarşist sapma ve bazılarında bireysel terör eylemlerine karşı romantik bir inanç vardı.[202] Baş temaları, plütokrasiye [zenginler yönetimine] ve plütokratların uşakları olarak gördükleri geleneksel askeri elite karşı büyük düşmanlık idi. Ama bunların yerine, ülküleştirilmiş biçimiyle Japon köylü topluluğu dışında koyabilecekleri hiç bir şeyleri yoktu. Tarımcı radikal düşünceler, çağdaş bir endüstri toplumu tarafından yürütülen yayılmacı politikanın gereklerine kesinkes ters düştüğü için, daha ortodoks elitler, söz konusu düşüncelerin bazılarını halk desteği sağlamak için alırken, gerisini ellerinin tersiyle itmekte pek zorlanmadılar. Radikal Naziler'in 1934 "Kanlı Temizlik"inde ortadan kaldırılmalarıyla, Almanya'da da, daha ani bir hareketle ve şiddete başvurularak da olsa, aynı şey yapılmıştı.

Japonya'daki tarım kökenli sağ radikalizmin ve İmparatora çılgınca tapınma kültünün doğasındaki bazı sınırlılıklar, öyküyü ordu safından bakarak kısaca incelersek, daha açık görülecektir. 1920 ile 1927 arasında askeri okullara girenlerin yüzde otuz kadarını küçük toprak sahiplerinin, zengin çiftçilerin ve kentli küçük burjuvazinin oğulları oluşturdu. Bu tarihlerde yedek subayların, köylülerin toprakbeyleriyle sürtüşmelerinde, çok kez köylülerin yanında yer aldıkları görüldü. [203] Böylece,

199. Cohen, *Japan's Economy*, s.1.

* *Zaybatsu*, Japonya'da son derece dalbudak salmış olan ve büyük ailelerin egemenliği altında bulunan endüstri, ticaret, bankacılık alanlarına el atmış, ülke politikasını denetleyen, birbirleriyle sınırlı rekabet içinde (kartel oluşturmuş) az sayıda şirkete verilen addır (ç.n.).

200. Cohen, *Japan's Economy*, s.59.

201. Cohen, *Japan's Economy*, s.101. *Zaybatsu*'ların daha bir yakınlık duyularak ele alınışı için bak. Lockwood, *Economic Development, s.563-571*. Gene de bana Lockwood'un elindeki kanıtlar "Sonuç olarak *Zaybatsu*'lar yaratılmasına yardımcı oldukları sistemin kurbanı oldular" savını destekler görünmüyor.

** İng. *"patriotism"*; yazar kendilerine verdikleri "yurtsever" adına uyarak bu terimi kullanıyor olsa gerek; söz konusu olan sağcı "ulusculuk"tur; bu, önceki ve sonraki "yurtsever" sözcüklerinin bu niteliği unutulmamalı (ç.n.).

202. Storry, *The Double Patriots*, s.96-100; Tsunoda ve başkaları, *Sources of Japanese Tradition*, s. 769-784'de bu yazılardan bazı örnekler verilmektedir.

203. Tanin ve Yohan, *Militarism and Fascism*, s.180, 204.

eskisinden farklı bir toplumsal kökenden gelen ve eskisinden farklı bir dünya görüşüne sahip olan yeni bir grup, ordunun eski, daha aristokratik önderliğinin yerini almaya başlamıştı. 1930'larda, ordunun, finans karunlarından ve saray kliğinden "bağımsız" olması düşüncesinin önde gelen savunucularından biri olan General Araki'yi onların baş sözcüsü olarak görüyoruz.[204] Bu radikal görüşleriyle tutarlı olarak, grubun üyelerinin birçoğu, ordunun modernleştirilmesine, ekonomik planlamaya verilen yeni ağırlığa ve daha ileri bir teknolojinin benimsenmesine karşı çıktılar.[205] Araki'nin 1932'de yaptığı tarımın desteklenmesinden söz eden konuşması, endüstriciler arasında paniğe yolaçtı. Ama bu erken tarihte bile Araki takındığı tutumun yolaçtığı güçlüklerle karşılaşınca, çok geçmeden ağız değiştirdi ve Japon köylüsünün çağın baştan çıkarıcı çekiciliklerinin etkisiyle tembelleştiğinden söz etmeye başladı.[206] 1930'lu yıllarda, savaşın yolaçtığı "ekonomik patlama" sırasında, endüstricilerin elde ettikleri [yüksek] kazançlar, gene, tarımsal bağları olan muhalif ordu grubunu rahatsız ederek, Savaş Bakanı'nın 1940'da istifasına yolaçtı.[207] Bu yolda hatta ordu, Japon endüstricilerinin çevirdikleri dolaplardan özgür olabileceğini umduğu Mançurya'da, kendine yeterli bir operasyon üssü kurmaya kalktı. Mançurya, Kvantung Ordusu'nun, bölgeyi kendi başına endüstrileştiremeyeceğini, Japon endüstri çevrelerinin yardımından yararlanmak zorunda kalacağını kabul etmek durumunda kalmasına kadar, tarımsal yanı ağır basan bir ülke olarak kaldı. Ordunun bu konuda dersini alıp, Mançurya'da endüstri çevrelerinin desteğinin ordu ile iş dünyası arasında daha sıkı bir işbirliğine yolaçmasına dek, Kuzey Çin işgal edilemedi.[208]

Ordunun, çağdaş dünyanın gereklerinden kaçma yolunda gösterdiği bu acayip davranış, Japon tarımsal sağcı öğretisinin dişe dokunur bir yanının bulunmadığını ve son kertede büyük iş çevrelerine bağımlı olduğunu canlı bir biçimde göstermektedir. Japon emperyalizminin sunduğu *modus vivendi*(geçici anlaşma) çerçevesinde, tarımcı ve küçük burjuva yurtseverlerinin, kapitalizm düşmanlığından sloganda olmasa bile uygulamada vazgeçmeleri, büyük iş çevrelerinin onlara ödettiği bedel idi.

Japon türü faşizmde ordu, Hitler yönetimi zamanındaki Almanya ordusundan daha farklı toplumsal güçleri temsil etti ve farklı bir siyasal rol oynadı. Almanya'da ordu, geleneksel elitin Nazilere sempati besleyen kesimlerinin sığındıkları bir yerdi. 1944 yılında, savaşın yitirildiğinin anlaşıldığı bir tarihte, Hitler'e karşı girişilen başarısız suikast dışında, ordu daha çok, Hitler'in komutasında edilgin bir araçtı. Generaller, Hitler'in verdiği buyrukların doğurabileceği sonuçları düşünüp dehşete düşmüş ve homurdanmış olabilirler ama, Hitler ne buyurmuşsa yerine getirmekten de geri durmamışlardır. Japonya'da ordu, kırsal kesimden ve kentlerdeki *zaybatsu*'ya kızgın küçük işadamlarından gelen baskılara çok daha duyarlıydı. Aralarındaki bu farklılığın kökenleri, büyük ölçüde Japon ve Alman toplumlarının arasındaki farklılıklara dek izlenebilir. Japonya, Almanya'ya göre geriydi ve tarım kesimi Almanya'nınkinden çok daha önemliydi. Dolayısıyla, Japon askeri önderliği bu istekleri elinin tersiyle kolaylıkla bir kıyıya itemezdi. Aynı nedenlerden dolayı, Japon ordusunun bazı kesimlerinin, Alman ordusunun tam zıddı bir davranışla, siyaset arenasına girerek *coups d'état* (darbe) girişimlerinde bulunduklarını görürüz.

204. Tanin ve Yohan, *Militarism and Fascism,* s.182-183.

205. Crowley, "Japanese Army Factionalism", s.325. 26 Şubat olayı, ordudaki radikallerin uğradıkları kesin yenilginin işaretidir.

206. Tanin ve Yohan, *Militarism and Fascism,* s. 198-200.

207. Cohen, *Japan's Economy,* s.29.

208. Cohen, *Japan's Economy,* s. 37-42.

Japon faşizmi, Alman faşizminden ve hatta Mussolini İtalya'sından, birçok bakımdan farklıydı. İktidarı bir atakla ele geçiriliş, daha önceki anayasal demokrasiyle açık bir kopuş, Roma Yürüyüşü'ne benzer bir girişim görülmedi; bunların görülmeyişi, bir dereceye dek Weimar Cumhuriyeti ile karşılaştırılabilecek bir demokratik dönemin yaşanmamış olmasından kaynaklanıyordu. Faşizm Japonya'da çok daha "doğal" olarak doğdu; yani kendine uygun asal öğeleri, Japon kurumlarında Alman toplumunda bulduğundan çok daha kolaylıkla buldu. Japonya'da pleb kökenli bir *Führer* ya da *Duçe* çıkmadı. Ama onun yerine, İmparator, hemen aynı biçimde, ulusal bir simge hizmeti gördü. Japonya'da gerçekten etkili tek bir kitle partisi de yoktu. İmparatorluk Yönetimini Destekleme Derneği daha çok bunun ikinci sınıf bir kopyasıydı. Son olarak, Japon hükümeti, Hitler'in Yahudiler'e yaptığı türden, halkın belli bir kesimine karşı, kitlesel bir terör ve yoketme politikası izlemedi. Bu farklılıklar da Japonya'nın görece geriliğinin ürünü olabilir. Japonya'da bağlılık ve boyun eğme sorunu, büyük ölçüde halkın "kendiliğinden" duygularına belbağlayan terörün akıllıca kullanılması ve geleneksel simgelere seslenilerek çözülebilirdi. Endüstrileşmenin erken aşamalarında ortaya çıkan ve geleneksel Avrupa inançlarını kemiren laik, rasyonalist akımlar, Japonya'ya dışarıdan getirilmişlerdi ve hiç bir zaman kökleşememişlerdi. Japon endüstrisinin hızlanmaya başladığı tarihlerde, söz konusu akımlar, çıktıkları ülkelerde de ilk hızlarını çoktan yitirmiş bulunuyorlardı. Bu durumda Japonlar, hem gelişmenin ekonomik sorunlarını, hem de gelişmenin yarattığı siyasal sorunları göğüsleyebilmek için, kültürlerindeki ve toplumsal yapılarındaki geleneksel öğelere yaslanmak zorunda kaldılar.

Tüm bu farklılıklar göz önüne alındığında bile, Japonya ve Almanya faşizmleri arasındaki benzerliklerin hiç de yüzeysel olmadığı görülür. Almanya da, Japonya da, endüstri dünyasına girmekte geç kalmışlardı. Her iki ülkede, politikalarının belkemiğini, içte baskının, dışta yayılmanın oluşturduğu rejimler doğdu. Her iki örnekte de, bu siyasal programın dayandığı asıl toplumsal taban, zayıf bir konumdan başlayıp gittikçe güçlenen ticaret ve endüstri eliti ile kırsal bölgelerin geleneksel yönetici sınıflarıydı ve köylülerle endüstri işçilerinin karşısına dikilmekteydiler. Son olarak, her iki örnekte de kapitalizmin ilerlemesi karşısında, küçük burjuvaların ve köylülerin güç duruma düşmelerinden beslenen bir sağcı radikalizm ortaya çıktı. Bu sağ kanat radikalizmi, her iki ülkenin, baskıcı rejimlerine, söylem düzeyinde kullandıkları, ama uygulamada kâr ve "etkililik" adına rahatlıkla harcadıkları sloganlar kazandırmıştı.

Japonya'daki otoriter ve faşist gelişmelerle ilgili olarak geride, değinmemiz gereken tek bir önemli sorun kaldı: Köylülerin bu gelişmelere herhangi bir katkısı oldu mu, olduysa o nedir? Bazı yazarların ileri sürdükleri gibi köylüler, fanatik bir ulusçulukla yurtseverliğin beslendiği ana kaynaklardan birini mi oluşturuyorlardı?

Bu sorulara yanıt ararken, Japon köylülerini birinci ve ikinci Dünya Savaşları arasındaki yıllarda etkileyen belli başlı etmenleri gözden geçirmekte yarar var. Bu dönemin Japon tarım yaşamının standartlaşmış açıklamalarında üç nokta göze çarpmakta. Birincisi, toprak kira sistemini değiştirmek yolunda yerli girişimlerin başarısızlığa uğramasıdır. İkincisi, ipeğin Japonya'nın kır ekonomisinde gittikçe artan bir önem kazanmasıdır. Üçüncüsü, Büyük Ekonomik Bunalım'ın etkisidir. Bu etmenlerin hepsi birden gözönüne alındığında, Meici sonrası dönemin genel gidişinin, Japon köylüsünü dünya pazarının acımasızlığına bırakmak yönünde olduğu söylenebilir.

Belli başlı özelliklerini daha önce ele aldığımıza göre, toprak kiralama sistemi üzerinde uzun boylu durmaya gerek yok. Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından, kırsal bölgelere bir toprakbeyi - kiracı sürtüşmeleri dalgası yayıldı. 1922 yılında, kentlerdeki işçi akımı içinde çalışmakta olan ılımlı sosyalistler, ulusal çaptaki ilk kiracı çiftçiler sendikasını kurdular. Bunu izleyen beş yılda, toprakbeyleri ile kiracıları arasında sayısız çatışmanın çıktığı görüldü. Nc var ki, istatistiklere güvenilecek olursa, 1934 ve 1935 yıllarında daha büyük bir uyuşmazlık dalgasının gelmesine karşın, hareket, 1928' de hızını yitirmeye başladı. Bu tarihten sonra hareketin iyice tavsadığı anlaşılıyor. Görebildiğim kadarıyla, bu yenilginin nedenleri, hiç değilse batılı bilginlerce, gereğince incelenebilmiş değildir. Bununla birlikte, yenilginin belli başlı nedenleri oldukça açık.Japon köyünde gerçek bir sınıf savaşı hiç bir zaman tutunamadı. Köyün geçmişten miras kalan yapısından dolayı, toprakbeyinin etkisi, köy yaşamının en ufak hücresine dek işlemişti. Ayrıca, tek tek kiracı çiftçilere, her zaman, sorunlarına kişisel bir çözüm bulma şansı varmış gibi geliyordu. Bu nedenlerden dolayı, toprak kiralama sistemi üzerindeki savaşım, kırlardaki, Meici çözümünden doğmuş yetke sisteminde, önemli bir değişiklik yaratmadı.[209]

İpek,Japon köylüleri için önemli bir ek gelir kaynağıydı; hatta bazıları için asıl geçim uğraşısını oluşturuyordu. İpekböcekçiliği,şiddetle gereksinim duyulan nakit parayı sağladığı gibi, ürün çeşitlendirmenin yarattığı belli bir güvenceyi de getiriyordu. 1930'lu yıllarda, ipekböcekçiliğiyle uğraşan, toplam köylülerin yüzde kırkını oluşturan, iki milyon dolayında çiftçi vardı. Japon çiftçisi kozaları iplikçiye satıyor, iplikçiyi ise, çoğu durumda Yokohama'daki ya da Kobe'deki bir komisyoncu tacir finanse ediyordu. İplikçi ondan aldığı krediye büyük bir faiz ödemekteydi ve avans olarak aldığı para karşılığında, ham ipeği, siparişi veren o komisyoncu tacire göndermek zorunda idi. Alınan borçların tutarı o kadar fazlaydı ki, komisyoncu tacir ham ipek satışları üzerinde neredeyse tam bir denetim kurmuştu. Köylüye gelince, iplikçinin komisyoncunun elinde olması gibi, o da iplikçinin elinde, onun acımasına kalmış durumda idi. İpekböceği kozası yetiştirme, ailece yapılan bir iş olduğundan, aile reisine başka tarım işleri yapma olanağı vermekteydi. Böylece ipekböcekçiliği (serikültür) bu işle uğraşan ailelerin gelirini artırdı.[210] Bununla birlikte, yürürlükteki pazar örgütlenmesi sayesinde, kentlerdeki büyük firmalar, ipekböcekçiliğinden sağlanan kazancın büyük bölümünü kendilerine çekebildiler. İşte bu durum, köylünün kapitalizme düşman olmasına yolaçmaktaydı.

Büyük Ekonomik Bunalım, hem pirinci hem de ipeği kötü vurdu. 1927-1930 arası pirinçte bol ürün alınan yıllar idi. Fiyatları fena düştü. [211] Kiracı çiftçiler, toprak kirasını genellikle pirinç olarak öderken, toprakbeyleri ürünlerinin yüzde 85'ini pazarladıkları için, bu düşüş toprakbeylerini (ve belki aynı zamanda toprağını kendi ekip biçen büyük çiftçileri) kiracı çiftçilerden fazla etkilemiş olmalı.[212] Amerika'nın gönencinin yıkılması üzerine ipek fiyatlarında görülen düşüş ise, Japon köylüsünü çok daha doğrudan etkiledi. 1930 yılında ham ipek fiyatları yarı yarıya düştü. İpek dışsatımları bu yılda, değer olarak, bir önceki yılın ancak yüzde 53'üne ulaşabildi.

209. Bazı ayrıntılar için bak. Dore, *Land Reform*, s.29; daha fazla bilgi ise, Totten, "Labor and Agrarian Disputes", s.192-200'de ve bu yapıtın 203. sayfasındaki Tablo 2'de bulunmaktadır.

210. Matsui, "Silk Industry", s.52-57. Aynı zamanda bak. Allen, *Short Economic History*, s. 64-65, 110.

211. Allen, *Short Economic History*, s.109.

212. Tadejinsky, "Japanese Farm Tenancy", s.431.

Pekçok köylü yıkıldı. Bazı yazarlar, kır ekonomisine ardarda indirilen bu darbelerle, aynı tarihlerde, "liberal hükümet"in devrilmesi ve siyasal erkin askeri saldırganlıktan yana olanların eline geçmesi arasında bağlantı görürler. Bu nedensellik zincirlerini birbirine bağlayan halkanın komutanlığını, ekonomik durumları aşırı ulusçu çağrılara kulak vermelerine yolaçacak denli bozulmuş *küçük burjuva* öğelerin, neferliğini köylü erlerin yaptığı ordu olduğu düşünülmektedir.[213]

Bu kuram, öyle sanıyorum ki, durumu, çok büyük yanlışlara yolaçacak biçimde, gereğinden fazla basitleştirmektedir. Köylülük arasından aşırı ulusçu (hipernasyonalist) akımlara herhangi ateşli bir desteğin verildiğini gösteren kanıtlar pek yok.[214] *Nohonşugi* gibi akımlarda dile getirilen gelenekçi yurtseverliğin tarımcı kolu, daha çok bir kasaba ve toprakbeyi hareketi olup köylülerin çıkarlarına *karşı* yönelmişti ve amacı köylüyü tutumlu, durumuna razı yapmak, tek sözcükle bulunduğu yerde tutmaktı. Aşırı tarımsal yurtsevercilik (süperpatriyotizm) akımı, olsa olsa kendi topraklarını ekip biçen gönençli köylülere çekici gelmiş olabilir; çünkü bunlar, kendilerini, pirinç satıcısı olarak, söz konusu düşünceleri, konumlarını, tutumlarını haklı göstermeye uygun bulan toprakbeyleri gibi görüyor, kendilerini onlarla özdeşleştiriyorlardı.

Kuşkusuz köylülerin içinde bulundukları durumun, özellikle ipek ticaretinden gelen etkilerin, onları kolaylıkla kapitalizm düşmanı düşüncelere yöneltebileceği başka yanları da vardı. Köylüler arasında, kapitalizm düşmanı (antikapitalist) duyguların, öteki etmenlerle biraraya geldiklerinde, onları kırsal seçkinlerin önderliğini izlemeye yöneltecek kadar güçlü olması olasılığı yüksek. Köylülerin, genelde Japon faşizmine, ya da bu noktada "ulusçu aşırılık" denebilecek akıma daha çok edilgin bir katkıları oldu. Askere alınan köylüler, ordunun uysal erlerinin büyük kesimini oluşturdukları gibi, sivil yaşamda, çok geniş bir apolitik (yani tutucu) ve boyun eğen halk kitlesi oluşturdular; ki bunların, Japonya'da politikanın gidişi üzerinde belirleyici bir etkisi oldu.

Buyrukları, neyi buyurduklarına bakmaksızın, böyle apolitik ve uysal bir tutumla yerine getirme, yalnızca bir insan psikolojisi sorunu değildir. Böyle bir davranışa yolaçan kafa yapısı (mantalite) en az, batıda hâlâ hayranlık uyandıran kendine güvenen kafa yapısı kadar somut tarihsel koşulların ürünüdür. Ayrıca Japon örneğinin, herhangi bir kuşkuya yer bırakmayacak biçimde kanıtladığı gibi, bu edilgin tutum hiç de ileri endüstriciliğin bir ürünü olmak zorunda değildir. Belli koşullarda, köylü toplumlarında da görülebilir.

Japonya'da bu koşullar, Japon köyünün, Tokugava döneminin sonlarıyla Meici döneminin başlarındaki biçimiyle geçmişten miras alınan ve daha yakın tarihlerin ekonomik gelişmeleriyle desteklenen yapısında somutlaşmıştı. Toprakbeyi, köylü topluluğunun rakipsiz önderi olarak kaldı. Köyün bu yapısının eline verdiği olanaklarla, yerel olarak işleri istediğince yönlendirebilme fırsatı bulabildi. Aynı biçimde köy kendisine siyasal bir taban sağlamakta ve toprakbeyi bu tabana dayanarak, amaçlarını ulusal politika sahnesine aktarabilmekte, orada başka amaçların meydan okumasıyla karşılaşarak, daha önce tartıştığımız ulusal uzlaşmanın bir parçasını oluşturabilmekte-

213. Karş. Allen, *Short Economic History*, s.98-99, 111.

214. Böyle bir akım, Başbakan İnukay'ın Mayıs 1932'de yapılan bir suikastte öldürülmesi olayına karıştı. Ancak kırsal bölgelerde büyük kitlelerce desteklenen İnukay'ın kendisiydi. Bak. Borton, *Japan Since 1931*, s.21-22 ve Beardsley ve başkaları, *Village Japan*, s. 431-435.

di. Öyleyse köylülerin toprakbeyinin bu kadar fazla etkisi altında kalmalarının nedenlerini biraz daha yakından incelemekte yarar var.

Amerikalılar tarafından toprak reformunun yapıldığı tarihe dek, Japon köyünün en belirgin özellikleri, zenginlerin egemenliği altında bulunması ve çatışmaların açıktan açığa sürdürülmesinin hoş karşılanmamasıydı.[215] Köyde yetkenin (otoritenin) ana kaynağı toprak mülkiyetini elinde bulundurmaktı. Toprak sahiplerinin yarattığı ilişkiler devletçe, gerektiğinde kaba güç ile desteklenmekteydi. Aynı zamanda, yaşa, geleneğe, göreneğe gösterilen saygıyla biraz yumuşatılıp, daha dayanılır kılınıyorlardı. Köyde yaşayan büyük toprakbeyleri, yetkilerini perde arkasından kullanıp, günlük işleri yönlendirmeyi zaman zaman başkalarına bıraktılarsa da, köyün işlerini yoluna toprakbeyleri koyarlardı. Kiracı çiftçiler de, zaman zaman köyün yönetilmesinde ufak tefek roller oynamış olabilirler.[216] Pek çok köyde, ya da köyü aşan genişlikteki pek çok bölgede, birbirleriyle kız alıp veren toprakbeyi ailelerinin oluşturduğu ve espirili bir deyişle "öpüşenler çemberi"* diye adlandırılan küçük bir çevre, yörenin yerel işlerinin yürütülmesinde söz sahibiydi.[217] *Mura** içindeki maaşlı görevlere genellikle küçük toprakbeyleri getirilir, böylece topraktan gelen sınırlı kiraya ek bir gelir katmaları sağlanırdı.[218]

Belki ancak çok ender durumlarda, toprakbeyi, kiracının geçim kaynağını [toprağı] canı istediğinde geri alabiliyordu; ya da böylesine sert bir eyleme ancak ender durumlarda başvurmuş olmalı diyelim.[219] Ancak toprakbeyi, kiracısının geçim olanakları üzerindeki gücünü, sürekli olarak hem kiracıya hem de başkalarına duyurmanın yüzlerce ince yolunu bulmuştu. Toprağını kiracının elinden almak, köylünün bağlı bulunduğu üstleri ile ilişkilerini düzenleyen ince saygı kuralları kodunun sonul yaptırımıydı. Kiracı çiftçi "toprakbeyinin yüzünün aldığı rengi" büyük bir dikkatle izlerdi. Bu gözlemi yapan R.P.Dore, toprakbeyinin yetkisinin karanlık yüzünü abartmak şöyle dursun, olduğundan da hafif yansıtacak biridir. Bununla birlikte, Dore bile, köylünün gösterdiği saygının bilinçli bir çıkar hesabından ve ekonomik bağımlılık biçimindeki acımasız gerçekliğe dayanan apaçık korkudan kaynaklandığı sonucuna varmaktadır.[220] Böylece, Japonya'yı

215. Burada çetin bir terminoloji sorunuyla karşı karşıyayız. Amerikan deneyiminde Japonya'nın *"buraku"*suna benzer bir şey yoktur. *Buraku,* tüm üyeleri birbirleriyle tanışık, genellikle yüzün altında evden oluşan bir topluluktur. Topraklarının sınırı çok kesin değildir; ama üyeleri arasında, kesin çizgileriyle belirlenmiş bir toplumsal birime ait olma duygusu çok güçlüdür. *Mura* ise, daha geniş bir birim olup, üyeleri birbirlerini şahsen tanımayabilirler; bununla birlikte *mura,* hukuksal bakımdan Japonya'nın en küçük kamu yönetimi birimidir. Bir *mura* içinde genellikle birkaç *buraku* bulunur. R.P. Dore, *buraku*'yu çoğu zaman *"hamlet"* (mezra) sözcüğü ile çevirip, "köy" sözcüğünü genellikle, ondan daha büyük olan kamu yönetimi birimi *[mura]* için kullanır. *Agrarian Origins* adlı yapıtında yalnızca daha eski tarihlerin Japon kır topluluğuyla uğraşan T.C. Smith için böyle bir sorun söz konusu değildir; "köy" sözcüğünü [yönetsel değil] doğal toplumsal birim için kullanır. Dolayısıyla "köy" sözcüğünü, *"mura"*dan söz edildiği bağlammda açıkça belirtilen birkaç durumda *mura,* bunun dışında her zaman *buraku* için kullandım. Beardsley ve başkaları, *Village Japan,* s. 3-5'e ve daha ayrıntılı bilgi için bu yapıta ekli "sözlük"e bakınız.

216. Dore, *Land Reform,* s.325.

* İngilizcesi *"kissing ring"* (ç.n.).

217. Dore, *Land Reform,* s.330.

* Bak. not 215 (ç.n.).

218. Dore, *Land Reform,* s.337.

219. Karş. Dore, *Land Reform,* s.373.

220. Dore, *Land Reform,* s.371-372.

gezen birçok Amerikalı'yı ülkelerindekinden farklı ve ülkelerindekinin zıddı bir uygulama olarak büyüleyen ince saygı kuralları kodunun temelinde, hiç değilse kırsal kesimde, korkunun ve bağımlılığın yattığı söylenebilir. Bu tür konukların, Birleşik Devletler'deki dostça gösterilerin çoğunun gerisinde yatan düşmanlığın ayrımında oldukları, ama Japon kibarlığının tarihsel kökenlerini ve bugünkü anlamını gözden kaçırdıkları söylenebilir. Japonya'da, Amerikalılar tarafından yapılan toprak reformunun ve başka nedenlerin bir sonucu olarak, ekonomik bağımlılık ilişkilerinin ortadan kalktığı yerlerde, geleneksel statü ve saygı yapısı darmadağın oldu.[221] Köydeki oligarşinin ve Japon kibarlık kodunun, ekonomik temellere dayandığından kuşkulanma eğiliminde olan varsa, bu kurumların hangi koşullarda silinip gittiğini incelemesi, o kimseye bu iki olgu arasındaki bağlantıyı inandırıcı biçimde gösterebilecektir.

Büyük mülklerle, çevrelerindeki küçük mülklerin oluşturduğu uydu sistemi, toprağı kiralayarak işletme yolunun bulunması ve buna meydan okuyacak herhangi bir gücün doğmaması nedeniyle kendini pazar ekonomisine uyarlayabildiği içindir ki, çok yakın zamanlara dek varlığını sürdürdü. Japon köyünün dayanışma, "uyum" ve açıktan açığa yapılan çatışmalardan kaçınılması (daha doğrusu çatışmaların bastırılması) gibi özellikleri de, feodal geçmişin az çok başarıyla çağımıza uyarlanabilmiş mirasıdır. Çağımızdan önce köyde bu dayanışma, feodal beyin vergilendirme ve paternalistik (babaca) gözetim politikaları kadar, köylüler arasındaki ekonomik işbirliğinden doğmuştu. Bu iki etmen de, çağdaş biçimleriyle, iki dünya savaşı arasında etkili olmayı sürdürdüler ve bugün bile sürdürmekteler. Daha fazla ayrıntıya inmeden, pazar ekonomisinin köy içinde yayılmayı sürdürmesinin, eski ilişkileri zorladığını ama bugüne dek ciddi denebilecek derecede değiştirmediğini söylemekle yetinelim.[222]

Oldukça gevşek biçimde "politika" diye adlandırılabilecek eylemler alanında da köy dayanışmasını sürdürmek üzere pek çok etmen işbaşında bulunuyordu. "Büyük" davalar yani zengin ile yoksulun karşı tarafları oluşturduğu davalar, Tokugava zamanında yerel düzeyde karara bağlanan sorunlar olmadığı gibi, çağdaş dönemde de yerel düzeyde kararlaştırılmadılar.[223] Yalnızca yerel topluluğu ilgilendiren "küçük" davalar ise, herhangi bir akademik kurul toplantısına katılmış bir kimsenin yabancısı olmayan yollardan ele alındı. Bunlara "sıkıcı ve kişinin gücünü tüketici görüşmelerle uzlaşmaya ulaşma" gibi ortak bir ad verilebilir. Burada olasılıkla, bazı sosyologların hâlâ büyük bir tutkuyla ortaya koymaya çalıştıkları evrensel bir davranış biçimi ya da bir toplumsal davranış yasası karşısındayız. İzlenen yöntem, temelde, herhangi bir görüşü olanların, görüşlerini, bir bütün olarak grubun bir kararın kollektif sorumluluğunu üstlenmeye hazır duruma gelmesine dek, hiç durmadan dile getirmelerine izin verilmesidir. Belki başka yerlerde de olduğu gibi, Japonya'da, gerçek tartışmalar, hem açık yürekliliği hem kabul edilebilir bir uzlaşma olanağını artırabilecek bir yol tutturarak, insanların gözünden uzakta yapılır. Bu sistem, bir kimsenin görüşlerinin rasyonel temele dayanmasından çok,görüş sahibi kişinin söz konusu düşüncelere bağlılık derecesine önem verir. Bu aynı zamanda, birbirinin zıddı görüşlerin açığa vurulmasına yardımcı olduğu ölçüde, demokratik bir yoldur. Zıt görüşlerin çatışması ancak, birbirlerine karşı

221. Dore, *Land Reform*, s.367.

222. Bu bölümde, daha önceki sayfalarda anlatılmış olan uygulamaların bazı ayrıntıları için bak. Embree, ***Suye Mure***, bölüm IV. Ancak Embree toplumsal sınıflar ve politika konularında pek aydınlatıcı değildir; ayrıca, ekim biçim uygulamaları hakkında daha fazla bilgi için, Beardsley ve başkaları, *Village Japan*'a özellikle, 151. sayfaya, Dore, *Land Reform*, s. 352-353'e bakınız.

223. Dore, *Land Reform*, s.338, 341.

çıkan tarafların tartışma kurulu odasının dışında aşağı yukarı eşit oldukları durumlarda olanaklıdır. Birden çok önde gelen ailenin bulunduğu çağdaş Japon köylerinde, bu seçkinler grubu içinde, gene kesinlikle yerel nitelikli davalar üzerinde olduğunu anımsatarak, şiddetli tartışmalar yapıldığını söyleyebiliriz. Demokrasinin erdemleriyle ilgili olarak herhangi bir yerli geleneğin bulunmamasına karşın, Japonya, demokrasinin bazı kurumsal özelliklerini kendi topraklarında üretip geliştirmiş görünüyor.[224] Japonya'dan biçimsel olarak daha demokratik görünen ülkelerin hiç de, Japonya'nın demokrasiyi en az işe yaradığı yerde en etkili biçimde geliştirdiğini söyleme durumunda olmadıkları açıktır.

Japonya'nın yakın tarihinin totaliter evresi sırasında, köy, köylü toplumuna sızma ve denetleme teknikleri bakımından şaşırtıcı biçimde Tokugava yöntemlerini anımsatan yollarla, ulusal yapı içine alındı. İki dönemin yöntemleri arasında doğrudan bir tarihsel süreklilik bulunup bulunmadığı kaynaklarda açık değildir.[225] Böyle bir süreklilik bulunmamış olsa bile, bu düzenlemeler Japon feodalizminin bazı özelliklerinin yirminci yüzyıl totaliter kurumlarıyla kolaylıkla bağdaşabilecek durumda olduklarını gösterir.

Okuyucu, insanları karşılıklı olarak birbirlerinden sorumlu tutmak amacıyla kurulan eski "beşli" Tokugava örgütlerini [*pao*] anımsayacaktır. Bu örgütlenme, büyük ölçüde, köylülere iyi davranışlarda bulunmaları öğütleri verilen kamu ilânlarıyla desteklenmekteydi. 1930'dan sonra, hükümet tarafından, her birinin başında bir başkanın bulunduğu komşuluk grupları örgütlendi. Dore, bu sistemin, tepedeki resmi makamlarla birlikte, merkezi hükümete, yukarıdan aşağıya doğru birbirleriyle yüzyüze ilişki kuran insanlardan oluşan bir komuta hiyerarşisi yoluyla, her bir eve ulaşmayı olanaklı kılan bir yöntem sağladığı gözleminde bulunur. İçişleri Bakanlığı'ndan çıkarılan buyruklar, dolaştırılan bir ilân tahtası aracılığıyla, tek tek her haneye indirildi. Önemli sorunlar söz konusu olduğunda, buyruğun kendisine ulaştığını göstermek için, her hane sahibi buyruğa mührünü vurmak zorundaydı. Bu yöntem, kırsal bölgelerde yaşayan halkı, tayınlama, denetim altındaki tahılın toplanması, savaş tahvillerinin dağıtılması ve genel kemer sıkma önlemlerinin alınması gibi amaçlar için etkili bir biçimde örgütlemenin yolu olarak kullanıldı. Amerikan işgal yetkilileri, üst makamlardan alta yayılan iletişimi kaldırmışlarsa da, yerel örgütler, yerine getirilmesi gereken yerel işlevleri bulunduğu için, varolmayı sürdürdüler. Varlıklarını sürdürdükleri ve haberlerin köylülerin görmezlikten gelebilecekleri ilân tahtalarından daha etkili olarak yayılmasını sağlayabildikleri için, çok geçmeden haberlerin yayılması işlevini de üstlendiler.[226]

* * *

Japon köyünün onyedinci yüzyıldan bugüne uzanan geçmişine dönüp bakıldığında, tarihçinin gözüne çarpan en büyük özelliğin, köyün özelliklerindeki süreklilik olduğu görülür. Oligarşik yapı, iç dayanışma ve üstteki yetkili ile etkili dikey bağlar gibi özelliklerin hepsi, pek az değişikliğe uğrayarak, pazar için çağdaş üretime geçiş

224. Köydeki politika hakkında bak. Dore, *Land Reform*, bölüm XIII ve Beardsley ve başkaları, *Village Japan*, 12. ve 13. bölümler ve özellikle s. 354-385. Dore'un açıklamaları 1945'den önceki siyasal davranışın kökenlerine büyük bir ışık tutmaktadır.

225. Embree, *Suye Mura*, s.34-35'te böyle bir sürekliliğin bulunduğunu ileri sürmektedir.

226. Dore, *Land Reform*, s.355.

döneminde de varlıklarını sürdürdüler. Ne var ki, tarihsel sürekliliğin kendisi hiç bir şeyi açıklamadığı gibi, özellikle kendi dışında değişen bu kadar çok şey varsa, asıl açıklanması gereken şey olur. Böyle bir açıklamanın özünün, toprakbeylerinin, eski köy yapısının büyük bölümünü, bu yapı topluluğun tepesinde kalmalarını sağlamaya yetecek "artı"yı alıp pazarlamalarına olanak verdiği için sürdürmelerinde yattığını ileri süreceğim. Aynı olanağı bulamayanlar, sahte bir tarım radikalizmine yandaş sağlayan kaynağı oluşturdular. Toprakbeylerinin gereksinim duydukları tek kurumsal değişiklik, sözde akrabalık ilişkilerinin yerine kiracılık ilişkilerinin konmasıydı. Tüm bunlar ancak, yaşanan olayların gösterdiği gibi, verimliliğin, geleneksel yöntemlerle büyük ölçüde artırılabildiği bir pirinç tarımında gerçekleşebilirdi.Onsekizinci yüzyılın İngiliz toprakbeylerinden, onaltıncı yüzyıl Alman *Junker*'inden ve de yirminci yüzyıl Rus komünistlerinden farklı olarak, Japon yönetici sınıfları, varolan köylü toplumunu yıkmadan, tuttukları yolda ilerleyebileceklerini gördüler. Geleneksel toplumsal yapı içinde yapılanlar beklenen sonuçları vermemiş olsaydı, Japon toprakbeyi, köyü korumaya, öteki ülkelerin toprakbeylerinden hiç de daha hevesli olmazdı diye düşünüyorum.

Japon siyasal ve toplumsal kurumlarının kapitalist ilkelere uyarlanabilme yeteneği, Japonya'ya çağdaş tarih sahnesine devrim yoluyla girmenin bedelinden kaçınma olanağını verdi. Japonya, bir ölçüde başlangıçta böyle bir felaketi yaşamaktan kurtulabildiği içindir ki, sonradan faşizmin ve yenilginin tuzağına düştü. Kabaca aynı nedenlerle, Almanya'nın başına da benzeri şeyler geldi. Çağdaş dünyaya devrim kapısından geçerek girmekten kaçınmanın bedeli çok yüksek oldu. Devrimci olmayan yol Hindistan'a da pahalıya patladı. Hindistan'da oyun daha en gerilimli noktasına ulaşmış değil; senaryo ve oyuncular farklı. Gene de, şimdiye dek incelediğimiz örneklerden çıkarılabilecek dersler, bu oyunun ne anlama geldiğinin anlaşılmasında yararlı olabilir.

VI

ASYA'DA DEMOKRASİ: HİNDİSTAN VE BARIŞÇI DEĞİŞMENİN BEDELİ

1. Hindistan Deneyiminin Geçerlilik Derecesi

"Hindistan'da iki ayrı dünyanın yanyana yaşadığı" yolundaki beylik söz, hiç de yanlış görünmüyor. Ekonomik bakımdan endüstri öncesi çağda bulunuyor.Endüstri devriminin buraya kadar tartıştığımız iki kapitalist türünden hiçbirini geçirmediği gibi, komünist devrim yolundan da geçmiş değil. Tarihinde, ne bir burjuva devrimi, ne tepeden inme bir tutucu devrim ne de bir köylü devrimi oldu. Gene de, siyasal bakımdan, çağdaş dünyanın bir üyesi, Nehru'nun öldüğü 1964 yılında, ülkede on yedi yıldır siyasal demokrasi yaşanmaktaydı. Bu, kusursuz olmasa da, göstermelik bir demokrasiden öte bir şeydi. 1947'de bağımsızlığın kazanılmasından beri,işlerliği olan bir parlamenter sistem, bağımsız bir yargı ve iktidar partisinin ülkenin önemli bir bölümünde yenilgiyi kabul edebileceği kadar serbest genel seçimler, ordu üzerinde sivil denetim, kendisine tanınan çok geniş biçimsel yetkileri son derece sınırlı olarak kullanan bir devlet başkanı gibi öğeleriyle, temel liberal özgürlüklerin hepsi var.[1] Burada bir paradoksla karşılaşırız; ancak bu yalnızca yüzeysel bir paradokstur. Hindistan hükümetinin,karşı karşıya kaldığı korkunç sorunların doğrudan doğruya endüstri devrimi geçirmemiş bir Asya ülkesi olmasından kaynaklandığını anlamasına dek, hem bir Asya ülkesi olan hem de endüstri devrimi geçirmemiş bulunan bir ülkede, siyasal demokrasinin varlığı, insana garip gelebilir. Bu bölümde elimden geldiği kadar açıklamaya çalışacağım öykü de budur: Çağdaş dünyaya adım atmanın Hindistan'da neden siyasal ve ekonomik altüst oluşlara yolaçmadığı ve daha kısa olarak, bu sürecin günümüzün Hindistan toplumuna bıraktığı miras.

Hindistan'ın başından geçenler, tek başına pek çok dersler çıkarılabilecek bir öykü olduğu gibi, hem bu kitapta hem başka kitaplarda ileri sürülen kuramlara, özellikle Batı Avrupa'nın ve Birleşik Devletler'in Asya ülkelerinden son derece farklı tarihsel deneyimlerin ürünü olarak ortaya atılan demokrasi kuramlarına, hem bir meydan okuyucu, hem de onların hangi noktalarda geçerli olup, hangi noktalarda geçerli olmadıklarını irdeleme olanağını verecek bir nitelik taşımaktadır. Hindistan'da çağdaşlaşmanın önündeki engeller özellikle güçlü olabildikleri için, öteki ülkelerin bu tür engelleri aşabilmelerini hangi etmenlerin sağladığını anlamamız kolaylaşır. Ancak, yorum yanlışlarına düşmemek için, öykünün daha sona ermediğini bir kez daha belirtmekte yarar var. Hindistan toplumunun çağdaşlaştırılması ve de demokratik özgürlüklerin bugünkü durumlarıyla veya daha da genişletilerek sürdürülmesi olanağının bulunup bulunmadığını, ancak zaman gösterecek.

Konuya girerken, okuyucu öyküyü, benim onu yavaş yavaş kavrayışıma koşut olarak dinlemeyi yararlı bulabilir. Kraliçe I.Elizabeth çağında, Hindistan'ı ele geçiren Müslüman fatihler, Hindistan altkıtasının büyük bölümünde, bizden önceki ve ağızları

1. Brecher, *Nehru*, s. 638.

bizler kadar sütten yanmamış bilginler kuşağının "doğu despotizmi" diyebilecekleri türden bir düzen kurmuşlardı. Siyasal demokrasiye ve bir tacirler sınıfının gelişmesine elverişsiz, Çin'de görülenden çok daha ilkel bir sistem oluşuna bakarak, bugün onu "tarıma dayalı bürokrasi" ya da "Asya türü mutlak monarşi" olarak nitelememiz gerekmektedir. Ne aristokratların ayrıcalıkları, ne burjuvaların hakları, özgürlükleri Mogul yönetimini tehtid edebilecek durumdaydı. Ne de köylü sınıfı içinde, egemen toplum düzeninden ekonomik ya da siyasal bir kopuşu sağlayabilecek herhangi bir güç gelişmekteydi. Bir dereceye dek Hindistan Mogul vergi toplama sisteminden, bir dereceye dek de kast sistemi yoluyla örgütlenmiş köylü toplumunun kendine özgü yapısından dolayı, çok geniş topraklar üzerinde çok uyuşuk ve verimsiz bir tarım yürütülmekteydi. Köy topluluğunun yerel düzeyinde, her türlü toplumsal etkinliği, sözcüğün gerçek anlamında beşikten mezara hatta ölüm ötesine dek düzenleyen bir çerçeve sağlayan kast,merkezi yönetimi büyük ölçüde gereksiz kılmaktaydı. Bu nedenle, köylü muhalefetinin Çin'de görüldüğü gibi geniş yığınları harekete geçiren köylü ayaklanmaları biçimini alabilmesi olasılığı pek yoktu. Yenilikler ve karşı çıkışlar, yeni kastların ve altkastların oluşturulmasıyla, toplumun yapısında herhangi bir değişikliğe yolaçmadan özümlenebiliyordu. Nitel değişme yönünde herhangi bir güçlü eğilimin yokluğunda, Mogul sistemi, vergi toplama sisteminin yolaçtığı gittikçe artan sömürü mekanizmasının bir sonucu olarak, olduğu gibi çöktü. Bu çöküş Avrupalılara onsekizini yüzyılda Hindistan'a girerken üs olarak kullanacakları bir toprak parçası edinme şansını verdi.

Demek ki, İngiliz fethinden önceki Hint toplumunun yapısında, çağdaşlaşmanın karşısına dikilebilecek güçlü engeller bulunuyordu. Öteki engeller bu fethin bir sonucu olarak su yüzüne çıktı. Onsekizinci yüzyılın sonlarında ve ondokuzuncu yüzyılın ilk bölümünde, İngilizler, zanaatçı kastlarına zarar verebilecek dokumalar yanı sıra, yeni vergi ve toprak sistemleri getirdiler. İngilizler ayrıca, Hint din adamlarının geleneksel ayrıcalıklarına bir tehdit oluşturan Batının bilimsel kültürünü de tüm kurumlarıyla gözler önüne serdiler. Bunlara gösterilen tepki, gerici bir galeyan ve İngilizleri Hindistan'dan sürme yolunda başarısız bir çaba olan 1857'deki Askeri Ayaklanma biçiminde ortaya döküldü. Getirilen hukukun ve düzenin, konan vergilerin ve nüfus artışının daha derin ve uzun vadeli etkisi, asalak bir toprakbeyleri sınıfının doğuşunda görüldü. Tarımın verimsiz olmasına karşın, köylüler azımsanamayacak bir ekonomik artı yaratmaktaydılar. İngilizlerin varlığı, Askeri Ayaklanma'nın başarısızlığa uğraması ve Hint toplumunun karakteri, Japonya'nın geri kalmışlığa karşı bulduğu çözümü, yani yerli elitin, bu artıyı endüstrinin üzerinde gelişeceği temellerin atılmasında kullanan yeni bir kesimin yönetimi seçeneğini, geçersiz kıldı. Bunun yerine Hindistan'da, bu artıyı, yabancı fatihler, toprakbeyleri ve tefeciler kullanıp çarçur ettiler. Bu yüzden, ekonomik durgunluk, İngiliz yönetimi dönemi boyunca ve hatta günümüze dek sürdü.

Öte yandan İngiliz varlığı, toprak sahibi seçkinlerle güçsüz bir burjuvazinin tipik gerici koalisyonunu engellemiş ve İngiliz kültürel etkilerinin izini taşıyan siyasal demokrasinin kurulmasında önemli bir katkıda bulunmuş oldu. İngiliz otoritesi sırtını büyük ölçüde toprak sahibi yukarı sınıflara dayadı. Yerli burjuvazi, özellikle manufaktür ile uğraşanlar ise, kendilerini İngilizlerin izledikleri politikaların kıskacında duyarak, koruma altına alınmış bir Hindistan pazarını sömürmenin yollarını aradılar. Ulusçu akım gelişip kendine bir kitle tabanı aradığında, Gandi, şiddete başvurmama, karşılıklı güven ve Hint köy toplumunun yüceltilmesi öğretisi kanalıyla, burjuvazinin güçlü kesimleriyle köylülüğü birleştiren halkayı oluşturdu. Edilgin direniş (pasif

mukavemet) güçsüz düşmüş İngiliz imparatorluğunu Hindistan'dan çekilmeye zorlayabilmişse de, burjuvazinin güçlü kesimleriyle köylülük arasında sağlanan bu ittifaktan ve öteki nedenlerden dolayı, ulusçu akım devrimci bir biçim alamadı. Bu güçler ortaya gerçekten siyasal bir demokrasi koydular; ama bu Hindistan'ın toplumsal yapısını çağdaşlaştırma yolunda fazla bir şey yapamayan bir demokrasi oldu. Bu yüzden, açlık bugün bile pusuda beklemektedir.

İşte az sonra anlatmaya başlayacağımız öykünün, her türlü karmaşık ve çelişkili yanları bir yana atılıp, ayrıntıları, ortada kaba bir çıplaklık kalana dek ayıklanmış biçimi budur. Hindistan'ı benden çok daha fazla inceleyen yazarlar, bu giriş niteliğindeki taslağın, Hindistan tarihini pek yansıtmadığını düşünebilirler. Umudum, belki de kuruntum, birazdan sunacağım kanıtların öyküyü daha inandırıcı kılacağı yönünde.

2. *Mogul Hindistanı: Demokrasinin Önündeki Engeller*

Batının etkisi altına girmesinden önce Hindistan'ı ele geçiren bir dizi fatihin sonuncusu, Büyük Moğol önderi Cengiz Han'ın izleyicilerinden büyük bir kola verilen ad ile "Mogullar" idi. Onaltıncı yüzyılın başlarında, Mogulların ilk öncüleri Hindistan'ı istila etti. Mogullar erklerinin doruğuna Kraliçe I. Elizabeth ile aynı çağda yaşamış olan Ekber(1556-1605) yönetimi zamanında ulaştılar; daha sonraki yöneticiler de denetimleri altındaki toprakları genişlettiler. Açıklamalarımızı başlatabileceğimiz uygun bir tarih olan onaltıncı yüzyılın sonunda, bu İslam hanedanı, Hindistan Yarımadası'nda, Bombay'ın biraz kuzeyinden geçirilecek doğu-batı yönündeki bir çizgiye dek yayılmıştı ve Hindistan topraklarının aslan payını elinde tutuyordu. Bu çizginin güneyinde kalan Hindu krallıkları bağımsızlıklarını korudular. Mogullar yönetimlerini Hindu koşullarına uyarladıklarından, Hindular ile aralarında, olsa olsa Mogul topraklarının daha iyi yönetilmesi dışında, pek bir fark kalmadı.[2]

İyi bilinen bir betimlemeye göre, geleneksel Hindistan siyasal sisteminin temel özellikleri, ülkeyi yöneten bir egemen, tahtı destekleyen bir ordu ve her ikisinin giderlerini karşılayan bir köylülük idi.[3] Hint toplumunun gerçeğe uygun bir biçimde kavranabilmesi için bu üçlüye bir de kast kavramının eklenmesi gerekir. Şimdilik kast sistemini, halkın, erkeklerin, dinadamlığı, savaşçılık, zanaatçılık, çiftçilik gibi toplumsal işlevlerden birinde uzmanlaştığı kalıtsal ve endogam (içten evlenen) gruplar biçiminde örgütlenmesi olarak tanımlayabiliriz. Dinsel anlamda murdarlık (kirlenme) ile ilgili inançlar, toplumun, kuramda bu birinden ötekine geçilmesi olanaksız, hiyerarşik olarak sıralanmış kompartmanlara ayrılmışlığını sürdüren yapısını oluşturuyordu.[4]

2. Moreland, *India at Death of Akbar*, s.6.

3. Moreland, *Agrarian System*, s.xi.

4. Moreland'ın Mogul toplumu ile ilgili ayrıntılı betimlemelerinde, yüzyıllardan beri olduğu gibi, o tarihlerde de gelişmesini sürdürmekte olan kast sistemi hakkında söyleyeceği pek az şeyin bulunması bir parça acayip görünüyor. Bunun nedeni, Moreland'ın betimlemelerini Mogul kamu yönetimi belgelerine ve o çağın gezginlerinin yazdıklarına göre kurmak zorunda kalması olabilir. Bu iki kaynaktaki açıklamalardan hiç biri, kastın, işbölümünün temeli olarak yaşayan bir gerçeklik durumunda görüldüğü köy topluluğu üzerinde yeterince durmazlar. Bir kimse, kastın işleyiş yolları hakkında hemen hiç bir bilgi sahibi olmadan, vergi toplayabilir, asker toplayabilir; ya da bir yabancı ise, ticaretle uğraşabilirdi. Ekber'in bakanı Ebul Fazl [Ebu Fazıl] tarafından derlenen, Mogul ülkesinin genel bir betimlemesini sunan *Ain-i Akbari*'de, kastın sözü birçok kere geçer; ama buralarda kast daha çok bir garabet olarak anılır. Habib, *Agrarian System* (1963)'de baştan aşağı soyluların rolü ve onların köylü ayaklanmalarıyla bağlantıları olmak üzere, birçok önemli noktada Moreland'ı

Kast, Hint toplumunun hücresini ve güçlü bir yöneticinin bulunmadığı her yerde ve her zaman toplumun çözülmesiyle, ortaya çıkma eğilimi gösteren temel birimini oluşturan köy topluluğunu örgütlemeye yaramaktaydı; bugün de aynı işe yaramaktadır.

Kast tarafından örgütlenen köy topluluklarından oluşan bu kurumsal bütün, ödediği vergilerle, yöneticinin başlıca dayanağı olan orduyu besleyerek, zamana kafa tutan bir yapı olduğunu gösterdi. Bu yapının İngiliz yönetimi boyunca Hindistan siyasal sisteminin karakteristik özelliğini oluşturduğu görüldü. Bağımsızlıktan ve Nehru'dan sonra bile, Mogul sisteminin çoğu öğesi olduğu gibi durmaktaydı.

Mogul döneminin siyasal ve toplumsal sistemi özünde, olanakları ve güçleri arasında büyük farklılıklar bulunan heterojen bir yerli şefler topluluğu üzerine dayatılmış bir tarım bürokrasisi idi. Onsekizinci yüzyılda Mogul otoritesi zayıflayınca, bu sistem daha gevşek biçimlerine dönüştü.Ekber ve onu izleyen güçlü yöneticiler zamanında, taçtan bağımsız ulusal çapta bir toprak aristokrasisi yoktu; bu en azından kuramda, büyük ölçüde de uygulamada geçerli olan bir durumdu. Mogul yöneticileri, yerli şefleri Mogul bürokratik sistemi içine almayı bir ölçüde başarmış olsalar da, şefler oldukça geniş bir bağımsızlıktan yararlanmaktaydılar. Yerli şefin konumunu az sonra daha ayrıntılı olarak ele almamız gerekecek. Ama genel olarak, Moreland'ın dediği gibi, "bağımsızlık başkaldırmayla eşanlamlıydı, ve bir soylu yönetici, iktidardaki gücün, ya uşağı ya da düşmanı olmak durumundaydı."[5] Ulusal aristokrasinin zayıflığı, onyedinci yüzyıl Hindistan'ının önemli bir özelliğiydi; ve bu özellik, görüldüğü öteki ülkelerde olduğu gibi, burada da parlamenter demokrasinin yerli koşulların ürünü olarak gelişmesini engelledi. Parlamenter kurumlar, geç bir tarihte, yabancı ülkelerden alınıp benimsenecekti.

Toprak, kuramda ve büyük ölçüde uygulamada, yöneticinin elinde olup; yönetici onu istediği gibi kullanabilirdi. Hatta, ev yapmak için küçük parseller dışında, parayla satın alınamazdı.[6] Olağan uygulama, bir memura, bir köyün, ya da daha geniş bir bölgenin gelirlerinin, Mogul İmparatorluk Kamu Hizmeti *(Civil Service)* içindeki hizmetlerinin karşılığı olarak bırakılmasıydı. Böyle bir sistem, vergi toplamada bilinen özürleri taşıdığı için, Ekber'in hoşuna gitmedi. Kendisine bir bölgenin gelirleri bırakılan kişi, köylüleri sömürmenin çekiciliğine kapılabilir ve aynı zamanda söz konusu topraklarda kendi siyasal erkini dayandırabileceği bir bölgesel taban edinebilirdi. Dolayısıyla Ekber, toprak tahsisleri sisteminin yerine, kamu görevlilerine düzenli olarak ödeme yapılmasını öngören bir sistem getirmeye kalktı. Daha sonra ele alınacak nedenlerden dolayı, bu çaba başarısız kaldı.[7]

Gene kuramda, bir kamu görevinin babadan oğula geçmesi diye bir şey yoktu ve her kuşak yeni bir başlangıç yapmak zorundaydı. Bir makam sahibinin ölmesi durumunda, servet hazineye geri dönmekteydi. Mogulların yenip, yeni rejime bağlı kalmaları koşuluyla otoritelerine dokunmadıkları yerel yöneticiler olan Hindu şefler, bu kuralın

düzeltip, ondan daha geniş bilgiler vermektedir. Öteki noktalarda ise Moreland'ın çözümlemelerini onaylamaktadır. Bu kaynakta da Moreland'ın ettiğinden fazla sözü edilmiş olsa bile, kasta şöyle bir değinilip geçilmektedir.

5. Moreland, *India at Death of Akbar,* s.63.

6. Moreland, *India at Death of Akbar,* s. 256. Bununla birlikte, toprak üzerinde sahip olunan haklar, Habib, *Agrarian System,* s.154'e göre, alınıp satılabiliyordu.

7. Moreland, *India at Death of Akbar,* s.67 ve gene Moreland'ın *Agrarian System* adlı yapıtı, s.9-10.

dışında kalan tek örneği oluşturuyorlardı; ve fatihler arasında birkaç soylu aile varlığını sürdürdü. Bununla birlikte, ölüm üzerine, edinilmiş mallara el koyma (istirdat) yoluna sık sık başvurulması, servet birikiminin rastlantıya kalmasına yolaçmaktaydı.[8]

Bir memurluk görevine bağlı olarak verilen topraklar üzerinde mülkiyet hakkının kazanılmasını önleme yolundaki bu çabalara ek olarak, Hindistan siyasal sistemi, başka bürokratik özellikler de gösteriyordu. Görevler derecelendirilmiş ve bu görevlere gelebilmek için sahip olunması gereken nitelikler, en ince ayrıntısına dek, imparator tarafından saptanmıştı. İmparatorluk Kamu Hizmeti'ne kabul edildikten sonra, bir kimsenin göreve atanması, kendisine askeri bir rütbe verilerek yapılırdı. Sonra kendisinden, rütbesine uygun olarak belli sayıda atlı ve yaya asker sağlaması istenirdi.[9] Ne var ki Mogul bürokrasisi, çağdaş toplumlarda ortak bir özellik olarak görülen, bürokrasinin otoritesini korumaya yönelik bazı kurumları geliştiremedi. Terfiler kurallara bağlanmamıştı, göreve uygunluk sınavları, belli bir görevi yapabilme yeteneğine sahip olunup olunmadığını araştırma diye bir şey yoktu. Anlaşılan Ekber, memurları yükseltirken, rütbelerini indirirken ya da görevden alırken, neredeyse tümüyle, sezgisiyle karakterleri anlama yetisine dayanmıştı. Günün en ünlü edebiyat adamı, kendisine verilen askeri operasyonları yürütme görevini üstün başarıyla tamamlarken, bir başka edebiyatçı, uzun yıllar sarayda yaşadıktan sonra, sınırdaki birliklere komuta ederken ölmüştür.[10] Mançu hanedanı döneminin Çin kamu yönetimi örgütüyle karşılaştırıldığında, Ekber'in sistemi oldukça ilkeldi. Bilindiği gibi Çinliler de aşırı uzmanlaşma anlayışına açıkça karşı çıkmışlardı; öte yandan Çin tarihinden, az önce sözü edilen durumlara benzer çeşitli karyer örnekleri de kolaylıkla bulunup çıkarılabilir. Gene de Çin sınav sistemi, çağımızın bürokratik uygulamalarına, Ekber'in gelişigüzel göreve alma ve yükseltme yöntemlerinden, kesinlikle çok daha yakındı. Sınav sisteminden daha önemli bir farklılık, Çin'in, bürokratik makamlarda mülkiyet haklarının gelişmesini önlemede gösterdiği büyük başarıda yatar. Yeri gelince göreceğimiz gibi, Mogullar daha sonraki bir tarihte, bu noktada başarısızlığa uğradılar.

Sevret biriktirmenin tehlikesi ve onu vasiyetle başkalarına geçirme yolunun önüne konan engeller, gösterişe yönelik harcamalara büyük bir hız kazandırdı. "Yığma" değil "savurma", zamanın egemen özelliğiydi. Hindistan'ı gezenleri bugün bile şaşırtan ve Mogul dönemi Hindistan'ını gören Avrupalı gezginlerde derin izler bırakan sefaletin arasından yükselen görkemin temelinde bu olgu yatsa gerek. İmparator'un görkemi, saray çevresinin kendisini izleyeceği örneği oluşturdu.[11] Saray debdebesi, zenginlik kaynaklarının imparatorun adamlarının elinde birikmesi gibi istenmeyen bir sonucun engellenmesine yardımcı olan bir yöntemdi; bununla birlikte, ileride göreceğimiz gibi, yönetici açısından bazı bahtsız sonuçlar da doğurdu. Saraylılar, ahırları için evlerinin (belki mücevher dışında) herhangi bir giderinden fazla para harcadılar. Spor ve kumar başını aldı yürüdü.[12] İnsan emeğinin bolluğu, varlığını çağımıza dek sürdüren bir geleneğe, çok sayıda hizmetkâr beslemeye yolaçtı. Sıradan bir filin dört bakıcısı vardı ve bu sayı, imparatorun kullanması için seçilen hayvanlarda yediye kadar çıkıyordu. Son imparatorlardan biri, kendisine armağan olarak İngiltere'den getirilen köpeklerden her birine dört bakıcı ayırmıştı.[13]

8. Moreland, *India at Death of Akbar*, s. 71, 263; Moreland ve Chatterjee, *Short History*, s.211-212

9. Moreland, *India at Death of Akbar*, s. 65.

10. Moreland, *India at Death of Akbar*, s. 69-71.

11. Moreland, *India at Death of Akbar*, s.257.

12. Moreland, *India at Death of Akbar*, s.259.

13. Moreland, *India at Death of Akbar*, s.88-89.

Altta kalan halkın yarattığı ekonomik artının büyük bölümünü toplayıp gösterişçi tüketime dönüştürerek, Mogul yöneticileri, bir süre için, iktidarlarına yönelebilecek bir aristokratik saldırı tehlikesini önleyebildiler. Ama "artı"nın böyle kullanılışı, ekonomik gelişme olanaklarını, daha doğrusu tarımsal düzenle bağı koparıp yeni bir toplum yaratabilecek türden ekonomik gelişme olanaklarını ciddi olarak sınırladı.[14] Marksistlerin ve Hintli ulusçuların genellikle İngiliz emperyalizminin devreye girip, tam da tarımsal sistemin kösteklerini aşma noktasına gelmiş olan Hindistan toplumunun bu yöndeki olası gelişmelerini baltaladığını ve çarpıttığını ileri sürdükleri düşünülürse, bu noktayı vurgulamakta yarar var. Elimizde bulunan kanıtlar onların vardığı bu sonucu değil, bunun tam zıddı bir tezi, onyedinci yüzyıl Hint toplumunun bir dış etki olmaksızın kendi başına ne kapitalizmin ne de parlamenter demokrasinin doğabileceği koşullara sahip olduğu tezini desteklemektedir.

Vardığımız bu sonuç, dikkatimizi kentlere yöneltip, kentlerde bir Hint burjuvazisini yaratacak tohumların bulunup bulunmadığına baktığımızda göreceğimiz şeylerle de desteklenmektedir. Kentlerde burjuvazinin tohumu sayılabilecek öğeler ve hatta sosyal tarihçinin çok tartışılmış efsanesi olan Protestan etiğine benzer bir dünya görüşünün bazı ipuçları bile vardı. Bir onyedinci yüzyıl Fransız gezgini, Tavernier, bir bankerler ve komisyoncular kastı olan Banian'lar hakkında şunları söylemektedir:

"Bu kastın üyeleri, ticarette öylesine kurnaz ve beceriklidirler ki... en kurnaz Yahudileri bile ceplerinden çıkarabilirler. Çocuklarını daha küçükten tembellikten kaçınmayı alıştırırlar ve bizim genellikle yaptığımız gibi, sokaklarda oyun oynayarak zaman harcamalarına izin vermeyip, onlara aritmetik öğretirler... Her zaman, kendilerini ticaret alanında eğitip yetiştiren ve hiç bir şeyi aynı zamanda onlara anlatıp açıklamadan yapmayan babalarının yanındadırlar... Herhangi bir kimse kendilerine öfkelenirse, sabırla dinlerler ve o kimsenin öfkesinin geçebileceğini umdukları dört beş gün ortalıkta görünmemeye çalışırlar."[15]

Ne var ki, o tarihlerde kentler de vardı. O günlerin Avrupalı gezginleri,Agra'dan, Lahor'dan, Delhi'den, ve Vijayanager'den, zamanın Roma, Paris ve Konstantinopolis (İstanbul) gibi büyük kentleri kadar gelişmiş kentler olarak söz ederler. [16] Ancak Hindistan' daki bu kentler, varlıklarını daha çok alışverişe ve ticarete borçlu olan yerler değillerdi. Daha çok siyasal, bir dereceye dek de dinsel merkezlerdi. Buralardaki satıcıların ve tacirlerin fazla bir önemleri yoktu. Fransız gezgini Bernier, Delhi'de "orta tabakadan insan yoktur. Bir kimse toplumun en yüksek tabakasından değilse, sefalet içinde yaşamak zorundadır" der.[17] Kuşkusuz o sırada, dış ticaret alanındaki kazançların çoğunun Portekizliler'in eline geçmiş olmasına karşın, dış ticaret ile uğraşan Hintli tacirler bile vardı.[18] Burada, emperyalizminin çağdaşlaşma yönündeki eğilimleri boğduğu yolundaki savı destekleyen bir olgu ile karşılaşırız; ancak bu bana böyle bir sonuca varmaya yetecek bir kanıt olmaktan uzak görünüyor. Tacirlerin yanı sıra, daha çok zenginlere lüks mallar yapan zanaatçılar da vardı.[19]

14. Moreland'ın *India at Death of Akbar*'da, s.73'te açıkça gördüğü gibi.
15. Tavernier, *Travels in India*, cilt II, s.144.
16. Moreland, *India at Death of Akbar*, s.13.
17. Moreland, *India at Death of Akbar*, s.26'da aktarılmıştır.
18. Moreland, *India at Death of Akbar*, s.239.
19. Moreland, *India at Death of Akbar*, s.160, 184, 187.

Ticaretin önündeki en büyük engeller siyasal ve toplumsal nitelikteydi. Bunlardan bazıları, aynı dönemin, yolda uğranılan soygunların, küçümsenmelerin ve yüksek transit (geçiş) vergilerinin yabancısı olmayan Avrupa'sında görülenlerden belki daha kötü değildi.[20] Ama bazıları, daha kötüydü. Mogul hukuk sistemi, Avrupa'nınkinden geriydi. Bir sözleşmeye uyulmasını sağlamak ya da bir alacağını alabilmek isteyen tacir, avukatlık diye bir meslek bulunmadığı için, davasını bir avukata veremezdi. Kişisel ve keyfi özelliklerle dolu bir adalet sisteminde, davasını doğrudan doğruya kendisi açıp yürütmek zorundaydı. Rüşvet, neredeyse evrenseldi.[21]

Bunlardan da önemlisi, İmparatorun, memurlarından olduğu gibi, zengin tacirlerin de, ölür ölmez, sahip oldukları bu dünya mallarını istemesi yolunda bir uygulamanın bulunmasıydı. Moreland, son "Büyük Mogul"* olan (1707'de ölen) Avrangzeb'in bir mektubundan, gezgin Bernier'nin bulup sakladığı bir parçayı aktarır:

"Bir Omrah (soylu) ya da zengin bir tacir, son nefesini verir vermez, hatta bazen yaşam kıvılcımı uçup gitmeden önce, kasalarını mühürlemeyi, hane halkı hizmetçilerini ya da görevlilerini, tüm mülkü, hatta en küçük mücevhere dek, eksiksiz olarak açıklayana kadar hapiste tutmayı ve dövmeyi adet edinmiş bulunuyoruz. Bu uygulamanın yararlı yanlarının bulunduğuna kuşku yok; ama haksız ve acımasız olduğunu yadsıyabilir miyiz?"[22]

Bu uygulamaya belki her ölüm olayında başvurulmuyordu. Gene de Moreland'ın ince bir alayla ortaya koyduğu gibi, tacirin ölümü nedeniyle işleri zaten geçici bir belirsizlik durumuna girmişken, bir de görünürdeki tüm kapitaline hemen el konulmak istenmesi tehlikesiyle karşı karşıya gelmek, ticarete zarar vermiş olmalı.[23] İnsan, imparatorun vicdanlı bir davranışla, insanın doğal çöküş sürecini hızlandırmaktan her zaman kaçınıp kaçınmadığını da merak ediyor; çünkü bu işi hızlandırmanın sonucu, onun için çok mutlu bir olay olabilecekti. Tacirler topluluğu içinde kulaktan kulağa dolaştığını düşünebileceğimiz bu tür tasalar, ticaretin gelişmesini de engellemiş olmalı.

Hindistan'da siyasal otoritelerin tacirlere karşı tutumları, genel olarak, aynı tarihlerde Avrupa'da görülen, çobanın sürüsüne karşı davranışına benzer bir tutum olmaktan çok, örümceğin sineğe karşı davranışına yakın görünür. Mogul'ların en aydını olan Ekber'in bile bir Colbert'i* yoktu. Hindu yönetimi altındaki bölgelerde durum, bundan daha kötü olsa gerek. Bir kentin valisi gibi yerel otoriteler de, zenginliklerini hızla edinme ve hızla harcama baskısı altında bulunmakla birlikte, zaman zaman farklı bir görüşe sahip bulunmuş olabilirler. Her şeyin göz önüne alındığında, bir tür barışın ve düzenin kurulmasıyla, ticari etkilerin, tarım düzeninin temellerini, Japonya'da görüldüğü kadar oyabilecek bir durum yaratmaya yetmediği sonucuna varmanın yanlış olmayacağı inancındayım. Mogul sistemi, Japonya'dakine benzer bir durum yaratamayacak kadar yağmacı idi; böyle olmasının nedeni, Mogul yöneticilerinin ve memurlarının, insan

20. Moreland, *India at Death of Akbar*, s. 41. Aynı zamanda bak. Habib, *Agrarian System*, bölüm II.

21. Moreland, *India at Death of Akbar*, s.35-36.

* Mogul imparatorunun titri (ç.n.).

22. Moreland, *From Akbar to Aurangzeb*, s. 277-278.

23. Moreland, *From Akbar to Aurangzeb*, s.280.

* Jean Babtiste Colbert (1619-1683) XIV. Louis'in danışmanı ve bakanı olup, yeni endüstrilerin kurulmasını, ticaretin gelişmesini sağlamış, maliye reformu yapmış ve Fransız donanmasını kurmuştur; ayrıca sanat, bilim ve edebiyatı da koruyup desteklemiştir. (ç.n.).

olarak mutlaka kötü kimseler olmaları değil (sonraki yöneticilerin bazıları, belki de sıkıntıdan ve umutsuzluktan ayyaş ve kana susamış kimseler olsalar da) sistemin, yöneticiyi ve hizmetçilerini, genellikle, yalnızca hırsa ve tamaha dayanan davranışlarla sonuca ulaşabildikleri bir durumla karşı karşıya getirmiş olmasıdır. Bu yağmacılık özelliği, zamanla, Mogul sistemini tehlikeli biçimde zayıflattı. Onsekizinci yüzyılda, Mogul rejimi, küçük Avrupa birlikleri (ki daha çok birbirleriyle savaşa girmişlerdi) karşısında çöktü ve sonunda büyük Mogul'un İngilizler'den maaş alan biri durumuna düştüğü noktaya gelindi. Mogul bürokrasisi ile köylülük arasındaki ilişkilerin incelenmesi, bu durumun nedenlerinden bazılarını ortaya koymaktadır.

Mogul fethinden önce, Hindu sistemi, köylülerin ürünlerinden krala bir pay ödedikleri, kralın, göreneğin, hukukun ve olanakların sınırları içinde, bu payın miktarı kadar, kimlere yüklenip nasıl toplanacağına karar verdiği bir sistemdi. Mogullar bu düzenlemeyi, biraz da kendi geleneklerine uygun olması nedeniyle alıp, üzerinde çok küçük değişiklikler yaparak benimsediler.[24] Mogul kamu yönetimi ideali, özellikle Ekber zamanında, köylü ile devlet arasında doğrudan bir ilişki gerektiriyordu. İdeal durumda, gelirlerin saptanmasının da toplanmasının da, topladıklarının hesabını tüm ayrıntılarıyla vermek zorunda olan memurlar kanalıyla, merkezden denetlenmesi söz konusuydu.[25] Kısa dönemler ve küçük sayılabilecek bazı bölgeler dışında, Mogul yöneticileri bu ideali hiç bir zaman gerçekleştiremediler. Böyle bir ideali uygulamaya koymak, imparatorun doğrudan denetimi altında geniş bir maaşlı memur ordusu kurmayı gerektirecekti. Böyle bir düzenleme, tıpkı, çarların becerebildiğinin ötesinde olduğu gibi, bu tarım toplumunun maddi olanaklarının ve insan kaynaklarının da çok ötesinde görünüyor.

İmparatorluk memurlarına, krallık hazinesinden doğrudan bir nakit ödemede bulunmak yerine, uygulamada kullanılan en genel yöntem, belli bir bölgede üretilen ürünler üzerinden alınan krallık payının (iltizam) memura bırakılması idi. Bunun yanı sıra, belirlenmiş vergileri ilgililere yüklemeye ve onlardan toplamaya yetecek yürütme yetkisi de verilmekteydi. Bu bölge, tüm bir il olabilirdi, ya da bir köyden daha geniş olmayabilirdi; toplanabilecek vergi miktarı da, askeri birlikler beslemenin veya başka hizmetin görülmesinin karşılığı olarak görülürdü. Mogul döneminde, imparatorluğun çok büyük bölümü, bazen kapladığı toprakların sekizde yedisini tutacak kadar büyük bölümü, kendisine yetki devredilen bu tür kimselerin elindeydi.[26] Gelirlerin toplanmasına ek olarak, bu düzenleme aynı zamanda, orduya asker toplamanın bir yolu olarak kullanıldı. Mogul bürokrasisinin en temel iki görevini yerine getiren bu tek tip memur takımı, aynı zamanda barışı ve düzeni korumaktan sorumluydu.[27]

Bu temel kalıbın, ayrıntılarını rahatlıkla atlayabileceğimiz sayısız yerel uygulama biçimleri vardı. Moreland'ın belirttiği gibi, Ekber'in rejimi fazlasıyla el yordamına dayanan bir yönetimdi. "Boyun eğdirilen ve uygun bir gelir ödemek üzere kendisiyle anlaşılan bir şefin, ya da rajanın, genellikle eski otorite makamında kalmasına izin verilir; dikbaşlı ve asi olan öldürülür, hapsedilir ya da sürülür ve toprakları merkezin doğrudan denetimi altına alınırdı." Bununla birlikte, uygulamanın bir yönü, daha sonrası için taşıdığı önem bakımından, üzerinde durulmaya değer. Mogul imparatorları, her yer

24. Moreland, *Agrarian System*, s.5-6.
25. Moreland, *India at Death of Akbar*, s.33.
26. Moreland, *Agrarian System*, s. 9-10, 93.
27. Moreland, *India at Death of Akbar*, s.31.

için olmasa da, genellikle, yerli otoriteler kanalıyla yönetip, onlar kanalıyla vergilendirme gereğini duydular. Bu aracıların genel adı *zemindar* idi.

Zemindar'lık uygulaması da, bu terimin farklı anlamlarda kullanılışı da büyük karışıklıklara yolaçabilecek dalgalanmalar gösterdi. Aralarındaki ayrım çizgisi bazen pek net olmasa da, *zemindar*'ları, merkezi otoriteden bağımsızlık derecelerine göre, iki büyük gruba ayırmak olanaklı. Ülkenin birçok yerinde, birbiri ardı sıra gelen fetihler, fatih kastın üyelerinin, kendilerine belli bir bölgenin köylülerinden alınan gelirleri toplama hakkı tanıyıp bu hakkı yerleştirmelerine yolaçmıştı. Kendilerine ait silahlı hizmetkâr bölükleri bulunan yerel aristokratların kaleleri, kırsal alanın birçok yerine dağılmıştı. Bu tür *zemindar*'ların Mogul vergi toplama sisteminde kabul edilmiş bir yerleri bulunmamakla birlikte, normal olarak, kendilerinden, üzerlerinde benzeri haklara sahip olduklarını ileri sürdükleri yerlere göre vergi ödemeleri istendi. Böylece, Mogul bürokrasisinin vergi toplama yetkisi yanı sıra, onların vergi toplama hakları da varlığını sürdürdü. *Zemindar*'ların hakları, çağdaş şirketlerin çıkardıkları tahvil ve hisse senetlerinin gelirleri üzerinde sahip olunan haklara çok benzeyen bir uygulamayla, başkalarına, toptan ya da bölünerek satılabilmekte, mirasla geçirilebilmekteydi. Mogul yetkilileri, doğal olarak, otoritelerine bu üstü örtülü meydan okumaya karşı çıktılar ve *zemindar*'ları kendi hizmetlerine almak için ellerinden geleni yaptılar.

Mogul öğretisine göre, imparatorluk hükümeti *zemindar*'lık haklarını istediğinden geri alıp, istediğine verebilirdi. Bunu gerçekte ne ölçüde yapabildiklerini bilmiyoruz. Öteki *zemindar*'lar grubu ise, neredeyse bağımsız şefler durumunda idiler. Vergilerini ödedikleri sürece kendilerine karışılmazdı. En zengin ve nüfusu en kalabalık bölgeler (aralarında *zemindar*'ların az çok başarıyla imparatorluk memurları arasına alındığı yerlerin de bulunduğu bölgeler) imparatorluğun doğrudan denetimi altında olmakla birlikte, şeflerin ve küçük prensliklerin denetimi altındaki topraklar, hiç de az değildi.[28]

Görüldüğü gibi imparatorluk, büyüklük ve bağımlılık dereceleri çok çeşitli, ama hepsi de imparatorluğa vergi ödemek zorunda olan yerel despotluklardan oluşmaktaydı.[29] Küçük *zemindar*'lar bir dizi yerel aristokrasiler oluşturdular. Tahta yakın ailelerden, yenilip fethedilmiş uyruklar olmalarıyla ayrılan bu küçük *zemindar*'lar, bölgelerine aşırı derecede bağlı ve o yüzden, kendi aralarında, İngiliz aristokrasisinin mutlak krallığa hem meydan okuyabilmesine hem de onun yerini alabilmesine olanak veren birlik ve bütünlükten uzak olmalarına karşın, belirleyici bir siyasal rol oynadılar.[30] İmparatorluk sistemi gerileyip daha baskıcı oldukça, küçüğüyle büyüğüyle *zemindar*'lar köylü ayaklanmalarının çevresinde toplandıkları odağı oluşturdular. Köylülerle yerli seçkinler, Hindistan'ı kendi başına, ayakları üzerinde durabilecek bir siyasal birim durumuna getiremediler. Ama yabancıların hatalarını cezalandırıp, konumlarını savunamaz bir duruma sokabildiler. Köylülerin Mogul yönetimi zamanında yaptıkları buydu; İngiliz yönetimi zamanında, edindikleri yeni müttefikleriyle onlara yaptıkları bu oldu; benzeri eğilimler, yirminci yüzyılın üçüncü çeyreğinde hâlâ açıkça kendini göstermekte.

"Zemindar", Hint toplumunun toprakta bir özel mülkiyet sistemine sahip olup olmadığı konusundaki çok daha büyük bir sorunun odağında yer alan bir terimdir.

28. Habib, *Agrarian System*, s.154, 160, 165, 170, 174, 180, 183, 189.
29. Habib, *Agrarian System*, s.184.
30. Karş. Habib, *Agrarian System*, s.165-167.

Zamanla, sorunun, insanlar arasındaki, herkesin kendisine yiyecek, barınak ve uygarlığın araç gereçlerini sağlamak için kullandığı maddi nesneleri yöneten ilişkilerin neler olduğu sorusuna dayandığı anlaşıldı. Toprak söz konusu olduğunda, bu soruyu hiç değilse ana çizgileriyle yanıtlamak güç değil. O tarihlerde toprak, çoğu durumda onu işleme çabasının gösterilmesi karşılığında sahip olunabilecek derecede boldu. Böyle olunca, yöneticiler açısından sorun, köylülerin bu toprakları ekip biçmelerini sağlamaktı. İmparatorluğun bir uyruğu toprağı işgal etmişse, yöneticiye, korunması karşılığında, toplam üründen bir pay ödemesi istendi. Mogul kamu yönetimi kuraminda ve uygulamasında, uyrukların toprağı ekip biçme görevi üzerinde önemle durulur. Moreland, yerel bir yöneticinin, bir köy muhtarını, toprağını ekmediği için kendi eliyle ikiye böldüğü bir olaydan söz eder.[31] Bu, uç bir örnek olsa da, temeldeki sorunun ne olduğunu açıklamaktadır. Özel sahiplik hakları, kesinlikle kamusal nitelikteki toprakları ekip biçme görevine bağlıdır ve bu görevden türetilmiştir.Bu olgu, tümüyle değişmiş koşullar altında bile, toprakla ilgili toplumsal ilişkileri günümüze dek etkileyegelmiştir.

Mogul politikası, kamu yönetimi sistemini büyük bir mali sıkıntı içine soktu. Ekber'in ardılı Cihangir (1605-1627) Hindu uyruklarıyla uzlaşmaya çalışmış ve imparatorluğu genişletmeye kalkışmamışsa da, Şah Cihan (1627-1658) aralarında Taç Mahal'in ve yapılması yedi yıl tutan, yapımında kullanılan malzeme için bir milyon sterlinden fazla para harcanan Tavus Taht'ın da bulunduğu sayısız yapıt yükselterek, bir görkem politikası izledi. Ayrıca, fazla aşırıya kaçmasa da, Hindulara karşı bir ayırım politikası izlemeye de başladı.[32] Avrangzeb (1658-1707) ise, hem Hindulara karşı geniş çaplı bir baskı politikası yürüttü, hem de pahalıya patlayan ve sonuçta yıkıcı olan savaşlarla, imparatorluğu genişletti. Daha fazla toprağın daha fazla gelir kaynağı anlamına gelmesiyle ilişkili olabilecek bu görkem ve ülke topraklarını genişletme politikaları, imparatorluğun yapısındaki zayıflığın su yüzüne çıkmasına yolaçtı.

İmparator bir bölgenin yönetimiyle görevli bir vekili uzunca bir süre yerinde bırakmışsa, kendine bağlı bu kimselerin, bir gelir kaynağı ve iktidarlarını dayandıracakları bir temel edinmeleri sonucunda üzerlerindeki denetimini yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktaydı.Öte yandan, yönetici bu görevlileri sık sık bir bölgeden alıp bir başka bölgeye verirse, bu kez, kendine bağlı bu kimseler, bulundukları yerlerdeki köylülerden kalacakları kısa süre içinde olabildiğince fazla koparma derdine düşebiliyorlardı. Bu durumda tarım gerileyecek, buna bağlı olarak sonuçta imparatorluk gelirleri azalacaktı. Dolayısıyla sonunda merkezi otoritenin bölgelerle olan bağları gevşeyecek ve imparator, sık sık yer değiştirmeler yoluyla sürdürmek istediği denetimini, gene de yitirecekti. İmparatorun, bu iki yoldan hangisini izlemiş olursa olsun, uzun vadede kaybetmeye mahkum olduğu bir gelecekle karşı karşıya kalacağı anlaşılıyor. Bu iki olanaktan, az önce kaba çizgileriyle anlatılan ikincisi, gerçekte olanlara oldukça yakın bir tahmin.

Cihangir dönemi kadar erken bir tarihte, atamalarda sık sık değişiklik yapılmasından ötürü, tarımsal istikrarsızlıktan söz edildiğini duyuyoruz.[33] Onyedinci yüzyılın ortasında Hindistan'ı gezmiş olan Bernier, kitabında yakından tanıdığı memurların ağzından, sık sık gönderme yapılan şu yorumu dile getirir:

31. Moreland, *India at Death of Akbar*, s.96-97; aynı zamanda onun *Agrarian System* adlı kitabının xı. - xıı. sayfalarına bakınız.

32. Moreland ve Chatterjee, *Short History*, s. 241, 242.

33. Moreland, *Agrarian System*, s.130.

"Bu toprakların ihmal edilmiş durumunu kafalarımıza niçin takalım? Ve onun semereli olması için paramızı ve zamanımızı niçin harcayalım? Ondan bir anda yoksun edilebiliriz ve böylece çabalarımızın ne bizlere ne de çocuklarımıza bir yararı olur. Köylü açlıktan ölecek ya da toprağı bırakıp kaçacak olsa da, başka bir yere gitmemiz buyurulduğunda onu çorak bir çöl gibi bıraksak da, bu topraklardan sızdırabileceğimiz kadar parayı sızdırmaya bakalım."[34]

Bernier durumu abartmış olsa da, elimizde onun Mogul yönetiminin baş kusuruna parmak bastığını gösteren başka pek çok kanıt var.

Öteki gezginlerin tanıklığı kadar, Bernier'nin tanıklığı da, Avrangzeb'in buyruklarından çıkardığımız duruma çok iyi uymaktadır. Bu gezginlerin hepsi, bir yandan köylülerin ağır vergiler ve sıkı bir disiplin altında ezildikleri, bir yandan da Mogul yönetimi altındaki bölgelerin dışına kaçtıkları için, sayılarının azaldığı bir tablo çizerler.[35] Köylüler kaçınca, oraya atanmış vekilin gelirleri ister istemez düşecekti. Kısa ve belirsiz bir memurluk süresi için bir bölgede bulunan vekil, bölgede kalıp çalışmayı sürdürenlerin üzerindeki baskıyı artırarak, kaçanlar nedeniyle uğradığı kayıpların bir bölümünü onlardan çıkarmaya çalışacaktır. Böylece süreç, baskı arttıkça kaçanların da artmasıyla ağırlaşan bir biçim almaktaydı. Mogul sistemi, köylüleri, koşulların biraz daha iyi olma eğilimi gösteren bağımsız şeflerin kollarına attı. Bernier'nin köylülerin böyle bağımsız bölgelerde daha az ezildikleri yolundaki açıklaması, birçok bağımsız kaynakça onaylanmakta. Mogul bürokrasisiyle eşitsiz bir yarışmaya girişmiş olan küçük *zemindar*'lar da köylülere iyi davranmayı kendi yararlarına buldular. Böylece, Moğullar'ın kökünü kurutamadıkları bağımsız yetke odakları, köylü ayaklanmalarının çevresinde toplandıkları merkezler oldular. Mogul iktidarının doruk noktasında bulunduğu zamanlarda bile, ayaklanmalar, oldukça sık patlak vermekteydi.[36] Mogul bürokrasisi daha baskıcı oldukça, rüşvete suistimale daha çok başvurmaya başladıkça isyanlar daha ciddileşti. Pek çok bölgede köylüler hükümete ödemeleri gereken yıllık geliri ödemeyi reddettiler; silaha sarıldılar ve yağmaya giriştiler. Köylülere önderlik eden şefler, uyruklarının durumunu iyileştirmeye niyetli değildiler. İçlerinden birinin, avam halk hakkında, "para onlara yaramaz, bir lokma yiyecek ver, bir de tokat at yeter"[37] dediği söylenir. Bununla birlikte, ataerkil bağlar ve kast bağlılıkları yanı sıra, belki apaçık bir umutsuzluktan dolayı, köylüler kendilerini isteyerek izlediler. Gerçekten, ataerkil bağlılıkları, sekter dinsel tutumlardaki yenilik arayışları, egemen düzenin adaletsizliklerine ve kanlı öç ve yağma eylemlerine yekten karşı çıkışları içeren çelişkili davranışlarıyla, gerileyen Mogul sistemi döneminin köylü hareketleri, son derece ilkel ticaret ilişkilerinin baskıcı bir tarım düzenine sızmaya başladığı aynı genel koşullar içinde bulunan bütün öteki köylü hareketleriyle benzerlikler gösterir.[38]

Onsekizinci yüzyıl ortasında, Mogul bürokratik egemenliği çökerek, sık sık birbirleriyle savaşan küçük krallıklar sistemine dönüştü. İngilizler burunlarını Hindistan'ın kırsal bölgelerine iyice sokmaya başladıklarında, karşılaştıkları durum buydu.

34. Moreland, *Agrarian System*, s.205'te aktarılmıştır.

35. Habib, *Agrarian System*, IX. bölüm. Aynı zamanda bak. Moreland, *Agrarian System*, s.147; Moreland, *From Akbar to Aurangzeb*, s.202.

36. Habib, *Agrarian System*, s.335-336.

37. Habib, *Agrarian System*, s. 90-91'de aktarılmıştır; aynı zamanda bak. s.350-351.

38. Bak. Habib, *Agrarian System*, s.338-351.

Dönüp kayıtlara bir göz atıldığında, Mogul sisteminin dinamiklerinin, ne batı modeli bir siyasal demokrasinin gelişmesine, ne de batı modeli bir ekonomik büyümeye elverişli olduğu sonucuna kolaylıkla ulaşılabilir; hatta böyle bir sonuca ulaşmak fazlasıyla kolay bile olur. Mogul sisteminde krala karşı bağımsızlığını ve ayrıcalıklarını korurken, siyasal birliği de sürdürebilen bir aristokrasi yoktu. Tersine, bağımsızlıkları, ona da bağımsızlık denebilirse, peşi sıra anarşiyi getirdi. Aynı biçimde, burjuva denebilecek kesimin de dayanacağı bağımsız bir tabanı yoktu. Bu iki özellik, gücü azaldıkça daha da saldırganlaşan ve köylüleri ezip ayaklanmaya zorlayarak, Hindistan altkıtasını, daha önce de genellikle olduğu gibi, birbirleriyle savaşan, böylelikle yeni bir yabancı fethine hazır lokmaya dönüştüren bir sürü parçalanmış birimin bulunduğu bir ülke yapan yağınacı bir bürokrasi ile yanyana bulunuyordu.

3. Köy Toplumu: Ayaklanmayı Önleyen Engeller

Yukarı sınıflar ile, siyasal kurumların niteliği Hindistan'da, onaltıncı yüzyıldan onsekizinci yüzyıla uzanan dönemde, Avrupa'nın bazı bölgelerinde görülen, kapitalizm ve siyasal demokrasi doğrultusundaki ekonomik ve siyasal gelişmeye benzer bir hareketin niçin görülmediğinin bazı ipuçlarını verdi. Köylülerin Hint toplumundaki yerinin daha yakından incelenmesi, bu bakımdan son derece önemli iki özelliğin daha ortaya konmasına yardımcı olacaktır: Bunlar, Çin'deki ve Japonya'daki bostancılık benzeri köylü tarımı ile olabilecek en kesin karşıtlık içindeki geri bir tarım ile, Hint köylüsünün apaçık görünen siyasal uysallığıdır. Bu uysallığa uymayan, ayrı bir bölümde tartışılması daha uygun olan bazı kuraldışı (istisnai) durumlarla karşılaşılmışsa da, köylü ayaklanmaları, Hindistan'da hiç bir zaman, Çin'de ulaştıklarına benzer bir önem kazanamamışlardır.

Hindistan'ın büyük bir bölümünde yetiştirilen ürün türleri ve yetiştirilme biçimleri bakımından, Ekber zamanıyla günümüz arasında önemli benzerlikler vardır. Bengal'de pirinç önde gelen üründü. Kuzey Hindistan'da genel olarak tahıllar, akdarı türleri ve baklagiller yetiştirilirdi. Dakka'da *covar* (akdarının ya da süpürge darısının bir türü olup *cuar* diye de söylenir) ve pamuk yetiştirilirken, güneyde gene pirinç ve akdarı türleri en çok yetiştirilen ürünlerdi.[39] İyi bir ürünün alınması, bugün olduğu gibi, o zaman da, yıllık Muson yağmurlarına bağlıydı. Hindistan hakkındaki standart yapıtlarda çok sık karşılaşılan bir değerlendirmeye göre, tarım, ülkenin büyük bir bölümünde yağmurla oynanan bir kumardır. Sulama, İngilizlerin gelmesinden önce bile, tarımı bir kumar olmaktan çıkaran bir etki yapmakta idiyse de, ülkenin her yerinde sulama yapma olanağı yoktu. Musonların yetersizliği, zaman zaman büyük kıtlıklara yolaçtı. Bu tür kıtlıklarla yalnızca uzak geçmişte değil, İngiliz yönetimi döneminde de birçok kereler karşılaşıldı. Son büyük kıtlık 1945'te oldu. Doğa güçlerine ilişkin belirsizliğin Hindistan köylüsünü edilgin kıldığı ve yoğun tarıma geçilmesini engellediği sık sık ileri sürülmüştür. Benim bu konuda ciddi kuşkularım var. Çin de en az Hindistan kadar bu tür kıtlıklarla yüzleşen bir ülkeydi; ama Çin köylüleri, çok eski tarihlerden beri, çalışkanlıkları ve özenli tarımları yüzünden herkesin övgüsüne konu olmuşlardır.

Buna karşılık, ilk İngiliz yorumlarında etnosantrik eğilimlerin oldukça büyük bir yer tuttuğu gözönüne alınsa bile, Hindistan'daki tarım yöntemleri, kaynakları boşa harcayan ve verimi düşük uygulamalar olarak görünür. Teknoloji de, az çok durağan

39. Moreland, *India at Death of Akbar*, s. 102, 104. Daha ayrıntılı bir inceleme, Habib, *Agrarian System*, bölüm I'de bulunmaktadır.

görünmektedir. Tarım araç ve tekniklerinde, Ekber zamanından yirminci yüzyılın başlarına kadar önemli bir değişiklik olmamıştır.[40] En önemli tarım aracı, o gün olduğu gibi bugün de, öküzle çekilen hafif sabandır. O yüzden inek, bir güç, besin (elbette et olarak değil) ve yakacak kaynağının yanı sıra, dinsel tapınma nesnesi de olagelmiştir.[41] Pirinç yetiştirmenin üstünlükleri, ondokuzuncu yüzyılın başlarında ve büyük bir olasılıkla daha önceleri, hiç değilse bazı bölgelerde biliniyordu. Ne var ki, Japonya'nın tersine, işin örgütlenişi öylesine geriydi ki, çiftçiler, pirinçten yeterince yararlanamadılar. Sonunda, "dikim mevsiminin ilk ayında, ürünün ancak yarısı dikilebildi" diye yazar Buchanan, 1809-1810'da, Bengal'in kuzeydoğu köşesindeki bir bölge hakkındaki yazısında ve "son derece verimli oldu; geri kalanın sekizde beşi ikinci ayda dikilebildi ve şöyle böyle bir ürün verdi; üçüncü ayda dikilebilen sekizde üç ise, öylesine zavallı bir ürün verdi ki, bu uygulamanın ekonomik bakımdan kötü olduğu sonucuna varmak kaçınılmazdı; ama başka türlü davranılsaydı, halk ayaklanacaktı" diye ekler.[42]

Zamanın tarım uygulamalarının ayrıntılarını veren az sayıda kaynaktan biri olan Buchanan ayrıca, çiftliklerin bu bölgede, ürün değiştirme (münavebeyle ekim) yerine genellikle, aynı tarlaya birkaç ürünü karışık olarak ektiklerini söylemektedir. Ekilen ürünlerin hiçbiri iyi yetişmese de, hiç birisinden ürün alınamaması ender bir durum olacağından, bu, kaba bir sigorta biçimiydi.[43] Ganj Irmağı kıyısındaki bir başka bölgede, gene Japon uygulamasının tam tersine, çok miktarda tohumu, daha önce toprağı ekime hazırlamadan, kuru toprak üzerine serpmek, herkesce başvurulan bir uygulamaydı; Buchanan bu uygulamayı az önce sözü edilen yerde de görmüştür.[44] Buchanan'ın raporlarının her yerinde, Mogullar yönetimi sırasındaki durum hakkında ilk Fransız saptamalarında da görülen, aynı düşük verimlilik ve etkililikten uzak bir tarım temasıyla karşılaşırız.

Toprağın görece bolluğu, İngilizler'den önceki Hindistan tarihinin büyük bir bölümünde karşılaşılan olguların, gerek güçsüz tarım yöntemlerinin gerekse köylü

40. Moreland, *India at Death of Akbar*, s.105-106.

41. O'Malley, *Popular Hinduism*, s.15'te çağımızın bir Hintli yazarının yapıtında bulunan, ineklere karşı tutumla ilgili şu parçayı aktarır: "İnek, tüm hayvanların en kutsalıdır... sidiği de dışkısı da kutsaldır... fışkırttığı su, kutsal suların en iyisi olduğu için, akıp gitmesine izin vermemek gerekir; öyle ki bu su, günahları yokedip, değdiği her şeyi kutsal kılar; öte yandan hiç bir şey inek dışkısı kadar arındırıcı olamaz. Bir ineğin kutsal sidiğini ya da dışkısını bırakarak onurlandırmak alçakgönüllülüğünü gösterdiği herhangi bir yer, ondan sonra sonsuza dek kutsal bir yer olarak kalır." İnek dışkısının yakıt olarak kullanılması, başka yakacakların bol bol bulunduğu yerlerde de görülen bir uygulama olduğuna göre, yalnızca odun kıtlığına bağlanamaz. Bak. Buchanan, *Bhagalpur*, s.445. İnek mayısının ağır ağır ve bir kararda yandığı pek az gözetmeyi gerektirdiği gözönüne alınırsa, günümüze dek yaygın olarak kullanılmasında, pratik alandaki bu üstünlüklerinin de büyük bir payı bulunabilir.

42. Buchanan, *Purnea*, s.345. Buchanan bir doktor ve Hintlilerin kendisine her söylediklerini olduğu gibi alıp kabul etmeyen, olanağını bulduğunda söylenenlerin doğruluk derecelerini, başka olgularla karşılaştırarak araştıran, dikkatli bir gözlemciydi. Aynı zamanda kendisini ulusal önyargıların kaba biçimlerinden kurtarmış biriydi. Hem kuzey hem güney Hindistan'ın çeşitli bölgelerinde yaptığı ayrıntılı gözlemlere büyük bir güven duyulur. Tam adı Francis Hamilton Buchanan idi; yapıtlarından bazıları "Francis Buchanan Hamilton" adıyla yaymlanmış olsa gerek.

43. Buchanan, *Purnea*, s. 343.

44. Buchanan, *Bhagalpur*, s.410-412.

muhalefetinin niteliğinin önemli bir nedenini oluşturmuş olabilir. Birçok yerde toprak boldu ve onu işleyecek kaynaklara sahip insanları bekliyordu. Köylüler, daha önce gördüğümüz gibi, baskıcı bir yöneticiye genellikle kitle olarak o bölgeden kaçarak tepki göstermekteydiler. Bize daha yakın bir dönemin bir otoritesinin sözleriyle, kaçmak "kıtlık ya da ezilme karşısında gösterilen ilk tepki" idi.[45] Ezilmenin ve toprak bolluğunun bu yoldan birbirlerini etkileyerek yarattıkları sonuç, Mogul yönetiminin son dönemleriyle İngiliz yönetiminin ilk dönemleri hakkındaki yazılarda sık sık sözü edilen ekilip biçilmeyen ve kötü ekilip biçilen çok geniş toprakların varlığı olgusunu oldukça iyi açıklamaktadır. Bu açıklama, çok önemli olmakla birlikte, yeterli değildir. Hindistan'ın batı Ganj ovası gibi bazı bölümleri, Ekber zamanında, yirminci yüzyılın ilk onyıllarında olduğu kadar kalabalık bir halkı barındırmış olabilir. Ayrıca tarım, ülkenin birçok bölgesinde, toprak kıtlaştıktan sonra da zavallı durumunu sürdürmüştür. Bu olgular, insanı, tarımda görülen düşük verimlilikte, toprakla ilgili toplumsal düzenlemelerin de önemli bir rol oynamış olabileceğini düşünmeye götürür.

Bunlardan biri olan Hint vergi sistemine daha önce değinmiştik. Japon köylüsü gibi Hint köylüsü de, yönetici sınıflara, daha çok bir gelir kaynağı olarak görünüyordu. Japonya'da topraktan alınan verginin köylüye, çalışkan köylünün elinde bir "artı"nın kalmasına olanak veren sabit bir yük yüklediğini gördük. Mogul ve Hint vergilendirmesi ise, esas olarak, ürünün değişmez bir "oranı" biçimindeydi. Dolayısıyla Hindistan'da köylü ne kadar çok üretirse, vergi toplayıcısına o kadar çok vergi ödemek zorunda idi. Ayrıca, Mogul iltizam sisteminin yapısında, mültezimi, köylüleri olabildiğince sıkıştırıp vergi sızdırmaya iten bir yan vardı. Bu farkların iki ülkenin köylüsünün farklı karakterlere sahip olmasında belirleyici bir rol oynamış olması büyük bir olasılık. Söz konusu durumun, Hindistan'da çok eski zamanlardan beri süregeldiğini biliyoruz. Muhtar ya da bazı bölgelerde köyün ileri gelenlerinden oluşan bir kurul, işlenecek toprakları ve her birine düşen vergi payını köyün sakinleri arasında dağıtarak, genellikle bir vergi toplayıcısı gibi davranırdı. Muhtar ya da bu kurul, Japonya'daki sisteme benzer bir biçimde, yetkililer ile köy arasında bir tampon işlevi de görmekle birlikte, Hindistan'da üstbeyin köy içinde olup bitenleri denetlemeye çalışma eğilimi çok daha düşüktü. Barışı ve düzeni koruyup sürdürme işi, köy vergisini ödediği sürece, hemen tümüyle köyün ileri gelenlerine ve muhtara bırakılmaktaydı.[46]

Hint köylü topluluğunda çalışmanın örgütlenmesi de, ürün düzeyinin düşüklüğünü açıklayabilecek biçimde, Japonya'dakinden farklıydı. Hindistan'da bu alanda karşımıza, az sonra daha etraflıca incelememiz gereken kast sistemi çıkar. Şimdilik, Japon sisteminin, Tokugava yönetiminin geç dönemlerinde değişmeye başlamadan önce, daha çok sözde akrabalık ilişkilerine dayandığını anımsamakla yetinelim. Hindistan'da, bundan farklı olarak, toprağa sahip olan kastlarla, pek az toprağı olan ya da hiç toprağı bulunmayan kastlar arasında, yiyecek karşılığında emek ve hizmet değişimine dayanan bir sistem vardı. Çağdaş kiralık emek sistemine daha yakın olmakla birlikte, Hindistan düzenlemesi de, görenekle ve kabaca geleneksel duygular diyebileceğimiz şeyle desteklenmişti, Dolayısıyla, bir yandan, üstün yanlarını almaksızın, hem duygusal

45. Habib, *Agrarian System*, s.117; aynı zamanda bak. Moreland, *Agrarian System*, s.xii, 161-163, 165, 169, 171. Ancak, osmanlık bir bölgeye kaçışta, toprağın tarıma açılması yolunda çok büyük güçlüklerle karşılaşılıyordu. Bu konuda bak. Baden-Powell, *Village Community*, s. 50-51.

46. Spear, *Twilight of the Mughuls*, s.123-124; Moreland, *Agrarian System*, s.162, 203; Baden-Powell, *Village Community*, s.13, 23-24; Habib, *Agrarian System*, s.185.

bağlılıklara dayanan geleneksel sistemlerin hem çağdaş sistemlerin bazı olumsuz yanlarına sahipti; bir yandan da hem işbölümünde doğabilecek değişmeleri,hem de işbölümünün belli bir işe yoğun olarak uygulanmasını engellemekteydi. Böyle bir eğilimin varlığı açık görünse de, kastın gerçek yaşamda belli bir esnekliğe sahip olduğu gözönüne alındığında, bu yorumu daha ileri noktalara götürmek doğru olmaz. Bu sistemde, çağdaş sistemlere benzer bir denetim gerçekleştirebilmek kolay değildi. Çünkü Hintli rençperler, kast sisteminin en alt basamağında yer alıyorlardı ve onlara verilen "dokunulmazlar"* adının da gösterdiği gibi, büyük ölçüde köy topluluğunun dışında bırakılmışlardı. Çeşitli kastlara bölünmüş oldukları için, dokunulmazlar, çağdaş anlamda grevin ne olduğunu bilmiyorlardı ama, çağdaş bir otoritenin deyimiyle " işi sulandırmanın ne anlama geldiğinin farkındaydılar."[47] Uyuşuk bir tarım yürütülmesinin nedenlerinden biri buydu. Bir başka nedeni de, yukarı kastların genellikle, işçilerin başına dikilip, onları kullandıkları yöntemleri geliştirmeye zorlamaktansa, kendilerini daha az sıkıntaya sokup, işçilerini daha az denetleyerek, daha az kazanmayı yeğlemiş olmaları olgusudur.

Kast sorununa ve yarattığı siyasal sonuçlara girmeden önce, birkaç noktada uyarıda bulunmak gerek. Kast sistemi, en azından bütün uzantılarıyla yalnızca Hint uygarlığına özgüdür. Bu nedenle, Hint toplumuna özgü görünen başka herşeyi kast ile açıklamanın çekiciliği çok güçlüdür. Ama elbette bu doğru olmaz. Örneğin eski çalışmalarda, kast din savaşlarının görülmeyişini açıklamada kullanılmıştır. Ne var ki, eski günlerde Hindular'ın İslamlığın yayılmasına gösterdikleri tepki bir yana, çağımızda kast ortadan kalkmadığı halde, din savaşları korkunç boyutlar kazandı. Kast ve kast öğretilerinin önemli bir parçasını oluşturan reenkarnasyon (ruhgöçü) kuramı, Hint köylülerinin siyasal alandaki gözle görülür yumuşakbaşlılığını ve çağdaş dönemde devrimci ayaklanmaların güçsüzlüğünü açıklamakta da kullanıldı. Ne var ki, daha önce gördüğümüz gibi, ayaklanmalar, Mogul sistemini çökerten güçlerden birini oluşturmuştu. Daha sonraki tarihlerde de benzeri hareketler görülmemiş şeyler değildi. Gene de boyun eğmeye yatkınlık görüşünü destekleyen kanıtlar ağır basmaktadır. Kastın böyle bir davranışın yaratılıp yaşatılmasında rolünün bulunduğu görüşünü yadsımanın anlamını görmüyorum. Sorun bundan çok edilgin kabullenmeyi yaratan mekanizmanın kavranmasıdır.

Bu konuda standartlaşmış açıklama az çok şöyle gelişmektedir: Reenkarnasyon kuramına göre, bu yaşamda kastının davranış kurallarının gereklerine uyan bir kişi, dünyaya bir dahaki gelişinde daha yüksek bir kastın üyesi olarak doğacaktı. Şimdiki yaşamdaki boyun eğicilik bir sonraki yaşamda toplumsal merdivenin bir üst basamağına yükseltilmekle ödüllendirilecekti. Böyle bir açıklama, sıradan Hintli köylülerin, kentli rahipler sınıfının ileri sürdüğü rasyonalizasyonları kabul edip benimsediklerine inanmamızı gerektirmektedir. Brahmanlar bu yolda az çok başarılı olmuş olabilirler. Hem bu, öykünün ancak bir bölümünü oluşturabilir. Köylülerin Brahmanlara karşı tutumları ortaya çıkarılabildiği ölçüde, köylünün Brahman'ı, iyi ve istenir olan her şeyin modeli olarak edilgince ve tüm yüreğiyle benimsemediğini açıkça göstermektedir. Hintli köylülerin, insanüstü güçler alanında tekel kurmuş olan bu kimselere karşı tutumları, çoğu Fransız köylüsünün Katolik rahibe karşı tutumuna çok benzer bir biçimde, hayranlık, korku ve düşmanlığın karışımı bir tutum olarak görünür. Bir kuzey Hindistan atasözü, "bu dünyada üç kemirici vardır" diye başlar, "pire, tahtakurusu ve

* İngilizcesi *"Untouchable"* (ç.n.).

47. Spear, *Twilight of the Mughuls*, s. 120.

Brahman"[48] diye sona erer. Brahman'a, köye yaptığı hizmetlerin karşılığı olarak ödemede bulunduğuna göre, böyle bir düşmanlığı gerektirecek yeterli nedenler var demektir. "Çiftçi hasadını Brahman'a bir tören yapması için ödemede bulunmaksızın kaldıramaz; bir esnaf, Brahman'a ödemede bulunmaksızın yeni bir işe başlayamaz; bir balıkçı, bir tören yaptırıp bir ödemede bulunmaksızın... ne yeni bir kayık yapmaya başlayabilir ne de balığa çıkabilir."[49] Dinsel olmayan yaptırımlar da kuşkusuz kast sisteminin bir parçasıydı. Ve genel olarak biliyoruz ki, insan tutum ve inançları, onları yaratan yaptırımlar ve durumlar sürmedikçe ya da gerçeği daha kabaca korsak, insanlar onlardan birşeyler elde etmedikçe, varlıklarını sürdüremezler. Kastı gerçekten kavramak istiyorsak, onun bu somut destekleri üzerinde durmamızın gerektiği ortada.

Bunlardan birincisi, geçmişte toprak sahipliği idi, bugün de hâlâ toprak sahipliğidir. Brahman'ın evrensel üstünlüğü, bugün kast sisteminin işleyişindeki olgulara uymadığı gibi, olasılıkla yüzyıllardır uymayan, rahiplerce uydurulmuş bir masaldır. Çağdaş Hindistan köylerinde, ekonomik bakımdan egemen grup aynı zamanda egemen kasttır. Egemen grup bir köyde Brahmanlar, bir başkasında bir köylü kastı olabilir. Tepede Brahmanların bulunduğu yerde bile, üstün konumları, din adamı işlevlerinden değil, ekonomik işlevlerinden ileri gelmektedir.[50] Böylece kastın, eskiden de, bugün olduğu gibi, dayandığı bir ekonomik temelinin, bunun yanı sıra bir de dinsel açıklamasının bulunduğunu görüyoruz; ancak ekonomik temel ile dinsel açıklama arasındaki uygunluğun uzun zamandır tam örtüşmekten uzak olduğunu biliyoruz. Belli bir bölgede toprak sahibi olan kast, en üstün kasttır; çünkü kastın gerçekliği, ancak belli bir yerde doğurduğu sonuçlarla sınırlıdır. Kastın çağdaş durumuna bakarak, geçmişteki durumunu açıklamaya çalışmak, kuşkusuz pek güvenilir bir yol değildir. İngiliz etkisi kendisini yaygın biçimde göstermeden önce ve toprağın bugünün ölçülerine göre bol olduğu daha eski dönemlerde, kastın ekonomik temelleri belki bugünkü kadar çıplak gözle görülür durumda değildi. Bununla birlikte, o tarihlerde de ekonomik bir temeli vardı. Elimizdeki kanıtlar, daha eski tarihlerde bile, en yüksek kastların genellikle en iyi toprakları ellerinde bulundurduklarını ve aşağı kastların emeğini istedikleri gibi kullanabildiklerini gösterecek kadar açıktır.[51]

48. O'Malley, *Popular Hinduism*, s.190-191.

49. Kaye, *Sepoy War*, cilt I, s.182-183.

50. Brahmanların onsekizinci yüzyılın sonlarında ve ondokuzuncu yüzyılın başlarında çalışmakta bulundukları işlerin ne kadar çeşitli olduğunu görmek için Papaz Dubois'nın *Hindu Manners* adlı kitabının I. cildinin 295. sayfasına, daha sonraki tarihler için Senart, *Caste*, s. 35-36'ya bakınız.

51. Örneğin bak. Buchanan, *Purnea*, s. 360, 429-430, 439. Bailey, *Caste and the Economic Frontier* adlı yapıtında, daha eski zamanlarda, Orissa'nın bu bölümünde birbirleriyle akraba savaşçı ailelerin tarım işlerini gören kast dışı sığıntı [Parya] aileleri bulunduğunu bildirir. Papaz Dubois, *Hindu Manners*, cilt I, s. 55, 57, 58'de, kast dışı kimseler arasında kölelik sınırında bir serflik biçiminin bulunduğunu belirtir; ama, bu tür serfliğin kendi yaşadığı dönemde ender karşılaşılır duruma geldiğini söyler.

Patel, *Agricultural Laborers in Modern India and Pakistan*, s.9'da, geleneksel Hindistan topluluğunda tarım işçileri (rençperler) olarak ayrı bir sınıfın bulunmadığını ileri sürmektedir. Bu yoldaki baş kanıtını Campbell, *Modern India*, s.65'den ve Sir Thomas Munro'nun, bir Hintli tarafından yapılmış çağdaş bir çalışmadan alınmış sözünden çıkarmaktadır. Bu savın, İngiliz yönetimi öncesi dönemi ülküleştirme (idealize etme) yolundaki Hint ulusçu eğilimini temsil ettiğini sanıyorum. Buchahan, güney Hindistan'ın birçok bölgesinde tarım işçileriyle karşılaştı. Bak. Buchanan, *Journey from Madras*, cilt I, s. 124; cilt II, s.217, 315; cilt III, s.398, 454-455. Köleler, Buchanan'ın gezisinin bir bölümünde, *Journey from Madras*, cilt III, s. 398'de belirtildiği gibi, o yerde

Kast kurallarının uygulanmasını sağlayan başlıca resmi araç, belli bir bölgede bulunan tüm köylerdeki her bir kastın üyeleri arasından seçilen küçük bir grup önderden oluşan "kast kurulu" idi ve bugün de bu kast kuruludur. Hindistan'ın bazı bölgelerinde bu kurullar arasında bir hiyerarşi sıralaması vardır. Kurul yalnızca kendi kastının üyelerinin davranışlarını denetler. Bir kast kuruluna bağlı olan bölgenin genişliğinin, eskiden, ulaşımın daha güç olmasından dolayı, bugünkünden daha küçük olması beklenir. Her kastın bir kurulunun olduğunu söylemek de her zaman doğru değildir. Bu bakımdan, yerel koşullara bağlı olarak, bir bölgeden ötekisine oldukça büyük değişiklikler vardır. Bir kastı, Hindistan'ın bütününde temsil eden kurul diye bir şeyin bulunmadığını belirtmenin de yararı var.[52] Kast kendisini, kesinlikle yerel düzeyde ortaya koyar. Ama köyde bile, kastın bir sistem olarak uygulanmasını sağlayan, yani aşağı kastların üyelerinin yukarı kastların üyelerine gerekli saygıyı gösterip göstermediklerine bakmakla görevli herhangi bir merkezi örgüt bulunmaz. Aşağı kastlar kendi kendilerini disiplin altına almışlardır. Aşağı kastların üyeleri,toplumsal düzende kendilerine ayrılan yeri kabul etmeyi öğrenmek zorundadırlar. Bu bakımdan aşağı kastların önderlerinin yerine getirmeleri gereken bazı önemli görevlerin bulunduğu açıktır. Bu görevlerini yerine getirdiklerinde onlara çok somut ödüller verilirdi. Bazen rençperlerin bağlı bulundukları kasttan, rençper ücretleri üzerinden komisyonlar aldıkları gibi, kast kurallarının çiğnenmesi durumunda ceza ödemeleri söz konusuydu.[53]

Kast disiplinini ağır bir biçimde çiğnemenin cezası boykottu; yani köy topluluğunun sağladığı olanakların o kimseden esirgenmesiydi. Bireyin hemen tümüyle bu olanaklara bağımlı olduğu, yoldaşları arasında örgütlü bir işbirliğinin bulunduğu bir toplumda, böyle bir ceza gerçekten korkunçtu. Çağdaş dünyaya girilmesiyle bu tür yaptırımların etkisinin nasıl azalmaya yüz tuttuğunu, yeri gelince göreceğiz.

Bu sistemin aslında ayakta tuttuğu şey neydi? Kastın hizmet ettiği şeyin yerel planda işbölümünün sağlanması ve yetkeyle erkin bu yerel işbölümüne denk düşecek biçimde dağıtılması olduğu besbelli. Ancak kast sisteminin bundan fazla şeyler yaptığı da anlaşılıyor. İngiliz yönetiminden önceki Hint toplumunda ve bugün bile kırsal kesimin birçok bölgesinde, belli bir kastta doğmuş olma, bireyin tüm yaşamını belirler; sözcüğün gerçek anlamında ana rahmine düşmesinin öncesinden, ölümünden sonrasına dek, varlığının tüm evrelerini etkilerdi. Ebeveyinin eş olarak kimleri seçeceklerini, doğan çocukların nasıl bir eğitimle yetiştirileceklerini, çocukların evlenirken eş olarak seçecekleri kimselerin kimler olabileceğini, söz konusu erkeğin ya da kadının tutmaları meşru olan işlerin türünü, kendilerine uygun düşecek dinsel törenleri, yiyeceği, giyeceği, küçük ve büyük abdestin nasıl yapılacağını (ki bunlar çok önemliydi) gösteren kuralları, günlük yaşamın en ince ayrıntılarına kadar nasıl davranılması gerektiğini kast belirler ve tüm bunlar "tiksinme" kavramı çerçevesinde örgütlenirdi.[54]

bulunmayışları özel olarak dikkatini çekecek kadar yaygındılar. Ayrı bir sınıf olarak tarım işçilerinin sözünün, üç kuzey bölgesi ile ilgili ayrıntılı yazılarında sık sık geçtiğini görürüz. Bak. *Purnea*, s.119, 123, 162-164, 409, 429, 433, 443-446; *Bhagalpur*, s. 193, 423, 460, 468; *Shahabad*, s.343 ve bulmakta güçlük çekmeyeceğim öteki sayfalar. Bu sorunla ilgili olarak aynı zamanda bak. Moreland, *India at Death of Akbar*, s.90-91, 112-114; Habib, *Agrarian System*, s.120.

52. Kast kurullarının, genellikle, yerel durumla ilgili birçok ayrıntılı incelemede anlatıldığı görülür. Aynı zamanda bak. Blunt, "Economic Aspect of the Caste System", Mukerjee, *Economic Problems*, cilt I içinde s.69.

53. Buchanan, *Bhagalpur*, s.281-282.

54. Bak. Hutton, *Caste*, s.79.

Bu evrensel gözetim ve öğreti aşılama (endoktrinasyon) söz konusu olmasa, aşağı kastların kast örgütünün daha merkezden örgütlenmiş yaptırımlarına gerek olmadan nasıl ve niçin kabul ettiklerini anlamak güçleşirdi. Bana öyle geliyor ki, toplumun gözeneklerine işlemiş ve batılıların geniş ve gevşek anlamıyla bile ekonomik ve siyasal saydıkları alanların ötesine yayılmış olması olgusu, kastın özünü oluşturmaktadır. Çok çeşitli uygarlıklardan insanların "yapay" ayrımlar, yani rasyonel bir işbölümünün, ya da otoritenin rasyonel olarak örgütlenmesinin gereklerinden kaynaklanmayan ayrımlar yaratma eğiliminde oldukları görülmüştür; rasyonel sözcüğünü burada, herhangi bir belli görevi, grubun varlığını sürdürmesini sağlayabilecek biçimde yerine getirmek için, etkili bir toplumsal mekanizma sağlamak gibi son derece sınırlı bir anlamda kullanıyorum.Batı toplumunda, çocukların her zaman oldukça incelmiş bazı yapay ayrımlar geliştirdikleri görülür. Aristokratlar da, yönetme zorunluluklarından kurtulduklarında, aynı şeyi yaparlar. Öte yandan, belli bir görevi yerine getirme gereği, yapay ayrımları geçersiz kılabilir: Savaş alanındaki askeri nezaket kuralları, karargâhtakinden çok daha inceliksizdir. Bazı en "ilkel" toplumlarda son derece gelişmiş olan bu katı kural düşkünlüğü eğiliminin nedenini anlamak kolay değildir.[55] Kanıtlayabilecek durumda olmamakla birlikte, insan doyumunun zamana en dirençli ve dayanılan kaynaklarından birinin, öteki insanlara acı vermek olduğunu ve yapay ayrımların sonul nedenini bunun oluşturduğunu sanıyorum.

Kökleri ne olursa olsun, Hindistan'da kastın son derece çeşitli insan etkinliklerini örgütlemeye yardımcı olması olgusunun, derin siyasal sonuçlar doğurduğunu ileri süreceğim. Sınırları iyice belli bir bölgede yaşamı etkili biçimde düzenleyen bir sistem olarak kast, ulusal çapta politika sorunlarına kayıtsızdır. Köyün üzerindeki hükümet, genellikle bir yabancı kanalıyla dayatılan bir fazlalık olup, bir gereklilik değildi; dünyanın değişmesiyle birlikte değiştirilmesi gereken bir şey değil, sabırla katlanılması gereken bir şeydi. Her şeyi kastın yoluna koyduğu köyde gerçekten yapacağı bir şey olmadığından, hükümet, özellikle yağmacı bir kuruluş olarak görülmüş olmalı. Düzeni korumak için hükümete gerek yoktu. Sulama sistemlerinin bakımındaki rolü, Marx'ın izniyle,* son derece önemsizdi.[56] Sulama işleri de büyük ölçüde yerel olaylardı. Merkezi devlet konusunda Çin ile Hindistan arasındaki yapısal farklılık, son derece çarpıcıdır. Çin'de toplumun birlik ve bütünlüğünü imparatorluk bürokrasisi sağlardı ve köylüler uzayıp giden bir yıkımla karşılaştıklarında değiştirilmesi gerekli görülen şey oydu. Zıtlığı bu biçimde ortaya koymak, gene de yüzeysel bir yaklaşımın ötesine gitmez. Çin'de yerel *gentry*'nin, yerel ve ulusal çapta sahip olduğu konumunu borçlu olduğu ekonomik artıyı köylülerden çeken bir mekanizma olarak imparatorluk bürokrasisine gereksinimi vardı. Hindistan'da ise, yerel planda böyle bir düzenlemeye gerek yoktu. Kast kuralları onun yerini almıştı. Varolduğu yerlerde *zemindar*, yerel düzende toplumca benimsenen, bir yer elde etmişti. Köylüden istediği parayı koparabilmek için, merkezi hükümetin yardımına gereksinimi yoktu. Böylece, Çin ve Hint sistemlerinin farklı karakterleri, bu ülkelerde köylü muhalefetinin farklı biçimler alacağı anlamına geldi. Çin'de asıl sorun, "kötü" hükümetin yerine, iş başına, aynı nitelikte ama daha "iyi" bir hükümeti getirmekti; Hindistan'da ise, daha çok, köylerin üzerindeki hükümetten tümüyle kurtulmaya yönelikti. Ve Hindistan için, genellikle, olayların gelişmesini hızlandıran o ya da bu yönde bir itici gücün varlığından çok toplumun karakterinin

55. Bak. Lévi-Strauss, *Pensée sauvage*, s.117-119.

* Bak. Karl Marx - Friedrich Engels, *Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri*, çev. Mihri Belli, Ankara, 1967, Sol Yayınları, s. 110-111 ve s. 158n (ç.n.).

56. Habib, *Agrarian System*, s.256.

ülkeye dayattığı genel bir gidişten söz edebiliriz. Hükümete zaman zaman direnildiği olmuşsa da, genellikle ortada direnilecek önemde bir hükümet yoktu.

Kast, insan davranışlarının çok geniş bir bölümünü kapsadığı için, Hint toplumunda aynı zamanda, kurulu düzene karşı oluşan muhalefetin yeni bir kast biçimini alması yönünde güçlü bir eğilim vardı. Suçluların oluşturdukları kastlar örneğinde, özellikle İngilizce'deki *thug* (şaki) sözcüğünün adından alındığı, ondokuzuncu yüzyılın birinci yarısında İngilizler'in başına bela kesilen Tag'lar kastında bu durum, son derece açık olarak görülür. [57] Aynı biçimde, kast kendisini bütün ağırlığıyla dinsel törenlerde ortaya koyduğuna göre, kastın ezici yanlarına karşı muhalefet, sistem tarafından, olasılıkla yeni bir kast biçimine sokularak özümlenecektir. Bunun böyle olması, bir ölçüde, Hindistan'da Roma Katolik Kilisesi'ninkine benzer bir dinsel hiyerarşinin bulunmayışının ürünüdür; gerçekten, Hindistan'da açık bir hedef oluşturacak, sınırları iyi çizilmiş herhangi bir dinsel ortodoksluk yoktu. Demek ki kast, somut dışa vurumunda, ilkeleri son derece dayanıklı ve olağanüstü esnek yenilikleri, yeni bir hücre yaratarak hazmedebilen, yerel düzeyde eşgüdümlenmiş dev bir toplumsal hücreler kitlesiydi; bugün de aynı nitelikleri taşıyor. "İslamlar", hatta "Avrupalılar" kastlarının oluşmasında görüldüğü gibi, yabancı fatihleri bekleyen yazgı da, yeni bir kastta toplanarak, sistem içine alınmaları oldu. İslamlar ve Avrupalılar da, hiç de böyle bir niyet ve amaçlarının bulunmamasına karşın, ve tiksinme sıralamasındaki yerleri siyasal erk sıralamasındakinin tam tersi olmasa da, ayrı bir kast oldular. Bir yerlerde, İngiliz yönetiminin başlarında, iyi Hinduların bir İngiliz ile görüştükten sonra, uğradıkları murdarlığı temizlemek için, baştan aşağı yıkanma adeti edindiklerini okumuştum.

Bununla birlikte, doğrudan doğruya hiyerarşik sistemin kendisine, üstü örtülü biçimde bile olsa karşı çıkılmasına, çok seyrek rastlanıldı. İngiliz yönetimi zamanında ve büyük bir olasılıkla daha önceleri de daha sık rastlanılan olgu, üyelerini kendilerine (Brahmanlara) yaraşan yiyeceği, mesleği ve evlenme biçimini benimsemeye ikna ederek, bir kastın bir bütün olarak, saygı ve tiksinme merdiveninin bir üst basamağına tırmanma savaşımı vermesiydi. Dulları yakabilme (*sati* uygulaması) bir kastın bu savaşımı kazanıp en üst mertebeye eriştiğinin en kesin belirtisiydi. Yukarı kastlarca konan normlara sıkı sıkıya uymayı ve disiplini gerektiren bir yoldan, bir tür yukarıya doğru kollektif mobilite olanağı sağlayan Hint toplumu, siyasal muhalefet olasılığını daha da sınırlamaktaydı. Yani sistem, insanların topluma karşı sahip oldukları bireysel haklara değil, bireyin kasta karşı görevlerine önem vermekteydi. Topluma karşı sahip olunabilecek haklar yalnızca grup hakları, yani kast hakları olma eğilimindeydi.[58] Kurbanlarının, kişisel aşağılanmışlığı gönüllü kabul edişleriyle ve düşmanlığın yöneltilebileceği belli bir hedefin, katlanılan sefaletten sorumlu tutulacak belli bir makamın bulunmayışıyla Hint kast sistemi, çağdaş bir batılıya, Kafka'nın gördüğü biçimiyle, dünyanın acayip şekilde çarpıtılmış bir karikatürü gibi görünür. Bu olumsuz özellikler, bir dereceye dek, İngiliz fethinin Hint toplumuna getirdiği çarpıklıkların sonucu olabilir. Böyle bile olsalar, İngilizlerin ortalıkta görünmelerinden önce var olan özelliklerin çarpıtılmış biçimleridir ve geçmişten getirilen bu özelliklerin, sonradan çekilen acılardaki payları büyüktür.

57. Bu eşkiya kastı, ülkeye yayılmış olarak, varlığını oldukça yakın zamanlara kadar sürdürdü ve bildiğim kadar birçoğu varlıklarını hâlâ sürdürmekte. Çağdaş bir yazarın onlar hakkındaki ilginç görüşleri için bak. Blunt, *Caste System of Northern India*, s.158.

58. Karş. Brown, "Traditions of Leadership", Park ve Tinker (eds.), *Leadership and Political Institutions* içinde, s. 7.

Özetlemek gerekirse, hiç değilse geçici ve deneme niteliğinde bir görüş olarak, emeğin kırsal bölgelerdeki örgütlenme biçimlerinden biri olarak kastın, tarımdaki geriliğin tek nedeni olmamakla birlikte, önemli nedenlerinden biri olduğunu ileri süreceğim. Ayrıca, yetkenin yerel topluluklardaki örgütlenme biçimi olan kastın, siyasal birliği engellediği çok daha açık biçimde görülmektedir. Hint toplumu doğrudan doğruya bu esnekliği yüzünden, köklü toplumsal değişmeleri çok zorlaştırmıştır.Gene de böyle bir toplumsal değişme olanağı tümüyle ortadan kalkmış değildi. Gerçekten, Mogulların yerini alan yeni fatihler, ne kendilerinin ne de başkalarının ilerde nasıl bir meyve vereceğini bilmedikleri tohumlar ekeceklerdir.

4. İngilizlerin 1857'ye Kadar Yolaçtığı Değişmeler

İngilizlerin Hint toplumu üzerindeki etkisi, üç yüzyıldan fazla bir süre boyunca, sürekli olarak işleyen birörnek bir nedenin sonucuymuş gibi ele alınamaz. İngiliz toplumu da, Hindistan'a giden İngilizlerin karakteri de, I. Elizabeth çağından yirminci yüzyıla kadar çok büyük değişiklikler geçirmiştir. En önemli değişikliklerden bazıları, kabaca 1750-1850 tarihleri arasındaki yüzyılda görüldü. Onsekizinci yüzyılın ortasında İngilizler, hâlâ Majestelerinin Doğu Hindistan Kumpanyası kanalıyla yürütmekte oldukları ticaretle ve yağmalamayla uğraşıyorlardı ve Hindistan topraklarının ancak küçük bir bölümünü denetimleri altında bulunduruyorlardı. Ondokuzuncu yüzyılın ortasında, adil ve dürüst davranma geleneği ile öğünen gururlu bir bürokrasi kanalıyla, Hindistan'ın asıl yöneticileri durumuna gelmiş bulunuyorlardı. Bürokrasi hakkındaki çağdaş sosyoloji kuramları açısından bakıldığında, tarihsel hammaddeler, bir yanda korsanlardan kolay kolay ayırdedilemeyecek kimselerin oluşturduğu bir tacirler kumpanyası, öte yanda Hindistan'ı dolduran bir sürü doğu despotluğu gibi, hiç de umut verici şeyler değilken böyle bir değişmenin nasıl olabildiğini anlamak, neredeyse olanaksız. Bu sosyolojik ve tarihsel paradoksu bir adım daha götürmekte hiç bir sakınca yok: Umut verici olmaktan aynı derecede uzak bu iki öğenin birleşmesinden, sonunda haklı gerekçelerle, bir demokrasi olduğunu savunan bir devlet doğabildi!

Bu acayip karışımın İngiliz öğesinde görülen gelişmelerin seyri, çok kaba çizgileriyle şöyleydi: I. Elizabeth zamanında, İngilizler Hindistan'a, serüven, devlet çıkarı, ticaret ve yağma gibi, o sıralarda geleneksel Hıristiyan ortaçağ uygarlığının çöküşü ve çok daha laik bir uygarlığın doğuşuyla açığa çıkan enerji patlamasından gerçekten ayrı düşünülemeyecek olan nedenlerle ve amaçlarla geldiler. Hindistan'dan büyük servetler edinebileceği anlaşılmakla birlikte, çok geçmeden bunun için Hindistan topraklarında bir üsse sahip olmak gerektiği ortaya çıktı. Baharat ya da çivit satın almak isteyen birinin, onu akla yakın bir fiyatla alabilmesinin tek yolu, orada, malı fiyatların düştüğü hasat zamanında pazarlık yaparak alabilecek ve bir gemi gelinceye dek depolayacak bir adamını bırakmasıydı. İngilizler, bu tür nedenlerle kurdukları depo ve kalelerden, ülkenin daha içlerine uzanıp, çivit, haşhaş, jüt satın aldılar ve bunların ticaretini yapabilmek için, fiyatları denetimleri altına almaya başladılar. Yerel otoritelerin davranışları düzensiz ve nasıl olacağı önceden kestirilemeyen bir nitelikte olduğu için, gerçek iktidarın kimi öğelerini ele geçirme eğilimi de belirdi. Bu sıralarda, daha önce gördüğümüz gibi, Mogul sistemi tam bir gerileme süreci içindeydi. Clive'in, Arcot'ta 1751'de kazandığı zaferden sonra, Büyük Mogul seyirlik bir kişi, bir kukla durumuna düştü; Clive'in, Plassey'de 1757'de kazandığı zafer ise, Fransızların Hindistan'da egemenlik kurma umutlarına son verdi. İngilizlerin imparatorluğu ele geçirişlerinde, bilinçli bir karardan çok savunma öğesi etkili oldu: Portekizliler ve

Fransızlar, İngilizleri, Hindistan'dan sürüp çıkarmak için yerli yöneticilerle entrikalar çeviriyorlardı. İngilizler buna, karşı saldırılarla yanıt verdiler. Ele geçirdikleri üs niteliğindeki toprakları genişletirken, fethettikleri egemenlerin gelir kaynaklarına el koydular; böylece, fethedilmelerinin bedelini de büyük ölçüde Hintlilere ödettiler. Daha geniş toprakların sorumluluğunu üstlendikçe, kendilerine yavaş yavaş, yağmacı tacirler yerine, ellerinin altındaki çok küçük birliklerle düzeni kurmaya çalışan, barıştan yana yöneticiler görünümü verdiler. Ele geçirilen toprakların yönetim sorumluluğunun üstlenilmesi, özünde, tüm sürecin anahtarını verir ve İngilizlerin kuşkusuz İngiliz adalet anlayışına bazı şeyler borçlu olan, ama aynı zamanda Ekber'in siyasal düzenlemelerine şaşırtıcı benzerlikler gösteren yöntemlerle, bürokrasiye dönüşmelerini açıklar.[59] Ekber'in siyasal düzenlemeleriyle İngilizlerinki arasındaki bu benzerlikler, günümüze dek sürmüştür.

İşte, kaba bir taslak durumunda sunulmuş olsa da, İngilizlerin korsanlıktan bürokrasiye evrim geçirmeleri böyle oldu. Bunun Hint toplumu için birbiriyle bağlantılı üç sonucu doğdu: Bunlardan birincisi kırsal bölgelere, yasanın ve düzenin, düzenli vergilerin ve mülkiyetin girmesiyle, ölü doğacak bir tarımın ticarileştirilmesi girişiminin ilk adımlarının atılması; ikincisi, kırsal zanaatların kısmen yıkılması; ve son olarak, üçüncüsü, 1857 askeri ayaklanması ile İngiliz boyunduruğundan kurtulma yolunda başarısız kalan bir girişimdi. Bu üç süreç, sonradan günümüze dek olup biteceklerin içinde gelişecekleri ana çerçeveyi oluşturdu.

Bu karşılıklı bağlantıları çözmeye, vergilerden başlayalım. Onsekizinci yüzyılın sonunda, çok çabuk zengin olmak ve bu zenginliği İngiltere'ye aktarmak düşünceleri, sorumlu İngiliz memurları arasında büyük ölçüde ortadan kalkmış bulunuyordu. Yerleşik bir yönetim kurma çabalarının ardında, ülkenin kanını olabildiğince emme gibi bir niyetlerinin bulunduğunu gösteren herhangi bir belirti yok. Bununla birlikte, onları en çok ilgilendiren şey, Ekber'in ilgilendiği şeyin aynısı, yani, tehlikeli olabilecek bir huzursuzluğa yol açmadan, hükümetlerini besleyecek gelir kaynağına sahip olmaktı. Çok geçmeden, Hindistan'ın kısa bir süre içinde, yeni bir İngiltere ve İngiliz malları için dev bir pazar olabileceğini düşünenler çıktı. Ama Hindistan'daki İngilizler arasında böyle düşünenler çok azdı. Hindistan'da tutunabilmelerini sağlayacak oldukça geniş bir bölge elde ettikten sonra, İngilizlerin bu ülkede kalışlarının asıl nedeninin ticaretle ilgili amaçlar olduğu söylenemez. Asıl neden çok daha basitti. Bildiğim kadarıyla hiç bir zaman ciddi olarak düşünmedikleri geri çekilmek, yenilmeden yenilgiyi kabul etmek olacaktı. Ve eğer kalacaklarsa, kalmalarını sağlayacak bir olanak bulmak zorundaydılar, ki bu da vergi toplamak demekti.

Vergilerin nasıl yüklenip nasıl toplanacağı konusuyla ilgili olarak alınan kararlar, Hindistan işlerini araştıranlar tarafından, ilk bakışta oldukça garip görünen *"settlements"* (çözümler) adı altında toplanmıştır. Bununla birlikte, hükümet, gelirlerin nasıl toplanacağı ile ilgili kararların, bir sürü karışık sorunu, bölgenin yerli halkının işlerini barış içinde sürdürebilecekleri biçimde"çözme" girişimleri olduğu düşünülürse, terimin gerçekten tam yerine oturduğu söylenebilir. Gerçekte ulaşılan "çözümler", Hint toplumunun yapısı ve belli bir bölgenin o sıradaki siyasal durumu kadar,İngiliz politikasının ve ön yargılarının* ürünü oldu. Sonucu belirleyen tüm bu etmenler,

59. Yukarıda kaba çizgileriyle taslağı verilen sürecin tümü için bak. Woodruff, *Founders*, I. kesim ve II. kesimin 1. bölümü. Bu inceleme, yaşamöyküsel olmakla ve hatta öykü anlatırcasına yazılmış

* *"Prejudice"*den farklı olarak *"preconception"* kullanılmış; bu farkı Türkçe'deki *prejudice* için kullanılan "önyargı"yı ayrı, "ön yargı" biçiminde yazarak vermeye çalıştık. (ç.n.).

bölgeden bölgeye ve zaman içinde büyük değişiklikler gösterdi.[60] Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısıyla yirminci yüzyılın ilk yarısı içinde daha önemli ekonomik ve toplumsal eğilimler ortaya çıktığı ve bu farklılıkların çoğu İngiliz işgallerinin birleştirici etkisi altında gittikçe azalıp önemini yitirdiği için, bunları ayrıntılarıyla incelemeye gerek yok. Bu araştırma için önemli olan, bunların Hindistan'daki toplumsal gelişmelerin genel doğrultusu içindeki yerleridir. Çok özet olarak "çözümler", hukukun ve düzenin ve bunlarla bağlantılı olarak mülkiyet haklarının dayatılmasıyla, asalak toprak ağalığı sorununu adamakıllı ağırlaştıran bütün bir kırsal gelişme sürecini başlatan hareket noktasını oluşturdular. Daha önemlisi, "çözümler"in, yabancının,toprakbeyinin ve tefecinin köylüden ekonomik artıyı çekebilmelerini sağlayan, ama bunun endüstrinin gelişmesini gerçekleştirecek yatırımlarda kullanılmasını sağlamayan, böylece Japonya'nın çağdaş dünyaya girişine benzer bir yolu izleme olanağını ortadan kaldıran bir siyasal ve ekonomik sistemin temelini oluşturmalarıdır. Kuşkusuz bu yolda başka engeller de vardı ve belki de Hindistan'ın çağdaş dünyaya girmesini sağlayabilecek başka yollar da bulunabilirdi. Fakat,İngiliz kamu yönetimi ile Hindistan kır toplumunun biraraya gelmesinden doğan tarım sistemi, Japon seçeneğini kesin olarak bir kıyıya itmeye yetti.

Söz konusu "çözümler"in birincisi ve tarihsel bakımdan en önemlisi, aynı zamanda *"zemindari* çözümü" olarak bilinen, 1793'te Bengal'de yürürlüğe konan "Kalıcı Çözüm" *(Permanent Settlement)* idi. Bu, İngilizler açısından, anlamakta güçlük çektikleri karmaşık yerli vergilendirme sisteminin sağladığı gelirleri alakoyma, ama onu yürütmenin güçlüklerinden kurtulma girişimi idi. Bu aynı zamanda, o sırada İngiliz kırsal bölgelerinde,"ilerleme" öğesi olarak öneminin doruk noktasında bulunan girişimci toprakbeyini Hint toplumuna sokmayı amaçlayan garip bir çaba idi. Bu "çözüm"ün Hint toplumu açısından önemli özelliği ise,daha önce gördüğümüz gibi, yönetici ile köylüler arasında aracılık işlevi gören yerli vergi toplayıcısı olan *zemindar*'dan yararlanan Mogul kamu yönetimi uygulamasının benimsenmiş olmasıydı. Mogul sistemi, iyi çalıştığı zamanlarda, bir *zemindar,* hiç değilse resmen, vergisini topladığı mülkün sahibi değildi. Sistem gerileyince, az çok yirminci yüzyıl Çin savaşbeyinin yaptığına benzer biçimde, toprağın *de facto* (fiii) sahipliğini ele geçirdi. İngiliz Genel Valisi Lord Cornwallis, *zemindar*'ın kişiliğinde, Mogullar zamanında yapıldığı gibi, elinde neyi var neyi yok hepsini alacak biçimde vergilendirilmeyeceği güvencesi verilirse, toprakları açıp zengin bir tarım başlatabilecek girişimci İngiliz toprakbeyine benzeyen bir toplumsal örneği gördüğünü sandı.İngilizlerin bu "çözüm"ü "kalıcı çözüm" olarak görmekte

bulunmakla birlikte, son derece iyi bir kaynak olup, konunun ana noktaları sayfalar ilerledikçe ortaya çıkmaktadır. *Cambridge History of India*, cilt V, s. 141-180, bu konuda zaman zaman yararlı ek ayrıntılar veren, ama izlenmesi kolay olmayan bir kaynaktır. Spear, *Twilight of the Mughuls*, daha çok, Delhi yakınlarındaki bölgelerin onsekizinci yüzyıl sonlarının durumu üzerinde duran birinci sınıf bir çözümlemedir.

60. Söz konusu İngiliz ön yargılarının ayrıntılı bir çözümlemesi için bak. Stokes, *English Utilitarians*, II kesim. Baden-Powell, ondokuzuncu yüzyılın sonuna doğru, bir hükümet gelirlerini toplama sistemi sunma görevini, İngiliz kamu yöneticilerine uygun düşecek biçimin ne olacağı konusunda pek az bir bilgiye sahip olarak üstlendiğinde, bu görevinde yararlanmasına pek uygun olmayan üç kalın cilt buldu. Bak. Baden-Powell, *Land Systems*. Aşağıdaki taslağı çizerken daha çok bu yapıtı izledim. Stokes, *English Utilitarians*, s. 105'te, Baden-Powell'in zaman zaman İngilizlerin izlediği yolların uygulamaya ilişkin (ampirik) yönlerine fazla ağırlık verdiğini ileri sürer; konu hakkında sağlam bir yargıda bulunmaya yeterli bilgiye sahip olmaksızın, Stokes'ın incelemelerinde, İngiliz kuramının etkisine gereğinden fazla ağırlık tanıdığını söyleyebilirim.

diretmelerinin nedeni bu idi. Yeni yönetim altında *zemindar*'a, kalıcı olacağı umudunu veren bir mülkiyet hakkı tanındı. *Zemindar* aynı zamanda, Mogullar döneminde olduğu gibi, bir vergi toplayıcısı olmayı sürdürdü. "Kalıcı Çözüm"ün maddelerine göre, İngilizler, *zemindar*'ın kiracı köylülerden topladığının onda dokuzunu elinden alıp, geride kalan onda birini "çektiği zahmetin ve sorumluluğun"[61] karşılığı olarak ona bıraktılar. "Kalıcı Çözüm", hukuksal iskeletinin, insan yapısı çoğu kurumdan fazla (1951'e dek) ayakta kalmasıyla, kendisine verilen adı hakettiğini göstermiş ise de, doğurduğu sonuçlar, kurucularının beslediği umutlara göre büyük bir düşkırıklığı oldu.İngilizler, önceleri vergi yüklerini çok yüksek tuttular ve saptanan gelirleri getiremeyen *zemindar*'ları kovdular. Bunun sonucunda birçok *zemindar* topraklarını yitirdi; yerlerini bugün "işbirlikçi" diyebileceğimiz kimseler aldı. İngilizler arasında bu kimseler için "saygıdeğer yerliler" sıfatı kullanılmaya başladı. Ondokuzuncu yüzyılın ortasında, yani Sepoy* Ayaklanması'ndan az önce, "kalıcı çözüm" uygulanan yerlerin önemli bir bölümünde toprakların yüzde kırk kadarı bu yolla el değiştirmiş bulunuyordu.[62] Askeri Ayaklanma'nın *(Mutiny)* önemli nedenlerinden birini mülklerinden edilmiş *zemindar*'lar oluştururken, onların yerini alanlar İngiliz iktidarının cankurtaran simidi oldular. Ama bunlardan pek çoğu da, ondokuzuncu yüzyıl boyunca nüfusta görülen artışın toprak kiralarını yükseltmesi, buna karşılık toprak sahiplerinin vergi yüklerinin sabit kalması sonucunda, asalak toprakbeylerine dönüştüler.

Bengal'de ve "Kalıcı Çözüm" bölgesinde izlenen İngiliz politikasının, asalak toprak ağalığı yönünde varolan eğilimi "yalnızca" hızlandırdığı gözden kaçırılmamalı. Gerçekten, bu yeni toplumsal türü [sınıfı] izlenen İngiliz politikası yaratmış değildir. Bengal'in 1794 yılındaki durumuyla ilgili çok öğretici bir rapor, Hint tarım toplumunun karşı karşıya bulunduğu temel hastalıkların (ki bunlar yirminci yüzyılın betimlemelerinde de üzerinde önemle durulacak hastalıklardır) hepsinin İngiliz yönetiminden önce varolduklarını açıkça gösteriyor.[63] Söz konusu hastalıklar, uyuşuk toprakbeyleri, aynı toprak üzerinde birden çok kiracı çiftçi tabakalarının bulunması,* ve bir mülksüz rençperler sınıfının varlığı idi. Kalabalık nüfuslu ırmak vadilerinde, pazar ekonomisi bu sorunları biraz daha şiddetlendirmişti. Ama pazardan uzak iç bölgelerde, söz konusu sorunlar o kadar şiddetli değildi. Buralarda vergi toplayıcı memur henüz toprakbeyine dönüşmüş değildi. Buchanan'ın, Madras'ın bir ucundan öteki ucuna yaptığı gezisini anlatan üç ciltlik kitapta, toprakbeyinin, yerlilerin ya da İngilizlerin gözünde bir asalak olarak görülmeye başlandığının herhangi bir belirtisiyle karşılaşmadım. Bir tek, hafif bir borç sorunuyla karşılaştım. Bazı bölgelerde tarım işçileri (rençperler) hatta köleler bulunmakla birlikte, tarımsal bir proletaryanın varlığından söz etmenin olanağı yoktur.[64]

61. Baden-Powell, *Land Systems*, cilt I, s. 401-402, 432-433; Griffiths, *British Impact on India*, s. 170-171. Gopal, *Permanent Settlement in Bengal*, s.17-18. Habib, *Agrarian System*'de Bengal'deki yerel Mogul uygulamaları arasında, bunlara büyük benzerlikler gösteren örneklere işaret eder.

* Avrupa yöntemleriyle yetiştirilmiş olup İngilizlerin Hindistan ordusunda görev yapan yerli asker (ç.n.).

62. Cohn, "Initial British Impact on India", s. 424-431.

63. Sir Henry Thomas Colebrooke, *Remarks on the Husbandry and Internal Commerce of Bengal*, s.30, 64, 92-93, 96-97.

* Kiraladığı toprağı başkalarına kiralayarak geçinen kiracılar ["zincirleme kiracılık"] için, bak. s.280 (ç.n.).

64. Bak. Buchanan, *Journey from Madras*, pazarlar ve ticaret için: cilt I, s.19, 39, 40, 265-266; cilt II, s. 452, 459; üstbeyler *[overlords]* için: cilt I, s. 2-3, 124, 298; cilt II, s. 67, 187-188, 213, 296, 477; cilt III, s. 88 ve "dizin"de *ganda* maddesine; köylüler ve toprak için: cilt I, s. 271; cilt II, s.309; cilt III, s.34, 385, 427-428. Bu açıklamaların bulunduğu yapıtı 1807 yılında basılmıştı.

Güney Hindistan, ülkenin öteki "çözüm" türünün geniş çapta egemen olduğu bölgesidir. Bu çözüm, hükümet gelirleri aracılarla değil, doğrudan köylülerden toplandığından (çiftçi anlamına gelen *riyot* sözcüğünden türetilen, "riyot"tan başka şekilde de okunabilen bir terimle) *riyotvari* olarak bilinir.

Bu yöntem bazı bölgelerde Mogullar tarafından da uygulanmıştı. "Kalıcı Çözüm" uygulamasının verdiği kötü sonuç, yüksek dozda bir paternalizm (babaca korumacılık) ve bunlara ek olarak güçlü bir köylülüğün istenirliği ile kendi toprakbeyinin asalak bir nitelik taşıdığı savı gibi özellikle Ricardo'nun rant kuramında dile getirilen İngilizlere özgü düşünceler, vergi hadlerini sabitleştirmekten kaçınmanın yanı sıra *riyotvari* uygulamasının doğmasına yardımcı oldular. Bana daha önemli görünen olgu, modelin 1812'de uygulanmaya konduğu Madras bölgesinde, kendileriyle bir "çözüm"e varılacak *zemindar*'ların bulunmamasıdır. Böyle bir durumun doğmasının en büyük nedeni , bu bölgedeki yerel şeflerin, İngilizlere karşı çıkma yanlışını yapmış olmalarıdır; bu yüzden İngilizler, aralarından birkaçına maaş bağlayıp, geri kalanlarını ortadan kaldırdılar.[65] Yaptığımız inceleme açısından, *"riyotvari* çözümü"nün en önemli yanı, olumsuz bir sonuç doğurmuş olmasıdır: Kuzeyde olduğu gibi güney Hindistan'ın birçok bölgesinde de, ileride büyük bir sorun yaratacak olan asalak bir toprak ağalığını önleyememiştir. Daha önce de belirtildiği gibi, çözümün çeşitli biçimleri arasındaki farklılıklar üzerinde, o çağın yazınında ve daha yakın tarihlerde yapılmış açıklamalarda uzun boylu durulmaktaysa da, mülkiyet güvencesi ile nüfus artışının etkilerini duyurmaya başlamasıyla, bu farklılıklar çok geçmeden ortadan kalkmaya yüz tuttular.

Öyleyse, İngiliz egemenliğinin, Hindistan'a verdiği, altkıtanın köylerinde yavaş yavaş mayalanmakta olan değişiklikleri harekete geçiren ilk armağanın barış ve mülkiyet olduğu söylenebilir. İkinci armağan, İngiltere'nin endüstri devriminin ürünüydü: 1814'ten 1930'a kadar Hindistan'ın kırsal bölgelerinin büyük bir bölümüne sel gibi akan ve yerli elzanaatlarının bir dalını kıran dokumalar. Bu yıkımın acısını en çok çekenler, üstün kaliteli dokumalar üreten kasaba ve kent dokumacılarıyla, özellikle Madras bölgesinde olmak üzere, pazar için yapılan dokumalarda uzmanlaşmış olan bazı köylerdi. Yerel kullanım için kaba mallar yapan köy dokumacıları, o kadar fazla etkilenmediler. İngiliz dokumalarının gelişinin, kasaba dokumacılarını toprağa geri dönmeye zorlamak ve kentlerde çalışma olanaklarını azaltmak gibi dolaylı etkileri de oldu.[66] Dokuma dışalımı Hint toplumunu en kötü biçimde 1830'lu yıllarda etkilemiş görünürse de, dışalım ondokuzuncu yüzyıl sonuna dek sürdü. Hindistan işleriyle görevli İngiliz memurları, Hindistan'ın çıkarlarını büyük bir çabayla, ama hiç bir sonuç alamadan savundular.[67] İşin hoş yanı, bu İngiliz görevlilerinin, bir Hintli memur ve bilgin olan Romeş Dutt tarafından derlenen açıklamaları, Hindistan'ın, İngilizlerin bencil nedenlerle tarımcı toplum durumuna düşürdükleri manufaktür aşamasında bir ülke olduğu yolundaki, Hindistan ulusçularının ve Marksistlerin birlikte savundukları tezin kaynağını oluşturmuştur. Söz konusu tez, bu kaba biçimiyle saçmadır. Elzanaatları yıkılmıştı; ama bunlar, çağdaş anlamda manufaktür olmadıkları gibi, Hindistan, elzanaatlarının hızla geliştiği o tarihte bile, tarımsal yanı çok ağır basan bir ülkeydi.

65. *Cambridge History of India*, cilt V, s. 473, 463; Baden-Powell, *Land Systems*, cilt III, s.11, 19, 22.

66. Gadgil, *Industrial Evolution*, s. 37, 43, 45; Anstey, *Economic Development*, s. 146, 205, 208; Raju, *Economic Conditions in Madras*, s.164, 175, 177, 181. Aynı zamanda bak. Dutt, *India in the Victorian Age*'de, özellikle s.101, 105-106, 108, 112'de bugün çoğu ele geçirilemeyecek nitelikte, son derece ilginç somut malzemeler bulunmaktadır.

67. Dutt, *India in the Victorian Age*'deki ve Woodruff, *Guardians*, s.91'deki malzemelere bakınız.

Ayrıca elzanaatlarının yıkılması, çağdaş tekelci kapitalizmin doğuşundan çok daha önce başlamıştı. Ancak, söz konusu tezi iyice incelemeden böylece bir kıyıya itivermek de doğru olmaz.Anlatılanlardan yanıltıcı kuramsal sonuçlar çıkarılmış olsa da, çekilen acılar hiç de abartılmış değildi. Ve yeri gelince göreceğimiz gibi, İngilizlerin Hindistan'da endüstrinin gelişmesine karşı çıkmış oldukları da doğruluk payı olan bir saptamadır.

Hint kır toplumu (ki Hint toplumunun büyük bölümü kırlarda yaşadığına göre bu "Hint toplumu" demektir) vergilerle ve dokunmalarla, Askeri Ayaklanma'nın *(Mutiny)* çoğu çağdaş tarihçiye hiç de beklenmedik bir şey olarak görünmemesine yolaçan yeterince darbe yemişti. Gene de bunlar, az önce çok kısa olarak anlatılanlarla sona ermedi. Ayaklanma'nın patlak vermesinin en önemli nedenleri arasında, öbürleriyle aynı doğrultuda etkili olan bazı başka darbeler de bulunmaktaydı. Hindistan'ın kuzey ve batı bölgelerinde, 1933'te, "*zemindari* çözümü" ile "*riyotvari* çözümü" arasında bir çözüm olan bir başka "toprak sorunu çözümü" uygulanmaya kondu. Bu çözüm, olanak bulunduğu yerlerde, toprakbeylerinden çok, birlik oluşturmuş *(corporate)* köy gruplarını, hükümete karşı vergi gelirlerinin toplanmasında ortak sorumluluk altına sokmuştu.[68] Oudh devletinde (eyaletinde) de benzeri olaylar görüldü. Burada İngilizler, köylerden vergileri toplayan ve topladıkları ile yerli hükümete verdikleri arasındaki fark ile geçinen bir tür mültezim olan yerel toprak sahibi seçkinleri devre dışı bıraktı. Oudh aynı zamanda, Bengal ordusunun askerlerini sağladığı, insan kaynağı yönünden zengin bir merkezdi; ve bu askerler, İngilizlerin ülkelerini ilhak ettiğini öğrendiklerinde büyük bir darbe yediler.[69] Ayaklanmanın patlak vermesine yolaçan neden de, yeni tüfeklerin, kasten, askerlerin domuz ve inek yağı ile yağlanmış kartuşları ısırmalarını gerektirecek silahlar olarak seçildiği yolundaki ünlü "yağlı kartuş söylentisi" oldu.

Oudh'da toprak sahibi seçkinlerin ortadan kaldırılması, öteki olgularla birlikte,birçok yazarı, Askeri Ayaklanma'nın ana nedeninin toprak sahibi seçkinlerin kızdırılması olduğu görüşünü savunmaya ve Askeri Ayaklanma'dan önce izlenen reformcu, köylü yanlısı İngiliz politikasıyla, İngiliz yönetiminin, Askeri Ayaklanma'dan sonra izlediği toprak sahibi seçkinleri kayıran daha tutucu politikayı karşılaştırmaya götürdü.[70] Bu da, abartılmış bir yarı doğrunun, daha önemli ve daha kapsamlı bir doğrunun görülmesini engellemesinin bir başka örneğini oluşturmakta. İngiliz politikasında, gerek nedenler gerek sonuçlar bakımından, bu yorumun ortaya koyduğundan çok daha büyük bir süreklilik görülür. Köylülere karşı "babaca" (kollayıcı) bir tutum, güçlü ve basit halkın, iktidarlarını dayandırdıkları kaynağı ve onu haklı gösterecek nedeni oluşturabileceği, oluşturması gerektiği yolundaki romantik ve kendinden yana yontan düşünce, köylülerin bundan yararlandıkları kuşkulu olsa da, işgal boyunca İngiliz politikasının güçlü bir temasını oluşturdu.

Kırsal bölgelerdeki sınıf ilişkileri çok önemli olmakla birlikte, daha geniş bir arkaplan içine yerleştirilmedikçe, herhangi bir şeyi açıklamıyorlar. Tarımın içinde

68. Baden-Powell, *Land Systems*, cilt II, s.21; aynı zamanda bak. Woodruff, *Founders*, s. 293-298, 301.

69. Chattopadhyaya, *Sepoy Mutiny*, s. 94-95. Metcalf'in "Influence of the Mutiny" adlı yazısı son derece aydınlatıcı bir makaledir; bununla birlikte, yazarın, İngilizlerin Askeri Ayaklanma'dan önce ve sonra izledikleri politikaların arasındaki farklara gereğinden fazla ağırlık verdiğini düşünüyorum.

70. Bu tezin çağdaş bir yazıda başarılı bir biçimde ileri sürülüşü için bak. Metcalf, "Influence of the Mutiny"; toprak sahibi yukarı sınıfların kızgınlığının Askeri Ayaklanma'ya yolaçtığı görüşünün iyi sunulmuş eski bir biçimi için bak. Kaye, *Sepoy War*, IV. bölüm.

bulunduğu koşullar, özellikle Hindistan'da, birlikte tek bir kurumsal bütün oluşturdukları ölçüde, kasttan ve dinden ayrı ele alınamaz. Hindistan toplumunda, Askeri Ayaklanma'nın ortaya çıkardığı en önemli bölünme, derin bir biçimde küstürülmüş, bu arada bazı maddi çıkarlardan da olmuş ortodokslarla, İngiliz politikasının kendilerine birşeyler kazandırdığı, ya da hiç değilse çıkarlarına fazla dokunmadığı ılımlılar arasındaydı. Bu bölünmenin taraflarını, ne yalnızca din ne de hatta maddi çıkarlar belirliyordu. Her iki yanda da çok sayıda Hindu ve Müslüman vardı.[71] Ve Oudh'da köylüler, İngilizlerin haklarını çiğnemesine karşı birleşik bir muhalefet cephesi oluşturmak üzere, eski efendileriyle birlikte ayaklandılar. Bu durumda, İngilizler, *ne yapmış* ya da *yapmaya çalışmış* olurlarsa olsunlar (ve daha önce gördüğümüz gibi çeşitli yerlerde ve çeşitli zamanlarda son derece farklı şeyler yapmışlardı) ancak arı kovanına çomak sokmak anlamına gelebilirdi sonucuna varmak kaçınılmaz oluyor. Komutaları altında küçük birlikler bulunan fatihler olarak, mutlaka gerekli olanı yapmakla yetinip, bunun ötesine gitmemeye çalıştılar. Söz konusu bölgede Askeri Ayaklanma'dan önce girişikleri "reformlar", yapılabilecek olanların en azı idi.

Daha derin bir nedensellik düzleminde, Askeri Ayaklanma, ticarete ve endüstriye verdiği önem, nesneler dünyasına karşı laik ve bilimsel tutumu, bir işe adam alırken, soydan devralınan konumdan çok kanıtlanabilir beceriye verdiği önem ile Batının girişinin, Hint toplumu için nasıl büyük bir tehlike yarattığını göstermektedir. Bu nitelikler, tek başlarına ve hepsi birlikte, kast odağı çevresinde ve kastın dinsel yaptırımlarına dayandırılarak örgütlenmiş olan bir tarım uygarlığı ile uyuşabilecek şeyler değildi. İngilizler oldukça temkinli hareket etmişlerdi. Hindistan'da bulunan İngilizler, yalnızca, ticaretin yolunda gitmesini,kendi varlıklarını sürdürecek maddi desteklerin bulunmasını ya da Hint göreneklerinin, İngiliz vicdanını derinden incilttiği birkaç noktada düzeltilmesini sağlayacak reformlarla yetindiler; kendi toplumsal yapılarını bir bütün olarak *(en bloc)* dayatarak başlarına bela açmak gibi bir düşünceleri pek yoktu.

İngiliz vicdanını incilten söz konusu göreneklerden biri *sati* denen (*sutti* olarak da söylenen) kocası ölür ölmez, eşin, yakılarak ya da başka yollarla öldürülmesi geleneği idi. Bu gelenek birçok İngilizi isyan ettirdi. Bengal'de genellikle dul kadın, "çoğu zaman kokuşmaya başlamış cesede bağlanır ve iki yanında, kavrulmuş, sakatlanmış kurbanın, yanmış iplerden kurtulmaya çalışması durumunda onu gerisin geriye itmek için ellerinde sopalarla adamlar beklerdi."[72] *Sati* olaylarının çoğunda, hiç değilse onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllarda görülenlerin çoğunluğunda, kadın alevler arasına korku ve dehşet içinde girerdi. Ünlü bir İngiliz memurunun, 1840'larda, *sati*'nin ulusal bir görenek olduğunu ileri süren Brahmanlara "Benim ulusumun da bir göreneği vardır. Erkekler bir kadını canlı canlı yaktıklarında, onları asarız... Öyleyse siz de biz de ulusal göreneklerimize göre ne yapılması gerekiyorsa onu yapalım."[73] yanıtını verdiği

71. Chattopadhyaya, *Sepoy Mutiny*, s.100-101. Bazı eski İngiliz yazarları, Askeri Ayaklanma'nın asıl suçumu Müslümanlara yüklemişler ve hatta, kargaşa niteliği gösteren ve bazı bölgelerde gerçek bir ayaklanma ve kendiliğinden bir başkaldırına biçimindeki bu harekete, belli bir amaç ve plan yükleyen bir görüşle, Mogul İmparatorluğu'nun yeniden kurulması yolunda girişilen son bir çaba olarak görmüşlerdir. Bununla birlikte, Askeri Ayaklanma'nın daha çok kuzey Hindistan'daki İslam bölgesi ile sınırlı kaldığını yadsıyamayız. Askeri Ayaklanma'nın başlıca odaklarını gösteren ilginç harita için, Chattopadhyaya, *Sepoy Mutiny*, s.28'in karşısındaki sayfaya; yazarın bu konuyu ele alışı için s.150-153'e bakınız.

72. Woodruff, *Founders*, s.255.

73. Woodruff, *Founders*, s.327'de, bu sözü, 1843'de Sind'i fetheden Sir Charles Napier'in söylediği yazılıdır.

bilinmektedir. Böyle bir görenek, günümüzün tüm kültürlerin eşit değerde olduğu inancına bağlı insanları için bile, bu inancı sınamanın iyi bir yolu olabilir. İngilizler uzunca bir süre, yerlilerin düşmanlığını körükleme korkusuyla, *sati*'ye ancak arada sırada karşı çıkmakla yetindiler. *Sati*,İngiliz denetimi altındaki belli başlı bölgelerde, 1829'a kadar resmen kaldırılmadı.[74] Bu tarihte kaldırılmasıyla, görenek tümüyle sona ermediği gibi, bugün de tümüyle ortadan kalkmış değil. Hindistan'ı bilenler, bana *sati* uygulamasının, bugün bile arada sırada görüldüğünü söylediler.

Dinlere karşı izlenen resmi İngiliz politikaları, birbirine zıt karakterlere sahip olmalarına karşın, Hindu olsun Müslüman olsun ortodoksları alarma geçirmeye yetti. (Yeri gelmişken, sınırlı bir ampirik bilimin bile, yerli sanatların hem kaynağını hem yaptırım gücünü oluşturan ve bunları uygulamaları karşılığında sanatçılarca kendilerine ödemede bulunulan dinadamlarının çıkarlarını tehlikeye atacağını anımsatmakta yarar var). İngiliz yönetimi bir yandan camilerin ve tapınakların bakımı için her yıl büyük miktarlara ulaşan paralar harcarken, öte yandan da Hıristiyan misyonerlik örgütlerine izin verdi ve hatta bazı yerel örneklerde onları büyük ölçüde destekledi. Misyoner örgütleri, 1852 yılında ancak 443 misyonere sahip olmakla birlikte 22 şubelerinin ve 313 istasyonlarının bulunduğunu ileri sürerler.[75] Misyonerlerin açtıkları, kızlara yerli dilde okuyup yazmayı öğretmeye çalışan okullar, bu tür becerilerin kadınların entrikalarını artırabileceği ve okumayı, yazmayı öğrenen herhangi bir kadının dul kalacağı yolunda korkular yarattı.[76] Dulların yakılışına gösterilen tepkilerin yanı sıra bu tür kanıtlar, Hintlilerin İngilizlere duydukları nefretin önemli nedenlerinden birinin, Avrupalıların değişik yollardan, erkeklerin cinsel ve kişisel ayrıcalıklarına karışmaları olduğunu ortaya koyuyor. Söz konusu ayrıcalıklara Hindu uygarlığında çok büyük önem veriliyordu; yaşlı kadınların aileye ilişkin birçok durumda egemen konumda olmaları bu ayrıcalıklarla çelişen bir olgu değildi. Ayrıca, İngilizlerin ordu cezaevleri ve Askeri Ayaklanma'dan az önce kullanılmaya başlanan demiryolundaki günlük etkinliklerinin bir gereği olarak öne sürdükleri istekler, onların Hindu toplumunun bellkemiğini oluşturan kast sistemini yıkmak düşüncesinde oldukları yolunda korkulara yolaçtı. Hinduların bu gibi konularda gösterdikleri duyarlılıkların, gerek o günlerde gerekse bugün, ne kadar derin olduğunu söyleyebilmek oldukça zor. Gene de kastların herhangi bir soruna yolaçmadan birbirleriyle karıştıklarını gösteren bazı örnekler, o sırada, batılıların bu tür duyguların önemini gözlerinde büyütmüş olabileceklerini gösteriyor.[77] Her halde kesin olan şey, bir bütün olarak İngiliz müdahalesinin, kibritin çakılmasıyla yangına dönüşecek kadar patlamaya hazır bir durum yarattığıdır.

74. Woodruff, *Founders*, s.257. Anlaşılan hoşgörülü Ekber de bu görenekten hoşlanmıyordu ve aynı nedenle o da karışmaktan kaçmıdı; Woodruff bu sayfada, Ekber'in "erkeklerin kanlarını kendilerini kurban etmeleri yoluyla kurtuluşlarını sağlayarak yüceltmeleri anlaşılır şey değil" dediğini yazmaktadır.

75. Chattopadhyaya, *Sepoy Mutiny*, s.37.

76. Chattopadhyaya, *Sepoy Mutiny*, s.33-34.

77. Tutukevlerinde farklı kastlar için ayrı mutfak uygulamasının kaldırılması hakkında bak. Kaye, *Sepoy War*, cilt I, s. 195-196; Madras ve Bombay ordularında sıradan askerlere kast önyargıları dışında davranılması hakkında bak. Chattopadhyaya, *Sepoy Mutiny*, s. 37. Ama bu son kaynakta (s.103'te) verilen, ayaklananların amaçlarını açıkladıkları bildiriye de bakınız.

Askeri Ayaklanma'nın, bir ölçüde bir dizi kendiliğinden patlak veren olay niteliği taşımasından dolayı, İngilizler bu yangını atlatabildiler. Birçok bölgede, özellikle orta Hindistan'da, ayaklanmaya hazır bekleyen halkın yerli otoritelerce dizginlendiği anlaşılıyor. Yerli prenslerden bazılarının, yani eski seçkinlerle, İngiliz koruması altında palazlanan yeni seçkinlerin, birlikte İngilizlere yardımcı olan başlıca toplumsal güçleri oluşturdukları görülüyor. Özellikle kuzey eyaletlerinde ve Oudh'da ise, köylülerin duyarlılığı, kitlesel bir ayaklanma yaratmak üzere, egemen sınıfların duyarlılıklarıyla birleşti.[78] Askeri Ayaklanma'nın temelinde, İngiliz fethinden önce de bulunduğu ileri sürülen ülküleştirilmiş bir *status quo*'yu yeniden canlandırma girişimi vardı. Bu anlamda, kesin kes gerici bir ayaklanmaydı. Halktan yaygın bir destek bulabilmiş olması böyle bir değerlendirme ile çelişkili görülebilirse de, o zamanın koşulları düşünülürse, bu görüşü destekler niteliktedir.[79]

İngilizlerin Hindistan'da fatihler ve yeni uygarlığın başlıca taşıyıcıları olarak bulundukları düşünülürse, Askeri Ayaklanma'nın farklı bir nitelik taşıması beklenemezdi. Ayaklanma'nın yenilgiye uğraması, Hindistan'ın Japonya çizgisinde bir gelişme göstermne umudunu ortadan kaldırdı. Yenilgiye uğramasaydı bile, böyle bir umut, üzerinde ciddi olarak durmayı hakettirmeyecek kadar uzaktı. Bunun nedeni hiç de yabancıların Hindistan'da çok sağlam bir yer edinmiş olmaları değildi. İngilizlerin sürülüp atılmaları olasılığı saçma bir düşünce değildir. Sorunun özü, Hindistan'ın o sıralarda içinde bulunduğu koşullarda, yabancı varlığının ancak gerici bir çözümü dayatabilir olmasıydı. Hindistan, Japonya'da olduğu gibi, köylülerden aldıkları bir parça destekle, rejime karşı çıkan aristokratların yönetimi altında birleştirilemeyecek kadar büyük, bölünmüş ve amorf idi. Toplum uzun yüzyıllar boyunca merkezi otoriteyi gereksiz, belki de özünde yağmacı ve asalak duruma düşürecek yönde gelişmişti. Hindistan koşullarında, ondokuzuncu yüzyılın ortalarında, rejime karşıt aristokratlarla köylüler ancak, çağdaşlaşmaya karşı besledikleri derin nefret duygusuyla,birlikte hareket edebilirlerdi. Japonya'da olduğu gibi, çağdaşlaşmayı, yabancıları kovmak için bir araç olarak kullanmaları olanaksızdı. İngilizlerin kovulabilmeleri için doksan yılın daha geçmesi gerekti. Bu süre içinde devreye yeni etmenler girdiyse de, İngilizleri kovma çabasında gerici öğelerin ağırlığı değişmedi; bir endüstri toplumu olma yolundaki daha sonraki çabaları ciddi biçimde tehlikeye atacak kadar güçlü kıldı.

5. *Pax Britannica 1857-1947: Toprakbeylerinin Cenneti miydi?*

Askeri Ayaklanma'yı bastırdıktan sonra İngilizler, Hindistan'a neredeyse bir yüzyıl süren bir hukuk ve düzen dönemi dayatıp, siyasal birliğe oldukça yakın bir görünüm sunabildiler. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, sayıları artıp yoğunlaşan siyasal rahatsızlıklar görülmüş ve sonuç olarak tam bir birliğe ulaşılamamıştır. Bu kayıtlara karşın, 1857-1947 yılları Hindistan'da, dünyanın geri kalan bölgelerindeki tarih ile en büyük zıtlığı göstererek, bir barış dönemi oldu.

Bu barışın bedelinin ne olduğu başka bir konu, hukuk ve düzen politikası, ayrıcalıkları fazla geniş olmayanları içerse de, asıl ayrıcalıklı kesimlerin yararınadır. Hindistan'da İngilizlerin izlediği politika da, yavaş yavaş başka ve daha derinde yatan güçleri harekete geçirmekle birlikte, böyle bir sonuç doğurdu. İngiliz yönetimi, ülkenin

78. Chattopadhyaya, *Sepoy Mutiny*, s. 95-97, 159-160.

79. Bunun tam tersi bir yorum olması yanı sıra, halk öğelerini ortaya çıkarma gibi bir üstünlüğü bulunan bir yorum için bak. Chaudhuri, *Civil Rebellion in the Indian Mutinies*, bölüm VI.

her yerinde değil ama pek çok yerinde, kırsal bölgelerdeki yukarı sınıfları, yerli prenslere ve büyük toprak sahiplerine dayandı. Önemli prenslerin saraylarında, "dış" ilişkileri denetleyen ama içişlerine olabildiğince az karışan bir İngiliz danışman bulunurdu. Kendi denetimleri altındaki bölgelerde, İngilizler, Askeri Ayaklanma'dan sonra, daha çok hangi güçler öne çıkmışsa onlarla çalıştılar.[80]

Kırsal bölgelerde yukarı sınıflara dayanma eğiliminin yarattığı çok önemli bazı siyasal sonuçlar, ileride daha ayrıntılı açıklamalarda bulunmamızı gerektirecek nitelikte olmakla birlikte, burada da vurgulanmayı hak eden önemdedir. Bu eğilim, ondokuzuncu yüzyılda yavaş yavaş biçimlenmeye başlayan ve ticaretle, serbest mesleklerle uğraşanların oluşturduğu yeni Hindistan burjuvazisini yönetimden soğuttu. İngiliz varlığı, toprak sahibi yukarı sınıfları, yeni doğmakta olan güçsüz kentli önderlerden ayırarak, Alman ve Japon modeline uygun tipik gerici koalisyonun oluşmasını engellemiş oldu. Bunun, parlamenter demokrasinin Hindistan topraklarında tutunabilmesine kesin bir katkı yaptığı, hiç değilse İngiliz düşüncelerinin Hintli serbest meslek adamlarının oluşturdukları sınıflar kanalıyla özümlenmesi kadar önemli olduğu sonucuna varılabilir. Bazı elverişli yapısal koşullar bulunmasa, düşünceler laf ebeliğinden öte bir rol oynayamazlardı. Son olarak, İngiliz varlığının, Hindistan burjuvazisini, bir kitle tabanı oluşturabilmek için köylülerle uzlaşmaya ittiği söylenebilir. Bu ilginç adımın nasıl atıldığını ve doğurduğu sonuçlardan bazılarını, bir sonraki bölümde göreceğiz.

Hukuk ve düzene ek olarak, İngilizler Hint toplumuna, ondokuzuncu yüzyılda demiryollarını getirdiler ve azımsanamayacak miktarda sulama sistemi kurdular. Böylece ticari tarımın ve endüstrinin büyümesinin en önemli öngerekleri gerçekleşmiş gibi görünüyordu. Ne var ki, dağ, doğura doğura fare doğurdu. Niçin? Buna verilebilecek yanıtın en önemli bölümünün, *pax Britannica*'nın ("İngiliz Barışı"nın) toprakbeyine ve bu tarihte ona katılan tefeciye, kırsal bölgelerde yaratılan ve Japonya'da endüstrileşmenin ilk acılı adımlarının atılmasında kullanılan toplumsal artıyı ceplerine indirme olanağını sağlamasından başka bir şey olmadığını sanıyorum. Yabancı fatihler olan İngilizler, Hindistan'da bir endüstri devrimi gerçekleştirmek için bulunmuyorlardı. Kırsal kesime Japon ya da Sovyet modeli vergiler koymak da onların işi değildi. Böyle olunca, Anglosaksonların hukuka dayalı adalet düzeninin sağladığı koruyucu şemsiye altında, Japonya'dakinden çok daha kötü bir asalak toprak ağalığı ortaya çıktı.

Tüm günahı İngilizlerin sırtına yüklemek kuşkusuz saçma olur. Bir önceki bölümde incelendiği gibi, hastalığın Hindistan'ın kendi toplumsal yapısında ve geleneklerinde varolduğunu gösterecek birçok kanıt var. İki yüzyıllık İngiliz işgali, toprak ağalığının Hint toplumunun her yanına yayılıp daha derinlere kök salmasına izin vermekten öte birşey yapmadı. Daha doğrusu, *pax Britannica*'nın yaptığı, nüfusun artması ve böylece toprak için rekabetin kızışmasıyla, kiraların yükselmesine izin vermekti. Mülkiyet haklarının İngiliz mahkemelerinde ileri sürülebilecek biçimde yeni bir hukuksal ve siyasal çerçeve içine oturtulması, toprakbeyine verilen yeni silahlardan biri olmakla birlikte, o, gelirini artırmak için, bu silahlardan çok, hiç değilse oldukça yakın tarihlere dek, kast ve köy örgütü gibi geleneksel kurumların yaptırımlarına başvurmuştur.

Hindistan'ın uzun süren gerikalmışlığının nedenlerini açıklayan karmaşık tarihsel

80. Yerel koşulların ürünü olan bazı aydınlatıcı zıtlıklar için bak. Metcalf, "Struggle over Land Tenure", s.295-308.

nedensellik halkaları arasında, kırsal bölgelerden ekonomik artıyı çekmede başvurulan bu özel yöntemin ve dolayısıyla devletin bu artıyı endüstrinin gelişmesine yöneltmede başarısız kalışının, sık sık öne sürülen, kast sisteminin işleyişi, ona bağlı kültürel geleneklerin uyuşukluğu, girişimcilik yeteneğinin kıtlığı ve benzeri öteki açıklamalardan daha önemli olduğunu ileri süreceğim. Bu tür etmenler de söz konusu sonucun doğmasında kendilerine düşeni yapmış olmakla birlikte, bunları, "artı"yı yukarıda anlatılan biçimde çeken yönetimin türevleri olarak görmemizi gerektiren nedenler bulunmaktadır. Öyle ki, kastın çok daha güçlü olduğu kırsal bölgelerde, yerel koşulların ürünü olarak daha iyi işleyen bir pazar ekonomisine geçme yönünde bazı kıpırdanmaların olduğu yerlerde kastın çökme belirtileri gösterişine tanık olunmuştur. Kast sistemi genellikle, köy seçkinlerinin en üst katmanlarınca, kendi yararlarına olduğu için ve az önce belirtilen nedenlerle sürdürülmüş görünüyor. Tüm bunları yeri gelince göstermeye çalışacağım.

Çok kaba çizgileriyle verildiğinde bu yorum, oldukça inandırıcı görünebilir. Ancak, birbirleriyle çelişen derme çatma kanıtların ayrıntılarına inildiğinde, önünüzde yalnız iki yol vardır: Ya birbirlerine pek uymayan olgular kargaşası içinde kesinlik duygusu eriyip gidecektir; ya da kişi doğru olmak için fazlasıyla pürüzsüz görünen bir yolu doğrulayan kanıtları seçmek durumunda kalacaktır. Bu durumda, hiç bir yazarın elinde, gerçek bir kuşkucuyu ikna edebilecek fazla bir şey yoktur. Bununla birlikte, Hindistan tarihinin bu dönemiyle ilgili incelemenin bir noktasında, asalak toprakbeylerinin Hint ulusçularla yarı Marksist yazarlar tarafından uydurulmuş bir toplumsal kategori olabileceği kuşkusuna kapıldığımı belirtmem gerek. Kendimi onların gerçekten yaşamış olduklarına inandırmam için, önemlilerini şimdi sıralamaya çalışacağım birçok kanıt bulmam gerekti.

Hindistan'ın tarımda, ticarete yönelik herhangi bir yapısal değişiklik geçirmediği yolundaki genellemeye uymayan bazı kuraldışı durumların, işin başında tartışılmasında yarar var. Her ne kadar Hindistan, sonunda ekonomik bakımdan ileri ülkeler için hammadde üreten bir plantasyon kolonisine dönüştüyse de, ondokuzuncu yüzyılda ve daha önceleri, bu yönde bazı adımlar atılmıştı. Hintliler oldukça eski tarihlerden beri pamuk tarımıyla uğraşmaktaydılar. Jüt (Hint keneviri) yerel kullanım için yetiştirilmekteydi ve bu ürün ondokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde, ticari bir mal durumuna geldi. Çay (daha çok Assam bölgesinde) karabiber ve çivit bu listenin öteki kalemleriydi. Bunların yetiştirilmesinde, doğrudan doğruya plantasyon tarımına çok yakın bir üretimden, küçük üreticilere avans verilerek ısmarlamadan yeni "eve iş verme" sistemine *(putting-out system)* dek uzanan çeşitli yöntemler kullanıldı.[81]

Bu işle uğraşanların sayıları ve bölgeler bakımından, yarı plantasyon ekonomisi, fazla büyümedi. Büyüseydi, siyasal demokrasinin kurulması, aşılması olanaksız engellerle karşılaşabilirdi. Amerika'nın Güney'ini incelediktan sonra, bu nokta üzerinde daha fazla açıklamada bulunmak gerekmez. Plantasyon sisteminin Hindistan'da egemen konuma yükselememesini, yabancı rekabeti ile coğrafi ve toplumsal etmenlerin ortak etkileri, oldukça iyi açıklamaktadır. Hint pamuğu Amerikan pamuğuyla rekabet edebilecek durumda değildi; bizim İç Savaş'ımız öncesinde, yerli dokumacılığın

81. Karabiberle ilgili ilginç bir tartışma için bak. Buchanan, *Journey from Madras*, cilt II, s. 455, 465-466; Gadgil, *Industrial Evolution*, s. 48-50'de çivit ve plantasyon sisteminin öteki yönleri ele alınmakta. Anstey, *Economic Development*, s. 115'de her yönüyle plantasyon niteliği gösteren işletmelerin genellikle Avrupalıların elinde olduğunu söylemekte.

gerilemesi, bu sonucu yaratmış olabilir; ama bu kesin değildir. Sentetik boyaların bulunuşu, çivit ticaretini yıktı. Jüt yalnızca bir bölgede, Bengal ve Assam'da yetiştirilmekteydi; ama öteki bölgelerde de yetiştirilebilmiş olması akılda tutulması gereken bir olgu. Asıl sınırlama toplumsal engellerle ilgili görünüyor. Eve iş verme sistemi, tarımda, çok sayıda küçük üreticinin uygulamalarını denetlemek kolay olmadığından, pek etkili bir yöntem olmamıştır. Öte yandan köle ya da yarı köle emeği kullanan gerçek bir plantasyon sistemi, daha etkili bir baskı aygıtı gerektirmekteydi. Belli bir büyüklükteki böyle bir baskı aygıtını yaratmak, gerek İngilizlerin gerek Hintlilerin altından kalkamayacakları bir iştir ve zaman geçtikçe daha da altından kalkılamayacak bir duruma geldi.

İngiliz otoritesi sağlam bir biçimde yerleştikçe, toprak, dünyanın benzeri koşullar içindeki öteki herhangi bir yerinde olduğu gibi, meta özelliklerinden bazılarına sahip olmaya başladı. Pazarlarda satılmak üzere sürekli üretilebilen kap kacak gibi bir nesne durumuna gelmemekle birlikte, en azından alınıp satılabilir olmuştu. Parayla ölçülebilir bir değer kazandı ve mülkiyetin güvence altına alındığı koşullarda, nüfusun artıp toprak üzerindeki baskısının çoğalmasıyla, bu değer oldukça düzenli bir artma eğilimi gösterdi. Bu artış, Askeri Ayaklanma'dan az sonra, dikkatli gözlemcilerin gözünden kaçmayacak derecede belirgin bir biçim almıştı. Toprak fiyatlarının yükselmesi sürecinin Askeri Ayaklanma'dan oldukça önceki tarihlerde başladığını gösteren bazı sağlam göstergeler de var elimizde. 1880 Kıtlık Komisyonu, bu tarihten önceki yirmi yıl içinde, toprak fiyatlarının Hindistan'ın her yanında artış süreci içinde olduğunu gösteren kanıtların bulunduğunu ileri sürdü.[82] Sir Malcolm Darling, bu noktayı aydınlatan, daha çok Pencap ile ilgili bazı çarpıcı rakamlar verir; ama bu sürecin Hindistan'ın her yerinde etkili olduğu unutulmamalıdır. Akr'ı (0,4 hektarı, yaklaşık yarım dönümü) 1886'da 10 rupi dolayında olan toprak, 1921-1926 yılları arasında akr'ı ortalama 238 rupiye satılmaktaydı. Büyük Ekonomik Bunalım yıllarında fiyat artışlarında bir duraklama görülmüş, söz konusu rakam 1940'da ancak 241 rupiye ulaşabilmiştir. 1862-1863'te toprağın satış fiyatı, vergi getirisinin yedi yıllık tutarına ulaştığı için hükümet kendisini başarılı sayıp kutlamıştı. 1930'da söz konusu rakam 261 oldu.[83]

Pazar ekonomisinin bu kısmi girişi ve toprak fiyatlarının yükselişi, kendisiyle tanışmamızın zamanı gelmiş olan, kırsal bölgelerin önemli siması tefecinin rolünde değişikliklere yolaçtı. Tefeci öteden beri vardı ve İngiliz otoritesinin yarattığı yeni bir olgu değildi. İngiliz yönetimi öncesi Hint köyünde, ekonomik değişimlerin pek az para kullanımı ile ya da hiç para kullanılmaksızın gerçekleştirildiğini gösteren ipuçları var. Zanaatçılar kastı, bugün bile, ülkenin birçok yerinde, hizmetlerinin karşılığını ürün üzerinden saptanan belli bir pay biçiminde almaktadır. Öte yandan, Ekber günlerinde ve kuşkusuz ondan çok daha önceleri bile, vergilerin büyük ölçüde nakit para olarak ödendiğini biliyoruz. İşte, tefeci köy ekonomisine bu noktada girmiştir. Tefeci çoğu

82. Great Britain [Büyük Britanya Hükümeti], *Report of Famine Commission 1880,* cilt II, s. 125. Great Britain, *Report of Commission on Agriculture in India 1928*'de s. 9'da, bu yükselişin 1837-1838 kıtlığı kadar erken bir tarihte görünür biçim aldığı belirtilir. Nüfus artışı ile ilgili sayımlardan sağlanacak kanıtlar, 1871'de yapılan ilk nüfus sayımından sonraki tarihler için elimize geçmeye başlar; ama nüfus artışının daha önce başladığı hemen hemen kesin. Onar yıllık arayla artışı veren bir tablo, 1921'e dek (ama on yıllık aralar içinde) önemli artışlar olduğunu göstermektedir. 1921'den sonra nüfus artışı düzenli ve hızlı bir biçim alır. Bak. Davis, *Population of India and Pakistan*, s.26, 28.

83. Darling, *Punjab Peasant*, s.208.

örnekte (ama her zaman değil) belli, özel bir kastın üyesi idi. Birçok çiftçinin, ürününü hasattan sonra düşük fiyattan satıp, daha sonra yiyeceksiz kalınca yüksek fiyatlarla satın almak zorunda kaldığı yolundaki yakınmalar, Mogullar zamanında da bilinen bir şeydi.[84] Tefecinin geleneksel ekonomi içinde iki yararlı işlevi vardı. Birincisi, kıtlık ve bolluk dönemleri arasındaki dengeyi kuran, kaba bir terazi olarak gördüğü işlevdi. Şiddetli kıtlık durumları dışında, köylü ambarlarının dibi göründüğünde, borç tahıl almak için tefeciye gidebiliyordu. İkinci olarak tefeci, köylünün vergilerini ödemek için paraya gereksinimi olduğunda başvurduğu geleneksel nakit para kaynağı işlevini görmekteydi.[85] Elbette bu görevleri karşılıksız yapmıyordu. Öte yandan, geleneksel köy topluluğu, sömürüye, daha sonraki koşullarda etkisi azalan bazı sınırlar koymuştu.[86] Aynı zamanda, üyeleri birbirlerine sımsıkı bağlanmış köy topluluğunun geleneksel yaptırımları, alınan borcun ödenmesini güvence altına alıp, tefeciye, pek az resmi güvence isteyerek, önemli miktarlarda borç verebilme olanağını sağlamaktaydı.[87] Bu durumun bir bütün olarak, en azından ilgililerin hepsi tarafından oldukça kabul edilebilir bulunduğu söylenebilir; bu konuda Hindu geleneğinde, faiz almaya karşı, batıdaki düşmanlığın görülmediğini belirtmekte yarar var.

İngilizlerin sahneye çıkmalarından önce, tefecilerin gözü genellikle, bol olan ve birileri ekip biçmedikçe değeri yüksek olmayan toprakta değil, köylünün ürününde idi. Bu durum, ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısının ortalarına dek, yani toprak fiyatlarının yükselmeye başladığı ve Askeri Ayaklanma'nın güçlendirdiği, İngilizlerin kırsal bölgelerde varlıklı ve önde gelen kimselere yaslanmalarıyla elele giden mülkiyeti mahkemeler kanalıyla koruma eğiliminin yerleştiği döneme kadar sürdü.[88] Bu noktada tefeci taktiğini değiştirip, köylüyü tarlasından çıkarmadan, ama toprağı kendisi için işlemek ve kendisine düzenli bir gelir sağlamak üzere çalıştıracak biçimde orada alakoyarak, doğrudan doğruya toprağın sahipliğini ele geçirmeye çalıştı.[89]

Bu uygulama, 1860-1880 yılları arasındaki dönemde en yüksek noktasına ulaştı. 1879'da çıkarılan Dekkan Tarımı Kurtarma Yasası (Deccan* Agricultural Relief Act) toprağın el değiştirmesine olanak veren hakları sınırlama ve köylüyü koruma yolunda ilk girişim oldu. Yüzyılın geri kalan yıllarında, Hindistan'ın öteki bölgelerinde benzeri yasalar çıkarıldı. Alınan önlemlerin en önemlisi, toprağın çiftçilikle uğraşmayan kastlardan kişilere bir başka deyişle tefecilere devredilmesinin yasaklanması oldu. Bunun yarattığı en önemli sonuç ise, köylülerin kullanabileceği zaten sınırlı olan kredi kaynaklarının daha da azalması ve çiftçilikle uğraşan kastlar içinde, talihsiz komşularına borç verebilen bir zengin köylüler sınıfının gelişmesinin özendirilmesi oldu.[90] Toprağın ne oranda onu işleyen köylünün elinden çıkıp tefecilerin veya zengin köylülerin eline

84. Moreland, *India at Death of Akbar*, s. 111-112; Moreland, *Agrarian System*, s.ıı, 126; Moreland, *From Akbar to Aurangzeb*, s.304. Darling, *Punjab Peasant*, s. 168-169'da, tefecinin İngiliz yönetimi öncesinde önemli bir kişi sayıldığı birçok bölgenin adını verir.

85. Darling, *Punjab Peasant*, s.6-7.

86. Darling, *Punjab Peasant*, s.xxıı, 170.

87. Darling, *Punjab Peasant*, s.6-7, 167.

88. Metcalf, "British and the Moneylender", s.295-307.

89. Darling, *Punjab Peasant*, s.180; Gadgil, *Industrial Evolution*, s.166.

* Dakka kenti ile karıştırılmasın; Dekkan bir yerel prenslikti (ç.n.).

90. Anstey, *Economic Development*, s.186-187; Gadgil, *Industrial Evolution*, s.30-31, 164; Darling, *Punjab Peasant*, s.191, 197; India [Hindistan Hükümeti] *Report of Famine Inquiry Commission, 1945*, s.294.

geçtiğini gösteren istatistikler bulunmamaktaysa da, 1880 Kıtlık Raporu'ndan, sorunun o tarihte bile ciddi boyutlara ulaştığı ve daha sonraki yıllarda uzun süre kendini duyuracak bir biçim aldığı açıkça anlaşılmaktadır.[91] Ülkenin çoğu bölgesinde tefeci çiftçilikle uğraşmayan bir kasttandır ve Pencap'ta, nüfusun Müslüman kesiminden çok Hindu kesiminden gelir. Uzunca bir süre, tipik tefeci köy bakkalı idi. Böyle olunca, toprak mülkiyetinin el değiştirmesi, doğrudan doğruya tarım sisteminde fazla bir değişikliğe yolaçmadı. Toprağı daha önce de ekip biçen köylü onu işlemeyi sürdürerek, ürettiği "artı"yı, bazı bölgelerde, aldığı borçların faizi olarak vermek yerine, yüksek toprak kirası biçiminde ödemeye başladı.[92] Bu eğilim, çok yakın zamanlara dek sürdü. Yararlanabileceğimiz rakamlar bulunmamakla birlikte, yetkin gözlemciler, toprağın onu işleyenlerin elinden çıkması yolundaki bu eğilimin Büyük Ekonomik Bunalım sırasında da sürdüğü ve İkinci Dünya Savaşı sırasındaki gönenç yıllarında, hiç değilse geçici olarak durdurulabildiği görüşündedirler.[93]

Dolayısıyla, sınırlı çağdaşlaşmanın doğurduğu başlıca sonuçlardan biri, tarımdan elde edilen ekonomik artının yeni ellere geçmesi olmuştur. Pencap bölgesinde, 1920'li yılların sonlarında alınan borçların faizleri tarımsal kesimde çalışan nüfus başına yılda 104 rupi'yi buluyordu; ki aynı tarihlerde tarımdan elde edilen vergi geliri adam başına 4 rupi idi.[94] Söz konusu borcun tümü tefecilere borçlanılmış değildi; azımsanamayacak bir bölümünü zengin köylülerden alınan borçlar oluşturuyordu. 1920'li yıllarda, gelir vergisi ödeyen dört kişiden birini tefeciler oluşturmakla birlikte,[95] onların da bolluk ve lüks içinde yüzdükleri söylenemez. Ne kadar kaba olursa olsun, bu rakamlar, Hint köylüsünün hiç de fena sayılmayacak bir "artı" ürettiğini ve bu artının devlete gitmediği gerçeğini ortaya koymaktadır. Hint köylüsü ilkel kapitalist birikimin çoğu yükünü çekmekteyken, Hint toplumu bu birikimin hiç bir meyvesinden yararlanamadı.

Toprağın tefecilerin eline geçmesi, üretim birimlerinin birleştirilmesi gibi bir sonuç doğurmadı. Hindistan, önemli sayılabilecek bir çitleme deneyimi yaşamadı. Tarımda günümüze dek son derece geri yöntemler ve araçlar kullanılageldi. *Deşi* adı verilen yerli saban ve öteki tarım araçları, yetkili bir Hintli yazarın, İkinci Dünya Savaşı'ndan az sonra yazdığına göre, özünde 1000 yıldır önemli bir değişiklik göstermemişti.[96] Hint tarımının en belirgin özelliği, üretimi yapılan belli başlı ürünlerin çoğunda, dönüm başına alınan ürün miktarının dünyanın öteki ülkelerine göre her zaman düşük olmasıdır. Yetiştirilen en önemli ürünler, bugün de pirinç ve buğdaydır ve pirinç buğdaydan çok daha önemlidir. 1945 yılında bu iki tahıl, yiyecek ürünlerine ayrılan toprakların neredeyse yarısını kapsarken, dönüm başına alınan ürün miktarı, bunlarda, öteki ürünlerden çok daha yüksekti.[97] Herhangi önemli bir teknik devrimin görülmediği bir durumda, çiftçilerin çoğu ürünlerinin hiç değilse bir bölümünü satıyor olsalar da,

91. Geat Britain, *Report of Famine Commission* 1880, cilt II, s.130.
92. Karş. Gadgil, *Industrial Evolution*, s.166.
93. India, *Report of Famine Inquiry Commission 1945*, s.271.
94. Darling, *Punjab Peasant*, s.20; aynı zamanda bak. s.218-222.
95. Great Britain, *Report of Commission on Agriculture in India 1928*, s. 442.
96. Thirumalai, *Postwar Agricultural Problems*, s.178. Bu biraz sert bir yargı olarak görünüyor. Tek bir köyde görülen, bazıları son derece önemli teknik yeniliklerin bir listesi için, Lewis'in, *Village Life* adlı yapıtına bakınız.
97. India, *Report of Famine Inquiry Commission 1945*, s.288.
98. Anstey, *Economic Development*, s. 154.

yetiştirilen ürünlerin çok büyük bir bölümünü, yirminci yüzyılda bile geçimlik ürünlerin oluşturmasına şaşmamak gerek.[98]

Bu noktada, bir bütün olarak Hindistan'dan söz etmeyi bir yana bırakıp, kısaca da olsa, toprak ağalığının* ülkenin çeşitli bölgelerindeki gelişmesini ve tipik özelliklerini tartışmak uygun olacak. Konuya, daha önce gördüğümüz gibi, sorunun bellibaşlı yanlarının İngiliz etkisinin tam anlamıyla duyulmasından daha önce kendini gösterdiği yer olan Bengal ile girelim. Bu bölge ile ilgili bilgilerimiz bize, ilkin, bazen toprakbeyinin yerine getirdiği ekonomik görevlerin bulunduğunu; ikinci olarak, asalaklığın doğrudan doğruya köylülüğün katmanlarına dek yayıldığını göstererek, asalak toprakbeyi imgesini hem genişletmekte hem de asalak toprakbeyliğinin çeşitli biçimlerinin bulunduğunu göstermektedir.

Bengal *zemindar*'larının, 1800 dolaylarında, ülkenin büyük bir bölümünü kapsayan yabanıl toprakların temizlenerek tarıma açılması gibi zaman zaman çok çetin olabilen bir işte rolleri oldu. Toprakların temizlenmesini daha çok, köylülere çeşitli baskıları uygulayarak sağladılar. Örneğin, kira almaktan vazgeçerek, az çok yabanıl bir yaşam süren kabileleri, boş topraklara yerleştirip, buraları temizleyerek tarıma açmaya zorladılar. Toprak tarıma açılır açılmaz, *zemindar,* bu kiracıları oradan çıkarıp, kendisine oldukça çekici kiralar ödemeye hazır daha becerikli kiracıları yerleştirmenin hukuksal yollarını buldu. Bu ve kiracılara özel vergiler yükleme gibi öteki yollarla *zemindar*'ın kira oranlarını, 1800-1850 arasında, bir kat artırdığı söylenir. 1850 dolaylarından sonra, *zemindar*'lar gittikçe salt vergi toplayıcıları durumuna gelerek, ekilip biçilen toprakların genişletilmesi ve tarımın geliştirilmesi yönünde pek az şey yapar oldular.[99]

Askeri Ayaklanma sırasında, "Kalıcı Çözüm"e dayanan köylü hakları, günümüzün bir araştırmacısına göre, gönüllü kiracılık konumuna düştükleri noktaya dek geriledi. Askeri Ayaklanma'dan az sonra, İngilizler bu soruna bir çözüm getirmek için, bazı girişimlerde bulundular. Bengal Askeri Ayaklanma'dan fazla bir zarar görmediği, dolayısıyla burada, daha o tarihlerde bile sağlam bir biçimde yerleşmiş toprakbeyleri sınıfı ile uzlaşma zorunluluğu duyulmadığı için, İngilizler bunu yapabildiler.[100] 1859 gibi erken tarihlerden başlayarak, bir dizi kiracılık sözleşmesiyle İngilizler kiracı köylülere bir parça güvenlik sağlamaya çalıştılar. Benzeri yasalar Hindistan'ın başka bölgelerinde de uygulanmaya kondu. Alınan en önemli önlem, bir toprak parçasını on iki yıl boyunca kesintisiz olarak ekip biçmenin, o toprağı elde tutma (zilyedlik) hakkının temeli olarak kabul edilmesi, böylece söz konusu kişinin topraktan çıkarılmaya karşı korunması idi.Toprakbeyleri bu önleme, genellikle kiracılarını on iki yıllık süre dolmadan topraklarından çıkararak karşılık verdiler. Ayrıca, çıkarılan yeni yasalar, kiracılık haklarının da, öteki mülkiyet hakları gibi devredilebileceğini kabul ediyordu. Bu hakkın uygulandığı yerlerde, toprak üzerindeki rekabet, kiracının kiraladığı toprakları başkalarına kiralaması biçimindeki [zincirleme kiracılık] uygulamaları artırdı. Her bir köylünün, kiraladığı toprak parçasını, kendisi işlemektense, bir başkasına kiralamayı daha kazançlı bulmasıyla, çok sayıda köylü, kira gelirleriyle geçinen küçük rantiyelere dönüştü.[101] Hükümetin aldığı ("Kalıcı Çözüm" ile sınırları belirlenmiş olan) vergiler ile, toprak kiralamak isteyenler arası rekabetin toprak üzerindeki baskısı

* İng. *"Landlordism"*; *"Landlord"* ise "toprakbeyi" biçiminde çevrildi (ç.n.).

99. India, *Census 1951,* cilt IV, kesim I A, s. 445-446.

100. Metcalf, "Struggle over Land Tenure", s. 299. Aşağıda belirtilen nedenlerle, Metcalf'ın olumlu etkilerle ilgili saptamasının fazla iyimser olduğunu düşünüyorum.

101. Mukerjee, *Economic Problems,* cilt I, s. 221-223, 227-228, 230.

sonunda yükselen toprak kiraları arasındaki fark artıkça, toprağı kiralayanlar, onların kiracıları, ve de bu sonuncuların kiracıları biçiminde uzayıp giden kiracılık zinciri, Bengal'in bazı bölgelerinde akıl almaz boyutlara ulaştı.

Toprak kiralama sistemiyle ilgili eski yazın, toprak vergisini hükümete ödeyen toprakbeyi ile söz konusu toprağı gerçekten işleyen kiracı arasındaki aracı halkaların sayısının arttığı yerlerde, kira yükünün daha ağır olduğu yolunda bir izlenim vermektedir. Ancak bu doğru değildir. Aracı halkaların fazlalığı aslında, toprağı işleyen kiracının ödediği kira ile toprakbeyinin ödediği devlet geliri, yani toprak vergisi arasındaki farkın büyük olmasından kaynaklanır.[102] 1940'lı yıllarda, Bengal Toprak Gelirleri Komisyonu, kiracı halkalarının çok fazla olduğu yerlerde ödenen kiraların, Hindistan'ın öteki birçok bölgesinde ödenenlerden daha az olduğunu saptadı. Komisyon hatta "Bengal'de kiraların indirilmesinden çok artırılmasını gerektiren haklı nedenler bulunduğu"[103] yolunda bir sonuca varacak kadar ileri gitti. Bu son nokta üzerinde çeşitli görüşler ileri sürülebilir. Ama bir nokta açık olarak ortaya çıkmış durumdadır. Ekonomik "artı"nın tümü, birçok yerde yalnızca zengin rantiyenin cebine gitmiyordu. Tersine, topraktaki rekabet, bu "artı"nın, büyük çoğunluğunu zenginlikle hiç bir ilişkisi bulunmayan kimselerin oluşturduğu pek çok kişi arasında bölüşülmesine yolaçmıştı. Hindistan sayım yetkililerinin de gözünden kaçmadığı üzre, Hindistan'ın kırsal toprakbeyi, mutlaka kirayla yaşayan zengin ve rahat içinde biri değildi. Enalt geçim düzeyinde yaşayan, gene de hiç bir ekonomik katkıda bulunmayan biri de olabilirdi.[104] Topraktan gelen kiralarla yaşayanlar arasında, herhalde çok sayıda, topraklarını kendileri işleyemeyecek durumda olup, başkalarına kiralayan dul kadınlar, yetişkin oğulları bulunmayan güçten düşmüş ya da sakat toprak sahipleri de bulunmaktaydı. [105] Bazı bölgelerde, toprağı başında durmayan toprakbeyleri arasında, köy uşakları, ayakkabı onarıcıları, berberler, çamaşırcılar, marangozlar ve benzeri işler yapan kimseler bile bulunabiliyordu.[106] Bu çeşitli gruplar içine giren "yoksul toprakbeyleri"nin sayısının ne kadar olduğunu hesaplayabilmemize olanak verecek veriler var mı bilmiyorum. Ama bunların sayılarının, zengin rantiyeleri kat kat aştığı kuşkusuz.Öte yandan toprakbeylerinin hepsini tam anlamıyla asalak kimseler saymak, ne ekonomik anlamda ne de mesleklerdeki etkinlikleriyle daha geniş anlamda, topluma herhangi bir katkılarının bulunmadığını söylemek doğru olmaz.

Sorunun nesnel bir değerlendirmesini yapmak için, asalak toprak ağalığı ile ilgili teze getirilen tüm bu düzeltmeleri gözönüne almak gerek. Ama aynı zamanda, nesnel olmaya çabalayan bir bilim adamının bu düzeltmelerin ne anlama geldikleri konusunda çok dikkatli olması gerekir. Gerçekte sunulan verilerdeki boşluklar ve verilere uymayan kuraldışı örnekler gösterilerek, *status quo*'ya yöneltilen eleştirilerin geçiştirilmesini amaç edinmiş güçlü bir eğilim vardır; ve işi, ortada hiç bir gerçek sorun bulunmadığını ya da bunun tam bir hayal ürünü olduğunu söylemeye dek götürebilmektedir. Buradaki örnekte, asalak toprak ağalığının gerçek bir sorun olduğu açıkça ortadadır. Toprak ağalığının koruyucu şemsiyesi altında, acınacak geçim düzeylerine ek bir kazanç sağlamayı becerebilen yoksul kimselerin sayısı, yapısında savurganlık bulunan ve ekonomik gelişmeyi engelleyen bir toplumsal kurumu savunmayı hakettirecek bir

102. India, *Report of Famine Inquiry Commission 1945*, s.282.
103. India, *Report of Famine Inquiry Commission 1945* , s. 278.
104. India, *Census 1951*, cilt VI, kesim I A, s. 355.
105. India, *Census 1951* cilt IX, kesim I A, s.121-122.
106. India, *Census 1951*, cilt IX, kesim I A, s.119.

durum değildir. Aynı biçimde, yoksul toprakbeylerinin sayısının zenginlerinkini kat kat aşması olgusu ve bu kesim içindeki gelir dağılımını gösteren istatistiklerin bulunmayışı, toprakbeylerinin elde ettiği toplam gelirin aslan payının, küçük ve zengin bir gruba gittiği yolundaki güçlü olasılığı azaltmaz.

Şimdi de, İngilizler'in *riyotvari* "çözümleri" ile, vergileri aracılarla değil, doğrudan doğruya köylülerden topladıkları güney Hindistan'daki gelişmelere bir göz atalım.

Bu işe, ondokuzuncu yüzyılın son onyılında Madras Başkanlık Bölgesi'ndeki* duruma, yani kabaca doksan yıl önce Buchanan'ın baştan başa dolaştığı yerlere denk düşen bölgeye, İngiliz kamu hizmetinde *(civil service)* görev almış ilk Hintli memurlardan biri olan ve Kayıt Genel Müfettişi olarak 1893'te, bu tarihten önceki kırk yıl içinde Madras'da doğan gelişmeler hakkında bir *Memorandum* yazan kişinin gözlemlerinden yola çıkarak girişebiliriz.[107] Yazarın, varlığından yararlananlardan biri olduğu İngiliz yönetimi altında ne kadar büyük bir ilerleme sağlandığını göstermek gibi bir tasası olmakla birlikte, aklı başında ve bilgin bir memur olduğu açıkça anlaşılıyor. Çizdiği tablo, yoksul bir köylü kitlesine dayanarak, kaynaklarını kavgalar ve zevk sefa yaşamı içinde çarçur eden, küçük ve son derece zengin bir toprak sahipleri elitinin varlığını gösterir. Madras Başkanlık Bölgesi'nin 90 milyon akr tutan topraklarından 27,5 milyon akr'ı, yani bölgenin tüm topraklarının üçte biri ile dörtte biri arasındaki bir bölümü, 849 *zemindar*'ın elindeydi. On beş *zemindar*'dan herbirinin elinde ise yaklaşık yarımşar milyon akr toprak vardı. Bunların altında, toprağı *riyotvari* sistemiyle işleyen 4.600.000 mülk sahibi köylü bulunuyordu.[108] Söz konusu kitabın yazarı, bir köylü ailesinin, başkaları için çalışma yoluna başvurmaksızın, geçimliğini çıkarabilmesi için, sekiz akr dolayında bir toprağın gerektiğini hesaplar.[109] Köylü ailelerden beşte birinden biraz azı (yüzde 17,5'lik bölümü) bu standardın altındaydı ve geçinebilmek için başkalarına çalışmak zorundaydı; ortalama mülk ise 3,5 akr'dan biraz büyüktü.[110] Toprak vergisi gelirlerine dayanan bu rakamların da dikkatle kullanılması gerekir. Ama bunların ortaya koyduğu genel tabloya karşı çıkmak için ortada bir neden görmüyorum.Bengal'de olduğu gibi, eski toprak sahibi ailelerin bir bölümü, mülklerini, 1830-1850 arasındaki düşük tahıl fiyatları döneminde vergilerini ödeyemedikleri için yitirdiler. Bu durumdan kuşkusuz başkaları kârlı çıktı.[111] Raghavaiyangar'ın 1893 Madras *Memorandum*'u ile Buchanan'ın ondokuzuncu yüzyılın başlarında çizdiği tablonun karşılaştırılması, İngiliz yönetiminin en büyük etkilerinin köylüler arasında topraksızlığın artması ve küçük, son derece zengin ve tembel bir toprakbeyleri sınıfının doğması yönünde olduğu sonucuna götürür.

Aşağı yukarı aynı tarihlerde Bombay'da, Hindistan'ın öteki bölgelerinde bulunanlarla karşılaştırılabilecek büyüklükte toprakları olan *zemindar*'ların bulunmadığı söylenir. Kırsal bölgelerde yaşayan halkın çoğu, toprak vergisini hükümete ödeyen köylülerdi. Öte yandan, 1880 "Kıtlık Raporu"nun yazarları, birçok köylünün, topraklarını

* Bengal Körfezi kıyısında bulunan ve İngiliz yönetiminin merkez edindiği büyük bir yönetsel bölgenin adı *Madras Presidency*'dir. (ç.n.).

107. Raghavaiyangar'ın, *Madras* adlı yapıtına bakınız.
108. Raghavaiyangar, *Madras*, s. 132, 134.
109. Raghavaiyangar, *Madras*, s.135-136.
110. Raghavaiyangar, *Madras*, s. 137, 135.
111. Raghavaiyangar, *Madras*, s. 133.
112. Great Britain, *Report of Famine Commission 1880*, cilt II, s.123.

başkalarına kiralayarak geçimlerini, aldıkları kiralarla devlete ödedikleri vergi arasındaki fark ile sağlaması yolunda bir eğilimin varlığından söz ederler.[112] Bu kanıt da, artık yabancımız olmayan bir durumun bazı özelliklerinin, artan nüfus, toprağa artan talep ve köylüler arasından bir toprakbeyi rantiyeler sınıfının doğuşu olgularının elele gittiğini gösteriyor. Kiracı çiftçiler sorunu da çok geçmeden boy gösterecektir. Bombay ile Madras'ın bazı bölgeleri gibi *riyotvari* uygulanan yerlerde yaşayan ve topraklarını bir başka kiracıdan kiralayan çiftçiler, İngiliz işgalinin sonlarına yakın bir tarihe dek hukuksal korunmadan yoksun kaldılar. Geleneksel hakları koruma yolundaki çabalar, 1939'da başlar.[113] 1951'de toprakbeyleri sorununu olduğundan daha önemsiz gösterme resmi politika olmuştu. Bununla birlikte, 1951 sayımının yazarları, yer yer ilginç ayrıntılar da vererek, Bombay kentine komşu topraklarda bir büyük toprakbeyleri sınıfının varlığından söz ederler. Tarımdan kira geliri alanlardan neredeyse üçte biri, geçimlerini sağlayabilmek için ek bir iş bulmak zorundaydılar. Her iki olgu da, belki Çin'in liman kentlerine benzer bir biçimde, toprak ağalığı ile kentli ticaret çıkar çevreleri arasında sıkı bir ilişkinin varlığını göstermektedir.[114]

Bu bölgesel incelemeyi, Pencap'ın bir bölgesine, bugünkü Pakistan'ın bir bölümünü oluşturan, buğday yetiştirilen bir bölgeye gözatarak bitirebiliriz. Pencap, savaşçı bir geçmişe (ama çok uzakta kaldığı anlaşılan bir geçmişe) sahip olmalarına karşın, birinci sınıf çiftçilerden oluşan bir köylü kastı olan Jat'ların ülkesi olması bakımından öğreticidir. Pencap aynı zamanda, İngilizlerin erken bir tarihte büyük çapta sulamayı başlattıkları bir bölgedir. 1920'lerdeki durumu anlatırken, yetkin ve Hintlilere sevgiyle yaklaşan bir gözlemci olan Sir Malcolm Darling, toprakbeylerinin İndüs vadisi boyunca yoğunlaştıklarını söyler. Ekilip biçilen toprakların yüzde kırk kadarı onların elindeydi.[115] Bu gözlemi, 1945 Kıtlık Komisyonu'nun toprak sahiplerinin yüzde 2,4'lük bir bölümünün bölgenin toplam topraklarının yüzde 38'ini ellerinde tuttukları yolundaki açıklamalarına uymaktadır.[116] Bu toprakbeyleri, genel olarak, savurgan yalnızca sporla ve kiralarıyla ilgilenip mülklerini geliştirmeye hiç ilgi göstermeyen kimseler olarak tanımlanırlar.[117] 1880'li yıllarda İngilizler, büyük bir sulama projesiyle, gerçekten çölü bahçeye dönüştürüp, buraya çeşitli büyüklüklerdeki toprakları işleyen köylülerle, aralarına serpiştirilmiş birkaç büyük topraklı köylü yerleştirdiler. İngilizler (Cornwallis gibi)* bu daha büyük topraklılar grubunun, toprak sahibi *gentry*'ye dönüşeceklerini ummuşlardı; ama onlar toprağın başında durmayan mülk sahiplerine dönüştüler ve denemenin bu yanı başarısızlıkla sonuçlandı.[118] Bununla birlikte, tablo tümüyle karanlık değildi. Darling bir yerde, kasabalardan gelmiş, kafaları ilerlemeye ve ticarete yatkın toprakbeylerinden söz eder. Bunlar, İngilizlerin izledikleri politikalarla çoğu yerde varlıklarını korumaya çalıştıkları geleneksel toprak sahibi kastlardan gelen kimseler değillerdi.[119] Hindistan'ın öteki bölgelerinde, toprakların geleneksel elitin elinden çıkıp başkalarının eline geçtiği hakkındaki bilgilerimizle birlikte bu ipucu, bu ülke tarımında, şu ya da bu tür bir kapitalist devrim başlamış olabileceği olasılığını tümüyle bir kıyıya itmek gerektiğini göstermektedir.Bu noktanın

113. Mukerjee, *Economic Problems*, cilt I, s.223; Gadgil, *Industrial Evolution*, s.ıx.

114. India, *Census 1951*, cilt IV, kesim I, s. 16, 60.

115. Darling, *Punjab Peasant*, s.98.

116. Great Britain, *Report of Famine Inquiry Commission 1945*, s.442.

117. Darling, *Punjab Peasant*, s.99, 109-110, 257.

* Charles Cornwallis (1738-1805) İngiliz generali olup, iki kez Hindistan genel valiliği yapmıştır (ç.n.).

118. Darling, *Punjab Peasant*, s.48.

119. Darling, *Punjab Peasant*, s.157-158; İngiliz politikasının gerisindeki düşünce için aynı zamanda E.D. Maclagan'ın yapıta yazdığı önsöze bakınız.

sonuçlarını, hemen ele almak yerine, Nehru döneminde girişilen iradi tarım devrimiyle birlikte ele almak üzere, ileriye bırakmak uygun olur.

Bu bölgesel incelemenin gösterdiği gibi, İngiliz işgalinin en açık sonuçlarından biri, *riyotvari* ve *zemindari* uygulama bölgeleri arasındaki farkların yavaş yavaş ortadan kalkması idi. Bu sistemlerin göreli üstünlükleriyle ilgili ateşli tartışmalar, Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden önce kiracılık sorunlarının gittikçe yaygınlaşması üzerine, büyük ölçüde kesildi. Konunun uzmanlarından birine göre, köyün iç yapısında bile, bu sistemlere bağlanabilecek farklılıklar çok azalmıştı. [120] İki dünya savaşı arası dönemde de, bu iki sistemden birinin ötekinden daha etkili olduğunu gösteren herhangi bir açık ipucu yoktur.[121]

İstatistik kanıtlar tek başlarına, İngiliz yönetimi sırasında kiracı çiftçilerin sayısının artıp artmadığı yolunda bir yargıya varılmasına izin verecek nitelikte değiller. Bu konuda başlıca güçlük, bir köylünün genellikle, bir toprak parçasının sahibi, bir ya da birden çok tarlanın ise kiracısı olmasından kaynaklanmaktadır. İstatistiklerin derlenmesinde izlenen yöntemlerin, zaman içinde farklılıklar göstermesinden dolayı, elde edilen sonuçlar büyük dalgalanmalar göstermekte ve gerçek durumu tümüyle yanlış yansıtabilmektedir. 1931 yılına kadar kiracıların sayısının artmakta olduğunu gösteren bazı belirtiler var. Nüfusta tartışma götürmeyen bir artışın ve toprak kiralamak için yoğun bir rekabetin varlığı düşünülürse, kiracı çiftçilerin sayısının artmış olması da olağan görülmeli. 1951'de yapılan bir sonraki sayım, kiracı sayısında şaşırtıcı azalma gösterir ki, bu büyük bir olasılıkla, kiracı ve toprak sahibi tanımlarında yapılan değişikliğin ürünü olup ciddi bir kanıt sayılamaz.[122] Öte yandan, ulusçu yazarların ileri sürme eğiliminde oldukları üzere, kiracıların maddi durumunun, İngiliz yönetimi döneminde gerilediği görüşüne de, kuşkuya yer bırakmayacak kadar kesin bir olgu gözüyle bakılamaz. Kiracılık ilişkisinin varlığı tek başına bir kanıt değildir; çünkü benzeri bir ilişki daha önce de yaygın biçimde vardı. Bir kez daha en önemli olgunun nüfus artışı olduğunu görüyoruz. Tarımda önemli denebilecek çapta teknik gelişmenin görülmeyişi olgusu ile birlikte ele alındığında, bu olguyu, kiracı köylülerin ekonomik durumlarında gerileme olduğunu gösteren güçlü bir kanıt olarak kabul edebiliriz.

Pazar ekonomisinin önem kazanmasıyla, İngilizlerin getirdiği yeni yasallığın, toprak mülkiyetinin gittikçe daha az sayıda kimsenin elinde toplanması sürecini ne ölçüde harekete geçirdiğini gösterecek herhangi bir doğru istatistik ölçü bulma olanağımız da yok. Hindistan'ın birçok bölgesinde, büyük mülk İngilizlerin gelmesinden önce de yaygındı. İngilizlerin Hindistan'dan ayrıldıklarında hayli azalmış oldukları söylenir.[123] Bir bütün olarak Hindistan hakkındaki tek istatistiksel bilgi, 1953 -1954' te yapılan bir araştırmadan sağlanmaktadır. Ancak o tarihlerde, *zemindari* sistemi ortadan kaldırılmakta olduğundan (ileride göreceğimiz gibi bu her bölgeyi kapsamaktan ve eksiksiz olmaktan uzak uygulamaydı) bir kimsenin elinde tuttuğu toprakların

120. Gadgil, *Industrial Evolution* s. 63; Thirumalai, *Postwar Agricultural Problems*, s.131; Great Britain, *Report of Famine Inquiry Commission 1945*, s.258.

121. India, *Report of Famine Inquiry Commission 1945*, s.265.

122. İlgili rakamların verildiği Thirumalai, *Postwar Agricultural Problems*, s.133'de konu çok güzel tartışılmaktadır. Aynı zamanda ayrıntılı bir çözümleme için bak. D. Thorner ve A. Thorner, *Land and Labour*, bölüm X.

123. India, *Report of Famine Inquiry Commission 1945*, s.258.

büyüklüğünü, memurlardan gizlemekte önemli çıkarları bulunduğundan, söz konusu araştırmanın, toprakların İngiliz yönetimi sonundaki yoğunlaşma derecesini olduğundan daha düşük göstermesi beklenir. Bununla birlikte bu araştırmanın ulaştığı bellibaşlı sonuçlar, göz atmaya değer niteliktedir. Hindistan'ın kırsal bölgelerindeki hanelerin beşte biri dolaylarındaki bir bölümünün, yani 14 ile 15 milyon arasındaki ailenin hiç toprağı yoktu. Kırsal hanelerin yarısının toprağı, bir akr'dan [yarım dönümden] azdı. Bunlar, toplam toprakların ancak yüzde ikisinin sahibiydiler. Toplumsal skalanın öteki ucunda, tüm yerleşme bölgelerinde, kırsal hanelerin en yüksek yüzde onluk diliminin, toplam topraklarının neredeyse yüzde 48'ine sahip olduklarını görürüz. Ancak büyük toprak sahipleri, diyelim ki toprakları 40 akr'ın üzerinde olanlar, toplam toprakların yalnızca beşte birini ellerinde tutuyorlardı.[124] Bu durumda ortaya çıkan tablo, kırsal bölgelerde yaşayan nüfusun yarısı dolaylarındaki bölümünü oluşturan çok geniş bir kırsal proletaryanın, nüfusun sekizde birini aşmayan küçük bir zengin köylüler sınıfının ve çok küçük bir seçkinler tabakasının varlığını göstermektedir.

İngilizlerin etkisiyle kırsal bölgelerin toplumsal yapısında gerçekleşen en büyük değişikliğin, kırsal proletaryanın boyutlarındaki artış olduğu görülüyor. Bu tabakanın büyük bölümü, ya topraksız ya da kendilerini sıkıca toprakbeyine bağlamaya yetecek, küçücük bir toprak parçasına sahip olan tarım işçilerinden oluşur. Bu grubun ne ölçüde büyüdüğünü söylemek, bir sayımdan ötekine sınıflandırma yöntemlerinde görülen değişikliklerin, karşılaştırma yapmayı riskli bir iş durumuna sokmasından dolayı, olanaksız. Bu güçlükleri aşmaya çalışan bir bilgin, tarım işçilerinin oranının, 1891'de yüzde 13 dolaylarından, 1931'de yüzde 38 dolaylarına yükseldiği, bu tarihten sonra ise, mülk sahiplerinde Hindistan nüfusunun artışına koşut olarak görülen düşüşün çiftlik büyüklüklerini aile emeği ile kolaylıkla işlenebilir duruma getirmesinden ötürü, az çok aynı düzeyde kaldığı sonucuna varmaktadır.[125]

Hindistan'da topraksızlar ve topraksız sayılabilecek kadar az topraklı kimseler, köylülerin topluca topraksızlaştırılmasıyla ortaya çıkmış değildirler. Ama bunların umutsuzluk derecesinde yoksul oldukları tartışma götürmeyecek bir gerçek. Uttar Pradeş'in bir bölgesinde tarım işçileri olarak çalışan, kast dışı insanlar (paryalar) arasında, hayvanların dışkılarındaki sindirilmemiş tahılları toplayıp yıkayarak yemek, öteden beri yadırganmayan bir görenektir. Anlaşılan bu uygulama tiksinilecek bir şey olarak görülmemektedir ve bu bölge halkının beşte biri dolayındaki bölümünün bu çareye başvurdukları söylenir.[126] Kuşkusuz bu bir uç örnektir. Bununla birlikte, barışçı koşullar altında, uygar insanın ne denli aşağılanabildiğini gösteren bir örnek olarak

124. India, *National Sample Survey, Report on Land Holdings*, s. iv, 16; bak. aynı zamanda s.14-15'deki Tablo 4.3 ve Tablo 4.4.

125. Patel, *Agricultural Labourers*, s.7-8, 14-15. India, *Agricultural Labour Inquiry*, cilt I, s. 19'da kırlarda yaşayan ailelerin üçte biri dolaylarındaki bölümünün tarım işçileri (rençperler) olduklarını ve bunların yarısının toprağının bulunmadığını bildirmektedir. Thorner ve Thorner, *Land and Labour*, XIII. bölümünde söz konusu araştırmanın *(Labour Inquiry)* toplumsal gerçekleri hemen tümüyle bir yana bırakıp, yalnızca örnekleme teknikleri üzerinde odaklaşmasından giderek, veri toplama yöntemlerine oldukça büyük eleştiriler yöneltmektedir. Bu durumda, sınıflandırmaların ve ayrıntılı çözümlemelerin yararı olmamakta, yararı olması şöyle dursun, son derece yanıltıcı olması bakımından, zararı bulunmaktadır.

126. Nair, *Blossoms in the Dust*, s. 83'te, Uygulamalı Ekonomik Araştırma Ulusal Kurumu'nun (National Council of Applied Economic Research) verilerini aktarmaktadır.

anlamlıdır. Ortalama durum da oldukça kötüdür.

Kırsal proletarya hakkındaki bu genellemeler, kaba olmakla birlikte incelememizde kendileriyle ilgili olarak yapılan yorumların yüküne dayanacak kadar sağlam görünmektedirler. Hindistan'ın kırsal bölgelerinde yaşayan en alt tabakaların tarihi, ivedilikle araştırılması gereken pek çok boşluğu bulunan karanlıkta kalmış bir tarihtir. Burada alt tabakanın doğrudan doğruya *pax Britannica*'nın ürünü olmadığını bir kez daha belirtmekte yarar var. Hatta işverenleriyle olan ilişkilerinin, İngiliz yönetimi döneminde köklü bir değişiklik geçirdiği savı bile kolay kolay ileri sürülemez.[127]

Hindistan kırsal toplumunun (ve kentlerde yaşayan toplumun) aşağı tabakalarının içinde bulunduğu bu yürekler acısı durum, tartışmamızın başlangıcında ortaya attığımız ana soruya geri dönmeyi gerektiriyor. Hint köylüleri, son iki yüzyıl içinde, Çin köylüleri kadar büyük bir maddi sıkıntı çekmişlerse de, Hindistan'da bugüne dek tek bir köylü devrimi bile olmadı. Bunun olası nedenlerinden bazıları, batı müdahalesinden önceki toplumsal yapıları arasındaki farklılıklar kadar, iki ülke üzerindeki batı etkisinin zamanlama ve nitelik farklılıklarından da hemen anlaşılabilir. Şiddet, bu tür sıkıntılara gösterilen tepkilerin, şimdiye dek gördüğümüz kadarıyla, çok küçük bir bölümünü oluşturmakla birlikte, tepkilerden biriydi. Neden daha fazla şiddete başvurulmadığını açıklamak için, Hint ulusçu akımının doğasını ve arada sırada patlak veren şiddet hareketlerinin niteliklerini incelemek gerek.

6. Burjuvazinin Şiddete Başvurmama Yoluyla Köylülükle Kurduğu Bağ

Daha önce yaptığımız açıklamalarda, ticaretin gelişmesinin önünde, Hint toplumsal yapısından gelen ve Avrupalıların gelmesinden önce varolan, mülkiyetin güvencesizliği ve birikimini önleyen etmenler, gösterişçi lüks tüketime pirim verilmesi ve kast sistemi gibi bazı engeller bulunduğunu belirtmiştik. Gene de ticaretten yana ve ona karşıt güçler dengesi tümüyle olumsuz değildi. Başka yerlerde lüksün sık sık belirli ticaret biçimlerini teşvik ettiği görüldü. Hindistan'da da kuşkusuz ticaret etkinlikleri vardı; hatta bankacılık ileri bir gelişme noktasına ulaşmıştı.[128] Bununla birlikte, iç ticaret, Hindistan'ın geleneksel tarım toplumunu yıkacak bir çözücü etki yapamayacaktı. Ticaret ve endüstri devriminin yaşanmamış olması, çok sınırlı olarak, İngiliz işgaline, onun dokuma tezgahlarını yıkmasına ve kendi ticari çıkarlarıyla rekabet edebilecek dallara karşı olumsuz bir tutum takınmasına bağlanabilir. Öte yandan İngilizler, çağdaş bir yerli işadamları sınıfının doğuşunu önlemede, hiç de başarılı olamadılar. Kaldı ki, bu doğrultuda fazla bir çaba gösterdikleri de söylenemez.

Ondokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru, ulaştırma alanında sağlanan gelişmelerin daha geniş pazarlara girişin yanı sıra, makine dışalımına olanak vermesiyle yerli endüstriler, özellikle pamuk ve jüt endüstrisi önem kazanmaya başladı.[129] 1880'lerde, Hindistan'da çağdaş ve öteki sınıfların uzantısı olmayan bir tacirler ve endüstriciler sınıfı oluşmuştu. Bunun yanı sıra, sesini duyurabilen bir de serbest meslek sınıfı vardı. İngiliz hukuk sistemi ve İngiliz bürokrasisi, hukuk alanında yetenekli ve hırslı kimselere,

127. Erkence bir tarihle ilgili değerli gözlemler için bak. Buchanan, *Purnea*, s. 443; Buchanan, *Bhagalpur*, s. 193, 460, 468.

128. Kısa ama derin bir deneme için bak. Lamb, "The Indian Merchant", Singer (ed.), *Traditional India* içinde s. 25-35.

129. Anstey, *Economic Development*, s.208.

130. Daha fazla ayrıntı için bak. Misra, *Middle Classes*, bölüm XI.

toplumca kabul edilen bir yükseliş kapısı açtığından, avukatlar, Hindistan sahnesine çıkan çağdaş burjuvazinin ilk ve en önemli üyelerinden biri idi. [130] Büyük bir olasılıkla hukuk aynı zamanda Brahman yetke geleneğine ve metafizik düşünüşüne de uygundu. Kırk yıl kadar sonra, resmi İngiliz konukları, konaklarını Bombay'ın Malabar tepesine kondurmuş Hintli ticaret prenslerinden övgüyle söz edip, Kalkuta yakınlarındaki Jüt fabrikalarıyla Bombay'ın pamuk fabrikalarında yatan kapitalin çoğunun onlara ait olduğunu anlatırlar.[131]

İngiltere ile olan bağların yararlılığı konusundaki kuşkular, ilkin bu çevrede doğdu. Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'deki ticaret çevreleri, Hindistan'daki yerli tacirlerin rekabetinden korktular. Hintli tacirler de, serbest ticaretin kendi gelişme olanaklarını dizginlediğini hissettiler. Uzun bir süre, koruma, devlet sübvansiyonu ve Hindistan pazarlarını tekelci bir biçimde sömürme olanağını elde etmeye çalıştılar.[132] Böylece, 1857'den sonra, İngiliz yönetiminden en büyük yararı sağlayan, Hindistan'ın toprak sahibi eliti ile, İngiltere ile olan bağlar içinde boğulduklarını hisseden ticaret sınıfları arasında bir kopma oldu. Bu kopma Bağımsızlık'a dek sürecekti.

Söz konusu kopmanın çok önemli siyasal sonuçları oldu. Başka yerlerde, toprak sahibi seçkinlerin etkili bölümleri ile, yükselmekte olan ama daha güçlü olmayan ticaret sınıfı arasında kurulan ittifakın, ekonomik gelişmenin gerici siyasal evresini yaratan en önemli etmen olduğunu görmüştük. Hindistan'da İngilizlerin varlığı, böyle bir koalisyonu önledi ve böylece parlamenter demokrasinin kurulmasına önemli bir katkıda bulundu.

Ama öykü burada bitmedi. Ticaretle uğraşan sınıflar aynı zamanda ulusçu hareket vasıtasıyla köylülükle bağlantı kurmuşlardı. Nüfusun en gelişmiş kesimi ile en geri kalmış kesimi arasındaki bu paradoksal bağlantıyı kavrayabilmek için, ulusçu hareketin tarihindeki bazı dönüm noktalarını kısaca tartışmak ve Gandi'nin yazılarını ve konuşmalarını dikkatle incelemek gerekir. Bu bağlantının pürüzsüz olmadığı ve aralarında bazı sürtüşmelerin olduğu, yeri gelince açıkça görülecektir.

Hint Ulusal Kongresi [Kongre partisi] ve Hindistan Ticaret Odası, aynı yılda, 1885'te kuruldular. Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna dek, Kongre, "İngilizce konuşan aydınların yılda bir kez yaptıkları mahçup bir toplantı"dan başka bir şey değildi. Daha sonraları, başka güçlerin ticaret çevrelerini geri plana itebildiği bazı kısa dönemler olduysa da, işadamları çevresi ile bağlantı, Kongre'nin takındığı durumu belirleyen en önemli etki kaynağı olarak kaldı.[133] Örneğin, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce, B.G.Tilak, Hindistan'ın tarihsel geçmişinden güç ve esin almaya çalışan, yerli değerlerden yana, şiddete dayalı bir gerici akımın önderi oldu. Şiddete başvurulmasının nedeni, bir ölçüde, Kongre'nin kibar ama etkili olmaktan uzak dilekçe yönteminin yolaçtığı yaygın düşkırıklığı idi. 1906'da, Tilak'ın etkisiyle Kongre, *Svarac* denen, ve o sırada "kendi kendini yöneten İngiliz kolonilerini de içine alan bir yönetim sistemi"[134] olarak tanımlanan bir hedef benimsedi. Çok daha sonraki bir dönemde, bir başka

131. Great Britain, *Report of Indian Statutory Commission*, cilt I, s.23.

132. Gadgil, *Business Communities*, s.IX. Belli başlı ekonomik olgular Misra, *Middle Classes*, bölüm VIII'de bulunabilir.

133. Gadgil, *Business Communities*, s. 30, 66; Brecher, *Nehru*, s. 52. Önceleri toprak sahibi çıkar çevreleri de Kongre'de önemli bir gruptular. Bak. Misra, *Middle Classes*, s. 353.

134. Majumdar ve başkaları, *Advanced History*, s. 895, 928, 981.

135. Brecher, *Nehru*, s. 176-177.

radikallik biçimi, bu kez sosyalizmden esinlenen bir akım 1931'de benimsenen, Kongre'nin ılımlı sosyalist ve demokrat bir program üzerinde görüş birliğine vardığını gösteren Karaçi Temel Haklar Önergesi'nde görüldüğü gibi, Kongre'nin resmi tutumunu etkileyecekti.[135] Siyasal sorumluluğun söz konusu olmadığı bir durumda, bu öğreti nöbetlerinin etkisi sınırlı kalırken, iş çevrelerinin Kongre içindeki ağırlığı süreklilik gösterdi. Daha önemlisi, İngiliz fatihlerin varlığının, iç çatışmaları yumuşatıp, batılılaşmış ve ılımlı radikal aydınlardan, işadamları topluluğuna ve oradan da köylülüğün siyasal bakımdan aktif bölümlerine dek uzanan kesimler arasında belli bir birliği dayatmış olmasıdır.

Kongre, köylülere ancak, Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden, Kongre'nin 1920 Nagpur toplantısında açıkça kabul edilen Gandi'nin ulusçu akım içinde egemen kişi konumuna yükselişinden sonra ulaşabildi. Bu noktada, Hint Ulusal Kongresi, bir yukarı sınıflar klübü olmaktan çıkarak, kitle örgütü olma yoluna girdi. Ertesi yıl Kongre üyeleri, tıpkı Rus Narodnik'lerinin 1870'lerde yaptıkları gibi, köylülere yöneldiler.[136] Bu tarihten ölümüne dek Gandi, Batılılaşmış aydınlardan, tacirlerle endüstricilerden ve toprağı ekip biçen sıradan insanlardan oluşan acayip bir karışım olan Hint ulusçu akımının tartışmasız önderi olarak kaldı. Gandi'nin birbirleriyle çatışan böylesine farklı çıkar gruplarını birarada tutabilmesini sağlayan neydi?

Gandi'nin şiddete başvurmama programı, Nehru gibi aydınlara, o zamana kadar hiç bir işe yaramadıkları aynı derece anlaşılmış olan iki politikanın, Tilak'ın izlediği türden bir şiddet politikasıyla, Kongre'nin ilk yıllarında izlenen sönük bir anayasacılık politikasının çıkmazlarından kurtaracak bir çıkış kapısı olarak göründü.[137] Gandi, Hindu kültüründe ses veren bir tele dokunmuş ve bunu Hint toplumunun içindeki yerleşik çıkarları tehdit etmeden, tüm ülkeyi İngilizlere karşı harekete geçirecek biçimde yapmıştı. Toprak sahibi yukarı sınıflar bile, Gandi'den korkmakla birlikte, az sonra göreceğimiz gibi, doğrudan doğruya karşı çıkılan hedefler arasına konulmuş değillerdi. Programında herhangi bir ekonomik radikalizm öğesinin bulunmaması, Gandi'nin bilinçli olarak Makyavelci bir seçim yapmasının ürünü olmasa gerek. Araştırmamızın amaçları açısından, onu bu tutuma yönelten kişisel nedenler önemli değil. Önemli ve açıklayıcı olan, Gandi'nin ciltler tutan yazılarında ve konuşmalarında ortaya konan programdır. Temel düşüncelerinin ana çizgileri, aktif önderliğe başlamasından, yaşamının sonuna dek, hemen hiç değişmedi.

Programının iki ana teması, bağımsızlık (*Svarac*) amacı ve bazen "pasif direnme" olarak da adlandırılan şiddete başvurmaksızın işbirliğinden kaçınma (*Satyagraha*) yöntemi, okumuş batılıların çok iyi bildikleri şeylerdir. Gandi 'nin programının daha az bilinen yanı, ünlü dokuma çıkrığında simgelenen ve *Svadeşi* terimi ile dile getirilen toplumsal ve ekonomik içeriğidir. 1916'da Gandi, bu terimi şöyle tanımlıyordu:

"*Svadeşi,* içimizdeki, bizi yakın çevremizdekileri kullanıp, onlara hizmet etmekle sınırlayan, daha uzaktakileri dışlamamızı sağlayan ruhtur. Öyle ki, din alanında bu kuralın gereklerini yerine getirmem için, kendimi atalarımın diniyle sınırlamam gerekir. Bu en yakınımdaki dinsel çevreyi kullanmam demektir. Eğer onu kusurlu bulursam, kusurlarından arındırarak ona yardımcı olmam gerekir. Politika alanında, yerli kurumları

136. Brecher, *Nehru*, s. 72, 76.
137. Brecher, *Nehru*, s.75.

kullanmam ve kanıtlanmış özürlerine çare bularak, onlara hizmet etmem gerekir. Ekonomi alanında ise, en yakın komşularımca üretilen şeyleri kullanmam ve eksik olan yanlarında görebildiğim noktalarda onları tamamlayarak ve daha etkili yaparak bu endüstrilere hizmet etmem gerekir..."

"*Svadeşi* öğretisini izlersek, gereksinimlerimiz için gerekli maddeleri sağlayabilecek komşular bulmak ve onlara, bunun yollarını bilmedikleri durumlarda, onların da sağlıklı bir uğraşıya gereksinimleri olduğu düşüncesiyle, bunların nasıl yapılacağını öğretmek, sizin olduğu kadar benim de görevimdir. O zaman Hindistan'ın her köyü, yalnızca o yerlerde üretilmeyen zorunlu gereksinim mallarını öteki köylerden, değişim yoluyla sağlayarak, neredeyse tümüyle kendi kendini besleyen ve kendi yağıyla kavrulan birer birim durumuna gelecek. Bu, akla pek yatkın görünmeyebilir. Ama Hindistan da akla yatkın olmayan bir ülkedir. Merhametli bir Müslümanın içecek temiz su sunmaya hazır olduğu bir durumda, bir kimsenin boğazının susuzluktan kuruyacağı noktaya dek direnmesi, akla yatkın bir davranış değildir. Gene de, binlerce Hindu, bir Müslüman evden su içmektense, susuzluktan ölmeyi yeğlemektedir."[138]

Gandi'nin yapmaya çalıştığı, paryalık (dokunulmazlık) gibi insanı apaçık aşağılayan ve baskıcı olan özelliklerinin bazılarından arındırılmış biçimiyle Hint köy topluluğuna, yani ülküleştirilmiş geçmişe dönmektir.[139]

Gandi'nin mülkiyet hakkındaki "mütevellilik" (İng.*trusteeship*) kavramı ile dile getirilen görüşleri, *Svadeşi* kavramıyla sıkıca ilişkiliydi. Bunu Mahatma'nın kendi sözleriyle anlatmasına izin vermek yerinde olur:

"Ya miras yoluyla ya da ticaret ve endüstri yoluyla oldukça büyük bir zenginliğe sahip olduğumu varsaysak, bu zenginliğin tümünün bana ait olmadığını, bana ait olan şeyin, milyonlarca başka insanın yararlandığından daha iyi olmayan onurlu bir geçim hakkı olduğunu bilmem gerek. Zenginliğin gerisi topluluğundur ve topluluğun iyiliği için kullanılması gerekir. Ben bu kuramı, *zemindar*'ların ve yönetici şeflerin ellerindeki mülklerle ilgili olarak ülkenin önüne sosyalist kuram konduğunda geliştirdim. Sosyalistler bu ayrıcalıklı sınıfları ortadan kaldıracaklar. Ben ise hırslarını ve mülkiyet duygularını yenmelerini ve onca zenginliklerine karşın, ekmeklerini alınlarının teriyle kazananların düzeyine inmelerini isterim. Rençperlerin, zengin adamın mülküne, rençperin *kendi* mülküne, yani çalışma gücüne sahip olmasından daha az sahip olduğunu bilmesi gerek."[140]

Son aktardığımız görüş, 1939'da bir gazete makalesinde açıklanmıştır. Bundan beş yıl kadar önce, kendisine, şiddete başvurmama ilkesiyle uyuşur görünmeyen özel mülkiyeti niçin hoşgördüğü sorulmuştu. Buna verdiği yanıt, para kazanan ama kazançlarını gönüllü olarak insanlığın yararına kullanmayanlara belirli ödünler vermek gerektiği olmuştu. Öyleyse özel mülkiyet yerine niçin devlet mülkiyetini savunmadığı

138. [Gandhi], *Speeches and Writings of Mahatma Gandhi*, s. 336-337, 341-342.

139. Gandi, 1933 yılına dek, tüm gücünü paryalığın ortadan kaldırılmasına yönelmiş değildi; bu tarihte yönelttiğinde, bunun halkın ilgisini politika sorunlarından bu alana döndüreceğini uman İngilizlerce iyi karşılandı. Bak. Nanda, *Mahatma Gandhi*, s.355.

140. [Gandhi], *Economic and Industrial Life*, cilt I, s.119.

141. [Gandhi] *Economic and Industrial Life*, cilt I , s.123.

sorusuyla daha da sıkıştırıldığında, yanıtı, devlet mülkiyetinin özel mülkiyetten iyi olmakla birlikte, şiddete başvurmama açısından karşı çıkılabilecek yanlarının bulunduğu oldu. "Benim gerçek inancım odur ki" diye ekledi "devlet, kapitalizmi şiddet yoluyla ortadan kaldırırsa, kendisi şiddet şeytanının eline düşecek ve şiddetin üstesinden gelme başarısını hiç bir zaman gösteremeyecektir."[141]

Kuşkusuz bu anlayışta, mülk sahiplerini, hatta kendisine karşı genellikle düşmanlık beslemiş olan toprak sahibi aristokrasiyi dehşete düşürecek bir nokta pek yoktur. Bu bakış açısına sonuna kadar bağlı kalan Gandi, 1938'de "faşizme benzeyen bir şey olacaktır" dediği[142] köylü hareketini, şiddete başvurduğu için kınamıştı. Ortaya çıkarabildiğim kadarıyla, Gandi'nin mülkiyet konusunda gittiği en ileri nokta, 1946'da *zemindar*'ların mülklerine elkonulması gerektiği görüşünü dile getirmesi ve bütün Kongre üyelerinin birer melek olmadığını söyleyip üstü örtülü bir tehditte bulunarak, bağımsızlığını kazanmış bir Hindistan'ın *zemindar*'ları ortadan kaldırabilecek adaletsiz ellere düşebileceğini ima etmesidir. Bu sözleri söylerken bile Kongre'nin adaletli davranacağını umduğunu belirtip "yoksa yapabileceği tüm iyilikler göz açıp kapayana kadar yokolabilir"[143] diye eklemekte gecikmedi.

Svadeşi kavramından anlaşılabileceği gibi, Gandi'nin programının gerisindeki başlıca itici güç, köye dayalı geleneksel Hindistan'ın yeniden canlandırılması düşüncesiydi. Gandi'nin yüreği gerçekten köylülerden yanaydı ve hareketine en coşkulu desteği verenler köylülerdi. 1933 yılında belirttiği gibi:

"Yalnızca milyonlarca köylünün içinde bulunduğu koşullara bakarak düşünebilirim; mutluluğumu yalnızca içlerindeki en yoksulların mutluluğuna bağlayabilirim ve ancak onlar yaşayabiliyorsa ben de yaşamak isterim. Benim son derece saf kafam, kendimle birlikte oradan oraya taşıyabildiğim ve güçlük çekmeden imal edebildiğim küçük dokuma çıkrığının küçük iğinden öteye gidemez."[144]

Gandi'ye köyü yükseltme görevi, tüm grupların üzerinde görüş birliğine varıp işbirliği yapabilecekleri, siyasal olmayan bir iş olarak görünmekteydi.[145] Köy Hindistan'ını sürdürmenin, Hindistan nüfusunun büyük kitlelerini sefillik, cahillik ve hastalık dolu bir yaşama mahkum etmek anlamına geleceğini anlayamadı. Endüstrileşmenin birliğinde yalnızca materyalizmi ve şiddeti getireceğine inanıyordu. İngilizler onun gözünde çağdaş uygarlığın, nefret edilmekten çok acınması gereken kurbanlarıydılar.[146]

Köylü yaşamının geriye dönük biçimde ülküleştirilişinde genellikle görüldüğü gibi, Gandi'nin köy sevgisi, kent düşmanı, hatta kapitalizm düşmanı tonlar taşıyordu. Hindistan deneyimi gözönüne alındığında, böyle bir bakış açısının dayandığı gerçek bir temelin bulunduğu görülür. Hindistan köy elzanaatlarının, özellikle dokumacılığın, İngiliz fabrika mallarıyla yıkıldığı yollu açıklamalar, Gandi'yi derinden etkilemişti.

142. [Gandhi], *Economic and Industrial Life,* cilt III, s. 178, 180; aynı zamanda bu yapıtın III. cildinin 189. sayfasında bulunan 1934'te söylediği sözlere bakınız.

143. [Gandhi] , *Economic and Industrial Life,* cilt III, s.190-191.

144. [Gandhi], *Economic and Industrial Life,* cilt II, s.157.

145. [Gandhi], *Economic and Industrial Life,* cilt II, s.162.

146. Nanda, *Mahatma Gandhi,* s.118.

147. [Gandhi], *Speeches and Writings,* s.699-700.

1922 yılında İngilizlerin Hindistan'a hukuk devletinin yararlarını getirdikleri savına da şiddetle karşı çıktı. Gandi'ye göre hukuk, kaba sömürüyü gizleyen bir kılıftan başka bir şey değildi. Rakamlarla yapılan hiç bir hokkabazlık, "köylerimde çıplak gözün görebildiği canlı iskeletleri gizleyemez. İnsanlığa karşı işlenen, belki tarihte benzeri olmayan böyle bir suçun hesabını, eğer yukarıda tanrı varsa, İngilizlerin ve Hindistan'ın kent halklarının da ona vermeleri gerektiğinden hiç kuşkum yok." [147] demekteydi. Öteki konuşmalarının birçoğunda da bu temayı işledi. Köyü yükseltmeyi, daha çok "kentlilerin köylülerden acımasızca ve düşüncesizce kapıp kaçtıkları şeylerin geri verilmesini sağlayacak onurlu bir girişim" olarak gördü.[148] Makineleşme, işleri yapacak yeterince işçi bulunamadığı durumlar için iyi bir şeydi, bunun tersi durumda kötüydü. "Acayip bir düşünce gibi görünürse de, her fabrikanın genellikle köylüler için bir tehlike oluşturduğu bir gerçektir" demişti.[149]

Bu tür düşünceler, ulusçu akımın zengin destekleyicilerine sevimli görünmüş olmasa gerek. Zengin tacirler, paryaların Gandi'nin *aşram*'ına* kabul edilmeleri[150] karşısında dehşete düşerlerken, Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Ahmedabad grevinde işçileri desteklemiş olması ise, başkalarını kendisine düşman etmiş olabilir.[151] Kentli zengin sınıflar, ulusçu akımın beslendiği kaynaklardan birini oluştururlarken, Gandi'nin kendilerinden yana birçok yatıştırıcı açıklamalarda bulunduğu toprak sahibi aristokratların bu akıma karşı genellikle düşmanca bir tutum içinde bulunmaları, ilk bakışta çelişkili bir durum olarak görünebilir.

Svadeşi'nin, yani yerel özerklik programının tümünün, aslında bir "Hintli malı al" öğretisi olduğu ve İngiliz mallarının rekabetini kırmaya yaradığı anımsanırsa, bu çelişkinin bir bölümünün aslında bir çelişki olmadığı anlaşılır. Ayrıca, zengin sınıflar açısından bakıldığında, Gandi'nin emeğin onuruyla ilgili öğretisinin yararlı yanlarının bulunduğu görülür. Gandi siyasal grevlere, şiddete başvurmama ve işbirliği yapmama çerçevesi dışında kaldığı için karşı çıkmıştı. 1921 yılında "işçilerin ülkenin siyasal durumunu kavramalarına ve ülkenin ortak yararları için çalışmaya hazır olmalarına dek, işçileri siyasal amaçlar uğruna kullanmanın son derece tehlikeli bir şey olduğunu anlamak için fazla kafa yormak gerekmez" demişti.[152] Ekonomik amaçlı grevler için bile "bir greve girişmeden bin kez düşünmek gerekir" görüşünü savunmaktaydı. Ve işçiler daha iyi örgütlenip, daha iyi eğitildikçe, uyuşmazlıklarda arabuluculuk ilkesinin grevlerin yerini alacağını umuyordu.[153] Bu düşünceleri, Kongre'nin güçlü Sürekli Komite'sinin Haziran 1934'te çıkardığı özel mülkiyete el konması ve sınıf savaşı gibi sosyalist düşünceleri kınayan bir bildiride dile getirildi.[154]

Böylece Gandi'nin öğretilerinin, köylü radikalizminin bazı tipik izlerini taşımalarına karşın, kentli zengin sınıfların değirmenine su taşıdığı görülür. Düşünceleri bir yandan(Hindistan'da az sayıda aydının benimsediği, onların dışında pek yayılmayan) Batı'nın radikal düşünceleriyle etkili bir rekabete girişip kitlelerin bağımsızlık hareketine

148. [Gandhi], *Economic and Industrial Life,* cilt II, s.159.
149. [Gandhi], *Economic and Industrial Life,* cilt II, s.160. Aynı zamanda bak. cilt II, s.163.
* Tekkesine (ç.n).
150. Nanda, *Mahatma Gandhi,* s.135.
151. Nanda, *Mahatma Gandhi,* s.165.
152. [Gandhi], *Speeches and Writings,* s.1049-1050.
153. [Gandhi], *Speeches and Writings,* s.1048.
154. Brecher, *Nehru,* s.202.

çekilmesine yardımcı olup, harekete güç ve etkililik kazandırırken, bir yandan da, hareketin mülk sahipleri için bir tehlike oluşturmayan güvenli bir çizgide tutulmasına yardımcı oldu.

Gandi temelde, Hint köylüsünün ve köy zanaatçılarının sözcüsüydü. Bu grubun Gandi'nin çağrısına verdikleri coşkulu yanıtlarla ilgili pek çok kanıt var. Bundan sonraki bölümde göreceğimiz gibi, bu grubun geniş kesimleri, eski sıkıntılarının üstüne, bir de kapitalizmin devreye girmesinin yolaçtığı acılara katlanıyorlardı. Böylece, Japonya'da Genç Subaylar Hareketi'nde ve aşırı yurtseverlik (ulusçuluk) akımlarında belli bir çıkış yolu bulan öfkeler, Hindistan'da, Gandi'nin etkisiyle, ulusçuluğun değişik bir türünde oldukça farklı bir çıkış yolu buldu. Bununla birlikte, bu iki çıkış yolu arasındaki benzerlikler, en az farklılıkları kadar önemlidir. İkisi de, iyi toplum modelleri için gözlerini ülküleştirilmiş bir geçmişe çevirmişti. İkisi de çağdaş dünyanın sorunlarını anlayabilmekte aciz kalıyordu. Gandi söz konusu olduğunda, bu yargı biraz sert kaçmış görünebilir. Çağdaş endüstri toplumunun saldığı dehşetten rahatsız olan birçok Batılı liberal, Gandi'yi, özellikle şiddete başvurmama üzerinde önemle durması nedeniyle, sevimli bir kişilik olarak görmüştür. Bana bu sevgi, çağdaş liberalizmin rahatsızlığı *(malaise)* ve batı toplumunun karşı karşıya kaldığı sorunları çözmedeki başarısızlığının bir kanıtından başka birşey olarak görünmüyor. Kesin olan bir şey varsa o da, çağdaş teknolojinin geldiği yerde kalacağı ve çok geçmeden dünyanın geri kalan her yanına yayılacağıdır. Belki aynı derecede kesin olan bir başka nokta da, iyi toplum hangi biçimi alırsa alsın (eğer günün birinde böyle bir toplum kurulursa) bunun hiç bir zaman Gandi'nin dokuma çıkrığında simgelenen yerel zanaatçıya dayalı, kendi kendine yeterli Hint köyü olmayacağıdır.

7. Köylü Şiddetinin Çapı ve Karakteri Üzerine Bir Not

İngiliz işgali altında sınıf ilişkilerinin aldığı biçim ve ulusal önderlerin karakterleri, ulusçu harekete, köylüler arasındaki devrimci eğilimlerin sürdürülmesine yardımcı olan kiyetist *(quietist)** bir yön verdiler. Bunun yanı sıra başka etmenler, özellikle köylülerin aşağı katmanlarının hem kast hem dil çizgisinde bölünmüş hem de geleneksel kurallarla olsun küçük mülklerle olsun, egemen düzene bağlanmış olmaları da önemliydi. Gene de, İngilizlerin, yönetimleri altında ve bağımsızlığa geçiş süreci içinde, kargaşaları en aza indirme isteklerinin ve Gandi'nin parlak ününün altında gizlediği şiddet eylemleri görüldü. Geçtiğimiz iki yüzyıl boyunca, Hint köylüsü hiç de bir zamanlar sanıldığı kadar uysal davranmış değildir. Köylülerin örgütlü şiddet eylemlerine hangi koşullarda başvurduklarının incelenmesi, bugün elimizin altında bulunan kaynaklarla gerçekleştirilmesi hiç de kolay bir iş olmamakla birlikte, bu tür olayların doğmasını genel olarak engelleyen etmenlerin aydınlatılmasına yardımcı olabilir.

Hindistan'da, Plassey Savaşı'ndan [1757'den] sonra, İngiliz egemenliğinin kurulmasıyla Askeri Ayaklanma'nın [1857'de] sona ermesi arasında görülen köylü

* 17. yüzyıl İspanyol papazı Michael Molines tarafından kurulan aşırı asetizm yanlısı ve derin düşüncelere çekilmekten yana bir mezhebin öğretisidir. İnsanın sürekli tanrıyı düşünerek, dış koşulların ve istek ve duyguların tutsaklığından tümüyle kurtulabileceğini ileri sürmektedir; ki benzeri düşüncelerle İslam ve Hindu mezheplerinde de karşılaşılmaktadır (ç.n.).

ayaklanmaları incelendiğinde, bazı aydınlatıcı ipuçlarıyla karşılaşılacaktır. Bir Hintli bilgin kısa bir süre önce, bu yüzyıl boyunca ortaya çıkan her tür iç kargaşayla ilgili yığınla malzemeyi derleyip biraraya getirmek gibi çok yararlı bir iş gerçekleştirdi. Bunlar arasında çok sayıda köylünün efendilerine karşı çıktıkları oldukça açık bir biçimde belirgin on olay gösterilebilir. Bunlardan en az beşi, ya köylüler arasında görülen İslam hareketleridir, ya da yörenin yerli sakinleri arasında patlak veren çatışmalarla ilgili oldukları için, incelediğimiz sorunun dışında kalır.[155] Köylü ayaklanması olaylarının sayısı ve çapı, kuşkusuz Çin'deki benzeri olayların yanında son derece sönük görünmektedir. Bununla birlikte, incelendiklerinde bazı önemli noktalar su yüzüne çıkar. Burada ele alacağımız ayaklanmalar oldukça büyük çaplı eylemlerdi. Tüm bu örneklerde, köylülerin ekonomik sıkıntıları son derece belirgindi. Bir ayaklanma, bir kadastro işleminin yapılması beklenirken çıktı; öteki bazı ayaklanmalarda, öfkeden çılgına dönmüş köylülerin, zorbalıklarından çok çektikleri Brahman kastından vergi memurlarını astıklarını öğreniyoruz. Başka bazı olaylarda da, Hindu köylüler Müslüman vergi toplayıcılarına karşı ayaklandılar.[156] Bu son örnekte, yüzlerce kişilik asi takımları ortalığa dökülüp, kırsal bölgeleri yağmaladılar ve o sırada sağlam bir biçimde yerleşmiş bulunmayan hükümete karşı bir süredir kendileriyle birlikte davranan yörenin sakinlerini de peşlerine taktılar. Üzerinde durulmaya değer bir başka nokta, ayaklanma sırasında oluşan dayanışmanın, hiç değilse, geçici bir süre için, kast sınırlarını aşabilmiş olması ve bu yolda köylülerle zanaatçılar, köylülerle köy hizmetçileri kastları arasındaki eski keskin ayrım çizgilerini aşabilecek kadar ileri gidilmesidir. Bir olayda sütçüler, yağcılar ve demirciler birleştiler; bir başka olayda, berberler, aralarında tefecilerin hizmetçilerinin de bulunduğu ev hizmetçileriyle birlik olup ayaklandılar.[157] Hint köyünün bölünmüşlüğü, anlaşılan, yıkıcı eylemlere karşı her zaman engel oluşturmuyor. Eldeki kanıtlardan çıkarılacak genel bir dersi özetlersek, Hint köylülerinin hakça (adil) olan ve olmayan yönetim hakkında son derece kesin düşüncelerinin bulunduğu; ekonomik sıkıntıların bu yumuşak başlı halkı bile yerel çapta ayaklanmalara itebildiği ve son olarak, bu tür ayaklanmalarda köylülerle sıkı bağları olan geleneksel önderlerin de bir rolünün bulunduğu sonucuna varabiliriz.

155. Chaudhuri, *Civil Disturbances*. Bu yapıtın dizinindeki "*peasantry*" (köylülük) ve *"peasant movements"* (köylü hareketleri) maddelerine başvurunuz. Yapıtın 28. sayfasının 2. notunda, Bengal'de görülen sekiz olayın listesi verilmiştir. Bu notlardan 14, 15, 18, 22, 23, Hindu olmayan gruplarla ilgilidir. Bengal dışında iki olay daha vardır; en büyük olaylardan bazıları için bak. s.141, 172. Hindistan ile ilgili bilgilerim, hangi olayların Hindu toplumsal koşullarını yansıtıp hangilerinin yansıtmadıkları yolunda kesin bir yargıda bulunmama yetecek derecede ayrıntılara inmiyor; çünkü İslamlık, genellikle Hindu kurumları üzerinde ince bir cila durumundadır. Öte yandan, tüm insanların eşitliğini öğreten, yerlici bir İslamcı akım (14 numaralı olay olarak sıralanan Vahabiler) incelediğimiz sorunla ilgili görünmez. Ulusçu olmaktan çok toplumcu açıdan radikal bir bakış açısından yapılmış çok daha kısa bir çalışma, Natarajan, *Peasant Uprisings in India*'dır. Natarajan, dört büyük ayaklanma dizisi hakkında bilgi toplamıştır; bunlar: 1) Hindu olmayan bir yerli grubun 1855-1856'daki Santal Ayaklanması; 2) Plantasyon ekonomisiyle ilişkili özel bir olay olarak 1860 Çivit Yetiştiricileri Grevi; 3) Sıradan Hindu köylülerin katıldığı tek ayaklanma olarak görülen 1875 Marathra Başkaldırmaları ya da Dekkan Ayaklanmaları olarak bilinen olay; ve 4) 1836 yılından 1896 yılına kadar uzunan bir süre içine yayılan, Müslüman çiftçilerin, bağlı bulundukları Hindu beylerine karşı bir dizi ayaklanması olan Moplah Ayaklanmalarıdır. Bu küçük kitap yararlı olmakla birlikte, Hindu köylülerinin radikal bir ayaklanma geleneğinin varlığını gösterme girişiminde başarısız kalmaktadır.

156. Chaudhuri, *Civil Disturbances,* s.172, 141, 65-66.

157. Natarajan, *Peasant Uprisings in India,* s.23, 26, 58.

Pax Britannica'nın son evrelerinde, özellikle Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarını izleyen, toplumun eski rayına oturmadığı yıllarda, genellikle bunlara benzer ayaklanmaların patlak vermiş olması büyük bir olasılık. Bununla birlikte, bu evredeki şiddet, özünde devrimci değildi. Devrimci bir öğe var idiyse bile, bu az sonra ele almamız gereken din savaşı ile örtülmüştü. Gene de bir bölgede Haydarabad'da, için için kaynayan hoşnutsuzluk, İngilizlerin çekilişi sırasında çıkan kargaşalar arasında, kısa bir süre için, açık bir devrimci yangına dönüştü. Genel durumu aydınlatan kuraldışı bir örnek olarak, Haydarabad'daki ayaklanma daha ayrıntılı bir incelemeyi gerektirir.

Bağımsızlık'tan önce Haydarabad, yerel prenslerce yönetilen en büyük ve en güçlü eyaletlerden biri olduğu gibi, Hindistan'ın İslam yönetimi günlerinden devralınan siyasal ve toplumsal yapının az çok değişmeden korunduğu bir bölgesiydi.[158] Bölgenin alt tabakalarını oluşturan halkın yüzde 80 dolaylarındaki bölümü Hindu idi.[159] Hindistan'ın öteki bölgelerinden belki biraz geri olabilirse de, Haydarabad'daki köylülerin durumunun ülkenin birçok başka bölgesinden kayda değer derecede kötü olduğunu gösteren bir kanıta sahip değiliz. Ayrıntılı betimlemeler, işlenen toprakların, Hindistan'ın öteki bölgelerinde olduğu gibi çok küçük parçalara bölünmüş olduğunu, yoğun bir nüfus baskısının bulunduğunu, yiyecek yetiştirilen bölgelerde, 1839-1940'da adam başına belki ancak 1,15 akr'lık (yaklaşık yarım dönümlük) toprağın düştüğünü ve borçlanma sorunlarının varlığını, sefalet koşullarında yaşayan çok sayıda tarım işçisinin nüfusun neredeyse yüzde 40'ını oluşturduğunu ortaya koyuyor.[160] Borç yüzünden kölelik [borç köleliği] noktasına düşmüş bazı tarım işçilerinin durumu, belki Hindistan'ın öteki bölgelerinde görülenden daha kötüydü.[161] Bununla birlikte, genel olarak buna benzer durumların görülebildiği öteki birçok bölgede, başkaldırma görülmemişti. Üstelik, ayaklanma, yörenin toprak kiralama sorunlarının görece daha az şiddetli olduğu bölgesinde patlak verdi.[162] Telingana bölgesine de komünistlerin oldukça zengin bir toprak sahipleri kastı içinde tutunabildikleri komşu Adhra'dan sıçramıştı.[163]

Komünistler, Haydarabad'ın Telingana bölgesi köylüleri arasında 1940'da çalışmaya başladılar. Şaşırtıcı bir başarı kazandılar. Özellikle Madras sınırı boyunca uzanan bölgelerde, 1943-1944'te, köyler birbiri ardına, bağlı bulundukları toprakbeylerinin buyruklarına uymamaya, angaryaya çağrıldıklarında gitmemeye, kiralarını ve vergilerini ödememeye başladılar.[164]

Haydarabad Nizamı'nın, yeni Hindistan birliğine katılmamak için çevirdiği manevralar sonucunda kargaşanın artması ve otoritenin bir süre için yıkılması, Komünistlere yeni bir fırsat daha verdi. Bu tarihlerde, yani 1947 sonları ya da 1948 başlarında, en az 2.000 köyün "kurtarılmış" olduğunu ileri sürüyorlardı. Köy sovyetleri

158. Smith, "Hyderabad", s.28,31'de iyi bir genel betimleme bulunmaktadır.

159. Qureshi, *Hyderabad,* cilt I, s.30.

160. Qureshi, *Hyderabad,* cilt I, s.39, 61, 67.

161. Qureshi, *Hyderabad,* cilt I, s.72.

162. Qureshi, *Hyderabad,* cilt I, s.133-134. Bu bölge, Telengana, Tilangana olarak da söylenen Telingana idi.

163. Smith, "Hyderabad", s.32; Harrison, *India,* s.162.

164. Smith, "Hyderabad" s.33.

165. Bak. Smith, "Hyderabad", s.33-40.

yerden mantar gibi bitip, geniş bir bölgenin denetimini ellerine geçirdiler. Komünistler, kısa bir süre için, toprakbeyi ve polis denetimini kırdılar, toprak dağıttılar, borçları sildiler ve düşmanlarını klasik yoldan temizlediler. Akademik bir gözlemci, bu durumdan "Çin dışında tüm Asya'da görülen en büyük ve kısa bir süre için belki de en etkili olan köylü ayaklanması" diye sözetmişti. [165] Haydarabad Nizamı, Komünistler ile faşist benzeri çetelerde örgütlenmiş gerici Müslüman Rufaileri, topraklarının Hindistan birliği içine alınmasını engellemek için kullandı.13 Eylül 1948'de Haydarabad'a giren Hint ordusu, ülkeyi bir haftadan daha kısa bir süre içinde ele geçirdi. Ne var ki yoğun asker ve polis operasyonları, binlerce kişinin yargısız tutuklanması ve Telingana'da Komünistlerin önderlik ettiği köylü ayaklanmasını bastırmak amacıyla önderlerin yakalandıkları yerlerde vurulmaları "aylar" aldı.[166]

Haydarabad'daki başarısız devrimden çıkarılacak ilk ders, neyin doğru olmadığı ile ilgilidir. Hint köylü toplumunun kast ve benzeri ayırdedici özelliklerinin ayaklanmaya karşı etkili bir engel oluşturduğu görüşü, apaçık görülüyor ki yanlıştır. Hint köylüleri arasında devrimci bir gizilgüç (potansiyel) *vardır*. İkinci olarak, insanı alçaltıcı maddi koşullar, tek başlarına bir ayaklanmayı başlatamaz, ona neden olamazlar; ama ayaklanma yönündeki genel gizilgüce katkıları olur o başka. Elde, köylülerin maddi durumlarının ayaklanmanın patlak verdiği yerlerde daha kötü olduğunu gösteren kanıtlar olmadığı gibi, bunun tersini gösteren kanıtlar var. Komünistlerin tutunup yerleşebilmelerine değilse bile, otoritelerini geçici bir süre için yayabilmelerine olanak veren olgu, tepedeki siyasal otoritenin çökmüş olmasıydı. Geçmişte görülen kırsal ayaklanmaların öngereklerini de benzeri koşullar oluşturmuştu. Haydarabad'da 1947 ve 1948'de siyasal iktidarın çöküşü, başka bölgelerde görülmeyen ve geçici bir olaydı. Daha sonra başka yerlerde böyle iktidar boşlukları doğmuş olsaydı, oralarda da kolayca komünist yönetim adacıkları su yüzüne çıkabilirdi.

Hindistan'da devrimci aşırıcılık, bugüne dek, ayağını, çok da sağlam olmayan bir biçimde yere basmanın ötesine pek geçmeyen ve sınırlı kalan bir etki alanına sahip olabilmiş bir akımdır. [167] Nehru'nun ölümüne ve sonrasına dek, merkezi hükümet, komünizmi, devrimci görünüm kazandığı anda ezebilecek, reformcu olduğunda hukuksal sınırlar içinde tutabilecek güçte idi. Bunun niçin böyle olduğunu anlamak için, yeniden geçmişe dönelim ve kayıtlara bir göz atalım.

İngiliz yönetimi öncesi çağlarda, daha önce de belirttiğim gibi, kast kurumu, yerel topluluğu merkezi hükümetin işlevlerini yerine getirebilecek biçimde örgütleyerek, merkezi hükümeti, işler kötü gittiğinde değiştirilmesi gereken bir şey olmaktan çok, bir fazlalık durumuna düşürmüştü. Kast aynı zamanda, birçok ırktan, dilden ve dinden oluşan son derece parçalanmış bir toplumu aynı toprak parçası üzerinde birlikte yaşayabilmesini sağlayacak biçimde örgütlemenin bir yolu idi. Bu parçalanmışlık, belli bazı bölgelerde bir miktar aşılabilmiş olsa da, geniş çaplı bir ayaklanmanın önünde gerçek bir engel oluşturmuş olmalı. Ayrıca kast, hiyerarşik boyun eğmeyi güçlendiren bir sistemdi. Bir insana gündelik yaşamın binlerce küçük olayıyla haddini bildirirseniz,

166. Smith, "Hyderabad", s.45-47.

167. Ayrıntılar için, Overstreet ve Windmiller, *Communism in India*' ya bakınız. Ne yazık ki bu kalın kitap, komünizmin, Hindistan'ın toplumsal eğilimleriyle bağlantısını kurmada fazla başarılı değildir.

* Hindu Sanskrit dili ve kültürü etkisi altına alma (ç.n.).

sonunda haddini bilen biri olur çıkar. Kastların geleneksel kuralları, geçmişin işe yaramaz kalıntıları değildir; belirli siyasal sonuçlar da doğururlar. Sonuç olarak, Sanskritleştirme* yoluyla, ama geleneksel sistemin çerçevesi dışına çıkmadan, bir tür kollektif yukarı doğru mobilite de sağlamaktaydı ve bu, sistemin güvenlik sübabıydı. Tüm bu noktalarda Hint toplumu, İmparatorluk Çin'inden kesinkes ayrılmaktadır.

Bu etmenler, İngiliz yönetimi sırasında sınırlı bir çağdaşlaşma sürecinin başlamasıyla, güçleri azalarak bile olsa, kırsal bölgelerde etkilerini sürdürdüler. Çağdaşlaşmada izlenen yol da, birçok bakımdan istikrardan yana etkili oldu. Askeri Ayaklanma bunalımı, radikal hareketlerin gerici özlemleri nasıl devrime dönüştürebileceklerini öğrenmelerinden önce olmuştu; bu ayaklanmayı o yönde kullanabilirler miydi? kullanamazlar mıydı? Burası oldukça belirsizdir. Ulusçu hareket köylülere ulaştığında, daha önce incelediğimiz nedenlerden dolayı, güçlü yatıştırıcı eğilimler edinmiş bulunuyordu. Siyasal erkin Hintlilere devredilmesinin yöneticiler arasında herhangi bir gerçek bunalım çıkmadan gerçekleştirilmesi, yöneticileri arasında bunalım çıkan Haydarabad'da ise başarısız bir devrime yolaçması, oldukça anlamlıdır.

İşin, benim yapabildiğimden daha geniş bir açıklamayı hakeden bir yönü daha vardır. Çağdaş dünyanın girişiyle ortaya çıkan ve biriken düşmanlıklardan birçoğu, çıkış yolunu belki de Hindular ile Müslümanlar arasındaki topluluk savaşlarının dehşetinde buldular. Bu olgunun önemini anlamak için, Pakistan'ın"Bölünme"si ve Bağımsızlık'ı ile ilgili ayaklanmalarda öldürülenlerin tahminen 200.000 kişi olduğunu, her iki devletten 12 milyon kadar insanın karşı tarafa kaçtığının söylendiğini anımsatmak yeter.[168] İki din arasındaki düşmanlık, kuşkusuz, Hindistan'ın uzun tarihi boyunca zaman zaman şiddete başvurulan biçimler almıştı. Bunlar daha çok, Müslüman yöneticilerin Hindu uyruklarını, zor yoluyla İslamlığa geçirme çabalarının sonucu olarak görünürler. Yirminci yüzyıldaki dinsel çatışmaların ve fanatikliğin niteliği farklıdır. Bu hareketler daha çok yirminci yüzyıla özgü olduğu bilinen "yerlicilik" *(nativizm)* olgusuna benzemektedirler. Dünyanın birçok bölgesinde, yerleşik kültür, halkın bir bölümünü tehdit eden bir biçimde aşınmaya başladığında, kendisini tehdit altında duyan halk, geleneksel yaşam biçimine artan bir tutkuyla sarılarak ve onu yücelterek tepki gösterir. Söz konusu yüceltmenin genellikle, tarihsel gerçeklikle ancak yüzeysel bir bağlantısı vardır. Anlaşılan Hindistan'da da buna benzer bir şey oldu ve bu eğilim, bugüne dek yapılanlardan çok daha ayrıntılı araştırmaları gerektirmektedir. Hindistan'ın çok belirgin olmayan bir gerici evreden geçmesinde topluluk duygularının payı olmuştur. Aslında topluluk duyguları söz konusu gericiliğin en kötü yönünü oluşturdular. Ama bu duygular, hiç değilse Hindistan Cumhuriyeti ve onun önderleri bakımından, kesinlikle resmi olmayan ve hükümet karşıtı eğilimlerdi. Her zaman saygıyla anılacak bir tutumla, gerek Gandi gerek Nehru, topluluklararası şiddete ellerindeki tüm güçlerle karşı çıktılar. Din savaşı devrimin yerini almış olabilir. Bu savaş aynı zamanda, Hindistan toplumunun, yalnızca devrimci radikalliğin değil, *her türlü* etkili siyasal eylemin karşısında bir engel oluşturan "parçalanmışlığı"nın aşırı bir dışavurumundan başka bir şey değildir. Böyle bir radikalliğin erişmek istediği doğal hedefin paryalar ve kırsal proletarya olması gerektiği düşünülebilir. Sanskritleşme yönündeki eğilime ek olarak, radikalizm, burada başka engellerle de karşılaşır. Devrimciler, barışçı bir söylemle bile olsa, kırsal proletaryaya, küçük ve orta köylüler kitlesini kendilerine düşman etmeden

168. Mellor, *India Since Partition,* s.45.

169. Harrison, *India,* s.222-223'te buna güzel bir örnek vermekte

seslenemezler. Her ne olursa olsun, bir devrimci hareket için asıl sorun, tüm köyleri ve bölgeleri *status quo*'dan koparmaktır ki bu Hindistan'da sınırlı bir yerel tabanın ötesinde başarılması pek kolay olmayan bir iştir. Komünistler bazı bölgelerde çekiciliklerini, dine ve bölge bağlarına dayandırabilmişlerdi ve dayandırırlar da.Başka bölgelerde ise bunun yanı sıra kastlar arası kavgalardan yararlanma yolunu denediler. [169] Yerel ve bölücü duygulara seslenmek, bazen iyi bir devrimci taktiktir. Ama yerel hoşnutsuzlukları daha geniş bir politika içine alıp eritmenin zamanı geldiğinde, bu küçük düşmanlıklar, küçük çekişmelerin şamatası içinde, birbirlerini sıfırlamaktan öte bir işe yaramayabilirler. Devrimler, önemsiz bölgesel düşüncelerle değil, tüm insanlığa seslenen büyük ideallerle yapılır.

Hızla taktik değiştirme sorunu (Hindistan'a özgü koşullardan bağımsız nedenlerden dolayı) ister Rusya ister Çin olsun yabancı bir hükümetle özdeşleşme, bugün herhangi bir devrimci geleneğe sahip olduğu ileri sürülebilecek tek grubun karşısındaki çetin engellerdir. Hepsinden önemlisi, Nehru rejiminin yanında olan güçler arasında köylülüğün üst tabakalarının da bulunmasıdır. Düzen güçlerinin elinde, tümü geçmişin mirası olmakla birlikte, güçlü kartlar vardır; ve bunlar, Hindistan'ın siyasal önderleri, bazıları bugünden Hindistan'ın kırsal bölgelerinin geleceğini biçimlendirmeye başlamış bulunan, alttan alta işleyen akımları, hem harekete geçirip hem de denetlemedikçe, değerleri düzenli olarak düşecek kartlardır. Bunların nasıl bir sonuç vereceği önceden kestirilebilir nitelikte olmamakla birlikte, nelerin yapılıp nelerin yapılmadığının nedenlerini incelemek, sorunun kendisini anlama olanağı verebilir.

8. Bağımsızlık ve Barışçı Değişmenin Bedeli

İngilizlerin ülkeden sürüldükleri tarihte, 1947'de, bir kısır döngü kendini Hint toplumuna iyice yerleştirmiş bulunuyordu. Kaynaklar harekete geçirilemediği ve bir endüstri kesiminin kurulması için biraraya getirilemediği için, endüstrileşme yolunda ancak son derece küçük bir ivme vardı. Kent, verimliliği harekete geçirmek ya da kırsal toplumun yapısında değişiklik yaratmak üzere kollarını kırsal bölgelere atmış olmadığından, tarım durağan idi ve etkililikten uzaktı. Aynı nedenden dolayı, kırsal bölgelerde endüstrinin geliştirilmesinde kullanılabilecek kaynaklar yaratılamıyordu. Tersine, toprakbeyleri ve tefeciler, üretilebilen "artı"ya el koyuyor ve daha çok, üretimle ilgisi olmayan amaçlarda kullanıyorlardı.

Bir kısır döngüden söz etmek, durumun umutsuz olduğu yolunda bir anlam taşıyabilir. Ama durum o kadar umutsuz değildir. Yakın dönemde endüstrileşmiş öteki ülkelerin deneyimlerinin gösterdiği gibi, bu kısır döngüyü kırabilecek bir politika vardır. Sorun ve yanıtı, özüne indirgendiğinde çok basittir. Bunun yolu, toprakla uğraşan halkı verimliliği artırmaya ikna etmek ve aynı zamanda, böylece yaratılan "artı"nın büyük bir bölümünü bir endüstri toplumu kurmak için almak üzere, ekonomik özendiricilerle siyasal zorlamanın birlikte kullanılmasıdır. Bu sorunun gerisinde toplumu yapılması gerekli değişikliklere zorlama yeteneğine ve acımasızlığına sahip bir sınıfın doğmuş olup olmaması gibi siyasal bir sorun yatmaktadır. İngiltere'nin köy eşrafı, Japonya'nın bürokratlara dönüşebilmiş düzene karşı aristokratları vardı. Az önce az çok ayrıntılarıyla incelenen nedenlerden dolayı, Hindistan bu bakımdan oldukça yoksuldu.

terim bulamadığımızdan, toprakbeyine "asalak" sıfatını yakıştırmıştık. Bu, toprakbeyinin her yerde, köşesinde oturup, kiraların akmasını beklemekten başka bir şey yapmadığı anlamına gelmez; yaptığı genellikle o olsa bile böyle bir anlama gelmez. Aktif ve çalışkan bireyler olan pek çok toprakbeyi vardı. Bunlar en az örnek bir "Protestan kapitalist"* kadar girişimcilik yeteneğine ve başarı tutkusuna sahip olduklarını gösterdiler. Ne var ki, Hint toplumunun çerçevesinde, yeniliklere böylesine açık yetenekler, isteklerine, baskıcı sistemin levyelerini kullanarak ulaşmaktan öte gidemezler. Toprakbeyi, bazen İngiliz mahkemelerine, bazen köyün siyasal ve toplumsal yapısının sağladığı düzeneklere başvurarak, kiracılarını sıkıştıracak çeşitli yollar bulabilir.[170] Sorunun böyle bir yetenek eksikliğinden kaynaklanmadığını göstermek için, *sistem içinde* kalarak başvurulan bir sürü yenilik örneğini sıralamak güç değildir. Girişimcilik yeteneğine sahip olan kimseler, herhangi bir büyük grup içinde azınlık oluştursalar gerek. Sorun, bu yeteneğin önünü açmak ve aynı zamanda, onu daha büyük toplumsal amaçlara yöneltecek biçimde denetlemek sorunudur. Söz konusu yeteneğin ortaya dökülmesini sağlayacak uygun durumun yaratılması, en geniş anlamıyla bir "siyasal" sorundur.

Kırsal bölgelerde yenilikçi yeteneklerin eksikliği diye bir engel olmadığı gibi, kaynak eksikliği engeli de yoktu. Yerli kaynaklar gizilgüç olarak vardı. Bunun böyle olduğunu görmek için, bir antropoloğun gözlerinden tek bir köye bakmamız yetebilir:

"Gopalpur çiftçisi, tarımsal işlemlerini, ancak çok zengin bir ülkenin altından kalkabileceği bir davranışla yürütür. Uygun miktarda, kaliteli ve filizlenme yeteneği bilinen tohum kullanmak yerine, çiftçi, savurganlık derecesinde bol ve tohumluk için özel olarak seçilmemiş, sınanmamış tohum atar. Tarladaki yeni sürgünleri koruyamayarak, fidelerini ister istemez, her türlü kurtla, kuşla ve çevreden gelen yabanıl hayvanlarla paylaşır. Hayvanlardan ya da bitki artıklarından elde ettiği gübresini, güneşten ve yağmurdan koruma diye bir derde düşmeden, kapısının önüne yığar. Hasadını yaptığı ürününü dikkatle ambarlara yerleştirecek yerde, evinde çömlek kaplara doldurur; daha kötüsü, doğrudan doğruya, kaba biçimde yapılmış taş zeminler üzerine yığıverir. Farelerin yiyemediğini de kurtlar ve tahıl bitleri delik deşik edip kırıntılara dönüştürürler."[171]

Her köy bu kadar kötü olmamakla,bazıları daha iyi bazıları bundan da kötü olmakla birlikte Bağımsızlık'tan bu yana geçen on yedi yıldan sonra, Hindistan'daki genel durum, bundan farklı değildir. Hindistan'da 500.000'den fazla köy vardır. Örnek aldığımız köydeki durumu birkaç yüz bin ile çarparsanız, yalnızca köylülerin tarım işlerini yürütme biçimlerinin değiştirilmesiyle elde edilebilecek potansiyel kaynakların çapı anlaşılacaktır.

* Çok çalışıp yalın yaşamadan (dolayısıyla tasarruf ve yatırımdan) yana olan Protestan etiğini benimseyen kapitalistin girişimciliği; M.Weber'in kategorisi anıştırılıyor(ç.n.).

170. Neale, *Economic Change,* s.204-205'te bunun bazı canlı örnekleri bulunmaktadır.

171. Beals, *Gopalpur,* s.78.

Köylüler eski uygulamalarını, birileri onlara değiştirmelerini söyledi diye değiştirmeyeceklerdir. Nitekim, öteden beri yapılan şey budur. Davranışlarını değiştirmeleri isteniyorsa, halkın toprakla ilgili olarak içinde bulunduğu koşulların değiştirilmesi gerekir. Ve eğer bu koşullar daha değiştirilmemişse, ki genellikle değiştirilmiş değildir, bunun bazı siyasal nedenleri olmalı. Tartışmanın bu son adımında, bize düşen görev, bu nedenleri bulup çıkarmak, değişmenin karşısındaki engelleri saptamak ve bu engelleri aşabilmek için el altında hangi güçlerin bulunabileceğini ortaya koymaktır. Yapılması gereken ileriye dönük kehanetlerde bulunmak değil, sorunun olası çözüm yollarını önermek ve hiç bir çözüm getirmemenin bedelini de içine almak üzere, bunların maliyetini saptamak için, sorunu çözümlemektir.

Bu işe, 1947'de Bağımsızlık döneminin başında, ulusal politika sahnesinde olup bitenlere ve bir bütün olarak Hint toplumunda etkinlik gösteren güçlere göz atarak başlamak en iyisi. İngiliz işgali, Nehru gibi sosyalizme eğilimli aydınlardan bu tür düşünceleri tehlikeli bulan oturaklı işadamlarından, hepsi de, bünyesinde çağdaş bir politikacıdan çok, geleneksel bir kutsal Hintlinin özelliklerini taşıyan, Gandi'nin yeni yeni uyandırdığı köylü tabanına dayanan ve çok çeşitli düşünceleri ustaca dile getiren gazetecilerden, politikacılardan, avukatlardan oluşan bir muhalefet hareketinin, yani Kongre Partisi'nin doğmasına yolaçmıştı. Endüstride çalışan işçi sınıfı çok küçüktü ve o zamana kadar politikada herhangi bir önemli rol oynamış değildi. Herkesin, yanlış görünen her şeyin nedeni olarak gösterebildiği İngiliz yönetimine karşı yürütülen ortak muhalefet, bu grupların ağzı laf yapan önderleri arasındaki çatışmaların unutulmasını sağlamış ve onlara birlikte çalışma alışkanlığını kazandırmış bulunuyordu. Ortak düşman ortadan çekilir çekilmez, bu çatışmalar su yüzüne çıktı. Bununla birlikte, endüstri işçileri veya köylüler arasında herhangi bir güçlü radikal hareket bulunmadığı için, tutucu öğeler, Hindistan'ı, çıkarlarını henüz ciddi olarak tehdit etmiş olmayan ılımlı bir yolda ilerletmekte, bugüne dek fazla bir güçlükle karşılaşmadılar.

Bağımsızlıktan hemen sonra izlenecek ekonomik politikanın ne olacağı konusunda verilen kavgalar, ılımlıların niçin bu kadar güçlü olageldikleri sorusunu aydınlatan bazı ipuçları vermektedir. Sardar Vallabhhai j. Patel'in desteğinde işadamları topluluğu, yiyecek ve öteki temel tüketim maddeleri üzerindeki fiyat denetim sistemine karşı başarılı bir saldırıya geçtiler. Hükümet denetimleri kaldırınca, çok yüksek bir enflasyonla karşılaşıldı. Fiyatlar birkaç ayda yüzde otuz kadar yükseldi.Gelirleri "normal" koşullarda ancak en zorunlu gereksinim maddelerini almaya yeten milyonlarca insanın büyük sıkıntılara düşmesi üzerine, hükümet fiyat denetimlerini yeniden getirdi. Hindistan'ı, Pakistan'ın "Ayrılma"sından [1947'den] 1950'deki ölümüne dek yöneten "ikili yönetim"deki (*duumvirate*) ikiliden biri Patel (ötekisi Nehru) idi. Patel, işadamlarının bir sözcüsü olduğu kadar, tarım reformları ve laiklik tehlikelerine karşı kendilerini korumasını bekleyen toprakbeylerinin ve ortodoks Hinduların da önderiydi. Bu tarihlerde Gandi politikaya ancak çok temel ahlak ilkelerinin tehlikeye düştüğünü sezdiği zaman karışıyordu. Fiyat denetlemesinin yolaçtığı tartışma,bunlardan biri idi Gandi'nin müdahelesi, terazinin kefesini denetimlerin kaldırılmasından yana görüşün ağır basması yönünde etkiledi. Böylece, milyonlarca insanı ilgilendiren yaşamsal önemde ve Bağımsızlık'tan sonra çıkan ilk büyük davada, köylü kitlerinin önderi, anlamlı biçimde,

tutucuları desteklemiş oldu.[172] Bir sürü küçük düşmanlıklar, küçük çekişmelerin şamatası içinde,birbirlerini sıfırlamaktan öte bir işe yaramayabilirler. Devrimler, önemsiz bölgesel düşüncelerle değil, tüm insanlığa seslenen büyük ideallerle yapılır.

Hızla taktik değiştirme sorunu (Hindistan'a özgü koşullardan bağımsız nedenlerden dolayı) ister Rusya ister Çin olsun yabancı bir hükümetle özdeşleşme, bugün herhangi bir devrimci geleneğe sahip olduğu ileri sürülebilecek tek grubun karşısındaki çetin engellerdir. Hepsinden önemlisi, Nehru rejiminin yanında olan güçler arasında köylülüğün üst tabakalarının da bulunmasıdır. Düzen güçlerinin elinde, tümü geçmişin mirası olmakla birlikte, güçlü kartlar vardır; ve bunlar, Hindistan'ın siyasal önderleri, bazıları bugünden Hindistan'ın kırsal bölgelerinin geleceğini biçimlendirmeye başlamış bulunan, alttan alta işleyen akımları, hem harekete geçirip hem de denetlemedikçe, değerleri düzenli olarak düşecek kartlardır. Bunların nasıl bir sonuç vereceği önceden kestirilebilir nitelikte olmamakla birlikte, nelerin yapılıp nelerin yapılamadığının nedenlerini incelemek, sorunun kendisini anlama olanağı verebilir.

Gandi 1948'de öldürüldü, Sardar Patel 1950'de öldü. Nehru, bir dizi parlamenter ve perde arkası menavralarla, bir yıl içinde, kendisini Kongere Partisi'nin ve ülkenin tartışmasız önderi durumuna getirmeyi başardı. En sonunda Hindistan ilerlemeye, hiç değilse sorunlarının ciddi biçimde üstüne yürümeye hazır bir konuma gelmişti. Başkanlığını Nehru'nun yaptığı Planlama Kurulu, Mart 1950'de kuruldu; Birinci Beş Yıllık Plan 1951'de başladı ve onu, kesintisiz olarak, ikinci ve üçüncü beş yıllık planlar izledi. Bununla birlikte, hükümet, "sosyalist toplum"[173] modeline bağlılığını ancak 1955'te açıkladı.

Sosyalizm hakkında pek çok, işadamları topluluğunu ciddi biçimde rahatsız edecek kadar çok laf edilmiş olmakla birlikte, aslında pek az şey yapıldı. 1961 yılında merkezi hükümet, atom enerjisi, elektronik, lokomotif, uçak, elektrikli araç gereç, makine, antibiyotikler gibi çok çeşitli alnlarda birçok şirket kurmuştu; eyalet hükümetleri de başka birçok şirketin sahibiydi ya da yardım ediyordu. Ama ülke endüstrisinde özel girişimin payı hâlâ çok genişti. Üçüncü Beş Yıllık Plan'ın metnine göre, hükümet, kamu kesiminin imalattaki payını, 1961'de yüzde ikinin altında kalan oradan, yaklaşık dörtte bire çıkarmayı umuyordu. Bununla birlikte, yatırım fonlarında aslan payı, ulaştırmaya ve iletişime, bir başka deyişle, özel sektör endüstricilerinin gereksinim duyduğu hizmetlerin yaratılmasına ayrılmıştı.[174] Böyle bir politikanın mutlaka yanlış olması gerekmez. Ama Hint deneyimini sosyalizmin bir türü olarak görmek ciddi bir hata olsa gerek. Endüstride kuşkusuz ilerlemeler sağlandı. Bu konuda, endüstri malları üretimi endeksinin, 1956'da 100 olarak alındığında, 1963'te 158,2'ye yükseldiğini, yani yarıdan fazla arttığını ve kişi başına gelirin,1951'den 1961'e kadar yılda yüzde iki dolaylarında, yavaş ama nüfus artışının yeterince önünde bir artış gösterdiğini ortaya koyan çıplak istatistik verileri vermekten öte bir saptamaya girişmeyeceğim.[175] Bu tür

172. Fiyat denetiminin kaldırılması öyküsü için bak. Brecher, *Nehru,* s.509-510; ikili yönetim (duumvirat) ve Patel'in karakteri hakkında bak. s.390,395.

173. Brecher, *Nehru,* s.432-436, 520, 528-530.

174. India, Planning Commission [Hindistan Planlama Kurulu], *Third Five Year Plan,* s.14, 23.

rakamların büyük ölçüde el yordamıyla hesaplandığını söylemek, bilinen bir şeyi yinelemek olacak. Ve bugüne kadar sağlanan ilerlemeler, büyük ölçüde kapitalistlerin yönetimi altında gerçekleştirildi.

Tarım alanında da, izlenen politikaların ana çizgileri, Ekber ve İngiliz yönetimlerinden kalma egemen sistemin çerçevesi dışına çıkmaksızın üretimi artırmak oldu. Nehru dönemi tarım politikasının dikkati çeken iki boyutu; toprak ağalığı sorununu çözme çabası ve köylülerin çıktısını, Topluluk Kalkınması* Programı yoluyla artırma girişimi idi.

Hindistan'ın bağımsızlığını kazanmasından kısa bir süre sonra, hükümet, öteden beri tartışılan zemindar'lar sorununa cepheden saldırıya geçti. Zemindar, daha önce gördüğümüz gibi,yalnızca bir toprak beyi değil, hükümet ile toprağı gerçekte işleyen arasında aracı olan bir vergi toplayıcısıydı. Zemindar sistemin kaldırılmasındaki amaç, hiç bir biçimde sosyalist bir tarım biçimini getirmek değil, toprağın gerçek işleyicisini ekip biçtiği toprağa bağlayarak ve kendisinden aşırı kira bedeli alınmasını zorunlu çalıştırmayı (angaryaya koşulmasını) ve öteki kötüye kullanmaları engelleyerek küçük köylü üretimini desteklemekti.[176] Bu politika doğrultusunda çıkarılacak yasalar, yeni cumhuriyetin yerel devletlerine bırakıldı. Yerel koşullar arasındaki çok büyük farklılıklar, böyle davranılmasını haklı gösteren nedenlerden birini oluşturur. Öte yandan, sorunun çözümünü yerel devletlere bırakmak, güçlü yerel çıkar gruplarının bu yasaları istedikleri yönde biçimlendirebilme olanaklarını artırmış oldu. Nitekim bu çevreler, çok geçmeden söz konusu reformun meşruluğunu tartışmaya başladılar. Bunun yolaçtığı geçikmeler tehlikeli olmaya başlayınca, merkezi hükümet reform sürecini hızlandırmak için, anayasada değişiklik yaptı.[177] 1961 yılında resmi kaynakların, aracıların, birkaç küçük adacık dışında, tüm ülkede kaldırıldığını ileri sürebilecekleri bir noktaya gelindi. Daha önce aracılar, Hindistan'ın ekilip biçilen topraklarının yaklaşık yüzde 43'ünden büyük bir bölümü üzerinde bazı haklara sahip bulunurlarken, bu oranın, 1961'de yüzde 8,5 dolaylarına düştüğü ileri sürüldü.[178] Durumun yakından incelenmesi, bu istatistiklerle kırsal bölgelerin toplumsal gerçekliğinin, birbirini tutmadığı yolunda büyük bir kuşkuya düşmemize yolaçar.

Kestirmeden zemindar'ların ortadan kaldırıldığmdan söz etmek son derece yanıltıcıdır. Birçok yerel devlette, hükümetler, zemindar'lar toprakları başında yaşayıp, onu işleyen kişi oldukları sürece, ellerinde bulundurabilecekleri toprakların büyüklüğüne herhangi bir sınır konmuş değildir. Bunun amacı, daha verimli işletilen büyük çiftliklerin bölünmesini önlemek gibi övülecek bir düşünce olmakla birlikte, Hindistan'da büyük çiftçilerin, etkili bir biçimde yönetilen bir tarım işletmesi birimi olmaktan çok,birçok küçük çiftçiye kiraya verilerek işletilen bir büyük mülk olduğunu unutmamak gerek. Öte yandan büyük işletme politikasının bir çok bölgede doğurduğu sonuç, zemindar'ların

175. *Far Eastern Economic Review, 1964 Yearbook,* s.174, 168. 1962-1963 yılı tahminlerine göre, kişi başına gelirde küçük bir düşüş görülmüştür.

* *"Community Development"* Türkçede "toplum kalkınması" olarak biliniyor (ç.n.).

176. Patel, *Indian Land Problem,* s.402.

177. *Patel,* Indian Land Problem, *s.477.*

178. Bak. *Times of Indian Yearbook, 1960-1961,* s.102.

aralarında çok eskilerden beri bulundukları toprakları işleyenlerin de olduğu kiracılarını, topraktan çıkarıp, toprakları, kendi aile çiftliklerine katmak yolunda bir kampanya başlatmaları oldu. Yargılarını ölçüp biçmeden vermeyen bir araştırmacı, varılan sonucun, Hindistan'ın daha önceki tarihinde görülmemiş bir çapta mülksüzleştirme olduğunu söylemektedir.[179] Hatta Üçüncü Beş Yıllık Plan'ın metni bile, toprakbeylerinin, gönüllü teslim maddelerinden yararlanarak kiracılarını çıkarmış olmalarından dolayı, toprak kiracılığı yasalarının etkisinin umulandan az olduğunu teslim etmektedir. İlgili değişikliğin başlatılmasından on yıldan fazla bir sürenin geçmiş olmasına karşın, 1963 yılının sonuna kadar sorunun çözümünde yol alan devletler, Hindistan haritasının orasına burasına serpiştirilmiş noktalar olarak görünüyorlar.[180] Yerinde yapılan gözlemler ve yerel araştırmalar, pek az değişikliğin gerçekleştiğini göstermektedir. Daniel Thorner, 1960 yılında, "Özünde, hatırısayılır kimselerin elinde çok fazla toprak bulunmakta ve bu kimseler söz konusu toprakları, kendileri adına işlemeleri için başkalarını kullanmaktadırlar"[181] sonucuna varmaktadır.

Bununla birlikte, kırsal bölgelerde hatırı sayılır kimseler, kendilerini hiç de eskisi gibi güven içinde duymamaktadırlar. Hükümet aygıtı artık, İngiliz yönetimi sırasında olduğu kadar yanlarında değildir. Gerçeği olabildiğince yansıtan bir görüş olarak, büyüklerin eskisi kadar büyük olmadıklarını ve Nehru döneminin toprak kiracılığı ile ilgili yasaların, başlıca sonucu küçük toprakbeylerini ve zengin köylüleri (ki bu ikisi genellikle sonunda aynı şeye varır) Hindistan'ın kırsal kesimlerinin başat kişisi durumuna yükseltmek olan genel politikanın önemli bir öğesini oluşturduğunu ileri süreceğim.[182] Bu izlenimim, 1953-1954'te, yani aracıların neredeyse tümüyle ortadan kaldırılmak üzere olduğunun söylendiği bir zamanda yapılan, toprak mülkiyeti dağılımı araştırmasının sonuçları tarafından desteklenmektedir. Bu tür istatistikler, Hindistan'da daha önce belirtilen nedenlerle,hiç de güvenilir değildir. Ama, toplam toprakların yarısı dolaylarındaki bölümünün, tarımsal nüfusunun sekizde birinden azının elinde bulunduğu yolundaki genel sonuç, pek yanıltıcı görünmüyor. [183] Resmi tarım politikasının eşitlikçiliği, sonuçlarından çok nutuklarda belirginleşmektedir. Bu yargı, şimdi ele alacağımız Topluluk Kalkınması Programı için de aynı derecede geçerlidir.

Topluluk Kalkınması Programı'nın düşünsel ve kurumsal öncülerinin Marksist sosyalizm ile uzaktan yakından ilişkisi yoktur. Önemli öğelerinden biri, Gandi'nin uygar insana en uygun topluluk diye gördüğü Hint köyünün ülküleştirilmiş biçimine beslediği inançtır. İkinci öğesi, tarımsal yayılma servisimizle Amerikan deneyimidir. Üçüncüsü, İngiliz paternalizminin (devletin babaca gözetiminin) etkisi, daha somut

179. Patel, *Indian Land Problem,* s.478-479.

180. India, Planning Commission, *Third Five Year Plan,* s.224-225. *Far Eastern Economic Review,* (November 7, 1963) s.294'te toprak reformu alanında ilerleme görülmemesinden dolayı Planlama Kurulu'nun yerel devletleri sürekli olarak eleştirmek durumunda kaldığı belirtiliyor.

181. Thorner, *Land and Labour,* s.5. Aynı zamanda yazarın ilk Topluluk Kalkınması Projesi'nin Etavah pilot bölge uygulaması hakkında birinci elden aydınlatıcı gözlemleri için bak. s.4.

182. Karş. Neale, *Economic Change,* s.257.

183. Bu rakamlar, Mitra, "Tax Burden", Braibanti ve Spengler (eds), *Administration and Economic Development,* s.299'da verilmiştir.

olarak belirtmek gerekirse, "köy kalkındırma" akımları olmuştur. Bu son öğe bana ötekilerinden daha önemli görünüyor. Uygulamaya konduğu ölçek gibi işin çok önemli bir yönü bir yana bırakılırsa, Topluluk Kalkınması Programı'nda, F.L.Brayne'nin, *The Remaking of Village India*[184] adlı kitabı gibi kaynaklarda, ya da Sir Malcolm Darling'in yazılarında denenip öğütlenenler dışında önemli hiç bir şey bulamadım.

Topluluk Kalkınması Programı'nın beslendiği bu acayip kaynaklar, Program'ın odağındaki öğretileri oluşturan iki temel düşüncenin doğmasına yolaçmışlardır. Birincisi, Hint köylüsünün ekonomik gelişmeyi isteyeceği ve bunun üstünlükleri kendilerine gösterilir gösterilmez, ekonomik gelişmeyi kendi çabalarıyla yürüteceği düşüncesidir. Öteki düşünce, değişikliklerin demokratik yollardan gerçekleştirilmesinin gerektiği ve bu yollardan gerçekleştirileceği, yani herkes için daha iyi bir yaşamın planlanmasına şu ya da bu yoldan katılabilecek olan Hint köylüsünün, çok sevilen ve çok kullanılan bir deyişle "duyduğu gereksinimleri"ne yanıt olarak gerçekleştirileceğidir. Program'ın hazırlık tartışmalarının çoğunda, elde yeni ve hayli bulanık tanımlanmış toplumsal idealler uğruna kullanılabilecek uçsuz bucaksız bir halk enerjisi ve çoşku kaynağının bulunduğu varsayımı benimsenmişti.

Uygulamanın başlangıcındaki bu "hava" kadar, sonunda yarattığı düşkırıklıkları da, ondokuzuncu yüzyıl Rus aydınlarının "halka gidiş" akımını anımsatmaktadır.Hindistan Topluluk Kalkınması ve Kooperatifler Bakanı, bir keresinde, asıl amacın ekonomik gelişme olmadığını söyleyecek kadar ileri gitti:

"Bir topluluk kalkınması projesi, tarımda ve endüstride daha yüksek bir verimliliğe kavuşmayı, daha iyi yollara, daha iyi evlere, daha fazla okula ve hastaneye sahip olmayı hedef almaz. Bunlardan hiç birisi projenin ulaşmak istediği amacı oluşturmaz. Bir topluluk projesi için, birden çok değil, tek bir amaç vardır; bu tek ve parçalara ayrılamayacak amaç, daha iyi yaşamaktır". [185]

Olaylar, köylülerin büyük bir bölümünün, kendilerinden olmayan, dıştan gelen kimselerin getirdikleri yeni tarım yöntemlerini benimsemeye hiç de istekli olmadıklarını, bürokratik plancıların hemen sonuç alınmasında direttikleri bir sırada, demokratik ikna yolunun son derece ağır ve etkisiz bir yönteme dönüştüğünü gösterecekti. Bu güçlükler, Nehru hükümetinin sımsıkı bağlandığı demokratik reform dilemasının çekirdeğini oluştururlar.

Topluluk Kalkınması Programı 1952'de yürütülmeye başlandı; dolayısıyla bu satırların yazıldığı sıralarda aradan on iki yıl geçmiş bulunuyor. 1963'ün ikinci yarısında, basın, kalkınma bloklarının (yani topluluk kalkınması projelerinin uygulandığı bölgelerin) Hindistan'ın neredeyse bütününü kapsadığını duyuruyordu.[186] Kongre Partisi, 1959'un başlarında, kollektivizmin değiştirilmiş bir biçiminin,

184. Brayne, *The Remaking of Village India,* ikinci baskı (Oxford, 1929).

185. Dey, "Community Projects in Action", Park ve Tinker (eds.) *Leadership and Political Institutions,* s.348. Bu deneme, bir bütün olarak, resmi makamların, Topluluk Kalkınması Programı ile ilgili gerçeklere uymayan yüceltmeci tutumları hakkında iyi bir örnektir.

186. *Times of India,* November 27, 1963.

gelecekte ulaşılacak hedef olarak alındığı yolunda bir karar çıkarmışsa da, bu kararı uygulama yönünde hiç bir şey yapılmadı.[187] Topluluk Kalkınması Programı politikası, uygulamada kırsal bölgelerin toplumsal yapısında herhangi bir değişiklik yapma konusuna büyük ihtiyat ile yaklaşmıştır. İşin başlangıcında, programı yürütmek üzere köylülerle ilişkiye girecek memurlara verilen resmi yönergede, köydeki kasttan, mülkiyet ilişkilerinden ve insangücü "fazla"sından, bir başka deyişle gerçek sorunların hiç birinden söz edilmemişti.[188] Bu noktalarda herhangi bir değişme belirtisiyle karşılaşmadım. Değişiklik yolunda gösterilen çabaların çoğu, köy kurullarının (*pançayat*) desteklenmesi yoluyla, köy demokrasisinin canlandırılıp yeniden işlerlik kazandırılmasına yönelikti. Ülkenin bazı bölgelerinde, bu çabalar, eski toprakbeylerinin, hatta köy elitinin yetkisinin zayıflatılmasında etkili oldu. Ama bu yolda fazla ileriye gidilmedi. Köy demokrasisi özünde, çağdaş koşullar altında herhangi bir geçerliliği olmayan romantik Gandici nostaljinin bir parçasıydı. Çağdaşlık öncesi Hint köyü, herhalde, küçük bir cumhuriyet olduğu kadar küçük bir tiranlıktı da; çağdaş Hint köyü ise, herhalde demeye bile gerek yok, kesinlikle öyle. Köyleri, mülkiyet ilişkilerine ilişmeden demokratlaştırmak, tümüyle saçma bir düşüncedir. (Öte yandan toprağın yeniden bölüştürülmesinin de, tek başına, soruna yanıt olmadığı, açıklamayı gerektirmeyecek kadar açık.) Son olarak, gerçek değişme kaynaklarının, köylünün yazgısını belirleyen etmenlerin, köy sınırlarının ötesinde oldukları söylenebilir. Köylüler, oy sandığı kanalıyla ve devlet üzerinde, ulusal politika üzerinde yaptıkları baskılar yoluyla, bu sorunlarla ilgili birşeyler yapabilirler. Ama köy politikası çerçevesinde yapabilecekleri hiç bir şey yoktur. Her ne olursa olsun, Program'ın büyük güçlüklerle karşılaşmaya başlamasından ve belli aralarla yapılan değerlendirmelerden birinde ikincil önemde bazı eleştirilerin getirilmesinden sonra, en Gandici memurlardan bazıları bile, bağımsız köy cumhuriyetleri anlayışına açıktan açığa karşı çıkıp, yukarıdan aşağıya daha sıkı bir denetimi savunmaya başladılar.[189]

Program'ın içeriği değişmeden, yukarıdan yapılacak daha sıkı bir denetim ile fazla bir şey elde edileceğe benzemiyor. Program'ın içeriği, uygulamada, toplumsal yapıda ve köylülerin daha iyi yöntemleri benimsemelerini engelleyen genel koşullarda herhangi bir değişiklik yapmaktan kaçınarak, kaynakları ve teknikleri, bürokratik işlemler yoluyla köylünün ayağına getirmekten başka bir şey değildir. Topluluk Kalkınması politikasındaki temel kusur, kanımca, burada yatmaktadır. Ne Topluluk Kalkınması Program'ında, ne de toprak reformu programlarında, tarımda var olan ve yaratılabilecek olan "artı"nın, sonunda köylülerin de yararına olacak biçimde, ekonomik gelişme amacıyla kullanılması için herhangi bir adım atılmış değildir. Gerçekten, tanınmış bir

187. "Nagpur Kararı" olarak bilinen bu karara göre, "Geleceğin tarım biçimi, toprakların ortak işlenmek üzere hamur edileceği, köylülerin mülkiyet haklarını sürdürecekleri ve net üründen topraklarıyla orantılı bir pay alacakları kooperatif ortak çiftçilik olacaktır." Topraksız rençperlere de, belirtilmeyen miktarda bir pay verilecekti. Kararın *Congress Bulletin* (January- February 1959), s.22-23'teki metnine bakınız.

188. Bak. Dube, *India's Changing Villages,* s.22.

189. Tinker, "The Village in the Framework of Development", Braibanti ve Spengler (eds.), *Administration and Economic Development* içinde s.116-117. Aynı zamanda bak. Retzlaff, *Case Study of Panchayats,* özellikle s.43, 72, 110.

Hintli İktisatçı, hükümetin tarıma, ondan aldığından çok daha fazla harcama yaptığını hesapladı![190]

Bu görüşü ileri sürmek, mutlaka, Nehru hükümetinin, köylülük üzerinde Stalinci bir baskı uygulaması gerektiğini savunmak anlamına gelmez. O kadar ileri gitmek gerekmez. Demokratik bir çerçeve içinde, bundan daha büyük bir başarı elde etmenin olanağı vardı. Yukarıdaki görüş daha çok şu anlama gelir: Reformcu bir söylem perdesi ve bürokratik bir dostlar alışverişte görsün tutumu altında, eski kurumların varlıklarını sürdürmelerine ses çıkarmayarak, Nehru hükümeti, 1) tarımsal "artı"nın eskisi gibi çarçur edilmesine izin verdi; 2) köylülerin ürettikleri yiyecek maddelerinin kentlere getirilmesini sağlayacak bir pazar ekonomisi ya da onun yerine işlerliği olan bir sistem kurmada başarısız kaldı; ve 3) bu nedenlerden dolayı tarımsal verimliliği artıramadı; yani kırsal bölgelerde varolan çok büyük "artı" potansiyeline el atamadı. Dobra dobra konuşmak gerekirse, Nehru'nun tarım politikası, tam anlamıyla iflas etti. Böyle acımasız bir yargının kanıtlarla desteklenmesi ve açıklanması gerekir.

Topluluk Kalkınması Programı'nın harekete geçirilmesinden yedi yıl sonra, resmi bir raporda, Hindistan'ın yiyecek üretiminin dörtte üçten büyük bir bölümünün hiç bir zaman pazara ulaşamadığı ileri sürülebiliyordu.[191] Köylülerin kullandıkları kredilerin yüzde seksen beşi, hâlâ tefecilerden ve "öteki kişiler" diye anılan, olasılıkla daha iyi durumda olan köylülerden sağlanıyordu. Daha önce de olduğu gibi, pazara ulaşabilen tahılı, genellikle hasat zamanının çok düşük fiyatlarıyla yerel tacirler satın almaktaydılar. Çiftçiler hala yetersiz kredilere çok yüksek faizler ödüyorlardı ve bu paraların çoğu hâlâ, çeyiz gibi geleneksel gösteriş harcamalarını karşılamaya gidiyordu. Kooperatifler, çiftçilerin kullandıkları toplam tarım kredilerinin ancak yüzde onundan biraz küçük bir bölümünü dağıtmaktaydılar.[192] Borç verme yöntemleri tefecilerinkinden daha ağır işleyen ve daha karmaşık olan kooperatiflere, köy işlerine burnunu sokan bürokratik nitelikte yabancılar gözüyle bakılıp öfke duyulduğundan, tefeci, köy yaşamının olağan bir özelliği olarak varlığını sürdürdü.

190. Mitra, "Tax Burden", s.295.

191. India [Hindistan Hükümeti] , *Report of Food Crisis,* s.98. Thorner, *Land and Labour,* VIII. bölümde, bu *"Rapor"*u, tarımda durumun çok kötü olduğu yolunda tehlike çanları çalarak, olanca gücünü endüstrinin geliştirilmesine vermiş olan hükümetin dikkatlerini yeniden tarıma çekme amacıyla çevrilivermiş bir siyasal manevra olarak görüp, bir yana itmektedir. Rapor, bence sorunun özüne inmemekle birlikte, karamsar gözlemlerinin haklılığı, daha sonraki gelişmelerle anlaşılmış bulunuyor; raporda aynı zamanda olgularla ilgili birçok önemli noktaya değinilmekte.

192. India, *Report of Food Crisis,* s.6, 85, 71.

Tablo 2

HİNDİSTAN'IN KAYITLARA GEÇMİŞ PİRİNÇ ÜRETİMİ*

Yıllar	alınan ürün (binton olarak)	Yıllar	alman ürün (bin ton olarak)
1948-1949	22.597	1956-1957	28.282
1949-1950	23.170	1957-1958	24.821
1950-1951	20.251	1958-1959	29.721
1951-1952	20.964	1959-1960	30.831
1952-1953	22.537	1960-1961	33.700
1953-1954	27.769	1961-1962	33.600
1954-1955	24.821	1962-1963	32.500
1955-1956	27.122	tahmindir	ya da
			31.000

*Kaynaklar : 1948-1957 yılları için bak. India, *Statistical Abstract*,1957-1958, s.437; 1958-1961 için: *Times of India Yearbook, 1960-1961*, s.113 ve *1962-1963*, s.282; 1961-1963 için: *Far Eastern Economic Review* (November 7,1963) s.294; 1962-1963 yılı düşük tahmin rakamları *Far Eastern Economic Review, 1964 Yearbook*, s.174'ten alınmıştır.

Canalıcı zayıflık, yiyecek maddeleri üretiminde son derece önemsiz bir artışın sağlanabilmiş olmasında yatmaktadır. Bunun nedenlerini daha yakından incelemeden önce, istatistik kanıtların bazılarını gözden geçirmekte yarar var. Çıktı ve ürün rakamları güvenilir olmaktan uzaksalar da, anlattıkları şey o kadar açıktır ki, genel yorumun değişmesini gerektirecek kadar büyük hata payı taşıyor olamazlar. Tablo 2'de Hindistan'ın 1948'den 1963'e kadar uzanan yıllar içinde kayıtlara geçmiş piriç çıktısı verilmektedir. En önemli yiyecek ürününü oluşturduğundan, yalnızca pirinç üzerinde durmamız yeterli olabilir. Rakamları 1963'ten ötelere taşımamız da gerekmez. Bu tarihte hiç değilse potansiyel bir bunalımla karşı karşıya bulunulduğunu hemen herkes bilmekteydi. Burada üzerine eğildiğimiz sorun, üretim artışındaki başarısızlığın, durmadan değişen durumlara bağlı olan çapını ölçmek değil, nedenlerini saptamaktır.

Topluluk Kalkınması Programı'nın 1956'da nüfusun dörtte birine bile ulaşması beklenmiyordu; 1959'da, kırsal bölgelerde yaşayanların yüzde 61 dolaylarındaki bölümüne ulaşmış bulunuyordu. 1963'te, nüfusun hemen hemen tümünün uygulamadan etkilendiği sanılıyordu.[193] Bu kronolojiye göre,Program çıktıyı artırmada etkili olmuş olmalıydı, 1954-1955'te bu etkisinin ilk belirtilerini ve bu tarihten sonra, çıktılarda az çok düzenli, ve hızlanan bir artışı görürdük. Çıktıda bir parça artış görülmüşse de, bu, sözünü ettiğimiz türden bir artış değildir. 1953-1954 tarım yılı ile 1954-1955 yılı arasında üç milyon tona yakın bir düşüş olmuştur; 1956-1957 tarım yılı ile 1957-1958 yılı arasında görülen birbaşka düşüş ise, neredeyse üç buçuk milyon tonu bulmuştur; 1960'dan sonra çıktı düzenli bir azalma eğilimi göstermekte ve birbaşka büyük düşüşün görüldüğü 1962-1963 tarım yılında düşüş en alt düzeye inmektedir. 1963'ün ekim ayında, Kalküta'daki ayaktakımı, pirinç isteyerek ayaklanmıştır. Daha önceki çıktı, nüfus artışı ile ancak başedebilecek miktarda olmuştu. 1962-1963 tarım yılında alınan kötü hasat, kişi başına yiyecek tüketiminin yüzde iki oranında düştüğü bildirildiğine göre,194 aradaki ufakfarkı silip süpürmüştür.[194]

Kısacası Hindistan tarımı bugun 1966'da Ekber zamanında neyse ve Curzon zamanında ne olmakta devam ediyorsa,o noktada durmaktadır:Kötü bir hasadın milyonlarca insanın yıkımı anlamına geldiği, yağmurla oynanan bir kumardır. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında, bu, artık coğrafya ile, maddi olanaklarla ilgili olmaktan çok daha fazla toplumsal ve siyasal birsorundur. Topluluk Kalkınması Programı'rnın yöneticilerinin de sezdikleri gibi, iklimin etkilerini büyük ölçüde azaltabilecek kaynaklar ve olanaklar, hatta yerel düzeyde bile vardır. Ama bunların harekete geçirilmeleri, teknik birdevrim olduğu kadar toplumsal birdevrim anlamına gelecektir. Oysa bugüne kadar sağlanabilen gelişme, eğerbuna gelişme diyeceksek, böyle bir devrimle değil, daha çok, eski verimsiz sistemin, ülkenin yeni ve olasılıkla marjinal sayılabilecek bölgelerine yayılması yoluyla sağlanmıştır.

Gelişmenin bu yönde olduğunu gösteren pek çok kanıt vardır. Bunlardan oldukça şaşırtıcı bazıları, hektar başına verim istatistiklerinde bulunabilir. Her ne olursa olsun,bu rakamlar, verimlilikteki değişmeler hakkında toplam çıktıyla ilgili istatistiklerden daha iyi bir fikir verirler. Bu tür rakamlar aynı zamanda bize, İngiliz rejimi ile bugünkü rejim altındaki durumun bir karşılaştırmasını yapma olanağını verirler. Ancak ürün miktarlarının tahmininde İkinci Dünya Savaşı'ndanbu yana kullanılan yöntemlerde sağlanan gelişmelerden dolayı, rakamlara çok kesin bir anlam yüklememek gerekir.[195] Tablo 3'te Hindistan'da ve Japonya'da , bazı yıllarda elde edilen çeltikle ilgili veriler sunulmuş bulunuyor. Hindistan ile ilgili rakamlarda, savaş öncesi döneme ait olanlar Burma'yı içine almamaktadır.

193. Dube, *India's Changing Villages,* s.12; *Times of India Yearbook 1960-1961,* s.264; *Times of India,* November 27, 1963.

194. U.S Department of Agriculture [Tarım Bakanlığı], *Foreign Agriculture* (February 10, 1964), s.7.

195. Bu noktayı daha eksiksiz biçimde tartışan bir kayanak için bak. "Food Statistics in India", *Studies in Agricultural Economics*, cilt III s. 8-11.

Tablo 3

HİNDİSTAN'IN VE JAPONYA'NIN ÇELTİK (PİRİNÇ) ÜRETİMİ*

	Hektarbaşına alınanürün (100 kg ile çarpılacak)	
1927-1928 / 1931-1932	14,4	35,4
1932-1933	14,1	34,7
1933-1934	13,8	41,8
1934-1935	13,9	30,6
1935-1936	12,3	33,6
1936-1937	14,5	39,3
1937-1938	13,9	38,6
1948-1949 / 1952-1953	11,1	40,0
1957-1958	11,8	44,3
1958-1959	14,0	46,2
1959-1960	14,1	47,5
1960-1961	15,3	48,6
1961-1962	15,1	47,0

*Kaynak: 1927-1938 yılları için: *Annuaire international de statistique agricole 1937-1938* (Roma, 1938) Tablo 77, s.279; 1948-1962 yılları için: Food and Agricultural Organizationof the United Nations [B.M., FAO], *Production Yearbook 1960*, cilt XIV, s.50 ve aynı kaynak 1962 yıllığı, cilt XVI, s.50.

Yukarıdaki rakamlar, her şeyi, yoruma gerek bırakmayacak kadar açıkça göstermektedir. Yeni rejim altında bile, Hindistan'ın verimliliği 1920'li yılların sonlarıyla 1930'lu yılların başlarının düzeyi çevresinde dönüp durmaktadır. Çok daha yüksek bir noktada başladığı halde, Japonya'da, son yıllarda düzenli bir artış görülmektedir. Verimlilik düzeyi Hindistan'ın üç katı dolaylarındadır. Bu kadar büyük bir fark, tek başına iklimle açıklanamaz.

Hindistan'ın verim düşüklüğünü açıklamada ağır basan, daha önce ele almış olduğumuz kurumsal etmenler, köyün dışında bulunmakla birlikte, onları daha iyi anlayabilmek için, bu etmenlerin köyün içine nasıl yansıyıp nasıl işlediklerini görmek yararlı, hatta zorunludur. Ayrıca ulusal ortalamalar bazı çok önemli olguları gizlemektedir. Bazı bölgelerde belirgin gelişmeler olmuştur. Engellerin neler olduğunu anlamak istiyorsak, bazı yerlerde gelişmeler görülürken, bazı yerlerde niçin görülmediğini araştırmak gerekir. Bu etmenleri, önce Hindistan'ın üretimin oldukça belirgin bir biçimde arttığı bir bölgesini ele alıp inceleyerek ve sonra köy topluluğunun orada bile ekonomik ilerlemeleri engelleyen yönlerini gözden geçirerek ortaya koymaya çalışacağım.

Madras, Hindistan haritasında, dönüm başına alınan pirinç ürünlerinin yüzde 16 ile yüzde 17 arasında arttığı söylenenen parlak bölgelerinden birini oluşturur.[196] Bu sonucunun doğmasında ne gibi etmenlerin payının bulunduğuna bakarsak, resmi öğretilerle taban tabana zıt bir görüşe ulaşırız. Ekilip biçilen toprakların alanı bakımından, Madras'da en önemli ürün, çeltikliklerde yetiştirilen pirinçtir. Madras eyaletinde ekilip biçilen toprakların üçte biri kadarı, toplam 14,27 milyon akr'ı, sulama altına alınabildiğinden,[197] söz konusu verim artışının ana nedeni sulama alanında sağlanan ilerlemeler olamaz. Aradığımız asıl yanıt, Madras'ın kapitalist tarıma geçişte, öteki bölgelerden çok daha ileri noktalara ulaşması olarak görünür.

Bu değişikliğin nedenlerine, çok önemli sonuçlar doğurduğu için, hiç değilse şöyle bir değinip geçmek gerekir. Ondokuzuncu yüzyılın sonunda, toprakların köylülerin elinden çıkması yönündeki eğilim, Madras'da gözden kaçmayacak bir noktaya vardı ve ülkenin öteki bölgelerinde olduğu gibi, burada da, resmi makamları endişelendirmeye başladı. Bununla birlikte, Madras'da tefeciliği meslek edinmiş çok kişi yoktu. Onların yerine, söz konusu gereksinim, bir çiftçinin ötekisine borç para vermesiyle karşılanmaktaydı. Dahası, çiftçilerle kentli tacir sınıfları arasındaki ayrım çizgisi kesin değildi. Tacirler topraktaki mülklerini korumuş ve sulanan pirinç tarlaları satın alarak onları genişletmişlerdi. Bu yöndeki eğilimler, Bağımsızlık'tan sonra çıkarılan yasalarla da hızlanmış görünüyor. 1956 Adil Kira Yasası, aynı zamanda ücretlerde bir yükseltmeye gidilmediğinden, toprağını ortakçılık (*sharecropping*) esasına göre kiraya veren orta boy toprakbeylerinin, mülklerini, ücretli emek kullanarak doğrudan kendilerinin işlettikleri bir üretime geçmelerine yolaçtı.[198] Bunun sonucu, en iyi pirinç bölgeleri olan deltalarda toprakların az sayıda kimsenin elinde toplanması oldu. Bu durum, toprağın mülkiyetini elinde tutan bir azınlığı, proleterleşmiş bir rençperler çoğunluğuyla karşı karşıya getirdi. Hali vakti yerinde bir mülk sahibi, toprağı kendisi ekip biçmese de, ücretle tuttuğu emekçileri gerektiği gibi denetleyerek, gübreyi iyi kullanarak ve başka önlemlerle, bölgede hektar başına alınan ortalama 17 quintal (1 kental 100 kg tutmaktadır) yerine 27 quintal'a kadar yükselen bir ürün alabilmekteydi.[199]

Böylece verimlilik artışının, hiç değilse bu bölgede, kapitalizmin bölgeye girmeye başlamasının ürünü olduğu apaçık görülmektedir. Söz konusu artış, hükümetin köylülüğün yukarı kalmanlarını kayırma politikasının ürünü değildir. Kapitalizmin girişinin, tarım işçileri ve küçük çiftçiler arasında yarattığı sonuçları da, beklenebilecek şeyler oldu: Kongre Partisi'nin yarattığı düşmanlığının ve gerginliğin yanı sıra Komünistlere beslenen sempatinin çoğalması.

Çok sayıda köy araştırmasından alınacak geniş bir örneklem (ki Hindistan'ın kırsal bölgelerinde sınırsız bir çeşitlilik bulunduğuna yürekten inananları susturmanın en iyi yolu budur) genellikle Madras'da görülenden daha az olmakla birlikte, kapitalizmin

196. India, *Report of Food Crisis*, s.180.
197. *Madras in Maps and Pictures*, s.41-42.
198. Dupuis, *Madras*, s.130-131, 144-145.
199. Dupuis, *Madras*, s.125, 132,151-152.

kırsal bölgelere girmekte olduğu yolundaki genel izlenimi doğrulamaktadır.[200] Antropologlar ülkenin çeşitli bölgelerindeki, çağdaşlaşmanın çeşitli basamaklarındaki çok çeşitli köyü incelemiş bulunuyorlar. Çağdaşlaşmış köyleri gerikalmış köylerle karşılaştırmaya kalkmak gibi, aynı bölgedeki birbirine yakın iki köyde, zaten çok iyi bir biçimde yapılmış olan bir şeyi yeniden yapmaktansa,[201] çağdaşlaşmada karşılaşılan büyük engellerden her birini çözümlemeye ve olanağı bulunan yerlerde bunların nasıl aşılabileceğini belli bazı örnekler üzerinde göstermeye çalışacağım.

Topluluk Kalkınması Programı'nın dayandığı varsayım, anımsanacağı gibi, Hint köylüsünün özgür iradesiyle ve kendisinin "duyduğu gereksinimler"den dolayı, teknik gelişmeler ona sunulur sunulmaz, bunları hemen benimseyeceği idi. Karşılaşılacak sorunların büyük bir bölümü, teknik bilgilerin köye ağır hareket eden ve köyün dışından gelme ve yerel koşulları hiç bilmeyen kimselerden oluşan bir bürokrasi tarafından sunulmasından kaynaklandı. Eğer Program, demokratik eğilimini, *pançayat* reformundan çok, sorunun bu yönünde bir şeyler yapmaya yöneltmiş olsaydı, alınan sonuçlar belki daha iyi olurdu. Bugünkü durumda özerk köy ile hükümet arasındaki eski kopukluk varlığını olduğu gibi sürdürüyor.

Hükümetin köylere gönderdiği adamlar hakkında bir raporda şöyle denmektedir: "Köy düzeyinde çalışma yapan bu kimselerin elleri gevşek ve yumuşaktır. Günleri gelişme raporları yazmakla ve üstlerinden birinin beklenmedik bir ziyarete gelebileceği güne hazır olmak için dairesine çeki düzen vermekle geçer. "Söz konusu raporda ele alınan hükümet görevlisi, köylülerden gübre kullanmayı denemelerini istemişti. Köylüler bu öğüdü öylesine hevesle uyguladılar ki, ürünler kuruyup yok oldu. Ertesi yıl, hâlâ dost olan aynı köylüler, sulama amacıyla yapılmış boş bir çukura buğday ekme öğüdünü de kabul ettiler. Ürünü küf sardı. Bunun üzerine küfü yokedeceğiz diye köylüler, Alman malı pahalı bir ilaç püskürtme aracını bozdular. Sonunda hükümet memurları, köylülerin umutsuz derecede ahmak ve tembel oldukları sonucuna vardılar. Geleneksel yolların dışına çıkmanın bedelini ödeyemeyecek durumdaki köylüler, modanın geçmesinden sonra da, iyi kötü bir sonuç vereceğini bildikleri yöntemlerine bağlı kaldılar.[202] Bu tür olaylarla ilgili birçok örnek verilebilir. Yalnızca bir örnek daha vermekle yetineceğim; bu örneği, Birleşmiş Milletler ekibiyle Hindistan'a giden, ama

200. Örneğin bak. Tinker, "The Village in the Framework of Economic Development", Braibanti ve Spengler (eds.), *Administration and Economic Development* içinde, s.94-133; ekonomik sorunlardan çok siyasal sorunları ele almakla birlikte, Topluluk Kalkınması Programı raporlarının değerlendirilmesi üzerine son zamanlarda yapılmış kısa ve iyi bir incelemedir. Dumont, *Terres vivantes,* son derece değerli ama öyküsel (episodik, sorunun özüne inmeyen) bir kaynaktır. Epstein, *Economic Development and Social Change,* örnek bir olayı ele alan çalışmaların belki en yararlısıdır. Öteki değerli kaynaklar arasında, Mayer ve başkaları, *Pilot Project India,* çağdaş türde ilk çabadır; Marriott'un derlediği *Village India"*dan başka yerlerde de söz etmiştik; Mayer, *Caste and Kinship;* Lewis, *Village Life in Northern India;* Dube, *Indian Village* ve Dube, *India's Changing Villages,* erken aşamalarda yapılan, ama sorunları son derece iyi açıklayan iki kaynaktır.Singler (ed.),*Traditional India,* ve Srinivas, *Caste in Modern India,* daha genel, ama aynı zamanda bazı önemli noktaları ortaya çıkaran çalışmalardır.

201. Epstein, *Economic Development and Social Change.*

202. Beals, *Gopalpur,* s.79, 82.

yapılanların gösterişe yönelik olması üzerine duyduğu tiksintiyle ekipten ayrılan ve Hint köylerinin tozuna çamuruna kendi başına bulanmaya karar veren sağduyulu bir Fransız ziraat mühendisi olan Rene Dumont'un iğneleyici kitabından alacağım. Bir keresinde kendisine, büyük bir gururla, Hindistan için rekor sayılabilecek bir düzeyde ürün alınan, ama verimi sıradan Japon tarlalarının veriminin yüzde kırk altında bulunan, pirinç tarlalarının "kaymak tabakası" denebilecek bir bölge gösterilir. Başka birçok yerde yaptıkları gibi burada da Hintliler Japon yöntemlerini sokmayı denemişlerdir. Ne var ki Japon yöntemini parça parça almak çıkar yol değildir. Yalnızca Japonlar gibi ekip biçmeyi değil, su kaynaklarının özenle düzenlenmesini ve uygun toprak koşullarının bulunmasını da gerektiriyordu. İstenen sonuçların alınabilmesi için yerel farklılıkların göz önünde bulundurulması ve belirli uyarlamaların yapılması gerekiyordu. Ama burada "her şey tarla yerine kağıt üzerinde" yapılmıştı. Dumont buna, her bölge için özgül öğütler içermesi beklenen gelişme planlarının, tüm ülkede birbirinin aynı olduğunu kızgınlığını gizlemeye gerek duymadan ekler.[203]

Teknolojinin yerel koşullara uygun olduğu durumlarda ve işe yaradığının gösterilebildiği yerlerde ise, köylüler genellikle bunları hızla benimseyeceklerdir. Bir köyde köylüler, o sırada bölgeyi kasıp kavuran ölümcül bir salgın hastalık olan sığır vebasına karşı, hayvanlarını aşılatmak yerine, sürüp uzaklaştırdılar. Gösterilen yoğun çabalara karşın, ancak 47 sığır aşılanabildi. Aşılanan sığırlar kurtulup, sığır vebası, aşılanmayan iki yüz dolayındaki sığırın ölümüne yol açınca, bu bölgede köylülerin aşılamaya karşı tutumlarında şaşılacak derecede büyük bir değişiklik görüldü.[204]

Bu örnekte bürokrasi "duyulan gereksinim" ile ilgili bir hizmeti yapabilecek durumda olduğu ve yaptığı için yenilik bölgeye adımını atabilmişti. Ama her zaman böyle olmuyordu. Herhangi bir toplumda "duyulan gereksinimler" büyük ölçüde kişilerin özgül toplumsal durumlarının ve yetiştirilmelerinin ürünüdür. Bu gereksinimler doğa vergisi değil, toplumca yaratılmış şeylerdir. "Normal" oldukları sanılan gereksinimlerin aslında ne olduklarını anlayabilmek için, derin bir araştırma yapmak ve gerilerinde nelerin yattığını görmek gerekir. Böyle bir çaba gösterildiğinde, Hindistan köyünde "duyulan gereksinimler"in gerisinde, kendi aralarında kavga eden, ama kast ve köyün geleneksel siyasal yapısı yoluyla ortak egemenliklerini sürdüren köy oligarklarının küçük tiranlıklarının yattığı gerçeğine varılır. Sıradan köylülerin yeni yolları benimsemekte gösterdikleri isteksizliğin gerisinde, bazı güçlü ve yerleşik çıkarlar yatmaktadır. Bunlar özünde, köylülerden emek ya da mal biçiminde aldıkları ödentileri yitirecek olan egemen kastların korkularıdır. Dumont, son derece ilkel araç gereçlerle ve yılın büyük bir bölümünde boş olan, kullanılmayan insan emeğinden yararlanılarak, küçük su depolarına dayalı geleneksel sulama sisteminin bir düzene sokulabileceğine dikkat çekmektedir. Bu yolla, tahminine göre, Hindistan'ın yiyecek sorununun büyük bir bölümünü çözebilecek verimlilikte toprak kazanılabilecektir. Öyleyse neden hiç bir şey yapılmıyor? Çünkü köyleri yönetenden mülk sahipleri, bu su depoları yoluyla elde

203. Dumont, *Terres vivantes,* s.144-145; aynı zamanda bak. s.124-127.

204. Singh, "Impact of Community Development", Park ve Tinker (eds.), *Leadership and Political Institutions,* s.361-365.

edilebilecek yeni toprakların, toprak kiralarını düşürmesinden ve paryaları emeklerinin değerini pazarlık konusu edebilecek bir konuma yükseltmesinden korkmaktadırlar. [205] Hindistan'ın kültürel geleneklerinin direnci, kast düzeninin yüzlerce yıllık geçmişinden aldığı güç ve köylülerin duyarsızlığı hakkındaki bitmek tükenmek bilmeyen konuşmalar, bunlara eklenen yeni demokrasi nutuklarıyla birlikte, söz konusu çıkarları gizleyen kalın bir sis tabakası oluşturmaktadır. [206]

Kırsal kesimde yaşayanların aşağı tabakaları, yani Hindistan nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan bölümü için, gereksinimlerin ve tutkuların sınırlandırılması, bize son derece bunaltıcı görünen koşulların kabullenilmesi ve "dışardan gelme"lere karşı ihtiyatlı bir kuşkuculuğun sürmesi, içinde bulunulan koşullara karşı geliştirilmiş, anlaşılamayacak yanı bulunmayan gerçekçi tepkilerdir. Küçük bir yıkımın bile, onu kıyısında bulunduğu uçurumdan aşağı yuvarlayabileceği derecede yoksul olan bir çiftçinin, bürokrasinin verdiği, işin önemli ayrıntılarına dikkat edilmemesinden dolayı başarısızlığa uğrayan yeni tarım yöntemleriyle ilgili öğütlerini izlemesi aptallık olurdu. Aynı biçimde, ondan sağlanacak gelişmelerin büyük bir bölümünden yerel oligarkların yararlanacağı işler için, büyük çabalar göstermesi, işe çoşkuyla sarılması da beklenmemelidir. Böyle bir durumda, köylünün "duyduğu gereksinim"göze görünmemektedir. Pek çok bölgede, Topluluk Kalkınması Programı, kasırga gibi gelip, hemen herkesin kendisiyle ilgilenilmesinden hoşlanmasından dolayı bir parça yerel çoşku yarattıktan sonra, geldiği gibi giderken, bölgeyle ilgili olarak resmi kayıtlara yoğun uygulama sonrası aşamaya geçtiği bilgisi düşüldükten sonra, köy kendi başına bırakıldı. Bunun üzerine birçok köy, kendi eski alışkanlıklarına döndü. Yetkililer heveslerini aldıktan sonra dünya eskisi gibi dönmeyi sürdürebilirdi.

Bu engellerin hiç birisi, ne topluluğun ne de tek tek kişilerin başedemeyecekleri, aşamayacakları şeyler olmadıkları gibi, çözümleri yolunda birey toplumu toplum bireyi destekler. Bu görüşün en iyi kanıtı, durum uygun olduğunda köylülerin bunları aşabilmeleridir. Köylüler genellikle, geleneksel toplumsal düzenin yeni koşullar içinde işleyebilecek bölümlerini yeni koşullara uydururlar.[207] Buna karşılık köylüler, işe yaramadıkları açıkça görülen şeylere hemen sırt çevirirler. Konuya ışık tutan bir çalışma, sulamanın, büyük çapta şeker kamışı üretiminin sokulmasını sağladığı bir köy ile, suyun getirilemediği onun yakınındaki bir köyün durumunun karşılaştırılmasıdır. Sulanan bölgelerde köylüler, şeker kamışına geçmekte, bunun çalışma alışkanlıklarının

205. Dumont, *Terres vivantes,* s.139; Beals, *Gopalpur,* s.79'da, zenginlerin, yanlarına sağınmış kimselerin durumunun düzeltilmesinden pek büyük bir çıkarlarının olmayacağını söylemektedir. Hindistan'daki bu durum, Meici Japonya'sının ilk evrelerinde görülen durumun taban tabana zıddıdır.

206. Bir egemenlik aracı olarak kast konusunda ayrıntılı iyi bir çalışma için bak. Gough, "Social Structure of a Tanjore Village", Marriott (ed.), *Village India* içinde , s.36-52. Kastın bu işlevi hemen tüm ilgili yazılarda az çok ortaya çıkarsa da, en iyi ve en özet açıklamanın Gough'un bu yazısında yapıldığını düşünüyorum.

207. Kast bile demokrasiyle uzlaşabilir. Bak. Rudolph ve Rudolph, "Political Role of India's Caste Associations", s.5-22'de kast derneklerinin okuryazar olmayan köylülüğü demokrasi arenasına çekmeye yarayan bir düzenek sağlayabileceğini ileri sürer. Kastın olumsuz yanı, geleneksel Hint uzlaşma anlayışının gerici ve ütopyacı özellikleri ve bunların ekonomik gelişmede köyün yaratıcı eylemlerde bulunma olanağını hangi yollardan sınırladıkları hakkında, Rudolph'un daha karamsar bir denemesi olan, Rudolph, "Consensus and Conflict" adlı makalesine, özellikle s.396-397. sayfalarına bakınız.

baştan sona yeniden örgütlendirilmesini gerektirmesine karşın, duraksamadılar. Gerçekten, yazar, oldukça akla yakın bir görüşle, işlerin baştan sona yeniden örgütlendirilmesinin, bir bölümünün yeniden örgütlendirilmesinden daha kolay olabileceğini ileri sürmektedir. Tarlalarda çalışmanın aşağılık bir iş olduğu yolundaki kast önyargılarına karşın, köylüler, şeker kamışı yetiştirmek için gerekli işgücünün yarısı dolaylarındaki bölümünü hane halkından karşıladılar. Tüm bunlar daha çok o yörede bulunan şeker fabrikasının, yetiştirilen kamışları düzenli olarak satın alabileceği bir pazar olanağı sunmasından dolayı gerçekleşebildi. Aynı bölgede pirinç tarımı son derece düşük verimlilik düzeyinde kaldı. Hiç kimse Japon yöntemlerine yönelmedi. Pirinç için bölgedeki pazarlama olanakları ya çok sınırlıydı ya da hiç yoktu. Şeker kamışı gibi bir ticari ürünün yetiştirilmeye başlanmasının, böylece para ekonomisine geçişin, köy yaşamının genel yapısı üzerinde küçük denebilecek bazı değişiklikler yarattığını söylemekte de yarar var. Köylüler, eskiye göre çok daha gönençli olmalarına karşın, köylü kaldılar. Çalışma alışkınlıklarında bazı değişikliklerin olmasına karşın, kast ve geleneksel sistem genellikle bu geçişe engel oluşturmadı. Bu köyün yakınındaki, suyun ulaşamadığı köyde ise, durum tümüyle farklıydı. Burada köylüler, çevrelerindeki bölgelerin ekonomik düzeyinde görülen gelişmeden yararlanabilmek için, onların çok çeşitli gereksinimlerini karşılamaya yönelik işlerle uğraşmak zorunda kaldılar. Böyle olunca, sulanamayan köyde geleneksel düzen çok daha fazla çözüldü. Bu karşılaştırmadan çıkan en açık sonuç, tüm bölgede sulamadan önce genellikle aynı olan köylü toplumunun, dışarıdan gelen itici etkiler altında ne kadar çeşitli uyum olanaklarına sahip olduğunu göstermesidir. Yörede, yetiştirilen ürün için iyi bir pazar bulunmamış olsaydı, sulama bile bu elverişli koşulları yaratamayacaktı.[208] Hindistan'ın başka bölgelerinde, sulama sistemleri, köylülerin bunlardan yararlanmamamaları nedeniyle hızla bozuldu.

Pazar ekonomisinin az önce anlattığımız biçimde girişi, bu ekonomiye geçişin önüne dikildiği varsayılan önyargıların bırakılmasına yardımcı olması bakımından öğretici bir örnektir. Ancak bu örnek para ekonomisinin tipik giriş biçimini vermez. Çok daha yaygın olan durum, ötekilerinden daha girişimci küçük toprakbeylerinin ve köylülerin, ya ürünlerini o yörede satarak, ya da yakın bir kasabada ek iş kurma olanağını bularak, ticaret etkinliklerine katılma yolunda güçlü bir eğilim göstermeleridir. Bu, bir dereceye dek, en büyük yararları zengin köylülere akan Topluluk Kalkınması Programı'nın doğurduğu, önceden amaçlanmamış bir sonuçtur.[209] Bu bakımdan günümüz (1960'lar) Hindistan'ı, NEP* günlerinin Sovyet Rusya'sı ile bazı güçlü benzerlikler göstermektedir. Burada da küçük servetler edinmek için, sistemde

208. Epstein, *Economic Development and Social Change;* şeker kamışı hakkında , s.30, 31, 34, 35, 53; pirinç ve zıtlıklar üstüne, s.63-65; "susuz" köy ve genel farklılıklar için "sonuç" bölümüne bakınız.

209. Tinker, "Village, in the Framework of Development", Braibanti ve Spengler (eds.), *Administration and Economic Development,* içinde, s. 130-131'de bu olguya ve onun yarattığı bazı sonuçlara oldukça büyük bir açıklık getirmekte.

* NEP [New Economic Policy], Sovyet Rusya'da, tarım alanında verimliliği artırmak amacıyla 1921'de getirilen ve köylülere sınırlı bir özel girişim olanağı veren, zenginleşmiş köylüler olan "kulak"ların türemesi üzerine 1929'de kaldırılan ekonomi politikasıdır (ç.n.).

bulabildikleri her türlü açığı kullanan enerjik küçük insanların telaş ve koşuşturmalarıyla karşılaşırız. Bu da geleneksel düzenin esnekliğinin bir başka göstergesidir. Kast boykotları* bugün eskiden olduğundan daha etkisizdir; çünkü,sıradan bir köylünün bile, ekonomik takasların yapıldığı kapalı bir sisteme bağımlı olmak yerine, parayla hizmetler satınalması olanağı vardır. Boykotun gerilemesiyle, kast sistemi en önemli yaptırımlarından birisini yitirmektedir.

Küçük toprakbeylerinin ve hali vakti yerinde köylülerin, rupi avı için giriştikleri bu kovalamacaların yüreklendirici yönleri vardır. Eski toplumun çarklarını işletmeye alternatif kârlı bir yolun bulunduğu yerde, bundan yararlanacak birçok hırslı köylünün çıktığını göstermesi bunlardan biridir. Bu, çok kaba biçimde ondokuzuncu yüzyıl başı Fransız modelini izleyerek Hindistan'ın ticari tarıma geçişinin yolu olabilir. Çağdaş teknoloji de, yoğun köylü tarımının kişiyi körelten ve belini büken yönlerinin ortadan kaldırılmasını sağlayabilir. Ama bunun siyasal tehlikeleri vardır. Hindistan'da kırsal proletarya, egemen düzene kast yükümlülükleriyle ve mendil kadarcık bir toprak parçasıyla bağlıdır.Gelecekte görülecek değişikliklerin yönü, Japonya'da olduğu gibi ataerkil bağların değiştirilmiş biçimlerinden çok, geleneksel bağların daha da çözülmesi ve ücretli emeğe geçiş doğrultusunda olacağa benziyor. Şu andaki gidiş sürerse, geleneksel bağlar daha da zayıflayabilecektir. Bugünden komünist kışkırtmaların azımsanamayacak bir yanıt bulabildiği kentlerdeki gecekondulara çok büyük bir göç başlamış durumda. Kırsal alanda yaşanan bu NEP benzeri yapısal değişikliğin ortaya saldığı yüzer işçi kitlesine toplumda yerleştirilecek bir yer bulunamazsa, bunun siyasal sonuçları pekâlâ toplumsal patlamalar biçimini alabilir.

Köyü inceledikten sonra, sorunun tümü hakkında sonul bir perspektife sahip olmaya çalışırsak, haklı olarak, bu sürüp giden durağanlığın ve doğrudan doğruya gelişmeyi durduran sürecin kendisinin temelindeki nedenlerin ne olduğunu sorabiliriz. Akla en yakın nedenin açıkça pazar ekonomisinin kırsal bölgelerin iç çeperlerine dek işleyerek köylüleri çıktılarında hızlı bir yükseliş sağlama yeteneğine sahip olduklarını gösterdikleri yeni bir durumla karşı karşıya getirmekteki başarısızlığı olduğu görülüyor. Köy toplumunun yapısı, dış koşulların değişmesiyle değişebilen ve ancak ikincil önemde bir engel oluşturmakta. Yerel direnmeler üzerinde durmak, kırsal alanı incelemek için ardı arkası gelmeyen antropolog ekipleri göndermek, dikkati zorluğun asıl kaynaklarından, yani Delhi'de hükümet politikasını saptayan çevrelerden başka yerlere kaydırmak olur.Bu noktaya birazdan döneceğim. Pazar ekonomisinin zayıflığının ardında, tarımsal alanda yaratılan kaynakları endüstrinin kurulmasına yöneltmede gösterilen başarısızlık yatmaktadır. Öteki ülkelere gözatarak, bu yolda bir adım daha gidersek, Hindistan'daki tarihsel gelişmenin, tarımsal "artı"nın endüstrinin gelişme sürecini başlatacak biçimde yeniden yönlendirilmesinde çıkarı bulunan bir sınıf yaratamadığı görülür. Ulusçu akım, halktan aldığı desteği köylülüğe borçluydu ve Gandi sayesinde, onun ideolojisini içselleştirmişti. Sosyolojik bir çözümlemenin götürebileceği en ileri noktada söylenebilecek şeyler bunlar. Ama benim kişisel

* Bak. s.263 (ç.n.).

kuşkum, bunun gereğinden fazla zorlandığı, elde edilen sonuçta ise kişisel olarak Nehru'nun büyük bir sorumluluğunun bulunduğu yönünde. Koşullar ve nesnel güçlükler üzerinde gereğinden fazla durmak, insanı, büyük siyasal önderlerin, bu tür engellere karşın önemli değişiklikleri gerçekleştirebilen kimseler oldukları gerçeğini unutma hatasını götürür. Nehru çok güçlü bir siyasal önderdi. Önünde çok büyük bir manavra alanının bulunduğunu yadsımak saçma olur. Böyle olmasına karşın, sorunların en önemlisinde izlediği politika laf ebeliğinden ve yan çizmekten başka birşey olmadı. Bir şeyler yapmak yerine yapıyor görünmek yoluna gitti. Hiç değilse bu noktada, Hindistan demokrasisinin, pek de tekbaşına olmadığı söylenmeli.

Böyle bir değerlendirmeye tepki olarak, batılı liberal gözlemci, neredeyse otomatik olarak, Hindistan tarım politikasının, hatta bir bütün olarak ekonomi politikasının, lafla peynir gemisi yürütmekten pek farklı olmamasına karşılık, hiç değilse komünist çağdaşlaşma yolunun acımasızlıklarının yaşanmadığını söyleyecektir. Ardından da, demokrasi hatırına çağdaşlaşma hızından bir parça özveride bulunmak gerekir, diye ekleyecektir.

Bu rahatlık verici genelleme, izlenen *fastina lente* (ağır ve emin adımlarla ilerleme) politikasının bedelinin, Hindistan'ın içinde bulunduğu durumda, insanların korkunç acılar çekmesi sonucunu verdiğini görmezlikten gelmektedir.Bu acıları istatistiğin kuru rakamlarıyla ölçmek olanaksızdır. Ama birkaç rakam bunların çapı hakkında bir fikir verebilir. 1924 ve 1926 yıllarında Hindistan Tıp Araştırmacıları Genel Konferansı, Hindistan'da her yıl, yalnızca önlenebilir bulaşıcı hastalıklardan beş ile altı milyon arasında insanın öldüğünü tahmin ediyordu.[210] 1943 kıtlığından sonra, Bengal Kıtlık Komisyonu, "Kıtlığın ve onun ardından gelen salgın hastalıkların doğrudan ürünü olarak" bir buçuk milyon insanın öldüğü sonucuna vardı.[211] Sonucun bu kadar acı olmasında, savaş zamanı kargaşalarının da payı olmuşsa da, açlık temelde Hint toplumunun yapısının bir ürünü idi.[212] Ölenlerin uzayıp giden listesi yalnızca, yaşamak için çıplak biyolojik gereksinimleri sağlayabilenlerle sağlayamayanları birbirinden ayıran çizginin altına düşenlerden oluşmaktadır. Bu tür rakamlar bize söz konusu çizginin üstünde kalarak yaşayan milyonlarca insanın içinde yüzdüğü hastalık, sefillik, pislik ve dinsel inançlar yoluyla sürdürülen kaba cahillik hakkında hiç birşey söylemiyor. Nüfusun artma eğilimi de, gelişme yolunda hızla ilerlenmedikçe, kitlesel çapta ölüm tehlikesinin arka planda gizlenmiş olarak hep var olacağı anlamına geliyor.

Bunlara ek olarak, demokrasi insanın, bu dünyadaki yazgısını belirlemede rasyonel bir yaratık olarak anlamlı bir rol oynama olanağına sahip olması demekse, demokrasinin Hindistan'ın kırsal kesiminde henüz var olmadığını söylemeliyiz. Hint köyü daha, demokratik bir toplumun maddi ve düşünsel öngereklerini edinebilmiş değil. *Pançayat*'ın

210. Great Britain, *Report of Commission on Agriculture in India 1928,* s.481'de aktarılmış bulunmaktadır.

211. India, *Census 1951,* cilt V, kesim I A, s. 80'de aktarılmıştır.

212. Bir İngilizin bakış açısından, açlığın gerisindeki nedenlerle ilgili iyi bir açıklama için bak. Woodruff, *Guardians,* s.333-337.

"canlandırılması", daha önce de belirttiğim gibi, romantik bir söylem olmanın ötesine gitmiyor. Gerçek, Topluluk Kalkınması Programı'nın yukarıdan aşağıya dayatılmış olmasıdır. Bu kuruluşta çalışanlar da, demokratik idealizmlerinin büyük bölümünden vazgeçme eğilimi göstererek, demokratik sürecin "çok ağır" olduğu sonucuna vardılar ve çabalarını, çoğu kez yanmış gübre çukurlarının sayısı gibi üstlerini doyuracak sığ istatistikler düzeyinde kalan "sonuçlar" almaya yönelttiler.

Program'ın üstten dayatılmış olmasının, tek başına kötü bir şey olduğu söylenemez. Önemli olan programların içeriğidir. Bürokrasinin önderliği, soyutta ancak, insanların yaşadıkları tarihin bir sonucu olarak, ne kadar cahil ya da ne kadar acımasız olduklarına bakılmaksızın, yaşamlarına bildikleri gibi yön vermelerine herhangi bir biçimde karışılmasını dışlayan bir demokrasi anlayışına dayanılarak eleştirilebilir bu biçimci demokrasi anlayışına bağlı olan herhangi bir kimse, Hint köylülüğünün geniş kesimlerinin ekonomik gelişmeyi istemediği olgusunu kabul etmek zorunda kalacaktır. Ekonomik gelişmeyi, daha önce anlatmaya çalıştığım nedenlerden dolayı, istememektedirler. Biçimsel bir demokrasi anlayışı açısından bakıldığında, onunla tutarlı olabilecek tek program, her türlü programı bir yana bırakıp, Hint köylülerini, açlıktan ölene dek pislik ve hastalık batağı içinde yuvanlamaya bırakmaktır. Bu sonuçlar, ne tür olursa olsun, herhangi bir demokrasi kuramcısının hoşuna gidebilecek şeyler değildir.

Daha gerçekçi politikalar, kullanılan müdahele türlerine ve bu türlerden birinin değil de ötekinin kullanılmasının bedelinin ne olduğuna bakılarak gruplandırılabilir. Bunlardan herhangi birinin ilerde bugünkü bölünme çizgileri doğrultusunda parçalanma eğilimi gösteren Hint devleti tarafından kabul edilip edilmeyeceği tartışması, girmek niyetinde olmadığım sorunlardan bir başkası.

Uygulanmakta olan politika, ana çizgileriyle sürdürülürse, daha çok köylülüğün üst katmanlarının ticarete yönelik küçük çiftçilik biçimlerine yönelmeleriyle sağlanan çok düşük bir gelişme hızına varılacağını kestirebiliriz. Bunun birliğinde getireceği tehlikeye daha önce değinildi: kentsel ve kırsal proletaryanın giderek artan bir hızla şişmesi. Hindistan'da radikal bir politika değişikliğinin önünde çok büyük güçlükler bulunmakla birlikte, bu politikada belki zamanla kendi antitezini yaratacaktır.

Demokratik açıdan çok daha istenir olan yol, hükümetin varolan sözkonusu eğilimleri dizginleyip, kendi amaçları doğrultusunda kullanmasıdır. Bu, Gandici öğretilerin bir yana bırakılması (ki bu şimdi iktidara gelmekte olan yeni yöneticiler kuşağı tarafından yapılamayacak bir şey olmasa gerek) böylece kırsal alandaki yukarı tabakanın elinin kolunun serbest bırakılması, ama kazançlarının vergilendirilip, pazar ve kredi düzeneklerinin, tefecileri ortadan kaldıracak biçimde örgütlenmesi anlamına gelir. Hükümet, bu yolla, tarımda bugün yaratılan "artı"yı çekmekte ve daha büyük bir artının yaratılmasını özendirmekte başarılı olursa, kendi kaynaklarına dayanarak, endüstri için çok daha fazla şey yapabilecektir. Endüstri geliştikçe, kırsal bölgelerin salıverdiği emek fazlasının çoğunu emebilecek ve pazar ekonomisinin, gittikçe hızlanan bir süreç içinde

yaygınlaşmasını sağlayabilecektir. Teknolojiyi ve çağdaş kaynakları köylünün ayağına götürme çabaları, işte o zaman meyvelerini vermeye başlayacaktır.[213]

Üçüncü olasılık, az çok komünist modele yaklaşan bir biçimde, zor yoluna daha geniş çapta başvurmak olabilir. Böyle bir yol Hindistan'da denenebilse bile, işe yaraması hiç de olası görünmüyor. Hindistan'ın bugün içinde bulunduğu koşullarda, ne kadar akıllı, kendini adamış, ya da acımasız olursa olsun, hiç bir siyasal önderliğin, daha uzunca bir süre devrimci bir tarım politikası uygulayabilmesi olanaklı görünmüyor. Ülkenin çeşitliliği ve kolay kolay bir kalıba sokulamayan amorf (gevşek) yapısı, yavaş yavaş değişmekle birlikte, hâlâ sürmektedir. Kast ve gelenek barikatlarına karşı yalnızca bir kollektifleştirme programını on dört dilde dayatmanın yolaçabileceği yönetsel ve siyasal sorunlar bile bu tartışmayı sürdürmeyi anlamsız kılacak kadar dehşet vericidir.

Öyleyse tek bir siyasal seçenek gerçekten umut verici görünüyor; ama, bu seçeneğin ileride mutlaka benimsenecek yol olacağı gibi bir kehanette bulunmadığımızı bir kez daha belirtelim. Ayrıca, herhangi bir değişiklik yaratılacaksa, her durumda içinde belli bir zorlama öğesinin gerekli olduğu akıldan çıkarılmamalıdır. Hint köylüsüne bir bardak suda ya da bir kase kumda, bol miktarda yiyecek üretme gücünü verebilecek teknik bir mucize olmadığına göre, emeğin çok daha verimli biçimde kullanılması, teknik gelişmelerin köye sokulması ve kentlerde yaşayan insanlara yiyecek ulaştırılmasının yollarının bulunması gerekiyor. Bunun için, ister Japonya'yı bile içine alan üstü örtülü biçimiyle kapitalist modelde, ister daha dolaysız biçimiyle sosyalist modelde görüldüğü gibi olsun, kitlesel çapta bir zorlamaya başvurmak bir zorunluluk olarak görünüyor. Sorunun acıklı yanı, ister sosyalistlerin ister kapitalistlerin yönetimi altında olsun, çağdaşlaşmanın en ağır bedelini yoksulların ödemeleridir. Bu bedeli ödetmeyi haklı gösterebilecek tek şey, buna başvurulmazsa durumlarının daha da kötüleşeceği gerçeğidir. Durum böyle olunca, karşı karşıya kalınan ikilem gerçekten acımasızdır. Bu ikilemle yüzleşme sorumluluğunu taşıyanlara karşı derin bir sempati besleyebiliriz. Böyle bir ikilemin varlığını yadsımaksa, hem aydın sorumluluğuna sığmaz, hem de siyasal sorumsuzluğun dikalasıdır.

213. Bu, varlığı Hindistan'ın tarım sorunlarını inceleyen bazı araştırıcılarca görülmüş bir sorundur. Örneğin bak. Khan, "Resource Mobilization from Agriculture and Economic Development in Agriculture", s.42-54 ve konunun teknik düzeyde ekonomik ayrıntıları hatırına siyasal yönleri sessizce geçiştirilmiş ise de, Mitra, "Tax Burden", Braibanti ve Spengler (eds.), *Administration and Economic Development,* s.281-303.

Üçüncü Ayrım

KURAMSAL UZANTILAR VE PROJEKSİYONLAR

VII

ÇAĞDAŞ TOPLUMA DEMOKRATİK GEÇİŞ YOLU

Yaptığımız incelemelerden sonra varmış bulunduğumuz noktada sahip olduğumuz perspektiften bakarak, çağdaş dünyaya götüren üç yolu tek tek ele alıp, her birinin en önemli özelliklerini, ana çizgileriyle belirtecek duruma gelmiş bulunuyoruz. Bu üç yolun en eskisi, Püriten Devrim, Fransız Devrimi ve Amerikan İç Savaşı gibi bir dizi devrim sonunda, kapitalizm ile parlamenter demokrasiyi biraraya getirmiştir. Bu bölümün ileriki sayfalarında tartışılacak olan bazı görüşlerimi saklı tutarak, ona "burjuva devrimi" yolu adını veriyorum; bu, İngiltere, Fransa ve Birleşik Devletler'in başlangıç noktasında birbirlerinden derin farklılıklar gösteren toplumlarının, tarihin birbirini izleyen aşamalarında girdikleri yoldur.

İkinci yol da kapitalist olmakla birlikte, güçlü bir devrimci dürtüden yoksun olduğu ölçüde,en aşırısı faşizm olan gerici siyasal yönetim biçimlerinden geçmektedir.Burada, Almanya'da ve Japonya'da tepeden inme bir devrimle endüstrinin geliştirilmesinin sağlanabildiğini vurgulamak gerek. Üçüncüsü de, bilindiği gibi, komünist yoldur. Rusya'da ve Çin'de, başka kaynakların yanı sıra, kökeninde asıl köylülerin yer aldığı devrimler, çağdaş dünyaya komünist bir yol izlenerek geçme olanağını yarattılar. Son olarak, 1960'lı yıllar döneminin ortalarında, Hindistan, ağır aksak, çağdaş bir endüstri toplumu olma yoluna girdi. Bu ülke, ne bir burjuva devrimi geçirdi, ne tepeden inme bir tutucu devrim yaşadı, ne de şimdiye dek komünist devrim deneyimine girişti. Hindistan, Nehru yönetimi zamanında denenmeye kalkıldığı gibi, yeni bir yol bulmak üzere, öteki üç yolun bedeli olarak ödenen korkunç acılardan kaçınmayı becerebilecek mi, yoksa durağanlığın, farklı da olsa aynı derecede korkunç acılarının bataklığına mı saplanacak sorusu, Nehru'nun ardıllarının önünde dağ gibi durmakta.

Bu üç yol, batı biçimi bir demokrasiye varan burjuva devrimleri, tepeden inip faşizme varan tutucu devrimler ve komünizme varan köylü devrimleri, küçük bir olasılıkla da olsa, birbirlerine alternatif oluşturan ve aralarından seçim yapılabilecek yollardır. Ama daha çok, tarihin birbirini izleyen evreleri olarak görünürler. Tek başlarına ele alındıklarında, birbirlerini sınırlı belirleme ilişkisi vardır. Bir ülkenin çağdaşlaşmak için seçtiği yöntemler, Veblen'in bugün moda olan "gerikalmışlığın avantajları" terimini ortaya atarken kavradığı gibi, aynı yola daha sonra giren öteki ülkeler için, çağdaşlaşma sorununun boyutlarını değiştirir. İngiltere'nin tarihin daha önceki bir evresinde gerçekleştirdiği demokratik çağdaşlaşma olmasaydı, Almanya'da ve Japonya'da benimsenen gerici yöntemler, kolay kolay gerçekleşemezlerdi. Dünya hem kapitalist hem gerici deneyimlerden geçmemiş olsaydı, komünist yöntem belki hiç ortaya çıkamayacak, çıksa bile tümüyle farklı bir şey olacaktı. Bu durumda, Hindistan'ın çekingenliğini, büyük ölçüde, dünyanın daha önceki tarihsel deneyiminin bu her üç yoluna karşı olumsuz eleştirel bir tepki olarak görmek, hatta bu bakımdan onu sempatiyle karşılamak güç olmasa gerek. Endüstri toplumlarının kurulmasında bazı

ortak sorunlarla karşılaşılmışsa da, her toplumun üstesinden gelmeye çalıştığı durum sürekli değişmiştir. Her büyük siyasal "tür"ün tarihsel önkoşulları ötekilerinden büyük farklılıklar gösterir.

Her belli başlı siyasal sistem türü içinde, belki de en çarpıcı olarak demokratik tür içinde, önemli benzerlikler kadar büyük farklılıklar vardır. Bu bölümde, tarım kesiminin, batı demokrasisinin gelişmesine katkıda bulunmuş olan bazı toplumsal özelliklerini çözümlerken, hem bu benzerliklerin hem de farklılıkların hakkını vermeye çalışacağız. Demokrasi tanımlamalarının insanı gerçek sorunlardan uzaklaştırıp, incir çekirdeğini doldurmayacak tartışmalara götürücü bir yanı olsa da, bir önceki oldukça gözalıcı cümlenin tam olarak ne anlama geldiğini bir kez daha açıklığa çıkarmakta yarar var. Bu satırların yazarı, bir demokrasinin gelişmesini, birbirleriyle sımsıkı bağlantılı üç şeyin: 1) keyfi yöneticilerin denetlenmesi, 2) keyfi kurallar yerine, adil ve rasyonel kuralların konması, 3) bu kuralların oluşturulmasında tabandaki halkın da bir pay edinmesi için, öteden beri süren ve daha hiç bir biçimde tamamlanmış bulunmayan bir savaşım olarak görmektedir. Birinci özelliğin en dramatik olan, ama hiç de en az önemli olmayan yönü, kralların kellelerinin uçurulması olmuştur. Hukuk devletini kurma, yasama organının siyasal erkini yerleştirme ve daha sonra, devleti toplumun refahı için çalışan bir aygıt olarak kullanma, öteki iki hedefin bildik ve ünlü yönlerini oluşturmaktadır.

Çağdaşlık öncesi toplumların, çağdaşlaşma öncesinde geçirdikleri evrelerin ayrıntılı olarak incelenmesi, elinizdeki çalışmanın kapsamına girmemekle birlikte, farklı başlangıç noktaları sorunu üzerinde kısaca da olsa durmakta yarar var. Tarım toplumları arasında bazılarında daha sonra parlamenter demokrasinin kurulmasını kolaylaştıran, başkalarında ise bu yolda başarılı olmayı güçleştiren ya da tümüyle olanaksızlaştıran başlangıç noktalarında olmalarına yolaçan yapısal farklılıklar var mıdır? Başlangıç noktasının, çağdaşlaşmanın daha sonra alacağı yolu tümüyle belirlemediği kesin. Ondördüncü yüzyıl Prusya toplumu, Batı Avrupa ülkelerinde parlamenter demokrasinin atası olan özelliklerin birçoğuna sahip bulunuyordu. Prusya'nın ve sonunda Alman toplumunun gelişme yönünün büyük ölçüde farklılaşmasında rolü olan önemli değişiklikler, daha sonraki iki yüzyıl içinde görüldü. Ancak, başlangıç noktası, tek başına belirleyici etmen olmasa bile, bazı başlangıç koşulları demokratik gelişmelere, ötekilerinden daha elverişli olabilir.

Batı feodalizminin, onu, demokratik olanaklardan yana işlemesi bakımından öteki toplumlardan ayıran bazı kurumlara sahip olduğu savı, bu bakımdan iyi bir örnek olarak ele alınıp incelenebilir. Bu tez, bilim adamları arasında bugün de canlı bir tartışma konusu oluşturmakla birlikte, Alman tarihçisi Otto Hintze, feodal toplumun toplumsal tabakaları *(stände)* ile ilgili tartışmasında, teze inanılırlık kazandırma yolundaki en önemli katkıyı yapmış görünür. [1] Amaçlarımız açısından, bu tezin en önemli

1. Bak. Hintze, ***Staat und Verfassung,*** cilt I içinde "Weltgeschichtliche Bedingungen der Repräsentativverfassung (1931)", s.140-185; "Typologie der ständischen Verfassungen des Abendlandes (1930)", s.120-139; ve , "Wesen und Verbreitung des Feudalismus (1929)", s.84-119. Bu düşüncelerden bazılarını güncelleştirmek için bak. Coulborn (ed.), ***Feudalism*** , (1956).

yönü, bazı grupların ve kişilerin, yöneticinin erki dışında kaldıkları, dokunulmaz oldukları anlayışının gelişmesi yanı sıra, adil olmayan yetkeye direnme hakkı kavramıdır. Feodal vasallık ilişkilerinden kaynaklanan ve özgür kişilerce, özgürce girişilen bir karşılıklı yükümlülük olarak anlaşılan "sözleşme" kavramı ile birlikte bu düşünceler ve uygulamalar kümesi, Avrupa ortaçağ toplumundan çağdaş batının özgür toplum anlayışına geçen yaşamsal önemde bir miras oluşturur.

Böyle bir düşünce ve davranış kümesi, yalnızca Batı Avrupa'da ortaya çıktı. Parlamenter demokrasiye önemli bir ivme kazandıran, gereğinden fazla ve gereğinden az krallık erki arasındaki hassas denge, yalnızca orada var oldu. Başka yerlerde de, Batı Avrupa'daki bazı özelliklerin benzerlerine rastlanır gerçi; ama bunlarda ya çok önemli bir öğenin bulunmadığı, ya da bulunan öğeler arasında, Batı Avrupa'daki hassas oranın görülmediği söylenebilir. Rus toplumu da bir malikâne (*sosloviy*) sistemi geliştirmişti. Ne var ki Korkunç İvan bağımsız soyluluğun belini kırdı. Soylular ayrıcalıklarını yeniden elde etmek için, Büyük Petro'nun demir pençesinden kurtulunmasından sonra bir girişimde bulundular; ama bu girişim, ayrıcalıkların, onlara denk düşen sorumluluklar üstlenilmeden ya da yönetme sürecinde bir tabaka olarak temsil edilme hakkını sağlamadan kazanılmasıyla sonuçlandı. Bürokratik Çin'de "Gök Tanrı'nın Buyruğu" gibi, haksız baskıya direnmeye bir parça meşruluk kazandırabilen bir kavram yaratılmıştı; ama onun yanında, bilgin memurların, kuramda değilse de uygulamada, sınırlı çapta yarattıklarına benzer ve bürokratik yönetim biçiminin temel ilkesine karşı çıkan güçlü bir "zümre dokunulmazlığı" kavramı yaratılamadı. Feodalizm Japonya'da da görülmüştü; ama bu üstlere ve Tanrısal yöneticiye güçlü bir bağlılığa büyük önem veren bir feodalizm idi. Kuramsal eşitler arası karşılıklı yükümlülük kavramından yoksundu. Hint kast sisteminde, dokunulmazlık ve zümre ayrıcalıkları yönünde güçlü eğilimlerin bulunduğu söylenebilir; ama orada da özgür sözleşme kuramı ya da uygulaması yoktur.

Bu farklılıklara, Marx'ın birkaç gelişigüzel gözlemiyle başlayan ve Wittfogel'in, polemiğe açık nitelikte, su kaynaklarının denetimine dayanan "doğu despotizmi" kavramında doruğuna ulaşan, tek bir kapsayıcı açıklama bulma girişimleri pek başarılı olamadı. Bu, söz konusu girişimlerin yanlış yönlere sapmış oldukları anlamına gelmez. Su kaynaklarının denetimi fazlasıyla sınırlı bir kavramdır. Geleneksel despotluklar, merkezi erkin çok çeşitli görevler yapabildiği ya da tüm toplumun işleyişiyle ilgili asal etkinlikleri denetleyebildiği her yerde çıkabilirler. Geçmiş çağlarda bir hükümetin, tüm olarak toplum için hangi görevin asal nitelik taşıdığının tanımını da veren durumlar yaratıp, bunu tabandaki halkın edilgince benimsemesini sağlayabilmesi olanağı, bugünkünden çok daha az idi. Dolayısıyla, asal görevlerin toplumun hangi organınca yerine getirildiğine bakılması gerektiği varsayımını, endüstri öncesi toplumlarda izleyip araştırmak, çağdaş toplumlarda izlemek kadar tehlikeli olmayabilir. Öte yandan, bir toplumun işbölümünü örgütlendirip, toplumsal dayanışmayı sürdürdüğü araç olan siyasal düzenin seçiminde, bir zamanlar sanıldığından çok daha geniş bir seçenekler yelpazesi bulunsa gerek. Genelde birbirlerine benzeyen tarım teknolojilerinin altında, belirleyici düzeyi, köy topluluğu, feodal fief ve hatta belli bir bölge temelinde örgütlenmiş ilkel bir bürokrasi oluşturabilir.

Başlangıç noktasındaki çeşitliliklerle ilgili bu kısa değerlendirmeden sonra, doğrudan doğruya çağdaşlaşma sürecinin kendisini incelemeye başlayabiliriz. Burada bir nokta, son derece açık olarak göze çarpmakta. Mutlak monarşinin, ya da daha genel bir deyişle endüstri çağı öncesi dönemlerin bürokratik yönetiminin varlığını çağımıza dek sürdürmekte ayak diretmesi, demokrasinin batı türüne elverişli olmayan koşulları yaratmıştır. Çin'in, Rusya'nın ve Almanya'nın, farklı doğrultularda gelişen tarihleri, bu noktada birleşmektedir. Herhangi bir açıklamasını yapmaya kalkmayacağım şaşırtıcı bir durum, gevşek bir deyişle "mutlak monarşiler" ya da "tarımcı bürokrasiler" diye adlandırabileceğimiz güçlü merkezi hükümetlerin, onaltıncı ve onyedinci yüzyıllarda, bu araştırmada ele aldığımız (Birleşik Devletler dışındaki) belli başlı ülkelerin hepsinde, İngiltere'de, Fransa'da, Almanya'nın Prusya bölümünde, Rusya'da, Çin'de, Japonya'da ve Hindistan'da yerleşmiş bulunmasıdır. Gerisindeki nedenler ne olursa olsun, bu olgunun kendisi rastgele seçilmiş de olsa, üzerinde çağdaşlaşmanın ilk tuğlalarının yerleştirilmesine uygun bir temel oluşturduğu söylenebilir. Mutlak monarşilerin varlıklarını sürdürmekte direnmeleri elverişsiz koşullar yaratmışsa da, monarşinin güçlü kurumları, çağdaşlaşmanın ilk aşamalarında, soyluluğun yarattığı kargaşanın denetlenmesi bakımından son derece yararlı bir işlev görmüşlerdir. Demokrasi, çapulcu baronların talan ve yağmasının sürüp gitmesi durumunda gelişip serpilemezdi.

Modern çağın erken evrelerinde de, çağdaş demokrasinin en önemli önkoşulu, taht ile soyluluk arasında, krallık erkinin ağır basmakla birlikte, soyluluğa oldukça geniş bir bağımsızlık alanı bıraktığı, belli bir dengenin kurulması olmuştur. Bağımsız bir soyluluğun, demokrasinin gelişmesinin asal bir öğesini oluşturduğu yolundaki çoğulcu görüş, olgusal düzeyde sağlam bir tarihsel temele dayanmaktadır. Bu tez, karşılaştırmalı araştırma alanında, böyle bir öğenin Ekber Hindistan'ında ve Mançu Çin'inde bulunmayışı olgusuyla, daha doğrusu, bu ülkelerde soyluluğun gerçekte sahip olduğu göreli bağımsızlığa kabul edilebilir ve meşru bir statü kazandırmakta başarısızlığa uğranması olgusuyla desteklenmektedir. Söz konusu bağımsızlığın nasıl kotarıldığı da aynı derece önemlidir. Bu bakımdan doğrulayıcı kanıtların elde edildiği en klasik yer *(locus classicus)* olan İngiltere'de Güller Savaşı, toprak sahibi aristokrasiyi darmadağın ederek, Fransa'dakinden çok daha ılımlı bir mutlak krallık biçiminin kurulmasını kolaylaştırmıştır. Liberal ve çoğulcu gelenek açısından çok değerli olan böylesi bir dengenin, çağımızın liberallerinin genellikle kabul etmedikleri bir şiddetin ve zaman zaman başvurulan devrim yöntemlerinin meyvesi olduğunu anımsamak yerinde olur.

Bu noktada, kalabalık ve siyasal bakımdan güçlü bir kentliler sınıfının bulunmadığı bir durumda, toprak sahibi aristokrasi, krallık denetiminden kurtulmaya çalışırsa ne olacağı sorusu akla gelebilir. Soruyu daha gevşek bir biçime sokarsak, bir burjuva devriminin olmadığı koşularda, soyluluk, özgürlüğünü kazanmaya kalkarsa ne olabilir? Bu durumda, Batı türünde bir demokrasiye son derece elverişsiz bir sonucun doğacağını rahatlıkla söyleyebileceğimizi sanıyorum. Rusya'da, onsekizinci yüzyılda, çarlığın hizmetindeki memurlar soyluluğu, kendini çarlığa karşı yükümlülüklerinden kurtarırken, serfler üzerindeki erkini olduğu kadar, elinde tuttuğu mülkleri de alıkoymayı, hatta artırmayı becerebilmişti. Tüm bunlar demokrasiye hiç de uygun olmayan gelişmelerdi. Alman tarihi, bazı bakımlardan, Rus tarihinden çok daha

aydınlatıcıdır. Bu ülkede soyluluk, Büyük Elektör'e karşı savaşımının büyük bölümünü, kentlerden ayrı olarak yürüttü. Bu tarihlerde Alman aristokratlarının ileri sürdükleri isteklerin birçoğu, İngiltere'de ileri sürülen isteklere benzemektedir: Hükümette, özellikle hükümetin gelir sağlama yolları konusunda söz hakkına sahip olmak. Ama bu isteklerin sonucu parlamenter demokrasi olmadı. Kentlilerin ortaçağ sonlarında güney ve batı Almanya'daki canlanış döneminden sonra gerilemelerini izleyen yıllar boyunca hep güçsüz kalmaları, Alman tarihinin değişmeyen özelliklerinden birini oluşturmuştur.

Kanıtları çoğaltmaya ve aynı doğrultudaki Asya örneklerini tartışmaya girmeden, parlamenter demokrasinin gelişmesinde, güçlü ve bağımsız bir kentli sınıfın varlığının, onsuz edilemez bir öğe oluşturduğu yolundaki Marksist sav ile büyük ölçüde görüş birliği içinde olduğumuzu belirtmekle yetinelim. Burjuva yoksa demokrasi de olmaz. Dikkatimizi yalnızca tarım kesimi üzerinde yoğunlaştırırsak, başrolü oymayan aktörü sahnede göremeyiz.Bununla birlikte, kırsal alandaki aktörler de dikkatle incelenmeyi hakedecek kadar önemli bir rol oynamışlardır. Ve eğer tarihi kahramanlara ve kötü adamlara dayanarak yazmaya kalksaydık -ki bu, bu satırların yazarının karşı çıktığı bir tutumdur- kötü kalpli totaliterin kırsal bölgede yaşadığını ve kentlerin demokrasi kahramanının kırlarda zaman zaman önemli müttefiklerinin görüldüğünü söylerdik.

İngiltere'de durum, böyleydi örneğin. Mutlakçılık, Fransa'da, Almanya'nın büyük bir kesiminde ve Rusya'da gittikçe güçlenirken, ilk büyük düzenlemeyle, onu yerleştirme girişiminin çok daha güçsüz olduğu İngiltere topraklarında karşılaştı. Böyle bir durumun doğması, büyük ölçüde, İngiliz toprak aristokrasisinin erken bir tarihte ticaretle ilgili nitelikler kazanmaya başlamış olmasındandı. Daha sonraki siyasal gelişmenin yönünü etkileyen en önemli belirleyiciler arasında, toprak sahibi aristokrasinin ticarete yönelik tarıma geçmiş olup olmaması ve eğer geçmişse, bu ticarileşmenin aldığı biçim ile ilgili etmenler bulunmaktadır.

Bu gelişmeyi belli başlı dönüm noktalarını ele alarak ve karşılaştırmalı bir perspektiften kavramaya çalışalım. Avrupa ortaçağ sistemi, feodal beyin toprağının "demesne" adı verilen belli bir bölümünü köylülerin, feodal beyin kendilerini koruması ve adalet dağıtması karşılığında, onun için ekip biçtikleri bir sistemdi; feodal beyin dağıttığı adalet, kuşkusuz demir pençeli ve çoğu kez kendi maddi çıkarlarından yana yontan bir elin adaletiydi. Köylüler, feodal beyin toprağının bir başka bölümünü, kendi yiyecek gereksinimlerini karşılayan ürünler yetiştirmekte kullanırlardı, ve barınakları bu toprak üzerinde bulunuyordu. Genellikle ormandan, akarsuların geçtiği topraklardan ve çayırlardan oluşan bir üçüncü bölümü ise, köyün ortak toprakları *(commons)* olarak biliniyordu, ve bu topraklar, hem feodal bey hem köylüleri için, değerli bir yakacak kaynağı, av alanı ve otlak hizmeti görürdü. Bir dereceye dek feodal beye gerekli emek kaynağını sağlamak için olsa gerek, köylüler çeşitli yollarla toprağa bağlanmışlardı. Ortaçağ tarım ekonomisinde pazarın, hatta bir zamanlar sanıldığından çok öncelerden başlayarak önemli bir rol oynadığı doğrudur. Gene de, daha sonraki çağlardan farklı olarak, feodal bey ile köylüleri, gereksinimlerinin büyük bölümünü yerel kaynaklardan, yerel becerilerle sağlayabilen, büyük ölçüde kendine yeterli bir topluluk oluşturuyorlardı. Sayısız yerel çeşitlilikleriyle bu sistem, Avrupa'nın çok geniş

bölgelerinin egemen düzeniydi. Çin'de böyle bir sistem görülmedi. Feodal Japonya bu düzene güçlü benzerlikler gösterdi; Hindistan'ın bazı bölgelerinde de bu sisteme benzer düzenlemelerle karşılaşılabilir.

Kentlerde ticaretin gelişmesinin ve mutlak monarkların vergi isteklerinin yarattığı sonuçlar arasında, feodal üstbeyin gittikçe daha fazla nakit para gereksinimi duymaya başlaması da vardır. Avrupa'nın farklı bölgeleride bu gereksinime başlıca üç yoldan çözüm arandığı görüldü. İngiliz toprak aristokrasisi, köylülerini kendi başlarının çaresine bakmakta özgür bırakmayı da içeren bir tür ticari çiftçiliğe geçti. Fransız toprak sahibi eliti, genellikle köylüleri toprağın *de facto* (fiili) sahibi olarak bıraktı. Ticarete yöneldikleri bölgelerde soylular nakit gereksinimlerini, köylüleri üründen bir pay vermeye zorlayıp, onu pazarda satarak gerçekleştirdiler. Doğu Avrupa soylularının bu gereksinime buldukları çözüm, malikâne sistemine geri dönmek yolunda gerici bir tepki biçimini aldı. Doğu Almanya'da *Junker*'ler, tahıl yetiştirip dışa satmak için, daha önce özgür konumda olan köylüleri serf durumuna indirdiler; Rusya'da, ekonomik nedenlerden çok siyasal nedenlerle, benzeri bir yola başvuruldu. Ancak ondokuzuncu yüzyıldadır ki, tahıl dışsatımı Rusya'nın ekonomik ve siyasal görünümünün belli başlı özelliklerinden birini oluşturdu.

İngiltere'de toprak sahibi aristokratların ticarete yönelik tarıma geçişi, soyluların tahta olan bağlılıklarından geriye kalanın çoğunu ortadan kaldırıp, Stuart hanedanının mutlak monarşi yönündeki beceriksiz girişimlerine karşı büyük bir düşmanlık duymalarına neden oldu. Aynı biçimde, İngiltere'de ticari tarımın aldığı doğu Almanya'dakinden farklı biçim, kentlerle oldukça büyük bir çıkar birliğinin doğmasına yolaçtı. Her iki etmen, İç Savaş'ın ve parlamento yanını tutanların sonul zaferi kazanmasının önemli nedenleri arasındaydı. Bu etmenlerin etkileri önemini sürdürdü ve onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllarda eklenen yeni etmenlerle, daha da güçlendi.

İngiliz deneyimini ötekilerin yanına koyarsak, bu durumun yarattığı sonuçlar çok daha açık olarak görülecektir. Kabaca, İngiltere'ninkinden başka iki olasılığın daha bulunduğu söylenebilir. İlkin, toprak sahibi yukarı sınıflar arasında ticarete yönelme itileri zayıf olabilir. Bunun böyle olduğu yerlerde doğan sonuç, çok büyük bir köylü kitlesinin varlığını sürdürmesi olacaktır; ki bu da, en iyi durumda, demokrasinin önüne çözülmesi gereken dev gibi bir sorunun dikilmesi, en kötü durumda, komünist diktatörlüğe varacak bir köylü devrimi için gerekli birikimin oluşmasıdır. İkinci olasılık, toprak sahibi yukarı sınıfın, işgücünü toprakta tutmak ve böylece ticarete yönelik tarıma geçebilmek için, çok çeşitli siyasal ve toplumsal kaldıraçları kullanması olabilir. Azımsanamayacak bir endüstri gelişmesiyle biraraya geldikte, bu yol olasılıkla, faşizm olarak tanıdığımız sonuca varacaktır.

Faşist hükümetlerin yaratılmasında toprak sahibi yukarı sınıfların oynadıkları rol, bundan sonraki bölümde tartışılacaktır. Burada yalnızca 1) ticari tarımın biçiminin, doğrudan doğruya tarımın ticarileşmesi kadar önemli olduğunu 2) ticari tarıma uygun biçimlerin zaman içinde erken bir tarihte yerleşmesindeki başarısızlığın, çağdaş demokratik kurumlara varacak bir başka yolu açık tuttuğunu belirtmekle yetineceğiz.

Her iki özellik hem Fransız hem Amerikan tarihinde açıkça görülür. Fransa'nın bazı bölgelerinde ticari tarım genellikle köylü toplumunu olduğu gibi bıraktı, ama köylülerden çok şey alarak sonuçta devrimci güçlere katkıda bulunmuş oldu. Fransa'nın çoğu bölgesinde ise, soyluluk arasında, onları ticari tarıma yöneltecek dürtüler, İngiltere'dekine göre zayıftı. Ne var ki Fransız Devrimi aristokrasiyi kanatları kırpılmış kuşa çevirdi ve böylece parlamenter demokrasiye varacak yolu açmış oldu. Birleşik Devletler'de plantasyon köleliği, kapitalist gelişmenin önemli bir yönünü oluşturdu. Öte yandan, kölelik, ılımlı bir deyişle bile demokrasiye elverişsiz bir kurumdu. İç savaş, kısmen de olsa bu engeli kaldırdı. Genel olarak bakıldığında plantasyon köleliği, kapitalizme baskıcı yollardan uyarlanmanın yılnızca en uç örneğidir. Plantasyon köleliğini demokrasiye elverişsiz kılan üç etmenden söz edilebilir. Bunlardan birincisi, toprak sahibi üst sınıfın, güçlü baskı aygıtlarına sahip olan ve böylece insan özgürlüğüne uymayan bütün bir siyasal ve toplumsal iklimi dayatan bir devlete gereksinim duyması olasılığının bulunmasıdır. İkincisi, kırsal bölgelerin, malların gemilerle uzak bölgelere gönderilmek üzere geçici olarak depolandığı yerler olmaktan öte bir anlam taşımaması olasılığı bulunan kentler üzerinde üstünlük kurmasına yolaçmasıdır. Son olarak, elitin, çalıştırdığı işgücü ile ilişkilerini, emekçilerin ayrı bir ırktan oldukları plantasyon ekonomisinde büsbütün ağırlaştıran, insanlık dışı sonuçları vardır.

Ticarete yönelik tarıma geçişin son derece önemli bir adım oluşturduğu besbelli olduğuna göre, böyle bir adımın hangi koşullarda atılıp, hangi koşullarda atılamadığını nasıl açıklayabiliriz? Çağdaş bir sosyolog bunu olasılıkla kültürel koşullarla açıklamaya çalışacaktır. Ticari tarımın geniş çapta gerçekleştirilemediği ülkelerde, şerefle ilgili kavramlar, para biçimindeki kazançlara ve çalışmaya karşı olumsuz tutumlar gibi aristokratik geleneklerin gelişmeyi frenleyici etkileri üzerinde durabilecektir. Araştırmanın başlangıç aşamalarında, ben de böyle açıklamalar arama eğilimindeydim. Ama topladığım bilgiler çoğalınca, bu tür bir araştırma yoluna karşı kuşkucu bir tutuma girmeme yolaçan nedenler ortaya çıktı; gene de kültürel koşullarla açıklama çabasının gündeme getirdiği sorunlar, daha sonra tartışılmayı hakeder niteliktedir.

İnandırıcı olabilmesi için, kültürel bir açıklamanın, örneğin İngiltere'nin toprak sahibi yukarı sınıfları arasında, askerlik göreneklerinin, statü ve onur anlayışının, öteki ülkelerden, diyelim ki Fransa'dakinden önemli ölçüde zayıf olduğunu göstermesi gerekir. Her ne kadar İngiliz aristokrasisi Fransız aristokrasisinden daha az kapalı bir grup oluşturmuşsa ve burada soyluluğun yitirilmesine ilişkin resmi bir kural yok idiyse de, bu kültürel farklılıkların ekonomik davranış farklılıklarını açıklamaya yeteceği kuşkuludur. Ya kolonicilikten ve fetihten vazgeçip, tahıl dışsatımına yönelen doğu Alman soylularına ne demeli? Belki göz önünde bulundurulması gereken ve bunlardan da önemli olan bir başka olgu, ticarete ilişkin dürtülerin İngilterc'deki kadar güçlü olmadığı anlaşılan ülkelerin toprak sahibi seçkinleri arasında bilc, yerel koşulların elverişli olduğu bölgelerde, ticarete girmeyi deneyen ve bunu başaran azımsanamayacak azınlıklar ile karşılaşılmasıdır. Rusya'nın bazı bölümlerinde dışsatıma yönelik tarım böyle gelişmiştir.

Bu tür gözlemler insanı, ticari tarımı benimsemekte, herşeyden önce yakın kasaba ve kentlerde bir pazar bulunması ve ağır yüklerin taşınabilmesi için demiryollarının döşenmesinden önce, başta suyolları olmak üzere, elverişli ulaştırma olanaklarının varlığı gibi farklılıkların önemini vurgulamaya götürür. Toprak ve iklim farklılıklarının önemi apaçık olmakla birlikte, burjuvazi bu alanlarda da dramın baş aktörü olarak görünmektedir. Siyasal kaygıların da önemli bir rolü olmuştur. Asya'da yaygın biçimde, bir dereceye kadar da Devrim öncesinin Fransa'sında ve Rusya'da görüldüğü üzere, toprak beylerinin yan gelip, yattıkları yerlerden rantlarını toplamak için devletin baskı aygıtını kullanma olanağını buldukları yerlerde, daha az baskıcı yollara geçmeyi özendirici etmenlerin bulunmayacağı besbellidir.

Köylüler arasında ticarete yönelik tarım sorunu, demokrasi bakımından toprakbeyleri arasında olduğu kadar önem taşımamakla birlikte, burada onun hakkında da birşeyler söylemek gerek. Köylülüğün bir başka toplumsal formasyona [sınıfa] dönüşerek köylü sorununun ortadan kalkması, demokrasi için genellikle en iyi çözüm olarak görünür. Gene de, İskandinavya'nın ve İsviçre'nin küçük eşraf demokrasilerinde köylüler, ticarete yönelik tarımın oldukça uzmanlaşmış biçimlerine, özellikle kent pazarları için mandıra ürünleri üretimine geçerek, demokratik sistemlerin bir öğesini oluşturabilmişlerdir. Köylülerin bu tür değişikliklere inatla ayak direttikleri, örneğin Hindistan gibi yerler için, nesnel koşullar çevresinde bir açıklama kurmak güç olmasa gerek. Buralarda genellikle gerçek bir pazar bulunmamaktadır. Açlıktan ölmenin sınırında yaşayan köylüler için modernleşmek (çağdaşlaşmak) özellikle onun sağlayacağı yararların başkalarına gitmesi olanağı yaratan türden yerleşik kurumların bulunduğu yerlerde, son derece riskli bir iştir. Dolayısıyla, bu koşullar altında anlamlı tek uyum, akıl almaz derecede düşük bir yaşam standardı ve beklenti düzeyinin varlığıdır. Son olarak, koşulların farklı olduğu yerlerde bazen kısa bir zaman dilimi içinde çok büyük değişikliklerle karşılaşılabilindiğini belirtmeliyiz.

Buraya dek, tartışma, iki büyük değişken, toprak sahibi yukarı sınıfların monarşiyle ilişkileriyle, pazar için üretimin gereklerine gösterdikleri tepki üzerinde yoğunlaştı. Bu tartışma sırasında değinilip geçilen üçüncü büyük değişken ise, toprak sahibi yukarı sınıfların kentliler ile, onların özellikle kabaca "burjuvazi" diyebileceğimiz yukarı tabakasıyla olan ilişkisidir. Bu iki grup arasında ya da bu iki gruba karşı kurulan koalisyonlar, siyasal önderlerin atlarını sınırları içinde oynatabilecekleri bir dizi fırsat, olanak ya da olanaksızlık yaratarak, siyasal eylemin içinde yürütüleceği temel çevreyi ve çerçeveyi oluşturmuşlardır, ve dünyanın bazı bölgelerinde bugün bile oluşturmaktadırlar. Dolayısıyla, son derece genel çizgileriyle belirtilecek olursa, sorunumuz, toprak sahibi yukarı sınıflarla kent halkı arasında kurulan hangi tür ilişkilerin, çağdaş dönemde görece özgür bir toplumun gelişmesine katkıda bulunduğunu ortaya çıkarmaya çalışmaktır.

Bu işe, kent ile kır arasında ve nüfusun bu iki kesiminin kendi içlerinde bazı doğal bölünme çizgilerinin bulunduğunu anımsamakla başlamak en iyisi. İlk olarak, kentin ucuz yiyecek gereksinimi ve ürettiği mal türlerine yüksek fiyatlar koyma eğilimi ile, kırsal bölgelerin yiyecek fiyatlarının yüksek, zanaatçının dükkânından ve fabrikadan satın aldığı malların fiyatlarının düşük olması isteği arasında, hepimizin bildiği çıkar

çatışması vardır. Pazar ekonomisinin yayılmasıyla bu çatışma, gittikçe önem kazanabilir. Kırsal bölgelerde toprakbeyi ile köylü, kentte usta ile kalfa ve fabrika sahibi ile endüstri işçisi arasındaki gibi sınıf farklılıkları, bu kır-kent bölünmesini dikine kesmektedir. Köylülerle işçilere karşı kentteki ve kırdaki yukarı sınıfların çıkarlarının çakıştığı yerlerde, demokrasiye elverişli olmayan bir sonucun doğması olasılığı yüksektir. Ancak bu, böyle bir ittifakın büyük ölçüde içerisinde oluştuğu tarihsel koşullara da yakından bağlıdır.

Toprak sahibi aristokrasinin belli başlı kesimleri ile kentlilerin yukarı katmanları arasında böyle bir çıkar çakışmasının çok önemli bir örneği, Tudor ve Stuart hanedanları dönemi İngiltere'sinde görüldü. Ne var ki söz konusu çıkar çakışması, çağdaşlaşmanın erken bir aşamasında ve her iki grubun krallık erkine karşı çıkmalarına yolaçacak koşullar içinde gerçekleşmişti. Bu iki özellik, doğurdukları demokratik sonuçlar bakımından yaşamsal bir önem taşırlar. Aynı dönemin, manufaktürcülerin büyük ölçüde kral ve saray aristokrasisi için silahlar ve lüks tüketim maddeleri üretme işine daldıkları Fransa'sının durumundan farklı olarak, İngiliz burjuvazisi dışsatım ticaretinde köklü çıkarları olan güçlü ve bağımsız bir sınıf idi.

Toprak sahibi soyluluk ve *gentry* açısından bakıldığında da, bir dizi elverişli etmenin bulunduğu görülür. Yün ticareti, koyun otlakçılığı uğruna çitleme hareketlerine yolaçarak, onaltıncı yüzyılda, hatta daha da önce, kırsal bölgeleri etkilemiş bulunuyordu. İngiltere'nin koyun yetiştiren ve bir azınlık, ama etkili bir azınlık oluşturan yukarı sınıfının, yünü yabancı ülkelere satacak kentlere gereksinimi vardı; ki bu, tahıl yetiştiren *Junker*'lerin işlerini çökmekte olan kentleri atlayarak yürüttükleri doğu Almanya'daki durumdan son derece farklı idi.

İngiltere'de, İç Savaş'tan önce, toprak sahibi yukarı sınıflarla kentli yukarı sınıfların, özgürlükten yana sonuçlar doğuracak biçimde birleşip karışmaları, büyük ülkeler arasında benzeri görülmeyen tekil bir bileşimdi. Bu birleşmenin bir parçasını oluşturduğu, ondan daha kapsamlı olgu, insanlık tarihinde belki ancak bir kez karşılaşılabilecek bir durumdu: İngiliz burjuvazisi onyedinci yüzyıldan başlayıp, ondokuzuncu yüzyılın büyük bir bölümünü kapsayan bir süre boyunca, ilk burjuvazi olduğu ve dış rakipleri daha güçlerini toplayamadıkları bir sırada gelişmiş bulunduğu için, insanlara özgürlük tanınmasından çok büyük maddi yararlar sağlayacak bir konumdaydı. Bununla birlikte, İngiliz deneyiminden, kentlerdeki ve kırlardaki yukarı sınıfların önemli kesimlerinin işbirliğinin, parlamenter demokrasinin gelişmesine elverişli bir ortam yaratma koşulları hakkında, geçici ve genel varsayımlar biçiminde bazı çıkarsamalar yapmak yararlı olabilir. Daha önce de belirtildiği gibi, söz konusu birleşmenin krallık bürokrasisine karşı gerçekleşmiş olması büyük önem taşımaktadır. İkinci bir koşul ticaret ve endüstri önderlerinin toplumun başat öğesi olma yoluna girmiş bulunmaları olarak görünmektedir. Bu koşullar altında toprak sahibi yukarı sınıflar, burjuva ekonomik davranışları geliştirebilmektedirler. Bu yalnız burjuvaları taklit etmekle değil, genel koşullarla ve kendi yaşam koşullarının gerektirdiği tepkilerle gerçekleşir. Tüm bunlar, ekonomik gelişmenin ancak erken bir evresinde gerçekleşebilecek şeyler olarak görünmektedir. Dolayısıyla, yirminci yüzyılda herhangi bir yerde yinelenmeleri hiç de olası değildir.

Burjuva davranışını benimsemek, daha sonraki bir evrede, İngiltere'de ondokuzuncu yüzyılda olduğu gibi, temelde burjuva nitelikleri gösteren bir toplumda, toprak sahibi yukarı sınıfların siyasal komuta makamlarını ellerinde tutmalarını kolaylaştırmaktadır. Burada başka üç önemli etmenin daha bulunduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi, ticaretle ve endüstriyle uğraşan çevrelerle eski toprak sahibi sınıflar arasında, oldukça derin bir karşıtlığın bulunmasıdır. İkincisi, toprak sahibi sınıfların, oldukça sağlam ekonomik temellere dayanıyor olmalarıdır. Bu iki etmen de reform isteklerine karşı sağlam bir üst sınıf muhalefet cephesinin oluşmasını engeller ve halkın desteğini kazanmak için aralarında belli bir rekabetin doğmasına yolaçar. Son olarak, toprak sahibi seçkinlerin, bazı aristokratik bakış açılarını ticaretle ve endüstriyle uğraşan sınıflara geçirebilecek güçte olmalarının gerektiğini ileri süreceğim.

Bu değer aktarımında, eski bir mülkün yeni para gücü ile ittifak kurarak varlığını sürdürmesini sağlayan sınıflararası evlilikleri aşan bir yan vardır. Burada, bugün ancak şöyle böyle kavrayabilecek durumda olduğumuz birçok ince tutum değişikliği söz konusudur. Bunların yalnızca sonuçlarını biliyoruz: Burjuva-toprakbeyi etkileşiminde, Almanya'da görüldüğü gibi, aristokrat tutumların güçlenmesinden çok burjuva tutumların ağır basması gerekiyor. Bu değerler geçişmesinin (ozmozun) hangi düzeneklerle oluştuğu belirsiz. Bunda eğitim düzeninin önemli bir rol oynadığına kuşku bulunmamakla birlikte, tek başına eğitimin belirleyici bir etmen olabilmesi pek olası görünmüyor. İngiltere'de pek bol olan biyografi yazınında yapılacak bir keşif gezisi, toplumsal yapıyla ilgili açık tartışmalar konusunda, bazen cinsellik konusunda görüldüğü kadar güçlü bir İngiliz tabusunun bulunmasına karşın, birçok ipucu verebilir. Toplumsal, ekonomik ve siyasal bölünme çizgilerinin birbirleriyle örtüşüp üstüste binmedikleri yerlerde, çatışmaların, demokratik bir uzlaşmayı dışlayacak ölçüde ateşli ve sert geçmesi olasılığı fazla değildir.

Böyle bir sistemin bedeli kuşkusuz, daha çok sistemin sürmesinde çıkarları bulunanların hoş görmeleri anlamında geniş bir "hoşgörülebilir" kötüye kullanma eğiliminin sürmesi olacaktır.

İngiliz köylülüğünün yazgısına kısa bir bakış, demokrasinin gelişmesinin, kendi başına önemli etmenlerinden birine, bir kez daha ışık tutar. İngiltere'nin çitlemeler yoluyla bulduğu "köylü sorununa sonul çözüm" bazı yazarların bizi düşünmeye yönelttikleri kadar acımasız ve köklü bir çözüm olmayabilirse de, endüstri devriminin bir bölümünü oluşturan çitlemelerin, köylü sorununu İngiliz siyasal yaşamının gündeminden çıkardığı görüşünün doğruluğundan kuşku edilemez. Dolayısıyla İngiltere'de, Almanya'da ve Japonya'da olduğu gibi toprak sahibi yukarı sınıfların gerici amaçlarına hizmet edecek kitlesel bir köylü deposu yoktu. Aynı biçimde, İngiltere'de Rusya'daki ve Çin'deki köylü devrimlerinin kitlesel temelleri de ortadan kalkmıştı. Son derece farklı nedenlerden dolayı, Birleşik Devletler de, köylü sorununun yarattığı siyasal rahatsızlıklardan kurtulabildi; Fransa ise kurtulamadı ve Fransız demokrasisinin ondokuzuncu ve yirminci yüzyıllardaki istikrarsızlığının nedenlerinden biri de bu olgudur.

Çitlemelerin herkesce kabul edilen acımasızlığı, bizi, demokrasiye barışçı geçiş olanaklarının sınırlılıklarıyla yüzleştirir, ve demokrasinin kuruluşundan önceki açık ve şiddete başvurulan çatışmaları unutmamamızı sağlar. Burada devrimci şiddetin rolünü anımsatacak diyalektik ilişkiyi yeniden kurmanın zamanı geldi. Devrimci şiddetin büyük bölümünün, belki de en önemli özelliklerini oluşturan bölümünün kökleri, batı demokrasisine varacak yol boyunca karşılaşılan tarım sorunlarında yatmaktaydı. İngiliz İç Savaşı mutlak monarşiyi dizginledi ve ticaret kafalı büyük toprakbeylerini, onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllarda köylü toplumunun yıkılmasında üzerlerine düşen rolü oynamak üzere, serbest bırakmış oldu. Fransız Devrimi, bazı kesimleri çalıştırdıkları işgücünü denetimde tutmak için baskıcı düzenekleri gerektiren yeni üretim biçimlerine geçmiş olmakla birlikte, genelde hâlâ pazar öncesi çağda yaşayan toprak sahibi seçkinlerin erkini kırdı. Bu anlamda Fransız Devrimi, daha önce de belirtildiği gibi, sonunda demokrasiye elverişli kurumlar yaratmanın alternatif yollarından birini oluşturdu. Son olarak, Amerikan İç Savaşı'nın da, aynı biçimde, demokratik gelişmenin önünde bir engel oluşturan, ama [Fransa'dan farklı olarak] kapitalizmin bir parçası biçiminde gelişmiş bulunan toprak sahibi seçkinlerin erkini kırdığını belirtmeliyiz.

Bu şiddete dayalı üç altüst oluşun, liberal ve burjuva demokrasiyi ister desteklediğine ister kösteklediğine inanılsın, bunların bir bütün oluşturan bir sürecin önemli parçası olduklarını kabul etmek zorunludur. Tek başına bu olgu bile, onların "burjuva devrimleri" ya da "liberal devrimler" olarak adlandırılmalarının yanlış olmadığını gösteren önemli bir kanıt oluşturur. Bununla birlikte, devrimleri ya da herhangi bir önemli tarihsel olayı sınıflandırmanın büyük güçlükleri vardır. Daha ileriye gitmeden, bu noktayı tartışmamız yararlı olacaktır.

Bazı son derece genel nedenler, bu türün birkaç büyük kategoriye ayrılmasını gerekli kılmaktadır. Feodalizm, mutlak monarşi ve kapitalizm gibi bazı kurumsal düzenlemelerin, yükseldikleri, egemen oldukları ve çöktükleri apaçık bir gerçek olarak görülür ya da görülmelidir. Belli bir dizi kurumlar bütününün, örneğin kapitalizmin, İtalya, Hollanda, İngiltere, Fransa ve Birleşik Devletler'de gelişmesinde görüldüğü gibi, önce bir ülkede sonra ötekisinde gelişmesi, tarihin genel olarak devrimci bir yol izlediği görüşüne ters düşmez. Hiç bir ülke tek başına tüm aşamalardan geçmez, gelişmeyi, kendi durumunun ve kurumlarının olanak verdiği ölçüde, belirli bir noktaya dek götürür. Üretim araçlarında özel mülkiyetten yana bir devrim de, bazı evrelerde başarılı olma şansına sahipken, bazı evrelerde böyle bir şansa sahip değildir. Bu devrim, ondördüncü yüzyıldan onaltıncı yüzyıla kadar uzanan süre içinde umutsuz derecede erken doğmuş ve önemsiz bir akım olarak görünebilirken, yirminci yüzyılın ikinci yarısında son derece çağdışı bir duruma düşebilir. Belli bir ülkenin belli bir anda içinde bulunduğu somut tarihsel koşulların üstünde ve ötesinde, dünyanın başka bölgelerinde ulaşılan teknik zanaatların, ekonomik ve siyasal örgütlenmenin durumu gibi bir devrimin başarıya ulaşıp ulaşamayacağını büyük ölçüde belirleyen dünya çapında etkili koşullar vardır.

Bu düşünceler bizi, devrimlerin, gelişmelerine katkıda bulundukları kurumsal sonuçlar açısından sınıflandırılmaları gerektiği sonucuna götürür. Böyle büyük

sınıflandırmalar kullanmak istememek ve kullanıldığında doğan kavram kargaşası, bir devrime kitle desteğini sağlayanların, onu yönetenlerin ve sonuçta ondan yararlananların çok farklı gruplar olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu ayrım ele alınan her örnekte akılda tutulmak koşuluyla, İngiliz İç Savaş'ını, Fransız Devrimi'ni ve Amerikan İç Savaşı'nı, burjuva demokratik devrim *türünün* aşamaları olarak görmek hem doğrudur hem de, aralarındaki benzerlikler kadar farklılıkları saptamak bakımından gereklidir.

Bu terimi severek kullanmayışımızın bazı nedenleri var ve hangi bakımlardan yanıltıcı olabileceğini göstermek de yararlı olur. Bazı yazarlara göre "burjuva devrimi" kavramı, kentlerdeki ticaretle ve manufaktürle uğraşan sınıfların ekonomik erkinin, daha çok toprağa dayanan eski yönetici sınıfın hâlâ elinde bulunan siyasal erkle çatışmaya düşeceği noktaya dek düzenli olarak artmasını gerektirir. Bu çatışma noktasında, ticaretle ve endüstriyle uğraşan sınıfların, siyasal erkin dizginlerini ele geçirmelerine ve çağdaş parlamenter demokrasinin başlıca özelliklerini biçimlendirmelerine yolaçacak devrimci bir patlamanın olacağı varsayılır. Böyle bir anlayış tümüyle yanlış değildir. Fransa'da bile *ancien régime*'in dayattığı kösteklere düşman olan burjuvazinin bir bölümünün ekonomik erkinin arttığını gösteren bazı güçlü göstergeler var. Bununla birlikte, burjuva devrimine böyle bir anlam vermek, gerçekte olup biteni, karikatürleştirecek derecede basitleştirmek olur. Bunun gerçekten bir karikatür olduğunu gösterebilmek için şu üç noktayı anımsamak yeter: 1) İngiltere'de, İngiliz toprak aristokrasisinin, siyasal aygıt üzerindeki denetimini tüm ondokuzuncu yüzyıl boyunca elinde tutmasını sağlayan bir olgu olarak, kapitalizmin kırsal bölgelerde önemli bir yer tutması; 2) Fransa'da, katıksız burjuva ivmesinin güçsüzlüğü, burjuvazinin, eski düzenle sıkı bağlar içinde bulunması, devrim sırasında radikal müttefiklere [köylülere ve işçilere] yaslanması, köylü ekonomisinin çağdaş döneme dek sürmesi; 3)Birleşik Devletler'de plantasyon köleciliğinin, endüstri kapitalizminin bir parçası olarak doğup gelişmiş olması ve kapitalizmden çok demokrasinin önünde bir engel oluşturması olgusu.

Az önce belirtildiği gibi, asıl güçlük, "burjuva devrimi", "köylü devrimi" gibi deyişlerin, devrimi yapanlarla ondan yararlananları, aralarında bir ayırım yapmadan aynı kefeye koymasından kaynaklanmaktadır. Aynı biçimde bu terimler, devrimlerin hukuksal ve siyasal sonuçlarıyla, bu devrimlerde aktif rol almış grupları birbirine karıştırmaktadır. Yirminci yüzyıl köylü devrimleri, kitle desteğini, komünist hükümetlerce uygulanmaya konan çağdaşlaşma programlarının başlıca kurbanı olacak olan köylülerden almıştı. Bununla birlikte, bu terimleri, tutarsızlıklarının açıkça bilincinde olarak kullanmayı sürdüreceğim. Köylü devrimlerini tartışırken,yirminci yüzyılda bu devrimlerin sonucunun komünizm olduğunun bilincinde olarak, söz konusu devrimlerin gerisindeki başlıca halk gücünü oluşturan köylülerden söz ediyor olacağız. Burjuva devrimlerini tartışırken, bu terimi kullanmamızın dayanağı, bu devrimlerin doğurduğu bir dizi hukuksal ve siyasal sonuç olacak. Tutarlı bir terminoloji, yeni terimlerin bulunmasını gerektirmektedir; ama böyle bir girişimin kavram kargaşasını daha da artırmasından korkarım. Asıl sorun da herhalde etiketlerin doğru kullanılmasından çok, neyin ve niçin öyle olduğunun ortaya konmasıdır.

Artık [İngiliz] Püriten Devrim'in, Fransız Devrimi'nin ve Amerikan İç Savaşı'nın, bugün çağdaş batı demokrasisi olarak adlandırılabilecek noktaya varan uzun bir siyasal değişme süreci içinde oldukça büyük çapta şiddete başvurulan, toplumu altüst eden hareketler olduklarının, bu gibi konular ne kadar aydınlatılabilirse o kadar açık olarak ortaya çıkmış bulunduğunu kabul edebiliriz. Bu sürecin ekonomik nedenleri vardır; ama tek nedeni ekonomik değildir. Bu süreç sırasında yaratılan özgürlükler birbirleriyle sıkı bir ilişki içindedir. Çağdaş kapitalizmin doğuşuyla bağlantılı olarak ortaya çıkmış bulunan bu özgürlükler, özgül bir tarihsel dönemin damgasını taşırlar. Liberal ve burjuva toplum düzeninin asal öğeleri, oy kullanma hakkı, yasaları yapan, dolayısıyla yürütme organının önerilerinin otomatik olarak benimsendiği bir onay yeri olmaktan öte bir organ olan bir yasama organında temsil edilme hakkı, hiç değilse kuramda, doğuşa ya da soydan devredilen konuma bakarak hiç bir özel ayrıcalık tanımayan bir nesnel hukuk sisteminin bulunması, mülkiyet haklarının güvenlik altına alınması ve bu hakların kullanılmasının önündeki, geçmişten kalma engellerin kaldırılması, dinsel hoşgörü, konuşma özgürlüğü ve barışçıl amaçlı biraraya gelme, toplanma hakkıdır. Uygulamada bunlar tam olarak yerine getiriliyor olmasalar bile, hemen herkesçe çağdaş liberal bir toplumun ayırıcı belirtileri olarak kabul görür.

Böyle bir toplumu türeten bütün bir tarihsel sürecin en belirgin özelliği, tarım kesiminin denetim altına alınması oldu. Bu, daha iyi bilinen bir olgu olan işçi sınıfının disiplin altına alınması kadar önemli, ve elbette onunla çok yakından ilişkili bir olaydı. Öyle ki, İngiliz deneyimine bakarak insanın, en belli başlı toplumsal etkinlik olarak tarımdan kurtulmanın, başarılı bir demokrasinin önkoşullarından biri olduğunu söyleyesi geliyor. Bu amaçla, toprak sahibi yukarı sınıfın siyasal hegemonyasının kırılması ve biçiminin değiştirilmesi gerekti. Köylünün de kendisinin ve efendisinin tüketimi için üretmek yerine, pazar için üretimde bulunan bir çiftçiye dönüştürülmesi gerekti. Bu süreç içinde, toprak sahibi yukarı sınıflar, ya İngiltere'de olduğu gibi kapitalist ve demokratik dalganın önemli bir bölümünü oluşturdular, ya da ona karşı çıktılarsa, devrimin ve iç savaşın çarkları arasında ezilip bir kıyıya atıldılar. Kısacası, toprak sahibi yukarı sınıflar ya burjuva devrimine yardım ettiler, ya da devrim onları yıkıp yok etti.

Bu tartışmayı kapatmadan önce, demokrasinin gelişmesi için çok önemli oldukları apaçık görülen belli başlı koşulları ortaya koymak ve ulaşılan sonuçların doğruluğunu sınamak için, bu koşulları Hindistan deneyimiyle karşılaştırmak yararlı olacak. Böyle bir çaba sonucunda, söz konusu koşullardan bazılarının varlığının, Hindistan'da parlamenter demokrasinin başarılı yönleriyle ya da bu yönlerin tarihsel kökenleriyle kanıtlanabilecek bir bağlantısının bulunduğu gösterilebilirse; öte yandan başka bazı koşulların bulunmamasının, Hint demokrasisinin karşılaştığı güçlüklerle ve engellerle bağlantısının bulunduğu görülürse, ulaştığımız sonuçları daha büyük bir güvenle savunabiliriz.

Yaptığımız çözümlemede, demokratik gelişmenin ilk koşulu olarak karşımıza "*gereğinden çok güçlü bir krallık ile gereğinden fazla bağımsız bir aristokrasinin*

bulunmadığı bir dengenin kurulması" çıktı. Mogul Hindistan'ında, tahtın erki, en yüksek noktasında iken, yukarı sınıflarm erkinden kat kat fazlaydı. Mülkiyet hakları herhangi bir güvence altında bulunmayan soylu, Moreland'ın ünlü deyişiyle, yönetici erkin ya uşağıydı ya da düşmanı. Mogul sisteminin gerilemesi, terazinin öteki kefesinin ağır basmasına yolaçarak, yukarı sınıfları, birbirleriyle savaşan küçük yerel prenslerden oluşan bir siyasal sistem kurmak üzere serbest bıraktı. Bununla birlikte,daha sonra İngilizlerin onsekizinci yüzyılda Hint topraklarında, kendi ülkelerindekilere benzer güçlü, ilerici bir köy eşrafı yaratma girişimleri, tam bir başarısızlığa uğradı. Hindistan toplumu, demokrasinin ikinci koşulunu, ya toprak sahibi aristokrasinin ya da köylülüğün *"ticarete yönelik tarımın uygun bir biçimine yönelmesi"* gereğini de yerine getiremedi. Tersine,İngilizlerin kurduğu hukukun ve düzenin koruyucu şemsiyesi, nüfusun artması olanağını yaratıp,tefecilerle birlikte, köylülerin kendilerinin yemedikleri ürünlerin çoğunu kendilerine çekebilen asalak bir toprakbeyleri sınıfının doğmasına yolaçtı. Bu durum da, kapital birikimini ve endüstrinin gelişmesini büyük ölçüde engelledi. Bağımsızlık gelince, bir dereceye dek köylülerin, köyün ülküleştirilmiş geçmiş günlerine dönme özleminin desteğiyle geldiği için, bu, kırsal bölgelerde çağdaşlaşmanın önüne yeni engeller koydu, hatta gerçek bir çağdaşlaşmayı tehlikeli bir biçimde geciktirdi. Bu koşulların, sağlam temellere dayanan bir demokrasinin kurulmasının ve işlemesinin önündeki en büyük engeller arasında bulunduğu, uzun boylu açıklamaları gerektirmeyecek kadar ortada.

Öte yandan, İngilizlerin ayrılması, toprak sahibi seçkinlerin siyasal ağırlığını büyük ölçüde azalttı. Hatta, bağımsızlık sonrası reformlarının, toprak sahiplerinin erkini tümüyle yokettiğini ileri sürenler bile vardır. Demokratik kurumların gelişmesi bu sınırlar içinde batı modelini izledi. Ama daha önemlisi, İngiliz işgalinin, sırtını toprak sahibi seçkinlere dayayarak ve İngiltere'deki ticaret çevrelerinin çıkarlarından yana yontarak, kentte yaşayan ve ticaretle uğraşan sınıfların önemli bir kesimini muhalefete itmesi, böylece güçlü bir toprak seçkinleri sınıfıyla zayıf bir burjuvazinin koalisyonunu, bundan sonraki bölümde daha ayrıntılı olarak göreceğimiz gibi, Avrupa'da ve Asya'da sağcı yetkeci (otoriteryan) rejimlerin ve akımların toplumsal kaynağını oluşturan uğursuz koalisyonu önlemiş olmasıdır. Demek ki yerine getirilmiş bulunan iki koşul, *"toprak sahibi aristokrasinin zayıflaması ve köylülere ve işçilere karşı bir aristokrasi- burjuvazi koalisyonunun önlenmesi"* idi.

Hindistan demokrasisi, en azından biçimsel yapısının ve, onun yanı sıra yasal (resmen tanınan) bir muhalefetin varlığı ile protesto ve eleştiri kanallarının açık olması anlamında demokrasinin özünün önemli bir bölümünün devrimci bir şiddet evresinden geçilmeksizin kurulabildiği önemli bir örnek oluşturmakta. (Sepoy Askeri Ayaklanması, daha çok geriye yönelik bir hareket olduğu için, devrimci bir şiddet eylemi sayılmaz.) Bununla birlikte, beşinci bir koşulun, *"geçmişle devrimci bir kopuş"* koşulunun yokluğu ve bugüne dek bu yönde herhangi güçlü bir akımın bulunmayışı, Hindistan'ın sürüp giden gerikalmışlığının ve liberal demokrasinin bu ülkede karşılaştığı olağanüstü güçlüklerin nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Hindistan üzerine çalışan bazı araştırmacılar, Hindistan'ın batı eğitimiyle yetişmiş küçük elitinin, demokrasiyi kolaylıkla yıkabilecek bir konumda olmalarına karşın, ona bağlı kalışları konusunda

duydukları şaşkınlığı dile getirmişlerdir. İyi de niçin onu yıkmak istesinler? Demokrasi, bu aydınların ayrıcalıklarının sürmesini sağlayan toplumsal yapıda büyük çapta herhangi bir revizyona gidilmesini reddetmelerini haklı kılmaya yaramıyor mu? Gene de, onlara haksızlık etmiş olmamak için, böyle bir revizyon işinin, en doktriner radikal kişiler dışındaki herkesi bunun sorumluluğunu üstlenmekten korkutacak kadar ağır bir görev olduğunu belirtmeliyiz. Bu nokta, insanın üzerinde daha fazla durmasını isteyecek çekicilikte olsa da, Hindistan'ın siyaseti burada bizi bir demokrasi kuramının doğruluğunu sınamamıza yardımcı olduğu ölçüde ilgilendirmektedir. Demokrasinin Hindistan'daki başarıları ve eksiklikleri, bugün hâlâ karşı karşıya bulunduğu engeller ve belirsizlikler, tüm bunlar, öteki ülkelerin deneyimlerinden süzülerek çıkarılmış beş koşul ile akla yakın biçimde açıklanabilmektedir. Kuşkusuz bu hiç bir biçimde, söz konusu kuramın doğruluğunun kanıtını oluşturmaz. Ancak söz konusu beş koşulun, Hindistan tarihinin anlamlı yönlerini aydınlatmakla kalmadığını, Hindistan tarihinin de, söz konusu kuramı, güçlü bir biçimde desteklediğini sanıyorum.

VIII

TEPEDEN İNME DEVRİM VE FAŞİZM

Toplumu çağdaş endüstri dünyasına götüren ikinci anayolu, kendini en açık olarak Almanya ve Japonya örneklerinde gösteren "kapitalist ve gerici yol" olarak adlandırmıştık. Almanya'da ve Japonya'da kapitalizm, hem tarım hem endüstri kesimine iyice yerleşmiş ve onları endüstri ülkelerine dönüştürmüştü. Ama bunu herhangi bir devrimci halk ayaklanması olmaksızın yapmıştı. Bu ülkelerde devrim yönünde, Japonya'da Almanya'dakinden çok daha zayıf olmak üzere, bazı eğilimler görülmüşse de, bu eğilimler her iki ülkede de hedefinden saptırılmış ve ezilmiştir. Söz konusu yenilgilerin ve batılı demokratik kurumlara yönelmenin gerisindeki itici güçlerin zayıflığının tek nedeni olmamakla birlikte, bu sonuca katkısı olan nedenlerden biri, bu ülkelerin kırsal bölgelerinde var olan toplumsal koşullar ve kapitalist dönüşümün aldığı özgül biçimdir.

Kırsal bölgelerde, iyi kârlar elde edilmesi anlamında ekonomik bakımdan başarılı bazı kapitalist dönüşüm biçimleri görülebilir; ama bunlar, oldukça açık nedenlerden dolayı, hiç de ondokuzuncu yüzyıl batı dünyasında görülenler türünde, özgür kurumların gelişmesine elverişli biçimler olmayabilir. Bu biçimler zaman zaman içiçe geçmiştir; gene de iki genel türü ayırmak güç değil. Bunlardan birinde, toprak sahibi bir yukarı sınıf, Japonya'da olduğu gibi, daha önceki köylü topluluğunu az çok olduğu gibi sürdürerek, kır toplumunda, yalnızca köylülerin ellerinden alıp pazarda satarak kâr elde etmesini sağlayan bir "artı" yaratmalarına olanak verecek değişiklikleri gerçekleştirir. Ötekisinde, toprak sahibi yukarı sınıf, plantasyon köleliği doğrultusunda, tümüyle yeni düzenlemeler geliştirebilir. Çağdaş dönemde açık kölecilik ancak kolonici işgalciler sınıfının tropik bölgelere girişinin bir ürünü olabilirdi. Ama doğu Avrupa'nın bazı bölgelerinde, yerli soylular, plantasyon köleliğine benzer sonuçlara varan yollarla, köylüleri yeniden toprağa bağlayarak, serfliği geri getirebildiler. Bu üçüncü yol, öteki iki yolun ortasında bir yerlerde yer almaktadır.

Köylü toplumunu olduğu gibi sürdürmek, ama ondan daha fazla artı sızdırmak sistemi de, büyük tarım birimlerinde köle ya da yarı köle emeği kullanmak da, "artı"yı çekebilmek, emek gücünü bulunduğu yerde tutabilmek ve genel olarak sistemi çalıştırabilmek için, zora dayalı siyasal sistemlere başvurulmasını gerektirir. Bu yöntemlerin bazıları kuşkusuz, dar anlamda "siyasal" sıfatının içine girmeyen yollardır.Özellikle köylü toplumunun olduğu gibi korunduğu yerlerde, toprakbeyinin konumunu sağlam temellere dayandırmak için, geleneksel ilişkilerden ve tutumlardan yararlanmak üzere her türlü girişimde bulunulur. Bu siyasal yöntemlerin önemli sonuçları olacağını düşüncrek, onlara bir ad vermek yararlı olur. İktisatçılar, bir sistemde büyük miktarda emek mi büyük miktarda kapital mi kullanıldığına bakarak, "emek-yoğun" tarım ve "kapital-yoğun" tarım ayrımı yaparlar. Aynı biçimde, köleliğin yalnızca aşırı türünü oluşturduğu "emek-baskıcı" (*labor-repressive*) sistemlerden sö-

etmek de yararlı olabilir. Böyle bir kavramın zorluğu, haklı olarak, gelmiş geçmiş sistemlerden hangisinin emek baskıcı olmadığı sorusundan kaynaklanır. Yapmaya çalıştığım ayırım, toprağı işlemek ve öteki sınıfların tüketeceği tarımsal artıyı yaratmak için gerekli işgücü sağlamak üzere, bir yanda ("siyasal" terimini az önce önerdiğimiz gibi geniş anlamda kullanarak) siyasal düzeneklere, öte yanda işgücü pazarına dayanmak arasında bir fark bulunduğunu önermektedir. Her iki durumda da altta kalanlar büyük acılar çekerler.

"Emek-baskıcı" tarım sistemi kavramını işe yarar kılabilmek için, bu yolla çalıştırılan insanların çok sayıda olmaları koşulunu öne sürmek gerekebilir. Aynı zamanda, bu sistemin içine nelerin girmediğinin, örneğin, ondokuzuncu yüzyıl ortalarının Amerikan aile çiftliğinin bu sistemin içine sokulamayacağının açıkça belirtilmesi yerinde olur. Bu durumda da aile üyelerinin emeğinin sömürülmesi söz konusudur; ama bu, göründüğü kadarıyla dıştan sağlanan pek az destekle, daha çok aile reisinin kendisinin gerçekleştirdiği bir sömürüdür. Gene, kiralanmış işçilerin, kendilerine önerilen işleri kabul etmeyip başka yere gidebilmek gibi önemli bir gerçek özgürlüğe sahip oldukları durumlar, uygulamada ender olarak gerçekleşse bile, "emek-baskıcı" sıfatını taşıyan sistemin içine sokulamayacaktır. Son olarak, ticaret öncesi ve endüstri öncesi tarım sistemlerinde, üstbeyin gördüğü adalet ve güvenlik hizmetleri ile çiftçinin ürün biçimindeki katkısı az çok dengeli ise, bunların mutlaka "emek-baskıcı" sistemler sayılmasının gerekmeyeceğini belirtmeliyiz. Söz konusu dengenin, nesnel olarak saptanıp saptanamayacağı, köylü devriminin nedenleri arasında yeniden karşımıza çıktığında, bir sonraki bölümde ele alınması daha uygun olan ve tartışmaya açık bir noktadır. Burada, çağdaşlaşma sürecinde kurulan emek baskıcı tarım sistemlerinin, köylülerin öteki sistemlerde çektiklerinden daha büyük acılara yolaçmayacağını belirtmekle yetinelim. Japon köylüleri bu sistemde, İngiliz köylülerinden daha az sıkıntı çekmişlerdir. Burada üzerinde durduğumuz sorun ise daha farklı: Emek baskıcı sistemlerin, nasıl ve niçin demokrasinin gelişmesine elverişsiz bir ortam yarattıklarını ve faşizme varan kurumlar bütününün önemli bir öğesini oluşturduklarını araştırmaktır.

Parlamenter demokrasinin kırsal kökenlerini tartışırken, monarşiden sınırlı bir bağımsızlığın, her yerde var olan bir durum olmamakla birlikte, demokrasiye elverişli koşullardan birini oluşturduğunu görmüştük. Emek baskıcı bir tarım sistemi, merkezi otoriteye karşıt bir eylem sonunda kurulmuş olsa bile, sonradan siyasal destek arayışı içindeki monarşi ile birleşip kaynaşabilir. Bu durum aynı zamanda, soyluluk arasında askeri bir ahlakın demokratik kurumların doğup gelişmesine elverişli olmayan bir biçimde korunup sürdürülmesine yolaçabilir. Prusya devletinin gösterdiği evrim, bunun en açık örneğini verir. Söz konusu gelişmelere, bu çalışmanın birçok yerinde değindiğimizden, burada en kaba çizgilerine indirgeyip kısa bir anımsatmada bulunmakla yetinelim.

Kuzeydoğu Almanya'da, onbeşinci ve onaltıncı yüzyıllarda görülen, bir başka bağlamda hakkında daha söyleyeceğimiz sözler bulunan malikâne sistemine geri dönüş, köylülüğün feodal yükümlülüklerinden özgürleşme arayışıyla, onunla elele giden ve İngiltere ile Fransa'da sonunda batı demokrasisine varan kent yaşamının gelişmesine

sekte vurdu. Bunun tek değilse de en önemli nedeni, tahıl dışsatımlarındaki gelişmeydi. Prusya soyluluğu, Töton Düzeni* içinde özgürlüğe yakın bir konumda olan köylülerin zararına olarak, elinde tuttuğu toprakları genişletti ve köylüleri serfleştirdi. Aynı sürecin bir parçası olarak, soyluluk, dışsatım yollarını keserek, kentleri de kendine bağımlı duruma düşürdü. Daha sonra Hohenzollern yöneticileri, soylularla kentlileri birbirlerine karşı çıkararak, soyluluğun bağımsızlığını yıkmayı ve zümreleri *(estates)* ezmeyi başardılar; böylelikle parlamenter hükümete doğru gidişin aristokrat öğesini devre dışı bıraktılar. Bu gidişin onyedinci ve onsekizinci yüzyıllarda vardığı sonuç, krallık bürokrasisi ile toprak aristokrasisinin askerleşmiş bir bileşimi olan "Kuzeyin Spartası"nın yaratılması oldu.[1]

Yönetici sınıfın doğası gereği üstün olduğu anlayışı ile statü sorunlarında aşırı duyarlı olma gibi, varlıklarını yirminci yüzyıla kadar sürdüren bazı çarpıcı özellikler toprak aristokrasisinden geliyordu. Yeni kaynaklardan beslenen bu anlayışlar, daha sonra, ırksal üstünlük kavramlarında vulgarize edilip, bir bütün olarak Alman halkına seslenebilecek bir biçime sokulabildiler. Krallık bürokrasisi ise, aristokratların tüm direnmelerine karşın, sınıfın ve bireyin üstünde ve üzerinde bulunduğu ileri sürülen bir kuruma, ondokuzuncu yüzyıldan önce "ulus" olgusundan söz etmek anakronik (çağdışı) olacağı için, ulus diyemeyeceğimiz bir kuruma mutlak ve körü körüne boyun eğme idealini getirdi. Prusya disiplini, boyun eğme ve bir askerin kaya gibi sert niteliklerine duyulan hayranlık, daha çok Hohenzollern hanedanının merkezi bir monarşi yaratma çabalarından doğmuştu.

Bütün bunların, amansız bir yazgının onaltıncı yüzyıldan başlayarak Almanya'yı, hiç bir biçimde geri dönülemeyecek bir yolda faşizme doğru süreklemeye başladığı anlamına gelmeyeceği besbelli. Ondokuzuncu yüzyılda endüstrinin hızlanmaya başlamasıyla birlikte, başka bazı ve çok önemli etmenlerin de devreye girmesi gerekti. Ki az sonra bunlar üzerinde durmamız gerekecek. Aynı zamanda faşizme yönelen ana akımın içinde çok önemli çeşitlilikler ve faşizmin yerini alabilecek başka biçimler vardı;daha kesin ve teknik bir terimle belirtmek istenirse, tepeden inme devrim yoluyla tutucu çağdaşlaşma ana akımının içinde birbirine seçenek oluşturan yolların (altseçeneklerin) bulunduğu söylenebilir. Japonya'da, yetkeye sonuna dek boyun eğme anlayışı, denklemin monarşik tarafından çok feodal tarafından gelmiş görünür.[2] Ve gene faşizmin icadedildiği yer olan İtalya'da, güçlü bir ulusal monarşi yoktu. Mussolini, monarşiye denk düşecek bir simge bulabilmek için, ta Eski Roma'ya dek, geriye gitmek zorunda kaldı.

Çağdaşlaşma yolunun daha sonraki bir evresinde, toprak sahibi yukarı sınıfların etkili kesimleriyle yeni doğmakta olan ticaret ve manufaktür çıkarları arasında kurulan, kaba ama işlerliği olan koalisyon gibi yeni ve son derece önemli bir etmen ortaya çıkabiliyor. Bu, yirminci yüzyıl ortalarına kadar sürmüş olmakla birlikte daha çok bir ondokuzuncu yüzyıl siyasal bileşimiydi. Marx ve Engels, Almanya'da ölü doğan 1848 devrimine ilişkin tartışmalarında, devrimin öteki önemli nitelikleri konusunda yanılmakla birlikte, bu çok önemli noktaya doğru tanı koymuşlardı: İktidarı ele geçirip

* Töton Şovalyelik Düzeni (ç.n.).

1. Bak. Rosenberg, *Bureaucracy;* Carsten, *Origins of Prussia.*
2. Sansom, *History of Japan,* cilt I, s.368.

bileğinin hakkıyla yönetemeyecek kadar zayıf ve bağımlı olan ticaret ve endüstri sınıfı, bu yüzden, para yapma hakkını yönetme hakkıyla değiş tokuş ederek, kendisini toprak sahibi aristokrasiyle krallık bürokrasisinin kollarına atmıştı.[3] Buna, ticaret ve endüstri öğelerinin, zayıf olsalar bile, yararlı bir siyasal müttefik sayılacak kadar güçlü oldukları ya da çok kısa sürede böyle bir duruma gelebilecekleri eklenmeli. Yoksa devreye, sonu komünizme varan bir köylü devrimi girebilir. Nitekim, böyle bir koalisyon kurma yolundaki başarısız çabalardan sonra, hem Rusya'da hem Çin'de olan buydu. Söz konusu koalisyonunun kurulmasından bir süre sonra, duruma bir başka öğe daha katılmış görünür: Emek baskıcı tarım sistemlerinin, öteki ülkelerdeki teknik bakımdan daha ileri tarımın rekabeti karşısında, er geç güçlüklerle karşılaşmaları. Amerikan İç Savaşı'nın bitmesinden sonra, buğday dışalımlarının yarattığı rekabet koşulları, Avrupa'nın birçok bölgesinde güçlüklere yolaçtı. Böyle bir rekabetin gerici bir koalisyon üzerindeki etkisi, dayandığı ekonomik temellerin çökmekte olduğunu gören, dolayısıyla yönetimi elinde tutabilmek için siyasal kaldıraçlara dönen toprak sahibi yukarı sınıflar arasında yetkeci ve gerici eğilimleri hızlandırmak yönünde olacaktır.

Söz konusu koalisyonun yerleşebildiği yerlerde, bu koalisyonu, uzun bir tutucu, hatta yetkeci hükümetler dönemi izledi; ancak bu yönetimlere "faşizm" denebilmesi için, daha pek çok şey gerekir. Bu tür sistemlerin nerede başlayıp nerede bittiklerini gösteren tarihsel sınırlar, genellikle oldukça bulanıktır. Ölçüyü oldukça bol tutarak yapılacak bir saptamayla, bu yönetim türünün, Almanya'da Stein-Hardenberg, reformlarından başlayıp, Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna; Japonya'da Tokugava Şoganlığı'nın [1868'de] düşüşünden 1918'e kadar sürdüğü söylenebilir. Bu yetkeci yönetimler, demokrasinin bazı kurumlarına, özellikle yetkileri sınırlı bir parlamentoya sahiptiler. Bu yönetimlerin tarihlerinde, sonunda Almanya'da Weimar Cumhuriyeti döneminde, Japonya'da 1920'lerde, İtalya'da Giolitti yönetimi zamanında istikrarsız demokrasilerin kurulmasına varan, demokrasiyi genişletme yolunda bir dizi girişim görüldü. Ne var ki, bu demokrasilerin günün sorunlarıyla başa çıkamamaları ve temel yapısal değişiklikleri gerçekleştirmede isteksizlik ya da güçsüzlük nedeniyle başarısızlığa uğramaları, faşist rejimlere kapıları açmış oldu.[4] Bu yönetimlerin toplumsal anatomilerinin bir öğesi (ama bu nitelikteki öğelerden yalnızca bir tanesi) köylülerin kentli tabakalarla birleşerek devrimci bir atılım yapamamalarının bir sonucu olarak, toprak sahibi seçkinlerin siyasal erkin oldukça büyük bir bölümünü ellerinde tutmayı sürdürmeleri olmuştur.

Bu temeller üzerinde yükselen yarı parlamenter yönetimlerden bazıları, az çok barışçı bir tepeden inme ekonomik ve siyasal devrim gerçekleştirerek, ülkelerini çağdaş endüstri ülkesi olma yolunda oldukça ileri noktalara kadar götürebildiler. Almanya bu yönde en çok yol alan ülke oldu; Japonya'nın aldığı yol da, Almanya'nınki kadar olmamakla birlikte, az değildi; İtalya onlardan çok az, İspanya ise en az yol alan ülkelerdi.

3. Bak. Marx, *Selected Works*, cilt II, daha çok Engels'in kaleme aldığı "Almanya: Devrim ve Karşıdevrim" yazısı.

4. Polonya, Macaristan, Romanya, İspanya ve hatta Yunanistan, az çok buna benzer yollardan geçtiler. Yeterli olmadığını kabul ettiğim bilgilerime dayanarak, Latin Amerika ülkelerinin çoğunun otoriter yarı parlamenter yönetim evresinde bulunduklarını ileri sürmekten kendimi alamayacağım.

Şimdi, tepeden inme devrimlerle çağdaşlaşma yoluna giren böyle bir yönetim, başka yerlerde tabandan yukarıya bir devrimin yardımıyla yapılabilen işlerin pek çoğunu yapmak zorunda kaldı. Endüstrileşmenin önündeki "feodal" engellerin sökülüp atılması için, şiddete dayan bir halk devriminin az çok zorunlu olduğu düşüncesi, Alman ve Japon tarihlerinin izledikleri yolun gösterdiği gibi, tam bir saçmalıktır. Ama eski düzeni tepeden inme yollarla alaşağı etmenin siyasal sonuçları, onun tabandan gelen bir devrimle alaşağı edilmesinin sonuçlarından son derece farklıdır. Bu yarı parlamenter yönetimler, tutucu çağdaşlaşma yolunda ilerlediklerinden, eski toplumsal yapıyı olabildiğince korumaya ve onun parçalarını yeni yapıya yerleştirmeye çalıştılar. Bu tutumun doğurduğu sonuç az çok, mutfakları çağdaş elektrikli araçlarla donanmış, ama banyoları yetersiz ve su kaçıran boruları yeni badanalanan duvarlarla örtülmeye çalışılan Vicroria döneminden kalma evlere benzer. Sonunda da bu "idare-i maslahatçılık" çöker.

Önlem paketlerinin çok önemlilerinden biri, siyasal düzenin rasyonelleştirilmesiyle ilgiliydi. Bu, toprakların, Japonya'da feodal *han* birimi, Almanya'da ve İtalya'da bağımsız devletler ve prenslikler gibi geçmişleri çok eskilere dayanan geleneksel birimlere bölünmelerine son verilmesi anlamına geldi. Gerçi geçmişten kopuş, Japonya'nınki dışında tam değildi. Ama merkezi hükümet, zamanla, otoritesini sağlam temellere oturttu ve ülkenin her yanını kapsayan birörnek mahkemeler sistemine geçildi.Gene devlet, ülke yöneticilerinin isteklerini uluslararası politika arenasında duyurabilecek güçte ve ülkeden ülkeye değişen derecelerde kudretli bir askeri aygıt yaratmayı becerdi. Güçlü bir merkezi hükümetin kurulması ve ticaret alanındaki iç gümrük engellerinin kaldırılması, ekonomik bakımdan etkili olan ekonomik birimin boyutlarının büyümesi anlamına geldi. Ekonomik birimin boyutlarında böyle bir artış olmadan, tüm ülkeler birbirleriyle barış içinde ticaret yapmayı istemedikçe, bir endüstri toplumunda bulunması gereken çapta bir işbölümü ortaya çıkamazdı. Endüstrileşen ilk ülke olan İngiltere, dünyanın, hammadde ve pazar yönünden yararlı ve girilebilecek her bölgesine el atmış bulunuyordu; ama bu durum, öteki ülkelerin ona yetişip, devleti, ele geçirdikleri pazarları ve ikmal kaynaklarını güvence altına almak için kullanmalarıyla, yavaş yavaş bozuldu.

Siyasal düzenin rasyonelleştirilmesinin bir başka yönü de, yeni bir toplum türüne uygun vatandaşların yaratılmasıydı. Kitlelerin okuryazar ve basit teknik becerilere sahip duruma getirilmeleri gerekiyordu. Ulusal bir eğitim sistemi kurulmasının, hükümetleri dinsel otoritelerle sürtüşmeye düşürmesi olağandır. Dinsel bağımlılıklar ulusal sınırları aşan bir nitelik gösteriyorsa, ya da iç barışı bozabilecek biçimde birbirleriyle yarışma içindeyseler, dinsel bağlılıkların yerine, yeni bir soyutlama olan "devlet"e bağlılığın konması gereklidir. Japonya'nın bu konuda karşılaştığı sorun, Almanya'daki, İtalya'daki ya da İspanya'daki kadar büyük değildi. Ama Japonya'da bile, *Şinto* dininin az çok yapay bir biçimde yeniden canlandırılmasının gösterdiği gibi, azımsanamayacak güçlüklerle karşılaşılmıştı. Bu tür güçlüklerin aşılmasında, bir dış düşmanın varlığı, son derece yararlı olabilir. Böyle bir durumda, toprak sahibi aristokrasinin askeri geleneklerine yurtsever ve tutucu seslenişler, bu önemli grup içindeki bölgeci eğilimlere ağır basabilir ve aşağı tabakanın yeni düzenin sağladığı yararlardan haketmediği bir pay almak üzere

önc sürdüğü ısrarlı isteklerini, geri plana itebilir.[5] Siyasal düzenin rasyonelleştirilmesi ve genişletilmesi görevlerinin yerine getirilmesinde, bu ondokuzuncu yüzyıl hükümetleri, öteki ülkelerde mutlak monarşilerin çoktan tamamladıkları bir işi yapmaktaydılar.

Tutucu çağdaşlaşmanın izlediği yolun çarpıcı olgularından biri, İtalya'da Cavour, Almanya'da Stein, Hardenberg ve hepsinden ünlüsü Bismarck, Japonya'da Meici dönemi devlet adamları gibi,parlak ve güzide bir siyasal önderler grubunun ortaya çıkmasıdır. Bu durumun nedenleri açık olmamakla birlikte, benzeri durumlarda benzeri önderlerin ortaya çıkması, salt bir rastlantı ürünü olmasa gerek. Bu önderlerin hepsi, kendilerini monarşiye adamış, monarşiyi reform, çağdaşlaşma ve ulusal birleşmeyi sağlama amaçları için kullanmak isteyen ve kullanabilen, zamanlarının ve ülkelerinin siyasal yelpazesinin tutucu kanadından kişilerdi. Tümü de aristokrat olmakla birlikte, eski düzene karşıt ya da eski düzenin şu ya da bu nedenle dışında kalmış kimselerdi. Bu önderlerin aristokratik geçmişlerinin, komuta etme alışkanlıklarını ve politika yeteneklerini desteklediğini düşünerek, tarımcı *encien régime* düzenlerinin, yeni bir toplumun kurulmasına bu yolda katkıda bulunmaları gibi bir düşünce akla gelebilir. Ama bu noktada ters yönde etkiler vardı. Söz konusu kimselerin aristokrasi içinde birer yabancı gibi durduklarına bakılarak, aristokratlar tabakasının çağdaş dünyanın meydan okumasını yalnızca kendi düşünsel ve siyasal kaynaklarına dayanarak karşılama yeteneğinde olmadığı söylenebilir.

Sözünü ettiğimiz tutucu rejimlerin en başarılıları, yalnızca eski düzeni yıkmakla değil, yerine yeni bir düzen kurmakla da önemli bir işi gerçekleştirdiler. Devlet endüstrinin kurulmasına birçok yoldan önemli destekler sağladı. Kaynakları biraraya getirip endüstri kuruluşlarının yaratılmasına yönlendirerek, bir ilksel kapitalist birikim makinesi gibi çalıştı. İşgücünün dizgine alınmasında, hiç de salt baskıcı olmayan yollarla, gene önemli bir rol oynadı. Silahlanma, endüstrinin gelişmesine önemli bir ivme sağladı. İzlenen koruyucu gümrük politikaları da öyle. Tüm bu önlemler, bir noktada, tarımdan insanların ya da kaynakların çekilmesini gerektiriyordu. Dolayısıyla, siyasal sistemin en önemli özelliğini oluşturan iş ve tarım kesimlerinin yukarı tabakaları arasındaki koalisyonun, zaman zaman ciddi gerginliklerle karşı karşıya kalmasına yolaçtı. Bazen gerçek, bazen düş ürünü, bazen de, Bismarck'ın iç politika amaçları için bilinçli olarak yarattıkları gibi, üretilmiş olabilen yabancı tehdidi öğesi bulunmasaydı, büyük toprak sahipleri, tüm süreci tehlikeye sokacak biçimde, koalisyondan çekilebilirlerdi. Ancak toprak sahiplerinin iş adamlarıyla kurdukları koalisyondan ayrılmayış nedenleri, tümüyle yabancı tehdidine dayanılarak açıklanamaz.[6] Koalisyonun heriki ortağının köylüleri ve endüstri işçilerini yerli yerinde tutabildikleri sürece, elde ettikleri maddi çıkarlar ve öteki ödüller, gangsterlerin diliyle ya da oyun kuramı terimleriyle söylersek, "parsalar" *(payoff)* da son derece önemli idi.

5. Tutucu [Kont] Cavour'un daha radikal Garibaldi ile başının büyük derde girmesinin nedenlerinden biri belki de, İtalyan toprak sahibi aristokrasisi arasında askerlik geleneklerinin güçlü olmamasıydı.

6. Almanya'da, ondokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru doğan böyle bir durumun parlak bir çözümlemesi için bak. Kehr, *Schlachtflottenbau.* Weber, "Entwickelungstendenzen in der Lage der. Ostelbischen Landarbeiter", *Gesammelte Aufsätze* içinde, özellikle s.471-476'da *Junker'*lerin konumu son derece açık bir biçimde ortaya konmaktadır.

Azımsanamayacak bir ekonomik gelişmenin görüldüğü yerlerde, *"sozialpolitik"*in* icat edildiği Almanya'da olduğu gibi, endüstri işçileri de bundan önemli kazançlar elde edebildiler. Daha geri kalmış ülkelerde, bir dereceye dek İtalya'da, belki ondan da büyük çapta İspanya'da ise, yerli halkın kanını emme derecesinde sömürme eğilimi vardı.

Tutucu çağdaşlaşma yolunun başarılı olabilmesi, belli bazı koşulların varlığını gerektirmiş görünüyor. Önce, daha çok toprak sahibi sınıflar arasında yoğunlaşmakla birlikte, onlarla sınırlı kalmayan kavrayışı kıt öğeleri sürükleyebilecek yetenekte bir önderlik bulunmalıdır. Japonya, işin başında, bu öğeleri denetleyebilmek için, gerçek bir ayaklanmayı, Satsuma isyanını bastırmak zorunda kalmıştı. Gericiler her zaman, ülkelerini çağdaşlaştıran önderlerin, aşağı sınıfların iştahını kabartan ve bir devrime ortam hazırlayan değişikliklere gidip, ödünler vermekten başka bir şey yapmadıkları gibi akla yatkın kanıtlar ileri sürebilirler.[7] Aynı biçimde, siyasal önderliğin elinde, kendisini hem toplumdaki aşırı gerici baskıların hem de radikal ve halktan gelen baskıların etkisinden kurtarabilmesi için, asker, polis gibi baskı aygıtlarını içeren (Alman *Gegen Demoraten Helfen Nur Soldaten** deyişinin gösterdiği gibi, yeterince güçlü bir demokratik aygıtın bulunması, ya da kendisinin böyle bir aygıtı kurması gerekir. Hükümetin [devletin] toplumdan ayrılması [farklılaşması] gerekir ki bu, Marksizmin basitleştirilmiş yorumlarının düşündürdüğünden çok daha kolaylıkla gerçekleşebilen bir şeydir.

Kısa vade için güçlü bir tutucu yönetimin çok açık üstünlükleri vardır. Böyle bir hükümet, hem ekonomik gelişmeyi destekleyip hem de onu denetleyebilir. Çağdaşlaşmanın her biçiminde bunun gerçek bedelini ödeyen aşağı sınıfların, böyle bir yönetim altında fazla bir sorun çıkarmamalarını sağlayabilir. Ne var ki Almanya ve ondan da fazla Japonya, toplumsal yapılarını değiştirmeksizin çağdaşlaşmak gibi, özünde çözümsüz olan bir düğümü çözmeye çalışıyorlardı. Bu açmazdan kurtulmanın tek yolu, yukarı sınıfları birleştiren militarizm idi. Militarizm, uluslararası gerginliği artırdı; bu ise, endüstrinin gelişmesini daha da zorunlu bir duruma soktu; Almanya'da bir Bismarck, bir süre için dizginleri elinde tutabilmiş olsa bile, bunun nedeni, bir dereceye dek, o tarihlerde, militarizmin daha kitlesel bir olgu durumuna gelmemiş olmasıydı. Köklü yapısal reformları gerçekleştirebilmek, yani toprakta çalışanlara baskı yapmadan (endüstride de aynı biçimde davranarak) ticari tarıma geçebilmenin gereklerini yerine getirmek, kısacası, çağdaş teknolojiyi, insanların yararı için akıllıca kullanabilmek, bu yönetimlerin siyasal görüşlerini aşan bir işti.[8] Sonunda bu sistemler, dıştaki yayılma girişimleri sırasında çöktüler; ne var ki, bu çöküş gericiliği "faşizm" biçiminde halka yaymayı denemelerinden önce gerçekleşmeyecekti.

* Sosyal politika kavramı ve kurumları (ç.n.).

7. Bu görüşler, Fransız Devrimi'ne gösterilen tepkilerin bir parçası olarak, İngiltere'de sık sık ileri sürülmekteydi. Bunların birçoğu Turberville'in, *House of Lords* adlı yapıtında derlenmiş bulunmaktadır. *Tory* reformu ondokuzuncu yüzyıl İngiltere'sinde işleyebildi; bununla birlikte işlemesi, hiç değilse bir ölçüde, bunun aslında yalancıktan bir kavga olmasındandı; burjuvazi kazanmıştı ve ancak çok bön olanlar onun bu gücünü görememişlerdi.

* "Demokratlara yalnızca askerler karşı koyabilirler" (ç.n.).

8. Bu konuda sınırlı bir ufka sahip olanlar, kuşkusuz yalnızca Alman ve Japon hükümetleri değildi. İkinci Dünya Savaşı'ndan beri, Batı demokrasisi, kabaca benzer nedenlerden dolayı, gittikçe daha fazla buna benzer özellikler göstermeye başladı; ama söz konusu nedenler elbette artık tarımsal sorunlarla ilgili değildi. Marx, biryerlerde, burjuvazinin, gerileme evresinde, bir zamanlar karşı çıkıp savaştığı tüm kötülükleri ve irrasyonellikleri kendisinin türettiğini söyler. Aslında sosyalizm de, kendini kabul ettirme, yerleşme evresinde aym şeyleri yaparak, yirminci yüzyıl demokrasisinin, neredeyse gizlemeye gerek görmediği apaçık bir sinik ikiyüzlülükle, çamura ve kana batmış özgürlük bayrağını dalgalandırmasına olanak vermiş oldu.

Bu sonul evreyi tartışmadan önce, öteki ülkelerde görülen, başarısız kalmış gerici eylemlere bir göz atmak yararlı olabilir. Yukarıda değinildiği gibi, bu gerici belirtiler, örnek olarak ele aldığımız tüm ülkelerde, o ya da bu aşamada ortaya çıkabilir. Öteki ülkelerde niçin başarıya ulaşamadığını anlamak başarıya ulaştığı durumların gerisindeki nedenlerin daha iyi kavranmasına yarayabilir. İngiltere, Rusya ve Hindistan gibi birbirlerinden son derece farklı ülkelerde görülen söz konusu eğilimlere kısa bir göz atmak, çok çeşitli tarihsel deneyimlerin altında saklanan ortak noktaların ortaya çıkmasına yardımcı olabilir.

Fransız Devrimi'nin sonlarına doğru başlayıp, 1822 yılı dolaylarına dek süren bir tarihsel kesitte İngiliz toplumu, hem az önce tartıştığımız örnekleri, hem de Amerikan demokrasisinin o tarihlerde içinde bulunduğu sorunlarını anımsatan bir gerici evreden geçti. Bu yılların büyük bir bölümü boyunca İngiltere, devrimci bir eğilime ve onun varislerine karşı savaşıyordu; ve bu savaş zaman zaman doğrudan ülkenin ulusal varlığını sürdürme savaşımı olarak görünmekteydi. Günümüzde olduğu gibi o zaman da, ülkelerde reform yapılması gereğini savunanlar, her türlü kötülüğü kendinde toplamış bir düşmanın uşakları olarak görüldüler. Gene günümüzde olanlara benzer biçimde, Fransa'daki devrimci akımın başvurduğu şiddet, baskılar, ihanetler, devrimin İngiliz destekleyicilerini rahatsız edip şevklerini kırdı ve devrimin Manş Denizi'ni geçen parıltılarını söndürmeye kararlı olan gericilerin bu yoldaki çalışmalarını kolaylaştırdı; yaptıklarının daha bir anlayışla karşılanmasını sağladı. Büyük Fransız tarihçisi Elie Halévy, 1920'li yıllarda, "soylular ve orta sınıf, İngiltere'nin dört bir yanında bir terör yönetimi kurdular; bu [radikallerin] gürültülü gösteriler[in]den daha sessiz olan, ama onlarınkinden daha korkunç bir terördür" [9] diye yazarken, durumu dramatik bir biçimde abartığı söylenemez. Halévy'nin bu satırları yazmasından bu yana geçen elli yıla yakın bir süre içinde yaşanan olaylar, duyarlılığımızı köreltip, etik ölçütlerimizin düzeyini düşürdü. Günümüzde bir kimsenin o evreyi bir terör yönetimi olarak yazması olası görünmüyor. Baskının doğrudan kurbanı olan kimselerin sayısı fazla değildi. Paterloo [1819] katliamında, isim benzerliğinden dolayı acı bir alayla Wellington'un çok ünlü Waterloo zaferini çağrıştıran bu olayda, topu topu on bir kişi öldürülmüştü; ama, parlamento reformu yapılması isteğiyle güçlenen hareket yasa dışı sayılmış, basın susturulmuş birazcık radikallik kokan dernekler yasaklanmış, birçok vatana ihanet davası açılmış, halkın arasına casuslar ve *"agents provocateur"* (kışkırtıcı ajanlar) salınmış, Nepoléon ile savaş sona erdikten *sonra* "Habeas Corpus"* askıya alınmıştı. Ortalıkta, gerçek ve yaygın bir baskı kol geziyordu ve bunları ancak, muhalefetin susmayan bazı seslerinin, örneğin, Parlamento'da büyük bir yüreklilikle konuşan Charles James Fox (ölümü 1806) gibi bir aristokratın, orada burada vatana ihanet ya da benzeri suçlamalar yöneltilen sanıkları mahkum etmeyi kabul etmeyen bir yargıcın, ya da bir jürinin karşı koyuşu bir dereceye dek hafifletebildi.[10]

9. Halévy, *History of the English People,* cilt II, s.19.

* *Habeas Corpus;* İngiliz kamu hukukunda yasadışı tutuklamaya karşı vatandaşın yargıç ya da mahkeme önüne ancak bir yargıç kararıyla çıkarılabileceğini buyuran çok eski bir kural (ç.n.).

10. Bu dönemde yaşamın, İngiltere'nin aşağı sınıfları için gerçekte nasıl olduğunun yetkin ve ayrıntılı betimlemesi, Thompson, *Making of Working Class*'da görülebilir. Hükümetin aldığı belli başlı önlemler ve bunların sonuçlarının bazıları, Cole ve Postgate, *British People,* s.132-134, 148-149, 157-159, 190-193'te izlenebilir. Bunlara ek olarak bazı değerli ayrıntılar için bak. Halévy, *History of the English People,* cilt II, s.23-25. Baskıya karşı aristokratik muhalefet, Trevelyan, *History of England,* cilt III, s.89-92'de ve Turberville, *House of Lords,* s.98-100'de bulunacaktır.

İngiltere'de bu gerici dalga niçin geçici bir evre olmaktan öte gidemedi? İngiltere niçin bir başka Almanya olmak üzere bu yolda yürümeyi sürdürmedi? Bu sorulara, ne Anglosakson özgürlükleri, ne *Magna Carta*,* ne Parlamento ve benzeri kurumlarla ilgili olarak yapılan edebiyat bir yanıt olabilir. Baskı önlemleri Parlamento'dan büyük çoğunluk oylarıyla geçmişti.

Bu sorunun yanıtının önemli bir bölümü, yüz yıl önce, bazı aşırı radikal İngilizlerin, İngiltere'de mutlak monarşinin büyüsünü bozmak için monarklarının kellesini uçurmuş olmalarında aranabilir. Nedensellik ilişkilerinin daha derin bir düzeyinde, İngiltere'nin daha önceki tüm tarihinin kara ordusuna değil de donanmaya dayanmasının, adaletin, krallık memurları yerine "sulh [hukuk] yargıçları" tarafından dağıtılmasının, merkezi hükümetin eline, Kıta Avrupası'nın güçlü monarklarının elerindekinden çok daha zayıf bir baskı aygıtı bırakmasının yattığı söylenebilir. Dolayısıyla, bir Alman sitemi kurmak için gerekli malzemeler, ya hiç yoktu ya da yeterince gelişmemiş durumdaydı. Gene de dönüp geçmişe baktığımızda, geleceği parlak görünmeyen başlangıç noktalarından büyük toplumsal ve siyasal değişikliklerin doğduğunu görebildiğimiz için, burada da koşullar elverişli olsaydı, benzeri kurumların yaratılabileceğini söyleyebiliriz. İnsan özgürlüklerinin geleceği bakımından, şükürler olsun ki, koşullar buna uygun değildi. Endüstrileşme yönündeki ivme, İngiltere'de çok erkenden başlamıştı ve bu İngiliz burjuvazisinin tahta ve toprak sahibi aristokrasiye fazlaca bağımlı olmasını gerektirmeyen bir durum yaratmıştı. Son olarak, doğrudan doğruya toprak sahibi yukarı sınıfların da köylüleri baskı altında tutmaları gerekmiyordu. Onların tek isteği, ticari çiftçiliğe geçebilmek için, köylülerin yollarının önünden çekilmeleriydi ve gereksindikleri emek gücünü sağlamak için, çoğu durumda, ekonomik önlemlere başvurmaları yetiyordu. Tutturdukları, başkalarınınkine benzemeyen bu yolda ekonomik bakımdan başarılı olunca, önderliklerini sürdürmek için baskıcı siyasal önlemlere pek fazla gerek duymadılar. Dolayısıyla İngiliz manufaktür ve tarım çevreleri, ondokuzuncu yüzyılın geri kalan bölümü boyunca, halkı yanlarına çekebilmek için, oy hakkını yavaş yavaş genişleterek, birbirleriyle yarıştılar. 1832 Reform Yasası, Tahıl Yasaları'nın 1846'da kaldırılışı, fabrika yasalarının *gentry* tarafından desteklenmesi gibi örneklerde görüldüğü üzere birbirlerinin bencil önlemlerine şiddetle karşı çıkıp, onları yenilgiye uğrattılar.

Gericiliğin İngiltere'deki evresinde, özellikle radikallere düşmanlığın ürünü olan bazı ayaklanmalarda, faşist eğilimlerin filizleri gizliydi. Ama birer filiz olmaktan öteye gidemediler. Zaman, serpilmelerine izin vermeyecek kadar erkendi. Faşist belirtileri, tarihin daha ileri bir noktasında, dünyanın bir başka yerinde, Rusya'da 1905'ten sonraki kısa aşırılık evresinde, çok daha belirgin bir biçimde görebiliriz. Bu, o günün Rus ölçülerine göre bile aşırıydı; öyle ki, faşizmi aslında Rus gericilerinin icat ettikleri tezi bile ileri sürülebilir. Dolayısıyla, Rus tarihinin bu evresi, faşist belirtilerin 1) bir ülkeye özgü toplumsal ve kültürel arkaplandan bağımsız olarak, endüstrinin gelişmesinin

* İngiliz kralı John'un iç savaş tehlikesi üzerine ve soyluların zorlamasıyla 1215'de çıkardığı, İngiliz halkına bireysel haklar, dokunulmazlıklar ve özgürlükler tanıyan anayasal belge niteliğinde bir "büyük şart" olup, bazı değişikliklerle 1216, 1217 ve 1225'de yeniden çıkarıldıktan sonra günümüze dek yürürlükte kalmıştır (ç.n.).

yaratttığı gerginliklere yanıt niteliğinde ortaya çıkabildiğini, 2) tarımsal yaşamdan beslenen pek çok köklerinin bulunabildiğini, 3) bir ölçüde parlamenter demokrasi yönünde görülen ama yeterince güçlü olmayan eğilimlere tepki olarak ortaya çıktığını, 4) ama endüstrileşme ya da son derece ağır basan bir tarımsal arkaplan bulunmadıkça gelişemediğini göstermesi bakımından, sonderece aydınlatıcıdır; ve bu sayılan noktaların, Çin'in ve Japonya'nın yakın tarihlerinin de ortaya koyduğu gerçekler olmakla birlikte, en iyi kanıtlarını Rus tarihinde bulduklarını belirtelim.

1905 devriminden az önce, Rusya'nın cılız ticaret ve endüstri sınıfı, baskıcı çarlık bürokrasisine karşı bazı hoşnutsuzluk belirtileri ve liberal anayasacı düşüncelere göz kırpma isteği gösterdi. Ne var ki, işçilerin başvurduğu grevler ve 17 Ekim 1905 tarihli İmparatorluk Bildirisi'nde, grevcilerin bazı isteklerinin yerine getirileceği yolunda verilen sözler, endüstricilerin yeniden çarcı kampa dönüvermelerini sağladı.[11] "Kara 100'ler" akımı böyle bir ortamda ortaya çıktı. Bu akımın temsilcileri, bir ölçüde Amerikan deneyiminden esinlenerek, "linç" sözcüğünü Rusçaya soktular ve *zakon linçe* (linç yasası) uygulamasını istediler. "İhanet" ve "fesat" olarak niteledikleri şeyleri bastırmak için Alman Nazilerinin Fırtına Birlikleri [SS] benzeri şiddet eylemlerine başvurdular. Propagandalarında, Rusya, "çıfıt" diye nitelenen kimseleri ve yabancıları ortadan kaldırabilirse, herkesin "gerçek Rus" geleneklerine ve yollarına dönerek mutlu yaşayabileceğini ileri sürdüler. Bu Yahudi düşmanı yerlicilik, kentlerdeki geri, kapitalizm öncesi, küçük burjuva öğeler ve küçük soylular arasında oldukça büyük bir ilgi gördü. Ancak, yirminci yüzyılın başlarının, hâlâ çok geri olan köylü Rusya'sında, sağcı aşırılığın bu türü, sağlam bir halk desteği bulamadı. Köylüler arasında daha çok, farklı ulusların birarada yaşadıkları, her türlü kötülüğün Yahudilerle ve yabancılarla açıklanmasının köylülerin kendi yaşam deneyimleri açısından bir anlam taşıdığı yerlerde başarıya ulaşabildi.[12] Herkesce bilindiği gibi, siyasal bakımdan aktif olduğu durumlarda Rus köylüleri devrimciydiler ve sonunda eski rejimi paramparça eden büyük gücü onlar oluşturdular.

Rusya'dan daha geri değilse bile en azından onun kadar geri bir ülke olan Hindistan'da da benzeri akımlar, aynı biçimde, kitleler arasında kök salınayı başaramadılar. Kuşkusuz 1945'te ölen Subhas Chandra Bose, Eksen devletleri için çalışan, diktatörlükten yana duygular dile getiren ve halk kitlelerinden oluşan çok geniş bir izleyici yığını bulunan biriydi. Faşizme beslediği olumlu duyguları, kamuoyuna açıkladığı öteki düşünceleriyle tutarlı olmakla ve anlık coşkuların ya da fırsatçılığın ürünü olarak görünmemekle birlikte, Subhas Chandra Bose, daha çok İngiliz düşmanı yurtseverliğin aşırı ve belki yanlış yönlendirilmiş bir sözcüsü kabul edilir ve bu niteliğiyle Hindistan geleneğine malolmuştur.[13] Hindistan'da ayrıca, oraya buraya dağılmış, bazıları Avrupa totaliter partilerinin otokratik disiplinine benzer bir disiplin geliştirmiş, yerli değerleri yücelten bir dizi Hindu siyasal örgütü vardı. Etkileri, Pakistan'ın ayrılması ("Bölünme") sırasında gündeme gelen kargaşa ve ayaklanma ortamında, İslam düşmanı ayaklanmaların

11. Gitermann, *Geschichte Russlands,* cilt III, s.403, 409-410; Berlin, *Russkaya burzhuaziya,* s.226-227, 236.

12 Levitskii "Pravyya partii", *Obshchestvennoye dvizheniye v Rossii,* cilt III, s.347-372. Bak. özellikle s.432, 370-376, 401, 353-355.

13. Bak. Samra, "Subhas Chandra Bose", Park ve Tinker (eds.), *Leadership and Political Institutions* içinde, s.66-86, özellikle 78-79.

gelişmesine yardımcı olup, olasılıkla benzeri örgütlerce yönetilen İslam saldırılarına karşı savunma organları olarak çalıştıkları dönemde, en yüksek noktasına ulaştı. Programları ekonomik içerikten yoksundur ve daha çok Hinduların barışçı, kastlarla bölünmüş ve zayıf oldukları yolundaki basmakalıp düşüncelere karşı savaşmaya çalışan bir tür militan, yabancı düşmanı bir Hinduizmden oluşur. Bugüne dek seçmenlerden pek az oy toplayabilmişlerdir.[14]

Faşizmin Hindu türünün zayıf olmasının nedenlerinden biri, Hindu dünyasının kast, sınıf ve etnik ayrılıklar çizgileriyle bölünmüşlüğü olsa gerek. Öyle ki, nüfusun belli bir kesimine seslenen, faşist özü belli ve bu kesime çekici gelebilecek bir söylem, öteki kimseleri kendisine düşman edebilmekte, evrensel tüminsanlıkçı (üniversal panhumanist) bir çizgi tutturmaya çalışan daha genel bir sesleniş ise, faşist niteliklerini yitirmeye başlamaktadır.Bu bağlamda, hemen tüm aşırı Hindu gruplarının, paryalığa, "dokunulmaz"lık anlayışına ve kastın yolaçtığı öteki kısıtlılıklara karşı çıktıklarını belirtmekte yarar var.[15] Bununla birlikte asıl neden, çok daha yalın bir gerçek, olasılıkla, Gandi'nin, nüfusun çok büyük kitlelerinin, köylülerin ve ev endüstrilerinde çalışan zanaatçıların yabancı ve kapitalist düşmanı duygularına daha önceden sahip çıkması olabilir. İngiliz işgalinin yaratmış olduğu koşullarda, Gandi bu duygular ile işadamları sınıfının büyük kesiminin çıkarlarını birbirine bağlayabildi. Öte yandan toprak sahibi seçkinler, genellikle, daha uzak durdular. Onun için, Hindistan'da gerici eğilimlerin güçlü olduğu ve Bağımsızlık'tan beri ekonomik gelişmede geri kalınmasına yardımcı oludukları söylenebilir. Ancak kitlesel bir nitelik taşıyan daha büyük akımlar, faşizmden farklı bir tarihsel tür içine girerler.

Faşizmden önce Almanya'da, Japonya'da ve İtalya'da görülen demokratik yenilgileri ele almanın da aynı derecede yararlı olacağı açıksa da, buradaki amacımız bakımından faşizmin, demokrasi olmadan, bazen daha tantanalı biçimde "kitlelerin tarih sahnesine çıkışı" denen olay gerçekleşmeden gündeme gelmesinin olanaksızlığını göstermek bakımından bu örnekler yeterlidir. Faşizm, gericiliği ve tutuculuğu halk arasında yayma ve plebleştirme (aşağı tabakalara maletme) yolunda bir girişimdi; böylece, faşizm yolunu tutturan tutuculuğun bazı yönlerini, bir önceki bölümde tartıştığımız, özgürlük ile olan güçlü bağını yitirmesi kaçınılmazdı.

Faşizm altında "nesnel yasa" anlayışı ortadan kalktı. En önemli özelliklerinden biri de, tüm insanların özünde eşit oldukları düşüncesi başta olmak üzere, hümaniteryen (insanerekli) ideallere şiddetle karşı çıkması idi. Faşist dünya görüşü, hiyerarşi, disiplin ve boyuneğmenin kaçınılmazlıklarını vurgulamakla kalmadı, aynı zamanda bunların başlıbaşına birer değer olduklarını öne sürdü. Yoldaşlık gibi romantik kavramlar, faşist dünya görüşünün bu yönlerini yumuşaltmış gibi görünmekteyse de, söz konusu yoldaşlık, boyun eğişte yoldaşlık idi. Bir başka özelliği, şiddete konan vurguydu. Bu vurgu şiddetin politikadaki olgusal önemini serinkanlı ve rasyonel bir biçimde kabul edişin çok ötesine giderek, "sertlik" davranışının kendisine gizemli bir tapış noktasına

14. Lambert, "Hindu Communal Groups", Park ve Tinker (eds.), *Leadership and Political Institutions* içinde, s.211-224.

15. Lambert, "Hindu Communal Groups", s.219.

varır. Kendisini çoşkulara daha az kaptırdığı zamanlarda faşizm, sıcak burjuva rahmine, hatta burjuva öncesi köylü rahmine dönme sözü veren "sağlıklı" ve "normal" bir psikolojiye sahip olmasına karşın, kan ve ölüm, faşizmde genellikle erotik bir çekicilik kazanır.[16]

Böylece, yirminci yüzyıl faşizmini, önceli olan ondokuzuncu yüzyıl tutuculuğundan ve yarı parlamenter rejimlerden ayırt eden en önemli özelliğin plebce bir kapitalizm düşmanlığı olduğu görülüyor. Pleb antikapitalizmi, hem kapitalizmin kırsal ekonomi alanına girip buradaki eski düzeni sarsmasının, hem de kapitalist endüstrinin rekabetçi evre sonrası döneminin yarattığı gerginliklerin bir ürünüdür. Dolayısıyla, faşizm en eksiksiz biçimine, kapitalist endüstrileşmenin gelişmesinin, tepeden inme bir tutucu devrim çerçevesinde en ileri noktasına ulaştığı ülke olan Almanya'da sahip oldu. Rusya, Çin ve Hindistan gibi geri bölgelerde ancak zayıf ve ikincil önemde bir akım olarak su yüzüne çıktı. İkinci Dünya Savaşı'ndan önce kapitalizmin oldukça iyi işlediği, ya da kusurlarının demokratik çerçeve içinde düzeltilmesi girişiminde bulunulabilen ve savaşın sağladığı ekonomik patlamanın yardımıyla bunda başarılı olunan İngiltere, Birleşik Devletler gibi ülkelerde, pek fazla tutunup kök salamadı. Büyük kapitalistlere beslenen düşmanlığın önemli bölümü, uygulamada rafa kaldırılacaktı; ama buradan giderek faşist önderleri yalnızca büyük iş çevrelerinin ajanları olarak görme yanılgısına da düşmemeli. Faşizmin, kapitalizmin tehdit ettiği kentsel orta sınıfın alt katmanlarına çekici geldiği çoğu kere belirtilen bir noktadır; burada kendimizi, faşizmin çeşitli ülkelerde köylülükle kurduğu, ülkeden ülkeye değişen ilişkilerle ilgili kanıtların kısa bir incelemesiyle sınırlayabiliriz. Almanya'da kırsal bölgelerde tutuculuğa kentsel bir taban kazandırma çabaları, Nazilerden çok önce başlamıştı. Profesör Alexander Gerschenkron'un belirttiği gibi, Nazi öğretisinin temel öğelerini, *Junker*'lerin, kendi denetimleri altında bulunmayan küçük çiftlik bölgelerinin köylü desteğini kazanmak için, 1894'te kurdukları Tarımcılar Birliği yoluyla yaptıkları, genellikle başarılı girişimlerde, son derece açık bir biçimde görülebilir. *Führer* yüceltmesi, korporatif devlet düşüncesi, militarizm ve Nazilerin "yağmacı" ve "üretici" kapital ayrımıyla büyük benzerlik gösteren Yahudi düşmanlığı gibi düşünceler, köylüler arasındaki kapitalizm düşmanı duygulara seslenmede kullanılan araçlardı.[17] 1929 büyük ekonomik bunalımına kadar uzanan sonraki yıllarda, azımsanamayacak sayıdaki gönençli köylünün yerlerini, yavaş yavaş, cüce işletme sahibi köylülere bırakmakta olduklarını gösteren birçok ipucu var. 1929 depresyonu ise, daha derin ve genel bir bunalıma yolaçtı; kırsal kesimin bu bunalıma tepkisi nasyonal sosyalizm biçimini aldı. Görece özgür son seçim olan 31 Temmuz 1932 seçimlerinde kırsal bölgelerin Nazilere sağladığı destek, ortalama % 37,4 ile , tüm ülkede aldıkları oy oranının hemen hemen aynısıydı.[18]

16. Faşizmin atavistik (atacı) olduğunu söylemek, onu öteki hareketlerden yeterince ayırdedici bir niteleme olmaz. Bundan sonraki bölümde az çok ayrıntılarına girmeye çalıştığım devrimci hareketler de atavistiktirler.

17. Gerschenkron, *Bread and Democracy,* s.53,55.

18. Temmuz 1932 seçimlerinde kırsal oylar için, Loomis ve Beegle'in *Stadtkreise*'dan alarak "Spread of German Nazism" adlı mekalelerine (s.726'ya) koydukları, Nazi oylarının bu bölgelerdeki dağılımını gösteren haritaya bakınız. Nazilerin tüm olarak Almanya'da aldıkları oyun oranı için Dittmann'ın, *Das politische Deutschland* adlı yapıtında derlediği, 1919'dan 1933'e kadarki seçimlerin sonuçlarını gösteren istatistiklere bakınız.

Nazi oylarının kırsal bölgelerde dağılımını gösteren haritaya bakılır ve bu harita, toprak fiyatlarını, tarım türlerini,[19] ya da küçük, orta ve büyük çiftliklerin dağılımını gösteren haritalarla karşılaştırılırsa,[20] ilk izlenim, kırsal bölgelerde, Nazizmin, bu öğelerden herhangi birisiyle tutarlı bir ilişki göstermediği yolunda olacaktır. Bununla birlikte haritalar daha dikkatli bir biçimde incelenirse, Nazilerin seslerini en çok, mülkleri, "bulundukları bölgelere göre" daha küçük olan ve daha az kârlı bir tarım yapan köylülere duyurmayı başardıklarını gösteren pek çok kanıt bulunabilecektir.[21]

Kapitalizmin gelişmesinden dolayı acı çeken, kapitalizmin yarattığı, düşman belledikleri kentli aracıların ve bankerlerin denetiminde olduğu anlaşılan fiyat ve ipotek sorunlarının altında kıvranan küçük köylülere, Nazi propagandası "özgür toprağın özgür insanı" biçiminde ülküleştirilmiş bir romantik köylü imgesi sundu. Köylü, Nazilerce inceden inceye işlenen radikal sağ ideolojinin anahtar siması durumuna geldi. Naziler, köylü için toprağın, bir geçim aracı olmaktan öte bir şey, beyaz yakalı emekçinin (memurun) dairesine, endüstri işçisinin iş yerine duyduğundan çok daha sıkı bağlarla bağlandığını ve *Heimat** dedikleri şeyin duygusal yüklemlerini taşıyan bir nesne olduğunu vurgulamaya çok düşkündüler. Fizyokratlarla liberallerin düşünceleri, radikal sağın bu öğretilerinde karman çorman biraraya getirilmiş bulunuyordu.[22] Hitler, *Mein Kampf* adlı kitabında, "küçük ve orta köylülerden oluşan sağlam bir soy, bugün karşılaştığımız türden toplumsal kötülüklere karşı, hâlâ en iyi koruyucudur" diyordu. Ona göre böyle bir köylülük, bir ulusun günlük ekmeğini sağlamasının tek yolu idi. Şöyle sürdürüyordu Hitler: "Endüstri ve ticaret, sağlıksız önderlik konumlarını bırakarak gereksinim ve eşitlik ilkeleri üzerine oturtulmuş bir ulusal ekonominin genel çerçevesi içindeki yerlerini alırlar. Öyleyse ne endüstri ne ticaret, artık ulusu beslemenin temellerini oluşturamazlar, ancak bu amaca yardımcı olabilirler."[23]

Amaçlarımız açısından, Nazilerin iktidara gelmelerinden sonra bu düşüncelere ne olduğunu incelemenin kazandıracağı bir şey yok. Bu doğrultuda şurda burda ufak adımlar atılmışsa da, bunların çoğu, ister istemez endüstriye dayanma durumunda olan güçlü bir

19. Loomis ve Beegle'in yapıtındaki söz konusu haritayı, Sering (ed.), *Deutsche Landwirtschaft* adlı yapıtına ekli harita VIII, harita VIIIa ve harita I ile karşılaştırın.

20. Bu harita, *Statistik des Deutschen Reichs*'in sonuna ek olarak basılmıştır ve bunlardaki kadar ayrıntılı olmamakla birlikte, tek bir sayfalık harita eki biçiminde, Sering (ed.), *Deutsche Landwirtschaft,* harita IV'de de bulunmaktadır.

21. Özel çalışmalardan, kapitalizmin yarattığı koşullar altında güç günler yaşayan "küçük adam"ın, Nazi seslenişlerine en çok kulak veren, onlardan en çok etkilenen kimse olduğu görüşünü destekleyen kanıtlar sağlanabilir. Schleswig-Holstein'da, Nazilerin yüzde 80 ile yüzde 100 arasında oy topladıkları köy toplulukları, *Geest* adıyla bilinen, verimsiz topraklar üzerinde küçük çiftliklerin bulunduğu, yetiştirdikleri danalar ve domuzlar için hiç de kararlı olmayan pazar koşullarından çok fazla etkilenen bölgeydi. Bu konuda bak. Heberle, *Social Movements,* s.226, 228. Hanover'in bazı bölgeleri de aynı bileşimi göstermektedir. Nuremberg'in yakınında, toprak fiyatlarının görece düşük olduğu, orta büyüklükte aile çiftliklerinin bulunduğu ve kent pazarına bağımlı, genellikle marjinal bir tarımın yürütüldüğü bir bölgede de, Nazi oyları yüzde 71 ile yüzde 83 arasında değişmekteydi. Bak. Loomis ve Beegle, "Spread of German Nazism", s.726, 727. Aynı sonuçları veren daha başka kanıtlar, Bracher ve başkaları, *Machtergreifung,* s.389-390'da özetlenip sunulmuş bulunmaktadır.

* Vatan (ç.n.).

22. Bracher ve başkaları, *Machtergreifung,* s.390-391.

23. Hitler, *Mein Kampf,* s.151-152. Nazilerin izlediği politikanın belli başlı olgusal özellikleri için aynı zamanda bak. Schweitzer, "Nazification", *Third Reich* içinde, s.576-594.

savaş ekonomisinin gereklerine ters düştüğü için, yarım kaldı. Endüstriden yüzgeri etme düşüncesi, saçmalığı apaçık ortada bir görüştü.[24]

Almanya'da olduğu gibi Japonya'da da, "sözde radikal" bir kapitalizm düşmanlığı, Japon köylüleri arasında küçümsenemeyecek çapta yandaş buldu. Burada da, sahte kapitalizm düşmanlığı yolunda ilk hareket, toprak sahibi yukarı sınıflardan geldi. Öte yandan, bu akımın genç subaylar arasında görülen "suikast takımları" gibi çok daha aşırıcı biçimleri, köylüler adına konuştuklarını ileri sürmüşlerse de, köylüler arasından fazla bir izleyici toplayabilmiş görünmezler. Aşırılık nasıl olsa, köylülerin kitle tabanını oluşturduğu bir akım olan "saygıdeğer" Japon tutuculuğunun ve askeri saldırganlığının genel çerçevesi içinde özümlenecekti. Japonya örneği daha önceki bir bölümde ayrıntılarıyla tartışıldığından, burada bu konu üzerinde daha fazla durmaya gerek yok.

İtalyan faşizmi, Almanya'da ve Japonya'da görülen sahte radikal ve köylü yanlısı tutumun aynısını sergiler. Öte yandan, İtalya'da bu düşünceler, daha çok koşullardan yararlanmak, fırsatını yakalayıp akımı genişletmek için, inanılmadan, sinikçe kullanılmış süslemeler niteliğinde kalır. Sinik fırsatçılık kuşkusuz Almanya'da ve Japonya'da da görülen bir özellikti; ama İtalya'da çok daha göze batan bir biçim aldı.

1914 savaşından hemen sonra, Kuzey İtalya'nın kırsal bölgelerinde, bir yanda Sosyalist sendikalarla Hıristiyan Demokrat sendikaların, diğer yanda büyük toprak sahiplerinin yer aldığı saflar arasında şiddetli bir kavga başladı. Ignazio Silone'ye göre, bu noktada, yani 1919-1920'de Mussolini, faşizmin kırsal bölgeleri ele geçirebileceğine inanmadığı, onun her zaman kentsel bir akım olacağını düşündüğü için, kırsal alanda olan bitenlere önem vermemişti.[25] Ne var ki toprak sahipleri ile, ücretli tarım işçilerini ve kiracı çiftçileri temsil eden sendikalar arasındaki savaşım, faşizme, bulanık sularda balık avlamak için beklenmedik bir fırsat sundu. Kendilerini Bolşevizme karşı uygarlığın kurtarıcıları olarak sunan, idealistlerden, terhis edilmiş eski subaylardan ve düpedüz kabadayılardan oluşan "*fasci*"* takımları, çoğu durumda polisin örgütlü desteğinden güç alarak, kırsal sendikaların merkezlerini basıp dağıttılar ve 1921 yılı içinde kırsal bölgelerdeki solcu hareketi yokettiler. Faşit saflara geçenler arasında, toprak sahipleri sınıfının orta basamaklarına yükselmiş köylüler ve hatta, sendikaların her şeyi kendileri yapmak isteyen (tekelci) uygulamalarından nefret eden kiracı köylüler bulunmaktaydı.[26] Bu yılın yaz aylarında Mussolini, "Faşizm yok olmak istemiyorsa, daha kötüsü intihar etmek istemiyorsa, kendisine artık bir öğreti edinmelidir...Toplantı tarihine daha iki ay olan Ulusal Meclis'imizin toplanmasından önce, faşizmin felsefesinin yaratılmasını istiyorum"[27] yolundaki ünlü saptamasını yaptı.

24. Tarım Programının başına gelenler için, Wunderlich, *Farm Labor,* "The Period of National Socialism" başlığını taşıyan üçüncü kesime başvurabilirsiniz.

25. Silone, *Fascismus,* s.107.

* Tam adları, " *Fasci di Combattimento*" (ç.n.).

26. Schmidt, *Plough and Sword,* s.34-38; Silone, *Fascismus,* s.109; Salvemini, *Fascist Dictatorship,* s.67,73.

27. Schmidt, *Plough and Sword,* s.39-40'ta aktarılmış bulunmaktadır.

İtalya'nın faşist önderleri ancak bundan sonra, faşizmin İtalya'yı "kırsal yaşama geçirmekte"(kırsallaştırmakta) olduğunu, köylülerin davasını savunduğunu, ya da faşizmin daha çok "kırsal bir olgu" olduğunu ileri sürmeye başladılar. Bu savlar saçmaydı. Toprağı işleyip aynı zamanda onun sahibi olanların sayısı 1921'den 1931'e kadar, 500.000 kişi eksildi; kiralarını para ya da üründen pay olarak ödeyen kiracıların sayısı ise 400.000 arttı. Faşizm aslında, tarım işçilerinin, küçük çiftçilerin ve tüketicilerin harcanması pahasına, büyük tarımı ve büyük endüstriyi kolladı.[28]

Geri dönüp faşizme ve onun önceli olan akımlara baktığımızda, köylülüğün yüceltilmesi temasının, köylü ekonomisinin çok büyük güçlükler karşısında bulunduğu bir zamanda, hem batılı hem Asyalı uygarlıklarda, gericiliğin bir belirtisi olarak göründüğünü söyleyebiliriz. "Sonsöz" bölümünde bu yüceltmenin en bereketli evresinde aldığı, çeşitli yerlerde karşılaşılan biçimlerinden bazılarına değinmeye çalışacağım. Bu tür düşüncelerin, yukarı sınıfların köylülere yutturdukları aldatmacalardan başka bir şey olmadığını söylemek doğru değildir. Çünkü söz konusu düşünceler, köylülerin yaşam deneyimlerinde yankı bulabildikleri için benimsenmiş ve ülke ne kadar endüstrileşmiş ne kadar çağdaşlaşmışsa, köylüler arasında o kadar geniş bir kabul görmüştür.

Böyle bir yüceltmenin gericiliğin bir belirtisi olduğu yolundaki değerlendirmeye karşıt bir kanıt olarak, Jefferson'un küçük çiftçiye düzdüğü övgüler ve John Stuart Mill'in köylülerin aile çiftçiliğiyle ilgili savunması gösterilebilir. Ancak bu iki düşünür de, liberal kapitalizmin erken evrelerine özgü bir tutumla, köylülerden çok bağımsız mülk sahiplerini savunuyorlardı. Onların düşüncelerinde, yer yer kırsal yaşama romantik bir yaklaşımın izlerini taşıyan öğelere rastlanırsa da, daha sonradan geliştirilen biçimlerde görülen militan şovenizm ve hiyerarşinin, boyuneğişin yüceltilmesi gibi öğelerden hiç bir yoktur.Gene de tarım sorunlarına ve kır toplumuna yaklaşımları, liberal düşünürlerin kendi yaşadıkları dönemde gelip dayandıkları sınırların ne olduğunu çok iyi göstermektedir. Bu tür düşüncelerin yirminci yüzyılda gerici amaçlara hizmet edebilmeleri için, yeni bir renk kazanmaları ve farklı bir bağlam içinde ortaya çıkmaları gerekti; yirminci yüzyılda sıkı çalışmayı ve küçük mülkiyeti savunmanın anlamı, bunları ondokuzuncu yüzyılın ortasında ya da onsekizinci yüzyılın sonlarında savunmanın taşıdığı siyasal anlamdan tümüyle farklıdır.

28. İlgili rakamlar ve ayrıntılar için bak. Schmidt, *Plough and Sword,* s.v, 132-134, 66-67, 71-113.

IX

KÖYLÜLER VE DEVRİM

Çağdaşlaşma süreci tarihte, başarısızlığa uğrayan köylü devrimleri ile başlar; yirminci yüzyılda başarıya ulaşan köylü devrimleri ile doruğuna çıkar. Köylünün yalnızca "tarihin nesnesi", köylülüğün de tarihsel değişikliklerin üzerinden ezip geçtiği ama kendisi bu değişikliklere ivme kazandıran güçlere hiç bir katkıda bulunmayan bir toplumsal yaşam biçimi olduğu görüşünü, artık ciddiye almanın olanağı yoktur. Tarihin cilvelerini kavrayanların çok iyi bildikleri gibi, köylü çağdaş dönemde makine kadar etkili bir devrim ajanı olmuş, makinenin başarılarına koşut olarak, o da kendi başına etkili bir tarihsel aktör durumuna gelmiştir. Bununla birlikte, köylünün devrimci katkısı her yerde aynı olmadı; Çin'de ve Rusya'da belirleyici oldu, Fransa'da son derece önemli bir katkıydı, Japonya'da çok küçük oldu. Hindistan'da bugüne dek önemsiz bir katkı olarak göründü; ilk patlamaları savuşturulduktan sonra, Almanya'da ve İngiltere'de, sözü edilmeye değmeyecek kadar az oldu. Bu sonuç bölümünde işimiz, ne tür toplumsal yapıların ve hangi tarihsel durumların köylü devrimlerini tutuşturduğunu, hangilerinin ise söndürdüğünü ya da önlediğini ortaya çıkarabilmek umuduyla, söz konusu olguları birbirleriyle ilişkilendirerek, ortaya sistemli bir değerlendirme koymak olacak.

Böyle bir işin altından kalkmak kolay olmayacak. Gelenekselleşmiş genel açıklamalar, burada incelenen malzemelere hiç uymayan sonuçlara varabilmekteler. Tek bir etmen üzerinde duran hiç bir kuram, doyurucu görünmemektedir. Yanlış bulguların da işe yaradığını düşünerek, önce, bir yana bırakmamız gereken kuramları kısaca gözden geçireceğiz.

Çağdaş bir araştırmacının seçebileceği kuramlardan ilki, köylünün durumunun, ticaretin ve endüstrinin gelişmesinin üzerinde yarattığı etkilerle gerilediği düşüncesine dayandırılarak yapılan basit ekonomik yorumdur. Köylünün durumunun belirgin bir biçimde bozulduğu yerlerde, devrimci patlamalar beklemek akla uygun görünüyor. Hindistan örneği, özellikle Çin ile yanyana konduğunda, bir kez daha, bir kuramın doğruluk derecesini sınama olanağı sunmakta. Hindistan köylüsünün ekonomik durumundaki gerilemenin, Çin'de ondokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda köylünün durumunda görülen bozulmadan daha kötü olduğunu gösteren belirti yok. Bu konuda iki ülkeden de sağlanan kanıtların yeterli olmadığı kabul edilmeli. Hindistan'da yerel ve etkisiz köylü ayaklanmaları oldu. Bununla birlikte, Çin ve Hindistan arasında var olan farklılıkların geçtiğimiz bir buçuk yüzyıl içinde Çin ve Hint köylülerinin siyasal davranışları arasındaki zıtlığı açıklamaya yeteceğini sanmıyorum. Söz konusu farklılıkların, yüzyıllarca geriye uzandığını da düşünürsek, hiç bir basit ekonomik açıklamanın yeterli olmayacağı anlaşılır.

Ekonomik açıklamanın bu türüne, gereğinden fazla basit olduğu söylenerek karşı çıkılabilir. Buradaki devrimci durumu yaratan, yalnızca köylülerin maddi durumlarının bozulması değil, tüm yaşam biçimlerine, yani doğrudan köylü varlığının temellerini oluşturan mülkiyete, aileye ve dine yönelik toptan bir tehlike ile karşılaşılması mıydı acaba? Eldeki kanıtlar bu soruya da "hayır" yanıtını vermemizi gerektiriyor. Kitlesel çapta ayaklananlar, çitlemelerin akıntısında sürüklenen İngiliz köylüleri değil, yalnızca böyle bir "tehdit" ile karşı karşıya Fransız köylüleriydi. Rus köylü toplumu da, 1917'de sapasağlam ayaktaydı. Gene bu bölümde daha sonra ayrıntılarına girme fırsatını bulacağım üzere, onaltıncı yüzyılda kanlı bir ayaklanmaya kalkışanlar, malikâne sistemine geri dönüşle ve serfliğin yeniden getirilmesi ile okka altına giden doğu Alman köylüleri değil, eski yaşam biçimlerini genellikle sürdüren, hatta geliştiren güney ve batı Almanya köylüleriydi. Gerçekten bu konuda, yeri gelince göreceğimiz gibi, yukarıdakinin tam tersi varsayımlar gerçeğe çok daha yaklaşmaktadır.

Ondokuzuncu yüzyılın romantik ve tutucu geleneğine bağlı yazar ve düşünürlerin ortaya attıkları bir başka iyi bilinen tez de, soylu aristokratın, kırsal bölgede, köylüleri arasında yaşadığı yerlerde, şiddetli köylü ayaklanmalarının patlak vermesi olasılığının, aristokratın başkentte yaşayıp, kendini oranın lüks yaşamına kaptırdığı yerlerden çok daha az olduğunu ileri sürmektedir. Bu düşüncenin kökeninde, onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllarda, Fransız ve İngiliz aristokratlarının yazgıları arasında görülen zıtlık yatsa gerek. Ne var ki ondokuzuncu yüzyılın Rus toprakbeyinin çoğu zaman ömrünün büyük bölümünü malikânesinde geçirmiş olması, köylüleri, malikâneleri yakmaktan ve sonunda *dvoriyanstvo*'yu tarihin sahnesinden sürüp çıkarmaktan alakoymadı. Fransa'nın kendisi için bile, tezin geçerliliği su götürür. Çağdaş araştırmalar soyluların hepsinin saraya takılıp kalmış olmadıklarını, birçoğunun kırsal bölgede, ahlak bakımından örnek bir yaşam sürmüş olduğunu göstermiş bulunuyor.

Topraksız emekçilerden oluşan geniş kır proletaryasının, ayaklanmanın ve devrimin gizilgüç kaynağını oluşturduğu düşüncesi, gerçeğe biraz daha yakın olabilir. Ne var ki, Hindistan kır proletaryasının dev büyüklüğü ve inanılmaz bir sefillik içinde bulunması, bu tezi yadsır görünüyor. Öte yandan, bu proletaryanın birçok üyesi, çok küçük bir toprak parçasıyla ve kast sistemiyle kurulu düzene bağlanmış bulunmaktadır. Bu tür bağların gevşek olduğu, ya da farklı bir ırktan insanların son derece ucuza kiralanan emekleriyle veya köle emeğiyle işletilen plantasyon ekonomilerinde olduğu gibi hiç bir zaman bulunmadığı yerlerde ise, ayaklanma olasılıkları çok daha yüksektir. Amerika'nın Güney'indeki köle sahipleri, bu korkularını gereğinden fazla abartmış görünürlerse de, başka yerlerde, eski Roma'da, onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllarda Haiti'de ve Karayiplerin başka yerlerinde, yirminci yüzyılda İspanya'nın bazı bölgelerinde ve yakın bir tarihte de Küba'nın şeker plantasyonlarında, ayaklanma korkusunu haklı kılan nedenler vardı. Daha dikkatli bir araştırma ile bu varsayımın doğruluğu gösterilebilirse de, tarihsel önemi büyük olayları açıklamaya yetmeyecektir. Rusya'nın 1905 ve 1917 devrimlerinde, bu tür bir proletaryanın önemli bir etkisi olmadı.[1] Çin örneği Rus

1. Robinson, *Rural Russia,* s.206'da, bu noktada hiç bir kuşkuya yer bırakmayacak açıklamalar vermektedir.

devrimi kadar iyi belgelendirilmiş olmamakla birlikte, çeşitli nedenlerle yaşadıkları topraklardan sürülüp çıkarılmış, oradan oraya dolaşan köylü çetelerinin, bu ülke devrimlerinde önemli bir rolü olmuşsa da, 1927 ve 1949 devrimci ayaklanmalarının, çok geniş mülkler üzerinde çalışan kır proletaryasının devrimi olmadıkları kesin. Ondokuzuncu yüzyılın devrimci patlamaları da kır proletaryasının devrimi değildi. Dolayısıyla bu anlayış da genel bir açıklama getirmeye yetmeyecektir.

Maddi açıklamalardan bir sonuç alınamayınca, doğal olarak, dinin rolü ile ilgili varsayımlara başvuranlar çıkabilir. İlk bakışta bu yol insanı biryerlere götürecekmiş gibi görünür. Hinduizm, Hint köylülüğünün edilgenliğini açıklamada bizi oldukça ileri noktalara götürebilir. Daha genel olarak, yönetici sınıfın rolüne meşruluk kazandıran, azla yetinmeyi ve bireysel yazgıyı kabullenmeyi vurgulayan bir uyum kuramına yaslanmış bir organik kozmoloji, normları köylülerce benimsendiğinde, pekâlâ ayaklanmaya ve başkaldırmaya karşı bir engel hizmeti görebilir. Burada hemen bir güçlükle karşılaşılır. Bu tür dinler, kentli ve dinadamı sınıfların ürünüdür. Köylüler tarafından ne ölçüde benimsendikleri tartışmalıdır. Genelde eğitim görmüş tabakanın inancından farklı, alttan alta varlığını sürdüren, çoğu örnekte ona açıkça ters düşen bir inancın varlığı, köylü toplumlarının özelliklerinden birini oluşturur. Kuşaktan kuşağa, ağızdan ağıza iletilen böyle bir yeraltı geleneğinin ancak bazı parçalarının tarihsel kayıtlara geçmiş olması ve bu durumda bile, çarpıtılmış biçimleriyle geçirilmiş olması çok olasıdır.

Dinin, toplumun iliklerine dek işlediği Hindistan'da bile, Brahmanlara karşı duyulan yaygın düşmanlığın sayısız belirtilerini görmekteyiz. Hint köylüsü ve öteki köylüler, büyü ve ayinlerin etkililiğine inanmakla birlikte, bunları yönetenlere ve bu işleri karşılığında kendilerinden bir bedel sızdırmalarına kızarlar. Din adamlarından kurtulma, Tanrıya ve büyünün kaynağına aracısız ulaşabilme arayışı, zaman zaman dinden sapma (heresi) ve başkaldırma biçiminde patlamalar göstererek, çok eski tarihlerden beri hem Avrupa'da hem Asya'da alttan alta kaynayıp işleyen hareketler oluşturmuştur. Bu bağlamda da ne zaman hangi koşulların köylüleri bu hareketleri benimsemeye ve ne zaman benimsememeye ittiğini bilmemiz gerekir. Aynı zamanda bunların önemli köylü ayaklanmalarına eşlik eden evrensel olgular olup olmadıklarını bilmeliyiz. Fransız Devrimi'nden az önce ve Fransız Devrimi sırasında köylüler arasında görülen çalkantılarda herhangi bir dinsel etmenin varlığını gösteren fazla bir belirti yok. Rus devriminde, ister dinsel ister din dışı biçimleriyle olsun, kentlerden kaynaklanan devrimci düşünceler köylüler üzerinde fazla bir etki yapmış görünmezler. G.T. Robinson, 1917 öncesi Rus köylü yaşamı ile ilgili çalışmasında, dıştan gelip köylüleri etkileyen dinsel ve öteki düşünsel akımların tümüyle tutucu kamptan gelmiş olduklarını gösterip, kentlerden yayılan devrimci düşüncelerin rolüne ilişkin görüşlere şiddetle karşı çıkar.[2] Yeni araştırmalar, kuşkusuz köylülüğün kendi içinden çıkan ve dinsel terimlerle dile getirilen gizli derneklerin rolünü ortaya çıkarabilir. Bununla birlikte, bu tür açıklamaların, Rusya örneğinde ya da herhangi bir toplum bakımından anlamlı olabilmeleri için, bu düşüncelerin somut toplumsal koşullarla ilişkisini gösterecek bilgilerin edinilmesi gerekir. Tek başına dinin sorunu çözmeyeceği ortada.

2. Robinson, *Rural Russia,* s.144.

Tüm bu varsayımların kusuru, köylünün üzerinde gereğinden fazla durmalarıdır. Herhangi bir endüstri öncesi ayaklanma üzerinde bir an düşünülünce, böyle bir ayaklanmanın, büyük ölçüde onu kışkırtmış olan yukarı sınıfların yaptıklarına bakılmaksızın kavranamayacağı görülür. Tarım toplumlarındaki ayaklanmaların göze çarpan bir başka özelliği, başkaldırdıkları toplumun niteliğine uygun bir biçim alma eğilimi taşımalarıdır. Çağdaş dönemde, başarılı bir devrim, toplumun şiddet yoluyla baştan başa altüst edilmesinin ilk adımını oluşturduğundan, bu eğilim aynı açıklıkla görünmemektedir. Daha önceki köylü devrimlerinde bu eğilim çok daha belirgindir. Ayaklananlar, *Bauernkrieg*'de [1524-1525'te] olduğu gibi, "eski yasa" denen şeye dönülmesi için, Rus ayaklanmalarında görüldüğü gibi, "gerçek çar" ya da "iyi çar" tahta geçirilsin diye savaşırlar. Geleneksel Çin köylü bir hanedanın konması, yani özünde aynı olan bir toplumsal yapının yeniden kurulması (restorasyonu) ile sonuçlandı. Öyleyse, köylülüğe bakmadan önce, toplumun bütününe bakmak gerekir.

Bu düşünceleri aklımızda tutarak, çağdaşlık öncesi (premodern) bazı tarım toplumu türlerinin, köylü ayaklanmalarına öteki tarım toplumu türlerinden daha açık olup olmadığı ve bu farklılıkların açıklanmasında hangi yapısal özelliklerden yararlanılabileceği sorusunu sorabiliriz. Hindistan ile Çin arasındaki zıtlık, bu tür farklılıkların var olduğunu ve uzun sürede siyasal sonuçlar doğurduğunu göstermeye yeter. Aynı biçimde, öteki küçük başkaldırmaları bir yana bıraksak da, Hindistan'da en azından bir büyük köylü ayaklanması girişiminin,1948'de patlak veren Haydarabad ayaklanmasının görülmüş olması bile, çağdaşlaşma yoluna girmiş hiç bir toplumsal yapının devrimci eğilimlere tümüyle bağışık olamayacağını düşündüren güçlü bir kanıttır. Öte yandan bazı toplumların bu tür ayaklanmalara çok daha açık olduğuna kuşku yok. Şu an için, çağdaşlaşma yolunda karşılaşılan sorunların hepsini bir yana bırakıp, özellikle çağdaşlık öncesi toplumların yapısal farklılıkları üzerinde durmamızda yarar var. [3]

Hindistan ile Çin arasındaki zıtlıktan yola çıkarak, belki de az önce tartıştıklarımızdan çok daha akla yatkın bir varsayım öne sürülebilir. Hint toplumu, birçok bilginin belirttiği üzere, dev gibi ama genellikle çok ilkel, omurgasız bir canlıya benzemektedir. Varlığını sürdürebilmesi için, eşgüdüm sağlayan bir erke, bir monarka, ya da, biyolojik benzetmemizi sürdürürsek, bir beyine gereksinimi yoktu. Çağımıza dek Hint tarihinin büyük bir bölümü boyunca, tüm altkıtaya iradesini dayatacak merkezi bir otorite hiç olmadı. Hint toplumu, balıkçıların öfkeyle parçalara ayırdığı, ama her bir parçasından yeni bir denizyıldızı oluşan canlıyı andırmaktadır. Ne var ki bu benzetme tam oturmamakta. Hint toplumu hem daha ilkel, hem de benzetmenin düşündüreceğinden çok daha farklılaşmış bir yapıya sahiptir.

3. "Bağışıklık" *(immune)* ve "açık olma" *(vulnerable)* deyişlerinin de göstereceği gibi, İngiliz terminolojisi devrimlerin çözümlenmesinde tutucu bir eğilimi dayatmaktadır: Bu deyişlerde, sağlıklı bir toplumun devrimlere karşı "bağışıklığı" bulunduğu gibi bir anlam saklıdır. Dolayısıyla bu satırların yazarının söz konusu varsayımı yadsımasının nedenlerini ortaya koyması gerekmektedir. Devrimlerin niçin olduklarının ya da niçin olmadıklarının çözümlenmesinin, onu onaylama ya da onaylamama yolunda herhangi bir *mantıksal* uzantısı yoktur; hiç bir araştırmacı bu tür seçimlerden özgür olmasa da, devrimleri çözümlemeye kalkmış olmak, onların onaylanması gibi bir mantıksal sonuç doğurmaz. Burada, geliştirmeye kalkmadan, hasta toplumların, devrimlere olanak tanımayan toplumlar oldukları yolunda sağlam bir görüşün ileri sürülebileceği kanısında olduğumu belirtmekle yetineceğim.

İklim,tarımsal uygulamalar, vergi sistemleri, dinsel inançlar ve öteki birçok toplumsal ve kültürel özellik, ülkenin bir yerinden öteki yerine belirgin biçimde değişmekteydi. Buna karşılık kast,hepsinde ortak olan ve her yerde yaşamın her yönünü örgütleyen bir çerçeve sunmaktaydı. Söz konusu farklılıklara ve bir bölümünün, kendine ya da toplumun geri kalan bölümüne zarar vermeden, hiç değilse ölümcül bir zarar vermeden, öteki bölümlerinden ayrılabildiği bir topluma, kast olanak vermekteydi. Şu anda araştırdığımız sorun açısından daha önemli olan bir nokta da, kastın aynı zamanda bunun tersine bir işlev göstermesiydi. Yeni bir durum yaratan herhangi bir girişim, herhangi bir yerel çeşitlenme, yeni bir kastın temelini oluşturmaktan öte bir sonuç yaratamadı. Bu, yalnızca yeni dinsel inançların doğması sorunu değildir. Hint toplumu için, kutsal olanla kutsal olmayan şeyler ayrımı son derece belirsiz olduğu ve dinsel bir renge bürünen kast kuralları insan davranışlarının hemen her yönünü kapsadığı için, çağdaşlık öncesi dönemlerde yapılan herhangi bir yenilik ya da yenilik girişimi, yeni bir kastın temelini oluşturabiliyordu. Öyle ki, topluma karşı çıkmak ve ona savaş açmak bile, bu eylemin haydut kastları ya da dinsel mezhep kastları biçiminde, toplumun bir parçası olmasına yolaçıyordu. Çin'de de babadan oğula devredilen haydutluğun bulunduğu biliniyor.[4] Çin bağlamında, bir haydutlar kastının bulunmayışının haydutlar arasına katılmayı çok kolaylaştırması dışında, haydutluğun anlamı da, Hindistan'dakinden çok farklı idi. Çin'de toprakbeyinin, köylüden toplumsal artıyı çekmeye yarayan düzenlemelerin bir parçası olarak güçlü bir merkezi erke gereksinimi vardı. Oldukça yakın zamanlara dek, Hindistan'da kast, böyle bir düzenlemeyi gereksiz kılmıştı. Bu nedenle Çin toplumunun beyine benzer bir şeye, merkezde eşgüdüm sağlamaktan öte bir yetkeye gereksinimi vardı. Haydutlar Çin toplumu için bir tehlike oluşturuyorlardı ve haydutluk köylü ayaklanmalarına dönüşebiliyordu.

Bu kısa tartışmadan çıkan, bilginlerin dikenli konularda kendilerini korumak için kullanmayı alışkanlık edindikleri ünlü *ceteris paribus** deyişinin ardına sığınılarak ileri sürülebilecek genel varsayım şöyle ortaya konabilir: Bütünlüğünü korumak ve tabandaki köylüden artıyı çekebilmek için, son derece yaygın yaptırımlara dayalı ve pek çok bölüme ayrılmış bir toplumda, doğacak her muhalefet, toplumda yeni bir bölümün yaratılması biçimini alabileceğinden, böyle bir toplumun köylü ayaklanmalarına karşı neredeyse bağışık olduğu söylenebilir. Öte yandan, bir tarım bürokrasisine, ya da artıyı çekmek için merkezi bir otoriteye dayalı bir toplum, bu tür ayaklanmalara en açık, böyle ayaklanmalardan en fazla etkilenecek toplum türüdür. Gerçek erkin, güçsüz bir monarkın sözde kalan yetkesi altında birden çok odağa dağıldığı feodal sistemler ise, bu ikisi arasında bir yerde bulunurlar. Böyle bir varsayım, hiç değilse bu çalışmada gözden geçirilen belli başlı olgulara uymaktadır. Köylü ayaklanması geleneksel Çin'de ve çarlık Rusya'sında büyük bir sorun oluşturuyordu; ortaçağ Avrupa'sında bu kadar büyük bir sorun oluşturmamakla birlikte, her an su yüzüne çıkabilen bir tehlikeydi; onbeşinci yüzyıldan başlayarak Japonya tarihinde oldukça göze çarpan bir nitelik aldı; Hindistan tarihinde ise hemen hemen hiç sözü edilmeyen bir olaydır.[5]

4. Hsiao, *Rural China,* s.462.

* "Öteki etmenlerin aynı kalması koşuluyla" anlamına gelen Latince deyiş (ç.n.).

5. Japonya'da görülen ayaklanmaların Avrupa'nın çağdaşlaşmasının ilk evrelerindeki ayaklanmalara benzer bazı özellikler göstermesi, Japonya'nın, Avrupa'nın mutlak monarşi yönetimleri altında ayrıcalıkları ve *status quo*'yu koruma çabalarına benzeyen, çok merkezileşmiş bir feodalizme sahip olması gerçeğine uygun düşen bir olgudur. Bak. Sansom, *History of Japan,* cilt II, s.208-210.

Doğrudan doğruya çağdaşlaşma sürecinin kendisine dönersek, yukarı sınıfların ticari tarıma geçmeyi başarmalarının ya da başaramamalarının doğan siyasal sonuç üzerinde çok büyük bir etki yaptığını bir kez daha görürüz. Toprak sahibi yukarı sınıfların, ticari etkilerin kırsal yaşamın içine işlemesini sağlayacak biçimde pazar için üretime geçtikleri yerlerde, köylü devrimleri cılız girişimler olarak kaldı. Bu devrim karşıtı geçişin gerçekleştirilebildiği birbirinden farklı birçok yol vardır. Meici Japonya'sının erken dönemlerinde, kendini hızla yenileyen toprak sahibi yukarı sınıf, geleneksel köylü toplumunun özelliklerinin çoğunu bir "artı" çekme düzeneği olarak alakoydu. Öteki önemli örneklerde, ya İngiltere'de olduğu gibi köylünün toprakla bağı koparılarak, ya da, Prusya'da serfliğin yeniden getirilmesinde görüldüğü gibi, toprak bağı güçlendirilerek, köylü toplumu yıkıldı. Buna karşılık,eldeki kanıtlar, toprak sahibi aristokrasinin, kendi safları içinde güçlü bir ticari dürtü geliştiremediği yerlerde, devrimci bir hareketin doğup gelişmesinin ve ciddi bir tehlike yaratmasının, çok daha büyük bir olasılık oluşturduğunu gösteriyor. Bu durumda, söz konusu aristokrasi, pek az bağla bağlı bulunduğu köylü toplumuna zarar verebilecek, ama onu ortadan kaldıramayacaktır. Bu arada, değişen bir dünyada yaşam biçimini eskisi gibi sürdürmek için köylülerden daha büyük bir "artı" çekmeye çalışması beklenebilir. Ondokuzuncu yüzyıl Fransa'sında ve ondokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda Rusya'da ve Çin'de olan bu idi.[6]

1524-1525'te patlak veren büyük Alman köylü savaşı *Bauernkrieg*, bu ilişkileri şaşırtıcı bir biçimde ortaya koymaktadır; hele Almanya'nın bu ayaklanmanın çok şiddetli geçtiği bölgeleriyle, önemsiz bir olay olarak kaldığı bölgeleri karşılaştırılırsa. *Bauernkrieg*, çağdaş dönemin başlangıcında, Avrupa'da baş gösteren en önemli köylü ayaklanması olduğuna göre, burada üzerinde kısa da olsa durmak yerinde olur. Bu ayaklanmanın niteliği de, İngiliz toplumunda görülen değişikliklerle karşılaştırıldığında, en açık biçimde gözler önüne serilecektir. İngiltere'de toprak sahibi yukarı sınıfların etkili bir kesimi, koyun yetiştirmek için "insan" değil "toprak" istemekteydi. Alman *Junker*'leri ise, insan, daha kesin olarak belirtmek gerekirse, dışsatım için yetiştirdikleri tahıl üreten "toprağa bağlı insan" istiyorlardı. Bu iki ülkenin daha sonraki tarihlerinin gösterdiği farklılığın kökleri, bu yalın farka dayanır.

Prusya'da tahıl dışsatımının başlaması, daha önceleri görülen ve sonunda parlamenter demokrasinin zaferine varan Batı Avrupa'nınkine benzer eğilimlerin tersyüz olmasına

6. Hindistan, köylü toplumunun, çağdaş bir devrimin nedeni olarak varlığını sürdürmesiyle ilgili bu genellemeye uymayan kuraldışı bir örnek olarak görülebilir. Bu durum bir dereceye dek, çağımız öncesi Hindistan toplumunun yapısında saklı bulunan ayaklanmaya ve devrime engel oluşturan bazı kösteklerin varlığıyla, bir dereceye dek de, çağdaşlaşmanın bu ülkede günümüze dek izlediği yolla açıklanabilir. Hepsinden önemlisi, çağdaşlaşmanın Hindistan kırsal bölgelerinde ancak yeni yeni başlayabilmiş olmasıdır. Hindistan'ın gerçekte yukarıdaki genellemenin kuraldışı bir örneğini oluşturmadığı görüşünün dayandığı belli başlı temeller bunlardır. Hindistan, ileride belki böyle bir örnek oluşturabilir. Tarihsel genellemeler, fiziğin yasaları gibi değişmez yasalar değildir. Tarihin aldığı yol, daha çok, bu tür genellemelerde dile getirilen daha önceki koşulların dayattığı zorunluluklardan kurtulma çabasını yansıtır.

yolaçtı. Ondördüncü yüzyılın ortasında Prusya, o aşamaya farklı bir yoldan gelmiş de olsa, Batı Avrupa'ya benzeyen bir ülke idi. O tarihlerde gönençli ve görece özgür köylülerin ülkesiydi. Daha sonra kuzeydoğu Almanya olacak bölgenin Prusya dışındaki yerlerinde olduğu gibi, buralara yerleştirilecek Alman göçmenlere elverişli koşullar sunmak gereği yanı sıra, Töton Şovalyeliği* biçimini alan güçlü bir merkezi otoritenin ve canlı bir kent yaşamının varlığı, bu özgürlüğün belli başlı nedenleriydi. Alman köylülerinin, topraklarını satabilme,miras bırakabilme ve ürünlerini yakındaki kasaba ve kent pazarlarında satma hakları vardı. Bağlı bulundukları feodal beylere para ve çalışma olarak yapmaları gereken ödemeler fazla değildi; beyin, köyün iç olayları üzerindeki yetkileri son derece sınırlı olup, daha çok "yüksek yargı" alanında, yani ağır suçların işlenmesi durumunda söz konusuydu. Bunun dışındaki işleri köylülerin kendileri yönetirlerdi.[7]

Alman göçmenlerinin yerleştirildiği bölgedeki köylere insanlar, *locator* denen, genellikle soylu toprak sahipleri adına çalışan, ona bölgeye yerleşecek köylüleri sağlayan, bu köylüleri bulundukları yerden alıp getiren, işleyecekleri mülkleri dağıtan, köyün tarlalarını ölçen ve bu hizmetleri karşılığında, ötekilerinden daha büyük bir mülkün sahibi ve bölgenin, hak ve yetkileri babadan oğula geçen muhtarı olan kimselerce yerleştirilirdi.[8] Dolayısıyla, kuzeydoğu Almanya'nın köylüleri, haklarını yukarıdan verilen beratlar *(handfesten)* ile alan, bir anlamda yapay topluluklardı. Bu konuda durumları, haklarını bağlı bulundukları beyle uzun savaşımları sonunda elde etmiş bulunan güneyin Almanca konuşan bölgelerinin köylülerinkinden farklı idi. Bu farklılık,kuzeydoğuda ileride görülecek boyun eğdirme harekctine karşı bir direnme gösterilmeyişinin nedenlerinden bir bölümünü açıklayabilirse de, olasılıkla bundan daha önemli başka etmenler de vardı. Güney ile bir başka farklılık, Almanların Slav topraklarına yerleştirilmelerinden kaynaklanan, etnik bakımdan karışık bir nüfusun varlığı idi. Bununla birlikte, Alman köylüleri genellikle boş topraklarda kuruldular ve Slav köylüleri de çok geçmeden Alman köylülerinin sahip olduklarıyla aynı elverişli hukuksal konumu elde ettiler.[9]

Ondördüncü yüzyılın sonlarına doğru, daha sonra köylülerin serfleştirilmesine yolaçacak bazı değişiklikler görülmeye başladı. Kentler geriledi. Merkezi otorite zayıfladı. Ama hepsinden önemlisi, tahıl dışsatımı olanaklarının kendini göstermiş olmasıdır. Bu sistemler birlikte, kırsal bölgelerdeki siyasal dengeyi değiştirdiler. Krallık erkinin zayıflamasının bir sonucu olarak paranın değerinde görülen düşüş ve tarımda görülen, soyluluğu köylüleri daha fazla sıkıştırmaya yönelten bunalım gibi, Köylü

* İngilizcesi : *"Teutonic Order"*, tam adı "Töton Şovalyelik Tarikatı" olan dinsel-askeri hayır örgütü, Haçlı Seferleri sırasında 1190'da Filistin'de kurulmuş, 1233'te Prusya'yı fethetmeye ve Hıristiyanlaştırmaya girişmiş, bunda başarılı olarak ortaçağda güçlü bir devlet konumuna yükselttikleri Prusya'nın yöneticisi olmuşlardır (ç.n).

7. Köylülerin içinde bulundukları durumun ayrıntıları için bak. Carsten, *Origins of Prussia,* kesim I, özellikle s.29-31, 41, 62, 64, 73-74. Stein, *Agrarverfassung,* cilt I, s.431-434'te bazı hukuksal malzemeyi özet olarak eklemekte.

8. Carsten, *Origins of Prussia,* s.30-31.

9. Carsten, *Origins of Prussia,* s.32, 34-35, 37-39.

Savaşı'nın çıkmasına yardımcı olan olaylar, Almanya'nın ötcki bölgelerini ve Avrupa'yı da vurmuştu.[10]

Bu gelişmelerin köylüler üzerinde doğurduğu sonuçlar yıkıcı oldu. Feodal beyler köylülerin kendilerine ödemek durumunda oldukları para biçimindeki ödemelere önem vermez olup, bunun yerine "demesne"lerini ekip biçmeye ve sınırlarını gelişletmeye önem verdiler. Bunun için köylülerin emeği gerekiyordu. Efendilere emek biçiminde ödenen hizmetler artırıldı; köylüler toprağa bağlandı. Mülkleri olan toprakları satabilme ve miras bırakabilme hakları ellerinden neredeyse alındı ve artık malikâne toprakları dışından kimselerle evlenmelerine izin verilmez oldu. Bu değişikliklerin çoğu, tahıl fiyatlarında bir patlamanın görüldüğü dönem olan onaltıncı yüzyılda gerçekleşti. Bu durumda, emeğin kıtlığının köylülerin yararına olmayıp, kaçmalarını önlemek için sert bir disiplin altına alınmalarına ve hiç de zengin olmayan çok sayıda soylunun, güçlü bir merkezi hükümetin desteği olmaksızın "emek baskıcı" bir sistem kurabilmelerine yolaçtığını belirtmekte yarar var. Gerçekte Töton Şovalyeliği'nin 1525'te resmen sona ermesi, az önce belirtilen sonuçlara yolaçan en önemli siyasal olaylardan biri oldu.[11]

Alman göçmenlerinin yerleştirilmesi (kolonizasyon) sırasında, köyler genellikle soyluların malikânelerinden ayrı yerlerde bulunuyor ve genellikle bağımsız organizmalar biçiminde yaşıyorlardı. Feodal beylerin köylere sızmaya başlamasıyla onbeşinci yüzyılın ikinci yarısında bu durum değişti;[12] feodal beyler köylere, köylülerin mülkünü, özellikle muhtarın *(mayor)* ötekilerinden daha geniş mülkünü ele geçirerek, ekonomik; adalet dağıtımını tekellerine alarak, siyasal yollardan sızdılar.[13] Köy topluluğunun böylece ele geçirilişi ve özerkliğinin yıkılışı göz önüne alınmadan, oraya buraya dağılmış olarak yaşayan bir miktar soylunun iradesini köylülere nasıl dayatabildiği kolay kolay anlaşılamaz.

Onyedinci yüzyılın sonunda, bu bölgedeki soyluların çoğu malikânelerinde, ne aşağıdaki ne de yukarıdaki herhangi bir resmi otoritenin denetleyebildiği birer küçük despot oldular. Onaltıncı ve onyedinci yüzyıl *Junker*'lerinin "kapitalist" devrimi, hemen tümüyle toplumsal ve siyasal bir devrimdi. İlgili yazında, *Junker*'lerin üstünlük konumuna geçmeleri ile birlik herhangi bir önemli teknik gelişmenin gerçekleştirildiğini gösteren bir ipucu yok. Üçlü-tarla sistemi* Yedi Yıl Savaşları'na [1756-1763] dek, neredeyse bölgenin her yerinde karşılaşılan evrensel bir uygulamaydı. Ve Onsekizinci yüzyılda bölgenin tarım yöntemleri özellikle büyük *Junker* malikânelerinde yürütülen tarım yöntemleri, Almanya'nın batı bölgelerindeki yöntemlerin çok gerisine düştü.[14]

10. Carsten, *Origins of Prussia,* s.115.
11. Carsten, *Origins of Prussia,* bölüm XI, özellikle s.149-150, 154, 163-164.
12. Aubin, *Geschichte des gutsherrlich-bäuerlichen Verhältnisses,* s.155-156.
13. Stein, *Agrarverfassung,* cilt I, s.437-439.

* İngiliz ve Rus köylerinde uygulanan köyün ortak topraklarıyla ilgili bir sistem olup, ortak topraklar üç parçaya bölünür, her yıl birer parçası nadasa bırakılıp iki parçası ekilerek, otlak olarak yararlanılmaları sağlanırdı (ç.n.).

14. Stein, *Agrarverfassung,* cilt I, s.463-464.

Köylüler bu gidişe sınırlı bir direnme gösterdiler. Önemli tek başkaldırma, Töton Şovalyeliği'nin kaldırılmasından az sonra, 1525'te Koningsberg yakınlarında patlak verdi. Bu başkaldırıyı izeleyen güçün bir dereceye dek Koningsberg kentinin kendisinden ve gelişmelerden en fazla zarara uğrayacak olan göneçli özgür köylülerden gelmiş olmasında şaşılacak bir yan yok. Hareketin hızla bastırılması, *Bauernkrieg* bölgesinin tersine, lonca yaşamı fazla gelişmemiş olan kentlerin hareketi yeterince desteklememelerinin sonucuydu.[15]

1524-1525 *Bauernkrieg* hareketine yolaçan durum, başlıca özellikleri bakımından kuzeydoğu Almanya'daki durumla neredeyse taban tabana zıt idi ve akla iki yüzyıldan daha uzun bir süre sonra Fransız Devrimi'ne yolaçacak olan bazı özellikleri getirir nitelikteydi. *Bauernkrieg* ve onu hazırlayan sayısız ayaklanma, bugün batı Avusturya dediğimiz bölgeden başlayıp, neredeyse tüm İsviçre'yi kapsayan güneybatı Almanya'nın bazı bölümlerine ve Yukarı Ren Vadisi'nin büyük bir bölümüne kadar uzanan çok geniş bir alana yayıldığı için, yerel koşullar arasında, doğal olarak, çok büyük farklılıklar vardı ve bu farklılıklar, ayaklanmanın nedenlerinin saptanmasını güçleştirip, bu nedenler üzerinde bugüne dek süren şiddetli tartışmaları besledi durdu.[16]

Bununla birlikte, değişik bilginler arasında şu noktalar üzerinde oldukça yaygın bir görüş birliği vardır: Almanya'nın bu bölgesinde, toprak sahibi prensler, kuzeydoğudakiler kadar zayıf olmadıkları gibi, gittikçe güçlenmekteydiler ve kendi soyluluk çevrelerini denetlemek üzere, çağdaş, birörnek bir kamu yönetim kurma yolunda ilk adımları atmaktaydılar. Ancak, bu mutlakçılık biçimi, İmparator, Almanların enerjisini Papalık ile yapılan boşuna bir savaşımda harcadığı için, küçük ve bölük pörçük bir mutlakçılıktı. Almanya'nın bu bölgesinde kent yaşamı da canlandı; ortaçağın sonları Alman *"Burger"*inin (kentinin) altınçağıydı.

Dolayısıyla, köylülüler zaman zaman kentli pleblerin desteğini kazanabildiler. Ama köylülerin hangi toplumsal tabaka ile ittifak yapıp hangilerine karşı çıktıkları konusunda bir genellemeye gitmek çok yanıltıcı olur. Çeşitli yerlerdeki ve çeşitli zamanlardaki durumlar birlikte ele alınırsa, akla gelebilecek hemen her gruba karşı olmuşlardı ve herhangi bir grupla ittifaka gitmişlerdi: Renanya'da manastır mülklerine karşı soylularla,[17] soylulara karşı öteki gruplarla, soylularla birlikte başka gruplara karşı

15. Carsten, "Bauernkreig", s.407. Almanya'da serfliğin [yeniden] kurulmasına gösterilen direnmenin zayıflığı, aynı tarihlerde Rusya'da serfliğin kurulması sırasında ve sonrasında görülen çalkantılarla büyük zıtlık gösterir. Aralarındaki bu farklılığın ana nedeni, olasılıkla daha önce dikkati çektiğimiz bir olgu, yani Rusya'da serfliğin bir siyasal duruma tepki olarak gelişme göstermesiydi.Mutlak monarşinin yerleşmesini sağlayan sürecin bir parçası olarak Rus serfliği, çarın, geçimlerini sağlamak için memurlarına bağışladığı toprakların işletilmesi yöntemi oldu. Aynı zamanda Rusya'da serflik, köye, köylülere, Prusya'da olduğundan çok daha az zarar vermiş görünür. Özerkliğinin büyük bölümünü yitirmişse de Rus köy komünü *(mir* ya da daha doğru bir deyişle *sel'skoe obshchestvo)* varlığını büyük ölçüde sürdürdü. Onaltıncı ve onyedinci yüzyıllarda Rusya'da görülen değişikliklerin yetkin bir incelemesi için bak. Blum, *Lord and Peasant,* 8.-14.bölümler; köylü çalkantıları için bak. s.258, 267-268; *mir* için, s.510-512.

16. Franz, *Bauernkrieg*'ın sonuna ekli üç haritaya bakınız.

17. Waas, *Grosse Wendung,* s.13-15, 19.

ya da burjuvaziye ve yörenin prenslerine karşı ittifak kurdular.[18] Öyle ki, güvenle söylenebilecek tek şey, çatışmanın daha çok hali vakti yerinde köylülerin ılımlı istekleriyle başlayıp, geliştikçe radikalleştiği ve sonunda Thomas Münzer'in dünyanın sonunu ilân eden vahiyliğine vardığıdır. Ayaklanmanın adım adım radikalleşmesinin nedeni, bir ölçüde başlangıçtaki ılımlı isteklerinin kabul edilmeyişi,[19] bir ölçüde de, köylülerin, ekonomik, siyasal ve toplumsal yakınmalarını haklı göstermek için Reformasyon'dan kaynaklanıp yayılan yeni dinsel düşüncelere sarılma eğilimleriydi.[20] Kentlerle bağlantının da, daha önceki tarihlerde ilk belirtileri orada görülen radikal motiflerin su yüzüne çıkmasına belli bir katkısı olmuştur.[21] Radikalleşme, onsekizinci yüzyıl sonrası Fransa'sındakine benzer biçimde zengin köylüler ve yoksul köylüler olarak ikiye bölünme durumundaki köylülerin alt tabakalarının yakınmalarından da beslenmiş olabilir; ne var ki, böyle bir bağlantıyı aydınlatan herhangi bir belgeyle karşılaşmış değilim.

Zamanın soyluluğu, bölgesel prenslerin yetkelerini kurma yolundaki çabalarından ve ticaret ekonomisinin yayılmasının yarattığı daha genel etkilerden olmak üzere, ikili bir baskı altındaydı. Paraya gereksinimleri vardı ve bunu, becerebildikleri zaman eski hakları yeniden canlandırarak, ya da köylülere bakılırsa yeni yükümlülükler yaratmayı deneyerek, çeşitli yollarla elde etmeye çalıştılar. Gerçekten köylü hoşnutsuzluğunun ilk kıpırtıları, *"das alte Recht"* ("eski haklar") denen şeye sarılma ya da eski hukuka dönme çabaları biçimini aldı.[22] Soyluların orada burada küçük çaplarda denedikleri bir yana bırakılırsa, asıl yapamadıkları şey, çiftliklerinde pazar için üretime girişmekti. *Bauernkrieg* bölgeleri ile *Junker* Almanya'sı arasındaki temel farklılık burada yatar.

Doğrudan doğruya köylülere gelince, geniş bir kesiminin ekonomik ve toplumsal konumu bir süredir gelişme göstermekteydi. Bir bilginin yirmi beş yıl kadar önce gözlemlediği gibi, Almanya'nın bu bölgesinde, ortaçağın sonlarında köylülerin ve kentlilerin *(bürger)* gönenci (refahı) ayaklanmaya genel bir kötülçşmenin neden olduğunu inanmamıza artık olanak vermeyecek kadar artmıştı.[23] Bu olgu kuşkusuz, zor durumda kalan soyluların, bulabildikleri her türlü yola başvurarak, köylüleri sıkıştırıp onlardan birşeyler elde etmeye çalıştıkları görüşüyle hiç de çelişmez.[24] Yüzyıllardır, köylü topluluğu ile onun bağlı olduğu feodal bey arasında, her iki yanın sahip olduğu haklar konusunda, bir o yanın bir bu yanın ağır bastığı bir köşe kapmaca oyunudur

18. Franz, *Bauernkrieg,* s.84, 32, 26.

19. Waas'ın *Grosse Wendung* adlı yapıtındaki tezine bakınız.

20. Nabholz,"Ursachen des Bauernkriegs", s.144-167'de Zürih bölgesinde bu bağlantının varlığını çok açık olarak ortaya koymaktadır. Özellikle s.162-163, 165, 167'ye bakınız.

21. Örneğin Niklashausen'in yazısında. Bak. Franz, *Bauernkrieg,* s.45-52.

22. Franz, *Bauernkrieg,* s.1-40.

23. Waas, *Grosse Wendung,* s.40-42.

24. Bu konudaki kanıtlar, bir Sovyet bilgini olan Smirin'in, *Ocherki istorii politicheskoi bor'by v Germanii* adlı yapıtının II. bölümünde sunulmuş bulunmaktadır. Smirin, "senyörlüğün dönüşü" olgusunun varlığını kanıtlamak için elinden gelen her şeyi yapmakta ve zaman zaman kanıtları, yılda üç gün senyör için çalışmanın bu tür ödemelerin fazlalığının bir göstergesi olduğunu söylediği (s.60'daki) durumda olduğu gibi, ahmakça bir noktaya dek götürmektedir. Ama Smirin (s.85'te) köylülerin belirsizlikten ve yükümlülüklerinin çok çeşitli oluşundan rahatsız olduklarını belirtirken, olasılıkla doğru bir yargıda bulunmaktadır.

sürüp gitmekteydi, ama bu iki tarafın da birçok konuda ortak çıkarlarının bulunmasını dışlamıyordu. Bu savaşımın sonuçları zaman zaman, topluluğun gün görmüş yaşlılarına sorulup, doğruyu söylediklerine yemin ettikleri yanıtlarının yazıya dökülmesiyle derlenen ve *Weistum* olarak bilinen kayıtlarda yani örf hukuku *(Rechtsgewohnheiten)* kodlarında kristalleştirilirdi. Zamanımıza dek kalabilen kayıtlar,1300 yılından sonra *Weistümer** sayısında büyük bir artış olduğunu,1500-1600 arasında en yüksek sayıya ulaşıp,1600'den sonra hızla azaldığını gösteriyor.[25] Bunların ve öteki belgelerin ortaya koyduğu şey, bağlı olduğu feodal beyle yavaş yavaş değişen çatışmalı (antagonistik) bir işbirliği içinde bulunan, mülkiyet farklılıkları gittikçe artan, ama gene de üyeleri birbirlerine sımsıkı bağlı bir köy topluluğunun varlığıdır.[26] Bey için çalışma [angarya] ve beyin malikâne topraklarının (demesne'nin) ekilip biçilmesi biçimindeki ödentilerin önemi azalırken, para biçimindeki ödentilerin arttığı görülmektedir ki bu kuzeydoğudaki durumun tam tersine bir gelişmedir. Feodal toprak işleme sistemi yer yer adacıklar biçiminde varlığını sürdürmüşse de, çok sayıda köylü, toprakta mülkiyet haklarına yakın bir *de facto* (fiili) sahiplik konumuna kavuştuğu için, söz konusu toprak sistemi neredeyse tanınmaz duruma gelmişti.[27]

Ayaklanmanın erken evrelerinde, köylü isteklerinde genellikle eski *"Weistümer"*den alınan temalar yineleniyordu.[28] Bu olgu da, ayaklanmanın, köylü topluluğunun saygıdeğer ve hali vakti yerinde üyelerinin "yasal" yakınmaları[29] ile başladığını gösteren bir başka sağlam ipucudur.

Bauernkrieg yenilgiye uğratıldı ve kanlı bir biçimde bastırıldı. Ayaklanmanın radikal kanatları da tutucu kanatları da yeraltına itildi. Aristokratların bu zaferinden -ki daha önce gördüğümüz gibi kuzeydoğuda farklı nedenlere dayanan ve pek az direnmeyle karşılaşılan bir zafer elde etmişlerdi- dolayı, Almanya'da liberal bir demokrasinin kurulması yüzyıllarca gecikecekti. Almanya ondokuzuncu yüzyıla dek, yeniden hareket geçip, bu yönde gene başarısızlıkla sonuçlanacak adımları atmaya başlayamadı. İngiliz soylusuyla *(squire)* Alman *Junker*'inin zaferleri, toprak sahibi yukarı sınıfın ticari tarıma geçmeyi, hemen hemen birbirlerinin tam tersi yollardan başardıklarını gösteriyor. Köylülüğün siyasal eyleminin dayandığı temelleri yıkmakta da kesinlikle birbirlerinin tersi yollar izlediler. Yenilgiye uğramış bile olsa, köylülerin siyasal eylemi, yukarı sınıfların köylü toplumuna karşı ekonomik bir saldırıya geçmek yerine, köylülerden aldıkları paranın tutarını artırmaya çalıştıkları *Bauernkrieg* bölgelerinde güçlü olmayı sürdürdü.

Somut bir örnek üzerinde yaptığımız bu inceleme gezisinin, toprak sahibi yukarı sınıfların ticari tarımın meydan okumasına gösterdikleri başlıca tepki yollarından

* *"Weistum"* un çoğulu (ç.n.).

25. Wiessner, *Sachinhalt und Wirtschaftliche Bedeutung der Weistümer,* s.26-29.

26. Wiessner, "Geschichte des Dorfes", s.43-44, 60, 70-71. Açıklamalar Avusturya ile sınırlı olmakla birlikte, aynı tür farklılıkların başka yerlerde de doğmaya başlaması büyük bir olasılıktır.

27. Zürih bölgesi için, Nabholz, "Ursachen des Bauernkriegs", s.158-159; Avusturya için, Wiessner, "Geschichte des Dorfes", s.49, 50, 67; Almanya için, Waas, *Grosse Wendung,* s.37-38.

28. Waas, *Grosse Wendung,* s.34-35.

29. Franz, *Bauernkrieg,* s.1-40 ile karşılaştırınız.

hangilerinin köylü ayaklanmalarına elverişli, hangilerinin elverişsiz durumlar yarattığını görmemize yeteceğini umuyorum. Çağımızda köylü devrimlerinin en büyük önemi taşıdıkları belli başlı bölgeler olan Çin ve Rusya, toprak sahibi yukarı sınıfların genellikle ticaret ve endüstri dünyasına başarılı bir geçiş yapamamaları ve köylüler arasında egemen olan toplumsal örgütlenişi yıkamamaları bakımından birbirine benzerlikler gösterir.

Şimdi artık, aristokrasinin davranışını bir yana bırakıp, doğrudan doğruya köylülük içinde etkili olan etmenler hakkında biraz daha çözümleyici nitelikte bir tartışmaya girebiliriz. Köylülüğün çağdaşlaşmanın er ya da geç kurbanı olduğu yolundaki yalın ve acımasız gerçek dışında, çağdaşlaşmanın köylüler için anlamı nedir? Genel olarak, çeşitli köylü topluluklarının farklı toplumsal örgütlenme biçimlerine sahip olmalarıyla, doğrudan doğruya çağdaşlaşma sürecinin zamanının ve niteliğinin, köylülüğün çağdaşlaşmaya tepkisinin devrimci bir biçim mi yoksa edilgin bir biçim mi alacağını belirlemede önemli bir etkide bulunmasının beklenebilecceği besbelli. Peki ama bu değişkenler arasında ne gibi bir bağlantı vardır? Önce, bu karmaşık süreçte hangi değişkenlerin oluştuğunu görelim.

Tarımda ekonomik çağdaşlaşmanın anlamı, pazar ilişkilerinin daha önce görülenden çok daha geniş alanlara yayılması ve geçimlik çiftçiliğin yerini, gidcrek artan oranda, pazar için üretimin almasıdır.[30] İkinci olarak, politika alanında başarılı bir çağdaşlaşma, geniş bir bölge üzerinde barışın ve düzenin kurulmasını, güçlü bir merkezi yönetimin yaratılmasını içerir. Bu iki süreç arasında, evrensel, her yerde karşılaşılan bir bağlantı yoktur. Roma ve Çin, çağdaş bir toplum yönünde herhangi önemli bir ivme yaratmadan, zamanlarının en güçlü ve gelişmiş yönetimlerini kurdular. Ne var ki, onbeşinci yüzyıldan beri, dünyanın çeşitli bölgelerinde çağdaşlaşmaya yolaçan olgu, bu ikisinin birlikte var olmasıdır. Devletin erkinin yayılması ve pazar ekonomisinin girişi, tarihin birbirinden çok farklı zamanlarında da gelişseler, köylünün feodal beye olan bağımlılığını, köy içindeki işbölümünü, köyün yetke sistemini, köylülük içindeki sınıf gruplaşmalarını, toprak işleme ve kiralama sistemini ve mülkiyet haklarını etkiler. Bu dış güçlerin etkisi bir noktada, teknolojide ve tarımdaki verimlilik düzeyinde değişikliklere yolaçabilir. Daha önce gördüğümüz gibi, Tokugava döneminin sonlarına doğru, Japonya'da köylülük içinde görece önemli teknik gelişmeler yönünde bazı adımlar atılmışsa da, bilebildiğim kadarıyla, dünyada, tarım alanında doğrudan köylülerin başlattığı tek bir büyük teknik devrim örneği yoktur. Teknolojik değişiklikler bugüne dek batıda çok daha önemli olagelmiştir; Asya'nın pirince dayalı ekonomilerinde ise, verimlilikte görülen artışlar daha çok, insan gücünün daha yoğun biçimde kullanılmasıyla sağlanmıştır.

30. Çağdaşlık öncesi (premodern) dönemin köylerinde pazarların bulunmadığı hiç bir biçimde söylenemez. Öte yandan, kentin banliyolarında yaşayan çağdaş işadamı bile, evinin arka bahçesinde bir miktar domates yetiştirmekten onur duyabilir. Kavramlarla çalışmayan bir bilginlik türü, farklı tarihsel kategorilerin varlığını; bu tür ufak tefek olguları göstererek sarsmak çabasından hoşlanıyor olmasaydı, bu noktalara dikkati çekmeye bile gerek duymayacaktık. Önemli olan, kuşkusuz, kırsal alanda pazarın oynadığı rolün niteliği, onun toplumsal ilişkiler üzerindeki etkisidir.

Birbirleriyle bağlantılı bu değişiklikler kümesinde, üç nokta siyasal bakımdan özellikle önemlidir: Bunlar, köylü topluluğu ile üstbey arasındaki bağın niteliği, köylülük içindeki mülkiyet farklılıkları ve sınıf bölünmeleri ve topluluğun gösterdiği dayanışmanın ya da birliğin ve bütünlüğün derecesidir. Bu üç etmen birbirleriyle sımsıkı ilişkili oldukları ölçüde, bunlardan herbirinde nasıl bir çağdaşlaşma kalıbı izlendiğini ortaya koyma çabalarında, örtüşmelerden ve yinelemelerden kaçınabilmek olanaksızdır.

Sürecin başlama noktasına dönülürse, birçok tarım uygarlığında, köylü toplulukları ya da köyler ve onların dış dünya ile olan ilişkileri arasında çok büyük bazı benzerliklerin bulunduğu görülecektir. İşe, bu toplulukların genel konumlarını çok genel terimlerle çizerek bir taslak biçiminde ortaya koymakla başlamakta yarar var; bunu yaparken, bu taslağa uymayan, siyasal bakımdan önemli birçok farklı başlangıcın bulunduğunu baştan kabul etmeliyiz. Dahası, önce genel planı kavrarsak, bu farklılıkların neler olduğunu görmemizin kolaylaşacağını söyleyebiliriz. Tartışmamızı, çevresi ekilip biçilen tarlalarla kuşatılmış derli toplu bir yerleşim yeri olarak algılanan köylerle sınırlı tutacağım. Tek tek evlerin dağınık yerleşmeleri biçimindeki sistem de oldukça yaygınsa da, belki koloni dönemlerinde ve boş uç topraklara göç döneminde Birleşik Devletler'in bazı bölgeleri dışında, çağımız öncesi tarihlerde, dünyanın hiç bir yerinde ağır basan bir eğilim olarak görünmez. Amerikan çiftçilerine "köylü" denilmesine karşı çıkılmasının bir nedeni de budur.

Bağlı bulunulan beyin (üstbeyin) köyün yaşamında, dolaylı dolaysız yaşamsal bir rolü oldu. Feodal toplumlarda bu üstbey, senyör; bürokratik Çin'de İmparatorluk bürokrasisinin adamı olan toprakbeyi; Hindistan'ın bazı bölümlerinde, bürokratik memur ile feodal senyör arasında ortada bir noktada bulunan *zemindar** idi. Bu laik üstbeyin genel görevi, dış düşmanlara karşı güvenliği sağlamaktı. Genellikle, ama her zaman, her yerde olmamak koşuluyla, adalet dağıtır ve köyde oturanlar arasında çıkan uyuşmazlıkları çözüp karara bağlardı. Bu laik üstbeyin yanı sıra, genellikle bir de rahip bulunurdu. Onun görevi ise, egemen toplumsal düzene meşruluk kazandırılmasına yardımcı olmak ve tek tek köylülerin elindeki geleneksel ekonomik ve toplumsal olanaklarla altından kalkılamayacak talihsizliklerin ve felaketlerin nedenini açıklamak ve bunlarla başa çıkmanın yollarını bulmaktı. Bu işlevleri yerine getirmelerinin karşılığı olarak, üstbey ve rahip, köylüden emek, tarım ürünleri ve hatta, ticaret öncesi tarihlerde ötekiler kadar yaygın olmamakla birlikte, para biçiminde bir ekonomik artı alırlardı. Söz konusu ödeme yükümlülüklerinin köylüler arasında bölüştürülme biçimi büyük farklılıklar gösterirdi. Köylünün toprağı ekip biçme hakkı ve ondan elde ettiği ürünlerin bir bölümünü kendi kullanımı için alakoyması, genellikle bu yükümlülüklerini yerine getirmesine bağlıydı.

Üstbey ile köylü topluluğu arasındaki bu ilişkiden doğan bağların güçlü olduğu yerlerde köylü ayaklanmalarına (ve sonra köylü devrimlerine) yönelik eğilimin güçlü olmadığı tezini destekleyen birçok kanıt var. Hem Çin'de hem Rusya'da, bu bağlar zayıftı ve bu iki ülkenin köylü toplumlarının yapıları birbirleriyle düşünülebilecek en

* Bak. s.255 (ç.n.)

büyük farklılığı göstermelerine karşın, köylü ayaklanmaları bu ülkelerde yapısal bir nitelik gösterdi. Köylü devriminin denetim altında tutulduğu Japonya'da ise, söz konusu bağ son derece etkiliydi. Elimizdeki kanıtlar arasında kesin olarak anlamlandıramadığımız ve çelişkili görünen bazı noktalar vardı. Hindistan'da, dar anlamda siyasal erk, İngiliz işgali öncesinde bazı bölgeler dışında, köye dek ulaşamadı. Ama din adamları aracılığıyla otorite ile güçlü bir bağlantı vardı.

Söz konusu bağın, toplumsal istikrarın etkili bir öğesi olabilmesi için, iki koşulun varlığı asal bir önem taşısa gerek. Birincisi, köylülerle üstbey arasında toprak ya da öteki kaynaklar için sert bir rekabetin varolmaması koşuludur. Bu yalnızca el altında ne kadar toprağın bulunduğu sorunu değildir. Köylülerin toprağa aç olup olmamalarını belirleyen etmenler arasında, toplumsal kurumların niteliği de, toprağın miktarı kadar önemlidir. Buradan giderek, birincisiyle sıkı ilişkili ikinci koşul olarak şunu ileri süreceğim: siyasal istikrarın var olması ve/veya rahibin, yani tarım takviminin ve köyün birlik ve bütünlüğünün gerektirdiği hizmetleri yapan ve karşılığında bunlarla orantılı ayrıcalıklar ve maddi ödüller alan kimselerin, köy topluluğunun birer üyesi durumunda bulunmalarını gerektirir. Bu nokta, ateşli kavgalara konu olan genel sorunları gündeme getirdiği ölçüde, daha enine boyuna tartışmayı gerektirmektedir.

Buradaki sorun, yukarı sınıfın aldığı ödüllerin ve ayrıcalıkların, yaptığı hizmetlerle orantılı olduğu görüşünden kaynaklanmaktadır. Feodal bir toplumda, beyin sağladığı korumanın ve dağıttığı adaletin karşılığı olarak ödenmek üzere, yılın belli dönemlerinde, tam olarak kaç tavuğun, kaç yumurtanın verilmesi, beyin tarlalarında kaç iş günü çalışılması "adil" bir ödeme olacaktır? Bu ancak bilek gücünün sınanmasıyla kararlaştırılabilecek tümüyle keyfi bir konu değil midir? Sorunu daha genel olarak ortaya koymak gerekirse, "sömürü" kavramı siyasal bir klişe olmaktan öteye gitmeyen, herhangi bir nesnel ölçüte bağlanıp ölçülemeyen, tümüyle öznel bir kavram değil midir? Günümüz toplum bilimcilerinin çoğunluğu, büyük bir olasılıkla bu sorulara "evet öyledir" yanıtını vereceklerdir. Böyle bir tutum takınıldığında, az önce ileri sürülen önerme, incir çekirdiğini doldurmayan bir totolojiye dönüşür. Çünkü o zaman önerme, köylüler aristokrasinin ayrıcalıklarını kabul ettikleri ve kendilerinin onlara karşı yükümlülüklerini meşru saydıkları sürece ayaklanmazlar demeye gelir. Köylülerin bunları *niçin* kabul ettikleri sorusu ise, verilen yanıttan önceki durumda olduğu kadar yanıtlanmamış bir soru olarak kalır. Bu tutumun çerçevesi içinde kalarak söz konusu soruya verilebilecek tek yanıt, herhangi bir ödül dizisi öteki herhangi bir başka dizi kadar keyfi olacağından, "güç ve aldatma" olabilir. Bana öyle geliyor ki bu noktada sömürünün bütün öznel yorumları iflas etmekte ve açıktan açığa kendi kendileriyle çelişkiye düşmektedirler. Köylünün ürettiğinin onda dokuzunun alınması, nasıl olur da üçte birinin alınmasından ne daha az ne daha fazla keyfi sayılabilir?

Bunun zıddı, sömürünün ilke olarak nesnel bir kavram olduğu görüşünün, genelde daha anlamlı olduğunu ve hiç değilse bir açıklama olanağı sunduğunu düşünüyorum. Buradaki sorun ise, niteliksel olarak farklı etkinliklerin, örneğin savaşmakla toprağı sürmenin, belli bir toplumun varlığını sürdürmesine ne kadar katkıda bulunduğunun

nesnel biçimde değerlendirilip değerlendirilemeyeceğidir. (İktisatçılar böyle bir değerlendirmenin yapılabileceğini, hiç değilse rekabetçi bir pazar ekonomisinde yapılabileceğini söylemektedirler; fakat bu noktadan öteye gitmeye pek istekli olduklarını sanmıyorum.) Bana, yansız bir gözlemcinin söz konusu noktadan öteye gidebilmesi olanaklı görünüyor; ve bunu şu sıradan soruları sorarak yapabileceğimi sanıyorum: 1)Söz konusu etkinlik toplum için gerekli bir eylem midir? Bu etkinlik kesilirse ya da biçimi değişirse ne olurdu? 2) Halkın bu etkinliği etkili bir biçimde yürütebilmesi için hangi kaynaklar gereklidir? Bu tür sorulara verilecek yanıtlar her zaman önemli belirsizlik öğeleri taşısalar da, aynı zamanda ortak bir nesnel çekirdekleri bulunur.

Toplumun işleyebilmesi için yeterince geniş sınırlar içinden bakılırsa, sömürünün nesnel niteliği o kadar apaçıktır ki, bir de onun açıklanabilmesi için nesnellikten vazgeçmenin gerektiği bile söylenebilir. Bir köylü topluluğunun, bağlı bulunduğu üstbeyi tarafından ne zaman korunduğunu ve ne zaman beyin onu düşmanlara karşı koruma yeteneğini yitirdiğini ya da düşmanlarıyla "birlik" olduğunu söylemek hiç de güç değildir. Barışı koruyamayan Çin'in birçok bölgesinde ondokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda olduğu gibi, köylülerin yiyeceğinin çoğunu ellerinden alan, kadınlarını eline geçiren bir üstbey, besbelli ki sömürücüdür. Bu durum ile nesnel olarak adil durum arasında, yapılan hizmetlerle köylülerden alınan "artı" arasındaki orantının tartışmaya açık olduğu pek çok derece bulunur. Bu tür tartışmalar filozoflara çekici gelebilir. Ama böyle tartışmalar toplumu parçalanmaya götürmez. Burada ileri sürülen tez yalnızca, savaşan, yöneten ve dua eden kimselerin katkılarının köylü tarafından açıkça algılanması ve köylülerin bunlara karşılık yaptıkları ödemeler ile yararlanılan hizmetler arasında büyük bir oransızlığın bulunmamasının gerektiğini savunmaktadır. Bu görüşü bir başka yoldan dile getirirsek, adalet hakkında halkın sahip olduğu görüşlerin, akla uygun ve gerçekçi temellerinin bulunduğunu; bu temellerden ayrılan düzenlemelerin, olasılıkla ayrıldıkları oranda, aldatmayı ve zor kullanmayı gerektirdiğini söyleyebiliriz.

Çağdaşlaşmanın bazı biçimleri, köylü topluluğu ile toprak sahibi yukarı sınıflar arasındaki ilişkilerde kurulmuş olan herhangi bir dengeyi özel olarak bozabilecek ve onları birbirlerine bağlayan bağlarda yeni gerginlikler yaratabilecek niteliktedir. Krallık otoritesinin, pahalı bir saray görkemi nedeniyle olduğu kadar, gittikçe büyüyen askeri kuruluşların ve kamu bürokrasisinin giderlerini karşılayabilmek için, köylülerin üzerlerindeki yükü artırıp ağırlaştırdığı yerlerde, mutlak monarşinin gelişmesi, köylü ayaklanmalarının patlak vermesine önemli bir katkıda bulunabilir.[31] Bourbon kralları ve Rus çarları, birbirlerinden çok farklı yollarla da olsa, soyluların dizginlerini ellerinde tutabilmek için, köylülerin büyük acılar çekmesi pahasına bu araçları birlikte kullandılar. Buna karşı köylülerin gösterdikleri tepki, Rusya'da Fransa'dakinden de daha şiddetli olmak üzere, zaman zaman patlamalar biçimini aldı. İngiltere'de Tudorlar ve Stuartlar tümüyle farklı bir durumla karşılaştılar ve bir ölçüde de köylüleri ticarileşen soyluların "antisosyal" davranışlarına karşı koruma girişimlerinden dolayı, krallarından

31. Söz konusu ilişkinin onyedinci yüzyıl Fransa'sındaki durumu hakkında ayrıntılı bir açıklama için bak. Porchnev, *Soulévements populaires.*

birinin başından oldular. Japonya'da Tokugava Şogan'ları, büyük bir kararlılıkla dış dünyaya sırt çevirdiler ve Avrupa'nın mutlak monarklarının yaptıkları gibi, pahalı bir askeri ve sivil kamu yönetimi aygıtı geliştirmek zorunda kalmadılar. Bu ülkede köylü huzursuzlukları, şoganlık döneminin ikinci yarısına dek önemli bir çapa ulaşamadı.

Merkezi bir monarşinin yaratılması, genellikle, köylülerin hemen bağlı bulundukları üstbeyin, köylüleri koruma işlevini devlet yararına yitirmesi anlamına geldi. Hem Fransa'da hem Rusya'da bu değişiklik, beyin köylüden bir sürü yükümlülüğü yerine getirmelerini isteme haklarına fazla dokunulmayan bir yoldan gerçekleşti. Krallık, soyluluğu kendinden tümüyle soğutmayı göze alamadığı için, söz konusu beylik haklarına artık devletin bu yeni gücü arka çıkıyordu. Ayrıca, bir yandan beyin gereksinim duyduğu ya da gereksinimi olduğunu düşündüğü kentlerde yapılmış malların yavaş yavaş kırsal bölgelere sızması, bir yandan da sarayda sürdürülen gösterişçi tüketim, beyi köylüden daha fazla artı sızdırma zorunda bıraktı. Ticari çiftçiliğin yaygın bir biçimde kurulamaması, köylüleri sıkıştırmaktan başka bir yolun bulunmadığı anlamına geldiği için, durumu daha da kötüleştirdi. Daha önce gördüğümüz gibi, ticari tarım yönünde herhangi bir eğilim varsa, o da "emek baskıcı" bir nitelikteydi. Fransa'da, Rusya'da ve doğu Avrupa'nın öteki bölümlerinde, küçük feodal bey, belki de kendisine saray, iyi bir evlilik ya da ticari çiftçilik seçeneklerinin tümü kapalı olduğu için, toplumun en gerici siması durumuna geldi. Böyle bir gidişle köylü hoşnutsuzluğu arasındaki, pek çok tarihçinin belirttiği ilişkiyi yeniden açıklama çabasına girmeye gerek yok.

Köylülerin ayaklandıkları yerlerde, onlardan ekonomik artı çekmenin geleneksel yöntemleri varlıklarını sürdürürken, hatta daha da ağırlaştırılırken, bunlara yeni ve kapitalist nitelikli yöntemlerin eklendiğini gösteren belirtiler vardır. Bu *ancien régime*'in yıkılmasına yardımcı olan köylü hareketinin, güçlü feodalizm düşmanlığı kadar güçlü kapitalizm düşmanı öğeler taşıdığı onsekizinci yüzyıl Fransa'sında durum böyle idi. Rusya'da, çarın tepeden inme bir yolla serfliği kaldırması köylüleri hoşnut etmeye yetmedi. Çok geçmeden, köylülerce zamanında ödenemeyen tazminat ödentilerinin* birikmesinin gösterdiği gibi, tazminat miktarları çok büyük, dağıtılan topraklar çok küçük idi. Kırsal bölgelerde kapsamlı bir çağdaşlaşmanın gerçekleşemediği bir durumda, tazminat ödentileri köylüden "artı" çekmenin yeni bir yoluna dönüştü ve köylünün toprağı üzerinde "tam hak sahibi" sayılmasını önledi. Çin'de de köylü, Komintag rejiminde somutlaşan eski vergi toplayıcısı memur ile ticarete yönelik tarımla uğraşan toprakbeyi bileşimine karşı duyduğu kızgınlığı, davranışıyla dile getirdi.

Bu olgular, köylünün sırtındaki toplam yükün, bu koşullar altında ister istemez arttığı anlamına gelmez. Gerçekten, köylünün ekonomik durumunda görülen bir gelişmenin ayaklanmanın ön aşamasını oluşturabileceği, tarihin iyi bilinen bir gerçeğidir.[32] Bu olgu, 1381 ayaklanması öncesindeki İngiliz kırsal bölgelerinde,

* Köylülere beye ait olup işledikleri toprakların bırakılması karşılığında feodal beye ödenen tazminatların (ç.n.).

32. Böyle bir gelişme nesnel sömürünün, ayaklanmanın bir nedeni olduğu teziyle çelişkili görülebilirse de, söz konusu tezle mutlaka çelişkili olması gerekmez. Bağlı bulunulan üstbey ile köylü topluluğu arasındaki ilişki, köylüler eskisinden daha fazla yoksullaşmaksızın ve hatta maddi

onaltıncı yüzyıl Almanya'sında patlak veren *Bauernkrieg* olayında ve 1789 öncesi Fransız köylülüğünün durumunda doğrulanmaktadır. En önemlilerini Rusya'nın ve Çin'in oluşturduğu öteki örneklerde ise, köylülerin sırtındaki yük, büyük bir olasılıkla artmıştı.

Her ne olursa olsun, ticaret ve endüstri dünyasına geçişin erken evreleri sırasında bir *ancien régime*'in başına gelebilecek en büyük tehlikelerden biri, köylülüğün kaymak tabakasının desteğini yitirmektir. Bunun yaygın açıklamalarından biri, bu tabakanın durumunda görülen sınırlı gelişmenin gittikçe artan isteklere yolaçıp sonuda devrimci bir patlamaya varacağı yollu psikolojik niteliktedir. Bu "yükselen beklentiler devrimi" düşüncesi bazı şeyleri açıklayabilir; ama gücü genel bir açıklama sağlamaya yetmez. Çünkü hem Rusya hem Çin örneklerinde, yirminci yüzyıl gelişmeleriyle ilgili olarak bile, elimizdeki kanıtların tanınamayacak derecede çarpıtılmasına yolaçar. Zengin köylülerin, belli bazı tarihsel koşullara ve bu koşulların köylü toplumunun farklı biçimleri üzerine yapacağı etkiye bağlı olarak, eski düzene karşı çıkabilmelerinin çok çeşitli yolları vardır.

Değişikliklerin köylü yaşamının hangi evresine rastladıkları ve söz konusu değişikliklerden aynı zamanda etkilenen köylülerin sayısı da, kendi başlarına yaşamsal önem taşıyan etmenlerdir. Hatta bunların, yiyecek, barınak, giyecek gibi maddi değişikliklerden, birdenbire görülen önemli değişiklikler saklı tutulmak koşuluyla, daha önemli olabileceklerini düşünüyorum. Ekonomik durumun yavaş yavaş kötüleşmesi, kurbanları tarafından zamanla normal bir durum olarak görülüp kabul edilebilir. Özellikle ortada açık bir seçeneğin görülmediği durumlarda, gittikçe artan yoksullaşma, yavaş yavaş köylülerin "haklı" ve "doğru" olan ile ilgili ölçütlerine ayak uydurabilir. Köylüleri (ve yalnız onları değil başkalarını da) çileden çıkaran şey, pek çok kişiyi aynı anda vuran ve benimsenmiş kurallarla göreneklere ters düşen, yeni ve ani bir dayatma ya da istektir. Öteden beri uysallığıyla tanınan Hint köylüsü bile, 1860'lı yıllarda, İngiliz üstbeylerinin onları birdenbire genişleyen dokuma pazarı için, son derece düşük ücretlerle çivit üretmeye zorlamaya kalkmalarına tepki göstermiş, bu tepki Bengal'in birçok bölgesinde köylülerin kitlesel biçimde karşı çıkmalarına yolaçmış ve bir kırsal ayaklanma korkusu yaratmıştı.[33] Vendée ayaklanmasında, devrimcilerin, rahiplere karşı aldıkları önlemler, Bengal'dekine çok benzer sonuçlar yarattı. Örnekleri artırmak gerekmez. Önemli olan nokta, böyle koşullar altında, bireysel sıkıntıların, birdenbire kollektif sıkıntılar biçiminde görünür olmalarıdır. Eğer bu koşulların etkisi önerdiğimiz türde ise (birdenbire, yaygın ise, bununla birlikte toplu direnmeyi işin ta başında umutsuz gösterecek kadar ağır değilse) herhangi bir köylü toplumunda ayaklanma ya da devrim için bir dayanışma hareketi başlatabilir. Görebildiğim kadarıyla hiç bir köylü

durumlarında gelişme görülmesine karşın, daha sömürücü bir biçim alabilir. Beyin köylüden aldıklarının artıp, köyün güvenliği için yaptığı katkıların azaldığı yerlerde olacak şey budur. Genel bir ekonomik gelişmeye koşut olarak beyin katkısında görülen azalmanın ve beyin "aldıklarını" artırma çabalarının, çok büyük kızgınlıklara yolaçması beklenebilir. Bu nesnel sömürü kavramının doğruluk derecesinin çeşitli olgularla sınanması güç, ama çabasına değer bir girişim olurdu. Ben bunu yapmadım; böyle bir düşünce aklıma, elde ettiğim verileri anlamlı kılma yolundaki uzun çabalarım sırasında geldi ve onu kanıtlarla az çok desteklenen bir çalışma varsayımı olarak sundum.

33. Natarajan, *Peasant Uprisings*, IV. bölümde, bu olayın radikal bir bakış açısından yapılmış aydınlatıcı bir değerlendirilmesi bulunmaktadır.

toplumu türünün böyle bir gidişe bağışıklığı yoktur. Gene de patlamaya yatkınlık yönünden köylü toplumu türleri arasında belli farklılıklar görülür.

Bu çalışma sırasında, köylü topluluklarında, işbirliğinin ve onunla bağlantılı olarak işbölümünün derecelerinin büyük farklılıklar gösterdiğini gördük. Bir uca, birbirlerinden yalıtılmış çiftliklerinde yaşayan, uygar toplumların köylüleri için hiç de tipik olmayan durumlarıyla Vendée köylüleri konabilir. Öteki uca, son derece bütünleşmiş ve bu niteliğini çağdaş dönem boyunca da sürdüren Japon köyü konabilir. Genel olarak, köylüler arasındaki dayanışma derecesinin, bu, bireyin içinde yaşadığı tüm bir toplumsal ilişkiler ağının ortaya dökülüşü olduğu için, onların siyasal eğilimleri üzerinde önemli bir etki yapacağı açıktır. Bununla birlikte, pek çok başka etmenle içiçe bulunduğundan, bu etmenin önem derecesini saptama işinin birçok güçlüğü vardır. Kanıtlardan çıkardığıma göre, dayanışma yokluğu (ya da her zaman o ya da bu tür bir işbirliği bulunacağından, daha doğru bir deyişle, zayıf bir dayanışma durumu) herhangi bir siyasal eylemin önüne aşılması kolay olmayan güçlükler çıkarır. Dolayısıyla, az önce tartıştığımız türden birden bire şoklar, tutucu eğilimleri aşındırıp köylüleri bir şiddet eylemi yolunda ayağa kaldırabilirse de, zayıf bir dayanışmanın doğurduğu sonuç, tutucu bir tutumdur. Öte yandan, dayanışmanın güçlü olduğu yerlerde, bunun tutucu biçimleri ile ayaklanmaya ya da devrime elverişli biçimlerini birbirinden ayırmak gerekir.

Dayanışmanın başkaldırıcı ve devrimci biçiminde, kurumsal düzenlemeler, sıkıntıları ve yakınmaları tüm köylü toplumuna yayacak ve onu üstbeye düşman bir dayanışma grubu durumuna sokacak niteliktedir. Ondokuzuncu yüzyılın sonlarıyla yirminci yüzyılın başlarında, Rus köylerinde böyle bir durumun doğduğunu gösteren ipuçları var. *Mir* içinde mülkün belli aralıklarla yeniden bölüştürülmesinin doğurduğu başlıca sonuçlardan biri, genel bir toprak açlığı yaratması, yoksul ve zengin köylüleri aynı sorun çevresinde birleştirmesi olarak görünür. *Mir*'e daha önce verilen resmi desteği çeken ve Romanofların çatırdayan tahtını desteklemek için sağlam bir *yeoman* (köy zenginleri) sınıfının Rus versiyonunu yaratmaya çalışan Stolypin'in vargısı da kuşkusuz buydu.[34] Burada, Çin komünistlerinin de, iktidarı ele geçirmeden önce, köyün böyle bir dayanışmaya pek yatkın olmayan toplumsal malzemesinden bu tür bir dayanışma yaratmak zorunda kaldıklarını anımsatmakta yarar var.

Dayanışmanın bunun zıddı olan türü, tutucu dayanışma ise, birlik ve bütünlüğünü, bugünden sıkıntı içinde olanlarla ilerde sıkıntıya düşebilecek olanları egemen toplumsal yapıya bağlamakla sağlar. Japonya ve Hindistan malzemesinin gösterdiği gibi, bu, bir yandan pek az mülkü olanlara, son derece aşağı da olsa, toplumca tanınan bir yer, bir sığınak sağlarken, gerisinde güçlü yaptırımlar bulunan bir işbölümüyle yapılır. Radikal ve tutucu dayanışma biçimleri arasındaki farkı kavramamıza yarayacak ipucu büyük bir olasılıkla burada yatmaktadır. Radikal dayanışma, Rus sisteminde olduğu gibi, kıt bir kaynağın, yani toprağın hakça dağıtımı yolunda bir girişimi temsil ediyor olabilir;

34. Robinson, *Rural Russia,* yapıtında s.153'te, toprakbeylerinin 1905 köylü ayaklanmalarında en ağır kayıplar verdikleri yerler olan yirmi *guberniya** arasından onaltısında, yeniden bölüşülebilen toprakların tek tek köylü hanelerinin işleyip mirasla geçirebildikleri mülklerden çok daha ağır bastığına değinmekte. Hükümetin köylüler arası dayanışmadan duyduğu korkular için, aynı kaynağın 264. sayfasına bakınız. [**Guberniya,* I. Petro zamanında, 1708'de ülkenin sekiz eyalete bölünmesiyle kurulan yerel yönetim birimlerinin adıdır. 1719'da eyaletler alt eyaletlere *(provintsi)* onlar da bölgelere *(distrikti)* bölünmüşlerdir. Eyaletin yöneticisi validir *(gubernatör)* ç.n.]

tutucu dayanışma ise, işbölümü temeline dayanıyordu. İnsanların ortak bir iş çevresinde işbirliğine yöneltilmeleri, genellikle kıt kaynakların kullanımında barışçı bir işbirliğine gitmelerinden daha kolay gibi görünüyor.[35]

Aynı noktayı biraz farklı bir biçimde dile getirmek için, mülkiyet düzenlemelerinin, köylüleri toplumun egemen düzenine bağlama yolları, dolayısıyla doğurdukları siyasal sonuçlar bakımından, büyük farklılıklar gösterdiği söylenebilir. Bir kimsenin Çin köyünün tam üyesi olabilmesi, böylece akrabalık ağının ve dinsel yükümlülüklerinin tutucu etkileri altında kalabilmesi için, ne kadar küçük olursa olsun, belirli bir mülke sahip olabilmesi gerekiyordu. Çağdaşlaşma sürecinin, bu minumumun altına düşen köylülerin sayısını artırdığı apaçık, hatta böyle bir durum çağdaşlaşma öncesi dönemlerde de doğmuş olabilir; ki bu radikal bir gizilgüç kaynağının varlığı anlamına gelir. Öte yandan Japon ve Hint köyleri, hem çağdaşlaşma öncesinde hem de çağdaş dönemlerde, çok küçük mülkü olanlara ya da hiç mülkü bulunmayanlara, düşük de olsa, meşru bir konum (statü) sağlamaktaydı.

Her çeşit siyasal eylem üzerinde yavaşlatıcı etki gösteren zayıf dayanışma türü, daha çok çağdaş bir olgudur. Kapitalist hukuksal çerçevenin yerleşmesinden, ticaretin ve endüstrinin köyü derin bir biçimde etkilemesinden sonra, köylü toplumu yeni bir tutucu istikrar biçimine ulaşabilir. Fransa'nın çoğu bölgesinde, batı Almanya'nın bazı bölgelerinde ve batı Avrupa'nın başka yerlerinde,ondokuzuncu yüzyılın birinci yarısında olan budur. Marx, küçük köylü mülklerinden oluşan Fransız köylerini, patates çuvallarına benzettiğinde, bu durumun özünü yakalamış bulunuyordu.[36] Buradaki anahtar özellik, kooperatif ilişkiler ağının yokluğudur.Bu durum çağdaş köy toplumunu ortaçağ köyünün tam zıddı olan bir konuma getirir. Güney İtalya'da bu tür bir köy ile ilgili olarak geçenlerde yapılan bir çalışma, köyü oluşturan aile birimleri arası rekabet ve çekememezliğin, köyde her tür etkili siyasal eylem biçimini nasıl engellediğini göstermektedir. Kapitalizmin bir karikatürü olan bu "hiç bir ahlak tanımayan ailecilik" (*amoral familism*) olgusunun kökleri de bu köyde tarihin derinliklerine uzanmaktadır ve İtalya'nın başka bölgelerindeki kooperatif (işbirliği) ilişkilerin tam tersine bir gelişmenin uç örneğidir.[37] Bundan daha önemli, daha genel nitelikte etmenler, köyün ortak haklarının ve tarım döngüsü içinde bazı işlerin ortaklaşa yürütülmesinin tarihe karışması; aile emeği ile işlenen küçük toprakların olağanüstü bir önem kazanması ve kapitalizmin gerektirdiği yarışmacı ilişkiler olabilir. Endüstrinin gelişmesinin daha ileri bir aşamasında, bu tür atomlaşmış küçük köy topluluğu, Almanya'nın bazı bölgelerinde görüldüğü gibi, kapitalizm düşmanı gerici duyguların kırsal alandaki yatağı durumuna geldi.

35. Bunu anlamak için basit bir örnek vermek gerekirse, büyük bir ailenin bir kumsalda karmaşık bir piknik örgütlediğini düşünelim; çocuklardan biri ateş yakmak için çalı çırpı topluyor, öteki ateş yakıyor, başkaları başka işler üstlenmiş...sonra bir de aynı ailede sabahları banyoya hücum edildiğinde olanları gözümüzün önüne getirelim.

36. Bak. Marx, "Eighteenth Brumaire", s.415.

37. Bak. Banfield, *Moral Basis of a Backward Society,* bölüm 8, özellikle 147.,150.-154. sayfalar.

Özetle, köylü ayaklanmalarının en önemli nedenlerinin, tarımda yukarı sınıfların önderliği altında bir ticaret devriminin gerçekleşmemesi ve buna koşut olarak, köyün geleneksel toplumsal kurumlarının varlıklarını, yeni baskı ve gerginliklerle karşı karşıya kalacakları çağdaş döneme dek korumaları olmuştur. Köylü topluluğunun varlığını sürdürdüğü yerlerde devrimden kaçınmak isteniyorsa, bu toplumun, Japonya'da olduğu gibi, kırsal bölgelerdeki egemen sınıfla sıkı bir bağ içinde tutulabilmesi gerekir. Dolayısıyla, köylü devrimine katkısı olan önemli bir neden, köylü toplumunu yukarı sınıflara bağlayan kurumsal bağların zayıflığı ile bu ilişkinin sömürücü niteliği olagelmiştir. Aynı genel tablonun bir başka belirtisi, rejimin, zengin köylü tabakasının desteğini yitirmesi oldu; bunun da nedeni, bu tabakanın üyelerinin daha kapitalist tarım biçimlerine geçmeleri ve onsekizinci yüzyıl Fransa'sında görüldüğü gibi, geleneksel yükümlülükleri daha da artırarak konumunu korumaya çalışan aristokrasiye karşı bağımsızlıklarını kazanmak istemeleridir. Bu koşulların bulunmadığı veya bunların tersinin bulunduğu yerlerde, köylü devrimleri ya patlak veremedi, ya da patlak verdikleri durumda kolaylıkla bastırıldı.

Çin'i de içine alarak, büyük tarımcı bürokrasilere dayalı mutlak monarşiler, köylü devrimine uygun koşulların biraraya gelmesine özellikle elverişliydi. Çünkü bu bürokrasilerin güçü, bağımsız bir ticaret ve manufaktür sınıfının oluşmasını önlemeye yeterlidir. Bu bürokrasiler olsa olsa, onyedinci yüzyıl Fransa'sında olduğu gibi, kendi içinde parçalanmış ve savaşla görkem uğruna krallığa göbek bağıyla bağlanmış bir ticaret ve manufaktür sınıfının oluşmasına destek olurlar. Taht, burjuvaziyi dizginleyerek, burjuva devrimci atılımı biçimindeki daha ileri bir çağdaşlaşma eğilimini frenler. Bu etki Fransa'da bile göze çarpmaktaydı. Rusya ve Çin ise, burjuva devriminden kaçayım derken, köylü devrimlerine yakalanma durumuna düştüler. Dahası, tarımcı bir bürokrasi, istediği ağır vergiler nedeniyle, köylüleri kentlerdeki yerel elitle ittifaka iterek, krallık memurları ile halk kitlelerini karşı karşıya getirmek gibi çok tehlikeli bir durumla yüzleşir.[38] Son olarak, köyde oturan üstbeylerin koruma ve adalet dağıtma işlevlerini ellerinden alıp kendisi üstlendiği ölçüde, mutlak monarşinin, köylüleri yukarı sınıflara bağlayan son derece önemli bağı zayıflattığı söylenebilir. Ya da, bu işlevlerin tümünü değil gelişigüzel bazılarını üzerine alırsa, kendini, köylülerden kaynak çekmekte yerel seçkinlerle yarışma içinde bulması olasılığı vardır. Böyle bir durumda, yörenin ileri gelenleri pekâlâ, köylülerin yanında yer alma düşüncesine kapılabilirler.

Köylüler arasındaki dayanışma türlerinin çeşitliliği, özellikle egemen sınıfa karşı çıkan bir köylü toplumunun odak noktasını ve halkın, yöneticilerin adalet kavramlarıyla

38. *Fronde* * ayaklanması öncesinde ve ayaklanma sırasında görülen kargaşada bu durum özellikle belirgindir. Bak. Porchnev, *Soulèvements populaires,* s.118-131, 392-466. Bu yazar, herhangi bir kuşkuya yer bırakmayacak açıklıkla, *Fronde*'un aristokratların şeytanca bir oyunundan öte bir olay olduğunu göstermektedir. Şimdiye dek savunduğum görüşün bir parçasını oluşturduğundan, burada yinelemek gereğini duymadan, Porchnev'in ve öteki Marksist yazarların, mutlak monarşiyi feodalizmle özdeşleştirme çabalarını kabul etmediğimi belirtmekle yetineceğim. [*Fronde* (ayaklanması) Fransa'da XIV. Louis'nin çocukluğuna rastlayan 1648-1653 arasında patlak veren bir dizi ayaklanmaya ve iç savaş niteliğindeki kapışmaya verilen ad olup; bu ad, çocukların yöneticileri atlatarak oynadıkları bir sokak oyunundan alınmıştır. Ayaklanmaların amacı, krallık yetkisini kısıtlamaktı. *Fronde*'un yenilgisi, yolu XIV. Louis'in mutlakçılığına açtı [ç.n.].

çatışan"adalet" ve "adaletsizlik" kavramlarının temelini oluşturdukları ölçüde önemlidir. Tutucu ve radikal sonuçlar doğurmaları, köylünün birlik ve bütünlüğünü sağlayan kurumların özgül biçimlerine bağlıdır. Köylüler arasındaki dayanışma, egemen sınıflardan yana işleyebilir ya da onlara karşı bir silah olarak kullanılabilir, bazen de birinden ötekine geçilebilir. Bazı çağdaşlık öncesi dönem toplumlarında ise, Çin'de olmuş göründüğü gibi, çok daha düşük bir birlik yaratan bir işbölümüyle karşılaşılabilir. Dolayısıyla, çağdaşlaşmanın etkisiyle oluşan devrimci gizilgüç, bir tarımcı toplumdan ötekisine büyük farklılıklar gösterir. Öte yandan, atomlaşmanın herhangi bir siyasal eylemi şiddetle frenleyen ve son derece tutucu siyasal sonuçlara yolaçan daha aşırı biçimleri genellikle, kapitalizmin daha ileri bir aşamasında ortaya çıkarlar. İleri endüstriciliğin daha ulaşamadığı yerlerde ise, böyle bir bencil yoksulluk kültürü ancak geçici bir aşama olabilir.

Buraya dek üzerinde durulan etmenler, daha çok köylüler arasında devrimci bir gizilgücün nasıl doğduğunu açıklayabilir. Bu gizilgücün siyasal bakımdan etkili bir biçime dönüşüp dönüşmemesi, köylülüğün yakınmalarıyla öteki tabakaların yakınmalarının örtüşme durumuna bağlıdır. Köylüler kendi başlarına hiç bir zaman bir devrim yapmayı başaramamışlardır. Öteki yaşamsal önem taşıyan noktalarda yanılmış olmakla birlikte, Marksistlerin bu konuda söyledikleri kesinlikle doğrudur. Köylülere başka sınıflardan önderler gerekir. Ancak, yalnızca önderlik yetmez. Ortaçağda ve ortaçağın sonlarında görülen köylü ayaklanmaları, aristokratlarca ya da kentlilerce yönetildiği halde, gene de ezilmişlerdi. Bu nokta, köylü bir kez şahlandı mı, onu ister istemez büyük değişikliklerin izleyeceğini düşünen ve hepsi de Marksist olmayan çağdaş deterministlerin kulaklarına küpe olmalı. Gerçekten, bastırılan köylü ayaklanmaları, başarıya ulaşanlardan kat kat fazladır. Köylü ayaklanmalarının başarıya ulaşması, pek çok koşulun, ancak çağdaş dönemde görüldüğü gibi, alışılmadık bir biçimde biraraya gelmesini gerektirir. Söz konusu başarı ise, salt yıkma başarısı olmuştur. Köylüler eski yapıyı yerle bir edecek dinamiti sağlamışlardır. Bunu izleyen "yeniden inşa" işine hiç bir katkıları olmadı; tersine, Fransa'da bile bu yeniden inşa işinin ilk kurbanları onlar oldular. Devrimci bir patlamanın olanak içine girebilmesi için, yukarı sınıfların aralarından çıkan ileriyi görebilen bazı kişilerle her zaman karşılaşılabilmesine karşın, belli tarihsel koşulların bir ürünü olarak, bu sınıfların büyük bir körlük içinde olmaları gerekir.

Köylü hareketi, doğal olarak, seçkinlerin bir kesimini, çağımızda özellikle bir avuç hoşnutsuz aydını kendine çekip önder edinse de, müttefiklerini seçkinler arasında bulmayacaktır. Aydınlar, kendilerini kitlesel çapta hoşnutsuzluk yaratan sorunlarla ilgili davalara bağlamadıkça, aydın olarak politikada fazla etkili olamazlar. Ruhu arayış içindeki hoşnutsuz aydın, siyasal önemiyle hiç de orantılı olmayan ölçüde dikkatleri üzerine çekmiştir. Bunun nedeni, bir dereceye dek söz konusu arayışlarından geriye yazılı kayıtların kalması, bir dereceye dek de, doğrudan tarihi yazanların kendilerinin aydın olmalarıdır. Bir devrimin önderlerinin kazayla profesyonel devrimciler, yani aydınlar olmalarından dolayı, onun köylü hoşnutsuzluğundan beslendiğini yadsımak, son derece yanıltıcı bir numaradır.

Köylü hoşnutsuzluğunun kendine bulabileceği müttefikler, bir ülkenin ulaşmış olduğu ekonomik gelişmeye ve daha özgül tarihsel koşullara bağlıdır; bu etmenler aynı zamanda, müttefiklerin ne zaman silahlarını köylü hareketine çevirip, onun kanatlarını yolacağını ya da onu düpedüz yokedeceğini belirler. *Bauernkrieg* [Köylü Savaşı] sırasında Alman köylüleri, rejime karşı çıkan toprak aristokratlarından olduğu kadar kentlerden de belli bir yardım gördüler, ama hiç bir sonuca ulaşamadılar; toprak sahibi seçkinlerin toplayabildiği kollektif güç gene de köylülerinkinin kat kat üstündeydi. Fransa'da köylü hareketi, esas olarak bu hareketin oluşumundan önce feodal gericilik, hali vakti yerinde köylüleri düzene düşman ettiği için, burjuva istekleriyle örtüştü. Köylülerle burjuvazi arasındaki bu ilişki bana pek sağlam görünmediği gibi, dahası, birçok burjuvanın kırsal bölgelerde mülk edindiği ve köylü çalkantılarından rahatsız olduğu düşünülürse, söz konusu ilişki pekâlâ bir düşmanlığa da dönüşebilirdi. Köylülerin öteki büyük devrimci müttefiki Parisli kalabalıklardı; ancak burada müttefik terimi, izledikleri politikaların eşgüdüm içinde olduğu ya da bu iki tabakanın da gerçekten tutarlı politikalara sahip oldukları anlamına alınmamalı. *Sans-culotte*'lar (Baldırıçıplaklar)esas olarak devrimde genellikle, Marksist kuramın bizi inandırmaya çalıştığından çok daha önemli bir rol oynayan küçük zanaatçılardan ve vasıflı işçilerden oluşuyordu.

1917 Rusya'sında, ticaret ve endüstri ile uğraşan sınıflar öfkeli köylülere uygun düşen bir müttefik değildiler. Rus burjuvazisi, ticaret ve endüstrinin bulunduğu yerlerde yüksek bir teknoloji düzeyinin varlığına karşın, ülke bir bütün olarak ele alındığında, Fransa örneğindeki burjuvaziden çok daha küçük ve çok daha zayıftı. Batılı anayasacı düşüncelere belli bir yakınlık duysa da, Rus burjuvazisi, daha çok askeri nedenlerle bir tür serada kapitalist bir gelişme başlatan çarlık yönetimine pek çok bağla bağlıydı. Belki hepsinden önemlisi, Rus köylüsünün kayda değer hiç bir kesiminin, Fransız köylülerinin yaptığı gibi, feodalizmin kalıntılarına karşı çıkarak mülkiyet haklarını güvence altına almaya ilgi göstermemiş olmasıydı. Rus köylüsünün istekleri kaba denebilecek kadar basitti: Toprakbeyinden kurtulmak, toprağı bölüp paylaşmak ve elbette, savaşa son vermek. Belli bir burjuva hava taşıyan ana parti olan Anayasası Demokratlar, önceleri köylülerin isteklerini kabul etmeyi düşünmüşlerdi. Ama köylülerin doğrudan doğruya mülkiyete saldırmaları, sorun bu tutumu takınmayı gerektirecek biçimde gündeme geldiğinde, sindirebilecekleri bir şey değildi. Öte yandan toprağın bölüşülmesi düşüncesinde, endüstri işçilerini, hiç değilse o sırada rahatsız edecek bir yan yoktu. Savaşın durdurulması, bu insan kıyımının asıl kurbanları olan köylülere çekici gelmekteydi ve hiç bir konuda ödün vermeye yanaşmayan bir hükümeti savunmaya ilgisiz kalmaktaydılar. Bolşeviklerin köylüler arasında pek yandaşları yoktu. Ancak kurulu düzenle bağları olmayan tek parti olarak, köylü isteklerine, siyasal iktidarı ele geçirme uğruna, geçici olarak ödün verebilirlerdi. Gerçekten, hükümeti ele geçirdikten sonra ve İç Savaş kargaşasının ardından bu ödünleri verdiler. Ama daha sonra, kendilerini iktidara getirenlerin üzerine yürüyüp, köylüleri, sosyalist yoldan ilksel kapitalist birikimi [İlksel kapital birikimini -ç.n.] sağlamanın başlıca dayanağı ve kurbanları yapmak üzere, kollektif çiftliklere sürdüler.

Çin'de koşulların, kısmen olaylar kapsamlı bir tarihsel araştırma konusu edilemeyecek kadar yakın tarihte geçtiği için, Rusya'dakinden daha az bilinen bir başka

bileşimiyle karşılaşırız. Komünistlerin, sonunda sırtına abanarak zafere ulaştıkları köylülerin müttefiki olan herhangi bir tabakadan söz etmek, Komintang'a karşı duyulan soğukluğun tüm sınıflara yayılmış olmasına karşın, belki de bir ölçüde bu yüzden, hiç de kolay değil. Çağdaş bir bilginin inandırıcı biçimde kanıtladığı gibi, Komünistler, devrimci ve emperyalizm karşıtı savaşımda öncü olarak proletaryanın önemini vurgulayan Marksist görüşlere bağlı kaldıkları sürece, fazla bir ilerleme gösteremediler.[39] Zamanla kitlesel bir köylü desteği sağladılar. Bununla birlikte, kentli önderler olmasaydı, köylülerin Kızıl Ordu'yu örgütlemeleri ve bu devrimi kendinden öncekilerden ayırıp, kendinden sonrakiler için bir model yapan partizan savaşını yürütmeleri olanaksızdı. Hasımları üzerinde de ilginç bir etkisi oldu partizan savaşının: Gerilla savaşından "dersler" çıkarma bakımından, bazı batılıların kapıldığı coşku, ondokuzuncu yüzyılda Japonların demokrasi konusunda kapıldıkları coşkuyu anımsatır. Japonlar demokrasinin ödünç alınabilir ve bir kez alındı mı ardısıra hasının sahip olduğu bütün öteki üstünlükleri getireceğini sandıkları basit bir teknik olduğuna inanmışlardı.

Hem Rusya'da hem Çin'de, gerileme sürecini köylü devrimine gerek olmadan bir noktada durdurma şansı, ticaretle ve manufaktürle uğraşan sınıflar arasında, ne liberal kapitalizmin ne de gerici kapitalizmin dayandırılabileceği temeller bulunmadığı için, son derece azdı. Aynı şeyin Hindistan için de geçerli olup olmayacağı sorusuna sağlam bir yanıtı ancak zaman verecek. Çin'e dayanarak, Hindistan hakkında sonuç çıkarmak, tarımsal toplum yapıları önemli noktalarda birbirlerinin tam zıddı olduğu için, aptalca bir tutum olur. Günümüzün Hindistan hükümetinin tarım programı Hindistan'ın yiyecek sorununu çözmekte başarısızlığa uğrarsa (ki elde karamsar bir değerlendirmeye götüren pek çok kanıt bulunmaktadır) öyle ya da böyle bir siyasal kargaşayla karşılaşması, yüksek bir olasılıktır. Ama bu kargaşanın mutlaka komünistlerin önderliğini yaptıkları bir köylü devrimi olacağı söylenemez. Sağa kayma veya bölge sınırları doğrultusunda bir parçalanma, ya da bu ikisinin şu ya da bu biçimde birarada gerçekleşmesi, Hindistan'ın toplumsal yapısı açısından değerlendirildiğinde, çok daha olası görünüyor. Hindistan'daki durum, insanı, bugüne dek yirminci yüzyılın en ayırdedici özelliklerinden birini oluşturmuş bulunan büyük köylü devrimleri dalgasının, artık gücünü tüketmiş olup olmadığını sormaya götürür. Bu soruya ciddi bir yanıt aramak için yapılacak herhangi bir girişim, Latin Amerika'nın ve Afrika'nın ayrıntılı olarak incelenmesini gerektirecektir ki bu, üstlenemeyeceğim, başkalarına bırakılması gereken çok büyük ve ağır bir görevdir. Bununla birlikte, bir görüşümü belirtmeden edemeyeceğim. Çağdaşlaşma süreci sırasında, köylü yaşam koşullarının genellikle, onları demokratik kapitalizmin, bugün artık doruk noktasını geride bırakmış gibi görünen bu tarihsel oluşumun müttefiki yaptığı durumlar enderdir. Eğer köylü devrimleri dalgası, önümüzdeki yıllarda dünyanın gerikalmış bölgelerine doğru yayılmayı sürdürürse, alacağı biçimin demokratik kapitalizm olması, zayıf bir olasılıktır.

39. Bak. Schwartz, *Chinese Communism.*

SONSÖZ
GERİCİ VE DEVRİMCİ İMGELEM

Yeni bir toplum yaratma, ya da yeni bir toplumun doğuşunu engelleme çabaları ile birlikte gelen çatlamalar ve kopmalar, birbirine az çok benzer durumlarda, bir toplumun nasıl olması ya da nasıl olmaması gerektiği yolunda benzer düşüncelerin doğmasına yolaçar. Toplumun radikal ve tutucu eleştirilerini karşılaştırmalı bir çerçeve içinde gereğince inceleyebilmek, kuşkusuz bir başka cildi gerektirecek çapta bir iştir.[1] Burada, yalnızca, toprak sahibi yukarı sınıflarla köylülerin karşılaştıkları belli bazı tarihsel deneyim türleri ile ilgili oldukları ölçüde, bu çok geniş düşünceler yelpazesinden alınmış birkaç tema üzerinde kısaca durmakla yetineceğim. Ele alacağım düşüncelerin kendileri, ayrıntılı olarak tanıtmayı gerektirmeyecek kadar bildik görüşler. Bunlar, insanlığın özgür toplum konusundaki genel anlayışının bir parçası, ya da böyle bir anlayışa yönelik saldırılar olarak, aynı kategori içine giren ve birbirleriyle ilginç ilişkiler içinde bulunan düşüncelerdir. Bu düşüncelerle ilgili görüşlerim kısa olmakla kalmayıp, umarım, sözcüğün olumlu anlamıyla kışkırtıcı, yani başkalarını bu sorunları daha yakından incelemeye özendirici olacak. İşe başlarken, düşüncelerle toplumsal hareketler arasında bulunduğunu düşündüğüm ilişkiyle ilgili araştırmalarımın sonucunda ulaştığım, ama bu çalışma boyunca çok tutarlı biçimde sadık kalmayı beceremediğim anlayışı açıkça ortaya koymakta yarar var.

Söz konusu sorunla, toprak sahibi yukarı sınıfların ticari tarıma geçmelerini destekleyen ya da köstekleyen güçlerin neler olduğunu ele alırken birden çok kez karşılaştık. Doğan sonuçları açıklarken, yaygın biçimde benimsenen ideallere, davranış kurallarına ya da değerlere ne kadar ağırlık verilmelidir? Elimizdeki kanıtların, açıklamada, çeşitli grupların karşı karşıya kaldıkları "durumlar" konusuna ağırlık verilmesi gerektiğini ortaya koyduğunu düşünüyorsam da, dikkatli bir okuyucu, düşüncelerin ya da bir başka terimi kullanacak olursak "kültürel temaların" şu ya da bu biçimde bu açıklamalara sızmış olmasından kuşkulanabilir. Bundan kuşkulanması hiç de yersiz değildir. Kültürel temaların görmezlikten gelinecek nitelikte şeyler olduklarını sanmıyorum ve bu tür açıklamalarda önemli bir gerçek payının yattığını düşünüyorum. Karşı çıktığım şey, onların açıklamalarda kullanılış biçimleri, bilimsel yansızlık ve nesnellik görüntüsü altında güçlü bir tutucu yanlılığın aracı olarak kullanılmalarıdır. Böyle bir yanlılığın *(bias)* bilinçli olarak yapılan bir namussuzluğun ürünü olmadığını belirtmeye gerek yok. Ciddi düşünürler arasında bilerek aldatma çok ender rastlanan bir durumdur; ve bunlar, düşünceye, kendi yapısı ve toplumsal ortamı gereği uzun vadede dayatılan yönün yanında önemsiz kalırlar.

Günlük gözlemlerimiz, insanların tek tek ve toplu olarak "nesnel" bir duruma, bir kimyasal maddenin test tüpüne birlikte konduğu bir başka kimyasal maddeyi etkilemesine benzer bir tepki göstermediklerini anlatmaya yeter. Katı davranışçılığın bu

1. İlerde, radikal bir eleştirinin hangi koşullarda ortaya çıkıp, hangi koşullarda böyle bir çıkışta bulunmayı başaramadığını daha dikkatle incelemek isterdim.

biçiminin tümüyle yanlış olduğunu düşünüyorum. İnsanlarla "nesnel" durum arasında, her zaman araya giren bir değişken, çeşitli isteklerden, beklentilerden ve geçmişten getirilen öteki düşüncelerden oluşan bir tür filtre vardır. İnsanlarla nesnel durum arasına giren ve "kültür" olarak adlandırılabilecek olan bu ara değişken, nesnel durumun bazı bölümlerini perdelerken, başka bazı bölümlerini gerçekte olduğundan daha önemli gösterir. Bu kaynaktan beslenebilen algılama ve davranış farklılıklarının bir sınırı vardır. Bununla birlikte, kültürel açıklamalardaki gerçek payı, bir insan grubuna, bir fırsat ya da denenmeye değer bir yol gibi görünen şeyin, farklı tarihsel deneyimlerden geçmiş ve farklı toplum biçimi içinde yaşayan bir başka gruba böyle görünmeyebileceğini göstermesidir. Kültürel açıklamanın zayıflığı kuşkusuz, anlamları üzerinde görüş ayrılığı doğabilecek bu tür olguların dile getirilişinde değil, açıklamaya sokuluş biçimindedir. İdealizm cinini kültürel açıklamalardan kovmaya çalışan materyalist çabalar, yanlış cin üzerinde şamata etmektedirler.

Asıl cin, olasılıkla fizikten alınmış bir deyimle, toplumsal durağanlık *(inertia)* anlayışıdır. Çağdaş toplum biliminde, toplumsal sürekliliğin açıklamayı gerektirmeyen bir olgu olduğu varsayımı yaygındır. Bunun bir sorun bile olmadığı varsayılır.[2] Asıl açıklanması gereken şey, değişmedir. Böyle bir varsayım, araştırmacının toplumsal gerçekliğin bazı yaşamsal yönlerini görmesini engeller. Kültür, ya da daha az teknik bir terimi kullanırsak, gelenek, bir toplumda birlikte yaşayan bireylerin dışında ya da onlardan bağımsız olarak varolan bir şey değildir. Kültürel değerler, tarihin gidişini etkilemek üzere gökten inmezler. Bunlar, bir gözlemcinin, insan gruplarının, ya farklı durumlarda, ya farklı zamanlarda veya hem farklı durumlarda hem farklı zamanlarda gösterdikleri davranışlar arasındaki bazı benzerliklere dayanarak yaptığı soyutlamalardır. Grupların ve bireylerin kısa zaman kesitleri içinde nasıl bir davranış gösterecekleri konusunda bu tür soyutlamalara dayanılarak, çoğu kez doğru tahminlerde bulunulabilirse de, bu soyutlamalar söz konusu davranışları açıklamaya yetmezler. Davranışı kültürel değerlerle açıklamak, dönüp dolaşıp başlangıç noktasına gelen döngüsel bir nitelik taşır. Toprak sahibi bir aristokrasinin ticarete yönelik girişime ayak direttiğini görürsek, bu olguyu, aristokrasinin geçmişte de böyle davrandığını ve hatta aristokrasinin onu bu tür etkinliklere düşman kılan bazı geleneklere sahip olduğunu söylemekle *açıklamış* olmayız: Sorun, geçmişin ve o günün deneyimleri içinde böyle bir bakış açısının nasıl doğup, kendisini nasıl sürdürdüğünün belirlenmesinde yatmaktadır. Kültürün uygulamaya ilişkin ampirik bir anlamı varsa, o da, insanın kafasına yerleşmiş, kültür terimini bilimsel dile sokan ve sonunda halk tarafından da kullanılmasına yolaçan Tylor'un ünlü tanımının son cümleciği ile belirtecek olursak, "insan toplumunun bir üyesi olarak edindiği" belli biçimlerde davranma eğilimi olmasıdır.

Durağanlık varsayımı, yani kültürel ve toplumsal sürekliliğin açıklama gerektirmediği varsayımı, aslında hem kültürel hem de toplumsal sürekliliğin, çoğu kez büyük acılarla ve sıkıntılarla, kuşaktan kuşağa yeniden yaratılması gerektiği gerçeğini gözden kaçırmaktadır. Bir değerler sistemini sürdürebilmek ve aktarabilmek için,

2.Parsons, *Social System,* s.205'te bu görüşü, açıkça, kuramlarının örgütleyici varsayımlarından biri olarak kullanmaktadır.

insanlar, yumruklanır, zorlanır, tutukevine yollanır, toplama kamplarına atılır, kandırılır, kahraman yapılır, gazete okumaya özendirilir, bir duvar dibinde kurşunlanır ve hatta bazen onlara sosyoloji öğretilir. Kültürel durağanlıktan söz etmek, öğreti aşılamak (endoktrinasyon) eğitim ve kültürü bir kuşaktan ötekine aktarmak üzere kullanılan tüm karmaşık süreçlerin hizmet ettikleri somut çıkarları ve ayrıcalıkları görmeden geçmektir. Ondokuzuncu yüzyılda Çin *gentry*'sinin bir üyesinin, karşısına çıkan ekonomik fırsatlar konusunda, genellikle, bir yirminci yüzyıl Amerikan işadamı çiftçisinden farklı kararlara varabileceği noktasında birleşebiliriz. Ama böyle farklı davranmasının nedeni, sınıf yapısı, ödüllendirme sistemleri, ayrıcalıkları ve yaptırımları ile, egemen grupların hegemonyasını ve otoritesini yıkabilecek olan bazı ekonomik kazanç yollarını cezalandıran Çin İmparatorluk toplumunda yetişmiş olmasıdır. Son olarak, sosyolojik açıklamanın hareket noktası olarak değerleri almanın, değerlerin değişen koşullara göre değişeceği gibi apaçık bir gerçeğin kavranmasını güçleştireceğini söyleyebiliriz. Demokratik düşüncelerin Amerika'nın Güney'inde uğradığı çapıtılma pamuk ve kölelik olguları göz önüne alınmaksızın kavranamayacak olan, çok bilinen bir örnektir. İnsanların dünyayı nasıl algıladıklarına ve gördükleriyle ilgili olarak neyi yapmak isteyip neyi yapmak istemediklerine ilişkin bir anlayışa sahip olmadan edemeyiz. Bu anlayışı, insanların ona ulaştıkları yoldan soyutlamak, onu tarihsel bağlamından koparmak ve kendi başına bağımsız bir etmen konumuna yükseltmek, yansız olduğu söylenen araştırmacının, yönetici grupların genellikle en acımasız yönetimlerini haklı kılmak için ileri sürdükleri gerekçelere teslim olması anlamına gelir. Ne yazık ki, akademik sosyal bilimcilerin bugün yaptıkları büyük ölçüde, tam da budur.

Şimdi artık, bu noktada, daha somut sorunlara geçebiliriz. Özgür toplum kavramına yapılan, geçmişi toprak sahibi yukarı sınıfların tarihsel deneyimlerine dek izlenebilecek olan düşünsel katkıları burada eksiksiz olarak tartışmamız söz konusu değildir. Okuyucuya, İngiliz parlamenter demokrasisini büyük ölçüde bu sınıfın yarattığını; onu Birinci Dünya Savaşı'nın eşiğine dek çalıştırma sorumluluğunu bu sınıfın üstlendiğini, o tarihten beri de son derece etkili olageldiğini anımsatmakla yetineceğiz. Meşru yetkeyle ve açık toplumla ilgili çağdaş anlayışın çoğu, aslında kendi içinde birleşmiş olmaktan çok uzak olduğu bilinen bu sınıf ile krallık yetkesi arasındaki savaşımlardan beslenmiştir. Burada bu sınıfın özgür toplum kavramına katkılarını eksiksiz tartışmak yerine, tek bir tema, "amatör ideali" üzerindeki görüşlerimi sunacağım; çünkü bu idealin başına gelenler, bir zamanlar egemen olan sınıfın ideallerinin ve gerekçelerinin, bazı koşullarda nasıl Marksistlerin "eleştirel" ve "ilerici" dedikleri kuramlar durumuna gelebildiklerini göstermektedir. Bu konu, toprak sahibi aristokrasiyi aşan uzantıları nedeniyle, incelenmeye değer. Gene, köylülerle ilgili tartışmalarda görüleceği gibi, özgür toplum düşüne önemli katkıları yapanlar, can çekişen sınıflar olabilir.Toprak sahibi aristokrasi, birçok ülkede, amatör idealinin gelişip serpildiği doğal toplumsal iklimi sağlamışsa da, kuşkusuz, bu idealin beslendiği çok daha derinde yatan kökleri de vardı. Bu idealin şu ya da bu biçimine endüstri öncesi toplumların çoğunda rastlanması olasıdır. Amatör idealini oluşturan düşünceler kümesinin başlıca özellikleri şöyle anlatılabilir: Aristokratik statünün edinilmiş yeteneklerin ürünü olmaktan çok,doğuştan edinilen, nitel olarak üstün bir varlık biçimini gösterdiği düşünüldüğü için,

aristokrattan, herhangi bir yönde fazla ısrarlı ve nirsii bir çaba göstermesi beklenilmiyordu. Üstün olması olağandı; ama bu, uzun araştırmalar sonucu tek bir etkinlik dalında edinilmiş üstünlük olmamalıydı; böyle bir üstünlük plebce olurdu. İşin kalıtsal yönünün her şeyi belirleyen etmen olmadığını görmekte yarar var. Gerçekten, amatör ve centilmen kavramları, hem klasik çağın Yunan'ı hem İmparatorluk Çin'i gibi, kalıtsal konumu kurumsal olarak, belli bir düzeyin, örneğin köleliğin üstünde kalan kesimde en aza indirmiş bulunan toplumlarda da önemliydi. Bununla birlikte, bu tür toplumlarda da, tam anlamıyla aristokratik bir statüye ancak sınırlı sayıda kişinin erişme yeteneğine sahip olduğuna inanılırdı. Onlar için gerçek bir yönetici-centilmen, insanlığın, nitelikçe farklı bir türüydü. Daha belirgin bir sınıf ya da kast yapısına sahip öteki toplumlarda olduğu gibi bu toplumlarda da aristokratın her şeyi daha iyi yapması, ama bunlardan hiç birini, hatta sevişmeyi bile *fazla iyi* yapmaması beklenirdi. Batı toplumunda, endüstri toplumunun zaferiyle, bu anlayış büyük ölçüde ortadan kalktı. Örneğin Birleşik Devletler'de, amatörü olumlayan bir amatör-profesyonel ayrımı, yalnızca, yaşamın, sokaktaki adamın fazla ciddiye almadığı alanlarında yaşamaktadır. Amatör bir atletten ya da amatör bir aktörden, ve bazı çevrelerde hatta amatör tarihçiden söz edilebilir; ama, amatör bir işadamından, ya da amatör bir avukattan, aşağılayıcı bir etiket olarak kullanılması dışında, söz edildiği pek görülmez.

Bekleneceği gibi, geleneksel amatör anlayışı, en açık biçimde, *gentry*'nin geniş bir kesimini de içeren geniş anlamıyla "aristokrasi"nin, varlığını en az zarara uğramış olarak sürdürebildiği yer olan İngiltere'de günümüze dek gelebilmiştir. Namier, "İngiltere'de başka her yerden çok sayıda aristokrat, düşünsel işlerle uğraşmış, aynı biçimde, bilim adamları, doktorlar, tarihçiler ve ozanlar, soyluluk ünvanı verilerek aristokrat yapılmıştır...Almanya'da ise, baron ya da kont yapılan tek bir *gelehrer* (bilgin) bile olmamıştır" gözleminde bulunur. Zenginliğin ulaşılmak istenecek başlı başına bir amaç olduğu yolundaki görüşe karşı eliştirel bir tutum takınması, aristokrasinin yaşamın estetik boyutunu korumasında yardımcı oldu. Bugün bile, sanatın, edebiyatın, felsefenin ve [uygulamaya yönelik olmayan] saf bilimin, ciddi geçim sağlama işini süsleyen yan etkinlikler olmayıp, insan yaşamının en yüce amacını oluşturduklarına inanan tek tük insanlar vardır. Bu tür düşüncelerin ciddiye alınabilmesi ve de gerçekten ciddiye alınmış olması, saygınlığıyla ve koruyuculuğuyla bu düşüncelere arka çıkan bir grup olarak, bağımsız bir aristokrasinin varlığını sürdürmesinin ürünüdür; hiç bir aristokrasi bunları uyduğu gerçek davranış kurallarının temeli yapmış olmasa da, böyledir bu.

Aynı biçimde teknisyeni, herhangi bir efendinin hizmetinde kuru bir beyin olarak gören eleştirel tutum da, aristokratların amatör kavramından türemiştir. Gene Namier bu düşüncelerin yirminci yüzyıl İngiltere'sindeki önemiyle ilgili olarak şunları söyler:

"Düşüncelerimizi, bir bilinç yitirme nöbeti sırasında, İmparatorluğumuza benzer biçimde kazayla edinmiş gibi göstermeyi severiz. Uzmanlaşma, ister istemez zihnin çarpıtılmasını, dengelerin bozulmasını getirir; ve İngilizlere özgü bilimdışı görünme tutkusu, insan kalma isteğinden kaynaklanır...İngiltere'de değer verilmeyen şey, geleneksel İngiliz kültürünün, mesleklerin uygulamaya yönelik, kültürün ise aylak

sınıfların işi olması gerektiği yolundaki anlayışından dolayı, soyut bilginin meslek konusu olmasıdır."[3]

Bu ideal, en iyi durumda, eğitim görmüş insanın, bilimlerin ve zanaatların siyasal ve toplumsal uzantılarını değerlendirebilmesi için, genel konuları ve temel kavramları yeterince doğru ve olup bitenden haberli bir biçimde anlaması gerektiğini ileri sürer.

Bugün bile böyle bir amaç, ütopyacı bir ideal gibi görünmez. Buna karşı ileri sürülen basmakalıp görüş olan bilinemeyecek kadar çok şeyin bulunduğu düşüncesi, temel sorunu, "bilinmeye değer olan nedir?" sorusunu gözden kaçırır. Söz konusu görüş, kendi sınırlı bilgi alanının, öteki kimselerin bilgi alanlarına göre taşıdığı göreli önemi açıkça tartışırken, onlarla başedemeyeceğinden korkan teknisyene ve kavramsal nihiliste,. ideolojik bir paravana sağlar. Böylece, aristokratlar ile plebler arasındaki eski kavga, yeni biçimler altında, akademik kurumların duvarları gerisinde hâlâ sürüp gitmektedir.

Tüm bu temaların birçok olumsuz yönleri vardır. Amatör ideali, yüzeyselliğin ve yeteneksizliğin bir kılıfı olarak kullanılabilir ve kullanılmıştır da. Aristokrasi bir yandan estetik boyutun bağımsızlığının korunmasına yardımcı olurken bir yandan da gösteriş ve dalkavukluk merakı üzerinde etkilerde bulunmuştur. Bunda salt züppeliğin, yani toplumsal ayrılıklar yaratıp, ona buna hiç bir rasyonel temele dayanmayan bazı saygınlıklar yüklemenin önemli bir payı oldu. Veblen'in *Theory of the Leisure Class* [Aylak Sınıf Kuramı] adlı yapıtında çizdiği alaycı karikatür, gerçeğin önemli noktalarına parmak basmaktadır. Son olarak, Avrupa aristokrasinin, hatta İngiliz aristokrasisinin son derece güçlü bir düşün düşmanı (antientellektüel) karaktere sahip olduğunu kabul etmeliyiz. *Gentry* düzeyindeki ve üzerindeki birçok çevrede, spor ve bahçe konuları dışında herhangi bir konu açma girişimi, belirgin bir şaşkınlığa, hatta o kimsenin "Bolşi"* sempatizanı olduğu yolunda kuşkulara yolaçar. Düşüncenin saygın her koruyucusuna savunması güç davalara arka çıkan her eksantrik (sıradışı) kişiye, ve elbette bağımsızlığını gerçek düşünsel başarılara ulaşınada bir sıçrama tahtası olarak kullanan her aristokrata karşılık, boş ve incir çekirdeğini doldurmayan şeylerle geçirilen pek çok yaşam vardır. Her bir Bertrand Russell'a karşılık, sayısız Albay Blimp** yaşamıştır. Aristokrasinin varlığını sürdürmesi, düşünsel yaşamın korunmasına yardımcı olduğu kadar, zihnin nefes alamayıp boğulmasına da büyük ölçüde katkıda bulunmuştur. Bu kefelerden hangisinin ağır bastığını ortaya çıkarmak amacıyla ciddi bir girişimde bulunulmuş değilse de, aristokrasiye ayrılan ekonomik kaynakların ve insan kaynaklarının ancak çok küçük bir bölümünün düşünce ve sanat yaşamı uğruna kullanıldığını düşünüyorum. Bu durumda, özgür toplum anlayışına ve bu anlayışın yaşama geçirilmesine yarayan aristokratik katkının, korkunç bir toplumsal bedel karşılığında sağlandığını söyleyebiliriz.

Amatör kavramını olumlu bir katkı olarak düşünmemize olanak veren bazı haklı gerekçeler bulunmakla birlikte, birçok başka düşünce hakkında daha çok olumsuz değerlendirmeler yapmayı gerektiren nedenler var. Şimdi tartışacağımız düşünceler,

3. Her iki alıntı için bak. Namier, *England,* s.14-15.

* "Bolşevik"in kısaltılmış biçimi (ç.n.).

** Bak. s.233n.

tümüyle farklı bir toplumsal bağlamdan doğmuşlardı. Gerçi toplumsal kuramlar, ekonomik bakımdan elindekini yitirme süreci içinde ve belki de yeni ve yabancı bir ekonomik güç kaynağının tehdidi altında (İç Savaş öncesinde Güney'de ortaya çıkan bazı Amerikan düşünce akımlarının altındaki korku gibi) olmakla birlikte, siyasal erki sımsıkı ellerinde tutmayı başarabilen toprak sahibi yukarı sınıflar arasında gelişmeye elverişlidir. Bu kitabın birçok yerinde ticaret ilişkilerinin bir köylü ekonomisinin temellerini oymaya başladığı yerlerde, toplumdaki tutucu öğelerin, köylüyü toplumun belkemiği olarak öven söylevler atmaya başlayabildiklerine değinme fırsatımız oldu. Bu olgu, ne çağımızla ne de batı uygarlığıyla sınırlıdır. Söz konusu söylemin, sertliğin erdemleri, militarizm, ahlakça "çürümüş" (dekadan) yabancıları aşağılama ve düşün düşmanlığı (antientellektüalizm) gibi anahtar öğeleri batıda en azından, kendi *latifundium*'unu köle emeği ile işleten Baba Caton (İÖ.234-149)* zamanı gibi erken bir tarihte ortaya çıkmışlardır. Dolayısıyla bu düşünceler kümesine, onun adından esinlenilerek, "Catonculuk" demek yerinde olur. Bazı otoritelere göre, benzeri bir söylevcilik (retorik) Çin'de gene geleneksel köylü ekonomisinin çözülme tehlikesiyle karşı karşıya geldiği İÖ.4. yüzyıl dolaylarında "Hukukçular" (Legalistler) adıyla tanınan akımın üyeleri arasında da görülmüştü. Catonculuğun işlevi, kısa bir yorumdan öte bir açıklamayı gerektirmeyecek kadar ortada. Bu, siyasal erki elinde tutanların sarsılan konumlarına payanda olan baskıcı bir toplumsal düzeni haklı gösterme çabasıdır. Köylüleri zor duruma düşüren değişikliklerin gerçekliğini yadsır. Daha köklü toplumsal değişikliklere, özellikle devrimci değişikliklere gidilmesi gereğini kabul etmez. Hatta Catonizm, köylülere verilen zararın baş sorumlularının vicdanlarını rahatlatma girişimi de olabilir; ne de olsa Roma köylülüğünü yıkan, askeri yayılma idi.

Catonculuğun çağdaş biçimleri de, pazar ilişkilerinin tarımsal bir ekonomiye gittikçe artan bir biçimde sızması karşısında, toprak sahibi yukarı sınıfların baskıcı ve sömürücü yöntemlere başvurmasından doğar. Bu akımın belli başlı düşüncelerini, ondokuzuncu ve yirminci yüzyıl *Junker* çevrelerinde, Japonya'da *Nohon-şugi* akımında, yirminci yüzyılın başında Rusya'daki "Kara 100'ler" hareketinde** ve Fransa'da Vicy yönetiminin vitrinini süslemek üzere su yüzüne çıkan aşırı tutuculukta[4] ön planda buluruz.Bunların belli başlıcaları, Amerikan İç Savaşı öncesinde Güney'in savunucuları arasında da görülür. Catonculuk, yirminci yüzyılda ise, Çang Kay-şek'in Çin ile ilgili program niteliğindeki açıklamaları kadar, Avrupa ve Asya faşizmlerinin önemli bir öğesiydi. Doğal olarak, tüm bu hareketler arasında bazı farklılıklar vardır. Bununla birlikte, birbirleriyle ilişkili düşüncelerden ve eğilimlerden oluşan bir kaba taslağın hepsince paylaşıldığını görmek güç olmasa gerek.

* Marcus Porcius Caton; Romalı devlet adamı ve yazar olup, sansür yüksek memurluğu görevi süresi, tarihe sıkı bir ahlaksal denetim ve tutuculuk dönemi olarak geçmiştir. Caton ayrıca tarımla ve tarihle ilgili yazılar yazmıştır.(ç.n.).

** Kara 100'ler, Çarlık Rusya'sında liberal ve devrimci akımlara karşı kurulan, bu çevrelere terör salıp Yahudilere karşı pogromlar (katliam akınları) düzenleyen körüngünç terör örgütüdür (ç.n.).

4. Bu konuda, dikkati önemli sorunlardan bazılarına çeken ve Fransa'daki gelişmeler üzerinde derine inen özlü bir çalışma için, *Times Literary Supplement*, September 7, 1962 sayısındaki "The Folklore of Royalism" başlıklı yazıya bakınız.

Söz konusu belirtiler kümesi içinde anahtar nitelik taşıyan bir öğe, Catonculuğun ardındaki yerleşik çıkarları tehdit etme durumunda olan toplumsal koşulların gerçekçi bir biçimde çözümlenemediğini gözlerden saklayan ve haklı bir ahlaksal yenilenmeye duyulan gereksinim üzerinde edilen bitmek tükenmek bilmeyen sözlerdir. Daha çok ahlaksal erdemlerden söz eden politika ve düşün önderlerine kuşku ile bakmak iyi bir yaklaşım olabilir. Böylece nice küçük sahtekarın içyüzünü görmek kolaylaşır. Bu ahlak söyleminin içerikten yoksun olduğunu söylemek pek doğru değildir; Catonculuğun neden yana olduğunu ortaya çıkarmak, neye karşı olduğunu ortaya koymak kadar kolay olmamakla birlikte, onun ahlaksal yenilenmenin özgül bir türü ardında koştuğu söylenebilir. Catoncu görüşlerin her yanına ahlakçılık tutkusu sızmıştır. Söz konusu ahlak anlayışı belli bir hedefe ulaşmayı amaçlamaz; yani önerilen politikaların insanları mutlu kılmak gibi bir amacı bulunmadığı gibi (mutluluk ve ilerleme, kokuşmuş burjuva düşleri olarak kınanıp bir yana itildiği anımsanırsa) halkı zenginleştirmek gibi bir amacı, hiç mi hiç yoktur. Söz konusu ahlak ilkeleri, geçmişte geçerliliğini her nasılsa ortaya koymuş olan bir yaşam biçimine katkıda bulundukları düşünüldüğü için önemlidir. Elbette geçmişe ilişkin Catoncu görüşlerin romantik çarpıtmalardan başka bir şey olmadığını açıklamaya bile gerek yok.

Söz konusu yaşam biçiminin organik bir bütün olduğu düşünülür; ve elbette toprakla bağlantılı olması onu organik kılan en önemli öğeyi oluşturur. Gerçekten, "organiklik" ve "bütünlük" Catonculuğun pek sevdiği bulanık terimlerdir. Kırsal alana özgü organik yaşamın, çağdaş bilimin ve çağdaş kent uygarlığının, atomlaşmış, çözülüp dağılmakta olan dünyasından üstün olduğu varsayılır.[5] Köylüye yüklenen toprağa bağlılık niteliği, çok övülen ama hakkında pek az şey yapılan bir konudur. Geriye dönük özlemlerle ve çağrışımlarla yüklü geleneksel dinsel sofuluk moda olur. Japon *Şinto* örneğinde görüldüğü gibi, gelenek de, tümüyle olmasa bile büyük ölçüde, düzenden yanadır. Çoğu kez ırk, ya da en azından toplum ile ilgili biyolojik mecazlar (metaforlar) ile beslenen boyun eğme, hiyerarşi sözü bir parola durumuna gelir. Ancak hiyerarşinin, kişiden bağımsız çağdaş bürokrasi karakterine bürünmesi söz konusu değildir. Gerçekten de "yoldaşlık" ve "insan sıcaklığı" üzerine pek çok söz edilir. İngilizce karşılıkları olan *community* (topluluk), *association* (dernek) ve *home* (vatan, yurt) sözcüklerinin taşıdığından çok daha duygusal vurgular taşıyan *Gemeinschaft, Genossenchaft, Heimat* gibi sözcüklerin, yalnızca Almancada değil, başka dillerde de ortalığı bulandırdıkları görülür.

Nitekim, insan sıcaklığı üzerinde önemle durmak, ahlaksal silkinme kadar önemli bir öğe olarak görünür. İnsan sıcaklığıyla ahlaksal silkinmenin ideolojinin bütünü içinde biraraya gelmeleri, cinsellik konusunda takınılan çelişik tutumlara yolaçar. Catonculuğun genellikle düşün ve endüstri düşmanı bakış açısının bir parçası olarak, çağdaş kent uygarlığının, insan ilişkilerini soğuk ve kişisellikten yoksun (impersonel)

5. Catonculuk, büyük ölçüde çağdaş bilime ve çağın endüstri uygarlığına yöneltilen protestoya yaslanmaktadır. Bu protestonun tümünün saçma olduğu, kuşkusuz söylenemez. Bu tür protestoların birçoğu Spengler'de de görülür. Ama Spengler'in arkaizmin (eskiciliğin) hiç bir zaman yürümeyeceği düşüncesi, Catonculuğa tümüyle yabancı bir görüştür.

kılarak, cinselliğin değerini düşürdüğü ileri sürülür. Örneğin *Lady Chatterley'in Aşığı* kitabında yapıldığı gibi, kadının cinsel soğukluğu ve erkeğin cinsel erksizliği konuları üzerinde durularak cinsellik yüceltilir. Öte yandan cinselliğin, yurdun, ailenin ve devletin dayandığı temel olması gerektiği düşünüldüğünden, bütün bu tutkularda, şehvet düşkünlüğünden duyulan bir suçluluk havası vardır. Bu çelişki, Nazi Almanya'sında SS'lerin işret âlemleri ve SS kahramanının yasadışı çocuk yapmaya özendirilmesi eğilimiyle, kadınlar için *Kinder, Kirche, Küche* (Çocuk, Kilise, Mutfak) deyişinde dile getirilen "sağlıklı" aile ortamını canlandırmaya çalışan daha genel ilke arasında da karşımıza çıkar. Bu tutumun siyasal uzantıları, bilindiği gibi, "kanla düşünme" ve herhangi bir şeyin rasyonel çözümlemesinin "soğuk" ya da eylemin ayakbağı oluyor diye "mekanik" bulunup kabul edilmemesidir. Eylem ise, genellikle kavga anlamında "sıcak" bir şeydir. Ölümü ve yokoluşu erotik temalarla kuşatma çabası da, Catonculuğun, özellikle Japonya'da aldığı biçimde son derece göze çarpan bir özelliktir. Yaşam, sonuçta ölülere kurban edilir. Mars [savaş tanrısı] Venüs'ü [aşk tanrıçasını] kucaklayıp içinde eritir. *Dulca et decorum est...** İnsan sıcaklığı ile ilgili bu tür söylevlere karşın Catonculuk, insan sevgisini, bir yumuşaklık biçimi olarak görüp kuşkuyla karşılar.[6]

Burada başka acayip çelişkiler ve ikircikler de söz konusudur. Catonculuk, kafayı, Baudelaire biçimi ölüme ve çözülüp yok olmaya takma gibi "sağlıksız" bir saplantıyı dehşetle karşılar. Bu saplantıyı "yabancı" ile ve "dekadan kozmopolitlik" ile özdeşleştirir. Sanatın, "sağlıklı", geleneksel ve herşeyden önce kolay kavranır olması gerekir. Catoncu sanat görüşleri, folk ve yöresel sanat odakları çevresinde toplanır ve bu, eğitim görmüş kentli sınıflar için, köylü göreneklerini, danslarını ve kutlamalarını canlandırma çabası anlamına gelir. Siyasal iktidara bir kez ortak olunca, sanatla ilgili Catoncu görüş, geleneksel ve akademik sanat biçimlerini geliştirmek üzere toplumsal birlik ve bütünlüğü sürdürmekle ilgilenen tüm rejimlerde görülen genel eğilimlere katılır. Bu noktada, sık sık belirtildiği gibi, Nazi sanatı ile Stalinci sanat arasında şaşırtıcı bir benzerlik vardır. Her ikisi de *Kunstbolschewismus** ve "köksüz kozmopolitlik" karşısında aynı derecede şiddetle suçlayıcı bir tutum takınmışlardı. Benzeri eğilimler, Augustus dönemi Roma'sında da görülebilir.[7]

Catoncu düşüncelerin neyi onayladıklarını belirtirken, Catoncu kuramların neye karşı olduklarına da şöyle bir değinmek durumunda kalmıştık. Somut olarak belirtmek gerekirse, Catoncu kuramlar, tacirlere, tefecilere, büyük finans kapitale, kozmopolitliğe ve düşünceye (aydınlara) düşmandır. Amerika'da Catonculuk,kentli kurnaz düzenbazlara

* Tamamı, " *Dulce et decorum est pro patrie mori*": Vatan için ölmek tatlı ve güzeldir (ç.n.).

6. Ortaçağ Hıristiyanlığı da bir değer olarak ölümü yaşamın önüne koymuş olabilir; ama o bunu şiddete ve yok etmeye aynı önemi açıkça vermeden yapmaktaydı. Yumuşaklık, acıma, bağışlama, uygulamada Hıristiyanlığa egemen olmuş öğeler değilse de, onu Catonculuktan ayıran niteliklerdir.

* *Kunstbolschewismus:* Bolşevik sanat anlayışı (ç.n.).

7. Syme, *Roman Revolution*'da, XVIII.- XIX. bölümlerde, özellikle s.460-468'de Vergilius ve Horace üzerine dört dörtlük tartışmaya bakınız. Aynı zamanda, Petronious'un gözden düşmesine, Romalı tarihçilerin Neron'un ve Caligula'nın sanatsal ilgilerine karşı tutumlarına dikkat ediniz. Stalinci sanatın Catoncu olarak nitelediğim, ya da Catonculuktan beslendiğini söylediğim özellikler taşıması olgusu, burada yaptığım yorumun tümüne büyük bir kuşku düşürüyormuş gibi görünebilir. Ama, sosyalizmin, özellikle Stalin zamanında, tarihsel düşmanlarının en baskıcı niteliklerinden bazılarını alıp benimsediğini söylemek gülünç müdür?

ve daha genel olarak, en ilkelinden folk bilgeliğinin ötesine giden herhangi bir düşünme yoluna karşı kızgınlık biçimini aldı. Japonya'da kendini, şiddetli bir zengin düşmanı (antiplütokratik) duygu biçiminde ortaya koydu. Kent, dürüst köylüleri aldatmaya ve baştan çıkarmaya hazır gizli nifakçılarla dolu bir kanser yarası olarak görülmekteydi. Bu duyguların, pazar ekonomisi karşısında ciddi bir dezavantajı bulunan köylülerin ve küçük çiftçilerin günlük deneyimlerinden çıkarılmış gerçekçi bir temele dayandığı da, elbette doğruydu.

Nefret duygularına (bunları gerçekten bilebildiğimiz kadarıyla) ve nedenlerine gelince, kırsal alanda radikal sağ ile radikal sol arasında bir seçim yapabilme olanağı fazla değildi. Bu ikisi arasındaki başlıca farklılık, çekilen acılara ve sıkıntılara ne ölçüde gerçekçi bir çözümleme getirildiğine ve gelecekte olabileceklerle ilgili imgelere dayanır. Catonculuk toplumsal nedenleri gizler ve gelecekte de sürüp gidecek bir boyun eğme imgesi koyar ortaya. Radikal gelenek nedenler üzerinde durur ve sonunda ulaşılacak bir kurtuluş imgesi ortaya atar. İkisinde de benzer duyguların ve nedenlerin bulunması, birinin ya da ötekinin siyasal bakımdan önem taşıyan bir güç olarak ortaya çıkmasının, durumdan duyulan hoşnutsuzluğun ustaca yönlendirilmesindeki beceriye (manipülasyona) bağlı olduğu anlamına gelmez; bunu, psikolojik savaş yöntemleriyle radikalleşmiş köylüleri tutucu davalara çekmek, ya da bunun tersine, tutuculaşmış köylüleri radikal davalara çekmek üzere bir çok kere başvurulan girişimlerin uğradığı yenilgiler kanıtlamaktadır. Söz konusu psikolojik ve örgütsel beceriler önemlidir, ama, bunlar ancak, becerikli önderlerin harekete geçirmek istedikleri köylülerin günlük deneyimleriyle uyumlu oldukları zaman işe yararlar.

Demek ki Catonculuk, yalnızca, köylüler hakkında, köylülere yüklenen bir üst sınıf masalı değildir; aynı zamanda, pazar ekonomisinin girişiyle düştükleri duruma bir açıklama sunduğu için, köylülerce de benimsenir. Bu masalın, aynı güçler tarafından tehdit edilen bir toprak aristokrasisinin yaşam koşullarından süzülüp gelen bir dizi düşünceden oluştuğu da apaçık ortadadır. Liberal demokraside doruğuna ulaşan aristokratik tepkinin belli başlı temalarına bir göz atılırsa, bu temaların bir başka kilidi açacak biçime sokulmuş olarak, Catonculukta da bulunduğu görülecektir. Kitle demokrasisi eliştirisi, meşru otoritenin ve göreneğin önemi ile ilgili görüşler, zenginliğin erkine ve salt teknik uzmanlıklara karşı olma, tüm bunlar, Catoncu şamatanın temalarını oluştururlar. Ve gene bu temaların biraraya getirilme biçimi, ve daha da önemlisi sonul amaçları bakımından, Catonculukla aristokratik liberalizm, tümüyle birbirlerinden farklıdırlar. Catonculukta bu düşünceler, baskıcı erkin güçlendirilmesi amacına hizmet eder. Aristokratik liberalizmde ise, akıldışı yetkeye karşı kullanılacak düşünsel silahlar olarak biraraya getirilmişlerdir. Öte yandan Catonculukta, herhangi bir çoğulculuk kavramı, yani hiyerarşiyi ve boyun eğmeyi dizginlemenin istenir bir şey olduğu düşüncesi yoktur.

Yukarıda da belirtildiği gibi, çağdaş Catonculuk daha çok, kapitalist tarımın emek baskıcı biçimlerine geçme girişimiyle birarada bulunur. Aynı zamanda baştan sona endüstri düşmanı ve çağdaşlık düşmanı bir akımdır. Catonculuğun yayılmasının ve başarısının önündeki sınırlılıklar burada yatıyor olabilir. Veblen'in aşırı bir temkinle, ama gene de vurgulayarak ortaya koyduğu, makinenin ilerlemesinin, şu ya da bu yoldan insanların akıldışı davranışlarını tarihin derinliklerine gömebileceği umudunda, bu son derece önemli gerçeğin bir payının bulunduğunu belirtmek isterim. Emek baskıcı, yani sömürücü tarımın aşırı biçimleri, kapitalist gelişmeye önemli katkılarda bulunmuş

olabilir; örneğin, Amerikan köleliği ile, hem İngiliz hem Amerikan endüstri kapitalizmi arasında böyle bir ilişki vardı. Ancak endüstri kapitalizmi aynı bölgeye "emek baskıcı" bir sistem ile birlikte yerleşmekte büyük güçlüklerle karşılaştı.[8] Boyunduruk altına alınmış bir halkı orada tutabilmek için yukarı sınıflar, akıl, kent, madde ve bunlar kadar net olmasa da burjuva düşmanı, giderek her tür ilerleme anlayışını dışlayan bir dünya görüşü geliştirmek zorunda kalır. Ve endüstricilik, aşağı sınıfların durumunda er ya da geç, somut iyileşmeler sağlanmasını bekleyen son derece maddeci bir gelişme anlayışına sahip olan halkın itmesi olmadan nasıl sağlam bir biçimde tutunabilir ki? İlerleyen endüstriciliğin tersine Catonculuk, sonunda romantik nostaljinin daha çok kentli ve kapitalist biçimleriyle birleşerek kendi kendini yok olmaya mahkum eder. Aşırı sağın düşünsel bakımdan daha saygıdeğer olan bu biçimleri, geçtiğimiz yirmi yılda batıda, özellikle Birleşik Devletler'de giderek daha etkili akımlar olmaya başladılar. Catonculuk, bir gün geleceğin tarihçilerine (eğer böyle bir tarihçi kalmışsa) bu tehlikeli karışıma en patlayıcı maddeleri katmaktan öte katkısı olmayan bir akım olarak görünecektir.

Toprak sahibi yukarı sınıfların deneyimlerinden çıkan düşüncelerden, köylülerin deneyimlerinden beslenen düşüncelere geçer geçmez, tarihçi, bu konudaki malzemeler oraya buraya dağılmış tek tük ve otantiklikleri kuşkulu bilgiler olduğundan, büyük bir güçlükle karşılaşır. Gerçekten, köylüler arasında yaygın olan düşünceleri saptamak, köylülerin kendilerinin çok az kayıt bırakmış olmaları ve köylülere atfedilen pek çok düşüncenin, onlara bunları yüklemek için siyasal gerekçeleri bulunan kentlilerce yüklenmiş olmasından dolayı olağanüstü güçtür. Kaba bir taslak durumunda bile olsa, köylülerin benimsedikleri bütün düşünceleri saptamak gibi bir işe girişmek durumunda değilim. Bunun yerine, çağdaş toplumun devrimci eleştirisinin bildik temalarıyla,köylülerin, çağdaş toplumun saldırısına uğrayan dünyalarıyla ilgili kendi deneyimleri arasındaki olası bağlantıları ortaya çıkarmaya çalışacağım. İnsanların, çağdaş endüstri uygarlığını yargılayıp mahkum etmede kullandıkları yarı bilinçli ölçütlerin ardında yatan adalet ve adaletsizlik anlayışlarının, genellikle düşünüldüğünden çok daha önemli bir kaynağını köy dünyasının oluşturduğu kanısındayım.

Köylülerin gerçek görüşlerini, kentli tutucuların ve radikal düşünürlerin, kendi siyasal amaçları uğruna köylülere atfettikleri düşüncelerden ayırabilmek için, çağdaş dünyanın etkilerinin duyulmaya başlanmasından önceki köylü yaşamının koşullarına bir kez daha göz atmakta yarar var. Bunu yaptığımızda yinelenen bazı özellikler göze çarpar. Doğal tehlikelere karşı bir sigorta yolu ve aynı zamanda bazı durumlarda bağlı bulunulan üstbey için toplanan vergilerin ve öteki ödentilerin toplanma yöntemine bir tepki olarak, dünyanın birçok yerinde köylüler, kaynakların eşit paylaşımı yönünde yapısal bir eğilim taşıyan toprak işleme *(tenure)* sistemleri geliştirmişlerdir. İşlenen arazinin, köye ait toprakların çeşitli yerlerine dağılmış şerit biçiminde toprak parçalarından oluştuğu sistemle, Avrupa'da ve Asya'da sık sık karşılaşılır. Buna ek olarak, toprağın bölüştürülmemiş bölümü olan köyün ortak topraklarından herkesin eşit olarak yararlanması geleneği vardır. Köyün ortak toprakları, sığırın, insanların omuzlarındaki yükün bir bölümünü aldığı Avrupa'da daha önemli olmakla birlikte, Asya'da da bulunur; örneğin Japonya'da, gübre gibi tarımı destekleyen kalemlerin

8. Japonya, buna uymayan bir örnek olarak gösterilebilir. Endüstrileşmenin önündeki bu engeller, belki de yalnızca plantasyon türüne yakın bir tarım ekonomisinde önemliydi. Almanya'daki *Junker* bölgeleri kırsal niteliklerini büyük ölçüde korudular; ve elbette Rus toplumu da, bir bütün olarak, kırsal özelliğini 1917'ye dek korumuştu. Ama Japonya'da da güçlüklerle karşılaşılmıştı ve kırsal ideolojinin büyük bir bölümünün, uygulamada silkilip atılması zorunluluğu doğmuştu.

kaynağıdır.* Önemli farklılıklar göstermesine karşın, bu düzenlemelerin temelinde yatan ana düşünce son derece açıktır. Topluluğun ortaklaşa yürüttüğü varolma savaşımında, ona karşı görevlerini yerine getirebilmesi için, topluluğun her bir üyesinin yeterli kaynağa erişebilmesi gerekir.[9] Bağlı bulunulan bey ve rahip de dışarda bırakılmaksızın herkesten beklenen bir katkı vardır. Çeşitli eğilimlerden aydınlarca romantikleştirilen bu düşüncelerin temeli, gene de köylünün günlük yaşam deneyiminin olgularına dayanmaktadır.

Öyleyse, köylü töreleriyle ve kendilerinin ve başkalarının davranışlarını yargıladıkları ahlak ölçütlerinin çıkıp boyattığı toprağı bu deneyim oluşturur. Söz konusu ahlak ölçütlerinin özü, adaletin ve asal toplumsal görevlerin yerine getirilebilmesi için asgari bir toprağın zorunluluğunu vurgulayan kaba bir eşitlik düşüncesidir. İlgili ahlak ölçütleri genellikle, şu ya da bu türden bir dinsel yaptırıma bağlanmıştır ve olasılıkla bu noktaların üzerinde önemle durması nedeniyle, köylünün dini, öteki sınıfların dininden ayrılır. Çağdaşlaşma süreci sırasında köylüler başlarına gelenleri değerlendirmek ve bir ölçüde açıklamak için, bu ölçütleri uyguladılar. Eski hakların yeniden canlandırılması konusu, bu yüzden sık sık vurgulanırdı. Tawney'in çok iyi gözlemlediği gibi, köylü radikal, kendisine toplumun temellerini oyduğu söylenirse şaşırır; çünkü öteden beri haklı olarak sahip olduğu şeyleri geri almaya çalışmaktan başka bir şey yapmadığını düşünür.[10]

Ticaret ve endüstri dünyası, köy topluluğunun yapısını parçalamaya başlayınca, Avrupa köylüleri buna, özgürlük, eşitlik ve kardeşlik temalarını vurgulayan, ama kentlilerin, özellikle gönençli burjuvaların, bunlardan anladıklarından farklı şeyler anlayan bir radikalizm biçimiyle tepki gösterdiler. Avrupa'nın ve Asya'nın her yerinde, kırsal bölgelerin çağdaşlaşmaya gösterdikleri tepki akımı, bazen kentlerle birleşerek, bazen kentlerdeki akımın tersine bir yol tutturarak, kendi yatağında ilerledi. Köylü için söz konusu üç temadan en önemlisi, özgürlük değil "eşitlik" idi. Ve az sonra daha somut olarak göstermeye çalışacağım gibi, geliştirdikleri burjuva eşitlik anlayışını sarsan eleştirinin temelinde, köylü deneyimi vardır. Kısaca anlatmak gerekirse, köylüler: "Eğer zengin hâlâ yoksulu eziyorsa sizin ince siyasal düzenlemelerinizin anlamı nedir?" diye sordular. Özgürlük de, köylüler için artık, kendilerini korumaz olan, ama topraklarını ellerinden almak ve onları bu topraklar üzerinde kendisi için, hiç karşılığında çalıştırmak üzere eski ayrıcalıklarını kullanan üstbeyden kurtulmak anlamına geliyordu. Kardeşlik ise, işbirliği temelinde varolan bir ekonomik ve yerel (teritoryal) birim olan köyün ötesinde fazla bir anlam taşımıyordu. Bu düşünce köylülerden, çağdaş yaşamın kişisellikten kopmasıyla (depersonalizasyon ile) ve bürokrasinin büyüklüğünün yolaçtığı felaketlerle ilgili kuramlar geliştiren, gözlerini romantik bir bakışla geçmişe çevirerek, köyde görmek istediklerini gören aydınlara geçmiş olsa gerek. Bu kuramların, günlük deneyimi köyde her gün yaşayan, mal, mülk ve kadınlarla ilgili kısır çekişmeleri aşmayan köylüye, çok acayip ve anlaşılmaz geleceğini sanıyorum. Kardeşlik, köylü için, yerelciliğin bir biçimi olarak, daha çok bir şeylere karşı çıkma anlamında "olumsuz" bir düşünceydi. Köylünün kentleri beslemek gibi soyut bir düşüncesi yoktu. Organik toplum anlayışının alturizmle (özgecilikle) uzaktan yakından bir ilişkisi yoktur. Köylü için, köyün içinden olmayan "yabancılar"*

* Söz konusu olan, kırlardaki otların toplanıp ezilip çürütülmesiyle elde edilen gübredir (ç.n.).

9. Çin'de, köyün ortak topraklarının olmadığı anlaşılıyor; ama klan kurumu, bulunduğu yerlerde, "bir üyenin, bazı toplumsal işlevleri yapabilmesi için, gerekli kaynaklara ulaşma olanağı bulmalıdır" düşüncesine az çok benzer bir düşünceye dayalıdır.

10. Tawney, *Agrarian Problem,* s.333-334, 337-338.

* İng. *"outsiders"*, köy topluğun dışında kalanlar anlamında "dışarıdakiler"(ç.n.).

daha çok vergi ve borç kaynağı demekti ve bugün de bu anlama gelmektedir. Kendi köylülerine gelince, çoğu kez onlar da kendine bir zarar gelmemesi için dikkat edilmesi gereken yaratıklar olarak görülse de, tarım döngüsünün yaşamsal önem taşıyan evrelerinde birlikte çalışmak zorunda olduğu kimselerdi. Dolayısıyla işbirliği (kooperasyon) grup içinde ağır basan tema iken, yabancılara karşı ağır basan tutum, somut deneyimlerin ve koşulların ürettiği bir durum idi.

Ana çizgileriyle sunduğumuz bu düşünceler, borca batmış ve tacirlerin yükselişi karşısında ezilen küçük zanaatçılara ve ustalara da çekici geliyordu. Kentlerde yaşayan bu küçük adamların bir bölümü okuryazar olduğu için, çekilen sıkıntıları çoğu zaman onlar, ya da sürüden ayrılan bir dinadamı yazıp, ilerde tarihçiler tarafından tartışılmak üzere kayda geçirmişti. Bu durum, söz konusu belgelerdeki köylülere özgü öğeleri ayırabilmeyi bir kat daha güçleştirmektedir. Bununla birlikte, İngiliz İç Savaşı'nın ve Fransız Devrimi'nin aşırı solcu sözcülerine *Digger*'lara ve "Gracchus" Babeuf'e, her ikisinin de adları birşeyler açıklayan bu kimselere* ya da 1917 öncesi Rus radikalizminin bazı kollarına bakılırsa, bunların köylü yaşamıyla ve sorunlarıyla olan bağlantılarını görmek güç olmayacaktır.

Bazı somut ayrıntılar, burada da, yaptığımız genel gözlemlere bir içerik kazandırmaya yardım edebilir. İngiliz İç Savaşı sırasında, 16 Nisan 1649'da Devlet Konseyi'ne, küçük ama sayıları gittikçe artan bir çetenin, Surrey'de, St.George's Hill'de, toprağı kazmaya başladıkları, buralara, yerelması, havuç ve fasulye ektikleri ve bunları yapanların kafalarında bazı siyasal amaçların bulunduğu yolunda can sıkıcı haberler ulaştı. Konsey bu durum hakkında ne yapılması gerektiğine daha bir karar veremeden, içlerinde Gerrard Winstanley'in de bulunduğu *Digger* önderleri, davranışlarının haklılığını anlatmak ve benimsedikleri tarım komünizminin programının ana çizgilerini açıklamak üzere karşılarına çıktılar. Yetkililerle bu ve sonraki çatışmalarında ortaya çıktığı üzere, programlarının en anlamlı özelliği, toplumsal reforma gitmeden siyasal demokrasinin yetersiz kalacağı yolundaki eleştirileriydi. "Biliyoruz ki" diyordu Winstanley, "avam halktan tüm yoksullar toprağı serbestçe kullanıp, ondan yararlanmadıkça, İngiltere özgür bir ülke olamaz; bu özgürlük tanınmazsa, bizler, avam halkın yoksulları, kralın günlerinde olduğumuzdan daha kötü bir durumda olacağız; çünkü o zaman, baskı altında olmakla birlikte, bizim olan bir miktar toprağımız vardı; ama bugün mülklerimiz, özgürlüğü satın almak için harcandı ve biz hâlâ Mannours Lordlarının tiranlığı altında eziliyoruz." Radikal bir azınlıktan oluşmakla birlikte, *Digger*'lar, tekil bir hareket değildi; başta çitleme hareketlerinin hızla ilerlediği yerler olmak üzere, benzeri başka akımlar da vardı. Ama bu hareketler fazla bir yol alamadılar ve mülkiyete yöneltilen bu erken doğmuş saldırı, kısa sürede ezilerek yok edildi.[11]

Georges Lefebvre'in incelediği kuzey Fransa'nın bir bölümüne ait köylü *cahier*'leri,** halkın dörtte üçü hâlâ kırsal yaşam sürmekle birlikte, çağdaşlaşmanın ağır etkileri altında kalan bir bölgenin köylü tutumlarını önemli ölçüde aydınlatıyor. Bazı

* *Digger*'lar "kazıcılar" anlamına geliyordu; Gracchus da, eski Roma'da pleb devrimine kalkışan kardeşlerin adından esinlenilerek Babeuf'a takılmış addır (ç.n.).

11. Bak. James, *Social Problems,* s.99-106; bu alıntı 102. sayfadadır. Söz konusu metinlerin tam derlemesi ve değerlendirilmesi için bak. Sabine (ed.), *Works of Winstanley;* bu yapıtın (269.-277.) sayfalardaki) "A Declaration from the Poor Oppressed People of England" [İngiltere'nin Ezilen Yoksul Halkından Bir Açıklama] yukarıda ele alınan noktalar bakımından özellikle geçerli bir metindir.

** Söz konusu *Chaier*'ler için bak. s.55.

tarihçiler *cahier*'leri köylü sorunları hakkında doğrulukları kuşkulu kaynaklar olarak görmekle birlikte, Lefebvre, birkaç kuşkulu nokta dışında, genellikle kabul edilebileceklerini gösteren inandırıcı nedenler vermektedir. Söz konusu kuşkulu noktalar, daha çok olumsuzdur: Bekleneceği gibi, köylüler o sırada Paris'i ayağa kaldıran konu olan siyasal erkin örgütlendirilmesi sorunuyla fazla ilgili değildiler. Onun dışındaki sorunlara gelince, burada sözü, çok kesin konuşan Lefebvre'in kendisine bırakalım: "Pour presque tous les paysans, être libre c'était être débaresseé du seigneur; liberté, égalité, deux mots pour une seule chose qui etait l'essence mêmede la Révolution. "[12]*

Lefebvere aynı zamanda, Devrim'in aşırı radikal kanadının ünlü bir önderi olan François-Emile (ya da "Gracchus") Babeuf hakkında iki kısa, ama aydınlatıcı çalışmanın yazarıdır.[13] Babeuf'ün düşünceleri, kitaplardan (özellikle Rousseau'nun ve Mably'nin kitaplarından) alınmış kuramlarla, köylü ortamında doğup yetiştiği yer olan Picardy'deki deneyimlerinin bir karışımıdır. Bu deneyimleri arasında kendisini en fazla etkileyeni, aristokrasinin hizmetinde küçük bir feodal hukukçu *(commissaire feudiste)* olarak çalışırken yaptığı iş sırasında, ticari etkilerin hızla yayılmaya başladığı bu bölgede senyörlerin köylüler üzerindeki haklarının hukuksal temellerini incelerken edindiği deneyimdir.[14] Okuduklarıyla yaşadıklarının bir bileşiminden, servet ve mülkiyet eşitsizliklerinin, hukuka ikiyüzlü bir uyma kılığı altına gizlenmiş çalmanın, şiddetin ve düzenbazlığın ürünü olduklarına iyice inanmasına yolaçtı. Önerdiği çare, egemen mülkiyet ilişkileri sisteminin yıkılması ve yerine bölüşümde eşitliğin ve üretimde komünal örgütlenmenin konulmasıydı. Kendisinin, liberal bir soyluya yazıp, sonradan temkinli davranarak göndermekten vazgeçtiği, kısa bir süre önce bulunan bir mektubuna göre, 1786 gibi erken bir tarihte, Babeuf, toprakbeyine kira ödeme sistemini alakoymakla birlikte, çevredeki büyük çiftliklerin, Sovyet kollektif çiftliklerine çok benzeyen bir şeye dönüştürülmesini düşünmüştü.[15] Üretime, kullanım gerekleri ve herkes için rahat bir yaşam standardı ilkelerinin rehberlik etmesini sağlamak kadar, eşitliğin bozulmamasını sağlamak için, güçlü bir merkezi denetim gerektiği sonucuna vardı.[16]

Kendisinden önceki Winstanley gibi, Babeuf de siyasal eşitliği, ekonomik haklarla desteklenmemesi durumunda, düpedüz bir aldatmaca olarak görmekteydi. Robespierre'in düşüşüyle noktalanan sosyal demokrasinin yenilgiye uğramasının ardından, burjuva

12. Lefebvre, *Paysans du Nord,* s.253; aynı zamanda bak. s.x, 344, 350-351.

* "Hemen hemen tüm köylüler için özgür olmak, senyörden kurtulmaktı; özgürlük eşitlik aynı şeyi, Devrim'in özünü belirten iki sözcük" (ç.n.).

13. Bak. Lefebvre, *Etudes,* s.298-314.

14. Picardy'nin toplumsal koşullarının daha ayrıntılı bir betimlemesi için bak. Dalin, *Grakkh Babef,* bölüm 3; aynı zamanda, bir *feudiste* olarak edindiği deneyimin, kendisi için ne anlama geldiğini açıklayan Babeuf'den yapılmış bir alıntı için 104. sayfaya bakınız.

15. Babeuf'ün, Marksizim Leninizm Enstitüsü arşivlerinde bulunan, 1 Haziran 1786 tarihli mektubu için bak. Dalin, *Grakkh Babef,* s.95-109; *fermes collectives* (kollektif çiftlikler) hakkında bak. s.99; bu sayfada Dalin, Babeuf'ün 1785 yılının bir *mémoire*'sinde (anılarında) *fermes collectives* düşüncesini savunduğunu ileri sürmektedir. Advielle, *Babeuf,* cilt II (kesim 2), s.1-14'te olduğu gibi alınan bu 25 Kasım 1785 tarihli *mémoire* metninde böyle bir düşüncenin herhangi bir iziyle karşılaşmadım. Söz konusu terim, Babeuf'ün Dubois de Fosseux ile mektuplaşmalarının bu kitabın sonundaki dizininde de geçmemektedir.

16. Bak. Dommanget, *Babeuf,* özellikle s.103-121, 250-264. Bu yapıtın 268. sayfasında, Babeuf'ün mülkiyet hakkının insanlığın en üzücü hatalarından birinin ürünü olduğunu belirttiği yazılıdır. Bu düşüncesinin, bu kısa tartışma ile ilgili öteki yönleri s.91, 96, 186, 209-211'de bulunmaktadır.

demokrasisinin zafere ulaşmasına yönelttiği eleştiriler, başlardaki duraksamalardan sonra, son derece iğneleyici bir nitelik kazandı. Babeuf'ün 1797'de yaşamıyla ödediği bir girişim olan "Eşitlerin Nifakı" akımı içinde ne gibi öğelerin bulunduğu, uzmanları ilgilendiren bir tartışma konusudur. Ama bizim açımızdan önemli olan nokta açıktır. Babeufçüler gözlerini gerçek bir eşitliğin kurulacağı gelecceğe çevirmişlerdi: "Böylesine büyük bir amaç" diyorlardı "şimdiye dek benimsenip yaşama geçirilmiş değildir. Uzun zaman aralarıyla, bazı deha sahibi kimselerin, bazı bilginlerin bu amaçtan alçak ve titreyen bir sesle söz ettikleri görüldü. Ama hiç birisi gerçeğin tümünü söyleme yürekliliğini gösteremedi...Fransız Devrimi bir başka devrimin, çok daha büyük, çok daha yüce bir devrimin, devrimlerin sonuncusu olacak bir devrimin habercisinden başka bir şey değildir."[17]

Böylece Babeuf örneğinde de, köylü deneyimi, sonradan radikal düşüncenin geçer akçesi olacak bir görüşe, burjuva toplumu eleştirisine katkıda bulunmuş oluyordu. Lefebvre, proletarya diktatörlüğü kadar silahlı başkaldırma geleneğinin de, tarihsel kayıtlarda ilk kez Babeuf ile gün ışığına çıkan, daha sonra ondokuzuncu yüzyılın sonlarına kadar yeraltına dönecek olan düşünceler bütününün bir parçasını oluşturmuş olabileceğini ileri sürer.

Onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyılların Rus köylü topluluğunda, köylülerin, kendini toprakların belli aralarla yeniden bölüştürülmesinde ortaya koyan eşitlik kavramları, fizik koşullar kadar, vergileme sistemine gösterilen tepkilerin de ürünüydü. Bunların odağında, her ailenin, bir bütün olarak köy toplumuna yüklenen ödentilerden ve vergilerden payına düşeni ödeyebilmesini sağlamaya yetecek kadar toprağa sahip olması gerektiği varsayımı yatmaktadır. Çok iyi bilindiği gibi, Rus Popülistleri, hedeflerini ve çağdaş endüstri toplumuyla ilgili eleştirilerinden birçoğunu, köy topluluğunun ülküleştirilmiş biçiminden çıkardılar. Ondokuzuncu yüzyılın Marx-öncesi radikallerini biraraya getiren bu grup, aralarındaki birçok farklılıklara karşın, eşitliği ilk ilkeleri olarak benimsemiş ve demokrasinin siyasal biçimlerinin açlık çeken insanlar için hiç bir anlamının ve hiç bir yararının bulunmadığı savı üzerinde genel bir uzlaşmaya varmıştı.[18] Demek ki, kentli düşünürün rolü, Fransa'da ve Rusya'da zamanla daha önemli olmuşsa da, İngiltere'de, Fransa'da ve Rusya'da demokrasiye yöneltilen bu ünlü eleştirinin kaynağında köylü deneyimlerinin bulunduğu açıktır.

Rus köylülerinin açıkça benimsedikleri öteki siyasal varsayımları saptayabilmek, herkesce bilinen nedenlerden dolayı, Batı Avrupa'da olduğundan daha zordur. Ama, karşılaşılan engellere karşın, bu özel alanda şimdiye dek bir tek bile yapılmış bulunmayan ciddi araştırmalar yapılabilirse, ortaya pekâlâ aydınlatıcı malzemeler çıkarılabilir.[19] Rus köylülerinin ondokuzuncu yüzyılda, özellikle azatlık* zamanında [1861'de] gerçekten ne yaptıklarına bakılarak bir yargıda bulunulursa, ilk isteklerinin, bağlı bulundukları üstbeyin toprağında hiç bir karşılık almadan çalışmaya [angaryaya]

17. Postgate, *Revolution from 1789 to 1906,* s.54, 55'de [İngilizce'ye] çevrilmiş olan "Manifeste de Égaux"dan alınmıştır.

18. Venturi, *Roots of Revolution*'daki Berlin'in "giriş" yazısı, s.vii, x, xvi, xxvii.

19. Yabancı ve yerli gözlemciler, sürekli olarak, köylülerin ağzından, "kendilerinin toprakbeyine, toprağın kendilerine ait olduğu" yolunda sözler ederler. Bunun bazı örnekleri için bak. Venturi, *Roots of Revolution,* s.68-69. Bu deyiş ne ölçüde gerçek köylü düşüncesini temsil etmektedir, ne ölçüde aristokratların bir çarpıtmasıdır? Köylülerin davranışları, kendilerinin toprakbeyine ait olduklarını düşündükleri savından kuşkulanmayı gerektirecek yöndedir.

* Serflerin azat edilip özgür bırakılmaları (ç.n.).

bir son vermek olduğu söylenebilir. Kendi toplumlarıyla üstbeyi bağlayan bağın sömürülmelerine neden olduğunu anlayınca, bağı koparmak ve köylü topluluğunu doğrudan doğruya kendileri yönetmek istediler. Köylülerin "gerçek özgürlük" sözünden anladıkları şey buydu.[20] Çarın, soyluluğa karşı kendi yanlarında yer alan bir müttefik olduğunu düşünerek, çarlığı korumaya oldukça istekliydiler; kuşkusuz çarın müttefikleri olduğu yolundaki bu yanlış düşünce, ondokuzuncu yüzyıl boyunca birçok acıklı ve dramatik sonuç doğurdu ama, daha eski tarihsel deneyimin bir ölçüde temellendirdiği bir görüştü. Köyün özerk olduğu anlayışı, önemli bir köylü geleneği idi ve yarattığı dip dalgaları, büyük bir olasılıkla, bugün bile sönmüş değil. Bunun son kez açıkça dile getirilişi, belki de, 1921'de patlak veren ve Bolşeviklerce bastırılışı, *Digger*'ların bastırılışının İngiliz Devrimi'nin "sırrı"nı açıklaması gibi, Rus Devrimi'nin "sırrı"nı ortaya koyan Kronstadt ayaklanmasının "Kömünistsiz Sovyet" sloganıyla oldu.

Asya'da ise, köylü hoşnutsuzluğu, komünistlerce ele geçirildiği noktaya dek, çok çeşitli biçimler aldı. Bu hoşnutsuzluğun düşünsel içeriği hakkında pek az bilgimiz var. Onun için, Avrupa köylü hareketleriyle bunlar arasında görülen birkaç benzerliğe ve farklılığa değinerek bu konuyu kapatabiliriz. Hindistan'da köylü hoşnutsuzluğu, bugüne dek ciddi denebilecek bir devrimci renge bürünmedi; ve bu yüzden daha çok kardeşlik temasının Gandi tarafından yorumlanan biçimi ile, yani burada da ülküleştirilmiş bir köy topluluğuna geri dönüş düşüncesiyle sınırlı kaldı. Çin, her biri yaygın bir tarımsal bunalım fırtınasının ardından gelen, ardı arkası kesilmeyen bir dizi dinsel ayaklanmaya tanık oldu. Çin köylüsünün, tıpkı Avrupa'da ortaçağda ve çağdaş dönemin başlarında dinsel bir biçimde ortaya çıkan köylü hoşnutsuzluklarında olduğu gibi, ortaya çıkarılabilecek birçok başka niteliği bulunsa gerek. Bununla birlikte, batı kaynaklarında, Çin'de herhangi bir toplumsal eleştiri yapıldığı yolunda, karmaşık bir uygarlığın hastalığına bir çare olarak ilkel yalınlık düzenine geri dönmekten yana Taocu düşünce bir yana bırakılırsa, az önce tartıştığımız batı köylü düşüncesiyle karşılaştırılabilecek pek az ipucu bulunmaktadır.[21] El yordamıyla, bunun iki nedenden kaynaklandığı ileri sürülebilir. Doğrudan doğruya Konfüçyüsçü ortodoksluğun kendisi, geçmiş bir altınçağa özlemle bakan, geçmişe yönelik bir düşünceydi; dolayısıyla içinde yaşanılan gerçekliği eleştirmek için model arayan köylülerin geçmişe bakmalarını etkilemiş olabilir. Aynı biçimde, yukarı sınıfların Konfüçyüsçülüğünün laik özellikleri, köylü hoşnutsuzluğunun gizemci ve dinsel biçimler almasını, köylüler arasında zaten çok güçlü olan böyle eğilimler yoluyla ortaya dökülmesini destekleyen etmenlerden birini oluşturmuş olabilir. Bunlardan daha önemli bir düşünce de, şu olabilir: Çin'de siyasal demokrasi herhangi bir yerli geleneğe yaslanmadığı için, Çin köylülerinden siyasal demokrasinin eşitlikçi bir eleştirisini geliştirmelerini beklemek pek anlamlı olmazdı. Japon köylüleri arasında Tokugava yönetimi sırasında görülen kıpırdanmalar ve kargaşalar, hiç bir zaman tutarlı bir siyasal görünüme bürünmüş görünmezler, ya da hiç değilse tarihsel kayıtlarda böyle bir ize rastlanmadığını söyleyebiliriz. Çağdaş dönemlerde ise köylü hoşnutsuzluğu tutucu bir biçim aldı. Buraya kadarki tartışmalarımız sırasında, köylü radikalizminin geçmişe özlem duyan ve gerici yönlerine birden çok kez değinme olanağı doğdu. Bunlara gericiliğin ağzı söz yapan temsilcileri sahip çıkıp, yüceltmiş olmakla birlikte, yalnızca onların uydurmaları olarak görülemezler. Bu konuda bir uyarıda bulunmakla yetinip, şimdi daha kapsamlı bir tartışmaya geçebiliriz.

20. Venturi, *Roots of Revolution*, s.211, 218.

21. Yang, *Religion*, s.114; aynı zamanda bu yapıtın "Religion and Political Rebellion" [Din ve Siyasal Başkaldırma] başlıklı IX. bölümüne bakınız.

Köylü hoşnutsuzluğunun kendisini sık sık gerici biçimlerde dile getirmesinden dolayı, Marksist düşünürler, köylü radikalizmine genellikle, kınama ve kuşku karışımı bir duyguyla, ya da en iyi durumda, kollayıcı bir küçümsemeyle bakarlar. Bu körlüğe gülmek ve Marksistlerin başarılarının köylü devrimlerinin ürünü olduğunu vurgulamak, neredeyse en sevilen Marksizm-karşıtı oyun durumuna gelmiştir; öyle ki bu tutum, çok daha önemli sorunların gözden kaçırılmasına neden olmaktadır. Çağdaş devrimlerin, Alman *Bauernkrieg* ve İngiliz Püriten Devrimi hareketleriyle başlayıp, batıda Birleşik Devletler'e ve doğuda, Fransa'ya, Almanya'ya, Rusya'ya ve Çin'e doğru yayılışları sırasında elde ettikleri başarılar ve uğradıkları başarısızlıklar gözden geçirildiğinde, iki nokta gözümüze çarpar. Birincisi, bir evredeki ütopyacı, radikal düşünceler, bir sonraki evrede benimsenmiş kurumlar ve basmakalıp felsefi görüşler durumuna gelmektedir. İkincisi, radikalizmin önemli toplumsal tabanını, köylüler ve kentlerdeki küçük zanaatçılar oluşturmuşlardır. Bu gerçeklere dayanılarak, insan özgürlüğünün kaynaklarının, yalnızca Marx'ın onları gördüğü yerde, iktidarı ele geçirmek üzere olan sınıfların özlemlerinde değil, belki ondan da fazla, ilerleme dalgasının suları altında boğulmak üzere olan bir sınıfın ölüm feryatlarında yattığı sonucuna ulaşılabilir. Endüstricilik yayılmasını sürdürdüğüne göre, uzak bir gelecekte bu sesleri sonsuza dek susturabilir ve devrimci radikalizmi, çiviyazısı kadar çağdışı (anakronik) yapabilir.

Bir batılı bilgin için devrimci radikalizm hakkında iyi sözler söylemek, beyninin derinliklerinde kök salmış zihni reflekslerine ters düşeceği için, kolay değildir. Adım adım, tek tek yapılan reformların insan özgürlüğünü ileriye götürecek bir yol olarak, şiddete dayanan devrimden üstün olduğunu gösterdiği varsayımı iliklerimize o kadar işlemiştir ki, bu varsayımın gerçeğe uyup uymadığını araştırmak bile acayip karşılanabilir. Bu kitabın sonuna yaklaşırken, dikkatleri son bir kez daha, çağdaşlaşmanın karşılaştırmalı tarihinden çıkarılan kanıtın bu konuda bize söyleyeceği şeye çekmek isterim. İstemeden de olsa kabul etmek zorunda kaldığım bu kanıt, ılımlılığın bedelinin, en az devrimin bedeli kadar gaddarca olduğunu ve hatta onunkini aştığını gösteriyor.

Hakça davranırsak, bugüne dek yazılmış neredeyse tüm tarihin, devrimci şiddete karşı baskın bir yanlılık eğilimi dayattığı gerçeğini kabul etmeliyiz. Gerçekten, bu yanlılığın ne kadar derine indiğini kavrayınca, insanın dehşete düşmemesi olanaksız. Baskıya direnenlerin başvurdukları şiddetle, baskı uygulayanların şiddetini eşdeğer görmek yeterince yanıltıcı olurdu. Ama iş bununla da kalmıyor. Spartaküs'ün zamanından başlayıp, Robespierre'den geçerek, günümüze gelene dek, baskı altındakilerin eski efendilere karşı güç kullanmış olmaları, hemen hemen evrensel bir kınamaya konu olmuştur. Bu arada "normal" toplumun her gün uyguladığı baskılara, tarih kitaplarının çoğunda, geri planda, belli belirsiz değinilip geçilir. Devrim öncesi dönemlerin adaletsizlikleri üzerinde önemle duran radikal tarihçiler bile, genellikle, ilgilerini ayaklanmanın başlamasından önceki çok kısa bir zaman kesimi üzerinde yoğunlaştırırlar. Bu yoldan, onlar da, kasıtlı olmasa bile, tarihsel gerçekleri çarpıtırlar.

İnsanı rahatlatan adım adım ilerleme (gradualizm) efsanesine karşı ileri sürülebilecek kanıtlardan biri budur. Bundan daha önemli bir başka kanıt, devrime başvurmaksızın alınan yolun bedeliyle ilgilidir. Gerçek bir devrim yapılmadan çağdaşlaşmanın sonucu olan faşizmin ve onun saldırgan savaşlarının trajedileri iyi biliniyor. Günümüzün gerikalmış ülkelerinde ise, başkaldırmayanların acıları sürmektedir. Hindistan'da bu acıların, büyük ölçüde, Asya ortamında demokratik yavaşlığa ödenen bir bedel olduğunu

gördük. Bu durumu "demokratik durağanlık" olarak adlandırmak, gerçeği fazla zorlamak olmasa gerek. Devrime gidilmeyişinin bu olumsuz sonuçları yanı sıra, devrimden yana ileri sürülebilecek olumlu kanıtlar da var. Batının demokratik ülkelerinde, devrimci şiddet (ve aynı zamanda şiddetin öteki biçimleri) daha sonraki barışçı değişmelere olanak yaratan bütün bir tarihsel sürecin bir parçasını oluşturmuşlardı. Komünist ülkelerde de devrimci şiddet, baskıcı geçmişten kopuşun ve daha az baskıcı bir gelecek kurma çabasının bir parçası oldu.

Adım adım ilerleme görüşü artık kökünden sarsılmış görünüyor. Ama işte tam bu noktada, devrimci görüş de çökmekte. Günümüzde varolan sosyalist devletlerin, batılı demokratik kapitalizmden daha yüksek bir özgürlük biçimini temsil etme savlarının, uygulamaya değil vaade dayandığı, doğruluğundan kuşku edilemeyecek bir gerçek. Bolşevik Devrimi'nin Rusya halkına kurtuluşu getirmediği yolundaki apaçık olgunun yadsınacak bir yanı yoktur. Bolşevik devrimi hakkında söylenebilecek en iyi şey kurtuluş "olanağını" getirmiş olabileceğidir. Stalinci Rusya, insanlığın gördüğü en kanlı tiranlıklardan biriydi. Çin hakkında çok daha az şey bilinmekle birlikte, buradaki komünist zafer, hemen hemen bir yüzyıl sürmüş yaygın bir eşkiyalık, yabancı baskısı ve devrim döneminden sonra, halk kitleleri için kişisel güvenlikte bir artış anlamına gelmiş olabilirse de, Çin'de de, sosyalizm savlarının uygulamaya değil vaade dayandığını söylemek yanlış olmaz. Gerçekten de komünistler, kendi endüstrileşme biçimleri altında, halk kitlelerinin sırtlarındaki sıkıntıların yükünün, endüstrileşmenin daha önceki kapitalist biçimlerinde çektiklerinden daha az olduğunu ileri süremezler. Bu noktada dünyanın herhangi bir yerinde halk kitlelerinin endüstri toplumunu istediklerini gösteren bir kanıtın bulunmadığını; tersine, bunu istemediklerini gösteren pek çok kanıtın bulunduğunu anımsatmakta yarar var. Sonuçta, bugüne kadar gerçekleştirilmiş bütün endüstrileşme biçimleri, acımasız bir azlığın işi, tepeden inme devrimler olmuştur.

Bu suçlamaya komünistler, rejimlerinin baskıcı özelliklerinin büyük ölçüde, çevrelerinin yırtıcı kapitalist düşmanlarla kuşatılmış bulunduğu bir durumda, kendi endüstrilerinin temelini büyük bir hızla atma zorunluğunun bir sonucu olduğu yanıtını verebilirler. Ama ben gerçekte olanların çoğunu bu gerekçeyle savunma olanağının bulunduğunu sanmıyorum. Stalinci baskının ve terörün çapı ve derinliği, herhangi bir "devrimci zorunluluk" anlayışına sığınılarak haklı kılınması bir yana, açıklaması bile yapılamayacak kadar büyüktü. Stalinci terörün birçok açıdan, örneğin İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden önce subay birliklerinin önemli bir bölümünün yok edilmesinde, ya da, endüstriyi de içine alarak, Sovyet kamu yönetimi yapısında kaosla, taşlaşmış bir sertliğin karışımı bir duruma yolaçmış olmasında görüldüğü gibi, devrimci amaçları desteklemekten çok onlara köstek olduğu söylenebilir. Bu konuda tüm suçu Stalin'e yüklemek de doğru olmaz. Stalin döneminin çirkin yanlarını besleyen kurumsal kökler vardı. Belli bir düşünceler ve kurumlar dizisi olarak komünizm, sorumluluğu Stalinciliğe yükleyip kaçamaz. Devrimci diktatörlüklerin, genelde insanı en çok isyan ettiren yanlarından biri, terörü, en az devrimcilerin kendileri kadar, belki onlardan da fazla eski düzenin kurbanı olmuş küçük insanlara karşı kullanmalarıdır.

Bir de, komünist devrimlerin üzerinden, onları doğru olarak yargılayamayacak kadar kısa süre geçtiği, geçmişin devrimlerinin kurtarıcı, özgürleştirici sonuçlarının ortaya çıkmasının uzun bir zaman aldığı savı vardır. Ne bu sav ne de komünizmin dehşetlerinin kapitalizme karşı kendisini savunmasından doğduğu yolundaki bir önceki sav, hafife alınıp bir kıyıya itiliverilecek görüşler değildir. Bununla birlikte, bu savlarda hem

geçmişe hem de geleceğe bakışlarında kolay kolay kabul edilemeyecek bir safdilliğin bulunduğunu düşünmemizi gerektirecek nedenler var. Geçmiş hakkında söyledikleri naiftir, çünkü her yönetim, baskıcı yanlarının sorumlusu olarak düşmanlarını gösterir. Düşman çekilip gitseydi, tüm halk, ondan sonra sonsuza dek mutluluk içinde yaşayabilecekti! Tüm egemen elitlerin, hatta birbirleriyle savaştıkları zaman bile, düşmanlarının varlığının sürmesinde bir çıkarlarının bulunduğu düşünülebilir. Gelecekle ilgili olarak da safdil, naiftirler; çünkü bir devrimin uğradığı yozlaşmanın, egemenliğin elde tutulmasını gerektiren çıkarlar yarattığını hesaba katmazlar. Özetle, komünist savunma, gelecekle ilgili olarak, eleştirel rasyonelliğin teslim bayrağını çekmesi anlamına gelen bir iman gerektirmektedir.

Ama ben böyle bir teslimcilikten çok, hem batılı liberalizmin hem de komünizmin (özellikle komünizmin Rus biçiminin) tarihsel aşınmaya uğradıklarını gösteren belirtilerin çoğaldığı görüşünü ileri süreceğim. Tarihsel görevlerini tamamlamış bu iki öğreti de, giderek baskıcı çeşitli biçimlerini haklı göstermeye ve gizlemeye çalışan ideolojilere dönüşmeye başlamışlardır. Bu bakımdan aralarında çok büyük farklılıkların bulunduğunu uzun boylu anlatmaya ise hiç gerek yok. Komünist baskı hep kendi halkına yönelikti ve bugüne dek de daha çok kendi halkına yönelik bir baskı olarak kaldı. Liberal toplumun baskısı ise, hem emperyalizmin daha eski evrelerinde, hem de günümüzde gerikalmış bölgelerdeki devrimci hareketlere karşı girişilen silahlı savaşımda, büyük ölçüde dışa, başkalarına yönelik bir baskı olagelmiştir.Bununla birlikte, özgürlük söylevleri ardında gizlenerek sürdürülen bu ortak baskıcı uygulamalar, asıl üzerinde durulması gereken nokta olabilir. Durum böyle ise, dürüst düşünme adına yapılması gereken, baskıcı eğilimlerin aşılması umuduyla her iki sistemin söz konusu baskıcı yönlerini ortaya koymak ve bunun için de her iki hazır görüş (prekonsepsiyon) dizisinden de uzaklaşmaktır. Söz konusu baskıcı eğilimlerin gerçekten aşılıp aşılamayacağı son derece belirsiz bir nokta. Güçlü yerleşik çıkarlar, daha az baskıcı bir dünyaya ulaşmak için yapılması gereken değişikliklere karşı çıktıkları sürece, özgür bir toplum yaratma vaadlerinden hiç biri, şu ya da bu derecede devrimci zorlamaya başvurma gereğinden vazgeçemez. Ancak bu, sonul bir zorunluluk ve siyasal eylemde başvurulacak son çaredir ve zaman ve mekan içinde rasyonel olarak haklı kılınması, burada ele alınması olanaksız büyük çeşitlilikler gösterir. Batının öteden beri savunduğu özgür ve rasyonel toplum düşünün, bir hayal olarak kalıp kalmayacağını kimse bilemez. Ama eğer geleceğin insanları, bugünün zincirlerini kıracaklarsa, o zincirleri hangi güçlerin ürettiğini iyi anlamalıdırlar.

EK
İSTATİSTİKLER VE TUTUCU TARİHYAZICILIĞI ÜSTÜNE BİR NOT

Belli bazı sorunlar hakkında bilgi edinmek için olduğu kadar genel bir yönerge aramak üzere, öteki bilginlerin yazdıklarına bakan herhangi bir kimsenin, er geç, kuşaklar arasında, en az Turgenyev'in ünlü romanındaki [Babalar ve Oğullar adlı yapıtındaki] kadar şiddetli bir çatışmanın bulunduğunu görmesi olasılığı vardır. Aynı olaylar dizisinin tutucu ve radikal yorumları, oldukça düzenli bir biçimde, birbirini izler. Herhangi bir kimsenin, önce, diyelim ki bir Taine'in ya da Michelet'nin yazdıklarına göz atıp, sonra da Fransız Devrimi'nin herhangi bir standart çağdaş açıklamasını okuduktan sonra, kendi düşüncelerinde oluşan değişikliklerden de çıkarabileceği gibi, bu çatışma, tarihi kavrayışı artırır. İnsanlarla ilgili olaylar hakkındaki bilgimizin belki de insan doğasının bir gereği olarak başka türlü gelişemeyeceğini söyleyebiliriz.

Ne var ki geçmişin böyle birikimsel (kümülatif) bir yoldan kavranması için ödediğimiz pek çok bedel ve yitirdiğimiz pek çok şey vardır. Yitirdiğimiz şeylerden bir bölümü, son kuşağın, bazı soruları gerçekten az çok kalıcı olarak çözmüş bulunduğu görüşünü eleştirisiz benimseme eğiliminden kaynaklanır. Bu eğilimin, siyasal sağda olduğu kadar siyasal solda da uzun erimde varlığını sürdürüp sürdürmeyeceği hiç de belli değil. Böyle bir eğilimin iki nedenden dolayı, soldan çok sağda bulunduğunu düşünüyorum. Bu nedenlerden birincisi, kısmen rastlantısaldır. Elinizdeki kitabın yazılması, siyasal iklimin tutucu olduğu bir döneme ve bilginler atmosferinde, kendi toplumumuzu kavrayışımızı artırabilecek eski yapıtlara revizyonist rüzgârların estirildiği bir zamana rastladı. Kitabın yazılmasının bitirildiği tarihte ise, bu akıma karşı bir akımın başladığı görülebiliyordu. Öteki neden daha yalındır: Öğretisel (doktriner) solun yanlılığının çoğu kez komik görünecek kadar kaba olması. Kimse bunu görmekte güçlük çekmiyor.

Bu nedenlerden dolayı, aşağıdaki görüşler, daha çok tutucu yan tutmanın belli bir biçimine yöneliktir. Amaçları da, konunun uzmanı olmayan meraklı kişileri ve işe yeni başlamış bilginleri, tutucu revizyonizmin aşırı biçimlerine, duygusallıktan arınmış çağdaş bilimsel ve sayısal (kantitatif) araştırmaların eski yorumları yıktığını ve söz konusu eski yorumların önemli herhangi bir yönüne bağlı kalınmasının, "dinsel mitosun onaylanması" olarak görüp bundan başka bir şey olmadığını öne süren görüşlere karşı uyarmaktır. Doğaldır ki, "dinsel mitosun onaylanması" gibi deyişlerle, pek çok yazarı daha emin bir ılımlılığa yönelten yayınlardan çok, sözlü tartışmalarda karşılaşılmaktadır. Bu tür eleştirilerin dayandıkları istatistik kanıtların yakından incelenmesi ise, az sonra tartışılacak olan bazı önemli örneklerde görüleceği gibi, istatistiklerin aslında eski görüşleri onayladıklarını göstermektedir. Doğrudan doğruya teknik nitelikte bir tartışmadan sonra, bu görüşlerin özellikleri hakkında bazı düşünceler ileri süreceğim. Bununla birlikte, daha işin başındayken, gözlemlerimin nasıl bir anlayışa dayandığını açıklamak isterim. İstatistikte özel bir beceri sahibi olmamakla birlikte, rakamları üzerinde durmaya değer bulmayıp elinin tersiyle iten "makine-kırıcı" zihniyete de katlanamadığımı belirtmeliyim. Hümanist zihniyetin bu yozlaşmasını Luditlerden esinlenerek "makine-kırıcı" olarak adlandırmak, bana aslında Luditlere

yapılmış bir haksızlıkmış gibi geliyor; çünkü Luditler çok daha akıllıydılar. Öte yandan bu "Ek" her türlü revizyonizme yönelti1en gizli bir karalama olarak görülmemeli. Bu kitabın dayandığı literatürün belli bir bölümünü bilen herhangi bir kimse, ileri sürdüğüm savlardan bazılarıyla önde gelen revizyonist yapıtlarda ileri sürülen savlar arasındaki benzerliği görecektir. Son olarak, yapıtları az sonra tartışılacak yazarların, varılan gerici sonuçları, ilgili dalın uzmanları arasında, üzerinde görüş birliğine varılan düşüncelermiş gibi gösterme -ki insanla ilgili çalışmalarda ileri sürülen görüşlerin en yanıltıcısı budur- rahatlığına sahip olmadıklarını belirtmeliyim.

Önce Brunton ile Pennington'un Uzun Parlamento dönemiyle ilgili önemli çalışmalarını ele almak isterim. Bu, İngiliz İç Savaşı'nın gerisinde, herhangi bir kapsamlı toplumsal bölünmenin bulunduğunu kabul etmek istemeyen etkili bir tarihyazıcılığı geleneğinin önde gelen yapıtlarındandır.[1] Söz konusu araştırma, ilk bakışta böyle bir bölünmenin bulunmadığı savını destekler, özellikle de, Tawney'in görüşlerini yadsır görünmektedir.

Bu istatistiksel çalışma, bir yerde, Uzun Parlamento'da Kralcılar ile Parlamentocular arasındaki tek önemli farkın yaşla ilgili olduğunu ileri sürmektedir: Kralcılar genellikle daha genç idiler. Büyük ve küçük *gentry*, tutucu ve gelişmekte olan toprakbeyleri,başkent ve taşra tacirleri, her iki yanda, birbirlerinden çok farklı olmayan oranlarda bulunuyorlardı.[2] Tawney bu çalışmaya yazdığı "Sunuş" yazısında cömertçe şu gözlemde bulunur:

"Yalnızca elinizdeki kitapta ele alınmış olan Avam Kamarası üyeliği söz konusu olduğunda, kitapta bulunan rakamlardan varılacak sonuç ortada. Bu, Kralcılar ile Parlamentocular arasındaki bölünmenin ekonomik çıkarla ve toplumsal sınıflarla pek az bağlantısının bulunduğudur. Bunun tersini gösteren aynı kapsamda kanıtların getirilmesine dek, bu sonucu geçerli saymak gerekir."[3]

Oysa, sınıflar ve ekonomik çıkarların önemi hakkında oldukça güçlü kanıtlar, doğrudan doğruya bu çalışmanın kendisinde vardır ve bunlar her nasılsa, Tawney'in gözünden kaçmıştır. İyi birer bilgin olan yazarlar, bu etmenlerin önemini ortaya koyan ayrıntılı rakamlar sunuyorlar. Bunlar, Uzun Parlamento'nun üyeleri arasındaki Parlamentocuların ve Kralcıların güçlerinin bölgelere göre (coğrafi) dağılışına göz atılır atılmaz görülüyor. Söz konusu rakamlar Tablo 4'de verilmiş bulunmaktadır. Parlamentocuların çoğunlukta olduğu bölgelerle azınlıkta kaldıkları bölgelere bir bakalım. Bu rakamlar, Kasım 1640 ile Ağustos 1642 arasında, yani iki taraf arasındaki düşmanlığın su yüzüne çıkmasından az önceki dönemde Parlamento'da yer alan "ilk" 552 üye ile ilgilidir.

1. Brunton ve Pennington, *Long Parliament.* İç Savaş hakkındaki bilgileri bulanık olan bazı okuyucuların, Uzun Parlamento'nun 3 Kasım 1640'dan 16 Mart 1660'a kadar tüm İç Savaş boyunca varlığını sürdürdüğünü anımsamaya gereksinimleri olabilir. Kralın 30 Ocak 1649'da idam edilmesinden birkaç hafta önce Albay Pride, Uzun Parlamento'yu "temizledi" ve onu bir Kuyruk *(Rump)* durumuna düşürdü. Üyeleri, kralın idamından önce, sonra ve Cromwell'in protektörlüğü sırasında (1653-1658 arasında) bizi burada ilgilendirmeyen çeşitli olaylarla bağlantılı olarak önemli bir değişkenlik gösterdi.

2. Brunton ve Pennington, *Long Parliament,* s.19-20.

3. Bronton ve Pennington, *Long Parliament,* s.xix; aynı zamanda bak. s.xviii.

Herhangi bir sosyal tarihçi, İç Savaş hakkında hiç bir şey bilmiyor olsa bile, bu rakamlara baktığında, İngiltere'nin birbirinden farklı coğrafi bölgelerinin, tarihsel nedenlerden dolayı, birbirleriyle şu ya da bu biçimde olmak üzere çatışmak durumunda

Tablo 4

UZUN PARLAMENTONUN (1640-1642) Üyeleri*

Parlamento Yanlılarının Güçlü Olduğu Bölgeler:

	Doğu		Midland		Güneydoğu	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kralcılar	14	20	32	37	28	27
Parlamento Yanlıları	55	80	51	59	70	68

Parlamento Yanlılarının Azınlıkta Olduğu Bölgeler:

	Kuzey		Batı		Güneybatı	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kralcılar	37	55	43	67	82	50
Parlamento Yanlıları	28	42	20	31	78	48

*Kaynak: Brunton ve Pennington, *Long Parliament,* s.187, Tablo I'den uyarlanmıştır. Parlamentonun "ilk" üyelerinden kimlerin amaçlandığını açıklanması için aynı zamanda s.2'ye ve bunların bölgelere göre dağılımları için Ek V'e bakınız.

olan oldukça farklı toplumsal yapılar geliştirmiş bulunduklarını tahmin edebilir. (Yalnızca güneybatıda böyle bir bölünme neredeyse yok gibidir.) Bu farklılıklar kuşkusuz tarihçilerce çok iyi bilinmektedir. Trevelyan bunların anlamını, güçlü bir sezgiyle kavramış ve ülkenin çeşitli bölgelerinde çeşitli tabakalar arasında görülen sınıf çıkarları ile geleneksel üstlere sadakat bağları, dinsel ilkeler ile yansız kalma isteklerinin karışımını, son derece canlı bir biçimde anlatmıştır. Sonuç, kapitalist ve daha genel olarak çağdaş düşünüş ve davranış tarzlarının, eski toplumsal yapı içinde ilerlemeye çalıştıkları bir toplumda olması beklenebilecek şeylere çok yakındır. Bu yeni dünyanın merkezi, etkileri en güçlü olarak güneye ve doğuya doğru yayılan Londra'daydı. Kralın gücü ise, Püriten imanlı bölgeler ve limanlar dışında, daha geri kalmış bölgelerde, özellikle kuzeyde ve batıda fazlaydı.[4]

Bu bölgesel farklılıkları doğru dürüst açıklayabilmek, bir ek notunun ve benim sınırlı bilgimin ötesine geçer; güneybatıdaki neredeyse eşit bölünme ise, tüm içtenliğimle söylemeliyim ki, benim için bir bilmece. Bununla birlikte, Brunton ile Pennington'un verdikleri rakamların bölgelere göre dağılımına bakıldığında, çitlemeye giden toprakbeyi ile Parlamentoculuk davası arasında bir ilişki bulunduğunu gösteren

4. Trevelyan, *History of England,* cilt II, s. 185-187. Brunton ve Pennington'un yapıtının eleştirisi için aynı zamanda bak. Hill, *Puritanism,* s.14-24; Hill, (s.16'da) bölgesel farklılıklara dikkati çekmektedir.

birçok ipucunun elde edildiğini söylemekte yarar var. Midlands (Orta İngiltere) ve doğu, Tawney'e göre, onaltıncı yüzyıl çitleme hareketlerinin toplumsal bakımdan en yıkıcı etkilerinini duyurduğu yerlerdir.[5] Buraları aynı zamanda, Parlamentocuların büyük çoğunluklar elde ettikleri bölgelerdir. Parlamentocuların güçlü olduklan belli başlı bölgeler olan güney ve doğu hakkında, elimizde, olup bitenleri daha açık olarak kavrayabilmemize yetecek kadar bilgi var. Güney'de, Kent ve Essex'de, bölgenin büyük bir bölümü, daha önceden çitlemelerle kapatılmış olduğundan, onaltıncı yüzyılda fazla bir altüst oluş görülmedi. Kent, özellikle araştırılmış bir bölgedir ve *gentry*'si Anglikancılık ve yerleşik mülkiyet haklarına beslenen saygı karışımı bir tutumun sonucunda, oldukça isteksiz bir biçimde Parlamentoculuk davasına katıldıktan sonra, belli bir keşmekeş döneminin ardından Restorasyon'u [Krallığın yeniden kurulmasını] sevinçle karşılamış. İç Savaş'ta yansızlık tutumunun klasik örneği olan bölge olarak görünür.[6] Doğu'da, Cromwell'in memleketi olan Suffolk da, özel bir araştırmaya konu edilmiş bir yer olup, Parlamentocu güçlerin önderleri "kontluğun beyinlerinin ve zenginlerinin çoğundan oluşan, yabancılara kapalı bir yerel kulüp" olarak tanımlanmıştır. Öteki doğu yerleşimlerinde olduğu gibi, hem kır hem de kent ekonomisi olağan dışı bir gelişme göstermişti. Aynı zamanda, ticaret ve tarım girişimlerinin, birbiriyle olağanüstü bir geçişlilik kazandığı bir yerdi. Toprak sahipleri arasında "ticaretle sıkı bağlar içinde bulunmayan pek az aile vardı ve Suffolklu toprak sahipleri, malikânelerindeki tarım işletmeciliğinde, başka bölgelerin hiç de gerisinde kalmıyorlardı."[7]

Parlamentocuların önde gelen bir kalesi ile ilgili bu betimleme, Tawney'in tezinden yola çıkılarak bulunması umulan şeye neredeyse tıpı tıpına uymaktadır. Brunton ve Pennington'un istatistiklerine ve bu istatistiklerin gerisindeki toplumsal farklılıklara daha dikkatle bakıldığında, Tawney'in görüşlerini yıkmaktan çok, onları destekleyen güçlü kanıtlar sağladıklarını söyleyebilirim.

Onsekizinci yüzyılın sonlarıyla ondokuzuncu yüzyılın başında görülen çitleme hareketinin şiddetli etkisi üzerinde duran eski yazıların gerçeğe uymadığını göstermeyi amaçlayan istatistik kanıtlar hakkında da aynı yargıya varılabilir. "The Size of Farms in the Eighteenth Century" (Onsekizinci Yüzyılda Çiftliklerin Büyüklükleri) başlıklı yazısında Mingay, çitlemelerin ve öteki etmenlerin sonucunda küçük çiftliklerin gerilemesi sorununu tartışmaktadır. Bir gerileme vardı sonucuna ulaşan bu denemenin bütününe bir diyeceğim yok. Gerçekten, yazı, "atılgan toprakbeyi"nin, dar anlamda ekonomik alandan çok, hukuk ve politika alanlarında oynadığı rol örneğinde olduğu gibi, pek çok soruyu aydınlatıcı değerli bilgiler sunmaktadır. Yorumun kuşkulu yanı, yazının başındaki bir dizi istatistik gözlemle ilgilidir. Anladığıma göre Mingay'ın burada savunduğu görüş, ondokuzuncu yüzyıl sayımlarında elde edilen istatistiklerin ortaya koyduğu İngiliz kır toplumu tablosunun, küçük çiftliklerin durumunda bir önceki yüzyıla göre çok ciddi bir gerileme olduğu yönündeki herhangi bir sava uymayan bir görünüm sunduğu yolundadır. "Onsekizinci yüzyılda küçük çiftliklerin 'ortadan kalktığına' inanmak isteyen herhangi bir kimsenin, onların ondokuzuncu yüzyılda böyle güçlü olarak nasıl yeniden ortaya çıkabildiklerini açıklamaya hazır olması gerekir" demektedir. Sayımdan sağlanan kanıtı Mingay (Clapham, *Economic History*, cilt II,

5. Tawney, *Agrarian Problem*, s.8.
6. Tawney, *Agrarian Problem*, s. 8; Everitt. "County Committee of Kent", s.9.
7. Everitt, *Suffolk*, s.16-17.

s.263-264'e yaptığı bir göndermeyle) tek cümlede şöyle özetler: "1831'de, çiftliklerin yarıya yakın bölümü, aile üyelerinin emeği dışında bir emek kullanmıyordu ve 1851'de 5 akr ve daha büyük bir toprağı elinde tutanların yüzde 62'si 100 akr'dan* daha az toprağa sahipti. 1885'teki sayım sonuçları da hemen henem aynı görünümü verir..."[8]

Mingay'ın bu gözlemlerinden, kolaylıkla, küçük çiftçilerin ondokuzuncu yüzyılın oldukça ileri tarihlerine dek gelişmelerini sürdürdükleri ve kırsal nüfusun "neredeyse yarısı" ile "yüzde 62'si" arası gibi önemli bir bölümünü oluşturdukları izlenimine varılabilir. Güçlüğün bir bölümü terminoloji sorunlarından kaynaklanmaktadır. Bir İngiliz bilimsel dergisinde yazan Mingay kuşkusuz, İngilizcedeki *"farmer"* (çiftçi) sözcüğünün genellikle elindeki toprakları kiraladığı emekçilerin yardımıyla ya da böyle bir yardım almaksızın ekip biçen "kiracı çiftçi"yi *(tenant)* anlattığını açıklama yükümlülüğü altında değildi. Bu terim *(farmer)* toprağın mülkiyetine sahip olup, onu ekip biçen kimse için, daha ender olarak kullanılır. Böylece, doğrudan *"farmer"* teriminin kullanılmasıyla, kırsal bölgelerin yaşamında önemli bir rol oynayan insan grupları, yani, toplumsal merdivenin tepesindeki toprak sahipleriyle, merdivenin altındaki tarım işçileri, dışarda bırakılmaktadır. Ne var ki, sözcüğün İngilizcedeki anlamını anımsatmak da Mingay'ın gözlemlerini yerli yerine oturtmaya yetmemektedir. Anlamak istediğimiz şey, olabildiğince açık biçimde İngiliz toplumunun durumudur, ki bu da, o toplum hakkında çizdiğimiz resme, küçük çiftçiler dışındaki öğelerin de sokulması demektir. Böyle bir şey yapılır yapılmaz, Mingay'ın rakamlarının bıraktığı izlenimin baştan başa değiştiği görülür. Küçük çiftçiler ve küçük çiftlikler pekâlâ varlıklarını sürdürmüş olabilirler. Ama ondokuzuncu yüzyılda içinde bulundukları toplumsal çevre düşünülürse, salt *(tout court)* varlıklarını sürdürmelerinden söz etmenin bile, açıkça yanlış olmasa bile, anlamsız kaçacak bir duruma geldiği söylenebilir. İngiliz kır toplumu bu yüzyılda, daha çok, az sayıda büyük toprak sahibiyle neredeyse hiç toprağı bulunmayan, çok büyük bir rençperler kitlesinden oluşan bir toplum olmuştu; yani küçük çiftçiliğin marjinal olduğu bir ülkeydi.

Gerçek rakamlara geçmeden önce bir benzetme, karşı çıkışının niteliğini daha açık olarak ortaya koyabilir. Çeşitli tarihlerde, üzerinde çeşitli türlerde konutların yer aldığı, yüzyıla bir çiftlik evleri kümesi ile başlayıp, aynı yüzyılı cam ve çimento yığını bir metropolis olarak kapayan, Manhattan Adası büyüklüğünde bir toprak parçası düşünün. Böyle bir yerde, küçük evlerin (hatta ahşap evlerin)sayısında, hırslı spekülatörlerin bazı yerlerdeki derme çatma evlerin hepsini, yerlerine gökdelenler dikmek üzere yıkmaları sırasında bile pekâlâ bir artış olmuş olabilir. Ama bu örnekte küçük evlerin varlıklarını sürdürdükleri üzerinde durmak, çok daha önemli değişiklikler görmezlikten gelindiği için, son derece yanıltıcı olacaktır.

Şimdi rakamlara geçelim. Az çok güvenilir ilk sayımın yapıldığı 1831'de, Büyük Britanya'da, yuvarlak rakamla 961.000 aile tanımla uğraşıyordu.[9] Bunlardan:

I. 144.600'ü, üzerinde yaşadıkları toprakları rençper tutarak işleyen çiftçi aileleriydi.

II. 130.500'ü, üzerinde yaşadıkları toprakları rençper tutmadan işleyen, dolayısıyla küçük çiftçi sayılabilecek ailelerdi.

III. 686.000'i rençper aileleriydi.

Mingay'ın, 1831'de çiftçilerin yarıya yakın bir bölümünün aile üyelerinin emeği dışında emekçi çalıştırmadıkları yolundaki sözleri, besbelli II. grubun neredeyse I.grup

* Yaklaşık 40 hektardan (40 dönümden) (ç.n.).

8. Mingay, "Size of Farms", s.470.

9. Great Britain, Census of 1831 (Büyük Britanya, 1831 Sayımı), *Parliamentary Papers*, XXXVI, ix.

kadar büyük olduğu ve bu iki grubun, çiftçilerin tümünü oluşturduğu olgusuna gönderme yapıyor. Bu gözlemi doğrudur. Ancak II. grup, tarımla uğraşan toplam hanelerin yalnızca *yedide biri* dolaylarındadır. Bu gerçek, bana öyle geliyor ki, küçük çiftçilerin varlıklarını sürdürmelerinin, ona da varlık sürdürme denirse, ne anlama geldiği konusunda çok daha açık bir fikir vermektedir.

Aynı eleştirel gözlemler, Mingay'ın 1851 sayımından elde edilen bilgilerle ilgili yorumları için de geçerlidir. O tarihte, İngiltere'de, İskoçya'da ve Galler'de, toprakla olan ekonomik ve toplumsal bağlantısını sürdüren 2,4 milyona yakın kişi vardı. Bunlar kabaca şu gruplara ayrılmış bulunuyordu:

A. 35.000 kadarı, mülk sahibiydi. Bu kategoriye ünvan sahibi aristokratlarla, hâlâ etkisini koruyan *gentry* üyelerinin girdiği düşünülebilir.

B. 306.000 kadarı, çiftçiydi (bu sayıya çobanlar da girmektedir ama bunların sayısı yalnızca 3.000 dolayındaydı). Çiftçiler, toprağı büyük toprak sahiplerinden kiralayarak ve büyük çoğunluğu tuttukları rençperlerin emeğiyle ya da aile üyelerinin emeğiyle işleyerek, ekilip biçilen toprakların aslan payını ellerinde tutuyor görünmektedirler.

C. 1.461.000 kadarı da, toprakta, kol gücüne dayalı işler gören ve daha çok kendi ailelerinden başka ailelerin yanında çalışan kadın ve erkek işçilerdir.

Geriye kalan yukarıdaki tabloya alınmayan bölüm ise, çiftçilerin eşleri, çocukları ve öteki akrabalarından oluşan "diğerleri" kategorisi idi.[10] Clapham'ın yapıtından aldığı, 1851 sayımlarıyla ilgili rakamların tartışmasında Mingay, yukarıda belirttiğimiz gibi, 5 akr ve daha geniş toprakları elinde bulunduranların yüzde 62'sinin 100 akr'dan daha az toprağının bulunduğunu ileri sürmektedir.Ancak Clapham'ın rakamları *yalnızca* benim tablomda (B) grubu olarak adlandırılan grupla ilgilidir. Öteki iki grubu, (A) ve (C) gruplarını tartışmamaktadır. Clapham bu noktayı son derece açık olarak belirtir.[11] Bununla birlikte, doğrudan doğruya sayım rakamlarına başvurulmaksızın, bu sınırlılığın ne anlama geldiği anlaşılmayabilir. Mingay'ın kısa gözlemlerinin yarattığı yanıltıcı izlenimin, ilk kaynağa, doğrudan doğruya sayım rakamlarına gitmeyişinden kaynaklanıp kaynaklanmadığını, elbette bilemem.

Konuyu kapatırken, bu istatistiklerin kaba tahminlerden başka bir şey olmadıklarını bir kez daha belirtmek gerekiyor. Verilen yüzdeler kesin rakamlar olarak görülmemeli. Gene de bu istatistikler, onsekizinci yüzyılda yaşanan toplumsal değişikliklerin, küçük çiftçileri, İngiliz toplumsal peysajının önemli bir siması olmaktan çıkardığı yolundaki eski tezle tam bir uyum içindedir.

Tartışacağımız üçüncü ve sonuncu çalışma, ilk ikisinden daha eski, Fransız Devrimi'nde Terör'ün etkisini istatistiklerle ortaya koyan Greer'in yapıtıdır. Sınıf çatışmasının önemini açıkça yadsımasıyla bu çalışmanın tezi, Brunton ve Pennigton'un Uzun Parlamento ile ilgili çözümlemelerine çok benzemektedir.Terör'ün kurbanlarının toplumsal bileşimi ile ilgili çalışmasında Greer, idam edilenlerin yüzde 84'ünün Üçüncü Tabaka'dan olduğunu ortaya çıkardı. Bu bulguya dayanarak vardığı sonuç şu: "Fransız toplumundaki bölünme, yatay değil dikeydi. Terör, sınıflar arası değil, sınıf içi bir savaştı"[12] Bu sonuç büyük ilgi gördü ve elbette, fazla sorgulanmadan doğru kabul

10. Büyük Britanya,1851 Sayımı, *Parliamentary Papers,* LXXXVIII, xci ve c. Tüm rakamlar en yakın bine yuvarlanarak verilmiştir.

11. Clapham, *Economic History,* cilt II, s.263-265.

12. Greer, *Incidence of the Terror,* s.97-98. İdam edilenlerin, kurbanların ancak azınlığını oluşturduğu, öteki kurbanlar hakkında bir bilginin bulunmadığı unutulmamalı. Bu tür bilgilerin ortaya konmasının Greer'in savını değiştirmesini gerektirip gerektirmeyeceği sorusunu sormaya gerek yok; çünkü bu konu ortaya çıkarılıp doğrulukları kabul edilmiş olgular çerçevesinde de tartışılabilir.

edilirse, herhangi bir sosyolojik yorumla açıkça çelişmekteydi. Bazı akademisyenleri, Mathiez'i* ve benzerlerini modası geçmiş görmeye götüren işte bu tür "kanıt"lardır. Ancak, bilimsel geleneğin en üstün düzeyini tutturan Greer, bu paradoksu çözmeye ve vardığı sonucu geçersiz kılmaya yetecek veriler de sunmaktadır.

İlgimizi, "Üçüncü Tabaka"nın en aşağı katmanıyla birlikte kurbanların yüzde 79'undan fazlasını oluşturmuş bulunan işçi sınıfıyla ve köylülerle sınırlı tutarak, bu kimselerin söz konusu kara yazgılarıyla ne zaman ve nerede karşılaştıklarını sorabiliriz. Yanıt apaçıktır; bunların büyük çoğunluğu, devrimcilerin Vendée ve Lyon karşıdevrimlerine karşı giriştikleri bastırma hareketinin kurbanları olarak ölmüşlerdir. İstatistik kanıt da bu sonucu doğrular nitelikte olmakla birlikte, söz konusu rakamları burada yeniden sunmak pek anlamlı olmayacak; çünkü bu rakamlar, Greer'in kusuru olmamakla birlikte, son derece eksiktir. Örneğin, Vendée karşıdevriminin en dramatik aşamalarından birinde, 2000 kadar kişinin, Loire ırmağının sularında boğulmasına ilişkin rakamlar olsun, Toulon'da 800 kadar canı almış olabilecek kitlesel kurşuna dizme olayı olsun hesaba katılmamıştır.[13]

Öyleyse, Fransız toplumundaki bölünme, devrimcilerle karşıdevrimciler arasındaydı. Peki bu dikine bir bölünme miydi? Greer'in de çok açık olarak belirttiği gibi, karşı devrimcilerin coğrafi tabanı, toplumsal yapısı Fransa'nın öteki bölgelerinden farklı olan sınırlı bir bölgede bulunuyordu. Bu, Fransa'nın tümünde köylüyü köylüyle, burjuvayı burjuvayla karşı karşıya getiren bir savaş değildi. Kuşkusuz her iki yanda, kabaca aynı toplumsal tabakadan kimseler savaşıyordu.Ancak, birbirlerine karşıt amaçlar için, eski düzenin yeniden canlandırılması ya da kaldırılması amacı için savaşmaktaydılar. Yanlardan birinin ya da ötekinin kazanması, sınıf ayrıcalıklarının zaferi ya da yenilgiye uğratılması demekti. Terör yönetiminin, hiç değilse ana çizgileri bakımından, bir sınıf savaşı aracı olduğunu yadsımak olanaksız görünmektedir.

Ayrıca, şiddetin kullanıldığı herhangi bir çatışmada, kurbanların toplumsal bileşiminin, *tek başına* o savaşın toplumsal ve siyasal niteliği hakkında fazla bir şey açıklamayacağı görüşünü savunmayı gerektirecek bazı genel nedenler vardır. Diyelim ki, hükümetin zengin toprakbeyleri ile bir avuç zengin işadamının denetimi altında bulunduğu bir Latin Amerika ülkesinde bir devrim başlamış olsun, ve gene diyelim ki büyük bir bölümü askere alınmış köylülerden oluşan ordunun bir kesimi kopup, hükümeti devirmeye ve komünist bir rejim kurmaya çalışan asilere katılmış bulunsun. İki tarafı karşı karşıya getiren birkaç meydan savaşından sonra, istatistikçinin, her iki yanın verdiği kayıpların daha çok köylüler olduğunu göreceği açıktır. Böyle bir durumda, ana bölünmenin dikey olduğu sonucuna varmak, siyasal savaşımların anahtarının sınıf savaşında yattığını yadsımak, saçmalamaktan başka bir şey olmayacaktır. Öte yandan, eğer asiler hiç bir toplumsal istek ileri sürmez ve salt bir grup toprakbeyi ve işadamı önderin yerine bir başkasını getirmeye çalışırlarsa, işte o zaman, şu ya da bu türden bir dikine bölünmenin bulunduğunu ileri sürmeyi gerektiren nedenler var demektir. Kısaca, önemli olan, kimin savaştığı değil, ne için savaşıldığıdır. İşin bu yönü ortaya, şimdi ele alacağım daha genel sorunlar çıkarır.

Buraya dek tartışmalar yalnızca istatistik kanıt çerçevesinde yürütüldü. Ancak istatistiksel eleştirinin herkesçe bilinen, istatistiği aşan bazı temaları vardır. Bu

13. Greer, *Incidence of the Terror*, s.35-37, 115; aynı zamanda bak. s.165, Tablo VIII.

*Albert Mathiez, *La Vie chère et le mouvement social sousla Terreur* (Paris 1927) adlı kitabın yazarıdır.(ç.n.).

noktaları ortaya koyabilmek için, az önce tartıştığımız konuyla ilgili olarak ileri sürülen görüşün genel doğrultusunu yeniden formülleştirme özgürlüğümü kullanacağım. Bu görüşün alttan alta kanıtlamaya çalıştığı şey, şöyle özetlenebilir: Ezenlere karşı girişilen büyük devrimler oldukları düşünülen hareketlerde, sayılarla, gerçekte baskıya karşı pek az başkaldırmanın görüldüğü ya da bu yolda hiç bir başkaldırmanın görülmediği gösterilebilir. Püriten Devrim ile Fransız Devrimi'nde, birbirleriyle savaşan taraflar arasında hiç bir önemli fark yoktur. Bu iki devrimin tarafları arasında önemli farklılıkların bulunduğu gösterilememiştir. Aynı biçimde, İngiltere'de baskıcı bir yukarı sınıf tarafından yürütülen devrimci bir toplumsal yapı değişikliği olduğu düşünülen çitleme hareketinde aslında fazla bir baskı uygulanmadığını, sayılarla gösterme olanağı vardır. Hareketin kurbanları gelişip serpilmişlerdir. Bu durumda, tüm radikal gelenek, duygusal boş sözlerle doldurulmuş demektir.

Böyle bir formülleştirme, görüşlerini tartıştığımız yazarların amaçlarını aşmış olabilir ama uzantılarının hangi noktalara varabildiğini de iyi gösterir. Önemli olan böyle bir bakış açısının var olduğu ve tartışılmasının gerekli olduğudur. Böyle bir tez, önce kendi terimleri çerçevesinde yanıtlandırılmalıdır. İstatistiklerin bu sonuçu doğrulamadıklarını daha önce göstermeye çalıştım. Şimdi ise, istatistikler bu ve benzeri tezleri azımsanamayacak ölçüde aydınlatsalar da, ortada, sayısal kanıtlamaların uygulanamayacağı, saymanın yanlış bir yöntem durumuna düşeceği bir noktanın bulunabileceğini ileri sürerek, ortaya yeni bir sav atacağım. Bir toplumsal örgütlenme türünden ötekisine, diyelim ki feodalizmden endüstri kapitalizmine geçişteki nitel (kalitatif) değişikliklerin çözümlenmesinde istatistik yöntemlerinden yararlanmanın bir üst sınırı olabilir.

Var olan her şey nicelik olarak vardır sözünü Lord Kelvin'in söylediği söylenir. Ama bu özdeyiş, var olan her şeyin aynı derecede ölçülebileceği ya da tüm farklılıkların sayısal farklılıklara indirgenebileceği anlamına gelmez. Bilebildiğim kadarıyla, istatistikçiler de böyle bir sav ileri sürmezler; hele matematiğin genel savının bu olduğu hiç söylenemez. Toplumsal yapıdaki değişikliklerin, gerçekten, istatistiksel ölçmelerde belli bir yansıması olur. Örneğin, çeşitli mesleklerdeki insanların sayılarında, zaman içinde görülen değişiklikler, toplumsal yapıda gerçekleşen değişiklikler hakkında pek çok şeyi açıklar. Ama söz konusu dönemin uzun, ya da toplum yapısındaki değişikliklerin çok belirgin olduğu durumlarda, ölçü biriminde güçlüklerle karşılaşılır.[14] İki toplumda kırsal ve kentsel nüfus arasındaki oranın aynı olması, bunlardan biri savaş öncesi Güney'ine, ötekisi ticaret öncesi bir topluma benziyorsa, birbirlerinden çok farklı anlamlara gelir. Ve gene, istatistiksel araştırma, kategorilerini dikkatle tanımlayarak, bu güçlüklere, bir noktaya dek çare bulabilir. Ne var ki bu tür düzeltmelerin bir üst sınırı vardır ve ondan sonra sorun bir ilke sorunu durumuna gelebilir. Saymak, ister istemez, ölçülen dışındaki bütün öteki farklılıkların görmezlikten gelinmesine yolaçar. Kanıtların benzer birimlere indirgenmesini gerektirir. İnsanlar,yaşa,cinsiyete, "medeni hâl"e, ya da bir sürü öteki ölçüte göre istatiksel kümelere dağıtılmalıdır. Saymanın gereklerinin, er geç, yapısal farklılıkları görmezlikten gelmeyi zorunlu kılacağını söyleyebilirim. Araştırmacı, yapısal farklılıkları yakalayabilmek için ne kadar fazla tanımlama yaparsa, üzerinde çalıştığı istatistiksel kümeler o kadar küçülür, o kadar az yararlı ve az güvenilir

14. Güvenilir istatistiksel veri elde etme sorununu, yalınlık adına, tartışmaya almadım. Bu, son derece önemli bir sorundur. Kimse, Morgenstern'in istatistik toplamada ileri yöntemler kullanan toplumlarda karşılaşılan bu tür sorunları ortaya koyan *Accuracy of Economic Observations* adlı yapıtı ile Thorners'in gerikalmış bir ülke ile ilgili olarak bu sorunların neler olduğunu ortaya çıkaran *Land and Labour in India* adlı yapıtı (özellikle XIII. bölümü) üzerinde kafa patlatmadan, istatistiksel verilere dayanmaya kalkmasın derim.

olur. Sonuçta, farklı kümelerin büyüklükleri, yapısal değişikliklerin sonuçlarıdır; değişikliklerin kendileri değildir.

Söz konusu değişmeler, insanların birbirleriyle ilişkilerinde doğan nitel değişikliklerdir. İnsanların mal mülk sahibi olup, az sayıda basit araç ile ve kendi elleriyle mal ürctmeleriyle, mal mülk sahibi olmadan, bir başkası için çalışıp, karmaşık makinelerle mal üretmeleri arasındaki gibi farklılıklarla ilgilidirler. Bir an için son derece yansız ve soyut terimler kullanırsak, bunların toplumsal kalıpların biçimindeki değişiklikler olduklarını söyleyebiliriz. Biçimlerdeki ve kalıplardaki farklılıklar, bana herhangi bir sayısal farklılığa indirgenebilecek, aynı ölçütle ölçülebilecek şeyler olarak görünmüyorlar.[15] Bununla birlikte, insanları en çok ilgilendiren farklılıklar, tam da bu farklılıklardır. Bunlar, değişmenin en şiddetli çatışmaları yarattığı büyük tarihsel davaların kaynağı olan farklılıklardır.

İstatistik yöntemlerin doğaları gereği sınırlı kalmalarına karşın, söz konusu nitel değişikliklerin nesnel bir biçimde betimlenip açıklanması hâlâ olanaklı mıdır? İlkece olanaklı olduğunu düşünüyorum; ama elbette kanıtlardaki eksiklikler ve tarihçinin bir insan olarak başarısızlıklarından dolayı nesnellik, yaklaşıldıkça uzaklaşan bir ideal olarak kalacaktır. Nesnellik küçük (g) ile yazılan "gerçek"e inanmak, toplumsal olayların saptanabilir nedenlerle oluştukları anlayışını benimsemek demektir. Böyle bir nesnellik kavramı, hem egemen tutucu güçlerden, hem de radikal geleneğin bazı türlerinden çok farklı değerlendirmelere yolaçabileceği için, dayandığı varsayımları kısaca gözden geçirmeye çalışacağım.

Nesnelliğin, ilkece olsa bile olanaklı olduğunu kabul etmeyen saygın bir düşünsel gelenek vardır. Bu yadsıma, tarihsel olayların nedenleriyle, onların sonuçlarını ya da anlamlarını karıştırmaktan kaynaklanıyor görünmekte. Amerikan İç Savaşı'nın nedenleri, Fort Sumter'da ateşin ilk açıldığı anda işlevini tamamlamıştı. Herhangi bir tarihçinin bu nedenler hakkındaki görüşü, gerçekte olanlar üzerinde en küçük bir etki bile yapamaz. İç savaşın sonuçları ise başka bir sorundur. Bu savaşın sonuçlarından bugün hâlâ etkileniyoruz ve belki de insanlık tarihi sürdükçe etkileneceğiz. Tezin, tarihin her zaman ikircikli olduğu yolundaki bu ikinci yanı, bana son derece geçerli görünüyor. Tarihçilerin İç Savaş'ın nedenleriyle ilgili olarak yazdıkları (yazarların onları yazarkenki niyetleri ne olursa olsun) *bugün* hâlâ polemik sonuçlar doğuruyor. Bu anlamda, yansızlık olanaksızdır ve bir yanılsamadır. Bu anlayışın gereği olarak tarihçi, kendisi bilincinde olsun olmasın, olgularını seçip düzenlemek için bazı ilkeler benimsemek zorundadır. Aynı şey, güncel olayları inceleyen bir sosyolog için de söylenebilir. Bazı şeyleri göz önüne alıp bazı şeyleri almamaları, bazı şeylere dikkati çekip bazı şeyleri geçiştirmeleri yüzünden, bu ilkeler, siyasal ve ahlaksal sonuçlar doğururlar. Dolayısıyla, kaçınılmaz olarak ahlaksal ilkelerdir. Bu savaşımdan kaçma olanağı yoktur. Yan tutmayan bir tutum takınmaya çalışarak bu savaşımdan kaçma

15. Bu bağlamda, Whitehead, *Modes of Thought,* s.195'teki şu sözlere bakınız:
"demek ki, her türlü nitelik sorununun ötesindeki asıl sorun, doğayı kavramak için gerekli olan yapı (*pattern)* sorunudur. Nicelik, önceden tasarlanmış bir yapı yoksa, hiç bir şeyi belirlemez.
Whitehead'in doğa bilimlerinin ve matematiğin süreçleri ile ilgili uyarıları çok ciddiye alınmalı; çünkü Whitehead, birçok başka eleştirmenden farklı olarak, konuştuğu şeyin ne olduğunu çok iyi bilmekteydi.

eylemi bile, aslında *status quo*'yu destekleyen bir tür apolitik sahte nesnellik tutumu içine girmek olur.

Yansızlığın olanaksızlığı güçlü bir savdır; hiç değilse bana inandırıcı gelen bir savdır. Ancak bu savın bizi nesnel toplumsal ve tarihsel çözümleme olanağının yadsınmasına götürdüğünü sanmıyorum. Aynı olaylar dizisine farklı perspektiflerden bakmak, birbirleriyle çelişkili değil, birbirlerini tamamlayan ve birbirleriyle uyum içinde yorumlara götürebilir. Dahası, nesnel doğruya ulaşmanın ilkece olanaklı olduğunun yadsınması, kapıları ardına dek düşünsel namuzsuzluğun en kötü biçimlerine açmaya varabilir. Bu tutumun kaba bir biçimi şöyle demeye gelebilir: "Yansızlık olanaksız olduğuna göre, okka altında olanın yanında yer alacağım, ona hizmet etmek için tarih yazacağım; bu yolla da yüce gerçek'e ulaşılmasına yardımcı olacağım." Bu, düpedüz bir sahtekârlıktır. İnsan olaylarını inceleyen herhangi bir araştırmacı, kaçınılması olanaksız temel ahlak ilkeleri ve tercihleri ne olursa olsun, er ya da geç, son derece rahatsız edici kanıtlarla karşılaşmaya mahkumdur. İşte o zaman bu kanıtlarla dürüst olarak hesaplaşmakla yükümlüdür.

Büyük (G) ile yazılan "Gerçek"in çeşitleri, bana kalırsa haklı olarak öfkeli suçlamalara yolaçmaktadır. Ama bu, nesnelliğin küçük (g) ile yazılan "gerçek"in rahat bir hoşgörü ortamı sağladığı anlamına gelmez. Nesnellik, herkesin üzerinde uzlaştığı bir sağduyu ile aynı şey değildir. Kendi toplumumuzun erdemlerini, onun çirkin ve acımasız yanlarını bir yana bırakarak ve çekici ve acımasız yanları arasındaki bağlantı sorunuyla yüzleşmekten kaçarak yüceltmek, en ölçülü akademik tonla yapılmış olsa bile, bir övgü niteliği taşır. *Status quo*'dan yana ılımlı görüşlerin "nesnel", bunun dışındaki her şeyin "boş sözler" (retorik) niteliği taşıdığını düşünme yolunda güçlü bir eğilim vardır.

Nesnelliğin bu yanlış yorumu, bugün bende görülen en yaygın yanılgılardan biridir. Bu tutum, nesnelliği önemsizlikle ve anlamsızlıkla karıştırmaktadır. Daha önce sözü edilen nedenlerden dolayı, siyasal kurumlar ya da olaylar hakkında söylenilen en yalın ve açık gerçek bile, ister istemez polemiğe açık sonuçlar doğuracaktır. Bazı grup çıkarlarına zarar verecektir.Her toplumda egemen gruplar, toplumun çarklarının nasıl döndüğünü saklamaya en fazla yatkın kimselerdir. Dolayısıyla, doğruları gün ışığına çıkaran çözümlemeler, terimin sıradan kullanılışıyla "nesnel" saptamalar olmaktan çok, sık sık eleştirel bir ton taşıyan, yanlışları sergileyen cümleler olma durumundadırlar. Bu, ışığı görmek için, kendi geçmişlerinin az çok içten açıklamalarına izin verme noktasına gelebilirlerse, komünist ülkeler için de geçerli olacaktır. Tarihsel süreçlerin kurbanlarına sempatiyle, kazananların savlarına ise kuşkucu bir tutumla yaklaşmak, toplumla ilgili araştırma yapan herkese, egemen mitoloji tarafından teslim alınmasını önleyen önemli bir kalkan oluşturur. Nesnel olmaya çalışan bir bilginin, kağıt kalem kadar bu duygulara da sahip olması gerekir.

KAYNAKÇA

Aşağıda sunulan kaynakçada üç tür yapıt bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, Giriş bölümünde belirtildiği gibi, Almanya ve Rusya sosyal tarihi ile ilgili yorumlarımı dayandırdığım yapıtlar grubudur. İkinci ve başvuru kaynaklarının ana grubunu oluşturan tür, her birinde ayrı bir ülkenin tartışıldığı bölümlerde yararlanılmış bulunan yapıtlardan oluşmaktadır. Üçüncü ve sonuncu türü, öteki gruplara konulamayıp bunların dışında kalan yapıtların toplanıp biraraya konduğu çeşitli yapıtlar grubudur. Dolayısıyla sunulan, hiçbir anlamda, ne tam, eksiksiz bir kaynakça, ne de seçilmiş yapıtlar kaynakçasıdır. Yalnızca gözden geçirdiğim ana kaynakları göstermektedir.

Almanya

-Aubin, Gustav, *Zur Geschichte des gutsherrlich-bäuerlichen Verhältnisses in Ostpreussen von der Gründung des Ordensstaates bis zur Steinschen Reform*, Leipzig, 1911.

-Bracher, Karl Dietrich, Wolfgang Sauer ve Gerhard Schulz, *Die nationalsozialistische Machtergreifung*, Köln ve Opladen, 1960.

- Carsten, F.L., *The Origins of Prussia*, Londra, 1954, yeni baskısı 1958.

- Carsten, F.L., "Der Bauernkrieg in Ostpreussen 1525", *International Review for Social History*, cilt III (1938), s. 398-409.

-Dittmann, Wilhelm, *Das politische Deutschland vor Hitler*, Zürih, 1945.

-Franz, Günther, *Der deutsche Bauernkrieg*, Darmstadt, 1956.

- Gerschenkron, Alexander, *Bread and Democracy in Germany*, Berkeley, 1943.

-Hamerow, Theodore S., *Restoration, Revolution, Reaction : Economics and Politics in Germany, 1815-1871*, Princeton, 1958.

-Heberle, Rudolf, *Social Movements : An Introduction to Political Sociology*, New York, 1951.

- Hitler, Adolf, *Mein Kampf*, 141. baskı, Münih, 1935.

-Kehr, Eckard, *Schlachtflottenbau und Parteipolitik 1894-1901*, Berlin, 1930.

-Krieger, Leonard, *The German Idea of Freedom*, Boston, 1957.

-Loomis, Charles P. ve J.Allen Beegle, "The Spread of German Nazism in Rural Areas", *American Sociological Review*, cilt XI (December, 1946) s.724-734.

-Nabholz, Hans, "Zur Frage nach den Ursachen des Bauernkriegs 1525", *Ausgewählte Aufsätze zur Wirtschaftsgeschichte* (Zürih, 1954) içinde yeniden basıldı,ilk 1928'de basılmış.

-Preradovich, Nikolaus von, *Die Führungsschichten in Österreich und Preussen (1804-1918)*, Wiesbaden, 1955.

-Rosenberg, Hans, *Bureaucracy, Aristocracy and Autocracy : The Prussian Experience 1660-1815*, Cambridge, Massachusetts, 1958.

-Schorske, Carl E., *German Social Democracy 1905-1917*, Cambridge, Massachusetts, 1955.

-Schweitzer, Arthur, "The Nazification of the Lower Middle Class and Peasants", International Council for Philosophy and Humanistic Studies tarafından basılan denemeler derlemesi olan *The Third Reich* (Londra, 1955) içinde, s. 576-594.

-Sering, Max (ed.), *Die deutsche Landwirtschaft unter volks-und weltwirtschaftlichen Gesichtspunkten dargestelt....*, Sonderheft 50, Neue Folge, *Berichte uber Landwirtschaft* (Berlin, 1932) olarak basıldı.

-Smirin, M.M., *Ocherki istorii politicheskoi bor'by v Germanii pered reformatsiei*, 2. baskı, Moskova, 1952.

Stein,Robert, *Die Umwandlung der Agrarverfassung Ostpreussens durch die Reform des neunzehnten Jahrhunderts*, cilt I, Jena, 1918.

Waas, Adolf, *Die grosse Wendung im deutschen Bauernkrieg*, Münih, 1939.

-Weber, Max, "Entwickelungstendenzen in der Lage der Ostelbischen Landarbeiter," *Gesammelte Aufsätze zur Sozial- und Wirtschaftsgeschichte* (Tübingen, 1924) içinde, s. 470-507.

- Wiessner, Hermann, *Beiträge zur Geschichte des Dorfes und der Dorfgemeinde in Österreich*, Klagenfurt, 1946.

-Wiessner, Hermann, *Sachinhalt und Wirtschaftliche Bedeutung der Weistümer im Deutschen Kulturgebiet*, Baden 1934.

-Wunderlich, Frieda, *Farm Labor in Germany 1810-1945*, Princeton, 1961.

Rusya

-Berlin, P.A., *Russkaya burzhuaziya v staroye i novoye vremya*, Moskova, 1922.

-Blum, Jerome, *Lord and Peasant in Russia : From the Ninth to the Nineteenth Century*, Princeton, 1961.

-Gitermann, Valentin, *Geschichte Russlands*, 3 cilt, Zürih, 1944-1949.

-Kliuchevskii, V., *Kurs russkoi istorii*, 5 cilt, Moskova, 1937.

-Levitskii, V.,"Pravyya partii", *Obshchestvennoye dvizheniye v Rossii v nachale XX-go veka*, III. cilt (St. Petersburg, 1914) içinde, s. 347-472.

-Maynard, Sir John, *Russia in Flux: Before October*, Londra, 1946.

-Miliukov, P., *Ocherki po istorii russkoi kultury*, St. Petersburg, 1909.

-Robinson, Geroid T., *Rural Russia Under the Old Regime: A History of the Landlord Peasant World and a Prologue to the Peasant Revolution of 1917*, New York, 1932.

-Venturi, Franco, *Roots of Revolution* : *A History of the Populist and Socialist Movements in Nineteenth Century Russia*, İng. çev. Francis Haskell, Londra, 1960.

İngiltere

-Ashton, T.S., *An Economic History of England : The Eighteenth Century*, Londra, 1955.

- Aston, Trevor (ed .), *Crisis in Europe 1560-1660 : Essays from* **Past and Present,** Londra, 1965.

- Aydelotte , W. O., "The Business Interests of the Gentry in the Parliament of 1841-1847", Clark, *The Making of Victorian England* içine konmuş ek olarak, s. 290-305.

- Bowden, Peter J., *The Wool Trade in Todur and Stuart England*, Londra, 1962.

-Briggs, Asa, *The Age of Improvement*, Londra, 1959.

-Briggs, Asa (ed.), *Chartist Studies*, Londra, 1962.

-Brunton, D. ve D.H. Pennington, *Members of the Long Parliament*, Londra, 1954.

-Cam, Helen M., "The Decline and Fall of English Feudalism", *History*, yeni dizi, cilt XXV, no. 99 (December, 1940), s. 216-233.

-Campbell, Mildred, *The English Yeoman under Elizabeth and the Early Stuarts*, ikinci baskı, Londra, 1960.

-Carus-Wilson, E.M. (ed.), *Essays in Economic History*, cilt I, Londra, 1954, cilt II, Londra, 1962.

-Cecil, Lord David, *Melbourne*, New York, 1954 yeniden baskısı.

-*Census of Great Britain in 1851: An Analytical Index*, Londra, 1854.

-Chambers, J.D., "Enclosure and Labour Supply in the Industrial Revolution", *Economic History Review*, ikinci dizi, cilt V, no.3, (1953), s.319-343).

-Clapham, J.H., *An Economic History of Modern Britain*, 3 cilt, Cambridge, 1950-1952 yeniden baskısı.

-Clark, G. Kitson , *The Making of Victorian England*, Londra, 1962.

-Cole, G.D.H. ve Raymond Postgate, *The British People, 1746-1946*, New York, 1947.

-Cooper, J.P., "The Counting of Manors", *Economic History Review*, ikinci dizi, cilt VIII, no. 3 (April, 1956), s. 377-389.

-Davies, E., "The Small Landowner, 1780 - 1832, in the Light of the Tax Assessments", Carus - Wilson (ed.), *Essays : in Economic History* içinde yeniden basıldı, s. 270-294.

-Deane, Phyllis ve W.A. Cole, *British Economic Growth 1688-1959 : Trends and Structure*, Cambridge, 1962.

-Everitt, Alan Milner, "The County Committee of Kent in the Civil War", *Occacional Papers*, no. 9 (1957) University College of Leicester, Department of English Local History tarafından yayınlanmıştır.

-Everitt, Alan Milner (ed.), *Suffolk and the Great Rebellion 1640-1660*, Ipswich, 1961.

-Firth, C.H. , *Cromwell's Army*, 3. baskı, Londra, 1921; 1962' de yeniden basıldı.

-Gallagher, John ve Ronald Robinson, "The Imperialism of Free Trade ", *Economic History Review*, ikinci dizi, cilt VI, no. 1 (August, 1953), s. 1-15.

- Gonner, E.C.K., *Common Land and Enclosure*, Londra, 1912.

-Goodwin, A. (ed.), *The European Nobility in the Eighteenth Century*, Londra, 1953.

-Great Britain, Census of 1831, *Parliamentary Papers*, Session : 29 January - 29 August 1833, cilt XXXVI, Accounts and Papers, cilt 12.

-Great Britain, Census of 1851, *Parliamentary Papers*, Session: 4 November 1852 - 20 August 1853, Accounts and Papers, cilt 32, kesim I.

-Habbakkuk, H.J., "English Landownership, 1680-1740", *Economic History Review*, cilt X, no.1 (February, 1940), s. 2-17.

-Halévy, Elie, *A History of the English People in the Nineteenth Century*, İng. çev. E.I. Watkin, 6 cilt, gözden geçirilmiş 2. baskı, Londra, 1949-1952.

-Hammond J.L. ve Barbara Hammond, *The Village Labourer 1760-1832*, Londra, 1911.

-Hardacre, Paul H., *The Royalists During the Puritan Revolution*, Lahey, 1956.

-Hexter, J.H., *Reappraisals in History*, Evanston, 1961.

-Hill, Christopher, *Puritanism and Revolution*, Londra, 1958.

-Hoskins, W.G., *The Midland Peasant : The Economic and Social History of a Leicestershire Village*, Londra, 1957.

-James, Margaret, *Social Problems and Policy During the Puritan Revolution 1640-1660*, Londra, 1930.

-Johnson, Arthur H., *The Disappearance of the Small Landowner*, Oxford, 1909, 1963'te yeniden basıldı.

-Kerridge, Eric, "The Returns of the Inquisition of Depopulation", *English Historical Review*, cilt LXX. no.275 (April, 1955), s. 212-228.

-Langer, William, "Europe's Initial Population Explosion", *American Historical Review*, cilt LXIX (1963), s. 1-17.

-Levy, Hermann, *Large and Small Holdings*, yazar tarafından ve eklemelerle yapılmış İngilizce çevirisi, Cambridge, 1911.

-Lipson, E., *The Economic History of England*, cilt I: *The Middle Ages*, 1937 tarihli 7. baskının Londra, 1956 yeniden baskısı; cilt II ve III, *The Age of Mercantilism*, 1943 tarihli 3. baskısının, Londra, 1956 yeniden baskısı.

- Manning, Brian, "The Nobles, the People, and the Constitution", Aston (ed.), *Crisis in Euurope 1560-1660*, içinde s. 247-269.

-Mather, F.C., "The Government and the Chartists ", Briggs (ed.), *Chartist Studies* içinde, s. 385-394.

-Mingay, G.E, *English Landed Society in the Eighteenth Century*, Londra, 1963.

-Mingay, G.E., "The Land Tax Assessments and the Small Landowner", *Economic History Review*, ikinci dizi, cilt XVII, no. 2 (December, 1964) s.381 - 388.

-Mingay, G.E., "The Size of Farms in the Eighteenth Centry," *Economic History Review*, ikinci dizi, cilt XIV, no. 3 (April, 1962), s. 469 - 488.

-Namier, Sir Lewis, *England in the Age of the American Revolution*, ikinci baskı, Londra, 1961.

-Nef, John U., *Industry and Government in France and England 1540-1640*, 1940 baskısından yapılmış Ithaca, 1957 yeniden baskısı.

-Plumb, J.H., *England in the Eighteenth Century*, Penguin Books, 1950.

-Power, Eileen, *The Wool Trade in English Medieval History*, Oxford, 1941.

-Sabine, George H., (ed.), *The Works of Gerrard Winstanley*, Ithaca, 1941.

-Semenov, V.F., *Ogorazhivaniya i krest'yanskiye dvizheniya v Anglii XVI veka*, Moskova, 1949.

-Stone, Lawrence, *The Crisis of the Aristocracy 1558-1641*, Oxford, 1965.

-Tate, W.E. "Members of Parliament and the Proceedings upon Enclosure Bills", *Economic History Review*, cilt XII (1942), s. 68-75.

-Tawney, R.H., *The Agrarian Problem in the Sixteenth Century*, Londra, 1912.

-Tawney, R.H., "The Rise of the Gentry 1558-1640", Carus-Wilson (ed.), *Essays in Economic History* içinde yeniden basıldı, s. 173-214.

-Thirsk, Joan, "The Restoration Land Settlement", *Journal of Modern History*, cilt XXVI, no. 4. (December, 1954), s. 315-328.

-Thirsk, Joan, *Tudor Enclosures*, Londra, 1959.

-Thompson, E.P., *The Making of the English Working Class*, Londra, 1963.

-Thompson, F.M.L., *English Landed Society in the Nineteenth Century*, Londra, 1963.

-Trevelyan, G.M., *History of England*, 3 cilt, gözden geçirilmiş 2. baskısından yapılmış yeni baskısı, New York, 1953-1956.

-Trevor-Roper, H.R., "The Gentry 1540-1640", *Economic History Review Supplement*, no. I (1953).

-Turberville, A.S., *The House of Lords in the Age of Reform 1784-1837*, Londra, 1958.

-Woodward, E.L., *The Age of Reform 1815-1870*, Oxford, 1949.

-Yule, George, *The Independents in the English Civil War*, Cambridge, 1958.

-Zagorin, Perez, "The English Revolution 1640-1660", *Journal of World History*, cilt II, no. 3 (1955), s. 668-681.

-Zagorin, Perez, "The Social Interpretation of the English Revolution," *Journal of Economic History*, cilt XIX (1959), s. 376-401.

Fransa

-Advielle, Victor, *Historie de Gracchus Babeuf et du Babouvisme*, 2 cilt, Paris, 1884.

-Augé-Laribé, Michel, *La Politique agricole de la France de 1880 à 1949*, Paris, 1950.

-Barber, Elinor G., *The Bourgeoisie in Eighteenth Century France*, Princeton, 1955.

-Bloch, Marc, *Les Caractères originaux de l'histoire rurale française*, 2 cilt, 2. baskı, Paris, 1955-1956.

- Bloch, Marc, "La lutte pour l'individualisme agraire dans la France du XVIII e siècle ", *Annales d'histoire économique et sociale*, cilt II, no, 7 (15 Temmuz 1930), s. 329-381 ve no. 8 (15 Ekim 1930), s.511-556.

-Bloch, Marc, "Sur le passé dc la noblesse française; quelques jalons de recherche", *Annales d'histoire économique et sociale*, cilt VII (Temmuz, 1936), s. 366-378.

-Bois, Paul, *Paysans de l'Ouest*, Le Mans, 1960.

-Bourgin, Georges (cd.), *Le Partage des biens communeaux*, Paris, 1908.

-Carré, Henri, *La Noblesse de France et l'opinion publique au XVIII e siècle*, Paris, 1920.

Cobb, Richard, *Les Armées révolutionnaires*, 2 cilt, Paris, 1961-1963.

-Cobban, Alfred, "The Parlements of France in the Eighteenth Century", *History*, yeni dizi, cilt 35 (February-June, 1950), s.64-80.

-Cobban, Alfred, *The Social Interpretation of the French Revolution*, Cambridge, 1964.

-Dalin V.M., *Grakkh Babef*, Moskova, 1963.

-Dommanget, Maurice, *Pages choisies de Babeuf*, Paris, 1935.

-Duby, Georges, *L'Economie rurale et la vie des campagnes dans l'occident médiéval*, 2 cilt, Paris, 1962.

- "The Folklore of Royalism", *Times Literary Supplement* (Londra),September 7, 1962.

- Ford, Franklin L., *Robe and Sword : The Regrouping of the French Aristocracy After Louis XIV*, Cambridge, Massachusetts, 1953.

- Forster, Robert, *The Nobility of Toulouse in the Eighteenth Century*, Baltimore, 1960.

-Forster, Robert, "The Noble Wine Producers of the Bordelais in the Eighteenth Century", *Economic History Review*, ikinci dizi, cilt XIV, no.1 (August, 1961), s. 18-33.

-Forster, Robert, "The Provincial Noble : A Reappraisal," *American Historical Review*, cilt LXVIII, no. 3 (April, 1963), s. 681-691.

-Göhring, Martin, *Die Ämterkäuflichkeit im Ancien Régime*, Berlin, 1938.

-Göhring, Martin, *Die Frage der Feudalität in Frankreich Ende des Ancien Régime und in der französischen Revolution (bis 17 Juli 1793)*, Berlin, 1934.

-Goubert, Pierre, *Beauvais et le Beauvaisis de 1600 à 1730*, Paris, 1960.

-Greer, Donald, *The Incidence of the Terror during the French Revolution*, Cambridge, Massachusetts, 1935.

-Guérin, Daniel, *La Lutte de classes sous la première république*, 2 cilt, Paris, 1946.

- Hunter, Neil, *Peasantry and Crisis in France*, Londra, 1938.

-Jaurès, Jean, *Histoire socialiste de la Révolution française*, édition revue par A. Mathiez, cilt VI: *La Gironde* (Paris, 1923).

-Labrousse, C.E., *La Crise de l'économie française à la fin de l'ancien régime et au début de la Révolution*, 2 cilt, cilt I (Paris, 1944).

-Labrousse, C.E., *Esquisse du mouvement des prix et des revenus en France au XVIII e siècle*, Paris, 1932.

-Lavisse, Ernest (ed.), *Histoire de France illustrée depuis les origines jusqu' à la Révolution*, cilt VII (Paris, 1911).

-Lefebvre, Georges, *Etudes sur la Révolution française*, Paris, 1954.

-Lefebvre, Georges, *La Grande Peur de 1789*, Paris, 1932.

-Lefebvre, Georges, *Les Paysans du Nord pendant la Révolution française*, Bari, 1959.

-Lefebvre, Georges, *Questions agraires au temps de la Terreur*, gözden geçirilmiş 2. baskı, La Roche - sur - Yon, 1954.

-Lefebvre, Georges, *La Révolution française*, Paris, 1957.

-Lhomme, Jean, *La Grande bourgeoisie en pouvoir 1830-1880*, Paris, 1960.

-Mathiez. A., *La Revolution française*, 3 cilt, 12. baskı, Paris, 1954-1955.

-Mathiez, A., *La Vie chère et le mouvement social sous la Terreur*, Paris, 1927.

-Nef, John U., *Industry and Government in France and England, 1540-1640*,Ithaca, 1957, 1940 baskısından yapılmış yeni baskısı.

-Porchnev, Boris, *Les Soulèvements populaires en France de 1623 à 1648*, Paris, 1963.

-Postgate, R.W. (ed.), *Revolution from 1789 to 1906*, New York, 1962.

-Rudé, George, *The Crowd in the French Revolution*, Oxford, 1959.

-Sagnac, Philippe, *La Formation de la société française moderne*, 2 cilt, Paris 1945.

-Saint Jacob, P. de, *Les Paysans de la Bourgogne du Nord au dernier siècle de l'ancien régime*, Paris, 1960.

-Sée, Henri, *Evolution commerciale et industrielle de la France sous l'ancien régime*, Paris, 1925.

-Sée, Henri, *Histoire économique de la France*, 2 cilt, Paris, 1939.

-Soboul, Albert, *Les Sans-culottes parisiens en l'an II*, 2. baskı, Paris, 1962.

-Soreau, Edmond, "La Révolution française et le proletariat rural", *Annales historiques de la Révolution française*, cilt IX, no.50 (Mart-Nisan, 1932), s.116-127.

-Tilly, Charles, *The Vendée*, Cambridge, Massachusetts, 1964.

-Usher, Payson, *The History of the Grain Trade in France 1400-1710*, Cambridge, Massachusetts, 1913.

-Wright, Gordon, "Agrarian Syndicalism in Postwar France", *American Political Science Review*, cilt XLVII, no. 2 (June, 1953), s.402-416.

-Wright, Gordon, "Catholics and Peasantry in France", *Political Science Quarterly*, cilt LXVIII, no.4 (December, 1953), s.526-551.

-Wright, Gordon, *Rural Revolution in France*, Stanford, 1964.

Amerika Birleşik Devletleri

-Andreano, Ralph (ed.) , *The Economic Impact of the American Civil War*, Cambridge, Massachusetts, 1962.

-Aptheker, Herbert, *American Negro Slave Revolts*, New York, 1943.

-Beale, Howard K., *The Critical Year : A Study of Andrew Johnson and the Reconstruction*, New York 1958'de yeniden yayınlanmış kopyası, ilk baskısı 1930.

-Beale, Howard K., "What Historians Have Said About the Causes of the Civil War", *Theory and Practice in Historical Study*, Social Science Research Council, Tarihyazıcılığı Komitesi'nin bir raporu, (New York, 1946) içinde, s. 53-102.

- Beard, Charles A. ve Mary R., *The Rise of American Civilization*, 2 cilt birarada, gözden geçirilmiş baskı, New York, 1940.

-Bennett, H.S., *Life on the English Manor : A Study of Peasant Conditions, 1150-1400*, Cambridge, 1956, ilk baskısı 1937.

-Cochran, Thomas C., "Did the Civil War Retard Industrialization?",Andreano (ed.), *Economic Impact of the American Civil War* içinde yeniden basıldı, s.148-160.

-Conrad, Alfred H. ve John R.Meyer, "The Economics of Slavery in the Ante Bellum South, *Journal of Political Economy*, cilt LXVI, no.2 (April, 1958), s. 95-130.

-Craven, Avery O., *The Coming of the Civil War*, 2. baskı, Chicago, 1957.

-Craven, Avery O., *The Growth of Southern Nationalism,* Baton Rouge, 1953.

-Current, Richard Nelson, *Old Thad Stevens : A Story of Ambition*, Madison, 1942.

-Davis, Lance E. ve başkalan, *American Economic History,* Homewood, 1961.

-Elkins, Stanley M., *Slavery : A Problem in American Institutional and Intellectual life*, Chicago, 1959, New York, 1963 yeni baskısı yapıldı.

-Foner, Philip S., *Business and Slavery : The New York Merchants and the Irrepressible Conflict,* Chapel Hill, 1941.

-Gates, Paul W., The *Farmer's Age: Agriculture 1815-1860,* New York, 1962.

-Gray, Lewis C., *History of Agriculture in Southern United States to 1860,* New York, 1941.

-Hacker, Louis M., T*he Triumph of American Capitalism,* New York, 1940.

-Nevins, Allan, *The Emergence of Lincoln,* cilt I: *Douglas, Buchanan and Party Chaos 1857-1859,* cilt II, *Prologue to Civil War 1859-1861,* New York, 1950.

-Nevins, Allan, *Ordeal of the Union,* cilt I, New York, 1947.

-Nichols, Roy F., *The Disruption of American Democracy,* New York, 1948.

-North, Douglass, C., *The Economic Growth of the United States 1790-1860,* Englewood Cliffs, 1961.

-Owsley, Frank L., *Plain Folk of the Old South,* Baton Rouge, 1949.

-Phillips, Ulrich B., *Life and Labor in the Old South,* Boston, 1929.

-Randall, J.G. ve David Donald, *The Civil War and Reconstruction,* 2. baskı, Boston, 1961.

-Rayback, Joseph G., "The American Workingman and the Antislavery Crusade",*Journal of Economic History,* cilt III, no.2 (November, 1943), s.152-163.

-Schlesinger, Arthur M., Jr., *The Age of Jackson,* Boston, 1945.

-Shannon, Fred A., *American Farmers Movements,* Princeton, 1957.

-Sharkey, Robert P., *Money, Class, and Party : An Economic Study of Civil War and Reconstruction,* Baltimore, 1959.

-Shortreed, Margaret, "The Antislavery Radicals: From Crusade to Revolution 1840-1868", *Past and Present*, no. 16 (November, 1959), s.65-87.

-Stampp, Kenneth M., *The Causes of the Civil War*, Englewood Cliffs, 1959.

-Stampp, Kenneth, M., *The Era of Reconstruction 1865-1877*, New York, 1965.

-Stampp, Kenneth M., *The Peculiar Institution*, New York, 1956.

-[Stevens, Thaddeus], *Reconstruction, Speech of Hon. Thaddeus Stevens of Pennsylvania, delivered in the House of Representatives... December 18, 1865*, Washington, 1865.

-Woodward, C.Vann, *Reunion and Reaction*, gözden geçirilmiş baskı, New York, 1956.

-Zahler, Helene S., *Eastern Workingmen and National Land Policy, 1829-1862*, New York, 1941.

Çin

-*Agrarian China: Selected Source Materials from Chinese Authors*, Londra, 1939.

-Allen, G.C. ve A.G. Donnithorne, *Western Enterprise in Far Eastern Commercial Development*, Londra, 1954.

-Balázs, Etienne, "Les aspects significatifs de la société chinoise", *Etudes Asiatiques*, cilt VI (1952), s.77-87.

-Balázs, Etienne, *Chinese Civilization and Bureaucracy: Variations on a Theme*, Balázs'ın yazılarından seçmeler, İng. çev. H.M. Wright, baskıya hazırlayan Arthur F.Wright, New Haven, 1964.

-Beal, Edwin George, Jr., *The Origin of Likin* (1853-1864), Cambridge, Massachusetts, 1958.

-Berkov, Robert, *Strong Man of China: The Story of Chiang Kai-shek*, Cambridge, Massachusetts, 1938.

-Bland, J.O.P. ve E. Backhouse, *China Under the Empress Dowager*, Londra, 1911.

-Brahdt, Conrad, *Stalin's Failure in China 1924-1927*, Cambridge, Massachusetts, 1958.

-Brandt, Conrad, Benjamin Schwartz, John K. Fairbank, *A Documentary History of Chinese Communism*, Cambridge, Massachusetts, 1952.

-Buck, John Lossing, *Land Utilization in China,* Chicago, 1937.

-Cameron, Meribeth E., *The Reform Movement in China 1898-1912,* Stanford, 1931.

-Chang, Chung-li, *The Chinese Gentry,* Seattle, 1955.

-Chang, Cuhung-li, *The Income of the Chinese Gentry,* Scattle, 1962.

-Ch'en, Jerome, *Mao and the Chinese Revolution,* Londra, 1965.

-Chiang Kai - shek, *China's Destiny,* yetkili çevirmeni Wang Chung-hui, New York, 1947.

-Chiang, Siang-tseh, *The Nien Rebellion,* Seattle, 1954

-China - United States Agricultural Mission, *Report* (U.S. Office of Foreign Agricultural Relations, Rapor no. 2) Washington, 1947.

-Ch'ü, T'ung-tsu, *Local Government in China under the Ch'ing,* Cambridge, Massachusetts, 1962.

-Crook, David ve Isabel Crook, *Revolution in a Chinese Village : Ten Mile Inn,* Londra, 1959.

-DeGroot, J.J.M., *Sectarianism and Religious Persecutions in China,* 2 cilt, Amsterdam, 1903-1904.

-Eberhard, Wolfram, *Chinas Geschichte,* Bern, 1948.

-Eberhard, Wolfram, *Conquerors and Rulers : Social Forces in Medieval China,* Leiden, 1952.

-Fei, Hsiao-tung, *Peasant Life in China : A Field Study of Country Life in the Yangtze Valley,* New York, 1946.

-Fei, Hsiao-tung ve Chih-i Chang, *Earthbound China: A Study of Rural Economy in Yunnan,* Londra, 1948.

-Feuerwerker, Albert, *China's Early Industrialization: Sheng Hsuan-huai (1844-1916) and Mandarin Enterprise,* Cambridge, Massachusetts, 1958.

-Feuerwerker, Albert, "China's History in Marxian Dress", *American Historical Review,* cilt XLVI, no.2 (January, 1961), s.323-353.

-Fitzgerald, C.P., *Revolution in China,* Londra, 1952.

-Franke, Wolfgang, *The Reform and Abolition of the Traditional Chinese Examination System*, Cambridge, Massachusetts, 1960.

-Freedman, Maurice, Chung-li Chang'ın "The Chinese Gentry" adlı kitabını tanıtma yazısı, *Pacific Affairs*. cilt XXIX, no.1 (March, 1956), s.78-80.

-Fried, Morton H., *The Fabric of Chinese Society : A Study of the Social Life of a Chinese County Seat*, New York, 1953.

-Gamble, Sidney D., *Ting Hsien: A North China Rural Community*, New York, 1954.

-Hinton, Harold C., *The Grain Tribute System of China, 1845-1911*, Cambridge, Massachusetts, 1956.

-Ho, Ping-ti, *The Ladder of Success in Imperial China*, New York, 1962.

-Ho, Ping-ti, *Studies on the Population of China 1368-1953*, Cambridge, Massachusetts, 1959.

-Holcombe, Arthur N., *The Chinese Revolution*, Cambridge, Massachusetts, 1930.

-Hsiao, Kung-chuan, *Rural China : Imperial Control in the Nineteeth Century*, Seattle, 1960.

-Isaacs, Harold R., *Tragedy of the Chinese Revolution*, gözden geçirilmiş baskı, Stanford, 1951.

-Jamieson, George ve başkaları, "Tenure of Land in China and Condition of the Rural Population", *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, Kuzey Çin Dalı (Şangay), cilt XXIII (1888), Şangay yayını, 1889, s.59-174.

-Johnson, Chalmers A., *Peasant Nationalism and Communist Power:The Emergence of Revolutionary Power 1937-1945*, Stanford, 1962.

-Khokhlov, A.N., "Agrarnye otnosheniya v Kitai vo vtoroi polovine XVIII-nachale XIX v." , *Kratkie soobshcheniya narodov Azii*, no. 53 (1962), s. 95-115.

-Lamb, Jefferson, D.H., *Development of the Agrarian Movement and Agrarian Legislation in China 1912-1930*, Pekin, 1931.

-Lang, Olga, *Chinese Family and Society*, New Haven, 1946.

-Lattimore, Owen, "The Industrial Impact on China, 1800-1950",*First International Conference of Economic History, Stockholm, August, 1960*, (Paris, 1960) içinde, s.103-113.

-Lee, Mabel Ping-hua, *The Economic History of China*, New York, 1921.

-Levy, Marion J. Jr. ve Kuo-shen Shih, *The Rise of the Modern Chinese Business Class*, mimografi, New York, 1949.

-Linebarger, Paul M., *The China of Chiang K'ai-shek*, Boston, 1941.

-Liu, F.F., *A Military History of Modern China 1924-1949*, Princeton, 1956.

-Liu, Hui-chen Wang, *Traditional Chinese Clan Rules*, Locust Valley, 1959.

-Maspero, Henri ve Jean Escarra, *Les Intitutions de la Chine*, Paris 1952.

-Morse, H.B., *Trade and Administration of the Chinese Impire*, Londra, 1908.

-North, Robert C., *Moscow and the Chinese Communists*, Stanford, 1953.

-Schwartz, Benjamin I., *Chinese Communism and the Rise of Mao*, Cambridge, Massachusetts, 1951.

-Shen, N.C., "The Local Government of China", *Chinese Social and Political Science Review*, cilt XX, no.2 (July, 1936), s.163-201.

-Tawney, R.H, *Land and Labour in China*, Londra, 1932, New York, 1964'te yeniden basıldı.

-Weber, Max, "Konfuzianismus und Taoismus", *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie*, cilt I (4. baskı, Tübingen, 1947), s.276-536.

-Wittfogel, Karl A., *Oriental Despotism: A Comparative Study of Total Power*, New Haven, 1957.

-Wright, Mary Clabaugh, *The Last Stand of Chinese Conservatism*, Stanford, 1957.

-Yang, C.K., *The Chinese Family in the Communist Revolution*, Cambridge, Massachusetts, 1959.

-Yang, C.K., *A Chinese Village in Early Communist Transition*, Cambridge, Massachusetts, 1959.

-Yang, C.K., *Religion in Chinese Society: A Study of Contemporary Social Functions of Religion and Some of Their Historical Factors*, Berkeley, 1961.

-Yang, Martin C., *A Chinese Village : Taitou, Shantung Province*, New York, 1945.

-Allen, G.C., *A Short Economic History of Modern Japan: 1867-1937*, Londra, 1946, 2. baskı, Londra, 1962.

-Asakawa, K., "Notes on Village Government in Japan, Part I", *Journal of the American Oriental Society*, cilt XXX (1910), s. 259-300 ve "Notes on Village Government in Japan, Part II ", cilt XXX (1911), s.151-216.

-Beardsley, Richard K. ve başkaları, *Village Japan*, Şikago, 1959.

-Beasley, W.G., "Feudal Revenue in Japan at the Time of Meiji Restoration", *Journal of Asian Studies*, cilt XIX, no.3 (May, 1960), s.255-271.

-Bellah, Robert N., *Tokugawa Religion : The Values of Pre-Industrial Japan*, Glencoe, 1957.

-Benedict, Ruth, *The Chrysanthemum and the Sword*, New York, 1946.

-Borton, Hugy, *Japan Since 1931: Its Political and Social Developments*, New York, 1940.

-Borton,Hugh, *Peasant Uprisings in Japan of the Tokugawa Period.*, [New York,] 1937.

- Brown, Delmar M., *Nationalism in Japan*, Berkeley, 1955.

-Cohen, Jerome B., *Japan's Economy in War and Reconstruction*, Minneapolis, 1949.

-Colegrove, Kenneth W., *Militarism in Japan*, Boston, 1936.

-Courant, Maurice, "Les clans japonais sous les Tokougáwa", *Conférences faites au Musée Guimet, 15*, kesim I, (Paris, 1903-1905).

-Craig, Albert M., "The Restoration Movement in Choshu", *Journal of Asian Studies*, cilt XVIII, no.2 (February, 1959), s.187-197.

-Craig, Albert M., *Choshu in the Meiji Restoration*, Cambridge, Massachusetts 1961.

-Crowley, James B., "Japanese Army Factionalism in the Early 1930's", *Journal of Asian Studies*, cilt XXI, no.3 (May, 1962), s.309-326.

-Dore, R.P., "Agricultural Improvement in Japan: 1870-1900", *Economic Development and Cultural Change*, cilt IX, no.1, kesim II (October, 1960), s.69-91.

-Dore, R.P., *Land Reform in Japan*, Oxford, 1959.

-Dore, R.P., "The Meiji Landlord : Good or Bad?", *Journal of Asian Studies,* cilt XVIII, no. 3 (May, 1959), s. 343-355.

-Dore, R.P. ve C.D. Sheldon, *Journal of Asian Studies,* içindeki mektupları, cilt XVIII, no.4 (August, 1959) s.507-508 ve cilt XIX, no.2 (February, 1960), s.238-239.

-Embree, John F., *Suye Mura: A Japanese Village,* Şikago, 1939.

-Fukuda, Tokuzo, *Die Gesellschaftliche und Wirtschaftliche Entwickelung in Japan,* Stuttgart, 1900.

-Hall, John W., "Feudalism in Japan - A Reassessment", *Comparative Studies in Society and History,* cilt V, no.1 (October, 1962), s.15-51.

-Harootunian, Harry D., "The Economic Rehabilitation of the Samurai in the Early Meiji Period", *Journal of Asian Studies,* cilt XIX, no.4 (August, 1960), s.433-444.

-Honjo, E., *Social and Economic History of Japan,* Kyoto, 1935.

-Ike, Nobutaka, *The Beginnings of Political Democracy in Japan,* Baltimore, 1950.

-Ladejinsky, W., "Farm Tenancy and Japanese Agriculture", *Foreign Agriculture* (Bureau of Agricultural Economics, U.S. Department of Agriculture tarafından çıkarıldı), cilt I. no.9 (September, 1937), s.425-446.

-La Mazelière, Antoine Rous de, *Le Japon, histoire et civilisation...,* 8 cilt, Paris , 1907-1923.

-Lockwood, William W., *The Economic Development of Japan,* Princeton, 1954.

-Maruyama, Masao, *Thought and Behavior in Modern Japanese Politics,* Oxford, 1963.

-Matsui, Shichiro, "Silk Industry", *Encyclopaedia of the Social Sciences,* (New York, 1937), cilt XIV, s.52-57.

-Morris, Morris D., "The Problem of the Peasant Agriculturist in Meiji Japan, 1873-1885", *Far Eastern Quarterly,* cilt XV, no.3 (May, 1956), s.357-370.

-Murdoch, James, *A History of Japan,* 3 cilt, Londra, 1925-1926.

-Nasu, Shiroshi, *Aspects of Japanese Agriculture,* New York, 1941.

-Norman, E. Herbert, "Ando Shoeki and the Anatomy of Japanese Feudalism", *Transactions of the Asiatic Society of Japan,* 3. dizi, cilt II, (December, 1940).

-Norman, E. Herbert, *Japan's Emergence as a Modern State: Political and Economic Problems of the Meiji Period*, New York, 1940.

-Norman, E. Herbert, *Soldier and Peasant in Japan: The Origins of Conscription*, New York, 1943.

-Ohkawa, Kazushi ve Henry Rosovsky, "The Role of Agriculture in Modern Japanese Economic Development", *Economic Development and Cultural Change*, cilt IX, no.1, kesim II (October, 1960), s.43-67.

-Ramming, Martin, "Die Wirtschaftliche Lage der Samurai am Ende der Tokugawa-periode", *Mitteilungen der Deutschen Gesellschaft für Natur und Völkerkunde Ostasiens*, cilt XXII, kesim A (Tokyo, 1928), s.1-47.

-Reischauer, Edwin O., "Japanese Feudalism", Rushton Coulburn (ed.), *Feudalism in History*, Princeton, 1956 içinde.

-Reischauer, Robert K., *Japan : Government-Politics*, New York, 1939.

-Sansom, Sir George, *A History of Japan*, 3 cilt, cilt I: *To 1334* (Stanford, 1958);cilt II: *1334-1615* (Stanford, 1961); cilt III: *1615-1867* (Stanford, 1963).

-Sansom, Sir George, *Japan: A Short Cultural History*, New York, 1943.

-Sansom, Sir George, *The Western World and Japan*, New York, 1950.

-Scalapino, Robert A., *Democracy and the Party Movement in Prewar Japan* , Berkeley, 1953.

-Scott, J.W. Robertson, *The Foundations of Japan*, New York, 1922.

-Sheldon, Charles David, *The Rise of the Merchand Class in Tokugawa Japan 1600-1868*, Locust Valley, 1958.

-Smith, Thomas C., *Agrarian Origins of Modern Japan*, Stanford, 1959.

-Smith, Thomas C., "The Land Tax in the Tokugawa Period", *Journal of Asian Studies*, cilt VIII, no.1 (November, 1958), s.3-19.

-Smith, Thomas C., "Landlords' Sons in the Business Elite", *Economic Development and Cultural Change*, cilt IX, no.1, kesim II (October, 1960), s.93-107.

-Smith, Thomas C., *Political Change and Industrial Development in Japan : Government Enterprise, 1868-1880*, Stanford, 1955.

-Storry, Richard, *The Double Patriots : A Study of Japanese Nationalism*, Boston, 1957.

-Taeuber, Irene B., *The Population of Japan*, Princeton, 1958.

-Takekoshi, Y., "Land Tenure, China and Japan", *Encyclopaedia of the Social Sciences*, (New York, 1937), cilt IX, s. 112-118.

-Takizawa, Matsuyo, *The Penetration of Money Economy in Japan and Its Effects upon Social and Political Institutions*, New York, 1927.

-Tanin, O. ve E. Yohan, *Militarism and Fascism in Japan* , New York, 1934.

-Totten, George O., "Labor and Agrarian Disputes in Japan Following World War I", *Economic Development and Cultural Change*, cilt IX, no.1 kesim II, (October, 1960) s.192-200.

-Tsunoda, Ryusaku ve başkaları (der.), *Sources of Japanese Tradition*, New York, 1958.

Hindistan

-Anstey, Vera, The *Economic Development of India*, 4. baskı, Londra, 1952, ilk 1929'da yayınlandı.

-Baden-Powell, B.H., *The Indian Village Community*, Londra, 1896.

-Baden-Powell, B.H., *Land Systems of British India*, 3 cilt, Oxford, 1892.

-Bailey, F.G., *Caste and the Economic Frontier*, Manchester, 1959.

-Beals, Alan R., *Gopalpur : A South Indian Village*, New York, 1963.

-Blunt, E.A.H., *Caste System of Northern India*, Londra, 1931.

-Blunt, E.A.H., "Economic Aspect of the Caste System", Mukerjee, *Economic Problems* içinde, s.63-81.

-Braibanti, Ralph ve Joseph J. Spengler (eds.), *Administration and Economic Development in India*, Durham, 1963.

-Brayne, F.L., *The Remaking of Village India*, 2. baskı, Oxford, 1929.

-Brecher, Michael, *Nehru : A Political Biography*, Oxford, 1959.

-Brown, D.Mackenzie, "Traditions of Leadership", Park ve Tinker (eds.), *Leadership and Political Institutions in India* içinde, s.1-17.

-Buchanan, Francis, *An Account of the District of Bhagalpur in 1810-1811*, Patna, 1939.

-Buchanan, Francis, *An Account of the District of Purnea in 1809-1810*, Patna, 1928.

-Buchanan, Francis, *An Account of the District of Shahabad in 1809-1810*, Patna, 1934.

-Buchanan, Francis, A *Journey from Madras through the Countries of Mysore, Canara, and Malabar.....*, 3 cilt, Londra, 1807.

-*Cambridge History of India*, 6 cilt, Cambridge, 1922-1932.

-Campbell, Sir George, *Modern India*, Londra, 1852.

-Chattopathyaya, Haraprasad, *The Sepoy Mutiny 1857: A Social Study and Analysis*, Kalküta, 1957.

-Chaudhuri, S.B., *Civil Disturbances During the British Rule in India 1765-1857*, Kalküta, 1955.

-Chaudhuri, S.B., *Civil Rebellion in the Indian Mutinies 1857-1859*, Kalküta, 1957.

-Cohn, Bernard S., "The Initial British Impact on India", *Journal of Asian Studies*, cilt XIV, no.4 (August, 1960), s.424-431.

-Colebrooke, Sir Henry Thomas, *Remarks on the Husbandry and Internal Commerce of Bengal*, Kalküta, 1804.

-Darling, Sir Malcolm, *The Punjab Peasant in Prosperity and Debt*, 4. baskı, Oxford, 1947.

-Davis, Kingsley, *The Population of India and Pakistan*, Princeton, 1951.

-Dey, Sushil K., "Community Projects in Action in India", Park ve Tinker (eds.), *Leadership and Political Institutions in India* içinde, s.347-357.

-Dube, S.C., *India's Changing Villages*, Ithaca, 1958.

-Dube, S.C., *Indian Village*, Londra, 1955.

-Dubois, (Abbé) Jean Antoine, *Hindu Manners, Customs and Ceremonies*, Henry K. Beauchamp tarafından çevrilip yayına hazırlandı, Oxford, 1897.

-Dumont, René, *Terres vivantes : Voyages d'un agronome autour du monde*, Paris, 1961.

-Dupuis, Jacques, *Madras et le Nord du Coromandel*, Paris, 1960.

-Dutt, Romesh, *The Economic History of India in the Victorian Age*, 7. baskı, Londra, 1950, ilk 1903'te yayınlandı.

-Dutt, Romesh, *The Economic History of India Under Early British Rule*, 7. baskı, Londra, 1950, ilk 1901'de yayınlandı.

- Epstein, T. Scarlett, *Economic Development and Social Change in South India*, Manchester, 1962.

-*Far Eastern Economic Review* (Hongkong) 1963 ve 1960-1964 *Yearbooks* sayıları.

-Ford Foundation, *Report*, bak. India:Agricultural Production Team.

-Gadgil, D.R., *The Industrial Evolution of India in Recent Times*, 4. baskı, Oxford, 1942, ilk 1924'te yayınlandı.

-Gadgil, D.R., *Notes on the Rise of the Business Communities in India*,Gokhale Institute of Politics and Economics, Poona, elemanlarınca hazırlanmış ve yayınlanması düşünülmemiş olan ön rapor. D.R. Gadgil'in sunuş yazısıyla, New York, 1951.

-Gandhi, M.K., *Economic and Industrial Life and Relations*, V.B. Kher tarafından derlenip yayına hazırlanmıştır. 3 cilt, Ahmedabad, 1957.

-Gandhi, M.K., *Speeches and Writings of Mahatma Gandhi*, 4. baskı, Madras, 1933.

-Gopal, S., *The Permanent Settlement in Bengal and Its Results*, Londra, 1949.

-Gough, Kathleen, "The Social Structure of a Tanjore Village", Marriott (ed.), *Village India* içinde, s.36-52.

-Great Britain [Büyük Britanya Hükümeti], Indian Famine Commission (Hindistan Kıtlık Komisyonu), *Report of the Indian Famine Commission... Presented to Parliament*, kesim I ve II, Londra, 1880.

- Great Britain, Indian Statutory Commission (Hindistan Resmi Komisyonu), *Report of the Indian Statutory Commission... Presented by the Secretary of State for the Home Department to Parliament... May, 1930*, 17 cilt, Londra, 1930.

-Great Britain, Royal Commission on Agriculture in India (Hindistan Tarımını İnceleme Krallık Komisyonu), *Report... Presented to Parliament June, 1928*, özeti, Londra, 1928.

-Habib, Irfan, The *Agrarian System of Mogul India 1556-1707*, Londra, 1963.

-Harrison, Selig, *India: The Most Dangerous Decade*, Princeton, 1960.

-Hutton, J.H., *Caste in India*, Cambridge, 1936.

-India [Hindistan Hükümeti], Agricultural Production Team (Tarımsal Üretimi İzleme Grubu), *Report of India's Food Crisis and Steps to Meet It*, Ford Vakfı desteğiyle, Ministry of Food and Agriculture and Ministry of Community Development and Cooperation tarafından çıkarıldı, (April , 1959).

-India, Cabinet Secretariat, Central Statistical Organisation, *Statistical Abstract, India, 1957-1958*, yeni dizi, no.8, Yeni Delhi, 1959.

-India, Cabinet Secretariat, Indian Statistical Institute, *The National Sample Survey. Eighth Round: July 1954 - March 1955, no.10 : First Report on Land Holdings, Rural Sector*, Delhi, 1958.

-India, *Census 1951*, farklı eyaletlerde yayınlanmış birçok cilt, cilt VI (Batı Bengal, Sikkim ve Chandernagore), kesim I A (Rapor), Delhi, 1953.

-India, Directorate of Economics and Statistics, *Studies in Agricultural Economics*, cilt III, 3. sayı (Delhi, 1960), içinde "Food Statistics in India".

-India, Famine Inquiry Commission, *Final Report*, Delhi, 1945.

-India, Ministry of Labour, *Agricultural Labour Enquiry*, cilt I, *All India* Yeni Delhi, 1954.

- India, Planning Commission, *Third Five Year Plan*, Delhi, 1961.

-Indian National Congress [Hindistan Kongre Partisi] , All-India Congress Committee, *Congress Bulletin*, January-February, 1959.

-Kaye, John William, *A History of the Sepoy War in India 1857-1858*, 3 cilt, Londra, 1864-1876.

-Khan, N.A., "Resource Mobilization from Agriculture and Economic Development in India", *Economic Development and Cultural Change*, cilt, XII, no. 1 (October, 1963), s. 42-54.

-Lamb, Helen "The Indian Merchant", Singer (ed.), *Traditional India*, içinde, s.25-35.

-Lambert, Richard D., "Hindu Communal Groups", Park ve Tinker (eds.), *Leadership and Political Institutions in India* içinde, s.211-224.

-Lewis, Oscar, *Village Life in Northern India*, Urbana, 1958.

-*Madras in Maps and Pictures*, Director of Information and Publicity (Hindistan Turizm ve Tanıtma Genel Müdürlüğü) tarafından çıkarıldı, Madras, 1959.

-Majumdar, R.C., H.C. Raychaudhuri ve K.Datta, *An Advanced History of India*, Londra, 1950.

-Marriott, McKim (ed.), *Village India: Studies in the Little Community*, American Anthropological Association, rapor no. 83, June, 1955.

-Mayer, Adrian C., *Caste and Kinship in Central India*, Londra, 1960.

-Mayer, Albert ve başkaları, *Pilot Project, India: The Story of Rural Development at Etawah, Uttar Pradesh*, Berkeley, 1958.

-Mellor, Andrew, *India Since Partition*, Londra, 1951.

-Metcalf, Thomas R., "Struggle over Land Tenure in India 1860-1868", *Journal of Asian Studies*, cilt XXI, no.3 (May, 1962), s.295-308.

-Metcalf, Thomas R., "The British and the Moneylender in Nineteenth-Century India", *Journal of Modern History*, cilt 34, no.4 (December, 1962), s.295-307.

-Metcalf, Thomas R., "The Influence of the Mutiny of 1857 on Land Policy in India", *The Historical Journal*, cilt 4, no.2 (1961), s.152-163.

-Misra, B.B., *The Indian Middle Classes*, Oxford, 1961.

-Mitra, Ashok, "Tax Burden for Indian Agriculture", Braibanti ve Spengler (eds.), *Administration and Economic Development in India*, içinde, s.281-303.

-Moreland, W.H., *The Agrarian System of Moslem India*, Cambridge, 1929.

-Moreland, W.H., *From Akbar to Aurangzeb : A Study in Indian Economic History*, Londra, 1923.

-Moreland, W.H., *India at the Death of Akbar*, Londra, 1920.

-Moreland, W.H. ve A.C. Chatterjee, *A Short History of India*, 4. baskı, Londra, 1957.

-Mukerjee, Radhakamal (ed.), *Economic Problems of Modern India*, cilt I, Londra, 1939

-Nair, Kusum, *Blossoms in the Dust*, Oxford, 1961.

-Nanda, B.R. , *Mahatma Gandhi : A Biography*, Boston, 1958.

- Natarajan, L., *Peasant Uprisings in India 1850-1900*, Bombay, 1953.

-Neale, Walter C., *Economic Change in Rural India: Land Tenure and Reform in Uttar Pradesh 1850-1955*, New Haven, 1962.

-O'Malley, L.S.S., *Popular Hinduism*, Cambridge, 1935.

-Overstreet, Gene D. ve Marshall Windmiller, *Communism in India*, Berkeley, 1959.

-Park, Richard L. ve Irene Tinker (eds.), *Leadership and Political Institutions in India*, Princeton, 1959.

-Patel, Govindlal D., *The Indian Land Problem and Legislation*, Bombay, 1954.

-Patel, Surendra J., *Agriculturer Labourers in Modern India and Pakistan*, Bombay, 1952.

-Qureshi, Anwar Iqbal, *The Economic Development of Hyderabad*, Bombay, 1949.

-Raghavaiyangar, S.Srinivasa, *Memorandum on the Progress of the Madras Presidency during the Last Forty Years of British Administration*, Madras, 1893.

-Raju, A. Sarada, *Economic Conditions in the Madras Presidency 1800-1850*, Madras, 1941.

-Retzlaff, Ralph H., *A Case Study of Panchayats in a North Indian Village*, Berkeley, 1959.

-Rudolph, Lloyd I. ve Susanne H. Rudolph, "The Political Role of India's Caste Associations", *Pacific Affairs*, cilt XXXIII, no. 1 (March, 1960), s.5-22.

-Rudolph, Susanne H., "Consensus and Conflict in Indian Politics",*World Politics*, cilt, XIII, no.3 (April, 1961), s.385-399.

-Samra, Chattar Singh, "Subhas Chandra Bose", Park ve Tinker (eds.), *Leadership and Political Institutions in India* içinde, s.66-86.

-Senart, Emile, *Caste in India*, İng. çev. E.D. Ross, Londra, 1930.

-Singer, Milton (ed.), *Traditional India: Structure and Change*, (American Folklore Society, Bibliographical and Special Series", cilt X), Philadelphia, 1959.

-Singh, Baij Nath, "The Impact of Community Development on Rural Leadership", Park ve Tinker (eds.), *Leadership and Political Institutions in India* içinde, s.361-365.

-Smith, Wilfred Cantwell, "Hyderabad: Muslim Tragedy", *Middle East Journal*, cilt IV, no. 1 (January, 1950), s.27-51.

-Spear, T.G., *Twilight of the Mughuls*, Cambridge, 1951.

-Srinivas, M.N., *Caste in Modern India*, Londra, 1962.

-Stokes, Eric, *The English Utilitarians and India*. Oxford, 1959.

-Tavernier, Jean-Baptiste, *Travels in India*. Ing. çev. V.Ball, 2.baskı, yayına hazırlayan William Crooke, Oxford, 1925.

-Thirumalai, S., *Postwar Agricultural Problems and Policies in India*, New York, 1954.

-Thorner, Daniel ve Alice Thorner, *Land and Labour in India*, Londra, 1962.

-*Times of India: Directory and Year Book, 1960-1961*, Bombay, Delhi, Kalküta ve Londra, 1961.

- Tinker, Hugh, "The Village in the Framework of Development", Braibanti ve Spengler (eds.) *Administration and Economic Development in India* içinde, s.94-133.

-Woodruff, Philip, *The Men Who Ruled India*, cilt I: *The Founders*, cilt II: *The Guardians*, Londra, 1953.

Genel ve Öteki Çeşitli Kaynaklar

-*Annuaire internationale de statistique agricole, 1937-1938*, International Institute of Agriculture tarafından çıkarıldı, Roma, 1938.

-Banfield, Edward C., *The Moral Basis of a Backward Society*, Glencoe, 1958.

-Coulborn, Rushton (ed.), *Feudalism in History*, Princeton, 1956.

-*Foreign Agriculture*, U.S. Department of Agriculture (ABD Tarım Bakanlığı) tarafından çıkarılan haftalık süreli yayın, Washington , D.C.

-Hintze, Otto, *Staat und Verfassung : Gesammelte Abhandlungen zur allgemeinen Verfassungsgeschichte*, der. Gerhard Oestreich, 2. baskı , Göttingen, 1962.

-Homans, George C., *The Human Group*, New York, 1950.

-Klein, Julius, *The Mesta: A Study in Spanish Economic History 1273-1836*, Cambridge, Massachusetts, 1920.

-Lévi-Strauss, Claude, *La Pensée sauvage*, Paris, 1962.

-Marx, Karl, *Selected Works*, çeviriyi yayına hazırlayan C.P. Dutt, 2 cilt, New York, tarih yok.

- Morgenstern, Oskar, *On the Accuracy of Economic Observations*, gözden geçirilmiş 2. baskı, Princeton, 1963.

-Parsons, Talcott, *The Social System*, Glencoe, 1951.

-Pirenne, Henri, *Histoire économique de l'occident médiéval* ,[Brüksel], 1951.

-Postgate, R.W., (ed.), *Revolution from 1789 to 1906: Documents selected and edited with Notes and Introductions*, Londra, 1920, New York, 1962'de yeniden basıldı.

-Salvemini, Gaetano, *The Fascist Dictatorship in Italy*, Londra, 1928.

-Schmidt, Carl P., *The Plough and the Sword: Labor, Land, and Property in Fascist Italy*, New York, 1938.

-Schweinetz, Karl de , Jr., *Industrialization and Democracy: Economic Necessities and Political Possibilities*, New York, 1964.

- Silone, Ignazio, *Der Fascismus*, Zürih, 1934.

- Syme, Sir Ronald, *The Roman Revolution*, Oxford, 1956.

-United Nations:Food and Agriculture Organization, *Production Yearbook*, cilt XIV (1960) ve cilt XVI (1962).

-Whitehead, Alfred N., *Modes of Thought*, New York, 1938; 1958'de yeniden basıldı.

DİZİN

a. Ad Dizini

b. Kavram Dizini

A
Advielle, Victor, 411.
Allen, G.C., 142n, 185n, 198n, 221n, 227n, 228n, 233n, 240n, 241n, 416, 420.
Amos, 69n.
Ando Şoeki, 192n.
Andreano, Ralph, 414.
Anstey, Vera, 270n, 276n, 278n, 279n, 286n, 424.
Aptheker, Herbert, 116n, 414.
Araki, General Sadao, 238.
Asakawa, K., 185n, 206, 206n, 207, 207n, 208, 420.
Ashton, T.S., 26n, 28n, 407.
Aston Trevor, 18n, 407.
Aubin, Gustav, 360n, 405.
Auge-Laribé, Michel, 88n, 411.
Augustinus, St., 92, 92n.
Avrangzeb (Şah), 253, 253n, 256, 257.
Aydelotte, W.O., 34n, 35n, 407.

B
Babeuf, François-Emile, 388, 388n, 389, 389n, 390.
Backhouse, E., 148n, 416.
Baden-Powell, B.H., 260n, 268n, 269n, 270n, 271n, 424.
Bailey, F.G., 262n, 424.
Balázs, Etienne, 133n, 416.
Banfield, Edward C., 167n, 371n, 429.
Barber, Elinor G., 57n, 411.
Barère, Camille, 68, 68n.
Baudelaire, 384.
Beal, Edwin George, Jr., 149n, 416.
Beale, Howard K., 93n, 414.
Beals, Alan R., 298n, 310n, 312n, 424.
Beard, Charles A., 101, 104n, 105n, 106n, 107n, 121, 122, 123, 123n, 414.
Beard, Mary R., 104n, 105n, 106n, 107n, 123, 414.
Beardsley, Richard K., 210n, 241n, 242n, 243n, 244n, 420.
Beasley, W.G., 420.
Beegle, J.Allen, 348n, 349n, 405.
Bellah, Robert N., 192n, 420.
Benedict, Ruth, 233n, 420.
Bennett, H.S., 99n, 414.
Bergson, Abram, 5.
Berkov, Robert, 151n, 416.
Berlin, P.A., 346n, 407.
Bernier, François, 252, 253, 256, 257.
Bismarck, 147, 173, 184, 342.
Bland, J.O.P., 148n, 416.
Bloch, Marc, 37, 38n, 39n, 55n, 61n, 65n, 411.
Blum, Jerome, 361n, 407.
Blunt, E.A.H, 263n, 265n, 424.
Bois, Paul, 48n, 77n, 80n, 81n, 82n, 411.
Boncerf, 55.
Borton, Hugh, 194n, 203n, 204, 204n, 241n, 420.
Bose, Suphas Chandra, 246, 246n.
Bourgin, Georges, 67, 411.
Bowden, Peter J., 407.
Bracher, Karl Dietrich, 349n, 405.
Braibanti, Ralph, 302n, 304n, 313n, 317n, 424.
Brandt, Conrad, 151n, 178n, 416.
Brayne, F.L., 303, 303n, 424.
Brecher, Michael, 247n, 287n, 288, 291n, 300n, 424.
Briggs, Asa, 32n, 407.
Brown, Delmar M., 227n, 265n, 420.
Brown, D. Mackenzie, 425.
Brown, John, 113.
Brunton, D., 396, 396n, 397, 397n, 400, 407.
Buchanan, Francis Hamilton, 259, 259n, 262n, 263n, 269, 269n, 276, 282, 286n, 424.
Buchanan, James, 106.
Buck, John Lossing, 152n, 153n, 154n, 175n, 417.
Buda, 208.
Burke, 218.

C
Calas, 52, 52n.
Calicula, 384n.
Cam, Helen M., 10n, 11n, 408.
Cameron, Meribeth E., 143n, 147n, 148n, 417.
Campbell, George, 262n, 424.
Campbell, Mildred, 14n, 15n, 16n, 408.
Carnot, 68.
Carré, Henri, 44, 44n, 45n, 52n, 411.
Carsten, F.L., 405.
Carus-Wilson, E.M., 408.
Caton, Marcus Porcius, 282, 282n.
Caux, 55.
Cavour, Kont, 342, 342n.
Ceasar, 69n.
Cecil, David, 32n, 408.
Chambers, J.D., 26n, 27n, 408.
Chang, Chih-i, 417.
Chang, Chung li, 133n, 134n, 135n, 137n, 141n, 148n, 149n, 167n, 417.
Charles, I. (Kral), 17, 19, 20.
Chatterjee, A.C., 251n, 256n, 427.
Chattopadhyaya, Haraprasad, 271n, 272n, 273n, 274n, 424.
Chaudhuri, S.B., 241n, 293n, 424.
Ch'en, Jerome, 148n, 417.
Chiang, Siang tseh, 172n, 173n, 174n, 417.

Chiang Kai-shek, 417. bak. "Çang Kay - şek."
Ch'ü, T'ung-tsu, 136n, 139n, 146n, 163n, 164n, 165n, 417.
Cihangir (Şah), 256.
Clapham, J.H., 27n, 398, 400, 400n, 408.
Clark, G. Kitson, 31n, 34n, 35n, 36n, 408.
Clay, Henry, 112, 112n.
Clive, Robert, 266.
Cobb, Richard, 74n, 412.
Cobban, Alfred, 52n, 60n, 67n, 72n, 412.
Cochran, Thomas C., 123n, 414.
Cohen, Jerome B., 236n, 237n, 238n, 420.
Cohn, Bernard S., 269n, 424.
Colbert, Jean Babtiste, 40, 51, 53, 142, 253, 253n.
Cole, G.D.H., 344n, 408.
Cole, W.A., 26n, 408.
Colebrooke, Henry Thomas, 269n, 424.
Colegrove, Kenneth W., 234n, 420.
Conrad, Alfred H., 97n, 98n, 414.
Cooper, J.P., 18n, 408.
Cornvallis, Charles, 268, 283, 283n.
Coulborn, Rushton, 183n, 322n, 429.
Courant, Maurice, 194n, 420.
Craig, Albert M., 185n, 189n, 193n, 195n, 220n, 420.
Craven, Avery O., 110n, 113n, 414, 415.
Cromwell, 19, 19n, 20, 21, 396n, 398. 177n, 180n, 417.
Crook, David, 153n, 167n, 168n, 170n, 175n, 177n, 180n, 417.
Crook, Isabel, 153n, 167n, 168n, 170n, 175n, 177n, 180n, 417.
Crowley, James B., 238n, 420.
Current, Richard Nelson, 117n, 118n, 119n, 415.
Curzon, Lord, 307.

Ç
Çang Kay-şek, 151, 151n, 152, 156, 158, 158n, 159, 159n, 160, 160n, 167, 178, 417.

D
Dalin, V.M., 389n, 412.
Dan, Baron, 235.
Darling, Malcolm, 277, 277n, 278n, 279n, 283, 283n, 303, 424.
Davies, E., 408.
Davis, Kingsley, 277n, 424.
Davis, Lance E., 122, 415.
Deane, Phyllis, 26n, 408.
De Gaulle, Charles, 130, 130n.
DeGroot, J.J.M., 139n, 417.
Dey, Sushil K., 303n, 424.
DiBenetto, Rose, 5.
Disraeli, 36.
Dittmann, Wilhelm, 348n, 405.
Dolivier, Pierre, 68, 69n.
Dommanget, Maurice, 389n, 412.
Donald, David, 93n, 95n, 96n, 97n, 120n, 121n, 122n, 415.
Donnithorne, A.G., 142n, 416.
Dore, R.P., 215n, 220n, 222, 222n, 223, 223n, 225n, 228n, 232n, 233, 233n, 240n, 242, 242n, 244, 244n, 420.
Douglas, Stephen A., 112, 113, 113n.
Dube, S.C., 304n, 307, 310n, 424.
Dubois, Jean Antoine, 262n, 424.
Duby, Georges, 38n, 412.
Dumont, René, 310n, 311, 311n, 312n, 425.
Dumouriez, General, 70.
Dupuis, Jacques, 309n, 425.
Dutt, Romesh, 270, 270n, 425.

E
Eberhard, Wolfram, 132n, 141n, 163n, 417.
Ebu Fazıl, 249n.
Egret, Jean, 56n.
Ekber (Şah), 49, 249, 249n, 250, 250n, 253, 253n, 254, 256, 258, 259, 260, 267, 273n, 307, 324.
Elizabeth, I. (Kraliçe), 24, 247, 249, 266.
Elkins, Stanley M., 107n. 415.
Embree, John F., 243n, 244n, 421.
Engels, Friedrich, 264n, 339, 340n.
Epstein, T. Scarlett, 310n, 313, 425.
Escarra, Jean, 140n, 419.
Everitt, Alan Milner, 398n, 408.

F
Fainsod, Merle, 5.
Fairbank, John K., 416.
Fei, Hsiao-tung, 156n, 167, 167n, 168n, 176n, 417.
Feng, Y.T., 6.
Feuerwerker, Albert, 131n, 142n, 143n, 144n, 417.
Firth, C.H., 19n, 408.
Fitzgerald, C.P., 161, 161n, 417.
Foner, Philip S., 102n, 112n, 113n, 114n, 415.
Ford, Franklin L., 56n, 412.
Forster, Robert, 40, 42n, 43n, 45n, 46, 46n, 47, 47n, 54n, 412.
Fosseux, Dubois de, 389n.
Fox, Charles James, 344.
Franke,Wolfgang, 132n, 418.
Franz, Günther, 361n, 362n, 363n, 405.
Freedman, Maurice, 134n, 418.
Freud, 130n.

Fried, Morton H., 156, 418.
Fukuda, Tokuzo, 187n, 421.

G
Gadgil, D.R., 270n, 276n, 278n, 279n, 284n, 287n, 425.
Gallagher, John, 36n, 408.
Gamble, Sidney D., 155n, 167n, 168n, 418.
Gandi, 248, 287, 288, 289, 289n, 290, 290n, 291, 291n, 292, 299, 304, 347, 425; bak. kavram dizini , "Gandicilik", Gandi'nin düşünceleri".
Garibaldi, 342.
Gates, Paul W., 95n, 98n, 415.
George, Lord, 36.
Gerschenkron, Alexander, 348, 348n, 405.
Giolitti, Giovanni, 340.
Giterman, Valentin, 246n, 407.
Gonner, E.C.K., 26n, 27n, 408.
Goodwin, A., 24n, 409.
Gopal, S., 269n, 425.
Goto, Şociro, 231n.
Goubert, Pierre, 59n, 62n, 412.
Gough, Kathleen, 312n, 425.
Göhring, Martin, 39n, 48n, 50n, 51n, 52, 52n, 54n, 55n, 56n, 61n, 62n, 412.
Gracchus, 388, 388n.
Gray, Lewis C., 97n, 415.
Greeley, Horace, 119, 119n.
Greer, Donald, 84n, 85, 85n, 400, 400n, 401, 401n, 412.
Griffiths, Percival, 269n, 426.
Guérin, Daniel, 68n, 70n, 74n, 75n, 76n, 84n, 412.

H
Habakkuk, H.J., 24n, 25n, 409.
Habib, Irfan, 249n, 250n, 255n, 257n, 258n, 260n, 263n, 264n, 269n, 426.
Hacker, Louis M., 95n, 123n, 415.
Halévy, Elie, 344, 344n, 409.
Hall, John W., 183n, 187n, 421.
Hamerow, Theodore S., 405.
Hamilton, Alexander, 95.
[Hamilton, Francis Buchanan, 259n.]
Hammond, Barbara, 22n, 23n, 25n, 26n, 28n, 409.
Hammond, J.L., 22n, 23n, 25n, 26n, 28n, 409.
Hardacre, Paul H., 20n, 409.
Hardenberg, Prens von, 340, 342.
Harootunian, Harry D., 219n, 421.
Harrison, Selig, 269n, 426.
(Haydarabad Nizamı), 294.
Hayes, 121.
Heberle, Rudolf, 294n, 405.
Hébert, 74.
Henry, IV., 40n, 49, 50, 53.
Henry, VIII., 11.
Hexter, J.H., 12n, 13n, 409.
Hideyoşi, 186.
Hill, Christopher, 11n, 397n, 409.
Hinton, Harold C., 135n, 172n, 418.
Hintze, Otto, 322, 322n, 429.
Hitler, 157n, 238, 249, 249n, 405.
Hobsbawm, Eric, 171n.
Holcombe, Arthur N., 151n, 418.
Homans, George C., 166n, 429.
Honjo, E., 190n, 421.
Ho, Ping-ti, 134n, 136n, 137n, 140n, 146n, 148n, 418.
Horace, 384n.
Hoskins, W.G., 26n, 27n, 28n, 409,
Hsiao, 357n.
Hsiao, Kung-chuan, 134n, 136n, 140n, 162n, 164n, 165n, 166n,168n, 169n, 171n, 173n, 174n, 176n, 418.
Hunter, Neil, 88, 412.
Hutton, J.H., 263n, 426.

I
Ike, Nobutaka, 199n, 205n, 219n, 227n, 230n, 231n, 421.
Isaacs, Harold R., 151n, 152n, 175n, 418.

İ
İnoue, Junnosuke, 235.
İnukay, Ki, 235, 241n.
İto, 232.
İvan, Korkunç, 323.

J
Jackson, Andrew, 95, 96, 103, 104.
James, Margaret, 17n, 18n, 20n, 21n, 388n, 409.
Jamieson, George, 144n, 418.
Jaurès, Jean, 53, 53n, 58, 412.
Jefferson, 95, 351.
John (1167-1216), Kral, 435n.
Johnson, Andrew, 119.
Johnson, Arthur H., 22n, 23n, 26n, 409.
Johnson, Chalmers A., 178n, 179n, 418.

K
Kafka, 265.
Kaye, John William, 262n, 271n, 273n, 426.
Kehr, Eckart, 342n, 405.
Kelvin, Lord, 402.
Kerridge, Eric, 12n, 409.

Khan, N.A., 317n, 426.
Khokhlov. A.N., 135, 144n, 418.
Kirchheimer, Otto, 6.
Klein, Julius, 12n, 429.
Kliuchevskii, V., 407.
Krieger, Leonard, 405.
Konfüçyüs, bak. kavram dizininde "Konfüçyüsçülük".

L
Labrousse, C.E., 41, 41n, 42, 42n, 54n, 57, 57n, 413.
Ladejinsky, W., 225n, 240n, 421.
Lafayette, 66.
Lamb, Helen, 286n, 426.
Lamb, Jefferson D.II., 154n, 418.
Lambert, Richard D., 247n, 427.
La Mazelière, Antoine Rous de, 220, 220n, 421.
Lang, Olga, 143, 167n, 175n, 418.
Langer, William L., 5, 409.
Lattimore, Owen, 134n, 137, 137n, 141n, 418.
Laud, 17.
Lavisse, Ernest, 40n, 44n, 51n, 52n, 58n, 413.
Lee, Mabel Ping-hua, 136n, 419.
Lefebvre, Georges, 48n, 55n, 59, 60n, 61n,62n, 63n, 64, 64n, 65n, 66n, 67n, 70n, 72n, 73n, 74, 74n, 75n, 76n, 85, 85n, 88, 88n, 388, 389, 389n, 413.
Lévi-Strauss, Claude, 430.
Levitskii, V., 346, 407.
Levy, Hermann, 26n, 409.
Levy, Marion J. Jr., 142n, 143n, 419.
Lewis, Oscar, 279n, 427.
Lhomme, Jean, 87n, 413.
Li, Hung-chang, 143.
Lincoln, 96, 103n, 106, 113n, 116, 117, 126.
Linebarger, Paul M., 154n, 155, 155n, 159n, 419.
Lipson, E., 13n, 16n, 17n, 409.
Liu, F.F., 157, 157n, 419.
Liu, Hui-chen Wang, 133n, 166n, 419.
Lockwood, William W., 237n, 421.
Loomis, Charles P., 348n, 349n, 405.
Louis, XIV., 38, 39, 40, 40n, 44, 49, 50, 51, 51n, 53, 68, 130, 130n, 188, 253n, 272n.
Louis, XV., 52.
Louis, XVI., 30, 52, 56, 58, 64, 66, 89.
Louis, XVII., 70.
Low, David, 233n.
Lund, Renville, 172n.

M
Mably, 389.
Maclagan, E.D., 283n.
Majumdar, R.C., 287n, 427.
Manning, Brian, 410.
Mao, 178, 178n.
Marat, 66n.
Marcuse, Herbert, 5.
Marriott, McKim, 310n, 312n, 427.
Mars, 384.
Maruyama, Masao, 236n, 421.
Marx, Karl, 43, 264, 264n, 323, 339, 340n, 343n, 371, 371n, 392, 430.
Maspéro, Henri, 140n, 419.
Mather, F.C., 32n, 33n, 410.
Mathiez, Albert, 53, 66, 68, 68n, 69n, 70n, 71, 71n, 72n, 73n, 75n, 401, 401n, 413.
Matsui, Shichiro, 240n, 421.
Maupeou, 52, 53, 56.
Mayer, Adrian C., 427.
Mayer, Albert, 310n, 427.
Maynard, John, 407.
Melbourne, Lord, 32n.
Mellor, Andrew, 296n, 427.
Metcalf, Thomas R., 271n, 275n, 278n, 280n, 427.
Meyer, John R., 97n, 98n, 414.
Michelet, 395.
Miliukov, P., 407.
Mill, John Stuart, 351.
Mingay, G.E., 24n, 25n, 26n, 30n, 398, 399, 399n, 400, 410.
Misra, B.B., 286n, 287n, 427.
Mitra, Ashok, 302n, 305n, 317n, 427.
Molines, Michael, 292n.
Montesquieu, 42, 52.
Moore, Elizabeth Carol, 6.
Moreland, W.H., 249n, 250, 250n, 251n, 252n 253, 253n, 254, 254n, 256n, 257n, 258n, 259n,260n, 278n, 334, 427.
Morgenstern, Oskar, 402n, 430.
Morris, Morris D., 215n, 225n, 421.
Morse, H.B., 147n, 419.
Mukerjee, Radhakamal, 263n, 280n, 283n, 427.
Munro, Thomas, 262n.
Murdoch, James, 187n, 188n, 189n, 195n, 421.
Mussolini, 239, 339, 350.
Münzer, Thomas, 362.

N
Nabholz, Hans, 362n, 363n, 406.
Nair, Kusum, 285n, 428.
Namier, Lewis, 23n, 24, 24n, 380, 381n, 410.
Nanda, B.R., 289n, 290n, 291n, 428.
Napier, Charles, 272n.
Napoléon, 76, 344.
Nasu, Shiroshi, 223n, 224n, 421.

Natarajan, L., 293n, 296n, 428.
Neale, Walter C., 298n, 428.
Necker, 63.
Nef, John U., 16n, 49n, 410, 413.
Nehru, 247, 247n, 250, 287n, 295, 297, 299, 300, 300n, 301, 302, 303, 305, 315, 321.
Neron, 384n.
Nevins, Allan, 97n, 98n, 99, 99n, 100, 100n, 101, 101n, 102n, 103n, 105n, 106n, 110n, 111, 112n, 113, 415.
Nichols, Roy F., 110n, 415.
Niklashausen, 362n.
Norman, E. Herbert, 192, 192n, 193n, 198n, 199n, 204n, 205n, 206n, 215n, 216n, 218n, 219n, 221n, 224n, 230n, 421, 422.
North, Douglas C., 95n, 96n, 101n, 102n, 104n, 415.
North, Robert C., 419.

O
Ohkawa, Kahushi, 22In, 222n, 228n, 422.
Oldenburg auf Januschau, Herr von, 33.
O'Malley, L.S.S., 259n, 262n, 428.
Overstreet, Gene D., 295n, 428.
Owsley, Frank L., 96n, 415.

P
Palmer, Foster M., 6.
Park, Richard L., 265n, 303n, 311n, 346n, 347n, 428.
Parsons, Talcott, 378n, 430.
Patel, Govindlal D., 262n, 301n, 302n, 428.
Patel, Sardar Vallabhhai J., 299, 300.
Patel, Surendra J., 428.
Pennington, D.H., 396, 396n, 397, 397n, 398, 400, 407.
Perikles, 126.
Perry, Commodore, 185.
Petro, Büyük, 323, 370n.
Petronious, 384n.
Phillips, Ulrich B., 98n, 415.
Pirenne, Henri, 140n, 430.
Pitt, William, 30, 30n.
Plumb, J.H., 30n, 410.
Porchnev, Boris, 59n, 367n, 372n, 413.
Postgate, Raymond, 344n, 390n, 413, 430.
Power, Eileen, 410.
Preradovich, Nickolaus von, 35n, 406.
Pride, Albay, 396n.

Q
Quesnay, 55n.
Qureshi, Anwar Iqbal, 294n, 428.

R
Raghavaiyangar, S. Srinivasa, 282n, 428.
Raju, A, Sarada, 270n, 428.
Ramming, Martin, 186n, 188n, 189n, 193n, 422.
Randall, J.G., 93n, 95n, 96n, 97n, 110n, 120n, 121n, 122n, 415.
Rayback, Joseph G., 117n, 415.
Reischauer, Edwin O., 183n, 184n, 232n, 235n, 236n, 422.
Reischauer, Robert K., 422.
Retzlaff, Ralph H., 304n, 428.
Ricardo, 270.
Robespierre, 64, 68, 69, 72, 74, 75, 76, 84, 90, 392.
Robinson, Geroid T., 354n, 355, 355n, 370, 407.
Robinson, Ronald, 36n.
Rosenberg, Hans, 399n, 406.
Rosovsky, Henri, 221n, 222n, 228n, 422.
Rouget de Lisle, 66.
Rousseau, 159, 389.
Roux, Jacques, 71, 71n.
Rudé, George, 66n, 67n, 413.
Rudolph, Lloyd I., 312n, 428.
Rudolph, Susanne H., 312n, 428.
Russell, Bernard, 381.
Russell, Earl, 97.
Russell, John, 32, 33.

S
Sabine, George H., 388n, 410.
Sagnac, Philippe, 39n, 40n, 49n, 51n, 59n, 413.
Saigo, 227n.
Saint Jacob, P. de, 61n, 413.
Saint-Just, 74, 75.
Salvemini, Gaetano, 350n, 430.
Samra, Chattar Singh, 346, 428.
Sansom, George, 184n, 187n, 193, 197n, 198n, 199, 199n, 216n, 339n, 357n, 422.
Sauer, Wolfgang, 405.
Say, 55n.
Scalapino, Robert A., 199n, 216n, 218n, 219n, 227n, 230n, 231n, 232n, 234n, 235n, 236n, 422.
Schlesinger, Arthur M. Jr., 415.
Schmidt, Carl P., 350n, 351n, 430.
Schorske, Carl E., 33n, 406.
Schulman, Marshall D., 51.
Schwartz, Benjamin I., 151n, 178n, 375n, 416, 419.
Schweinitz, Karl de, 10n, 430.
Schweitzer, Arthur, 349n, 406.
Scott, J.W. Robertson, 224, 224n, 422.

Sée, Henri, 38n, 39n, 48n, 54n, 57, 57n, 59, 413.
Semenov, V.F., 17n, 410.
Senart, Emile, 262n, 428.
Sering, Max, 349n, 406.
Seward, 105n.
Shannon, Fred A., 120n, 415.
Sharkey, Robert P., 117n, 122n, 415.
Sheldon, Charles David, 188n, 189n, 190n, 191n, 192n, 196n, 421, 422.
Shen, N.C., 155n, 419.
Shih, Kou-shen, 142n, 143n, 419.
Shortreed, Margaret, 117n, 416.
Silone, Ignazio, 350, 350n, 430.
Singer, Milton, 286n, 310n, 428.
Singh, Baij Nath, 311n, 429.
Smirin, M.M., 262n, 406.
Smith, Adam, 13.
Smith, Thomas C., 186n, 204n, 206n, 208n, 209n, 210, 210n, 211n, 212n, 213n, 214n, 215n, 217n, 219, 219n, 220n, 226n, 227n, 242n, 422.
Smith, Wilfred Cantwell, 294n, 295n, 429.
Soboul, Albert, 71n, 73n, 75n, 413.
Soreau, Edmond, 68n, 414.
Spartaküs, 392.
Spear, T.G., 260n, 261n, 268n, 429.
Spencer, Herbert, 219n.
Spengler, Joseph J., 302n, 304n, 310n, 313n, 317n, 424.
Spengler, Oswald, 383n.
Srinivas, M.N., 310n, 429.
Stalin, 384n, 393.
Stampp, Kenneth M., 93n, 97n, 102n, 110n, 119n, 120n, 416.
Stein, Baron von, 340, 342.
Stein, Robert, 359n, 360n, 406.
Stevens, Thaddeus, 116, 117, 117n, 118, 118n, 119, 119n, 416.
Stokes, Eric, 268n, 429.
Stolypin, 370.
Stone, Lawrence, 18n, 410.
Storry, Richard, 237n, 423.
Strafford, 17.
Sumner, Charles, 119n.
Sun Yat-sen, 158, 159, 160, 167.
Syme, Ronald, 430.

T
Tacitus, 69n.
Taeuber, Irene B., 219n, 224n, 423.
Taine, 395.
Takekoshi, Y., 223n, 423.
Takizawa, Matsuyo, 208n, 423.
Tanin, O., 228n, 234n, 237n, 238n, 423.
Tate, W.E., 23n, 410.
Tavernier, Jean-Baptiste, 252, 252n, 429.
Tawney, R.H., 11, 12n, 13n, 14, 14n, 16, 16n, 17n, 18n, 20, 152, 152n, 153n, 154n, 156n, 157n, 387, 387n, 396, 398, 398n, 410, 419.
Thirsk, Joan, 12n, 21n, 24n, 410.
Thirumalai, S., 279n, 284n, 429.
Thompson, E.P., 28n, 344n, 410.
Thompson, F.M.L., 32n, 34n, 35n, 411.
Thorner, Alice, 284n, 285n, 302n, 305n, 402n, 429.
Thorner, Daniel, 284n, 285n, 302n, 305n, 402n, 429.
Tilak, B.G., 287, 288.
Tilden, 121.
Tilly, Charles, 76n, 77n, 78n, 79n, 80n, 81n, 82n, 414.
Tinker, Irene, 265n, 303n, 311n, 346n, 347n, 428.
Tocqueville, Alexis de, 20, 65, 87.
Tokugawa Ieyasu, 184, 185.
Totten, George O., 240n, 423.
Trevelyan, G.M., 344n, 397, 397n, 411.
Trevor-Roper, H.R., 17n, 19n, 411.
Tseng Kou-fan, 173.
Tsunoda, Ryusaku, 237n, 423.
Turberville, A.S., 33n, 343n, 344n, 411.
Turgenyev, 395.
Turgot, 53, 55, 56, 58.
Turner, Frederick Jackson, 107.
Tylor, E.B., 378.

U
Ueki Emori, 219.
Usher, Abbot Payson, 41n, 414.

V
Vallandigham, C.J., 106.
Veblen, Thorstein, 117, 202, 321, 381, 385.
Venturi, Franco, 390n, 391n, 407.
Venüs, 384.
Vergilius, 384n.
Victoria, Kraliçe, 32, 34.
Voltaire, 52, 52n.

W
Waas, Adolf, 261n, 262n, 263n, 406.
Walpole, 25, 25n.
Weber, Max, 43, 45, 99, 139, 139n, 176, 298n, 342n, 406, 419.
Webster, 112, 112n.
Wellington, 32, 344.
Whitehead, Alfred N., 403n, 430.

Wiessner, Hermann, 363n, 406.
Windmiller, Marshall, 295n, 428.
Winstanley, Gerrard, 388, 388n, 389.
Wittfogel, Karl A., 131, 132n, 323, 419.
Woodruff, Philip, 267n, 270n, 271n, 272n, 273n, 315n, 429.
Woodward, C. Vann, 121n, 416.
Woodward, E.L., 411.
Wright, Gordon, 88n, 414.
Wright, Marry Clabaugh, 142n, 147, 147n, 149n, 158n, 160, 419.
Wunderlich, Frieda, 350n, 406.

Y

Yamagata, General Arimoto, 227n, 231, 232, 233.
Yang, C.K., 156n, 169n, 170n, 176n, 177n, 180n, 181, 181n, 391n, 419.
Yang, Martin C., 156n, 167n, 419.
Yehova, 69.
Yohan, E., 228n, 234n, 237n, 238n, 423.
Yoşimune, 190.
Young, Arthur, 25n.
Yule, George, 19n, 411.

Z

Zagorin, Perez, 19n, 20n, 22n, 411.
Zahler, Helene S., 106n, 416.

b. Kavram Dizini

A
ABD Anayasasında Ondördüncü Değişiklik, 121-122.
ABD'de bölgeler arası farklar, 111.
ABD'de bölgeler arası ittifaklar, 104, 105, 111, 120.
ABD'de farklı toplum biçimleri, 94-95.
ABD'de köylülüğün bulunmayışı, 365.
abolisyonizm, 117.
absentee landlords, 33, 145.
"açık tarla" sistemi, 28, 60, 77.
açlık, Hindistan'da, 249. bak "kıtlık".
adalet işlevi, 163-164, 185, 338, 366.
adalet kavramı, köylünün, 373, 386, 392.
Adil Kira Yasası, Hindistan, 309.
"adların düzeltilmesi" Çin düşüncesi, 131.
afyon çekme alışkanlığı, Çin'de, 175.
ahlakçılık, 188, 207, 208, 233, 383, 384.
ahlaksal açıklama, ABD İç Savaş'ını, 109, 110n, 111.
aile:
- ABD'de, 105;
- Çin'de, 133, 166, 167n, 170, 170n, 179-181;
- İngiltere'de, 27-28;
- Japonya'da, 210-211, 212.
ailecilik, bak. "amoral familizm".
Ain-i Akbari, 249n.
akademik sosyal bilimcilerin hatası, 379.
akrabalık bağı, varsayımsal, Japonya'da, 187.
Albay Blimp tipi, 233, 233n, 381.
Almanya:
- ABD ile karşılaştırılması, 94, 104n, 106, 115, 124, 321;
- burjuvazisinin güçsüz kalışının sonucu, 325;
- İngiltere ile karşılaştırılması, 30-31, 32-36, 326;
- İtalya ile karşılaştırılması, 339, 340, 341, 342;
- İspanya ile karşılaştırılması, 341;
- tutucu yoldan çağdaşlaşması, 338, 343.
altyapı - üstyapı ilişkisi, 55, 78, 150, 174.
amatör ideali, 379-380.
Amerika Birleşik Devletleri:
- Almanya ile karşılaştırılması, 94, 104, 106, 115, 124, 321;
- çağdaşlaşma yolu, 321;
- Fransa ve İngiltere ile karşılaştırılması, 91, 92,115, 125, 321, 327, 330-333;
- Japonya ile karşılaştırılması, 115, 124, 321;
- Rusya ile karşılaştırılması, 124.
Amerikan aile çiftliği, 338.
Amerikan Devrimi, ix, 91, 92, 331.
Amerikan İç Savaşı yorumu, 91-94, 109-110, 111, 115.
amoral familizm, 377.
ampirik kategorilerin yararı, 5.
anarşizm, 237, 288, 301.
Anayasacı Demokratlar Partisi, Rusya'da, 481.
anayasal belgeler, 197n.
anayasal yönetim, 148, 207, 288.
ancien régime'in ölüm fermanı, 65, 65n.
angarya:
- Almanya'da, 363;
- Hindistan'da, 301;
- Japonya'da, 207;
- Rusya'da, 390.
"Anglosakson uzlaşma dehası", 92, 114.
"anlamak zordur yapmak kolaydır", 158.
anlık aydınlanma, 82.
antientellektüalizm, 381, bak. "düşün düşmanlığı".
antikapitalizm, bak. "kapitalizm düşmanlığı".
antikomünizm, bak. "komünizm düşmanlığı".
antiplütokrasi, bak. "zengin düşmanlığı".
aracıların kaldırılması, Hindistan'da, 301.
araştırma yöntemi hataları, 285n.
aristokrasi:
- aristokrasi - burjuvazi ilişkisi, 29-30, 328, 334, 340;
- aristokrasi - demokrasi ilişkisi, 250, 379;
- aristokrasi - monarşi ilişkisi, 328;
- aristokrasinin kökünün kazınmasının önemi, 88;
- aristokrasinin ticarete yönelik tarıma geçişi, 325;
- ayrıca bak. "sınıflar", "soylular".
aristokratik liberalizm, 385.
aristokratlar, 379, 380, 381.
aristokrat - tacir bağlantısı, 32n.
"artı" çekme yolları:
- ABD'de, 120;
- Çin'de, 143-144;
- Fransa'da, 48, 49, 54, 73;
- Hindistan'da, 248, 252, 264, 268, 275, 279, 281, 316, 365;
- İngiltere'de 28;
- Japonya'da, 186, 206, 224, 245, 297-298, 337, 357.
"artı" - kültür ilişkisi, 42, 143, 144.
"artı"nın kullanılma yolları, 314, 381.
asalaklık, 147, 224, 286, bak. "sömürü".
asalak toprakbeyleri, Hindistan'da, 248, 268, 269, 270, 276, 281, 298.
asiller, bak. "aristokratlar", "soyluluk".
asker düşmanlığı, Japonya'da, 237.
Askeri Ayaklanma, Hindistan'da, 1857'de, bak. "Sepoy Askeri Ayaklanması".
askeri darbeler, 66, 151, 235, 236, 238.
askeri diktatörlük, Japonya'da, 235, 236, 237.
askeri endüstriler; Japonya'da, 230, 238.
askeri okul öğrencilerinin kökenleri, Japonya'da, 237.
askerler, bak. "ordu", "sınıflar," "*samuray*".

assignant, 75, 80.
assolement forcé, 60, 60n.
astronomi bilgisi - köylüler, Çin'de, 162-163.
Asya - Avrupa karşılaştırması, 130.
Asya toplumlarının önemi, 1.
"Asya türü mutlak monarşi", 248.
aşırı özgürlük, 160.
ataerkil bağlılık, Hindistan'da, 257.
ataerkil denetim, Japonya'da, 211.
ataerkillik, Çin'de, 170.
atomlaşmış toplum, 167, 169, 373.
Avrupa - Asya karşılaştırması, 130.
Avrupalılar kastı, 265.
avukatlar:
- Fransa'da, 34;
- Hindistan'da, 280, 299.
Avusturya, 363n.
ayaklanma - devrim farkı, 161.
ayaklanma - eşkıyalık farkı, 172.
ayaklanmalar, bak. "Askeri Ayaklanma", "başkaldırma", "köylü ayaklanmaları."
ayaktakımının ayaklanışı, Hindistan'da, 307.
aydın düşmanlığı, 384, bak. "düşün düşmanlığı".
aydınlanmış despotizm, 58.
aydınlar:
- devrimle ilişkileri, 373;
- Hindistan'daki konumları, 287, 288, 289.
Aykoku Şeyrişa, 205.
aylak toprak sahipliği - kültür ilişkisi, 33.
ayrıcalıklar, 51, 145, 323.
ayrıcalıklar - "artı" ilişkisi, 54.
Azatlık İlânı, ABD'de, 96, 115.

B

"baba" kral imgesi, 17.
bağımlılık yemini, hükümete, 81.
bağımsız soyluluğun önemi, 324.
Baldırıçıplaklar, 58, 64, 70, 70n, 71n, 72, 74, 75, 76, 84, 85, 90, 115, 374.
Banianlar komisyoncu kastı, 252.
bankacılık, Hindistan'da, 286.
bankalara düşmanlık, 105.
"barbar" kavramı, 143, 143n, 189.
barışçı çözüm mitosu, 9.
barışçı *yolun bedeli*, 247 vd., 297 vd., 393.
barışı koruma işlevi, 138, 171, 172, 184, 188, 189.
Barışı Koruma Yasası, Japonya, 294, 299.
baruku, 242n.
baskı:
- Çin'de, 323;
- Hindistan'da, 257, 280, 297;
- Japonya'da, 226, 228, 231, 234, 237;
- komünist ülkelerde, 393, 394;
- liberal toplumda, 394.
baskı aygıtı olarak devlet, 31, 32, 48, 85, 125.
Bastil baskını, 64.
başkaldırma, 390, bak. "Askeri Ayaklanma", "köylü ayaklanmaları".
başkentte yaşama zorunluluğu, 188, 188n, 198.
Batı bölgesi, ABD'de, 94, 111.
Batı demokrasisinin ufkunun sınırlılığı, 343n.
Batı etkisi:
- Çin'de, 143, 145;
- Hindistan'da, 272;
- Japonya'da, 200, 216, 297.
Batı feodalizmi, 322.
Batılıların tarih yorumu, 131n, 203.
Batı toplumuna bakışlar, 200.
Bauernkrieg, 358-364.
Bengal, 258, 259, 269, 280.
Beş Yıllık Plan'lar, Hindistan'da, 300, 302.
Beyaz Terör, 76.
bilgin-memurlar, Çin'de, 132, 141, 148.
bilimadamları topluluğunun anlamı, 6.
bilimsel yansızlık sorunu, 377-378.
bireycilik, 13, 80, 169.
1688 Görkemli Devrim'i, 23.
1830 Devrimi, 87.
1848 Devrimi, 339.
1905 Rus Devrimi, 354.
1911 Çin Devrimi, 158.
1917 Sovyet Devrimi, 179, 354.
birörnek kamu yönetimi, 341.
birörnek yasalar, mahkemeler, 341.
"bolluk ambarları", 69, 73.
Bolşevik Devrimi'nin getirdiği, 393.
Bolşeviklerin köylülerle ilişkileri, 374.
bonnes villes, 49.
Bordeaux, 42, 43, 49, 68, 84, 85.
boş toprakları ekme hakkı, 71.
boş zaman - kültür ilişkisi, 33.
borç köleliği, Hindistan'da, 294.
Bourbon restorasyonu, 87.
boykot cezası, kast düzeninde, 263, 314.
Brahman - köylü ilişkisi, 261, 293.
Brahmanlar, 261, 262, 262n, 272, 286, 293, 355.
burjuva - demokrasi bağlantısı, 325, 334.
burjuva demokratik devriminin aşamaları, 331.
"burjuva devrimi" kavramının kapsamı, 3.
burjuva devrimi - radikal devrim etkileşimi, 85, 86.
burjuva devrimi yolu, çağdaş topluma, 321, 331.
burjuva eşitlik anlayışının eleştirisi, 387, 388.
burjuva toplumunu eleştirme, 390.

burjuvazi:
- ABD'de Antebellum güneyinde yokluğu, 99-100;
- Çin burjuvazisinin zayıflığı, 140-143, 144-151, 156-158;
- çöküş evresindeki davranışı, 343;
- genel olarak, 325, 328-330;
- Hint burjuvazisi, 252-254, 275, 286-287, 291-292, 299;
- İngiliz burjuvazisi, 16-18, 21, 24, 30, 32, 33-36, 325;
- Japon burjuvazisi, 191-192, 227-229, 231;
- militarizmle ilişkisi, 143;
- Rus burjuvazisinin çara bağımlılığı, 388;
- toprak sahibi oluşu, 13n, 78;
- toprak sahibi sınıfla ilişkisi, 328, 425.
burjuvazinin "feodalleşmesi", 89.
bürokrasi:
- Çin'de, 132, 144, 188;
- Fransa'da, 51n.
- Hindistan'da, 250, 310, 312, 316;
- Japonya'da, 185, 187, 191, 202;
- köylülükle ilişkisi, 310, 312;
- Rusya'da, 183, 323, 386;
- "tarımsal bürokrasi", 4, 49, 183, 248, 251, 322-324, 341, 357.
büyük devlet adamları, 315, 342.
büyük çiftlikler:
- Çin'de, 144, 144n, 152;
- Hindistan'da, 284, 301;
- İngiltere'de, 399-400;
- Japonya'da 185, 210, 213, 220, 220n.
büyük firmalar, Japonya'da, 227, 236, 240, bak. *"zaybatsu"*.
"Büyük Korku", 63, 64.
büyüklere saygı, Çin'de, 169.
büyük mülk - küçük mülk bütünleşmesi, Japonya'da, 210, 242.

C
cahier'ler, 55, 55n, 61, 79, 388.
cahillik, Hindistan'da, 315.
Calas olayı, 52, 52n.
can çekişen sınıfın katkısı, 379.
Catonculuk, 282-286.
Charles I'in idamı, 19, 20.
Chartist'ler, 32, 32n.
cinsel hiyerarşi, Hindistan'da, 273.
cinsellik anlayışı, sağcı akımlarda, 383, 384.
Ciyuto, Japon liberal partisi, 205, 230-231.
Clay - Webster Uzlaşması, 112, 112n.
cottager'lar, 27, 27n.
Cromwell diktatörlüğü, 19.
Cumhuriyetçiler, bak. "Radikal Cumhuriyetçiler."
curé, Vendée bölgesindeki önemi, 81, 82.
curvée, 58, bak. "angarya".

Ç
çağdaş devleti yaratma, Japonya'da, 218.
çağdaşlaşma, 10, 199-200, 274, 322-324, 328, 364, 365, 367-370.
çağdaşlaşmanın kurbanları, 61, 317, 364.
çağdaşlaşma yolları, 3, 129, 130, 315, 317, 321.
çağdaşlık düşmanlığı, 385.
çağdaş ordu kurma sorunu, 341.
çalışma yaşaları, bak. "Fabrika Yasaları".
çapa tarımı - işbirliği ilişkisi, 167.
çar kavramı, 356.
Çarlık Rusya'sı:
- ABD ile karşılaştırılması, 124;
- Almanya ile karşılaştırılması, 36ln;
- Çin ile karşılaştırılması, 183, 253, 369;
- faşist yöntemleri, 345-346;
- Fransa ile karşılaştırılması, 327, 328, 354;
- Japonya ile karşılaştırılması, 168, 214;
- bak. "Rusya".
çekilen acılar:
- Çin'de, 286;
- devrimle ilişkileri, 83;
- emek baskıcı *sistem*lerde, 338.
- Hindistan'da, 270, 285, 286, 292, 310, 315;
- bak "köylülerin çektikleri sıkıntılar".
çiftlikler, 103-109, 115, 112, 398-400.
Çiftlik Yasası, ABD, 106.
Çin:
- Avrupa ile karşılaştırılması, 138n;
- Fransa ile karşılaştırılması, 175;
- Hindistan ile karşılaştırılması, 248, 251, 264, 283, 295, 356-357;
- Japonya ile karşılaştırılması, 139-140, 161, 166-168, 183;
- köyünde ortak toprakların bulunmaması, 387n;
- Mançu Çin'indeki eksiklik, 324;
- Rusya ile karşılaştırılması, 183.
Çin Komünist Partisi, 177-178.
çitlemeler:
- demokrasiye geçişle ilişkisi, 398;
- Fransa'da, 54, 59, 79;
- genel olarak, 331, 398-400;
- Hindistan'da bulunmayışı, 279;
- İngiltere'de, 12n, 13-17, 22-28, 398-400;
- Japonya'da bulunmayışı, 216;
- karşısında İngiliz krallık politikası, 17.
çivit üretimi-Hindistan'ın sömürülmesi bağlantısı, 369.
çoğulcu gelenek, 324.
çönin, 189, bak. "tacirler" (Japonya'da).
çöşü fiefi, 189, 204.

D
dağınık yerleşim, köylerde, 365, 370.
darbe - devrim farkı, 20.
dayanışma, güçlü, zayıf, devrimci, tutucu biçimleri, 369-370.
daymyo, 185, 188, 197, 198, 199, 218-219, 220.
değerlerin kültürel açıklamalarının değeri, 229, 327, 377-379.
değerlerin sınıftan sınıfa geçmesi, 330.
değerler, sosyolojik açıklama yolu olarak, 379.
demesne, 38, 325, 360.
"demir - çavdar evliliği", 3, 35, 106, 228.
demiryolları, 104, 121, 122.
demokrasi:
- Almanya'da, 363;
- aristokrasi ile ilişkisi, 250, 379;
- burjuvazi ile ilişkisi, 325;
- çağdaşlaşmayla ilişkisi, 248, 249;
- emek baskıcı sistemle ilişkisi, 338;
- emperyalist politikalarla ilişkisi, 248, 249;
- eşrafla ilişkisi, 328;
- feodal miras ile ilişkisi, 322-323;
- genel olarak, 243, 322, 323, 340;
- Hindistan'daki engelleri, 250-251, 316;
- Japonya'daki durumu, 233-235, 243;
- kapitalizmle ilişkisi, 321;
- köy kurullarıyla ilişkisi, 304, 315, 316;
- köylülükle ilişkisi, 29;
- köylü sorunu ile ilişkisi, 328, 330, 333;
- mutlak monarşiyle ilişkisi, 324;
- plantasyon sistemiyle ilişkisi, 276;
- şiddete başvurmayla ilişkisi, 86, 89, 330, 333;
- tarımsal değişmeyle ilişkisi, 315, 317;
- tarihsel önkoşulları, 324, 333-335.
demokrasi anlayışları, 316.
demokrasi kuramının irdeleyicisi olarak Hindistan deneyimi, 247.
demokrasinin beş koşulu, 333-334.
demokrasinin öğeleri, 322.
demokrasi tanımlamaları, 322.
demokrasiye farklı başlangıç noktaları, 322.
"demokratik durağanlık", 393.
demokratik gradualizm, 86.
demokratik ikna yolu, Hindistan'da, 383.
despotluklar, 323.
determinist tarih anlayışının eleştirisi, 13n.
devlet:
- baskı aygıtı olarak, 31, 32, 48, 328;
- ilkel kapitalist birikim aracı olarak, 342;
- genel olarak, 207;
- bak. "endüstride devlet girişimleri".
devlet - din sürtüşmesi, 341.
devlete bağlılık, Japonya'da, 207.
devlete boyun eğme kavramı, 339.
devlet - toplum farklılaşması, 343.
devrim:
- "burjuva devrimi" terimi, 194, 331-332;
- kavramı, 212;
- kurbanları, 85, 393, 400;
- yükselen beklentiler devrimi, 269;
- bak. "iç savaş", "şiddet", "radikalizm", 1688, 1830, 1848, 1905, 1911, 1917 devrimleri, "Amerikan Devrimi", "Fransız Devrimi", "burjuva devrimi", "köylü devrimi","Püriten Devrim".
devrimci eğilimler, Hindistan'da, 292.
devrimcilerin yabancı hükümetle özdeşleşmeleri sorunu, 297.
devrimci sloganların gericilikte kullanılışı, 52.
devrimci şiddet, 10, 22, 29, 85, 86, 402.
devrimci terör, 82, bak. "Beyaz Terör", "Kızıl Terör".
"devrimci zorunluluk", 393.
devrimden kaçınmanın bedeli, 246.
devrime kitle desteği sağlayan, onu yönelten, ondan yararlanan sınıflar ayrımı, 331, 401, 402.
devrimi yapanlar - devrimin hukuksal, sınıfsal sonuçları ayrımı, 332 vd.
devrim kurbanları olarak köylüler, 374.
dış dünyaya kapanma, Japonya'da, 184.
dış düşman gereği, 341, 342, 393.
dış pazar sorunu, 290.
dış politikada yayılmacılık, Japonya'da, 229.
dış tehlike:
- Çin'de, 138;
- Japonya'da, 189, 195, 196, 200, 218, 229.
Digger'lar, 20, 388, 391.
din:
- genel olarak, 354, 387;
- Hindistan'da, 257, 259, 259n, 261, 262, 272, 288, 296, 315, 366;
- Japonya'da, 187;
- köylü davranışlarıyla ilişkisi, 260-262, 296, 355, 391;
- köylü devrimleriyle ilişkisi, 354-355, 361;
- köylü dininin farklılığı, 387;
- Prusya'da köylü ayaklanmalarında, 361;
- bak. "Hinduizm", "İslam".
din adamları:
- genel olarak, 112, 355, 388;
- Hindistan'da, 248, 272, 365;
- bak. "Brahmanlar","*curé*".
Dinadamları Temel Yasası, Fransa, 73, 74.
din - devlet sürtüşmesi, 341.
din savaşı, 10, 20, 296.
din savaşı - devrim ilişkisi, 296, 391.
din savaşları - kast ilişkisi, 261, 295-296.
dinsel gizli dernekler, 355.
dinsel gizli etkinlikler, 82.

direnme hakkı, 322, 323.
doğacı sanat anlayışı, 384.
Doğu Almanya, 326.
Doğu Avrupa'da malikâne sistemine dönüş, 326.
"doğu despotizmi" kavramı, 248, 266, 323.
doğu despotluğu - su denetimi bağlantısı, 137.
Doğu Hindistan Kumpanyası, İngiliz, 266.
"dokunulmazlar", 261, 342.
domen, 38.
durağan toplumsal yapı, Çin'de, 138n.
"dünyanın atölyesi" İngiltere, 31.
düşmanca ortakyaşam, 189.
"düşmanın gerekliliği", 115, 394.
düşünce yasağı, Japonya'da, 235.
düşün düşmanlığı, 381-382, 384.
düşünsel kaos, 110.

E
edilgin direniş, Hindistan'da, 248, 288.
Edo, Japon başkenti, 188, 191.
eğitim düzeyi, Japonya'da, 216.
eğitimin çağdaşlaştırılması, Çin'de, 147-148.
eğitimin değerlerin geçişmesiyle ilişkisi, 330.
eğitim sisteminin kurulması, 341.
ekonomi anlayışları, kullanım ve kâr amaçlı, 22, 58.
ekonomik açıklamaların yetersizliği, 110.
ekonomik bunalım - demokrasi ilişkisi, Japonya'da, 234.
ekonomik bunalım dönemleri, 57.
ekonomik durum - devrim ilişkisi, 353, 354.
ekonomik eşitlik, bak. "mülkiyet eşitliği."
ekonomik özgürlük, 13, 14.
ekonominin merkezi denetimi, 236.
eleştirel düşünce, 192, 192n, 404.
eleştiri etiği, 77n.
elitçilik, 159.
elzanaatları:
- Çin'de, 174;
- Fransa'da, 78, 85;
- Hindistan'da, İngiliz endüstrisinden etkilenişi, 248, 270-271, 290, 291, 292;
- Japonya'da, 213, 215, 215n.
emek baskıcı sistem - faşizm ilişkisi, 338.
emek baskıcı sistem - demokrasi ilişkisi, 338vd.
emek baskıcı sistemler, 94, 124, 226, 337-338, 340, 360, 363, 373, 382, 385, 386.
emek bolluğunun etkisi, 168, 320.
emek kıtlığının etkileri, 360.
emek yoğun tarım, 152, 167.
emperyalist eğilimler:
- Çin'de, 143;
- Japonya'da, 227, 227n, 228, 229, 235, 237, 238.
emperyalizm - demokrasi ilişkisi, 36.
emperyalizmin etkisi, Hindistan'da, 248, 252.
enclosure, 13, bak. "çitlemeler".
endoktrinasyon, 379.
endüstride devlet girişimleri:
- Hindistan'da, 300;
- Japonya'da, 214, 215.
endüstride özel sektör:
- Hindistan'da, 300;
- Japonya'da, 215, bak. "*zaybatsu*."
endüstri düşmanlığı, 291, 381.
endüstrileşme, çabalar, engeller:
- ABD'de, 386;
- Almanya'da, 386n;
- Çin'de, 393.
- devlet desteği ve girişimiyle, 342;
- Hindistan'da, 274, 286, 297, 300, 301;
- Japonya'da, 196, 214, 215, 219, 227, 233, 236-238;
- önündeki feodal engeller, 341;
- Rusya'da, 386n, 393;
- tepeden inme yollarla, 321.
enflasyon, 108.
enflasyon - devrim ilişkisi, 71.
"eski haklar"a sarılma, 362, 387.
Estates Généraux, 51, 62.
estetik boyut, 380.
"Eşitlerin Nifakı", 390.
eşitlikçi dünya görüşü, 99.
eşitlikçi köy toplumu, 28.
eşitlikçi kuramlar, 61.
eşitlik düşüncesinin köylü yaşamındaki kaynakları, 386, 387.
eşitlik isteği, 389, 390.
eşkiyalık, bak. "haydutluk ve eşkiyalık."
eşraf demokrasileri, İsviçre'de, 328.
eve iş verme sistemi:
- Hindistan'da, 276;
- Japonya'da, 205.
evrimci değişme, bak. "barışçı değişme".

F
Fabrika Yasaları, İngiltere, 33.
faize karşı tutum, 278.
faizler, Hindistan'da, 279, 305.
"*farmer*" sözcüğünün farklı anlamları, 14n, 399.
"*fasci*" örgütleri, İtalya'da, 350, 350n.
faşist demagoji, 225.
faşizm:
- Almanya'da, 348;
- çağdaşlaşma yolu olarak, 4, 129, 130, 321;
- demokrasiyle ilişkisi, 324;
- emek baskıcı sistemle ilişkisi, 338;
- erotizmle ilişkisi, 348;

- genel olarak, 87, 321, 337, 347-350, 382, 392;
- icat edilen ülke (Rusya), 346;
- İtalya'da, 350, 351;
- Japonya'da, 225-226, 236-238, 239-244;
- kırlardaki tabanı, 348;
- Rusya'da, 346;
- tutucu yarı parlamenter rejimle farkı, 348.
Federalistler, ABD'de, 122, 122n.
feodal ayrıcalıklar, Japonya'da, 199, 216, 219.
feodal bağlılık, 235.
feodal bey, 368, bak. "toprakbeyleri".
feodal bey - köylü ilişkisi, 13, 48, 324, 364 - 366, 368.
feodalizm:
- Batı - Doğu feodalizmleri farkı, 183n, 187;
- bürokrasiyle ilişkisi, 185, 202;
- çağdaşlaşmayla ilişkisi, 183, 200, 202;
- Çin için kullanılması sorunu, 131-132;
- genel olarak, 183, 183n;
- gericilikle ilişkisi, 201-202, 244;
- Japonya'da, 188-196, 199-202;
- merkezi biçimi, 187;
- yeniden feodalleşme, 191.
feodalizm *düşmanlığı*, 194, 217.
feodalizmi anlayış farkları, 10n, 132.
feodalizm - tarımcı bürokrasi ayrımı, 202.
feodal romantizm, 200.
feodal sözleşme, 187, 323.
feodal toplum - köylü ayaklanması ilişkisi, 357, 357n.
feodal toplumun tabakaları, 322.
finans oligarşisi, Japonya'da, 218, 230, 238.
fiyat denetimi:
- Çin'de, 175;
- Fransa'da, 72, 73, 74;
- Hindistan'da, 299, 300n.
fizyokratik düşünceler, 190, 232.
fizyokratlar, 65, 65n, 349.
Flurzwang, 60.
folklorumsu sosyoloji anlayışı, 96n.
Fransa:
- Çin ile karşılaştırılması, 175;
- İngiltere ile karşılaştırılması, 37-40, 41, 44, 45-46, 48, 53, 54, 57, 59, 89;
- köylü sorunu, 330;
- Rusya ile karşılaştırılması, 328, 354;
- ticari tarıma geçiş biçimi, 327.
Fransız Devrimi:
- aristokrasiyi ezmesinin önemi, 327, 331.
- çağdaş topluma götürüşü, 321;
- demokrasiyle ilişkisi, 330;
- nedenlerinin ve sonuçlarının özeti, 80-90;
- ordusu, 72-73;
- takvimi, 73, 73n.
Fransız Komünist Partisi, 88.
Fronde, 49, 52, 202, 372n.
fuday, 210.

G
Gandicilik, 304, 316.
Gandi'nin düşünceleri:
- bağımsızlık (*svarac*) düşüncesi, 288;
- endüstriye karşı tutumu, 290, 291;
- fiyat denetimi karşısındaki tutumu, 299;
- grevlere karşı tutumu, 291;
- Hint ulusçuluğu ile ilişkisi, 248, 287-292;
- İngilizlere bakışı, 290;
- kapitalizm düşmanlığı, 290;
- kent ve kentli düşmanlığı, 290, 291;
- köylülere karşı tutumu, 290, 292;
- köyü yüceltmesi, 290, 291;
- mülkiyet anlayışı, 289, 290;
- *svadeşi* kavramı, 288;
- şiddete başvurmama (*satyagraha*) ilkesi, 288 vd;
- ülküleştirilmiş köy imgesi, 302, 391;
- yerlici düşünceleri, 288, 291;
- yukarı sınıflarla ilişkisi, 288, 289, 291.
gangsterlik, 143, 160, 171.
gazeteciler, 116.
geçmişe özlem:
- ABD'de, 100;
- Almanya'da, 356;
- Çin'de, 147, 160, 504;
- Fransa'da, 55, 69, 71;
- genel olarak, 387;
- Hindistan'da, 262, 262n, 273, 278;
- Japonya'da, 194.
geçmişi ülküleştirme:
- Catonculukta, 383;
- Hindistan'da, 274, 287, 289.
"geçmişle devrimci kopuş", 334, 341.
geleceğe bakış, 390.
gelenekler:
- genel olarak, 16, 189, 229, 378;
- Hindistan'da, 272, 275, 312;
- Japonya'da, 223n.
geleneklerin oluşması, 16.
geleneksel tarım yöntemleri, Hindistan'da, 310.
Genç Subaylar Hareketi, Japonya'da, 232, 233, 235, 292, 350.
gençlemelerin getirdiği sorunlar, 3, 5.
genin, 210.
gentry, Çin'de:
- Ç'ing hanedanı sonlarındaki rolü, 134-138, 162;
- gerilemesi ve anarşinin doğuşu, 142, 148-155;
- köylü ayaklanmalarıyla ilişkisi, 161-166;
- terimin Çin için kullanılması sorunu, 133-134;
- toprak rantından sağladığı gelirler, 137n;
- ticarete açılmış tarımla ilişkisi, 143-145.

gentry, İngiltere'de; 14, 14n, 15, 17, 18-20, 30-34, 36.
"gerçek" anlayışları, 403, 404.
gerici akımlar, 30n.
gericilik:
- Çin'de, 157-158, 391;
- genel olarak, 504;
- Hindistan'da, 274, 287, 296, 344, 346-347;
- İngiltere'de, 343-345;
- Japonya'da, 205, 232;
- komünizmin kökenleriyle ilişkisi, 161;
- ticarette rekabetle artışı, 340.
"gerikalmışlığın avantajları", 321.
gerikalmışlık:
- günümüz ülkelerinde, 393;
- Hindistan'da, 275.
girişimcilik yeteneği, Hindistan'da, 298.
Gironde, bak. "Jirondenler".
gizli dernekler, 172, 355.
gizli dinsel etkinlikler, 82.
Gopalpur (Hint) çiftçisinin yoksulluğu, 298.
goşi'ler, 194, 194n.
Göçmenlik Yasaları, ABD, 122.
"Gök Tanrı'nın Buyruğu" kavramı, 323.
Görkemli Devrim (1688), 23.
görkem ve savaş politikası, Fransa'da, 49, 256, 367, 368.
gösterişçi tüketim, 251, 286, 305, 368.
Gözdönmüşler, Fransız Devrimi'nde, 71.
gradualizm, 392, bak. "ılımlı değişmecilik".
Grande Peur (Büyük Korku), 63, 64.
greniers d'abondance (bolluk ambarları), 69, 73.
grevler, Hindistan'da, 293, 293n.
gübre kullanımı:
- Hindistan'da, 310;
- Japonya'da, 212, 223.
güçler dengesi - memurlukların satılması ilişkisi, 52.
Güller Savaşı, 11, 11n, 324.
gümrük (vergileri) tarifeleri:
- ABD'de, 103, 106, 117, 122, 122n;
- Çin'de, 146;
- Fransa'da, 62;
- Japonya'da, 228.
Güney Bölgesi, ABD'de, 111.

H

halkı denetleme sistemleri, bak. *"pao-çia."*
"Halkın Geçimi" sloganı, 158.
haremağalığı, Çin'de, 141.
Haydarabad ayaklanması, 293-295, 356.
haydutlar kastı, Hindistan'da, 265, 265n.
haydutluk ve eşkiyalık:
- Çin'de, 138, 149, 164, 170, 171, 172, 355, 357;
- Fransa'da, 63;
- Hindistan'da, 265, 265n.
Hayes - Tilden Uzlaşması, 21.
Herald gazetesi (New York), 113, 114, 114n.
hesapçı bakış açısı, 99.
heymin, 220.
Hıristiyan değerleri, 384, 384n.
Hıristiyan düşünceleri, 68.
Hindistan:
- bağımsızlığına kavuşması, 287 vd;
- bağımsızlık sonrası, 297 vd;
- batılı aydınları, 334;
- "Bölünme"si, 296;
- çağdaşlaşma örneği oluşu, 4;
- çağdaşlaşmasının önündeki engeller, 248;
- Çin ile karşılaştırılması, 161, 166-168, 183, 248, 251, 264, 283, 295, 355-357.
- demokrasisi, 274, 275, 287, 315, 333 vd;
- demokrasisinin önkoşulları, 333, 335;
- demokrasisinin önündeki engeller, 334, 335;
- devrimci akımı, 295;
- Ekber dönemindeki eksikliği, 324;
- ekonomik durgunluğu, 248;
- geleceği, 375;
- gerici akımları, 346, 347;
- Hindu yönetimi zamanındaki durumu, 254;
- İngiliz emperyalizminin etkisi, 252, 287, 347;
- İngiliz yönetiminin etkileri, 248, 265 vd., 267;
- İslamlığa karşı İngiliz politikası, 272-273, 295-296;
- Japonya ile karşılaştırılması, 248, 253, 259, 260-261, 274, 275, 292, 308, 311;
- kıtlıkları, 258, 259;
- köyünün toplumsal yapısı, 258 vd., 304;
- Mogul yönetimi dönemi, 249 vd;
- pazar sorunu, 329.
- siyasal düzeninin geleceği, 375;
- tarımdaki başarısızlığı, 259, 260;
- Topluluk Kalkınması Programı, 302-313;
- vergi, toprak sorununa "kalıcı çözüm", 268-270, 280;
- yerli şefleri, 250.
Hindistan Cumhuriyeti, 298-303, 308.
Hindistan Ulusal Kongre Partisi, 287-291, 299-300, 309.
Hinduizm, 444, 445.
Hinduizme karşı İngiliz politikası, 272-273.
Hindu krallıkları, 249.
Hindu kültü, 273, 288, 289.
Hindular, 273, 294, 299.
Hindu - Müslüman topluluk savaşları, 296.
Hindu yerliciliği, 346.
Hindu yönetimi zamanı düzeni, 254.

Hint:
- burjuvazisi, 275, 286 vd;
- elzanaatlarına İngiliz endüstrisinin etkisi, 270-271;
- köylülüğü, 286, 287, 298;
- köylüsünün uysallığı, 258, 261, 286 vd., 292, 293, 355;
- sosyalizmi, 291, 299-301, 303;
- toplumunun durağanlığı, 314;
- toplumunun parçalanmışlığı, 294;
- toplumunun yapısı, 356, 357, 358;
- ulusçuluğu, 292.
hsiang-yüeh, Konfüçyüsçü ahlak ilkinleri, 165.
hukuk devleti kurma çabaları, 290, 322.
hukukun çağdaşlaştırılması, 53.
hükümet darbeleri:
- Çin'de, 151;
- Japonya'da, 232, 233, 235, 236.
hümaniteryan idealler, 347.

I
ılımlı değişmecilik, 9, 9n, 392.
ılımlılar:
- ABD'de, 101;
- Hindistan'da, 299.
ılımlılık:
- Amerikan İç Savaş'ını önleyemeyişi, 100, 101, 112-114.
- Hindistan'daki maliyeti, 315;
- şiddete dayanan değişmeyle karşılaştırılması, 292-293.
ırkçılık, 339.
ıstıraplar, bak. "çekilen acılar".

İ
İç barış, bak. "barışı koruma işlevi".
iç gümrük engellerinin kaldırılması, Japonya'da, 341.
İç Savaş, Amerika'da, 111-115, 124-125, 331, 403.
İç Savaş, İngiltere'de, 16-22, 395-400.
idamlar, Fransız Devrimi'nde, 85.
idealizm, 378.
ideolojiler, 394.
"İkinci Amerikan Devrimi", 121.
ilerlemenin kurhanları, 15, 25, 25n, 61.
ilkelere bağlılığın rolü, 20.
ilksel kapitalist birikim, 214, 216, 342, 374.
"imece", Çin'de, 167.
imparatora "tapınma", Japonya'da, 233, 237, 238.
imparatorluk kurumu, Japonya'da, 200.
İmparatorluk Yönetimini Destekleme Derneği, Japonya'da, 236, 239.
imparatorluk yönetiminin işlevleri, Çin'de, 164.
ineğin işlevi, kutsallığı, Hindistan'da, 259, 259n.
İngiliz:
- aristokratlarının "burjuvalaşması", 330;
- burjuvazisi, 329;
- iç savaşı, bak. "İç Savaş, İngiltere'de".
- köylülüğünün demokrasiyle ilişkisi, 330.
İngiliz Devrimi, 3.
İngilizlere öykünme, Fransa'da, 44.
İngiliz Uluslar Topluluğu, 114, 114n.
İngiltere:
- ABD ile karşılaştırılması, 91, 115-116, 125, 321, 327, 330-333;
- adalet sistemi, 444;
- Almanya ile karşılaştırılması, 30-31, 32-35, 325, 327, 329, 330, 331, 344, 358, 359;
- aristokrasisinin burjuvazisiyle ittifakı, 329;
- "dünyanın atölyesi" olması, 31;
- donanmaya dayanmasının sonuçları, 345;
- Fransa ile karşılaştırılması, 37-40, 41, 44-46, 47-48, 53, 55, 57, 59, 89;
- geçici gerici evresi, 343, 344 vd;
- Japonya ile karşılaştırılması, 221, 226;
- krallarının başının kesilmesinin önemi, 345;
- monarşisinin zayıflığının sonuçları, 345.
ipekböcekçiliği, Japonya'da, 221, 221n, 239-241.
İslam hareketleri, Hindistan'da, 292, 293n.
İslam - Hindu topluluk savaşları, 296, 346.
İslamlar, Hindistan'da, 272, 272n, 273, 292, 292n, 293.
İslamlar kastı, 265.
İspanya, 148, 158, 176, 340n.
istatistiğin yetersizliği, 315, 395 vd., 401-402.
istatistiklerin güvenilirlik derecesi, 302, 400.
istatistik yöntem, yorum sorunları, 14, 18n, 27, 34, 35, 41, 85, 517.
işadamları:
- Hindistan' da, 280, 299;
- Japonya' da, 226-227, 238.
işbirliği eğilimi, köyde, 388.
işçi - işveren ilişkileri, ABD'de, 107.
işçi - köylü sürtüşmesi, 80, 151.
işçiler, 151, 343, 374.
İşçi Partisi, Japonya, 236.
işçi sınıfı:
- disiplin altına alınması, 333, 342;
- Fransa'daki durumu, 401, bak. "Baldırıçıplaklar";
- Hindistan'daki durumu, 291, 299, 314;
- Japonya'daki durumu, 232;
- bak. "proletarya".

işgücü kıtlığı, Japonya'da, 213.
işletmecilik katkısı, 48.
işsizlik, Çin'de, 174.
İtalya, 140, 148, 239, 340, 341, 350-351.

J
Jakobinler, 68.
Japon:
- avam halkı (*heymin*), 220;
- 1889 anayasası, 205, 229;
- 1890 imparatorluk buyruğu, 216;
- çağdaşlaşmasının izlediği yol, 183;
- demokrasisi, 235, 236, 252, 375;
- devriminin niteliği, 181;
- ekonomik mucizesi, 222;
- faşizmi, 183 vd., 191;
- ipekböcekçiliği, 240-241;
- kapitalizmi, 324;
- kibarlığı, 243;
- köylüsünün boyun eğiciliği, 241, 242;
- köyünde toplumsal dayanışma, 223, 246;
- köyünün yapısı, 242, 242n;
- liberalizmi, 199, 199n, 229, 230, 284, bak. "*Ciyuto*";
- yakın tarihinin evreleri, 229-230.
Japon-Batı Deniz Anlaşmaları, 233, 234, 235.
Japon İmparatorluk Yönetimini Destekleme Derneği, 236, 239.
Japon işçi partisi, 236.
Japon liberal partisi (*Ciyuto*), 224.
Japon ordusu:
- Alman ordusuyla ortak ve farklı rolleri, 238, 241;
- genel olarak, 192, 198, 199, 205, 216, 218, 231, 232, 233, 234, 237, 238;
- 26 Şubat Olayı'ndaki rolü, 236.
Japonya:
- ABD ile karşılaştırılması, 231;
- Almanya ile karşılaştırılması, 202, 221, 228, 230, 236, 238, 239;
- Barışı Koruma Yasaları, 231, 235;
- burjuva devriminin olmayışı, 202;
- Çin ile karşılaştırılması, 139-140, 161, 166-168, 183;
- feodalizmi, 323;
- fiefleri, 186, 187;
- Fransa ile karşılaştırılması, 226;
- Hindistan ile karşılaştırılması, 248, 253, 259, 260, 268, 274, 275, 292, 308, 311;
- imparatorluğunun restorasyonu, 184, 189, 194, 195-196, 202;
- İngiltere ile karşılaştırılması, 221, 226;
- köylü devriminin olmayışı, 202 vd;
- köyünün sıkı toplumsal yapısı, 205, 206;
- "saray dışındaki sülaleler"i, 187;
- "savaşan derebeyleri" dönemi, 186;
- Sovyet Rusya ile karşılaştırılması, 214;
- tanrısal yöneticiye bağlılık, 323;
- Tokugava Şoganlığı dönemi, 184.
Jat'lar çiftçi kastı, 283.
Jirondenler, 66, 66n, 71, 85.
Junker'ler, 326, 348, 362, 363, 382.
Jurnée, 64, 66n, 70.

K
kadın hakları, Hindistan'da, 272-273, bak. *sati*".
kahramanlara göre yazılan tarihin değeri, 325.
kahramanlık, 157, 159.
"kalıcı çözüm", Hindistan toprak sorununa, 268-270, 280.
Kalküta, 286, 307.
kamu ambarları sistemi, Çin'de, 164.
Kamu Güvenliği Komitesi, Fransız Devrimi'nde, 72, 73, 75.
kamuoyu, 112, 211, 225.
Kanlı Temizlik (1934), Nazilerce, 237.
Kansas-Nebraska yasası, 113, 113n.
kantitatif araştırmaların değeri, 395, 402.
kaos, 110, 149.
kapitalist çiftlikler:
- Hindistan'da, 309;
- Japonya'da, 232.
kapitalist demokrasi yolu, çağdaşlığa, 6, 10n, 22, 129-130.
kapitalist devrim, 91, 360.
kapitalist gerici yol, çağdaşlığa, 4, 377 vd.
kapitalizm:
- ABD'de bölgesel ekonomik farklılıklarla ilişkisi, 94, 99-108;
- Çin burjuvazisi açısından, 140-143, 150-151,157;
- Fransa'da köylü düşmanı ittifakta, 48, 56, 68;
- Japon toprakbeyliği ile ilişkisi, 218-219, 223-234;
- köy ile ilişkisi, 371;
- siyasal yapıların farklılığıyla ilişkisi,5-6, 321.
kapitalizm - devlet ilişkisi, 234.
kapitalizm düşmanlığı:
- Almanya'da, 349, 350;
- Catonculukta, 384;
- faşizmle ilişkisi, 348-351;
- Fransa'da, 59, 71, 76;
- genel olarak, 348;
- Hindistan'da, 289-292, 328, 347-348;
- Japonya'da, 191, 205, 217, 228, 236, 237, 238, 240, 241, 349, 350.
karaborsa, 84, bak. "spekülasyonlar".
kara ölüm, 10.
Kara 100'ler akımı, Rusya'da, 346, 382, 382n.
karışık ekim, Hindistan'da, 259.

karşı devrim, Fransa'da, 63, 66, 70, 76 vd., 401.
karşılaştırmalı çalışmaların önemi, 2-3.
kast:
- Avrupalılar kastı, 265;
- ayaklanmalardaki rolü, 293;
- bankerler kastı, 252;
- barışçılığı savı, 346, 347;
- boykot cezası, 263, 314;
- devrimle ilişkisi, 295;
- dikey hareketlilik olanağı, 265, 295;
- ekonomik ve toplumsal temeli, 262;
- genel olarak, 249, 249n, 260, 312, 312n, 347, 357;
- Hint köylüsünün uysallığı ile ilişkisi, 261, 295;
- İslamlar kastı, 265;
- köydeki işlevleri, 249-250, 260-264, 275, 293, 295;
- merkezi yönetimi gereksiz kılması, 24[illegible], 264, 295, 296-297;
- muhalefeti sistemin içine çekmesi, 248, 264, 357;
- şakiler kastı, 265;
- toprak sahipliğiyle ilişkisi, 262, 278, 279;
- yerel işbölümü örgütü olması, 263.
katliamlar:
- Çin'de, 148, 178;
- Fransa'da, 66, 67, 83, 401;
- İngiltere'de, 344.
kavramlarla çalışmanın önemi, 346n.
kendine yeterlilik politikası, Gandi'nin, 289.
kent - kır çatışması, 328, 329.
kent - kır ilişkisi, Hindistan'da, 290.
kentler:
- Çin'de, 144;
- Hindistan'da, 252, 290;
- Japonya'da, 191.
kentlere göç, Hindistan'da, 314, 316.
kentlerin çağdaşlaşmadaki rolü, 22.
kentlerin soyluluğa bağımlı kılınmaları, Prusya'da, 339, 359.
kılıç soyluluğu, 38, 39, 43, 45.
kır - kent çıkar çatışması, 328-329.
kır proletaryası:
- Çin'de, 355;
- genel olarak, 354;
- Hindistan'da, 269, 285, 296, 309, 314, 354.
kırsal ideoloji, Japonya'da, 386n.
kırsal sınıfların endüstrileşmedeki rolleri, 9.
kır toplumunu ülkeleştirmenin anlamı, 193.

kıtlık:
- Çin'de ayaklanmalarla ilişkisi, 172, 173;
- Çin'de köylü uysallığıyla ilişkisi, 174, 177;
- Hindistan'da coğrafi nedenleri, 258;
- Hindistan'da ölümlere yolaçması, 315.
kıtlık raporları, Hindistan'da, 277n, 278, 282.
"Kızıl Terör", 85.
kilise:
- Fransa'da soyluların atandıkları kurum olarak, 40;
- İngiltere'deki rolü, II, 20;
- mülkleri, 361;
- mülklerine elkonulması, II, 21, 81;
- vergi yükleyebilmesi, 82.
kiracılık kategorileri, 153, bak. "ortakçılık".
kiracı çiftçilik:
- Hindistan'da, 280, 283, 284;
- Japonya'da, 213, 233.
kiracılık, zincirleme biçimiyle, Hindistan'da, 280, 283.
Kira Yasası, Hindistan, 309.
kişiye bağlılığın rolü, 20.
kitlelerin tarih sahnesine çıkışı, 347.
kiyetizm *(Quietism)*, 292, 292n.
klan ve babasoyçizgili soyağacı, Çin'de:
- genel olarak, 387n;
- köylülükle yukarı sınıfları birbirine bağlayan bağ olarak, 166, 176;
- Nien isyancılarının dayanağı olarak, 173;
- servet edinmeyle ilişkisi, 133;
- siyasal makam edinmeyle ilişkisi, 133;
- toprak edinmeyle ilişkisi, 161-162, 169-171, 180-181, 387n.
klasik kültürün önemi, 309.
kollektif çiftlikler, 73, 389, 389n.
kolonicilik, 44, 57n, 276, 327.
Komintang, 143, 148, 150 vd., 178.
kompradorlar, 141, 141n.
komünist baskının niteliği, 394.
komünistler:
- Asya'da, 391;
- Çin'de, 151, 153, 153n, 173, 178, 179, 180;
- Çin köylüleriyle ilişkileri, 375;
- Fransa'da, 83;
- Hindistan'da, 294, 295, 296, 309, 314;
- Rus köylüleriyle ilişkileri, 374.
Komünist Partisi, Fransız, 88.
"Komünistsiz Sovyet" sloganı, 391.
komünist yol, çağdaşlığa, 4, 129, 130, 131, 321.
komünizm:
- Çin'de, 149, 153, 154, 173, 176, 177-181;
- Fransa'da, 67;
- genel olarak, 67, 393, 394;
- Hindistan'da, 295, 295n, 296-297, 309, 314;
- İngiltere'de, 388.
komünizm (Bolşevizm) düşmanlığı, 151, 151n, 350.
Konfüçyüsçülük, 137, 141, 147, 148, 158-159, 165,

176, 187, 208, 391.
Kongre Partisi, Hindistan, 287 vd., bak. "Hindistan Ulusal Kongre Partisi".
konsensusun değeri, 114.
Konvansyon meclisi, Fransız Devrimi, 68,73, 75, 76.
kooperatif ilişkiler, 371.
kooperatifler, Hindistan'da, 304n, 305.
Kornstad ayaklanması, 391.
korumacı gümrük politikaları, ABD'de, 122,122n.
koruma işlevi, feodal beyin, 366, 367, 368.
kostüm soyluları, 39, 43, 56.
"koyunlar insanları yediler" deyişi, 16.
köle ayaklanması, ABD'de, 113, 115, 116.
kölecilik, Amerikan plantasyonlarında:
- Antebellum güneyi ekonomisiyle bağlantısı, 95-98, 101-102, 105-106, 111;
- İç Savaş sonrası radikal programda, 115-123;
- kapitalizm ile ilişkisi, 93-96, 98-99, 108-110, 115, 116, 117, 121, 123, 124, 327, 332, 385, 388;
- kölelerin devrimci gizilgücü, 115, 354;
- bak. "emek baskıcı sistemler".
köleciliğin rasyonalizasyonu, 97.
köleler, Hindistan'da, 262n, 263n.
kölelerin azadı:
- ABD'de, 96, 116;
- Japonya'da, 236.
köleliğin kaldırılması akımı, ABD'de, 105, 105n, 108, 116.
köy, Çinde:
- geleneksel dönemdeki yapısı, 166-170;
- Hint köyleriyle karşılaştırılması, 168;
- Japon köyleriyle karşılaştırılması, 167, 168;
köy, Fransa'da:
- Devrim öncesi dönemde yapısı, 59, 63, 65n;
- ondokuzuncu yüzyılda mülkiyet hakları, 88;
köy, Hindistan'da:
- Çin köyleriyle karşılaştırılması, 168;
- demokrasiye hazır olmayışı, 315;
- merkezi erke karşı yerel kast ve erk birimi oluşu, 249-250;
- Topluluk Kalkınması Programı'ndaki durumu, 302, 308;
köy, İngiltere'de:
- çitlemelerden etkilenişi, 24-29;
- ortaçağda malikânelerle ilişkisi, 15-16;
köy, İtalya'da: atomlaşma ve politika dışı kalma eğilimleri, 167;
köy, Japonya'da:
- birlik ve bütünlük sağlayan yapısı, 205-211, 216-217;
- topluma uyum, saygı kaynağı oluşu, 241-244;
köy, Prusya'da: erken dönem özerkliğinin yokoluşu, 359-360;
köy: ayrıca bak. "köylülük", "köyün ortak toprakları", "köylü dayanışması,"*mir*".
köy - *barutu* farkı, 242n.
köyde dayanışma, 369.
köy demokrasisi, Hindistan'da, 304.
köy kalkındırma akımı, ABD'de, 303.
köylü ayaklanmaları:
- Almanya'da, bak. *"Bauernkrieg"*;
- aristokratik patemalizm mitosuyla ilişkisi, 79, 354;
- Çin'de geleneksel toplumun yaygın özelliği olarak, 161, 170-174, 365-366, 372-373, 391-392;
- en açık ve en kapalı toplumlar, 357;
- Fransa'da, kentli yoksullarla bağlantısı, 59;
- geçmişi geri getirme amacıyla ilişkisi, 356, 362, 391;
- genel olarak, 2;
- hızlı değişmeye tepki olarak, 82, 369;
- Hindistan'da, İngilizler zamanında, 292-294, 296;
- Hindistan'da, Mogul yönetimi sırasında, 255, 257, 261;
- İngiltere'de, 1600'den önce, 10, 17n;
- İngiltere'de, 1600'den sonra, 28n, 32n;
- Japonya'da, Tokugava sırasında ve öncesinde, 193-194, 204-205, 259;
- Japonya'da, Meici hanedanı zamanında, 204-205;
- köylülerin ekonomik durumlarıyla ilişkisi, 66, 69, 83, 85, 174;
- mutlak monarşiyle ilişkisi, 367;
- Prusya'da, Königsberg ayaklanması, 361.
köylü ayaklanmalarına açık toplumlar, 357, 370.
köylü ayaklanmalarına kapalı toplumlar, 357, 370;
köylü dayanışması, tutucu ve devrimci biçimleri, 369-374.
köylü deneyiminden kaynaklanan düşünceler, 386;
köylü devrimleri, 286, 353 vd.
köylü dininin farklılığı, 387.
köylü hoşnutsuzluğu, 391, 392.
köylü - kentli ittifakı kuramamanın sonucu, 340.
köylüler:
- borçlanmaları, Hindistan'da, 279;
- devrimci gizilgüçleri, Hindistan'da, 223;
- devrimin yıkıcı gücü olarak, 373;
- feodal beye bağlılıkları, 203;
- nasyonal sosyalizme oy vermeleri, 348-349;
- Prusya'da serfleştirilmeleri, 339;
- ticari tarıma geçmeleri, 327, 328;
- yeniliklere karşı tutumları, Hindistan'da, 311, 312.
köylülere klasik kültür edinme yasağı, Japonya'da, 208.
köylülere silah taşıma yasağı, Japonya'da, 208.

köylülerin çektikleri sıkıntılar:
- Bolşevik Devrimi'nde, 374;
- Çin'de, 19. yüzyıl ayaklanmalarına etkisi, 173-174;
- Çin komünistlerine taktik olanağı vermesi, 179-181;
- Fransa'da, Devrim öncesinde, 59-62;
- Fransa'da, Vendée bölgesinde, 78-80;
- Hindistan'da, İngiliz yönetiminde, 293;
- Japonya'da, Meici döneminde, 203-205.
köylülerin kaçmaları:
- Hindistan'da, 257, 260, 260n;
- Japonya'da, 204;
- Rusya'da, 204.
köylülerin mülksüzleştirilmesi:
- Hindistan'da, 282, 302, 309;
- Japonya'da, 214, 215, 215n, 221.
köylülerin serfleştirilmesi, Prusya'da, 339, 359.
köylülüğün yüceltilmesi, ülküleştirilmesi, 349, 351, 390, 391.
Köylülük:
- ABD'de bulunmayışı, 41;
- birlik ve bütünlüğü, 370-373;
- Çin köylülüğünün: baskıya tepki olarak kaçması, 138, Batı etkisinde kalışı, 175, 176, 177, dayanışma ve devrim gizilgücü, 175-177, merkezi erkle bağlarının zayıflığı, 164-166, 365-366, yukarı sınıflarla bağları, 162;
- eşitlik kavramını somut alışı, 386-391;
- Fransız köylülüğü: köylü sorunu, 330, Komünist Partisi'ni desteklemeleri, 88;
- Hint köylülüğü: baskıya tepki olarak kaçması, 260, merkezi erkle bağlarının zayıflığı, 261, uysallığı, 261, 265, 292, 295, zorunlu ekip biçme görevi yüklenişi, 256;
- İngiliz köylülüğü: çitlemelerin etkisi, 26-28, çöküşü, 28;
- Japon köylülüğü: baskıya tepki olarak kaçması, 204, devrimin görülmeyişiyle ilgisi, 202-203, 216-218, 241-243, iki dünya savaşı arası durumu, 239-241, ordunun asker kaynağı oluşu, 191-193, 241, otorite odaklarına bağlılığı, 207, 211, 223, 241;
- terimin ("köylülük") kullanış sorunları, 91-91n.
- yıkılmasıyla demokrasinin ilişkisi, 29.
köylülük - devrim ilişkisi, 330-331.
köylülük - gericilik ilişkisi, 330-331.
köylü mülkiyetinin sonuçları, 88.
köylünün adalet kavramı, 373.
köylünün özgürlük anlayışı, 391.
köylü oligarşisi, köy içinde:
- Hindistan'da, 311, 312;
- Japonya'da, 242, 244.
köylü sorunu, 199, 203, 328, 330.
köylü - soylu cephesi, 35-36.
köylü - tacir *sürtüşmesi*, Japonya'da 204.
köylü tutuculuğu, 165.
köylü - ulusçuluk ilişkisi, 341.
köylü - üstbey ilişkisi, 365-366, 372.
köyün ortak toprakları:
- Çin'de bulunmayışı, 387n;
- Fransa'da, 55, 59-60, 67, 67n, 72
- genel olarak, 386;
- İngiltere'de, bak. "çitlemeler".
- Japonya'da, çağdaşlık öncesinde, 209, 368;
- ortaçağ batı toplumlarında, 325.
köyün özerkliği, Rusya'da, 391.
köyün toplumsal yapısı, 371.
köy yaşamının ülküleştirilmesi:
- Hindistan'da, 289, 302;
- Japonya'da, 237.
kralcılar:
- Fransa'da, 76;
- İngiltere'de, İç Savaş'ta, 396 vd.
krallık erkinin dozu - demokrasi ilişkisi, 323.
krallık politikası, Fransa'da, 49, 87, 89, 90.
krallık - soyluluk dengesi, 324, 333.
kuge, 218.
kulak - yeoman karşılaştırması, 15.
kuram düşkünlüğü, 2.
Kurucu Meclis, Fransız Devrimi'nde, 64, 65, 66.
Kuzey bölgesi, ABD'de, 94, 111.
Kuzeydoğu bölgesi, ABD'de, 94, 101, 111.
"Kuzeyin Spartası" Prusya, 339.
Küba, 110n, 176.
"küçük adam"ın Nazizmden etkilenmesi, 349.
küçük fabrika sistemi, Japonya'da, 227.
"küçük insanlar", 27, 314.
küçük mülkler:
- Çin'de, 144;
- Fransa'da, 88;
- Hindistan'da, 294;
- İngiltere'de, 26n, 400;
- Japonya'da, 210.
kültür, 378-379.
kültürel etmenlerle açıklamaların değeri, 43, 45, 327, 377-378.
kültür tanımı, 378.
kültürün yeniden üretilmesi, 378.

L
laiklik:
- Çin'de, 391;
- Hindistan'da, 299;
- Japonya'da, 239.
latifundiyanlar, 152.
Latin Amerika, 107n, 140n, 375.
Legalistler, Çin'de, 382.

lejitimist ayaklanma, Fransa'da, 76.
Leveller'lar, 20.
liberal baskının niteliği, 394.
liberaller:
- çağımızda, 324;
- genel olarak, 292;
- İngiltere'de, 32, 32n;
- Japonya'da, bak. *"Ciyuto"*.
liberalizm akımı:
- genel olarak, 394;
- Japonya'da, 199, 205, 229, 230, 231.
liberal partiler:
- İngiltere'de, bak. "*Whig*'ler";
- Japonya'da, 224, 230.
likin vergisi, Çin'de, 149.
linç, Rusya'da, 346.
locator, 359.
loi agraire, 68-69.
Lolardy, 10.
loncalar:
- Almanya'da, 361;
- Fransa'da, kaldırılmaları, 58;
- Japonya'da, 226.
Luditler, 395.
"lumpen aristokrasi", 189.
lumpenlik - devrim ilişkisi, 189.
lüks eğilimi:
- Fransa'da, 49;
- Hindistan'da, 252, 281;
- Japonya'da, 188, 233, 238.
lüks - ticaretin gelişmesi ilişkisi, 268.
Lyon, 70, 84, 85, 401.

M

Macaristan, 340n.
Madras Başkanlık Bölgesi'nde toprak ağalığı, 269, 270, 282n.
Madras'da yüksek verimli pirinç üretimi, 309.
maître valet, 47.
makine - devrim ilişkisi, 353.
makinelerin düşünüşe etkisi, 385.
Makyavelcilik, 288.
malikâneler:
- Çin'de, 144;
- Fransa'da yeniden kuruluşları, 39;
- genel olarak, 38;
- ideal modeli, 25;
- Rusya'da, 323.
mâlikane sistemine geri dönüşler, 39, 59, 326 338-339, 354.
Mançurya, 235, 238.
mandarin'ler, 143.
mandarin - samuray karşılaştırması, 201.
manufaktür:
- Fransa'da, 329;
- Hindistan'da, 270.
manufaktür çıkar çevreleri, 339.
marjinal köyüler, 175-176.
Marksistlerin Hindistan yorumu, 252-270.
Marksistlerin tarih anlayışları, 131, 131n, 136, 142.
Marksist yorumlar, 325.
Marksizmin köylü yorumu, 392, 393.
Marksizmin mutlak monarşi yorumu, 372n.
Marksizmin tarih yorumu, 343.
Marsilya, 70, 84.
Marseilleise Marşı, 66.
Marx ve Marksizm:
- ABD Güney'i üzerine, 96;
- burjuvazinin çöküşü üzerine, 343;
- Çin'de nüfus baskısı üzerine, 136;
- Çin endüstriciliği üzerine, 142;
- Çin feodalizmi üzerine, 131;
- çitlemeler üzerine, 22;
- Fransız köylüleri üzerine, 371;
- Japonya üzerine, 230;
- mutlak monarşi - feodalizm ilişkisi üzerine, 272, 272n.
matbaanın etkisi, Çin'de, 140.
Maximum général kararı, Fransız Devrimi'nde, 74.
mecliste sınıfların temsili, Almanya'da, 35, 35n.
Meici yönetimi politikaları, 196, 197, 198, 199, 211, 217, 220, 221.
mekanik çözümlemelerin yetersizliği, 19.
memur-bilgiler sınıfı, Çin'de, 132, 141.
memurlar:
- Hindistan'da, Mogullar zamanında, 254;
- Japonya'da, 234;
- bak. *"mandarin"* ler", "bürokrasi".
memurlara toprak biçiminde ödeme:
- Hindistan'da, 250, 251;
- Rusya'da, 361.
memurluğa alışta sınav sistemi, Çin'de, 132, 132n, 140, 141n, 148, 149.
memurluk makamları, 39, 55, 56, 65, 138, 139.
memurluk makamlarının satılması:
- Çin'de, 148, 149;
- Fransa'da, 50.
memur maaşlarını ödeme sorunu, tarımsal bürokrasilerde, 50, 138-139.
merkantilizm, 142.
merkezkaçcı güçler, 162.
merkezi devleti kurma sorunu:
- genel olarak, 341;
- Japonya'da, 197-198;
- Prusya'da, 339.
merkezi devletin işlevi - despotluk ilişkisi, 323.
merkezi feodalizm, 187.

merkezi hükümet - yerel otorite sürtüşmesi:
- Çin'de, 146, 148, 166;
- Hindistan'da, 256, 264, 265, 274;
- Japonya'da, 185, 194, 194n, 197.
merkezi yönetim - çağdaşlaşma ilişkisi, 364.
meşruiyet sorunu, 199, 365.
meşrutiyet, bak. "anayasacı yönetim".
metairie, 47.
mezralar, 77, 81, 242n.
militarizm, Japonya'da, 343, bak "ordu".
militarizm yoluyla sınıfları birleştirme, 343.
milliyetçilik, bak. "ulusçuluk".
Minseyto, Japon partisi, 326.
mir, 206, 364n, 371, 374, 390.
Missouri uzlaşması, 98.
misyonerlik, Hıristiyan, 273.
Mitsubişi, 237.
Mitsui, 196, 196n.
Mogul Hindistan'ı ordusu, 249.
Mogul hukuk sistemi, 253.
"Mogullar", 249.
Mogul vergi sistemi, 248.
Mogul yağmacılığı, 253-254.
monarşinin dizginlenmesi, 235, bak. "mutlak monarşi".
monarşi - aristokrasi ilişkisi, 328.
muhtar kanalıyla toplumsal denetim, Japonya'da, 208, 209.
mura, 242n.
mutlakçılık, bak. "mutlak monarşi".
mutlak monarşi:
- aristokratları kendine bağlaması, 17, 49-53, 89, 138;
- Fransa'da, 39, 50-51, 55-57, 89;
- gelir kaynakları, 17, 49-53, 89, 138;
- genel olarak, 19, 322-324;
- Japonya'da merkezi feodalizm biçiminde, 184-193;
- köylü ayaklanmalarıyla ilişkisi, 367;
- köylü devrimiyle ilişkisi, 357-361;
- Prusya'da, 361;
- Rusya'da, 361n.
mutlak monarşinin ayak diretmesinin sonuçları, 324.
mutlak monarşinin çağdaşlaşmayla ilişkisi, 324;
mülkiyet, 354.
mülkiyet anlayışı, Gandi'nin, 289.
mülkiyet eleştirisi, 388, 389, 389n.
mülkiyet eşitliği, 67.
mülkiyet güvencesizliği, bak. "elkoyma".
mültezimler, bak. "vergi toplayıcıları".
müsadere, bak. "elkoyma".

N

Nago, 210.
Nagpur Kararı, 304, 304n.
nakit para gereksinimi, 54, 60, 120, 189, 215, 240, 277, 326, 362.
Nanking, 156.
Nantes Fermanı, 40, 40n.
nasyonalizm, bak. "ulusçuluk".
nasyonal sosyalizme oy veren köylüler, 348-349.
Napolyon Savaşları, 24, 26, 30, 31, 86, 104.
Nation gazetesi, ABD, zenginlerin topraklarının bölüştürülmesi üzerine, 119, 120n.
nativizm, 296, bak. "yerlicilik".
Naziler, 348-349, 349n.
Nazizm, 348, 348n, 349, 349n.
Nehru'nun (hükümetinin) sorumluluğu, 305, 315.
NEP benzeri koşullar, Hindistan'da, 313.
nesnellik sorunu, 377, 403, 404.
nesnel sömürü kavramı, 366-367, 368n.
Nien Ayaklanması, 172.
nitelik farklılıklarının önemi, 403.
noblesse d'épée, 38, bak. "kılıç soyluluğu".
noblesse de robe, 39, bak. "kostüm soyluluğu".
nonhon-gugi, 232-233, 237, 241n, 382.
nüfus artışı:
- çağdaşlaşmayla ilişkisi, 12n;
- Fransa'da, 46, 53;
- Hindistan'da, 284, 315;
- Japonya'da, 224.
nüfus artışı - toprak fiyatları ilişkisi:
- Çin'de, imparatorluk zamanında, 136;
- Hindistan'da, İngilizler zamanında, 269, 275, 277, 277n;
- Japonya'da, 224.
nüfus baskısı, Hindistan'da, 294.

O

ofis, 39, 39n, bak. "memurluk makamları".
okuryazarlığın anlamı, önemi, 341.
oligarşik yapı, Japon köyünde, 217.
oligarşi, Japonya'da, 217, 232.
Ondördüncü Değişiklik, ABD Anayasası'nda, 122.
ordu:
- Almanya'da, 304.
- Çin'de, 138, 151 vd;
- Fransa'da, 72, 73, 74, 74n, 76;
- Hindistan'da, 247, 249;
- İngiltere'de, 345;
- Japonya'da, 186, 193, 217, 227n, 233, 234, 235, 237;
- bak. "askerler", "*samuray*".
ordunun çağdaşlaştırılması, Japonya'da, 193.
ormandan yararlanma, ortaçağda, 325.
ormanlar, 152.

pirinç tarımı, üretimi:
- Çin'de, 191, 209;
- genel olarak, 308-309;
- Hindistan'da, 271, 300, 308, 309;
- Hindistan'da (1948-1963 arasında) üretim miktarları, 306;
- Hindistan'da, Japonya'ya göre veriminin düşüklüğü, 308;
- Hindistan ile Japonya pirinç üretiminde emeğin örgütlendirilişinin farklılığı, 259;
- Japonya'da, 209, 222, 228, 240, 245, 308.
Planlama Kurulu, Hindistan, 300.
plantasyon betimlemesi, 99n.
plantasyon köleciliği - endüstri kapitalizmi ilişkisi, 95-100.
plantasyon köleliği - demokrasi ilişkisi, 327, 337.
plantasyonlar, Hindistan'da, 276, 277, 293n.
plantasyon sistemi, 120.
plantasyon sistemi - demokrasi çelişkisi, 124.
Plassey savaşı, 266.
pleblerin devrimdeki rolleri, 19, 20.
plebler, pleblik, 248, 361.
plütokrasi, 105, 117, 237.
polis:
- Çin'de, 151;
- Japonya'da, 231.
polis devleti, 184.
politikacı kavramı, 112.
Polonya, 340n.
Popülistler, 390.
primogeniture, 137.
proleterleşme, 27, 85.
proletarya:
- Çin'de, 375;
- Fransa'da, 70, 70n;
- genel olarak, 375;
- Hindistan'da, 316;
- bak. "kır proletaryası".
proletarya diktatörlüğü, 390.
protofaşizm, 102n, 158.
proto-proletarya, 70n.
Prusya:
- Batı Avrupa ile karşılaştırılması, 358 vd;
- demokrasiye elverişsiz koşulları, 338 vd;
- genel olarak, 322, 358 vd;
- İngiltere ile karşılaştırılması, 326, 329, 358-359;
- "Kuzeyin Spartası" olması, 339;
- Rusya ile karşılaştırılması, 361n.
psikolojik açıklamaların değeri, 225-226.
psikolojik savaş, 385.
psikolojizm, 297.
Püriten Devrim, 321, bak. "İç Savaş, İngiltere'de", "İngiliz Devrimi".

R
radikal akımlar:
- genel olarak, 392;
- Japonya'da, 228, 234;
- sağ radikallik, 386, bak. "radikal sağ".
- bak. "radikalizm, devrimci biçimi".
Radikal Cumhuriyetçiler, ABD'de, 116-120.
radikal devrim, 70, 76, 85.
radikal devrim - burjuva devrimi bağlantısı, 85.
radikal eleştirel bakış açısı, 377.
radikalizm, devrimci biçimi:
- ABD'de İç Savaş öncesinde yokluğu, 110, 115, 116;
- burjuva toplumunu eleştiri yolu olarak, 387-390, 391-394.
radikalizmin kırsal sağcılarla ilişkisi:
- genel olarak, 391-392;
- Japonya'da, 205, 233, 234, 237-238, 239, 245.
radikal sağ:
- Almanya'da, 239;
- Japonya'da, 235, 236, 239.
rahipler, Fransa'da, 67, 68, 73, 76, 81.
Rahiplerin Sivil Temel Yasası (Fransız Devrimi'nde), 73, 81.
recht.sgewohnheiten, 363.
reenkarnasyon kuramı, 261.
reform çabaları:
- Çin'de, 147-148, 152, 158, 159;
- Hindistan'da, 272;
- İngiltere'de, 10n, 30, 329, 388;
- Japonya'da, 193, 198, 221.
reformlara karşı gericilerin tutumu, 343, 343n, 344.
Reform Yasası (1832 İngiliz), 10n, 21, 32.
rençperler:
- devrimle ilişkileri, 354;
- Fransa'da zengin köylülerle ilişkileri, 47, 59, 61, 67, 74;
- Fransa'da Vendée karşı devrim bölgesinde bulunmayışları, 80, 83;
- İngiltere'de çitlemelerden etkilenişleri, 27-28, 399, 400;
- Hindistan'da, alt kast ve kast dışı gruplar olarak, 261, 261n, 269, 284-286.
- Japonya'da, ücretli emeğin doğuşuyla ilişkileri, 213;
- bak. "kır proletaryası", "*cottager*"lar.
restorasyon:
- Fransa'da, 87;
- İngiltere'de, 398;
- Japonya'da, 189, 194-195.
riyotvari, 270, 271, 282-284.
Romanoflar, 370.
Romanya, 340n.
Roma'nın sanat anlayışı, 384, 384n.
ronin, 189.

roturier, 56.
Rus:
- köylülerinin devrimciliği, 346;
- köylülerinin düşünceleri, 502;
- köylülüğünün feodalizme sahip çıkması ,374.
Rus Popülistleri, 390.
Rusya:
- Çin ile karşılaştırılması, 183;
- faşizmi, 346;
- genel olarak, 324;
- malikâaneleri, 323;
- soyluluğunun belinin kırılışı, 323;
- soyluluğunun burjuva devrimi olmadan özerkliğini kazanmasının sonucu, 324; -bak. "Sovyet Rusya", "çarlık Rusya'sı".
>rüşvet ve suiistimal:
- Çin'de, 138, 162;
- Fransa'da, 50;
- Hidistan'da, 253, 257;
- Japonya'da, 227.
rütbe düşürme. Fransa'da, 44.

S

sağ aşırılık, 386.
Sahipsiz Toprak Radikalleri, ABD'de, 116, 116n,
sahte radikalizm, Japonya'da, 228.
sakicilik, şarapçılık - demokrasi ilişkisi, 230.
samuray:
- maaşlarında kesinti, 198, 199;
- *mandarın* ile karşılaştırılması, 201;
- Meici Japonya'sındaki durumları, 196, 198,199, 205, 218-220, 227, 229, 230;
- Tokugava Japonya'sı feodal savaşçıları olarak, 140, 188-190, 193, 196.
sanat, bak. "doğacı sanat anlayışı", "Roma'nın sanat anlayışı".
sans-culotte, 58, bak. "Baldırıçıplaklar."
Sanskritleştirme, 295, 295n, 296.
sati, 265, 272, 273.
Satsuma Ayaklanması, 199, 236.
Satsuma fiefi, Japonya'nın Prusya'sı, 194, 199, 236.
savaşbeyleri, Çin'de, 143, 145 vd., 149, 171, 200.
savaş - devrim ilişkisi, 66, 179.
savaş endüstrisi:
- Çin'de, 142;
- Japonya'da, 158, 238.
savaş teknolojisi, 251.
savaş ve görkem politikası, Fransa'da, 49.
savurganlığın yasaklanması, Japonya'da, 185.
saygı - mülkiyet ilişkisi, 169.
"saygın faşizm", 236.
saygının temelindeki gerçek, Japonya'da, 243.
sayımlar, İngiltere'de, 299, 400.
sayısal ölçümlerin yetersizliği, 57.
seçimler:
- Almanya'da, 348, 348n, 349, 349n;
- Hindistan'da, 247;
- Japonya'da, 234, 236.
seçim sistemi sorunları, 62.
seçme seçilme hakları:
- İngiltere'de, bak, "Reform Yasası";
- Japonya'da, 205, 219, 234.
Sekihara savaşı, 184.
sel'skoe obschestvo, 361n.
sendikalar:
- İtalya'da, 350;
- Japonya'da, 235, 236, 240.
senyörlerin adaleti, 47-48.
senyörlüğün dönüşü:
- Almanya'da, 362, 362n;
- Fransa'da, 54-55, 79.
senyörlüğün yıkılışının önemi, 90.
senyörlük hakları, 46, 47, 72.
Sepoy (Askeri) Ayaklanması (1857), 271-274, 277, 278.
Sepoy ayaklanmasının Hint toplumundaki çatlaklarla ilişkisi, 272.
serflere azatlık:
- Fransa'da, 38, 38n;
- Rusya'da, 368.
serfliğin geri getirilişi:
- Almanya'da, 326, 359 vd., 361n, 362n;
- Rusya'da, 361n.
serfliğin geri getirilişinin çağdaş topluma geçişle ilişkisi, 337.
serflik:
- Almanya'da, 361, 361n;
- Fransa'da, 38;
- Hindistan'da, 262n;
- Prusya'da, 361, 361n;
- Rusya'da, 361n.
sınıf aracı olarak devlet, 226.
sınıf çıkarı - iktidar ilişkisi, 35.
sınıf çıkarlarının gizlenmesi, Hindistan'da, 312.
sınıf çizgilerinin bulanıklığı, 153, 190, 210, 284, 309, 394n.
sınıf (ittifakları) koalisyonları
- ABD'de, 103, 105;
- Çin'de, 149, 151, 157;
- Fransa'da, 48, 56;
- genel olarak, 3-4, 5, 328, 334, 339, 361, 373;

- Hindistan'da, 248, 287, 334;
- İngiltere'de, 24, 28;
- Japonya'da, 189, 228.
sınıflararası geçişkenlik, 56.
sınıflandırma sorunları, 331.
sınıfları militarizm yoluyla birleştirme, 343.
sınıfların yasalar önünde eşitliğinin ilânı, Japonya'da, 198.
sınıflar, toprak sahibi, yukarı:
- ABD'de, 337, 379, 381, 382, 385-386;
- Çin'de, bak. "bürokrasi", *"gentry"*, *"toprakbeyleri"*;
- Fransa'da, taç ile ilişkileri, 39-40, 48, 53, 55- 57, 58, 66, 68;
- genel olarak, 322-324, 325, 339, 342, 358, 379;
- Hindistan'da, Mogul aristokrasisi, 250, 252, 257;
- İngiltere'de, taç ile ilişkileri, 12, 17, 19-20, 29, 36, 326, 329, 379, 396-398, 402;
- Japonya'da, bak. *"daymyo"*, *"samuray"*, "toprakbeyleri";
- ticaretin girişine farklı tepkileri, 38-39, 40 - 48, 54-56, 76-78, 89, 326, 327.
sınıf önyargıları, 339.
sınıf özdeşleştirmesi, 35, 241.
sınıf savaşı:
- Çin'de, 154;
- Fransa'da, 85, 517 vd;
- genel olarak, 400-401;
- İngiltere'de, 10, 20, 34n,
- Japonya'da, 211, 225, 228, 228n, 240;
- bak. "iç savaş".
simbiyotik antagonizm, 189.
siyasal birlik sorunu, Hindistan'da, 202.
siyasal düşünceler, 219, 225.
siyasal düzenin rasyonelleştirilmesi, 341 vd.
siyasal düzeni seçme olanakları, 323.
siyasal eşitliğin yetersizliği, 389.
siyasal savaş yöntemleri, Japonya'da, 194.
sobornost', 208, 208n.
sosloviy, 323.
sosyalist akım, Hindistan'da, 287, 289, 291.
sosyalistleri koğuşturma, Japonya'da, 235.
sosyalist uygulamalar, Fransa'da, 73.
sosyalizmin baskıcı yanı, 384, 384n.
sosyalizmin ikiyüzlülüğü, 343n, 393.
Sovyet Rusya, 161, 393-394.
soylu - köylü ortak cephesi, 36.
soylular:
- Alman - İngiliz soyluları karşılaştırması, 363;
- Fransa'da, 43, 44;
- Fransa'da, Devrim öncesinde, 38, 39, 43, 55, 56-57, 59, 89;
- Japonya'da, 189.
soylulara ticaret yasağı:
- Fransa'da, 43, 44;
- Japonya'da, 189.
soyluluk beratları, 48, 67.
soyluluk rütbesinin düşürülmesi, 44.
soyluluk statüsü satın alma, 51.
sömürgecilik, 92.
sömürü:
- Amerikan aile çiftliğinde, 338;
- Çin'de, 138, 141, 149, 155, 164;
- genel olarak, 372, 382;
- Hindistan'da, 257, 261, 278, 290;
- İspanya'da, 343;
- İtalya'da, 343;
- Rusya'da, 391.
sömürü - devrim ilişkisi, 176.
"sömürü" kavramının nesnel temeli, 366-367, 368n.
söylentiler, 63, 73, 271.
sözde akrabalık ilişkisi, Japonya'da, 210, 211.
sözleşme ilişkileri - statü ilişkileri ayrımı, 202.
sözleşme kavramı:
- Avrupa feodalizminde, 323;
- feodal Japonya'daki zayıflığı, 187;
- genel olarak, 323.
spekülasyonlar:
- ABD'de, 103, 107;
- Çin'de, 164, 175;
- Fransa'da, 71, 84;
- Hindistan'da, 277-278.
Stalincilik, 393.
Stalin terörü, 393.
stände, 145, 322.
Star Chamber (İngiliz meclisi), 17, 17n, 20, 21.
statükoculuğun anlamı, 154, 281, 404.
suiistimal, bak. "rüşvet ve suiistimal".
suikastlar, Japonya'da, 232, 235, 241, 241n, 350.
su kanalları denetimi - "doğu despotizmi" ilişkisi, 323.
sulama ve su denetleme:
- Çin'de, 137, 138, 162, 168, 172;
- Hindistan'da, 258, 264, 283, 309, 311, 313;
- Japonya'da, 209.
Sumitomo, 237.
suyolu taşımacılığı 15, 42, 104;
suyolu taşımacılığının ticari tarıma geçişteki önemi, 328.
Svadeşi, 288-291.
Svarac, 288.

Ş

Şakay Tayguto (Japon İşçi Partisi), 236.
şakiler kastı, 265.
şarap üretiminin önemi, Fransa için, 41, 42.
şarap ticareti - Fransız Devrimi ilişkisi, 42.
şarap ticareti - yün ticareti karşılaştırması, 42.
şeng-yüan, 140.
şerit sistemi, tarımda, 15, 16, 80, 168, 386.
şiddet, 29, 228, 347, 390, 393, bak. "devrimci şiddet".
şiddet - barışçı değişme ilişkisi, 9, 10, 28-30.
şiddet - demokrasi ilişkisi, 29.
şiddete başvurma:
- ABD'de, 109, 121;
- Çin'de, 157, 171, 180;
- Fransa'da, 71, 83, 85, 86;
- Hindistan'da, 287, 292 vd;
- İngiltere'de, 32.

şiddete başvurmama ilkesi, 248, 286 vd.
şiddetin görevi, 19.
şiddet politikası, 68, 228, 229 vd.
şikayetnameler, bak. "*cahiers*".
Şinto dini, 232, 341, 383.
şizoku, 199, 220.
Şogan, 184, 185, 188, 190.

T

tabandan gelen devrim, 64, 341.
"tabandan gelme faşizm", 236.
tacir kültürü, 191.
tacirler:
- Çin'de *mandarin*liğe girişleri, 140-141;
- İngiltere'yi çağdaş topluma götürüşleri, 16;
- Hindistan'daki durumları ve tutumları, 252, 253, 286, 287.
- Japonya'daki durumları ve tutumları, 189-192, 218, 231;
- soylularla çatışmaları, 30, 30n.

Tac Mahal'in maliyeti, 256.
Tag'lar (eşkiya) kastı, 265.
tahıl dışsatımının önemi, Prusya'da, 359.
tahıl ikmali:
- Çin'de, 135n;
- Fransa'da, 135n.

tahıl sorunu, 40, 41, 72.
tahıl ticaretine kısıtlamalar:
- Fransa'da, 62, 63, 66;
- İngiltere'de, bak. "Tahıl Yasaları";
- Japonya'da, 228.

Tahıl Yasaları, İngiltere'de, 32, 33, 33n, 35.
Taiping Ayaklanması, 148, 149, 158, 172, 173, 200.
takvim sorunları, Fransız Devrim'inde, 73n.
Taocu düşünce, Taoizm, 179, 391.
tarıma devlet desteği, Japonya'da, 224.
tarımcı bürokrasiler, 183, 248, 250, 324, 357, 378, bak. "tarımsal bürokrasi".
Tarımcılar Birliği, Almanya'da, 348.
tarımcı radikaller, Japonya'da, 237.
tarımda düşük verimlilik, Hindistan'da, 260, 279, 305, 306, 307.
tarım demokrasisi, ABD'de, 95.
tarım işçileri, 25, 399-400, bak. "rençperler", "tarım kapitalizmi ruhu", 45.
tarım protetaryası, Çin'de, 168.
tarımsal bürokrasi:
- bürokratik mevkilerin satın alınması, 148;
- Çin'de giriş sınavlarıyla alınmaları, 132, 144;
- genel olarak, 4, 49, 183, 248, 251, 322-324; 341, 357;
- Hindistan'daki durum ve tutumları, 248, 250-258;
- Japonya'daki merkezi feodal niteliği, 185, 187, 191;
- Rusya'daki durum ve tutumları, 183, 323, 368.

tarımsal krediler, Hindistan'da, 305.
tarımsal verimliliğin artışı, Japonya'da, 206, 212, 215, 216, 222, 308.
tarımsal yayın, 212.
tarım teknolojisi:
- Çin'de geriliği, 152, 167;
- Fransa'da Devrim öncesindeki geriliği, 41-46;
- Hindistan'da, değişmeye engel oluşturuşu, 298;
- Hindistan'da, düşük verimlilikle ilişkisi, 258-260, 266, 275, 279, 279n, 298, 310, 311;
- İngiltere'de, büyük çiftliklerde yarattı gelişmeler, 15, 24-25, 25n.

tarla açma, 15, 280.
tarihi kahramanlara dayandırma, 325.
tarihsel benzerlikler - yüzeysel benzerlikler ayrımı, 130.
tarihsel evrimin evreleri, 331.
tarihsel süreklilik sorunu, 245.
tarihte özdeşlik, 160.
tarihte yan tutma eğilimi, 392.
tarihyazıcılığında revizyonizm, 395-396.
"taşımacılık devrimi", 104.
taşra soylusu, Fransa'da, 45.
tayınlama, 72.

tefeciler:
- ABD'de, 120;
- Hindistan'da, 248, 275, 277, 278, 278n, 279, 305-334;
- Japonya'da, 193, 205, 215.
tefecinin işlevleri, 277.
"tehlikeli düşünceler", Japonya'da, 235.
teknoloji, 201, 364, bak. "tarım teknolojisi".
Telingana (Hint köyü) Ayaklanması, 294-295.
tepeden inme devrim:
- Almanya'da, 321;
- Çin'de, 180;
- faşizmle ilişkisi, 337 vd;
- genel olarak, 4, 293;
- Japonya'da, 183 vd., 196, 199, 321;
- Rusya'da, 129.
"tepeden inme faşizm", 236, 337 vd.
Termidor, 64, 76, 121.
terminoloji - devrimlerin çözümlenmesi sorunu, 356n.
terör:
- Çin'de, 139, 139n, 180;
- Fransa'da, "Beyaz Terör", 76;
- Fransa'da, "Kızıl Terör", 85;
- Fransız Devrimi'nde, 58, 64, 67, 68, 83 vd., 400-401;
- İngiltere'de, 18. yüzyılda, 344;
- Japonya'da, 235, 237;
- Sovyet Rusya'da, Stalin döneminde, 393.
Terör, Fransız Devrimi dönemi, 400 vd.
terriers, 48.
tezek yakma, Hindistan'da, 259n.
Thug, 265, bak. "Taglar".
ticareti kınayıcı tutum:
- Çin'de, 147;
- Fransa'da, 44;
- Japonya'da, 190, 227.
ticaretin devlet tekeli yapılması, Çin'de, 175;
ticaretin önündeki kültürel, yasal engeller, 44, 45, 286.
ticaret kafası, 252.
ticaret - kültür ilişkisi, 42.
ticari tarım:
- biçiminin önemi, 326;
- burjuvaziyle bağlantısı, 328;
- demokrasinin koşulu olarak, 334;
- geçiliş koşulları, 327 vd;
- suyollarıyla ilişkisi, 328.
ticari zihniyet, 13n, 42, 45.
tokenizm, 107.
Tokugava Şoganlığı, 184-185.
topluluk ayrıcalıkları, 51, 145, 323.
topluluk duyguları, 296.
Topluluk Kalkınması Programı, Hindistan, 301, 302, 303-313, 316.
toplumda yatay, dikey bölünmeler, 400-401.
toplumsal akışkanlık, 35.
toplumsal değişme, 378.
toplumsal denetim sistemleri:
- Hindistan'da, 263, 264;
- Japonya'da, 203, 211, 217, 235, 244, bak. "*pao-çia*".
"toplumsal laboratuvar" deneyimi, Çin'de, 115, 115n.
toplumsal süreklilik varsayımı, 378.
toplumsal yapı farklılıklarının önemi, 200.
toplumsal yapıyı değiştirmeden çağdaşlaşma çabası, 343.
toplumsal yarar kavramı, 24.
toplumun radikal eleştirileri, 377.
toplumun tutucu eleştirileri, 377.
toprağı başında bulunmayan toprakbeyi, Hindistan'da, 281.
toprağın bolluğunun etkileri, Hindistan'da, 256, 259, 278.
toprağın satılmazlığı, Hindistan'da, 250, 277.
toprakbeyi - kiracı ilişkileri:
- Hindistan'da, 280-281;
- Japonya'da, 214, 225, 240.
toprakbeyleri:
- Çinde: asalak yönleri, 136, 150-156, bürokrasiyle bağlantıları, 132-138, 139-140, 144, kiracıyla ilişkileri, 144;
- Fransa'da: asalak yönleri, 38, 43, 47-48, 54, 328, Toulouse'u ticarete yöneltişleri, 46-48, Vendée'de bulunmayışları, 77, 78-81;
- Hindistan'da: asalak yönleri, 269-270, 274 vd, 280-282, 297, 334, tefecilerin toprakbeyi oluşları, 278-279, "yoksul toprakbeyleri", 281-282, 302;
- Japonya'da: asalak yönleri, 224-226, köylü kökenden gelenleri, 214, 217, 220, 222, 223, yetke yapısıyla ilişkileri, 217-218, 229, 234, 241-243, 245;
- Rusya'da, durum ve tutumları, 328, 354;
- aynı zamanda bak. "*gentry*", "*Nohon-şugi*" "sınıflar", "*zemindar*'lar".
toprak dağılımı ve kiracılığı:
- Almanya'da, 349, 349n;
- Amerika'da Güney'de, 95-96, 118-120;

- Çin'de, 134-136, 144-145, 153-154, 156, 165, 166, 169-170, 175-176, 180-181;
- Fransa'da, 37-38, 47-48, 59, 60, 67, 80, 81, 82, 90;
- Hindistan'da, 255-256, 259-260, 279-280, 282, 284-285, 294, 302, 303;
- İngiltere'de, 14-15, 20, 24-28, 398-400;
- İtalya'da, 351;
- Japonya'da, 185, 204, 213-214, 221, 222, 223, 239, 240.

toprak fiyatlarının artışı, Hindistan'da, 277.

toprak kavramının "meta" yönünde değişmesi, 11, 13, 198, 199, 277.

toprak kiraları:
- Çin'de, 155;
- Hindistan'da, 279;
- Japonya'da, 225.

toprakların aristokratlarca geri alınması, Fransa'da, 87.

toprakların az sayıda kişinin elinde toplanması:
- Hindistan'da, 282, 283, 284, 285, 309;
- Japonya'da, 221, 223.

toprakların bölüşülmesi:
- ABD'de, 106, 118, 120, 122;
- Çin'de, 135n, 180;
- genel olarak, 386;
- Fransa'da, 60, 61n, 69, 72;
- Hindistan'da, 304;
- Rusya'da, 370, 370n, 390.

toprakların temizlenip tarıma açılması, Hindistan'da, 280.

toprak mülkiyeti - köyün birliği ilişkisi, 170.

toprak mülkiyeti, statü simgesi olarak, 35.

toprak reformu:
- ABD'de, 118, 120;
- Çin'de, 154, 173, 180;
- Hindistan'da, 299, 301, 302, 302n;
- Japonya'da, 242.

toprak sahibi (yukarı) sınıflar:
- burjuvaziyle ilişkileri, 328;
- düşünceleri, bak. "Catonculuk";
- genel olarak, 382;
- Hindistan'da, 288.

Toprak Sahipleri Derneği, Japon, 225.

toprak satış yasağı:
- Hindistan'da, 278;
- Japonya'da, 198, 198n.

toprakşız köylüler, Çin'de, 176.

toprak vergisi - verimlilik ilişkisi, Japonya'da, 220, 224, 230.

Toprak Vergisi Yasası, Japon, 214, 224.

"totaliter konsensus", 119n.

totaliterlik:
- Çang Kay-şek'in kuranında, 156, 160;
- Çin'de, çağdaşlık öncesinde, 164-165;
- endüstrileşmeyle ilişkisi, 1;
- Japonya'da, feodal dönemde, 207, 244;
- Japonya'da, günümüzde, 229, 233, 244.

totaliter partiler, Japonya'da, 236.

Toulon, 84, 85.

Toulouse, 45-48.

Töton Şovalyeliği, 359, 359n, 360.

Tuileries sarayının ele geçirilişi, 64, 66, 69.

T'ung-çih Restorasyonu (1862-1874), 147, 158.

tutuculuk:
- ABD'de, tarım eliti - iş çevreleri koalisyonuyla ilişkisi, 119-121, 125;
- Almanya'da, toprak sahibi elit - yeni doğan burjuvazi koalisyonuyla ilişkisi, 324, 326, 329, 338-343, 345;
- Çin'de, kırsal ve kentsel elitlerle ilişikisi, 150, 161, 165;
- devletin rasyonalizasyonuyla ilişkisi, 341-342;
- Hindistan'da, Gandi'nin geçmişi ülküleştirişinde, 292.
- Hindistan'da, köylülüğün burjuvaziyle ittifakında, 291, 299, 300;
- İngiltere'de, toplumsal temelleri ve yabancı tehdidiyle ilişkisi, 29-34, 343-346;
- Japonya'da, köylülüğün yücelтilmesinde, 193;
- Japonya'da, tarımsal elit - doğmakta olan burjuvazi koalisyonuyla ilişkisi, 196;
- bak. "Catonculuk", "Konfüçyüsçülük", "gericilik", *"Nohon-şugi"*.

U

ulusal bilinçlilik, 183, 184n.

ulusal birlik sorunu:
- ABD'de, bak. "İç Savaş";
- Çin'de, 152, 201;
- Hindistan'da, 294.

ulusçuluk:
- aşırı yurtseverlikle bağlantısı, 232-235, 236-238;
- Çin'de, 151;
- Hindistan'da, 249, 252, 262n, 270, 287 vd., 291, 314;
- Hindistan'da, 249, 252, 262n, 270, 287 vd., 291, 314;
- Hindistan'da, köylü uysallığı ile ilişkisi, 248, 290;

- Hint ulusçuluğunda şiddete başvurmama, 287- 292;
- Japonya'da, Meici yönetimi zamanında, 201, 225, 226-227, 227n, 232-235, 236-238.
Uttar-Pradeş, 285.
uzmanlaşmacılık, 92, 114, 380.
Uzun Parlamento, 20, 396, 396n, 397.
Uzun Yürüyüş, 178.

Ü

ücretli emek, Japon kırsal bölgelerinde, 213.
"Üçüncü Tabaka", 401.
üretim araçlarında özel mülkiyet devrimi, 331.
üstbey - köylü ilişkisi, 365.
üstyapı, bak. "altyapı - üstyapı ilişkileri".

V

vaine pâture, 60, 60n,
vatan kavramının faşizm için anlam ve önemi, 349, 384.
veba, bak. "kara ölüm".
Vendée, 70, 72.
Vendée karşı devrimi, 76-85, 401.
Ventose kararnameleri, 70.
vergilendirme:
- Çin'de, imparatorluk döneminde, 138, 146, 149;
- Çin'de, mükelleflerin kollektif sorumluluğu, 169;
- Fransa'da, 61;
- Hindistan'da, İngiliz yönetiminde aranan çözümler, 267, 270, bak. "*zemindarlar*", "*riyotvari*".
- Hindistan'da, Mogul dönemi vergi mültezimliği, 253, 254;
- Hindistan'da ve Japonya'da zat sonuçları, 260;
- Japonya'da, 186-187, 202, 205, 206, 215, 224.
vergilendirme - verimlilik ilişkisi, Japonya'da, 206.
vergi sistemleri, Hindistan'da, 260.
vergi sistemine tepkiler, Rusya'da, 390.
vergi toplayıcıları, Hindistan'da, Müslüman, 293.
vergi yükü, Çin'de, 179.
verimlilik, bak. "tarımsal verimliliğin artışı".
Versailles, 40, 44, 58.
Victoria dönemi, 34.
Vicy yönetimi, Fransa'da, 471.

W

Waterloo Savaşı, 30.
Weimar Cumhuriyeti dönemi, 340.
Weistum, *Weistümer*, 363.

Y

yabancı düşmanlığı:
- Çin'de, 142;
- Hindistan'da, 347;
- Japonya'da, 185, 189;
- köylüde, 388.
yabancı tehlikesi, bak. "dış tehlike".
Yahudi düşmanlığı:
- Almanya'da, 348;
- Rusya'da, 346.
Yahudilere benzeyen kast, 252.
yakınma - devrim ilişkisi, 373.
yamen, 139, 163, 164.
yansızlık sorunu, 377-378, 379, 403, 404.
yapay ayrımların evrenselliği, 264.
yargı soyluları, Fransa'da, 56.
yarıcılık, ortakçılık:
ABD'nin güneyinde, İç Savaş'tan sonra, 120;
- Çinde, imparatorluk zamanında, 135;
- Çin'de, günümüzde, 135-136;
- Fransa'da, 48.
yarı parlamenter yönetimler, 340, 340n, 348.
Yasuda, 237.
yayılma politikaları, bak. "emperyalist eğilimler".
Yemin Şartı (1868), Japon, 197n.
yeniden feodalleşme:
- Almanya'da, 362, 362n;
- Japonya'da, 191.
"yeniden inşa" dönemi:
- ABD'de, 119, 123;
- Çin'de, 155, 159.
yeniden inşa döneminde köylünün rolü, 373.
"yeni düzen", 236.
yeni soyluluk:
- Fransa'da, 34, 34n, 39, 56;
- Japonya'da, 218.
yerel bölücülük devrim taktiği, 296, 297.
yerelcilik, 387, 388.
yerel çıkarlar, Fransa'da, 72.
yerel despotluklar, Hindistan'da, 255.
yerel yöneticiler sorunu, Hindistan'da, 256.
yerleşik çıkarlar, 311, 394.
yerlicilik:
- Hindu ömeğinde, 287, 288, 296, 346-347;
- Rusya'da, Yahudi düşmanlığıyla bağlantısı, 346.
26 Şubat [1936] Olayı, Japonya'da, 236.
yok olan sınıfların önemi, 379, 381, 392.
yoksullaşma:
- Fransa'da, 40, 41, 84;
- İngiltere'de, 28.

yoksulluk:
- ABD'de, 104;
- Çin'de, 133, 152, 170, 171, 172, 174, 175;
- Fransa'da, 40, 61, 84;
- Hindistan'da, 251, 285, 290, 294, 315-316;
- İngiltere'de, 28;
- Japonya'da, 203, 211.
yoksulluk - devrim ilişkisi, 176, 295.
yoksulluk - görkem ilişkisi, Hindistan'da, 251.
yoksulluk yardımı, İngiltere'de, 28;
"yoksul toprakbeyleri", Hindistan'da, 281.
yorum yöntemleri, 276.
yöneticiden özerk kişi ve grupların önemi, 323.
yurtsever aşırılık:
- Hindistan'da, 446;
- Japonya'da, 201, 205, 216, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 237n.
Yurtsever Doğruluk Derneği, Japon, 205.
yüksek burjuvazi, Fransa'da, 87.
"yükselen beklentiler devrimi", 369.
yün ticareti, 10-12, 12n, 13, 329.
yün ticareti - demokrasi ilişkisi, 12, 329.
yün ticareti - şarap ticareti karşılaştırması, 41,42.

Z

zakon linçe, 346.
zamanlama öğesi, toplumsal etmenlerin etkileşimindeki rolü, 202.
zanaatçılar, 252, 374, 388, 392, bak. "elzanaatları".
zaybatsu, 226, 227-228, 237, 237n.
zemindari, 271.
zemindar'lar:
- Hint hükümetinin haklarında izlediği politika, 301, 365;
- İngiliz yönetimi Hindistan'ındaki durumları, 268-270; 280-284;
- Mogul yönetimi Hindistan'ındaki durum ve tutumları, 255-257.
zenciler, ABD'de;
- köleyken devrimcilikten yoksunlukları, 101;
- günümüzde durumları, 91, 125;
- vatandaşlık hakları tanınması, 125.
zengin düşmanlığı:
- Catonculukta, 384;
- Fransa'da, 68, 69, 69n;
- Japonya'da, 237, 385.
zengin köylüler, Hindistan'da, 278, 279.
zenginler yönetimi, bak. "plütokrasi".
zengin - yoksul bölünmesi, Japonya'da, 179.
zincirleme kiracılık, Hindistan'da, 280, 283.
zora dayalı siyasal sistemler, 337, bak. "emek baskıcı sistem".
zorlama:
- Hindistan'da, 298, 317;
- Japonya'da, 317;
- bak. "şiddet". "baskı".
zorunlu askerlik:
- Fransa'da, 82;
- Japonya'da, 199, 216, 216n, 217, 231.
zorunlu eğitim, Japonya'da, 216.
zor yoluyla İslamlığa geçirme, Hindistan'da,296.
zümre dokunulmazlığı, 323.

İngiltere, ABD, Fransa, Japonya, Çin, Hindistan Örneklerinde Sosyal Demokrasinin, Faşizmin, Komünizmin, Azgelişmiş Ülke Demokrasisinin Toplumsal Kökenleri

Barrington Moore, Jr., *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri* (Çağdaş Dünyanın Yaratılmasında Soylunun ve Köylünün Rolü), İngiltere, Fransa, ABD yakın tarihlerinde parlamenter demokrasinin kökenlerini araşturan üç bölümlük birinci kesimden;

Rusya ile karşılaştırmalarla Çin örneğinde komünizmin; Almanya ve İtalya ile karşılaştırmalarla "Asya Faşizmi" olarak gördüğü Japonya örneğinde faşizmin; bazı azgelişmiş ülkelerde çağdaşlaşma yolunda benimsenen "demokratik gradüalizm" seçeneğinin yolaçtığı yoksulluk, gerilik, cahillik gibi sıkıntılarının, özgürlüğe ve eşitliğe ve sonunda sosyal demokrasiye yönelebilen "devrimci şiddet yolu" örnekleriyle karşılaştırdığı Hindistan örneğinde azgelişmiş ülke demokrasisini ele alan bölümlerden kurulan ikinci kesimden;

Yazarın bu altı bölümdeki somut sosyal tarih araştırmalarının verilerinden çıkardığı kuramsal sonuçların işlendiği ve geleceğe ilişkin projeksiyonların yapıldığı "Çağdaş Topluma Demokratik Yol", "Tepeden İnme Devrim ve Faşizm", "Köylüler ve Devrim" başlıklı üç bölümle,"Gerici ve Devrimci İmgelem" başlıklı bir sonsözden ve "İstatistikler ve Tutucu Tarihyazıcılığı Üstüne Bir Not" başlıklı ekten kurulu üçüncü kesimden oluşmaktadır.

Barrington Moore, Jr. yapıtında, aristokrasinin kökünü kazıyabilen radikal burjuva devrimlerinin, yolu, özgürlükçü sosyal demokrasilere açabildiği; buna karşılık, doğru dürüst bir burjuva devrimi geçirmemiş toplumlarda, asker kökenli olan aristokrasinin kanatları altında palazlanan zayıf burjuvazinin, bir aşağı sınıf devrimi tehlikesi karşısında, "demir ile çavdarın evliliği" denen sınıf koalisyonuyla, faşist diktatörlüklere yönelebildiği; köylü devrimleri ile gerçekleşen komünist diktatörlüklerin sonunda özgür ve eşitlikçi toplumla varabilecek yola girebilecekleri gibi son derece ilginç kuramsal sonuçlara ulaşmaktadır.

Ne burjuva ne işçi devrimlerinin köylülüğün desteği olmadan başarıya ulaşabildikleri, ama her iki devrimin başarıya ulaşır ulaşmaz köylülüğü ortadan kaldırdıkları, bunun acıklı, gene de çağdaşlaşma ve demokratlaşma için kaçınılmaz bir zorunluluk olduğu gibi başka ilginç savlar da geliştirmektedir. Bu savlar arasında "çağdaşlaşma" sorunları üzerine derin çözümlemelerde bulunmaktadır. Moore, yapıtına, "tarih", "bilim", "yöntem", "nesnellik", "gerçek", "bilimadamı etiği" vb. konularda özgün kişisel görüşlerini de serpiştirmiştir.

89.06 Y.0072.0039

VERSO
ANONİM ŞİRKETİ